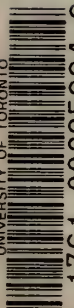

UNIVERSITY OF TORONTO

3 1761 00395664 6

Digitized by the Internet Archive
in 2013

<http://archive.org/details/magyarorszgvrmeg01szik>

EX LIBRIS

TORBÁNYI NOVÁK JOZSEF LAJOS

MCMXXVII

„Magyarország Vármegyéi és Városai.

KASSA

„Apollo“ irodalmi és nyomdai részvénytársaság.

MINDEN JOG FENNTARTVA.

MAGYARORSZÁG VÁRMEGYÉI ÉS VÁROSAI

(MAGYARORSZAG MONOGRAFIÁJA)

A MAGYAR KORONA ORSZÁGAI TÖRTÉNETÉNEK, FÖLDRAJZI, KÉPZŐMŰVÉSZETI, NÉPRAJZI, HADÜGYI ÉS
TERMÉSZETI VISZONYAINAK, KÖZMŰVELŐDÉSI ÉS KÖZGAZDASÁGI ÁLLAPOTÁNAK

ENCIKLOPÉDIÁJA

A „MAGYARORSZÁG VÁRMEGYÉI ÉS VÁROSAI“ ÁLLANDÓ MUNKATÁRSAINAK BIZOTTSÁGA

KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL SZERKESZTI

DR SZIKLAY JÁNOS ÉS DR BOROVSZKY SAMU.

I. KÖTET:

ABAUJ-TORNA VÁRMEGYE ÉS KASSA.

BUDAPEST

„APOLLO“ IRODALMI ÉS NYOMDAI RÉSZVÉNYTÁRSASÁG

MDCCCXCVI.

DB
904
M28
Köt. 1

A „MAGYARORSZÁG VÁRMEGYÉI ÉS VÁROSAI“

ÁLLANDÓ MUNKATÁRSAINAK KÖZPONTI BIZOTTSÁGA.

Szerkesztők: **Dr. SZIKLAY JÁNOS** és **Dr. BOROVSZKY SAMU.**

A bizottság elnöke: **RÁKOSI JENŐ.**

T A G O K :

- Balogh Pál**
a »Pesti Napló« főmunkatársa.
- Dr. Bayer József**
főgimn. tanár.
- Bársony István**
író.
- Bánóczy József**
a m. tud. akadémia tagja.
- Bedő Albert**
földmivvelésügyi államtitkár.
- Benedek Elek**
a »Nemzeti Iskola« szerkesztője.
- Berzeviczy Albert**
ny. államtitkár.
- Dr. Bezerédj Viktor**
belügyminiszteri tanácsos.
- Berecz Antal**
m. kir. áll. felső leányiskolai igazg.,
a m. földrajzi társaság főtitkára.
- Dr. Bolemann István**
kir. tanácsos.
- Dr. Borbás Vincze**
egyetemi m. tanár.
- Borbély Lajos**
a rimamurány-salgó-tarjáni
vasmű-társaság vezérigazgatója.
- Dr. Csapodi István**
egyetemi m. tanár.
- Császár Imre**
orsz. színművészeti akad. tanára.
- Csoma József**
földbirtokos, heraldikai író.
- Czigler Győző**
műegyetemi r. tanár.
- Dr. Dárday Sándor**
min. tanácsos, a »Jogtudományi
Közlöny« főszerkesztője.
- Dürr Károly**
m. kir. posta- és távirdeigazgató.
- Dedek Crescens Lajos**
tudomány-egyetemi könyvtár-őr.
- Dobokay Lajos**
miniszteri osztálytanácsos.
- Dr. Entz Géza**
műegyetemi r. tanár.
- Enyedi Lukács**
min. tan., a m. agrár- és jára-
dekbank vezérigazgatója.
- Dr. Erdélyi Pál**
a nemzeti muzeum könyvtárának
segédőre.
- Dr. Falk Miksa**
országgyűlési képviselő,
a »Pester Lloyd« főszerkesztője.
- Dr. Fejérpataky László**
a nemzeti muz. könyvtár ig. öre.
- Fritz Péter**
a budapesti keresk. és iparkamara
titkára.
- Dr. Fodor József**
egyetemi ny. r. tanár.
- Gonda Béla**
miniszteri tanácsos,
a »Gazd. Mérnök« szerkesztője.
- György Aladár**
az országos statisztikai hivatal
beltagja.
- Hock János**
országgyűlési képviselő.
- Rónai Horváth Jenő**
m. kir. honvédőrnagy, a honv.
törzstiszti tanfolyam tanára.
- Dr. Hutyra Ferencz**
az állatorvosi akadémia tanára.
- Dr. Jankó János**
a magyar földrajzi társaság titkára.
- Dr. Jókai Mór**
író, orsz. képviselő.
- Kada Elek**
író.
- Dr. Katona Lajos**
főgimn. tanár.
- Káldy Gyula**
a m. kir. opera igazgatója.
- Dr. Kenedi Géza**
a »Pesti Hirlap« szerkesztője.
- Kenessey Kálmán**
királyi hajózási főfelügyelő.
- Dr. Kiss János**
egyetemi m. tanár,
a Szent-István-társulat igazgatója.
- Konkoly Thege Miklós**
a központi meteorológiai intézet
igazgatója.
- Kormos Alfréd**
a »Magyar Pénzügy« szerkesztője.
- Kőrösi József**
a fővárosi statisztikai hivatal
igazgatója.
- Kovács Albert**
ev. ref. theol. tanár, orsz. képviselő.
- Kovács Gyula**
vasuti és hajózási főfelügyelő.
- Kovács S. Aladár**
kir. főmérnök.
- Kun Gyula**
székes-fővárosi tanácsnok.
- Landgraf János**
országos halászlai felügyelő.
- Dr. Lipcsey Ádám**
a »Községi Közlöny« szerkesztője.
- Lóczy Lajos**
egyetemi ny. r. tanár.
- Dr. Madarász Gyula**
nemzeti muzeumi őr.
- Mudrony Soma**
orsz. iparegyesület igazgatója.
- Nagy Géza**
nemzeti muzeumi őr.
- Németh József**
földmivvelésügyi min. titkár.
- Dr. Némethy Károly**
belügyminiszteri titkár.
- Dr. Nyári Sándor**
műegyetemi m. tanár.
- Dr. Ortvay Tivadar**
kir. akadémiai tanár.
- Dr. Pasteiner Gyula**
egyetemi ny. r. tanár.
- Porzsoló Kálmán**
a »Fővárosi Lapok« szerkesztője.
- Rákosi Jenő**
a »Budapesti Hirlap« főszer-
kesztője.
- Dr. Rodiczky Jenő**
cs. és kir. asztalnok,
miniszteri osztálytanácsos.
- Telegdi Roth Lajos**
főbányatanácsos, királyi fő-
geologus.
- Sándor József**
az E. M. K. E. alelnök-főtitkára.
- Szathmáry György**
vallás- és közokt. miniszteri
tanácsos.
- Szabó Antal**
helügyminiszteri titkár.
- Id. Szinnyey József**
a n. muzeum hirlapkönyvtár öre.
- ifj. dr. Szinnyey József**
egyetemi ny. r. tanár.
- Dr. Szerényi Hugó**
főgimn. tanár.
- Dr. Thallóczy Lajos**
közös pénzügyminiszteri kor-
mánytanácsos.
- Dr. Tuszkay Ödön**
orvos szakiró.
- Dr. Váradi Antal**
az orsz. színművészeti akadémia
igazgatója.
- Dr. Vécsey Tamás**
egyetemi ny. r. tanár.
- Dr. Visontai Soma**
ügyvéd, országgyűlési képviselő.
- Vende Aladár**
hirlapíró, helyszíni adatok
heszerzésére.

ABAUJ-TORNA VÁRMEGYE ÉS KASSA

(I. KÖTET) MUNKATÁRSAI :

Baczony Albert	Horváth Balázs	Répászky Barna
Bene Róbert	Hoffmann Arnold	Révész Kálmán
Dr. Czirfusz Dezső	Holzmann Zsigmond	Robonyi Géza
Csoma József	Dr. Klekner Alajos	Sárosi Árpád
Csoma Lajos	Ifj. Kemény Lajos	Semsey Mihály
Deil Jenő	Klimkovits Elemér	Sudy K. János
Dr. Dezső Béla	Kovácsy Béla	Dr. Szentimrey Ákos
Dr. Enyiczkey Béla	Lekly Gyula	Szekula Gyula
Fábián János	Miskovszky Viktor	Sziklay Alfonz
Dr. Fényes Samu	Mihalik József	Szőnyey István
Fröhde Vilmos	Dr. Moskovits Jakab	Tandor Ottó
Dr. Handler Simon	Páter Béla	Varga József
Dr. Hohenauer Ignác	Pütkösti Ferencz	

KASSA VÁROS RÉGI CZÍMEREI.

magyar földnek isteni ereje van magyart teremteni. Magyarrá lesz, a ki erre a földre lép. A királyi városok nagy többsége germán alapítás volt; bejött az országba a kún, tatár, bolgár, jász, neugor, török, és száz év múlva már csak a faluk nevei emlékeztek eredetükről. Kiirtották a magyart csaknem a megsemmisülésig; három évig nyomta a tatár, százötvenig a török, megtámadta nyelvét, nemzetiségét a latin

classicitás, a német tudományosság, s annyi száz esztendei folytonos olvasztás után nem fogyott, hanem szaporodott.

És szaporodik folyton folyvást, nő, mint a dagály.

Ennek az isteni erőnek egyik csodálatos tanúsága *Abauj-Torna vármegye*, és érdekes, szép, régi dicsőségü fővárosa, *Kassa*.

Germán telepítvény volt Kassa és magyarrá lett nagy részében, magyarrá lesz teljesen nemsokára. Idegen ajkú lakosai beolvadnak a magyarba. Irtották a magyart a vármegyében a tatár, török, a német seregek, kegyetlen tábornokok bakói, irtották a vallási harezok: nem fogyott, hanem szaporodott. Oh be szomorú idők voltak, a mikor az egy haza fiainak, a kiket úgyis annyi csapás sujtott, egymást kellett üldözni a miatt, a mit hisznek.

Kiállotta a szomorú időket dicsőségesen.

*

Egy lelkes és bátor írói gárda óriási munkára vállalkozott. Megírja Magyarország történetét és jelenkorát vármegyénkint, városonkint, olyan kiterjedésben, olyan részletességgel, a minőre nincs példa a gazdag külföldi irodalomban.

Ez is legyen dicsősége Magyarországnak.

Ilyen magasra emelkedett a század elején még oly szegény, jelentéktelen magyar irodalom!

Abauj-Torna vármegyével kezdődik a nagy munka. A véletlen különös játéka, hogy éppen az első a betűrendben is ez a vármegye, mely az elsők közé tartozik Magyarországon, szépségénél, történelmi szereplésénél fogva. De az elsők sorába emelte kulturája is.

*

A magyar irodalom Kassáról küldte szét az újjáébredés korának első szózatát Kazinczy Ferencz által Magyarországba; a magyar színészet előbb lelt otthont Kassán, mint az ország fővárosában.

Minő kicsiny, minő szegény volt az, ebben a gazdag Magyarországnak!

De papjainak szíve volt ide nőve ebbe a földbe; gazdagság, dicsőség csábjai nem birták azt innen kitépni; részvétlenség, mostoha viszonyok, szenvedések nem birták kiszáraztani innen.

Tudták, hogy nélkülözés, nyomor vár reájuk, hogy a siker, a jutalom jeltelen sirjaikra sem fog már találni, hogy össze kell rokadniok alatta. Még sem tértek ki az útból.

Mind szent nevek még most is előttünk. Hőseink, kik a honfoglalókkal egy sorban állanak. Ah, minő munka volt az, a mit ők akkor véghez vittek! Magyar folyóiratot adni ki közönség nélkül, kiadó nélkül!

De mégis hatott. Minden mag, a mit ez a szent csoport elvetett, pálmává nőtt fel azóta s a forrás, a mit Mózes-vesszejük a sziklából fakasztott, ma terhes gályákat hord.

Valóban isteni ereje van ennek a földnek. Isten kertje ez is szép Magyarországon.

A látóhatár szélén a Kárpát bérczei ülnek hosszú sorban, mint ezüst koronás királyok átlátszó, kék trónusokban. Egy hosszú fehér felhő-vonal lebeg előttük, a bérczek felülemelkednek rajta.

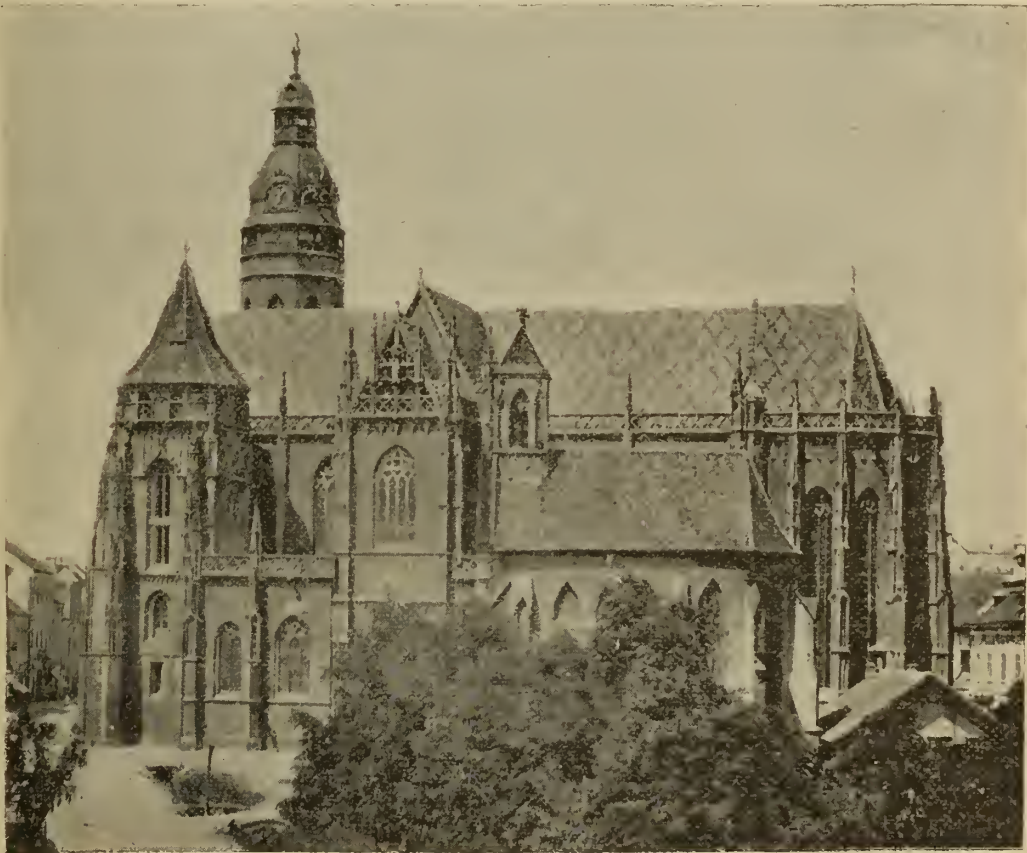
Innen rajtok világoskék halmok, a felföld fenyvesei végtelen távolban. Még közelebb a gömöri hegyek, a tornai hegység, a csodás alkotású szádelői völgy gigászi sziklafalaival, ködös lilaszínben; a tokaji hegyláncz, erdős zugaival, festői váromladékaival, árnyékban tartva egy fölöttük álló sötétkék felhőtől; az alacsonyabb halmok csíkos szalagokra szántva, a friss szántás feketéje közt és szerte a völgyekben elszórt falvak, fehér házaikkal, karcsú tornyaikkal; a nyugatnak fordult hegyoldalokban a világoszöld szőlők.

S az ékes zöld koszorúban, a Hernád szurdokában Felső-Magyarország legszebb, legnevezetesebb városa: Kassa.

Mennyi vér folyt ennek birtokáért ama veszedelmes napokban, a mikor három úr is parancsolt Magyarországon.

Az olyan három úr közé szorult városnak, mint Kassa, ugyan eszén kellett járni, ha azt akarta, hogy látszólag mind a háromnak eleget tegyen, de egyiknek se olyan nagyon, hogy a másik kettőt magára haragítsa.

A vallásháború és a békekötés következtében Kassa a magyar fejedelem hatósága alá tartozott; a magyar fejedelem pedig Erdélyben székel, annak a fennura pedig a török szultán volt. A török szultán egri és váradi basái pedig, ha eszökbe jött, egész Kassáig,

KASSA. — A DÓM A RESTAURÁLÁS ELŐTT.

Tokajig elportyáztak, akkor aztán a kassaiak nem vártak, míg az angolok meetinget fognak tartani elszörnyedésük kifejezésére a Magyarországon elkövetett török kegyetlenségek fölött, hanem lóra ültek, fogták a kardot s ütötték az ő fejedelmök fejedelmének a hadait; még pedig akárhányszor egy társaságban az ő ellenségeikkel, a német császár magyar királyságához tartozó magyarokkal.

Ennélfogva nagy bölcsesség kellett annak a megítéléséhez, hogy a sok átkelő jövevény között melyik a jó barát, melyik az ellenség? Kinek kell ígérni, kinek valósággal ajándékozni is? Kit kell fenyegetni a veréssel és kit igazában meg is verni?

A kassai polgárok kemény emberek voltak; ha egyszer azok valamire azt mondták, hogy „nem“, hiába mondta a császár, szultán és a nagyfejedelem, hogy „igen“, mert ha a potentátok egymás között olyan mappát festettek, a minek a határa oda esett, a hová a kassaiaknak nem tetszett, hát a kassai főbíró megnyálazta az ujját s letörlé a pergamenről. Aztán egy pár esztendei ostromlástól sem ijedtek azok meg: próbáját adták akárhányszor.

Megmutatták azt már századokkal előbb, Róbert Károly királynak, a ki végre is kénytelen volt ajándékon megszerezni a város barátságát.

Csák Máté, ki nyíltan ellenszegült Róbert Károlynak, a négyszer megkoronázott királynak, hegyei közül alárohánva, elfoglalta egész Felső-Magyarországot; foglalása határait Komárom és Kassa képezék. Itt a szász polgárság lázadt fel a király ellen, elvett szabadságaiért s a lecsillapításukra küldött Omodé nádort legyilkolá. Benne a király egyet veszíte leghatalmasabb hívei közül és Csák Máté hatot nyert vele. Omodé hat fia mind hozzá pártolt át.

A kardoknak össze kelle mérkőzni, elkellett végre dűlni, egy ura legyen-e Magyarországnak, vagy kettő, vagy száz?

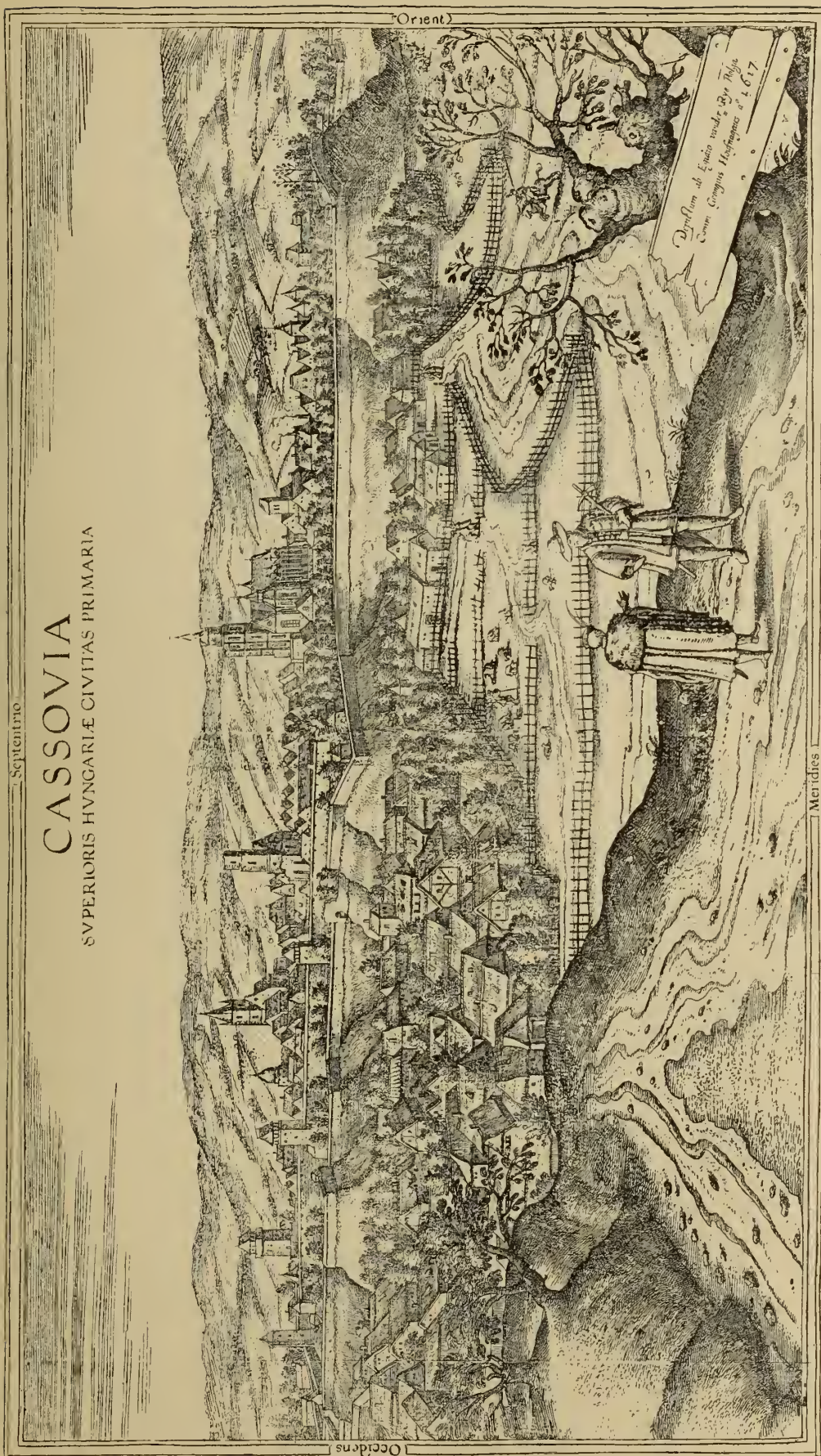
A király megindult pártjai seregeivel a trencséni párt ellen.

A tornai csatában előcsapatának vezére, Kompolthi László elesett, de győzött a király és Sáros várát vette ostrom alá. Demeter, a pártvezér, sokáig bátran védte azt, míg Aba vezér alatt tizenhét száz pánczélos lovag tört elő felszabadítására s a király kénytelen volt levonulni a Tárca mellé s elfogadni a nyílt csatát az egyesült pártcsapatokkal. Rozgony előtt ütött egymásra a két sereg. Magyar volt mindkét oldalon, híres jó vitézek itt is, ott is, kiknek egymás kardja által kelle elhullaniok.

A csata első hevében Csák Máté seregei győztek, a két szepesi gróf: Görgei és Jordán több jó bajnokkal halva feküdtek már a mezőn, futott a gyávább itt és amott, midőn hirtelen a Drugeth és Görgei fiuk, a király körül gyülekezve, kétségbeesett rohammal törnek ellenfeleik közé s a csatában az előharczó pártvezéreket keresve föl, vad viadal közben leverik Abát és Demetert, utánuk hull két Omodé, utánuk a győzelem, a legdrágább, melyet valaha magyar kéz kivívott. A holtak mezején mindenütt csak magyar hevert.

De azért Róbert Károly csak a megsokszorozott szabadsalomért hajthatta a maga kezére Kassát, mely azontúl is féltékenyen őrizte kiváltságait, ügyesen meg is növelte minden következő király alatt. Nagy hatalmat adott első emberének, főbírájának, élet-halál urává tette; de épp oly kérlelhetetlenül mondta ki rá is a halált, ha vétekben találta, hűtlenségen vagy áruláson kapta.

Ósi szokás szerint a főbíró minden esztendőben újra szokták választani, három királyok napján.

CASSOVIA
SUPERIORIS HUNGARICÆ CIVITAS PRIMARIA

KASSA A XVII. SZÁZADBAN.

Nagy ünnepélyességgel ment ez végbe.

A főbíró választásánál a fürmendernek jutott a legnevezetesebb feladat. Kivált azután, hogy a kassai országgyűlésen a rendek törvénybe iktatták a vallásegyenlőséget s a hitujításakor majdnem egészen lutheránussá lett Kassára is ráparancsolt Bethlen Gábor fejedelem, hogy egyenlő jussa legyen a lutheránusnak, a pápistának, meg a kálvinistának ezentúl.

A fürmendernek kellett száz polgárt a legtekintélyesebbek közül kiszemelni a választási aktushoz. E száz polgár közül ötven magyarnak, huszonöt németnek és huszonöt tótnak kellett lenni, és pedig harmincznégy kálvinistának, harminczhárom lutheránusnak, harminczhárom pápistának, a mit azután így összeállítani: tekintély, nemzetiség és vallás szerint nem lehetett tréfadolog.

Mikor a száz polgár együtt volt, akkor bezártak minden kaput a város bástyafalain s idegennek nem volt szabad bejönni.

A száz választott polgár összegyűlt a városházánál és elvégezte, hogy ki legyen a megválasztandó főbíró.

Akkor kijöttek esendben a piacra, a hol egy fekete bakacsinnal bevont mennyezetes szekér várakozott hat lóval; hasonlatos a halottas kocsihoz. Arra a múlt évben szolgált és most leköszönt főbíró felültették és azután a többiek utána gyalog, esendesen kísérve megindultak, nemkülönben, mintha halottat kísérnének ki a temetőbe.

És csakugyan a temetőbe vitt ki az út, s az az utcza vastagon be volt hintve szalmával, hogy a szekér zöreje ne hallassék.

A temető előtt két sorban voltak felállítva a czéhek képviselői, kezeikben hosszú póznára feltűzve mesterségeik jelvényei. S ez ideig semmi lármának, zenének nem volt szabad hangzani a városban.

A menet a temetőbe is bevonult, az is be volt terítve szalmával s ott a kápolna előtt körbe állottak mind.

Itt a leköszönt főbíró felállt a gyászszekéren, mely tizenyolez darab hosszú simára gyalult keményfa-deszkával volt megterhelve, s azt mondá a polgároknak :

„Uraim és biráim! elbocsátjátok-e a ti szolgátokat?“

Mire a fürmender a többiek nevében azt felelé neki:

„Hűséges voltál, elbocsátunk békével.“

Akkor a leköszönt főbíró, leszállva a szekérről, azt kérdezé:

„Kinek adjam ezt a tizenyolez szál deszkát?“

Mire a fürmender kimondá a megválasztott főbírónak a nevét.

Erre a hatlovas szekér megfordult és esendben, a mint jött, visszadöcögött a városba, most már a száz polgáron kívül a czéhek képviselői is kísérték.

A szekér megállt az ujonnan megválasztott főbíró háza előtt, melynek kapuja és ablakai mind zárva voltak; valamint minden

háznak az ablaka és ajtaja zárva tartozott lenni a jelt adó harangszóig.

A főmender sürgetésére megjelent az új főbíró és kérdésére tudatta vele ismét a főmender, hogy elhozták a hagyományos tizenhatszál deszkát, hatot koporsónak, ha időközben meghalna a főbíró a város hű szolgálatában, tizenkettőt pedig máglyának, ha áruló lenne hazája és szülőtte városa ellen.

Erre megnyílt a ház kapuja s bedöcögött rajta a nehéz szekér dörömbölve. A főbíró átvette a tizenhatszál deszkát, melyből hat szál illeti a hűségest: koporsónak, tizenkét szál a hűtelent: tűzmáglyának.

Azzal felkisérték a megválasztott bírót a városházához, ott a két legöregebb tanácsos kézen fogva fölvezette a tanácsterembe s a hosszú zöld asztal fejénél a birói karos székbe ültette; mire a négy legifjabb tanácsos a szék négy lábát megfogva, fölemelé a főbíró a vállára s úgy vitte őt ki a városház erkélyére, míg a teremben levő száz polgár háromszor kiáltá el a vivátot. A harmadik vivát szónál megdördültek a piacon felállított mozsarak s egyszerre megkondult minden harang a tornyokban, a zenészek megfútták a tárogatókat, az öreg dobot a székesegyház homlokzatán pufogtatá a város dobosa, a párkányzatra felállított polgárőrség nehéz muskétáiból hármassortűzet durrogatott a népriadal zaja közé, a szalmát egy pillanat alatt fölseperték az utcákról; úgy indult meg azután a városházától a díszmenet. a czéhek zászlóival, a polgárkatonasággal, középen a mennyezet a főbíróval, sorba jární minden felekezet templomait, annak tanuságául, hogy minden felekezet vallását, törvény és békekötés szerint tisztelni fogja az új tanácsfő. Ott magyar, német, tót nyelven imádkoztak s a körmenet végeztével a főbíró lóra ültették, kezébe adták a város pallosát, annak jeléül hogy harc esetén a várost fegyverrel is meg fogja oltalmazni s kísérték hazáig vissza, folytonos harangzúgás, trombitaharsogás mellett. A megválasztott bíró aztán az ünnepélyesség végeztével az egész tanácsot megvendégelte, nem feledkezvén meg annak legkisebb szolgájáról sem.

De már I. Lipót alatt csak az árnyéka maradt meg e nagy kiváltságnak. A hitfelekezetek jogegyenlőségét széttépték, a protestánsok ellen irtó hadjáratot indítottak, a magyar alkotmányos szabadságot egyenesen kivégzésre ítélték a császár tanácsosai. Véres betűkkel irták meg ennek a szomorú korszaknak a történetét.

Kiáltó bizonyága az időknak, hogy e megsemmisítő önkény ellen elvégre maguk az ország legfőbb méltóságai voltak kénytelenek az összeesküvés végső módszeréhez folyamodni: olyan nevek, mint Zrínyi Péter, Frangepán Ferencz, Nádasdy Ferencz s mind ezeknek vezetője: Wesselényi Ferencz, maga az ország nádora.

Csak nemrég még mind hatalmas hadvezetők a király oldala mellett.

Mind katolikus főurak voltak. És ezek szövetkeztek épen a jogaikban eltiport protestáns rendekkel, a Thökölyekkel, a vakmerő Petrőczyvel. Az egész országon átszövődött az összeesküvés. Nem volt más segítség, mint a fegyveres ellenállás.

Ámde az egész összeesküvésnek a lelke elveszett Wesselényi elhunytával. Igaz, hogy minden beavatottnak a titkát is magával vitte a sirba; de homályban is hagyta őket, a melyben azok nem láttak oly tisztán, miként ő. Zrínyi, Frangepán, Nádasdy a Dunán túl, a Thökölyek, apa és fiú, a merész Petrőczy a felső megyékben, Rákóczy Ferencz a Tiszán túl elhamarkodottan nyúltak a fegyverhez. De már akkor a császáriak mindenütt körülfogták őket: mielőtt a harczhoz kezdtek volna, már meg voltak verve.

Ekkor az összeesküvés fejei: Zrínyi, Frangepán, Nádasdy, megrettenve saját rosszul kezdett művüktől, eldobták a fegyvert s futottak Bécsbe, tisztára mosni a kezeiket. Az egész lázadást a protestáns főurakra hárították. Csak a Thökölyek és Petrőczy nem futottak el. Ők kitűzték a zászlókat sziklaváraikra s bevárták az ostromot. Dühös ellenállás volt, de megtöretett.

A császáriak esellel Wesselényi özvegyét, Széchy Máriát elfogva, bezárták Bécsben egy apáczakolostorba, Murány várát megaddig dúlták, bontották annak falait, míg ráakadtak arra a kőszekrényre, a mibe Wesselényi elrejté az összeesküvés okiratait. És ezzel aztán ki volt tárva előttük minden titok. Nádasdyt és Zrínyit újra elfogták s osztrák rendkívüli törvényszék elé állíták. Lobkovitz, a mindenható miniszter, sem az egyiket, sem a másikat nem engedte a császár elé jutni. Épen úgy Frangepán töredelmes könyörgését sem. Elsikkasztá a magyar tanácsosok kérelmeit is, sőt még a római pápa intő levelét is, ki a katolikus főurakért engesztelő szavát közbeveté.

Nádasdy Ferenczet Bécsben, a városház egy földszinti termében fejezték le, Zrínyit és Frangepánt a bécsújhelyi fegyvertárban végezték ki.

A nagyok után következett a kisebbekre a sor. Háromszáz nemes urat és protestáns lelkészt fogdostak össze. Ezeket már Magyarországon magyar bírák elé állították; a mi azonban rájuk nézve nem tett különbséget, mert ezek is halálra ítélték őket. I. Lipót ugyan a halálítélet közül csak kettőt erősített meg; a többit megkegyelmezték örök várfogságra, vagyonukat elkobozták, ingó birtokukon, a mit az elfogó katonatisztek meghagytak, osztottak a bírák és közvádlók. A kinek fia, leánya volt, azokat bedugták a jezsuiták és az apáczák kolostoraiba.

Le volt már verve minden ellenállás Magyarországon. A ki

csak fegyvert viselt, az mind meg volt zsibbasztva : lehetett minden erőszakos rendszabályt keresztül vinni. Neki rontottak a protestánsoknak. Elfoglalták templomaikat, iskoláikat, Kassán visszavették a székesegyházat a lutheránusoktól, elvették a templomokat és iskolákat a kálvinistáktól; a protestáns lelkészeket az egész Felső-Magyarországon összefogdostatták, kényszerítették maguk ellen bizonyosságot tenni a lázadásban való részvételről, azután elküldték őket gályarabságra.

Ez az erőszakoskodás pedig csak ellenküzdelmet szült; a protestánsok szintén egész csapatokat képezve torolták vissza a hitfeleiken elkövetett sérelmeket, Petróczy István, Kende Gábor, Szuhay Mátyás, Szepessy Pál fél Magyarországot bekalandozták, a pápistákat zaklatva.

Még akkor nem volt a „kurucz“, „labancz“ elnevezés; azt mondták e helyett „német vallás“ — „magyar vallás“.

A kegyetlen Kob, a kassai kapitány, legjobban értette az embertelen üldözést. Körleveleiben jelvényül véres bitófa és kerék volt ábrázolva.

A kassai piaczon huszonkét protestáns urat láttak az ő parancsára karóba huzatni s negyvennek fejét vétetni, négy protestáns nemest elevenen tűzbe vettetett s lófarkon hurezoltatott meg.

Ezt a kegyetlenkedést aztán a magyarok megint azzal torolták meg, hogy Kobnak egy ezredét elfogva, valamennyi tisztjét karóba húzták. Harminczheten voltak, csak egyet bocsátottak el hirmondónak.

Rettenetes hadjárat volt ez s mellette a kizsarolt köznép szenvedett legtöbbit, úgy hogy az érezte magát boldogabbnak, a ki a pogány török uralma alatt megpihenhetett a keresztény atrocitások elől.

A szabadság zászlaját kibontotta Thököly Imre. A zaklatott, sanyargatott magyar sietett a nemzeti zászló alá.

Thököly okosan kikerülte megelőző vezértársainak azt a hibáját, hogy a harczot a vallásháboru megtorló pusztításaivá tették; ő visszaadta annak szabadságharcsi jellegét s ezzel a katolikus hazafi pártot is maga körül gyűjté.

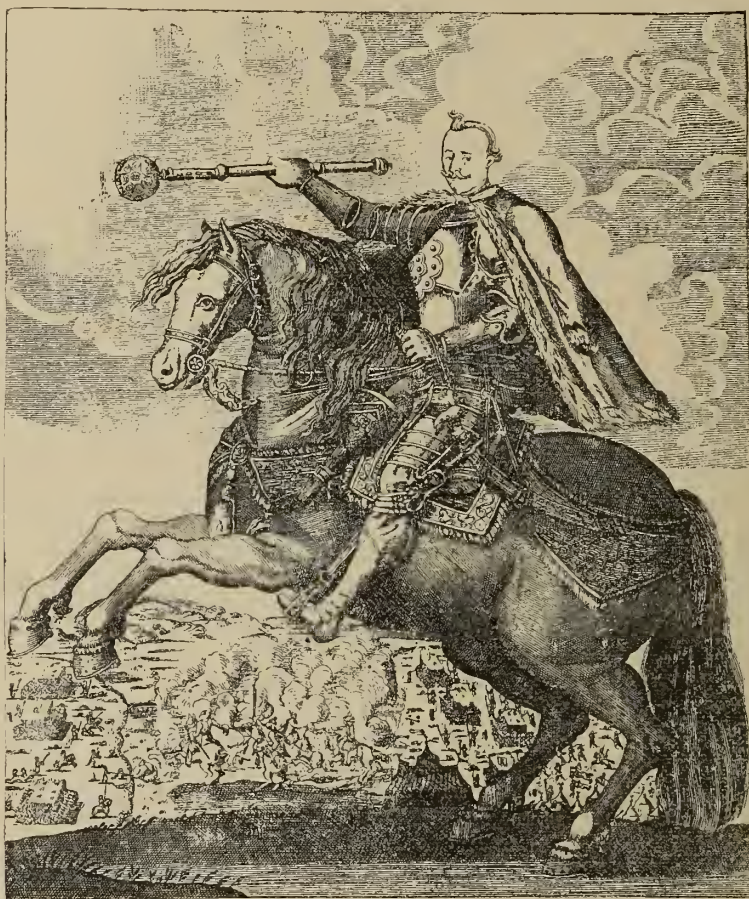
Egyik vezére *Józsa* István tállyai plébános és egri kanonok volt. Ez ejtett legérzékenyebb csapást a császáriakon, kik Szikszónál döntő ütközetet vesztek Thököly ellen.

Ekkor I. Lipót vissza kezdett hajolni az alkotmányos út felé. Országgyűlést hitt össze Pozsonyba.

Thököly ez alatt maga is alkudozott I. Lipóttal a kibékülés iránt; de alkudozásainak egészen más alapja volt, mint a politika; szerelem volt az. Thököly szenvedélyesen szerette a korán elhunyt Rákóczy Ferencz ifju szép özvegyét, Zrínyi Ilonát, ki azonban két

kis gyermekével, Júliával és Ferenczcel együtt a császárnak keze közt vala.

Thököly békülékenynek mutatta magát, hogy szerelme tárgyát ellenségei kezéből kivehesse: a színlelés sikerült. Hogy a csalódás még elhíhetőbb legyen, Thököly hugát, Évát ugyanakkor az újon választott nádor, Eszterházy Pál vette feleségül. Tűz és víz összeházasult már.

THÖKÖLY IMRE EGYKORÚ ARCZKÉPE.

Csak egyet felejtettek ki a számításból. Azt, hogy ez a tündér szépségű hölgy — a lefejezett Zrínyi Péternek a leánya s hogy ez atyja és nagybátyja halálát nem felejté el oly könnyen. Hogy a midőn Zrínyi Ilona a kezét Thököly Imre kezébe teszi, annak a saját lelke erejét is általadja.

A vasvári béke által biztosított keserves fegyverszünet a törökkel vége felé járt. De Thököly nyerte meg a diván tanácsosait nem I. Lipót. A császár követének azt felelte a szultán a fegyverszünet meghosszabbításának ajánlatára, hogy állítsa vissza Magyarország alkotmányát úgy, a hogy 25 év előtt volt.

Minthogy pedig erről a bécsi kormány hallani sem akart, Thököly megizente a háborút I. Lipótnak.

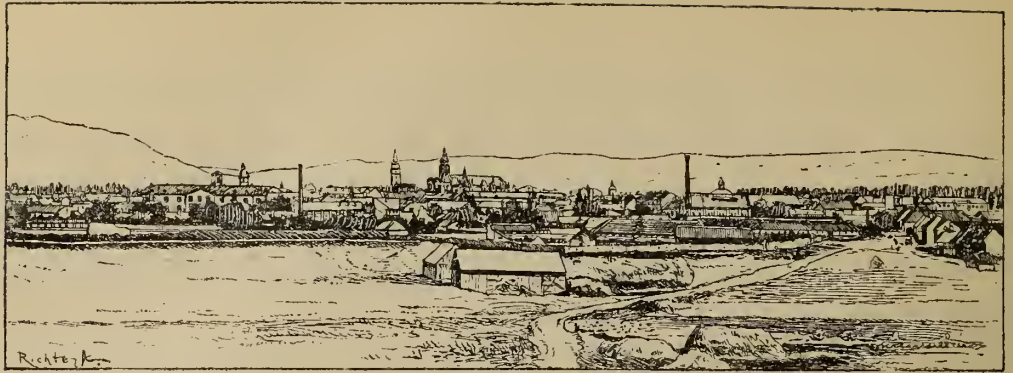
Thökölynek egy ezredese, Szirmay Endre, egy éjjel megrohanta Kassát. Csak a fellegrvárat foglalta el; de e sikerre ott termett maga Thököly is egész seregével, a várost vívni. A kassai polgárok maguk rohantak rá a császári sereg főtisztjeire s azokat elfogdosva, megnyiták a kapukat Thököly előtt. A császári ezred nagyobb része is átállt Thökölyhöz s annak seregében a német dandár magvát képezte később.

Majd újra a császáriak kezére került Kassa, a kik folytatták embertelenül a protestánsok üldözését. Még egyszer felgyújtotta a véres szabadságharcz tüzét II. Rákóczy Ferencz s a megzaklatott város készséggel nyitotta meg kapuit előtte. Elveszett a harc. De nem volt gyümölcstelen. Megnyitotta az útját a kibékülésnek. Úgy mint egy század múlva a szabadságharcot követő gyászos korszak egyengette a kibékülés útját a király és a nemzet közt. Ez a dicső nap áldást hozott Kassára is. Azóta megy nagy lépésekkel előre a haladás, a kultura mezején. Hajdan erős vára, kulcsa Felső-Magyarországnak, tüzhelye a harci viadaloknak: ma a modern műveltség vára, a nemzeti élet tüzhelye Felső-Magyarországon.

Dr. Jókai Mór.

KASSA VÁROS RÉGI PECSÉTJE.

KASSA DÉLRŐL.

KASSA.

Kassa fekvése.

SÁROS- ÉS ABAUJVÁRMEGYE határán találkoznak a gömör-szepesi ércz-hegység keleti ágai az északról délnek vonuló eperjes-tokaji hegylánczsal. Egyedül akkora völgynyílás marad a két hegység közt, melyen a Hernád keresztül törhet. De nyomban rá kelet-déli irányban kanyarodnak el az érczhegység vonalai, a Hernád völgye kitágul, fokozatosan szélesedni kezd, hogy aztán délen a nagy Alfölddel egyesüljön. A két hegyvonal szögében, a Hernád sík völgyének fejjénél fekszik *Kassa* sz. kir. város, Abauj-Tornavármegye fővárosa. A hegyfalon keresztül, mely észak felől félkörben karolja át a mai várost, egy aránylag szelid emelkedésű hágó köti össze a Hernád völgyét, tehát közvetlenül a nagy magyar Alföldet Galiczia nyugati részével, a középkorban oly nagy fontosságú s ma is kiváló jelentőségű fővárosával, Krakóval. A Magas Tátra bérczvonala miatt Lengyelország a legrövidebb úton csakis a Hernád völgyén át érintkezhetett az Alfölddel, meg a Hegyaljával, s minthogy Galiczia felől kevésbé meredek a Kárpátok lejtője, mint Magyarország felől, a hegyen túli lakosok árúik kieserélése alkalmával itt csekélyebb fáradsággal találhatták meg az érintkező pontot az alföldi lakosokkal, a kiknek a hirtelen összezáródó hegyöv már Sáros felé elvágta útjokat.

Fejlődésének
föltételei.

A Hernád völgyét szabályozó geológiai alakulás jelölte ki tehát Kassa fekvését annak a városnak helyéül, melynek nemcsak a multban jutott fontos feladat, de a városok fejlődésének mai föltételeit is annyira magában foglalja, hogy nem csupán név szerint és a mult tradícióinál fogva nevezhetjük Felső-Magyarország fővárosának, de tényleg azzá lett jelenkori fejlődése által. Az országutak és vasutak természetesen, térszínileg kijelölt vonalai a Mátra aljáról s a Tiszán túlról jövet itt esomósodnak össze a Szepesség és nyugati Galiczia felé; sőt a keleti Magyarországgal való érintkezésének sem vet gátat a mély benyergelésekkel sokszorosán átszelt eperjes-tokaji trachyt-hegyláncz; valamint nyugat felé a felső Sajó mellékére, meg tovább át Nógrádba is könnyű utak vezetnek a Bódva síkján keresztül. A város megtelepítésének és lakossága felszaporodásának alapja szintén orográfiai alakulásában rejlik; a földet kereső telepések, főleg pedig a XII. században bevándorló német-szász síkföldi lakók, a kik mindnyájan nem

találhatták föl a szepességi hegyvidékben megélhetésük föltételeit, a hegyek alatt megnyíló Hernád-sík legközelebbi pontját választották lakhelyül, a hol már igen jó kenyértermő talajt és állattenyésztésre alkalmas gypességet találtak.

A geologiai alakulás adja meg Kassa fekvésének tájképi szépségét, változatosságát. Északon, a Hernád fölött sötétlik a Várhegy, a hajdani fellegvár némi maradványaival, tőle keletre vonul, szorosan a Hernád medrét követve, a Kassai hegy, mely párkányzatos emelkedésekkel magasodik a Rozgonyi hegység felé, majdnem teljes képét láttatva a völgyben fekvő városnak. Erdőkoronáját gyümölcsösök és szántóföldek váltják föl az alsóbb lankákon; a Várhegytől nyugatra egy locsogó séddel, sűrű erdővel ékeskedő

KASSA. — A FŐ-UTCZA DÉLRŐL.

völgyszakadék, a Csermely-völgy, fölötté az érezhegység legkeletibb teteje, a Bankó, melynek egyik erdőnyílásából szintén elragadó kilátás nyílik Kassára; a Bankó-hegy emeletről-emeletre esőkkenő déli nyúlványai: a Vörös-hegy, Rozália-hegy, Kálvária-hegy, melyek hullámvonalai az Akasztófa-hegyben végződnek, a város déli határán.

Kassa városának földrajzi fekvése pontos meghatározás szerint Ferrótól számítva: a keleti hosszúság $38^{\circ} 56'$, az északi szélesség $48^{\circ} 42' 30''$. Elterül a Hernád malomárka, vagy Kis-Hernád jobb partján, mely ágat a Vár-hegy alatt, a várostól két kilométernyi távolságban vezetették ki a régi kassaiak a XIV. században. A malomág még a város határában visszatér a főfolyóba.

A város középpontja a régi Kassa, mely ellipszis alakban épült. A régi város körülete ma is világosan látható a bástyavonalakon keletkezett utcákban, jóllehet a vársíkok beépítésével már több helyen megtörték e vonalat.

Kassa
topográfiai
fekvése.

- Fő-utca. Az ellipszis főtengelye gyanánt a *Fő-utca* szeli át az egész régi várost, illetőleg az egész belvárost, melynek kerületébe az ősvároson kívül a volt várárkok területe is bele van olvasztva. A Fő-utczán végig foly a több helyen beboltozott *Csermely*, mely aztán a Fő-utca közepe táján két ágra szakad. Itt az utca is térré bővül. A két Csermely-ág körülfogta tér, mely északi és déli oláján sétatérre van átalakítva, a dóm és színház közt a Szabadság-tér. *Szabadságtér* nevet viseli; északi része a *Nagy sétatér*, a dómtól délre *Kis sétatér*. Ez a tér a voltaképeni gócpontja Kassának. Itt emelkedik fenséges ragyogásával a restaurált *Szt. Erzsébet templom*, a dóm, Felső-Magyarország legnevezetesebb műemléke, melynek falai századok harcainak, viszályainak krónikáját beszélnek véseteikkel és ezírfázataikkal. Mellette áll a Szt-Mihály kápolna, a dómnál is régibb gótikus emlék, a XIII. század, Kassa zsenge korának becses, tiszteletet gerjesztő maradványa, mind a kettőnek környéke Kassa előkelőségeinek hajdani temetkező helye. (Mindezekről részletesen a későbbi fejezetekben.) A dómtól északra néhány méternyire áll a XVII. század elején épült *Orbán-torony*, hatalmas, faragottkő-szegélyes falaival, melyek száz négyszögméter terjedelmet fognak körül. Ezt kizárólag a Szt-Erzsébet templom számára öntött nagy haragnak emelték, mert azt terjedelme miatt nem helyezhették el a dóm tornyában. A dóm úgy szólván *az ellipszis* fókuszában áll, a kisebb tengely mellette vágja a főtengelyt, két utcára osztódva; a régi Malom-, ma Kossuth-Lajos-utca keletnek s a Forgách-utca nyugatnak.
- Mária-szobor. A Szabadság-tér északi sarkán áll egy emlékszobor, mely Szűz Máriának van szentelve a Kassán pusztított harcok, éhség és dögvész megszünésének emlékezetére. Az 1722-ben felállított szobor megújított alakjában áll előttünk, piedesztáljának homlokán nem kőbe vésett, csak táblákra festett következő emléksoraival:

S. MARIA
S. JOSEPH. S. SEBASTIANE
S. LADISLAE
UT
A FAME, PESTE, BELLO
ET CUNCTIS MALIS
PRAESERVEMUR, LIBEREMUR
INTERCEDITE PRO NOBIS APUD
DEUM
OPTIMUM, MAXIMUM
CUI
LAUS, HONOR, GLORIA
IN SEGULA MDCCLXXII.

A romantikus mult kulturájának emlékei mellett a modern kultura épülete ötlük szemünkbe, a magyar színészet vergődését és dicsőséges küzdelmét látott régi színház, melynek helyén épül a magyar színészet új, fényes hajléka, egybekötve a városi Vigadó-épülettel.

Régi építészet jellege. A Fő-utca házainak egy része még feltünteti a régi Kassa építészetét, melynek jellemző sajátosságai azonban a modern haladás követelte új építkezések miatt napról-napra gyorsabban vesznek ki. Leginkább a házak tetőzete alakult át, mert a gyakran nagy pusztítást okozó tűzvészek után nem gondoltak többé a tetőzetnek stílszerű újjáépítésére.

A modern épületek stilkeverékében még találunk a régi korból néhány gót és renaissance stíli házat, valamint az úgynevezett czopf-stíl példányait

is. A néhai erődített város legjellemzőbb építészeti sajátosságait a hosszú és keskeny, két utcára szolgáló háztelkek, a házak szűk, boltozatos kapubejáratok és folyosói, sikátorszerű udvarai őrizték meg, nemkülönben a két utcára néző házakat összekötő kapuboltok, melyeken át a fő-utczák a mellék-utczákkal közlekednek. Ilyen kapuboltos közlekedő házak kötik össze a Fő-utczát a Harang-utczával, az Andrassy-házon át a Fejér-utczával, a Tömlőcz-utczát a Fazekas utczával, a Domonkos-utczát a Forgách-utczával, ugyanezt a Szegfű-utczával. A régi kisebb emeletes házak típusát feltaláljuk a Mészáros-utczai 50. sz. emeletes házban, a domonkosok zárdája szomszédságában, ugyanabban az utczában a 26. sz. földszintes, a Fő-utczán a 100. és 102. sz. emeletes házakban. Két vagy három ablakos homlokzatu házak, csúcsfal nélküli ormos, ereszes tetővel, a minőt a felvidéki városokban, melyeknek régi házait még nem érintették a jelenkor építőinek esakányai, nagyobb számmal lelhetünk. Nem egyszer egybeépítve látjuk két ház tetejének földelzetét. Hasonló modorú apró földszintes házat is találhatunk még néhányat a keleti bástya mentén, az úgynevezett felső malom szomszédságában.

Tipikus házak.

A Fő-utczával párvonalasan még két nagyobb uteza vágja át a belvárost egész hosszában. E három hosszú utczából, melyeket kisebb haránt-utczák osztanak négyszögekre, meg a körfalvonalból állott az egész régi Kassa. A falakon kívül azonban már a mult századokban keletkeztek a külvárosok, nyugatra a vársíkon túl, a Kálvária-hegy aljában és a domboldalon, azután a déli oldalon, míg az északi kapun túl a kertek és kerti lakok foglaltak helyet. A belváros köré ma öt külváros csoportosul félkörben: Erzsébetváros, Józsefváros, Tábor, Ferenczváros és Ujváros. Az újabb terjeszkedés, a városok mai fejlődése irányzatának megfelelőleg, határozottan a nyílt déli oldalt választotta teréül; a délre vonuló Pesti- és a Szepesi-út ennek a körülménynek köszönheti gyors kiépülését.

KASSA. — A FŐ-UTCZA ÉSZAKRÓL.

Külvárosok.

De térjünk vissza a főtérrre, erre a középpontra, mely szerencsésen egyesíti Kassa külső életének ereit. A tértől jobbra és balra húzódó Fő-utca vonalán van a legtöbb templom és tanintézet, itt vannak a legjelentékenyebb állami hivatalok, a város- és a vármegye háza, a legkiválóbb vendégfogadók, kávéházak s a legelőkelőbb üzletek. Reggeltől estig itt hullámszik a társadalmi és az üzleti élet teljes elevevényében. A pályaháztól a Csermely-völgyig menő közuti vasut gőzös-vonatai itt csörögnek végig; ez az intelligencia fő sétahelye, főleg a déli órákban. Itt van a nagypiacz. Az Orbántorony köré s inntől fölfelé sorakoznak az élelmszer- és virágárusok, a zöldséges bolgár kertészek, a kik már Kassa környékén is béreltek földeket s megteremtették a nagyobb szabásu kertgazdaságot.

A Szabadság-térre tekint az elől egy emeletes barokk-stíli, erkélyes városháza, mely a mult században épült. A Kovács-utczára néző frontja két

Városháza.

emeletes. Lépcsőházának falába van illesztve a kassai születésű Szathmáry György esztergomi érseknek, a város bőkezű jótévőjének címere. Gazdag levéltára a Kovács-utcai épületben van elhelyezve.

Levéltár.

A levéltár a régi beces okiratokon, ezéleveleken kívül a ritka ősnymtatványoknak több értékes példányát is őrzi. Itt van az a három réztábla is, mely kezdetben a Mária-szobor piedesztálját díszítette s hogy megóvják a rongálástól, ide rejtették megőrzés végett. A lépcsőház és a polgármesteri terem freskói kiváló díszei az épületnek. Néhány lépéssel odább a régi Kassának érdekes maradványaihoz érünk. A jezsuita-utca sarkán álló *löcsei ház* ez és a *Schiffbeck*-féle fogadó. A löcsei házat még a XVI. században szerezte meg a város Lőcse városától, mely szállóházul tartotta azt polgárai számára. Földszintjének és emeletének keresztíves boltzatu szobái a letűnt századok emlékezetével hatnak reánk.

Lőcsei ház.

Premontreiek temploma.

A löcsei ház szomszédságában, a Jezsuita-utczától elválasztva, áll a *premontreiek temploma* és székháza. A székház a királyi ház volt, melyben a felsőmagyarországi főkapitányok laktak, míg III. Ferdinánd a jezsuiták-

nak nem ajándékozta. A templomot Báthory Zsófia, II. Rákóczy György neje építtette kegyes fogadásból.

Ugyanitt helyezték örök nyugalomra. Az 1875-ben tetejüktől szélvihar által megfosztott esonka tornyok alatt olvashatjuk bőkezű építőjének emlékét: „Honoris S. Trinitatis posuit Princeps Sophia Báthory, 1681.“. A premontreiek házához csatlakozik az általuk vezetett *főgimnázium* épülete.

Gimnázium.

KASSA. — A PAPNEVELŐ INTÉZET TEMPLOMA ÉS A KONVIKTUS.

A *papnevelő intézet temploma*, mely 1787-ig

Ferenczes templom.

a ferenczeeské volt, kik II. József császár által eltörölve, szerzetük visszaállítására után sem tértek többé vissza Kassára, a dóm restaurációjának teljes befejeztéig a székesegyházat pótolja. Mint a ferenczesek templomainak általában, ennek a tornya is a szentély végében áll; az újabb korban épült oromfalán és a templom belsejében sajnálattal látjuk a régi gót templom stíljének országszerte divatozott káros megrontását. Ezután a Balassa Zsuzsanna alapította *konviktushoz* érünk Alapítójának nevét s az alapítás évét a kapu szemöldökkövébe vésett felirat őrízte meg: „Fundavit Illa. Dna. Susan. Balassa, 1652“. Érdekes a már újabb modoru Andrassy-ház, kapuboltjával, mely a Fejér-utczába vezet át a Fő-utczából.

Konviktus.

Andrassy-ház.

Gyalogsági kaszárnyák.

A Fő-utca tovább vonul a régi sánczások vonalán túl. A meghosszabbított vonal keleti és nyugati részét az úgynevezett Laktanya-téren egymással szemben álló, két nagy gyalogsági kaszárnya foglalja el. Ezek még csak láncszemek a katonai épületek ama tömegében, melyet az utóbbi években Kassán emeltek.

A Fő-uteza nyugati oldalán visszakanyarodva, egy külsőleg szerény, de régiségénél fogva nem kevésbé érdekes házban találjuk a kassai kulturális élet egyik legszebb életjelét, a „*Felsőmagyarországi muzeum*“ gazdag gyűjteményét. A nagyrészt magánosok adakozásából felszaporodott és eszinnal rendezett gyűjtemény nem csak látni valót nyújt, de sok tanulságosat is mindazok számára, a kiknek alig van alkalmuk, vagy legfőlegb ritkán juthatnak nagy, országos gyűjtemények szemléléséhez. Mint vidéki muzeum első helyen áll a kolozsvári után. Érdekes az irodául szolgáló keresztbaltives szoba, renaissance-festésű mennyezetével. A házat a Gönczi Szabó család építtette, mint ezt e szoba ajtaja fölött levő ezimer és felirat mutatja.

Museum.

Régi házak.

A milyen szűk, hosszú folyosókkal, zeg-zúgos lépcsőházzal, keskeny kapubejárattal bir az a ház, melyben a muzeum van elhelyezve, majdnem mind olyanok a nyugati sor házai, a mi azt mutatja, hogy a keleti oldalon többet bontottak és több modern építkezést végeztek. Nevezetes, hogy a középületek nagy része, a mint az imént láttuk, a keleti oldalra esik.

A muzeumtól délfelé jövet, szemünkbe ötlük a gr. *Dessewffy*-palota, oszlopokon nyugvó erkélyes kapujával; a honvéd kaszárnya, a felsőmagyarországi főkapitányok egykori székhelye, melyet parancsnoki háznak neveztek; azután a *régi vármegye-háza* renaissance-stíliu homlokzatával, ezen túl a *penzügyi palota* Ennek tőszomszédságában van az *Orsolya-apáczák* zárdája; temploma már nem a Fő-utezára, hanem a Mészáros-utezára néz. Még a *Hadik-Barkóczy-palotát* említjük, e barokk-modoru, tetszetős külsejü épületet s néhány lépést téve, ismét ott állunk a dóm főkapuja előtt.

Orsolya-apáczák zárdája.

KASSA. — AZ ORBÁN-TORONY.

Keletre innen, mint már mondtuk, a Kossuth Lajos-uteza, nyugatra a

Forgách-uteza vágja a főtengelyt egyenes irányban. Mind a két uteza nagyvárosias jellegü, aszfaltos járdával, egyenletes kövezettel, számos új, nem ritkán két emeletes házzal; de határozottabban, szűk volta mellett is a Kossuth Lajos-uteza mutatja egy nagyvárosi uteza képét. A modern Kassa, a ma divatos házépités ekklektikus, de tetszetős stíljével itt lép leginkább előtérbe, de itt veszi el egyuttal sajátosságát is. Az uteza fejlődését a vasút közelsége gyorsította, melyhez nyílegyenesen vezet a fő-térről. A Kossuth-utezában, de még a Fő-uteza sarkán van az egyetlen három emeletes épület, a *Hegedüs-féle* ház; itt emelkedik az *ág. evangélikusok* bizanti stíliu kupolás temploma, e felirattal: „Soli Deo Gloria“, vele egybeépítve az ágostaiak iskolája. Tovább a Hernád-ágig csupa magánházak állanak, köztük a *Maléter-féle* ház, melyben ideiglenesen a kir. tábla és a kir. főügyészség van

Kossuth Lajos és Forgács-uteza.

Ág. evang. templom.

elhelyezve. A Kossuth-utca külső sarkán áll az „Európa“, elsőrendű fogadó.

A Maléter-ház mellett délre kanyarodva, egy egészen ujonnan épülő városrészt találunk. Még látjuk jobbról a zöldülő kerteket; de az új épületek lassankint előlik a virágos szigeteket. Balról egy teljesen új és szép házsor épült a régi sánczárók helyén, a Barkóczy-utca, mely egy külsőleg is meglepően csinos, a modern fürdőtechnika követelményei szerint berendezett gőzfürdő-épületnél záródik. Innen a Fő-utcaig két vonalon juthatunk le, melyek a Schalkház-fogadó előtt érnek össze. Az egyik a Rózsa-utca, melynek vonala már az újabb időben tüzetvén ki, Kassának legszabályosabb utcája s ma-holnap az előkelőség nagy részének lakóhelye lesz. A másik vonalon, mely a régi fal hajlásának irányát követve, a belváros déli határát

KASSA. — A VÁROSHÁZA.

Kórház. képezi, az Erzsébet-terre néző városi *közkórházat*, e régen fennálló, humanitárius intézetet találjuk. A *Schalkház-fogadó* elsőrendű szálló, téli s nyári étkezővel, kávéházzal, nemkülönben külön táncteremmel.

A Schalkháztól északra, a dóm felé menve, az ugynevezett „Fekete sas“ épület, a régi verbungos ház sötétlik elénk, melyben most a polgári iskola van. E mellett áll a mult század barokk-stíljében épült *vármegyeháza*.

A Forgách-utca és a Fő-utca sarkán egy ódon, nagy épület: valaha a Kisdy Benedek által alapított papnevelő intézet háza, ma a *Kassai takarékpénztár* épülete. Hatalmas kapuival ellentétben ez a hosszú épület is szűk, tekervényes folyosóival, sötét lépcsőzetével emlékeztet bennünket a XVI. és XVII. századbeli kassai házakra. A szűk folyosók golyómentes vastag falainak boltívei még komorabbá teszik a keskeny udvarról gyéren világított ambitusokat. Már azért is érdemes egy tekintetre méltatni e házat, mert

rendelgetése miatt talán nemsokára ez is kénytelen lesz helyet engedni egy modern épületnek.

A takarékpénztári épületen innen, a *püspöki palota* egy kiugró része alkot sarkot a Fő-utczán, a Szt. Mihály kápolnával átellenben. Ez külsőleg a legegyszerűbb püspöki székház egész Magyarországon. A kassai kath. püspökség a szatmárival együtt a legfiatalabb püspökség levén, kiszakítva a század elején az egri fő-egyházmegyéből, egy magánházat vettek meg rezidenciának, mely házat azután a szükséghez képest átalakították. Legutóbb Bubics Zsigmond püspök bővítette ki. A kiszökellő rész a könyvtár helyisége. A püspökháztól délre van a *Kassai népbank* háza, mely az abszolutizmus alatt a mindenható rendőrigazgatóság rettegett helyisége volt; a *Forgách-palota*, a város egyik legkiválóbb épülete, melynek emeletén a kaszinó van, ennek szomszédságában pedig a *törvényszéki épület*, mely uralkodik az egész tér fölött s messze látható fölíratával hirdeti ezélját: „A közigazságnak“.

A Galamb-uteza görbe vonala, mely félkör alakban a Forgách-utczába és a Fő-utczába torkollik, mutatja az egykori déli falvonal helyét; apró

házai annak alapjaira épültek. A mai belváros ezen a vonalon túl délfelé meg van hosszabbítva a Szepsi-utig. A Galamb-uteza és a Szepsi út bezárta területen két nevezetesebb épületet említhetünk: a Rákóczy-körút és Szepsi-ut sarkán a keverék mór-stíliu neolog *izraelita templomot*, mely iskolával van egybekötve, azután a helyőrségi 20. sz. kórházat, melyet kert vesz körül.

KASSA. — RÉGI HÁZ A MÉSZÁROS-UTCZÁBAN.

Megmaradva most a

nyugati oldalon, mindenekelőtt a Forgách-utczából a Fő-utczával párvonalat képező Mészáros-utczába térünk. Megszakítja, mint voltaképen az utczának kibővülése, a domonkosok-tere, melyen Kassának legrégebb temploma áll, a részben már elrontott korai gót-stíliu *Domonkos-templom*. Bejárója e térről nyílik, egy oldalkapun; csonka tornya felől el van zárva. A szentély a Mészáros utczára néz, mellette mindjárt a domonkosok kolostora. A téren és az utczán a hentesek piacza van, a Mészáros-utczát a Fő-utczával egybekapcsoló Lakatos-utczán pedig csoportosulnak, ezéhbéli hagyományképen, a kassai mészárszék.

A domonkosok zárdájától északra áll a már említett régi ház. Tovább az Orsolya-apáczák temploma elé jutunk, melynek idomtalan födelü természetes tornya csak a legújabb időben készült. Még tovább északra van a pénzügyi palotának hátsó homlokzata, mely szintén az újabb időben épült.

A Mészáros-utczát haránt szelő Sörház-utczában, először is a *Főreáliskola* épületét látjuk, mely oldalvonalával a Mészáros-utczára néz. Kassa városa építette, mint azt a lépcsőházában olvasható emléksor tudatja velünk. Szemben vele van a *Csendőrpáncsnokság* épülete, ezen alul pedig a *Postaház*, a főpostával és táviró hivatalal.

Püspöki palota.

Galamb-uteza.

Izraelita templom.

Katonai kórház.

Mészáros-utca.

Domonkos-templom.

Orsolyák temploma.

Főreáliskola.

Postaház.

Bástya-torony. A Mészáros-utca végére érve, a Fegyverház-utcán át kanyarodunk keleti irányban. Egy régi bástyatornyot találunk, még meglehetősen épségben, beékelve modern raktárépületek közé. Sie transit gloria. A régi fegyverház helyén jelenleg Kassa város tulajdonához tartozó igen esinos kétemeletes bérház áll, melynek egyik szárnya a Fegyverház-utzára, főhomlokzata pedig a Fő-utzára néz.

Rákóczy-körút. A Mészáros-utzával egyenközü az az új út vonal, mely Rákóczy-körút nevet kapott. A régi vársík (glacis) terén épült. A fasorokkal átszelt széles síktérnek, mely szabad mező volt nemrég, északi részét a terjedelmes tűzrakaszárnyák foglalják el; déli részén az állami felső leányiskola épült; ugyanide jön az új királyi táblai épület. A Rákóczy-körúton említésre méltó a még tornyatlan *görög kath. templom*, a plébániával, azután a *csendőrkaszárnya* s a már említett izr. imaház.

Kovács-utca. A másik párvonalas utca, melyről szó volt, a Fő-utzától keletre, a Kovács-utca nevet viseli. Erre az utcára nyílik a gimnázium hátsó hom-

Jogakadémia. Tinódi lakása.

lokzata; a jezsuita-utca sarkán emelkedik a most már államosított *jogakadémia* új épülete, itt találjuk azt az emlékezetes házat, melyben *Tinódi Sebestyén* lakott. Ma a Schiffbeck-fogadóhoz csatolt épület. Ugyanebben az utcában van a belvárosi községi iskola kétemeletes épülete s a városházának hátulsó része. A

Kovács-utca különben néhány kisebb házon kívül egészen megújított külsőt mutat.

Ódonságával jobban leköti az érdeklődést a Fazekas-utca, mely a Kovács-

utzával egyenközüen haladó szűk utca. A régi falak alapvonalán épültek házai; egyik-másiknak oldala egyenesen a régi városfal maradványa. A Kovács-utzából a keskeny Tömlöcz-utzán átmenve, szemben találjuk egymással a vénhedt egyemeletes kis *tömlöcz-épületet* és a reformátusok egyszerű templomát. Az *ev. ref. templom* a premontreiektől vásárolt telken épült, a körötte levő udvar és kert ma is a premontreieké. A premontreiek udvara és kertje nevezetes pontja a városnak. Az udvart patkó alakban fogja körül egy komor, körfolyósos épület, mely nem egyéb, mint az egykori ügynevezett *hóhérbástya* rondellája, melyet a maga eredetiségében tartottak fenn, átalakítva lakásokká. A kert felől egészen változatlanul maradt meg; támfalait repkény futja be sűrű örökzöld fonadékával, az úgyúrések keskeny nyílásaiból a lakások szűk ablakai lettek, melyek a Hernád malom-ágára dülő kertekre néznek. Bástya-maradványok még egyebütt is láthatók ebben az utcában.

Református templom.

Bástya-maradványok.

Hernád-sor.

A Fazekas-utca kertjei a Hernád-sort érintik. Kelet felől ez a sor szabja meg a belváros határát, úgy mint nyugat felől a régi vársík, mely-

nek belső szélén a Rákóczy-körút nevű új út vonul el, gyorsan épülő, csinos házaival. A Hernád-soron lefelé menve, találjuk a hideg fürdőt és uszodát, mely vizét a Hernád malomárkából kapja.

A Kossuth Lajos-utca végén egy vashíd, az úgynevezett *Szt. István-híd* visz át a nagy rétre, mely díszes parkká átalakítva, Széchenyi István gróf emlékezetére „*Széchenyi-liget*“ nevet kapott. E félkilométer szélességű ^{Széchenyi-liget.} parkon át a Kossuth-utca egyenes folytatásban halad egészen a vasúti pályaházig. A vasúton érkezőket természetesen a lehető legkellemesebben lepi meg, hogy árnyas fák és tündöklő szinpompájú virágágyak közt sétálhatnak be a városba. Nyári délutánonként és este előzőli Kassa lakossága ezt a kies ligetet, melynek kanyargós útjain a díszfák és eszterjék tarka vál-

KASSA. — A MEGYEHÁZ.

tozatossága üdíti a szemet, friss levegője a kifáradt testet és lelket. Kávéházzal felszerelt, terraszos kioszk áll a közepén, nem messze tőle egy zenepavillon, melyben hetenkint többször katonazene mulattatja a sétálókat. A park-ültetvényeken túl nagy pázsitos területek keresztül-kasul vonuló fasorai hívogatják a közönséget hosszabb sétára.

A parkot átszelő s már említett út végében látjuk a pályaház új, francia renaissance-stílusú homlokzatát, mely előnyösen különbözteti meg ezt az épületet a szokásos egyformaságú állomási házak külsejétől. A pályaudvar azonban szűk és nem felel meg Kassa megnövekedett forgalmának. Területe a nagy rétnek volt kiegészítő része; a tiszai vasút építése alkalmával adta oda a város. Ma négy vonal gócpontja a pályaudvar: a budapesti, lege-

Pályaudvar.

nyemihályi-kassai, a tornai s a kassa-oderbergi (ruttkai és eperjesi) vasút-vonalaknak.

A Hernád hídja mellett működik a város tulajdonához tartozó műmalom, mely azonban elvesztvén jellegét, az új villamos műáramfejlesztő telepe lesz. A Hernádága és a vasút mentén több nagyobb ipartelep található, egy részét a nagy léptekkel haladó kassai gyáriparnak. A vasúti állomás mellett van a közúti vasút színje, odébb a Dunkel-féle parketgyár, majd az augsburgi gáztársulat légszeszgyára, a Frank-féle pótkávé-gyár és mindjárt a Kőzvágóhid. vasuton túl a *kőzvágóhid*, mely azonban már a külterülethez tartozik.

A Vám-utczán lemenve, Kassa rohamosan fejlődő déli részébe, az Erzsébetvárosba érünk. A népes hetivásárok helyéül szolgáló Széna-térről és Erzsébet-térről indulnak ki sugárszerűen utczái. A térre látszik az *Erzsébet-árvaház* (Elisabethinum), csonka tornyu templomával. Más középületet, a katonai épületeken, tárházakon kívül nem is találunk itt; ellenben annál sűrűbben emelkednek a kisebb-nagyobb gyárak kéményei. A Vám-utczában van a Fleischer-féle vasöntő; a Pesti úton látjuk a legujabban épült Frank-féle

KASSA. — A RÓZSA-UTCZA.

pótkávégyárat, itt van nagyon közel egymáshoz, az Unio-gőzmalom, Adler és Gold likörgyára, a Holló-utczában a Genzovics-féle parketgyár, a Szerecsen-utczában a Haltenberger-féle kékfestőgyár, ugyancsak az Erzsébetvárosban Legányi Samu butorgyára. Eisler Józsiás és fiai székgyára; a Szepsi-úton Siposs A. Gyula kötő-szövő-gyára, a Lepesch-féle serfőző, az Ungár-féle buzakeményítő- és siker-gyár, Studinka Gyula és fiai butorgyára, Kohn testvérek likörgyára; az Erzsébet-téren a Haltenberger Péter-féle gőzhusfűstölő.

A Józsefvárosban, mely az Erzsébet-városhoz esatlakozva, Kassa nyugati oldalát képezi, a vársikon túl, a Bethlen-körút épülő házain kívül megint csak a gyárak azok, melyek figyelmünket magukra vonhatják. Itt van Bayer és Bauernnebel serfőzője, Kuszka és Orth esztergályos és butorgyára, Lang József nagy ácstelepe.

A Józsefváros mögött van a *Tábor* nevű városrész, mely egészen a domboldalra épült. Meredek utczák apró házaiból áll. Túl a Táboron a dombon két nagy téglagyár látja el a város építési szükségleteit. A felső-magyarországi építkezési részvénytársaság és Jakab Péter téglagyárai mellett

itt találjuk az előbbinek keramitgyárát is. A Tábor magaslatáról igen szép Kassa város madártávlati képe.

A *Ferenczváros* Kassa északi külvárosa, a hozzá csatlakozó Ujváros-
sal, mely a Hernád malomárka mellett terül el a vasútig. A Ferenczváros
a főutczával a Ferencz-József-tér által jut összeköttetésbe. Nagy kiterje-
désű, de még rendezés alatt levő tér ez, melyet a fő-uteza folytatásaképen
tekinthető Csermely-uteza hasít ketté. A főutczából jövet jobbra a kir.
dohánygyár, balra pedig az állami *közép-ipariskola* ötlík szemünkbe. A tér
keleti szögletében áll a *Ferencz József kaszárnya*.

Ferenczváros.

Dohánygyár.
Ipariskola.

Kálvária.

A Ferencz-József-térről a Kálvária-utczán át rövid idő alatt kisétál-
hatunk a kálvária-hegyre, melyen a fájdalmas Sz. Szűz tiszteletére 1730-ban
készült emeletes bejáratu, stíltelen építésű templom áll. A *Kálvária*
mellett a régi temető sírkeresztjei állanak, hárs- és vadgesztenye-lombok
susognak a mulandóságról. Az új temetőt kiköltöztették messze, a Pesti
útra. Temetőhely volt maga a kálvária is. Sajátságosan használták föl

Régi temető.

BANKÓ.

egyes családok, a kik a stációkat építették, e szent helyet sirboltjukul.
Mind a tizennégy stáció, mely zeg-zug vonalban emelkedik egymás fölött
a hegyoldalon, egy-egy kápolna, kis oltárral, melynél isteni tisztelet tart-
ható; a kápolna aljában van a sirbolt, melynek lakóit a kápolna falába illesztett
tábla jegyezte föl. A szomszéd Rozália-hegyen áll a Rozália-kápolna, melyet a
kassai polgárok 1715-ben építettek a pestis megszűntének emlékére; ugyan-
ott a Rozália-temető, mely sok kiváló kassai polgárnak szolgál nyugvó helyül.

Rozáliahegy.

E kitérő után visszamegyünk ismét a Ferencz-József-térre, a honnan
a közúti vasút mozdonya visz bennünket odébb a Csermely-utczába és a
Csermelyvölgybe. Az egymás mellé sorakozó emeletes házak elmaradnak;
kertek és kerti lakok váltják fel őket. Az apácák kertjének és a püspöki
kert fala után, mely egy esinos nyaralót zár el az utczán járók tekintete
elől, egyszerre tágas udvarkert közepén két nagy épületet pillantunk meg.
Az egyik, jobbfelől, a *katonai alreáliskola*, a másik, balról, a *gazdasági tan-
intézet*; a modern Kassa legszemrevalóbb és legimponálóbb épületei. A
völgy összébb-összébb szűkül, a kertek után erdős szurdék, lombos lankák

Katonai
alreáliskola.
Gazdasági
tanintézet.

fogadnak bennünket: a Csermelyvölgy. Itt van a Halvax-féle vaslemezgyár; itt vezet az út a kassaiak kiránduló helyeire, a Báránkához és a Bankóra.

Ujváros. A kerteken át vehetjük az utat a Ferencvárossal szomszéd Ujvárosba, melynek néhány új utcája közt a Klobusitzky-uteza kellemes benyomást tesz rendezettségével, esinos, nagyvárosias házaival. A Klobusitzky-utezában van a Delaval Geo E. cég vasbutor- és sodronygyára; itt van a felső malom is, ez ódon stílü, zúgójánál födeles hiddal ellátott épület, a melynek szomszédságában néhány tipikus régi apró házat találunk, nevezetesen a Róka-utezában. E városrészhez tartozik a Széchenyi-rét is. Az északra húzódó Kert-utezában van a *szekerész-kaszárnya*, odább, a kültelken, Barakk-tábor. a Hernádon túl pedig, innen alig tíz percznyire, a *kassai barakk-tábor*, mely két különvált részre oszlik, nevezetesen a csász. és kir. hadsereg és a m. kir. honvédség barakk-táborára.

Kassa belterülete. Az egész város belterülete (házak, utcák, közterek) 974 kataszt. hold. E területen, a kültelki nyaralókat, gyárakat és egyéb épületeket nem számítva, nyolez téren és 98 utcában 1660 lakóház áll, melléképületeivel egyetemben. Legjobban természetesen a belváros épült be, de itt vannak a legapróbb utcák is. A belváros négy negyedének három tere és 37 utcája van. Az Erzsébetvárosban van három tér, 17 uteza, a Józsefvárosban 16 uteza, a Ferencvárosban egy tér és 10 uteza, a Táboron 13 uteza, az Ujvárosban egy tér és 5 uteza.

Városi terület. A város összes területe 16,106 hold, a miből legtöbb az erdő, 8139 hold, azután a szántóföld 5373 hold. A kert 456, a rét 818, a legelő 292, a szőlős terület 53 holdat foglal el kerek számban.

E terület rovására azonban folyton növekszik a belterület nagysága az ujonnan épülő házakkal. Nagyrészt a terjeszkedő iparvállalatok idézik ezt elő; de nem kevésbé az itt koncentrált katonai parancsnokságok és az állami hivatalok, melyek a nagyszámu tanintézettel karöltve, a város értelmiségét is növelik és erősítik.

Polgári hatóságok. Kassa város törvényhatósági joggal lévén felruházva, tisztviselői karának az adminisztráció minden ágára nézve teljes számunak kell lennie; Abauj-Torna vármegyének is székhelye lévén, a vármegye tisztviselőinek testülete szintén nagyobb kontingenssel lép az intelligencia sorába. Állami hatóságok és hivatalok: a kir. ítélő tábla, a királyi főügyészség, kir. törvényszék, kir. ügyészség, járásbírótság, pénzügyigazgatóság, posta- és táviróigazgatóság, kir. erdőfelügyelőség, kulturmérnöki hivatal, építészeti hivatal, kerületi iskola-főigazgatóság, tanfelügyelőség, végül az államvasúti és a dohánygyári főnökség.

Egyházak. Egyházi hatóságai közt első helyen említendő a kath. püspökség, a székes káptalan, az alája tartozó lelkészségek, továbbá a gör. kath. lelkészség, az ág. ev. magyar, német és tót hitközségek, az ev. ref. hitközség, végre az izr. kongresszusi és az izr. orth. hitközségek.

Szerzetek. Katolikus szerzetes-rend négy van képviselve Kassán: a jászói premontrei kanonok-rend a főgimnáziumban és a kouviktusban, a Domonkos-rend, az Orsolya-apácák, végül a közkórházban a Paulai Sz. Vinczéről nevezett irgalmas testvérek.

Katonai hatóságok. Kassa székhelye a cs. és kir. 6. hadtestparancsnokságnak, a 3-ik honvédkerületi parancsnokságnak; itt székel a 27. sz. gyaloghadosztály, az 53. gyalogdandár, a 6. sz. tüzérdandár parancsnoksága, a műszaki igazgatóság, a 34. hadkiegészítő kerület parancsnoksága, a 77. honvéd gyalogdan-

dár, a 9. honvéd gyalogezred és az 5. honvédhuszárezred, végül a IV. esendőrkerület parancsnoksága.

Iskolákkal igen jól el van látva a város. Tanintézetei általában virág-zók, úgy a jeles tanerőket, mint látogatottságukat tekintve. Kassán van kir. jogakadémia, kath. papnevelő intézet, kath. főgimnázium, állami fő-reáliskola, mezőgazdasági tanintézet, közép-ipariskola, katonai alreáliskola, két felsőbb leányiskola, nevezetesen az állami és az Orsolyáké, kir. kath. tanítóképző, tanítónőképző intézet az Orsolya apáczáknál, polgári fiúiskola, községi ipariskola, községi elemi, azután ágostai ev. és izr. hitközségi elemi iskolák, több óvóintézet, végül a város által fentartott zeneiskola. A kulturális intézmények e nagy arányu csoportosulása, mely Felső-Magyarország növendék ifjúságának nagy részét vonzza ide, szintén hozzájárul ahhoz, hogy Kassát Felső-Magyarország fővárosának tekintsük.

Iskolák.

*

Kassa kies környéke adja meg az érdekes városnak díszes koszorúját. A Hernád balpartján az erdős hátu hegyvonal lejtőjén apró parkok, gyümölcsös kertek és szőlők váltakoznak, melyek lombjai közül esinos kerti lakok és nyaralók festett zsindeletetei integetnek. Erre vezet nagy kanyarulatokban, néhol meredek oldalakon a ránki út; erre fekszik a kassaiak egy kedvelt mulatókertje, a Vinkler-kert, a honnan a város keleti oldalát láthatjuk.

A Hernád malomárka mentén északra haladva, a folyó és a vasút közt, a virágos réten át, miközben előttünk látjuk sötétleni a Várhegyet, majd a Tihany községet rejtegető vápás domboldalt, eljutunk a Hernád ama pontjára, a hol a malom-árok szakad ki az anyafolyóból, míg ez egy bukó gáton át tájékozva, örvényezve zúg le, hogy a főmederben folytassa útját a város irányában. Innen pár pereznyi gyaloglás után a *Lajosforráshoz* érünk, mely a Várhegy alatt, a Hernád völgy kiszélesedése kezdetén, esinos parkültetvény közepette bugyog föl. Fürdőhely és vendéglő van mellette, a hová szép számmal szoktak délutánonkint kirándulni az üdülni és szórakozni vágyó városiak. Hideg sós-kénes vizének ize hasonlít a ránkherlányihoz, némileg a parádihoz.

TÖRÖK SÁNDOR EMLÉKE A CSERMELYVÖLGYBEN.

Lajosforrás.

Kedveltebb és látogatottabb kiránduló helye Kassának a *Bankó*. A Csermelyvölgyön át kocsin jó félóra alatt ott lehetünk. De gyalogkirándulásra is egyike a legkedvesebb és legszebb pontoknak. A szűk Csermelyvölgyön, tisztos koru, fenséges koronájú bükkök és tölgyek közt esavarog az út, a folyvást locsogó patak medrét követve; hol elbúvik a fák alkotta alagutakban, hol egy magaslat leszelt peremén fut végig; az utat védő korlátfák alatt meredek eséssel szakad a völgybe a pázsitos hegyoldal, mely a virágzó és gyümölcsöző eserjék sokféle fajtájával tarkítja a szálfák sötéttségét. A közúti vasút mozdonya kivezet a völgy egyik hajlásánál levő

Bankó.

Báránkyka vendéglőig, a honnan azután már rövid séta a Bankóig. Pihenőül azonban nemcsak ez kínálkozik, hanem a csermelyvölgyi esinos kioszk is.

Jobb kéz felől magasan a lombok közt egy elhagyott épületet látunk, a szünetelő papirgyárat, a hol szintén vendéglő nyújt pihenőt a turistának, a kít csakhamar tovább esábit a most már szakadatlan szélességben észak felé vonuló erdőség, valóságos rengeteg, melyben már a fenyő is tért foglal a bükk és tölgy rovására. Egy obeliszk is magára vonja figyelmünket az erdei úton, mely azelőtt a Bankóra vezető kocsit volt. Ez a kő *Török Sándor* egykori polgármesternek emléke, a ki itt 1863-ban, egy majálisról jövet, oly szerencsétlenül bukott le kocsijával, hogy sérülései következtében meghalt. Barátai és tisztelői állították az emléket a szerencsétlenség színhelyén.

Török Sándor
emléke.

Nemsokára eltűnik előttünk a völgynek ez a hajlása is. A kocsit magasabbra és magasabbra emelkedik; szűkebb és sötétebb lesz az erdős torok, míg egyszerre két lombfal között ezífra tetejű nyaralók köszöntenek, megnyílik fölöttünk a szabad kék égbolt s följutunk négyszáz méter magasságban a Bankó fürdőintézetéhez és vendéglőjéhez. Ha még néhány lépcsőn át felkanyarodunk a tölgyerdőbe, gyönyörű kilátást élvezhetünk. Az erdőhasadékon át, mint egy panorámában, úgy csillanik föl előttünk egyszerre Kassának napfényben úszó, kiesinyített képe.

KASSA NÉPESSÉGE.

KASSA polgári lakosságának száma az 1891-iki népszámlálás szerint 28,884 lélek volt, a katonaságé 3281, az összes lakosság tehát 32,165. A lakosság szaporodása 1880-tól fogva lassúbb emelkedést mutat, mint az 1869—1880-ig terjedő évtizedben. A város polgári lakosságának növekedése következő arányokban történt:

Polgári lakosság
és katonaság.

Szaporodás
1850-től.

1850-ben	volt	13,034,
1857-ben	„	16,417,
1869-ben	„	21,472,
1880-ban	„	26,097,
1891-ben	„	28,884.

Legnagyobb volt tehát a szaporodás az 1857—1869-iki időszakban, a mikor összesen 30·79% volt a szaporodás, egy évre tehát 2·56% növekedés jut; míg 1880—1891 közt összesen csak 10·68%, egy évben tehát nem egészen 1% volt a gyarapodás.

A többi magyarországi városhoz viszonyítva, az utóbbi negyven év alatt Kassa a legerősebben gyarapodó városok közé tartozott. A fővárost nem számítva, Magyarország összes vidéki városai közt csak Ujvidék, Temesvár és Pécs multák fölül. E negyven év alatt Ujvidék lakossága 147%-kal, Temesváré 125%-kal. Pécsé 122·4%-kal növekedett; Kassáé 121·61%-kal. Mögötte marad Kolozsvár 93·98, Arad 87·75, a többi még kisebb százalékkal.

Kassa lakosságának túlnyomó részét, mint azt minden fejlődő városnál tapasztaljuk, a bevándorlottak képezik. A benszülöttek arányszáma körülbelül megegyez Budapest arányszámával. Míg Budapesten 100 lakosra csak 39 benszülött jut, Kassára 40·55. Ez a szám azonban emelkedett 1880 óta, a mikor a benszülöttek száma 38·54% volt, s arányban áll az utóbbi évtized lassúbb szaporodásával, tehát a bevándorlás csökkenésével. 1891 óta azonban a lakosság szaporodása ismét sebesebb tempóban halad s a polgári lakosság meghaladja a 30,000-et, a katonasággal együtt a 34,000 et. Ausztriai illetőségű volt 1062 férfi s 638 nő, a minek oka a közeli Galicziából való beszivárgás, vagy munkakeresés végett való ideiglenes bevándorlás lehet.

A törvényhatósági joggal felruházott városok közt (Fiumén kívül) népességre nézve Kassa a 13-ik helyet foglalja el; a rendezett tanácsu városokat is számba véve, a 18-ikat. Megelőzik a sorrendben: Budapest, Szeged, Szabadka, Debreczen, Hódmező-Vásárhely, Pozsony, Kecskemét, Arad, Temesvár, Nagyvárad, Pécs, Kolozsvár, Makó, Szentés, Brassó, Miskolcz, Kiskun-Félegyháza. A sorrendben követik: Czepléd, Székesfehérvár, Nyiregyháza, Zombor stb.

A lakosok közt anyanyelvre nézve van magyar 14,421, német 3891, tót 9713; a többi töredék. Legerősebb tehát a magyar elem, mely az utóbbi tiz esztendő alatt nagy szökkenéssel előzte meg a többi nemzetiséget s míg 1891-ben azok összes számával egyenlő lett, ma már elérte az abszolút

Lakosok száma
nyelvcsoportok
szerint.

Magyarok és többséget. Jelentősebb ennél az, hogy a magyarul beszélő idegen ajkuak-
magyarul beszélő kal együtt a magyarul tudók már háromnegyed részét teszik a lakosságnak.
idegenek.

1880-ban a magyar ajkuak száma Kassán csak 39·80% volt, ellenben a tótoké ennél több, 40·90%, a németeké 16·70%.

Az 1891-iki népszámláláskor magyar ajkunak vallotta magát a lakosság 49·93 százaléka, tehát hét ezredrész híján a lakosság fele. Ugyanez idő alatt a németek száma 16·70%-ról 13·47%-ra, a tótoké 40·90%-ról 33·64%-ra esökkent, a tótok elmagyarosodása tehát lépést tart a németekével, vagyis az idegen ajku lakosság meglehetősen gyorsan olvad be a magyarságba.

A magyarul is beszélő idegenek szaporodása még öröndetesebb képet ad. 1880-ban a magyarul is beszélő idegenek száma 31·46% volt; 1891-ben már 42·84%, tehát majdnem minden második tudott már magyarul. 1891-ben Kassa összes lakosságának 71·38% a tudott magyarul, 1880-ban csak 58·68%-a.

Vallásra nézve Kassa lakosságának túlnyomó része római katolikus. Számuk 20,280. Görög katolikus 1945, ág. evangélikus 2097, ev. református 1239, zsidó 3306. Ezenkívül van 18 görögkeleti, 3 unitárius.

KASSA. — A KLOBUSITZKY-UTCZA ÉS A HERNÁD HIDJA.

Hitfelekezetek és anyanyelv.

A hitfelekezeteket és a lakosság anyanyelvét tekintve, az orsz. statisztikai hivatal megállapítása szerint, Kassán a tótok kevés kivétellel, a magyarok nagyobbrészt katolikusok. A 9700 tót közül 8200 a r. katolikus hitet vallja; a 14,400 magyar közül 9200. A görög katolikusok egy harmadrészben magyarok, két harmadrészben tótok. Az ág. evangélikusoknak valamivel több mint fele magyar, egy harmada német, a kisebb töredék tót. Az ev. reformátusok általában magyarok, de van 23 német és 36 tót református is. Az izraeliták közül 2106 magyarnak vallotta magát, 1124 németnek, egy csekély szám tótnak.

Lakosok nem szerint.

A nők száma jelentőkenyen felülmúlja a férfiak számát. Kassán minden 1000 férfira 1229 nő esik a polgári lakosságból. Ez sokkalta nagyobb, mint az országos átlag, mely 1000 férfira csak 1028 nőt mutat ki; de nagyobb az abaujvármegyei átlagnál is, mely szerint (még mindig igen magasán) 1148 nő jut 1000 férfira. A vármegyében a kivándorlott férfiak, Kassán a női eselédék és napszámosok okozzák a nagy többletet.

Csaladi állapot

A nőtlen férfiak száma nagyobb, mint a hajadon nőké. Száz közt van:

Nőtlen férfi	41·96	Hajadon nő	35·10
Nős	54·48	Férjes	45·35
Özvegy	3·43	Özvegy	19·27
Elvált	0·13	Elvált	0·28

Aggregények tekintetében Kassa Magyarország városai közt a legelsők-höz tartozik. Budapest és Zágráb után csak három város vitatja ezt el tőle: Kolozsvár, Pozsony, Sopron. Budapesten 100 férfira 46·90 nőtlen jut a kassai 41·96-tal szemben

A mi az egyes koresoportokat illeti, a város lakossága következőleg oszlik föl: Lakosok kor szerint.

0—15 évig	15—40 évig	40—60 évig	60 éven felül
30·63%	45·58%	17·10%	6·69%

Az öreg emberek száma, viszonyítva más városokhoz, nem éppen csekély. Csupán néhány magyarországi város mulja felül Kassát ebben a részben; első sorban Pozsony, a hol 100 lakosra 9·45 hatvan éven felüli ember kerül, azután Kecskemét 9·12, Rév-Komárom 9·11, Baja 9·11 Zombor 8·49, H.-M.-Vásárhely 8·47, Versecz 8·02%-kal.

Az általános műveltségre nézve következő adatokat talált a népszámlálás: Műveltség.

KASSA. — VÁROSI BÉRHÁZ A RÉGI FEGYVERHÁZ HELYÉN.

Száz (hat éven felüli) férfi lakos közül írni-olvasni tud 82, száz nő közül csak 61·64. Csak olvasni tud 0·88 férfi, 4·47 nő, sem olvasni, sem írni nem tud 17·12 férfi, 33·89 nő.

A mi a lakosok foglalkozását illeti, *értelmiségi* keresetet folytat 772, ezek eltartottjainak száma 1846. *Értelmiségi* keresőknél levő szolgák száma 221, eltartottjuk 497. *Östermelő* van 341, eltartottjaik száma 539. Ipar- és forgalmi keresetet üz önállóan 8208 egyén, eltart 8902 személyt. A járadékosok száma 889, eltartanak 1199-et; végül a napszámosok 1631-en vannak, eltartottjaik száma 1378. Az iparosok és forgalmi keresetet üzők eltartottjaihoz számíttatnak az illető vállalatok segéd munkásai is. A mint látjuk, Kassa legnagyobb részben iparúzó város, lakosainak több mint fele ipari és kereskedelmi foglalkozásból él, sőt mivel a napszámosok is általában ipari munkát végeznek, mondhatjuk, hogy a lakosság két harmadát köti le az ipari munka. Foglalkozás.

Lakosság sűrű-
sége. Kassa belterjes növekedését éppen ennek köszönheti. Nagyvárosi jellegének erősebb kidomborulását a lakosság sűrűsödése mutatja. A város 93 négyszögkilométernyi területén 1869-ben 21,472 lélek lakott, esett tehát egy kilométerre 233; 1891-ben ugyanezen a területen már 310 lakost számláltak egy négyzetkilométeren.

Szaporodás
1891—1894-ben. Az 1891—1894-iki népmozgalmi adatokból szükségesnek tartjuk megemlíteni, hogy az egyes lelkészségek anyakönyvi följegyzései szerint született r. kath. 3480, megh. 3000, gör. kath. sz. 458, megh. 328, az ág. ev. magyar-német egyházban szül. 156, megh. 151, az ág. ev. magyar-tót egyházban szül. 165, megh. 147, ev. ref. szül. 182, megh. 176, az izraelita orth. hitközségben szül. 158, megh. 80, az izr. neolog hitközségben szül. 367, megh. 197. Összesen született 4966 gyermek, meghaltak 4079-en; a születések többlete tehát 887 e négy év alatt

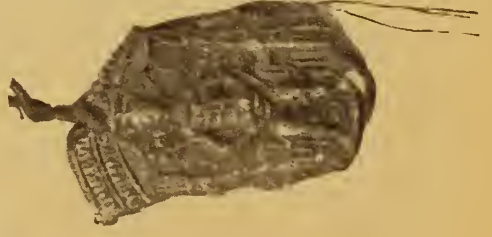

FÜGGŐ PECSÉT NAGY LAJOS SZABADALMI LEVELEÉRŐL.

NAGY LAJOS SZABADALOMLEVELE 1347-ből.

OOOVIQVS D. H. Hungarie Dalmacie Rame Serwie Gallie Lodomie Bulgarie R. P. nepo Gallie... [The text is a medieval Latin document, likely a royal charter or diploma, written in a Gothic script. It begins with a large decorated initial 'D' and contains several lines of text, including names of regions and titles of nobles.]

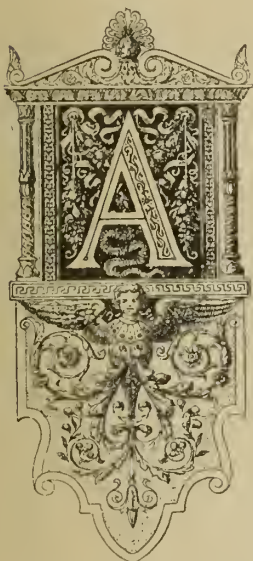
...his regni sui... [This block contains a portion of the text from the main document, showing the continuation of the Latin text in Gothic script.]

KASSA TÖRTÉNETE.

MAI KASSA városának szélső vonalától délre mintegy kétezer lépésnyire már a népvándorlások korában kellett telepnek lennie, mert az új városi temető dombos részén 1893-ban véletlenül népvándorláskori, szabatosabban La Tène-kori sírokra bukkantak. A magyar történelemben csak a XIII. század első felében szerepeltetik az okiratok Kassát; de a városnak jóval régibbnek kell lennie, mert egyrészt az okiratok, mint ősi idők óta létező várost említik, másrészt a város nevének eredete is régibb volta mellett látszik bizonyítani. Kassa nevét Borovszky az ó-felnémetből származtatja. Szerinte *gasuoh*, *kasuah* szerzeményt vagy legelőt jelent s mind a két jelentés megfelelhet akkori jellegének. Hogy németek alapították Kassát, azt valószínűvé teszik az első hiteles történeti följegyzések, melyek a német telepésekről szólnak. Már a honfoglaló magyarság részint szláv, részint germán lakosságot talált a Hernád völgyében s a Hernád neve is megfelel az ó-felnémet *hornath*-nak, mely ágas-bogast, kanyargót jelent, a mi ismét ráillik a Hernád folyóra.

Kassa a népvándorlás korában.

Kassa neve.

A Hernád éppen Kassa irányában töri át a hegyvonalat, itt lesz futása egyenletesebb, itt rakja le természetesen legelsőbben a sebes sodrával hozott iszapot is, melylyel a megtelepedésre alkalmassá, termékenynyé tette azt a területet, melyen később Kassa felépült, míg a népvándorlás korában biztosságot még nem nyújthatott ez a terület, mely részben vízjárta maradt sokáig. Az Árpádok korában egy Blathan nevű moesár is volt a város északi határán, melyet a folyó áradása okozott.

1249-ben IV. Béla király egy okirata már hivatkozik Kassa város szabadalmaira; de egyebet nem tudunk meg arra nézve, hogy a város keletkezésének idejére következtethessünk.

IV. Béla oklevele.

Állítólag már 1194-ben Narod osztrák vitéz háromezer némettel jött e vidékre s itt megtelepedett; de hogy ugyanekkor keletkezett volna Kassa városa, az annál kevésbé mondható határozottan, mert német települők

Osztrák település.

az Árpádok alatt folyvást szivárogtak erre a környékre. Hogy Kassa a XIII. század előtt már létezett, az bizonyos, mert a XIII. század elején már nem csekély nagyságu hely volt. Okirataink 1219-ben tíz olyan falut sorolnak föl Kassa közelségében, melyekben azok a német telepesek laknak, a kiket „a királyné németjei“-nek neveznek. Ezek a faluk: Göncz — még 1469-ben is Künzelsdorf, — Fel-, Közép- és Al-Németi, Perény, Ruzska, a két Vizsoly, Czece és Dobsza.

Kassa az említett 1249-iki okirat kiadásakor még szintén falu volt, „villa regia“, a király birtokában levő falu. De már jelentősebb falu, a mit

KASSA. — A SZT. MIHÁLY KÁPOLNA.

bizonyít az a királyi okirat, a mely *Szina* helységnek királyi adományképen ugyanazokat a privilegiumokat adja, a melyekkel Kassa is él. Hogy mik azok a privilegiumok, nem mondja az okirat.

A falu lakosainak száma gyorsan növekszik. A hely földrajzi fekvése, a felföld és az alföld egyik legközvetlenebb érintkező pontja lévén itt, — sietteté a népesség gyorsütemű szaporodását. A kereskedelmi összekötetések révén a Szepesség, majd Lengyelország (Halics) és a távoli Szilézia német nemzetiségű lakosai is küldenek rajokat a kassai polgárság szaporítására.

A kereskedelem a legnagyobb szerepet játszotta Kassa jelentőségének növekvésében és lakossága szaporodásában. A Kassa fölött hirtelen emelkedő

Kassa első
szabadalmái.

Bevándorlások.

Kereskedelem a
XIII. században.

hegységben már nem járhattak szekereikkel az alföldiek; a hegyvidékiek meg itt érhatték legkönnyebben a Tisza mellől, a Hernád-völgy vonalán jövő vásáros népet, melynek nyers áruira, gabonájára, borára szükségük volt.

A kicszerelés itt mehetett végbe legkönnyebben, innen vezetett az érezekben gazdag Gömörbe is a legközelebbi út, mert lejjebb a ma már kiszáritott Kanyapta-völgy terjedelmes mocsarai miatt nem volt alkalmas átkelő. Még a mult században is nagy kiterjedésű, egészségtelen mocsarak, nagy tavak és nádasok terültek el Nagy-Ida környékén, mely ez okból csak nehezen volt hozzáférhető.

A lakosok egy része földműveléssel is foglalkozott, mint azt a XIII. század második felében már sűrűbben fölmerülő okiratok szövege tudatja velünk; de erre utal Kassa ó-felnémet eredetű nevének előbb említett jelentése is.

Földművelés
a XIII. század-
ban.

KASSA. — A DÓM ÉSZAKRÓL A RESTAURÁLÁS ELŐTT.

Két Kassa létezett ebben az időben, melyek keletkezéséről és annak idejéről semmit sem tudunk: Kassa és Fel-Kassa.

Fel-Kassa.

Jelentőségre a régiebb Kassa, a mai város őse emelkedik hamarabb, úgy hogy Fel-Kassa is a XVI. században amannak birtokába kerül s nemsokára végképen beleolvad.

A „villa regia“ Kassa volt. Fel-Kassát 1261-ben említi először egy királyi oklevél. Samphleben és Obl kassai lakosok V. Istvántól, még mint

trónörököstől, adományul kapták Fel-Kassát, melynek határai mélyen be-
nyúlhatnak a város fölött elterülő erdőségbe, föl egészen a Csermelypatak
Régi fellegrvár. forrásáig. Ezen a birtokon volt a „Hoph“, a vár.

Az egykori vár nyomait máig megőrizték a falmaradványok a Hrado-
ván, mely szláv név szintén megerősített helyet jelent. Hradova fensikján
állt az épület, több udvarra osztva. Belső udvara mintegy 300 méter hosszú
lehetett. Délről a majdnem merőlegesen álló sziklafal határolta; ehhez
építették terméskőből a várfalat, mely 3.20 méternyi szélességben ellipszis
alakban övezte az erődöt. A falat, mely a belső várat vette körül, kerek és
háromszögű tornyok erősítették. Keletről és nyugatról még egy-egy mélyeb-
ben fekvő udvar csatlakozott a belső várhoz, melyeket délről részben szin-
tén sziklafal védett, nagyrészt azonban kőfallal voltak körülfogva. A két
mellékudvar tágasabb volt a belső vagy főudvarnál.

Samphlebent és Oblt, valamint örökösüket V. István a vármegyei ható-
ság alól is kivette adománylevelében.

Kassa községe ugyanis Róbert Károly kiváltságolásáig Abauj vár-
megye hatósága alá tartozott. Bordézmával az egri püspöknek tartozott, a
Megyei fenható- ki 1275-ben a dézsmás községek között sorolja föl. Már ekkor nagyobb ter-
ség. jedelmű szöllei lehettek Kassának, s tekin-
télyes borkereskedése ezeken alapult.

A lakosságra mindamellett súlyosan
nehezedett a tizednek természetben való
beszolgáltatása, azért az egri káptalantól
1292-ben évi tizenöt márka ezüstön meg-
váltották.

Az egri püspök 1290-ben lelki ügyek-
ben közvetlen fenhatósága alá vette Kassát
s egyszersmind a lakosok egy nagy sérel-
mét is orvosolta, megszüntetvén az espe-
resnek fizetett és ez időben Magyarországon
szokásos vérdíj kötelezettségét. Ez a köte-
lezettség Kassára nagyon érezhető terhet

rótt, mert a sok jövő-menő, kalandozó népség soraiban nem ritkán fordult
elő erőszakos halál.

Hogy a püspök maga vette egyházi fenhatósága alá Kassát, az már
annak is a jele volt, hogy mint hitközség szintén tekintélyessé növeked-
Első templom. hetett. Már 1283-ban említik templomát, mely szintén Szent-Erzsébet tisz-
teletére épült, még pedig a későbbi dóm helyén. Ugyancsak a XIII. század-
ban épült a Szt. Mihály kápolna, mint a Szt. Erzsébet templom temetkező
Szt. Mihály kápolna teme- kápolnája (coemeterium); e körül terült el a város első temetője.
tője.

Ez időtájt már kórháza is állott, még pedig alapítvánnyal biztosítva,
Kórház. mely vagyont a Johannita-rendű lovagok magukhoz akarták ragadni; azon-
ban a lakosok Arnold nevű papjuk vezetése alatt erélyesen sikra szálltak
a kórházi vagyon megvédelmézéséért s ez sikerült is nekik.

A XIV. század elején védművel fölszerelt s az Anjouk alatt várossá
Első körfal. emelkedett Kassa lett csakhamar Felső-Magyarország kulesa.

Városi jellege természetszerűleg már előbb ki volt fejlődve, mielőtt a
Kamarai ispán. szabad királyi városok sorába emeltetett volna s a kamarai ispán már
1297-ben itt székelt. S bizonyára még korábban élvezhette volna jelenté-
keny kiváltságait, ha sorsát egyidőre meg nem akasztják az Árpád-ház
kihaltja után bekövetkezett villongások.

OMODE CZÍMERES PECSÉTJE.

Egri püspök
fenhatósága.

Az egymást rövid időközökben fölváltó dinaszták pártfeleinek tusakodásai Kassát sem hagyhatták érintetlenül.

Polgársága, mely nemcsak számban növekedett meg, de politikai szerep betöltésére is már elég erősnek, hivatottnak és érettnak tarthatá magát, leghelyesebbnek vélte, ha a cseh Venczelnek áll pártjára. Ezt kereskedelmi és ipari érdekei egyaránt javalták. A kereskedő osztály mellett ugyanis már erősen felgyarapodott iparos lakossága is. A vegyes házakból egymást felváltó királyok korából maradt fenn Kassának első ipari szabadsomlevele, nevezetesen a szűcsöké, mely 1307-ben kelt. A XIV. század elején tehát a gazdasági kultúra mind a három fő elemét már kellőképen kifejlődve találjuk: a földmívelést, a kereskedelmet és az ipart.

Kassa Venczelnek hódol.

Első ipari szabadsom.

A cseh Venczel mellett történt pártfoglalás lehetett talán az oka, hogy Róbert Károly király a neki nagy szolgálatot tett Omode nádort jutalmazta meg azzal, hogy Kassát, mely királyi birtok volt, odaajándékozta neki. A nádor maga kérte ezt a kegyet a királytól, nem sejtván, minő végzetes ajándékot kér.

Kassát Omode kapja.

Mielőtt még tényleg birtokába vette volna a várost, új adókat és vámot rótt rájuk, a vásárookra jövő kereskedőket pedig kifosztogatta.

A lakosokat meggátolta a városi erdők szabad használatában, a mit azelőtt jogosan tehettek. Éreztetni akarta hatalmát, de éppen az ellenkezőt érte el erőszakoskodásával. A lakosok lappangó elégedetlensége csak az alkalomra várt, hogy a nyílt boszúállás útjára lépjen.

Omode 1311-ben megjelent Kassán, hogy személyesen vegye birtokába. A polgárok ekkor fölzendültek, a nádort több kísérőjével együtt megölték, fiai közül pedig Jánost és Dávidot fogságba ejtették.

NAGY LAJOS.

Omode megöletése.

A véres tett megtorlását Róbert Károly helyesebbnek tartotta meg sem kísérteni, sőt maga nyújtott módot a fölingerült város kibékítésére; mert Kassát, melynek fontosságát fölismerte, nem dobhatta áldozatul akkor, mikor Csák Máté daczolva állt vele szemben Felső-Magyarországon. Tamás esztergomi érsek és István veszprémi püspök, mint a király küldöttei, megegyeztették a várost Omode utódaival. Az egyezséget 1311 október 7-én kötötték meg s Omode utódai megfogadták, hogy sem ők, sem ivadékaik nem formálnak jogot Kassa birtokára.

Egyezés Omode örököseivel.

Csák Máté önkényuralmának hívei nem csekély számmal lévén Abauj vármegyében, annyira, hogy a döntő ütközetet is Kassa szomszédságában vívták, a politikai előrelátás is parancsolta Róbert Károlynak, hogy a pártütés közvetlen közelében erős pozíciója legyen. Erre pedig legalkalmasabb pontul Kassa kínálkozott. A mint tehát a várost megbékélteté, izmosítani is igyekezetét azt. Először is anyagilag kívánta helyzetét javítani s ezzel megalégedését biztosítani. 1319-ben fölmenté a kassai lakosokat a vám fizetése alól egész Ujvár és Zemplén vármegyékben, a Sajó és a Tisza folyókig, sőt Beregig. 1321-ben a kamarai nyereség czimén fizetett évi fél fertó ezüst fizetése alól is feloldotta a várost.

Róbert Károly szabadalma.

Kassának kereskedelme a többszörösen növelt szabadalmak által elevenebb életre kapott s már ez időtájt vezérszerepet vitt Felsőmagyarországon. A kereskedelemmel kapcsolatosan a pénzforgalom is növekedett, s a kereskedelmi szükségletek ellátására a pénzmennyiséget a felsőmagyarországi viszonyok külön tekintetbe vételével szaporították, mert éppen ez időtájtban,

Kassai márka.

a XIV. század elején, egy új pénznem, a *kassai márka* tűnik föl. A város tekintélyének varázsa mindig nagyobb és nagyobb érdekköröket vonz oda. Így Abauj- és Sárosvármegye nemesei 1335-től fogva többször itt tartották közgyűléseiket, jóllehet akkor Kassa nem volt megyei székhely. Ugyanez az esztendő Kassa gyarapodásának egy más momentumára vet világot: ekkor történik először említés a domonkosok kolostoráról, melynek telkéből három lépésnyit magához váltott a város. A domonkosoknak tehát már előbb kellett itt zárdát alapítaniok, a mi ismét egy már népesebb és centrális jellegűvé emelkedett helység létezésére utal. A domonkosok ma is fennálló templomának egy része, az eredeti templom maradványa, tényleg Kassának egyik legrégebbi egyházi emléke.

Domonkosok.

Róbert Károly 1342-ben újabb kiváltsággal ruházta föl a várost. Megengedte, hogy ügyeit egyenesen a királyi tárnokmesterhez fölebbezheti.

Innen már csak egy lépés volt szabad királyi várossá való emeléséhez, a mi néhány év múlva Nagy Lajos alatt be is következett; de egyuttal olyan áldozattal járt, a mire csak egy meggazdagodott polgárság volt képes.

Nagy Lajos legelsőbben is Róbert Károly vámmentességi szabadalmát bővítette, melyet 1319-ben kapott a város. Ugyan ő 1344-ben megengedte, hogy a kassai kereskedők ne fizessenek ruthén földön nagyobb vámot, mint a mekkorát Lengyelországban szednek tőlük.

A vagyoni gyarapodás mellett egyre fokozódott értelmi műveltsége

és tekintélye. Elöljáróinak megbízhatóságát tanúsítja az 1346-iki királyi rendelet, mely a vármegyei igazságszolgáltatást Poháros Péter abaujvári főispán távollétében Kassára bizza.

Szabad kir.
város.

A következő esztendőben lett Kassa szabad királyi várossá. Ezért a kitüntetésért és kiváltságért viszonzásul nagy ajándékot adott a város, melyet Albert, kassai bíró tett le a polgárság nevében a trón zsámolyára. Nagy Lajosnak szüksége volt akkor a pénzre. Sereget szedett, hogy bosszút álljon Nápolyban Endre királyfi megöletéséért. Annál készségesebben adta meg viszont a kért privilegiumokat, mert ismerte Kassa fontosságát.

Nagy Lajos
szabadságlevele.

A Nagy Lajos adta szabadságlevél főbb pontjai következők:

1. Szülleiktől nem fizetnek esőböradót.
2. A király főemberei közül erővel senki be nem szállásolhatja magát hozzájuk, sem akaratjuk ellenére tőlök semmit el nem vehet, hanem a beszálló minden szükségesért illendő árt tartozik fizetni
3. Egy kassai polgár sem adhatja el fekvőségeit vagy házát valamely idegennek, ha csak ez nem akar a város állandó lakosa maradni.
4. A kinek nincs örököse, arra szállíthatja fekvő birtokát, a kire tetszik.

KASSA — A DOMONKOSOK TEMPLOMA.

5. A ki közülök fekvőséget vásárol, hogy ha egy év és egy nap alatt senki sem lép föl ellene törvényesen, azután minden ellenmondás nélkül, nyugton és békén bírhatja.

6. Egyházuk üresedése esetében papjukat szabadon választják, s a pap tudtuk és akaratjuk nélkül nem nevezhet ki helyettest (vikáriust).

7. Városbírónak azt választják, a kit akarnak s a megválasztottat mutassák be nekünk (a királynak). Ez fog minden világi ügyeikben itélni.

8. De hogyha valakinek nem szolgáltat igazságot, maga a bíró s nem a város tartozik járulni elének vagy megbízottunk elé.

9. A nádor erővel nem szállhat meg köztük s nem bíraskodhatik fölöttük.

10. A ki városukban birtokos és ott akar lakni, velök együtt teljesítse a szolgáltatásokat.

11. Köztük párbajra ítélésnek helye nincs, hanem a vétség minősége és mekkorasága szerint, melyben elmarasztaltatik, megfelelően tisztítsa meg magát.

12. Ha valamely idegen fog perbe egy polgárt, csak városi, vagy a vele egyenlő szabadságu ember tanuskodhatik.

13. A lefelé vagy felfelé utazó árus szekerek tartoznak náluk megállapodni s mint azelőtt, minden nap vásárt tarthatnak.

14. Ha közülük valaki, a kinek örökösei vagy rokonai vannak, gyilkosság vagy más ily eshető kihágás, gonosztett vagy bárminemű elkövetett nagy véték miatt személye védelmére szökevénynyé lesz, annak vagyonából és birtokából se mi, se főuraink, se a város bírája el ne vegyen semmit, hanem maradjon meg az egészben és bántatlanul a feleség, vagy örökösök vagy rokonok számára, nem hogy a szökevény javainak elfoglalása miatt elveszítse reményét a visszatérhetésre, hanem hogy ama vagyonból a sérelmes félnek eleget lehessen tenni.

Ha pedig a menekülőnek nincsen örököse vagy rokona, a bűnös vagyonából és birtokából a sértett feleket ki kell elégíteni az elkövetett bűn minőségéhez képest, a fennmaradó rész pedig, ha marad fenn valami, a kassai vár erősítésére fordítandó.

15. Ha pedig a mi nevezett polgáraink közül végrendelet nélkül hal meg valaki, vagyonát és birtokát három részre kell osztani. Az egyik rész a kimultnak lelke üdvösségére alalmazásnaként osztandó ki. A másik két rész Kassa vára épületeire és erdőire tartassék meg.

16. Megengedi a király, hogy ne legyenek kényszerítve elfogadni egy-egy általa kinevezendő bíró, hanem szabad választásuk szerint azt tegyék bíró, a kit akarnak. Ez a bíró pedig az év leforgása után tartozik letenni hivatalát a polgárok kezébe.

17. Hogy a polgárok számban gyarapodjanak s tisztességesebben és könnyebben szolgálhassanak a királynak, megengedi, hogy semmi komoly vétségük miatt se a király, se az ország bárói, se a város bírája birtokaiktól meg ne foszsa őket, hanem a vétkesek bűnhődjenek személyesen, vétkökhöz képest, örökségök és javaik pedig maradjanak feleségükre, örököseikre és rokonaikra bántódás nélkül.

A király ezenkívül ugyanebben az esztendőben Szent Mihály napjára még országos vásárt is engedélyezett a városnak. A vásárra jövők fel voltak mentve az útvám és a vásáradó alól. Sőt azt a kedvezményt is élvezték a vásárra jövő kereskedők, hogy nem volt szabad letartóztatni őket magukat vagy javaikat olyan adósságok vagy kihágások miatt, melyeket a vásárt megelőző időben csináltak vagy követtek el. A szüret miatti vásár napját 1355-ben Szentháromság vasárnapjára helyezte át a király.

Első országos vásár.

A bortermelés fontos kereseti forrása volt már Kassának. Ebből kapta legnagyobb jövedelmét, mint az Nagy Lajosnak egy 1347-ben kelt másik levele mondja, a melyben meghagyta, hogy senkinek sem szabad pünkösdig idegen bort kimérnie, a míg a kassaiak saját boraikat ki nem árulták. Később, 1369-ben, ezt a tilalmat szürettől fogva Szent Jakab napig terjesztette ki a király. A kassaiaknak nemesak saját határukban voltak szölleik, nevezetesen a Heringesen, Vöröshegyen, a Csermelyen és a Várhegyen, hanem Forró, Szántó, Szikszó abaujvármegyei helységek határában, továbbá Tállyán és Tokajban.

Új szabadság.

Az 1347-iki második szabadság-levél, mely október 18-án kelt, a következő pontokat foglalja magában:

Nagy Lajos második szabadság-levéle.

1. Sem idegennek, sem senkinek a kassai polgárok közül idegen bort ne legyen szabad fogyasztania pünkösdi ünnepéig Kassa városában, míg a kassai polgárok saját boraikat árulják; miután nekik se szántóföldjeik nincsenek, se más jövedelmeik szölleiken és boraikon kívül.

2. Ha bármely, Kassa városán kívül eső helyen elkövetett tolvajszággal, rablással vagy gyilkossággal terhelt ember Kassa városában találatnának, itéljenek fölötte az azon időbeli városbíró és esküdtek a régi idő óta náluk szokásos eljárással.

3. Ha a nevezett polgárok valamely külső nemesnek vagy embereknek kárt tesznek vagy ezeknek panaszra okot adnak s a város bírása megtagadja az igazságszolgáltatást, ne a polgárok, hanem a bíró idéztessék a király színe elé.

4. Idegen vagy udvari ember Kassa városában vagy külvárosában fekvő telket, házat, épületet, vagy határában szőlőt nem vásárolhat, zálogul nem foglalhat, vagy bármilyen más örökös birtok címén magáévá nem tehet, sem adósság-fizetésre nem kényszeríthet Kassa város bírása, esküdtségei és polgárai tudta és engedelmével akár a király, akár a királyné, akár a tárnokmester vagy a káptalanok levelei nyomán. Idegen, vendég, udvari ember, sőt kassai lakos is csak a bírák és esküdtek engedélylevelével nyomán legyenek a mondottakra feljogosítva s hogy az ily levelek mindenki előtt érvényeseknek legyenek elismerve. És ha ezelőtt történt is valami ezen rendelet ellen, a király mindazt semmisnek nyilatkoztatja ki, visszavonja, ha a város bírása, esküdtségei és polgárai nem erősítik meg.

5. Senki sem tartóztathatja le sem személyüket, sem vagyonukat, sem idegen bírót sem idézheti meg s ez nem ítélet felettük, hanem a város bírása és esküdtségei mondjanak ítéletet. Ha pedig ezek a bepanaszolt polgárok iránt részrehajlók levén, nem szolgáltatnak megfelelő igazságot, ne a bepanaszolt polgárok idéztessenek meg a király vagy tárnokmester elé, számot adandó az igazságszolgáltatásban való hanyagságért.

6. Tolvajok, orvosok s más gonosztevők felett, kiket a városban vagy a szomszédságban fognak el, a városbíró és esküdtségei mondjanak ki ítéletet és büntetést.

7. Egy nemes se merje a kassaiaktól megszökött tolvajt, orvost s más gonosztevőt rejtegetni és védelmezni, hanem adja ki a városnak; ha a nemes vonakodik ezt teljesíteni, szorítsa rá a király nevében.

Árumegállító
jog.

Kassa árumegállító joga 1361-ben rendkívül kiterjesztetett. Árumegállító jogot nyert az Orosz- és Lengyelországból, valamint melléktartományaikból jövő kereskedők ezikkeire, s ez annál jelentékenyebb kiváltság volt, mert Kassa nagyarányú üzleti összeköttetésben állt már ekkor Krakóval, Boroszlóval, Danzig és Thorn városokkal.

Kassa címere
és pecsétje.

Ugyancsak ebben az évben kapott címer is a város, melyet pecsétjén és zászlain használhatott. A vízszintesen kettéosztott paizs sárga színű felső mezejében három lilium van, az alsóban négy fehér pólya váltakozik négy pirossal. E címeret Zsigmond 1423-ban, V. László 1453-ban, majd II. Ulászló 1502-ben megővítették.

A város nagy és kis pecsétet használt. A nagy pecsét körirata: „S. ELISABET. SIGILLUM CIVIUM DE CASSA.“ Mezejében gótikus épületben Szent Erzsébet áll s tőle jobbra és balra egy-egy imádkozó angyal. A kisebb pecsét mezejében a város címere van, körirata: S. MINUS CIVIUM CIVITATIS DE CASSA.

Birtokok szer-
zése.

A város gazdagságának gyarapodását új birtokok szerzésére fordította. 1382-ben a nyugatra határos *Miszlóka* és *Tökés* községeket szerezte meg; 1397-ben pedig északra terjesztette ki birtokainak határait, megszerezvén a szomszédos *Tehányt*; végre 1423-ban *Kavecsányt*.

Zsigmond ki-
váltásai.

Fő ereje ezentúl is a kereskedelem marad, melyet I. Lajos halála után Zsigmond király számos kiváltsággal istápol. Ezeket a kiváltságokat azonban Zsigmond viszonzásul adta azért a tetemes segélyért, melyre örökös pénzzavarában minduntalan rászorult.

De Zsigmond király mindig pártját fogja a városnak, ha bárki esorbitani igyekszik a lakosok szabadalmait, sőt később is többször gyarapítja ezeket újabb kiváltságokkal.

Zsigmond ugyanis 1405-ben teljes vámmentességet adott az egész ország területén a kassai kereskedőknek; 1411-ben megtiltotta, hogy a 24 szepesi város kivételével bárki is bort vihessen a városba, 1419-ben pedig a kassai iparnak is rendkívüli kedvezményt ad, monopóliumot a parget-sző-

vésre (fustanum seu barhanum), mely ezentúl csak Kassa falai közt szabad. Ugyanez esztendőben a parget-szövéshez szükséges fonál kivitelét is megtiltotta. 1429-ben még a vászonfehérítésre is kizárólag a kassai iparosok kapnak szabadalmat; ezt azonban kénytelenek megosztani Bártfával, melynek fő keresetforrása a vászonszövés volt. 1424-ben a birtokok után járó kamarai haszon fizetésétől is fölmenti a kassaiakat; 1433-ban pedig felszabadítja a polgárságot és jobbágyaikat a katonáskodás kötelezettsége alól.

Ennyi szabadalom mellett, hozzávéve a lakosok szorgalmát és igyekezetét, föl kellett virágoznia Kassa kereskedelmének, mely uralkodó foglalkozása lett a polgárságnak, a mint egy akkori oklevél mondja: „Der ganzen Stat, arm und reich zu nuce.“

Kereskedelmük érdekében 1394-ben szerződésre lépnek Krakkóval, négy havi felmondásra, mely időt arra tűzik ki, hogy azalatt kiki hazavihesse árúczikkeit és behajthassa pénzét adósain. 1405-ben, illetőleg utóbb 1419-ben lekötik magukat, hogy ha a krakkói és boroszlói kereskedőknek nem fizetnék meg az átvett árúkat becsületesen a kitűzött határidőre, a hitelezőnek joga legyen akár a bírót vagy valamely tanács tagot, vagy bárkit is a polgárok közül letartóztatni, a míg a követelés nincs kiegyenlítve.

A kereskedelem és vagyonszerzés fokozatos fejlődése tette lehetővé azt is, hogy Kassa kiheverje a sok esapást, mely a XIV. század végén érte. Egy szörnyű tűzvész elhamvasztá a város nagy részét s annyira megrongálta a régi Szt. Erzsébet templomot, hogy újat kellett helyette építeni.

A polgárság áldozatkészsége megteremtette azt a remek egyházat, mely dicsőséget szerzett építőjének és a városnak egyaránt s megújított alakjában ma is a város legfőbb ékessége.

A megrongált falakat megerősítette és részben megújította a polgárság. Ennek költségeire 1404-ben Zsigmond király, a ki akkor éppen Kassán időzött, a polgárság által behozott és kivitt áruk harminczadának felét rendelte.

A következő évben szentelték föl a ferenczrendiek is kolostorukat és templomukat Szt. Miklós tiszteletére.

A város kihevervén a esapásokat, Zsigmond szabadalmait által még erősebb szárnyalásra segítettvén, hozzá fogott kereskedelmi és ipartestületeinek szervezéséhez. Az első czéh a takácsoké, a kiknek szabályzatán kívül még az erszénygyártókét ismerjük ebből az időből (1439).

Az egész város egy nagy kereskedelmi tárházzá lett, a polgárság kereskedő társasággá szervezkedett. Alapszabályai 1446-ban készültek el.

Szerződés
Krakkóval.

KASSA CZIMERE 1502-BŐL.

Esapások.

Új templom.

Varfalak újra-
építése.

Ferenczrendiek.

Első czéh.

A Krakóval és Lengyelországgal fennálló kereskedelmi összeköttetés folytán oly helyzet állt be, mely hosszú perpatvarnak lett oka.

Pör a krakkói egyetemmel.

A krakkói egyetem ugyanis önkényes biráskodást kezdett gyakorolni Kassa polgárai felett. Így 1417-ben a krakkói egyetem dékánja egy Dorstín Katalin nevű kassai lakost, mert az idézésére meg nem jelent, kiátkozott, s az ítélet végrehajtását Kassa plébánosára bízta.

Zsigmond király 1419-ben szigorúan meghagyta, hogy a plébánosok ne merjék végrehajtani a krakkói egyetem ítéleteit; azonban az egyetem nem szünt meg itélkezni a kassaiak felett, mire az ország rendei 1446-ban mindazokat, kik a krakkói egyetem idézésére megjelennek, mint a kik az ország törvényei és szabadsága ellen vétének, jószágvesztéssel sújtja. A krakkói egyetem 1497-ben lemondott véglegesen képzelt jogáról.

Giskra.

Midőn Zsigmond veje, Albert halála után I. Ulászló kerül trónra, Kassa nem siet neki meghódolni, hanem hű marad Erzsébethez, Zsigmond leányához. Ekkor már a cseh Giskra volt az úr a város falai között, a kit Albert özvegye, Erzsébet hívott be az országba s főkapitányává nevezett ki.

I Ulászló ostroma.

I. MÁTYÁS KIRÁLY.

Ulászló 1441-ben maga siet Kassa ostromlására, de az erős falakkal védett várost, melyet Giskra és lovagjai harezded zsoldosokkal védelmeznek, nem vehette be s az eleségben is szűkölködő sereg kénytelen-kelletlen elvonult a város falai alól. A következő évben az ostrom megújult, de szintén eredménytelen maradt. A hadviselés költségeit Giskra rendeletére Kassa, Lőcse, Bártfa, Eperjes, Szomolnok és Gölniczbánya fedezték. A városok saját polgáraiktól vették fel a kölesönöket a sereg szükségleteire. Maga Kassa a rendes évi adón kívül

26,686 forintot, 43 nehezék aranyat s 1500 frtot érő hadi szereket adott.

Hadi kölesön.

A kimerített városoknak Giskra 1444-ben kárpótlásul átadja a kassai és lőcsei pénzverő házak, valamint a harminczad jövedelmét is, továbbá a réz- és ezüstmányászatból Szomolnokon és Gölniczbányán nyerhető hasznot mindaddig, míg a kölesön adott összegek meg nem térülnek.

Csehek erőszakoskodása.

Giskra segítsége Erzsébet, illetőleg a kiskorú László herczeg mellett, szemben az ország rendei által megválasztott Ulászlóval, sok kellemetlenséget okozott aztán Kassának. A csehek urakká lettek a vidéken, s míg Giskra Kassán tartotta főhadiszállását, seregének egyes osztályai a megerősített helyekről és templomudvarokból, mint a minő volt Szepsiu és Mislén, folyton fenyegették a polgárok biztonságát. Giskra emberei a huszita vallást is kezdték terjeszteni a városban és környékén, de nem nagy sikerrel.

A magukat befészkelte, az ország törvényeit semmibe sem vevő csehek ellen a közállapotok ziláltsága s a várnai csatát követő interregnum és

pártusakodások miatt semmire sem mehettek; a rendek határozatainak, minthogy kellő fegyveres erő nem szerezhették nekik érvényt, nem lett fogadtatjuk. Végre 1449-ben Hunyadi János tőkélte el magát, hogy kiszorítja a felvidékről a cseheket. Szepsi erősségét elfoglalta s leromboltatta; de azért Giskra azután is Kassa birtokában maradt. A Giskrának kölcsönzött 33,000 forint megfizetését azonban később V. László elvállalta s annak fejében örök időre fölmentette a kassaiakat a harminczad fizetése alól.

A csehek zaklatásai közt sem szünetelt az ipari élet. Ujabb cézék alakultak. Így ismerjük például a szíjjár-tók szabályzatát 1450-ből s a mészárosokét 1452-ből.

Valóságos megváltásként hatott 1458-ban az a hír, hogy Pesten Hunyadi Mátyást választották királynak. Az egész felvidék föllélegzett; most már volt remény, hogy megszabadulhat Giskra cseh zsoldosainak háborgatásától. Örömeiben a tanács husz arannyal jutalmazta Keszy Balázs deák solymosi várnagyot, a ki a hirt meghozta és a korona kiváltásához is 5000 forinttal járult a város.

A nagy király mindjárt uralkodása elején huzamosabban időzött Kassán. Innen intézkedett Podiebrad Katalinnal való házasságára nézve is. Később is többször vadászott ezen a vidéken; a nép számos mondában őrzi ittjártának emlékét.

Kassa életének tevékenysége szakadatlan pezsgéssel folyt Mátyás király alatt. Akinek nevét látható emlékjel is őrzi a dómon. Az ő uralkodása alatt fejezték be a székesegyházat s nem kis mértékben köszönhető neki, hogy befejezhették. Mátyás király ugyanis a székesegyház építése költségeinek fedezésére elengedte a városnak azt az újévi ajándékot, melyet köteles volt adni. Elengedte 1468-tól fogva öt évre, 1471-ben pedig további tíz évre, ezenkívül az építkezésre még tetemes mennyiségű sőt is adott. A város ezalatt erődvonalának kibővítéséről is gondoskodott; 1484-ben egy második falövet építtetett, melynek költségeire, valamint egyéb szolgálatok jutalmazására a király két évre elengedte az évenként 1500 arany forintra rúgó királyi adót, ezenkívül a város megnyerte azt a jogot is, hogy a Hernád hidján vámot szedhessen.

A városi birtokok újabbakkal gyarapodtak Mátyás király uralma alatt; nevezetesen 1459-ben Arany-Ida, 1466-ban Garadna, 1479-ben Szebenye, 1480-ban Kalsa községet szerzik meg.

E szerint összesen következő birtokokat bírja Mátyás király kormányának utolsó éveiben a város: Garadna, Szurdok, Szebenye, Vécse, Mislóka, Szentvérképe (a mai Kassa-Béla), Alsó- és Felső-Tőkés, Baska, Arany-Ida, Kis-Szina és Lengyelfalva Abaujban, Tehány, Szent-István, Szokoló, Kis-Falu, Tapolesán, Nagy-Ladna, Kis-Ladna, Ruzsin, Berki, Radács, Peklén, Vörösvágás Sárosban és Kalsa Zemlénben.

Kassa Mátyás
alatt.

Dóm befejezése.

Második körfal.

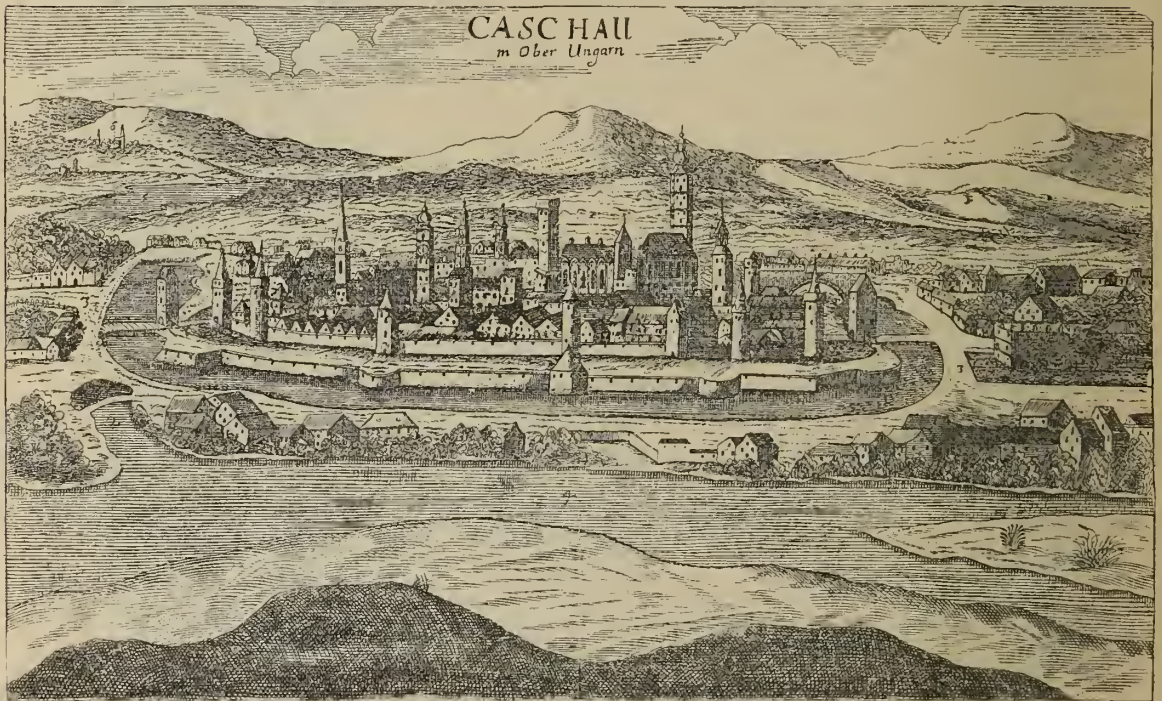
MÁTYÁSKORABELI
SZENTSÉGHÁZ.

Birtokok szapo-
ritása.

János Albert
ostromolja
Kassát.

A Mátyás király halála után megindult királyválasztási párttusa alatt Kassa II. Ulászlónak hódolt meg. Ulászló öcsese, a szintén trónkövetelő János Albert haddal támadt Magyarországra, s 1491-ben Kassa alá jövéen, ostromolni kezdte a várost. Ágyú megromgálták a Sz. Erzsébet templomot. A templom lövetését a dómon maiglan létező felirat mondja el. Az ostrom azonban sikertelen maradt. A rákövetkező évben ismét ostrom alá fogta János Albert herezeg Kassát. De miután Zápolya István nádor a Tárezánál megverte a lengyel sereget, János Albert kénytelen volt békét kötni, a mi véget vetett az ellenségeskedésnek.

Ulászló király, hogy megjutalmazza Kassa polgárainak hűségét s továbbra is biztosítsa azt, 1491-ben tíz évre fölmentette nemesak a várost, hanem összes birtokait a köteles királyi adók alól. De nyert a város más kedvezményt is három esztendő mulva.

KASSA A XVI. SZÁZADBAN.

Kassa szívós kitartással és örökös panaszszal, midőn a borkereskedés, kivált Lengyelországgal, mind nagyobb arányokat öltött, akképen növelte árumegállító jogát, hogy az országgyűlés a város sokszoros kérelmére 1494-ben a borral való kereskedelmet is az árumegállító jogok közé sorolta.

Kassa szabadal-
mainak megsér-
tése.

II. Ulászló gyenge kormányja azonban a kiváltságok és jogok érvényesítésére, sőt csak megvédelmzésére is tehetetlennek bizonyult. A város szabadságát a Zápolyák, de még Lőese városa is egyre igyekeztek nyirbálni. A főúr alkalmat adott birtokain az idegen kereskedőknek, hogy mintegy honosítván magukat, ott áruházat állítsanak; majd új utakat vágott s így a lengyel kereskedő a vámszedő helyeket elkerülvén, érzékenyen esorbitotta Kassa harminczad-jövödelmét, melyet a város bérelt. Ha panaszt tett, a főúrral szemben alig-alig kapott igazságot.

Lőese is megkísérelte Kassával szemben, hogy még Róbert Károlytól nyert elavult árumegállító jogát érvényesítse; ezt azonban Ulászló 1496-ban érvénytelennek mondta ki.

1504-ben maga Kassa ad okot reá, hogy az országgyűlésen törvényt hozzanak túlkapása ellen. Kassa és Sopron ellen szól a XIX. t.-cz., mely szerint nincs joguk a nemességet arra kényszeríteni, hogy boraikkal kereskedvén, kénytelenek legyenek e városokban megállani s azokat ott vásárra vinni.

Törvény Kassa ellen.

II. Lajos király szintén szaporította valamivel a város szabadalmait, nevezetesen még egy országos vásárt engedett neki Boldogasszony fogantatása napjára.

Kassa szabad királyi város megerősítése, belső életének szervezete, közigazgatási, jogi, kereskedelmi és ipari élete a középkor utolsó éveiben teljesen kialakult volt. Kassa városa történeti szempontból tekintve, eljutott fejlődésének tetőpontjára, mert a mohácsi vészt követő szomorú korszak alatt csak hanyatlás várt rá. Helyén való tehát, hogy fejlődésének eme tetőpontján megismerkedjünk akkori közigazgatási berendezésével és a város helyrajzi jellegzeteségeivel.

A szabad királyi város első tisztviselője a *biró* (iudex) volt, a ki a tízenkét *tanácstaggal* (iurati cives, consules) ítélte a lakosság összes ügyeiben; a felebbezett ügyeket a tárnokmester ítélete alá bocsátották. A községi ügyek irányzására befolyt a 100 tagból (senatores) álló *község* (communitas), melynek vezére a *tribunus plebis* (fürmender) volt. *Fekete községnek* nevezték a tanácson és közgyűlésen kívül álló polgárok összességét.

A birót, tanácsot és közgyűlést évenként ujonnan választották háromkirályok napján.

A külvárosoknak szintén voltak külön választott biráik.

A községi, rendőri és gazdasági ügyek vitelére választottak ügynevezett *grófokat*, a kik a külső birtokokon való gazdálkodást vezették, továbbá *adószedőket*, fizető-, bor-, malom-, sör-, gabona-*tiszteket*, testamentumhallgatókat, más tiszteket, a kik a kórházra, városi mérőre, az árucarnokra, a mértékekre ügyeltek.

A czéhek is beleilleszkedtek a városi közigazgatásba. A czéhmestereket is vizkeresztkor választották s ők is esküt tettek. Az eskü (1517) ily formán szólott: „Hogy a ti mivetekhez szerivel hozzá láttok, hogy mindennek az ő igaza meglegyen, az itten valónak, mint az idegennek és hogy ezt nem hagyjátok sem gyűlölségért, sem barátságért. Isten titeket úgy segéljen!”

Közigazgatás a XVI. században.

ZÁPOLYA JÁNOS.

A külvárosi birák részére: „Hogy ti biró uramnak és az egész tanácsnak engedelmesek lesztek. És a mit reátok biztak, híven és szerivel hozzá láttok. Isten titeket úgy segítjen!”

Bástyák.

A szabad királyi várost, mint említettük, már a XIV. században fallal vették körül. A falakat, valamint a kapukat is bástyákkal megerősítették s ezeket azon czéh nevén nevezték, melyekre őrzésüket bízák. Az alsó kaputól nyugatra a szíjjártók, paizsgyártók, bodnások, ötvösök, mészárosok bástyája s a csonka torony állottak, keletre a takácsok, kovácsok, kocsigyártók, szücsök, tímárok, borbélyok, szabók, fazekasok, vargák, a rézművesek, csiszárok, asztalosok bástyája (1557); az alsó kapunak előerődje (propugnaculum) volt. Azonkívül a várost vízárók is környezte, mely a malomárok-ból szakadt ki. (1377.)

Utezák.

BOCSKAY ISTVÁN.

A belvárost észak-déli irányban ketté osztja a Fő-uteza (ring, theatrum civitatis), melynek keskeny — rendszeren három ablakos — homlokzatu házai a hátsó mellékutczáig terjeszkedtek; elől a földszinten voltak a boltok vagy a műhely, az emeleten a lakószobák, hátul a kocsiszín, ólak, kamrák.

A ringgel s egyszersmind a falakkal párhuzamosan futó utezák követik ennek hajlását, így a Mészáros-uteza (platea carnificum 1394), a Fazekas-uteza (1547), Tót-uteza (1401), ma Kovács-uteza. A fő- és mellékutczákat szűk közök (Twer-gasse) kötik össze, mint a Lakatos-uteza (1555), a Tömlöcz-uteza (1547).

A városháza a ring nyugati oldalán állott s közelében a városi mészárszékek (1477). A plébánia mai helyén volt s benne lehetett az iskola; a közös áruesarnok a színház helyén, a fürdő a Forgách-utezában. A ringnek a Forgách-utezával képezett szögletén 1504-ben a „dy kalde herbrig“ nevű szálló áll; a löcsei ház, mely a XIV. századból eredt, 1569 óta a város tulajdona.

A külvárosi utezák közül a Tégla-uteza (1480) s a Béka-uteza (1529) északnyugatra esett; ez utóbbiban lehetett a békás fürdő (1385); ez irányban eshetett a Biró-uteza (1480) s Fokhagyma-uteza (1487); nyugatra a Forgách-utezai kapuval szemben feküdt a Szt.-Lénárd-uteza, benne Szt. Lénárd egyháza és kórháza (1473); északra az Új-uteza és a Csermely-uteza, ettől keletre a Szt. László-uteza, hasonnevű kápolnájával (1404); a

várostól délre eshetett a Ludmány-uteza (1398.) s az Ispotály-uteza (1518), melyben (1366) a Szt. Lélekről nevezett kórház és templom állott. Ismeretlen fekvésű a Bodnár-uteza (1487) s a Kis-uteza (1518).

*

Megvívták a szerenesétlen mohácsi csatát, két pártra szakadt az ország. Az egyik rész I. Ferdinánd osztrák herceget választotta s koronázta királylyá, a másik Zápolya Jánost. Kassa Ferdinánd pártjára állott. Ebben a döntésben nem annyira bizonyos nemzetiségi érzés vagy opportunítási szempont szerepelt, mint a város alapos félelme Zápolya kormányától, a ki ellen már erős harezot kellett vívnia kereskedelme szabadságának védelméért. A vajda elleni gyűlöletet külsőképen is nyilvánították; 1527 október 15-én a nép a Zápolyák czímerét szalmakötéssel egy kutyára kötötte, a kötelet meggyújtotta s a vonítva nyargalászó kutya után azt kiáltozta: „Ime, az eb-király!”

Kassa Ferdinánd pártjára áll.

Zápolya megcsúfolása.

János király nagy haragra lobbant megcsúfoltása miatt. Boszút akart állani Kassán s e végből 1528 tavaszán sereggel indult ellene. A szorongatott Kassa megvédelmezése végett Kacziáner, I. Ferdinánd tábornoka, eléje vonult Zápolyának. A hadak márczius 20-án Szina mellett találkoztak. A szerenese

Kacziáner fegyvereinek kedvezett, Zápolya nagybárá lengyelekből álló seregének tekintélyes része a mocsarakba fult, ő maga futva menekült. Kassa örömmel nyitotta meg kapuit a győztes sereg előtt s Kacziáner bevonult a városba.

Kacziáner megveri Zápolyát.

BÁSTA GYÖRGY.

I. Ferdinánd nem is késett a várost megdíesérni és hűségét magasztalni. Megerősítvén a lakosok minden szabadalmát, azt írja, hogy a kassaiak „minden városnál serényebben támogatták őt, mind az ő ellenségeinek elűzésében, mind az ország belső mozgalmainak elfojtásában“.

A város azonban nyolcz év mulva, 1536. december 4-én árulás következtében mégis János király birtokába került. A mondott napon Serédy Gáspár felsőmagyarországi főkapitány, Kassa parancsnoka távol lévén a várostól, helytartója: Lónyay Gergely, két alvezérével Gechey Mártonnal és Esztény Györggyel együtt titkon értesítette Zápolyának kisebb seregét, mely mindössze 1500 főből állott, tehát esetleges támadásnál komolyan szóba sem jöhetett volna. Lónyay Gergely kinyitatta az alsó (déli) kaput s a csapat loppal bevonult a főtérre s birtokába vette a várost. A meglepett polgárság hirtelen fölfegyverkezett, hogy visszaverje a hadi esínnyel győző

Kassa Zápolya kezébe kerül.

esapatot, de ez már minden fontosabb helyet megszállott úgy, hogy a harez hiába való vérontás lett volna. *Melcer* András bíró szavára belátták ezt a polgárok és belenyugodtak a változhatatlanba.

Zápolya boszuja. Zápolya János kemény boszút állott ezímerének meghurezolásaért és személye meggyalázásáért. Eltörölte a város minden szabadalmát s *Czecey Lénárd* tállyai kapitányt tette a város parancsnokává. A városi tanács tagjait és ötvenöt előkelő polgárt elhurezoltatott s különböző alföldi városokba internáltatta őket. Javaikat elkobozta és híveinek adta oda. Az elhurezolt

BETHLEN GÁBOR.

polgárok azonban nemsokára megnyerték személyes szabadságukat s visszatérhettek Kassára.

Jóllehet Zápolya János uralma érzékeny sebet vert a város jólétén, Kassa nemzeti szempontból üdvösnek mondható azért, mert rendkívül rövid idő alatt erősen megmagyarosította a várost. Az eddig túlnyomóan német városban németül vezették a jegyzőkönyvet; ezentúl ennek meg kellett szűnni. Az akkori szokáshoz híven ugyan latinul irták a jegyzőkönyveket, de a közélet magyarrá változott. Magyar nevet kaptak az utczák, dülők, szöllők.

János uralma alatt a hitújítás is szabadabban terjedhetett. Kassa különben már a hitújítás első éveiben befogadta a protestáns tanokat. 1522-ben a lőcsei *Henkel* Jánost választották meg lelkészül, a kit Mária királyné a mohácsi vést megelőző időben udvari papjául hívott meg. Henkel a királyi udvarban ismerkedett meg Luther tanaival s mikor 1526-ban visszatért Kassára, itt a város előkelőit, azután a nagyközönség egy részét is beavatta azokba. Az új hit gyorsan terjedt el a városban úgy, hogy mikor 1531-ben az egri püspök *Dévai Biró Máttyást*, a magyar hívek predikátorát elfogatta, e miatt zendülés tört ki a városban. A magyarság közt ugyanakkor Kalvin tanai vertek hamar gyökeret.

Hitújítás.

Hanem a kereskedelemre kimondhatatlan csapás volt az, hogy Kassa minden útvonalát Ferdinánd hadai tartották megszállva s így a Lengyelországgal, sőt a többi felvidéki várossal is majdnem egészen megszakadt a közlekedés. Kassán nem segíthetett tehát az a viszony sem, mely a János király uralma alatt álló magyarokat szorosabban összecsatolta Lengyelországgal az által, hogy János a lengyel Izabellát vette nőül. Csak Jánosnak 1540-ben bekövetkezett halála után újult meg ismét a felvidéki városokkal való összeköttetés, a minnek egyik jelensége volt az öt város szövetsége, az öt város hitvallása, a *confessio pentapolitana*, melyet az öt felvidéki sz. kir. város: Kassa, Eperjes, Bártfa, Kis-Szeben és Lőcse közösen nyújtottak be I. Ferdinándnak.

Kassa Zápolya János halála után.

Izabella királyné 1552-ben Kassát átadta *Serédy* Gáspárnak, Ferdinánd főkapitányának. A német polgárok, a kiket Zápolya János minden joguktól megfosztott, most visszanyerték régi befolyásukat javaikkal együtt. Ezentúl megint ők vezették a város ügyeit s visszaszorították a magyarok befolyását, ámbár teljesen nem voltak többé képesek a magyar áramlatot útból kiterelni. A versengés az érdekharez miatt természetesen nem maradhatott el. Surlódások elkerülése czéljából a király még 1552-ben rendeletet adott ki, hogy a magyar polgárságot ugyanazok a jogok illessék meg, mint a németeket. Ugyanebben az esztendőben lett Kassa a felsőmagyarországi főkapitányok hivatalos székhelye. A főkapitány székháza a mostani premontrai kolostor helyén állott.

BETHLEN GÁBOR ÉS BRANDENBURGI KATALIN
ALÁÍRÁSA.Kassa átadása
I. Ferdinándnak.

Ferdinánd király abbeli rendelete, hogy a magyarok és németek egyenjogúak legyenek, nem vezetett az óhajtott eredményre, mert a német polgárság túlnyomó számban lutheránus volt és a Szt. Erzsébet egyházat is lefoglalta, a magyarokat pedig kálvinista vallásuk miatt zaklatni kezdé. Hozzá járult a meg-megújuló katolikus reakció is, hogy a vallási küzdelem évtizedeken át foglalkoztassa a város polgárságát, haladásának kiszámíthatatlan kárára.

Dóm lefoglalása.

Népzendülés a domonkosok ellen.

1553-ban Lippay János főbirósága alatt a polgárok fegyveres kézzel a domonkosok zárdájába törtek s Kolosvári János perjelt és szerzetes társait halállal fenyegették, majd a városból szitkok közt, miközben sárral és kövekkel dobálták őket, kiűzték, a kolostor templomát összes egyházi kincseitől és ékességétől megfosztották, az oltárokat és képeket összetörték. Az előzőtt szerzetesek azonban csakhamar visszatértek s az 1556-ik évi nagy tűzvészig háborítatlanul maradtak.

Nagy tűzvész.

Bástyák ujjaépítése.

ESTERHÁZY MIKLÓS NÁDOR.

1556-ban a városnak óriási szerencsétlenséget kellett elszenvednie. Április 13-án este 9 órakor *Seyczlich* Mátyás városi jegyző háza kigyulladt s a tűzvész a város nagy részét elhamvasztotta. Leégett a Szt. Erzsébet templom, a Szt. Mihály kápolna, a domonkosok és ferenczesek egyháza, az iskola, a városháza, a bástyák egy része, a Forgách- és a Mészáros-utca; alig maradt épen 128 ház.

Ferdinánd e csapás enyhítése céljából nyolcz évre elengedte a királyi adó megfizetését.

A leégett bástyák az 1566–68. években épültek újra. Költségükhöz Lőcse, Bártfa, Eperjès és Kis-Szeben városok és Sáros vármegye rendei is hozzájárultak. A bástyák ujjaépítése annál inkább sürgős

volt, mert a török seregek előhadát képező tatárok egész Kassáig portyáztak; de a városba nem hatolhattak be.

Még úgyszólván füstölögtek a leégett templomok romjai, midőn az üszkők felett kiesapott a vallási háború lángja.

Huszár Gál üldöztetése és szabadulása.

A katolicizmus még egy utolsó kísérletet tett, hogy a várost a hit-ujtásból kiragadja. Az 1560-ik évben *Huszár* Gál lesz a városi magyar hívek predikátora s a legnagyobb mértékben megnyeri a nép, sőt a magyar katonaság voalmát is. Eger akkori püspöke, a nagyhirű *Veranehich* Antal azonban Huszárt október havában *Zay* Ferencz főkapitány őrizete alá helyezte. *Frölich* Tamás, a plébános, *Zay* elől a Szepességbe menekült.

A város minden módot megragadott Huszár kiszabadítása végett s midőn karácsony másodnapján a predikátort titkon Egerbe akarták vinni, a lakosság, mely megtudta ezt, fellázadt, s a nagy zavarban Huszár a bedöntött kemenczén át kimenekült a házból, a hol fogva tartották.

A kormány belátván tehetetlenségét, a Luther tanát követő várost

nem háborgatta tovább s mindinkább a kálvinisták és unitáriusok ellen fordult, a miben a város lutheránus tanácsa is kezére járt.

Városi tanács
a kálvinisták
ellen.

1567-ben két magyar polgár összetörte a Szt Mihály-kápolna oltárát és e miatt szökni volt kénytelen. 1568-ban a szentháromságtagadó *Egri Lukács*sal keltek itt vitára a tiszáninneri protestáns egyház papjai és a tanács a következő évben Egri követőjét, *Barbély Urbánt* száműzte a városból, valamint *Csanádi Imre* unitárius papot is. Ugyane sors ért egy *Bainhacker* nevű öreg embert, ki az anabaptisták elveit hirdette. Ilyen eljárás mellett sikerült megtartani a város lakosságának túlnyomó részét Luther hitvallásában. Ferdinánd utódja, Miksa király is elnéző volt a lutheránusok iránt.

Ez időből ered az első népszámlálás is, a meennyiben a város lakosságát, nemkülönbön fegyvereit, a mi a hadviselésre nézve fontos volt, és a meglevő élelmi készleteket összeírták.

Első népszámlálás.

A lakosság száma 1500-ra rugott, a külvárosok egy-két száz főre menő lakosságán kívül. A lakosság számát a hivatalok és hatóságok központosítása is emelte; 1568-ban a szepesi kamarát is ide helyezték át Lőcséről. A katonai paranesnokságok összpontosítása azonban több kárt és kellemtelenséget, mint hasznot hozott a városnak. Mindamellet békén szenvedték a nagyobbbrészt zsoldosokból álló katonaság garázdálkodásait, a míg I. Rudolf türelmetlen kormánya az összes protestáns felekezeteket üldözni nem kezdte. Ez az erdélyi fejedelemek karjai közé hajtotta a várost.

1604. január 7-én történt, hogy Barbiano visszafoglalta a Szt. Erzsébet egyházat, és átadta az egri káptalanak, illetőleg annak képviselőjének. A város erre elhatározta, hogy elpártol a magyar királytól s megnyitja kapuit Boesckay István erdélyi fejedelemnek, a ki a magyar elégyületlen protestánsok védelmére Magyarországra jött seregével. Boesckay maga jött Kassára s 1604 december 11-én a polgárság örömmiadala mellett vonult be a városba. *Básta György* eszázári tábornok, Kassa paranesnoka, nem tarthatván magát a két tűz között, visszavonult Eperjesre. Boesckay kassai diadala nagy hatással volt az egész felvidékre. 1605-ben Thurzó Szaniszló és Kristóf is Kassára jöttek s meghódoltak Boesckaynak.

I. RÁKÓCZY GYÖRGY FEJEDELEM.

Dóm vissza-
foglalása.

Boesckay István a következő évben is Kassán maradt s itt kétszer tartott országgyűlést; nevezetesen 1606 április 16-án és december 13-án. A szultán Boesckaynak vörös habos selyemzászlót, gyönggyel kirakott és megaranyozott királyi pálezát, damaszkpengéjű kardot s gyönggyel kivarrott övet küldött Kassára. Követe, Husszain bég maga kötötte a kardot a fejedelem derekára.

Boesckay Kassán.

De Boesokay nem uralkodhatott sokáig békeességben. 1696 december 22-én, alig egy héttel az országgyűlés után, állítólag Kátay Mihály nevű bizalmasa által megmérgeztetvén, meghalt. A közvélemény legalább Kátayt tartotta gyilkosának, bármiként védekezett is ez a vád ellen. Kátayt 1697 január 13-án Kassa főterén kínzásokkal kivégezték.

Ortelius szerint jóval a decemberi gyűlés előtt mérgezte volna meg Kátay Boesokayt, még pedig lassu méreggel. Ez az elbeszélés, melyet Fessler is átvett (VII. 617.) következőkben adja elő az esetet:

Midőn a bécsi békealku pontjai még kétes eredményűek valának, Kátay Mihály, Boesokay kancellárja, október 15-én fejedelmét vaesorára hívta magához s őt ezen vendégeskedés közben lassu méreggel megégette, mire Boesokay rosszul lőn s a bevett mérges ételnek egy részét kihányván, súlyos betegségbe esett. Boesokay Kátayt ezen tetteért mindjárt a saját házában levő magános kamrába záratta s vasba verette. Hogy Boesokaynak méreggel okozott betegségén elég korán segíthessenek, a híres lengyelországi Eleázár zsidó orvost hívták el, ki azonban a gyógyítás reményéről házi orvosaival együtt lemondott.

Boesokay, betegségének súlyos állapota ellenére, összehíván a pártján levő főurakat, kik tanácskozás végett december 13-án Kassára gyűltek össze, ezek elé terjeszté a bécsi béke iránt való nézetét, addig is, míg ezeket a legközelebbi országgyűlésnek fölterjeszheti. Ez volt Boesokaynak az államügyekben való utolsó intézkedése, mire látván közeledni halálát, december 17-én három tanú, u. m. Alvinczy Péter udvari lelkésze, Örvendi Deák Pál kincstárnoka s Pécsy Simon titkára előtt végrendeletét megtevén. Boesokay István nem sokáig élt végrendelete megtétele után, mert még ez év december 22-én reggeli öt órákor elhunyt.

Boesokay halála után Kátay fenyegetőzve kívánta szabadon bocsátását s levelet írt barátaihoz Prágába, hogy eszközölnének ki egy olyan rendeletet, mely a fogságból való kibocsátását megparancsolja. E levél azonban Nyáry Pál főudvarmesternek kezébe került; minek következtében január 13-án (1697) reggeli öt órákor Kátay Mihályt hat hajduval a tömlőczből kihozatván, a főtéren felállított pelengér előtt földre fektették s darabokra konczolták. Testének darabjait széthányták s nevét a pellengérré szegezték. Nyolcz órákor jövének eselédjei s urok testének maradványait lepedőbe szedvén, jajgató özvegyének eltakarítás végett átadák. Tüdejének s májának elhullott darabjaival még délután a gyermeközök pajkosságából egymást hajigálták.

Még Boesokay uralkodása alatt, 1696-ban a már említett *Alvinczy* Péter lett a kassai magyar egyház papja, a ki bár a kalvinizmushoz hajlott, de fölismervén a helyzetet, nem engedte kiélesedni az ellentéteket a két protestáns egyház között.

Boesokay halála után, 1697-ben Kassa meghódolt Rudolf királynak. Ekkor lép föl erősen a kath. visszahatás, mely először csak a katolikusok egyenjogúságát sürgette Kassán.

A katolikus klérus ugyanis az 1613-ki pozsonyi országgyűlésen követelte, hogy Kassán, a hol szerinte Luther és Kálvin követői vallásukat szabadon gyakorolhatják, adassék meg e jog a katolikus hitet követőknek is; a mivel szemben a városi tanács váltig azt hajtogatta, hogy Kassa összes lakossága az „egy igaz biblica religión van“, tehát nem adható meg ugyanaz a jog a katolikusoknak is. Szorongattatván e miatt a város, Kassa *Bethlen Gábor* pártjára állt, a kinek vezére, *Rákóczy György*, 1619 szept. 6-án a várost birtokába vette. Az ellenálló *Dóczy András*t, II. Ferdinánd hívét, elfogták és Fogarasra vitték. Ugyanezen a napon *Hoffmann Pál*, kamarai tanácsos, *Körösy Márk* esztergomi kanonok, *Pongrácz István* és *Grodeczy Menyhért* jezsuiták áldozatul estek a felizgatott nép dühének.

Bethlen Gábor 1619 szeptember 11-én érkezett a város alá s nagy pompával megtartván bevonulását, a város kapitányává *Rákóczy Györgyöt* nevezte ki.

Szeptember 21-én országgyűlést tartott *Bethlen Gábor* Kassán, mely tárgyalás alá vevén a protestánsok jogainak sérelmeit, minthogy azok orvos-

lására nem nyújtottak reményt, elhatározta a háborút. Bethlen, a kit a rendek királynak kiáltottak ki, 1621-ben rövid időre Kassára vitette a pozsonyi várból elhozott Szent István koronáját.

Szt. István koronája Kassán.

Bethlen Gábor Kassán tartotta esküvőjét brandenburgi Katalinnal, János Zsigmond brandenburgi választófejedelem nővérével. A menyegző 1626. márczius 2-án ment végbe.

Bethlen Gábor esküvője.

A fejedelem márczius 1-én fogadá aráját a városon kívül, 2000 főnyi kísérettel. Egy pompás sátorban történt első találkozásuk, mely után fényes bevonulást tartottak a városba; másnap volt az esküvő, a külföldi fejedelmi vendégek jelenlétében, a kik az esküvő után gazdag ebédre, este pedig fényes táncvigalomra gyűltek össze, közöttük a német-római császár és magyar király követő is, Sennyey István kancellár és váci püspök. A külföldi fejedelmek követőin kívül jelen volt a magyar főnemesség legnagyobb része.

A külföldi követek közül többen ajándékokat hoztak uralkodójuk megbízásából. A szultán követé két háta lovát és tizenhárom öszvért pompásan fölkontározva és drága török árúczikket; II. Ferdinánd császár és király 10.000 tallér értékű, gyémánttal kirakott aranylánczot, az ifjabbik király — II. Ferdinánd fia — a már megkoronázott III. Ferdinánd 6000 tallér értékű klenódiomot; Miksa bajor választó egy arany mosdómedenczét és egy szökőkutat; a kölni választó pedig egy ezüst sast küldött. A spanyol király 10.000 arany értékű ajándékkal kedveskedett. A menyegzői ünnepek folyton folytak egy álló hétig. Tüzi játék, táncmultság, lóverseny és más szórakozás mulattatta a vendégeket; étel és ital bőségesen került az asztalra, de a magyaros konyha termékei nem igen izlettek a németeknek, kik a legszivesebb, pazar vendégszeretet dacára sem érezték magukat egészen otthonosan, mert minden külső pompa mellett sem volt kényelmükről gondoskodva. A braunschweigi hercegné s a kíséret összes tagjai kénytelenek voltak szalmán hálni; a terem, melyben táncoltak, olajlámpákkal volt világítva, melyek kiállhatatlan büzt terjesztettek.

Ez alkalommal az élelmi czikkek ára magasra szökött. A visszaélések meggátolása végett a városi tanács a fejedelem beleegyezésével következőleg szabta meg a piaci árakat, mint az 1626-iki tanácsi jegyzőkönyv följegyezte: Egy tyúknak érnie kell 3, egy kövér libának 6, egy malacznak 8, egy font szalonnának 4, egy font húsnak 2, borjuhúsának 3, ürühúsának 1½, sajtnak 3, vajnak 7, gyertyának 5, hat tojásnak 1½, kenyérnek három személyre 1, egy font halnak 5, egy szekér szénának 60, egy szekér szalmának 25, egy szekér fának 28, a legjobb bor itezjének 8, egy mérő buzának 24, zabnak 15, árpának 16, rozsnak 12 dénárt. (Egy magyar forintra 100 dénárt számítottak.) A mint látjuk, a húsnevelő aránytalanul olcsó volt a drágaság közepette.

Bethlen Gábor 1629-ben bekövetkezett halála után Kassa ismét meghódolt a Habsburg-királyoknak. 1629 december 18 án a tanács *Alaghy* Menyhért országbíró kezébe letette a hűségesküt.

Kassa ismét meghódol a királynak.

1631. januárban Eszterházy nádor meghívására a felsőmagyarországi rendek gyűlést tartottak Kassán, hogy az erdélyi fejedelemmé választott Rákóczy György ügyében tanácskozzanak. A nádor ugyanis a leghatározottabban ellenezte Rákóczy György fejedelemségét s haddal akarta őt megtámadni, mi végből pénzt és katonát kért Bécsből*, de a kormány több tagja s kivált Pázmány békés uton kívánta elintézni a dolgot. A rendek szintén úgy határoztak, hogy mind Rákóczyval mind a hajdukkal békés uton kísértsék meg a kiegyenlítést. Rákóczy követői Kassán tárgyaltak a nádorral, de ez mindenképen huzta-vonta a tárgyalást, hogy megegyezésre ne juthassanak. Csak akkor lett engedékenyebb, midőn Rákóczy György Pázmány közbenjárására engedélyt kapott, hogy követőit egyenesen Bécsbe küldje a tárgyalások folytatására. Eszterházy nem akarta kibocsátani kezéből az alkudozás vezetését, miért is most már vonakodás nélkül indította utnak megbízottját Nagy-Váradra, Rákóczyhoz. A béke létrejött s a szer-

I. Rákóczy György és Eszterházy nádor.

* Szilágyi Sándor I.: Rákóczy György II. 184—186., 197., 201.

ződést, előleges megállapodás szerint, Kassán, 1631. április 3-án irták alá. A békeszerződés a régi állapotokat állította helyre.

A következő évtizedben megint vallási torzszalkodások foglalták el a polgárság életét.

A Bethlen uralma alatt megnövekedett kalvinista magyarság mind hevesebben követelte, hogy engedje meg a tanács vallásuk szabad gyakorlatát. E kérdés tartotta most uralma alatt az egész város közvéleményét, a mint ezt az 1637 április 21 én kimondott tanácsi határozat is tanúsítja, mely a vallási vitatkozásokat szigorúan megtiltja, intézkedvén:

Vallási vizsgálók.

KISDY BENEDEK.

Kassa I. Rákóczy György birtokában.

alatt megjelent. Némi alkudozás után megnyitották előtte a város kapuit s Rákóczy husvét napján megtartatta az első református isteni tiszteletet.

Kassa megyei székhely.

Mialatt I. Rákóczy György Kassa birtokában volt, Abauj vármegye Gönczről ide tette át a megye székhelyét.

I. Rákóczy György 1648-ban meghalván, a tanács, mely úgy sem jó szemmel nézte, hogy a kalvinisták pártját fogja, nyomban elhatározta, hogy meghódol a törvényes királynak, III. Ferdinándnak: „statim et de facto redeálunk az koronához.“

Kassa III. Ferdinándnak hódol.

Azokban ha azt hitték a kassai tanácsbeliek, hogy most már leszoríthatják az elfoglalt térről a katolikusokat és kálvinistákat, nagyon csalódtak. Nem állhattak ellen az idő haladásának; most már az országgyűlés

„Az disputatorokrul, kik az religió dolgát városunkban annyira forgatják, hogy csak két vagy három ember valahol összegyűl, varga, eszima dia és akármű emberek is, kikre úgy, mint reánk is, az religió dolga nem bízott, mindjárt csak az religió dolgát forgatják, egymást káromolják annyira, hogy nemcsak magok vesznek gyakorta össze, de városunknak is nem kevés kárt tesznek vele, az kit kevés ember tud megmondolni.“

Bizony a böles tanács, mely e tilalmat elrendelte, maga sem tudta megmondolni annak végét s vakbuzgalmában egyik tagját, a református hiten levő Várady Pétert, a ki pedig nemes ember volt, 1642-ben bebörtönözte. A nemesi szabadság megsértése miatt nemesak a vármegye, hanem a nádor, sőt maga a király is beleszólt az ügybe s a szorongatott város örömmel üdvözölte

I. Rákóczy Györgyöt, ki sereggel 1644-ben a város falai

vette kezébe a hitfelekezetek ügyét s a vesztfáliai béke határozatainak befolyása alatt törvénybe iktatták a kassai tanács minden erőlködése ellenére, hogy: „Kassa város a katolikusoknak és a helvét hitvallásu evangélikusoknak templomokra, iskolákra és paplakokra elegendő alkalmas helyiséget jelöljön ki.“ A telkek kijelölése Pálffy Pál nádor közbenjöttével meg is történt s a reformátusok fölépítették a Mészáros- és az Apácza-uteza sarkán első templomukat, mely ma az Orsolya-apáczáké.

1650-ben az egri káptalan is beköltözött Kassára Jászóról, a hová a török elől menekült, miután ez Eger várát megvette. Közös egyházzul a viszsztatért ferenczesekkel együtt a ferenczrendiek templomát kapta. Az egri káptalan után a jezsuiták telepedtek meg a városban. III. Ferdinánd 1654-ben a felsőmagyarországi főkapitányok székházát ajándékozta nekik, a hol berendezték a maguk házát s egyuttal kollegiumukat. Ez iskolára *Kisdý Benedek*, egri püspök, 1657. február 26-án Jászón kelt alapító levelében 40,000 tallér alapítványt tett azzal a kikötéssel, hogy a főiskola böleseleti, jogi és hittudományi karral láttassék el s az oktatást a jezsuiták vezessék. Kisdý alapítványát I. Lipót király 1660-ban erősítette meg s a főiskolát *egyetemi* rangra emelte.

Az oktatás-ügy érdekében Kisdýn kívül ugyanebben az időben a kegyes Balassa Zsuzsánna tett nagyobb alapítványt. Kisdý Benedek 1659-ben papnevelő intézetet állított föl Kassán, Balassa Zsuzsánna pedig ide helyezte át a nemes ifjak számára általa alapított konviktust, mely ma is megvan.

Ezek az intézkedések voltak legerősebb támaszai az ellenreformációnak, mely feltartóztathatatlanul, rohamosan működött Kassán, támogatva a királyi hatóság által. 1671-ben a katolikusok megint visszanyerik a dómot. A következő esztendőben *Szegedy Lénárd*, egri püspök, elfoglalja a reformátusok templomát. A reformátusok panaszba törnek ki s ez elég, hogy még keményebben járjon el velük szemben a bécsi kormány, mely az elrettentés eszközeivel kezdi nyomni Felső-Magyarországot, mióta az 1670-iki Zrinyi-Frangepán-féle összeesküvésnek, melynek szálai Kassára is elnyultak, nyomára jött. A kormány minden szabadságot elfojtani igyekezett. *Spankau* tábornok főparancsnokot szigorú utasítással látta el, a ki még a gyülekezéseket is megtiltotta, melyeket a város autonómiája mindenkor biztosított.

A nagy szigorúság ellenhatást szült, a városiak már várták az alkalmat, hogy a kurueczok karjaiba vethessék magukat. Neszét vette ennek a kormány s még nagyobb szigorúsággal felelt. Súlyos napok következtek Kassára. *Spankau* terrorizmusát még nagyobb mértékben gyakorolta *Strasoldo*, azután *Kobb Farkas Frigyes*, a ki 1677-ben vette át a város parancsnokságát, a polgárokat lefegyvereztette, hat előkelő polgárt válogatott kínzás után kivégeztetett. Kegyetlenségeitől megdöbbent maga a bécsi kormány is és két havi rémuralma után eltávolította a parancsnokságtól.

KASSA. — AZ ORSOLYA-
APÁCZÁK TEMPLOMA.

Felekezetek
egyenjogúsítása.

Egri káptalan
Kassán.

Jezsuiták.

Kisdý Benedek.

Egyetem.

Reakció.

Spankau.

Rémuralom.

Thököly. Szabadítóként üdvözölte az ekként megzaklatott és megkínzott polgárság *Thököly Imrét*, a ki 1682-ben ostrom alá fogta Kassát. Augusztus 15-én a polgárság feladta a várost. Most azonban a katolikusokon állt boszút Thököly. A jezsuitákat és szerzeteseket kiüzte a városból s a Szt-Erzsébet egyházat megint a protestánsoknak adta.

Jezsuiták kiüzése. A folytonos vallási háborúskodás, a közszabadságok elnyomása, mely minden mozgást meggátolt, minden biztonságot veszélyeztetett, nagy nyomorúságba döntötte a várost. Egy 1684-iki tanácsi végzés következőképen jellemzi az akkori helyzetet:

„Mint hogy ezen mi városunk a sok nyomorúság és kárvallás miatt (melyet most előszámlálni lehetetlenségnek tartunk), annyira jutott, hogy még csak az gyalogoknak is és az aprólékos szolgálóknak sem fizethetünk az proventusoknak diminutiója miatt, hát az egyházi rendeknek s más tisztéknek honnan teljen ki fizetések? az sok gazdálkodást teljességgel már nem győzzük. Erre nézve kéntelenség alatt az város korcsmáját egyedül csak a nemes város szükségére kellett fordítanunk, úgy hogy a jövő huszvéig senkinek a concivisek közül, annyival inkább idegeneknek ne legyen szabad árulni semminemű bort, úgy mindazonáltal, a mely becsületes concivis ember borát el akarja adni, az bortisztek illendő áron megvegyék és az árát is megadják minden fogyatkozás nélkül. Az bortisztek felett rendeltetett főinspektornak bíró uram és főrmender uram mindenütt elégséges korcsmákat erigáltassanak és egy hordó bortól csak denár 50 fizessenek az fáradságáért; igaz lélek szerint mindenekről adjanak számot és az magok hasznára semmit ne fordítsanak nemes tanács és nemes község híre nélkül. Az ki pedig ezek ellen impingál, javaitól és tisztétől egyszersmind sine respectu personarum priváltáíuk. Az proventust minden két hétben felszolgáltassák fizető tiszt kezében. Továbbá az is szalváltatott pro bono publico civitatis et augmento proventuum, semminemű pálinka ne árultassék s be se bocsáttassék sub poena confiscationis. Mely liquor nélkül mint hogy patricariusok nem lehetnek az orvosságoknak misceálására nézve, azoknak megengedtetik ugyan, de közönségesen convincálván becsületes fizetőtisztt uraimékkal nemes város közjávára nézve annuatim bizonyos censust fizessenek tőle.“

Caprara Kassán. 1685-ben Thököly Imre török fogságba esvén, Caprara eszászári tábornagy élt az alkalommal s Kassa ellen vonult. A kassai táborban hódolt meg a királynak Caprara előtt *Petneházy* hétezer emberével s miután ezek letették az esküt, rávették a kassaiakat is a meghódolásra. A kassaiak hajlandók voltak erre s október 25-én feladták a várost Caprarának.

Petneházy meghódolása. Kassa ismét a királyi kormány uralma alá kerülvén, 1687. január 2-án a Szt. Erzsébet egyházat megint elvették a protestánsoktól, s ezúttal véglegesen visszaadták a katolikusoknak. Visszatértek a jezsuiták is kollegiumukba. Fenessy György egri püspök azonban nem elégedett meg ezzel, mert 1687. márcz. 17-én karhatalommal elvette a reformátusok templomát is, melyet egy évtizeddel később az Orsolya-apácáknak adták oda. A reformátusok csak 1696-ban építhették föl templomukat, az alsó külvárosban. Ez a templom akkor csak fából volt.

Református templom. A Caraffa-féle 1687-iki eperjesi vértörvényszéknek rövid de borzalmas életében Kassának is volt szerepe. Az eperjesi vértörvényszék, melynek koronatanuja állítólag Caraffának egy elvetemedett kéjhölgye volt, a kit Tábori Örzse néven ismertek, kivégeztette Feja Dávid egykori kassai bírót és a véletlenül Eperjesen időző Lányi Samu kassai mészáros fiával együtt, a kiket azzal gyanúsítottak, hogy egy, Thököly s a munkácsi várban körülzárt neje, Zriuyi Ilona érdekében szervezett összeesküvésben részt vettek. I. Lipót értesülvén a vérbiróság kegyetlen törvénytelenségeiről, azt eltörölte és vizsgáló bizottságot küldött ki a vértörvényszék dolgainak inkvizíálására.

Orsolya apácák és domonkosok. A bizottság Kassára rendeltetett s innen intézte a vizsgálatot. 1697-ben az Orsolya-apácákat telepítették Kassára, 1699-ben pedig

visszatértek a domonkosok is kolostorukba s a város ezuttal visszabocsátotta minden vagyonukat, könyvtárukkal együtt.

I. Lipót kormánya alatt szakadatlanul folyt a visszakatholizálás; a birói székhelyen és a városi tanácsban nem volt szabad protestánsnak helyet foglalnia. A protestáns lakosok e miatt elkeseredvén, szívesen üdvözölték II. Rákóczy Ferencet, a kinek hadai, Forgách Simon vezérlete alatt, 1703-ban ostrom alá vették Kassát. A császáriak szívesen védelmezték e jelentős pozíciójukat és csak körülbelül egy évi ostrom után, 1704 október 20-án adták föl a várost Forgách Simonnak.

II. Rákóczy Ferenc Kassán.

II. Rákóczy Ferenc azután megörvösölte a protestánsok sérelmét, érvényt szerzett a vallásszabadságnak és a hitfelekezetek jogegyenlőségének. 1705. május 28 án a városi község ugyan a katolikus vallásu Győry Ferencet választotta bírónak, de a tanácsba egyenlő számmal választotta be a különböző felekezetűeket; nevezetesen négy katolikus, négy ág. evangélikus és négy református. Ugyancsak 1705-ben november 20-án a szécsényi országgyűlés határozatából átadták az evangélikusoknak a tót templomnak nevezett Szt. Mihály kápolnát, a következő év január 9-én pedig visszaadták a reformátusoknak templomukat.

Vallásszabadság.

A várost azon idő alatt, hogy a kurucok birták, francia mérnökök tervei szerint újlag megerősítették s így könnyen kibírhatta az 1706-iki ostromlást. 1706. szeptember 29-én ugyanis a császáriak Rabutin vezérlete alatt ostrom alá fogták a várost s október 1-én lövetni kezdték. Kilenc napon át 400-nál több bombát vetettek bele; a Forgách-uteza romhalmazzá lőn. A tizedik napon azonban hirtelen elvonult a császári sereg.

Kassa újabb megerősítése.

Rabutin ostroma.

1706 decemberben a szövetséges rendek gyűlést tartottak Kassán. Rákóczy Ferencet, ki Kassán Eszterházy Antal házába szállt, nagy lelkesedéssel fogadták. A gyűlésen, melyen Rákóczy maga elnökölt, a háboru folytatásának czéljából a városra is 8000 dikát vetettek ki. Minden ezer lakosra 240 ezüst forint, s egy-egy dikára ezenkívül 1 véka gabona, 1 véka zab s nyolcz font hús esett. A következő évben ismét 6000 dikát vetettek ki Kassára. II. Rákóczy Ferenc az 1707. év elejéig maradt Kassán. A város főkapitányául Radics Andrászt nevezte ki.

Rákóczy Ferenc
1707.

Rendek gyűlése.

Rákóczy öt főkapitányságra osztotta Magyarországot; egyik kapitányság székhelye tizenhárom felsőmagyarországi megye területére Kassa lett; a főkapitány Forgách, ennek halála után Berthóthy Ferenc.

1707-ben Rákóczy Ferenc parancsából Szentiványi László gróf kitiltotta a városból a jezsuitákat, a kik két hét alatt elhagyták a kollegiumot és a várost, bár néhányan világi papi ruhában, mint tanítók ott maradtak.

Pestis. Az 1710-ben a felvidéken dühöngő pestis itt is szedte áldozatait. Junius, július és augusztus hónapokban naponként husznál több ember halt meg pestisben. Ez ölte meg Radics András parancsnokot is.

Kassa meghódol a császárnak. 1711-ben újra ostrom alá vették a császáriak Kassát. 1711. április 27-én azután a város meghódolt a császári hadseregnek, miután II. Rákóczy Ferencz sorsa ekkor már eldőlt. Károlyi Sándor és Pálffy rábeszéltek az öreg Eszterházyt, Kassa akkori parancsnokát, hogy az erősségnek a szatmári béke ünnepélyes kihirdetése előtt három nappal történő feladását is nagy előzékenységgel tekintené a békülő kormány. (Ráth-Thaly: Rákóczy Ferencz Emlékiratai.) A kurucz szabadságharcz egy szomorú epizódját látja a kassai lakosság falai közt: Pongrácz Jánost, Rákóczy ezredesét elfogván a császáriak, fölányelték s fejét a kereskedők tornyára tűzték.

Ellenreformáció. A császáriak urává levén a városnak, 1711 október 18-án ismét elvették a reformátusok templomát s odaadták az apáczáknak, a kik 1697 óta birták. November 11-én hasonló sorsban részesültek az evangélikusok, a kiktől szintén visszavették templomukat. A vallási harc ezzel befejeztett, a protestánsok hátrányára. A következő évben a pozsonyi kamara rendeletére az új községi választásnál kénytelenek voltak a birói székbe és a tanácsba csupa katolikusokat választani.

Közsabadság hanyatlása. A harcokkal telt viharos századot a béke korszaka váltja fel. Napfény a füstölgő romokon. Kassa kereskedelme és ipara már tönkre van téve. Még harmincznyolcz ezéh űzi mesterségét; de ez csak árnyéka a régi iparnak. Vége van a kereskedelem, a közélet szabadságának. Autonómiája úgy szólván a semmiségre zsugorodik össze. Rendeletekkel kormányozzák Kassát épp úgy, mint az ország többi városát. A mellett, hogy szigorú parancsokkal még a ezéheket is kényszerítik, hogy külsőleg katolikussá legyenek, így ezéhmesterül csak katolikust választhassanak, az úrnapi körmeneten minden egyes tagjuk megjelenni tartozzék, a mi sok protestáns iparost kivándorlásra ösztönzött, erőszakos intézkedésekkel vissza is németesítik a város polgárságát. Hogy a magyarok ellenállását megtörjék és számukat ellensúlyozzák, az örökös tartományokból számos iparost és kereskedőt esábitottak be Kassára, a hol azoknak könnyű szerrel polgárjogot adatott a kormány.

A város házainak száma 1720-ban csak 272 volt; a kereskedelem és iparágak után a polgárság jövedelme 7272 forint. A bevett terület 2996 pozsonyi mérő, a szőlő 149 kapa.

Város fejlesztése. Tagadhatatlan, hogy a kormány a város fejlődése érdekében tett áldozatokat. 1713-ban III. Károly a város kikövezését rendeli el s 6000 frttal járul hozzá. A város alatt levő citadellát, melyet I. Lipót alatt 1671-ben emeltek, leromboltatja. Ez évben épül a főutezán, a mai alsó sétatér helyén, egy egész zászlóaljat befogadó kaszárnya; 1726-ban az úgynevezett nagykaszárnya; 1720-ban teszik le a pestis és egyéb csapások megszűnésének emlékére állított Mária-szobor alapkövét, melyet 1722-ben szentelnek fel; 1732-ben pedig a gimnázium, illetőleg az akadémia építésébe fognak. 1767-ben a domonkosok kolostorát építik fel újra. 1779-ben a vármegye székházat épített, a városházat pedig *Langer* János kamarai építész terve szerint átépítik.

II. József Kassán. 1783-ban II. József rendeletére, ki maga is meglátogatta a várost, a forgácsutezai kaput újra megnyitják, míg 1802-ben a Malom-uteza irányában törnek kaput s 1803-ban a város alsó kapujánál állott citadella utolsó maradványait is elhordják s a városba egyenes vonalú utat építenek. Mi-

kor Napoleon Bécsét elfoglalta, az uralkodó család több tagja Kassán talált menedéket. Itt időzött huzamosabb ideig V. Ferdinánd király, akkor még trónörökös, a míg csak a francziák ki nem vonultak a monarchiából.

A mult században már tervezték, hogy Kassán görög-katholikus püspökséget állítanak fel; de ez nem létesült. E helyett 1804-ben az egr-i püspökségből kiszakított területből megalkotják a kassai latin szert. kath. püspökséget.

A vallások egyenjogúságának II. József császár óta nem levén többé akadálya, az összes felekezetek szabadabban mozoghatnak s a reformátusok 1811-ben a Fazekas-utczában, az ágostai evangélikusok pedig 1816-ban a Malom-utczában építik föl új templomukat.

Bár a polgárság elnémetesedett s az 1780-ban épült színházi épületben évtizedekig német színészek játszanak, a nemzet ébredése Kassára is gyorsan elhat. 1788-ban itt indul meg *Kazinczy Ferencz*, *Bacsányi János* és *Baróti Szabó Dávid* szerkesztése alatt a *Magyar Múzeum*, 1790-ben a *Kazinczy* szerkesztette *Orpheus*. A főrangú világnak is kedvelt városa lesz e század elején Kassa s egymásután építik fel palotáikat, melyek közül legnevezetesebbek a gr. Dessewffy- és Forgách-féle házak s a tömege által ható gr. Andrássy-féle palota.

A főrangú világ általában élénk részt vesz a magyar kultúra előmozdításában. Dessewffy József gróf támogatása mellett indult meg 1825-ben, a titkára, *Dulházy Mihály* által szerkesztett „*Felsőmagyarországi Minerva*“ s a színészetet szintén melegen karolják föl egyrészt a főrangúak, másrészt Abaujvármegye rendei.

1831-ben nagy csapás látogatta meg a felvidékkel együtt Kassa városát. Ez a kolera volt. Kassán július 11-től szeptember 8-ig, a mikor megszűnt, 1165-en betegedtek meg s ezek közül 678 halt meg. Nagyobb veszedelem volt a felvidéki parasztság zendülése, mely az urak ellen fordult, a kikről azt híresztelték, hogy ők mérgezték meg a kutakat, el akarván vesztíteni a szegény jobbágyságot. A zendülés gyújtó szikrája éppen Kassán pattant ki. *Lehoczky* Ferencz, kassai orvos ugyanis az akkoriban elhíresedett bismuthum-porokat, melyekkel a kolerát vélték gyógyítani, beadta

I. Ferencz gyermekei Kassán.

Püspökség alapítása.

Új ev. ref. és evangélikus templom.

Magyarság ébredése.

Kazinczy és társai.

Kolera.

Parasztlázadás.

RÉZTÁBLA A MÁRIA-SZOBORRÓL.
(Dügvész.)

RÉZTÁBLA A MÁRIA-SZOBORRÓL.
(Éhhálál.)

RÉZTÁBLA A MÁRIA-SZOBORRÓL.
(Háboru.)

óvószzerűl egészséges gyermekeknek is, a kik közül többen meghaltak kolerában. Az orvost a köznép megtámadta az utcán s gyilkossággal vádolta. A városba járó árus emberek szétvitték a hirt a vidékre s főleg Zemplén vármegye vált szomorú színhelyévé az urak és a zsidók ellen indított parasztlázadásnak, melyet csak katonai erővel nyomhattak el.

Csapások. 1834. október 15-én reggel nyolczadfél órakor erős földrengés rémítette meg Kassa városát, melynek emlékezetére a városi tanács a dóm egyik falába emléktáblát helyezett el. 1845-ben a Hernád áradása okozott sok bajt; a Szent Erzsébet egyház padozatát megrongálta, de a beszakadt kövezet sok érdekes sírkő fölfedezésére adott alkalmat.

István nádor Kassán. 1847-ben István nádor magyarországi körutazásában Kassára érvén, itt rendkívüli díszszel és lelkesedéssel fogadták; látogatását számos ünnepségekkel ülték meg az egész felvidék képviselőinek jelenlétében.

1848. A következő évben már harezi riadó verte föl az egy évszázadon át békét élvezett várost. Az 1848-iki szabadság-mozgalom hullámai érintették Kassát is, mely föltétlen lelkesedéssel csatlakozott a mozgalomhoz. Tevékeny és fontos szerepet játszott a nemsokára bekövetkezett szabadságharczban. Itt alakult a 9-ik zászlóalj, mely sapkájáról, úgy mint a 3-ik zászlóalj, a „piros sipkás“ nevet kapta s történetét hős tetteivel örököltette meg Magyarország krónikájában.

Kassai ütközetek. Az északi hadműveletek Kassánál indultak meg. 1848. december 11-én történik a kassai ütközet. Schlick táborszernagy volt az osztrák hadtest parancsnoka, vele szemben Pulszky Sándor alezredesnek többnyire gyakorlatlan honvédekből vagy nemzetőrökből álló serege nem tarthatá magát s a kassai hegyen vívott ütközetből megszaladt. A futamodók üldözésére Concorreggio Horácz vezérlete alatt küldött egy lovas osztályt Schlick. Concorreggio Báreza mellett érte utól a futókat. A magyar sereg utócsapatát képező lengyel légio hirtelen visszafordult s jól irányzott lövéseivel többeket leterített, magát *Concorreggiot* is, mire az ellenség az üldözéssel felhagyott.

1849. január 4-én a magyar sereg a hadügyminiszter, Mészáros Lázár vezérlete alatt Kassa visszafoglalására indult, de vigyázatlan ágyuzásával a mit sem sejtő ellenséges seregnek jelenlétét elárulván, ez mihamar készenlétbe helyezkedett s a magyar sereget gyors visszavonulásra kényszeríté.

Oroszok Kassán. Az ellenséges hadak a győzelem esélyei szerint váltakoznak ezután a városban, míg junius hó 24-én az oroszok vonulnak be Kassára.

A szabadságharcz lezajlása után, midőn az abszolút kormány az ősi rendszer felfogatásával új beosztást létesített az országban, a kassai kerület székhelye lett a város.

I. Ferencz József Kassán. Mint kerületi székhelyet látogatta meg az uralkodó, I. Ferencz József magyarországi körutazásaiban, két ízben, nevezetesen 1852-ben és 1857-ben.

Új korszak. Ez a második út már hajnalpirja volt annak az új korszaknak, mely a fejedelem és a nemzet teljes kibékülésével új fényt árasztott Szent István koronájára. Ez az új korszak Kassán is jelentékeny nyomot hagyott s tevékeny életnek szolgált alapul. Egyre-másra keletkeznek kulturális és jótékony köz- és magán-intézetei, egyre-másra terjed, épül, esinosodik a város. 1854-ben a Csermely-völgyben katonai nevelő intézetet építenek, 1858-ban pedig katonai kórházat. A kereskedelem és ipar új lökést kap a vasút meguyítása által. 1859-ben a város a tiszai vasutársaságnak 18,000 négyszögölnyi területet adott a nagy rétből s már 1860 július 5-én berobogott a kész pályaudvarba az első személyszállító vonat.

Pezsgőbb és pezsgőbb lesz a város élete 1867, alkotmányunk vissza-

vívása után. 1869-ben, a magy. honvédség szervezésekor a III. honvéd-kerület parancsnokságának székhelyéül Kassát választják. 1870-ben bevezetik a gázvilágítást. 1873-ban megnyílik a községi polgári iskola; 1875-ben pedig a földmívelési kormány gazdasági tanintézetet állít, mely a felvidéken első ilyenmű intézet. 1882-ben a város új reáliskolát épített s az intézet oda költözködik régi helyiségéből. 1885-ben kezdték meg az utcák aszfaltozását a Fő-utcza járdájával s ezt egymásután kiterjesztik a belváros többi utcáira is. 1890-ben épült a gőzfürdő, az ágostaiak új iskolaháza, a közvágóhid s esztendőnkint több és több nagy modern lakóház. 1891-ben megalakult a közúti vasúttársaság, a melynek gőzerőre berendezett vasútja Kassa főforgalmi vonalát kapcsolja össze az államvasúti pályaházzal, mely immár nem egy zsákutczában végződő vasút állomása, hanem gőcpontja a szepesi, galicziai, abauji és zempléni forgalomnak; nagyobb arányban ugyanazoknak a forgalmi ereknek, melyeknek Kassa középkori jelentőségét és gazdagságát köszönheté. 1892-ben a királyi táblák szétosztása folytán Kassa is az egyik királyi ítélő tábla székhelye lett.

A város ipartelepei szintén nagy arányban szaporodtak az utóbbi években. A hadsereg területi elhelyezésének szervezésekor pedig Kassa a VI. hadtest parancsnokságának székhelyévé levén, a területi elhelyezés követelte kaszárnya-építkezések által nem csak külsőleg növekedett meg, de a megszorított állandó helyőrség gazdaságilag is előnyére vált s egyik nem legkisebb tényezője fejlődésének, mely nagy léptekkel halad egy szebb, gazdagabb jövő felé, melyre Kassát már fekvése kiszemelte.

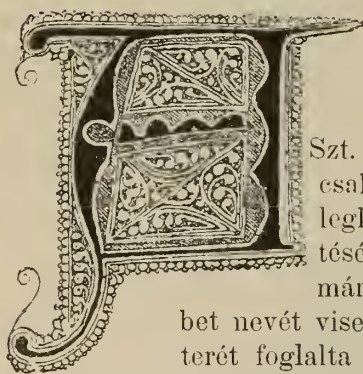

CZIMEREK EGY XVI. SZÁZADBELI KASSAI SIRKŐRŐL.

PÁRKÁNYRÉSZLET A DÓM DÉLI OLDALÁRÓL.

A SZT. ERZSÉBET SZÉKESEGYHÁZ.

Szt. Erzsébet tiszteletére szentelt székesegyház nemcsak Kassának, hanem egész Felső-Magyarországnak legkiválóbb, legremekőbb esúcsíves építménye. Építésének megkezdése a XIV. századra tehető. Helyén már előbb is állott templom, mely szintén Szt. Erzsébet nevét viselte, és a mostani középhajónak és a szentélynek terét foglalta el. A pontosan fölvelt alaprajz és azok a párkányrészek, melyek ez ősi templom maradványai voltak, gondosan rendezve, meglehetősen hű képét tárták föl Kassa e régi templomának. Ez a templom korai esúcsíves építmény volt, apszisából következtetve, valószínűleg a XIII. században.

Régi templom.

A régi Szt. Erzsébet templom szentélyének hossza 11·50 méter, szélessége 10·25 méter, a hosszahajó 27·80 m. hosszú, 14 méter széles volt, tehát belső területe 520 négyszögmétert foglalt el. A templom nyugati kapuja 4 méterrel, a szentély 9 méterrel állt beljebb, mint a jelenlegi dóm; a régi templom tehát 13 méterrel volt rövidebb, ellenben a hosszanti hajó 5·10 méterrel volt szélesebb, mint a mai dóm középhajója. A régi templom magassága körülbelül megfelelhetett a mostani székesegyházénak. Ez a templom alig másfél százados fennállása után a tűz martaléka lett.

Mai templom
építése.

A négyzet-oszlopok alapjaiban talált sírkövek, melyek 1370—1378-ból erednek, az égés világos nyomait mutatják. Henszlmann szerint Villard d'Honnecourt lett volna a templom építője; de erről nem tudunk bizonyosat. Minden valószínűség szerint akkor kezdték építeni a dómot, mikor a régi, egy hajóval bíró Szt. Erzsébet templom még állott. A hagyomány Erzsébet királynénak, Nagy Lajos anyjának tulajdonítja a templom alapítását.

Franklin-Társulat nyomdája

«Magyarország Vármegyéi és Városai.»

«Apollo» irodalmi és nyomdai r. t.

SZT. ERZSÉBET SZÉKESEGYHÁZ KASSÁN

A RESTAURÁLÁS UTÁN.

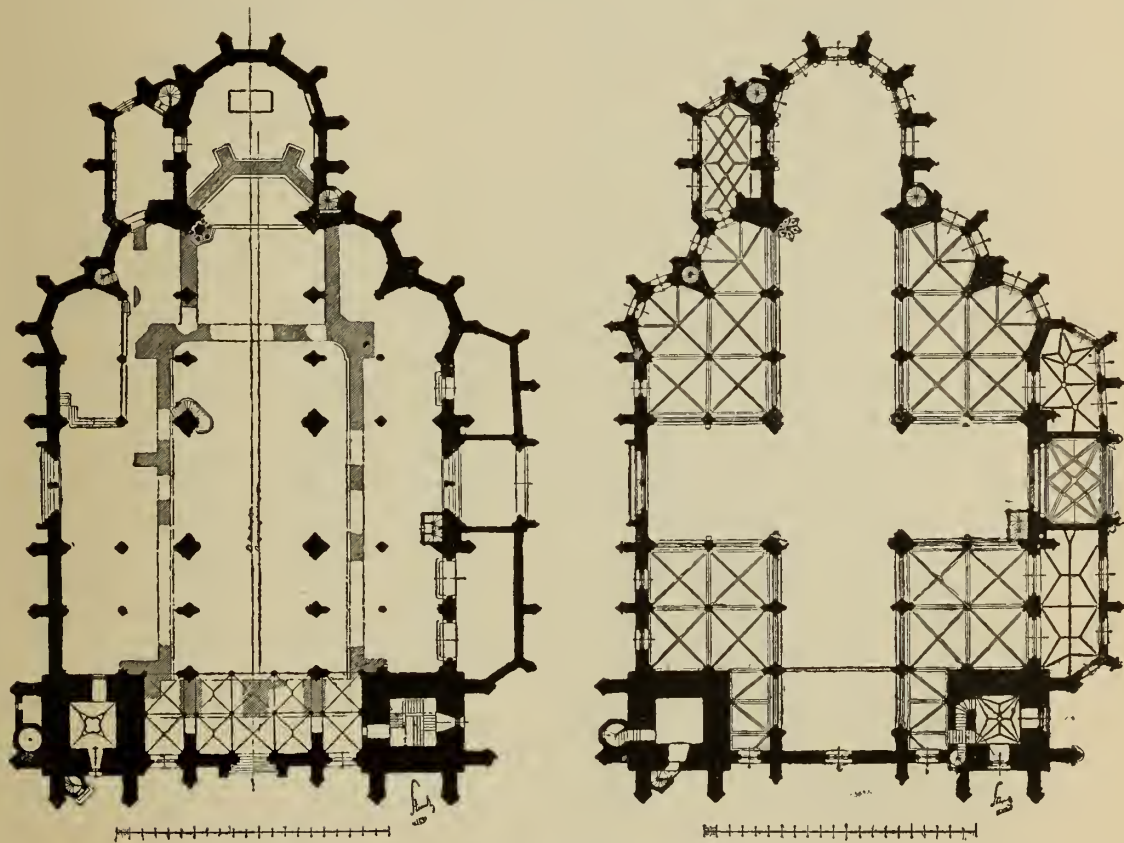
STEINDL IMRE terve.

Minden jog fenntartva.

1382-ből állítólag egy alapító-levél származik, mely bizonyos szőlők jövődelmét a főoltár elkészítésének költségeire, valamint a Szt. Péter és Pál nevét viselő oltárnál mondandó misékre köti le. Ugyanazon évben a timárok és szücsök ezéhe kötelezi magát, hogy fölépíttetése esetén fentart egy Szt. Márton tiszteletére szentelt oltárt. Ez azonban nem bizonyítja, hogy a dóm már teljesen készen lett volna az 1382-ik esztendőben, mert akkor egy félig-meddig gazdag díszítésű oltáron eldolgoztak vagy negyedszázadig is.

Zsigmond király, Nagy Lajos veje, lehető áldozatkészséggel mozdította elő a dóm építését, jóllehet a török elleni vesztés háboru, a belzavarok, fogságba kerülése, gyakori pénztelensége meg-megakasztották azt. Ámde az építés alig szünetelt és Zsigmond halálakor, 1437-ben a dóm nagyrészt már

KASSA. — A DÓM KORÁBBI ÉS ÚJ ALAPRAJZA.

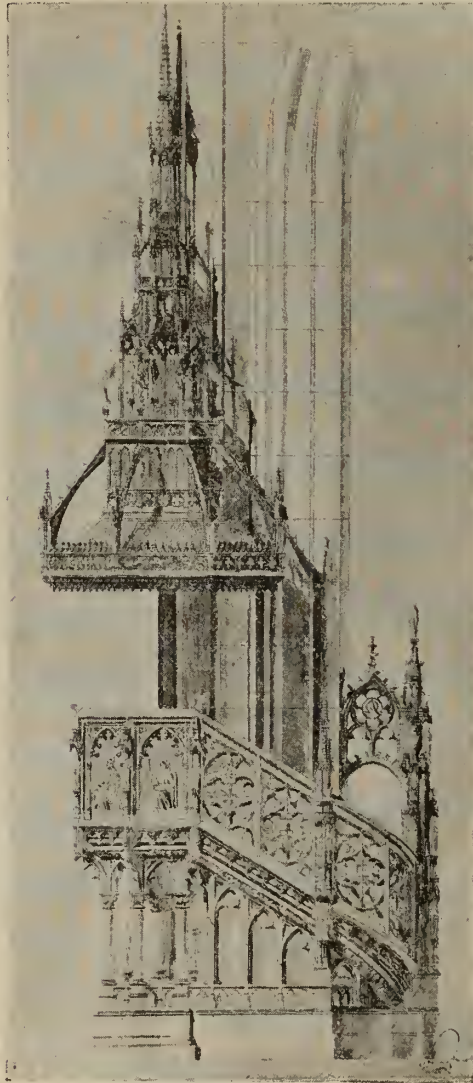
— A RÉGI TEMPLOM ALAPRAJZA.

készen állhatott és isteni szolgálatot is végeztek benne. Nem volt még befejezve a ma is csonka déli torony sem. Az északi tornyot valószínűleg a középhajó főpárkányzatának magasságáig emelték föl, mert a magasabb kőszoron már azt a czímet találjuk, melyet V. László 1453-ban adott Kassa városának, míg a legfelső emeletet Crompholz Miklós építette 1496-tól 1497-ig. 1440 körül még nem léteztek a többé-kevésbé zavaró hatású későbbi toldalék-építmények, a déli elő-építmény, melyhez az oldalhajót elfüldő két kápolnát ragasztották, valamint nem létezett az északi Szt. József kápolna sem, melyet a most folyó újjáépítéskor már eltávolítottak. A dóm belseje valószínűleg teljesen készen állt; legalább nem állíthatjuk bizonyossággal, hogy a gazdag kőornamentikával épült orgonakarzatot és a régi szószéket, melynek maradványait 1886-ban találták meg, csak Hollós Mátyás

király korában építették volna; ellenben ekkor készült a még ma is létező szentségház. Az említett karzat és szószék Zsigmond király végső éveiben készülhetett el, nemkülönben az eredeti, erkélyszerűen kiszökelő énekesek karzata is. A mi nem volt kőből, azt később, az 1556-ban dúlt nagy tűzvész mind megsemmisítette; csak négy oltárt mentettek meg, melyek azonban a XVI. század elejéről származtak.

Megmentett oltárok.

A megmentett négy oltár a következő:

SZÓSZÉK A DÓMBAN.

Építés Mátyás alatt.

Aszép főoltár, melynek Wohlgemuth által festett táblás képe az 1495-től 1516-ig terjedő időben készült; Boldogasszony fogantatásának oltára, melyet ideiglenesen a Szt. Mihály kápolnában állítottak föl, s 1516-ból való; a szent Szűz haláláról nevezett oltár, 1519-ből; Szt. Antal oltára, melyet az újabb időben történt restaurálással elrontottak.

E mellékoltárok képeit alkalmasint Wohlgemuth tanítványai festették, egyik-másik (úgy a főoltár képesoportjából is) Dürer modorára emlékeztet.

Zsigmond halála után keveset építettek a templomon; csak az északi tornyot emelték V. László alatt egy emelettel, mely most az utolsóelőtti emelet rétegét alkotja.

A műértő Mátyás király alatt új építési korszaka nyílik meg az egyháznak. Az akkori építőmester azt tűzte ki első feladatul, hogy a befejezetlen déli tornyot építi ki. Két év alatt annyira haladtak az előmunkálatok, hogy megkezdhetők az első kősor felrakását, a mint azt az oldalhajó párkányszéle fölött 3 méternyi magasságban bevéselt „1461“ évszám mutatja. E munka által azonban megnehezítették az orgonakarzathoz való feljárást, mely a déli tornyban volt, miért is a feljárást az északi tornyba kellett áthelyezni. E végből az orgona-

karzatról ajtót kellett törteni az északi tornyba. A régi szabad lépeső helyett az északi torony nyugati oldalán 1462-ben esinos lépesőtornyot építettek kő-csigalépesővel, mely úgy, mint a régi szabad lépeső, az első toronyemeletig, vagyis az orgonakarzatig vezet. Ugyanez időben készítették finom komlói kőből a 16 méter magas, gazdagon áttört mivű szentségházat. Mestere állítólag Crom István, a ki azt 1472-ben fejezte be s a kinek sírkövét 1882-ben megtalálták.

Szentségház.

Ez a szentségház (melynek ábrázolását a város történetének szövegében közöljük) az 1556-ban pusztított nagy tűz daczára, mind a mai napig meglehetősen jó karban maradt fenn. Az 1860-iki restaurálás alkalmával értelmetlenül bekenték olajfestékekkel; ámde a mostani restaurálás teljesen a régi minta szerint ujította

meg ezt a nevezetes műemléket. A déli torony építésével még nem haladtak tíz méternyi magasságra, midőn az építésvezetőség észrevette, hogy a déli kereszthajó homlokfala kitolódott ama nagy nyomás következtében, melyet a kosárív alakjában a két oldalhajó fölé inkonstruktíve vont kereszthajó-bordák fejtettek ki. Azt akkor nem vették észre, hogy a kereszthajók falának sekély alapozása is hozzájárult a homlokfal kinyomulásához. Jóllehet a négyzetpillérek is elhajoltak és ellenállási képességük nagyon megfogyatkozott,

Biztosító építkezések.

A DÓM DÉLI KAPUJA.

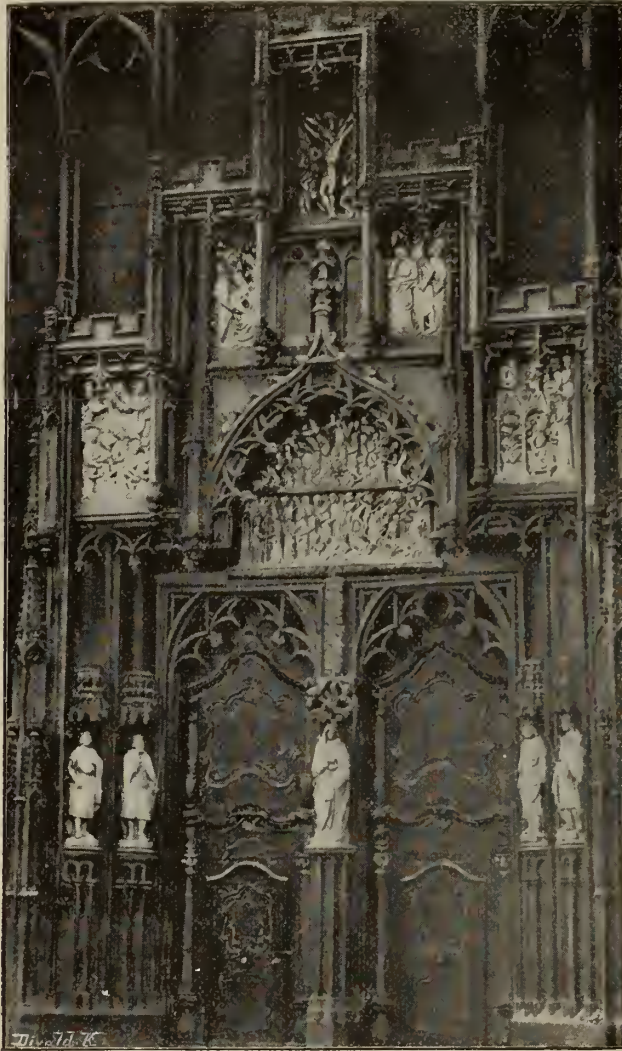
mégis arra kellett első sorban törekedni, hogy a déli kereszthajó magas homlokfalát támaszszák meg, melynek díszített oromzata már 30 centiméterrel hatolt kifelé. Fölépítették a déli kereszthajóhoz az elősarnokot; de a biztosító toldalék-építkezés szüksége szülte az oldalhajók elé épített két kápolnát is, melyeket az elősarnok homlokfalaival egy magasságra építettek. 1477-ben e kápolnákat már a főpárkányzat magasságáig kellett fölépíteni, mert a Szt. János kápolna falán a főpárkány alatt levő napórába az 1477-ik év van vésve.

Miután ezeket a támogató építkezéseket befejezték, hozzáfoghattak a déli előépítmény befejezéséhez és ékítéséhez. A déli előcsarnok fölött egy triforiumokkal gazdagon díszített kápolnahelyiséget s ehhez külön feljárót építettek. Ez az az elegáns király-lépcső, melyet a nép nyelvén a „szermesek lépcsőjének“ neveztek el. A déli kereszthajóból, a kaputól balra, két egymással találkozó csigalépcső vezet a díszesen áttört kőfalakon belül négy-szeri csavarodással a királyi oratoriumba, vagyis az előcsarnok fölött levő kápolnába, még pedig először az erkélyre, mely a kereszthajó homlokfalából

Királylépcső.

messze kiugrik s gazdagon áttört mívű kőkönyöklővel bir. Az oratorium és a kereszthajó összeköttetése végett a kereszthajó régi ablaka helyén csúcsíves nyílást készítettek. A kápolna padlójától fogva tovább vitték a királylépcsőt, már nem kettősen, de szintén ékesen áttört falak közt. A lépcső merészen keresztül tör a kereszthajó-boltozat sarokvállán s lehetővé teszi, hogy rajta a főhajó padlására mehessünk.

Építés félbenmaradása Mátvás után.

A DÓM ÉSZAKI KAPUJA.

Mátvás király halála után az építkezés hirtelen félbeszakadt, s így a déli torony fölépítése is abban maradt. A Mátvás halálát követő királyválasztási harcokban, midőn Albert lengyel herceg Kassát lövette, az északi torony is megsérült, s ezt neissei *Crompholz Miklós* építőmester, a szenátus megbízásából, mint az északi torony szomszédságában a nyugati rizaliton levő latin felirat mondja, az

1496—1497-ik évben helyreállította. Egészen ujonnan csak az északi torony legfelső emeletét építhették, melyen a városnak 1502-ben kapott három lilioszirmos címere van, lovagsisakkal. A szabadon álló torony-gyámfalaknak, melyeket szintén megrongálták a golyók, csak felső részüket javították ki.

1556-iki tűzvész.

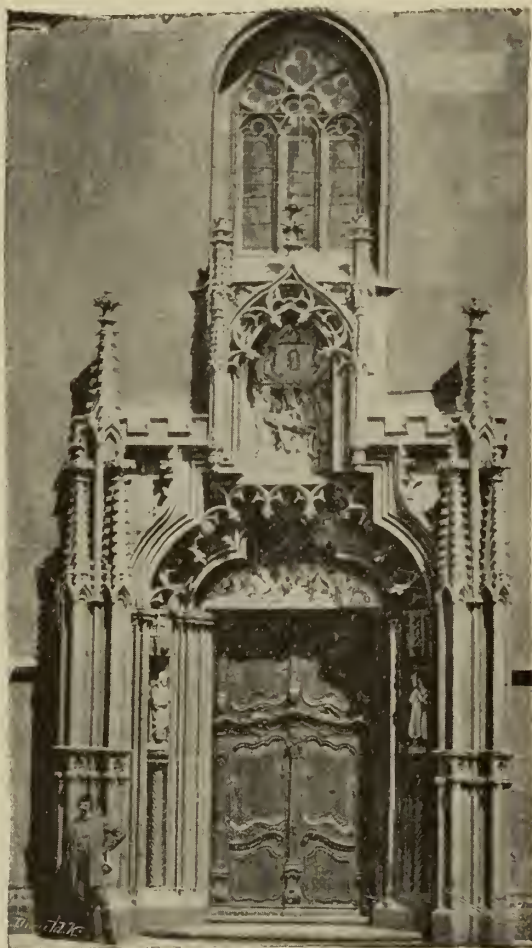
Az 1556-iki tűzvész, mely végzetes volt a székesegyházra is, még nem történt semmi zavaró átalakítás belsejében. Az 1556-iki tűzvész oly borzasztóan dúlt, hogy a kövek 30 centiméternyire áttüzesedtek, s így ellenálló képességükből sokat veszítettek, sőt több helyen a falak megrepedeztek. Az északi torony harangjai elolvadtak, roncsaikból öntette a városi tanács az

Orbán-harangot, melyet súlya és terjedelme miatt nem helyezhettek el a székesegyház tornyában, azért építették számára külön az Orbán-tornyot. A tűzvész után csak felületesen javították ki a templomot. Az 1556-tól 1585-ig terjedő időszakban építették északi toldalékként a Szt. József kápolnát is, mely, mint említve volt, lehordatott, s nem is fog többé fölépíttetni.

Boesckay ostroma alatt is sokat szenvedett a templom. Ezeket a károkat sem javították ki soha alaposan. 1813-ban és 1845-ben a Hernád áradása okozott talajbeomlásokat a templomban.

Elhibázott restaurálás.

Fábry püspök 1857—1863. nagy áldozatokkal renováltatta a templomot. De a nemes szándék kudarcot vallott a hozzá nem értő kezek kontár munkája miatt. A sok kárt értelmetlenül és felületesen javították ki. Így a falakon és bordákon támadt nagy repedésekbe erős faékeket vertek oly erővel, hogy a bordák több mint 10 centiméternyire eltolattak, a falak szerkezete pedig meglazult. A repedéseket és a betöltésükre szolgáló fa-ékeket gipsz-vakolattal bekenték, a hiányzó kőbordákat egyszerűen stukkós fabordákkal pótolták, melyek húsz év alatt elrothadtak, sőt a velük érintkező kőbordákat is teljesen meglazították. A megrongált kőburkolatokat gipszvakolattal kenték össze és az egészet olajfestékekkel mázolták be. Kívülről hasonlóképpen bántak a falak megújításával. A nagyobb körészek megújítására éretlen porfirt használtak Göncz vidékéről, mely húsz év alatt jobban pusztult, mint a hogy a régi kő 600 év alatt korhadt. Kisebb hibákat gipszvakolattal lepleztek el, a mi pár év alatt lehullott.

A DÓM NYUGATI KAPUJA.

Így semmi esodálni való sincs azon, hogy az 1875. évi nagy vihar

erősen megrongálta a templomot és bár *Perger János* püspök kijavíttatta a rongálásokat, jónak látta sürgősen felhívni a közönség figyelmét e remek műemlékre. Általános nézetként hangoztatták, hogy a templomot további romlásnak nem szabad többé kitenni. Ez indította Trefort Agoston akkori vallás- és közoktatásügyi minisztert arra, hogy a templom állapotát hivatott szakértővel megvizsgáltassa, kinek véleményét nemcsak meghallgatta, hanem azt teljes terjedelmében magáévá is tette s elrendelte a dómnak alapos restaurálását. 1876-ban Schmidt Frigyes, a híres Szt. István dóm ujjáépítőjét hívta meg a templom megvizsgálására. Az ő javaslata alapján Trefort miniszter megbízta Steindl Imre budapesti műegyetemi tanárt, nem-

Dóm ujjáépítése.

csak a restaurálási tervek készítésével, hanem magával a munkálatok intézésével is. 1877. január 17-én kelt rendeletében adta e megbízást és megalakította a helyi építési bizottságot, melynek elnöke Kassa polgármestere: Münster Tivadar.

SZT. JÓZSEF OLTÁRA A DÓMBAN.

Steindl ajánlatára építésvezetőnek a württembergi származású Weber József és rajzolónak Sztchlo Ottó alkalmaztattak. 1877. május 12-én indult meg a munkálat. 1877. november 29-én érkezett meg az első kődarab Szepes-Olasziból, melyet valóságos ünnepséggel fogadtak. Időközben az aggodalmasnak talált déli előcsarnok és a diadalív fölött álló oromfal megvizsgálására 1878-ban Hegedűs Kandid Lajos miniszteri tanácsos elnöklete alatt Schmidt Frigyes és Steindl Imre tagokból álló bizottság küldetett ki. Ez meggyőződött arról, hogy az előcsarnok fönn nem tartható, ennek újjáépítését tehát kimondották. Az első kész követ 1878. okt. 28-án helyezték el, s ezzel a tényleges restaurálás megindult. A következő két év a szentély nagy részének restaurálásával telt el, a mikor Weber József 1880. okt. 13-án hirtelen meghalt.

Steindl Imre tanár ugyanaz év december 1-től fogva Fröhde Frigyes Vilmost hívta meg építésvezetőnek, a kinek alkalmazását a vallás- és közoktatásügyi miniszter helyben hagyta.

1881. december hóban a szentély és a hozzátartozó két lépcsőtorony restaurálását befejezték. 1882.

julius havában megkezdték az összekötő alapfalak építését. E munka közben rábukkantak Crom István sírkövére, valamint az őstemplom hajójának alapfalaira. 1883. szeptember 25-én elhelyezik a déli előcsarnok kereszttrózsáját. 1884. január 21-én nagy szerencsétlenség fenyegette a templomot. Az

északnyugati négyzetpillér a bordagyámtól fogva megrepedt, s a repedés a talapzattól számítva, mintegy két méternyi magasságig hatolt.

A templom veszélyeztetett állapotát már előbb is fölismerte Steindl s Katasztrófa el-
hárítása. figyelmeztette rá a minisztert, elhárítván magától a felelősséget. Két szakértő azonban a veszélyt kizártnak jelenté ki. A január 21-iki esemény hírére Trefort miniszter meghatalmazta Steindl Imrét, hogy a katasztrófa elhárítására tegyen meg minden intézkedést. A feladat annál nehezebb volt, mert nem volt együtt sem a kellő számú munkaerő, sem az építési anyag, úgy, hogy már azon a ponton álltak, hogy Budapestről vitessenek téglát, míg végre az utolsó órában előteremthették a kassai téglagyárak. A munkásoknak háromszoros bért kellett fizetni, még így is csak az Istenbe vetett bizodalommal tarthatták őket éjjel-nappal munkában, mert minden pillanatban abban a veszélyben forogtak, hogy a leszakadó templom agyonüti őket a vezetőkkel együtt.

Február 6-ig az éjjel-nappal folytatott munkával, egészen a bordákig érő $1\frac{1}{4}$ méter vastag téglafalak felhúzásával elejét vették ugyan a katasztrófának, de a tarthatatlan állapot szükségessé tette az egész hajó újjáépítését. E biztosító munkák közben folyatólagon kiásták a korábbi templom szentélyét is.

December 20-án fölállítják a déli kereszthajó keresztrozsáját. 1886. február

27-én a József-kápolna padlója alatt a már említett szószék festett és aranyozott részleteire találtak. 1887. júliusban lebontották a Szt. József-kápolnát.

1892 december 27-én a szentélyhez legközelebb álló, első északi fülkében — Szt. István kápolnájában — freskót fedeztek föl. 1893 január 4-én a szemközti déli — pócsi Szűz Mária — kápolnában szintén találtak freskót. Időközben elkészült az úgynevezett huszártorony, s május 2-án föltűzték rá a keresztet. 1894 szept. 8-án elhelyezték a kereszthajó északi ormának keresztrozsáját és ez évben befejezték a hajók boltozását. 1895-ben teljesen elkészítették a hajó belsejét, eltávolították az orgona-karzat és szószék elhelyezése végett a belső állványozást, visszaállították a meglevő oltárokat, padokat, s elhatározták, hogy a templom felszentelését a millenáris

A DÓM UJ ORGONÁJA.

Dóm befejezése.

ünnepélyek sorozatába veszik fel és újra átadják az isteni tisztelet czéljára.

A következő évekre a déli, úgynevezett Mátyás-toronynak tervszerinti kiépítése és az északinak tatarozása van kitűzve.

Dóm költségei.

A dóm teljes befejezése e század végére várható. Az összes költség a berendezéssel együtt, de a tornyokon kívül, 900,000 forintra rúg; ehhez járul a déli torony kiépítése, körülbelül 300,000 frttal; ha pedig a terv szerint az északi torony is stílszerűen újjáépítetik, ennek lehordása és újjáépítése további 400,000 forintot követel, úgy hogy az egész ujjáalkotás mintegy 1.600,000 forintba kerül.

DISZITMÉNY A DÓM DÉLI OLDALÁRÓL.

KASSA RÉGI SÍRKÖVEI.

régi városi polgárok temetkezési szokásai már azért is figyelmet keltenek, mert a képzőművészetekkel s heraldikával való szerves összefüggésük által műtörténeti tekintetben többé-kevésbé tájékozást nyújtanak és sokszor oly kérdéseket oldhatunk meg általuk, melyekre hiába várnánk feleletet a történelemből.

Egy középkori város exkluzív, zárt jellege, mely a magán, társadalmi s politikai élet minden fázisában megnyilatkozott, kiterjedt még a halottak or-

szágára, a sírkertre is, melyet a templomok köré szorosra vont s elkerített térre: coemeteriumra, ezinteremre szoktak volt elhelyezni. A municipális élet terén, vagy a város körül egyéb tekintetben érdemekre szert tett kiváló egyének: bírák, consulok, világi s egyházi főemberek a templomok kriptáiban helyeztetek örök nyugalomra és sírjaik fölé többé-kevésbé díszes táblák, sírkövek emeltettek. A kisebb állásu tisztviselőket a templom közel szomszédságában, a közsorsu s kevésbé tehetséges conciviseket pedig távolabb ásott sírokban temették el. Minél előkelőbb volt életében a megboldogult, annál közelebb jutott a templomhoz, természetes tehát, hogy azok sírkövei maradtak fenn a legtovább, kiknek ilyen emlékei a templom falába belülről vagy kívülről megerősítve valának.

A kassai dómnak újjáépítése alkalmával kitűnt, hogy a meglévő székesegyház helyén egy korai csúcsívben épült kisebb kiterjedésű, polygonál záródásu egyhajós templom, a Szent Erzsébet tiszteletére felszentelt első plébánia-templom állott, melyről már egy 1285-ben keltezett okmány megemlékezik. E templom a XIV. század második felében tűzvész által elpusztulván, a jelenlegi Erzsébet-templom felépítéséhez az elpusztult s lerombolt templom sírköveit is felhasználták. Ez magyarázza azt, hogy a kassai legrégebb sírkövek a javítás alatt álló székesegyház oszlopai és pillérei alól kerültek napfényre.

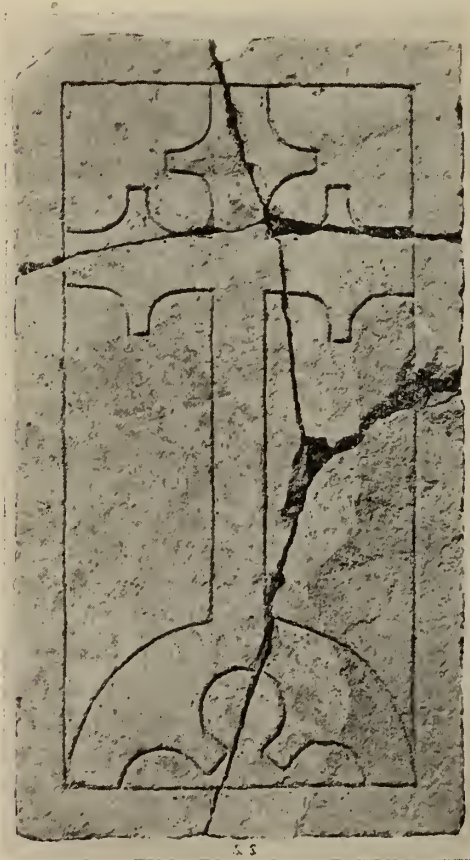
E sírkövek jobbadán annyira meg vannak már rongálva, hogy fölirataik sok helyt teljesen olvashatatlanok; a legrégebbiek felírás nélküliek, az újabbak felírást is viselnek. Összes számuk meghaladja az ötven darabot.

Legrégibb sír-
kövek.

A felirás nélküliek a XIV. század közepe tájáról (1320–1350.) származnak. Főalakjukat egy félköríves talpon álló nagy kereszt képezi, melynek végei góth liliomokban végződnek vagy orr-díszszel ékesítvék.

Előállításuk úgy történt, hogy a megkívánt keresztalakot a talppal együtt a kőbe jó mélyen bevéssett árok által előtűntették s hogy a bemetszett kereszt idoma elütő s feltűnő legyen, az árkot szuroknemű fekete anyaggal kitöltötték. Miután e sírköveken minden felirás és egyéb útbaigazító jel hiányzik, mint az első számú sírkő mutatja, meg nem állapítható, kiknek sírjai fölé emeltettek.

Valamivel újabbak a XIV. század második feléből eredő azon sírkövek, melyeknél a kereszt függőleges gerendájára elhelyezett paizsot s ebben *csa-*

1. sz.

2. sz.

ládjegyet találunk, mint azt a 2. és 3. számú sírkövön látjuk. A paizs e korban felül egyenes vágású, sima, alul kihegyesedő háromszög alakú, kajáceszal nem bír s (heraldikailag véve) jobbról balfelé dül. A kereszt talpát itt is félkörös ívek alkotják. A családjegyek, melyek Németországból származtak át ide, e korban egymást különféle helyzetben keresztező és változatosan összetett egyenes vonalakkal állanak és csak később, a XV. században, kapcsolatosak görbe vonalakkal. E jegyek egyes polgárok és polgáresaládok címereiül szolgáltak, s e ezélra azokat paizsokba foglalták, pecsétlőkbe s gyűrűkbe metszték s velök okmányokat pecsételtek, mi teljes érvényű volt a sajátkezű aláírással.

Feliratos sír-
kövek.

A XIV. század utolsó tizedeiben a sírkő szegélyét már majusculás góth felirás köríti s ez a megboldogult nevét s a halálozás idejét tudatja velünk.

A paizs egyenes vágásu fején. a régi tornapaizsokra némileg emlékeztetően, a jobb felé eső részen félkör alakban ki van vágva. *Eddig unikum hazai sírköveinknél.* A pajzs mezeje puszta, vagy családjegyet tartalmaz, Unikum sírkő. mint a 4. számú sírkő; a mélyedések sokszor szuroknemű fekete anyaggal töltvék ki. Időrendben bemutatunk néhányat.

Az egyik sírkőnek (5. sz.) fölirata:

+ HIG · GSC · SEPVLTA
ANDRĀS · SEIP
A · DO · M · DCC · LXX · QVARTO

E szerint tanúsítja, hogy az 1374-ik évben elhunyt *Seip András* (vagy talán *Seipner*) kassai polgár sírköve van előttünk.

3. sz.

4. sz.

A másíknak (6. sz.) felirata a következő:

+ HIG GSC · SEPVLTA · MATHER · JACO(BI)
· · · · · HOMINE · KTEHERINA · A · D ·
MCDLXXV ·

E szerint e sírkő *Jakab* polgár édes anyjának: *Katalin* asszonynak sírköve. A paizsban családjegy látható, a halálozás éve 1375.

Végre a harmadik családjegyes sírkő 1378-ból egy *Jacobus Polonus* nevű, Lengyelhonból ide szakadt polgár sírját diszíté.

Megemlítjük, hogy előfordul e századból egy olyan sírkő is, melynek címérpaizsa kivételesen s a heraldika szabályaitól elütőleg, balról jobb felé dül.

Sírkövek a XV.
századból.

A XV. század első feléből sírkő nem maradt reánk, minek magyarázatát abban találhatjuk, hogy a templom építés alatt állván, abba s közvetlen melléje nem temetkezhettek. A század második felének sírkövei stíl tekintetében lényeges eltérést mutatnak a XIV. századiakhoz képest. Ezekről elmarad a nagy kereszt alakja, s a főteret egy csúcsíves fülkét ábrázoló féldombormű foglalja el; ez alá van helyezve a címérpaizs, mely e században többnyire kajácsos s alul kerek, vagy bevágott.

5. sz.

6. sz.

Az idetartozó sírkövek közül a legnevezetesebb *Cromer Ágoston* kassai szenátoré 1472-ből (7. sz.) Minuseulás felirata:

† hic . iacet . famosus dnus .
Augustinus . Cromer . quondam . .
consul . Cassovien . et . fundator
huius . capelle . q . obiit .
Anno . m . CCCC . IXXII .

A sírkő közepét *Cromer Ágoston* családjegyével ellátott paizs tölti be, alatta pedig mondatszalagon e fohász olvasható:

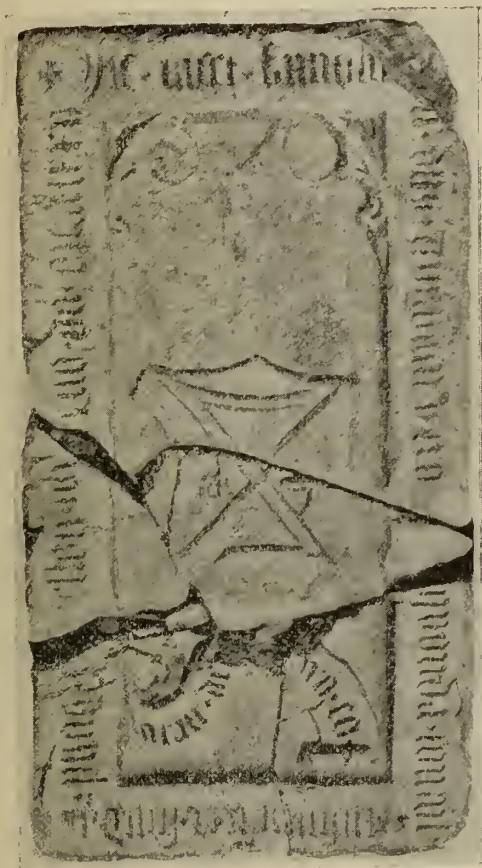
Orate . deum . pro eo .

E sírkőből tudjuk meg, hogy *Cromer Ágoston* kassai consul volt s hogy ő építette a dóm egyik déli kápolnáját, valószínűleg azt, melyben sírköve fölfedeztetett, tehát a melyben el is temették.

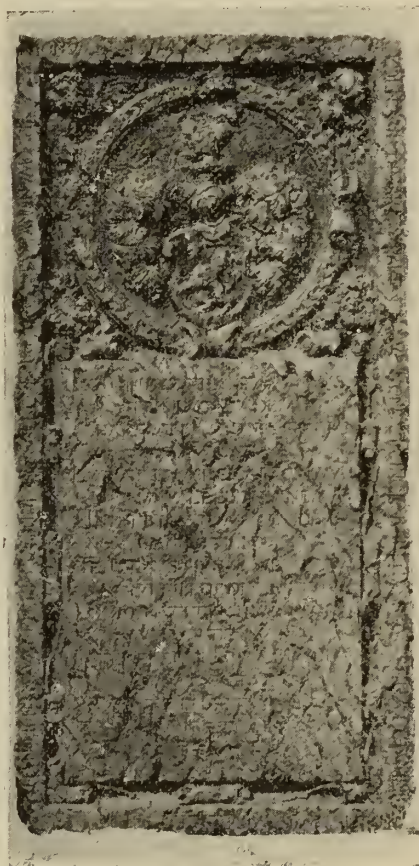
Egy másik családjegyes sírkő, mely 1486-ból *Nicolaus Wogmaister* kassai polgár sírjáról való, még tisztán esúcsíves stílusban van előállítva, de a következő XVI. század már szakít ezzel az izléssel s e téren is érvényesíti a renaissanceot, bár az átmenet itt nem történt oly gyorsan, mint az építkezés egyéb ágainál.

Renaissance-
stíli sírkövek.

Iltenfeld András katonai főszertármesternek 1587-ből származó síremléke már tisztán renaissance stílusban van készítve, s azért is érdekes, mert egy magas katonai rangban álló férfit jól fentartott arcképét ábrázolja.

7. sz.

8. sz.

Már ezen században is, de leginkább a következőben, a sírkövek ezímerképei alárendeltebb szerepet kezdenek játszani, s hol a kő felső, hol alsó, hol meg középső kis részére szorulnak. A főhelyet hangzatos, de többnyire üres hexa- és pentameterben írott epitáfiumok foglalták el. Ilyen sírkövet mutat 8. sz. ábránk, melyet *Koncz Bálint* városi jegyző és szenátor emlékére állítottak föl.

HIRES HÁZAK ÉS HIRES LAKÓIK.

ASSA városának sok oly épülete van, mely főleg azért vált nevezetessé, mert bennök egyik vagy másik jeles egyéniség született vagy pedig hosszabb ideig tartózkodott. Midőn ezeket megismertetni kívánjuk, a jelenkorral kezdjük, minthogy ennek egyes alakjai bennünket inkább érdekelnek, s nagyrészt még a mostani nemzedék tiszta emlékezetében élnek.

I. Ferencz gyermekei Kassán.

1805-ben, midőn a bécsi udvarnak a francia hadsereg előnyomulása következtében Bécsset el kellett hagynia, *I. Ferencz király gyermekei* Kassára menekültek. A trónörökös, a későbbi V. Ferdinánd, öcsésével, Ferencz Károly főherczeggel, mostani uralkodó királyunk édes atyjával, a gróf Barkóczy-féle palotába szállt, mely jelenleg gróf *Hadik-Barkóczy* Endre tulajdona. (Fő-utca 54. sz.) Homlokzata ó-rokoko stílusban van tartva; erkélye feltűnően szép. — *Mária-Lujza* főherczegnőt, ki I. Napoleon császár elől menekült Kassára és öt évvel később annak nejévé lőn, a Semsey-, jelenleg Benzur-féle házban (Fő-utca 92.), szállásolták el. — *Leopoldina* főherczegnő, a későbbi brazíliai császárné, a kamara épületében lakott udvartartásával (Fő-utca 74.) *Karolina* és *Mária-Klementina* főherczegnők pedig a főkapitányi palotában (Fő-utca 94.). Ez a ház, mely jelenleg magyar kir. honvéd-kaszárnya, annak idején több magyar fejedelem: Thököly Imre, Rákóczy Ferencz lakásául szolgált. Itt laktak különben a német generálisok is: a hirhedt *Kobb*, *Spankau*, *Schmidt*. Ez a ház valamikor a Bornemissza család tulajdona volt. 1654-ben vásárolta meg a város oly czélből, hogy benne a katonai parancsnokok, a császári és királyi főkapitányok lakjanak. A parancsnokok annakelőtte a királyi házban laktak, ezt azonban III. Ferdinánd a jezsuitáknak ajándékozta, hogy ott kollegiumot létesítsenek. A fent említett parancsnoki ház igen szép antiquizáló rokoko stílusú homlokzattal bír, s egészen a hetvenes évekig, egy boltíveken nyugvó, kiszögellő, saját-ságos erkélyszobával a Rákóczy- és Thököly-czimerekkel volt díszítve.

Ferdinánd trónörökös, mielőtt Kassáról eltávozott volna, 1806. február 11-iki kelettel, Szabó András püspökhöz, egy sajátkezűleg írt latin szövegű levelet intézett. Ebben fölemlíti, hogy a tegnapi napon, mint I. Ferencz születése napján, a Barkóczy-házból gyalog ment a nagytemplomba, hogy ott édes atyjáért imádkozzék. Köszönetét fejezi ki a hű magyar nemzetnek s nevezetesen Kassa városának, melynek kebelében szorongatott helyzetében menedéket talált. 700 forintot csatol a levélhez, azon kérelemmel, hogy ez összeget a saját és testvérei nevében, a város, de nevezetesen a külváros inséges lakói között osztsák szét. — A trónörökös nevelője ez időben báró

Steffanco Ferencz, Ferencz Károly főherezegé pedig *Görög* Demeter magyar író volt. — Ferdinánd trónörökös kertészkedéssel is szeretett foglalkozni és gyakran meglátogatta a gr. Schmidegg féle kertet, mely a Szepsi-úton, a régi czukorgyár és a Siposs-féle kötő-szövő-gyár mögött feküdt.

Henszlmann Imrét, európai hírű arkheologosunkat említjük első helyen a kassai szülöttek között. A Forgách-utezával saroképületet képező, Fő-uteza 33. számú házban született, melyet a Szirmay-családtól vásárolt meg atyja; később e ház a Fiedler-család kezébe került, jelenleg pedig Henszlmann unokaöcsésének: Megay Adolfnak tulajdona. Henszlmann életének rajzát az irodalom történetében adjuk elő.

Henszlmann
Imre.

Gróf Andrássy Gyula, Kassa város legfőbb büszkesége, 1823. márczius 3-án született Kassán, a Fő-uteza 83. szám alatti, a Fehér-utezával sarok-

Andrássy Gyula.

házat képező gr. Andrássy-féle palotában. A város azzal örökíti meg nagy szülöttjének emlékét, hogy szülőházára emléktáblát helyez, a megye pedig a tanácstermet arczképével díszítette.

Benczur Gyula Nyiregyházán született ugyan 1844-ben, de miután szüleivel már három éves korában Kassára került s mindaddig, míg a müncheni festőakadémiába felvétetett, itt nevelkedett, a kassaiak joggal vallják magukénak. Gyermekkorát 1847-től 1861-ig a kassai Forgách-uteza 22. sz. alatti házban töltötte, s első rajztanítója *Klímkovics Béla* volt. Benczur mesterének élethű arczképe, a kassai muzeumnak egyik főekessége.

Benczur Gyula.

V. FERDINÁND.

Horovitz Lipót, Varsóban élő hírneves festőművész, 1838-ban született Kassán, a Sándor-uteza 4. számú házban.

Horovitz Lipót.

Gerster Etelkát, férjezett Gardininét, a Kassán született művésznők közül első helyen említjük fel. 1856-ban született Kassán, a főuteza 13. számú házban. Midőn egykor Hellmesberger József a hírneves művész, Kassán hangversenyt adott, Elischer Károly ismert műbarát meghívta estebédre, a melyen Gerster Etelka is jelen volt. A fiatal leány éneke annyira elbájolta Hellmesbergert, hogy kijelentette: ki kell őt képeztetni, mert világhírű énekesnő válhatik belőle. Azonnal ajánlkozott, hogy hasonló koru leánya mellé magához veszi, kivel együtt fognak lakni, s miután az is énekesnőnek készül, Marchesinál együtt fognak oktatásban részesülni. Ez meg is történt. Gerster Etelka két év leforgása után, mint már európai hírű művésznő tért vissza Kassára, s itt két hangversenyt adott. Jelen volt

Gerster Etelka.

ezeken a hangversenyeken Gardini színházi impresario is, ki rögtön szerződtette őt. 1879-ben Bécsben Gardini nejevé lett. Gerster Etelkának pályája a sikerek hosszú láncolata. Jelenleg Bolognában lakik.

Kaiser-Ernestné.

Kaiser-Ernestné Jozefin, mint a nemzeti színház opera-osztályának tagja, az ötvenes években állt díszségének zenitjén. Ő is Kassán született 1827-ben, a Mészáros-utca 31. számú házában, mely akkor atyja

Rabatinszky
Mária.

KASSA. — AZ ANDRÁSSY-HÁZ.

tulajdona volt. Kiképzése után hosszabb ideig gyönyörködtette a főváros közönségét remek hangjával, s nevezetesen a Hugonottákban, a Prófétaban és a Zsidónőben aratott diadalokat. Körútjába vevén

Olasz-, Spanyol- és Franciaországot, mindenütt fényes sikert ért el. Meghalt 1872-ben.

Fia Ernst Henrik, a berlini operának jeles tagja.

Rabatinszky Mária Csákylyón született ugyan

1844-ben, hol atyja gróf Barkóczy János erdőmestere volt, de már kis leány korában Kassára jött s itt nagynénje nevelte fel, a Szepsi-út 5. számú házában. Innen rokona: Kaiser-Ernestné vitte Bécsbe a konzervatoriumba, honnan a bécsi operához szerződtették, mint primadonnát. Nem is volt a bécsi operának Wilt

Máriáig olyan híres

koloratur-énekesnője, mint Rabatinszky, kit később

Zakhariás, berlini bankár vett nőül.

Férje elhalálozván, jelenleg Párisban él, hol festőművészettel foglalkozik.

Rotter Irma.

Rotter Irma, a budapesti nemzeti színház egykori híres primaballerinája szintén Kassán született 1842-ben, a régi fegyverház épületében.

KASSA. — A RÉGI MEGYEHÁZ ÉS A DESSEWFFY-PALOTA

Libera Gizella.

Libera Gizella színművésznő, ki a nemzeti színháznak volt jeles tagja a hatvanas években, Kassán született 1844-ben, a Fő-utca 52-ik számú házában.

Bárkány Mária.

Bárkány Mária, az európai híru színművésznő, Bárkány Jakab előkelő terménykereskedő leánya, 1859-ben született Kassán, Bellágh Samu házában, Forgách-utca 35. sz. alatt. Megfelelő kiképzést nyervén, csakhamar a berlini királyi színházhoz szerződtetett, hol sok éven át sikerrel működött

Pálmai Ilka, a modern operettek egyik leghivatottabb szereplője, jelenleg gr. Kinszky Jenőné, nem Kassán született ugyan, de már zsenge korában jött Kassára édes atyjával, Pálmai Petrács Gusztávval. Kassán nevelkedett a Rákóczy-körút (azelőtt Külsétány) 15. számú házban.

Pálmai Ilka.

Newill Mór (Grossmann), az angol és amerikai színpadokon sikeresen működött Shakespeare-alakító, szintén kassainak mondható, mert 1839-ben hat hónapos korában jött szüleivel Abauj-Baktáról Kassára, hol atyja kárpitós mesterségre adta. A nagyratörő tehetséggel megáldott fiatal ember azonban nem nyugodott, s tökéletesen megtanulván az angol nyelvet, korának egyik leghíresebb színésze lőn. Othello, Hamlet, Macbeth szerepeiben utolérhetetlen volt.

Newill Mór.

A *Landesmann* ikertestvérek, Jenny és Mari, kik 1846-ban születtek Kassán, a Fő-uteza 48. számú házban, hol szüleiknek divatkereskedésük volt, szintén a művészi pályán szereztek hírnevet s mint jeles operaénekesnők szerepeltek Amerikában.

Landesmann
testvérek.

Visszatérve festőművészeinkhez, kegyelettel kell megemlékeznünk *Klimkovics Ferencz*ről, ki 1826. augusztus 31-én született Kassán, a domonkósteri 7. számú házban. Ő volt öcsésével, Bélával, a felsőmagyarországi múzeum alapítója. Meghalt Budapesten, 1890. ápril 9-én. Szülőháza, melyen a barokk izlésben faragott kapu és az a fölött levő vasrács megtekintésre méltó, jelenleg Fedák Ignác tulajdona.

Klimkovics
Ferencz.

Klimkovics Béla született Kassán 1833. márczius 24-én, Forgách-uteza 31. sz. alatt. Előbb magán-rajziskolát tartott Kassán, később pedig a főreáliskola rajztanára lett. Meghalt Kassán, 1885. febr. 10. éni, mint a felsőmagyarországi múzeum igazgatója.

Klimkovics
Béla.

KAISER-ERNST JOZEFA.

Dr. Ultzmann Róbert híres orvos, bécsi egyetemi tanár és jeles szakíró bölcsőjét szintén Kassán ringatták és pedig a Kovács-uteza 48. szám alatti házban. Született 1843-ban. A főgimnáziumot elvégezván, Bécsbe ment az orvosi egyetemre, hol nemsokára asszisztens, majd tanár lett. Meghalt 1889-ben utazás közben, a Semmeringen. A mostani takarékpénztári épület, melyben Ultzmann később lakott, 1659-ben Mosdóssy Imre tulajdona volt; ettől megvette Kisdy Benedek egri püspök, hogy benne az általa alapított Szt.-Lászlóról nevezett papnövelde elhelyezze. Miután a papnövelde a jelenlegi Fő-uteza 93. számú épületbe tételét át, Andrassy Károly gróf, majd bizonyos Niemandsfreund kezébe került, kitől a kassai takarékpénztár vette meg.

Ultzmann
Róbert.

I. Sándor orosz czár szintén lakott rövid ideig Kassán, midőn a bécsi kongresszus után birodalmába visszautazott. 1821. május 1-én érkezett Kassára, s itt a Fő-uteza 78. szám alatti gróf Dessewffy-féle házban volt elszállásolva.

I. Sándor czár.

István nádor.

István főherceg, Magyarország nádora, 1847-ben látogatta meg Kassát. Fényes bevonulását, melyhez a megye és a város nagyszerű bandériumot állított ki, szeptember 2-án tartotta a Pesti-út felől. Néhány napig időzött Kassán, mialatt a püspöki palotában lakott.

Schlick.

1848-ban, midőn *Pulszky* Sándor Kassa mellett csatát vesztett, báró *Schlick* altábornagy tartotta bevonulását Kassára. Deczember 11-én a Nagy-Hernád hidjánál gróf *Desseffy* Ferencz polgármester jelentette be néki a város hódolatát. Schlick a paranesnoki palotába, a mai honvédkaszárnyába szállott.

Konstantin és Paskievics.

1849. június 24-én az ellenséges orosz hadsereg vonult be Kassára, *Konstantin* nagyherceg és *Paskievics* herceg vezérlete alatt. A nagyherceg a polgármester, gróf *Desseffy* Ferencz palotájába szállott, *Paskievics* herceg pedig a paranesnoki épületbe.

Marx Vilmos osztrák császári rendőr-igazgató a kassai krónikában nevét azzal az önkényes rendelettel tette nevetségessé, a melyben megparancsolta a körszakállak leborotvtatását. Ez okozta bukását is; mert midőn több kassai polgáron kívül gr. *Zichy* Henrik belső titkos tanácsost is megborotvtatatta, ez panaszt tett Bécsben s *Marx*ot azonnal elmozdították. A szabadságharcz lezajlása után a rendőri igazgatóság a Fő-uteza 22 számú házban volt, mely most a kassai népbanké.

I. Ferencz József uralkodónk 1852. augusztus 10-én jött először Kassára; 1857. aug. 31-én másodsor, 1877-ben, már mint alkotmányos koronás király harmadszor. Mindannyiszor a püspöki palotában volt elszállásolva. 1877-ben veje, *Luitpold* bajor herceg is eljött kíséretében és a gróf *Desseffy*-palotában (Fő-uteza 78.) szállott meg.

Csáky Albin gróf, volt vallás- és közoktatásügyi magyar kir. miniszter, az

1857—59-ki években a kassai jogakadémiának volt hallgatója.

Berzeviczy Albert.

Berzeviczy Albert, volt vallás és közoktatásügyi államtitkár, az 1870—1872-iki években szintén hallgatója volt a kassai jogakadémiának.

Vida József.

Vida József, magyar költő, 1871. augusztus 10-én nevezetvéni ki a kassai kir. jogakadémia rendes tanárává, 1876. június 20-án bekövetkezett haláláig Kassán lakott.

*

Az előrebocsátott sorokban a jelen század néhány nevezetességéről szólva, áttérünk a múlt századokra.

I. Mátyás.

Hunyadi *Mátyás* király Kassán való tartózkodásának ideje 1460. november 19-ére esik. Mátyás király szállása az úgynevezett királyi házban volt, mely a mostani premontréi társház helyén, a Fő-utezában állott. Mátyás király azalatt, míg Kassán tartózkodott, *Podiebrád* cseh király köve-

GERSTER ETELKA.

Csáky Albin.

I. Mátyás.

teivel értekezett. 1478-ban Mátyás király másodizben is meglátogatta Kassát, második nejével, Beatrixszal és udvari kíséretével.

Szathmáry György 1460-ban született Kassán. Előbb pécsi püspök, később esztergomi érsek és Magyarország kancellárja lett. Nőtestvérét Annát Thurzó Elek vette el. Mindketten az úgynevezett löcsei házban születtek (Fő-utca 69.), mely Szathmáry-birtok volt Thurzó Elek e házat 1516-ban Lőcse városának ajándékozta, Kassa pedig 1625-ben visszavásárolta.

Szathmáry
György.

Zápolya János magyar király 1528-ban elfoglalta Kassát, s néhány hétig az úgynevezett királyi házban tartózkodott.

Zápolya János.

Serédi Gáspár, I. Ferdinánd király vezére, ki 1530-ban főkapitánynya neveztetett ki, szintén az említett palotában lakott.

Izabella, Zápolya János özvegye 1551-ben tartózkodott hosszabb ideig Kassán.

Izabella.

Tinódy Sebestyén, a magyar lantos költő, 1549-ben Kassán telepedett le; a löcsei házban lakott, a Kovács-utczára néző részben, de csak rövid ideig, mert hamar elköltözött.

Tinódy.

Boeskey István, miután hadainak fővezére, Lippay Balázs, Kassát 1604. november elsején elfoglalta, november 12-én nagy pompával tartotta bevonulását a városba. A királyi házban lakott. A Tordássy-féle házat (Fő-utca 66. sz.) most is Boeskey-háznak nevezik; de a közvélemény hibásan tartja Boeskey lakóhelyének, talán azért, mert a modern alakban átépített ház díszítésül a tulajdonos Boeskey István és II. Rákóczy Ferencz fejszobrait használta.

Boeskey István.

Lippay Balázs Szabó György házában lakott, mely jelenleg a felsőmagyarországi múzeum helyisége.

KASSA. — A HADIK-BARKÓCZY-FÉLE HÁZ.

Lippay Balázs.

Kátay Mihály, Boeskey kancellárja, a jelenlegi Fő-utca 42. számú házban lakott. Itt ölette meg Lippay Balázst, mint azt már Kassa történetében említettük. — Az említett ház egyik emeleti szobájában egy remekmű renaissance izlésben faragott márványkandalló még most is hirdeti hajdani tulajdonosának gazdagságát. A ház rokokó építményeit később alkalmazzák.

Kátay Mihály.

Bethlen Gábor, miután 1619. szeptember 11-én bevonult Kassára, a királyi házat foglalta el lakásul.

Bethlen Gábor
és neje.

Brandenburgi Katalin, János Zsigmond brandenburgi választó fejedelem nővére, mint Bethlen Gábor menyasszonya, 1626. márczius 1-én tartotta bevonulását. Az esketést a Szt. Erzsébet egyházban, a lakomát és táncmulatságot pedig a Fekete-sas épületben (Fő-utca 29.) tartották meg.

Spankau, *Kobb Frigyes*, *Strassoldo* és *Schmidt* német tábornokok az 1670-iki Zrinyi-Rákóczy-féle összeesküvést követő gyászos korszakban a kassai paranesnoki házban laktak. Válogatott kegyetlenséggel

Paranesnokok.

Thököly Imre. üldözték a magyar polgárokat, kiket rövid időre *Thököly Imre* szabadított meg, a ki 1682-ben foglalta el Kassát és a parancsnoki épületben lakott, melyet ezentúl fejedelmi háznak neveztek.

II. Rákóczy Ferencz. *II. Rákóczy Ferencz* 1706. december 1-én tartotta fényes bevonulását Kassára. Előbb *Esterházy Antal* házába, később a fejedelmi palotába szállott, hol több hónapot töltött. A Mészáros-uteza 16. számú házon találták meg az Aspremont-féle czímert, a mi bizonyítja, hogy a nevezett ház Rákóczy Julia, Aspremont grófné tulajdona volt.

1711. ápril 26-án Kassát feladják a császári hadaknak, s a város parancsnokának *Fluck* császári vezért nevezik ki. Ezen időből sok rokokó bútor maradt fenn, ezekkel *Maléter Vilmos* kassai birtokos, a Kossuth Lajos-uteza 23 számú házában egy egész szobát rendezett be, melyet Rákóczy-szobának neveznek.

II. József. *II. József császár* ismételten volt Kassán, s mindannyiszor a kamarai épületbe szállt. Mint Mária Terézia királynő társuralkodója, 1770. június 3-án érkezett Kassára és a pünkösdi ünnepeket itt töltvén, Percz Mihály akkori plébános a fejedelmeket megillető ezermóniával vezette a Szt. Erzsébet egyházba. 1783. június 22-én ismét Kassán volt, s emlékezetére a Forgách-uteza végén álló városi kaput — a jelenlegi 37. és 38. számú házak között — József-kapunak nevezték el.

Szirmay Antal. *Szirmay Antal*, kit már 15 éves korában neveztek ki koszorús költőnek (poeta laureatus), 1747-ben született Kassán. Ő írta azt a verset, mely a székesegyház keresztgombjában van elhelyezve, s melynek czíme: *Carmina restauratae turris Cassoviensis globo inclusa*.

Landerer. *Landerer János*, könyvnyomdász, 1774-ben vette meg 7600 forintért a jezsuiták kassai könyvnyomdáját, jelenleg Demeter Manó kovácsutezai 61. számú házát, melyen szintén régi rokokó diszitmények láthatók.

Kazinczy. *Kazinczy Ferencz*, a költő és a magyar nyelv nagy reformátora, 1779. szeptember 9 én jött Kassára, a jogi tudományok hallgatása végett.

Dessewffy József. *Dessewffy József* gróf 1785-ben született Kassán, a Fő-uteza 90-ik számú Dessewffy-, jelenleg Szirmay-féle házban. Ismeretes Kazinczy Ferenczcel való levelezése és gróf Széchenyi Istvámmal folytatott vitatkozása, midőn „Taglalat” czímű röpiratában megtámadta Széchenyinek „Hitel” czímű híres művét.

TINÓDY SEBESTYÉN CZIMERE.

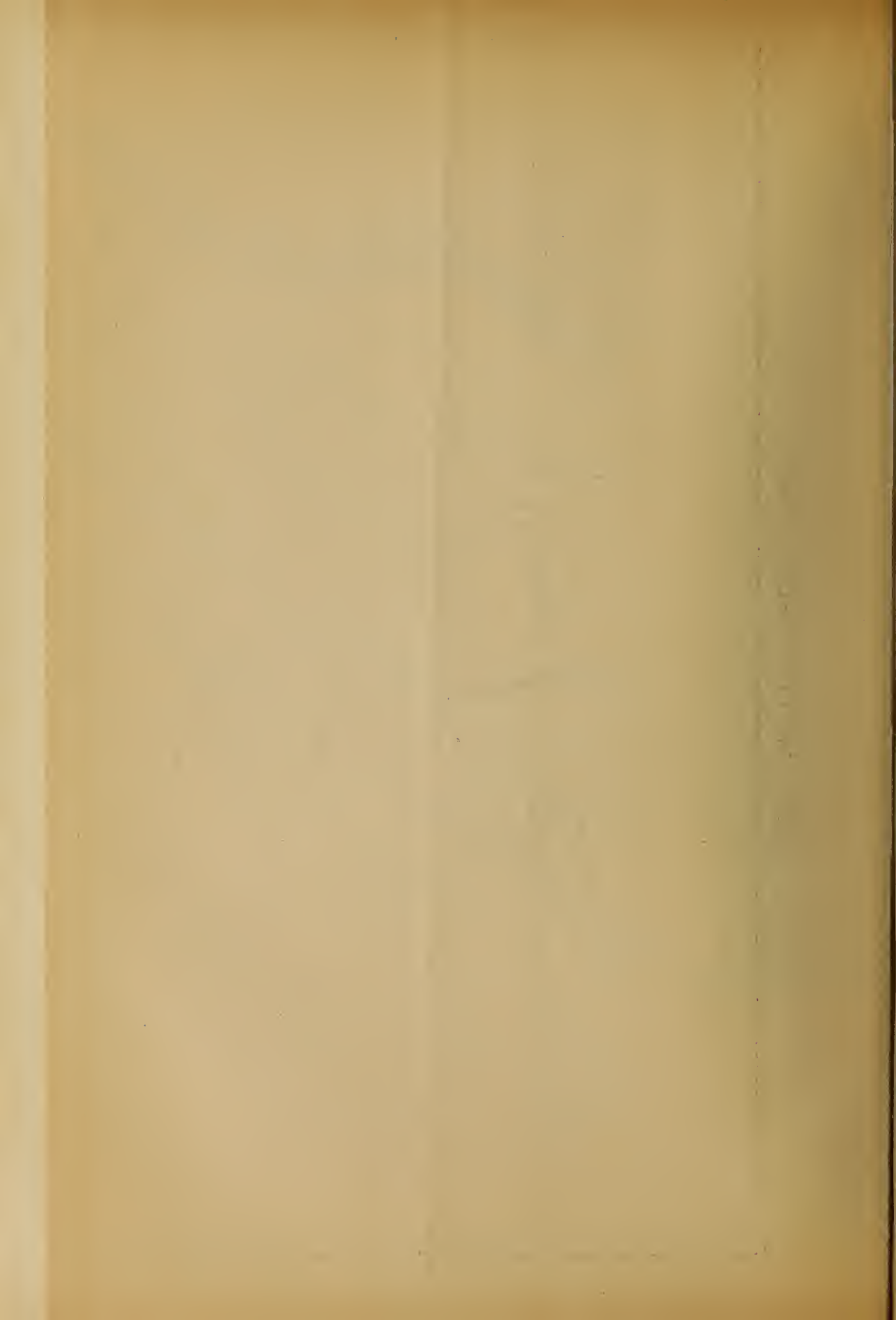

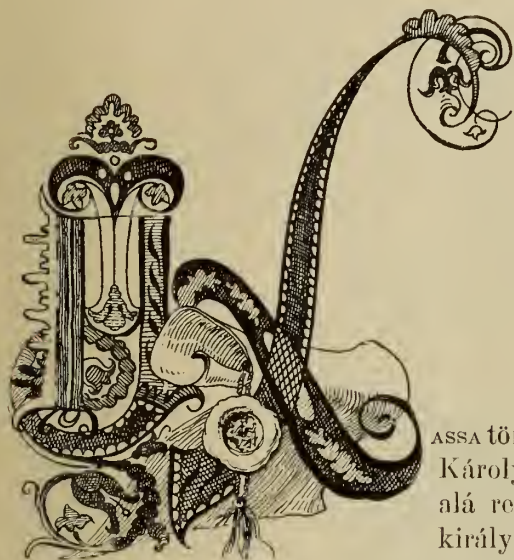
Rajzolta-Kogutowicz Manó.

Kogutowicz és Társa. Maғы. Földrajzi Intézete Budapest.

Helyrajzi magyarázat:

1. M. kir. gazdasági tanintézet. — 2. Járóvínykórház. — 3. Lang-féle gőzfűtőtelep. — 4. Városi forráskút. — 5. Katonai alreáliskola. — 6. Szekerészeti kaszárnya. — 7. Szekerészeti rakártelep. — 8. Katonai sátorlábtor. — 9. Allami tpariskola. — 10. M. kir. dőlhányóvár. — 11. Ferencz-József kaszárnya. — 12. Gyalogosági kaszárnya. — 13. Hőnvéd-husár kaszárnya. — 14. Honvéd kaszárnya. — 15. Tüzér kaszárnya. — 16. Új honvéd Gyalogosági kaszárnya. — 17. Törzspülete és Gyalogosági kaszárnya. — 18. Városi, n. n. fegyvertári épület. — 19. Régi bűnyatorony. — 20. Nagy kaszárnya. — 21. Katonai bírósági és börtön épület. — 22. Kaszárnyák. — 23. M. kir. főreáliskola. — 24. Posta- és lényidalgazdaság. — 25. Nőképző intézet. — 26. Pénzügyi palota. — 27. Apócztelep és zárd. — 28. A Premonstrátsé templom. — 29. Községi elemi iskola. — 30. Pappnövelde templom. — 31. Refektorius templom. — 32. Légszuszogó. — 33. Földgáz-telep. — 34. Görög kath. templom. — 35. Domonkos-templom és zárd. — 36. Régi színház-épület. — 37. Mária-szobor. — 38. Városháza. — 39. Jogakadémia. — 40. Községi elemi iskola. — 41. Bayer és Bauernel sörfőzője. — 42. Allami felsőbb fin- és lányszkola. — 43. Püspök-ház. — 44. Székesegyház. — 45. Orbán-torony. — 46. Szt. Mihály kápolna. — 47. Varmegye-háza. — 48. Agost. hitv. templom és iskola. — 49. Kőr. lábla (Maltár-ház). — 50. Múzeum. — 51. Városi fürdő. — 52. Flitscher és társa gépgyára. — 53. Lepsch-féle sörfőző. — 54. Kisadózó sörfőző. — 55. Ier. imaház. — 56. Ier. elemi iskola. — 57. Katonai kórház. — 58. Községi elemi iskola. — 59. Fröhel gyermekkert. — 60. Toronyoszéki épület. — 61. Schalkház nagy szálloda. — 62. Kőskórház. — 63. Gőz- és hidfűtő. — 64. Földgáz-telep. — 65. Erzsébet áruháza és templom. — 66. Katonai főnövelde-telep. — 67. Gúzmalom. — 68. Városi major és fedetlő állomás. — 69. Tüzér rakártelep. — 70. Középkőhid. — 71. Állatvásár. — 72. Frank-féle gyártelep.

KASSA KÖZIGAZGATÁSA.

KASSA történetéből tudjuk, hogy mielőtt Róbert Károly 1342-ben a tárnokmester hatósága alá rendelte, mint Abaujvármegyében levő királyi birtok, a várispán (comes castri) hatósága alá tartozott.

Közigazgatás
története.

1347-ben nyerte meg Kassa a bíró- és papválasztás jogát, mint szabad királyi város. Ez évtől kezdve önállóan intézkedett polgárságának összes ügyeiben. Nagy Lajos szabadalomlevele értelmében egy évre választotta bíráját, a ki a tizenkét tanácstaggal együtt életnek és halálnak ura.

Az első statutumot, illetőleg a statutumok gyűjteményét 1404-ből bir-
jnk, de a Kassa városi levéltár megőrzött több oklevelet, melyek némi felvilágosítást adhatnak a szabad királyi város közéletének addigi folyamatairól.

Első statutum.

A városi tanács egyfelől buzgón működik a város vagyonának szaporításán, megszerzi Mislóka, Tökés, majd 1397-ben Tehány helységeket; másfelől féltékenyen védelmezi szabadalmait, azok megsértői ellen rendkívül szigorú megtorlással él, szembeszállva a királyi hatalommal is, mint azt már Róbert Károly alatt megeselekedte, agyonvervén Omodet, a ki birtokába akarta venni a várost. Geesei Nagy Pált pedig — mint a királyi ítéletlevél mondja — „magnum nobilem regni nostri“, kerékbe törték. E kegyetlenség miatt Lajos király 100 márka ezüst megfizetésére ítélte a városi tanácsot. A tanács volt a város hiteles helye is, előtte történtek az adásvételek, melyekről a tanács okiratot állított ki.

Tanács a XIV.
században.

Kassa 1347-től fogva a *Schwabenspiegel* szerinti joggal élt, melyet Budától vett át.

Az 1404-iki statutum után úgy látszik, rendszeresen évről-évre alkottak a szükséghez képest statutumokat, de egész sorozatban csak a XVI-ik század közepe óta vannak meg ezek a városi levéltár birtokában.

Az 1404-iki német nyelvű statutum 47 szakaszra oszlik. Bevezetésében röviden elmondja, hogy a tiszteletre méltó, gondos és igen szerény Stoyan Jakab kassai bírósága idején a tiszteletreméltó és igen szerény

1404-iki statu-
tum.

Hebenstreyt János (városi jegyző), Isten akaratától és lelke üdvösségétől ihletve, a tanácsstagok felvilágosítása és kalauzolása végett bizonyos artikulusokat méltóztatott csinálni, hogy ki-ki tudja, mit cselekedjék lelkiismeretesen.

„Item es ist zu merken. Als man geschriben hat von Cristi geburt thawsent firhundert und in dem fyrden jar, Dornoch zu den zeyten als der erwirdige forsichtig und wolbescheyden herre Jacob Stoyan is vorweser und richter gewesen der stat Cassaw. Hot der ersam und wolbescheden her Hanns Hebenstreyt angeseen durch den willen gottes und seyner zeln selikeyt etliche geschriben artickel geruht zu machen und auch hernoch gemacht mügen werden durch begyr seyner gewissen. Und do mit zu begegnen durch underweysung und fürdernisz aller rotherren, esz sey burgermaister oder richter oder rotlewth, wy sy den genant seyn und auch besonderlich zu besuchen den nutz und ere der gantzen gemein: Als den eyn ytzlicher noch seyner gewissen wol schuldig ist und wer zu thuen. Idoch in solcher demütigen underweysung wy sich sollen in yrer ordenung und in der vorseung yres selbs und auch ander leut stant zu nütz und fürdernisz der selikeyt seyner zeln und zu lob dem almechtigen gott der eyn schepper ist aller ding.“

Az első szakasz megállapítja a felelősséget, hogy egy köztisztviselést viselő se vonhassa ki magát alóla s másra át ne háríthassa saját hibáját vagy mulasztását, a mi visszaélés lenne a közönséggel szemben.

„Der erst Artickel. Es ist eyn grosse oberswenklich ebentewr, das eyn ytzliche vornehmende person, dy geruht ist von Got dem herren durch seyne glider der mentslichen natur ader forhenkniss des gestes der naturalichen fründe ader grosze leypliche gutter angeseen werden: das eyn man gehocht und uberhaben wirt ober andere leyt: in der vorwesung ab das sach wer das sich der man förlip yn nbertretung und yn ubriger vergessenheit yn seynem stroflichen leben: in abtziung eyues gemeines guttes wyder seyn ere und gütte und seyner selen seligkeyt, das do altzu merklich wer und offenlich derbenten dy andern mit vorweser des rotes den gemeynen schaden und gebrechen reych und arm, das an ym vorhengen würden: es geschech von günst wegen ader von angeborner fryntschafft wegen ader von forecht wegen mit ym lyden und vorswigen den gebrechen: und yn nicht stroften, noch underweysten yn seyner vorgessenheit und lyssen dy sach leychtlichen hyn sleyffen und teten nicht ernstlich dortzu, als sich den das gebürte, das wer mit got und mit dem rechten. Dy gebrechen wurden also verdult und nicht bernret durch des rotes ere willen und der gantzen gemeyne. Dornoch sich dy zeyt vorlyf und vorging der personen des obgenanteu mannes. Ader der anderen mitweser und das dy vorwesung von yn teylhaftig entzogen wurden und anderen an den hals geworffen: dy selben sollen nicht dy vorgangen dyng oder sach auf eyn neues derwecken. Wen haben sy es vorge dult und vorswigen also: das sy es nicht gebust haben: und wolden das hernoch nü büsen, das ist wyder got und irer selikeyt. Unde würde grop vordeechtisz yn der gemeyn der lewth. Das es sich von neyde oder has vorging. Went worume sy weren gleich des rechten halben, also vil vorfallen, als dy obgeschriben person durch wes willen sy das vorswigen haben.

Super hocque dicitur: faciens et consentiens eadem poena sistunt puniendi.“

A tanácsbeli szeretettel viseltessék társai iránt, mondja a 2-ik szakasz; s a tanácsstagok egymáshoz való jó viszonyával foglalkozik a két következő pont is, meghagyván, hogy felejtsék el a hibáját egy tévedő vagy tudatlan tanácsosnak, ha megjavul, s megtiltja, hogy egymást hát mögött gyalázzák. Később is visszatér e viszonyra a szabályzat, kimondván a 8-ik pontban, hogy az újonnan választott tanácsstag kérje meg a régieket, oktasák őt jó indulattal.

A szabályzat 5-ik pontjától kezdve a tanácskozás rendjéről szól. A tárgyak közt első sorban jönnek az egyházi ügyek, majd az özvegyek és árvák, a szegények és bélpoklosok (ausetzigen lewten) kerülnek sorra. Aztán a város közügyeit, végül a közönség ügyeit vegyék elő. Titoktartás kötelességük. Ha valamelyik tanácsos saját ügye kerül tárgyalásra, ő és barátai hagyják el a tanácsstermet. Ha a tanácson kívül álló a tanácsossal viszályba keveredik, míg ügyét végleg el nem intézik, mindaddig ne érintkezzenek vele a tanácsosok.

A szabályzat gondoskodása kiterjedt még a tanácsstagoknak a társadalmi életben való viselkedésére is. A 21. pont ugyanis eltiltja nemcsak a tanácssteremben való beszélgetést, esendzavarást, illetlenkedést, ládbogást, de még a tanácson kívül való illetlen magaviseletet is. Ha valamelyik hibát követett el, ne mentegetőzzék azzal, hogy más is úgy eselekedett, hanem igazolja magát, ha pedig nem tudná, akkor kérje tanácsos társainak elnézését.

A város érdekében is álló szolidaritásról több szakasz intézkedik; egyuttal a tanácsstagok kiváltságos állásához és a középkori felfogáshoz mérten arra is kiterjeszkedik a statutum, hogy a tanácsosok többre tartásuk magukat a közönséges embereknél s velük ne igen érintkezzenek. A 17. pont intézkedik, hogy sem a bíró, sem valamely tanácsnok ne irasson be a város könyvébe (Stadtbuch) bármit is, a miről az összesnek nincs tudomása.

A tanácson kívül állókhöz (29. pont) ne ereszkedjenek le túlságosan a tanácsosok. A következő szakaszok arról intézkednek, hogy a tanácsosok ne keressék a maguk hasznát; idegenek előtt ne mondjanak egymásnak ellent; a ki a latin nyelvet nem érti, az ne törje fel a leveleket s ne engedje azokat elolvasni, csupán csak tanácsbelinek vagy jegyzőnek; a jegyző az okiratokat legalább egy tanácsnok jelenlétében pecsételje meg.

Igen érdekes és jellemző a szabályrendelet 40. és 41. pontja, mely azt írja elő, minő szer-tartásos eljárással fogadják a pápa és a király levelét. Ha a tanács a pápától kap levelet, nyil-

KASSA. — A PÉNZÜGYI PALOTA.

vánítsa úgy a tiszteletét, hogy felállván, térdet hajtson s a pecsétet esókkal illesse. Ellenben ha a királytól jön levél, álljanak föl, fejüket hajtsák meg s a pecsétet homlokukkal érintsék

A büntető eljárásról kevés intézkedés van a statutumban. A 45-ik szakasz a felebbezési jogról szólva, kizárja a felebbezés jogából a gyilkosság, a lopás, árulás, pénzhamisítás, emberölés, gyujtogatás, házasságtörés és rablás elkövetőit. A 46-ik szakasz a *willkört* magyarázza.

„Item. Nota dicitur *Willkör*. Es ist wen sich eyn gemeyne sammlerth und betracht eyn Nüz yn der selben czeyt: und was sy erkennen yn dy ere Gotis und zu fürdrüing dem gemeynen nüz do selbest do dy handlung geschicht, wer das brech: das lege an der büsz, dy doruf gesaczt wer. Aber dy yn der samlung nicht inhemesch weren: dy sollen der wykör nicht entgelten, wen men sol yn darin vor geoffenbaret oder geruffen haben: das sy nicht ungehorsam dornoch würden: und musten darusz leyden. Sunder dy weren schuldig, dy dy sach gemacht hetten: und nicht geoffenbart den anderen.“

Végül az eskü jelentőségét fejtegeti a statutum, melynek alkotása, módosítása a közgyűlés joga volt.

A közgyűlés 100 tagból állott. (Centum vires, senatores.) Vezére a tribunus plebis, *fürmender*. Ez választotta évenként, három királyok napján a

Tanácsasztalok. bírót (*iudex*) és a tizenkét tanácstagot (*iurates cives, consules*). A 16. és 17. században már nem együttesen tanácskozott a közgyűlés, hanem hat *asztalra* oszolva külön-külön. Az első asztal volt az *öreg asztal*. Ennél a legtekintélyesebb polgárok ültek s a főmender vitte a szót.

Tisztviselők. A tanácstagokon kívül a közgyűlés választotta meg a többi városi tisztviselőket is, a külső birtokokat igazgató grófokat, az adószedőket, bor-, sör-, gabonatiszteket, fertályosokat, harminczadosokat stb., amint egy 1566. jan. 22-iki választási jegyzőkönyvben foglaltatik:

Electio Officiorum Civitatis Cassoniensis facta est Anno Dni 1566. die 22. January:

Groffen. Zahlherren. Weinherren. Mulherren. Byrherren. Spitalherrn. Getraidherrn. Wogherrn. Cromhern. Virtelherrn. Zum Gevicht. Losungherren In der obern forstat. In der Nidern forstat. Erbguetter. Kirchenväter. Dreissiger. Schindelherren.

Bíróválasztás.

A *bíróválasztást* egy szemtanu krónikás (Ungarischer oder Dacianischer Simplicissimus, Lipese) következőképen adja elő:

„A várost bezárják s a főmender a mindenféle nemzetiségből, azaz magyarokból, németekből, tótokból (kiket rendeknek hí) és minden vallásuakból, katolikusokból, lutheránusokból, kálvinistákból álló 100 tagu községgel fölmegey a városházára, a hol más bírót választanak, vagy pedig de novo konfirmálják a régít valamennyinek delibérációjával és beleegyezésével. Ha ez megtörtént, proceszsióval a temetőbe mennek, melyet sűrűn meghintenek szalmával. A régi bíró a tanácsurakkal szintén a proceszsióval jön. Minden ezéh és mesterember a temető előtt áll szerszámaival, vagy rúdon, vagy más módon hordva azokat, hogy szerencsekivánatukkal együtt tiszteletük jeléül sietve a házához vigyék az új bírónak, mihelyt csak a nevét megnevezni hallják. Ott vár egy ujdonatuj szekér is, magasan megakva sima, hosszú tölgyfagerendákkal, hat ló elébe fogva; ezt is házához vontatják. Ezt a fát nem szabad abban az ezendőben elhasználnia, hanem, a mint beszélük, arra való lenne ez, hogyha az ellenség előtti áruláson kapnák s ez bebizonyosodnék, akkor a szekérrel együtt máglyát raknának belőle, hogy azon elevenen elégessék. Mihelyt a főmender kikiáltja a nevét, a legidősebb két tanácsos egy arra a ezétra készült széken fölviszi a gyűlésbe. A városi trombitás, a nagydobos erre megszólaltatja hangszerét. A legfiatalabb négy tanácsos háromszor fölemeli a székkal a bírót és a község tagjai szintén háromszor hangosan kiáltják a vivatot. Azután mindnyájan ismét proceszsióval a templomokba mennek, a hol a *Te deum laudamus* és más énekeket meg zenét zengenek s rövid német és magyar bíró-prédikációt mondanak. Ennek megtörténte után a városbíró úrnál tisztességes lakomát lakoznak, melyre meghívják az összes nemzetiségek egyházi és iskolai szolgálait s jó énekeket és hangszeres zenét is adnak elő.“

Tanácsülések.

A tanács az ügyek száma szerint egy héten többször ült össze, kora hajnalban, 4 vagy 5 órakor kezdvén a tanácskozást. Szombati napon az ugynevezett *dies petitorián* a közigazgatási ügyeket tárgyalta, a többi, a *dies iudicialekon* ítélkezett a bűnösök felett, akiket rendszerint a tanuvallomások alapján ítél el, de *tortúra* által kicsikart vallomások alapján is. A *büntetések* elriasztó szigorúságúak. Így a rablógyilkost (1556) lófarkon huzdolták meg s végül a bitófa alatt kerékbe törték. A gyermekgyilkos nőt (1575.) tövissel kirakott gödörbe fektették s félig elevenen eltemetvén, izzó vasrudat vertek át szívéen. A parázna asszonyoknak maguknak kellett megvarrniok a zsákot, melyben a Hernád vizébe fojtották őket.

Bűnfenyítő eljárás.

Ilyen elrettentő példaképen jegyezték föl Máté ötvösmester nejének. *Heléna* asszonynak esetét, a kit 1573-ban ítéltek el. Az asszony férjének legényével s több idegen férfiúval is szerelmi viszonyt szőtt. Bűnét beismervén, a tanács halálra ítélte őt. Az ítélet értelme szerint az elítéltnak szintén sajátkezüleg kellett megvarrnia a zsákot s mintán a hóhér fel s alá meghuzdolta a tömeg előtt, vétke kikiáltatott s a zsákba köttet-

vén, október 4-én a Hernád vizébe fojtatott, „hogy úgy városunk, mint pedig Isten törvényeinek elég tétessék“. De a férjnek is bűnhődnie kellett, amiért nem volt elég erős a nő botrányos életmódját idejekorán megakadályozni. Fejvesztés terhe alatt száműzték a városból tíz mértföldnyire, a csábító legénnyel egyetemben.

1562-ben és 1570-ben a *hetöréses lopás* elkövetőjét akasztással büntették; más esetben megvesszőzték és 10 évre száműzték a városból. A visszaeső *tolvajt* lefejezték. Egy lótolvajt felakasztottak (1558). Egy tolvaj és házasságtörő nőt megkorbácsoltak s a városból kiűzték; egy másikat halálra ítélték, de tekintettel kiskoru gyermekeire, száműzték.

Egy zsebmetszőt tetten értek s mivel megesküdt, hogy többé sohasem teszi, csak száműzetésre ítélték. Egy másiknak büntetlen előéletéért megbocsátottak. Egy tolvajt megvesszőztek és jobb fülét levágták (1570). A szállítótolvajnak fülét levágták, más esetben felakasztották. (1579.)

A rágalmazásért az ítélet úgy szólt ugyan, hogy az illetőnek nyelve vágattassék ki (1561, 1572), azonban az ítéletet megváltoztatták arra, hogy a porkoláb az illetőt a piacon kikiáltsa.

A becsületsértőt becsúzták, vagy súlyos pénzbüntetésben marasztalták; azonfelül még némely esetben utczasep-résre is ítélték, vagy pedig a városból száműzték.

A súlyos testi sértés és *verekedés* büntetése: súlyos pénzbírság, vagy száműzetés. Egy kerékgyártó mester emiatt ezéhbeli jogát elvesztette, két társa 14 napi fogságot kapott.

Egy verekedés halállal végződött, s az életben maradt esaládja a halotténak nagyobb összeg pénzt fizetett. (1575.)

A *gyilkosnak* fejét vették.

Egy többszörös rablógyilkost, a ki templomokat is feltört, a város négy végére vezették és ott tüzes fogókkal csipdesték s végül kerékbetörték. Más esetben a rablógyilkost lófarkon hurezolták a vesztőhelyre, s ott kerékbe törték; mást tüzes fogókkal csipkedtek s lefejeztek.

A *gyermekkitévésért* száműzetés járt.

A bigamiát elkövető férfit (1562.) a városból kikorbácsolták, hasonlóképen egy gyujtogató nőt is (1558). Az istenkáromlót száműzték.

Egy fiút ki apjára kezét emelt, keze és nyelve elvesztésére ítélték, de kegyelemből csupán hat évre száműzték.

Egy kémet lófarkon a vesztőhelyre hurezoltak s ott karóba húzták.

A *visszaesést* szigorúan büntették; egy tolvajnuőt uj tolvajságon kapván (1572), ismét megvesszőzték s orrát levágták.

1562-ben a Forgách-utezán Satler Jakab házában tűz üt ki, s tizen-nyolcz ház elég. Satler vagyonát az okozott kár megtérítésére lefoglalták.

1570-ben Szabó Péter kassai polgár magát Drugeth Gáspár jobbágyává avatta. Ezért a tanács polgárjogának (ius civile) örökre való elvesztésére ítéli.

BOCATIUS RÉGI KASSAI BÍRÓ CZIMERE.

Hasonló büntetéseket a már említett *Simplicius* is feljegyez. Elbeszélése szerint a kegyetlen büntetések közt a kövezés is szerepelt. Egy ily módon kivégzett elítéltet volt alkalma látni Kassán. Az elítéltnek hanyatt kellett feküdnie a földön, a hóhér kezét-lábát a földbe vert ezövekhez kötözte, a hóhér négy legénye pedig egy nagy követ dobott mellére háromszor egymásután, mire kisebb köveket hajigálva rája, összezúzták a fejét.

Egy férfit, a ki ittasságában kardjával hadonázva, úgy megsérté áldott állapotban levő nejét, hogy az idő előtt szült és meghalt, elevenen való eltemetésre ítélték. Minthogy azonban a haldokló asszony teljesen megbocsátott neki, sőt imádkozott érte: kegyelemből fejvesztésre változtatták az ítéletet; de előbb neje koporsójához lánczolva, el kellett kísérenie a halottat a temetőbe. Ezután átadták a hóhérnak, a ki lefejezte. Az elítélt iránt igen nagy volt a részvét, mert nem csak maga vallotta bűnbánóan, de felesége is halottas ágyán, hogy beszámíthatatlan állapotban s véletlenül követte el tettét s feleségét hiven szerette. Sőt talán meg is kegyelmeztek volna életének, ha a napa nem akarja minden áron vérét látni. Ez addig járt a tanács nyakára, a mig kimondta a halálos ítéletet, hogy példát szolgáltsason.

A tanács keményen megtorolta azoknak vakmerőségét, a kik szigorú ítéletei, vagy egyéb eljárása miatt gánésolni merték. Egy polgár fölött, a ki nyilvánosan becsmérelte a tanácsot, és ki tiltakozott az ellen, hogy az érdekelte tanács a saját ügyében ítélkezzenek, a négy szomszéd szabad királyi városból (Eperjes, Bártfa, Kis-Szeben, Lőcse) meghívott négy tanácsos mondott ítéletet, mely úgy szólott, hogy vágják ki a vádlottnak nyelvét s akasztják a pelengérré. Megjegyezzük itt, hogy Kassa, Eperjes, Lőcse, Bártfa és Kis-Szeben már a 16. században szövetséget alkottak, hogy az őket közösen érdeklő ügyeket kiküldötteik által intézik el.

Öt város szövetsége.

Minthogy azonban az illető vitéz katona volt, a ki többször harczolt a török ellen, megelégedtek enyhébb büntetéssel. Nevezetesen három vásári napon a városháza mellett széken kellett állania, s az összegyűlt néptömeg előtt, valahányszor azt egy poroszló összeesdítette, hangosan ki kellett jelentenie, hogy igazságtalanságot követett el a tanács ellen, nyilvánosan bocsánatot kér s megköszöni a kegyes ítéletet. De ez még semmi ahhoz, a mi azután következett. A hóhér mellette állott egy edénynyel, melyben megnevezhetetlen valami volt. Az elítélt kénytelen volt azt mondani, hogy úgy ugatott mint a kutya, azért az általa kiadott szennyet kész fel-falni. Erre a hóhér azt felelte: Minthogy úgy ugattál, mint egy kutya, tehát gonosz, ezéda szád nem érdemel mást, mint hogy ezzel a rondasággal tönjsem be. Erre az edény tartalmát szájához kenven, úgy arcul ütötte őt, hogy lefordult a székről, mire visszavitték a börtönbe, a mig harmadszor is át nem esett a szégyenletes torturán. Ekkor aztán ismét visszanyerte polgári jogait és a becsültetést.

Hóhér.

A mint látjuk, a hóhér fontos közege volt a törvénykezéssel kapcsolatos közigazgatásnak. Minthogy nem minden város tarthatott erre való alkalmas egyént, a kassai hóhért gyakran kikölesönzik a szomszéd városok és birtokosok. A kisebb bünesetek fenyítése a *veszszőzés* volt, melyet a város piacán a pelengér alatt szintén a hóhér hajtott végre.

A tanács különben gyakorta volt engedékeny s kivált „*sokak kérelmére*“ nem ritkán úgy ítélte, hogy a bűnös a városból örök időre távozzék; tehát a mai rendszerrel ellenkezőleg járt el, a mikor az ilyeneket éppen illetőségi helyükre toloncozzák.

A *feltételes ítéletnek* is számos példájára bukkanunk. A fölebbezés a főbenjáró bűnöket kivéve, melyekben nem volt fölebbezésnek helye, a tárnokmesterhez ment, ki mellé még rendszeren két polgárt küldött Kassa városa.

A túlságos szigor a 17-ik században némileg megenyhül, de kivált a 18. század eleje óta. A gyilkost lefejezték. A kassai polgárt a bakó megkötöztenül vagy bilinesek nélkül kísérte a vesztőhelyre. Az ítélet végre-

hajtásánál a két legifjabb tanácsnok volt jelen, a kik a város pallosát magukkal viszik, a nyakazás végrehajtása végett odanyújtják a bakónak, a ki hüvelyéből kivonja, a végrehajtás után a készen tartott hüvelybe visszatolja s a tanácsnokok visszaviszik a városházára. A bűnöst rendesen megáldoztatták. A kisebb vétségek büntetése a deresre húzás; ennek súlyosabb neme a *három páleza* ítélet. Egy istenkáromlót arra ítélnék, hogy a *három páleza* egy éven át minden pénteken kijárjon neki, amibe idő előtt bele is halt.

A legaprólékosabb gondnal gyámlikodik a város nemesak a közügyek menete, hanem a lakosok ama magánténykedése fölött is, a melyek csak némileg is érintik a közrendet.

A köztisztaság és közegészség ügyére vonatkozó egyik-másik intézkedése még üdvösnek is mondható, mint például az a rendelkezés, mely az 1620. évi statutum 2. pontjában ekképen hangzik:

„Végezte a n. község, mivel hogy szemünkkel látjuk, hogy az útezakon itt az városban minden rútságot és undokságot az házokból kitöltenek és hordanak, mely miá embernek mennyi nyavalyája történik, a meleg nyár elérkezvén, az ködes dér miá, akarki is megitélheti. Azért az n. tanács kiáltassa meg és severe injungállyá, hogy ezután senki az uezákban afféle dögleletes rusnyaságot udvarárúl más jámbor háza eleibe avagy házának hátuljához ne hordgya, se ne hordassa, sem pedig háza eleiben szemetet ki ne vitesse, hanem kiki a városon kívül vitesse.“

A XVII. században alig-alig szünetelő háborús mozgalmak, mint tudjuk, általában sok kalandort és szökevény gonosztevőt úzték a városokba, a hol a lazább elemekkel találkozáván, gyakran okoztak zenebonát. A városnak nagyon kellett ügyelnie, hogy elejét vegye már a kisebb rendbontásoknak is, mert a folytonos pártvillongások közt az ilyen zavarokat felhasználhatta az egyik vagy másik fél arra, hogy a várost birtokába ejtse.

Az 1616-iki szabályrendelet megtiltja, hogy a deákok éjjel sétálgassanak a városban s olyanokkal, a kik nem illenek hozzájuk, részegeskedjenek és tánczoljanak; az 1630-iki szabályzat pedig azok ellen szól, a kik a déleesti isteni tisztelet alatt a csapszékekben sípolnak, hegedülnek, tánczolnak, „melyekből rút förtelmes dolgok következhetnek.“

Az isteni szolgálat szétségének védelméül azonban megnyilatkozik több esetben az a felekezeti gyűlölség is, mely, mint Kassa történetéből tudjuk, erősen lángolt két századon át a városban. A változó politikai helyzetekhez képest hol a protestáns hol a katolikus került felül s éreztette hatalmát a másik felekezettel, a törvénybe ígatott egyenjogúság ellenére.

A katolikusok ellen irányul az 1633-ik évi szabályrendelet 8. pontja, mely ismételten megtiltja a szöges lámpával, az úgynevezett csillaggal való farsangolást: „Mivel penig mi édes Idvezítőknek születését nevetséges játékokra és részegségekre fordítják, mostantúl fogva ennek utána soha ne legyen. Az ki cselekszi, Istentől várja haragját fejére, mert afféle comédia azokat illeti, a kik mégis az pápai setétségben vadnak.“

KASSA. — A RÉGI VÁROSI
TÖMLŐCZ.

Köztisztasági
intézkedés.

Rendeletek fele-
kezetek ellen.

A szabályrendeletek már azelőtt is foglalkoztak a népszokások és mulatságok efféle korlátozásával; e puritán szigorúságtól sugalt határozatokkal később is találkozunk, a mikor a közgyűlés egyáltalában hadat izen minden farsangi bohóczkodásnak. Az 1636-iki szabályrendelet 18. pontjában ugyanis elrendeli:

Farsang-ellenes
rendelet.

„Emlékezik a ns. k. arra, hogy az az elmúlt új esztendő napján minemű ezéhes uraim igen elmentenek volna az dologban az sok mód nélkül való öltözetekkel és oktalan ábrázatokkal, mely dologh az n. községnek semmiképpen nem tetszik. Annak okáért teljességgel azt végezte a n. k. hogy ennek utána efféle tragoedia ne legyen és hiában való játék. És ha Isten azt adja érnünk, Biró uram ő kegyelme az ezéheseknek jó idején tudokra adja, hogy a nélkül ellegyenek.“

Káromkodás.

A káromkodás ellen is kellett tilalomról gondoskodni, mert az „Isten ellen való kárhozatos szitok annyira elharapózott a városban, hogy még az tanácsbéli uramék közül is némelyike igen szokásul vötte.“ Megrójjá is őket e miatt a város, hogy nekik kellene példát adniok s ime ők élnek ezzel a rossz szokással, „hanem ennek utána lészen az n. községnek arra való vigyázása“.

Tűzoltás.

A közjó és közrend érdekében kiadott szabályzatok közül megemlítjük, hogy Kassa városa ismételten, 1568-ban és 1627-ben alkotott szabályrendeletet a tűzoltásra nézve, 1579-ben az anyakönyvek vezetése iránt intéz-

Anyakönyvek.

kedett, meghagyván az egyházfinak, hogy úgy a házasságokról mint a keresztelesekről könyvet vezessen.

A tanács tagjai, valamint a városbíró kezdetben tiszteletből szolgáltak, csupán a XVII. század közepe óta kapnak fizetést. A jegyzőt, plébánost és az iskola-mestert azonban mindig

Tiszti fizetések.

KASSA. — A KÖZVÁGÓHID.

fizette a város. A jegyző, azaz nótárius fizetéséről 1432-ből van adatunk; ekkor évi fizetése 75 frt és egy öltözet ruha volt. 1487-ben 94 frt és 86 denár volt a fizetése; 1577-ben hetenkint két forint. A fizetések idővel fokozatosan emelkednek. A városi magisztrátus és a segéd-személyzet fizetése 1762-ben 8675 frt 40 kr-ra rugott, a szolgák fizetése 1422 frt 28 kr-ra; személyi kiadásokra tehát 10,097 frt 68 krt fordított a város.

Városi bevételek.

A város régi bevételeiről is találunk hiteles adatokat levéltárában.

1487-ben a város összes bevétele 3198 frt 83 denár; összes kiadása 2417 frt 81 denár volt. A bevételek főbb tételei: *Stadtkeller* 1296 frt 6 denár; *Mangel* 105 frt; városi mézszárszékek 209 frt. A kiadások legmagasabb tétele az évenként fizetni szokott *taxa regia* 892 frt.

Levéltár.

A levéltárra a XVII. századtól fogva nagy gondot fordított a község. Első érdemet Cromer Leonhardus jegyző szerzett a levéltár gyarapításában (a XVI. század második felében), a ki sok régi oklevelet lemásolt s megmentett az utókornak. A XVIII. század második felében *Schwarzenbach* Antal Ferencz szenátor és helyettes főbíró rendezte a levéltárat, a ki körülbelül 30,000 aktát lajstromozott. Érdemének elismerésül megőrizték arczképét a levéltárban.

Az 1640-iki és 1658-iki szabályzatok is intézkednek a levéltárra nézve,

elrendelvé, hogy a privilegiumok, levélbeli documentumok a városházán avagy kuriáján levő mindenféle regestrumok és egyebeknek inventarium szerint való regisztrációja, végül a törvények „avagy arbiter által való compositiójuk, végzések“ összegyűjtessenek. A documentumokra nézve szükségesnek tartja a község, hogy „mindenféle levelek megnézetesenek, perlustáltassanak, fürmender, bíró és notárius uraimék jelenlétében megtisztíttatván, vétetessenek szép registromokban, és ha mi az előbbeni notáriusoknál vagy gróffok ládájában és akár hol volnának, azok is felvitetttven az tanácsházra, helyben állíttassanak és esztendőnkint az regestrum szerint megláttatassanak, hogy idegen emberek kezéhez ne juthassanak“. Intézkedik a szabályzat a város adósságaira, az árvák vagyonára vonatkozó iratok őrzéséről s felszólítja mindazokat, a kiknél a városra vonatkozó okiratok volnának, adják át a tanácsnak, hogy a regisztrátor azokat a levéltárba tegye. Az országos törvények megőrzésére is nagy súlyt fektet a város. A törvények hiteles másolatai a 16. század közepe óta megvannak a városi levéltárban.

A XVII. század végén a város kormányzatának személyzetéről egy 1682-iki tisztviselői választási jegyzék ad felvilágosítást, mely így hangzik :

„Anno 1682. die 26. Januarii. Renovatio amplissimi senatus (sub iudicatu generosi domini Andreae Wida), liberae ac regiae civitatis Cassoviensis more solito facta. Series amplissimi senatus (12). — Series electae communitatis, cöregli asztal, 2-ik, 3-ik, 4-ik 5-ik, 6-ik asztal. Az öreg vagyis első asztalban volt a „fürmender“. (Tribunus plebis). — Renovatio officialium die 7 mensis Februarii more solito facta: Gróff tisztek (2). Fizető tisztek (2). Bor tisztek (4). Ser tisztek (4). Építő tisztek (4). Ispitály tisztek (3). Buza tisztek (3). Adószedő t. (3). Plebánia t. (2). Patika t. (2). Sendely és deszka t. (2). Téglá t. (1.) Strázsamesterek és szállásosztók (4). Oberster vachmajster, a ki az szállások végett minden causákat eligazítson. Czaygvartok (2). Vásárbírák (2). Egyházfiak (2). Főnotárius. Vicenotárius. Registrator. Fiscalis. Ordinarius procurator. Nemes város medicusa. Tárgymesterek (4). Dézsmások (2). Alsó- és felső adószedő tisztek (2). Első fertályosok (2), 2-ik f. (2), 3-ik f. (2), 4-ik f. (2). Lovasok kapitányi (2). Első fertályos kapitányok (2), 2-ik f. k. (2), 3-ik f. k. (2), 4-ik f. k. (2). Lovasok zászlótartója. Gyalogosok zászlótartója. Renovatio archimagistorum singularum *chebarum* in Anno 1682. coram generoso iudice et amplissimo senatu more solito facti. Mészáros czéhmesterek. Szöcs. Szabó. Ötvös. Varga. Szigyártó. Gerber. Magyar lakatos. Puskaesináló. Kovács. Asztalos. Kerékgyártó. Rézfazekas. Késcsináló Bodnár. Hámgyártó. Nyereggyártó. Erszénygyártó. Köteles. Csiszár. Fazekas. Süveges. Takács. Gombkötő. Borbély. Zsemlyesütő. Kőműves. Fegyvercsináló. Csizmadia. Csapó. Tőcsináló. Mézskalácsütő. Töleséresináló. Renovatio *iudicum suburbanorum*. Ispitály és Kiszteczai bírák. Szent-Lénárt-utczai b. Bíró- és Foghagyma-u. b. Téglá-u. b. Csermelyei- új-utczai b.“

A város autonómiája azonban I. Lipót alatt erősen hanyatlott. A király a szepesi kamara útján intézkedik a bíróválasztás iránt s rendeletekkel igazítja a közigazgatást, számos ősi szokás elhagyására kényszerítvén a várost. Ekkor kezd Kassa közigazgatása is a többi magyarországi városok közigazgatásához simulni, de éppen azért, mert a különleges körülményeket a kormány nem vette kellő tekintetbe, pangásnak, majd hanyatlásnak kellett beállania.

A közigazgatás szervezete egészen II. Józsefíg nem változott meg; csak a törvénykezési eljárás módosult Mária Terézia alatt, aki a büntetéseket enyhítette; a kivallatást egészen eltörölte.

II József rendelete értelmében már 1784-ben a német nyelv lett az ügykezelés nyelve a városnál. Hiába irtak föl ellene; József császár hajthatatlanul ragaszkodott rendeletéhez. Sőt 1785-ben még törvényhatósági önállóságát is elveszté Kassa. József császár kerületekre osztván be Magyarországot, mint tudjuk, Kassát is az egyik kerület székhelyévé tette, ánde a többi várossal együtt autonómiájától meg is fosztá s a kerületi ispán hatásköre alá rendelé.

II József.

Német nyelv.

Kassa közigazgatása következőképen alakult akkor. A birói hivatal élethossziglan tart. A hanyag birót a királyi biztos lemondathatja. A királyi biztos szabja meg, hányszor és mikor válaszszák meg a városi tanácsot. A törvénykezés jogát megtarthatta a város, de bűnügyekben nem; ezekben állami törvényszék ítél. A városi törvényszéknek a nemes ember is alárendeltetett. A halálbüntetés eltöröltetett.

József császár, mint ismeretes, kevéssel halála előtt összes rendszabályait visszavonta. Ekképen 1790-ben Kassa is visszanyerte régi jogait; a jegyzőkönyv nyelve ismét a latin lett, tanácsát újra szabadon választhatá, törvényszékét ismét felállíthatá. Érvényben maradt azonban Mária Terézia rendelete, mely a kivallatást megszüntette; csupán a deres maradt meg. A városház előtt állították föl, s a botozásra ítéltet derekánál fogvást vaspánttal rácsatolva, nyilvánosan hajtották rajta végre az ítéletet. Ezt az embertelen büntetést 1820-ban szüntették meg.

Magyar nyelvű
közigazgatás.

Kassa közigazgatási nyelve 1840-ben az 1840: VI. törvényezikk megalkotása után azonnal magyarrá változott. A tisztviselők, a kiket az 1790

óta megindult és Kassán szakadatlanul élénken szított nemzeti mozgalom hatása nem hagyott érintetlenül, teljes készséggel és nehézség nélkül váltak meg a latin hivatalos nyelvtől.

1848-ban Kassa közigazgatása, elvesztvén most már minden kiváltságos jellegét az 1848: XXIII. t.-cz. értelmében teljesen akként alakult át, mint annak az ország összes törvényhatósági joggal felruházott városaiban történnie kellett.

Az új tisztviselők választása május 20-án volt; a szavazati joggal biró polgárok száma 803, a városi képviselőkké meg nem választható tisztviselőké 65. Az új rend szerint való választás rendben és nyugodtan ment végbe.

A szabadságharcz elnyomása után az abszolút uralom ismét megfosztotta

SCHWARZENBACH SZENÁTOR.

1850—1860.

a várost minden szabad intézményétől. Kassát a kassai katonai közigazgatási kerületbe olvasztották, melynek székhelye Kassa lett. A kassai katonai közigazgatási kerület három polgári kerületre oszlott, u. m. kassai, löcei és ungvári kerületre. Kassát közvetlenül a kerületi főbiztos hatásköre alá rendelték. Ennek és a katonai kerületi parancsnoknak ajánlatára a hadsereg parancsnoka nevezte ki a polgármestert. Nemsokára azonban feloszlatták a három polgári kerületet s élére az egész katonai kerületnek, mely tiz régi vármegyére terjedt ki, főispánt állítottak, a ki kerületi főispáni ezimet viselt; a város, mint kerületi főváros közvetlenül a helytartóság hatásköre alá jutott. A városi törvényszéket feloszlatták. A képviselő testület helyébe a polgármester mellé élethossziglan 24 tanácsost választottak; de ki volt mondva, hogy ha valamelyik meghal közölük, már nem választhatnak újat a polgárok, hanem helyét kinevezés útján a helytartó tanács tölti be.

Mint egy egykoru naplóiró följegyzi, a kinevezett polgármester Kloczkó János beigtatása teljesen esőndben ment végbe; a tisztviselők minden ünnepélyesség nélkül mutatkoztak be; a polgárság távol maradt.

A városi rendőrséget szintén feloszlatták s 1851-ben császári rendőrséget küldtek Kassára.

Az új adórendszer is életbe lépve, Kassa állami adója 14,000 forintról egyszerre 80,000 forintra szökött fel.

Az 1859-iki április 24-iki császári pátenssel kibocsátott új községi törvény, melynek alapján egy bizottság a helytartótanács meghívására új községi szabályrendeleteket készített, már nem verhetett gyökeret. Az 1860-iki új korszak visszajuttatá Kassának autonómiáját s újra ünnepelhette választott polgármesterét és tisztikarát.

Kassa kormányzatának rendszere, más régi magyar városokhoz hasonlóan, teljesen átalakult 1872-ben. A régi közigazgatási intézmények csak kivétellel megszűntek az 1870-ben megalkotott XLII. törvényezikk következtében, mely a törvényhatóságok rendezéséről intézkedik s mely 1872-ben lépett életbe. A régi szabad királyi városok azután is megtartották neveiket; de a kisebbek elestek a külön törvényhatóságtól, s jelenleg önálló törvényhatósági joggal (Fiume városon kívül) csak huszonöt város bír Magyarországon, ezek közt Kassa.

Közigazgatás.
1872-től.

Az említett, valamint az 1871 : XXXI. törvény következtében megszűnt törvényhatósági intézmények voltak: a kassai városi törvényszék, a kül-

KASSA. --- A FERENCZ-JÓZSEF KASZÁRNYA ÉS A DOHÁNYGYÁR.

városi bíróság, a mezei kapitányság stb. A külvárosi bíróság helyébe, később az 1877 : XX. t.-cz. alapján kisebb polgári perekre a *községi bíróság* lépett. Régebben volt főbírája (judex) és polgármestere a városnak. Az első főbíró, Albertet 1347-ben említik a följegyzések. A polgármester (consul) a főbíróval, közösen vett részt a város kormányzatában; a főbíró a törvénykezést, a polgármester a közigazgatást vezette; a törvényhatóság feje azonban mindig a főbíró volt egészen 1872-ig. Az utolsó főbíró *Czitó* Dániel volt.

Utolsó főbíró.

Az 1870 : XLII. törvényezikk értelmében a városi tisztikar szervezete is változáson ment keresztül. Az új választásnál a régi tisztviselők közül tizenheten maradtak ki; nagyrészt azok, a kik a megszüntetett városi törvényszéknél voltak alkalmazva.

A törvényhatóság működését, a tisztviselők hatáskörét, mint más törvényhatósági városokban, az általa belügyminiszteri jóváhagyással alkotott *szervezeti szabályrendelet* szabja meg. Kassa városa azonban úgy népszerűsége, mint köz- és gazdasági életére nézve rövid idő alatt oly gyorsan fejlődött, hogy az 1872-ben készült szabályzat nem elégíthette ki már a város igényeit, azért ismételtelen át kellett azt dolgozni, s ma már a negyedik jóváhagyott szabályzat van életben

Szervezeti szabályrendelet.

Városi képviselőt.

A város képviselőlete a törvényhatósági bizottság. A képviselő testület 1870-ben, az akkori lakosság számához képest (mikor Kassa lakossága 21,742 lélek volt), 88 tagból állott. A közgyűlésen az értékképviselőkön (virilistákon) és a választott képviselőkön kívül szavazati joggal bírnak: a polgármester, főkapitány, főjegyző, tiszti ügyész, főpénztárnok, főorvos, főmérnök, főszámvevő, levéltárnok, árvaszéki elnök, ülnök és közgyám, végre az aljegyzők és az alszámvevő, a kiknek 1872-ben még nem volt szavazó joguk.

Az 1891-iki népszámlálás után ismét helyesbítették a képviselők számarányát. A 28,884 lakoshoz képest 104-re tették azok számát; közülök 52 virilista, 52 választott. A legtöbb adót fizető bizottsági tagok adója 2100 frttól 550 frtig terjed.

A város négy városi választókerületre van osztva; az első három 14—14, a negyedik 10 képviselőt küld.

Kinevezett és választott tisztviselők.

A tisztviselők egy részét, még pedig ma már 18-at, az 1846: XXI. t.-cz. alapján a főispán nevezi ki. 1872-ben főispáni kinevezés útján csupán a levéltárnoki állás töltetett be. A többi tisztviselőt akkor mind a közgyűlés választotta, még pedig hat évre: a polgármestert, a tanácsosokat, a főjegyzőt, két aljegyzőt, tiszti ügyészt, főkapitányt, főpénztárnokot, két pénztárnokot; a többit élethosszigan. Jelenleg hat évről hat évre választás alá

esnek: a polgármester, a tanácsnokok, a főjegyző, a három aljegyző, a tiszti ügyész, az árvaszéki ülnök és a pénztárnok. A segéd- és kezelőszemélyzet tagjai az 1886: XXI. t.-cz. 81. §-a szerint a közgyűlés által élethosszigan választatnak.

A főispán által élethosszigan kinevezetnek: a főkapitány, a hatósági főmérnök, az I. és II. mérnök, a fő- és alszámvevő, az I. és II. szám-

KASSA. — GYALOGSÁGI KASZÁRNYA.

fejtő, a tiszti főorvos, a rendőrorvos, az orvos-halottkém, a vágóhídi állatorvos, az állatorvos, a levéltárnok, az irattárnok, a közgyám és az úti biztos. 1872. évben 180, 1894-ben összesen 203 alkalmazottja volt a városnak. Természetes, hogy e számarány összehasonlítása nem tünteti fel azon fontosabb új állások szervezését, a melyeket az utolsó 23 esztendő alatt az évről-évre mutatókozó szükség megkívánt. Nem érdektelen annak kimutatása sem, hogy 1872-ben az összes 180 alkalmazott évi fizetése 83,336 frt 61 krra rúgott, ma a 203 alkalmazotté 94,537 frt 27 kr. A különbség csak 11,200 frt 66 kr; a mi világos jele annak, hogy a tisztviselők fizetése, tekintve azt, hogy időközben több új állást is szerveztek, 23 év alatt alig emelkedett valamivel.

Tiszti fizetések.

A polgármester évi fizetése volt 1872-ben: 2000 frt, szállásbére 500 frt; mai fizetése 2400 frt, lakbér-illetménye 600 frt; a tanácsnokok 1400 s 1200 frt fizetés mellett 300 frt lakbért kaptak; most évi fizetésük 1400 frt, lakbérük ugyanaz, a mi 1872-ben volt. Pedig a lakások ára ma jóval emelkedett. A főkapitány 1500 frt fizetést és 300 frt lakbért kapott; jelenleg 1700 frt fizetést s 300 frt lakbért élvez. Összehasonlítás végett álljon itt a következő táblázat:

	1872-ben		1895-ben	
	fizetés frt	lakbér kr.	fizetés frt	lakbér kr.
Főjegyző	1200	300	1400	300
Főpénztárnok	1000	300	1000	300
Tiszti ügyész	600	200	800	200
Főmérnök	1000	300	1300	300
Levéltárnok	800	200	800	200
Főszámvevő	1000	300	1200	300
Főpolgármester			1400	300

„Magyarország Vármegyéi és Városai.”

Kassa szab. kir. város tisztkara 1896. január 1-én.

„Apollo” irodalmi és nyomdai részvénytársaság.

1. Münster Tivadár, kir. tanácsos, polgármester. — 2. Lóász József, tanácsnok, polgármester-helyettes. — 3. Timkó József, tanácsnok. — 4. Éder Gyula, tanácsnok. — 5. Benczur Géza, tiszti ügyész. — 6. Kozora Vincze, főjegyző. — 7. Madarász Béla, főkapitány. — 8. Dr. Moskovits Jakab, tiszti orvos. — 9. Hollay Adolf, főszámvevő. — 10. Szűnyey István, erdőmester. — 11. Soukup Adolf, uradalmi főmérnök. — 12. Antal Emil, uradalmi ügyész. — 13. Bayer Károly, törvényhatósági főmérnök. — 14. Dr. Szentlélek Gyula, arvaszeki úlnok. — 15. Horalek Ferencz, pénztárnok. — 16. Tihstl Vendel, I. aljegyző. — 17. Varga Kálmán, II. aljegyző, h. községi híró. — 18. Rösler István, III. aljegyző. — 19. Ifj. Kemény Lajos, leveletáros. — 20. Willrotter Henrik, alszámvevő. — 21. Halász Mihály, közgyám. — 22. Mihali Béla, rendőrfőkapitány-helyettes. — 23. Cselényi Béla, rendőrfőkapitány. — 24. Varga László, rendőrfogalmazó, tb. rendőrfőkapitány. — 25. Kossuth Lajos, rendőrfogalmazó. — 26. Dr. Vandracek Jenő, rendőrorvos. — 27. Kövy János, számfeljő. — 28. Domokos János, főerdész. — 29. Gross Emil, törvényhat. I. mérnök. — 30. Kaiser Sándor, állatorvos, kizsugárási igazgató. — 31. Barts Pál, adóhivatali főnök. — 32. Fecher Agoston, adóhiv. főnök-helyettes. — 33. Sipos Endre, számfeljő. — 34. Kovács Zsigmond, számfeljő. — 35. Barts Kálmán, kerületi erdész. — 36. Rhedey József, kezelő erdész. — 37. Göntzy Lipót, kiadó. — 38. Szegényi József, iktató. — 39. Huszár Henrik, állatorvos. — 40. Dr. Mosolyi Géza, orvos, halottkém. — 41. Andrejkovits Sándor, aljegyző (jelenleg anyakönyvvezető). — 42. Schwigutt Ferencz, központi erdész. — 43. Kosch Arthur, műszaki rajzoló. — 44. Bellus Endre, faraktárnok. — 45. Reichel Károly, adótiszt. — 46. Virag Gyula, irattárnok. — 47. Sárosi Árpád, rendőrkapitányi segédfogalmazó. — 48. Kőröcs István, utadó-kezelő. — 49. Ponevács Mihály, rendőr-írnok. — 50. Juhász Mór, rendőr-írnok. — 51. Pösch Pál, írnok. — 52. Kriszt Andor, írnok. — 53. Tóth Gusztáv, írnok. — 54. Kudi Gyula, írnok. — 55. Vashegyi Géza, írnok. — 56. Heissig Béla, rendőr-írnok. — 57. Lach Gyula, írnok.

Az 1872-ik évet megelőző időben a városi tisztviselők kivétel nélkül még jókora fadeputátumban is részesültek; ma csupán az erdei hivatal tisztviselői és a faraktári hivatalnokok részesülnek tűzifa-illetményben.

Több évi akezió eredménye a jelenben élvezett *drágasági pótlók*, mely az 1893. évben történt jóváhagyás szerint 30% volt, majd 20%-ra és ismét 10%-ra leszállított.

A város első tisztviselője a polgármester. A mult századokban, mint tudjuk, a város élén a főbiró (judex) és a polgármester (consul) állottak. Úgy a judexek, mint a consulok gyakran változtak. Tíz évnél hosszabb ideig alig viselte valaki e tisztet. Akkor ugyanis évről-évre választották a polgármestert s igen nagy közbizalom jele volt, ha ismételten többször megválasztották.

A főbiró választása bizonyos ünnepesség mellett történt. Még ma is megmaradt abból valami. A tisztujítás alkalmával, a mikor a polgármestert már megválasztották, az öreg Orbán-harang adja tudtára a négy kerület lakosságának, hogy a közbizalom megtalálta azt az embert, a ki a közönség vezére, a városi javak hű őre lesz. A consulok, a kik többnyire Kassa városa tős-gyökeres családjaiból származtak, nem ismeretesek mind névszerint előttünk. Csak a legutóbbi évszázadban consuli tisztet viselt egyének névsorát adhatjuk teljesen. 1788-tól a mai napig következők voltak:

KASSA. — TŰZÉRKASZÁRNYA.

1788. Stehovies István; 1793. Bányay István; 1797. Berczik Imre; 1798. Polinszky János; 1800. Sihulszky Jakab; 1802. Krausz Ferencz; 1804. Fülöp János; 1816. Tamássy András; 1820. Fedák János; 1822. Spernahovits Ferencz; 1827. Fedák János (másodizben); 1835. Winkler Károly; 1841. Farkas Sándor; 1846. Rimanóczy Ferencz; 1848. *gróf Dessewffy Ferencz*, 1849. Aranyossy J.; 1850. Kloczkó J.; 1852-ben császári kir. helytartói kinevezés útján ismét Kloczkó J.

1861-ben a dicső emlékezetű *br. Luzsénszky Pál*, Kassa volt orsz. képviselője, 1862-ben a városnak igen népszerű és szeretett embere: *Török Sándor* volt a polgármester, a ki a bankói meredek úton kocsijából kiesvén, gyászos véget ért.

1863-ban *Rimanóczy Ferencz*, lett a polgármester, a kit orsz. képviselővé választottak, mire interregnum állt be s a polgármesteri teendők végzésével *Papp József* helyettes polgármestert bízta meg a törvényhatóság.

1872. május havában *Münster Tivadar* lett Kassa polgármestere, s azóta mindig őt választották újra. Huszonhárom esztendei polgármesteri működését számítva, összesen harminckilenc év óta látjuk őt a közpályán, nevét nemes ambíciótól hevített szakadatlan munkássággal emelvén tiszteltté. Különösen gazdálkodó talentumát említik elismeréssel. Lelkiismeretes és sikeres gazdálkodása, melynek üdvös hatását Kassa városa leginkább érzi, közmondásossá vált. Az ő polgármestersége alatt nagyot lendült Kassa város vagyoni fejlődése. Ma már nemesak hogy elő nem fordulhat az olyan sajnós eset, mint a rendezetlenség korszakában, három évtizeddel ezelőtt, hogy

Münster
Tivadar.

nem egyszer üresen állott a városi pénztár s a tisztviselők is csak nagynehezen kaphatták ki járandóságukat: hanem a viszonyok rendezése mellett még a városi vagyon is tetemesen gyarapodott.

Hogy minő viszonyok uralkodtak akkoron a városnál, arra legjobb bizonyíték az a jegyzőkönyv, melyet 1869-ben egy a közgyűlés által kiküldött bizottság vett föl, melyben az van mondva, hogy a város pénztára a számos apró és drága kölesön miatt „folytonosan sinylődik“.

Münster Tivadar 1872-iki jelentésében következőket mondja: „Ily nyomasztó viszonyok között többször voltam kénytelen kölesönhöz folyamodni, hogy a tiszti kar fizetését pontosan kifizethessem“.

Vagyoni rendezés.

Elképzelhető, hogy milyen energiával és körültekintéssel kellett ez állapotok megszüntetésén dolgozni és mennyi vizsás állapotot megszüntetni, a míg a város abba a helyzetbe juthatott, a melyben ma van, hogy már gazdagnak mondható. A harminczas bizottság 1869-iki pénzügyi jelentésében a város tartozását 500,840 frt 53 krban állapítja meg. 1872-ben a tartozás már 512,986 frt volt, illetőleg a 72,969 frt 33 krt tévő adóhátralékkal és

KASSA. — A NAGY KASZÁRNYA A FŐ-UTCZÁN.

más kisebb tartozásokkal együtt 633,117 frt 59 kr. A város jövődelmeit az apró adóságok törlesztései, az építkezések, a város rendezése emésztették föl. Jövődelmei nem voltak arányban fekvő birtokainak nagyságával. Például a város tulajdonához tartozó házak jövődelme, azok értékéhez mérve, alig haladta meg a 3%-ot.

Sőt a harminczas pénzügyi bizottság 1869-ik jelentése szerint: „a város erdeiből nyert tüzi és építő fa eladásának módozata kirívó ellentétben állt a nemzetgazdaság sarkfogalmaival“.

A város vagyoni állapotának javulása kiviláglik, ha összehasonlítjuk az egyes birtokok, jogok és egyéb haszonbérletek után befolyt jövődelmet az 1872-iki, 1882-iki és 1892-iki eredmények szerint, illetőleg a mai napig:

	1872.	1882.	1892.
XVII uradalom . . .	50,556 frt 33 kr.	44,808 frt 05 kr.	34,018 frt 25 kr.
Kassai birtok	2,585 „ 74 „	2,763 „ 05 „	2,965 „ 12 „
Malmok és vízhaszn. jog	17,142 „ 03 „	16,394 „ 20 „	16,331 „ — „
Városi épületek . . .	18,523 „ 48 „	33,873 „ 23 „	156,083 „ — „
Regálé	68,318 „ 50 „	108,607 „ 25 „	383,129 „ — „
Kövezet- és hidvám . .	30,000 „ — „		
Erdőkezelés	141,889 „ 47 „	120,438 „ — „	150,178 „ 63 „
Hegyaljai szőlők (250 hordó bor termett) .	12,836 „ 24 „	6,000 „ — „	3,935 „ 62 „

Adóból befolyt az 1872. évben (a mikor is föld-, ház-, kereseti adó czímén összesen: 150,956 frt 60 kr. rovatott ki, s a hátralékos 105,287 frt 29 krral együtt az adótartozás 256,243 frt 60 krra rügött), 139,372 frt. Községi pótaxóról akkor még nem tudtak. Ezt 1877-ben vetették ki először; s ma 20—30% közt váltakozik.

A város vagyonának, nemkülönbén a lakosság vagyona szaporodásának

folyvást emelkedő irányát jelzik azok a számesoportok, melyeket az évi adóbefizetések és a zárszámadások tüntetnek fel.

Az állami adó 1872-től fogva több mint kétszeresére emelkedett. A mint említettük, a nevezett évben 150,956 frt volt kivétel. 1884-ben a kivétel 316,485 frt, a befizetés 262,173 frt 66 kr volt. A hátralék tehát az 1872-ikihez képest rendkívül csökkent. 1892-ben a kivett állami adó 323,221 frt 49 kr volt; 1884-gyel szemben tehát már kevéssel emelkedett.

A város vagyoni állapotát tekintve, egy részről a terhek szaporodását, de ugyanakkor a vagyon aránylagos gyarapodását, sőt megnövekedését látjuk, a mi annak a jele, hogy a felgyült terhek, nevezetesen a kölesönök, nem a városi háztartás kiadásainak fődözésére szolgáltak, a mi pénzügyi romlást jelentene, hanem befektetésekre fordítottak. Még pedig nagyrészt kaszárnya-építkezésekre, melyek pénzügyileg is előnyöseknek bizonyultak a városra nézve, nem is számítva a nagyobb helyőrség következtében előálló indirekt hasznot, minthogy az érettek a hadügyi kormány által fizetett bérösszeggel aránylag rövid idő alatt törlesztheti a város az építésükre fölvetett kölesont s ekképen minden megterhelés nélkül szaporítja fekvő vagyonát.

A vagyon 1882-ben 6.089,639 frt 20 kr. volt; a város tartozása 509,987 frt 68 kr. 1894-ben a teher már 2.955,416 frt 32 kr-ra rúgott, ezzel szemben azonban a cselekvő vagyon 8.939,162 frt 47 kr. A tiszta vagyon e szerint

1894-ben . . . 5.983,746 frt 15 kr.

1882-ben volt . 5.579,651 frt 32 kr.

1882-től 1894-ig

tehát a város

vagyonának

szaporodása . 404,094 frt 83 kr.

Félreismerhetetlen bizonyára, hogy ez az eredmény csak a minden téren egyenlő buzgalommal és lelkiismeretességgel vezetett adminisztrációval volt elérhető. A városrendezés megnövekedett szükségletei 1891-ben a mérnöki hivatal

ujjászervezésére vezettek, amikor e hivatal számára is külön szervezeti szabályzatot alkottak. A községi bíróságot kivették a főkapitányság hatásköre alól, s önálló hatáskört adván neki, a közigazgatási bizottság ellenőrzése alá rendelték. Nagy figyelmet fordítottak az erdei hivatalra, melynek kezelése alatt áll a város jelentékeny jövődelmi forrását képező birtokok legnagyobb része. (A város erdészetét külön fejezetben tárgyaljuk.)

Az összes hivatalok közt a rendőrség szorult a legnagyobb átalakításra úgy külső szervezetét illetőleg, mint a megváltozott viszonyokhoz és törvényekhez idomult eljárására nézve. A külső szervezetben teljesen meg kellett változnia; az új idők szelleme a történeti alakok közé számúzte a kikiáltó dobost, a tarsolyos hajdút, a kinek emlékét csak a kassai hajdut megéneklő népdal tartja fenn, a lomtárba lökte a derest, a rendőri biráskodás e félelmes eszközét, megszüntette a rendőrhadnagyit tisztet, új organumokra bízta a külvárosi birák és esküdtek hivatalos funkcióját.

A kassai rendőrség modern szervezése sokat köszönhet *Saad Lajosnak*, a volt főkapitánynak, a ki 1872-ben állt annak élére.

Adó.

Vagyon és teher.

KASSA. — KIOSZK A SZÉCHENYI LIGETBEN.

Rendőr-
kapitányság.

Az 1879. évi kihágási büntető törvény igen megkönnyítette a főkapitány helyzetét, mert hiszen addig önmagának kellett a kihágásra vonatkozó szabályokat megalkotnia: de másrészt a folyton szaporodó szabályrendeletek, miniszteri rendeletek és törvények okvetlen megkivánták, hogy a rendőri bíraskodás minden ágában személyesen eljáró főkapitány mellett kellő számú tisztviselők segédkezzenek. Évről-évre szaporodott a rendőrségi tisztviselők létszáma.

1882-ben 6069 ügy intéztetett el, 1130 kihágási feljelentésen kívül. 1893-ban már 14152 ügydarab került elintézés alá, 6790 kihágási ügydarab mellett.

A városnak összesen nem kevesebb, mint 53 szabályrendelete közül legalább is 45-öt a *közrend* érdekében alkottak meg, s ez mind a rendőrséget foglalkoztatja.

A rendőrtisztviselők a budapesti rendőrség mintájára, 1889. év óta egyenruhát viselnek. A főkapitány rangjelzése: aranyallér ezüst rózsával; az alkapitányoké: aranszálakból szőtt három rózsza; a fogalmazóké: két aranyrózsza; az írnokoké: egy aranyrózsza; az állatorvosoké: két aranyrózsza; a rendőrbiztosoké: ezüst zsinórzat s egy ezüst rózsza. Az ujonnan szervezett állások közül, különösen az 1891-ben betöltött, jogi kvalifikációhoz kötött alkapitányi állás bír fontossággal, a mennyiben az alkapitány égszersmind a főkapitány helyettese is. Ez állás szervezése előtt a főkapitányt távollétében a városi tanácsnak egyik tagja, többnyire a városi tiszti ügyész helyettesítette. Ugyanez évben egy orvoshalottkémiai állást rendszerezsítettek a rendőrségnél.

A kapitányságnál befolyt pénzbüntetések és más czimén beérkezett pénzek és értéktárgyak kezelésére 1893. januártól egy pénzkezelői állást szerveztek; a pénzkezelőt a főkapitány nevezi ki, mely teendők végzéseért évenként 200 frt fizetési pótlék jár.

A rendőrlegénység száma a külterjesen is gyarapodó városban már elégtelen. Ma alig van több rendőr, mint volt 1872-ben.

A mostani rendőrlegénység 40 közrendőrből, 10 rendőrtizedesből, három lovas rendőrből és egy őrmestertől áll.

A tisztviselők nyugdíjügyét kell még ismeretnünk néhány szóban.

A tisztviselők nyugdíjazásáról az 1888-ik évben jóváhagyott nyugdíjazási szabályrendelet intézkedik.

PÉCHUJFALUSI PÉCHY ZSIGMOND
KASSA ÉS ABAUJ-TORNA VÁRMEGYE
FŐISPÁNJA.

1872-ben a nyugdíjalap tőkége 16,040 frt 45 kr volt, ma az már meghaladja az 50,000 forintot. A törvényhatósági tisztviselők nyugdíja tíz évi szolgálat után a fizetés 40%-a, azontúl minden további szolgálati évük után 2—2%-kal több. A teljes fizetés élvezetében a negyven szolgálati évet betöltött tisztviselő részesül.

Az érvényben lévő nyugdíj-szabályrendelet a gyermekek nevelési járulékára nézve akként intézkedik, hogy az özvegynek legalább három 20, illetőleg 18 éven alul levő gyermekkel kell bírnia, hogy gyermekeinek nevelésére pótlékot kaphasson.

*

A városi polgárok anyakönyvének egypár lapja kiválóan érdekes, mert e könyvben találjuk bejegyezve azon férfiak nevét, a kiket a köz-

Rendőrség.

Nyugdíjügy.

életben, a haza és Kassa városa javára kifejtett munkásságukért a törvényhatóság e város díszpolgárául választott meg.

A *díszpolgárok* névsora *Deák Ferencz*zel kezdődik és dr. *Wekerle* Sándor volt miniszterelnökkel végződik. Megválasztottak :

Díszpolgárok.

1840-ben *Deák Ferencz*, 1844-ben *Valentin Ferencz*, fő hadfogadó es. kir. százados, 1844-ben *Szirmay Antal*, 1845-ben *Tordai Wirkner Lajos*, 1846-ban br. *Vay Miklós* és *Henszlmann Imre*, 1856-ban gr. *Andrássy György*, 1861-ben *Smolka Ferencz*, 1864-ben *Benedek Sándor* tábornok és *Lánczy József*, 1866-ban gr. *Péchy Manó*, 1867-ben br. *Luzsénszky Pál*, 1887-ben *Darvas Imre*, Abauj-Torna vármegyének és Kassa sz. kir. városának 1877-től 1892-ig főispánja, 1892-ben *Kossuth Lajos*, 1893-ban *Jókai Mór* és *Benedek Ferencz* jászói prépost, 1894-ben dr. *Wekerle Sándor*.

*

Kassa sz. kir. város és Abauj-Tornavármegye főispánja: *Péchyfalusi Péchy Zsigmond*.

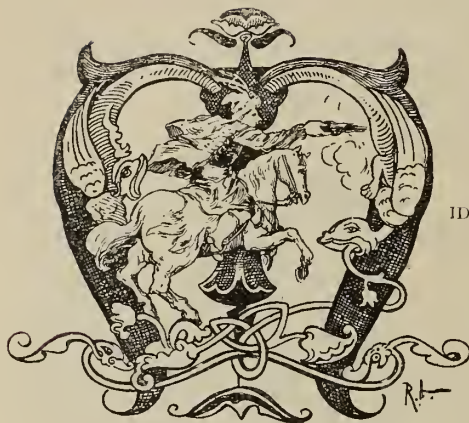
Péchy Zsigmond, mint sárosvármegyei birtokos, miután Eperjesen elvégezte a jogakadémiát, szülőmegyében lépett a közpályára. 1869. szeptember 6-án Sáros vármegye 11-od aljegyzője, 1870. december 5-én első aljegyzője lett. 1871. december 20-án már főjegyzőnek választották. Négy év múlva a vármegye első tisztségére emelték, 1875. január 21-én alispánná választván őt. Tizenhét évig egyfolytában vezette lankadatlan buzgósággal a vármegye ügyeit, midőn eredményes működésének elismerésül a király 1892. októberben Abauj-Torna vármegye és Kassa sz. kir. város főispánjává nevezte ki. 1892. október 30-án vonult be székhelyére s ünnepélyes beigtatása október 31-én volt, mely alkalommal Sáros vármegye küldöttsége a kassai vármegyeházán külön elbucszott tőle, átadván Sáros vármegye közgyűlésének átiratát, melyben biztosítja hálájáról őt, „ki szerető, gondos atyai kezével törülte le a fájó könnyeket, az 1873. évi kolera alkalmával támaszától, az 1879. évi inség alkalmával kenyerétől megfosztott, az 1887. évi eperjesi nagy tüzvész által hajléktalanná lett ügyefogyottak szeméből, ki igazságos és méltányos bírása, önzetlen támogatója volt erősnek s gyengének egyaránt.“

Kassa sz. kir. város jelenleg működő tisztikara a következőkből áll:

Polgármester: *Münster Tivadar*, kir. tan.
Főkapitány: *Madarász Béla*.
Tanácsnokok: *Loósz József* polgármester helyettes, *Timkó József* árvaszéki elnök, *Éder Gyula*.
Főjegyző: *Kozora Vince*.
I. aljegyző: *Tfrist Vendel*.
II. aljegyző: *Varga Kálmán*, h. községi bíró.
III. aljegyző: *Rössler István*.
Tiszti ügyész: *Benezúr Géza*.
Főorvos: dr. *Moskovics Jakab*.
Főszámvevő: *Hollai Adolf*.
Pénztárnok: *Horalek Ferencz*.
Levélárnok; Ifj. *Kemény Lajos*.
Főmérnök: *Báyer Károly*.
Árvaszéki ülnök: dr. *Szentlélek Gyula*.
Alsószámvevő: *Willnotter Henrik*.
Közgyám: *Halász Mihály*.
Rendőrfőkapitány, főkapitány helyettes: *Mihalik Béla*.
II. alkapitány: *Cselényi Béla*.
Rendőrfogalmazók: *Varga László* tb. alkapitány, *Kossuth Lajos* és *Sárosi Arpád*.
Adóhivatali főnök: *Barts Pál*.
Adóhivatali főnökhelyettes: *Peher Gusztáv*.

Adótiszt: *Reichel Károly*.
Házi számfejtő: *Kövy János*.
Adószámfejtő: *Kovács Zsigmond*.
Árvaszámfejtő: *Sipos Bertalan*.
Irártárnok: *Virág Gyula*.
Iktató: *Szagányi József*.
Kiadó: *Gönczy Lipót*.
Rendőrorvos: dr. *Vandraesek Jenő*.
Orvos-halottkém: dr. *Mosolyi Géza*.
Közbiztonsági igazgató: *Kaiser Sándor*.
Állatorvos: *Huszár Henrik*.
I. mérnök: *Grosz Emil*.
Uradalmi mérnök: *Soukop Adolf*.
Uradalmi ügyész: *Antal Emil*.
Erdőmester: *Szönyey István*.
Főerdész: *Domokos János*.
Központi erdész: *Schvigutt Ferencz*.
Szentistváni erdész: *Pilászy Endre*.
Kisladnai erdész: *Barcs Kálmán*.
Mislócai erdész: *Rédey József*.
Farakárnok: *Bellus Endre*.
I. oszt. irnokok: *Schvigutt Ferencz*, tb. központi erdész, *Ponevács Mihály*, *Kindl Gyula*.
Vashegyi Géza, *Heissig Béla* és *Lach Gyula*.
Műszaki rajzoló: *Kósch Arthur*.

KASSA A MAGYAR HADTÖRTÉNELEMBEN.

IDŐN KASSÁNAK a magyar hadtörténelemben való szereplését ismertetjük, akkor egyúttal Abauj-Tornavármegye hadtörténetét kell feltárnunk, mert az Abauj-Tornavármegye mai területén folyt harcok végcélja kevés kivétellel rendszerint Kassa, mint a legfontosabb stratégiai pont volt.

Hadszíntér.

A Kárpátok duklai depressziói, valamint a Tárca és Alsó-Hernád dél felé tartó folyása természetesen jelölték meg azon főközlekedési irányt, melyben elődeinknek északi szomszédaikkal kereskedelmi szempontból érintkezésbe kellett lépniök; ugyancsak e vonalon kellett azon seregtesteknek is mozogniök, melyek érdekeiknek fegyveres módon való érvényesítése végett, az észak felől közeledő ellenséggel szemben majd mint védők, majd mint támadók léptek föl.

Ezen természetes útirány Abauj-Tornavármegyére eső hernádvölgyi része egy a megyén északról délnyugat felé végighúzódó és Kassánál körülbelül 3000, Szikszónál azonban már 7000 lépésnyi széles és bőtermésű földszalagot alkot, melynek széleit gazdag erdőségek övezik. Jelentékeny szélessége, folytonos fejlődésben levő úthálózata, leginkább pedig az a körülmény, hogy az Alsó-Hernád völgyébe több oldalvölgy nyílik, mely utóbbiak a közlekedést egyrészt a Felső-Vággal és a Sajóval, másrészt a Bodroggal és további folyamatban a Felső-Tiszával jelentékenyen előmozdítják, s így a működő csapatoknak az oldalirányban való csatolását úgy a védőre, mint a támadóra nézve lehetővé teszik, minősítették Abauj-Tornavármegye területét arra, hogy nemcsak átvonuló vidék gyanánt szerepeljen a hadjáratok történetében, hanem nagyobb jelentőségű hadműveletek lebonyolítására is felhasználják.

Nem említve azokat az orosz és lengyel csapatok átvonulását, melyek az 1046, 1060. és 1064. években, mint Endre, Béla és az utóbbinak három fia: Geyza, László és Lambert herezegek szövetségesei északról hazánkba törtek, továbbá Kálmán király 1099-iki szerencsétlen orosz hadjáratát, mely alkalommal a magyarok Przemysl várát eredménytelenül ostromolták, a felvidéket és különösen Abaujvármegyét Kálmán királynak hernádvölgyi hadjárata teszi először fontosabbá a magyar hadtörténetben.

Kálmán király.

Álmos ugyanis bátyja ellen 1106-ban lengyel segítséget is nyervén, a Hernád mentében vonult az ország szíve felé, de értesülvén Kálmán közeledtéről, seregének viszonylagos gyöngesége mellett nem vélte tanácsosnak, hogy a király nagyobb és harczedett hadával nyílt csatába bocsátkozzék, hanem az abaujvári erősség falai mögé vonult.

E vár Kassától délre, alig 14 kilométernyi távolságban és a Hernád bal partján épült azon nyúlványok egyikén, melyek az eperjes-tokaji hegylánc nyugati oldalából a Hernádvölgybe ereszkednek. Alapítója gyanánt Szt. István nővérének — Saroltának — fiát, Abát, említik. Ujvárnak nevezték azért, mert állítólag Aba egyik őse már építettett volna e helyen egy várost, melyet Sarolta fia e szerint csak megújított.

Ujvár kiterjedése és ellenálló ereje nem lehetett jelentékeny, ehhez járulhatott még az is, hogy Álmos belföldi harezosai a királyi sereg előnyomulásától megfélemlítve, tűzhelyeikhez visszatértek úgy, hogy a herceggel, ki Kálmánnak Boleszló lengyel herceggel történt kiegyezéséről is értesült, a további ellenállás sikertelenségét esakhamar belátta és az ostrom második napján személyesen fölkereste testvérét, ki előtt a földre borulva bocsánatot kért, mit a nagylelkű győző öcsesétől nem is tagadott meg.

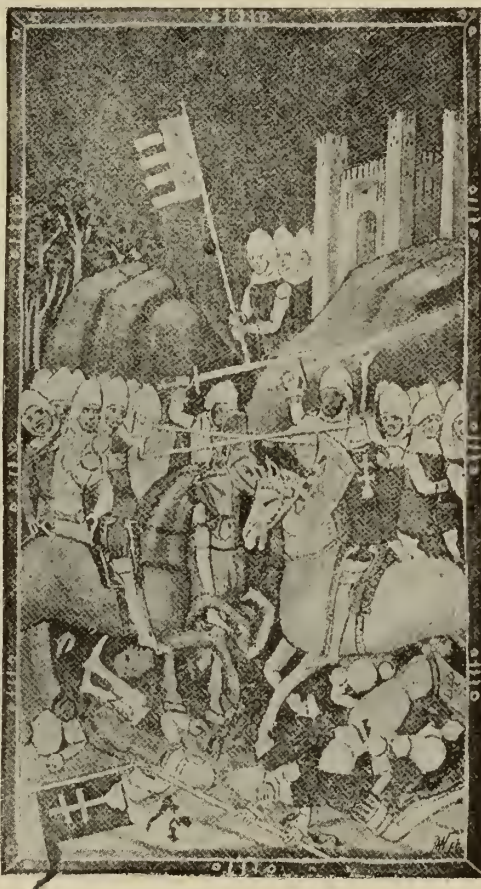
Árpádházi királyaiuknak a XII. században és a XIII. század első felében észak felé irányított hadjáratai közül főlemlítendő még II. István 1127-ben Oroszország ellen viselt háborúja; Borics trónkövetelőnek orosz és lengyel hadakkal 1132-ben és a következő évben tett betörése; végül II. Geyza, II. Béla és II. Endre Halies birásáért megindított hadjáratai.

A Sajó mellett IV. Béla ellen vívott szerenesétlen csata után Batukán tatárjai ismét Pest felé nyomultak; egyes portyázó csapatok azonban bebarangolták a szomszédos völgyeket, s így a Hernádvölgye sem kerülhette el a szörnyű ellenség fegyverét; a jászói kolostort felégették, de a tatárjárás után ismét megerősítették, és IV. Béla intézkedései következtében több várat építettek a vármegye területén.

A Kun László idejében lábrakapott zavarok alatt a várak urai rablólovagok módjára járták be a körüllevő vidéket.

Abaujvármegye közbiztosságát ez időben a király első képviselője, *Finta* nádor veszélyeztette, ki Szalánc várából intézett kirohanásaival állandó rettegésben tartotta a megye lakosságát. Kun László az Aba-nemzetséghez tartozó nádor megfélemezésére 1281 közepe táján személyesen indult a felvidékre és miután Vár-Gedét (Gömörben) elfoglalta, Szalánc vagy Szalencz alá sietett. A Ronyva-völgyön uralkodó vár sokáig daczolt a királyi hadakkal. Hédervári Péter, Benedek fia, akkori tótországi bán, egy köütéstől félholtan rogyott össze. A makaes védelem daczára végre mégis László birtokába jutott a vár.

Szalánc megvívása után Göncz ellen indult a király, mely vár hasonlóképen az Aba-nemzetség tulajdonában volt. Göncz ostromlása közben esett el Kun László közelében Leszteméri László testvére: Péter.

II. István.

Tatárjárás.

A ROZGONYI CSATA. (A BÉCSI KRÓNICA UTÁN.)

Szalánc.

Göncz.

A Finta birtokában volt rablóvárak elfoglalása után, a hűtlen nádor méltóságát Németujvári Iván nyerte el.

A vegyes házból származó királyok háborui közül, úgy lefolyását mint következményeit tekintve, nem csekély jelentőségű Károly Róbertnek Csák Máté és párthívei ellen viselt hadjárata, melynek döntő csatája Abauj-Tornavármegye területén, a Tárca völgyében fekvő Rozgony mellett folyt le.

Rozgonyi csata.

A Mátyus földjén függetlenül uralkodó Csák Máté példájára Omode nádor, Abaujvármegye gazdag birtokosa és Göncz ura, ellenség módjára zaklatta a felvidéket és különösen Kassát szerette volna hatalmába keríteni, minek megkísérlése közben életét vesztette. (L. Kassa történetét.) Omode fiai: János, Miklós, Dávid, László, Omode és Domokos ugyancsak atyjok tervének végrehajtása körül fáradoztak és e ezéلبől Csák Mátéval nyiltan szövöttek.

Károly a pártütők megfékezésére 1312 tavaszán gyűjtötte össze seregét, melylyel előbb Omode fiai, azután Csák Máté ellen akart indulni.

A király zászlaja alá seregettek: Tamás, esztergomi érsek, az egri, váci, váradi és veszprémi püspökök; Kopasz nádor, Miklós, erdélyi vajda, Debreczeni Dózsa, későbbi erdélyi vajda és nádor; Széchenyi Tamás, későbbi országbíró, apuliai vagy drugethi Fülöp, a homonnai Drugethek őse, Nekesei Sándor, az Abák nemzetsége azon ágából, mely déli Magyarországon Nekesén, másként Nagyicán, volt birtokos, Gyürki György és Mihály, kik közül az első a királyi dandár zászlótartója volt, Gál-Szécsi Péter, Nagy-Mihályi Gergely, a Turul nemzetségből, Ivánka és János (Báthoriak őse) mesterek a Guthkeled-nemzetségből, János, a Balog-Semjén nemzetségből (a Kállayak őse), Apród Miklós, János küküllői főesperes atyja, Mihály mester, Ujfalu ura Abaujban, Tamás gróf fiai: László és Dénes, zempléni urak, Pál fiai, Imre és László és mások. A jeruzsálemi szent-Jánosról nevezett lovagrend magyarországi tagjai szintén a király seregéhez csatlakoztak.

Az ellenségeskedéseket Omode fiai kezdték meg, midőn 1312. évi márczius végén Sáros-Patakra törtek, hol azonban Gál-Szécsi Péter és Tamás gróf fiaitól vereséget szenvedtek. A lázadók erre Zempléne és Gálszécsen át — mely helységeket, mint Tamás gróf fiainak és Szécsi Péter lakóhelyeit elpusztították — Sáros várába menekültek, melynek parancsnoka Demeter, Miklós fia volt.

A királyi sereg zöme azalatt Tornán áthaladva, Kassa felé tartott. Torna előtt Károly előhada Demeter egyik csapatára bukkant és bár a királyi előhad parancsnoka, Visontai Kompolthy László, az összeütközésben elesett, a királyiak mégis hátrálásra kényszerítették az ellenséget.

Kassa őrségének megerősítése után a király Sáros városának megvívására sietett és április 10-én érkezett oda, s az erősséget körülbelül egy hónapig ostromolta. Demeter vitézül utasította vissza Károly Róbert minden támadó kísérletét, mindannak daczára az élelmi szerek elégtelensége miatt már kétségé vált a hely megtartása, midőn Csák Máté segédhadának közeledése az ostronilottak helyzetén változtatott. E fölmentő csapat Szép- vagy Nagy-Abá erős hadosztálya volt, melyben csak a pánczélos lovagok száma 1700 vala s melynek támadását a király egy ellenséges vár hatáskörében bevárni nem akarván, Szepes megyébe vonult vissza.

Aba és Demeter hadainak egyesülése után a lázadók Omode fiainak sürgetésére — Kassára vonultak. Róbert Károly időközben jelentékeny segít-

séget nyert a hű szepesiek fegyverrekelése folytán, kik Gargori vagy Görgei István, a szepesi szászok ispánja, továbbá testvérei: Arnold és Jordán vezérlete alatt a királyhoz csatlakoztak. Károly most Kassát felszabadítandó, a Felső-Hernád völgyében lefelé haladt, minek hallatára Demeter a kassai hegyen állást foglalt és a csata elfogadására készült. Róbert Károly a kassai hegy nyugati oldalán elterülő erdőségek miatt a terepet lovasság számára alkalmatlannak találta és Demeter állását délről megkerülve, Kassáról a Tárca-völgyben levő Rozgony felé vette útját, honnét a lázadók hátába és visszavonulási irányára törhetett.

A Tárca itt mintegy 3000 lépésnyi széles völgyön foly keresztül. A völgy nyugati szegélyzetét a kassai hegyhát képezi, míg Rozgony azzal szemben, a keleti hegyszegélyzet tövében fekszik.

A ROZGONYI CSATA. 1312-BEN.

Károly június 15-én, miután számos előkelő úrral megáldozott, az isteni tisztelet után riadót fuvatott és Rozgonytól északra csatarendbe fejlődött seregét. Demeter, a királyi sereg mozdulatai folytán kelet felől megkerülve levén, elhagyta a kassai hegyen vett állását és a Tárca völgyébe ereszkedett, mire Károly hada visszavonulást színlelt és a mai Királynép felé meghátrált. Demeter ebből arra következtetett, hogy a király az ütközetet ki akarja kerülni és seregével utána iramodott, mire Károly hada megfordult és a csatát elfogadta, mely csakhamar véres ökölviadallá változott át.

A főtámadás a király dandára ellen volt intézve és sok jeles vitéz peesételte meg akkor vérével hűségét. Kakas mester, a Rátoltiak nemzetségéből, Tamás gróf fia László, Ivánka mester a Guthkeled nemzetségéből, Görgei István öcse Jordán, Gyürki György és Mihály elvérzettek már és György elestével elbukott az ország zászlaja is, — de Nagy-Mihályi Gergely, Szécsényi Tamás és apuliai Drugeth Fülöp ellenrohamaikkal feltar-

tóztatták az ellenséget mindaddig, míg a keresztések meg nem jelentek. Ennek megtörténtével a védők támadókká lettek, mely roham tartama alatt az ellenség soraiból Demeter, Nagy-Aba és Omode fiai közül Miklós és Dávid egymás után hullottak el. A vezéreitől megfosztott sereg most zavarba jött, melyet a kassai polgárok oldaltámadása még inkább növelt olyannyira, hogy a lázadók nemsokára futásnak eredtek.

Ujabb hadműveletek színhelyévé vált Kassa környéke a XV. század közepén a Felső-Magyarország urává lett csehek garázdálkodásai következtében. Brandeisi *Giskra János* a kisded László jogigényeinek védelmére, Erzsébet királyné meghívására 1440-ben megszállotta a felvidéket, mely országrészen — mint a királyné által kinevezett főkapitány — huszonkét éven át hatalmaskodott. Kassa, az Ulászló és László közötti vetélkedés kitörésekor az utóbbi mellé sorakozott s így mindjárt kezdetben Giskra főhatósága alá került, ki a város parancsnokává *Talafuz* nevű alvezérét nevezte ki.

Kassa ostroma
1441-ben.

Perényi Miklós, Ulászló megbízásából, Kassát 1441-ben ostrom alá vette,

KASSA LEGRÉGIBB KÉPE.

de részint a helyőrség kitörései folytán, részint pedig Giskra egyik hadosztályának közeledtére, a város alól elvonult.

Erre Ulászló személyesen sietett Kassa elfoglalására, de hasonlóképen eredménytelenül és minthogy az ostrom lassúsága a király türelmét nagyon emésztette, a Kassa előtt álló hadak vezérletét *Perényi Miklós* rokonára, *Jánosra* ruházta, ő maga pedig Budára tért vissza. A közeledő tél és az élelmi szerek beszerzésének nehézségei végre *Perényit* is arra kényszerítették, hogy az ostrom folytatásával hagyjon fel.

Egy *Odrovác Péter* vezérlete alatt álló és Ulászló segítségére bevonuló lengyel hadosztály 1442 kezdetén hasonlóképen Kassa előtt foglalt állást, de minthogy a város most sem hódolt meg, a sereg Pozsony felé folytatta útját.

Talafuz, az eddigi sikerek által felbátorítva, most már támadólag lépett föl és az Egerben pihenő *Odrovác* lengyel hadát egy éjjel megtámadta, mely alkalommal a lengyel parancsnok a csehek fogságába került. De ezen rajtaütés nem maradt büntetlenül. *Rozgonyi* *Simon* egri püspök, a zavar csillapultával úgy saját, mint a gyorsan rendezett lengyel dandárral *Talafuz*

üldözésére indult és bár Odrovác Pétert nem szabadíthatta ki, Talafuz emberei közül sokat felkonezolt és végül magát a esch vezért is hatalmába kerítette. A püspök e győzelem által föllekesítve, a bányavárosokon át Kassa megvételére indult, de erre maga Giskra, ki időközben a sárosmegyei *Richnó* várat meghódolásra bírta, a tett körút miatt Kassa vidékére elkésve jövő Rozgonyi elé sietett, mire ez a hatalmas esch fővezérrel megütközni nem akarván, béketárgyalásokba bocsátkozott.

Kassa azonban, mint általános történetében említettük, mégis Ulászló pártjához szegődött és Hunyady János kormányzóságának idejében *Rozgonyi* György főkapitánysága alatt állott; minthogy azonban Giskra hadai a város vidékét még mindig zsarolgatták, Hunyady 1449-ben nővérének második fiát, *Székely* Tamást, a békétlenkedők megfenyítése végett Kassára indította. Hunyady János.

Székely a kisebb esch csapatok visszaűzése után szeptember 5-től kezdve Somosnál, Kassától északra táborozott, midőn Giskra szept. 15-én hirtelenül előtört és a támadásra el nem készült sereget rövid idő múlva szétugrasztotta.

A esch fővezér e győzelem után sem szállhatta meg Kassát, ennek fékentartása végett azonban fölépíttette a *szepsi* vagy moldvai várat, mire Kassa városa, országgyűlési határozatra, a Semsey-család Kassa és Szepsi között fekvő *saczei* várkastélyát szétromboltatta, nehogy ez hasonlóképen a eschek hatalmába kerülvén, újabb rablófészek gyanánt használtassék. Szepsi.

Hunyady János, Giskra térfoglalásának hírére, még az 1449. év folyamán Szepsi előtt termett, és miután a hevenyében épített erősséget rövid ostrom után bevette, Tornán át nyugatnak fordult, hogy a bányavárosokban tartózkodó esch fővezért fölkeresse. De az akkori zavaros állapotok közt megtörése nem sikerülhetett, csak békére hajlítása. A Giskrával 1450-ben megkötött mezőkövesdi békeszerződés értelmében Kassa újra a eschek birtokába került.

Minthogy Giskra a kövesdi pontozatok daczára sem hagyott fel a hatalmas alatt lévő országgrész fosztogatásával, Hunyady 1451-ben másodszor indított hadat Abauj vármegyébe és Szepsit másodizben vette ostrom alá, mely most sem daczolhatott. Giskra e hadjárat befejeztével rövid időre ugyan elhagyta az országot, de 1455-ben megint a felvidéken hatalmaskodott, — esakhogy a régi viszony V. László és esch hadvezére között akkortájt nem igen lehetett barátságos, máskülönben nem vette volna Kassa 1457-ben a király rendeletét, melyben a várost utasítja, hogy a eshektől átvett jászói erősséget gondosan őrizze, nehogy ismét gonosz kezekbe kerülve, a vidék romlására váljék; Hunyady László megöletése után azonban Giskra újra Felső-Magyarország teljhatalmu főkapitányaként szerepelt.

Mátyás trónrajutásával a Giskra-féle háboru utolsó korszakához értünk. I. Mátyás.
A borsodmegyei esch várak elfoglalása után, Mátyás 1458-ban *Rozgonyi* Sebestyén vezérlete alatt egy aránylag erős hadosztályt menesztett Abaujvármegyébe, melyhez *Héderváry* László, egri püspök és *Magyar* Balázs dandárai is csatlakoztak. Az egyesült hadak előbb *Mislye* elé vonultak, mely az első roham alkalmával a magyarok birtokába jutott, kik, a több évi zaklatások tudatában, a 400 főből álló esch őrséget lekaszabolták.

Mislye bevétele után *Rozgonyi* a főhaddal Gálszécs felé vonult el, hol *Azamith* 3000 eschhel táborozott, míg az egri püspök Jászónak tartott. Jászó meghódolása.
Jászó esch parancsnoka, *Udersky*, a magyarok közeledtére az őrség nagyobb felével a sárosmegyei *Berzevicze* várba menekült, míg a hátrahagyott esekély számú katonaság a védelmére bizott várat másnap *Héderváry*nak

átadta. Giskra 1462-ben bekövetkezett meghódolásával a cseh zsebrákok ellen folytatott háboru véget ért.

Kázmér Kassa előtt.

Mig Mátyás a cseh korona elnyerése okáért a külföldön tartózkodott, azalatt a király országlásával elégedetlen főurak Kázmér herceget, a lengyel király második fiát és Erzsébet királyné unokáját hívták be az országba, hogy Mátyás helyébe őt helyezték a királyi székbe. Kázmér 1471. októberben 12 ezernyi sereggel hazánkba tört. Mátyás, *Szapolyay* Imre és *Csupor* Miklós parancsnoksága alatt az akkor már jelentékenyen megerősített Kassát egy királyi sereggel megrakatta. Kázmér nem bízott abban, hogy a várost kézre keríti, s e helyett Kassa megkerülésével a Bodva völgyébe tért ki, melyen át a Rákoson táborozó király megtámadására indult.

Albert ostromolja Kassát.

Mátyás halála után a királylyá választott II. Ulászlóval szemben, ennek öcsese, Albert lengyel herceg lépvén föl, Lengyelországból beütött és Eperjes elfoglalása után 4000 gyalogos- és 8000 lovasból álló hadával 1490. szeptember havában Kassa alá érkezett s azt ostromolni kezdte.

A lengyel ágyuk majdnem szakadatlanul törték a falat, és minthogy ezenkívül egy Beatrix királyné által küldött 400 főnyi lovas-csapatot is szétugrasztott Magyar Balázs, Albert hive, a polgárság végre már esüggedni kezdett, mi az október elején Ulászlóhoz intézett leveléből eléggé kitetszik.

A HŐHÉRBÁSTYA KASSÁN.

A király a felmentést sürgető levél vétele után Hatvannál összpontosította dandárait, melyek közül *Bakács* Tamás 200, *Báthory* István 500, *Corvin János*, *Kimizsy* Pál 300, *Szokolji* János esanádi

püspök 300 és *Ghúz* Osvát ugyancsak 300 vitézből álló banderiumai tüntek ki.

Ulászló hatvani seregével még a tél folyamán Kassa fölmentésére indult. Serege a város közelében a Szepességről odasiertt *Szapolyay* István 4500 emberből álló hadával erősödött. Nagyon késleltette, sőt időközönként majdnem lehetlenné tette a hadműveletet a rendkívüli nagy hideg, a folytonos óriási szélvihar és hóföregteg. A kedvezőbb időjárás beköszöntével megkezdődtek a kölcsönös esatározások, sőt egy páros viadal szemlélete is kijutott a két seregnek, amennyiben egy Albert seregéhez tartozó óriási tatár kihívására egy Ulászló-párti vitéz, *Jaksics* Demeter, a harezba elegyedett, mely a tatár leterítésével végződött. Az 1491. február 20-án létrejött békekötés felszabadította Kassát a féléves ostromzárlat alól.

Albertnek a békekötés megszegésével 1492-ben kezdett újabb hadjárata, az elébe küldött *Szapolyay* István távezavölgyi győzelmével végződött december 24-én. 1497-ben Albert harmadszor csapott Kassa vidékére, mely alkalommal a város ismét sokat szenvedett.

Kassa Ferdinándnak hódol.

A mohácsi gyásznapi után, mint tudjuk, két király lett az országnak. Zápolya János Tokajnál megveretvén s a Tisza balpartjára szorítottván, az Abaujvármegyében fekvő *boldogkői* és *regéczi* vár, valamint Kassa városa is, Ferdinándnak meghódolt.

A tél beálltával János még egyszer megkísérlő a támadó föllépést.

Hogy ez újabb hadviselésében Lengyelországra támaszkodhassék, min- Zápolya János.
denekelőtt Kassát akarta hatalmába visszakeríteni és e czélből csapatjait még december havában Tasnádon és Debreczenen át a Tisza felé irányította. Vállalata azonban mindjárt kezdetben nem ígérkezett keesegtetőnek. Előhadát, *Bodó* dandárát, miután karácsonykor a Tiszán átkelt és *Mező-Keresztesnél* táborba szállott, megtámadták és szétverték Ferdinánd magyar kapitányai u. m. *Török* Bálint, *Pekry* Lajos és *Bakics* Pál. János azalatt a sereg derék-hadával — 13,000 emberrel és 18 ágyuval — 1528 húshagyó keddjén Debreczenből Tokajra vonult, honnét a Tiszán való átkelése után Ujhelyen és Töke-Terebesen át Kassára irányította seregét.

Ferdinánd, miután Kassa elfoglalását tudomásul vette, a bányavárosokban működő *Katzianer* Abaujba indította, hova különben *Török* Bálint magyar hada is törekedett. Ferdinándnak a város visszafoglalására mozgósított serege mindössze 3200 német lándzsás-, 500 német vértelovas és 300 magyar lovasból állott, s *Katzianer* aligha vállalkozott volna e csekély néppel János megrohanására, ha ez utóbbi seregének erkölcsi értéktelenségéről, valamint több alkaptányának u. m. *Dóczy*, *Czibak* és *Radics* árulási szándékáról biztos tudomással nem bír.

János király az ellenség előnyomulására márczius elején elhagyta Kassát és a várostól délre — körülbelül 12 kilométernyi távolságban fekvő *Szina* helység közelében várta be *Katzianer* seregének támadását, melynek gyöngítésére, de egyszersmind nagyobb ellentállásanusíthatása végett, állását földsánczokkal erősítette meg.

Katzianer márczius 20-án, úgy látszik déltájban közelítette meg János állásait és mindjárt az első rohammal hatalmába ejtette az ellenség által gyöngén megszállott szinai erdőt. *Török* Bálint a főállások megtámadását a következő napra kívánta halasztatni, ámde a fővezér, kinek — mint már előbb említve volt — János táborának belviszonyairól biztos tudósításai voltak, még az nap akarta János seregére a döntő csapást mérni és számításában nem csalódott. János alparancsnokai közül *Kisvárday* betegség ürügye alatt távol maradt az ütközettől, *Dóczy*, *Radics* és *Czibak* még reggel megváltak a seregtől. Midőn *Katzianer* az utolsó általános rohamra előrevezette csapatjait, a hajduk és lengyelek kivételével, kik egy ideig vitézül harezoltak, csakhamar futásnak eredt János demoralizált serege és *Katzianer* a csatatér urává lön. A szinai csatavesztés után János Lengyelországba menekült; *Katzianer* ellenben Kassára vonult.

Ferdinánd német zsoldosainak féktelen zsarolásai miatt azonban a felvidék rokonszenve ismét János király felé hajlott, és midőn annak időközben

SCHWENDI LÁZÁR.

Szina: ütközet.

Lengyelországban szervezett és *Athinay* Simon vezérlete alatt 1528. derekán az országba küldött előhada Ferdinánd egyik hadosztályát, mely *Serédy* Gáspár parancsnoksága alatt Kassáról Athinay elé sietett, szeptember 25-én Sárospataknál megverte, az abaujmezei várak közül Boldogkő és Regécz újra János pártjára állottak, ki azalatt Athinayt jelentékeny sereggel követve, Zemplénmegyén át Lippára vonult.

Boldogkővár
ostroma.

Boldogkő várának visszaszerzésére Serédy Gáspár, Ferdinánd kassai főkapitánya, 1530. elején Bebek Ferenczet küldötte ki. A csekély kiterjedésű vár egy csak északról megközelíthető sziklás hegygerinczen épült; a két oldalt fekvő *Magoska* és *Sz. Iván* hegyek felől azonban hathatós módon ágyúzható. Mindamellett kitarotán daczolt a vár Bebek ostromkísérleteivel és miután Ferdinánd emberei azt hat hétig zárlat alatt tartották, végre is elvonultak a nélkül, hogy annak birtokába jutottak volna.

Kassa Zápolya
birtokában.

Még nagyobb kudarcot vallott Ferdinánd ügye a felvidéken Kassa elvesztésével 1536-ban, amiről Kassa történetében megemlékeztünk, midőn Serédy alparancsnokai közül Esztény György, Ghechey Márton és Lónyay Gergely, János király híveivé lettek. János 1536-ban *Horváth* Ferencz,

KASSA. — FŐKAPITÁNYOK HÁZA. (MOST HONVÉDKASZÁRNYA.)

regéczi várnagy, valamint *Eödönffy* László és *Kállay* János dandárait 1536. aug. havában Kassa közelében szállásoltatta el és csak az alkalmas pillanatot várta, hogy a város birtokába jusson. Serédy december 4-én Nagy-Idán tartózkodott. A helyettesül Kassán hagyott Lónyai Gergely e körülményről azonnal értesítette János dandárait, mire ezek, sűrű köd által segítve, a reggeli órákban a város közvetlen szomszédságába

vonultak. Ennek megtörténtével Lónyai és Ghechey a helyőrség német katonáit részint felkonozolták, részint lefegyverezték, míg Esztény György a magyar katonasággal a felső-kapun át János hadaihoz csatlakozott. Dél tájban a város megszállása már végre volt hajtva.

Serédy a helyőrségnek Ferdinándhoz hű maradt s megmenekült töredékével Lőcsére húzódott vissza és ott várta be a segélyére küldött *Ebersdorfer* érkezését, minthogy azonban ennek megjöttével sem vélte tanácsosnak, hogy Kassa visszafoglalására induljon, Ferdinánd meghagyására 1537. tavaszán *Fels* Lenárt újabb erősítésekkel indult a felvidékre.

Fels a Szepességben álló hadakkal egyesülvén, 7000 lándzsás, 2000 vértés lovas és 300 huszár fölött rendelkezett. A hadműveletek megkezdésekor Ferdinánd hadvezére első sorban Kassa elszigetelésére törekedett és miután 1537. május 19-én *Regéczet* ostrommal bevette, a Kassa segélyére érkező Fráter Györgyöt a Bodogon és Tiszán átűzte, végül pedig a Tisza vidékéről visszatértében Boldogkővárát is megvívta, most már elérkezettnek találta az időpontot, hogy magát Kassát, melynek parancsnoka az időben *Czéczey* Lénárt volt, ostrom alá vegye; de alig érkezett Fels a város alá, midőn Ferdinánd király a megindított békealkudozások következtében

Regécz megyé-
tele.

hadait Kassa alól elszállította. Kassa ezután még 15 évig (Izabella 1552-ben beállott kiköltözéseig) maradt János, illetőleg János Zsigmond birtokában.

Kassa erődítése — az 1556. április 13-án dühöngött óriási tűzvész pusztításai következtében — meglehetősen elhanyagolt állapotba jutottak s mint-hogy a város fegyverekben sem bővelkedett, Ferdinánd méltán tarthatott attól, hogy Felsőmagyarország főhelye könnyű szerrel ismét a Zápolyapárt kezeibe juthat: ennek megakadályozására elrendelte tehát, hogy *Puchaim* Farkas Kassa védelmére a felvidékre siessen.*

Kassa erődítése.

Puchaim serege 5000 német gyalogosból és 600 ugyancsak német vértetes lovasból állott. Miután Sárosmegyében Forgách Simon hadával egyesült, 1556. július havában Kassára nyomult, mely városban két hétig tétlenül tanyázott. Végre elhatározta, hogy Perényi fészket, a nagyidai várat, megostromolja. Perényi — rendes katonaság hiányában — ezigányaival védte a várat, oly vitézül, hogy már visszavonulásra kényszerítette Puchaim seregét, midőn a löszerben beállott hiány a további ellenállást lehetetlenné tette. Erre a királyiak Nagy-Idát 20 napi ostrom után augusztus 17-én bevették és földig lerombolták. Hasonló sors érte az abaujvári erősséget is.

Nagy-Ida és Abaujvár lerombolása.

Az ország nagyobb részében már régen garázdálkodó törökök 1558-ban léptek első ízben Abaujmegye területére. Ez évben történt ugyanis, hogy *Velizán* bég, füleki parancsnok, egy portyázás alkalmával Szikszón és annak vidékén rabolt s miután gazdag zsákmányra tett szert, a Sajó-völgyben fölfelé haladva, Fülekre visszatért. Kaza mellett azonban utólérte őt október 13-án *Telekessy* Imre, kassai főkapitány, ki *Bebek* György hadával egyesülve a török seregen fényes győzelmet aratott és körülbelül 2000 szikszó-vidéki magyar fogolynak visszaadta szabadságát. Ez első betörést nemsokára egy újabb követte, midőn a Felső-Tisza mellékén *Schwendi* Lázár ellen harezoló János Zsigmond felszólítására *Hasszán*, temesvári pasa, a felvidék leigázására indult.

Törökök Abaujváran.

Hasszán 1567-ben Jászberénynél körülbelül 5000 embert gyűjtött össze és április 2-án tört Borsodmegyébe, hol azonban *Dédes* előtt órákig vesztegelt. Dédes bevétele után Hasszán a főhaddal Putnokon át Gömörmegyébe hátrál, míg egyes kisebb csapatosztályok Abaujvármegye határszéli várait — melyek azonban őrségek nélkül állottak — u. m. Finkét, Gálfalvát és Gagybátort szállották meg, de *Vadászvárát*, mely Rákóczy György birtoka volt és *Ináncsot*, melynek lakossága a körülsánezolt temetőben hősiiesen ellenállott, csak hosszas küzdelmek és a védők lemészárlása után ejthették hatalmukba. Schwendi e garázdálkodások hírére csakhamar Kassán termett, de a fogságba hurezolt 12,000 lakos kiszabadításaért semmitsem tett.

Hasszán portyázó hadjáratai.

* Egy 1557. szeptember 1-én készült és a városi levéltárban megőrzött fegyvertári kimutatás szerint lövőfegyverekből mindössze csak 576 szakálás puska, 9 mozsár, 2 falkon (nehezebb tábori ágyú), 20 falkonet (könnyű tábori ágyú) és 4 scharfethyn (a tábori ágyúk egy különös neve) állott rendelkezésre a várfalak védelmére. A fegyverek a városi fegyvertárakban és a körfalbástyáin következőképen voltak elhelyezve: a tanács házában 164 szakálás puska, 5 mozsár, 2 falkon, 15 falkonet és 4 scharfetyn; a pénzverőben 60 szakálás puska; az ágyúöntőben 2 mozsár; a városi házban 46 szakálás puska; a mézszárosok bástyáján 2 városi és 5 ezéhbeli puska; a felső kapu tornyán 1 mozsár, 2 falkonet; a takácsok bástyáján 4 szakálás puska, 1 mozsár; a kovácsok bástyáján 200 szakálás puska; a kerékgyártók bástyáján 4 szakálás puska; a tímárok bástyáján 1 városi és 3 ezéhbeli puska; a szűcsök bástyáján 4 városi és 2 ezéhbeli puska; a eszerzők bástyáján 4 városi és 2 ezéhbeli puska; a borbélyok bástyáján 2 városi és 2 ezéhbeli puska; a szabók bástyáján 6 városi és 6 ezéhbeli puska; a vargák bástyáján 3 városi és 3 ezéhbeli puska, 1 falkonet; az alsó kapu tornyán 4 szakálás puska, 2 falkonet. (V. ö. ifj. Kemény Lajos közleményét. Tört. Tár 1890. évf. 2. f.)

Szinán pasa. 1588-ig nem járt török had Abaujvármegye területén. Ez évben Szinán, budai pasa, ezer arany forintnyi adót vetett ki Szikszóra, melynek lefizetését a szikszóiak kereken megtagadták. Szinán ennek hallatára Kara-Ali bég, székesfehérvári pasa vezérlete alatt Füleknél összpontosította Füleket, Szécsény és Vác helyőrségeit, melyek 70 lófarkaljat képeztek és egyesek szerint 12, mások szerint 16,000 emberből állottak, 4 sugárágyúval. E seregnek kellett a szikszóiakat megfékeznie. Kara-Ali először Putnokot ostrom-

BETHLEN GÁBOR FEJEDELEM.

molta, majd Sajó-Szent-Péteren át Szikszó felé vonult, hova október 8-án, délután 3 órakor érkezett meg.

Szikszói esata.

A törökök közeledtére Szikszó lakosságának egy része — nagyjából nő, gyermekek, fegyverszolgálatra már alkalmatlan férfiak — elmenekült, míg a fegyverfogható nép a fallal és árokkal körülkerített református templom udvarába sereglött, hogy az ellenség előnyomulását — a körülfekvő városok parancsnokai által megígért fölmentő hadak elérkeztéig — késleltesse. Délután 5 óráig tartott a templom rombolása a nélkül, hogy Kara-Ali azt megvívhatta volna. Ujabb ostromhoz készült, midőn hírért vette, hogy fölmentő magyar és német had közeledik. A pasa erre Szikszót

felgyújtotta és seregével a Mánta-pataknak a Bársonyosba való torkolatánál csatarendbe sorakozott. A jobb szárnyat lovassága képezte, körülbelül 6000 ember; a bal szárnyon tömörültek a janicsárok, mintegy 4000 ember; az állás közepét a nehéz sugárágyuk foglalták el, míg a sereg hátát erős szekérvár biztosította.

Kara-Ali menetének kezdetén *Rákóczy* Zsigmond egri várnagy, a felvidék várparancsnokait felszólította, hogy minden rendelkezésükre álló katonaságot összegyűjtve, a török seregnek egyesült erővel állják útját. E felszólítás következtében Rákóczyn kívül a veszélyeztetett részek védelmére siettek: *Serényi* Mihály Kassáról, *Rotthaler* János és *Raibicz* Albert Szendrőről és *Drugeth* István zempléni főispán Homonnáról. A keresztény vezérek Vadász környékén gyülekeztek és bár seregük alig állott 2000 magyar és 300 német vitézből, példát ritkító bátorsággal vetették magukat a négyszeres ellenségre. Kara-Ali még hadainak rendezésével foglalkozott, mikor a keresztény sereg élén vágató magyar vezér már támadót fuvatott. Rákóczy csatarendjének közepén haladtak *Drugeth* emberei és a szendrői lovasok; a jobb szárnyat alkották a német puskások, míg a bal szárnyon az ú. n. fekete lovasok fejlődtek föl. Mindjárt az első összecsapásnál történt, hogy Kara-Ali hatalmas vágást kapott homlokára és eszméletét veszítette. Helyette Musztafa, szécsényi bég vette át a vezérletet, de nemsokára ő is holtan bukott le a lóról. A parancsnok Bajezid pasa lón, a ki a kellő pillanatban elsüttette az ágyúkat, mire a keresztények jobb szárnya zavarba jött és Alsó-Vadász felé meghátrált. A janicsárok a megrendült keresztényeket üldözőbe veszik és már megkerüléssel fenyegetik, sőt Rákóczy, alvezérei kérelmére, már Szerenes felé készül hátrálni, midőn egyszerre Serényi lovasságával a folyton tért nyerő ellenségre tör; a janicsárok erre megzavarodnak, a magyarok jobb szárnyán mintegy 300 ember újra rendezedik, és Rákóczy összeszedvén utolsó embereit, a tüzelő ágyúkat rohanja meg, melyek rövid küzdelem után kezébe kerülnek. A küzdelem ezen stádiumában dőlt össze *Drugeth* István lova, mire ő maga foglyul esett, de zempléni megyei hívei nem engedték vezéröket elhuzoztatni és elkeseredett dulakodás után kiszabadították. Ugyancsak ekkor rogyott le lováról Bajezid pasa is, mire az egész török harcvezető a szekérvár felé huzódott vissza, hol most kétségbeesett küzdelem fejlődött ki. A hadrend teljes felbontásával ember ember ellen harcolt, a tusát a földig leégő Szikszó tüze rémesen világította meg. Körülbelül 11 óra felé vad futásnak eredt a török sereg. A magyar lovasok a Sajó vizéig üldözték. 1744 török hulla fedte a csatamezőt és 2000-nél több ember veszett el futás közben, részint a Sajó hullámaiban, részint az üldözők fegyverei által. A foglyok száma mintegy 400-ra rugott. A magyarok birtokába került még 30 lófark és zászló, 4 sugárágyú, 482 ló és 600 podgyászos szekér.

De a magyarok vesztesége sem volt csekély. A parancsnokok közül elesett Pethő György, Széchy Péter, Kerezi Lénárd, Tarnóczy Lukács, Raibicz Frigyes, Nimtsch János és Praclich Kristóf; továbbá 410 magyar és 220 német közvitéz.

Midőn a felvidéki rendek Rudolf önkényes föllépése miatt 1604-ben az engedelmességet megtagadták és Bocskay István zászlajához szegődtek, az épen akkor Nagy-Várad vidékén táborozó kassai főkapitány, Belgiojoso Jakab, sietve iparkodott Kassára visszatérni, de mikor a városhoz közeledett, a tanács utasításai folytán annak kapui a visszatérő sereg előtt bezártak. Belgiojoso kénytelen volt Szepesváralja felé visszavonulni.

Bocskay.

Lippay Balázs, *Boeskey* elővédének parancsnoka, csakhamar értesült a kassai eseményekről, de egyszersmind tudomást szerzett arról is, hogy a város falai között *Lassota* alatt még némi idegen katonaság is tartózkodik, mely a tanács végzéseit esetleg veszélyeztetné; *Boeskey* nevezett alkapitánya erre gyorsított menetben indult el *Tokaj* vidékéről *Kassa* felé, hogy a várost mennél előbb biztosítsa *Boeskey*nek.

Október 29-én érkezett *Lippay* *Kassa* alá és miután *Lassota* hadának bántatlan elvonulást biztosított, másnap megszállotta a várost, hova november 11-én maga *Boeskey* is megérkezett. *Boeskey* bevonulása után *Lippay* *Belgiojoso* üldözésére a szepesi várhoz indult.

Básta György.

A *Boeskey* által támasztott mozgalmak ellensúlyozására *Básta György* parancsnoksága alatt *Esztergom* mellett 15 ezernyi sereg szervezkedett és *Belgiojoso* szorult helyzetének hallatára *Básta* érkezettnek vélte az időt,

FORGÁCH ÁDÁM.

hogy támadó hadműveleteit megkezdje. Előhaladtában előbb *Osgyánnál* — *Rima-Szombattól* nyugatra —, majd *Edelény*nél ütközött meg *Boeskey* előretolt hadosztályaival és ezek visszaszorítása után *Szendrő* ellen sietett, melyet ostrom nélkül hatalmába ejtett. Az edelényi vereség és *Szendrő* elestének hírére *Lippay* felhagyott *Szepesvár*ának ostromával és *Kassa* falai mögé húzódott vissza.

Básta *Belgiojoso*val eszközölt egyesülése után *Eperjesre* vonult és miután *Szepes*- és *Sáros*megyét a király iránti hűségre intette, december 2-án *Kassa* ostromlására indult. A királyi előhad este közelítette meg a várost és a téglavetőök mellett táborozott. Harmadnapra megjött *Básta* derékhada is, melyet a kedvezőtlen téli időjárás miatt

a külvárosok házaiban szállásoltak el, mire *Sennyey*, *Boeskey* kassai kapitánya, a külvárosokat december 5-én olyannyira lövette, hogy *Básta* emberei kénytelenek voltak azokat odahagyni. Mindamellett déltájban a város átadására szólította föl *Sennyeyt* a királyi vezér; a várórség e felhívásra kirohanással válaszolt, mely alkalommal mindkét részről körülbelül 100–100 ember esett el. Az ostromlók halottjai között volt egy *Mansfeld* gróf is. *Básta* ezek után meggyőződött arról, hogy a város megvívására egyelőre nincs kilátása, s december 6-án seregével *Eperjesre* takarodott.

Boeskey 1606. december 22-én bekövetkezett elhunytja után *Kassa* a bécsi békekötés szerint a király kezébe került.

Bethlen Gábor hadjáratának kezdetén *Kassa* tanácsának határozata folytán a város *Bethlen* pártjára állott, miről a fejedelem, tokaji tartózkodása idejében, egy küldöttségtől értesült.

Rákóczy György.

A fejedelem ennek a hírek vétele után *Rákóczy* György, továbbá *Szécsy*

György és *Rhédey* Ferencz vezérlete alatt a város megszállására tetemes sereget küldött, mely 1619. szeptember 5-én Kassa előtt táborba szállt. Dóczy András, II. Ferdinánd kassai főkapitánya, minden áron ellenezte a város átadását, de esekély hadával nem akadályozhatta meg, hogy Bethlennek a városban levő hivei a király érdekeit védő főkapitányt megrohanják és őrizet alá helyezték, mire Rákóczy György a városba vonult.

Szécsy kiküldetvén a megye többi részének biztosítására, Jászót, az Jászó lerombolása. egri püspök és káptalan akkori székhelyét leromboltatta. Bethlen Gábor halála után a város újra II. Ferdinánd birtokába jutott.

Lépést tartva a hadieseményekkel, Kassa erődítése is fokozatosan tökéletesedett.

Hogy a külső várfal déli része nagyobb ellenálló képességgel rendelkezék, épült — úgy látszik még Bethlen idejében — a róla elnevezett „Bethlen Gábor-bástya“, mely az alsó kapu bal oldalában merészen ugrott ki. A felső kaputól jobbra, a belső körfal észak-keletre néző sarkában építette a város 1631-ben saját költségén a kovácsok ágyutelepét, melynek homlokzatára következő feliratu táblát illesztetett: „Anno MDCXXXI sub Judicatu Generosi ac Prudentissimi viri Michaelis Vass“. Ennek megfelelően emeltetett a belső körfal észak-nyugati sarkán — a még jelenleg is fennálló fegyverház-utczai száraz-malom szomszédságában — II. Ferdinánd parancsára a mészárosok ágyutelepe, miről a következő ott elhelyezve volt felirat tanuskodott: „Sub auspiciis Saeratissimae Romanorum Imperatoriae ac Germaniae Hungariae, Bohemiae etc. Caes. Regiae Majestatis Ferdinandi II. Judice civitatis Nicolai Keöszegy Anno Domini MDCXXXVII.“ E védművek Rákóczy fölkelésének idejében már szolgálatot teljesítettek.

I. Rákóczy György erdélyi fejedelemmé történt megválasztásában II. Ferdinánd kezdetben sehogysem tudott megnyugodni és az ellene tervezett hadjárat megindítására *Eszterházy* Miklós nádor alatt 1631-ben Kassán sereget is gyűjtetett. Minthogy azonban annak Bornemisza János vezérletére bízott élesapatját Rákóczy hadvezérei u. m. ifj. *Bethlen* István és *Zölyomy* Dávid Rakamaznál megverték és az északi megyék inkább Rákóczy, mint Ferdinánd ügye mellett látszottak állást foglalni, a további hadviselést az 1632-ben megkötött kassai béke egyelőre megszüntette.

A Rákóczy-féle mozgalom 1644-ben bekövetkezett újabb kitörésekor Abaujvármegye nemessége nyíltan az erdélyi fejedelemhez csatlakozott és Kassa polgárságával egyetértve a királyi főkapitányt, Forgách Ádámot, márczius 11-én elvonulásra kényszerítette, mire Rákóczy György a következő napon a várost birtokába vette.

Kassa kézrekerítése után Rákóczy a hadjárat folytatásának érdekében következő módon intézkedett: Kassa kapitányává *Rott* Orbánt nevezte ki; a lengyel határon gyülekező *Homonnay* János vezette sereg megfigyelésére *Bakos* Gábort észak felé indította; a Vág völgyében és a bányavárosokban kellett *Kapronczay* Györgynek és *Bornemissza* Pálnak működnie, míg a derék-hadnak *Rákóczy* György továbbá *Rákóczy* Zsigmond, *Kornis* Zsigmond, *Kemény* János és *Sulyok* István vezérlete alatt a Garam völgyében kezdett hadakoznia.

II. Ferdinánd ezen készülétekkel szemben *Eszterházy* Miklós nádor parancsnoksága alatt mintegy 8,000 embert indított a Duna vidékéről Abaujvármegyébe; *Puchaim* Kristóf és *Götz* tábornokok körülbelül 12 ezernyi serege a bányavárosok védelmére tolatott előre.

A királyi hadak előnyomulására Rákóczy derékhada nem bocsátkozott komolyabb ütközetekbe, hanem az ellenség kifárasztására irányított oldalmenetekkel, lassan a Bodrog vidékére húzódott vissza. A bányavárosokba

Puchaim ostro-
molja Kassát.

küldött oszlopok közül *Kapronczay* ellenállott ugyan Puchaim seregének, de az ütközettel együtt életét is vesztette. Puchaim és Eszterházy további előhaladásukban Szendrő várát rohanták meg, melynek bevétele után a Bodrog mellett álló fejedelem ellen indultak. Szerencs elfoglalása és Rákóczy visszaszorítása után Puchaim biztosra vette, hogy az észak felől közeledő Homonnay Rákóczy seregét hátban meg fogja támadni, mire a fejedelem szükségképen a Tisza bal partjára szoríttatnék; e föltevésből kiindulva tehát felhagyott Rákóczy további üldöztetésével és e helyett *Kassa* elfoglalására sietett, hova június 19-én érkezett meg és a város bombázását a miszlókai partok felől nyomban meg is kezdte.

Puchaim számításai azonban sehogysen teljesültek. Homonnay János országbíró — leszámítva egy kis hadosztályt, melyet Forgách Zsigmond vezérlete alatt Puchaim erősítésére Kassára irányított — tétlenül vesztegelt Felső-Zemplénben. Az erdélyi fejedelem pedig meggyőződván arról, hogy a hadviseléshez nem igen ért, a Bodrog mellett összpontosított hadak vezér-

letét Kemény Jánosra, Bethlen Gábor kitünő tanítványára bízta, ki Homonnay tétlenségét legott kiaknázva, Szerencsre tört, azt elfoglalta és most a Hernád-völgyben fölfelé haladva csakhamar Nádasdon termett.

A nádasdi táborban értesült Kemény arról, hogy a Puchaim segítségére küldött Forgách hadoszlop a Ronyva-völgyből Kassára törekszik. A gyors elhatározásu hadvezér ennek hallatára egy perezig sem habozott és Forgách elé sietett, kinek seregét Szaláncznál rövid küzdelem után teljesen szétveré. A szalánczi ütközet után Kassa felé folytatja útját Kemény és miután az őrség szaporítására Jármy Ferencz alatt egy hadosztopot a városba menesztett, a sereg zömével a várostól keletre fekvő

Szalánczi ütkö-
zet.

RÁKÓCZY ZSIGMOND.

kassaujfalusi magaslaton ütötte föl táborát.

Puchaim, miután Forgách megveretését és Kemény eljöttét tudomásul vette, nem bátorkodott megtizedelt seregével az ellenség támadását bevárni és eltökölte, hogy Eperjesre vonul vissza. Minthogy azonban a sárosi utat Kemény tartotta megszállva, a királyi sereg csak éjjel és a várost északról kerítő erdőkön áthaladva juthatott nagynehezen a Tárca völgyébe. De Kemény János nem az az ember volt, a ki féleredménynyel beérte; mihelyt Puchaim elvonulásának irányát megtudta, nyomban üldözésére kerekedett és hátvédő csapatját Somosnál utólérvén, azt szétgrasztotta.

E hadjárat többi hadműveletei közül felemlítendő még Regécz várnak ostroma, melyet közvetlenül Kassa fölmentése után Rákóczy György személyesen folytatott. A fejedelem halála után 1648-ban Kassa és a megye Regéczezel együtt a királyra szállt vissza.

A vasvári káros békekötés és az ország váraiban elhelyezett idegen katonaság erőszakoskodásai mindenütt nagy elégtelenséget szültek, ez okokhoz járulván a vallási torzsalkodások, törvénytelen adókvetések is. A nemzeti

ellenállás üszke ismét lobbot vetett, és az elégületlenek, u. m. Petróczy István, Kende Gábor, Szuhay Mátyás és Szepesy Pál, a nagy-váradai pasa segédkezése mellett, 1672. augusztus havában kitűzték a fölkelés zászlaját, mely alá — aránylag rövid idő alatt — 15,000 ember sietett. E rögtönzött sereg Kálló és Nagy-Bánya elfoglalása után átkelt a Tiszán és Kassára tartott.

Kuruczok fölkelése.

Kassán július végén *Spork* János parancsnoksága alatt kilenczezernyi sereg táborozott, minthogy azonban *Spork* augusztus 2-án felsőbb parancsra elvonult, az elégületlenek közeledtére *Spankau* Páris kassai főkapitány mindössze csak 2000 emberrel vonulhatott a város falai mögé.

Spork.

Spankau.

Az elégületlenek serege Kassától délre, Enyiczke és Buzinka között állapodott meg és minthogy vezérei a kassai helyőrség nagyságát nem ismerték, a város megrohanását egyelőre elhalasztották.

Spankau egy 100 főből álló előretolt német lovas-csapat jelentései útján értesült az ellenség táborozási helyéről, míg ő maga a helyőrség zömével Bárezánál várakozó állást foglalt. E jelentések vagy hézagosak lehettek, vagy kevésre becsülhették az elégületlenek hadi értékét, másképen nem érthető *Spankau* vakmerősége, melylyel szeptember 13-án a nyolcszoros erő megtámadására indult.

Enyiczkei ütközet.

A pesti uton haladó előcsapat *Enyiczkétől* délre akadt az ellenséges seregre, mely Petróczy és Szuhay parancsadásaira csakhamar rendezkedett és a német előhadat az enyiczkei várkastélyig visszanyomta. Időközben megérkezett *Spankau* főereje, mely folytonos támadásaival az ellenséges harcvezonalat előbb megállítja, majd zavarba hozza, mire Petróczy a harcvezonalon végig vágatva kitarásra és újabb előnyomulásra serkenti híveit. A küzdelem ennek következtében megállapodott és minthogy az elégületlenek folyton kipihent erőkkel léphettek a tusába, *Spankau* végre is kényszerítve érzi magát arra, hogy visszavonuljon. De már későn volt. Az ütközet vége felé érkezett a harcmezőre a sereg utócsapatát képező Szóts János 2000 emberből álló dandára, mely a németek szárnyába tör és véres öldöklést visz véghez, melyből *Spankau* kevesed magával csak az éjszaka védelme alatt menekülhetett meg.

Ha a fölkelők az ütközetet követő napon összes erejükkel a város ellen nyomulnak, nincs benne kétség, hogy hatalmukba került volna, de a táborban uralkodó egyenetlenség következtében csak Szuhay Mátyás indult Kassa ostromára, míg Kende Gábor Regécz, Serédy Benedek Eperjes, Petróczy István pedig Lőcse ellen nyomult.

Midőn Petróczy Lőcset már tizedik napja eredménytelenül ostromolja, hírét veszi annak, hogy neudingi *Kobb* Farkas 6000, *Diepenthal* 2000 és *Eszterházy* Pál 1000 emberrel Liptón át Kassa felé közeledik. Petróczy erre felhagyott Lőcse zaklatásával és Eperjesre hátrált, honnét Serédyt is magával hozva Kassa alá vonult, melyet Szuhay még mindig eredménytelenül tartott zár alatt. Szuhay tanácsára az elégületlenek összes hadereje most Kassa alól Királynépén át Györkére vonult vissza és ez oldalállásban készült a döntő csatára.

Györkei ütközet.

A királyi vezérek Kassának az ostromzár alól történt felszabadítása után akadálytalanul egyesülhettek ugyan *Spankau* hadával, a rendelkezésükre álló sereg létszáma azonban még most sem közelítette meg a györkei tábor erejét, mely körülmény megfontolása után *Kobb* oly szövetségességhez fordult, melyhez a német vezérek lázadókkal szemben máskor nem igen szoktak fordulni: a csábításhoz. Midőn t. i. *Kobb* serege október 25-én Királynépére elvonult, a fővezér biztosító levelei és ajánlatai — *Bar-kóczy* közvetítése mellett — a kuruczok táborában levő hajdukat arra bírták, hogy az összeütközés kezdetén hagyják el tömegesen Petróczy zászlaját és csatlakozzanak a királyiakhoz. Az eredmény biztosítása után *Kobb* október 27-én megkezdte a csatát.

A küzdelem rövid ideig tartott. Midőn az elesábított hajduk zászlajaikat

és fegyverzetöket rendszerint eldobták és a királyiakhoz pártoltak, a csúf árusítás látása óriási módon lehangolta a kuruczok harcuk kedvét és kivéve a jobb szárnyon küzdő zempléni dandárt és körülbelül 1000 gyalogost, kik vitézül helyben maradtak és utolsó emberig felkoncizoltattak, a sereg többi része futásnak eredt. Petróczy, Kende és Szepesy dandárai a Tisza felé menekültek meg, míg Szuhay és Szöts csapatai a Sajó mögött, Onodnál újra megállapodtak. A fogságba aránylag kevés került, kiket Kobb nyársra huzatott.

A győrkői győzelem korántsem mentette meg az elégtelenek becsapásaitól a megyét. 1675-ben újra Kassa előtt termettek és a külvárosokat fosztogatták. Egy másik csapat Tornát szállotta meg Boldogkő várát azonban siker nélkül ostromolták hat héten át és végül is elvonulásra kényszerítette őket a vár kapitánya, *Becskerédi* Ferencz. A következő évben Jászóra törtek, de Kassa alól ismét eredménytelenül takarodtak el.

Hogy Kassa a kuruczok gyakori rajtaütése és az őrség csekély volta dacára mindaddig a királyiak birtokában maradt, ez leginkább a város ujjabb keletü megerősítésének tudható be, melyből leginkább az 1670—76-ig épült citadella érdemli meg a különös megemlést.

Kassai citadella.

A kassai czitadella a város déli kapuja előtt terült el és szabályos ötszöget alkotott, melynek egyik oldala, a rajta kivezető hat lábnyi magas kapuval, a város felé nézett. Minden szögletén egy-egy kiugró bástya emelkedett, melyek a város felé nyíló kaputól bal kéz felé haladva, Lipót-, malom-, Montecuccoli-, temető- és Claudia-bástyának nevezettek el. A malom-bástya két oldalán elhelyezett vizemelő gépek a Hernádból a fellegvár árkába terelték a szükséges vizet. A Montecuccoli- és temető-bástya közötti kőfalon át nyílt az akasztófahegy felé egy 18 lábnyi magas kirohanási kapu, míg a Montecuccoli- és malombástyát összekötő fal közepéből egy 19 lábnyi magas labororium-torony emelkedett ki. A malom- és Lipót-, valamint a temető- és Claudia-bástya közötti közfalon egy-egy puskapor-torony építése tervezetett, melyekből azonban 1676-ban még csak az első torony alapfalai készültek el. A bástyák sarkaiban — a Lipót- és Claudia-bástya egymásra néző sarkait kivéve — két-két érczagyut helyeztek el.

Thököly Imre.

Megújult erővel törtek a kuruczok Kassára 1678-tól kezdve, midőn Thököly Imre gróf állott a mozgalom élére. Az ifju vezér mintegy 20 ezernyi sereggel indult a Felső-Tisza vidékéről az északi megyék elfoglalására. Abaujvármegyébe lépve, egymásután elfoglalta *Boldogkővárát*, *Gönczöt*, *Mislyét*, *Széplakot*, *Enyiczket*, *Szalánctot* és *Tornát*. Kassa megrohanása azonban egyelőre nem sikerült. A kassai kudarcz után Thököly seregét két részre osztotta. A sereg kisebb felét Teleky parancsnoksága alatt Sáros-, Szepes- és Liptóme gyékbe rendelte; a sereg zöme Thököly személyes vezérlete alatt Tornán át a bányavárosokba indult.

Időközben *Würben* gróf, *Leslie* tábornok hadosztályával megerősödvé, augusztus havában Kassára bevonult és a vidék lecsendesítésével foglalkozott, mi természetesen a barangoló kurucz-csapatokkal folytatott mindennapi csatározásokkal volt összekötve. Ezen kis háboru főbb eseményei közül kiemelendő *Józsa* István egri kanonok kuruczvezérnek október 1-én Göncz-Ruszkán történt elfogatása; továbbá Kassa külvárosainak a kuruczok által 1679. január 28-án való kifosztása; végül a tornai és szaláncti váraknak Leslie által történt visszafoglalásuk.

Thököly győzelmé Szikszónál.

Thökölynek a bányavárosokba intézett betörése azonban kedvezőtlen fordulatot vett, a mennyiben Szt. Keresztnél *Wrbna* és *Dünenwald* tábornokok által megverve, seregével a Sajó mentében visszavonulni volt kénytelen. Leslie, a szt. keresztü vereség hírére az Alsó-Sajó vidékére rándult, hogy Thököly hadának útját elállja és azt ujjabb csatára kényszerítse. Szikszónál találkoztak az ellenséges hadak. Az összeütközés a királyiakra nézve szerencsétlenül végződött és 500 labancz került a kuruczok fogságába, mire Leslie Kassára visszatért.

Thököly Imre 1682-ben másodszor vezette hadait a felvidékre azzal a szándékkal, hogy Kassát most már minden áron hatalmába keríti. Hadserögét Harangodnál vonta össze és az 14,000 emberből állott. *Strassoldo*, kassai főkapitány, Thököly előnyomulásának hírére *Herbertstein* gróf parancsnoksága alatt 800 főből álló német őrséget hagyott a város védelmére, többi csapatjával a Garam felé tért ki.

Thököly seregének előhadai *Harsányi*, *Petneházy* és *Madács* kapitányok vezérlete alatt már július közepén ezirkáltak a város környékén és egy ily kémszemle alkalmával történt, hogy *Herbertstein* gróf, ki a vár parancsnokságának átvételére éppen akkor Eperjesről Kassára iparkodott, a kuruczok kezeibe esett. *Herbertstein* elfogatása után *Lamb* volt a város parancsnoka.

A város megostromlásában Thököly *Szirmay* Endre ezredes tervei szerint járt el. Nevezett főtisztje mint hadnérmű több éven át tartózkodott Kassán és ott időzése alatt meggyőződött arról, hogy a fellegvár elestével szükségképen meg kell hódolnia a városnak is. E föltevésből kiindulva az első roham tehát, melynek végrehajtását Thököly *Szirmay*-ra bízta, a czitadella ellen irányult.

Szirmay mintegy 1000 emberrel vonult ki az ujfalusi táborból és míg hadoszlopának egyik fele július 20-án késő éjjel a város körfala ellen tüntetett és az őrség figyelmét lekötötte, addig *Szirmay* többi emberével az éj leple alatt megközelítette a fellegvár árkat és miután azon, valamint az odavitt hágesók segítségével a körfalát észrevétlenül átkelt, a zajra föllármázott őrséget — 78 embert — parancsnokával együtt felkonczolta.

A fellegvár bevétele után Thököly másnapon derékhadával a város körfalát rohantatta meg, de a vitéz őrség kitartása és szívós ellenállása mellett a czitadella clestéhez fűzött vérmes remények nem teljesültek. Mint-hogy Thököly most már attól tartott, hogy az időközben *Lőcsére* előnyomult *Strassoldo* a város segítségére jöhet, *Ibrahim* budai pasát Kassa elfoglalásának gyorsítására a város alá szólította. A török sereg augusztus 12-én érkezett Kassa környékére, mire az őrség az ostrom tartama alatt sokat szenvedett várost augusztus 15-én Thökölynek átadta. A vár parancsnokságát Thököly *Fajgel* Péterre bízta.

Thököly szerencsecsillagának hanyatlásával *Schultz* tábornok 1685. szeptember 1-én Eperjost megszállotta, *Caprara Aencas* pedig október 13-án Kassát vette ostrom alá. Thökölynek a nagyváradi pasa által történt elfogatása hírére, *Petneházy* Dávid egy 7,000 emberből álló kurucz sereget veze-

SPORCK JÁNOS

Thököly Kassát ostromolja

Kassa meghódol Thökölynek.

Kassát Caprara tett Caprara kassai táborába, mire a város is október 25-én a királyi hadak előtt megnyitotta kapuit.

Thököly seregének maradványát, mely Tokay Ferencz vezérlete alatt a felvidéket nyugtalanította, 1697-ben Nigrelli Oktavian kassai főparancsnok Szaláncz mellett semmisítette meg.

A bécsi kormány nemzeti függetlenségünk eltörlését ezéző intézkedései a XVIII. század elején újabb mozgalmat szültek, melynek tüze II. Rákóczy Ferencz élesztése folytán nemsokára az egész országra áthatott.

Lőcse, Szepesvár és Gács meghódolása után a fejedelem Kassa meghódoltatását tűzte ki és a város körülzárolására 1703-ban némi sereget rendelt Abaujvármegyébe. Komolyabb jellegűvé azonban az ostromzárlat csak a következő évben vált, midőn Forgách Simon a Veteráni és Montecuccoli ezredesek gondjaira bízott várost még jobban szorította, minek következtében

Kassa II. Rákóczy Kassát október 20-án átadták Rákóczy Ferencznek, a ki a várost francia mérnökök által újabb védőművekkel erősítette meg. Kassa visszavételére Rabutin tábornok 1706-ban Erdélyből a felvidékre vonult.

Rabutin Károlyi hada által minduntalan feltartóztatva, kimondhatatlan nélkülözések között tette meg a kassai menetet és miután útközben Egert sikertelenül megrohanta, Miskolcot pedig felgyújtotta, elesigázott seregével és 22 ostrom-ágyujával csak október elsején foghatott Kassa lövetéséhez. A város őrségének erősítésére kevéssel azelőtt érkezett Kassára Ordódy dandára, melylyel a védők száma 4000-re emelkedett. Várparancsnok az ősz Radies András volt. Az ostrom megkezdése után Károlyi a várostól északra megfigyelő állásba helyezkedett, míg Beresényi a fejedelem meghagyása folytán a Vágvonaltól a város segítségére sietett. Rákóczy azonban ezzel sem elégedett meg és Esztergom bevétele után személyesen indult egy karabélyos-ezred élén a fenyegetett város fölmentésére

Rabutin Károlyitól és az időközben Tornára érkezett Beresényitől keveset háborgatva, a város elestét minden módon siettetette és ezélját talán el is érte volna, ha Rákóczy ezalatt Beresényivel nem egyesül, mire Rabutin, kinek táborában különben ragályos betegségek is dühöngtek, Kassa alól — még a tél beállta előtt — Tokaj irányában elvonult.

Az ostromról maga II. Rákóczy Ferencz fejedelem emlékirataiban következőket írja:

„Rabutin elkezdé Kassa ostromát, megnyitván a vívó árkokat, ágyu- és mozsártelepeit pedig a város fölött uralkodó magaslatra állitván. Noha Rabutinnek nem volt több két huszonnégy fontos és husz tábori ágyujánál, elégségesek valának ezek halomra dönteni a város béleletlen rossz falazatát, a melyhez egy közfal (eourtine) volt toldva, hogy egy földbástyával összekösse. Az ellenség a bástyát löveté. Az említett fal vastagsága nem volt több három lábnyinál, hossza ellenben ötven lábra terjedt. De szerenesére az ügyes lovassági tábornok inkább szereti a golyóival a földbástyát szántatni, mint a falat töretni, s a nélkül, hogy a mellvédeket leromboltatta volna, rohamot parancsolt, mely visszaveretett.“

Rabutin Rákóczy következtetése szerint azért vonult ostromközben vissza, mert nem akart a esászár parancsa szerint Starhemberggel Esztergomnál egyesülni, hogy így magának tarthassa a fővezényletet.

Kassa megtartását, írja tovább a fejedelem, „Radies dandárnoknak köszönhetem, aki parancsnoka volt. Ezen szilárd és határozott jellemű öreg egykoron dieső emlékezetű anyám, a fejedelemnő alatt vezénylett Munkáson. Bementem a városba, hogy kifejezzem neki köszönetemet, s egyszerűs mind megelégedésemet nyilvánítsam a helyőrség és a lakosság iránt, a kik mindnyájan igen jól viselték magukat. De egyttal szemére vettem a tüzérparancsnoknak vastag hibáját, hogy t. i. mért nem lövette porrá mingyárt az első napon Rabutin nyomoru ágyutelepeit, a mit könnyen megtehetett volna, ha a megtámadott hely homlokzatán 30—40 nagy ágyut állitatott volna egy sorba a helyett, hogy a város védőfalain köröskörül helyezé el őket.“

Rákóczy ügye 1710-től kezdve határozottan rosszra fordult. A szerencsétlen lizskai ütközet után, melyben Viard tábornok Rákóczy utolsó seregét megszalasztotta, valamint Egernek november 29-én és Eperjesnek december 10-én bekövetkezett eleste után, Viard Gönczre, Virmond Eperjesre, Löffelholtz Sáros-Patakra nyomult, mely állások elfoglalása után Kassa körülzárása nagyjában már be volt fejezve.

Kassán ez időben Radics András és Berthóty Ferencz hirtelen elhalálozása után *Esterházy* Dániel volt a parancsnok.

Deczember 28-án egy körülbelül 4000 emberből álló hadosztály közeledett délről a város felé és míg a derékhad az akasztófa-hegyen állást vett, addig egyes kiküldött csapatok a város közelében található marhákat terelték össze. Az őrség ennek láttára a harácsolókra tört és a Hernád balpartjára szorítottakat egészen Széplakig üldözte. Az akasztófa-hegyen álló ellenséges zöm a Hernád által az üldözők oldalban való megtámadásában akadályozva lévén, az alsó külvárosokra üt, mely alkalommal az u. n. alsó-vagy császár-malom a lángok martalékává lőn. A kitörők erre felhagytak az üldözéssel és a városba tértek vissza.

A következő év január 1-én Bácsa felől egy újabb oszlop nyomult a város felé, mely, a fellegvár bástyáiból megkezdett tüzelés következtében, Kassa-Ujfalun át a várost északról megkerülve, a következő napokban a malom-árok vizének elterelésével foglalkozott.

Mínthogy a vár parancsnoka ezen műveletekből Kassa szorosabb bezárásának előjelére vélt következtetni, január 7-én a külvárosok házainak lebontását, 22-én pedig a falakon kívül fekvő kertek faállományának kiirtását rendelkezte el. Hogy különben a zárlatéz időben még nem lehetett teljes, kiteszik abból is, hogy január 14-én egy 300 emberből álló segédesapat, mely Munkácsról jövet közelítette meg Kassát, akadálytalanul vonúlhatott a városba.

Februárban felszólították a királyi tábornokok *Esterházyt*, hogy Rákóczy ügyének veszítét és a megkezdett béketárgyalásokat tekintetbe véve, Kassát szolgáltassa ki a királyi hadaknak. A tagadó válasz átadása után a királyi csapatok Kassát szorosabban bekerítették.

A meghódolás végett indított, de megszakadt tárgyalások áprilisban újabb stadiumba léptek, minek eredménye gyanánt a város az ostromlókkel fegyverszünetet kötött. Mínthogy azonban Viard tábornok erről értesítést nem kapott, Hilyó felől a középső külvároson át a várfal megrohanására indult. A várőrség ezen merényletre kirohanással válaszolt, mely alkalommal Viard támadó oszlopa 40 halott és 7 fogoly hátrahagyása után a Csermely-völgybe üzetett vissza.

A félreértés kiegyenlítése után Kassa Ebergényi László, Pálffy tábornagy küldöttje előtt végre kifejezte meghódolását, mire a királyi hadak

SPANKAU.

Kassa utolsó
ostroma.

április hó 27-én az alsó kapun át a városba nyomultak, mely eseménynyel Kassa utolsó ostroma véget ért.

Kassa új erődjei.

Kassa — mint vár — a XVII. század elején érte el legfőbb jelentőségét. A belső körfal déli részében két új ágyúteleppel (az u. n. Forgács- és új-teleppel) találkozunk, melyek a XVII. században épült kovács- és mészáros-telepekkel majdnem szabályos hosszénegyszöglet képeznek. A külső körfalból nyolcz nagyobb méretű bástya ugrott ki, melyek a felső kaputól jobb kéz felé haladva a malom-, hóhér-, jég-, Bethlen Gábor-, muszka-, sarták-, tompa- és téglabástya nevet viselték. A külső körfalon át két kapu vezetett a szabadba u. m. a város északi és déli végén levő felső és alsó kapu, de míg az első mélysége alig ment négy ölnyire, addig az utóbbi egy körülbelül 20 ölnyi hosszú alagutat alkotott. A külső körfalat szegélyezte a külső árok, melynek táplálására a vizet a malom-árok szolgáltatta.

Mint a körfalon kívül előretolt és önálló védőművek szerepeltek: a déli kapu irányában elterülő és már előbb leírt citadella, továbbá még négy kisebb ravelin, melyek közül a Sz. Károlyról nevezett az alsó kaputól jobbra, a Jenő-ravelin attól balra magaslott ki, míg a Sz. József- és Sz. Péter-ravelin a mai Jezsuita- és Francziskánus-uteza meghosszabbításában, a malom-árok bal partján (a jelenlegi Széchényi-ligetben) épült.

A békés viszonyok beálltával, de különösen a lövő fegyverek technikájának fejlődése folytán, a mélyen fekvő és a szomszédos magaslatokról hatásos tűz alá vonható Kassa a vár jellegét lassankint elvesztette és nyílt városaink sorába lépett. Külső védőművei közül a citadella volt az első, melyet III. Károly rendeletére nagyjából már 1713-ban széthánytak, míg utolsó maradványait csak 1803-ban hordták el; hasonló sorsban részesültek a XVIII. század végén és a jelen század elején a ravelinek, melyek közül Szt. Károly ravelinjét — mint legutolsót — 1856-ban robbanták le.

CAPRARA.

Erődvonal le-
rombolása.

A közlekedés könnyítésére a múlt században megnyílt a Forgács-utezai kapu, melyet 1783-ban József-kapunak neveztek el; hasonló czélból törték Polinsky János bírósága idejében, 1805-ben a malom-utezai kaput is. A város lakosságának szaporodása és az újabb építkezések szükségessége végül sürgetőleg követelte, hogy a körfalak lerontassanak. Ez a jelen század első tizedeiben általában megtörtént s ugyanakkor bontották le a város két főkapuját is.

Az erődmaradványokból ma már csak keveset láthatunk; nem több ez, mint a prémontreiek kertjében levő hóhérbástya, továbbá a fegyverház-utezában álló száraz malom, valamint a sörház-utezai lovarda nyugati oldalát alkotó, és a Rákóczy-körútra néző házak kertjeiben még itt-ott előtűnő körfaltöredékek.

A szatmári békeszerződés megkötése után Abauj-Tornavármegye majdnem 140 évig élvezte a béke áldásait, amennyiben az 1741-ik évi és a francia hadjáratok idejében mozgósított nemesi fölkelésen kívül komolyabb hadi mozgalomnak nem szolgált színhelyül.

Annál jelentékenyebb szerepet vitt a megye az 1848—49-iki függetlenségi hadjáratban, midőn nemesak tekintélyes hadállításaival, hanem a területén lefolyt hadműveletek szempontjából is előkelő helyet biztosított magának a hadtörténetben.

Abauj vármegye a nemzeti mozgalmak kezdetén a nemzetörséghez szolgáltatotta fiait, mely a nemzetörségről szóló t. cz. értelmében Abaujban 2 zászlóaljból és 3 lovas-századból állott, később a vármegye e helyi csapatokon kívül még 1 honvéd-zászlóalj (a híressé vált vörös-sipkás 9-iket) és 2 önkéntes gyalog-, meg 1 önkéntes lovas-századot állított fel, mely mozgó csapatokból a 9-ik honvéd-zászlóalj Vitális őrnagy paranesnoksága alatt a verseczi, az önkéntes századok pedig a pozsonyi táborba vezényeltettek. Az abaujmegyei 34-ik sorgyalogezred 3 zászlóalja hasonlóképen a magyar ügy szolgálatába állott.

A megyét érintő hadműveletek decemberben kezdődtek.

Windischgrätz tábornagy terve szerint a támadás végrehajtására összevont osztrák hadseregnek hat oszlopban kellett az ország fővárosa felé előnyomulnia.

A Kassára irányított Schlick hadtest közvetlenül a bevonulás előtt, Schlick bevonulása. következő harczrenddel birt:

Fiedler vezérőrnagy dandára:

- 9-ik sz. Hartmann-gyalogezred 2-ik zászlóalja,
- 12-ik sz. Vilmos főhg-gyalogezred 3-ik zászlóalja,
- 30-ik sz. Nugent-gyalogezred 3-ik zászlóalja,
- 1-ső sz. Császár könnyü-lovasezred 2-ik (alezredes-) osztálya,
- 36-ik sz. Hatfontos gyalogüteg

Pergen vezérőrnagy dandára.

- 30-ik sz. Mazzucheli-gyalogezred 3-ik zászlóalja,
- 24-ik sz. Parma-gyalogezred 1-ső landwehr-zászlóalja,
- 40-ik sz. Koudelka-gyalogezred 3-ik zászlóalja,
- 1-ső sz. Császár könnyü-lovasezred 3-ik (első őrnagy-) osztálya,
- 11-ik sz. Röppentyü üteg.

Deym vezérőrnagy dandára.

- 12-ik sz. Vilmos főhg-gyalogezred 1-ső zászlóalja,
- 2-ik sz. Sunstenau-vértesezred 3-ik (alezredes-) osztálya,
- 11-ik sz. Tizenkétfontos-üteg.

Az egész hadtest 7 zászlóaljból, 6 lovasszázadból és 18 lövegből állott. Ha egy zászlóaljat 1000, egy lovasszázadot pedig 120 emberből állónak vesszünk és egy lövegre 20 embert számítunk, ez esetben az egész hadtest létszámaképen 8,080 embert nyerünk.

Schlick altábornagy december 6-án tört be az országba, mely napon Fiedler tábornok elővéd-dandára Zboróra érkezett; december 9-én Schlick hadteste már Eperjes előtt állott és Kassa elfoglalására készült.

Midőn az osztrák seregtetek benyomulása már kétségtelenné vált, a honvédelmi bizottmány az országot — a tervszerű ellenállás kifejtése szempontjából — honvéd-kerületekre osztotta fel; a kassai kerület paranesnokává november 26-án *Pulszky Sándor* alezredes neveztetett ki. Pulszky Schlick menetének késleltetése végett Sárosmegyében Zborónál sáncokat hányatott, a komarniki hidat aláaknáztatta és a Hunkavec-patakot elgátoltatta, miáltal az egész vidéket víz alá helyezte. Mindezen intézkedések azonban, bármennyire helyeselhetők, csak akkor képezhettek igazi akadályt, ha Pulszky megfelelő haderővel is rendelkezett volna; a közvetlen paranesnoksága alatt álló fegyveres erő csekélysége mellett értékük jelentékenyen csökkent. Sárosmegyében ugyanis a rendes csapatokból csak egy — a 20-ik — honvéd-zászlóalj, továbbá 1 hat lövegöl álló háromfontos üteg és 1 hatfontos félüteg (három löveggel) táborozott. E rendes csapatokhoz csatlakozott még: 2 sárosi és 1 gömöri nemzetőr-zászlóalj, mely utóbbi 2 Bebekféle sugárágyút is hozott magával, továbbá az abauji nemzetörségből az első zászlóalj első százada és 1 lovasszázad. A magyar hadtest létszáma — az előbbi kules szerint összegezve — alig ment 5000 emberre 11 löveggel.

Pulszky alezredes csekély hadával, Schlick Zboróra történt bevonulása után elhagyta az ottani vidéket és Eperjesre hátrált, hol hozzá az abauji első nemzetőr-zászlóalj többi századai csatlakoztak; december 8-án a magyar hadtest Budamérré huzódott vissza, hol a 42-ik honvéd zászlóaljjal, 1 háromfontos félüteggel, három löveggel és az abaujmegyei nemzetőrség többi részeivel erősödött. Ezen erősítésekkel Pulszky hadteste most már 7 zászlóaljból, 3 lovasszázadból állott 14 löveggel; hogy azonban a budaméri táborban levő csapatok harezértékéről fogalmunk legyen, elég fölemlítenünk azt, hogy a 42-ik honvéd-zászlóalj teljesen fegyvertelenül csatlakozott Pulszky hadtestéhez és csak december 10-én látták el hiányosan lövőfegyverekkel. Mindennek daczára lehetőnek vélte a magyar hadtestparancsnok, hogy Schlick edzett és jól fölfegyverezett hadával harezba bocsátkozzék és december 11-ére kiadta az intézkedéseket.

Kassai ütközet
1848. decz. 11.

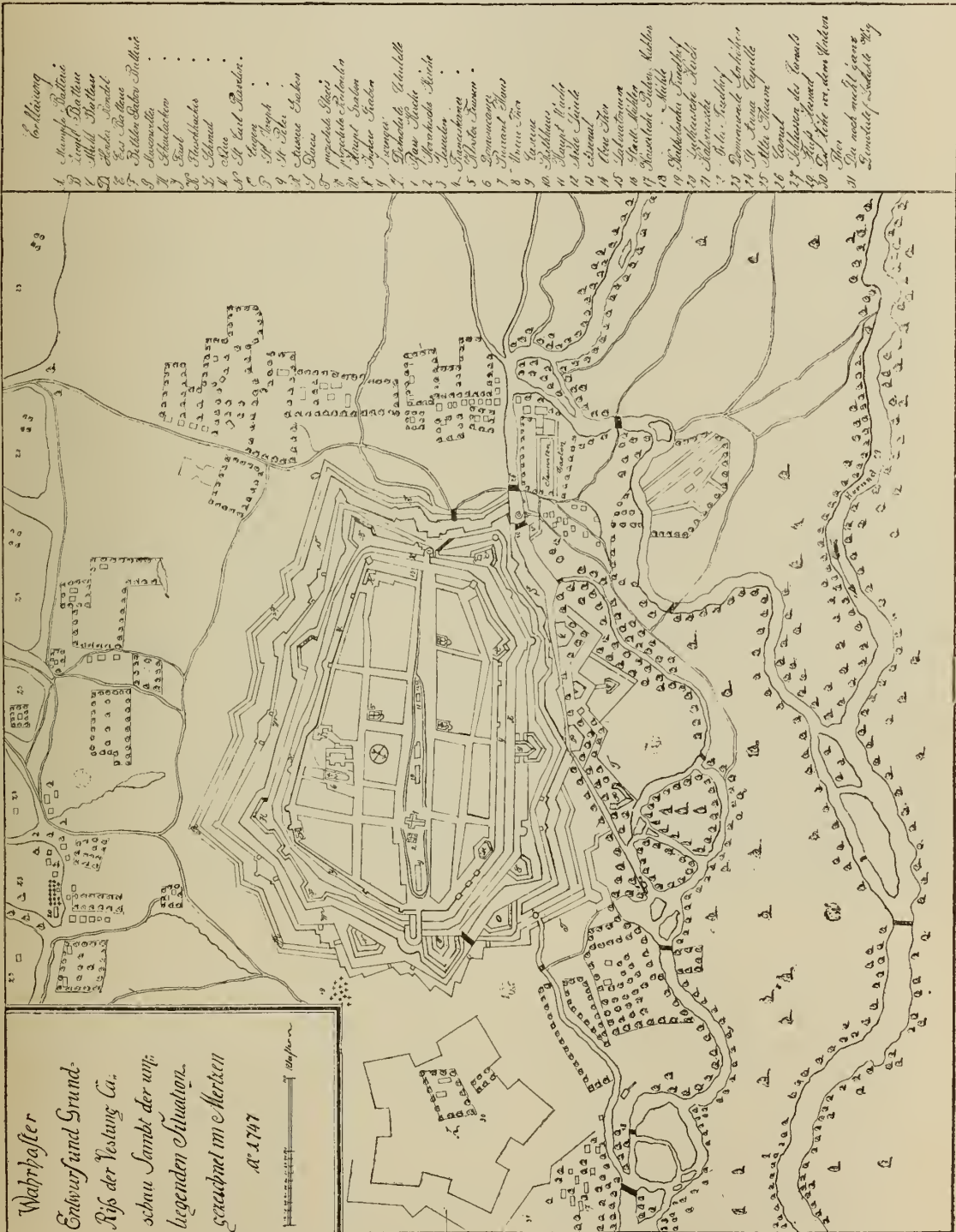
Az Eperjesről Kassára vezető országút Budamértól délre, a vajkóczyi koresmánál hagyja el a Tárca völgyét, hogy az erdőséggel borított kassai hegyen áthaladva a Hernád völgyben fekvő Kassára juttassa az utazót. Az északról délkelet felé huzódó hegyhát legnagyobb kiemelkedését képezi a 410 méter magasságu *Vinica*, míg az alsó része a *Furcsa-erdő* 385 méternyi magasságában éri el tetőpontját. E két magaslat közötti hajlason — a 339 méterre leszorított Chwala Boha-nyergen — át, mely Budamér felé erősebb, a kassai oldalon azonban enyhébb lejtőt alkot, kigyózik az országút, melyen Schlick hadteste előnyomulóban volt. A leirt állás legfőbb hátrányát képezi az a körülmény, hogy ugy bal, mint jobb oldalában *Berettő-Kisfalu-Tihany*, illetőleg *Vajkócz-Rás* felől megkerülhető, és hogy egy esetleges visszavonulás esetében, a vert sereg csak egy hidon kelhet át a Hernádon.

Pulszky intézkedései folytán a magyar csapatok december 11-én következőképen helyezkedtek el: a bal szárny *Haller* gróf őrnagy alatt a Budamér és Abauj-Tihany közötti erdőt a *Vinica*-magaslattól északra fekvő részében szállotta meg; a középhad *Gedeon* őrnagy alatt a mai részletes térkép 306 m. pontjától délkeletre eső erdőrészt tartotta elfoglalva; a jobb szárny *Bányafy* őrnagy alatt egészen a vajkóczyi koresmáig terjeszkedett ki; a lovasság *Török* gróf őrnagy vezérlete alatt állott és háromszor változtatta állását, míg végre a gyalogság harezvonala mögött, a Chwala Bohu nyeregen sorakozott; a tüzérségből a háromfontos üteg és a hãtfontos félüteg a vajkóczyi koresmától nyugatnak forduló és erősen emelkedő országút első kigyózatánál — körülbelül a mai 263 m. pontnál — vonult fel, míg a három lövegü három fontos félüteg a balszárnyon, *Haller* őrnagy csapatjánál, nyert beosztást. Az esetleges megkerülések ellensúlyozására a tihanyi szorozhoz 4 gyalogszázad és 2 Bebek-féle ágyu, Vajkóczra pedig *Soos* őrnagy alatt az első abauji nemzetőr-zászlóalj rendeltetett ki. Az ellenállás fokozására Pulszky alezredes az állás arcvonalát vadászárkokkal erősítette meg, a balszárnyat övező erdősélt pedig fadöntésekkel torlaszoltatta el.

Schlick a kassai hegyen várt ellenállás valószínűségénél fogva hadtestét december 10-én Eperjesnél összpontosította és miután *Bártfán* és Eperjesen helyőrségül a *Nugent*-zászlóaljat hátrahagyta, fenumaradt 6 zászlóaljból 6 lovasszázadból és 18 lövegből álló hadtestével december 11-én korán reggel Kassa felé vonult.

Az elővédet *Fiedler* vezérőrnagy dandára képezte, melynek hatfontos ütege a *Pergen*-dandár röppentyü-ütegével cseréltetett föl, *Fiedler* után *Pergen* és *Deym* dandárai meneteltek. Miután Schlick hadteste a *Tárca*-zán *Somos-*

nál, egy Fröhlich utász-főhadnagy által vert hadi hidon átkelt, a Fiedler-féle dandár Lemestől Kisfalun, Tapolesányon és Tihanyon át a Hernád völgyébe tolatott előre, hogy ilyenképen a Budamér és Kassa között álló magyar hadtest bal oldalába kerüljön és a Hernád hidját elfoglalja. Az országúton maradt zöm élére most Pergen dandára került, melynek előhadát

KASSA TÉRKÉPE A XVIII. SZÁZADBÓL.

a 3-ik Mazzucheli-zászlóalj képezte. E zászlóalj körülbelül 10 órakor érte el Budamért, de midőn annak déli kijáratán kibontakozott, a szemben álló magyar tüzérség megkezdte ellene a tüzelést.

Pulszky az osztrák előhad menetét már Senyéktől kezdve figyelemmel kísérte; midőn pedig ez Budaméren áthaladt, *Edényi Lipót* főhadnagy,

Pulszky vezérkari főnöke, a *Lapinski* hadnagy és *Jancsó* tüzemester parancsnoksága alatt álló háromfontos üteget és hatfontos félüteget az útkigyóztól elvezényelve, Budamér déli kijárata előtt vonultatta föl, mire a fentjelzett Mazzucheli-zászlóalj lövetése megkezdődött. A gyalogság azalatt szintén fegyverbe állott és az erdő északkeleti szélét szállotta meg.

Az ellenséges zászlóalj esatárlánczba oszolva, hatásos tüzelésével a magyar lövegeket eredeti felállításukba visszaterelte, miközben az osztrák hadtest zöme a harcztérre érkezett. Schlick altábornagy egyrészt a magyar tüzérség foglalkoztatására, másrészt saját fejlődésének védelmére a Pergen-dandárhoz tartozó 36-ik sz. hatfontos üteget Bartelmus főhadnagy alatt Budamér déli szélén az országútról nyugatra felvonlattatta, míg a Parmalandwehr-zászlóaljat, 3-ik Mazzucheli-zászlóalj tűzvonálának meghosszabbítására, annak jobb szárnyára indította; a Koudelka-zászlóalj tartalék gyanánt a második harcztvonalon maradt. A Deym-dandárhoz tartozó 1-ső Vilmos főhg-zászlóalj a közepén harcztoló Mazzucheli-gyalogsággal egy magasságban, az úttól keletre fejlődött; a tizenkétfontos üteg először a Tárca bal partján akart állást venni, de az ott talált süppedékes talaj miatt az országútra tért vissza. A két dandár lovassága *Concoreggio* és *Scudier* őrnagyok parancsnoksága alatt Budamértól délkeletre összevonva, egyelőre várakozó állásba helyezkedett.

Az osztrák hadtest felvonulásának befejeztével Schlick altábornagy a főtámadás irányál a magyarok jobb szárnyán levő tüzérségi állást szemelte ki és annak keresztülvitelét a 3-ik Mazzucheli-zászlóaljra bízta. A zászlóalj a sűrű, de hatástalan golyózápokban bátran haladt előre és már a lövegvonal megrohanásához készült, midőn Pulszky alezredes, lövegeinek sorsa miatt aggódván, azokat elvonultatta. A Mazzucheli-zászlóalj előnyomulása és a magyar jobb szárny visszanyomása folytán a hadakozó felek tűzvonala, mely kezdetben nyugatról kelet felé húzódott, most északról délkeletnek tartott.

Az elért eredmények által felbátorítva, Schlick altábornagy a magyarok jobb szárnya ellen nemsokára újabb támadásra készült, esakhogy ennek végrehajtására a 3-ik Koudelka-zászlóaljat rendelte a megviselt Mazzucheli-zászlóalj helyébe, mire az utóbbi tartalékba lépett. A Koudelka-gyalogsággal egy időben kellett a jobb szárnyon felfejlődött és eddig csak halogató harcztot vivó Parma-landwehrnek is az erdő északi szélét és a már említett 306 magassági pontot bevennie. Deym dandárának hovaforchtásáról a ránk maradt források nem tessznek említést; úgy látszik azonban, hogy annak Vilmos főhg.-zászlóalja a Koudelka-czredbeliekkal együtt a magyar jobb szárny ellen működött.

A Koudelka- (és Vilmos-) zászlóalj előnyomulását az előbbre vonult osztrák tüzérség ugyan jelentékenyen elősegítette, de fiatal csapataink itt Gedeon és Bányafy őrnagyok vezérlete alatt kezdetben megállták helyöket. amennyiben az ellenség csak akkor jutott az útkigyózat birtokába, mikor a magyarok bal szárnya már visszavonult. A Parma-landwehr azalatt t. i. két oszlopban indult Pulszky bal szárnyának megtámadására. Az egyik oszlop — 4 század — Singer őrnagy alatt egy északról intézett areztámadással hatolt az erdőbe, míg a másik oszlop — 2 század — Calras főhadnagy alatt, Singer oszlopa és a Koudelka-gyalogság között, az erdő keleti szélébe kapaszkodva, oldaltámadással segítette meg a főoszlop behatolását, mely kettős támadásra a magyarok bal szárnya futásnak eredt. Az itt állott félüteg — úgy látszik — már előbb vonulhatott el. Haller csapatának meghátrálásával Gedeon, Bányafy és Török hadai is megkezdtek a visszavonulást a kassai hid felé, melynek védelmét Pulszky az időközben Kassára érkezett *Tvornicky* őrnagy 180 főnyi lengyel csapatára bízta, mely mellé 2 löveget is rendelt.

Schlick altábornagy már a magyar középhad meghátrálása előtt, a rendelkezésére álló lovasságot, melyhez a tartalékba vont 3-ik Mazzucheli zászlóalj is esatlakozott, Soós Vajkócz mellett álló különítményének szétverésére a Tárca bal partjára menesztette. Soós nemzetőrei, mielőtt még összeütközésre került volna a dolog, szétfutottak. Az ellenséges lovasság

erre, Seudier vezérkari őrnagy kalauzolása mellett, a magyarok visszavonulási irányának veszélyeztetése végett Zdobán és Széplakon át a Hernád-völgybe indult.

Fiedler dandára, miután a Darius-hegyen áthaladt, körülbelül 2 óra-
kor közelítette meg Tihanyt, de minthogy a magyar hadtest akkor már
biztosságban volt, a budaméri állás megkerülésére és a hernádi hid
megszállására kirendelt dandár a Chwala Boha-n átvonuló osztrák zömmel
egyesült a nélkül, hogy kitűzött kettős feladatát megoldhatta volna.

Schlick a kassai hegyen eszközölt átvonulása után, a hid védelmére
hátrahagyott lengyelek ellen az országúttól balra fekvő magaslaton a 36-ik
hatfontos üteget lemozdonyoztatta, melynek tüzelése a hős védőket arra
birta, hogy a Miskolez felé elvonult rendes csapatokat kövesse. A nemzet-
őrség kevés kivétellel szétszaladt.

Midőn Tvorniczky lengyeleivel Bárezához közeledett, a Széplak felől
előtört osztrák lovasság, mely kevéssel azelőtt 150 honvédet foglyul ejtett,

A KASSAI ÚTKÖZET 1848 DECZ. 11-ÉN.

azon szándékkal közeledett az úton haladó lengyel utóvédhez is, hogy azt megadásra bírja, vagy szétugraszsa. Tvorniczky a veszély közeledésére, a falu végén levő koresma mellett kised csapatjával állást foglalt és az előrohán lovaságra — alig 20 lépésnyi távolságból — sortüzet adatott, mire a könnyű lovasok paranesnoka, Concoreggio őrnagy, több golyótól találva földre terült; Seudier őrnagy és Berg főhadnagy pedig, lovaikat vesztvén, a lengyelek kezeibe kerültek, kik a zavart ügyesen felhasználva, sietve tovább vonultak.

Schlick altábornagy a Hernád-hid elfoglalása után, délután 5 órakor vonult be Kassára, melynek tornyán akkor már a fehér lobogó lengett.

A magyarok vesztesége — osztrák források szerint — holtakban és sebesültekben 250 emberre rugott, fogságba körülbelül ugyanannyi került. Az osztrákok vesztesége állítólag csak 20 emberből állott volna.

A magyar hadak romjai Miskolezon állapodtak meg, hol december 18-án Mészáros Lázár tábornok és hadügyminiszter vette át a hadtest paranesnokságát.

Mészáros Lázár.

Az erősítések megérkeztével és a hadtest első rendezése után Mészáros decz. 20-án *Schulez* Bódog őrnagyot a 17-ik honvéd zászlóaljjal, 2 szakasz Ferdinánd-, 1 szakasz Württemberg-huszárral és 1 félüteggel a Kassa irányában kiállítandó előrszónal berendezésére *Szikszóra* rendelte. Deczember 24-én *Schulez* felváltására *Rembovsky* őrnagy a lengyel legio 3 századával és 1 század Koburg-huszárral *Forróra* tolatott előre, míg a lengyel legio negyedik százada, 3 század zempléni és 1 század abauji önkéntessel, valamint 2 szakasz Ferdinánd-huszárral *Tvornicky* alezredes parancsnoksága alatt *Abauj-Szántóra* menetelt azon rendeltetéssel, hogy *Schlick* altábornagynak esetleg Tokaj megvételére irányzott mozdulatairól a magyar hadvezetőséget jókor értesítse.

Schlick azonban nagyobb jelentőséget tulajdonított a miskolci hadalakulásoknak és miután hadteste időközben a Galicziából utána küldött 34-ik hatfontos gyalogüteggel és a 12-ik röppentyű-félüteggel megerősödött, a Pergen- (3 zászlóalj, 2 lovasszázad, 2 üteg) és Deym-dandárral (1 zászlóalj, 2 lovasszázad, 1 üteg) deczember 26-án Kassáról Szikszó felé útnak indult.

Pergen vezérőrnagy elővéd-dandára decz. 27-én *Forróhoz* közeledett, mire *Rembovsky* *Szikszóra* vonult vissza és hogy az utóbbi helységben éjjelező csapatok a Mánta patak völgyén át meg ne támadtassanak, a magyar elővédparancsnok Alsó-Vadászt a 26-ik honvéd-zászlóaljjal szállatta meg.

Az osztrákok előnyomulásának hírére Mészáros felriasztotta miskolci táborát és decz. 28-án a Sajó és Szikszó város közötti parton következő állást foglalta el:

A bal szárny (17-ik honvéd-zászlóalj, 3 század lengyel legionárius, 2 század egri vadász, 1 század Hunyady-huszár és 1 hat lövegű hatfontos üteg) *Rembovsky* őrnagy alatt a Szikszótól délnyugatra fekvő Frankhegyet és annak erdős lejtőjét tartotta megszállva; a középhad (26-ik és 42-ik honvéd-zászlóalj, 5 század borsodi önkéntes és 1 nyolcz lövegű háromfontos üteg) *Pulszky* ezredes parancsnoksága alatt a szikszói hegyen az országút mindkét oldalán foglalt állást; a jobb szárny (2 század Lehel-, 1 század Koburg-huszár, 1—1 három lövegű hatfontos gyalog- és lovasüteg) *Bobory* őrnagy alatt a Bársonyosra támaszkodott. Tartalék gyanánt a 43-ik honvéd-zászlóalj, 8 század hevesi lovasnemzetőr és 1 három löveggel háromfontos félüteg a szikszói hegy déli lejtőjén sorakozott. A magyar felállítás eszerint egy ferde vonalat alkotott, melynek bal szárnya előre volt tolvá, míg a jobb szárny visszatartatott. A szikszói ütközetben résztvevő magyar hadak létszáma kitett 4 zászlóalj és 10 század gyalogságot, 12 század lovasságot és 23 löveget; a hadtest vezérkari főnöke volt *Csermelyi* őrnagy, vezérkari tisztek gyanánt *Benkő* százados és *Edényi* főhadnagy szerepeltek.

Az osztrák altábornagy a vett jelentések alapján arra következtetett, hogy a magyarok magát Szikszót megszállva várják be a császári hadak támadását és ennek megfelelően elrendelte, hogy a Deym-dandár az úton haladva arezban, a Mánta-patak völgyébe irányított Pergen-dandár pedig oldalban és hátban rohanja meg Mészáros hadtestét.

Ezen intézkedések folytán Deym dandára az úton menetelve 11 órakor Uj-Aszalónál a magyarok előrszóna bukkant, kik Szikszón túlra visszavonultak. Deym utánok indult és már a helység megtámadására készült, midőn annak jelentését kapta, hogy Pergen Szikszót, jobbról jövet, már megszállotta.

Az utóbbi dandár ugyanis *Gablenz* őrnagy, *Schlick* új vezérkari főnöke által vezetve, a Mánta-patak völgyében észrevétlenül előnyomulva, a 26-ik honvéd-zászlóaljat — mely a helyett, hogy a harcintézkedésben kijelölt helyét elfoglalta volna, még mindig Alsó-Vadászon vesztegelt — meglepte, mire ez csakis a *Rembovsky* által segítségül küldött 17-ik honvéd-zászlóalj és Hunyady-huszárszázad közbelépése folytán kerülhetett el a teljes szétveretést. Az ellenséges dandár, mintán ez alkalommal 76 honvédet elfogott, folytatta útját és kevéssel Deym megérkezte előtt vonult be Szikszóra.

A helység ellenállás nélkül történt megszállása után *Schlick* a magyar állás szemügyre vétele végett összes lovasságával, továbbá 1 hat- és 1 tizenkétfontos üteggel a Szikszói hegy felé indult; a gyalog-dandárok közül Pergené az úttól jobbra, Deym dan-

dára attól balra követték a hadtest-paranesnokot. Miután Schlick lövegtávolságba érkezett, a hatfontos üteget az országúton és tőle balra, a tizenkétfontosat pedig az úttól jobbra lemondonyoztatta és a tüzelést a magyarok jobb szárnya ellen megkezdte, mire az ott álló magyar félütegek a Koburg-huszárok fedezete alatt bátran előtörtek és az út mellett állást foglalván, élénk de batástalan lövöldözést folytattak. Ezen eredménytelen tüzelés után Mészáros a Lehel-huszárokat Schlick lovasságának bal oldalába küldi, de egy-néhány jól irányított gránát csakhamar visszatérésre bírta a fiatal lovasokat. Mészáros most a Koburg-huszárokat is visszarendelte, ilyképen akarván Schlick hadát a szikszói parton előnyös állásban levő derékhad tűzhatáskörébe csalni, de az óvatos osztrák vezér egy lovasszázadot küldött az úton tüzelő Bobory-tüzérség oldalban való megtámadására előre, melyet azonban Pulszky háromfontos ütege visszariasztott.

Ezalatt Pergen vezérőrnagy oszlopa a magyarok előretolt balszárnyába ütközött, mire a 11-ik röppentyű-üteg a hegyorom ellen tüzelni kezd és a 2-ik Hartmann-zászlóalj, a 3-ik Vilmos főhg-zászlóalj két százada által követve, a magaslat megrohanására készülteket tett. Az üteg rézsut találó röppentyűi csakugyan hátrálásra kényszerítették Rembovsky gyalogságát, de a bal szárny segítségére küldött 26-ik honvéd-zászlóalj megérkeztével Rembovsky

A SZIKSZÓI ÜTKÖZET 1848. DECZ. 29-ÉN.

a Frankhegy déli lejtőjén levő erdőben újra állást foglalt és hadainak vitéz kitartásával szemben Pergen gyalogsága azontúl hiába erőlködött azon, hogy tért hódítson.

Az est beálltával Schlick hadai Szikszóra tértek vissza; Mészáros pedig arra a hirre, hogy a Kassán maradt Fiedler-dandár állítólag Sajó-Vámos felé tart, nem találta tanácsosnak a szikszói parton való éjjelezést és még az est folyamán a Sajó jobb partjára tért vissza.

Osztrák részről a veszteség állítólag csak 3 eltűntből és 5 sebesültből állott. A magyarok, — nem számítva az Alsó-Vadászon meglepett és elfogott 76 honvédet — szintén nem veszíthettek többet.

Miután Schlick a magyarok túlerejéről meggyőződött, december 30-án megkezdte a visszavonulást Kassa felé, hova január 1-én érkezett meg.

A felső-tiszai hadtest a szikszói ütközet kedvező eredménye által felbátorítva, Schlick megkezdett visszavonulásának hírére Kassa visszafog-

lalására indult, mely hadművelet lefolyásában Mészáros hadteste a következő *hardrenddel* birt:

Kassai útközet,
1849. jan. 4-én.

Desseffy alezredes elővéd-dandára.

17-ik honvéd-zászlóalj	6 század	1000 ember,
26-ik „ „	4 „	600 „
42-ik „ „	6 „	1100 „
Egri önkéntes vadász	3 „	230 „
Kóburg-husár	1 lovasszázad	150 lovas
Hevesi lovas-nemzetőr	1 „	160 „
1 hatfontos lovas-félüteget		3 löveg
Összesen		2930 ember, 310 lovas, 3 löveg.

Pulszky ezredes dandára (főcsapat).

20-ik honvéd-zászlóalj	6 század	800 ember
43-ik „ „	6 „	600 „
Borsodi önkéntes „	5 „	800 „
Lehel-husár	2 lovasszázad	200 lovas
Hunyady-husár	1 „	120 „
Hevesi lovas-nemzetőr	4 „	600 „
1 hatfontos gyalog-üteget		6 löveg
1 háromfontos üteget		8 „
Összesen		2200 ember, 920 lovas, 14 löveg.

Rembovsky őrnagy féldandára (jobb szárny).

A 26-ik honvéd-zászlóaljból	2 század	200 ember
Lengyel legionarius	3 „	280 „
Württemberg-husár	1/2 lovasszázad	48 lovas
Hevesi lovas-nemzetőr	1 „	120 „
Összesen		480 ember, 168 lovas.

Perczel Miklós őrnagy féldandára (bal szárny).

52-ik honvéd-zászlóalj	6 század	800 ember
A 34-ik sorgyalogezredből	1 kombinált sz.	80 „
Mezőtúri nemzetőr	2 század	295 „
Hevesi lovas-nemzetőr	2 lovasszázad	200 lovas
1 félüteget		4 löveg
Összesen		1175 ember, 200 lovas, 4 löveg.

Torzniczky alezredes portyázó csapata.

Lengyel legionarius	1 század	80 ember
Abauji önkéntes	1 „	60 „
Zempléni önkéntes	3 „	300 „
Ferdinand-husár	1/2 lovasszázad	40 lovas
Összesen		440 ember, 40 lovas.

Ezen kimutatás szerint a magyar hadtest 7,225 emberből, 1638 lovasból és 21 lövegből állott.

Hogy az osztrákok figyelme a pesti útról elirányíttassék, Mészáros tábornok az előnyomulás kezdetén Szepes- és Ungmegyébe parancsot küldött, hogy az ott szervezkedő magyar csapatok portyázó csapatokká alakulva, az ellenség hadtápvonalát, névszerint Eperjest, lehetőleg egy napon és egy órában támadják meg. E parancs vétele után a szepesiek oszlopa (19-ik honvéd-zászlóalj, 2 nemzetőr-század, 6 löveg) *Driska* őrnagy, az ungmegyeieké (21-ik honvéd-zászlóalj 3 százada, 4 nemzetőr-század, 3 löveg) pedig *Rapaich* őrnagy parancsnoksága alatt Eperjest január elsején meg is rohanta, de a nem egy időben eszközölt támadást *Kiesewetter* eszászári őrnagy, az ottani helyőrséggel könnyű szerrel visszautasította, mire a magyar hadoszlopok megyéikbe visszatértek.

Mészáros hadteste azalatt december 30-án hagyta el miskolci tábo-

rát mely alatt Dessewffy Szikszóra, Perezel Edelényre, Rembovsky Felső-Zsolezára tolatott előre; Pulszky dandára még a Sajó jobb partján vesztegelt; Torzniezky oszlopa Zemplénmegyén nevezetesen Gálszéeesen át indított Kassára.

Dcezeber 31-én Dessewffy Forrón, Pulszky Szikszón, Rembovsky Nagy-Kinizsen, Perezel Perkupán éjjelezett. A bal szárnynyal való egyesülés biztosítása végett Dessewffy dandarából a 17-ik honvéd-zászlóalj és egy szakasz hevesi lovas-nemzetőr Schulez Bódog őrnagy alatt Kázsmárkra menetelt.

Január 1-én Dessewffy Garadnára, Pulszky Forróra, Rembovsky Vizsolyra, Perezel Tornára érkezett; Schulez Gagyról lépett Perezel féldandárával érintkezésbe.

Január 2-án Dessewffy Hidas-Némethire, Pulszky Szurdokra, Rembovsky Gönezre, Perezel Nagy-Idára, Schulez Perényre vonult.

Torznieky időközben elérte Gálszéeeset és a zempléni fölkeléstől megsegítve, január 2-án a dargói szoros elfoglalására indult, melynél *Matischek* százados a Parma-landwehr két századával és egy lovas-szakasszal táborozott. Torzniezky a esekély osztrák őrséget meglepte és Pető-Szinyén túl üldözte. Sehliek altábornagy a dargói szoros elvesztésének hírére, január 3-án Sternegg századost a 3-ik István főhg-zászlóalj két századával, egy lovas-szakasszal és 2 löveggel *Matischek* segítségére és a szoros visszafoglalására Szinyére irányította. Az egyesült osztrák erő január 3-án késő éjjel a Pető-Szinyén pihenő magyar hadoszlopot megtámadta, mire ez rendetlenségbe hozva, Gálszéecsre tért vissza. Az osztrák századok támogatására január 4-én Rapaies őrnagy alatt a 3-ik Vilmos főhg-zászlóalj még két más százada és még egy lovas-szakasz vonult Szinyére, mely jelentékeny erő most már akadálytalanul szállhatta meg az elhagyott szorost. Torznieky kiküldetésével Mészáros legalább azt érte el, hogy a dargói szoros ellen alkalmazott esászári hadak a Kassán álló főerő gyöngítésére szolgáltak.

Míg a leirt események az ellenség bal oldalában lejátszódtak, azalatt a magyar dandárok közül január 3-án Dessewffy dandára Enyiezke, Pulszky dandára Szakál, Rembovsky féldandára Zsadány, Perezelé Buzinka felé menetelt; Schulez különítménye Pulszky dandarához esatlakozott. A magyar hadvezetőség, a kapott értesítés alapján az ellenséget Enyiezke előtt állónak képzelte s így a közeli összeütközés kilátásában kellő óvatossággal folytatta e napon előnyomulását; a buzinka-enyiezke zsadányi vonal akadálytalan megszállása után azonban kétségtelenné vált, hogy az ellenség közvetlenül Kassa előtt várja be a magyarok támadását.

Mészáros ezek után a következő napra vonatkozólag elrendelte, hogy Dessewffy és Rembovsky hadai a pesti (régi) út mentén haladva, Bączáról a város déli kijárata ellen működjenek, míg Pulszky dandára Bácsa és a mai „Vörös rák“ között a Mislóka-patakon átkelve az Akasztó-hegyet, — Perezel féldandára pedig a szepsi úton haladva, a téglavetők magaslatát foglalja el. Ezen pontok megrohanása után, a nevezett két oszlop feladata lesz a város dél-nyugati szélét megtámadni és az ellenséget a Hernád felé szorítani.

A magyar hadtest január 4-én reggel 8 órakor kezdte meg előnyomulását Kassa felé.

Schliek déltájban értesült Mészáros közeledtéről és hadaival a várostól délre legott csatarendbe fejlődött.

MADI KOVÁCS GYÖRGY.

A balszárny Deym vezérőrnagy alatt (1-ső Vilmos főhg-zászlóalj 4 százada, 3-ik Vilmos-főhg-zászlóalj 2 százada, 2 század Sunstenau-vertes, a 11-ik tizenkétfontos üteg) az országút és a Hernád közötti területen fejlődött; a középhad (1-ső Vilmos főhg-zászlóalj 2 százada, 11-ik röppentyű-üteg) az Akasztó-hegyen foglalt állást; a jobb szárny (2-ik Hartmann-zászlóalj 2 százada, 3 szakasz könnyű lovas, 4 löveg) az Akasztó-hegytől a szeptsi út felé húzódott. Gablenz őrnagy a Hartmann-zászlóalj többi négy századával és 2 löveggel a szeptsi úton előnyomuló Perczel féldandár hátban való megtámadására Mislókára irányított. A jobb szárny és Gablenz tartalékja Pergen vezérőrnagy alatt a 3-ik Kondelka-zászlóalj és 1 század könnyű lovas a Kálvária-hegyen állapodott meg, míg Fiedler vezérőrnagy a 3-ik Mazzucheli-zászlóaljjal és a még fennmaradt csapatokkal — a középhad és a bal szárny tartalékviszonyban levő második harezvonalaként — a város déli végén megállt.

A közeledő magyar oszlopok közül Perczelé volt az első, mely délután 2 óra 30 perczkor a téglavetők magaslatán az osztrák jobb szárnyra bukkant és azt rövid küzdelem után a város alá kergette. Perczel ágyulövéseinek hallatára Dessewffy gyorsította menetét és miután Bárezánál kibontakozott, a Mislóka-patak balpartján felfejlődött. Az úttól jobbra a hatfontos félüteg, a 26-ik honvéd-zászlóalj és a dandár két lovasszázada foglalt állást; az út bal oldalában az egrí önkéntesek vonultak föl; a 42-ik honvéd-zászlóalj a Pulszky-dandárral való összeköttetés fenntartására, az egriektől nyugatra tömörült. Pulszky dandára kevéssel azután ért a Mislóka-patakhoz és miután azon átkelt, két vonalban felvonulva vette föl a harezalakzatot. Az első vonal közepén állott a hatfontos üteg, föle jobbra a 20-ik és 43-ik, balra a 17-ik honvéd zászlóalj. A második vonal jobb szárnyát képezték a borsodi önkéntesek, közepét a háromfontos üteg, bal szárnyát Bobory őrnagy a dandár összes lovaságával. Rembovsky féldandára Dessewffy és a Hernád között vonult föl.

A felső-tiszai magyar hadtest még alig fejezte be ezen fölvonulását, midőn Gablenz őrnagy megkerülő oszlopa a „Vörös rák“ táján a Perczel-féldandár hátába kerül és azt szétngasztja, anélkül azonban, hogy Perczel csak egy löveget is eserben hagyott volna.

Annál végzetesebb lett e körülmény Pulszky dandárára nézve. A bal szárny megfutasának hírére a hevesi lovas-nemzetőrök és a tüzér-szekerészek megfordultak és hanyatt-homlok a Mislóka patak felé vágtattak, itt az ágyufogatok istrángjait elvágták, mely gyávaság következtében 10 löveg az ellenség kezébe került. Pulszky gyalogsága szintén megfutamodott.

Dessewffy dandára a felvonulás bevégeztével bátran beállt a harezba, mely közte és Deym tüzérése között fejlődött; az Akasztó-hegyről tüzelő röppentyű-üteg azonban csakhamar feszélyezni kezdte a magyar njonczokat, mire Dessewffy a 42-ik honvéd zászlóaljat az üteg megrohanására rendelte. A zászlóalj saját tüzérésgünk védelme alatt Edényi Lipót főhadnagy által vezetve, észrevétlenül az osztrák üteggállás közelébe érkezett és már rohamra készült, midőn Pulszky futásának látása a rohanókat megállította és a futók utánzásra bírta. Dessewffy alezredes az általános visszavonulás bekövetkeztével, 3 óra 30 perczkor saját dandárának maradványait és Rembovsky hadait Enyiczkére vezette vissza.

Pulszky és Perczel dandárainak romjai Szinán éjjeleztek. Január 6-án a hadtest zöme Miskolcra, a hátvéd Szikszóra érkezett.

A magyarok a kassai ütközetben holtakban és sebesültekben körülbelül 210, foglyokban 500 embert vesztek, köztük 20 tisztet. Az ellenség kezébe került továbbá a Mislóka patak medrében hagyott 10 löveg, 1 zászló és 6 lőszer-koesi. Az osztrákok vesztesége — saját állításuk szerint — csak 3 halottból-, 13 sebesült- és 9 eltiütblől állott.

A magyaroktól elvett tíz ágyú közül Schlick nyolczat egy róla elnevezett üteggé egyesítettett. Ezzel, valamint a jan. 7-én Eperjesre érkezett 58-ik sz. István főherceg-gyalogezred 3-ik zászlóaljjával, mely Fiedler dandárához osztatott be, míg annak Nugent-zászlóalja Deym dandárához került, az osztrák hadtest létszáma 8 zászlóaljból, 6 lovasszázadból és 35 lövegből állott.

Windischgrätz Budapestre történt bevonulása után a magyar kormány Debreczenbe költözött. Mészáros ebből helyesen következtetett arra, hogy Schlick előnyomulási iránya most már nem a fővárost, mint inkább Debreczent fogja érinteni és ennek megfelelően a felső-tiszai hadtesttel január 8-án Tokajra vonult, mely pont a kassa - debreczeni útvonalnak majdnem közepén fekszik. Ez oldalmenettel Mészáros hadtest-parancsnoksága végét érte, amennyiben a hadtest vezérletét január 15-én *Klapka* György ezredes vette át.

Schlick altábornagy valóban január 19-én Fiedler és Pergen dandáraival *Klapka* tokaji állása ellen indult, mely hadművelet közepette a

Budapestről segítségére küldött és Miskolcra átvonuló Schulzig altábornagy hadosztályával (4 zászlóalj, 8 lovasszázad, 18 löveg) egyesült, míg Deym vezérőrnagy dandára Kassa, Eperjes és a branyiszkói szoros védelmére a felvidéken maradt. Görgeynek a bányavárosokból Lőcsére tett elnyomulásnak hírére Schlick Tokaj alól Kassára húzódott vissza; a visszavonuló hadtest hátvédét Fiedler vezérőrnagy dandára képezte.

Klapka ezredes, miután Schlick visszatéréséről értesült, az ellenség üldözésére Dessewffy és Gedeon dandáraival február hó 7-én Tályára, 8-án Boldogkőre és Nagy-Kérre indult; ez utóbbi állásban tudta meg, hogy az ellenséges hátvéd egy osztálya Hidas-Németiben áll és hogy Görgey a branyiszkói szoros bevétele után Eperjesre nyomul. Klapka ezek hallatára még az nap Göncz felé irányította dandárait és miután az ellenség csekély erejét szemügyre vette, a Gedeon-dandár Göncz-Ruszkán való hátrahagyása után, Dessewffy dandarával este felé a hidas-németi átjáró elfoglalására előre vonult.

A honvédek közeledtére az osztrák hátvéd csatarendbe állott. A 2-ik Hartmann-zászlóalj zöme és egy félszázad lovasság magát Németit tartotta megszállva, míg a gyalogság előretolt csapatjai a Hernád bal partján, foglaltak állást; 2 löveg a Hernád hidjának és a Gönczre vezető országútnak tűz alá vétele végett a híd nyugati kijáratá előtt mozdonyozott le; 2 gyalogszázad végül a zsidányi átjárót őrizte.

Dessewffy dandarából a lengyel legionáriusok és az abauji önkéntesek csatár-láncba fejlődve, bátran a ligetbe nyomultak, míg tőlük jobbra a Koburg-huszárok 1 százada Zsujta felé ügyelt.

A liget birásáért heves küzdelem fejlődött ki, mely az osztrákokra nézve akkor kezdett végzetessé válni, midőn a 26-ik honvéd-zászlóalj két százada a lengyelek és abaujmegyei önkéntesek segítségére sietett, a zászlóalj többi négy századát tartalékképpen maga után vonva. Az ellenség most megfordult és a híd felé hátrált, melyet Lapinski tüzér-főhadnagy egy félüteggel lövett.

A ligetből visszatérők átkelése után az ellenség a hidat felgyújtatta és lövegeiből hevesen tüzelgetett az üldöző magyarokra, de Lapinskinak időközben előbbre vonult félütege nemsokára elvonulásra bírta az osztrák tüzérséget, minek megtörténtével a lengyelek és az abauji önkéntesek a községet rohammal bevették és az ellenséget Enyiczke vidékére szorították.

Schlick altábornagynak Tornán és Tornalján át történt elvonulása után Klapka a Koburg-huszárok századát február 11-én Kassára indította, mire az egyesülés Klapka és Görgey hadteste között létrejött.

Midőn Görgey a bányavárosok elhagyása után Lőcsé felé vette útját, Windischgrätz parancsára Ramberg altábornagy hadosztálya követte a magyar hadtestet a Szepességbe. Ez a hadosztály, mely Götz és Jablonowsky dandáira osztva, 7 zászlóaljból, 3 és fél lovasszázadból és 21 lövegből állott, a Kassán özpontosított magyar hadak délfelé való elvonulása után, február 22-én Kassára vonult, honnét márczius 1-én Miskolcra indult; Abauj-Gömör-, Sáros- és Szepesmegye védelmét Ramberg altábornagy Blandek Ferencz tót csapatjára bízta, mely uralomnak azonban Beniczky Lajos őrnagy

SZ. CLAIR GYULA.

Schlick elvonulása.

ezirkáló oszlopa és a felsőmagyarországi guerilla-hadak csakhamar véget vetettek.

IX. honvédhad-
test alakulása.

Április és május havában a kassai téglavetők melletti táborban a IX. magyar hadtest szervezkedett, mely a Szepességben és Felső-Vág völgyében ezirkáló *Beniczky* oszloppal és a Máramaros-megyében szervezkedő *Kazinczy*-hadosztályal együtt az u. n. *felsőmagyarországi hadsereget* képezte, melynek parancsnoka kezdetben *Dembinsky*, június 18-ától kezdve *Visocky* volt. Az oroszok tizszeres erejével nem daczolhatott *Visocky* és miután június 24-én Kassát elhagyta, a következő napokban Szolnok felé hátrált.

Az orosz főhadsergeből a 2-ik és 4-ik hadtest június 24-én, a 3-ik hadtest jun. 27-én szállotta meg Kassát, melyen e napokban körülbelül 100,000 ember vonult keresztül. Ez volt a mai napig utolsó szerepe a hadtörténetben Kassának, melyre a jövőben nagy feladat várhat, amennyiben Oroszország felé a legfontosabb stratégiai vonalba esik.

VI. hadtest.

Kassa a VI. számú cs. és kir. hadtest és a III. m. kir. honvédkerület, valamint a IV. esendőrségi kerület parancsnokságának székhelye.

A VI. sz. cs. és kir. hadtestparancsnokság alá ezidő szerint az 5. szatmárnémeti, 25. losonezi, 34. kassai, 60. egri, 65. munkácsi, 66. ungvári, 67. eperjesi és 85. máramarosszigeti hadkiegészítő kerületek tartoznak, melyek az illető számú gyalogezredek kiegészítő kerületei. Területe kiterjed Abauj-Torna, Bereg, Borsod, Gömör, Heves, Liptó, Máramaros, Nógrád, Sáros, Szabolcs, Szatmár, Szepes, Ugocea, Ung, Zemplén és Zólyom, összesen 16 vármegyére. Itt van a 27. hadosztály, az 53. gyalogdandár, a 6. tüzérdandár parancsnoksága, műszaki igazgatóság, a 20. sz. katonai kórház, katonai élelmező raktár, a 34. hadkiegészítő kerület parancsnoksága és a 6. huszárezred pótkerete, a katonai alreáliskola és a gyalogsági hadapródiskola.

A hadtest parancsnoka *Madi Kovács György* tábornok és vezénylő tábornok, val. b. titkos tanácsos, kinek rövid életrajza a következő.

Hadtestparancs-
nok.

Madi Kovács György született Pakson, Tolnavármegyében 1840. április 2-án. Az alginimázium elvégzése után 1852-ben belépett a cs. kir. hadmérnöki akadémiába Kloster-Bruckban (Znaim mellett), a hol a hat éves tanfolyam elvégzése után a 3. sz. hadmérnöki zászlóaljba hadnagynak nevezték ki. Részt vett az 1859-iki olasz hadjáratban, mely után főhadnagygyá lett. 1862-től 1864-ig a hadi iskolán tanult Bécsben. 1863-ban vezérkari századosná nevezetett ki s mint ilyen részt vett az 1866-iki olaszországi hadjáratban a Bujanovics huszárezredes, később Pulz tábornok parancsnoksága alatt vitézül harezolt lovasdandárnál. Vitéz magatartásáért a legfelsőbb elismerést nyerte. 1869-ben mint vezérkari százados titkos kiküldetésben Törökországban járt 4—5 hónapig. 1871-ben a m. kir. honvédséghez helyezték át s ugyanabban az évben őrnagygyá lépett elő. 1874—1875-ig zászlóaljparancsnok volt, 1875-ben alezredessé lett s a budapesti I. honvédkerületi parancsnoksághoz osztották be. 1877-ben ezredessé és dandárparancsnokká nevezték ki Nagy-Váradra, később Debreczenbe. 1883-ban mint dandárparancsnokot áthelyezték Kassára és tábornokká léptették elő, ő felsége ezenkívül a III. oszt. vaskoronarenddel tüntette ki. 1885-ben a VI. (kolozsvári) honvédkerület parancsnokává s ebben az alkalmazásában 1887-ben altábornagygyá nevezték ki. 1890-ben mint honvédkerületi parancsnokot Székesfehérvárra helyezték át, de nemsokára már a 27-ik cs. és kir. gyalog-hadosztály parancsnokává nevezték ki Kassára. Innen 1891-ben Bécsbe helyezték át a 13-ik gyaloghadosztály élére s még ez évben kinevezték a bécsi (II-ik) hadtest helyettes parancsnokává. 1893-ban kapta a val. belső titkos tanácsosi méltóságot s kinevezetett a VI. hadtest parancsnokává Kassára, hol jelenleg is működik. 1894-ben ő felsége a 12. (komáromi) gyalogezred tulajdonosává nevezte ki. Az 1881-iki első nagyobb szabású hadtestgyakorlatoknál Miskolcz táján mint honvéddandárparancsnok szerepelt; azóta majd minden nagyobb hadgyakorlatban eredményesen működött, Dévánál, Székelyhidnál, Waidhofen mellett mint hadosztályparancsnok, 1892-ben a 2-ik hadtestnél már mint gyakorlatvezető, az 1893-iki kőszegi nagy hadgyakorlatnál mint a II-ik hadtest parancsnoka, 1894-ben Balassa-Gyarmat tájékán mint VI. hadtest parancsnoka. Több katonai érdemrend- és külföldi rendjelnek, így a német I. o. korona-, a román koronarendnek, a hesseni Fülöp-rendnek nagykeresztese.

III. honvédke-
rület.

A III. honvédkerület parancsnoksága alá tartoznak a 9. (kassai), 10. (miskolci), 11. (munkácsi), 12. (szatmárnémeti), honvédgyalogezredek, az 5-ik (kassai) honvéddhuszárezred, a 27—39. sz. népfölkelési járáások. A kerület kiterjed Abauj-Torna, Bereg, Borsod, Heves, Máramaros, Sáros, Szabolcs,

Szatmár, Szepes, Ugocea, Ung, Zemplén, összesen 12 vármegyére. Kassa egyszersmind a 77-ik honvédgyalogdandár parancsnokságának székhelye, állomása a 9. h. gyalogezred 1. és 2. zászlóaljának s az 5-ik huszárezred I. osztályának.

A kerület parancsnoka szentmihályi *Clair Gyula* cs. és kir. vezérőrnagy, kinek életrajzát a következőkben adjuk:

Clair Gyula 1841. november 11-én született Budapesten, hol atyja, *Clair Ignác* az akkori Torna-részvénytársaság igazgatója volt. A katonai pályára már gyermekkorában ellenállhatatlan vágyat érzett. 1859. febr. 27-én, az olasz háború kitörésekor önkéntesen beállott a 35. sz. Khevenhüller-gyalogezredbe s négy hónap múlva, június 15-én már hadnagyi rangot kapott. Részt vett a Guidizzolo melletti ütközetben. 1860. június 1-én rangjáról lemondván, Aneonába ment s belépett mint közlegény a pápai hadseregbe. De mint volt katonatiszt, már augusztus 12-én hadnagygyá lett. 1860. szeptember 24—29-ig Montepellago, Polito és Alto táján többször állott ellenséggel szemben. Október 2-án a pápai sereg leveretvén, *Clair* szintén foglyul esett és a „Conte Cavour“ hajón Genuába, onnan az osztrák határra szállították. Az osztrák hadügyminiszter ez időben szőlította föl a pápai hadseregben szolgált tiszteket, hogy térjenek vissza a hadseregbe. *Clair Gyula* is visszatért, megkapta hadnagyi rangját s a 23. vadászzászlóaljhoz osztották be, mely akkor Sagurjeben volt állomáson. 1866. július 31-én főhadnagy lett, 1869. szeptember 20-án pedig a m. kir. honvédséghez helyeztette át magát. 1875. május havában I. o. századossá nevezték ki. 1878—1879-ben kitüntetéssel végezvén a bécsi hadiskolát, 1880-ban őrnagygyá, 1884-ben alezredessé, 1888-ban ezredessé lépett elő. 1890-ben a kassai 77. honvédgyalogdandár parancsnokságával bízták meg s ugyanakkor a III. o. vaskoronarendet kapta kitünő szolgálatainak elismeréséül. 1894-ben nevezték ki tábornokká s a budapesti 79. honvédgyalogdandár parancsnokává, mely állásáról 1896. januárban a Pozsonyba áthelyezett *Bolla Kálmán* altábornagy helyére a kassai III. honvédkerület parancsnokává nevezte ki a király. 1891. márczius 3-án „Szentmihályi“ előnévvel magyar nemességet kapott. Az említett vaskoronarenden kívül tulajdonosa a II. o. szerb fehér sasrendnek, a pápai „Pro Petri“ érdemrendnek a 25 éves szolgálati keresztnek és a hadi éremnek.

I. RÁKÓCZY FERENCZ EPITÁFIUMA A PRÉMONTREIEK TEMPLOMÁBAN.

A KASSAI RÓM. KATH. PÜSPÖKSÉG.

mai Abauj-Torna vármegye Szt. István alatt részint az esztergomi, részint az egri egyházmegye kiegészítő része volt. Az esztergomi egyházmegyéhez tartozott a volt Tornamegye. Az 1397-ik évi esztergomi „visitatio“ és Pázmány Péter kimutatása szerint az esztergomi dioecesis az Árpád- és vegyesházi királyok idejében egy székesegyházi

és tizenegy vidéki főesperességből állott; az utóbbiak sorában előfordul a tornai is: Archidiaconus de Thorna habet sub se parochos viginti quinque.

Az egri püspöki egyházmegye kötelékében állott a volt Abaujvármegye, vagyis a mai Abauj-Tornavármegye hernádvölgyi része. Az egri püspökség alapító levele ugyan nincs Kassán, de kétségtelen, hogy ez egyházmegye kezdetben a Kárpátoktól délre Aradmegyéig, s így e megyére is kiterjedt. IV. Béla 1261-ben kiadott oklevele megemlíti az egri megyéhez tartozó és Abaujban fekvő hejezei egyházat mint olyant, mely már Szt.-István korában létezett volna. (Codex dipl. IV. 3., 40.)

Egyház
Árpádok ko-
rában.

Hogy milyen volt az egyház belállapota Abauj-Tornavármegye területén az Árpád-házi királyok idejében, arról alig van adatunk; de úgy látszik, hogy Szt.-István közvetlen utódai nem is gyámolították azt nagyon, hiszen maga Aba Sámuel, ki e megyéhez aránylag legközelebb állott, midőn az akkori szokás szerint sírhelyéről gondoskodott, nem építtette azt a róla elnevezett megye területén, hanem a messze Gyöngyös mellett elhúzódó Bene-völgyben alapította a sári apátságot, hogy abban majd nyugóhelyét találja. Később azonban tapasztaljuk, hogy a Lengyelországba vezető út, mely a megyén átvonul és melyen királyi herezegek is többször jártak, valamint a II. Géza és IV. Béla idejében kezdeményezett szász telepítések eredményezték azt, hogy az egyházi élet a Hernád völgyében mélyebb gyökereket vert, miről a XII. és XIII. században keletkezett széplaki, jászói és mislyei prépostságok, továbbá a domonkosrendi szerzetesek kassai székfoglalása, végül *Kassa* legrégebb templomának, a Szt. Mihály kápolnának a XIII. század közepén történt fölépítése és a mai székesegyháznak az utolsó Árpádok napjaiban megvetett alapfalai is tanuskodnak.

A kereszténység Abaujvármegye területén még nagyobb lendületet nyert a vegyesházból származott királyok uralkodásának tartama alatt. *Lokietek* Erzsébet, Róbert Károly vallásos nejének és Mátyás király fejlődési adományai, valamint *Szathmáry* György pécsi püspök, majd esztergomi érsek nagy terjedelmű alapítványai siettették a Szt. Erzsébet-templom föl-

építését, s a mit csak vallásos királyok és alattvalók áldozatkészsége szülhetett: a kassai főtemplom alkotásaiban megtestesült az.

A XIV. század közepe táján épült ugyancsak Kassán *Perényi* Miklós jóvoltából a minoritáknak szánt páduai Szt.-Antal temploma, mely később a ferenczrendiek birtokába került.

A mohácsi gyásznapi után beáll nemesak nemzeti, hanem vallási meghasonlásunk is. A Hernád vizét nem egyszer festette vörösre a vallási türelmetlenségből ontott vér. A kassai főtemplom birtokáért 1552-től 1687-ig folyt a harc, és rövid időközöket leszámítva, majdnem állandóan a protestánsok kezében lévén, az egész megye területén a számban jelentékenyen megfogyott katolikusok ellentörekvései csak akkor sikerültek, midőn az egri püspök és káptalan 1603-tól

1724-ig kezdetben Kassán, majd Jászón, végül ismét Kassán tartózkodott. — Az e korszakba eső térítő küzdelmek kivívásában a legnagyobb tevékenységet fejtették ki a Jézus-társasági atyák, kik közül az elsők már 1601-ben jöttek Kassára, hol később mint a Kisdy Benedek egri püspök által 1657-ben alapított és a hittani, jogi és bölesészeti karra oszlott egyetem tanárai 1773-ig működtek. A kath. hitélet továbbfejlesztése végett nyertek Kassán 1650-ben a ferenczrendiek, 1697-ben pedig az Orsolya-rendi apácák is lakhelyet. Az előbbieket tulajdonába ment át a *Perényi* Miklós által alapított Szt. Antal-templom, melyet azonban alig 130 évig birtokoltak, a mennyiben az Orsolyarend II. József esászári parancsára 1787-ben Kassát elhagyta. Az Orsolyaszűzek rendelkezésére bocsátotta *Fenassy* György akkori egri püspök az eredetileg református templomot, melynek birtokában

mai napig maradtak. A XVIII. század első felében épültek a Szt.-Rozália kápolna, a Kálvária-templom és a pesti úton levő kórház temploma. A protestánsok által lefoglalt vidéki templomok nagy része a XVII. és XVIII. században ismét a katolikusok birtokába jutott.

A törökök végleges kiűzetése és rendezettebb viszonyok beállta után hasította ki Mária Terézia 1775-ben a rendkívüli kiterjedésű esztergomi érseki egyházmegyéből a rozsnyói, szepesi és besztercebányai püspökségeket, mely alkalommal a tornai főesperesség a rozsnyói egyházmegye kötelékébe került.

Ugyancsak könnyebb kormányzás elérése végett alapította I. Ferencz 1803 aug. 5-én kelt udvari rendeletével a Heves-, Borsod-, Külső-Szolnok-, Szabolcs-, Abauj-, Sáros-, Zemplén-, Ung-, Bereg-, Ugoesa-, Máramaros-,

Vallási harcok a XVI. és XVII. században.

Egri káptalan Kassán

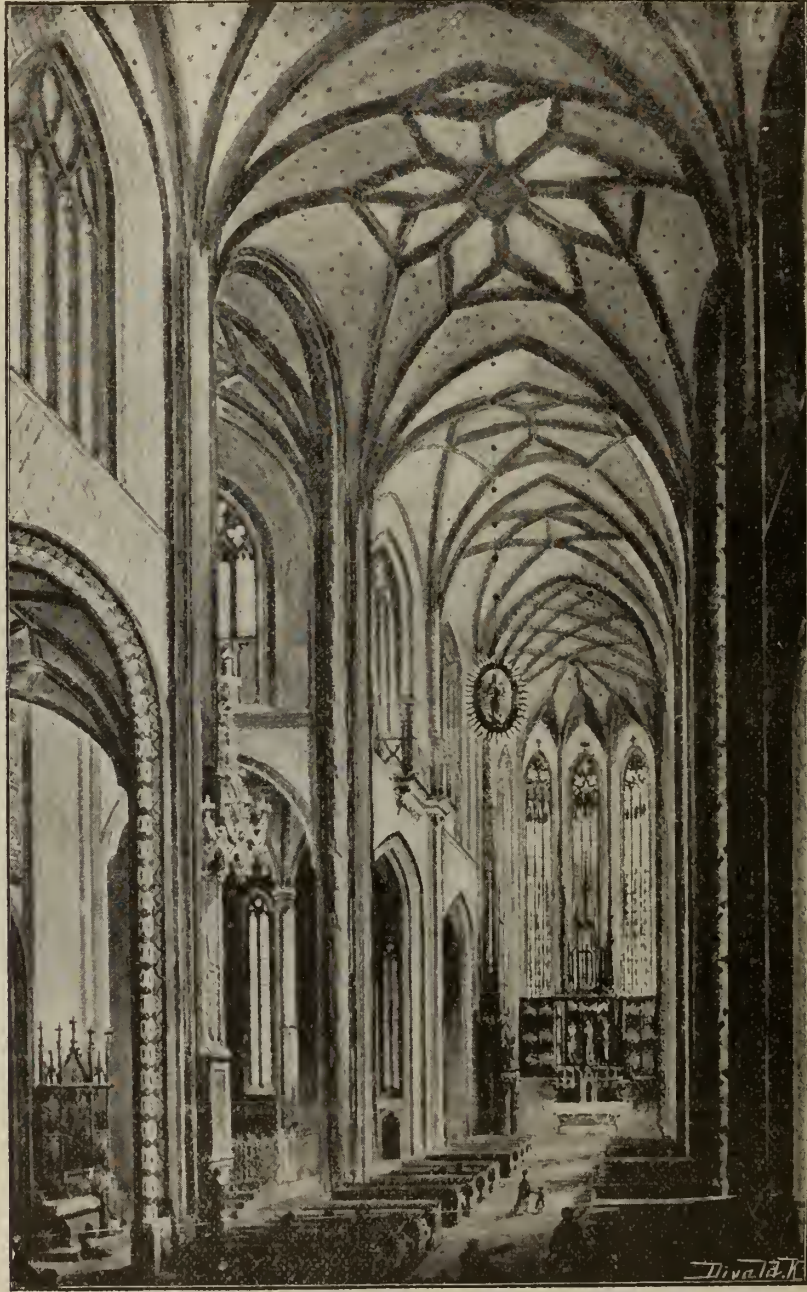

BUBICZ ZSIGMOND.

Szerzetek.

Szatmármegyékre és a Hajdu-, Nagy-Kún és Jász-kerületre kiterjedő egri egyházmegye területéből kiszakítva a kassai és szatmári püspökségeket, mely intézkedés Abauj-Tornamegye kath. hitéletének szükségképen új erőt adott. A VII. Pius pápának 1804 aug. 5-én kelt bullájával elismert kassai püspökség joghatósága alá kerültek Abauj-, Sáros- és Zemplénmegyék kath. hívei.

Kassai püspök-
ség alapítása.

A DÓM BELSEJE A RESTAURÁLÁS ELŐTT.

Kassai egyház-
megye.

Az egész kassai egyházmegye állott három főesperességből, 16 esperesi kerületből és 192 plébániából 244,512 hívővel, mely főösszegekből azonban a mai Abauj-Tornamegye területére csak egy főesperesség, négy esperesi kerület és 53 plébánia esett 66,548 hívővel. Ezeken kívül létezett Abauj-Tornavármegye mostani határain belül még 15, más egyházmegyéhez tartozó plébánia, (Almás, Felső-Meezenzéf, Görgő, Hidvégardó, Jászó, Jászó-

Debrőd, Jászó-Mindszent, Rudnok, Stoosz, Szent-András, Szilas, Szögliget, Torna, Torna-Ujfalu és Aszaló), melyek közül az első 14 „tornai főesperesség” név alatt a rozsnyói, az utolsó (Aszaló) pedig az egri egyházmegye kiegészítő részét alkotta.

A kassai püspök jövödelmének megállapításáról az alapító akként intézkedett, hogy a hejezei (Abauj), harsányi, sziráki, egeresi, tizsakürti, keresztespüspöki (Borsod), csapóközi (Heves) és szent-máriai (Zemplén) birtokok, valamint Sáros-, Zemplénmegyék és Eperjes város tizede, melyek eddig az egri püspök rendelkezésére állottak, azontúl Kassa főpásztorának

Püspökség
jövödelmei.

KASSÁ. — A DOMONKOSRENDIEK TEMPLOMÁNAK BELSEJE.

jövödelmét képezzék. Az egri püspök azon előjogát, melyet IV. Béla 1261-ben kikötött, hogy „si aliquo tempore reges Hungariae quatuor filios haberent, episcopus agriensis, qui pro tempore fuerit, quartum custodiat” (ha bármikor Magyarország királyainak négy fiok lenne, a negyediknek gondviselője az akkori egri püspök legyen), az 1804-iki alapító levél nemcsak fenntartotta, hanem az ujonnan létesített kassai és szatmári püspökségekre is kiterjesztette.

Első kassai püspök volt *Szabó* András (1804—1819). Utódjai voltak: *Cseh* István (1820—1831), palugyai és bodafalvai *Palugyay* Imre (1831—

Első püspök.

1838). oeszkai Ocskay Antal (1838—1848), Kunszt József (1850—1851), Fábry Ignác (1852—1867), Perger János (1868—1876), Schuster Konstantin (1877—1887) és Bubics Zsigmond (1887 óta).

Szabó András.

Szabó András született 1738 jan. 10-én Nemes-Nyéken, Hontmegyében. Tanulmányait Nagy-Szombatban befejezván, az esztergomi egyházmegye papnövendékei közé lépett. Pappá szenteltetvén, Barkóczy Ferencz érsek 1761-ben az esztergomi szeminárium aligazgatójává nevezte ki, 1768-ban lett pozsonyi, 1773-ban esztergomi kanonok és a nagyszombati szeminárium és egy évvel később Bécsben a Pázmáneum kormányzója. 1776-ban a nagyszombati kir. tud. egyetem theologiai karának igazgatója. 1785-ben pedig a pozsonyi nagyszeminárium kormányzója lett, mely hivataláról esztergomi közhelyettség történt kinevezetése után 1799-ben lemondott. Ez állásában érte őt 1804-ben a kitüntetés, hogy Kassa első püspöke legyen. 1804 decz. 18-án iktatták be a püspöki székbe. Meghalt 1819 szept. 27-én, 82 éves korában.

Cséh István.

Cseh István született 1762 máj. 22-én Eperjesen. 1785-ben pappá szenteltetvén, gr. Révay János szepesi püspök oldalán több éven át mint titkár működött. Később szepesi kanonok és 1815-ben belgrád-szemendriai felsz. püspök lett. 1820-ban nyerte el a kassai püspökséget. Meghalt 1831. jun. 4-én.

Palugyay Imre.

Palugyay és bodafalvai *Palugyay*

Imre született 1780 okt. 31-én Kis-Palugyán, Liptómegyében. A theológiát Pozsonyban végezte. (1806—1820.) Német Lipcsén plébános, majd szepesi kanonok és pharei vál. püspök lett. 1832 máj. 20-án foglalta el a kassai püspökséget. Fejedelmi alapítványai, a nyugdíj-alap létesítése őrzik meg emlékét. Kassáról 1838-ban a nyitrai püspöki székre helyezték át.

Oeszkai *Ocskay* Antal szül. 1795. június 5-én Bolyáron, Sárosmegyében. Tanulmányait Pesten és a Pázmáneumban végezte. Mint áldozópap valóságos ndvari káplán és a bécsi felsőbb papnevelő-intézet tanulmányi felügyelője lett, mely állásában egy nagyvárad kanonoki stallumot és a bécsei vál. püspöki ezímet nyerte. 1838-ban lett kassai püspökké, mely méltóságot egy évtizeden át viselte. Meghalt Budán, 1848-ban.

Ocskay Antal.

KASSA. — A PREMONTREIEK TEMPLOMA ÉS TÁRSHÁZA.

Kunszt József.

A függetlenségi harc után 1850-ben *Kunszt* József esztergomi kanonok és pharei püspök nevezetett ki kassai püspökké. Csak egy évig kormányozta az egyházmegyét, mert 1851-ben kaloesai érsekké nevezték ki.

Fábry Ignác.

Fábry Ignác szül. 1792 jul. 28-án Sátoralja-Ujhelyen. Mint kassa-egyházmegyei pap nyerte el 1811-ben a mároki plébániát. Nemsokára Lonovics meghívására a esmádi egyházmegye papjai közé lépett, hol 1835-ben kanonok lett. 1852-ben nevezték ki kassai püspökké. A kassai templom megújítására ő adta az első összeget. Meghalt 1868-ban.

Perger János.

Perger János született 1819-ben Csértészen, Zemplénmegyében. Tanulmányait Ungvárott végezvén, 1842-ben Egerben pappá szenteltetett. Előbb mint szemináriumi tanulmányi felügyelő, majd mint nyiregyházi plébános működött, később egri kanonok és 1868-ban kassai püspök lett. Nagy volt Perger mint szónok, még nagyobb mint főpásztor, miről a kassai tanítóképzők, a sátoralja-ujhelyi leánynevelő-intézet és összes vagyonának (170,000) egyházi ezélokra történt odaajándékozása tanuskodnak.

Schuster
Konstantin.

Schuster Konstantin szül. 1817-ben Szakolezán, Nyitra megyében, 1831-ben lépett a piaristák rendjébe és mint tanár működött Privigyén, Vácztól és Budapesten. Később a kaloesai káptalan tagjává lett. 1877-ben nevezték ki kassai püspökké. Schuster a lelkészet és iskolák ügyét melegen felkarolta, 100,000 forintra rúgó alapítványokat tett és a kor követelményeinek

megfelelő eperjesi nőnevelő-intézetet, a Stephaneumot alkotta. 1887-ben vette át a váci egyházmegye kormányzatát.

Bubics Zsigmond szül. 1821. márcz. 11-én Ozorán, Tolnamegyében. A győri egyházmegye papnevelőjében, a bécsi Pázmáneumban, majd az ottani felsőbb papnevelő-intézetben végezte tanulmányait. Visszatérve, Győrött mint tanár működött. Nemsokára nevelőnek lépett be hg. Esterházy Pál házába. 1870-ben nyerte el a hercegség patronátusa alatt álló rátóti prépostságot; 1880-ban pedig a nagyváradi irodalmi stallumok egyikét. 1884-ben orsz. képviselő lett és 1887-ben kassai püspökké. Első teendői közé sorozta a kassai püspöki palotának átalakítását és berendezését. Bubics történelmi és archeologiai értekezéseivel irodalmi téren is jeles munkásságot fejtett ki. Budavár megvételének kétszázados jubileuma alkalmával németül is megjelent disz munkája nemcsak a széles látkörű, mély tudományu és nagy izlésű író, de az áldozatoktól vissza nem riadó műbarátot

Bubics Zsigmond.

KASSA. — A PREMONSTREIEK TEMPLOMÁNAK BELSEJE.

is jellemzi. Bubics Zsigmond hivatott festőművész is, képeit azonban nem bocsátja nyilvánosságra; kassai és fraknói képtára sok kiváló munkáját őrzi.

A püspökséggel egyidejűleg alakult a kassai székesegyházi káptalan, mely kezdetben a nagyprépost, olvasó-kanonok, éneklő-kanonok, őr-kanonok, székesegyházi főesperes és mester-kanonok stallumából állott. Az egyházmegye három főesperese közül tehát csak egy — a székesegyházi vagy abauji — tagja a káptalannak, a sárosi és zempléni főesperes címét az illető politikai megyék egy-egy plébánosa viseli. A hiteles hely előjogát nem nyerte meg a kassai káptalan.

Káptalan.

A kanonokok jövedelmi forrásait megállapítja az 1804-ik alapító oklevél, mely a Hevesben fekvő tiszta-örsi és tiszta-örvényi birtokokat, valamint Bártfa és Kis-Szeben városok tizedét, melyek addig az egri püspök

Kanonokok javadalma.

jövedelmét gyarapították, a kassai káptalan számára utalványozta. A fekvő birtokokból folyó jövedelmet szaporítja még ama 3000 és 1000 frtnyi összeg, melynek évi fizetését az egri érsek és káptalan magára vállalta. Kellner Mihály butkai plébános alapítványának igénybevétele mellett létesült 1856-ban a hetedik ú. n. ifjabb mesterkanonoki stallum.

A kassai székesegyházi káptalan első tagjai voltak: Szeldmayer György (1804—1818), esicseri Orosz Ádám (1804—1806), Vitlinszky Sándor (1804—1820), Németh István (1804—1806), Rimanóczy Ferencz (1804—1821) és Rajner Károly (1804—1818). A kassai káptalan eddig két megyés-püspököt adott az egyháznak, amennyiben I. Ferencz József *Kollárcsik* István kanonokot 1850-ben a rozsnyói, és cserneki és tarkeői *Desseffy* Sándor kanonokot 1890-ben a *csanádi egyházmegye* élére állította.

Papnevelő
intézet.

Az egyházmegyei papnevelő- és theologiai tanintézet lakóhelyéül

KASSA. — A FERENCZIEK TEMPLOMA.

I. Ferencz a ferenczrendiek 1787 óta elhagyott kassai klostromát jelölte ki. Az átalakítások és hozzáépítkezések költségeinek fedezésére nyerte Kassa első püspöke 1806-ban, az Atha nádor által 1065 körül alapított és a veszprémi egyházmegyében fekvő Sz. Jakabról nevezett zelizi Sz. Benedekrendü apátságot, mely 1818-ig a fentnevezett célra 94,822 frtot jövedelmezett. Az intézet évi jövedelmét adja az alapító levél szerint: a Kassától délre fekvő esontosfalvai birtok, melyet már a Kisdy-féle kassai szeminárium birt; továbbá az egri érsek és papnevelő-intézet által évenként fizetni szokott összeg és az intézet tőkéje után járó kamat. Minthogy e jövedelmek alig fedezik az évi kiadások (25,000 frt) felét, az egyházmegye a szeminárium és theologiai tanintézet feuntartása czímen a vallásalap évi segítségét veszi igénybe.

Abauj-Tornamegye jelenlegi egyházi beosztása következő:

Egyházmegye
beosztása.

I. A kassai *egyházmegyéhez* tartozik a székesegyházi (abauji) főesperesség, u. m.

Kassa sz. k. város 1 plebániával, 9 káplánsággal, 9 templommal, 12 kápolnával és 20,280 hívővel						
a kassai esp. ker. 10	„	4	„	23	„	5
a gönczi „ „ 11	„	4	„	15	„	6
a saczai „ „ 11	„	—	„	17	„	3
a szépsi „ „ 11	„	3	„	18	„	7
a szikszói „ „ 12	„	2	„	14	„	2
Összesen 56	„	22	„	96	„	35
						87,356

(A tornai főesperesség, mint már említettük, a rozsnyói püspökséghez, Aszaló az egri érsekséghez tartozik.)

Az egyházmegyei kormányzat hatáskörébe tartoznak az egyházi jellegű tanintézetek is, ezekről azonban a közoktatást tárgyaló fejezetben szólunk.

Az egyházmegye állapotának ismertetésével kapcsolatban föl kell említenünk a kath. jellegű egyházi és jótékony egyesületeket is. Ezek a következők:

A rózsafüzér-társulat, mely a Sz. Domonkos-rendüek kezdeményezésére 1867-ben nyerte mostani szervezetét, mely csakhamar gyors elterjedést biztosított neki; a kassa-egyházmegyei szegény tanulókat segélyző egyesület, mely Danilovics Mihály, kassai kanonok által életbe léptetve, most leginkább Erdődi János tanítóképzői igazgató buzgólkodása mellett teljesíti emberbaráti misszióját; a kassa-egyházmegyei új javadalmasokat segélyző egyesület, mely 1884-ben alakult és a papság filléreinek lelkiismeretes beszolgáltatása folytán időközben oly jelentékeny összeggé szaporodott, hogy ma már minden kassa-egyházmegyei új javadalmas 300 frtnyi összeggel megsegítve foglalhatja el első plebániáját; a kassai kath. legény-egyesület; a kassai kath. ol-

Egyházmegyei
egyesületek.

KASSA. — A FERENCZIEK TEMPLOMÁNAK BELSEJE.

vasó-kör, melyet Biloveszky András, theol. tanár 1892-ben avégből létesített, hogy a munkások szabad idejükben összejöhessenek és ilyenkor nemes szórakozást nyerjenek.

A kassai territorialis kerületben állomásozó 6. cs. és kir. hadtest lelkészeti ügyeit a kassai cs. és kir. katona-kerületi plebános vezeti, kinek segédjei gyanánt 1—1 latin és görög szertartású katonai segéd-lelkész és a 20. számú kassai katonai kórház lelkésze szerepelnek.

Katonai lel-
késztség.

Az egyházmegyében két férfi és négy női szerzetes-rend működik, nevezetesen a prémontriek, domonkosok, az Orsolya-szűzek, az irgalmas nővérek, a Megváltóról és a Szt. Keresztről nevezett apácák. (A prémontrai kanonokrend jászóvári prépostságát külön fejezet tárgyalja.)

Szerzetek.

A domonkosrendi szerzetesek kassai meghonosodásának ideje nem állapítható meg biztosan; valószínű azonban, hogy IV. Béla király alatt jöttek Kassára, hol állítólag 300-ra ment volna a szerzetesek száma. Az 1556-iki tűzvész következtében elhagyták Kassát és csak 1700-ban tértek újra vissza.

Az orsolya-rendi szerzetesnők 1697-ben kerültek Eleonóra királyné és Fenessy György püspök fáradozása következtében Kassára.

Az irgalmas nővéreket (szürke nénikéket) egy városi határozat következtében a kassai közkórház betegeinek ápolására a 70-es években hívták meg.

A Sz. Keresztről és a Megváltóról nevezett női szerzetesek enyiczkei és boldogkő-váraljai megtelepedését a nemesszívú gróf Zichy Rezsóné áldozatkészsége tette lehetővé.

Hajdani monostorok.

Régen lefolyt küzdelmek és régi dicsőség tanubizonyságai a hajdan fényes monostorok mohhal lepett törmelékei. Három ily monostort említ a megyei krónika, ú. m. a széplaki és felső-gagyi apátságot és a mislyei prépostságot.

A széplaki apátság alapítóját nem ismerjük; egy XII. századbéli misekönyvbe írt bejegyzés szerint az apátság templomát II. Gejza idejében, 1143-ban Martyrius egri püspök szentelte föl a bold. Szűz tiszteletére. Az egri káptalan 1262-ben határjárást tartván Koxo (Koksó) helységben, mint szomszédos birtokost megemlíti a széplaki apátságot. A már romokban fekvő apátság birtokait nyerték III. Ferdinánd idejében a jezsuiták, kiktől 1567-ben az esztergomi szeminárium tulajdonába kerültek.

A felső-gagyi apátságról még kevesebbet tudunk. Annyit állíthatunk, hogy a benézéseké volt, de hogy mikor keletkezett és meddig virágzott, arról hiányzanak az adatok.

A mislyei prépostság alapítója — Fejér és Balics szerint — az Aba nemzetségből származott Lapispataky-család volt. Egyesek azt állítják, hogy e prépostság a premontreieké lett volna, mások világi jellege mellett kardoskodnak. 1289-ben már mint hiteles hely működött. Birtokai később a Gelsey és Lónyay család, majd a kassai jezsuiták és végül a vallásalap javára irattak át.

*

Jóteköny egyházférfiak.

A kassai egyházmegyei papság soraiban többen váltak és válnak ki, a kik a társadalmi téren kiválóan hasznos és sikeres munkásságot fejtettek ki. A már méltatott püspökök mellett a következőket soroljuk még föl:

Desseffy Sándor kassai kanonok (most esanádi püspök) elnöksége alatt kezdte meg 1888-ban pályafutását a kassai katli. legényegyesület, melynek jövőjéről Bubics püspök és Répászky kanonok több ezer forintnyi alapítványai és Konrády Lajos tanítóképzői tanár, másodelnöki minőségben kifejtett fáradozásai gondoskodnak.

Rajner Károly kassai (1818-tól egri) kanonok († 1846.) százezer frtra menő alapítványával örököztette meg nevét, mely alapítványok közül kiváltképpen a theologiai tanintézet tanári könyvtárának szaporítására letett összeg érdemli meg az említést.

Lábossy Mihály kassai kanonok († 1831.) a vegyes házasságból származott gyermekek neveléséről gondoskodott egy jelentékeny alapítvánnyal.

Joób Mátyás kassai kanonok († 1849.) a léhi egyházzól emlékezett meg nagyobb alapítvánnyal.

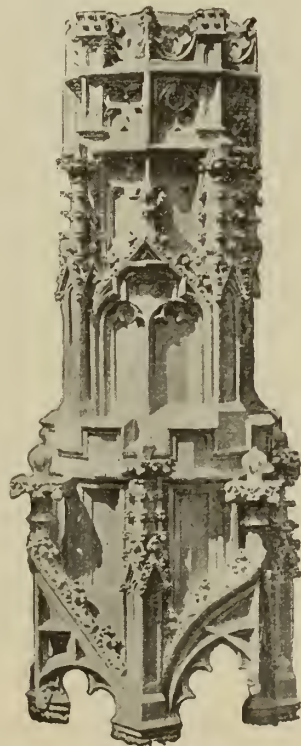
Mayer Károly kassai kanonok († 1890.) a töltzéli plebániát gazdagította tetemes adományaival és minden évben gondoskodott több szegény tanuló fölsegélyezéséről és neveltetéséről.

Krausz János kassai kanonok († 1880.) jó szívének sokat köszönhet a szeminárium elüljárósága és növendék-serege, kikről bőkezűleg gondoskodott és az egyházmegye hitoktatói és tanítói, kiknek javára 12,000 frtnyi alapítványt tett.

Danilovics Mihály kassai kanonok († 1884.) kezdeményezése folytán létesült az „egyházmegyei szegény tanulókat fölsegítő egyesület“ és ugyancsak tőle eredt a kassai özvegy nők számára tett alapítvány is.

Fábián József kazoecsi plebános († 1884.) nagy összegű alapítvánnyal gondoskodott az egyházmegyének segítségére nagyon is rászoruló újonnan fölszentelt papjairól.

Az irodalommal foglalkozó egyházi férfiak működését az irodalmat tárgyaló fejezetben ismertetjük.

OSZLOPRÉSZLET A DÓMON.

A GÖRÖG KATH. EGYHÁZ.

KASSÁN és Abauj-Torna vármegyében lakó rutén származású görög katolikusok őszintén vallják magukat magyaroknak, a kik régi idő óta részt vettek a magyar nemzet szabadságharczaiban; II. Rákóczy Ferencz hadseregében épp úgy harcoltak, mint 1848—49-ben. Nem egy rutén pap szenvedett akkor börtönt magyarságáért.

Magyar liturgia.

Az abauj-tornavármegyei gör. katolikusok magyar érzelmére vall az is, hogy az egyes egyházközségekben a magyar liturgiát kezdik meghonosítani, nevezetesen a szántói, eserehádi és felső-borsodi esperesi kerületek egyes helyein, magyarul végeztetik a sz. mise s minden egyéb szertartás, a gör. kath. egyház biztosított kiváltsága lévén mindenütt a nép által leginkább érthető nyelven dicsérni Istent. A kassai kerületben pedig, úgy Kassán is, a hol a köznép, általában a sárosi, zempléni és kassavidéki tót dialektust használja, a görög-katolikusok a liturgiát és egyéb templomi szertartást egyházi ó-szláv nyelven végzik, mely szertartást annak idején I. Miklós és VIII. János pápák is helybenhagyták, a külszertartásoknál azonban, melyeknél már más nyelvű közönség is van jelen, legtöbbször helyen a magyar nyelv van használatban. Azonfelül úgy a papi családoknál, — mert a görög papoknak köztudomás szerint egyszer, még pedig föl-szenteltetésök előtt szabad nősülniök, — mint szemináriumukban, kolostorukban, tanítóképzőikben és egyéb tan- és nevelőintézetükben a társalgás nyelve a magyar.

Gör. katolikusok száma.

Az Abauj-Tornamegyében lakó görög-katolikusok száma a legutóbbi népszámlálás szerint 17,558 volt, mely szám e megyebeli 103 ezer latin szert. római katolikus mellett elenyésző csekély. A görög-katolikus hitközségek három esperesi kerületbe vannak osztva, melyekhez a felső-borsodi kerület egy része is csatlakozik, annyiban, hogy ebben a három Tornamegyébe kebeleztetett gör. kath. község is benn foglaltatik.

Kassán és Abauj-Tornavármegyében már a múlt századokban is nagyobb számmal laktak rutén származású görög katolikusok, s a kassai hitközség elég tekintélyes számu volt, azonban önálló lelkészetté csak a jelen században lett, önálló parochiává meg éppen csak 1870-ben.

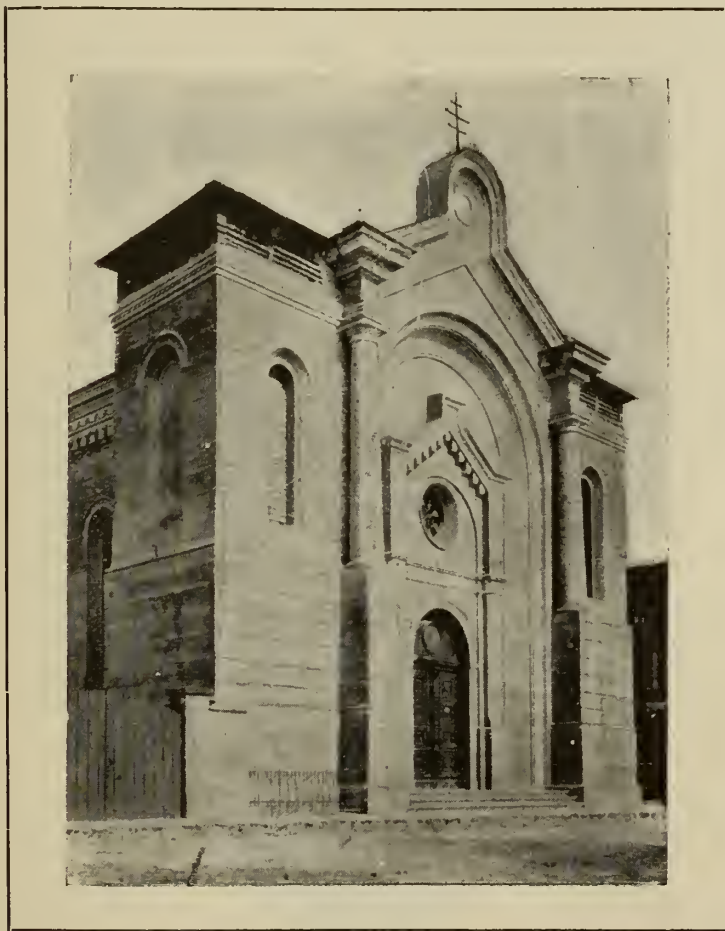
A kassai hitközségnek önálló lelkészetté való emelését helybenhagyó legfelsőbb átirat szerint, — melyet a lelkészi hivatal őriz — a kassai gör. kath. hitközség és az abauj-tornai hitközségek régibb időben a munkácsi egyházmegyéhez tartoztak egészen 1818-ik évig, a mikor az eperjesi gör. kath. egyházmegye kihasítottván, az eperjesi püspöknek fenhatósága alá kerültek. A kassai görög katolikus egyház, a rendezetlen viszonyok

miatt időközben elvesztvén önállóságát, csak sok kérelmezés után lett ismét önálló, még pedig 1859-ben. Addig mint fiók-egyház a szomszédos zdobai lelkészethez tartozott, melynél a kassai nagyobb számú hívek miatt káplánság volt rendszeresítve. A híveknek sokáig nem volt saját templomuk, hanem egyes róm. katolikus templomokban, vagy pedig magánházakban végezték isteni tiszteletöket.

Viszlóczky Gyula, jelenlegi kassai gör. kath. kanonok-lelkész érdeme, hogy az általa szervezett egyháztanács támogatásával 1882-ben a templom építéséhez merészen hozzáfogva, négy év alatt a városhoz méltó esinos templomot létesített.

A kassai gör. kath. templom román-bizanti modorban van építve. Hossza 44, szélessége 12, magassága 17 méter. A hajó három boltozatú, a középső boltozaton a négy evangelista képével; a szentély hátsó falán egy

Templom.

KASSA. — A GÖRÖG KATH. TEMPLOM.

sikerült freskó látható, mely Mária születését ábrázolja. Ennek ünnepén, szept. 20-án van a templom búcsu-napja. Az oltár oszlopos mennyezete rögtön szemébe ötlük a templomba lépőnek, úgy a szentélyben levő két kisebb mellék-oltár is, melyeknek a keleti szertartásban hiányozniuk nem szabad. A szentély egyik szekrényében egy remek himzésű oltárvánkost őriznek, mint szép emlékeztető jelét a helybeli latin és görög szertartású római katolikusok közt fennálló testvéries viszonynak. A szekrényen ez a jellemző felírás van: „A kassai lat. szert. katolikusok, a gör. szert. katolikus testvéregyháznak, 1886. évi december hó 26-án“, mely napon az ajándékot nagy ünnepélyességgel, küldöttségileg adták át a gör. kath. templomnak. A templom mindamellet még csonka, befejezetlen, a mennyeiben a hajót a szentélytől elválasztó és a görög templomokat jellemző képállványa (ikonosz-

tázionja) és tornyai nincsenek, de remélhető, hogy rövid idő alatt azok is felépülnek.

Kassai kerület
egyházközségei.

A *kassai* kerülethez tartozó egyéb gör. kath. községek közül említendők: *Sziget-Bölgse*, mely falu onnan kapta nevét, hogy moesaras vidéken lévén, a házak mintegy szigetre építvék úgy, hogy a templomba is csak pallón át lehet jutni. E templom 1818-ban épült. 1885-ben megújították és új toronnyal látták el. A községhez tartozik Kápolna- és Sándor-Bölgse, nagyobb részt magyar nyelvű gör. kath. lakossággal. *Filkeháza*, régi templommal, melynek belsejét nemrég tűz pusztította el. *Kelecsény*, a Dargó-hegy északi oldalán, Abauj- és Zemplénmegyék határán. E községhez, mint fiók-egyház a ránk-herlányi fürdőtelep is tartozik. *Szeszta*, a kassa-tornai vasút mentén, többnyire magyarok által lakott község, mellette *Hím* nevű kisebb falu, hol már 1335-ben gör. kath. templom volt. *Újváros*, Nagy-Szaláncz mellett, ettől délre *Zdoba*, igen régi egyházközség, mely már 1337-ben fennállott.

A *csereháti* kerületbe beosztott gör. kath. falvak közül nevezetesebbek: *Homrogd.* Templomában, melyet a század elején Láncezy József szeptemvir építtetett, a gör. kath. isteni tisztelet *kizárólag magyar nyelven* végeztetik; *Kány*, a múlt század végén épült templommal; végül *Felső-Vadász*.

A *szántói* esperességi kerületben említésre méltóbbak: *Boldogkővár-alja*, *Mogyoróska*, *Abauj-Szántó* mezőváros, 1791-ben épült gör. kath. templommal.

A *felső-borsodi* esperesi kerülethez tartozó és Abauj-Tornamegye határában fekvő gör. kath. községek: *Barakony*, mely egyházközség 1648-ban már létezett, lakói kizárólag magyarok. Ez időből származik *Horváthi* egyházközség is. Végül *Falucska*, tót ajku község.

CSALÁDJEGYES PAJZS EGY RÉGI KASSAI SÍRKŐRŐL.

A KÉT PROTESTÁNS EGYHÁZ.

KASSA és Sátoralja-Ujhely a két központ, honnan a reformáció tanai a mostani Abauj-Torna vármegye egész területét csakhamar átjárták és meghódították. Kassáról a német és tót elem reformálása indult ki; Abauj-Torna- és Zemplénmegye magyarsága pedig minden valószínűség szerint Sátoralja-Ujhelyről nyerte a legelső reformátorokat, kiknek működése oly sikerrel járt, hogy a régi hit mellett a lakosságnak csak elenyésző kis töredéke maradt meg. Kezdetben mind-

Reformáció
Kassán.

KASSA. — AZ ÁG. EVANGELIKUS TEMPLOM ÉS ISKOLA.

három nemzetiség a lutheri irányzat híve lett, a XVI. század közepétől fogva azonban a magyar elem mindinkább Kálvin tanait fogadta el; míg az ágostai hitvallás a németeknél és tótoknál talált követőkre.

Első lelkészek.

Kassa történetéből tudjuk, hogy ott a reformáció első hirdetője a lőcsei Henkel János udvari pap volt, a ki 1526-ban kassai lelkészsévé választván, itt csakhamar sokakat megnyert Luther tanainak. 1531-ben Dévai *Bíró* Mátyás a „magyar Luther“ lett Kassa papja, a kit Szalaházy Tamás egri püspök elfogatott s Pozsonyba, majd Bécsbe szállíttatott, a honnan később szabadon bocsátották; de Kassára többé vissza nem térhetett.

Kassa városa és Abaujvármegye mindkét protestáns egyház történetében igen nagy szerepet játszik. Kassán jött létre a legelső hazai protestáns hitvallás (*Confessio pentapolitana* 1548); a reformátusok pedig két nevezetes zsinatot tartottak a megyében (Gönczön 1566. és Kassán 1568.; ez utóbbit az ágostai hitvallásuakkal együtt), mely zsinatok főképp az unitarizmus ellen léptek sorompóba. Sőt az egyháztörténelem egy harmadik abauji zsinatról, a szikszóiról is (1567—8) megemlékezik; ennek adatai még nincsenek végleg tisztázva és így nem is bizonyos, hogy csakugyan megtartott-e?

Zsinatok.

Károli Gáspár.

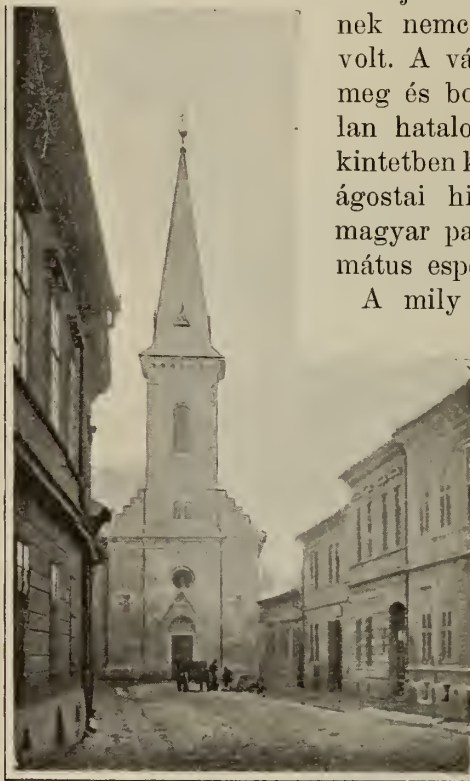
De az már kétségtelen és örök dicsősége Abauj vármegyének, hogy a teljes szentírás magyar fordításával legelőször *Károli* Gáspár, göncei református lelkész és esperes ajándékozta meg nemzetét (1590). A hálás utókor az érdemes egyházi atya emlékét három századdal később (1890) ércszoborban örökíté meg, mely ott áll működése helyén, a göncei templom udvarában.

Ötvárosi szövetség.

A harcztér, hol a reformáció két ágazata érintkezett s egymással egy teljes századon át a legerősebben küzdött, épen Kassa volt. A XVI. század közepétől fogva több mint száz éven át a felsőmagyarországi protestánsizmussal legerősebb bástyája volt. A város elöljárósága a legbuzgóbb híve és védője az ágostai hitvallásnak és az ezen alapuló hitegységnek s mint ilyen, a szomszédos négy város (Bártfa, Eperjes, Lőcse, Kis-Szeben) társaságában alkotja az úgynevezett ötvárosi szövetséget, melynek nemesak vallási, de politikai jelentősége is volt. A városi tanács, mint patronus, maga hívta meg és bocsátotta el papjait, s mondhatni korlátlan hatalommal rendelkezett velök; egyházi tekintetben különben a német és tót papok az ötvárosi ágostai hitv. esperes (később superintendens), a magyar papok pedig az abauji (kassavölgyi) református esperes fenhatósága alá tartoztak.

A mily mértékben erősödött vagy gyöngült Kassán a magyarság, épen olyan mértékben növekedett vagy fogyott a kálvinizmus befolyása is; azonban a városi tanács mindig talált módot, hogy a reformátusok különválását és önálló egyházzá alakulását megakadályozza. Maga a híres *Alvinczi Péter* is, mint kassai magyar pap (1606—1634) kénytelen volt kálvinistaságát a protestáns unio egy igen érdekes formája alá elrejtteni.

Alvinczi Péter.

KASSA. — AZ EV. REF. TEMPLOM.

üldöző kormányának is. A szentháromságtagadó Egri Lukács követőjét *Barbély Urbánt*, valamint *Csanádi Imre* unitárius papot 1569-ben a tanács kiűzte a városból.

Ref. egyház megalakulása.

I. Rákóczy György, a hitbuzgó kálvinista fejedelem hatalmának és tekintélyének kellett fellépni, hogy Kassán a református egyház (1644 márczius 25.) megalakulhasson. A helvét vallásu egyház első papja *Regéczi András* volt, a kit 1653-ban Ujhelyre vittek papnak. Ez időtől fogva a két testvéregyház a legszebb virágzásnak indult; az ágostai hitvallásuaknak négy-öt, a reformátusoknak két lelkész hirdette az igét; mindkét egyház iskolákat is tartott fenn, melyek közül a reformátusoké bölesészeti és theologiai tanfolyammal bíró főiskola volt. Az erdélyi fejedelmek és a környékbeli hitsorsos nemesség buzgó pártolása, gazdag adományai és alapítványai adták meg ezekhez a szükséges anyagi eszközöket. Az első refor-

Regéczi András.

mátus templom a vesztfáliai békét követő országgyűlés után épült föl, a mikor az országgyűlés a vallásfelekezetek jogegyenlőségét kimondotta. De a templom és az alapítványok áldozatul estek a csakhamar beállott üldözéseknek; a református egyház birtokában levő régiségek (úrasztali kannák, kelyhek, tányérok és terítők) azonban ma is becses emlékei a régi fényességnek.

Első ref.
templom.

A bécsi kormány támogatta erős katolikus reakció visszavetette fejlődésökben a gyors terjedésnek indult protestáns egyházakat. A harez folyvást megújult a templom miatt. 1604-ben a protestánsoknak adott Szt. Erzsébet egyházat visszafoglalják a császári hadak s az egri káptalannak adják át; Bocskaynak még ez évben történt bevonulása után újra a protestánsok birtokába kerül, kiktől 1671-ben ismét elveszik; de Thököly Imre 1682-ben megint a protestánsoknak adja, míg 1687-ben véglegesen a katolikusoké maradt; ugyanekkor foglalták le a mészáros-utezai református templomot is, mely helyett 1696-ban az alsó külvárosban csak szerény fatemplomot építettek.

Kath. reakció.

Mig ekképen Thököly Imre és II. Ferencz idejében rövid pár évre ismét föléledtek a prot. egyházak és iskolák; a szatmári béke után egészen II. József türelmi rendeletéig, illetőleg az 1790/1 XXVI. törvényczikk létrejöttéig a leg-súlyosabb elnyomatáslón osztályrészük.

Ugyanez volt sorsa a két megyebeli protestáns (túlnyomóan református) egyháznak is, a minnek nemzetiségi tekintetben az a szomorú következménye lett, hogy a kálvinizmussal együtt igen

KASSA. — AZ EV. REF. EGYHÁZ SZENT EDÉNYEI.

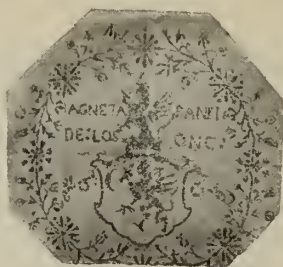
sok helyen a magyarság is elenyészett. Élő példái ennek többek közt, a Kassát környező, tiszta, magyar nevű, de teljesen tót nyelvű községek, melyeknek lakossága harmadfél századdal ezelőtt tiszta magyar és kálvinista volt.

Az egyes protestáns egyházközségek megalakulásának és küzdelmének történetét azoknak a helyeknek történetébe illesztjük, melyek, mint Göncz és Szikszó, a protestáns egyház multjában nevezetesebb szerepet vittek.

Protestáns egyházak mai állapota.

Most csak általánosságban akarjuk még vázolni a két protestáns egyház jelen állását. Abauj-Torna vármegye 179,884 lakosa közt 40,051 református és 6630 ágostai hitvallású van. A reformátusok 67 anyaegyháza (két zemplénmegyei egyházzal együtt) az abauji, 16 anyaegyháza pedig a tornai egyházmegyét alkotja; mindkét egyházmegye a tiszánineni egyházkerület fenhatósága alatt áll. Az ágostai hitvallásúak nyolcz anyaegyháza közül három a hegyaljai, kettő a hat szabad királyi városi, kettő a sáros-zempléni, egy a hét szepesi bányavárosi egyházmegye kötelékébe s ez egyházmegyék útján a tiszai egyházkerülethez tartozik.

Kassán az ágostai hitvallású lakosság száma 2097, a reformátusoké pedig 1239. Az ágostai hitvallásúak két egyházat (magyar-német és magyar-tót) alkotnak, külön szervezettel és lelkészekkel, templomuk azonban közös. A magyar-német egyház jó hírben álló elemi és polgári leányiskolát tart fenn; a reformátusok elemi iskolája a községi iskola felállításakor feloszlott. Jelenleg mindkét felekezetű protestáns egyház, úgy anyagi, mint szellemi tekintetben a fejlődés útján van, s ha nem is érheti el többé a virágzásnak azon fokát, melyen a XVI. század nyolczadik tizedéig állott, mindenesetre számot tevő, sőt tekintélyes tényező Kassa város társadalmi és kulturális életében.

AZ EV. REF. EGYHÁZ URASZTALTERITŐJÉNEK KÖZÉPRÉSZE.

AZ IZRAELITA HITKÖZSÉGEK.

KASSAI izraeliták története alig terjed hatvan évre, de Abauj-Torna vármegyében már a mult században is voltak zsidó hitközségek. Kassán 1835 előtt még egyetlen zsidó sem lakott, mert a város tanácsa autonom rendelkezési jogánál fogva mindig megakadályozta letelepedésüket. A szabadelvű szellem terjedésének első hiradójaképen 1836-ban egy Zsivkovics nevű izraelita vendéglős kapott letelepedési engedélyt.

Első zsidó lakos Kassán.

1840-ben már többen telepedtek meg Kassán. Néhányan közülük kézművesek voltak, csak-hogy ezeknek nem volt szabad iparukat folytatniok. A városi tanács még szerszámaikat is lefoglaltatta. Ez ellen felsőbb helyre vitték panaszukat s egy év lefolyása után orvosolták kérelmüket; szerszámaikat visszakapták, mesterségüket űzhették, de utczára nyíló boltot nem volt szabad tartaniok. E végből a műhely-ajtók alsó részét is bedeszálták, hogy azoknak csak nyílásain át adhassák ki készítményeiket. Ezen megszorítás nem gátolta a zsidókat abban, hogy nagyobb számmal költözzenek be Kassára.

A letelepültek külön „rendőradót“ tartoztak fizetni; a türelmi adónak egy nemét, de idő multán e pénzek behajtása abbamaradt. Később, 1848-ban a város intézkedéseket tett az összes hátralékok behajtására s a rendőradó folytatólagos kivetésére; de a zsidó hitközség az ujonnan alakult magyar kormánynál küldöttségileg kérte ennek az intézkedésnek megszüntetését, a mi meg is történt.

A kassai hitközség többnyire rozgonyiakkal szaporodott. Már 1842-ben imatermet és iskolát rendezett be; 1843-ban pedig meghívta első rabbiául Kohn Márton, a rozgonyi rabbit. Fontosabb mozzanatot képez a kis község életében az első templom építése. A község eleintén csakis bérelt imatermet tartott fönn. A községi tagok szaporodván, szükségessé vált egy külön templom létesítése. E célra megvettek és átalakítottak egy magtárt a Harang-utczában. Ez jelenleg is fennáll s az orthodox hitközség imaháza. Nemsokára már ez a templom is szűk lett. 1866-ban a megizmosult zsidó hitközség szükségét érezte egy nagyobb szabásu templom megalkotásának. Nagy áldozatok árán építtette föl a Rákóczy-körúton levő templomot, mely eltér a hagyományos szokástól és a régibb templomok mintájától; nevezetesen a thora-emelvény, hol a szentírás heti szakaszát olvassák föl, ellentétben a hagyomány szentesítette szokással, nem a templom közepét foglalja el, hanem annak apszisában van elhelyezve. Az újabb zsidótemplomok már többnyire így vannak építve.

Ez újítás elkeseredett viszálykodásnak lön forrása a község kebelében, és első okául tekinthető az orthodox hitközség későbbi megalakulásának.

KASSA. — AZ ÚJ IZR. TEMPLOM.

Első kassai rabbi.

Imaház.

Új templom

Az új templom megnyitásával a harangutezai régi kis templomot megszüntették. Ámde a hitközség tagjai között számosan lelkiismeretbe vágó dolognak tartották, hogy részt vehetnek-e az olyan templomban tartott istentiszteleten, a mely templomban a thóraemlevény nem a középén, hanem az imaház felső végében van elhelyezve, sőt egyenesen bűnnek tartották, hogy csak be is lépjenek az új templomba. Ezek türelmetlenül követelték a maguk számára a harangutezai régi templomot, úgy azonban, hogy az új zsinagóga használata mellett a régi is főtartassék és a közönség tetszése szerint választhassa azt a templomot, melyik inkább megfelel neki. A hitközség előljárósága mereven visszautasította ezt a követelést.

Ez a küzdelem volt első összeesapása a haladó zsidóságnak a maradókkal. A viszálykodás egyre élesebb jelleget öltött. Végre mind a két részről a vallás- és közoktatásügyi miniszteriumhoz fordultak igazságért. A miniszterium 1867-ben az ismert nevű Hirsch óbudai, később híres prágai rabbit küldötte miniszteri biztosi minőségben és hatalommal Kassára, az izraelita hitközség kebelében fennálló ellentétek kiegyenlítésére. Hirsch, miután huzamosabb ideig Kassán tartózkodott és az érdekelt felekkel sokáig tárgyalásokat folytatott, végre hosszas habozás után, különösen a fölvilágosodott szellemű eperjesi izr. hitközség befolyásának hatása alatt, a harangutezai templomot bezáratta.

Mint előre látható volt, a béke nem tarthatott sokáig. Az 1868-iki országos izr. kongresszus eredménytelen fölhasználása után újra kitört a pártküzdelem, minek ürügyét ismét a templomkérdés képezte. Ennek következtében a hitközség vezérférfiai egy újabb régi modoru kis templom építését határozták el, közvetlen a nagy templom tőszomszédságában. Eme templom látogatói egy ideig külön az ugynevezett status quo ante községet képezték, de azóta már majdnem teljesen beleolvadtak az anyahitközségbe. Ámde ezzel nem lehetett megakadályozni egy külön orthodox hitközség keletkezését. Később kísérletek történtek a beolvasztásra, de ezek mind hajótörést szenvedtek. Jelenleg egymás mellett fejlődik a kongresszusi és az orthodox hitközség. Az előbbi jelenleg az izr. anyahitközség nevét viseli és a haladó zsidóságnak egyedüli képviselője egész Abauj-Tornamegye területén, a kongresszusi hitközség rabbijai: Seelenfreund Ábrahám, Liebermann Kálmán és dr. Handler Simon; az orth. hitközség rabbija Jungreis Mór.

PECSÉTTÖREDÉK NAGY LAJOS SZABADALOMLEVELÉRŐL.

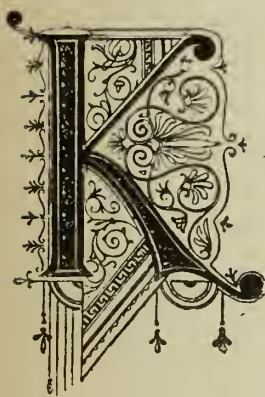
SZENT ERZSÉBET JELENÉSE.

Részlet a dóm főoltárképéről.

XV. SZÁZADBELI FAFARAGVÁNY A DÓMBÓL.

A KÉPZŐMŰVÉSZET KASSÁN.

KASSA város virágzásának kora éppen arra az időre esvén, melyben hazánkban úgy az építészet, mint a képzőművészet terén a csúcsives művészet volt uralkodó, legrégebb képzőművészeti emlékei ebben a stílusban készültek.

A maig fennálló *Sz. Mihályról* nevezett temetkező kápolna mégátmeneti stílusban épült. A nyugati főbejárata fölött emelkedő kis torony, részben a kápolna nyugati zárófalán, részben pedig a homlokzat csúcsívetén nyugszik, tulajdonképpen tehát nincs alapfala. A megoldás eme módjával festői hatást ért el építője. Az építészeti résznek messze mögötte marad a szobrászati rész. A homlokzaton azt a jelenetet látjuk domborműben ábrázolva, midőn Sz. Mihály a lelkeket mérlegeli, s ámbár a rossznak serpenyőjét két ördög igyekszik lehúzni, a jó lélek súlya mégis lenyomja azt. Az ábrázolás elég ügyes elrendezésű, de az alakok vaskosak.

Szt. Mihály
kápolna.

A kápolna belsejében az oltár mögött ugyanez a jelenet freskófestésben ismétlődik. A szentély egyik zárófalán az olasz iskolára valló két szent fej látható. Ezek középkori falfestményeink közt az első helyet foglalják el.

A déli falon részben feltakart freskók láthatók, melyek Sz. László legendáját ábrázolják; karzatának kartámja alatt pedig a négy evangélista szimbólumai láthatók.

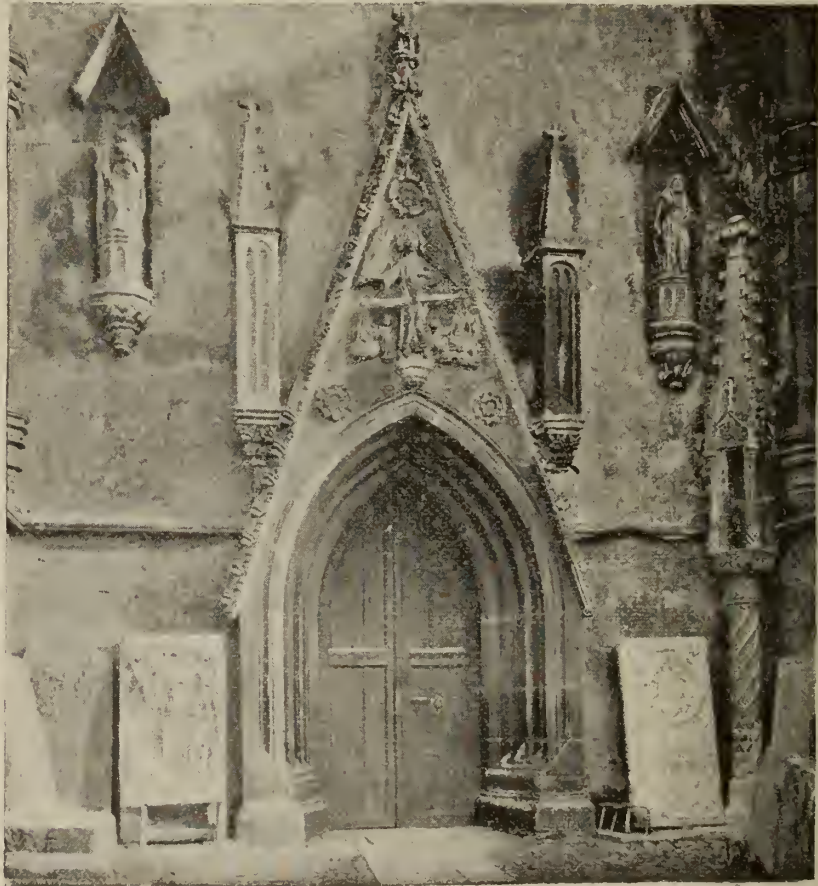
Kassának második legrégebb egyháza a *domonkosrendiek* temploma, melynek feltűnő hosszúságu szentélye a szerzetesház egykori népességéről tanuskodik. A gótikus egyház kapitéljein állati alakok is fordulnak elő, valamint az átmeneti korszak vastag, végükön tekerces levelei; a templom tehát, melyről 1335-nél előbb kelt oklevél nem szól, bizonyára korábban épült. 1550 körül az új tanoknak hódoló nép összetörte a templom oltárait

Domonkos-
templom.

s kidobta szobrait; 1556-ban leégett s egyetlen tornya — a szentély északi oldalán, máig csonkán áll. Szentélye a nyolcszög három oldalával zárul. A sekrestye boltozatának záró kövén az *agnus dei* van kifaragva korai esúcsíves stílusban. A templom osztatlan hosszajóját a múlt században átépítették, s esúcsíves ablakait félkörűekre módosították, nyugati főkapuzatát, melynek eredeti idomai ma is láthatók, befalazták. Említésre méltók a boltozat rokokó freskói, melyeket állítólag Kracker festett.

Ferencziek
temploma.

Kassa másik esúcsíves szerzetes templomát a *ferenczrendiek* építették és 1405-ben szentelték föl Sz. Miklós tiszteletére. Ezt is, miután lakói a XVI. század közepén elhagyták s közben katonai tárházul is használták, 1681-ben átépítették. Szentélye, mely szintén tágas és hosszú, a nyolcszög három

A SZT. MIHÁLY KÁPOLNA PORTÁLÉJA.

oldalával zárul. Egyetlen tornya a szentély északi oldalán emelkedik. Hosszajója osztatlan s hosszabb, mint a dómé. A szentély déli falában kőből faragott esúcsíves stallumok állanak. Az egyház nyugati homlokzatán egy bevájt fülkében a fölfeszített Üdvözítő látható domborműben, mely a 15. század elejéről származik s mind kompozíciója, mind munkája figyelemre méltó. Kapuzatát és a homlokzatot barokk ízlésben építették ujja.

A templomban nyugszik *Renaud József* báró, Kassa főparancsnoka. A barokk, fehér márványsíremlék az északi falba van illesztve, s felső sarkain egy-egy angyal ül, az egyik koponyát tart kezében, a másik könnyező arczezel tekint a sírkő feliratára.

A esúcsíves építés remekét, a *Sz. Erzsébet egyházat*, melyről külön

fejezet szól, még a 16. században is temető vette körül, melyet vasrács övezett. De nem csupán a templom s kivált a Sz. Mihály kápolna köré temetkezett a lakosság, hanem a kor szokása szerint az egyházba is, a miről számos síremlék tanúskodik. (Ezokról, a sírköveket tárgyaló fejezetben emlékeztünk meg.)

A dóm északi kapuzatán egymás fölött sorakozó hat domborműnek legfelsőbbikében Krisztust látjuk a keresztfán a két lator között. E jelenet alatt balra Mária áll nőkiséretével, jobbra pedig Sz. János apostol, Longinus, római századossal s néhány más alakkal. A legalsó sorban jelenetek vannak Sz. Erzsébet életéből; e két kép között az utolsó ítélet és a pokol, a szokásos tátott száju szörnyeteggel.

A szobrászati részletek itt is messze mögöttük maradnak az építészetieknek. Alkotó mesterük nem ismerte a távlatot s a meszszebb állókat az előtérben állók fölé faragta ki; a ruházat redőzete nem merev ugyan, de nem is eléggé természetes. Az arczokon megkísérti a lelkiállapotnak visszaadását s ezek a legsikerültebb részletek. Sz. Erzsébet arca alighanem portráit. A test többi mezítelen részei durvák és esetlenek; a túlnagy fejek nincsenek arányban a többi tagokkal. A kompozíció a kor szokása szerint tömött s a dombormű hátlapja alig tűnik elő itt-ott.

A *nyugati* kapuzat fölött levő egyszerűbb architektúrában a getsemani kerti jelenetet véste ki talán ugyanaz a kéz; fölötte Máriát, ölében keresztre feszített fiának holttestével (Pieta), legfelül pedig Veronika kendejét.

Sz. Erzsébet egyház domborművei.

BOLDOGASSZONY OLTÁRA A DÓMBAN.

Az épület külsején felemlítjük még a város czímerét, mely három izben fordul elő az északi tornyon, jelezvén, hogy azt a város építtette.

Mátyás király, mint már említettük, a város ujévi ajándékát a templom építésére adván, hálából az e pénzen épült déli toronyra két helyütt is

bevésték
mely a leg-

Kőszószek

ezimerét, valamint a kőből faragott temetői lámpásra is, újabb időkig a déli kapu mellett állott.

A régi *kőszószek* egyes részletei a restauráció alatt kerültek napfényre a templom talajából, ahová az 1556-iki tűzvész alkalmával kerülhettek. Nem valószínű ugyanis, hogy még a régi egyház berendezéséhez tartozott volna, mert az a két fej — az egyik papai tiara — már fejlett izlésre vall eleven és arányos ábrázolásával.

Az épület u. n. kincstárában s a déli kápolnában emberfejet ábrázoló gyámkövek vannak, melyek azonban az e század ötvenes éveiben folyó restauráció alatt sokat szenvedtek.

A dóm kehelyalaku *keresztelő medenczéje* románkori; kuppáján tizenkét merőleges irányú szalagon felülről lefelé jobbra néző egyfejű sas és szárnyas griff váltakoznak.

A dóm déli szárnyas oltára késői csúces stílusban készült. A dóm restaurációjának befejezéseig a Sz. Mihály kápolnában helyezték el. A középső kép Mária és Anna találkozását ábrázolja. Az alakok ruhája az akkori kornak megfelelőleg dúsan áttört szövet. A középső képtől balra a három király imádása, alatta az angyali üdvözlés; jobbra Jézus születése, fölötte a szent családnak Egyiptomba menekülése látható.

A főoltár a középkori fafaragás és képirás jeles emléke. Képeit 1474—77. közt festették, a mint azt a városi számadásokból kitűnő adatok tanúsítják.

„1474. Es yst zu wissen, das kirchengeld entphan- gen ist von Goldenmwencz haws fl. 200, von welchen seyn komen fl. 50 zu sant Niclas, auch fl. 50 zu sant Elizabeth toffel.

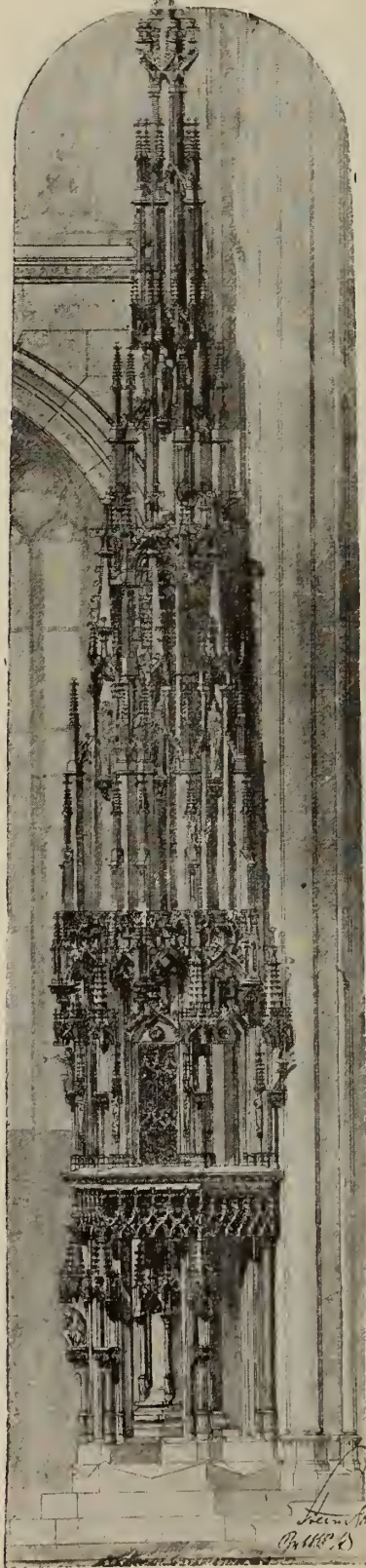
1476. Item sabbato die Andree dederunt domin. Johannes Rwsdorffer et Johaunes Waikhart ad *tabulam* sancte Elizabeth fl. 50. Item magis eodem die fl. 25.

1477. Sabbato post Tibureii solucio facta per dominos de pretorio ipsi ecclesie parochiali et signanter ad *magnam tabulam* fl. 50.

Item eodem sabbato ad eandem *tabulam* pro uno libro auri fl. 3. ort. 3.

Item aufzurichten und abzubrechen das geroest zu dem gewelbe und zu der *grossen toffel* fl. 12.“

A főoltár képének Szt. Erzsébet legendáját ábrázoló középrésze 12 festményből áll, melyek aranyozott faragványos keretbe vannak foglalva. Az alakok $\frac{1}{3}$ életnagyságúak.

Keresztelő me-
dencze.

Oltárképek.

SZENTSEGHÁZ.

A képek következők :

I. Szent-Erzsébet születése, 1207-ben. Meráni Gertrud, Szt. Erzsébet anyja, ágyában fekszik, a baba odanyujtja a kisedet atyjának, II. Endrének, a ki udvari embereivel az ágy mellett áll.

II. A négy éves Erzsébetet, ekkor már Lajos thüringiai gróf jegyesét, Hermann thüringiai grófnak, Lajos atyjának udvarába viszik, a hol a thüringiai nagyok fogadják.

III. Erzsébet bélpoklos szegényeket ápol.

IV. Erzsébet a szegények iránt való nagy szeretetétől indítva egy bélpoklos koldust férje ágyába fektet, miért anyósa panaszt tesz ellene. Midőn azonban Lajos az ágyhoz lép, a koldus helyett rózsák között a megfeszítet Krisztust találja ott, mire térdre borul és bocsánatot kér esodatevő nejétől.

V. Lajos a császár vendége levén, az látni kívánja Erzsébetet. Minthogy Erzsébet minden értékes ruháját elosztotta a szegények közt, Krisztustól kér ruhát. Gazdag öltözetet kapván, ebben a pompában lép a császár elé, a csodálkozó vendégek közé. Palástját angyalok viszik.

VI. Lajos a keresztes háboruba vonulván, elbúcsuzik.

VII. Erzsébetet férje halála után 1224-ben sógora elüzi a Wartburgból. Egyik gyermekét karjára véve, a másikat kezén vezetve indul ki a várból; szivtelen rokonai és a cselédség hidegen néznek utána.

VIII. Egy vén koldusasszony Eisenachban a sárba taszítja Erzsébetet, ki gyakran tett jót vele.

IX. Egy kertszerű udvarban Erzsébet titkon ápol bélpoklos betegeket.

X. Konrád atya, Erzsébet gyóntatója gyakran tett neki szemrehányást, hogy túlzásba viszi a bélpoklosok ápolását. Minthogy azonban Erzsébet csak akkor állana el ettől, ha Krisztus maga parancsolná, egy napon a mise alkalmával arra kéri Krisztust és a Szűz Máriát, hogy jelenjenek meg neki, ha helyeslik cselekedetét, mire azok megjelennek.

XI. Erzsébet halála 1231. november 11-én. Ágya körül papok és apácák állanak; egy angyal tartja az odanyujtott gyertyát; fönnt megjelennek: Krisztus, a Szent Szűz, más szentek és angyalok.

XII. Miután IX. Gergely pápa 1235. május 26-án szentté avatja Erzsébetet, holttestét új sirba helyezik nagy ünnepiességgel, a császár és a fejedelmek jelenlétében.

A templom restaurálása alatt a főoltár képét az országos képtárban, a kisebb és értékesebb képeket az összes egyházi felszerelésekkel együtt a papnevelő intézetben helyezték el. Ez utóbbiak közül megemlítendő az, mely Krisztus megkeresztelését ábrázolja.

A többi oltárkép ezalatt a városházán nyert ideiglenes helyet. Legtöbbje ujkori kontár munka, 1675-ön innen készült, a mely évben I. Lipót meghagyta a városi tanácsnak, hogy az oltárokat az erre kötelezett ezéhek által ujíttassa meg.

Közvetlen a vallási harezokat követő időben készült az *utolsó vacsorát* ábrázoló nagyobb kép, melyre Krisztuson s a tizenkét apostolon kívül balra Luthert s a jobb oldalon Kálvint is odafestette a művész, szájukban jelmondatos szalaggal, korhú ruházatban. Az egész: festett polemia az urvacsora fölött.

Szt. Erzsébet szentté avatásának ötszázéves emlékére 1737-ben a város egy újabb oltárképet festetett, melynek tárgya Szt. Erzsébet a koldusok közt. Az egyik férfialak magyaros öltözte magyarországi festőre vall. A képen a következő felirat olvasható: DIVae eLLsabeth eCCLesIae aC

SZATHMÁRY GYÖRGY CZIMERE.

Liberæ reglæqVae CIVitatis CassoVIensIs tVtelarIs honorI stephanVs berCzIk trIbVnVs pLebIs et eLeCtI CIVes hoC anatheMa affeCtVs fIerI feCerVnt.

Szt. Flórián oltárképén az égő város templomtornyai, házai Kassa czopf-stilü épületeihez meglepően hasonlítanak s valószínű, hogy mult századbeli festőjük ezen minták után dolgozott.

A csücsivesen épült templomok a freskófestésnek nem igen nyújtanak teret; a kassai dómban is csupán a mellékhajók oktagonjain találkozunk velük. A déli mellékhajó oktagonján a *feltámadást* látjuk ábrázolva. A főalak bokaig érő ruhába öltöztetett, szakálas férfiú, kezében zászló, mellette egy ifju áll. A kép fölött levő szalagon végig huzódó stilizált virágdíszben már renaissance-motivumok is láthatók.

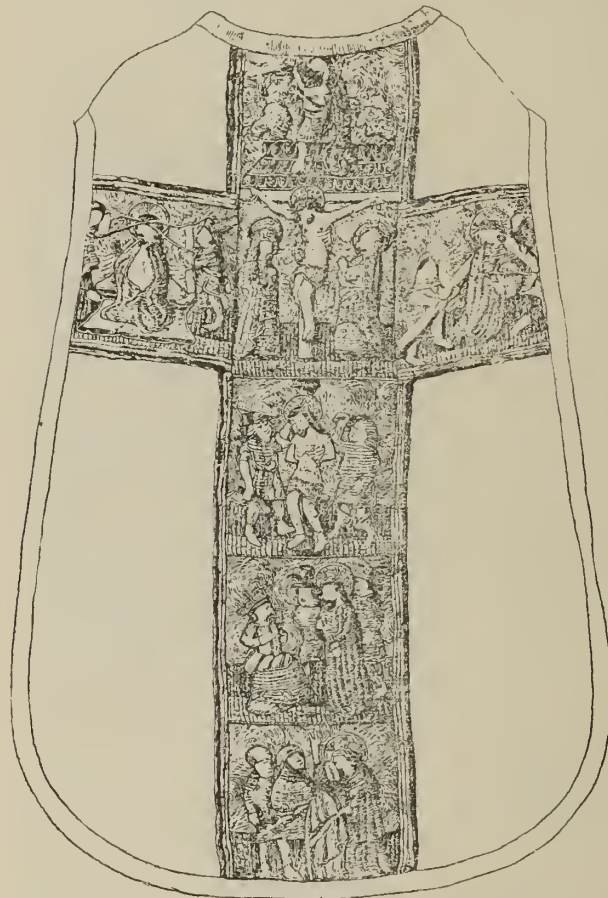
A kép tehát átmeneti izlésü, a mit a főalak gazdag redőzetü ruhája is bizonyít.

Az északi mellékhajó oktagonján *Krisztus keresztrefeszítését*, közbül a *keresztről való levételét* látjuk. A triptychon balfelőli részén alig ismerhetők fel az alakok. A kép, mint az egész templom északi része, művészeibb s kivált a Krisztust sirató asszonyok fájdalmas arckifejezését sikerülten ábrázolta festőjük.

A középkori faragás újabb emléke gyanánt felemlítjük még a főoltáron álló *ciborium* két szélén álló angyalt, melyeknek testtartása igen jó.

Az a tiszta csücsives stílusban készült *ajtókopogató*, melyet jelenleg a felsőmagyarországi muzeumban őriznek, a dóm régi ajtaját ékesítette.

A székesegyháznak tulajdonában több ritka beesü miseruha van a XIV. és XV. századból, mely műipari kincseket Radisics Jenő ismertette

Ciborium.

Ajtókopogató.

Miseruhák a XIV. és XV. századból.

MISERUHA A XIV. SZÁZADBÓL.

Pasteiner „Művészi Ipar“ folyóiratában 1891-ben. Ezek közül kettőnek rajzát bemutatjuk itt. Az elsőnek himzett közepkeresztje a XIV. századból való; alapszövege újabb fekete selyem. A régi valószínűleg szintén fekete selyem volt. Keresztje hét mezőre van beosztva, a legelső mezőben a feltámadás, a többi hatban Krisztus kinszenvedésének egy-egy jelene. Az eddig ismert magyarországi miseruhák közt ez tekinthető legrégibbnek. Az alakok ruházata és fegyverzete egyenesen a XIV. századra utal. Az alakok durva vázszövből vannak kivágva, s egykor lapos, egymásba futó öltésü selyemhímzéssel voltak borítva; a ruházathoz arany szálát használtak selyemmel bevarrva. A ruhák szegélyét s a szentfényeket vastag, sodrott, kettős fonállal

szegték be, a selyem színei biborviola, világoskék, zöld, sárga, barna és huszszín. A másik kék bársony miseruha a XV. századból, hímzett feszülettel. A keresztfa úgyszólván csak levelekből áll, fém-aranszállal hímzett. Nagyon érdekesek a levelek a maguk lapos, lágy körvonalu, kevés számú fogaikkal. Valósággal magyar munkára vallanak; emlékeztetnek a felső-magyarországi faragott fabutorokra.

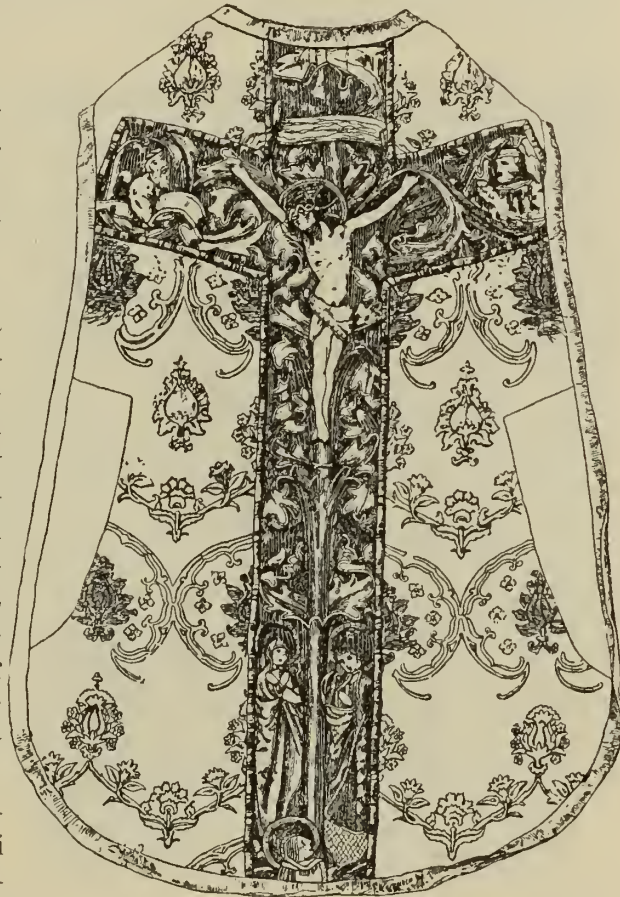
A középkori világi építészet emlékei közül a *lőcsei ház* maradt meg leginkább régi alakjában. Földszinti lőrése, a keresztboltozatos szobák, ugyanitt s az emeleten a kőkeretes ablakok csavart lábazata, az emeleti pitvar árkádjai s a folyosó gyámkövei az ugynevezett késő gótika bélyegét viselik magukon. Kőből faragott szép ívezetű hátulsó kapuját, melynek zárókövében mesterjegy volt bevésve, 1893-ban rombolták le. Egyébként a régi Kassának csúcsives épületeiből csak itt-ott egy boltozatos szoba, a kapubejáratok alatt látható lóherelevél-ívezetű ülőhelyek maradtak fenn.

A *renaissance* már a XV. században sem ismeretlen a városban. A múlt század végén épült városháza lépcsőházába van befalazva a kassai születésű Szathmáry György érsek ezimerével ékesített kőlap, melyen gyümölcsökből font füzér van. Alul renaissance keretben distichon s az 1492. évszám római jegyekkel: Az emléktáblát a még élő érsek (meghalt 1524.) tiszteletére állította a város hátlája jelül.

Ezzel részleteiben meg egyezik Lardus Tádé egri kanonok 1512-ik évbéli sírköve, mely szintén a domból került elő.

Számos emlékkövön kívül főlemlítjük a Fő-uteza 42. sz. a. levő kandelót (1592.), a pénzügyi palota stuccóit (1632.), az „Arany csillag”-hoz címzett s jelenleg a felsőmagyarországi múzeum-egylet tárait magába foglaló épület egyik boltozatos szobáját, melyet a gönczi Szabó-család épített 1610-ben. 1628-ban épült az Orbán-torony, melynek kapuzatát esinos lakatosmunka díszíti; a benne levő harangot Illenfeld Ferencz öntötte 1557-ben s a rajta levő szalag mesterkéletlen renaissance. A pénzügyi palota északi szomszédságában levő régi vármegyeház francia renaissance építmény.

Kiválóbb emlékei még e kornak a konviktusi épület, a volt református, ma apácza-templom, a jezsuiták, illetőleg ma premontreiek temploma; benne I. Rákóczy Ferencz epitáfiuma. A Báthori Zsófia által emelt templom az

MISERUHA A XV. SZÁZADBÓL.

építészeti tagozatok túlságos aprózása által a hanyatlás korszakának képviselője.

Az 1722-ben felállított Mária-szobor talapzatán volt vörösrézből vert domborművek Kassán vagy legalább is a felvidéken készülhettek, a mit bizonyítani látszik az, hogy az alakok, kivált kosztüm tekintetében teljesen hasonlítanak az itt készült oltárképek alakjaihoz.

Barokk-építmények.

Az 1780-ban *Langer János* pozsonyi kamarai építész tervei szerint épült városháza, az ugyanez időben emelt mai vármegyeháza, a domonkosrendiek kolostora s a gróf Hadik-Barkóczy-palota: barokk építmények.

Schroet freskói.

A városháza lépcsőházának s az egyik emeleti utczei teremnek menyezetét allegorikus freskók borítják, melyeket 1780-ban *Schroet Erazmus* akadémiai festő festett. Kivált a lépcsőházban a magyar jog allegoriáját ábrázoló freskó kelti föl

figyelmünket hatásos elrendezésével, élénk színhatásával. A kis tanácsterem s a levéltár részben rokokó, részben empire-korbéli butorzatát néhány évvel ezelőtt restaurálták.

*

A most élő festőművészek közt kassainak nevezhetjük *Benczur Gyulát*, a ki Nyiregyházán született ugyan, de 1844. január 28-án zsenge korában már Kassára költöztek vele szülei. Már az 1848-iki mozgalmakat mint öt éves gyermek figyelemmel nézte Kassán s az átvonuló katonákat, huszárokat, osztrákokat, később az oroszokat rajzolgatta. Családja az első vázlatokat eltette emlékül. A rajzolásban *Klimkovics Béla* volt első mestere, később a realiskolában *Klimkovics Ferenc* keze alá került, a kit mindig nagyra becsült. Miután 1860-ban elvégezte a realiskolát, atyja hosszú vonakodás után 1861-ben elvitte Münchenbe,

Benczur Gyula.

RENAISSANCE KANDALLÓ 1592-BŐL.

az ottani művészakademiába. *Benczur Gyulát* még itt is eltéríteni igyekezett atyja a festői pályától, megkérte *Schwoiser* udvari festőt is, hogy beszélje le róla; de mind hiába, az ifjú művész lelkesedése az anyagi küzdelmektől sem riadt vissza. *Benczur* csakhamar kedvelt tanítványa lett *Hiltenspergernek* és *Anschütznek* s magára vonta *Piloty* figyelmét. 1864-ből származik két önálló munkája, *Fiedler Károly* kassai takarékpénztári igazgató arezképe és „A balatoni halász“, melyet az országos képzőművészeti társulat 1866-ban albumlapjaiban kiadott. A két kép Budapesten az állami ösztöndíjat szerzte meg neki s ugyanakkor *Piloty* fölvette iskolájába, a hol akkor *Makart*, *Max Gabriel*, *Lossow*, *Defregger*, *Wagner Sándor*, *Lietzenmayer Sándor* dolgoztak, a kik mind előkelő nevet vívtak ki a festőművészetben. *Benczur* több jelentékeny művet alkotott az iskolában, melyből 1869-ben lépett ki. 1870-ben készítette „Vajk keresztelése“ vázlatát, melylyel a br. *Eötvös József* által történeti festményre hirdetett pályázaton nyert s mely 1875-ben

egészen elkészülvén, a nemzeti muzeum képtárába került. 1871-ben Londonban aranyérmert nyert „XVI. Lajos és családja a versaillesi palota meg-rohanásakor“ című nagy történelmi festménye, melynek eredetije Londonban maradt. E nagy siker után, mely anyagi helyzetében is gondtalanságot biztosított neki, nemsokára megnősült, elvevén Max Gábor nővérét. Kassán ülte menyegzőjét 1873-ban. II. Lajos bajor király 1876-ban kinevezte a müncheni festő-akadémia tanárává. Itt számos mesterművet alkotott, míg 1884-ben a magyar kormány a Budapesten felállított mesteriskola vezetőjének hívta meg. Ujabb időben a király arcképén kívül több jeles arcképe s a Budavár megvételeit ábrázoló nagy festménye hirdetik esetjének gazdag erejét.

Kassai születésű a nagyhirű, főleg az arcképfestésben mester: *Horovitz Lipót*.

Horovitz
Lipót.

A jelenleg élő kassai festőművészek között első helyen áll *Myskovszky*

KLIMKOVICS FERENCZ.

KLIMKOVICS BÉLA.

Viktor, a ki 1868 óta működik Kassán. Felső-Magyarország műemlékeit örököltette meg rajzban és aquarellben. Myskovszky Viktor tanár és mű-építész, a magyar tud. akadémia tagja, szül. 1838. május 14-én Bártfán. Gimnáziumi tanulmányait Bártfán, S.-A.-Ujhelyen, Rozsnyón és Lőcsén, a műegyetemet Budapesten és Bécsben végezte. Az irodalom és művészet terén 1863 óta, a tanári pályán 1867 óta működik. Művészi rajzaiért az 1878-iki párisi kiállítás az ezüst (Medail d'Argent), a székesfehérvári kiállítás arany, az 1885-iki budapesti orsz. kiállítás a nagy éremmel tüntette ki. A műemlékek országos bizottságának, a bécsi „Central-Comission zur Erforschung und Erhaltung der Kunstdenkmale“, a milánói „Collegio Internationale de Licenze ed arti“ tagja.

Myskovszky
Viktor.

Itt él *Greguss Imre*, a kurucz- és honvéd-élet festője, a ki jelenleg a Kassai festők. kassai főreáliskola tanára. Kassai születésűek: *Stegmüllerné-Gerster Emma*, *Hegedűs István*, ki oltárképeket fest, továbbá *Csordák* és *Aranyossy*.

Az elhunytak közt a két Klimkovics vált ki működésével.

A Klimkovics-testvérek régi művészesaládból származtak. Öreg atyjuk

Klimkovics Flóris Szomolnokon működött mint festő. Atyjuk, Klimkovics Ignác szintén festő volt; ő adta az első oktatást fiainak.

Klimkovics
Ferencz és
Béla.

Klimkovics Ferencz 1826. aug. 31-én született Kassán. Már gimnazista korában is szenvedélyes rajzoló volt. 1845-ben Egerbe, majd Pestre jött, a hol Marastoni festőiskolájában dolgozott. 1848-ban Bánó József szabad

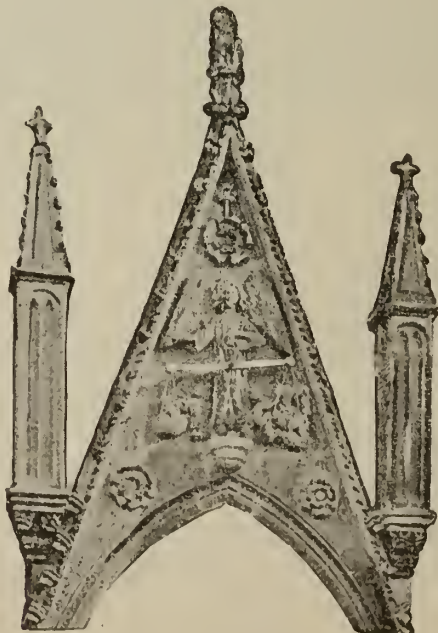

MYSKOVSZKI VIKTOR.

esapatjába lépett s a táborozás alatt folyton rajzolgatott vázlatkönyvébe. A szabadságharc után részint oltárképeket, részint arc-képeket festett, 1850-ben Bécsbe ment, hol Waldmüller tanítványa lett. Majd Duna-Földváron, Debreczenben, Vay Dániel grófnál Siteren szorgalmasan festegetvén, annyit keresett, hogy elmehetett Párisba. 1856-ban beállott a képzőművészeti akadémiába s ott alkotta meg több történeti festményét, többek közt „Salamon végperceit“, mely most a felső-magyarországi muzeumban van, „Salamon és László király kibékülése“ képét, stb. Visszatérve Párisból, Fábry kassai püspök meghívására 1859-ben szülővárosában telepedett meg, de pár év múlva ismét a fővárosban találjuk. Szeme gyengülvén, 1869-ben rajz-

tanári állást vállalt a budapesti V. ker. állami gimnáziumban. Ő volt a felsőmagyarországi muzeum alapítója.

Klimkovics Béla életének története hosszú időn át egybe van forrva bátyjával. Vele együtt volt Bécsben tanítványa Waldmüllernek, honnan visszatérve, állandóan Kassán telepedett le s haláláig ott működött. Számos festménye közt egyike a jelentékenyebbeknek „Ki a logény a csárdában“ képe, mely a felsőmagyarországi muzeum tulajdona.

A SZT. MIHÁLY KÁPOLNA OROMDÍSZE.

A KASSAI ÖTVÖSMŰVÉSZET TÖRTÉNETE.

AZ IPARÁGAK között századok folytán a nemes fémek feldolgozása, az *ötvösség* emelkedett Kassán művészi színvonalra. A mult századokban a nemes fémekből készült ékszerek és egyéb tárgyak nemesak az emberi hiuság kielégítésére szolgáltak, de mint könnyen mozdítható vagyon, az akkori viszonyoknak megfelelő tőkebefektetésképpen is nagy jelentőséggel bírtak. Az ötvösség úgyszólván egyidejű Kassa keletkezésével s egye-

nes arányban növekedett a polgárság s az egyház gyarapodásával. Legrégibb nyomaival már az árpádházi királyok idejében találkozunk. Az ötvösöket latinosan *Aurifabereknek* nevezték; de róluk csak szórványos adatok maradtak reánk, jóformán mindössze pár név.

A XIV. század utolsó évtizedétől fenmaradt városi jegyzőkönyvekben az Aurifaberek, németül Goldschmiedek neveivel már sűrűen, mondhatjuk egész rendszeresen találkozunk. Nagy Lajos alatt meghonosodván a ezéhek, valószínű, hogy ők is ekkor alakultak ezéhvé, még pedig a festőkkel együttesen. Még a XVI. század első tizedeiben is sokszor fordul elő az együttes elnevezés; ezéhlevelük azonban nem maradt reánk, esupán annak 1600-ban készült átírata.

1394-től 1400-ig a kassai levéltárban őrzött okmányok tizennégy kassai ötvösmester nevét említik, kik között 3 *goldsloer* (Goldschlager), aranyverő, és 2 monser (Münzer, Monetarius) pénzverő is már előfordul. De hogy ama század elején s közepén is nagy számú ötvös-művész lakott Kassán, azt az 1394-től 1400-ig terjedő hat év statisztikája bizonyítja.

A XV. században folytonosan emelkedik számuk s bár e korból is hiányosak a kassai levéltár adatai, számukat mégis 31-ben állapíthattuk meg.

Valószínű, hogy ezek s a XIV. század ötvösei készítették a székesegyház s a többi kassai templom kinstárainak legrégebb nagybeesű darabjait, melyekből azonban csak kevés maradt reánk, mert az 1526-ik évi királyi rendelet következtében, a Szt. Erzsébet székesegyház kinstárából 130, a Mária Boldogasszony tiszteletére épült domonkosrendiek templomából 35, a Szent Miklós tiszteletére felszentelt templomból pedig 40 márka aranyozott ezüst és ezüst egyházi szent edényt vittek el a királyi biztosok, hogy azokat a háború ezéljaira pénzzé veressék.

A második esapás 1556-ban érte az egyházi kinesekeket. Ez évben tudvalevőleg Kassán iszonyú tűzvész pusztítván, hogy az épületek felállitha-

Ötvösözéh.

Ötvösök a XV. században.

tók legyenek, a tanács Bártfa városának adja el a székesegyház kincseinek egyrészét 400 frtéért, ugyanakkor elad Jorg Bergsteternek 4 feszületet 175 frt értékben, végre Losonezi András Deáknak 140 frtéért ezüstneműeket; összesen tehát 715 frtéért, a mely összeg ma 9–10,000 frtnyi összegnek felel meg. Hogy e kincsek művészi becsesül birhattak, bizonyítja ama körülmény, hogy a kassai ötvösök a XV. században már híresekké váltak s maga Zsigmond király és neje: Borbála, 1430-ban és 1436-ban kassai ötvösök által készítették a királyi asztalra szánt ezüst tálakat.

Magyar származású ötvösök.

A XV. században Kassán élt ötvösmesterek legtöbbnyire németek, van köztük néhány lengyel, de a magyarok is kezdenek feltűnni. 1464-ben nyer polgárjogot *Michael Aurifaber de Jazo*, ki csakhamar vagyona s tekintélyes állásra tesz szert. 1473-tól 1503-ig több ízben választatik meg városi szenátorrá, 1494-ben pedig konzullá. Egy évvel azelőtt nyert polgárjogot egy másik magyar származású mester: *Szegedi Ötvös Máté*, de ez már nem emelkedett oly magasra állásra, mint előbb említett kartársá.

A KASSAI SZÉKESEGYHÁZ SZENTEDÉNYEI.

A XIV. és XV. század műizlése e téren is a csúcsíves lévén, az akkori időben készült arany s ezüst eszközöket ez a stíl jellemző.

A XVI. században a polgárság fokozódott vagyonossága, a kereskedelem fejlődése, az új világrészből beözönlő nemes fémek, drágakövek növelték a pompaszeretetet, következésképpen az ötvösség emelkedését.

Fel is szaporodott a számuk. Az említett száz esztendő alatt mintegy 120 ötvös nevével találkozunk a kassai okmányokban. A török hódítások elől csakhamar egész sereg magyar ötvös lepi el a várost az alföldről és Erdélyből. Lassan-lassan kiszorítják a németet s hatalmas tényezőivé válnak a város megmagyarosodásának, mert bár a tanács hivatalos nyelve a német, e „jöttment s futott népség“-gel magyarul érintkezik szóval és írásban egyaránt. Nemsokára ingatlan birtokra is szert tesznek s úgyszólván nincs ötvösmester e században, kinek háza, szántóföldje s szülleje ne volna a kassai határban.

Vagyonuk arányában nő tekintélyük s a városi ügyekbe való befolylásuk is. A közgyűlés és tanács tagjaivá, majd különböző tisztségekre választatván, főrendek, fertályos kapitányok, és más városi tisztviselők lesznek. Még judex — főbíró — is kerül soraikból.

Laurentius Aurifaber, családi néven: Kis Lőrincz, kassai születésű ötvösmester a legnevesebb s legtekintélyesebb e században. 17 éven keresztül volt konzul, 14 éven át pedig a judex méltóságát viselte. Képviselte a várost a királyok előtt s a pozsonyi országgyűléseken több ízben megjelent, hogy ott Kassa érdekeit megvédhesse. Agg korában halt meg 1586-ban, május 24-én s eltemették az Erzsébet székesegyház egyik szögletében, az oltár mellé, a mi méltó jutalma volt e jeles férfiú fáradságos pályájának.

A XVI. század közepe táján (valószínű, hogy előbb is), az ötvösmunkákat bélyeggel látták el. A hitelesítő bélyeget a város ezímeréből vett *liliom* képezés s ez azért fontos, mert így ismerhető fel a korunkig fenmaradt ötvösművek kassai provenienciája. E tekintetben a szigorú szabályzat úgy intézkedett, hogy az ötvös, ki munkáját elkészítette, tartozott saját (leginkább nevének kezdőbetűiből álló) jelét reá ütni, ez után el kellett vinnie a munkát a ezéhmesterhez, ki azt a munka kivitelére s az anyag finomságára nézve megvizsgálta. Ha jónak találta a ezéhmester, reá ütötte a város jelét, vagyis a liliomot, de ha a munka a próbát „föl nem érte“, vagy a ezéhmester annak kivitelét, technikáját, gyarlónak találta, a kész művet ezéhmester társai előtt összetörte. A mester csak az esetben adhatta el kész munkáját, ha az a város hitelesítő jelével, a liliommal el volt látva. Ezenkívül a ezéhmesterek minden negyedsztendőben a többi mesterek műhelyeit meglátogatták s ott próbát szedtek. Ily módon ki volt zárva a csalás és megcsalattatás lehetősége.

De azért fordult elő csalás a kassai ötvös-ezéh kebelében. Egy *Sprinzinger Dániel* nevű ötvös-mester, hogy hitványabb ezüsből mivelhesen, meghamisította a liliomot s vele a próbát föl nem érő anyagból készített ötvöstárgyait lebélyegezte. Tette kitudódván, arra ítéltetett, hogy szeméi kiszurassanak s jobb kezét a bakó levágja. A tanács azonban, tekintettel tisztességes és becsületes emberek közbenjárására s könyörgéseire, továbbá a nyomorultnak Isten és minden szentek nevében tett esdekléseire, de különösen öt apró s neveletlen gyermekére, a büntetést 50 frtnyi pénzbírság lefizetésére változtatta.

Laurentius
mester.

XVI. század.

Fémjelzés.

MÁTYÁS KORABELI KEHELY.

Csalások büntetése.

Az ötvös-művészet virágzásának fénykora a XVI. századra esik. A reformáció fellépése, református egyházak alakítása, a magyar viselet pompája, az ivási, vendégeskedési szenvedély fokozottabb fejlődése, mind sok és jövedelmező munkával látják el az ötvösök műhelyeit.

XVII. század.

A XVII. századbeli ötvös a XVI-iknak verőfényében még boldognak érzi magát; keresete bőven van s nyelvében teljesen magyarrá leszen, miben főeszköze: vallása, az evangélikus reformata vallás, hatalmasan segíti. Ebben a században ugyanis a kassai ötvösök három negyedrésze református volt.

Czéhszabályzat.

XVII. SZÁZADBELI SERLEG.

A század első évében, Szent Tamás apostol napján, a czéh szükségét látja czéhszabályzatát, „mely már régi s több dologban elavult“ megújíttatni. E szabályzat minden tekintetben nagyérdékű, mert tájékoztatást nyújt beléletük felől. Egész terjedelmében közöljük:

Első articulus. Minden, a ki más idegen helyen tanulta az ő mesterségét, és itt e királyi szabad városban, Cassában, mi közöttünk mesterremeket akarna csinálni, addig hozzá ne kezdhesen, hanem elsőben egy, kettő, avagy három mesternél két esztendeig legényül menjen; hogy ha tudatlan és nem vándorlott, hét, avagy nyolcz esztendeig, mert az olyannak, a ki annyi ideig vándorlott, csak egy esztendeig kell legényül menni, két avagy három mesternél. Mely esztendő eltelvén, szabad legyen annak utánna (de elsőben tisztességes születéséről, magaviseletéről, jó erkölcséről és mesterségéről elegendő bizonyáglevelet hozzon) az mesterremekhez nyúlania és mint egyéb mester, az ötvös czéhben ő neki is hasonló mesterré lenni. Tartozék pedig a mi czéhlevelünk erejénél is tiszta ezüsből mívelni. — Elsőben mesterremekben csináljon egy fedeles ezüstpohárt, annakutána egy peesétet német sisakkal és vértekkal egyetemben, harmadszor egy aranygyűrűt.

Második articulus. Mindent a czéh próbája szerint műveljen és a mit csinál, mindjárt az ő maga jelét reá üssön; annakutána a Czéhmasterhez menvén, azt az ő csinálmányát megmutatná neki,

ha javolja és helyen hagyja azt a czéhmaster, ő is üssön reá a próba szerint a város jelét, de ha a próbát fel nem éri, azt a czéhmasterek előtt összerontsa.

Harmadik articulus. A czéhmasterek minden fertály esztendőben a többi mesterek művét meglátogassák és próbát szedjenek; a kinek míve a próbát fel nem éri, elsőben legyen engedelem annak; annakutána másodsor ha mégis mívében vétek találtatik, úgy, hogy a próbát fel nem éri, egy lótt ezüsttel, harmadszor fél girával büntetessék meg. Negyedszer, ha mind egy esztendőben történik, bíró uramnak elsőben a dolgot tudtára adván, a czéhből kitegyék és mívét megtiltsák, mindaddig, mig dolgát el nem igazítja.

Negyedik articulus. Szabad legyen minden mesternek tisztességes ágyból való két-két tanuló inast tartani egyszersmind négy esztendeig.

Ötödik articulus. Senki mi közülünk egyszersmind két legénynél többet ne tartson.

Hatodik articulus. Ha valaki mi közülünk vakmerőségből megharagudván engedetlenséget mutatna a czéhmesterhez, a vétekhez képest megbüntettessék, és a ki ok nélkül az egész czéhet gyalázatos szóval illetné, annyi forinttal büntessék meg, a mennyi személy ellen vétett és így az egész czéhet megkövetvén, kinek-kinek az ő előbbi tisztességét illendőképén megadja.

Hetedik articulus. A czéhnek titkait a ki gyűlölségből és irigységből kihordozza és kinyilatkoztatja; ki más legényét avagy inasát mesterétől el ne idegenítse, magához se hívja és hol napi dolog leend, bíró uramnak és a becsületes tanácsnak referálják.

Nyolczadik articulus. Mikor idegen ötvösök jönnek ide a sokadalomra, fél gira ezüst büntetése alatt; sem pedig oly művet fel ne vegyen, a mely más mesternél volt volna, egy forint bírság alatt.

Kilenczedik articulus. Ki mivét nagy áron adja, bíró uram hírével elvegye és konfiskálja, melynek és műveket árulják, szabad legyen a mi czéhünk czéhmesterinek azokat meglátogatni és ha a próbát fel nem éri, avagy ki közülünk kóroztót bocsát, betegségben, avagy valami nyomorúságban, két része a becsületes tanácsé, a harmadrésze pedig a czéhmestereké legyen.

Tizedik articulus. A hol a czéhnek szüksége kívánna, tartozzék négy ifju mester fenforgolódni és szolgálni a czéhmester akaratójából.

A XVII. század ötvösei közül legnevezetesebb: *Kecskeméti ötvös Péter*, kinek az ötvösművészetéről s drágakövekről irt szakszerű munkája ismeretes a szakemberek előtt. Ez a mester 1660-tól a hetvenes évek végéig tartózkodott Kassán s főképen azért nevezetes, mert eddig két, máig is fennmaradt munkáját sikerült megállapítanunk. Az első egy „szőlőfő-alaku“ serleg a kassai ev. ref. eklézsia kincstárában, melyet Kecskeméti Péter „nemzetes és vitézlő Latran János uram és szerelmes hitvestársa: nemzetes Csanády Judit asszony“ megrendeléséből 1664-ben készített a nevezett eklézsia számára. A második munkája a 60-as évek végéről ered s Barna Ferenczné, Czeeci Dorkó asszony, Abaujmegye előkelő nemesei egyikének adományából ugyanezen eklézsia számára készített „tarkán aranyozott“ ezüstmedenceze, melyet a kassai eklézsia a múlt század elején, szomorú anyagi viszonyai miatt Négyesi Szepessy Jánosnak Miskolczon elálogosított s későbbben eladott. Ez most a miskolczi ev. ref. eklézsia tulajdonát képezi.

Kecskeméti
Ötvös Péter.

Ref. eklézsia
kincsei.

Kecskeméti neve mellett *Nonnert Ötvös Pálé* érdemel említést, mert ennek is fennmaradt egy munkája a kassai ev. ref. eklézsia kincstárában; egy trébelt ornamentekkel ékesített fehér ezüst kanna, melynek súlya 2230 gramm. A kanna donatorai keserűi Frater István és neje: Szilágyi Anna.

Csoma József devecseri földbirtokos és archaeologus magán-muzeumában van a Fái Mihály és neje Tököli Zsuzsanna által a ma már nem létező fáji ev. ref. eklézsianak csináltatott urvaesora-kehely, melynek feliratai a XVII. századbéli helyesírás szerinti betűkkel vésve, így hangzanak:

Fay Mihali ** Tököli Zuzana 1641.

„Ezt a pohart csináltatta az nehai Fay Mihali uram meghagiatot * özvegie Tökölie Tököli Zuzana urvaczoraihoz Fay ecclesianak. * Én Istennek tiztessegere es örök emleketnek okaert 1649 esztendőbe.“

Képét a devecseri muzeum tárgyai közt adjuk.

Az 1670-ben megkezdődött protestáns-üldözés folytán több református polgár, közöttük ötvös is, elhagyá Kassa városát. Nyomdokaikba ujak lépnek s ez ujjakkal sírba hanyatlik a magyar nyelv is, s helyébe lép ismét a német és egy új: a tót, mely innen kezd közkeletüvé válni.

Hanyatlás.

A XVIII. században, a magyar világ s öltözékek letűnésével, a város

anyagi süllyedésével s a polgárság elszegényedésével arányosan pusztul a jó mód is, ötvösök s egyéb mesteremberek soraiból egyaránt. Nagy számuk felényire, a század végén pedig ötödrésznire száll alá. A municzipium anyagi kimerülése korlátozta a gavalléros ajándékokat, minőkben az elmúlt századok fejedelmeit, vezéreit, vagy kiváló s tekintélyes embereit részesítette vala; megszűnik az aranyos kupák, serlegek és ezüst kardok ajándékozgatása s helyébe a garasos gazdálkodás lép, mert a város a hosszas háborúk, torzsalkodások és önkénykedések által okozott zavaros időkben számtalanszor megsarczoltatván, kimerült.

E kimerülés előjelei már a XVII. század közepe táján előre vetik árnyékukat. A polgárság nem képes többé 13 próbás ezüsből dolgoztatni, hitványabból pedig tilos volt, e miatt az ötvösök keresete csappanik meg; miért is több ízben könyörögnek a tanács előtt: engedessék meg nekik oly ezüsből mívelni, a milyet a míveltető hoz, t. i. 12 latosból. A tanács végre enged a kérésnek, de meghagyja, hogy az az ötvös, ki ily ezüsből készít, vésse nevét a tárgyra s tegyen melléje „tizenkét punktunioeskát“,

hogy az anyag minémisége azonnal kitünjék. A ki ez ellen vét, „fejével éri“.

A lakosság körében mind sűrűbben kezdenek elterjedni a czéhen kívül készült, kontár munkák, melyeket vándorló ötvösök kisebb czéhtelen helyeken, falvakon készítettek elő, vagy idegenben dolgozó ötvösöktől a „sokadalmak“ alkalmával olesó pénzen vásároltak.

A XVIII. század évtizedeinek előhaladásával mind rohamosabban száll alá ez a virágzó, hajdan annyira irigyelt „liberalis ars“,

EZÜST KANNA A XVII. SZÁZADBÓL.

vége elenyészik. A czéhek eltörlése 1872-ben formailag is megszüntette.

A XIV. század második felétől a czéhek eltörlése napjág Kassán 400 ötvös szereplésének nyomát tudtuk fölfedezni. E szereplés közül sok hosszas, fényes és dicső pályáról tesz tanubizonyságot; sok épen az ellenkezőjével tűnik fel és bűnügyi szereplése által vált nevezetessé.

Végezetül álljon itt két limitáció; egyik 1608-ból ered, a másik 1735-ből való. Mindkettő feltünteti, mily műveket készítettek a kassai ötvösök s mit számíthattak fel a készítésért a városi tanács engedelmé s helybenhagyása alapján.

Az 1608-ik évi limitáció tételei a következők:

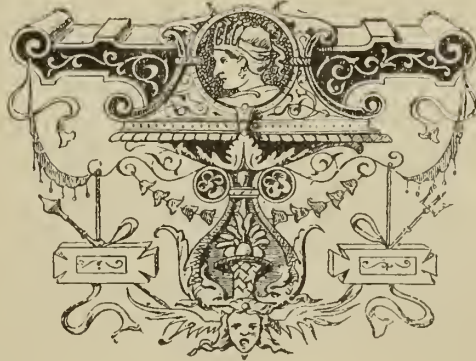
Limitáció
1608-ból.

Korsó-medenceze csinálástól, girája	3 frt 50 denár.
Összejáró kupától, a melyik ezifra emberorezákkal megékesített, avagy virágos, kívül-belül aranyozott, girájától	3 „
Összejáró pontos poharaktól, kívül-belül aranyozott, girájától	3 „
Egyéb féle verő műtől, tál, tányér, a melyek összejárnak, girájától	3 „
Azonképen összejáró serleg-poharaktól, a melynek a szélén ezifra vagyon, girájától	3 „

Sima pohártól, a mely egyben nem jár, a széle ezifrás, girája	2 frt 50 denár.
Ha pedig nem ezifrás, girájától	2 „
Huszári műtől, a melyet bőrtűs műnek is hívnak, öntés, girája	3 „
Azonképen öntés bőrtűs asszony-embernek való övektől, girája	3 „
Kanál, villa, sótartó, a melyek öntöttek és ezifrások, girájától	3 „
Virágos műtől, a mely legalább való, girájától	4 „
A ki annál feljebb való, munkásabb, kövekkel, a ki mint kívánja fl. 5 girájától, avagy	6 „
A ki annál feljebb való, munkásabb, úgy mint virágokkal fűzött, gyön- gyökkel, kövekkel, zománczezzal megékesített, girájától	7 „, avagy 8 frt.
Aranyláncztól, a mely nem zománczos, hanem csak sima, avagy szegesen csinált aranszemekből vagyon, tiz aranytól	3 „
Egyéb arany mű, úgymint : függők, gyűrűk, a melyben drágakövek vannak, alkud- jék az mesterrel.	

Az 1735-ik évi limitáció, mely a megyében szerte lakozó ötvösök munkájának fölbecslésére is irányadó, ez :

Mindenféle öntött sima munkának latjától, ezüsből	21 denár.
Vert sima ezüst munkának latjától	24 „
Trébelt ezüstmunkának latjától	36 „
Öntött virágos gombok latjától	30 „
Stenfelezett gomboknak latjától	24 „
Stenfelezett faragott gomboknak latjától	30 „
Portai formára csinált kardnak latjától	30 „
Lóra való szerszámtól, öntéssel, faragással, latjától	30 „
Borsó-szem lánczok latjától	30 „
Pánczelláncznak latjától	34 „
Filigrán-munkának latjától	60 „
Rostélyos öntött gomboknak latjától	36 „
Egy aranynak fölaranyozásától	90 „
Tiszta arany sima munkájának, aranynyomójától	50 „

KASSA KOZOKTATÁSÜGYE.

Régi iskolák.

KASSA közoktatásügyének története magában foglalja egyuttal Abauj-Tornavármegye közoktatásának történetét, mert a legrégebb időtől fogva Kassa, mint általában minden nagyobb város, az egész vidék közművelődésének tűzhelye volt.

Kassa iskoláiról nincsenek ugyan részletes, tüzetes történeti adataink, de vannak támpontok arra nézve, hogy a város a legrégebb időkben sem volt híjával az egyes korok követelményeinek megfelelő nevelő- és tanintézeteknek. Annyi bizonyos, hogy a múlt század egész második s a jelen

századnak egész első felében, kivált a tulajdonképeni népoktatás határozottan felekezeti jellegű volt. Így a kassai városi levéltárban őrzött följegyzések nyomán állítható, hogy itt 1738-ban már külön ev. ref. és külön ág. evang. iskolák és külön kath. jellegű városi hatósági iskolák voltak.

Az 1777-ben s később 1806-ban közzétett úgynevezett „Ratio educationis“-ban kifejtett elvek arra szolgáltak aztán, hogy az országos közigazgatósági hatóságok legfőbbje, a helytartótanács azok nyomán irányozza, erősítse, javítsa ez iskolákban a népoktatás ügyét.

A kassai iskolák felekezeti jellege csak az 1868-iki népoktatási törvény következtében szűnt meg.

Községiiskola.

Kassa város törvényhatóságának 1869 július 5-én tartott közgyűlése, mellőzve a népoktatási törvényjavaslat előkészítésére a képviselőháztól 1868-ban kiküldött 25-ös bizottság jelentésében hangoztatott elvet, hogy „a népoktatás nagyfontosságú kérdésének megoldását csak úgy hitte sikerrel kezdeményezhetőnek, ha az a hazánkban létező különböző hitfelekezeti honpolgárok megnyugtatásával, illetőleg a létező tényezők számbavételével történik“, daczára annak, hogy Kassán úgy az ágost. ev. hitközség, mint az izraeliták, épp úgy mint a megyére nézve, az akkori megyés püspök b. e. Perger János elnöklete alatt megtartott papi gyűlésen a kath. hitközség is saját autonomiájok s ennek keretén belül saját iskoláik fentartása mellett nyilatkoztak, az addig kath. jellegű elemi iskolát közös iskolául jelentette ki s intézkedett, hogy a törvény követelményei lehetőleg teljesüljenek.

A kath. polgárok közt elégtelenséget támasztott ez a határozat. Bánította őket, mert a viszonyossággal ellenkezőnek találták azt, hogy míg a többi hitfelekezet külön is fentartotta iskoláit, a közös iskolaszékbe úgy

ev. református, mint ág. evangélikus és izraelita városi polgárokat is bevásztottak.

Ennek a sértett érületnek kifolyása volt, hogy 1870-ben nagy számú aláírással ellátott kérvény került a városi közgyűlés napirendjére, mely a közössé tett népiskola visszaadását sürgette, minthogy a város addig is nem mint városi közönség, hanem mint a városi kath. hitközség pátronusa fedezte az iskola költségeit, mire pátronátusságánál fogva kötelezve is volt, továbbá az elemi iskola épületét azzal a rendeltetéssel adták a városnak, hogy kath. iskola helyiségeül szolgáljon, és végül, maga az 1868-iki törvény is követelte volna a kath. egyházi község hozzájárulásának kieszközlését, a mit az elkülönítésnél mellőztek.

E kérvényre a közgyűlés 1870 márczius 10-ikén 39 szavazattal 9 ellenében kimondotta, hogy a közös iskola a katolikusoknak visszaadassék és teljesen a kath. autonom iskolaszék hatósága alá helyeztessék. A költségeket a városi pénztár fedezte. De ugyanakkor elhatározták a többi hitfelekezetek iskoláinak arányos segélyezését is.

Ez újabb intézkedéssel nem elégedtek meg azok, akik már első ízben is a közös iskola hívei voltak. Sikerült is nekik keresztülvinni, hogy a közgyűlés 1873 július 18-án az elemi iskolát 35 szóval 5 ellen, most már másodszer, újra közösnek nyilvánította.

A közgyűlési jegyzőkönyvben e határozat következőképen van megokolva:

„Tekintve, hogy a megejtett hatósági összeírás eredményeként a városi 3442 tanköteles gyermek közül 1140 gyermek jelenleg semmi oktatásban sem részesül;

tekintve, hogy ezeknek a felekezet által jelenleg fenntartott iskolába leendő bekényszerítése lehetetlen, a mennyiben ez iskola a jelenleg tanításban részesülő csekély számú gyermek befogadására is elégtelen;

tekintve továbbá, hogy a megejtett összeírás alkalmával 1390 szülő s illetőleg gondnok közül 927 követelte a községi iskola felállítását s így a hatóság a mai kor előrehaladott fogalmai szerint a törvény értelmében sem rendelkeznie oly hatalommal, hogy ezeknek gyermeket felekezeti iskola látogatására szorítsa;

tekintve, hogy az 1868-iki 38. törv. cz. és az annak végrehajtása iránt keletkezett miniszteri utasítás 8-ik §-ának 4-ik pontja szerint a község az esetben, ha a kebelében létező felekezeti iskola a tanköteles gyermekek befogadására elégtelen, községi iskola felállítására köteleztetik;

tekintve, hogy a fennálló s felekezeti népiskolák a törvény kellékeinek meg nem felelnek;

tekintve, hogy a lakosok gyermekei nevelésének kötelessége első sorban a városi hatóságot illeti;

tekintve, hogy a felekezeteknek jelenleg kiszolgáltatott 26,988 frtnyi összegből az összes tanköteles gyermekek tanítása a törvénynek megfelelőleg eszközölhető lesz és más részről a város törvénybeli befolyását az iskolákra érvényesítheti, mitől jelenleg egészen elesett;

tekintve végre, hogy az idézett iskola-törvényben Kassa város polg. iskola felállítására köteleztetik: a 6—12 és 12—15 éves tanköteles gyermekek közül jelenleg semmi oktatásban nem részesülő 1140 gyermek tanítására a községi iskola felállítása s ennek folytán az egyes felekezetek részére f. évi (1873) szept. utolsó napjáig iskola-segélyezés czímén

KASSA. — IPARISKOLA.

kiszolgáltatót évi összegnek további beszüntetése ; továbbá egy polgári női iskola f. évi október 1-én leendő felállítása ; a róm. kath. felekezetnek ideiglenes használatra átengedett iskolai épület és minden, a város tulajdonát képező s annak átadott szerelvények a megválasztandó iskolaszék által leendő átvétele ; végre egy 24 tagból álló iskolaszék megválasztása hozatik javaslatba.“

A határozat kimondása után 24 iskolaszéki tagot választottak s a közgyűlés minden intézkedést megtett arra, hogy az 1873/4. tanévtől kezdve a szervezett iskolák a törvényes kellékeknek megfeleljenek.

Elvileg a városi zene- és rajziskolát is ugyanazon iskolaszék vezérlete alá rendelték. Később az önálló rajziskolát megszüntették, a zeneiskolát ellenben külön bizottság rendelkezése alá vetették.

Felekezeti
iskolák beol-
vadása.

A felekezeti iskoláktól egyidejűleg megvonták a segélyt, mire az ev. ref. iskola beleolvadt a közös iskolába.

A megvont segély ellen az izraelita hitközség óvást emelt a város községénél, de az óvást a törvényhatósági bizottság közgyűlése egyszerűen félretette.

KASSA. — AZ ORSOLYA-RENDI APÁCZÁK KOLOSTORA.

A kedélyek végre lecsendesedvén és a küzdelem befejeztetvén, a városi népoktatás sikeresen fejlődött s a magyarosodás ügyének oly szolgálatot tett, hogy Kassán immár a magyarság túlsúlya biztosítva van.

Iskolaépületek.

A régi iskolaépület helyett ma nagy kétemeletes épület áll, s e mellett a Hunyadi-utczában esinos nagy épület hirdeti a város áldozatkészségét. Közelebb az iskolaszék egy harmadik elemi iskola felállításának szükségét mondta ki.

A községi népiskolákban 21 tanító, 13 tanítónő és 10 hitoktató működik. A tanulók száma: 1214 fiu, 900 leány.

Az iskolák fentartása a városnak jelenleg évenként több mint 36,000 forintjába kerül.

Fennmaradt
felekezeti
iskolák.

A községi népiskolák mellett az ág. evang. hitközség külön fiu- és külön leányiskolát tart fenn. Ujabbán a Kossuth Lajos-utczában esinos iskolaépületet emeltek, melyet Jakab Péter építész tervezett és készített.

A kongresszusi izraelita hitközségnek 1867 óta fennálló elemi fiu- és leányiskolája van az Imaház-utczában.

A Sz. Orsolyáról nevezett apácák leányok számára tartanak fenn elemi iskolát, ezenkívül az Orsolyák zárdájában felsőbb leányiskolát és tanítónő-képzőt. Megemlítendő még Hübner Gabriella magán leányképző iskolája.

Leányiskolák.

A polgári fiu- és leányiskolákat 1892—93-ban az állam vette át a várostól, s a polgári leányiskolát állami felsőbb leány-iskolává alakították át.

Polgári iskolák.

A kath. kir. tanítóképző-intézetet újabban a papnevelőnek a Kovács-utezára néző telkén emelt épületében helyezték el; szegény növendékei részére a szegény tanulókat segélyező egyházmegyei alapból alumneumot tartanak fenn.

Gimnázium már a XVI. század elején volt Kassán, melyet ugy a tanerők, mint nagynevű növendékei eléggé nevezetessé tettek.

Gimnázium.

A mint a XVI. században a reformáció a magyar városokban is elterjedt, a felsőmagyarországi többi várossal együtt Kassa sz. kir. város is akatholikussá alakította gimnáziumát.

A jezsuiták határozottan a protestáns áramlat megakasztása ezéljából telepítették le Kassán. II. Ferdinánd a Sz. Mihályról nevezett mislyei prépostság javait azzal a meghagyással adta a Jézustársaságnak, hogy mozdítsa elő az ifjuság nevelése

és nyilvános oktatása által a katholicizmus ügyét. A rend működése azonban csak attól fogva tekinthető megszilárdultnak, midőn Kisdy Benedek egri püspök, akkori jászói prépost a jezsuita rend és az általa alapított intézett ezéljaira 1657. február 26-án 40,000 tallért (mintegy 60,000 frtot) adott azzal a kikötéssel, hogy a jezsuita rend kebelében már létező gimnázium theo-

KASSA. — A JOGAKADÉMIA.

lógiai és bölesészeti tanfolyamokkal megtoldtván, a nagyszombati egyetem mintájára átalakíttassék. Kieszközölte az adományozó azt is, hogy I. Lipót magyar király 1660. évi augusztus 17-én arany peesét alatt kiadott okiratában ez intézetet felruházta azokkal a kiváltságokkal, melyekkel az akkori német birodalmi egyetemek birtak.

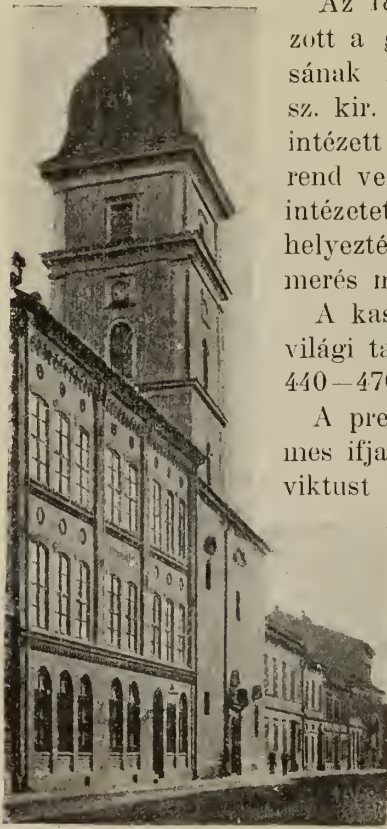
Eltöröltetvén a jezsuita-rend, a kassai rendház javait is az egyesített tanulmányi alapba olvasztották.

Az 1787-ben megállapított tanulmányi renchez képest a tulajdonképeni gimnaziális osztályokat, főgimnázium neve alatt, 6 osztálylyal külön szervezték és vegyes t. i. világi és egyházi tanerőkkel ellátva, a tanulmányi alap költségére kezelték. Az intézetet végre I. Ferencz 1802. márczius 12-én kibocsátott intézvénye a jászóvári premontrei rend gondozására bizta.

A rend az intézet vezetését tényleg csak az 1811/12-ik tanévben kezdte meg. A premontreiek által átvett gimnázium épülete, valamint a tanártestület lakóháza a város főutcáján a nemesi ifjak konviktusa épületében volt.

1835-ben mind az iskolát, mind a tanárokat az eltörölt jezsuitáknak

szintén a fő-utcán levő s a jezsuita-utczával sarkot képező házába költöztették át, a hol ma is van, bár az épület a jelen követelményeknek nem felel meg. 1851/2-ben a jogi tanfolyammal egybekötött bölcseleti kart felszlatták, s a filozófia propedeutikájának tanfolyamával bővített gimnáziumot nyolcz osztályra egészítették ki. 1852-től kezdve, a bécsi közoktatásügyi cs. kir. miniszterium, mint *tisztán németajku intézetet idegen tanerök* kezelésére bizta. Nemsokára szervezték a felsőbb tanulmányokra képesítőül szolgáló érettségi vizsgálatot is, hogy így az örökös tartományokbeli középiskolai rendszerrel lehetőleg mindenben azonosítsák a magyar rendszert is. Ez a szervezet nagyjában alapja maradt a magyarországi gimnáziumi oktatás mai szervezetének, melyet a középiskolákról szóló 1883: 30. törvényezikk csak módosított.

KASSA. — A TANÍTÓNŐ-KÉPZŐ.

Az 1860-iki októberi diploma kedvező változást hozott a gimnáziumra is. Magyarország hercegprímásának követelése, valamint Abaujvármegye és Kassa sz. kir. város törvényhatósági bizottságai felsőbb helyre intézett felirataik kivívták, hogy a jászóvári premontrei rend vezetésétől az 1853/4-iki tanévtől kezdve elvont intézetet ismét a jászóvári prépostság gondozása alá helyezték, mely a középiskolai oktatás ügyét közelsimerés mellett mai napig szolgálja.

A kassai főgimnázium tanári kara 14 rendi és 4 világi tagból áll. A tanulók száma az utóbbi években 440—470 volt.

A premontreiek vezetése alatt álló, az eredetileg nemes ifjak ellátására Balassa Zsuzsánna alapította konviktust az 1848/9-iki események után megszüntették s jövedelmeit több éven át ösztöndíjak alakjában gimnáziumi növendékek segélyezésére fordították. Daczára, hogy időközben ennek az intézetnek visszaállítása végett sem szünetelt a mozgalom, s hogy már 1863-ban, az akkori kassai megyés püspök, a városi törvényhatósághoz intézett átiratából kicsilámlott a remény a konviktus újáteremtése iránt, ez csak hosszú vajudás után, az 1886/7-iki iskolai évvel sikerült. Ezt megelőzőleg részben átépítették a régi konviktusi házat. Ünnepélyes megnyitása 1886. október 4-én királyunk

nevenapján történt. Az intézet hivatalos czíme: „Kassai kir. konviktus.“ Alapítványát a vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter kezeli.

Konviktus.

Eredetileg hat osztályu volt az, időközben nyolcz osztályuvá s érettségi vizsgálati intézménnyel bővítettett. Ez ügyben 1850. márczius havában tartották az első értekezletet. 1858-ban február 13-án a városi közönségnek a cs. kir. helytartóság kassai osztálya a felség köszönetét fejezi ki az iskolaügy előmozdítása körül tanusított áldozatkészségeért.

Ugyanazon év október 4-én nyitották meg a konviktusi épületben berendezett intézetet, egyelőre három alsó osztálylyal. A reáliskola tannyelve *német* volt. A megnyitást jelentő hirdetés és az intézet programja, melyet plakáton tudattak, német, magyar és tót nyelven szólt. Az intézet a konviktusi alapnak házbért fizetett. A fokozatosan bővített intézet számára

a modern közoktatási föltételeknek megfelelő épületet emelt a mult évtizedben a város a Mészáros-utca és Sörház-utca északi sarkán levő telken. 1882. szeptember 2-án vette át a közoktatási kormány. Értéke a városi levéltári iratok szerint 135,468 frt. A lépcsőházban a falba illesztett sötét márványlapra arany betűkkel e felirat van vésve: „Kassa sz. kir. város közönsége emelte a közimvelődésnek. 1882.“

1883. június havában az akkori vallás- és közoktatásügyi miniszter, néhai Trefort Ágoston kíséretében Szász Károly miniszteri tanácsos megnézték az épületet s azt czélszerűnek nyilvánították. Mint említettük, a tannyelv az intézet megalapításakor német volt. A város már 1861-ben fölirt ez ellen a helytartó tanáchoz. E feliratban erőlyesen *panaszodik*, s követeli a magyar nyelvnek jogaiba való visszahelyezését, „mert nem czélszerű és kívánatos, sőt a nemzeti haladással homlokegyenest ellenkezik, hogy az itteni közép- és reál főiskolában más nyelven adassanak elő a tantárgyak, mint magyarul“; kifejti

KASSA. — A FŐREÁLISKOLA.

Magyar nyelv a reáliskolában.

továbbá, hogy „azon átkos helyzetben van fiatalságunk, hogy általában *ellenszenves* tanítóktól, *utált* nyelven kell tanulniok azt, mi egykor polgári állásuk alapja leendő!“

A tanerők száma 12, a növendékeké 127 volt. A tanárok száma jelenleg: 14 rendes, 1 rendkívüli, 1 tornatanító, 5 hitoktató. A növendékek összes száma 260.

Reáliskolai tanárok és tanulók száma.

Kassa székhelye az egyik tankerületi főigazgatóságnak is. Főigazgató *Szieber Ede* kir. tanácsos. Született 1835. szept. 30-án Lőcsén. A gimnáziumot Kassán, a filozófiai tanulmányokat a bécsi egyetemen végezte állami ösztöndíjjal 1853-tól 1858-ig. 1858-ban az ungvári kir. kath. főgimnázium tanára lett. 1867-ben az eperjesi kir. kath. főgimnázium igazgatójává nevezték ki, a hol akkor ferenczrendiek tanítottak. Ő volt az első alkotmányosan kinevezett állami igazgató. 1870-ben Lőcsére, szülővárosába, majd mint I. r. igazgatót 1872-ben az ungvári kir. kath. főgimnáziumhoz helyezték át; innen 1886-ban a beszercebányai tankerület élére, egy év mulva pedig, Juhász

Tankerületi főigazgató.

KASSA. — NÉPISKOLA.

Norbert kassai főigazgató halála után, a kassai tankerület élére lépett mint főigazgató. 1883-ban huszonötéves tanárságának jubileumát ülvén, a király a Ferencz-József rend lovagkeresztjével, 1890-ben királyi tanácsosi czímmel tünteté ki.

A felsőbb oktatás czéljára szolgálnak Kassán: a kir. *jogakadémia* és az *egyházmegyei* papnevelő *theologiai* intézet.

Jogakadémia.

Eredetileg ez előbbi intézet egyszerűen csak kir. akadémia névvel bíró, bölesészeti és jogi tanfolyamokkal ellátott intézet gyanánt létesített ugyanakkor, a mikor a jezsuita-rend eltörlésével, ettől 1776-ban az általa fentartott Kisdi Benedek-féle egyetem kezelését elvették. A Ratio Educationis szerint a volt egyetemi rendszer köréből megtartották a bölesészeti tanfolyamok sorozatát; ellenben az addig ugyanama rendszer keretéhez tartozott theologiai kar megszüntetésével, mi egyértelmű volt a jezsuita-rend s Kassán való működésének elenyészésével, helyébe a jogi tanfolyamot szervez-

ték, szintén két évre terjedő előadási berendezéssel.

A mi a szervezést, berendezést, a tanulmányi rendszert illeti, ez az intézet a legtöbb változásnak, a legjobb szándéku javításoknak volt kitéve a jelen időkig, a nélkül, hogy mind e változás és ja-

KASSA. — NÉPISKOLA.

vítás egyidejűleg az intézet felvirágzását s a minden tekintetben kielégítő tanrendet és haladást szülte volna.

Mindjárt az 1777/8-iki iskolai évben az intézeten a következő tantárgyakkal találkozunk, melyeket úgy a jogi, mint a bölesészeti szakban két-két évi tanfolyamban hirdettek:

A jogi tanfolyamban: a természet és nemzetek joga, a hazai jog, rendészet, államtörténet.

A bölesészeti tanfolyamban: az elméleti és tapasztalati természettan, matézis, logika és metafizika, történet.

1811–12-ben a tárgyakat már szaporították. A jogi tanfolyamban itt már a statisztika, bányajog, a politikai tudományok, a váltó- s kereskedelmi jog, tiszti írásmód, a hazai jog, a büntető eljárás s a természet és nemzetek joga szerepelnek.

Ellenben a bölesészeti tanfolyamban: természetrajz, fizika, matematika, mechanika, logika, metafizika, magyar nyelv és irodalom s a görög nyelv fordulnak elő.

Az 1848/49. évben a jogi tanfolyamban: a politikai tudományok, a természet és nemzetek joga, a magyar magánjog, a tiszti írásmód, statisztika és a bányajog vannak följegyezve.

A bölesészeti tanfolyamra nézve pedig a magyar nyelv és irodalom, természettan, közgazdaság, természetrajz, matézis és történet.

Az 1850/51-ik tanévben a bölesészeti két osztályt, mint 7-ik és 8-ik gimnázialis osztályokat, a gimnázium kiegészítő részül rendelték.

KASSA. — A KATONAI ALREÁLISKOLA.

Az akadémiának egyedül a két évi tanfolyamból álló jogi kar maradt, melyet azután az 1859. október 2-án, Ischlben kelt szervezési nyílt parancs alapján három tanfolyamra osztott jogi tanintézeté bővítettek ki.

Igy találta ez intézetet az 1860-iki októberi diploma, mely mint a közigazgatás és közügyek minden egyéb ágában, úgy a közoktatás körében is a legüdvösebb forduló pontot képezi hazai történetünkben.

A helyreállított magyar kir. helytartótanács 1861. október 23-án tartott tanácsüléséből rendeletet intézett a kassai kir. jogakadémia akkori igazgatóságához mely szerint jövőre az akadémiában előadandó tárgyak következő tanszékekre oszthatnak fel:

1. az észjog, büntető és bányajog; 2. a római s egyházi jog; 3. a magyar magán- és közjog és a közigazgatási rendszabályok; 4. a politikai tudományok és pénzügytan, váltó- és kereskedelmi jog; 5. a magyar történelem és statisztika; 6. az osztrák magánjog és polgári törvénykezési eljárás.

Valamivel több mint egy évtized múlva még jelentékenyebb változtatás történt a jogakadémiai tanrendszerben, a mennyiben 1874. május 19-én a vallás és közoktatásügyi m. kir. miniszterium ő felségének 1874. május 4-én kelt legmagasabb jóváhagyásával az 1874/75. tanóvtól kezdve nemcsak új tan- és vizsgálati rendszert léptetett életbe, de az addig működő hat tanszék mellé még két tanszékot rendszeresített. Az új szervezet megokolása következőkön alapul:

„Hogy az állam közvetlen rendelkezése alatt álló jogakadémiák és jogliceumok tanulmányi rendszere összhangzásba hozassék azon államvizsgálati és ezzel összefüggő tanfegyelmi szabályzattal, mely a két magyar királyi tudományegyetem jog- s államtudományi karánál az alapos szakképzettség érdekében a két különböző jog és államtudományi irányúnak szétválasztásával az 1874. évi február hó 5-én kelt miniszteri rendeletekkel, a *törvényhozás végleges intézkedéséig* életbe lépett, s hogy egyuttal az érintett jogásziskolák tanműködésük eddigi szűk köréből kiemelkedve, oly tanszervezeti alapra fektetessenek, melyen nemcsak megfeleljenek egy szakiskola feladatának, hanem a főiskola azon magasabb rendeltetésének is, hogy a gyakorlati élet követelményein kívül egyszersmind művelői és terjesztői legyenek a tudománynak.“

Az ujonan szervezett nyolcz tanszék a következő: 1. római jog; 2. jogbölcselet és büntető jog; 3. nemzetgazdaságtan, pénzügytan és magyar pénzügyi törvények; 4. magyar és osztrák magánjog; 5. peres és perenkívüli eljárás; váltó- és kereskedelmi jog; 6. statisztika és magyar közigazgatási jog; 7. jogtörténet s egyházi jog; 8. politika, magyar közjog, általános bevezetés a jog- és államtudományokba.

A cél, hogy a királyi jogakadémiák a két egyetemmel nemes versenyre keljenek, a legjobb volt, esakhogy a kir. jogakadémiák úgy jártak e versenyben, mint a törpe az óriással való harezi szövetségben.

Az előny mind az egyetemeknek jutott. Az akadémiák nem nyújthatván többé semmi kedvezményt, mint azelőtt, sőt az ügyvédi diploma megszerzethetése kellékeül csupán az egyetemeken kivívható jogi doktori dip-

Uj tanulmányi szervezet.

SZIEBER EDE.

loma lévén szükséges: a jogakadémiák s ezek sorában a kassai is népeség dolgában igen hanyatlott.

Az 1874. rendszeresített tanszékek nyilvános rendes tanárain kívül történeti és bölcsészeti előadások tartásával, nemkülönben a törvényszéki orvos-tan és a közegészségtan köréhez tartozó ismeretek terjesztésével még magántanárok is működnek az akadémián. Ezeknek nincs rendszeres javadalmazásuk, hanem fáradságukért megszabott jutalmi díj-összegeket kapnak.

Van az intézetnek a rendes isteni szolgálatot teljesítő külön javadalmazott papja is, kivel az intézet tanári testülete, az ennek élén álló igazgatót is beleszámítva, a magántanárokkal együtt összesen 12 tagból áll.

Jogakadémia
tanári kara
és hallgatói.

DR. KLEKNER ALAJOS.

Uj épület.

A joghallgatók száma az 1893/94. tanévben 75 volt. A jogakadémia több jeles férfit látott hallgatói között, így gr. Csáky Albint, Berzeviczy Albertet stb.

Az intézet költségeit az 1893-iki polgári év végéig az egyesített tanulmányi alap fedezte. 1894-re az intézet az állami költségelőirányzatban 25,765 frttal szerepel.

Az intézet az 1893/4-iki tanév végéig a jezsuiták épületének a jezsuita-utczára néző déli ágában volt. A vallás és közoktatásügyiminiszterium sürgetésére, Kassa sz. kir. város törvényhatósági bizottsága, nehogy ellenkező esetben a város az intézetet elveszítse, a kir. jogakadémia részére a Jezsuita- s Kovács-utca déli sarkán azon a területen, hol egykor állítólag Tinódi Lantos Sebestyén lakott, díszes épületet emelt. 1894. június 18-án vette át a vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszterium az új intézetet.

Megemlítjük, hogy az intézeti könyvtár az 1895. év végén a 20,000 kötetet meghaladta.

A királyi jogakadémia igazgatója dr. *Klekner* Alajos. Született 1836. június 1-én Redován, Gömör vármegyében. Iskoláit Rozsnyón és Kassán végezvén, a bécsi Pazmaneumban theológiát kezdett tanulni, de fél év múlva abba hagyta s a jogi pályára lépett. 1861/62-ben köz- és váltó-ügyvéd, 1863-ban a budapesti tud. egyetemen jogtudományi doktorrá lett; időközben azonban már fogalmazó volt Budapesten a kir. táblánál. 1863-ban kinevezték a kassai jogakadémia tanárává s 1884-ben az akadémia igazgatójává. Írói és hírlapírói működése széleskörű; néhány évig mint jogtanár a „Kassa és Vidéke“ politikai hetilapot is szerkesztette. Tudományos cikkei a „Jog“, „Jogtudományi Közlöny“ szaklapokban és a magyar jogász-egyesület évkönyveiben jelentek meg. Több önálló jogi munkát írt és fordított. Tagja Kassa város törvényhatósági bizottságának; választmányi tagja számos egyesületnek.

A kassai papnevelő és theológiai intézetről az egyháztörténeti és egyházszerkezeti fejezetben van szó.

IRODALOM ÉS KÖNYVTÁRAK KASSÁN.

ATIN művelődésünk a középkorban Kassa tudományos életére épp úgy rányomta bélyegét, mint a többi város kulturájára.

Német ajku polgárság és latin nyelvű tudomány mellett a magyar irodalomnak alig voltak művelői. A kassaiak leginkább Bécs és Krakkó egyetemlein végezték tanulmányukat. Mátyás király az addig elég mostohán,

Középkor.

a nép közt tengődő profán magyar dalköltésnek is nagylelkű pártfogója volt; de hogy Kassán, a hol Mátyás ismételten megfordult, volt-e tere a magyar költészetnek, arról semmit sem tudunk. A kassai plébánia, a ferenczesek és domokosrendiek kolostorainak olvasóasztalain a szentírás, Sz. Ágoston, Sz. Bernát, aquinói Sz. Tamás nagy kéziratú foliánsai voltak találhatóak. A súlyos könyveket, melyek diszes kezdőbetűkkel voltak ékesítve, minthogy kincset értek, odalánczolták az asztalokhoz. Ezekből a könyvekből merítették tudományt és lelkesedést azok a papok, a kik, hogy a nép szükségletét is kielégítsék, irtak magyarul is, de csak imádságokat, egyházi beszédeket, szentek életrajzát. Fennmaradtak e korból szervezeti szabályok és szertartáskönyvek, az utóbbiak magyar nyelven is; de mindannyia másolat és fordítás.

A kassai plébánia és kolostorok könyvtárában volt szertartásos könyvek diszes voltáról bizonyosságot tesznek a budapesti nemzeti és a kassai felsőmagyarországi múzeumban látható hatalmas antifonálék, melyeknek diszes inicziáléi és minuszkulái valószínűleg Krakkóban készültek, de az ajándékozó Harnisch János kassai bíró (1432) és a polgárság hitbuzgalmáról tanuskodnak. Egy Nagy Lajos korabeli missale czimlapját (mely azonban már esonka) Myskovszki Viktor rajza után közöljük.

Vallásos irodalom.

A XV. század utolsó éveiben *Thyr* Mihály káplán és tanító, majd Göncz és Kassa plébánosa tűnik föl irodalmi működésével. 1504-ben lemondott javadalmáról s a várost becses könyvekkel megajándékozván, a lechniczi kolostorba vonult és annak priorja lett.

A könyvnyomtatás terjedése és a reformáció, a nép nyelvén irt és sokszorosított hitvitázó iratok, vallásos, szertartásos és tudományos könyvek által lendületet adott a nemzeti irodalomnak is. A reformáció egyik első bajnoka, *Henkel* János, a ki 1522-től 1525-ig, majd 1526-ban ismét Kassa plébánosa és II. Lajos özvegyének lelkiatyja volt, szorgalmas írói munkásságot fejtett ki mint térítő és hitvitázó.

Könyvnyomtatás.

Reformáció.
Henkel János.

A reformáció vezérférfiaival személyesen érintkezik németországi bujdosásában s a távolból is buzgón ápolja volt kassai híveinek hajlandóságát az új tanok iránt, a minek tanúsága a kassai püspöki könyvtárban s a város levéltárában ma is meglévő, nem jelentéktelen számú füzet és röpirat a reformáció első évtizedeiből. Henkel irodalmi műveltségéről könyvtárának máig fennmaradt töredékei s több nyomtatott műve élénken beszélnek.

Joannes
Antonius.

Itt született *Joannes Antonius Cassoviensis*, a lengyel király orvosa, a ki 1544-ben atyjának s több kassai barátjának emlékét örökíti meg Krakkóban nyomtatott epigrammaiban.

A XVI. században már magyarosodó Kassát irodalmunk több jeles emlékü művelője választotta hosszabb-rövidebb ideig lakóhelyéül.

Batizi András.

Első volt ezek közt a zsoltárköltő *Batizi András*, a ki Szatmár vármegye Batiz helységéből származott, s ki már mint reformátor 1530-ban Kassán egyházi énekeket írt magyar ajku hívei számára. Később iskola-mester volt Szikszón, majd Ujhelyen, Erdődön, Tokajban pap, a mig Wittenbergába nem ment. Főbb művei versben írt bibliai történetek.

Dévai Bíró
Mátyás.

NAGY LAJOS KORABELI MISSALE TÁBLÁJA.

ban Frangepán Ferencz egri ^{prímás} érsek üldözése miatt megint külföldre menekült, a honnan 1543-ban tért vissza és Miskolczon telepedett meg; de innen is elűzték, mig végre Debreczenben választották pappá s ott halt meg 1545-ben.

Szekely István.

Szekely István a „Magyar Krónika“ szerzője 1550-ben volt kassai prédikátor; előbb Szikszón tanítóskodott, miután a krakkói egyetemen tanult, Kassáról pedig Gönczre került, s így az udvarhelyszéki származású írónak majdnem egész pályája Abauj-Torna vármegyében telik le. A hitújítást tanítói és irodalmi munkásságával mozdította elő. Ő adta az első örökös naptárt magyar nyelven.

Tinódi
Sebestyén.

Tinódi Sebestyén „lantos diák“, másképen lantos Sebestyén, a kinek lakóházát fölemlítjük a híres kassai házak közt, költő és zeneszerző egy személyben. 1544-ben polgárjogot nyert Kassán s akkor tót-, ma kovács-utezai házában több éneket szerzett, s vidám élet mellett, mint maga írja: „vigan iszik szikszai jó borában“. A kalandos költőnek, a ki lantjával egyik nemes udvarból a másikba kóborolt, Kassán sem volt maradhatása. Kassáról Kolozsvárra ment, a hol Erdély históriáját szerzette. Végéveiben Nádasdy Tamás nádor szolgálatában élt s 1557-ben halt meg.

Volt egy *Kassai Hegedős* vagy *Lantos Sebestyén* is, a kiről csak azt tudjuk, hogy a kálvinista magyarokra 1561-ben írt gúnyverse miatt pörül járt. A tanács nyelve kivágatására vagy szavainak visszavonására ítélte. Sebestyén visszavonta szavait.

Kassai Hegedős
Sebestyén.

1560-ban a város meghívására *Huszár Gál* jött predikátornak Kassára, Magyar-Óvárról, a hol nyomdája is volt. Az ő irodalmi működése is az új hit megerősítésére és terjesztésére irányult. Hitvitázó iratokon kívül írt zsolnárokat, ref. kátét, egyházi énekeket és imákat. Nem sokáig maradhatott Kassán, mert Veranchich egri érsek kiadta ellene a rendeletet, hogy Egerbe vigyék. Az elfogatásával megbizott Zay Ferencz főkapitány titokban akarta a parancsot végrehajtani, mert a kassai protestánsok, a mint neszét vették a dolognak, ellenállásra készültek. Zay Ferencz tehát egyelőre őrizet alá helyezte. Kassáról küldöttség ment Veranchichhoz Egerbe, hogy Huszár Gált szabadon bocsáttassa. Veranchich kezességet kívánt a tanácstól, hogy a mig Ferdinánd király nem intézkedik Huszár ügyében, az nem fogja elhagyni Kassa területét. A város közönsége és az őrség nem engedte a tértvény megadását. Veranchich biztosította Huszárt, hogy szelid eljárással igyekszik őt meggyógyítani s nem erőszakkal; sőt karácsonykor Zay Ferencz meg-

Huszár Gál.

nispökh.

engedte, hogy predikálhat is. Midőn azonban karácsony után Zay titokban odarendelt szekerekkel mégis Egerbe akarta vitetni, a nép fölzendült s a zavarban Huszár Gál egy bedöntött kemenczén keresztül elmenekült. Debreczenbe ment, a hol 1562-ben mint bujdosó kassai lelkipásztor papskodik. Ő maga írja: „Huszár Gál, a Cassai Lelkipásztor. Exul.“ Később, vissza nem térhetvén Kassára, Komjátiban rendezett be nyomdát.

Megemlítjük *Károli Gáspár* göncei ref. lelkészt, az első magyar biblia fordítóját, a kinek életéről Göncz ismertetésében emlékezünk meg részletesebben.

Ez időtájt írja Kassán *Balassa Bálint*, korának első lírikusa, mai is gyönyörrel élvezhető dalait a szép *Harrach* Annához, Nogarolla Ferdinánd kassai főkapitány (1584—92.) ifju hitveséhez. Ő különben nem az egyetlen, a kihez,

miután szerelmében csalódott s neje Dobó Krisztina elhagyta, csélesap szerelemmel és tüzes szerelmi dalokkal fordul. Szerelmes verseit, melyeket megégetett, másolatban csak 1874-ben fedezték föl Radványban.

A könyvkereskedők a vallásos könyvek s a klasszikus írók művei mellett árulták az *Igen szép históriákat* is; Gallen János könyvkereskedő hagyatékában (1583.) fölös számban voltak találhatóak.

A régi vallás hívei és az ujnak követői közt még alig indult meg a nagy vita, midőn a testvér protestánsegyházak közt már javában folyt a tollharez.

Károlyi András kassai magyar pap, 1580-ban Krakkóban adta ki „*Ez mostani visszavonásokról való kis könyvecskét*“, a melyet a város lefoglalt s íróját száműzte.

Protestánsok
vitairatai.

Károlyi András.

A könyvecske válasz volt német lelkésztársra, *Gogreff Mentonak* az urvaesoráról és az eredendő bűnről szóló irataira.

Az e kérdések körül támadt harezban tíz év mulva két kassai tanító méri össze fegyvereit, *Pilcz Gáspár* és *Grawer Albert* s ez utóbbi ellen heve-

GRAWER ALBERT.

Károli Gaspar.

Balassa Bálint.

Tyúkodi tartományban tamadot, Galliából szarmazando Vy Propheta.

Melynek jóvendőiesse hogy igaz legyen,
fok dologbúl már ki tetcsét.

Tyúkodi tartományban tamadot
egy vy propheta, melyben lakohelye-
is vagyon, szarmazot pedig Galliából.
Nem igen nagy testű, vörös Szakalyz
vagyon. Szüleit megh nem is merté az
anyának tölgyeit megh nem bopta, kirel
bizonyagot reñnek azok, a kik tudgyak.
Mezer lab süvegh nélkül jár, nincsed
feminiove se erefeve, se borja. Czudas,
lökkíns sem bővöt sem vártot, de-
teltehdz kinten illendő ruhara vagyo.
Semmi penzt nem kevan, el sem veszi,
mikor neki adgyak, megh elegfik
érelével italával, bár csak faraz
kenyer legyen is. Sem bort sem iszt,
hanem csak Vizezifik. De, a mely
nagyob, teltemasfya es excreallya
az embert, kit u latrak. Mmi den-
kárvallas nélkül tel banya magat
az eketőségben, es ifmet ala erefeu
magat. Az jóvendőiesenek erősíteseft,
semmi agyon nem alúbik, hanem
avag valami fán, neha az földön is,
a nyugodalma pedig nem sokaig
tart, motekletellen el; eyei nap-
pal kiált, (kariait ki teresztve) e
gondoz Vilagja. Czuda dolgokrúl
jóvendől; jóvendőiesse reñ hyme
be- is tellyessedet immár. Sok nyelveken
tud bölmi,

bölszat mindenút vajahova menven,
erchertni. Sok ezer Emberi jóvendők
let acceptaita: De genpanasolkodik
fok tele el kenyertel vidőzelegről,
nem is merharran nemely helyeken
járni, minthogy vizet, tüzet
vással vadnak rayta. Semmi
disputatioba nem akan be keverni
magat. Azt is hallani felele,
hogy nem nyugodalmas termései
betint való halalon megh hall,
nahém avagy emberektől avagy
oktalan vad álatoktól el bággatatik.

Egy dolog nem terzik nekem tőle,
hogy fok Felelge vagy on neki,
ha pedig az Emberi kerdezi őtet,
hogy ha mind ő Felelge azok,
(a mint vgyan nyilván a dolog)
lemmit temakar felelni.

De igen csudalkozom azon,
hogy fok rendben tudós fő
embereknel, egyvekeael is nagy
tekinteti vagyon, es kedves is
azoknal.

Es mint a hirt, az ő neme el
nem fogy, megh ez Világ fón áll.
Ennek hogy ha így vagyon es
lebene, ez vian jobban megh
erthetm.

CASSAN, Schultz Daniel által 1624.

sen védelmébe veszi Kálvint *Gönczi István*, gönczi lelkész, 1599-ben Vizsolyban kiadott könyvében.

A hitvédelem nagy századának, a 17-iknek két nagy ellenfele majdnem egy időben tűnik föl Kassán. Ezek: *Pázmány Péter*, a későbbi esztergomi érsek, a kinek nevét nagyszerű térítői munkája s a magyar szépprózai stíl megteremtése teszi emlékezetessé; a másik *Alvinczi Péter*, a ki a hitvitázásban még nagyobb buzgalmat s lankadatlan küzdelmet fejtett ki. *Pázmány Péter* az 1601-ik esztendőben jött Kassára. Itt aratta első fényes szónoki sikereit. Rövid idő múlva, midőn Rudolf türelmetlen kormánya a várost Boeskey karjaiba kergette, távoznia kellett.

Alvinczi Pétert 1606-ban hívták meg lelkészül. A szelíd lelkű pap hamar megnyeri a tanács és az egész lakosság vonzalmát, melyet bátor írói munkásságával fokoz s haláláig, 1634-ig esorbíthatlanul megőríz.

Alvinczi főmunkája, melylyel *Pázmány Péter* bámulatos erejű munkáival nagy tehetséggel és kitartással polemizál, az *Itinerarium*. De ezenkívül is sűrűn száll szembe vele. Munkái már a kassai könyvnyomtató mesterek sajtója alól kerülnek ki.

Ez időben különben Kassán már eléggé virágzott a könyvnyomtatás.

Kassa első könyvnyomtatója *Fischer János* (1610.) a bártfai Klész veje volt.

Utódjai *Fest János* (1615—1622.), *Moller Miklós*, *Schultz János* és ennek 1640-ben bekövetkezett halála után neje *Rodan Mária*.

A nyomda lehetővé tette, hogy a kassai kalendárium évről-évre megjelenhetett s vele a könyvnyomtató újévi ajándéku a tanácsnak kedveskedhetett. De az itt élt írók műveit is szorgalmasan bocsáthatta a világ elé. 1610—1640-ig a *naptárakon* kívül mintegy 70 könyv került ki Kassán sajtó alul, köztük *Belleni Zsigmond* Abaujvármegye *viceispánjának* deák nyelvből való fordítása (1618.), *Alvinczy Péter* és a poeta laureatus, *Bocatus János* munkái.

1642. óta a tanácsi jegyzőkönyvekben sűrűn találkozunk egy *Gevers Bálint* nevű könyvkötő mester nevével, ki magáévá tevén a könyvnyomtatók szokását, évenként kedveskedik a nemes tanácsnak az új kalendáriummal.

Pázmány és
Alvinczi.

BÁRÓ ORCZY LŐRINCZ.

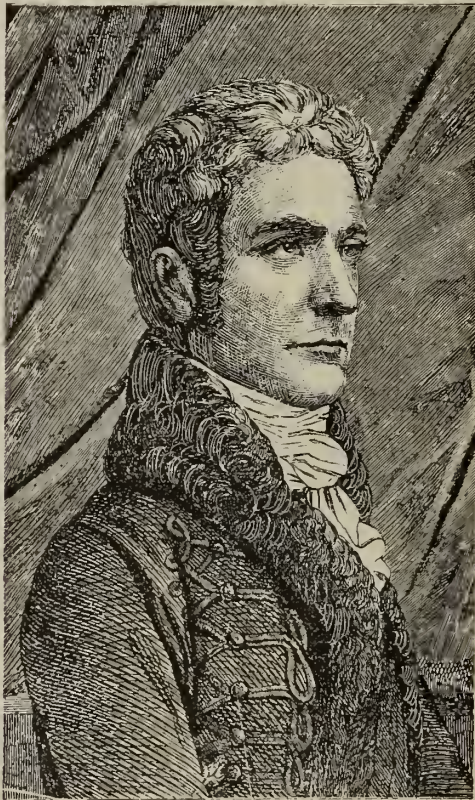
Nyomdászat.

Ezzel és szorgalmával megnyeri a tanács jóindulatát, mely a város gazdátlanul maradt sajtóját 1653-ban 440 frton kezére adja.

Utódjai Severini Márk (1657—63.), özvegye Zsuzsánna, Türsch Dávid (1663—68.), Türsch özvegye s 1669—1674-ig a svájezi Erichson Erik, a kik egyformán szolgálják a kálvinista Czeglédy Istvánt és Matkó Istvánt, mint katolikus ellenfeleiket Sámbar Mátyást, Illyefalvi Istvánt és Kiss Imrét.

Legrégibb
kassai nyom-
tatványok.

A Kassán megjelent legrégebb művek közül felemlítjük a következőket: Synodi Soluensis 1616. — *Kürti István*: Imádságos könyv. 1611. — Confessio 5 regium lib. Civitatum (latin, német és magyar szöveggel) 1613—14. — Thuri: Idea Christianorum Hungarorum. 1613. Kiadta *Bocaius János*. — Sz. Hieronymus Savonarola Elmélkedései. Fordította *Belleni Zsigmond*. 1618. — *Redmeczti János*: Bethlen Gábor ötrendbeli halhatatlan jótéteményéről. Ebből ma csak egy példány van, a marosvásárhelyi ref. kollegium birtokában.

Első ujság.

BACSAÁNYI JÁNOS.

Hanyatlás.

Alvinezi Péter: Az úr vacsorájáról. 1622. — Hét prédikációja. Uti prédikációja 1632. Postilla I. 1633. II. 1634. — *Czeglédi István*: Az országok romlásáról. 1659. — Halotti beszéd II. Rákóczi György fölött. 1661. — *Gyöngyössi István*: Márssal társalkodó Murányi Venus. 1664. — *Sámbar Mátyás*: Három üdvösséges kérdés. 1672. A 184. oldalon bemutatott rőpiratot állítólag egy kassai iskolamester írta. A kassavárosi levéltárban ez az egy lap van meg belőle.

A sajtó 1674-ben a jezsuiták kezébe került, akik 1710-ben megvásárolták a bártfai nyomdát is. Ez időtől fogva az itt nyomtatott műveken ezt olvassuk: „Nyomt. Bártfai város bötüivel.“ A jezsuiták kezén a nyomda alól főként latin nyelvű történeti művek kerültek ki, mint Kassa első krónikája a „Cassovia vetus ac nova.“ (1732.) A kassai nyomdában egy ideig II. Rákóczy Ferencz „Mercurius veridicus ex Hungaria“ czimű ujságát is nyomták. A magyarországi időszak sajtónak ez őse 1705-től 1710-ig élt s Rákóczy Ferencz szerenésének lehanyatlásával megszűnt. A nyom-

dát egy század múlva (1774.) *Lauderer János* vette meg 7600 frton, a kinek mihamar vetélytársa akadt, *Ellinger József*ben, a ki 1787-ben privilegiumot kapott nyomda felállítására.

A XVIII. század több nevezetes munkája készült az említettekén kívül a kassai nyomdában. Ilyenek: Acta illustria heroum Hungariae oratiunculis experta. Cassov. 1725 — *Anonymi Belae regis notarii historia hungarica*. Cassoviae 1747, 1772. — *Bonfinius A.* Orationes Cassoviae. 1732. — *Fragmenta ungaricae historiae ab anno 1663*. Cassov. 1739—43. *Becl* Mátyás nagy földrajzi munkáját részben szintén Kassán nyomták.

Irodalom ujja-
ébredése.

Kazinczy
triásza.

A Rákóczy-kor után beállott irodalmi tespedésre következett ujjáébredés korszakában egyszerre nevezetessé válik Kassa. Az új korszak emlékezetes nevei lépnek előtérbe: *Orezy Lőrincz* báró, Abauj vármegye főispánja, azután *Kazinczy Ferencz*, *Bacsányi János*, *Baróti Szabó Dávid*, a magyar irodalomtörténetben nagy érdemű helyet elfoglaló kassai magyar társaság fejei: *Kazinczy triásza*.

Orezy Lőrincz már a testőrök föllépése előtt, katonatiszt korában kezdett verselni, később csatlakozott a testőrök társaságához, ezeknél helyesebb ösztönrel bár, de ugyanarra az eszményi célra irányozva törekvését, magyar népies formában irt, erős nemzeti irányu költeményeivel. Midőn a közpályáról tarnaörsi magányába vonult, a versköltés maradt kedves mulatásága. Munkáinak nagy része 1787-ben jelent meg „Költeményes Holmi” czímen.

Kazinczy Ferencz már előbb volt törvénygyakorlaton Kassán. 1784-ben br. *Orezy Lőrincz* Abaujvármegye tiszt. jegyzőjévé nevezvén őt ki, állandóan ott telepedett meg. Kassát huzamosabb időre az első magyar irodalmi központtá tevén. *Kazinczy Ér-Semlyénben*, Biharban született 1759. okt. 27-én, Patakon és Késmárkon tanult s törvénygyakorlat végett rövid ideig Kassán és Pesten tartózkodott. 1786-ban *Török Lajos* gróf mellé a kassai kerület nemzeti iskoláinak felügyelőjévé nevezték ki, de midőn II. *József* halála után az iskolákat megszüntették s az iskolaügyet ísmét a felekezetekre bízák, 1791-ben elköltözött anyjához Regmeczre. Kassán laktában tették ismertté és kedveltté nevét lírai költeményei az akkor még nagyon csekély olvasó közönség előtt, azután *Bácsmegeije*, mely egy *Werther*-féle német regény átdolgozása volt; ekkor kezdte meg kiadni fordításait, melyek pályájának legértékesebb mérföldmutatói, mert velük vezetted be a magyar közönséget az irodalom szeretetébe, az írókat a haladott műveltség forrásainak ismeretébe, általuk fedezte föl szükségét és igyekezett megteremteni föltételeit a költői alkotásokra még kevésse alkalmas, kiaknázatlan gazdagságában szunnyadó magyar nyelv kifejlesztésének. A *Martinovics*-féle összeesküvésben való részesség gyanúja miatt 1794. december 11-én elfogatván, hét esztendei várfogságot szenvedett *Kufsteinben*, a *Spilbergen* és *Munkács*on. Kiszabadulása után *Bányácskára* (*Széphalom*) ment lakni, a hol 1831-ben meghalt.

A tapolezai születésű *Bacsányi János* csak két évig élt Kassán, a hol rövid idő mulva meghasonlott *Kazinczy*val. A kamarai osztálynál volt gyakornok, midőn a *Magyar Muzeumban* megjelent „A francia változásokra 1789.” czimű költeménye miatt, melyre heves szabadságérzete ihlette, feladták. Hivatalától megfosztották, versét pedig ítélet útján kivágatták a „Muzeum” II. kötetéből. Bujdosásnak indult s egy ideig *Forgách Miklós* nyitrai főispánnál rejtőzött, míg végre rátaláltak s 1795. május 22-én egy évi fogságra ítélték, mint a *Martinovics*-féle összeesküvés egyik állítólagos büntársát. Ő fordította le 1809-ben *Napoleon* kiáltványát, melyben a magyarokat az osztrák háztól való elszakadásra hívta föl. A proklamáció sikertelensége után itthon nem maradhatván, Párisba ment *Napoleon*nal. Midőn 1814-ben a szövetséges hadak bevonultak Párisba, az osztrákok fogságba ejtették és visszahozva őt, Linzbe internálták. Itt halt meg 1845-ben máj. 11-én, mint a népek szabadságáért utolsó lehellestég rajongó agg, nyolczvankét éves korában.

Alkalmazkodóbb tudott lenni *Baróti Szabó Dávid*, a kinek kassai iro-

GRÓF DESSEWFFY JÓZSEF.

Bacsányi János.

Baróti Szabó
Dávid.

dalmi működése két évtizedre terjed. Kassán lépett föl verstanával 1777-ben; itt adta ki *Verskoszoru*, *Költeményes munkái*, *A magyar lovassághoz* című verselményeit, azután kisedet szótárát. Utolsó, Kassán megjelent munkája volt a „Sz. kir Kassa városához! Midőn kir. főherczeg József Magyarország nádorispánja a Tiszán innen felkelt nemes vitézeket megtekintvén, abba legelőször beszállana“ című krónikás becsü üdvözlő verselménye. Később Komáromba költözött.

Baróti Szabóval közölte először Kazinczy 1788-ban azt a tervét, hogy Kassán szépirodalmi folyóiratot, „hónapos írást“ akar kiadni. Szabó Bacsányit ajánlotta társul s a folyóirat „Magyar Muzeum“ czím alatt Landerer nyomdájában Kazinczy és Bacsányi szerkesztésében 1788. július 1-én megjelent. Merész vállalkozás volt ez az akkori viszonyok között, de Kazinczy általában megnyerte az akkor élő írók közreműködését s velük a közönséget. Egyedül Marosvásárhelyre egyszerre száz példányt rendeltek. A szépirodalmi művek

Magyar
Muzeum.

mellett esztetikai és más tudományos tanulmányok meg bírálatok foglaltak helyet a folyóiratban. Itt jelent meg Simay Kristófnak „Váratlan vendég“ című szinműve. Simay szintén Kassán lakott; 1777 óta az elemi iskola rajztanítója volt. *Igazházi* vigjátékát Ellinger nyomatta ki 1790-ben.

Simay Kristóf.

A Kazinczy és Bacsányi közt fölmerült meghasonlás következtében Kazinczy elhagyta a Muzeumot s 1790-ben Széphalmy Vincze név alatt megindította új folyóiratát, az *Orpheust*. Nem talált olyan támogatásra, mint hitte s a következő év szeptemberében a 8-ik füzettel megszüntette.

Orpheus.

A két folyóirat sikertelensége sokáig visszatartotta a vállalkozásra hajlandó írókat a kísérlet ismétlésétől.

Csak 1825-ben vállalkozik *Dülházy Mihály*, gróf Dessewffy József „bibliothekáriusa s Abauj-Zemplén vármegyék táblabírája“ a „*Felső-Magyarországi Minerva*“ szerkesztésére. Kiadását Ellinger vállalta el, míg pátrona

Felsőmagyar-
országi Minerva.

BARÓTI SZABÓ DÁVID.

Gr. Dessewffy
József.

nusa gr. Dessewffy József lett, aki leveleivel elárasztotta barátait, hogy közreműködésüket megnyerje s őket a lap terjesztésére fölkérje.

A kiadó írói tiszteletdíjképen ivenkint egy aranyat ajánlt fel. A lap negyedfélszáz előfizetővel indult meg.

Az első félév után „a *Kiadó és redaktzió*“ együttes jelentésében olvasuk, hogy „azon kedvezés és bátorító ítéletek, mellyekkel ezen hónapos írást, annak kivált most eleintén még több rendbeli fogyatkozásai mellett is a tisztelt közönség kegyesen fogadta, valamint hazánk tiszteletben tartott több Literátorai hozzánk beküldött számos' b dolgozásaik, újabb készségre serkentettek“. A *Minerva* íróit a szerkesztőn, pátronusán, *Terhes Sámuelen és Kovacsóczy* kívül, a kik Kassán laktak, az ország majdnem minden részéből toborzotta. Kazinczy Ferencz, gr. Dessewffy Aurél, Ponorí Thewrewk József, Bárány Ágoston, S. Kis János, Udvardi Cherna János, Jakab István, Kiss

Kovacsóczy.

Károly s Nagy-Apáthi Kiss Sámuel voltak szorgalmasabb és ismertebb munkatársai. Ámde az előfizetők száma már a második évben felére csappant s többé nem emelkedett túl a 300-on. „Sajnálva kell itt megvallanunk a közönség előtt, hogy előfizetőink száma ez idén felette kiesiny.” — Így szól a második évi jelentés. Az ifju magyar irodalom központja már Pest lett, Kassa nem versenyezhetett annak erejével. A Minerva 1836-ban megszűnt.

1833. július hóban „Szemlélő a tudományok, literatura, művészet, divat és társasélet körében“ czímmel divat- s más képekkel Cserneczky és Kovacsóczy szerkesztésében indult meg egy lap, mely azonban ugyanazon év decemberében már megszűnt. 1836-ban ismét megindult hetenkint kétszer Kovacsóczy kiadó szerkesztésében; mellékletül hetenkint egyszer a „Literaturai Lapok“ járultak hozzá. 1837. közepén ezeket is meg kellett szüntetni.

A Szemlélő tartalma nagyobb részt szépirodalmi tárgyú s rendes színházi szemléje is volt. A Literaturai Lapok, mely homlokára e jelszót nyomtatta: „Harag és párt nélkül“, Bajza ellenlábasaként óhajtott szerepelni rövid pályafutása alatt. Ugyancsak Kovacsóczy „Árpádia. Honi történetek zsebkönyve“ czímmel évkönyvet adott ki (1833—38.).

A nemzeti színészet hatása is nyomot hagyott Kassa irodalomtörténetén. Az első magyar színházi hírlap itt jelent meg gróf Csáky Tivadar szerkesztésében, czíme „Nemzeti Játékszini Tudósítás“ s kiadója Werfer Károly volt.

A szindarabok sora inkább csak külföldi művek lefordításával gyarapodott. Klestinszky László ötven éves (1833—1883.) írói pályája alatt 120 színművet fordított németből; eredeti szindarabjainak száma 15. Pály Elek „nemzeti énekes és színjátészó“, ahogy magát fordított munkáján nevezi, számos operát ültetett át magyar nyelvre, melyek közül hat az 1828—30. években Kassán jelent meg Werfer Károlynál.

Az 1838-ban meginduló Kaschauer Kundschaftsblatt, melynek folytatása a ma is élő Kaschauer Zeitung, valamint a Kaschauer Volkskalender a még gyökeret nem vert magyarságról tanuskodik.

Az 1848-ik évben az „Ábrázolt Folyóirat“, „Képes Ujság“ és a német „Pecsoviés“ ezimű lapok jelentek meg, de néhány hónap mulva már letűntek.

1865-ben az eddig Ungváron Bánóczy Ferencz szerkesztésében megjelent „Felvidék“ költözött át Kassára, a hol csak egy évig élt.

1868-ban Czink János evangélikus tanító és jeles pedagógus az „Iskola“ ezimű tanügyi lapot szerkesztette. Csak egy évig állt fenn, úgy mint az 1866-ban megindult „Felsőmagyarországi Közlöny“. 1872-ben négy lap indult meg. A „Haladás“ dr. Moskovics Jakab és a „Kaschauer Illustrirte Zeitung“ Werfer Károly szerkesztésében. Ezek már megszűntek. Az „Abauj Kassai Közlöny“ Szerényi Ede, majd Timkó József, Deil Jenő, Mártonffy Márton, Bulyi Dezső

Szemlélő.

Első magyar színházi hírlap.

Színművek.

KAZINCZY FERENCZ.

Német időszaki sajtó.

Magyar politikai és képes lapok.

Szaklapok.

Hírlapok.

szerkesztésében fennmaradt s jelenleg Lodomérszky Gyula szerkeszti. A „Pannonia“ című német lapot, melyet Rottenberg Dávid alapított, később Reviczky Gyula szerkesztette, jelenleg Ungár Adolf szerkeszti.

1875-ben Rózsaági Antal a „Kassa és Vidéke“ című lapot indította meg; őt dr. Klekner Alajos váltotta föl. A lap 1878-ban szűnt meg.

1877-ben alapította dr. *Hohenauer Ignác* a „*Felvidéki Közlöny*“-t, mely *Hedry Bertalan* szerkesztésében máig fennáll.

1880-ban „*Felvidéki Tanügy*“ czimmal Szikay Béla indított tanügyi lapot. Szikay halála után (1882.) *Sudy K. János* folytatta még egy évig.

1885-ben keletkezett *Ries Lajos* szerkesztésében a „*Kassai Szemle*“, mely 1894-ben „*Felsőmagyarország*“ czimen napi lappá alakult át.

1893. decemberben a *kassai irodalmi társaság* indított meg „*Minerva*“ című folyóiratot dr. *Fényes Samu* szerkesztésében.

Gazdaság.

Az 1874 óta fennálló gazdasági tanintézet tanári kara, igazgatói, dr. *Rodiczky Jenő*, utána *Korúcsy Béla* vezetése alatt fáradhatatlan gazdasági irodalmunk emelésében. *Kovácsy Béla* szerkesztette a „*Gyakorlati Mezőgazda*“ szaklapot 1895-ben, mely egy fővárosi gazdasági lappal olvadt egybe; főmunkatársai *Zalka Zsigmond* és *Marton Andor* voltak.

A lap legbuzgóbb munkatársai s a gazdasági irodalom önálló művelői közül felmlítjük *Páter Bélát*, dr. *Rodiczky Jenőt*, *Gerlóczy Gézát*, dr. *Szaniszlo Albertet* és *Hreblay Emilt*.

A hetvenes években *Deil Jenő* kereskedelmi szaklapot adott ki, mely azonban szintén nem élt sokáig.

Jog.

1892 óta dr. *Glück Lipót* „*Jogi Közlöny*“ czimmal adott ki szaklapot. A jogi szakirodalom művelői közül felemlítjük a következőket: *Battlay Imre* királyi főügyész, dr. *Katona Mór*, dr. *Klekner Alajos*, dr. *Mariska Vilmos*, dr. *Klupathy Antal*, dr. *Rösler István*, dr. *Eszterházy Sándor*, dr. *Nyulászky János*.

Földrajz és
theologia.

A történeti, földrajzi és theologiai irodalom régebb és újabb művelői *Bubics Zsigmond*, *Myskovszki Viktor*, *Révész Kálmán*, *Mihalik József*, dr. *Récsy Viktor*, *Korponay János*, *Tutkó József*, *Payzoss Endre*, dr. *Farkas Róbert*, dr. *Répászkly Barna*, ifj. *Kemény Lajos*.

Henszlmann.

A művészettörténeti irodalomnak Magyarországon uttörő művelője volt *Henszlmann Imre*, a legkiválóbb tudósok egyike. Kassán született 1813-ban. Magyarul Eperjesen, az ottani kollégiumban tanult meg, mint *Pulszky Feren* ez írja, a kivel részt vett a tanulók alakította „magyar társaságban.“ Orvosi pályára készült s Bécsben és Paduaban végezte az egyetemet. De nem maradt ezen a pályán, mert jobban vonzották a művészeti tanulmányok. 1839-ben Pozsonyban írta első magyar könyvét, e czimen: „*Párhuzam az ó- és újkori művészeti nézetek és nevelés közt*“, mely után a magyar tudományos akadémia tagjául választotta. Azóta szakadatlanul folytatta esztetikai, régészeti és politikai tanulmányait, nagy előszeretettel foglalkozván a csücsives építészettel. 1848-ban a magyar kormány herceg *Eszterházy Pál* miniszter mellé fogalmazóvá nevezvén ki, ő tartotta fenn az érintkezést a német sajtóval és a bécsi deákokkal. E miatt Bécs bevétele után nyolcz hónap; börtönt szenvedett. Kiszabadulása után Párisba, majd Londonba ment s általános elismerést talált a csücsives építés alaparányairól irt munkájával; *Napoleon* császár maga adatta ki diszművét: „*Theorie des proportions appliqués dans l'architecture*.“ (Az építésben alkalmazott arányok elmélete.) Visszatérve hazánkba, ő alapította meg nálunk a tudományos archeológiát, hozzá csatlakozott *Ipolyi Arnold* és *Rómer Flóris*. Később a mohácsi kerület orsz. képviselője lett. Az ő indítványára karolta föl a törvényhozás a művészeti emlékek ügyét s fáradozásának köszöni létét a műemlékek bizottsága, melynek haláláig előadója maradt. Ő tárta fel a székesfehérvári és kalocsai egyház, meg a visegrádi vár romjait. Munkássága, mint egyetemi tanáré s művészettörténeti íróé, páratlan. Munkáit ismerte és méltatta a külföldi tudományos világ. Meghalt 1888. december 5-én, Budapesten.

Heraldika,
genealógia.

A heraldikának országos nevű művelője *Csoma József* Devecserben, a genealógiának *Puky Andor* Tomoron.

1874. óta a Felsőmagyarországi muzeum kiadja *Évkönyvét*, melyet kezdetben *Károly Gy. Hugó* szerkesztett, ma dr. *Stöhr Szilárd*. Kivülök munkatársak: Myskovszki Viktor, dr. Tóth Lőrincz, Görög Gyula, Csoma József, dr. Hohenauer Ignác, Mártonffy Márton, Szekeres Ödön, Schlatter Alfréd, Dragoner Béla, Mihalik József, dr. Rösler István, dr. Lejtényi Károly és ifj. Kemény Lajos.

Irodalom-történet és kritika.

Jeles kritikákat és néptani tanulmányokat birunk *Károlyi Gy. Hugótól*; a kritikai irodalom és irodalomtörténet terén működik dr. *Eszterházy Sándor*, kinek számos értekezése jelent meg, dr. *Horváth Balázs*, a ki Baróti Szabó Dávidról, dr. *Takáts Menyhért*, a ki a rómaiak életéről írt tanulmányt.

Természettudomány.

A természettudományi irodalom különböző szakait művelők közül nevezetesebbek: *Szekeres Ödön* premontrai, *Baczoni Albert* főreáliskolai, *Götz Károly* polgári iskolai tanár, dr. *Dezső Béla* gazd. akadémiái tanár, *Gallik Géza* gyógyszerész.

Közgazdaság.

A közgazdasági írók közül felmentendő *Deil Jenő*, kereskedelmi és iparkamarai titkár, továbbá *Siposs A. Gyula*, volt közgazdasági előadó.

A tanügyi irodalom terén számos tehetséges szakember tűnt fel. Így *Erdődy János* tanítóképezdei igazgató, *Suly K. János* elemi iskolai igazgató, *Katinszky Géza*, *Mártonffy Márton*, *Valló Vilmos*, *Gerovich Emil* a kassai főreáliskola jelenlegi igazgatója, a néhai dr. *Kosztka Viktor*, a ki mint premontrai tanár több tankönyvet írt, végül a Kassáról már régebben el távozott dr. *Szemák István*, *Mavritz Rezső*, dr. *Verédy Károly*, jelenlegi fő- és székvárosi tanfelügyelő, a ki Kassán a „Paedagogiai encyclopediát” szerkesztette.

Tanügy.

HENSZLMANN IMRE.

A kassai püspöki egyházmegye is nem csekély számban szolgáltatott munkásokat az irodalomnak.

Egyházmegyei írók.

Bubics Zsigmond püspök mellett megemlítjük még a következő érdemes neveket, melyekkel a publicisztikában, a tudományos téren vagy a szépirodalomban találkozunk: *Szabad Ferencz* kanonok, *Danilovics Mihály*, *Répászký József* kanonok, *Toplánszky Béla*, dr. *Csiszárík János*, *Horváth Károly*, *Krajnik Mihály* t. kanonok, *Tomieskó Alajos* enyiczkei, *Kozora Endre* forrói, *Antal Károly* tihanyi, *Albrecht István* léhi plébánosok.

Szépirodalom.

A szépirodalom művelői közül ismertebbek voltak: *Szegfi Mór*, *Paulikovics Lajos*, *Rózságyi Antal*, *Ries Hermin*. Dr. *Hohenauer Ignác* ifjúsági művei szintén közkeletűek. A tárczaírodalom hivatott művelője volt a korán elhunyt *Szikszay Béla*; költeményekkel és apróbb prózai dolgozatokkal léptek föl: *Deil Jenő*, *Sárosi Árpád*, *Kuszka Géza*, *Enyiczkey Béla*, *Kovács Zsigmond*, *Hegyi József*, *Timkó József*, *Buthy Lajos*, *Ladányi Béla*.

Zeneirodalom.

A zeneirodalomnak alig van multja. Mint egyházi zeneműíró felemlítjük néhai *Huszka Antalt*, a kassai zeneiskola néhány évvel ezelőtt elhunyt

igazgató-tanárát, a szintén elhalt *Hodytz* Károlyt, ki klasszikus zeneműveket írt, míg *Volny* Vilmos emlékét népdalai tartják fenn. A jelenleg élők közül *Kerner* József zeneiskolai igazgató és *Stoll* Károly a színházi és operettezenét művelik.

Könyvtárak.

Kassán az irodalom és kultúra régi keletű levén, a könyvtárak gyarapítására is kellő gondot fordítottak.

Kassa városában a legrégebb nevezetes könyvtár a *Domonkos-rend könyvtára*, melynek eredete az Anjouk korára mutat vissza. Jelenleg mintegy 2000 kötetből áll, melynek fele latin nyelvű theologiai mű. Középkori kéziratának száma ma csupán négy; de hogy tekintélyes számmal lehettek, mutatja az, hogy Bécs, Krakkó, Budapest, Gyula-Fehérvár és Kassa többi könyvtáraiban is akadunk oly kéziratokra, melyek kétségtelenül a kassai Domonkos-zárda könyvtárából származnak.

A kassai *jogakadémia* könyvtára mintegy 20,000 kötetre rúg. Legnagyobb részt jogi és magyar történelmi könyveket tartalmaz.

Az *egyházmegyei papnevelő intézet* könyvtára túlnyomóan régiebb latin theologiai művekből áll s köteteinek száma megközelíti a 6000 kötet.

A *püspökségi könyvtár* alapítása összeesik a püspökség felállításának esztendejével (1804). Mintegy 20,000 kötetet foglal magában. Kiválóak kéziratok és inkunabulumai. A reformáció első századára vonatkozó nyomtatványok is szép számmal találhatók benne, valamint becses hungarikák, köztük néhány unikum.

A *premontrei főgimnáziumi könyvtár* csak 1853-ban keletkezett. A tanári könyvtár mintegy 8000 kötetből áll; az ifjúsági könyvtár meghaladja a 3000-et.

A *kir. kath. tanítóképző-intézet* könyvtára, mely 1856. óta áll fenn, közel 3000 kötetet tartalmaz. A főreáliskola könyvtára 1858-tól ered és a 3000 kötetszámot jóval túlhaladta; ugyanitt az ifjúsági könyvtár közel kétezer kötetre emelkedett.

A *felsőmagyarországi muzeum-egylet* könyvtára az egylet alapítási éve, azaz 1872. óta közel 10,000 kötetre szaporodott. Néhai Henszlmann Imre, a nagy tudós, a muzeumnak hagyta becses műtörténeti és régészeti művekből álló könyvtárát s gazdag metszetgyűjteményét.

Mint gazdasági szakkönyvtár nevezetes a *gazdasági intézet* könyvtára; köteteinek száma közel 3000.

A magánkönyvtárak közül Kassán felemlítjük *Révész* Kálmán reformlelkész könyvtárát, melyben a kötetek száma mintegy 5000; vannak hungarikái, magyar történeti, kivált egyháztörténeti munkái.

A FELSŐMAGYARORSZÁGI MUZEUM.

S AK AZ újabb időben fogták fel annak rendkívüli jelentőségét és művelő hatását, hogy országszerte a nagyobb városokban és törvényhatósági székhelyeken muzeumokat alapítsanak, melyekben az illető vidék történetének és kulturájának emlékeit megőrzik. Az elsők között létesült a kassai muzeum is, mely kiemelkedve helyi jelentőség-

géből, nemcsak nevében, de gyűjteményében is egyetemes jellegűnek mondható.

A „Felsőmagyarországi Muzeum“ alapítása a négy Klimkovics-testvérnek köszönhető, kik apjuk utmutatása mellett már kora ifjúságukban kezdtek különféle tárgyakat, de főképen régiségeket és metszeteket gyűjteni. Ezek idővel fölszaporodván, Klimkovics Ferencz akad. festő és budapesti főgimn. tanár e gyűjtemények egyesítését és egy nyilvános muzeum létesítésének eszméjét pendítette meg. Öcsei felkarolván az eszmét, az 1871. év végén megindították a mozgalmat. Miután az ügynek megnyerték Myskovszki Viktor tanárt, a magyar tudományos Akadémia levelező tagját, Dessewffy Sándor akkori kassai püspöki titkárt, a jelenlegi csanádi püspököt és a premontréi rend tanárait, 1872. év október 27-én egyletté alakultak. Az ügyek vezetését igazgatói minőségben *Klimkovics* Béla vette kezébe. Sok nehézség leküzdése után létrejött a muzeum, melyet 1876. június 25-én ünnepélyesen megnyitottak. A titkári teendőket dr. *Stöhr* Sziárd prem. főgimn. tanár (ma ugyanazon gimnázium igazgatója) vállalta magára s mind e napig nagy buzgalommal vezette. *Klimkovics* Béla 1885-ben meghalt. Olyan művet hagyott hátra, melyről a tudós Rómer Flóris így írt: „Láttam és bámultam, hogy egyesek buzgalma és szorgalma mit teremthet; éljenek a *Klimkovics*-testvérek!”

Méltó utóda lett ikertestvére *Klimkovics* Gábor nyug. cs. és kir. kapitány, ki 1891-ben bekövetkezett haláláig előde szellemében folytatta a munkát. A muzeum élén jelenleg *Bubics Zsigmond* püspök, mint tiszteletbeli elnök áll. A tizenegyedik évkönyv szerint van 37 tiszteletbeli, 124 alapító és 187 pártoló tagja; magánosok adakozásából származó alaptőkéje 38,000 korona, és tárgyainak darabszáma 33,215. Helyisége az u. n. Boesckayház, mely jelenleg Kassa város tulajdona. E háznak 12 tágas termében van-

Muzeum
alapítása.

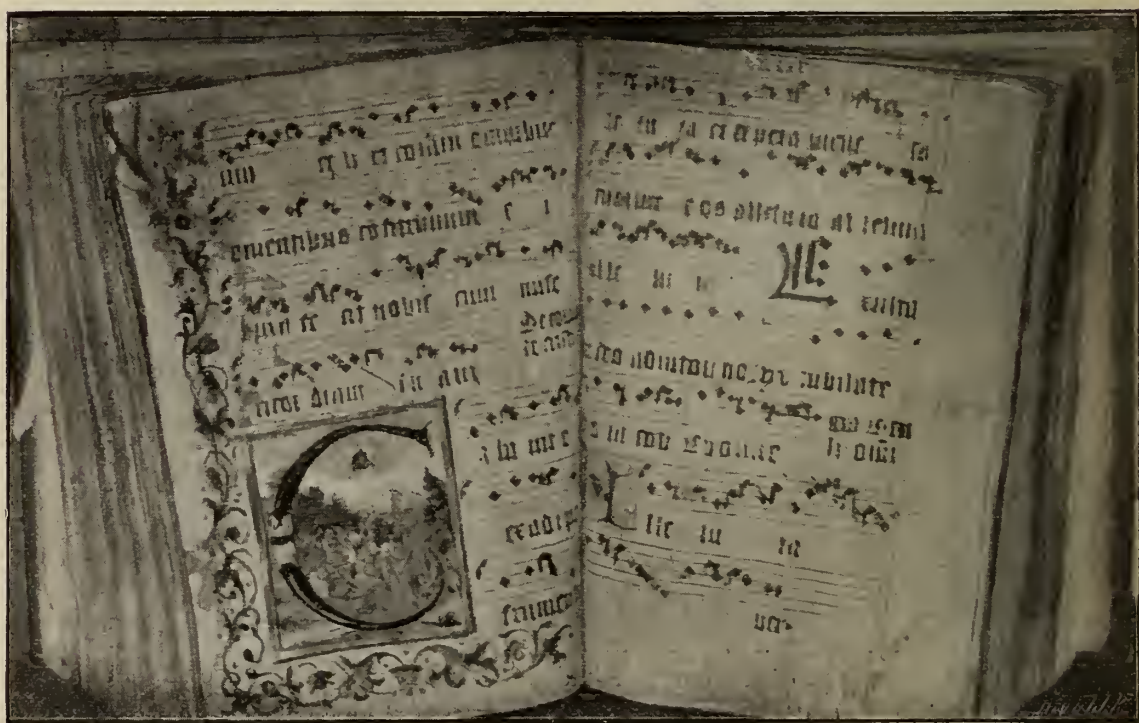
Tagok.

nak elhelyezve a tárgyak. A házat a Gönczi Szabó család építette a XVI. században; szobái közül a most irodául szolgáló kápolnahelyiség érdemel különös említést.

Gyűjtemények.

A gyűjtemények következő osztályokra vannak csoportosítva: régiségtár (4003 db), éremtár (8530 db), könyvtár (9261 db), kép- és szobortár (1932 db), természetrajzi és népismeitár (9489 db).

A Klimkovics-testvéreken kívül nagybeesű gyűjteményekkel gazdagították szülővárosuk muzeumát: dr. Henszmann Imre egyet. tanár (könyvek, metszetek), gr. Zichy Rezső (2100 darabból álló esigagyűjtemény), Rottauscher Károly és Brunner Ferencz tábornokok, az előbbi könyveket, az utóbbi boszniai fegyvereket adott, dr. Moskovits Leo batáviai orvos, ki Jávából hullőket, és dr. Schwarz Ignác jeruzsálemi orvos, ki néprajzi gyűjteményt küldött stb. Számos nevezetessége közül kiválóan említésre méltó Mátyás király

XV. SZÁZADBELI GRADUALE.

márványszobra Ferenczről, továbbá *képtárában* a nevezetesebb hazai művészekén kívül Correggio, Bassano, Rubens, Champaigne, Rembrandt, Solimena, Guido Reni, Jordans, Dürer festményei és metszetei.

Könyvtárában történelmi nagyságok kéziratain és aláírásain kívül a legbeesesebb darab Mátyás király nagy karénes könyve, a dóm nagy Gradualéja a XV. századból, gyönyörűen festett kezdőbetűivel; a Harnisch-féle XV. századbeli *missale* igen szépen festett, érdekes iniczialéival. Érdekes a kassai szűcs-ezéh két okmánya 1370-ből és egy magyar biblia 1590-ből. Az itt őrzött régi játékkártyák gyűjteményének alig van párja hazánkban. A könyvtárban őrzik Kassa legrégebb kézi sajtóját. Kassa város régi képei, térképei, erődítésének tervei szintén beesés emlékei a muzeumnak. *Régiségtárából* kiemelendők a kő- és bronzkorszakbeli tárgyak, majolika, fayence, porcellán, üvegtárgyak, (utóbbiak közt Bártfa város ezimeres pokálja velenzei üvegből), ezin-, vörösréz- és sárgarézművek, mükovácsművek (egy

remek ajtókopogtató a dóm sekrestyéjének vasajtajáról), lakatosmunkák (ezek közt várlakatok), fegyverek (a fekete sereg sisakja, ezüstpánczéling 1500-ból, fringiák), hímzett ruhák (Lisznyay Kálmán ünnepi szüre) és szabadságharazi emlékek (ezek közt Klapka és Szemere atillája, sapkája és öve).

Az érdekes tárlatokat idegenek is számosan látogatják és a gyűjtemények felől külföldi szaktekintélyek is a legnagyobb elismeréssel nyilatkoznak. A látogatók száma vasárnaponként szabad bemenet mellett 200 és 500 közt váltakozik és évenként 8—10 ezerre tehető. A helyiségek már tiz év óta elégtelenek, de Kassa városa a millénium emlékére 75,000 frtot szavazott meg egy új muzeum épületére, melyet a Ferencz József-téren fognak felépíteni.

KOPOGTATÓ A DÓM RÉGI KAPUJÁRÓL.

A SZINÉSZET KASSÁN.

Kassai színház építése.

Ugy ébredt még új életre a magyar irodalom, a magyar színészetet pedig meg sem teremtették apostolai: midőn a német színészet már állandó házban ápolta a német kulturát Pozsonyban, Pesten, Kassán.

1781-ben nyitották meg a kassai színházat. A színház Kiesling György építész tervei szerint készült s Hilderding német színigazgató társulata játszott benne először. A német társulatok jó pártfogóra találtak az akkor még német főnemességben és polgárságban. 1816-ig nem hangzott magyar szó a kassai színpadon.

Az első magyar színésztársaság, melyet több vármegyével együtt Abaujvármegye is támogatott, (az első években 100 forint adománnyal, azonkívül járasonkint a szolgabírákkal gyűjtést rendelve, míg a királyhoz a nemzeti színház fölépítése végett feliratot intézett), alig öt évi vergődés után 1796-ban nagy kudarczal feloszlott. A belső villongás mellett a hivatalos körök bűnös közömbössége, a német színházbérlő makacszkodása és uzsoráskodása, az akkori Pest város tanácsának alattomos magyarellenessége, végül a magyar közönség elégtelensége és a magyar színészet iránt való érzéketlensége okozta bukását. Valamivel szerencsésebb volt a második szintársulat, mely 1807-től 1815-ig küzdött Pesten és Budán; de ez is kimerült s kénytelen volt vándorbotot fogni.

Hogy a magyar színészet nem semmisült meg a kétszeri válság után, az Kolozsvár mellett *Kassának érdeme*.

Pesti társulat
Kassán.

Az 1815-ben Pesttől elbúcsuzott társulat Pestmegye ajánló levelével Miskolcra ment. Innen rándult ki Kassára először 1816-ban Murányi Zsigmond vezetése alatt. A kirándulás határozott erkölcsi és anyagi eredménnyel járt. Az idegen ajku polgárság is szívesen felkarolta a társulatot, mint azt Déryné meleg elismeréssel írja meg Naplójában. 1817-ben ismét átrándult a társaság. A polgárság ugyanazzal a kedvezéssel fogadta; Abaujvármegye pedig 500 forinttal segítette. A társulat legjobb tagjai voltak: Déryné, Murányiné, Balog, Benke, Láng, Murányi, Vásárhelyi.

Tizenegy évig megint elhallgatott a magyar szó a kassai színpadon. A színészek nagyobb része Székesfejervárra ment, onnan vendégképen berándult Pestre; tekintélyesebb tagjait az 1821-ben megnyílt kolozsvári állandó színház vonzotta magához. Kolozsvár ebben az időben, a rossz alföldi utak miatt nagyon messze esett Kassától. De mikor Kolozsvárott is

válságos lett a színtársulat helyzete a pénzügyi zavarok miatt, az erdélyi társaság 1828-ban Kassára vonult.

Ez időtől fogva beszélhetünk igazán kassai színészetéről, sőt a kassai színészet virágzó koráról. A kassai dal- és színjátszó társaság, miut magát nevezte, művelé Magyarországon a magyar nyelven előadott operák előadását. Az akkor létező magyar színészek legjobbjai alkották a kassai társulatot, mely nélkül nem jöhetett volna létre a budai társaság, e nélkül meg a nemzeti színház megteremtése is még sokáig késhetett volna. E szerencsés nemzeti misszió teljesíthetőségét első sorban *Berzeviczy Vinczé*nek köszönheti, a ki Abaujvármegye felhívására elvállalta az intendánságot.

Berzeviczy Vincze báró ifjusága valóságos regény. Tizennégy éves korában katonának adták, mert a nyílt eszű gyermek nem igen tudott megbarátkozni deák tanítójának léleknyügöző oktatásával és nevelésével. Olaszországba kerülván mint kadét, alkalma nyílt műizlésének fölébresztésére és fejlesztésére. Ott kedvelte meg a színészetet is, melyet nemesak élvezett, de szorgalmas tanulmány tárgyává tett. A rideg katonai élet nem elégíthetvén ki vágyát, könnyelmű szenvedélylyel a kártyában keresett szórakozást. Elvesztette mindenét. A katonaságot el kellett hagynia, családjával meghasonlott, kalandorrá lőn. Bécsbe vándorolt; de utközben megismerkedett a szintén Bécsbe indult Kisfaludy Károlylyal, kinek legjobb barátja lőn. Megosztották a nyomort. Berzeviczy álnév alatt színészsze lőn; de a sanyarúság kiábrándította. Kibékült szüleivel, visszatért honába, atyjának nemsokára bekövetkezett halála után megházasodott s új életet kezdett. A telet Kassán töltvén saját házában, nem állhatott ellen a megye unszolásának, hogy mint szakavatott férfit átvegye a magyar színtársulat vezetését.

Berzeviczynek vállára nagy terhet rótt az intendánság. Nemesak hogy minden anyagi kellékről neki kellett gondoskodnia, hanem a fegyelmeztelen, folytonos viszálykodásban élő színészek tapintatos megrendszabályozása is sok izgatottságot és kellemtelenséget okozott neki. Midőn magánvagyonából is jelentékeny összeget kellett feláldoznia, lemondott az intendánságról, de addig kérte a megye és a színtársulat, míg engedett s újra elvállalta a kormányzást. A színészek értelmiségének emelése végett színésziskolát akart állítani Kassán, terve azonban a pénz hiánya miatt dugába dőlt. Végre ismétellen lemondván, Csáky Tivadar grófot választották meg utódjául.

Abaujvármegye 1830-ban három évre pártfogásába vette a társulatot, ugyanaz év február 9-én tartott gyűlésén 2630 forintot gyűjtött, miután már 1829-ben 3000 forintot gyűjtött a magyar színészek segítségére.

A társulat nyáron át a megye engedelmével elrándult vendégszerelésre Miskolcra, Székesfejervárra, Egerbe, Eperjesre, Bártfára, Ránkra.

1833-ban a kassai társulatban gyógyíthatatlan belviszály ütötte föl fejét, mely miatt az éppen Kolozsvárott játszó testület szétszakadt. Tagjai közül Szentpétery, Megyery, Szilágyi, Szerdahelyi Kolozsvárott maradtak; Kassára

Berzeviczy
Vincze.

KÁNTORNÉ.

Színészet
Abauj vármegye
pártfogása
alatt.

Kassai társaság
vándorlása.

csak Fánesy, Latabár, László és Udvarhelyi tértek vissza. A vármegye a beállott szakadás következtében 1834-ben kimondta, hogy nem tarthatja fenn tovább a társulatot, ámde Komlóssy Ferenc igazgatóval szerződést kötött 1000 forint segély mellett egy évre. A kassai társulat töredéke Budára vonult s ezzel a kassai színészet virágkora megszűnt; a vezérszerepet Buda vette át, melynek társulata 1837-ben bevonult a nemzeti színházba.

A Kassán szerepelt színészek közül a magyar színészet története számára megörökítették nevüket az alább felsorolt jelesek, a kik majd mindnyájan az új nemzeti színház erejét alkották későbbben.

Bartha János.

Bartha János, valódi nevén Magyar János, 1798-ban született. Atyja nem taníttatván őt, szabóinasnak adta; mint ilyen a kassai szintársulathoz került. Itt fölébredt becsvágya s a tűt, ezérnát félredobván, az előadó színészek közé állott. 1828. végével már Pestre ment, hol a nemzeti színház megnyitakor őt is szerződtették. Vörösmarty szerint igazi tragikai színész volt, de a tanulmánytól makaesul vonakodván, naturalista maradt s tehetsége elpusztult. Vigjátéki szerepekben is több kiváló alkotása volt.

Déryné.

Déryné, Széppataki-Schenbach Róza, a legkiválóbb magyar színésznők és írónők egyike, a kinek naplója színészetünk történetének kincses forrása, egy jászberényi gyógyszerész leánya volt. Özvegyen maradt anyja Pestre adta őt német szóra Rotbkrepf belvárosi regenschorihoz. Róza a Hacker-szállóban játszó magyar színészeket látván, föllelkcsedett s maga ment Láng Ádámmal, a társulat vezetőjéhez, hogy vegye föl. Itt kezdte meg pályáját. 1813-ban, husz éves korában Déry Istvánhoz ment nőül, de családi élete szerencsétlen volt és csakhamar felbomlott. 1815-ben a vándoratra kelt pesti társasággal ő is Miskolcra, majd több helyen vendégszerepelvén, Székesfejervárra ment. Kassára a kolozsvári társulattól szerződött s 1827-től 1837-ig, míg a Nemzeti színházhoz nem szerződött, állandóan ott maradt. Nemesak a kassai színészetéről, de a kassai társadalmi életéről is érdekes és nagybecsű följegyzéseket hagyott hátra említett „Napló“-jában.

Egressy Gábor.

DÉRYNÉ.

feltűnt fényes tehetségével. 1835-ben szerződött a budai társulathoz s innen a Nemzeti színházhoz, a hol tehetsége voltaképpen megtalálta kifejlésének terét, s haláláig, 1866-ig a színház egyik legerősebb oszlopa volt.

Fánesy Lajos.

Fánesy Lajos már csak a Komlóssy-társulathoz, tehát a virágzás kora után került Kassára Budáról. A kassai közönség csakhamar megkedvelte, mindamellett nemsokára Debreczenbe és onnan szintén rövid idő múlva Budára, innen pedig a Nemzeti színházhoz szerződött.

Kántorné.

Kántorné, Engelhardt Anna, a leggeniálisabb és legszeszélyesebb magyar tragika, szebeni német születésű nő volt, a ki önerejéből oly magaslatra emelkedett a magyar színművészetben, minőre 1838-ig egy magyar színésznő sem. Mint Girzsik német színigazgató szolgálója, 12 éves korában került Pestre 1810-ben. Megismerkedvén Lánggal, ennek vezetése mellett tanult írni, olvasni és szavalni. 1811-ben már magyar színésznő volt. Nemsokára igen fiatalon férjhez ment Kántor Gerzson magyar komikushoz. Férjével rövid idő múlva Debreczenbe szerződött. Nagy esapással sujtotta férjének korai halála. Kassán öt évig működött, 1828-tól 1833-ig. Itt egy komoly udvarlója megkérte kezét; de Kántorné nem ment többé férjhez. Csekély félreértés miatt maradt el a Nemzeti színházhoz való szerződtetése is. Kántorné, egyedül művészetének élt, elvonulva a világtól, szí-

gorú erkölcsös életet folytatva. Alakítása a tökéletességig emelkedett; de nagyon könnyen sértődő természete miatt folytonos kellemetlenséget szerzett magának.

Láng Ádám.

Láng Ádám János, az első színészgeneráció legtehetségesebb tagja. A legelső színészek közül ő volt az egyetlen, a ki megünnepelhette a Nemzeti színházban ötvenéves színészi jubileumát. Színműró is volt egyuttal; eredeti darabjainak száma meghaladja a huszat, fordításainak száma a százat. Kassán csak 1828-ban működött, mert nyughatatlan vére vándorlásra készíteté. Egyik darabja „Mátyás deák és a lovászi deputáció” 1824-ben Kassán jelent meg.

László József.

László József, a kolozsvári társulattal került Kassára. Intelligens, iskolázott fiatal ember volt, a ki Kolozsvárott elvégezvén tanulmányait, előbb nevelősködött és csak aztán ment a színészethez. Mint kassai színész, csak egyszer vendégszerepelt Budán; a Nemzeti színház megnyitakor már ennek tagjává szerződött.

Lendvay Márton.

Lendvay Márton (az idősb) 1820-ban, tizenhárom éves korában lett színész Nagyváradon, Pergő Celesztin társulatánál. Mint délczege szerelmes és hőstenor, általában sokoldaluan használható művész, kedvelt tagja volt a vidéki társulatoknak. Nagyváradról Kassára került, innen Dunántúlra ment, majd a budai társulathoz állott, a honnan őt is átvitték a Nemzeti színházhoz, melynek egyik dísze lett.

Megyeri Károly, családi nevén Stand, az erdélyi társulattal jutott Kassára, a hol hamar az első tagok közé küzdötte fel magát. 1833-ban Budára, innen a Nemzeti színházba vonult. A komikus szerepkörben mesteri alkotásai voltak, ámbár más jellegű szerepekben is jól megállotta helyét; oly sokoldalú színész, mint ő, nem volt abban a korban. Művészetének delező pontján törte le a halál 1842-ben.

Megyeri Károly.

Pály Elek, eredetileg Lukács, kezdetben Pápán tanítóskodott; 1823-ban azonban már Bécsben találjuk őt a karinthiai kapu melletti operaházban. Innen hívták meg Kolozsvárra 1825-ben. a kolozsvári színházalattal ment Kassára 1828-ban, a hol 1833-ig maradt. Énekesi talentuma mellett ritka ügyességű gazdálkodását is dicsérték; csak játéka volt hideg, mint ma is a legtöbb tenoristának. Szindarabokon kívül több operalibrettot fordított.

Pály Elek.

Szentpétery Zsigmond, egy rohodi, szabolcsmegyei ref. pap fia, Láng igazgatása alatt Pesten kezdte meg pályáját 1815-ben.

A társulattal tett vidéki vándorlása után Kassára ment, a hol 1835-ig maradt, míg Budára nem szerződött. A kedélyes apák és nagybátyák szerepében valódi művész volt, a magyar társadalom tipikus alakjait, a táblabíró, szolgabíró, nótáriust senki sem tudta hívebben adni nálánál.

Szentpétery Zsigmond.

Szerdahelyi József hódmezővásárhelyi születésű színész, iskoláit Nagyváradon végezte. Az Erdélyből odaránduló társaságok ébresztették föl kedvét a játékszin iránt. Kezdetben az erdélyi társaság tagja volt; 1827-ben Pestre ment, s itt a német színházban is szerencsét próbált, még pedig óriási sikerrel. Figaroját páratlan alkotásnak mondták. Minthogy Kolozsvárra való visszahívását hiába várta, 1828-ban, miután még egyszer megfordult Nagyváradon, elszerződött Kassára, a hol hét esztendőn át maradt. 1835-ben társaival együtt Budára szerződött. Rendkívül sokoldalú színész létére színjátékban és dalműben, öreg és ifjú szerepekben egyaránt jeleskedett; sőt zeneszerző is volt. Mielőtt a Nemzeti színház tagjai közé lépett volna, Budáról még egyszer visszatért Kassára. Így ő Dérynével együtt leghívebb művésze volt Kassának.

Szerdahelyi József.

Szilágyi Pál 1793-ban született Pesten. Anyai részről rokonságban állott Kelemen Lászlóval, a magyar színészet megalapítójával. A pesti társulatnál kezdte szereplését. Kitiűző jellemkomikus volt. Kassán 1828-tól 1834-ig működött és azután a budai társasághoz szerződött.

Szilágyi Pál.

Telepy György mint festő és színész szerepelt. Valódi ezermester volt; festő, gépész,

Telepy György.

SZERDAHELYI JÓZSEF.

szinpadai építész egy személyben. 1828-tól 1833-ig állandóan Kassán működött. Sokoldalúságát még az irodalmi téren is érvényesítette, mert színműveket írt és fordított. Eredeti színművei: A munkácsi vár, Vadon titka, A hankóczi pusztavár, Erdői veszedelem, A hivatalan képíró.

Udvarhelyi
Miklós.

Udvarhelyi Miklós 1790-ben Tisza-Abádon, Hevesmegyében született. Atyja ref. segédlelkész és tanító volt. Mint a debreczeni főiskola tanítványa csapott föl színésznek 1810-ben. Pestről a társulat ismert bukása miatt távozni kellvén, maga szervezett társulatot s bejárta vele az ország keleti megyéit. 1824-től fogva Kolozsvárott találjuk, hol jelentékeny érdemet szerzett az opera megteremtésével. 1828-ban Kassára ment s 1835-ig állandó tagja maradt az ottani társulatnak. Nem volt nagy művész, de lelkiismeretes, szorgalmas, néha túlon túl is óvatos, de mindenben használható. Vígjátékban, tragédiában, operában egyaránt játszott.

Kassai színészet
válsága.

A magyar közművelődés apostolainak törekvése teljesült: megnyílt az ország fővárosában az állandó magyar színház. Ezzel megszűnt a vidéki centrumoknak a színészetre gyakorolt jelentősége. A kassai magyar színészet hanyatlása meg éppen szembeötlő. Előbb derék társulatot nevelt a Nemzeti színház számára, most meg az ébredő, tevékeny nemzeti szellem daczára újra a németnek engedte át a tért. 1838-tól 1840-ig még a megye igazgatta a színházat. De a közérzület, mely ezelőtt oly lelkesen istápolta a magyar színészetet, annyira megromlott már, hogy a városi tanácsnak 1840-ben bátorsága volt nyílt kérdést intézni a lakossághoz: magyar vagy német társaságot óhajt-e inkább? Az aláírásokat gyűjtő városi tanácsos még tovább mert menni: elsikkasztotta a magyar aláírásokat, csupán a németeket kívánók aláírásait vette át. A téli időre tehát megint a németek foglalták el a színházat. E társulatok működésének a budapesti Nemzeti színház vendégművészei adtak fényt és érdekességet. Többnyire azok az előkelő színészek, a kik azelőtt már szerepeltek Kassán, s a kiket a közönség örömmel látott viszont.

Német
színtársulat.

Magyarok
visszatérése.

1861-ben, az alkotmányos élet földerültekor Kassa méltó kívánt lenni tradíciójához. Újra magyar társulatnak adta ki a színházat, s azóta a téli időszakban nem játszott többé német társulat. A város nem csak ingyen adta a színházat, de kezdetben 1500 forinttal, később többel segélyezte.

Szinigazgatók
1861. óta.

Szinigazgatók voltak 1861-től fogva:
1861—63. *Latabár* Endre, 1863—65. *Szabó* József, 1865—1873. *Latabár* Endre, 1873—1875. *Tömösváry* Lajos, 1875—1878. *Lászi* Vilmos, 1878. *Gerőfi* Andor, 1879—1881. *Krecsányi* Ignác, 1882. *Gerőfi* Andor. Ez időtől *Jakab* Lajos, *Tiszay* Dezső és *Halnay* Imre társulatai játszottak; 1894-ben *Rakodczay* Pál, 1895-ben *Hatvani* Károly.

Uj színház.

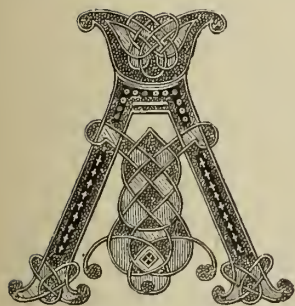
Az utóbbi években ideiglenes színházzal voltak kénytelenek beérni a kassaiak. A régi színházat ugyanis 116 évi fenállása után tűzveszélyes volta miatt a belügyminiszter 1894. tavaszán bezáratta. Ekkor már azonban el volt határozva az új színház fölépítése. Csak a helyre nézve merültek föl véleménykülönbségek, míg végre eldöntötték a vitát s az új színház legméltóbb helyén épül föl, ugyanott, a hol a régi állott.

Színészek.

Az 1861. óta Kassán hosszabb időn át működő jelesebb színészek közül fölemlítjük *Pálmay* Ilkát, jelenleg gróf *Kinsky* Jenőné, a ki Kassán nevelkedett, *Szabó* Pepit, *Gerőfi*né, *Lánczy* Ilkát, *Ditróiné*, *Tolnainé*, *Abonyi* Gyulát, *Beödy* Gábort, *Beresényi* Bélát, *Dalnoki* Bénit, *Gabányi* Árpádot, *Halmi* Ferenczet, *Molnár* Györgyöt, *Szathmáry* Árpádot és *Károlyt*, *Tihanyi* Miklóst, *Ujházy* Edét, *Németh* Józsefet, *Szacsvay* Imrét, *Tolnait* (gr. *Festetich* Andor), a Nemzeti színháznak 1895-től fogva kinevezett igazgatóját. Legnagyobb részt a Nemzeti színház tagjainak sorában találjuk őket. *Molnár* György, *Halmi*, *Tihanyi* a budapesti kerepesi-uti temetőben nyugosznak immár; a *Gerőfi* pár szintén meghalt.

KASSAI NÉPSZOKÁSOK ÉS BABONÁK

MAI műveltség mindent elegyengető hatása, mely alól a nép sem vonhatja ki magát, megsemmisíti, nagyrészt már meg is semmisítette a városi nép életének sajátosságait. Kassa népszokásaiból is alig maradt fenn valami. A népviselet ugyyszólván egészen elenyészett, a hagyományos multságok, ünneplések, lakodalmi szokások rohamosan vesztek jellemzetességüket, mely csak töredékesen nyilatkozik meg itt-ott mai napság.

A lakodalmat egy-egy módosabb külvárosi polgári házban még a régi szokás szerint tartják meg, noha részleteiben már ez is sokat módosult. A kassai polgár lakodalma mindig teljes két napig tartott. Soha sem esett máskorra mint *hétfőre*.

Lakodalom

A vőfély már két héttel azelőtt bejárta az atyafiakat, komákat, jó ismerősöket, mindig csak esütörtökön és vasárnap tisztelvén meg őket. A vőfélynek ugyanazokat a tulajdonságokat kellett egyesítenie magában, melyeket országSZerte, az egész magyar nép megkövetelt attól, a kit e fontos tisztségre alkalmasnak ítéltek az örömszülők. Zengzetes nyelvű szónoknak, találékony rendezőnek, elmés mulattatónak és jó ivónak kellett lennie.

Jelvényc volt a *mándliján* virító piros selyem kendő, mellén egy-két rozsmaring-szálból, kaméliából vagy szegfűből tűzött bokréta, melyre a menyasszony fehér szalagja borult. Fáradtságáért a lakodalomnál kiesínált mellékjövődelmén kívül kapott öt váltó forintot az örömapától.

A lakodalom napján a vőfély még egyszer sorba járta a meghívott vendégeket és szigorúan megparancsolta, hogy eljőjjenek. De addig egy sem ment, a míg a vőfély magával nem vitte őket. A menyegző mindig délelőtt volt.

A meghívott vendégek mindegyike vitt a menyasszonynak nászajándékot.

Midőn a násznép már egybegyült a lányos háznál, az örömszülők megáldották a mátkapárt, azután megindultak a templomba. Elöl mentek a férfi vendégek a vőlegénnyel. Utánuk párosan a nők. A két nyoszolyó lány közre fogta a pityergő menyasszonyt, a kinek illendőségből sirnia kellett.

A sort a cigánybanda zárta be. Ujabb időben azonban a lakodalmakkor előforduló rendetlenségek miatt már csak a belvárosig volt szabad a cigánybandának mennie, a hol aztán betért a legközelebbi koresmába, míg a násznép folytatta utját a templom felé. A cigányok számára a vőfély már előre kellő mennyiségű bort rendelt az illető csapszékben.

Ha a násznép oly későn érkezett a templomhoz, hogy az esketés 12 óra előtt nem érhetett véget, az egyházi becsukta a templom ajtaját és addig nem nyitotta ki, a míg a násznépet kapunyitás ezimén meg nem vámolta.

Hazafelé abban a sorrendben ment a násznép, mint a hogy az esküvőre indult. A lakodalmas háznál a kapuban várták a násznépet; de

nem eresztették be, míg az új pár nem evett a frissen sült kenyérből s nem ivott a pinczéből akkor felhozott borból. Ott benn a vendégeket is megkínálták kalácesesal és borral, mire azok elszéledtek és csak a vacsorára tértek vissza. A vacsora az esti esillag feljöttével kezdődött.

A vőfély terített; ő jelölte ki a vendégek helyét; ő határozta meg az ételek behordásának sorrendjét. A pincze szintén az ő kezelése alatt állott. Az ételek felhordásában segítségére állott a két nyoszolyóleány. Vacsora közben, mint általában mindenütt a magyar vőfélyeknek, a kassai vőfélynak is minden fogásnál rigmust kellett mondania s tehetségéhez mérten tréfával, mókával, dallal gondoskodni a násznép mulattatásáról. Mikor a vendégsereg már jól belemelegedett a mulatságba, a vőfély kalapot fogott és ékes rigmusok közt gyűjtést indított a menyasszony *főkötőjére*. A gyűjtött huszasok közül természetesen nem egy tévedt az ő zsebébe. Nem sajnálták tőle, valamint jó kedvvel adakoztak akkor is, midőn eszmatalpra valót kért ezzel a rigmussal:

„Sokat jártam, fáradtam,
Elszakadt az új talpam.“

A vacsora után bevezette a bekötött kezű szakácsnét, a ki jajgatva panaszkodott, hogy sütés-főzés közben elégette a kezét, adjanak orvosságra valót. A kalap ekkor is megtelt garasokkal.

Az asztalbontást szintén a vőfély végezte a két nyoszolyóleánynyal; a szoba kisöprése azonban a nyoszolyók dolga volt. A seprőt rendesen nem tudták előkeríteni a leányok, mert az élelmes vőfély jó korán elrejtette és csak egy váltóforint váltságért adta elő.

Mikor a szoba tiszta volt, a menyasszony a vőlegénynyel megkezdé a táncot. Utánuk a nyoszolyóleányok táncoltak választottjaikkal. A ezigány tányérjára az új házások egy-egy forintot, a nyoszolyók egy-egy huszast dobtak. A nyoszolyók után a násznagy jött a nyoszolyó asszonnynyal, a kiktől két-két huszas taksa dobása dukált. A násznép csak ő utánuk állhatott be a sorba.

Éjfélkor kifonták a menyasszony hajszalagját, de még nem tették a főkötőt a fejére, csak kontyot tűztek neki, mert még nem asszony. Az ügyes vőfély igyekezett elvenni a hajszalagot, mert azért is kaphatott váltságdíjat.

Ezután szétszlott a násznép s másnap 9 órakor gyűlt ismét össze, de leányok már nem lehettek a mulatságon, mert nagyon vaskos tréfák jártak. A idősebb nyoszolyóleánynak szabad volt elhozni az új menyecske főkötőjét, de azután ott kellett hagynia a lakodalmas házat. A nyoszolyó-asszony szintén ajándékozott főkötőt a menyecskének s ezt tették a fejére, hogy benne a templomba vigyék *avatásra*.

A sok vaskos tréfa közt, melyekkel a második napon dévajkodtak, elmaradhatatlan volt az *asszonyok patkolása* és a *férfiak borotválása*.

Az asszonypatkolás abból állott, hogy egy-egy dévajabb menyecskét nem éppen gyöngéd módon leültettek s egy darab fával addig ütögették czipője sarkát, míg meg nem váltotta magát egy huszason, melyen bort hozattak. A férfiak borotválását az asszonyok cselekedték. Ha lefülelhetek egy vigyázatlan férfit, bekenték az orrát korommal, liszttel, tésztával, sőt kulmáaszszal is és addig dörzsölték szalmaesutakkal, míg ki nem szúrta a huszast.

A násznép szabadabb viselkedésű része néha az utczára is kivitte a mulatságot. Ha nagy kedvük szottyant, a férfiak asszonyruhába öltöztek, a nők meg férfiruhába, s farsangi menetben indultak dorbézolni. A vőfély volt a vezető, kezében tollseprővel. A szilajkedvű csapat elment mindazokhoz a vendégekhez, a kik a második napon otthon maradtak. Minden házban meg kellett traktálni a látogatókat. Ha elmulasztották, akkor leakasztották az ablakot, vagy ellopták a gazda ködmönét, párnáját s a legközelebbi koreshában ittak a rovására. Innen üzentek a boszankodó gazdának, hogy jöjjön a jószágáért s váltsa ki. Mikor aztán megunták a sok duhajkodást, visszamentek a lakodalmas házba s ott mulattak ismét éjjelig, a midőn elbúcsúztak az új pártól s a lakzának vége volt.

„Sub regula“.

Érdekes, sajátos szokása volt a kassai iparos népnek a „*Sub regula*“ nevezetű tánc, mely mindaddig dívott, míg a cézhek fennállottak. A „sub

regula“ elnevezés onnan eredt, hogy bizonyos szabályok szerint kellett e táncot lejteni.

A sub regulát különösen a kőművesek és ácsok meg a mészárosok bálján járták s általában csak az iparos osztályban volt honos. Az úri körökben nem ismerték, noha az urak is szívesen látogattak el koronkint a sub regulákra.

A sub regula tánc alakja leginkább a polonézzal hasonlítható össze. A tánc rendezőjét a bálbizottság saját emberei közül választotta. Az illetőnek jó táncosnak, deli legénynek és erélyes rendezőnek kellett lennie. A rendező atillában és ez alkalomra készült díszes kalpagban állt a sor élére. A kalpagot több színes szalag, gyöngysorok ékítménye és tollforgó díszítette. A rendező jelvénye széles nemzeti színű szalag volt, melyet vállán átvetve viselt.

A sub regulát táncoló leányok nem ültek, hanem sorban kellett állaniok. Nagy kitüntetés volt annak, a ki megkezdé a *forgóst*, vagyis a kit először szólított tánczra a rendező. Éjfél előtt csak a hajadonok vehettek részt a táncban; éjfél után az aszonyok is tánczolhattak.

A cigányok a terem közepén helyezkedtek el, s a rendező kiválasztván párját, megadta a jelet a sub regulára. Megjegyzendő, hogy imádotját soha sem választhatta. Erre is volt szigorú regula. A rendező tánczát, mely sajátképen nem volt egyéb, mint a *sub regula* táncz dallamára lejtett séta, egyedül járta párjával. Mikor így körülsétálták a termet, a rendező ahhoz a legényhez vezette a leányt, a kinek a nevét megsugta neki. A többi leánynak már a rendező választott párt, tetszése szerint. Valószínű azonban, hogy eleve meghallgatta kinek-kinek titkos kívánságát. A sorba állott párokat a rendező vezette. A táncz megnyíltakor pénzt dobáltak a cigány élé tett tányérra, mert belépti díj nem volt ezeken a multságokon.

A sub regula eltartott egy-két óráig, néha tovább is. A rendezőnek gyakran szűk volt a terem s kivezette a tánczó párokat, mint később a négyes utolsó figurájában is szokás volt, a mellékhelyiségekbe, sőt a szabadba, a hóba is.

A sub regula melodikus dallamát a „Tábor“ városrész cigányai közül már csak egy-kettő ismeri. Nemsokára feledésbe merül egészen. A „Magyarország Vármegyéi és Városai“ szerkesztősege lejegyeztette e dallamot a cigány játéka után, Káldy Gyula átírta zongorára s ebben az alakban közöljük. Sajátosságos, lengyel és magyar motívumokból ötletszerűen egybeszótt, különös ritmusu, $\frac{2}{4}$, $\frac{3}{4}$, $\frac{5}{4}$ ütemekben hirtelen változó dallamu táncz ez.

A sub regula vége mindenkor a *csárdás* volt.

A sub regulás multság rendesen egy hétig tartott. Ha egy nap az egyik kidőlt, eljött másnap. Pénteken szünetet kellett tartani, mert bőjt volt, valamint a rendezőnek sem volt szabad imádotját választani az első, a forgós tánczra, nem volt szabad a többi legénynek sem imádotját választani az utolsó estéig. Ekkor pattant ki minden titok, mert ez volt a szerelmesek estéje s ki-kí szíve választottjával tánczolt. S a kinek nem jutott, vagy a ki nem választhatott, azt is szigorúan megregulázták.

A terem falán, színes szalagon függött egy nagy lyukas fakanál, a „csapó“. A „lézengő *bálosokat*“ (mai értelemben rendezők) e lyukas kanállal serkentette tánczra a főrendező. Ki erre sem forgatta meg a lányokat, neve följegyeztetett, s a bál után illendőképén megfenyítették. Az erre kismelt *biróság* egy hatalmas legény által bizonyos számú *botütéseket* méretett a lomha vagy borszerető *bálosra*.

Mivel a bál költségei igen megviselték a bálosok (bálrendezők) kasz-

Bálosok.

„SUB REGULA“ TÁNCZ.

Zongorára átirta *Káldy Gyula.*

Mérsékeltten.

The first system of musical notation consists of two staves. The upper staff is in treble clef with a common time signature (C). The lower staff is in bass clef with a common time signature (C). The music features a melody in the upper staff and a rhythmic accompaniment in the lower staff. A 'Ped.' (pedal) marking is present at the end of the system.

The second system of musical notation consists of two staves. The upper staff is in treble clef with a 3/4 time signature. The lower staff is in bass clef with a 3/4 time signature. The music continues with a melody in the upper staff and a rhythmic accompaniment in the lower staff.

The third system of musical notation consists of two staves. The upper staff is in treble clef with a 3/4 time signature. The lower staff is in bass clef with a 3/4 time signature. The word 'staccato' is written above the upper staff. The music features a melody in the upper staff and a rhythmic accompaniment in the lower staff.

The fourth system of musical notation consists of two staves. The upper staff is in treble clef with a 3/4 time signature. The lower staff is in bass clef with a 3/4 time signature. The music continues with a melody in the upper staff and a rhythmic accompaniment in the lower staff.

The fifth system of musical notation consists of two staves. The upper staff is in treble clef with a 5/4 time signature. The lower staff is in bass clef with a 5/4 time signature. The music features a melody in the upper staff and a rhythmic accompaniment in the lower staff.

The sixth system of musical notation consists of two staves. The upper staff is in treble clef with a common time signature (C). The lower staff is in bass clef with a common time signature (C). The music continues with a melody in the upper staff and a rhythmic accompaniment in the lower staff. A 'fo' (forte) marking is present in the lower staff.

First system of musical notation, featuring a treble clef and a piano (p) dynamic marking.

Second system of musical notation, including a piano (p) dynamic marking and a *ritto* (ritardando) instruction.

Third system of musical notation, with a piano (p) dynamic marking and a *ped* (pedal) instruction.

Fourth system of musical notation, featuring a *staccato* instruction and a *ff* (fortissimo) dynamic marking.

Fifth system of musical notation, including a *ff* (fortissimo) dynamic marking and a *ritto* (ritardando) instruction.

Sixth system of musical notation, featuring a *ff* (fortissimo) dynamic marking.

Seventh system of musical notation, including a *ff* (fortissimo) dynamic marking.

száját, a közönség az *utolsó estén* — belépti díj czimén — szintén hozzájárult az *egyleti* dinom-dánom fedezéséhez. A kitől hogy telt, 2 pengő forintot is adott a költségekhez. Ezt is már csak *hajnalban* fizették s *hajnali fizetésnek* keresztelték el.

A bálosok előszóval hívták meg női vendégeiket a bálba, sőt a kiket nagyon meg akartak tisztelni, azokért *lámpással* mentek el, s ugyan így kísérték haza is.

Betlehemesek.

Régente karácsony szent estéjén Kassán is végig járták a külvárosokat a *betlehemi pásztorok*.

Nem sokban különbözött ez a más vidéken dívó Bethlehem-járástól. Öten-hatan összeverődtek, alakos ruhát öltöttek s minden házban elénekelték a karácsonyi énekeket; végül a vén számadó juhász tréfás és néha triviális versekkel mulattatta a háznépet. Ha nagyon megsiklott a nyelve, a többiek nekiestek és szalmával kitömött derekát ugyanesak eldöngették. A vén komikus nagy furkósbotjával védekezett a bántalmazók ellen.

Egy másik mulatságos figura, a mindig éhes és fölötte szomjas *Jakab* bojtár ezzel köszöntött be:

Adjon Isten jó estéket!
A kemenczén kalácsot érzek.

Aztán így folytatta:

Semmi jó se történt máma;
Mégölte bénát a sánta,
A *vak* ezt jól *látta*, tudta,
A *néma* volt, ki *besugta*.
Üres zacskóját lerúgta
És eldugta
Puczérnak a nadrágjába.

A tréfás mókák és komoly énekek befejeztével jól megvendégelték a kedves hirt hozó pásztorokat és utnak eresztették őket egy csomó ajándékkal.

A *czigányok* még ma is eljárnak a külvárosi házak ablakai alá és hegedü kísérete mellett nyekergő hangon dalolják el a betlehemi történetet, a minek élvezetétől egy pár fillérrel menti meg magát az illető lakos.

Babonák.

A kassai népnél a műveltség terjedésével a babonában való hives, a babonás szokások is lassankint veszendőbe mennek. Inkább a naivabb öregek ragaszkodnak még balhitűkhöz; de ezek is csak az ártatlanabb babonáktól nem birnak szabadulni.

Vizi manó.

Kiveszik a *vizi manó* is a nép képzeletéből; ma már inkább a gyermekmesék tárgya. A vizi manót apró, tetőtől talpig piros ruhába öltözött emberkének képzelte a nép, mely a Hernád zúgóiban és örvényeiben lakik; rendszeren a folyóra boruló vén fűzfa tövében építi viz alatti palotáját s oda viszi magával áldozatait. A gyermekeknek megmutatja magát, mert azok nem árulják el, s a halászok úgy tudják, hogy gyermekeik tányérjából akárhányszor eleszi a tejes kását. Hatalmát azonban megtöri az imádság. Ezért maradt fenn a népnél az a hagyomány, hogy ha valaki a Hernádba lép, előbb keresztet vet magára és rövid imát mond.

A vizi manó szerelméről is tud mesélni a nép fantáziája.

Egy kassai halásznak igen szép leánya szerelmi bánatában vízbe ölte magát. Holttestét soha sem találták meg. Esztendő mulva, késő éjszakán, bezörget valaki a külváros egyik bábájának ablakán. Az asszony kitekint az ablakon s egy négy lovas hintót lát házikója előtt állani.

A bába siet a nagy úri asszonynak vőlt beteghez, de megrémül, midőn látja, hogy a lovak neki mennek a Hernádnak s az alsó malommal átellenben levő vén fűzfához usznak. A hintó egy pillanat alatt lemerült a bábával a vízbe. A segélyre váró úri asszony nem volt más, mint a szegény halász szép leánya, most a vizi manó felesége. Az ifju asz-

szony egy egészséges vízi hercegnek adott életet, a bábát pedig fejedelmi ajándékkal küldte haza a manó.

Ismerte a néphit a *virkolákot* vagy *varkolákot* is.

Virkolák

Félig ember, félig farkas. Késő éjszakákon kóborol elhagyott utakon és embervérre szomjazik. Ábrázatja rút, de az emberéhez hasonlít, sőt azt tartják róla, hogy valóban ember is, csak természeté a farkasé. Igen hosszú életű, de sohasem hal meg a jámbor emberekhez hasonlóan, mindig öngyilkosság útján pusztul el.

A mord tekintetű emberről ma is mondják: *ugy néz, mint egy virkolák*. Hernádpárti halászok sokat meséltek róla; ma már ugy látszik kiveszett, mert a *kassai virkolák* éjjeli kóborlásairól többé nem szól a népmonda.

A babonák nagy része közös más vidékek babonájával. A jellemzőb-
beket megismertetjük a következőkben:

Apró babonák.

Az esketéskor szomoruan égő gyertyák rossz házasetel előjelei. Hasonlóképen adnak minden ismert lakodalmi babonára: temetéssel találkozás, eső, beleharangozás mind rossz jel.

Ha a gyermek foggal születik, ezt nem szabad elárulni, csak hét éves korában. Az ilyen gyermek kiválóan szerencsés lesz, sőt a jövőbe is lát.

Kis gyermek előtt békát emlegetni veszedelem, mert sokáig nem fog beszélni. Ha mégis megteszi valaki, a szülő ne mulasztja el rögtön utána tenni: „Szentelt só a gyermek nyelve alatt.“ Ez a bűvös mondás elüzi a bajt.

Az ablakon keresztül nem szabad kisdedet kiadni, mert nyavalyatörős lesz.

Ha sokan bámulták a pufók bábát, elaltatás előtt a *szemről való leköpés* járja, vagyis *kereszt* alakban köpnek a gyermek homlokára, két arcára és ajkára.

Ha el akarják választani a gyermeket, egy főtt tojást adnak a kezébe, azután elveszik tőle és a tojást visszájára átdobják a ház födelén; a kis gyermek többé rá sem gondol a szopásra.

Ha azt hiszed, hogy *szemről esett*, mert vannak emberek, a kik szemcikkkel vernek meg — mosódjál meg *tisztes fűben*, s ha az megsűrűsödik, biztos lehetsz abban, hogy *szemről esel*. Vagy készíts szenes vizet, mosódjál meg vele, aztán dobj bele három darab szenet, s ugyanakkor említsd meg azok nevét, a kik az nap meglátogattak, a melyik név említésekor a szén az edény mélyére száll, az vert meg a szemével. Ha a széndarabok a víz színén fönnmaradnak — más bajod van.

Ha nagyon dicsér valaki és rád jajgat, szemről esik.

Szoptatás közben nem szabad rájajgatni a gyermekre, mert megromlik az anyja teje.

A szép *tésztát* se mutogasd másnak, mert ha jajgat, a tészta nem kél ki; azt tartják ilyenkor, hogy *szemről esett* a tésztának.

Áldott állapotban lévő nőnek nem szabad gyümölcs befőzéskor a lovet kóstolgatni, mert a lé megeczetosedik.

Uj lakásba költözéskor legelőbb is kenyeret és sót kell bovinni a lakásba, hogy a kenyér sose fogyjon ki a házból. Ugyancsak mielőtt beköltözöl az új házba, macskát vagy kutyát kell bevinned és az ablakon kikergetned. Ezzel kiűzöd a házból a bajt.

Ha idősb halottnak fiatalos az arca, a mikor kiterítve fekszik, fiatal hal meg utána ha fiatalnak megöregedett ábrázatja van, idősebb ember fogja őt követni.

Ha a kéz ujjai elhalnak, valaki meghal a családban.

Pap vendég bajt hoz a házba.

Békát ne üldözz, mert ki tudja, nem *boszorkányt* bántalmazol-e, a ki ezért megkinoz álmodban.

Karácsony éjjelén nem szabad az asztalt leszedni; maradjon reggelig úgy a mint az a szent estőn leterítve volt. Különbén nagy inség száll a házba.

Fekete vasárnap ne vedd le szennyes ruhádat és soha semmiféle titkod vagy titkolni való dolgod napfényre nem kerül.

*Nagyszombat*on, ahogy meghallod az első harangszót, mosakodjál meg, elvész minden szeplőd; szintugy tégy, ha az első fecskét látod, és soha sem lesz szeplőd.

A *kuruzslást* sem írhatta ki mind máig a közműveltség haladása. Ma is hitelt adnak azoknak az ámitóknak, a kik jó pénzért a jövőbe látnak, vagy az ellenséget megronthatják. A dargói boszorkányt ma is sokan keresik föl, hogy titkot vásároljanak tőle. Kassán sok ideig a peezérek felesége főzött szerelmi varázsitalt s vásárolta titokban nem egy művelt osztályhoz tartozó nő is. A *ráolvasásban* egy tihanyi vén paraszt mesterkedik Kassán, különösen az árpát és hályogot imádkozza le a beteg szemről.

Utszéli feszületeken gyakran látható egy-egy darab rongy. Azok az anyák kötik rájuk, a kiknek gyermekei rossz nyavalyások. Letépi a szenvedő gyermek ingecskéjét és ráaggatják a feszületre, Krisztus sebeitől várván a kinok megszüntetését.

Ha nyavalyatőréről járja a beszéd, mindig hozzá kell tenni: „*Alugyék* (e betegség) *mint a szürke kőszál*.“ A nyavalyatőrös gyermek ekképen gyógyítandó: tegye le az anyja a küszöbre és meztelen testtel üljön rá, mondván: „A mivel szültelek, azzal gyógyitlak meg.“

Ellenségedet rövid idő alatt megronthatod, ha két vasárnapon keresztül szigoru böjtöt tartasz rá s közben ájtatosan imádkozol. A ki ilyen böjtöt tart, az — ha meggyónja — feloldozást egyedül a pápától kaphat.

Ha azt akarja valaki, hogy haragosa *iszákos legyen*: egy kacsza gégéjén keresztül öntött itallal itatja meg.

Eldobott *fésűt* messzire el kell kerülni, mert a ki azon átmegy, csunya betegségbe esik.

A ki sárgaságban szenved, mise alatt úrfelmutatáskor nézzen folyton a kehelyre s meggyógyul.

Ha valakivel azt a vizet itatják meg, a melylyel a halott arczát lemosták, az egész életén át minden iránt érzéketlen, fásult marad; teste a halottéhoz lesz hasonló.

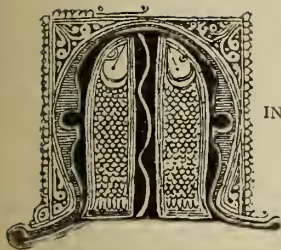
Abból a házból, melynek küszöbébe egy olyan szeget vernek be, melyet a halott koporsójából vettek ki, egy év alatt elpusztul minden ember; az a ház a szerencsétlenség tanyája marad, mindaddig a mig a szeget el nem távolítják a küszöbből.

Hogy a mérges kelésektől szabaduljunk, 7 féle főzeléknemüt kell vizbe áztatni s azzal a kelő sebet lemosni, a viz aztán a keresztutra öntendő ki; ha valaki átmegy rajta, megkapja a keléseket.

Szembajok és más nyavalyák ellen a kassai nép erős hittel használja a *Kálvária* hegyen fakadó forrásvizet. Szent-Péter kutjának csodás hatását ismerik már messzeföldön. A kut felett meredő kőoszlop, a melyről egy kőkakas hivatólag tekint a szenvedő emberekre, tele van aggatva rongyokkal, a bokrok ágain gyermekruhácskák foszlányait s apró harisnyákat lenget a szél. Szegényes áldozata ez a szegény szenvedőknek, a kik azzal az erős hittel hagyják el e csodatevő forrást, hogy ez a viz mindent meggyógyít. Bénák, vakok, nyavalyatőrösök is ide járnak orvosságért.

KASSA TÁRSADALMA.

MINT Magyarország többi jelentékeny vidéki városának, úgy Kassának társadalmi élete is nagyon megváltozott azóta, hogy az ország fővárosa a politikai, közművelődési és társadalmi élet legfőbb tényezőit összpontosította. Az erős nemzeti központ teremtésének eszméje nem az alkotmány helyreállításának idejétől keletkezett; megszületett már a múlt század végén s megvalósult a negyvenes években. Az alkotmány visszaállításával járó új nemzeti élet csak betetőzése volt a száz éves munkának. Kassa a század elején felső Magyarország társadalmi életének igazi központja volt; versenytársa Kolozsvárnak és Pozsonynak.

Noha a társadalmi élet terén át kellett engednie a vezérszerepet a fővárosnak: megtartotta az első helyet a társadalmi élet tekintetében is felső Magyarország városai között. A főuraknak irányadó személyiségei nem választják ugyan téli lakóhelyül és működésük terül, mint a század elején, de a város nagy értelmiségi osztálya valóságos nagyvárosi jelleget ad ma is Kassa társas életének.

A század első felében még erősen kialakult osztálykülönbségek ma is meg vannak ugyan; lassankint azonban megszünteti vagy enyhíti a számos közművelődési társulat, melyek Kassa összes intelligens elemeit egyesítik.

Egyben alig múlja felül bármely város Kassát: a jótékonyság gyakorlására irányult társulásban. A szépművészetek hagyományos pártolása szintén érdeme a kassai lakosságnak, mely általában szereti a nyilvános életet.

Közművelődési és jótékonycélú egyesületei oly nagy számuak, hogy már-már meghaladják a 30,000 lakosu város polgárainak anyagi erejét.

Három csoportra oszthatjuk ez egyesületeket: a szorosabb értelemben vett társadalmi, a közművelődési és a jótékonycélú egyesületekre.

A társadalmi egyesületek a következők:

Állatvédő egyesület. Alakult 1885-ben.

Tiszteletbeli elnökök: nagyréti *Darvas Imre* nyug. főispán és *Münster Tivadar* polgármester. *Elnökök:* kellemesi *Melzer Georgina* bárónő és dr. *Senka József* közkórházi igazgató. *Alelnök:* dr. *Klekner Alajos* jogakad. igazgató. *Titkár:* *Ladomérszky Gyula* közkórházi gondok.

Eisler-féle székgyár önkéntes tüzoltó-egylete alakult 1881.

Honvédegyelet, a kassai 48-as honvédek alapították a 70-es években.

Elnöke Comáromi László nyug. alispán. *Alelnöke Comáromi István* birtokos. *Főjegyző:* *Wodiáner Márton*.

Kassai falkavadász-társulat. Alakult 1894-ben.

Elnöke gróf Forgách László.

Kassai izraelita anyahitközség koma-egylete. Alakult 1882-ben.

Kassai kaszinó. Alakult 1878-ban.

Elnöke nagyréti *Darvas Imre* nyug. főispán. *Igazgatói*: *Bernáth Elemér* kir. táblai tanácselnök, *Harmos Gábor* kir. táblai bíró és *Slaehta Kálmán* takarékpénztári tisztviselő.

Kassai társaskör. Alakult 1893-ban.

Elnöke dr. *Reismann Simon* ügyvéd. *Igazgatója* *Hollender Jenő* földbirtokos. *Titkára* dr. *Lorber Péter* ügyvéd.

Kassai tornázó- és vívó-egyesület. 1868-ban „Torna-egylet“ név alatt alakult, mely azonban 1874-ben feloszlott. A mai egyesület 1893-ban keletkezett.

Elnöke *Péchy Zsigmond* főispán. *Alelnökei* *Fábián János* alispán és *Aranyossy László* ügyvéd. *Titkára* *Lekly Gyula* tanár.

Katholikus olvasókör. Alakult 1893-ban.

Kereskedő ifjak egylete. Alakult 1872-ben.

Elnöke *Adriányi Béla.* *Alelnöke* *Binder Ernő.* *Titkára* *Hauser Gyula.*

Kir. jogakadémiai dalkör. Alakult 1878-ban.

Kir. jogakadémiai olvasókör. Alakult 1877-ben.

Korcsolyázó egylet Alakult 1874-ben.

Elnöke *Rélay Róbert* ügyvéd. *Alelnöke* *Fülöp Károly* ügyvéd. *Háznagya* *Maluszt Ferencz* polg. isk. tanár. *Titkára* *Gálffy Ferencz* tanár.

Magyarországi Kárpát-egyesület „Keleti Kárpátok“ osztálya.

Elnöke: *Andrássy Aladár* gróf, *I. alelnök*: *Siegmeth Károly.* *II. alelnök*: *Gedeon Jenő.* *Titkár*: *Dobrovay Lajos* ügyvéd. *Választmányi elnök*: *id. Novelly Sándor* kereskedelmi és iparkamarai elnök.

Önkéntes tüzoltó-egylet. Alakult 1872-ben.

Elnöke *Benczur Géza* ügyész. *Alelnöke* *Schreiber Albert.* *Titkára* *Barts Pál.* *Főparancsnoka* *Mihalik Béla* helyettes rendőrkapitány.

Polgári társaskör. Alakult 1867-ben.

Elnöke *Münster Tivadar* polgármester. *Alelnöke* *Stekker Károly* ügyvéd. *Igazgatója* *Tfirszt Vendel* városi aljegyző.

Rózsafüzér egylet. *Kath. vallási társulat.* Alakult 1871-ben.

Kassai vadász-társulat. Alakult 1885-ben.

Elnöke *Fiedler Károly* földbirtokos. *Igazgatója* *Szönyey István* erdőmester.

Társalgási egylet (Nagy kaszinó). Kassa legrégebbi egyesülete. Alakult 1828-ban.

Elnöke *Naményi Gyula* megyei árvaszéki elnök. *Alelnöke* *Rélay Róbert* ügyvéd. *Igazgatója* *Lekly Gyula* tanár.

A közművelődési egyesületek, melyekhez az irodalommal, művészetekkel s tudományokkal, önképzéssel foglalkozó egyesületeket is soroljuk, a következők:

Abauj-Tornavármegyei és kassai közművelődési egyesület. Alakult 1886-ban, főleg a megye területén óvók létesítésére, népkönyvtárak felállítására, szóval a nép közművelődésének előmozdítására és a magyarosításra, mit a város közvetlen szomszédságában fekvő s teljesen magyar nevű, de időközben egészen eltótosodott lakók visszamagyarosításának érdeke tesz szükségessé. Létesüléséhez az első alapkövet az egykori „Nemzeti kör“ rakta le.

Diszelnöke *Bubics Zsigmond* püspök. *I. Elnök*: *Darvas Imre* nyug. főispán. *II. elnök*: *Dessewffy Sándor.* *Alelnök*: *Comáromi László* nyug. alispán. *II. alelnök*: *Münster Tivadar* polgármester. *Főtítkár*: *Vécsey József* megyei árvaszéki ülnök. *Főjegyző*: dr. *Klekner Alajos* jogakadémiai igazgató.

Asztalossegédek önképző-egylete. Alakult 1883-ban.

Czipészsegédek önképző-egylete. Alakult 1893-ban.

Cs. és kir. katonai tudományos és kaszinó-egylet.

Elnöke *Netuschill József* altábornagy. *Alelnöke* *Major Nándor* ezredes. *Titkára* *Funk József* nyug. százados.

Első magyar dalegylet, ma: *Kassai régi dalegylet.* Alakult 1870-ben. Módosított alapszabályait „Kassai dalegylet“ czimén 1883-ban hagyta jóvá a belügyminiszter.

Elnöke *Münster Tivadar* kir. tanácsos, polgármester. *Igazgató-alelnöke* *Lekly Gyula* tanár. *Titkára* dr. *Neményi Vilmos* ügyvéd. *Karmestere* *Vígh Károly.*

Felsőmagyarországi kertészeti egyesület. Alakult 1893-ban.

Elnöke pécsujfalusi *Péchy* Zsigmond főispán. *Aelnöke* *Böllmann* János.

Felsőmagyarországi Muzeum-egylet. Keletkezett 1873-ban.

Tiszteletbeli elnöke *Bubies* Zsigmond kassai püspök. *Elnöke* dr. *Stöhr* Sziárd premontrai főgimn. igazgató. *Aelnöke* *Loósz* József városi tanácsnok.

(A muzeumot külön fejezetben ismertetjük.)

Fröbelkert-egylet. Alakult 1873-ban.

Elnöke *Moskovics* Jakabné. *Aelnökök:* *Jakab* Péterné és *Schirger* Tivadarné.

Gazdasági egyesület.

Tiszteletbeli elnöke *Bárczay* József. *Elnök:* *Berzevicsy* Egyed. *Aelnökök:* *Hedry* József és *Fiedler* Károly. *Titkár:* *Bukuresty* B. János, a gazdasági akadémia tanára.

Irodalmi társaság. Alakult 1893-ban.

Elnöke *Péchy* Zsigmond főispán. *Aelnöke* dr. *Stöhr* Sziárd gimn. igazgató. *Főtítkár:* dr. *Nyulászky* János ügyvéd. *Titkár:* ifj. *Kemény* Lajos.

Kassai dalkör. Alakult 1891-ben.

Elnöke *Loósz* József városi tanácsos. *Aelnöke* *Lévay* István polg. isk. igazgató. *Titkára* *Zámbo* János állami anyakönyvvezető. *Karmestere* *Stieh* Kálmán községi tanító.

Kassai hírlapírók „Otthona“. Alakult 1893-ban.

Elnöke dr. *Glück* Lipót ügyvéd. *Aelnöke* *Ladomérszky* Gyula. *Titkára* *Varga* Kálmán.

Katholikus legényegyesület. Alakult 1887-ben.

Fővédnöke *Bubies* Zsigmond püspök. *Tiszteletbeli elnöke* *Péchy* Zsigmond főispán. *Egyházi elnök:* *Répászký* József apát-kanonok. *Egyházi II. elnök:* *Konrády* Lajos tanítóképző tanár s hitoktató. *Világi elnök:* *Lang* Imre építész. *Titkár:* *Hanusovszky* István hitoktató. *Főjegyző:* *Fischer* Antal hitoktató.

Könyvnyomdászok önképző egylete.

M. kir. gépészeti középiskola önképző köre. Alakult 1877-ben.

Alapítója s tanár-elnöke *Lekly* Gyula.

Orvos-gyógyszerész egylet. Keletkezett 1866-ban.

Elnöke dr. *Szentimrey* Ákos megyei tisztii főorvos. *Aelnöke* *Gallik* Géza. *Titkár:* dr. *Ékey* Antal.

A jótékony egyesületek sorában a következőket találjuk:

Cheera-Kadischa. Jótékony egylet. Alakult 1880-ban.

Elnöke *Weisz* Ignác Leó. *Aelnöke* *Feldmann* Mór. *Titkár:* dr. *Klein* Fülöp.

„*Humanitas*“ jótékony nőegylet.

Elnöke: dr. *Moskovics* Jakab városi főorvos. *Aelnök:* dr. *Weinberger* Jakab orvos. *Titkár:* dr. *Klein* Fülöp ügyvéd.

Jótékony nőegylet. Alakult 1838-ban.

Elnökei *Hegedüs* Lajosné és *Münster* Tivadarné. *Elnökhelyettesek:* kellemesi *Melczér* Georgina bárónő és *Bernovics* Gusztávné.

Kassai ács- és molnársegédek temetkezési egylete. Alakult 1877-ben.

A kassai egyházmegyei szegénysorsu tanulókat segélyző egylet. Alakult 1867-ben.

Kassai ipartestületi betegsegélyző pénztár.

Kassai izraelita jótékony nőegylet. Alakult 1867-ben.

Elnöke: *Bródy* Fülöpné. *Elöljárók:* *Moskovics* Jakabné és *Weinberger* Jakabné. *Titkár:* *Sichermann* Bernát ügyvéd.

Kassai kereskedelmi ipartársulat betegápoló alapja. Alakult 1886-ban.

Elnöke *Szokmáry* Károly. *Aelnöke* *Maurer* Rezső. *Titkár:* *Tuttárszky* Gyula.

Kassai kerületi betegsegélyző pénztár. Alakult 1892-ben.

Díszelnöke *Laszgallner* Ödön. *Jegyző:* *Korponay* Bertalan.

Kassai kir. r. kath. férfi-tanítóképzőben fennálló „Segélyző pénztár.“ Alakult 1879-ben.

Kassai kőműves és kőfaragó segédek segélyző egylete. Alakult 1876-ban.

Kassa szab. kir. városi rendőrség önszegélyző egylete. Alakult 1869-ben.

Elnöke: *Loósz* József városi tanácsos. *Jegyző:* *Sárosi* Árpád rendőrfogalmazó.

Kassai vallásos és jótékony egylet. Alakult 1889-ben.

Kir. jogakadémia és államtud. kar hallgatóit segélyző egylet. Alakult 1877-ben.

Kassai m. kir. gépészeti közép-ipariskola önszegélyző egyesülete. Alakult 1878-ban.

Az egyesület alapító elnöke: Lekly Gyula.

Könynyomdászok beteg-, rokkant-, özvegy-, árva- és munkanélkülieket segélyző egylete.

Elnöke Rósa Viktor. Jegyző: Lukács Gusztáv.

M. kir. gazdasági tanintézet segélyző egylete. Alakult 1876-ban.

Védnöke Kovácsy Béla int. igazgató.

Munkás betegsegélyző és rokkant pénztár. Alakult 1876-ban.

Elnöke: Stefán József. Alelnök: Bogoly Antal.

Szabó segédek segély- és önképző egylete. Alakult 1880-ban.

Elnöke Uhrinyák András. Alelnöke Venger András. Jegyző és titkár: Bednarik János.

Szt. Péter temetkezési társulat. Alakult 1848-ban.

Igazgatója Legányi Samu.

Tíz krajczáros egylet. Alakult 1880-ban. A szegény iskolás gyermekek felruházását tűzte ki céljául.

Elnöke Melczer Georgina bárónő. Titkára Gasko Gyula községi tanító.

Vörös kereszt-egyesület kassai fiók-egylete. Alakult 1879-ben.

Elnöke Péchy Zsigmond főispán. Társelnök Melczer Georgina bárónő. Alelnökök: Schreiber Albert és Megay Adolfné. Titkár: Fabinyi Gyula polg. iskolai tanár.

Kassai kerékpár-egylet:

Elnöke jelenleg nincs. Alelnöke Dokupil István. Titkára Erdélyi Árpád.

Az orsz. m. gyógyszerész-egylet 8-ik járása:

Igazgató: Megay Gusztáv.

Tanító-egyesület:

Elnök: Sudy K. János. II. elnökök: Léway István és Robonyi Géza. Jegyzők: Balázs Mihály, Takács Béla és Vargofcsik János.

Vendéglősök egylete:

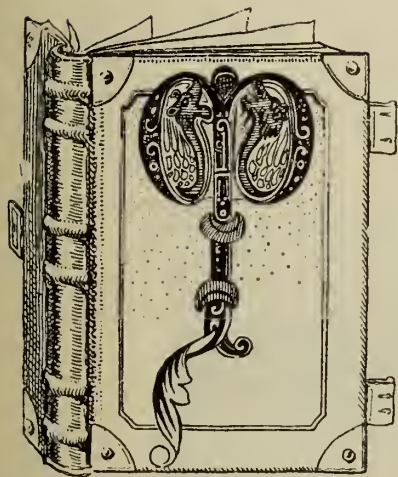
Díszelnök: Schalkház Lipót. Elnök: Fritsche Vilmos. Alelnök: Jaszus Antal. Jegyző: Sárossy Árpád.

Turista-egyesület. Alakulóban.

KASSA. — AZ ERZSÉBET ÁRVAHÁZ.

TÖRVÉNYKEZÉS.

ÖRVÉNYHOZÁSUNK 1871-ben, mint azt a közigazgatás történetében megírjuk, elválasztotta az igazságszolgáltatást a közigazgatástól. Az 1871: XXXI. t.-cz. alapján állították föl a törvényszékeket, s a kassai törvényszék hatásköre már a felállításkor kiterjedt Kassára és Abauj-Torna vármegyeegész területére. Összes lélekszáma tehát 179,884, az 1891-iki népszámlálás szerint. Másodfokban a kassai kir. ítélőtábla alá tartozik. Sajtóbiróság a kassai, beregszászi, eperjesi, lőcei, miskolci, rimaszombati, rózsahegy-i és sátoralja-ujhelyi törvényszéki területekre. Hat já-

Biroságok.

rásbiróságra terjed ki; ezek: a kassai, zsadányi, szikszói, abaujszántói, szépsi és tornai. Ez utóbbi három, telekkönyvi hatósággal van felruházva.

A kassai törvényszékhez az 1894. évben beérkezett 9874 köz. polgári, 9568 telekkönyvi és 7921 büntetőügyi beadvány. Volt 14 fegyelmi ügy. A beadványok körülbelül megfelelnek az előbbi évek mennyiségének; kevés-
 sel emelkedtek s bizonyítják egyrészt azt, hogy Kassa város kereskedelme nem igen emelkedett, másrészt, hogy a birtokperek a tagosítások folytán fogyó félben vannak.

Birtokperek
és ingatlanok
forgalma.

A kassai telekkönyvi hatóság területén a birtokváltozás összes értéke majdnem kerek két és fél milliót tesz ki, melyből 1½ millió frt az élők közt kötött szerződésekre esik. Végrehajtás útján mindössze 37,000 frtnyi értékű birtokváltozás állott be s a hagyatéki ingatlanok értéke majdnem egy millió. Ez utóbbi adat azonban a legkevésbé megbízható, mert egyrészt számos hagyatéknál az ingatlanok becsüjét föl sem veszik s ha fölveszik is, a legtöbb esetben a valódinál sokkal csekélyebb értékben, mert a feleknek érdekében áll, hogy mennél kisebb hagyatéki illetéket fizessenek. Ez az értékítékolás élők közti szerzésnél sokkal nehezebb.

A kassai tkvi hatóság területén 111,286 ember lakik, tehát minden egyes lélekre átlag 22½ frt értékű ingatlan birtok változása esik évenként. Ez pedig az ország nagy részével szemben igen kedvező állapot, minek oka abban a körülményben fekszik, hogy a kötött, holtkézen levő, hitbizományi birtok nem sok e területen s felette nagy latifundiumok sincsenek. Bár másrészt nem oly kedvező, mint p. o. a szomszéd Sáros-vármegyében, hol eme kötött természetű birtokok kiterjedése sokkal csekélyebb s hol igen sok a kisebb középbirtok, mely legalkalmasabb a forgalomra.

Az ingatlanok forgalma a legutolsó évtizedben jelentékenyen emelkedett, minek oka egyrészt a rendezett telekkönyvi állapotokban, másrészt abban rejlik, hogy számos középbirtok parcellázva parasztkézre jutott, mi a földbirtok árát s evvel a földbért jelentékenyen emelte. Ennek oka pedig főleg az, hogy a múlt évtizedben s a 80-as években jelentékeny volt az

amerikai kivándorlás. E kivándorlottak legnagyobb része — túlnyomólag földmivesek — némi megtakarított tőkével tért vissza, melyen földet vásárolt.

Végrehajtások
és árverések.

Föltétlenül nincs ugyan kiderítve, de minden valószínűség a mellett szól, hogy az ekképen behozott idegen tőke csökkentette meg a végrehajtás útján való birtokátruházások számát. Mindössze 36,000 frtnyi érték van ilyenek kitüntetve, mi annál csekélyebb, ha figyelembe vesszük, hogy a végrehajtásnál van legkevesebb mód az érték eltútkolására. De még e 36,000 frtból is egy rész a tulajdoni perek alapján hozott ítéletek által származott birtokváltásra esik, tehát bizonyos tekintetben szintén szerződés útján való szerzésnek tekinthető. Az elárverezett ingatlanok értéke elenyészően csekély, sőt ebből is levonandók az önkéntes árverések útján történt eladások. Az eladósodott gazdák családjuk egyikét tagját rendszerint Amerikába küldik s az onnan szerzett pénzzel tartják meg birtokukban földjüket.

Az önkéntes árverésekkel s kielégítési végrehajtásokkal együtt mindössze 35 végrehajtás útján való birtokváltás fordult elő, míg az élők közti szerződés 1217 esetben, haláleset 525 esetben képezte annak alapját.

Földhitel és
jelzálog teher.

A föld értékének emelkedésével a földhitel is emelkedett, de nem kevesebb a birtokokon levő teher, a zálogjogilag bekeblezett összegek állandó emelkedése. Bekebleztetett a zálogjog kerek $1\frac{1}{2}$ millió frt erejéig, míg a törlések összege csak 1.250,000 frtot tesz.

KASSA. — A TÖRVÉNYSZÉK ÉPÜLETE.

Ellenben igen kedvező viszonyt mutat a végrehajtásilag bekeblezett zálogjogok összege. 865 szerződés alapján való bekeblezésre 220 zálogjogi végrehajtás esett, illetőleg a több mint másfél milliónyi zálogjogokból csak 48,070 frt, tehát valamivel több mint 3%. Figyelembe kell vennünk még, hogy ez három járásbírótság és egy nagy város területére vonatkozik, mely területnek 111,000 lakosa van.

A csereháti járásban már kevésbé kedvezőek a viszonyok, mi nemcsak a föld csekélyebb jóságán, hanem főleg a kötött s nagybirtok nagyobb mennyiségén alapul. 457 szerződéses szerzés mellett 93 végrehajtási szerzés szerepel, pedig a szepsi telekkönyvi hatóság területe csak negyede a kassaiénak s lakossági aránya még kisebb. És mégis negyedrészes területén majdnem háromszor annyi árverés fordul elő.

A tornai telekkönyvi hatóság viszonyai nagyjából megegyeznek a szepsiével. Mindkét helyütt a keletkezett terlek majdnem egyenlők a megszüntekkel; de mindkét helyütt a végrehajtásilag bekeblezett összegek az összes bekeblezéseknek 10%-át teszik.

Kereskedelmi
perek.

A mi a kereskedelmi törvénykezés viszonyait illeti, a kassai törvényszék erre vonatkozó adatai nem sokat mondanak. Igaz ugyan, hogy az élénkebb kereskedelmi forgalom mellett okvetlen nagyobb a kereskedelmi s hitelperek száma; de viszont a megbízható kereskedelmi tevékenység

apasztja a pereket. A kereskedelem gócpontja természetesen Kassa városa; ámde a kassai fő kereskedelmi ág a kiviteli üzlet és ennek természete megszorítván a hitelezést, nem igen szaporítja a törvénykezési adatokat.

Adatainkat csak az 1894. évre nézve csoportosítjuk. Az elmúlt évek képét szintén ezekből kapjuk meg, minthogy az utóbbi évek a törvénykezés tekintetében csekély eltéréssel ugyanazokat az eredményeket adják.

Az 1894. évben 125 czégbefjegyzés történt a kassai törvényszéknél. E szám fölötté nagy és egyáltalán nem örvendetes, mert a nagy szám csak a kevésbé megbízható üzletek alapítását jelzi. Örvendetesebb adat az utolsó időben öt részvénytársaság bejegyzése. Csőd csak 9 nyitott, a mi ugyan magában véve is elég tekintélyes szám, de még szomorubb, ha figyelembe vesszük, hogy a mi hitelviszonyaink mellett a bűnös fizetéképtelenségek legnagyobb részében a csődnyitásra sor sem jut. Kereskedelmi per mindössze 53 volt, s váltókereset 642 adatott be, melyek közül 585 sommás végzéssel fejeztetett be.

A kassai törvényszéknél 240 folyó peren kívül 104 birtokper, 20 váló, 61 egyéb közpolgári, 53 kereskedelmi s 57 váltóper volt. Ezek közül 273 ügy döntőleg ítélettel vagy végzéssel intéztetett el. Beadtak 173 felebbezést a II. foku bírósághoz, mely 135-öt helybenhagyott, 18-at egészen megváltoztatott. Feloldottak 16-ot és pótlás végett visszaküldtek 7-et. Vagyis az ítéletek 79%-át helybenhagyták és csak 10%-át változtatták meg. A kir. kuriához 63 felebbezés ment, melynek 74%-a, vagyis 45 helybenhagyott, s 12%-ot a legfőbb ítélőszék megváltoztatott.

A kassai járásbírósnál 1894-ben 952 sommás, 820 kereskedelmi per folyt, 537 makacsági ítéleten felül 323 érdemleges ítélet hozatott, s 205 egyezség kötött. Az egyezség tehát a perelintézkedések körülbelül 24%-át képezte. A többi vidéki járásbírósnál a kereskedelmi perek számaránya csak 10%.

A kir. táblához felebbeztek 108-szor. Az ítéletek közül 90-et helybenhagytak, 16-ot egészen megváltoztattak s 20-at egészen feloldottak. *Pótlás végett egyet sem küldöttek vissza.* Más szóval körülbelül 84% helybenhagyott. A kuriához 23 felebbezés ment, melyek közül 16 hagyatott helyben.

A kassai járásbírósnál területén 982 foglalat fogatosítottak s 627 árverést tartottak ingók ellen, kisebb polgári ügyekben 146 foglalat és 120 árverés volt.

Míg a polgári ügyekben pusztán a birtokviszonyok tekintetében látunk nagyobb fejlődést s a többi téren alig észlelhetünk növekedést, a bűnvádi adatok a bűnesetek s büntetések folytonos növekedését mutatják. Ez a növekedés csak részben vezethető vissza erkölesi okokra; inkább a csendőrségi szervezet kifejlesztése folytán meghonosodott jóval szigorúbb és rendesebb ellenőrzést, de másrészt az ennek folyamánként jelentkező alaptalan vádaskodási és üldözési irányzatot tanúsítja, amint ezt az alábbi statisztikai számadatak bizonyítják.

Hivatalból üldözendő büntett miatt 555, vétség miatt 265, magán vádra üldözendő büntett miatt 23, vétség miatt 68, összesen tehát 911 feljelentés történt. Ezek közül a vizsgálatot megindították 873 esetben, 1081 vádlott ellen, vádhatározat csak 73, közvetlen idézés csak 156 esetben hozatott. A 911 följelentésből tehát mindössze 229 esetben jutottak az ítélezésig, a mi alig több mint az összes följelentések negyedrésze.

Ez alaptalan följelentések nagy száma a csendőrség eljárásának az eredménye, és már e körülmény is égető szükséggé teszi a bűnvádi eljárási törvényt és az állami rendőrséget.

A vád alá helyezett személyek közül 311-et ítétek el s 102-öt fölmentettek, vagyis vádlottak 32%-át. Ez az arányszám fölötté nagy. A vád alá helyezettek közül minden harmadikát ártatlanul huzolták törvény elé. Bűnvádi eljárási törvény hiányában a személyes szabadságnak ugyszólván biztosítóka sincs s a csendőrség sem alkalmas a bűnyomozó feladatra. Ilyen viszonyok mellett az egyetlen garancia csak a bírói testületben van.

Vizsgálat alatt maradt 1769 terhelt; a vizsgálat megszűnt 666 személy ellen s vád alá helyeztetett 525. Más bírósághoz 154 ügyet tettek át. A vizsgálat alatt állók közt 1121 férfi és 224 nő volt.

Sommás
perek.

Büntető perek.

Vádlottak és
ítéltek.

Az 1893. évhez képest 452 férfival s 15 nővel volt nagyobb a vádlot-tak száma. Vizsgálat 211, bűnvád 51-el volt több mint 1893-ban. A vád alá helyezettek száma is 219-el több volt.

Bűnesetek.

A leggyakoribb bűnesetek a lopás és súlyos testi sértés. Lopás bűntettéért 82, vétségeért 41, orgazdaság tetteért 4, vétségeért 16 vádlottra mondtak ítéletet. Súlyos testi sértés büntetteért 23, vétségeért 46 személy esett büntetés alá, ezenfelül 12 halált okozó súlyos testi sértés miatt szabott büntetést a törvényszék. Az emberélet elleni büntettekhez sorakozik még 5 szándékos emberölés, 3 gondatlanságból elkövetett emberölés, 3 gyermekölés s 5 párviadal. E büntettek kivül a hatóság elleni erőszak miatt 8 esetben történt elmarasztalás.

Izgatás 5, vallás elleni vétség 3, magánosok elleni erőszak 5, levéltitok megsértése 1, szemérem elleni büntett 3, családi állás elleni vétség 1, rágalmazás és becsületsértés 4, rablás 4, sikkasztás 6, jogtalan elsajátítás 4, csalás 4, vétkes bukás 3, gyujtogatás 4, vagyronrgálás 4, hamisítás 4 esetben követelte a büntető ítéletet.

Büntettes fér-
fiak és nők.Büntettek
kora.

BERCZELLY JENŐ.

A büntettek közt volt 472 férfi és 98 nő. A nőket illetőleg ez nem túlságosan nagy arányszám. Sajátságos, hogy a 16 és 20 év közti tettesek száma a legnagyobb. Ezen sorban büntettért 74 férfi s 11 nő, vétségért 63 férfi és 10 nő kapott büntetést. Ha figyelembe vesszük, hogy már 16 év alattiak közt is 15 férfit s 4 nőt büntettért, 12 férfit és 3 nőt vétségért ítétek el, akkor a statisztika képe valósággal megdöbbentő, mert a büntetteknek majdnem 34%-a még nem érte el 20 éves életkorát.

A 20–24 éves korban már apad a szám, mert csak 38 férfi s 5 nő van büntettért, 30 férfi s 4 nő van vétségért büntetve. A mi a férfiakat illeti, megtalálhatjuk a magyarázatot, mert a férfiak ez időben katonakötelezettségüknek tesznek eleget s vétségeik a katonai bíróság illetékessége alá tartoznak. A nők pedig, javarészt e korban éppen fiatal anyák s úgy látszik az anyai teendők visszatartják őket a büntől. Husz éven alul csak családi állás elleni vétség (gyermekkitétel) s 24 éven alul gyermekölés vétsége fordul elő egyszer. A többi gyermekölési eset 24 és 30 év közti korban történt, mi arra látszik mutatni,

hogy e büntettet legtöbbször nem megesett ártatlanságok szokták elkövetni.

A 24-ik életéven túl ismét növekedőben van a bűnösség, mert e korszakra 54 férfi 13 nő büntette, 53 férfi s 5 nő vétsége esik. A 30-ik éven túl ismét némi apadás áll be, azon különbséggel, hogy 30–40 közt legtöbb büntettes nőt találhatunk. A 40-ik életéven túl már jelentékeny apadás áll be, de a nők arányszáma még inkább növekszik, mert a tetteseknek majdnem harmadrésze nő, míg ez arányszám az előbbi életszakokban $\frac{1}{3}$ — $\frac{1}{6}$ rész közt változik.

A 20–30 évi életszakra esik a tetteseknek majdnem 36%-a. A 30–40 évi szakra 21%, míg a későbbi korra alig 9%.

Büntettek
családi
állapota.

A tettesek közül 321 hajadon (legény vagy leány), tehát a tettesek 60%-a. Ez azt mutatja, hogy a családalapítás jelentékenyen korlátozza a vétkezést. Még inkább igazolja ezt az a körülmény, hogy a tettesek közül 356 gyermektelen, vagyis körülbelül 65%.

Büntettek
vallás szerint.

Vallásuk szerint a büntettek között 364 róm. kath., 47 gör. kath. 112 helvét, 26 izr., a mi körülbelül a lakosság vallási arányának felel meg.

Legkedvezőbb az arány a helvét hitvallásuaknál és a zsidóknál. Az előbbi annyiban fontos körülmény, hogy a helvét felekezetűek mind magyar nemzetiségűek. Magyar nemzetiségűnek (helyesebben magyar nyelvűnek) vallotta magát 413, németnek 18. tótnak 112. Tekintettel arra a körülményre, hogy a magyar ajkuak a törvényszék területén körülbelül 72%-át képezik, a szám megfelel a magyar nemzetiség arányának; a németségre nézve határozottan kedvező.

Büntettek nemzetiség szerint.

PÉCHY AURÉL.

Az egyes bünesetek közül nemzetiség szerint a rendes arányszámnál nagyobb esik a magyarokra a hatóság elleni erőszak, a súlyos testi sértés és a könnyű testi sértés eseteiben. Mindkettőnél 8 eset közül 7 jut magyarra s 1—1 tótra. De már a többi emberélet ellen elkövetett büntettek és vétségek eseteiben a rendesnél kisebb arányszám esik a magyarokra, ámde a számok tanúságát rendkívül óvatosan kell vennünk, mert a kis számok a statisztikában nem képezhetik következtetés alapját.

Mindamellett egybevetve más törvényszéki területek adataival, úgy látszik, hogy a magyarnak vétkessége inkább virtuskodás számba megy. Ezt mutatják legalább a hatóság elleni erőszak, a súlyos és könnyű testi sértések számadatai.

A kassai kir. törvényszék, elnökén kívül 1896. január 1-én következő birákból áll: vizsgálóbíró *Bodnár Ferencz*, bírák: *Teleky László*, *Radványi Antal*, *Horváth Sándor*, *Horváth Bódog*, *Baloghy György*, *Bessenyei Béla*, *Hornyai Ödön*, dr. *Juhász Andor*, albiró: *Hódy Sándor*: — Jegyző: *Gregorovits Henrik*; aljegyzők: *Szövényi Gusztáv*, *Garbinszky Sándor*, *Naményi Béla*, *Szibert Gyula*. — Kassai kir. járásbíró: *Madarász János*. II. járásbíró *Adolf Sebestyén*. Albírák: ifj. *Münster Tivadar*, *Mikita Emil*, *Kail Antal*. Abaujszántói járásbíró *Sváby Sándor*; szikszói járásbíró dr. *Szentlélek László*, albiró *Bellon Sándor*; szepti járásbíró *Olechwary Elek*, albiró dr. *Ráth Béla*; tornai járásbíró *Nagy Péter*; albiró *Szabó József*; zsadányi járásbíró *Szopkó Róbert*, albiró *Dutkó János*.

Törvényszék.

A kassai kir. ügyészség feje *Kiss János* kir. ügyész; alügyészek *Lehoczky Sándor*, *Laudon Gyula*.

A kir. törvényszék elnöke péchujfalusi *Péchy Aurél*. Született Péchujfalván; iskoláit Eperjesen és Kassán végezte. Miután a birói pályára lépett, fokozatos előléptetése után 1882-ben Szabadkára nevezték ki törvényszéki elnöknek. 1886-ban saját kérelmére Kassára helyezték át a törvényszék élére. Testvére *Péchy Zsigmond* főispánnak és a sportvilágban kitűnően ismert *Péchy Andornak*.

A kassai királyi ítélőtábla kiterjed a beregszászi, eperjesi, kassai, lőcsei, miskolci, rimaszombati és sátoraljaujhelyi törvényszékekre. Elnökén kívül birói személyzete következőkből áll: Tanácselnökök *Bernáth Elemér*, *Fekete Ödön*, bírák: *Simon Géza*, *Harmos Gábor* (a kir. kuriához berendelve), *Bök János*, dr. *Podhorányi Gyula*, *Pitroff Rezső*, *Balázsovich József*, *Hánrich József*, dr. *Rósa Kálmán*, *Horánszky Adolf*, *Dualszky Gyula*, *Pálffy Nándor*, *Röck Gyula*, *Taug Emil*, *Raisz Andor*, *Oroszy Géza*, *Bethlenfalvy Antal*, *Madarassy Dezső*, *Weiss Károly*, *Kaczvinszky Géza*, *Kulin Ödön*. Elnöki titkár: *Spanner Gyula*. Tanácsjegyzői szolgálatra beosztott albírák: dr. *Keezer László*, *Kéler Gyula*, *Rácz Ernő*, dr. *Vályi István*.

A kassai kir. ítélőtábla elnöke berezeli *Berezelly Jenő*. Született 1842. április 10-én,

Magyarország Vármegyei és Városai.

PAKSY JÓZSEF.

Királyi tabla.

a gimnáziumot és egyetemet Budapesten végezte. 1863-ban lépett állami szolgálatba. A budapesti kir. ítélőtáblánál kezdte meg hivatalos működését, majd a fennállott magyar udvari kancelláriában volt alkalmazva. Az alkotmányos kormány kinevezésekor az igazságügyminiszteriumban fogalmazóvá nevezték ki, hol fokról-fokra emelkedett titkárrá,

ARANYOSSY LÁSZLÓ.

osztálytanácsossá és miniszteri tanácsossá. Az adminisztráció teendőin kívül tevékeny részt vett a törvényszerkesztésben. Közben a honvédszázárnál is szolgált, s onnan főhadnagyi minőségben lépett ki. 1885. szeptemberben a budapesti kir. ítélőtáblához tanácselnöknek nevezték ki; 1891-ben, a kir. ítélőtábla decentralizálásakor a kolozsvári kir. ítélőtábla elnöke lett. 1894. július óta a kassai ítélőtábla elnöke.

Kir. főügyési helyettes *Paksy József*. Született a biharmegyei Monostor-Pályiban 1852-ben. Középiskoláit és jogi tanulmányait Debreczenben végezte és az ottani kir. törvényszéknél kezdte meg működését 1872. november 4-én, mint joggyakornok; 1874-ben a szoboszlói kir. járásbíróshoz aljegyzővé nevezték ki, mely állásáról 1875. decemberben lemondván, atyja, *Paksy Imre* debreczeni kir. közjegyző irodájába lépett. 1877. november 29-én a kassai kir. ügyészséghez alügyészszé hívta meg az akkori igazságügyminiszter, 1885-ben ugyanott kir. ügyészszé, 1892. július 6-án kir. főügyési helyettesé nevezték ki. Miután *Battlay Imre* kir. főügyész 1893. augusztusban a kodifikáló bizottságba Budapestre rendelték, előbb ideiglenesen, majd 1895. júliusban a kassai kir. főügyészség állandó vezetésével bizta meg az igazságügyi miniszter.

Ügyvédi
kamara.

A kassai ügyvédi kamara kiterjed a kassai és sátoraljaujhelyi törvényszékek területére. Forbászi *Aranyossy László*, a kassai ügyvédi kamara elnöke, született 1846. október 25-én Diós-Győrött. Jogi tanulmányait Kassán végezte, hol 1868-ban ügyvédi oklevelet kapott. Azóta mint ügyvéd működik Kassán, melynek politikai és társadalmi életében vezérszerepet visz. Tagja a törvényhatósági bizottságnak, elnöke a kassai takarékpénztár igazgatóságának és más társulatoknak, választmányi tagja több társas egyesületnek.

KASSA EGÉSZSÉGÜGYE.

EGÉSZSÉGÜGYI tekintetben Kassa városa már a XIII. században kiváló helyet foglalt el a többi vidéki városok közt, a meny- nyiben már akkor volt kórháza, még pedig alapítvánnyal biztosítva. A meglevő okiratok szerint 1283-ban már létezett a kórház a szegények részére; a város lakossága tehát kiterjesztette figyelmét a polgárság egészségügyére

Régi kórházak.

és, a mint azt később az orvosi díjazások megállapítása, a gyógyszer-tári ügy rendezése fokozottabb mértékben tanusítják. A XIV. században a Szt. Lélekről nevezett kórházról tesznek említést. Ez valószínűleg azonos az említett régi kórházzal.

A XV. században egy új kórházzal találkozunk, melyet Szt. Lénárt-ról neveztek. Ezt 1566-ban lebontották, mert az új erődítésnek útjában állott. A kórházat, úgy látszik, a város segélyezte, mert például 1487-ben a kiadások tételei közt találjuk, hogy a Szt. Lélek-kórházra 20 forintot, a Szt. Lénárdra 7 frtot adtak ki. A Szt. Lénárd kórházról és egyházáról külön uteza is volt elnevezve; 1473-ban ugyanis Kassa utezái közt a Szt. Lénárd-uteza szerepel; 1518-ból pedig ismerjük az Ispotály-utezát, melyben az előbb említett kórház állott. A mai alapítványi köz-kórház 1831-ben létesült.

Az egészségügyi személyzetről az okiratokban talált följegyzések szerint már régtől fogva gondoskodott a város. Az orvosokon kívül a seborvoslással foglalkozó borbélyok és fürdetők, a bader-ok testületét (a kiknek neve a német köznép ajkán ma is országszerte fenmaradt), felelősségüket és díjazásukat hatósági rendelettel szabályozták. Az orvosok közt több polgárjogot szerzett egyén nevét ismerjük. Így bizonyos, hogy 1493-ban Péter doktornak háza volt a főutezán; *Bezdedi* Miklós doktor és fizikus pedig, a kinek 1522-ben szintén van már háza Kassán, 1520-ban nyert polgárjogot. 1506-ban a városi jegyzőkönyvekben előfordult Lénárd korábbi és Ruprecht akkori bader neve. 1524-ben *Jakab* doktor volt a város fizikusa, vagyis hatósági orvos. A hatósági orvosi intézmény azonban már régibb keletű, mert 1525-ben említik a néhai Péter doktort, mint városi fizikust, a kiről csak annyit tudunk, hogy 1494-ben élt. 1533-ban három borbélyt és sebész-mestert említ a városi krónika; nevezetesen Márton mester és György mester baderokat; továbbá Konrád (Kunz) borbélymestert, a kinek a város 5 forintot fizet a sebesültek gyógyításáért.

Orvosok és seborvosok.

A borbélyok és sebészek a XVI. században már akkora számot tettek, hogy külön ezéhhé alakultak; egy 1557-iki összeírás szerint bástya is van gondozásukra és őrizetükre bízva, később 1580-ban a „chirurgorum“ ezéhet említik az iratok. Szabályzatukat nem ismerjük, de bizonyos kiváltságos jogokat szintén teremtettek maguknak, melyeket féltékenyen őriztek. Így 1587-ben a borbélyezéh panasszal fordult a városi tanácshoz András „feld-

Borbély és sebészczéh.

scherer“, tehát katonai sebész ellen, a miért műhelye fölé három réztálat és a király ezimerét merete kiakasztani; nem lévén a feleser úr a nemes czéh tagja.

1636-ban Schott János kassai „bader“ és „wundarzt“ nevét találjuk följegyezve. Kassa a vidéket is ellátta seborvosokkal. 1694-ben például Tallyára vittek egy kassai borbélyt, a ki ott egy gyermek eltört karját gyógyította meg.

Említettük már, hogy a borbélyczéh szigoruan örködött jogainak és szabályainak tiszteletben tartásán. 1704-ben megint találkozunk egy panaszával. Pörbe fogta ugyanis Günther József fürdőst a miatt, hogy a fürdőházon kívül is nemcsak haját nyirt, de sebeket orvosolt és köpölyözött is. A czéh megintette ugyan, de ő azzal nem törődött, mert ime mindjárt másnap Mész Sámuel aranyműves szolgájának homloksebet gyógyította.

Sebészek dija.

A sebészek díjazására nézve 1727-ből maradtak adataink. Az 1727-iki kimutatás szerint ugyanis a chirurgusok kapnak:

„Egy érvágástól jár denár 12.

Egy köpölytől jár denár 3.

Egy fogvonástól denár 6.

Fő és szakál beretválástól semmi bizonyos taxa nem jár, hanem azhollyan a beretválkozó személy és annak tehetsége, tehát olyan discretiót ad; sokszor pedig ingyen is elég beretválkozik.

KASSA. — A KÖZKÓRHÁZ.

A mi pedig a pátienseket és sebgyógyítást illeti, tehát hasonlóképpen az borbély apothecabeli szerszámokat, fáradságát és másféle expensáit egybevetvén és az sebek minemü voltát tekintvén alkuszik az meggyógyulandóval, az pátiens viszont a minemü személy és tehetsége hozza magával, ugy contentálja borbélyát; gyakorta pedig sőt többire ugy történik, hogy az borbélynak fáradsága, expensái és mocskoló-

dása nem csak felényire, hanem egészen is odavész és így mindenféle munkáinkért többire discretioképpen contentáltatunk.

Az kassai borbélyczéh közönségesen.

A bonczolás díjazására is találunk adatot a mult századból. Nevezetesen: 1738-ban Francz Máté a Schvarezenbach-örökösöktől anyjok holttestének bonczolásáért („pro anatomizatione“) nyolcz rénes forintot követel; de a városi tanács, mivel ez az ő rendeletére történt, ez összeget az örökösök adójából leírja.

Halottkémek.

Az orvosi szolgálat mellett 1677-ben a halottkémi szolgálatot is rendszerezitik felsőbb rendeletre. Ebben az esztendőben ugyanis a szepesi kamara meghagyja a városnak, hogy a lengyelországi pestis miatt alkalmazzon halottkémeket, a kiknek kötelességük legyen, hogy megvizsgálják a halottakat, mily betegségben haltak meg s ha pestis jeleit látnák, jelentsék be azonnal a városi hatóságnak, valamint a főkapitánynak vagy helyettesének.

Pestis.

A pestis, a mult századok réme gyakran meglátogatta Felső-Magyarországot, így Kassát is, a hol más járványok is minduntalan uralkodtak. Résztint a hiányos egészségügyi intézkedések, résztint a folytonos hadjáratok, az erődített és hosszú időn át ostromállapotban levő helyek árckainak el nem kerülhető poshadása és ennek következtében a levegő megromlása,

az ivóvíz fertőzöttsége szakadatlan forrásai voltak a járványoknak. Kassa tanácsa, mint a közigazgatás történetéből tudjuk, az akkori közegészségügyi viszonyokhoz képest dícséretes módon igyekezett a város tisztántartásán, szigorú rendeletekkel gondoskodott az állati hullák, a szemet és szennyvíz eltávolításáról s a szigorúságot mindig megokoltabbá tették a megújuló dögvészek, melyek csak a múlt század elején szűntek meg végleg.

A pestis körülbelül ugyanazt az utat követte, melyet később több kolerajárvány. Lengyelországon át jutott hozzánk s ekképen Kassát hamar utban érte.

A XVI. század közepén már meglátogatja a várost. 1564-ben írja Oláh Miklós, hogy országos dologban Eperjesre kellene mennie; de mivel azokon a részeken a pestis dúl és a sok ember összejövele nem tanácsos, tehát írják meg neki, mennyiben igaz a dolog.

1576-ban már nagy pusztítást okozott a pestis a városban. Kezdődött augusztus 29-én az első halálessettel és csak 1577. január 2-án szűnt meg. E járvány áldozatairól pontos statisztikai adataink vannak.

Meghalt ugyanis 1576. augusztus 29-én 1, 30-án 4. Szeptemberben 88-an, legtöbben 25-én, még pedig 8-an. Októberben 189-en, még pedig 28-án 14-en. Novemberben 254-en; legtöbben 16-án, még pedig 19-en. Decemberben 104-en legtöbben 18-án és 26-án heten-heten. 1577. január 1—2-áig 3-an. Összesen 660 halott. De egy jegyzet mondja, hogy a sirásók 35 holttesttel többet irt föl, mint a melyeket titokban hoztak hozzá.

A lengyelekkel való kereskedést 1652-ben megtiltotta a nádor a pestis behúzóhatása miatt. A következő esztendőben a lengyelországi pestis miatt hasonló rendeletet intéz a városhoz: „Senkit Lengyelországból be ne bocsásson, se peniglen semmiféle marhát be ne engedjen hozni kegyelmetek.“

Ugyanebben az évben mégis belopózott a járvány, a mint Wesselényinek egy Kassa város főbirájához 1653. október 4-én irt levele mondja: „Ugy értem bizonyosan, hogy már oda is beérkezett volna az *pestis*, kezdtek is az emberek abban halni.“

1654. július 12-én Wesselényi meghagyja a városnak, hogy „az kapukon vigyáztasson igen szorgalmasan kegyelmetek, afféle pestises embereket be ne engedjen bocsátani, hogy affélék miatt az böesületes királyi nemes város se inficiáltassék.“

Néhány évvel később már újra felüti fejét a veszedelmes járvány Kassa városában. 1663-ban Pethő Zsigmond az abaujvármegyei Rozgonyból azt írja a kassai tanácsnak, hogy „minthogy penig Kassán ismét az pestis kezdett grassálni, consultációnak helyét Eperjesre transferáltam“.

1675-ben Lipót király a Törökországban uralkodó pestis miatt rendeletet ad ki, hogy a város a szükséges óvintézkedéseket tegye.

A pestistől való éppen nem alaptalan félelem szigorú intézkedést követel

KASSA. — A HELYŐRSÉGI KÓRHÁZ.

a hatóságtól, annál inkább, mert a dögvésztől való rettegés még az orvosokra is ráragad. Egy városi jegyzőkönyvi határozat ugyanis arról tanuskodik, hogy az orvosok közt voltak olyanok, a kik, bizonyára aggodalomból, nem akarták a felsőbb rendelet daczára sem megvizsgálni a gyanus körülmények közt meghaltakat. Nevezetesen 1678. szept. 18-án a szepesi kamara átír a városhoz a hirtelen elhalt özv. Harmatné és szolgálója miatt, hogy orvosával és chirurgusával nézettesse meg, nem pestisben haltak-e meg; ha igen, zárassa el a házat. Az okiraton a következő határozat van:

„Deliberatum 19. Septembris 1678. Választ kell irni nemes camarára. És rendeltetik az doctor és ő mellé valamelyik borbély az halottak teste meglátogatására. Nb. De az doctor nem akarja felvállalni ezt az fáradságot.“

Beresényi, Rákóczy Ferencz főhadvezére, a legkegyetlenebb eszközökkel akarta meggátolni a járválynak seregében való elharapózását, a mi a magyar hadsereg végveszedelmét csak siettettheté. A kegyetlen intézkedéseket azonban Kassa nem volt hajlandó teljesíteni, mint az Beresényihez intézett, 1710. június 25-ikén kelt leveléből kitetszik, melyben azt mondja: „az mostani contagionak eltávoztatására nézve a kassai generalatus edictumát, mely szerint „valaki az inficiáltatott házból kijön avagy oda megyen,

KASSA. — A GŐZFÜRDŐ.

összelövődöztessek s jöszága felprédáltassék“, nem fogja teljesíteni, hanem az ilyen embert megbünteti s a pénzbírság a szegény betegekre convertáltassék.“

1712-ben ismét átír a városi hatóságnak az Eperjesen székelő szepesi kamara, hogy ne engedje a városban élő örmény kereskedőket a falakon kívül járnikelni áruikkal, különösen pedig tiltsa meg nekik, hogy a szomszédos vásárokat ne látogassák, mert széthordozzák a pestist. Ekkor érezte dülását a pestis utolján Kassa városával. Megszűnésének emlékére állították aztán a sétátéren ma is fennálló Mária-oszlopot.

Pestis megszünte.

Fürdőügy.

Az említett egészségügyi intézményeknek nem kevésbé fontos kiegészítője volt a fürdő, melyre, úgy látszik, Kassa város polgársága meglehetősen súlyt helyezett.

Kassán már a XIV. század elején kellett rendszeres fürdőháznak lennie, mert az 1399-iki jegyzőkönyvben egy új fürdő felállításáról van szó. Ugyanabban az évben említik Gáspár balneatort. A mint tudjuk, a fürdősők borbélyok és sebészek voltak egyuttal. Említik ugyancsak a XIV. század végén a Békás-fürdőt, mely talán a mai Békazúgban, a közép-külvárosban volt. A XV. század elején a Forgách-utezában állott egy fürdőház. 1487-

ben a város a fürdőházból 17 forintot vett be. 1473-ban Sykora András *balneator* polgárjogot nyert.

1556-ból, a mikor a Forgách-utcai fürdőház is elpusztult a Kassát elhamvasztott nagy tűzvészben, ámde még abban az évben újra fölépítették, fürdői árszabály is maradt fenn. A fürdős minden egyes fürdő személytől két dénárt vehetett. Az asszony, aki vizet hordott s a fejmosást végezte, kapott fél dénárt. A ki a ruhákat őrizte, annak is fél dénár járt. A hajnyíró legénynek ki-ki tetszése szerént fizetett.

A fürdőházért Pál *bader* 1558-ban hat forint évi bért fizetett. A fürdőház fölépítése következő összegekbe került: az ács kapott 23 forintot, az üvegesnek 4 ablakért, melybe 473 üveget tett be, fizettek 4 frt 73 dénárt.

Megjegyzendő, hogy már 1553-ban javították e fürdőházat s fizettek 6 forintot. 1698-ban ismét megújították.

A Bankóval, mint fürdőintézettel, szintén találkozunk már a XVII. század elején, nevezetesen 1612-ben. Ezentúl többször említik. Tudjuk róla, hogy kádfürdő volt. 1705-ben Pintér József fürdősnek 10 tallér évi béréért adja ki a város Bankót, mely a megelőző évbéli ostromkor szintén elpusztult s a városnak akkor nem volt módjában fölépíteni. A tehetős kassaiak azonban fölkeresték a távolabb levő ismertebb fürdőket is, így Keviczky János kassai bíró „*ex thermis Stubnyensibus*“ ir levelet, melyben panaszodik, hogy az „átkozott köszvény miatt“ kénytelen Stubnyán ágyban feküdni.

A gyógyszerészekkel 1473-ban találkozunk először az okiratokban, a mikor Bartolomeus *apothecarius* polgárjogot nyer. 1562-ben már testületileg tesznek panaszt a városnál a miatt, hogy az idegen kereskedők az országos vásáron kívül is árulnak gyógyszereket.

„Die Apoteker beklagen sich, das die kaufleute, fremde und einwoner, specerei zufüren und verkaufen, welche den Apotheckern zugehörig, auserhalb des Jormarckts“.

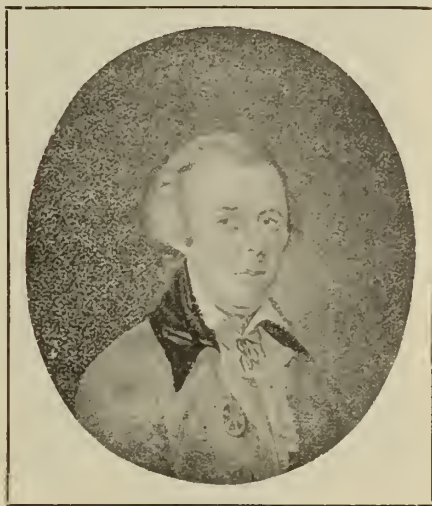
Ebből az időből több gyógyszerész neve maradt ránk. 1563-ban például említik Pál *apothecariust*, ugyanennek az özvegyét 1575-ben. Az 1574-ben elhalt Barth Bertalan gyógyszerészt a Sz. Erzsébet templomban temették el.

1620-ban Herezeg Sámson az *arany szarvashoz* címzett gyógyszerért Kassa város tanácsától leltár szerint 3224 frton megvette s azonkívül fizetett a boltért évi 26 frt bért. Megfogadta, hogy jó gyógyszereket tart s a taksát nem emeli.

A jezsuiták a XVII. század második felében állítottak gyógyszerértárat s az „Isten szeméhez“ czimezték. A gyógyszerértár a mai premontrei rendházban volt. Midőn 1773-ban a rend feloszlott, a gyógyszerértárt a kormány vette át s bérbe adta.

A jezsuiták gyógyszerértárából több edény a felsőmagyarországi muzeumban van elhelyezve. Az üvegek nagyrésze ma is megvan a városháza mellett levő gyógyszerértárban, valamint három nagyobb rézmozsár a jezsuiták monogrammjával. Éder Gyula városi tanácsnoknál pedig ezüst edények vannak a jezsuita patikából, valamint egy gyógyszerkönyv színez ábrákkal.

1673-ból megvan egy gyógyszerértár inventáriuma. Címe: *Inventarium über des*

VICZAY JÓZSEF.

Gyógy-
szerészek.

seligen verstorbenen herrn Christian Krautwurst apotheker, wie sie den herrn Sigmundt Schönleben ist zu geschetzt worden auf befehl eines wohledlen herrn stadtrichters durch rechtmessige deputirte Herren.“

1675-ben Spankau meghagyja a városi tanácsnak, hogy mivel mult évi hasonló rendeletét nem teljesítette, most vizsgálta meg a gyógyszer-tárakat és taksáltassa meg a gyógyszereket.

Ugy látszik, a gyógyszerészek több visszaélést követtek el, mert a következő években ismételen fordulnak elő akkor igen jelentékeny összegű birságok.

1676-ban a város pörbe fogja Ber Theodolphus gyógyszerészt, mert rossz gyógyszereket árult és száz tallérra bünteti; 1676-ban pedig pörbe fogja a tanács Kevik Keresztély gyógyszerészt, mert a város rendelete ellenére a gyermekeknek rendelt orvosságot nem jól készítette el. 100 tallérra büntették.

A városi gyógyszerért 1699-ben Schreter János provizor vette bórbe övi 500 forint bérért, a mi óriási emelkedés az 1620-iki állapothoz képest, a mikor Herczeg Sámson csak 26 forintot fizetett érte. Midőn ilyen jövődelmi forrást nyujt a gyógyszerért, nagyon érthető a város feljajdulása, mikor 1712-ben a katonai gyógyszerért Kássára hozzák és a közönségnek megnyitják.

GYÖNGYÖSY PÁL.

„Ugy véljük, hogy csak pro conservatione téli időbe behoztatott ide az mezei patika (katonai gyógyszerért), most széltében mindeneket árul s nem is gondolkodik talán, hogy ez idén mezőre menjen. Patikáinknak már egészen elvette proven-tusát, holott pedig a mi patikánk oly provisióval vagy, hogy sufficiálhat mindenfelé, nemde nem ezelőtt is mind az városbelieknek, mind itt bent levő militiának is sufficiálhatott; ehez az pater jesu-vitáknak is van apothecájok.“

A városi gyógyszerért érdekeinek védel-mére különböző intézkedéseket tesz a városi tanács 1713-ban, mikor a gyógyszerért Amrer Dánielnek adja át. Eltiltja ugyanis a borbélyokat és fürdősokeket, hogy a belső

betegségek ellen bármi általok készített gyógyszer használjanak. Megen-gedik a gyógyszerésznek, hogy két mázsa dohányt tarthat raktáron. A gyógy-szertárra való felügyelettel a város tiszti orvosát (phiscum ordinarium) bizzák meg.

A városi gyógyszerért értéke ez intézkedések következtében erősen emelkedett. 1717-ben Bart Ferencz még 2500 frtért vette át a gyógyszerért; 1736-ban Taurenti János Kristóf már 4000 frtot fizet érte.

Ezek a történet hagyományai, elszórt adatai Kassa város egészségügyi intézményeiről a mult századokban. Annyit a meglevő följegyzésekből is látunk, hogy a korviszonyokhoz képest Kassa városa elég éber figyelem-mel gondozta a közegészségügyi intézményeket.

A mult század végén s a jelen század elején nagy hirben állott Kassán a tudomány-ban és emberbaráti érzésben egyaránt gazdag kisviczai Viczay József, Kassa városának és Torna vármegyének orvosa, született Kassán 1746-ban. Orvosi tanulmányait Bécsben végezte. Huszonöt éves korában tért vissza szülővárosába és sikeres gyógyításai csakhamar híressé tették. Mint keresett orvos is változatlan szorgalommal kereste föl napjában többször is betegeit; viskó vagy palota közt nem ismert különbséget. A szegény betegek számára nem

csak saját költségén csináltatott orvosságot, de ha inségben látta őket, akárhányszor pénzt rejtett ágyukba. 1810. április 5-én halt meg. Utódja és örököse Sihulszky Frigyes városi orvos, kertjében emléket állított tiszteletére, feliratát Desewffy József gróf készíté; hamvai fölé az evangélikus temetőben barátai emeltek kis kápolnát. Viczaynak köszönhető a Sétátér megalkotása is; a ma diszló fák egy részét még ő maga ülteté.

Kassa szülöttei közül a közegészségügy és az orvosi tudományos működés terén még többen tűntek ki, így a már említett (81. l.) *Utzmann* Róbert, a bécsi egyetem egykori neves orvos-tanára és petényi *Gyöngyösy* Pál, a ki Oroszországba származott el, hol mint császári udvari orvos magas méltóságokra emelkedett. A szintén kassai születésű *Joannes Antonius Cassoviensis* már a XVI. században szerepel Krakkóban, mint a lengyel király orvosa.

Kassai születésű híres orvosok.

*

Kassa egészségügyi szabályzata ma a közegészségügyi törvény alapján készülvén, megfelel más városok közegészségügyi szabályzatainak. A közegészségi állapot javítására szolgál az utcák rendezése és aszfaltozása, a köztisztaság érdekében, ragadós betegségek járványára fajulásának meggátolása végett tett intézkedések. Az 1875-től 1895-ig terjedő husz év alatt kétszer volt nagyobb járvány. 1885/1886-ban a hólyagos himlő, 1890/1891-ben a difteria pusztított. Ezenkívül négy ízben kanyaró uralkodott. A vörhenyeg gyakrabban előfordult, de nagyobb terjedelmű járványra egyszer sem fajult. Kassa fekvésénél fogva ki van téve a gyakori északi szélnek, mint azt az időjárás megfigyelések is mutatják, s ezért a meghülésből eredő bajok is sűrűbben fordulnak elő. A közegészségi állapotnak javára éppen nem szolgálnak a még nagy számmal meglevő, szűk, sötét, fülledt levegőjű udvarokkal, vagy udvarral alig bíró régi házak, az udvarokon fertőzött talajban levő kutak. Ezért a halálozás, noha a lakosság számának növekedéséhez arányitva s a járványos éveket leszámítva, bizonyos állandó esökkenést mutat is, még mindig elég nagy, 1000 lakosra 32—34, Budapestnél tehát kedvezőtlenebb. Szembe állítva a születéseket a halálozásokkal, az utóbbi tiz évnek következő képét nyerjük:

Közegészségügy
1875—1895.

	Születés	Halálozás	
1886	1151	1161	Himlőjárvány
1887	1116	938	
1888	1091	1040	
1889	1230	959	
1890	1188	1131	Difteritisz.
1891	1158	1062	
1892	1157	960	
1893	1204	946	
1894	1244	1081	
1895	1178	974	

Megjegyezzük, hogy a halálesetek kimutatása magában foglalja az idegen halottakat is, vagyis azokat, a kik utról, betegen jöttek Kassára. Ezek többnyire kórházi halottak.

KASSAI AGYAGIPARI GYÁRTMÁNYOK.

IPAR ÉS KERESKEDELEM KASSÁN.

KASSA kiváló jelentőségét és gazdagságát, mint a város történetében meg van írva, a XIV. századtól fogva főleg virágzásnak indult kereskedelmének és iparának köszönhető. Hogy e két közgazdasági tényező Kassa város falai között oly magas fokra fejlődött, hogy ama korban Kassát méltán számították az ország első kereskedő városai közé, sőt, hogy szabadalmi és kereskedelmi forgalma tekintetében Budával vetélkedett, az összes felvidéki városokat pedig messze fölülmulta, annak különböző kedvező körülmények összehatása volt az oka. A XII. században betelepült szász polgárok kereskedelemre termett emberek vagy jártas, fejlett izlésű, szorgalmas iparosok voltak, a kik e mellett a politikai viszonyokat és pártvillongásokat ügyesen ki tudták használni üzleti érdekeik javára.

A város fekvése mint tudjuk, szintén kedvezett a kereskedelem fejlődésének. Így lassankint Kassa falai között nagy vagyon gyűlt össze; gazdagok voltak a polgárok, de gazdag a város maga is, mely szívesen adott ajándékot, adóelőleget a megszorult királyoknak, de eszerében mindannyiszor egy-egy fontos szabadalmat vivott ki magának. 1364-ben Nagy Lajos Magyarország felső részét új transzverzális uttal hozta Sziléziával és Csehországgal kereskedelmi összeköttetésbe, mely *Kassán ment* keresztül s így módon Magyarország ki- és beviteli kereskedelmének jelentékeny része a kassaiak kezében összpontosult: Bártfa, Eperjes akkor még csak keletkezében voltak, a szepesi városok csak később alakultak községekké, Kassa tehát majdnem versenytárs nélkül monopolizálta az északi és északnyugati államok felé irányult *külkereskedelmünket*. Kassa a felvidék és alföld érintkezési vonalának gócpontján épülvén fel, mint ilyen nemcsak a kiviteli és

Ipar és
kereskedelem
a XIV. század-
ban.

Augustin

in diesen gezeiten ...

Der Amold

... in dem ...

Der Amold

... in dem ...

Der Amold

... in dem ...

Der Amold

... in dem ...

Augustin

... in dem ...

Der Amold

... in dem ...

Der Amold

... in dem ...

Der Amold

... in dem ...

Der Amold

... in dem ...

Augustin

... in dem ...

Der Amold

... in dem ...

Der Amold

... in dem ...

Der Amold

... in dem ...

Der Amold

... in dem ...

A LEGRÉGIBB CZÉHLEVÉL.

behozatali, hanem a *belföldi kereskedelem* forgalmának is főpontjává fejlődhetett. Erdély egész Brassóig, Nagyvárad vidéke, Szatmár-, Szaboles-, Ung-, Zemplénmegyék és az egész felvidék adásvételi ügyleteit nagy részben itt kötötték, nem is említve a Morvaországból, Sziléziából, különösen Lengyelországból, Oroszországból ide özönlött kereskedőket, a kik azzal is hozzájárultak a város gyarapodásához, hogy árucikkeikkel huzamos ideig tartózkodtak és költekeztek itten.

Végül hatalmasan előmozdították Kassa iparának és kereskedelmének kifejlődését azok a *kiváltságok és szabadalmak*, melyeket a város királyainktól Róbert Károlytól kezdve egész V. Lászlóig nyert, melyek ismertetése a város történetének keretében foglal helyet.

Ilyen szabadalmak: a esőboradó alól való fölmentés, a vásárjog, a városnak az a joga, hogy ügyeit egyenesen a tárnokmesterhez vihesse főlebb, a mindezeknél fontosabb árumegállító jog, melyet Nagy Lajos

Szabadalmak
és kiváltságok.

MENYASSZONYI LÁDA A XVI. SZÁZADBÓL.

1361-ben adott, melynek értelmében az orosz- és lengyelországi kereskedők Kassán tartoztak letenni és eladni árucikkeiket s mely jogot Zsigmond király a belföldi kereskedőkre is kiterjesztett. Később 1402-ben a belföldi kereskedőket mentesítette ugyan attól a kötelességtől, hogy áruikat Kassán rakják le, de a külföldiekre annál szigorúbban róttá rá e kötelességet, elrendelvén, hogy a belföldi kereskedőknek fej- és jószágvesztés terhe alatt tilos az árumegállítási jog kijátszása végett a külföldiekkel szövetségre lépni.

Kiváltságot kaptak Zsigmondtól a kassaiak arra is, hogy a város kebelébe nem tartozók nagyobb bevásárlásokat kizárólag a kassai kereskedőknél tehetnek, sőt a város polgárai is csak bizonyos mennyiségben szerezhetik be szükségleteiket az idegen kereskedőtől, például csak hat vég lengyel-posztót, 4 vég parhetet, 12 kalapot vagy sipkát, fél font sáfrányt stb. vásárolhatnak; korlátlan eladási joguk csak az országos vásárok alkalmával volt. Az árumegállítási jogot azonban fölötte sérelmesnek találták azok a külföldi kereskedők, kik Magyarországgal szorosabb kereskedelmi

összeköttetésben állottak. Így a krakkóiak, kik a Kázmér lengyel király és Nagy Lajos közt 1368-ban létrejött béke megkötésekor kieszközölték, hogy Kassa felé szállított áruikkal ott csak bizonyos napon kötelesek megállani és a kijelölt napok elteltével a Kassán el nem adott árukat az ország bármely más részébe szállíthatják. A kassaiak ez ellen erélyesen remonstráltak ugyan, de csak a Zsigmond és Ulászló közt Bártfán 1423-ban létrejött békekötés alkalmával sikerült régi szabadalmukat Krakkó ellenében is újra érvényre emelni. A belföldi kereskedők is mindent elkövettek, hogy Kassa árumegállítási jogát kijátszák, nevezetesen mellékutakon, Kassa elkerülésével csempészték áruikat más helyekre, vagy hatalmas főurak és főpapok pártfogását megszerezvén, mint azok jobbágysai kiváltságleveleket szereztek Kassa elkerülésére. Mindazonáltal e szabadalom kisebb-nagyobb mértékben egész a mohácsi vészig érvényben állott, míg végre a török hódoltság korszakában több más kiváltsággal együtt elenyészett.

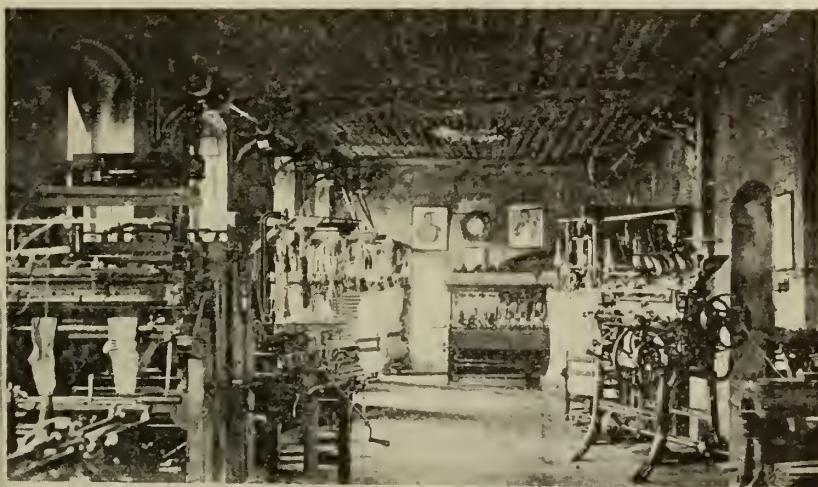
DISZÍTMÉNYES KÁLYHAFIÓKOK A XVI. SZÁZADBÓL.

Jelentékeny kiváltság volt a harminczadtól való mentesség szabadalma is. Mátyás 1464-ben megszüntette ugyan e kiváltságot, de három év múlva a harminczad helyébe az ugynevezett *koronavámot* léptetvén, ennek megfizetésére a kassai kereskedők is kötelezve voltak, azonban Mátyás, némi kárpótlásul a vesztett jogokért, elrendelte, hogy a koronavámból négyezer forint Kassa városának fizetnessék. A kassaiak elvesztett szabadalmuk visszaállítása végett gyakran tettek lépéseket, ezek azonban Mátyás uralkodása alatt nem vezettek sikerre. II. Ulászló alatt 1500-ban a koronavám helyett ismét a harminczad állíttatván vissza, a kassaiak is visszanyerték harminczadmentességi szabadalmukat. A harminczad révén egyébként Ulászló alatt a kassaiak indirekte is némi előnyökhöz és haszonhoz jutottak. A főharminczad ugyanis a felvidékre nézve Kassán állíttatott fel és annak kezelésével a kormány Kassa városát bizta meg, még pedig azért, hogy a város a királynak nyújtott kölcsöneinek törlesztését a harminczad-bevételből elégítse ki.

Végül még ama szabadalmakról kell szólnunk, melyek Kassának *egyedúrusági jogot* biztosítottak. Az egyik a *parhet-gyártás és elárusítás szabadalma*, mely páratlanul áll hazai iparunk történetében. A szabadalom-levél, melyet 1419-ben Zsigmond király adott ki, következőket tartalmazza :

„Egyedül Kassán, és sehol másutt országunk területén, ne készíttessék, tartassék és adassék el barhet, és senki, akár kereskedő, akár pedig más állásu egyéniség ne merészeljen külföldi barhetet bárholman is országunkba hozni vagy pedig innét kivinni, Kassa város bírása és esküdt polgárai beleegyezése nélkül, és akarjuk, határozzuk és rendeljük, hogy a barhet-készítéssel foglalkozók, bárhol tartózkodjanak is királyságunk területén, akár nemesek, akár más birtokosok földjén, akár pedig városokban és szabad-községekben, névszerint Bártfán, kivétel nélkül Kassára vonuljanak vagyonukkal és a barhetmesterség üzéséhez minden szükségesekkel együtt, mesterségüket a jövőben sehol másutt, mint Kassán gyakorlanlók.“

E nevezetes szabadalomra vonatkozólag Kassa város levéltárában husznál több igen érdekes okirat őriztetett, melyek később a takács-ezéhnek adatván ki, e ezéh megszűnte után részben a felső-magyarországi muzeum okmánytárába jutottak, részben elvesztek.

SIPOSS A. GYULA KÖTŐ-SZÖVŐ GYÁRA ÉS GÉPTERME.

Elképzelhető, hogy ennek az egész országra kiterjedő monopóliumnak birtokában a kassai parhet-készítő takácsok és parhet-kereskedők üzlete rendkívül felvirágzott.

A kassai takácsok ezen kívül a *vászonfehérítésre* is széles körű kiváltságot kaptak, de ebben csakhamar osztozniok kellett Bártfával ; de különben is e nem sok technikai ismeretet igénylő házi ipar csakhamar országszerte ismertté lőn.

Kassa legrégebbi iparos lakosai, mint azt a ezéhszabályok igazolják, a takácsok, szabók, kalaposok, esizmadiák, ácsok, kőművesek, kőfaragók, kardinálók, mészárosok, de már a XVI. század közepén jelentékeny iparágak gyanánt jelentkeznek az ötvös, szijgyártó, timár, kerékgyártó, bádogos, bodnár, fazekas, pék, olajütő, kötélgyártó, erszénykészítő, nyereggyártó, kocsigyártó, asztalos, rézműves és gombkötő mesterségek, a XVII. században pedig ezeken kívül már a könyvkötő, órás, puszkaműves, gubás, mé-

Kassa
legrégebbi
iparosai.

zeskalácsos, üveges, késműves, ruhafestő, német szabó, tűcsináló, reszelő-vágó, harangöntő, kárpitós, szitakötő, rostaesináló, sarkantyúkészítő, kordoványgyártó, esztergályos, szappanos és molnáripar is virágzott.

Czéhek.

A kassai iparos-czéhek közül nevezetesebbek:

Takácsok.

A *takács-czéh*, mely Zsigmond királynak a barhet-készítésre vonatkozó kiváltságlevelle birtokában *országos czéh* jellegével birt, minthogy mindazok, a kik parhet-készítéssel foglalkoztak, kénytelenek voltak Kassára áttelepedni, hogy iparukat folytathassák. Például Budáról tényleg Kassára költöztek a parhetkészítők, kiket Zsigmond az utközben teljesítendő vám fizetése alól teljesen fölmentett.

A jólét, melyre a kassai takácsok szert tettek, nagy vonzó erőt gyakorolt a más helyeken lakó takácsokra, kik tömegesen vándoroltak Kassára. Amde a kassai takácsok nem jó szemmel nézték a tömeges bevándorlást, nemesak azért, mivel számuk felszaporodásával a jövedelem csappant, hanem azért is, mert a bevándorlott mesterek közt többen voltak olyanok, kik kontárkodásukkal a kassai takácsok országosan elismert jó hírnevét rontották. A takács-czéh tehát, melynek keletkezési éve ismeretlen, a városi magisztrátust kereste meg a beköltözések korlátozása végett, mely 1481-ben erre vonatkozólag a következő határozatot alkotta:

FRANK HENRIK FIAI PÓTKÁVÉGYÁRA.

„Mi Tohler János akkori Biró, Rusdorfer János, Darholz Pál, Szobranczy Jakab, Schwarcz Mihály, Festő György, Blaudez János, Tót Christian, Szabó Gergely, Grotker András, Kreidler Erasmus, Krugler Christof Cassai Tanácsbeliek.

Mindennek az kikk illik ez levelünk rendiben adgyuk tudtára és értésére, hogy jövének mi előnkbe ez helynek lakószai, ugymint az Szövésnek böcsülletcs Czéhmasteri, előnkben adván az Sok idegen Takácsoknak való be férkezzéseket és az itt lakozókat is, kik az ő czéhbéli Szabadsagok ellen Practicalnak, instálván mi előttünk azzok, hogy az ollyatén Czéh nélkül való, Parancsolnank megh, ne mi ellenünk és Czéhünk ellen cselekednék, hanem inkább, az ki mi velünk edgyütt jót és gonoszt szenyvednek Promovealnank és az idegen ellen oltalmaznánk, hogy így mesterségök után Szerencsesscbben elől mehetnénk. Melynek okáért méltó instantiájokat tekintettük megh és jó tecczésünkblől, ez következendő Punctumokkal Szabadsagokat erősitettük megh.

Elsőben, ha valamely lakos avagy idegen a ki nem Czéhes, négy nyüstös abroszokat be hoz el adni, csak az Szerint adhassa el a mint itten le van tévón az idegennek, hathat forintokon, az itt lakosnak penigh három forintokon, mindazon által illyen conditióval, hogy ha az lakos a munkat nyereségre voné megh, az itt valoktul pedighlen ugy vegye, a mint lehet. Item: az Czéh nélkül való Takácsnak az Varossonnem Szabad negy nyüstös abroszokat csinálni, se vörres pamuttal avagy farcallal szőnie, mert valaki cfélét cselekedendik azzon szót munkat elveszti mellynek két része az Magistratussé, edgyik része penighlen az Czéhet illeti, az kendőken kívül, mellyekhez Pamutot avagy vörres fonalat Szöhetnek és ezen Punctumokat minden Takácsok és Takácsnék observálnia tartoznak. Item: az idegen itten, Semmi fonalat Tiz

forintnak alatta, megh ne vehessen. Item : senki hamis fonalat az Piaczra eladni ne hozzon az Országhbeliek kívül, mert valaki ez ellen cselekszik, annak az ő fonala el vesz, a mint fellyeb megh van irva. Item : valaki nem Czéhes és ezen mesterséget űz, az is az Ő munkája avagy Szövése nélkül el lészen és az Magistratustól megh büntettetik.

Ennek nagyobb bizonyására ezen levelünket az Waros Petsetivel confirmáltuk. Actum Cassoviae Anno Tizennégyszáz Nyolezvaneggyedik Esztendőben (1481.)“

Kiváltságai birtokában a kassai takács-czéh lassanként a hasonnemű felvidéki czéhek főczéhévé lett, a mit a *rimaszombati* takács-czéhnek 1666. május 20-án kelt kötelező irata tanusit, melyben magát a kassai főczéh bizonyos intézkedéseinek aláveti s azt a rimaszombati és más városbeli takács-czéhek, valamint a mesterek közt keletkező viszályokban békebirónak elismeri. Ugyanily kötelező nyilatkozatot állított ki a *csetneki* takács-czéh. Találatott továbbá a czéh fenmaradt okmányai közt egy, a kassai főczéh által 1668. október 2-án a *rozsnyói* takács-czéhhez intézett levél, melyben figyelmeztette a czéhet, hogy ha ők más városoknak merészelnék czéhszabályokat adni, akkor a kassaiak fogják a rozsnyóiaktól az igazi czéhszabályokat elvenni.

Kassai czéh
mint főczéh.

A *magyar szabók czéhe* már a XV. században fennállott, czéhlevelük azonban a város által csak 1621. ápril 6-án adatott ki, míg peesétjük 1806-ból való. A czéhszabályok a következő záradékkal végződnek : „Ché Mesterek voltak az iden való romlott és nyomorult esztendőben, Zoltán Szabó György, Thott Szabó István, Baraniai Szabó Péter és Csiakhy Szabó Dávid.“ A czéhmesterek száma is igazolja, hogy e czéh jelentékenyen erősebb volt a német szabóczéhnél, mely csak a XVIII. században keletkezett.

Magyar
szabók.

A KASSAI GÁZGYÁR.

A *csizmadia- és cipész-czéhek* már a XV. században léteztek ; a csizmadia-
diák 1526-ban kelt czéhszabályai magyarul vannak szerkesztve, e czéh jegyzőkönyvét is magyar nyelven vezette, ellenben a cipész (schuster) czéh 1640-ben kelt szabályai német nyelven vannak kiállítva. A csizmadia-czéh szabályaiból jellemző a II. pont, mely megköveteli, hogy „az Mestereknek Nemzetsegh Levelek is legyen és Hitesék legyenek“, tovább az V-ik, mely az egyes mesterek által felszabadulás és más alkalmakkor a czéh részére rendezendő gazdag lakomák ételrendjét pontosan körülírja.

Csizmadiák és
cipészek.

Az *erszénykészítők czéhe* 1439-ben keletkezett s eredeti szabályai német nyelven voltak szerkesztve, 1628-ból azonban magyar nyelven szerkesztett rövid pótszabályzat maradt fenn, a mely a mesterré felszabeditás feltételeit állapítja meg. E szerint a mesterré avattnak óhajtó segéd tartozott egy hatszögű kerek erszényt tizennyolcz rekeszszel és egy tarsolyos erszényt tizennégy rekeszszel remekben készíteni s ha a remek nem elégitené ki a bírálókat, a remeklő 4 forintot volt köteles a czéhládjába fizetni.

Erszény-
készítők.

A *szücsök czéhe* 1307-ben keletkezett, jegyzőkönyvük, melyet magyarul vezettek, 1650. január 15-től van meg, ennek első oldalán a következők olvashatók :

Szücsök.

„Regestumia az Becsületes Szöts Czehnek ab Anno 1650. 17 Januari.“ A harmadik napon (jan. 19.) választások eszközöltettek még pedig : „Feő Czéhmesterré Colmitius János, 2. Cassai Szücs György uramat, 3. Henkess Szücs György uramat, 4. Tott Szücs János

uramat adgyon Isten erőt Éphséghez hogy eő kegyelmek hasznossan szolgálhassanak az nemes Böcsületes Czéhnek“.

A bevételek és kiadások évnegyedenként sommásan vezetettek be e jegyzőkönyvbe, például január—márziusban bevett a czéh 82 forint 96 dénárt, ebből borra és kenyérré kiadott 51 forintot, marad a czéhládában 31 forint 96 dénár.

Timárok.

A *timár-czéh* a XV. században keletkezett. Szabályai elvesztek; jegyzőkönyvei 1595-ből, 1772-ből és 1839-ből azonban meg vannak.

Sziogyártók.

A *sziogyártó-czéh* 1573-ból kelt, XXXII cikkelyből álló, magyar nyelven szerkesztett, de már alig olvasható kiváltságlevéllel bírt, újabb szabályai 1629-ből valók és 32 pontban sorolják fel a czéhrendet. Jegyzőkönyvei magyar nyelven vezetve 1614-től vannak meg s az akkori czéhszokásokra és az egyes czéhek közt felmerült surlódásokra vonatkozó igen érdekes adatokat tartalmaznak.

Kerégyártók.

A *kerégyártók czéhe* régebben az esztergályos- és asztalos-czéhhez volt egyesülve; a közös szabályzat 1459-ből való, később azonban mindhárom iparág külön czéheket alakított.

Bodnárok.

A *pintér- (bodnár-) czéh* valószínűleg már a XV. században keletkezett.

Csiszárok.

A *csiszár-czéhbe* tartozó fegyver-kovácsok 1557-ben alkottak czéhet; kiváltságlevelüket Lengyel Ferencz kassai bíró 1690-ben adta ki, mivel az 1674-ben kelt eredeti szabályok elégték. Az első pont a következő határozatot tartalmazza:

„Articulus I. Mint hogy ezen böcsületes C-siszár Mesterséghez senkes Mesterséghez, azért a mely Legény oly Szándékkal volna, hogy Czéhben álljon, a Társ-pohárt akarja megh adni, tartozik négy Tallért letenni, annak utánna mossók megh ötet.“

Az *ötvös-czéh* az ötvösművészetről szóló fejezetben van kimerítően ismertetve.

A *kovács-czéh* alakulásáról nincsenek adatok, régi szabályai is elvesztek. Annyit tudunk, hogy a czéh szövetségben állott az eperjesi, bártfai, löcsei és szebeni kovács-czéhekkel s ez a czéhszövetség adott szabadalmakat a felvidéki más városokban lakó kovácsoknak czéhek alakítása végett. Ily szabadalmat nyertek 1692. június 24-én a meczenzéfi kovácsmesterek, kiknek okmányá még ma is megvan, 1696. április 10-én pedig a jászói

NOVELLY SÁNDOR.

kovácsoknak küldtek czéhszabályokat, melyek valószínűleg azonosak voltak a kassai czéh szabályaival.

Lakatosok.

Órásk. Puskaművesek.

A *lakatos-, órásk- és puskaműves-czéhhez* tartozó iparosok közül legelőször 1557-ben a lakatosok alkottak czéhet, de ez a XVII. században az órásk és puskaművesek czéhével olvadt össze. A czéhszabályok igen értelmesen vannak szerkesztve, jegyzőkönyveik 1632-től kezdve vezetettek s ez időből e nemből a legtökéletesebbek; pontosan fel vannak jegyezve a tanonez-szegődtetések és a felszabadítások, sőt azok nevei is, kik inas-esztendeiket megszakitva hosszabb-rövidebb ideig távol voltak. Érdekes a 145. oldalon található következő feljegyzés, mely a lakatos-munkák azon időbeli árára vet világot: „Vettem kilencz pár Sarkantyut egy forinton Lipeseytől. Ugyanakkor nyolez párt tizenkilencz poltrán egy forinton, vettünk hat pár sarkantyut nagyot, hitelben fl. 1. den. 17.“

Molnárok és ácsok.

A *molnárok és ácsok czéhe* 1669-ből származó czéhszabályzattal bírt, magyar, tót és német nyelven. Az ebben foglalt kiváltságokkal éltek azon időben az Abauj-, Zemplén-, Borsod-, Torna- és Gömör-megyékben lakó összes molnárok, kik együtt czéhszövetséget képeztek, amelynek székhelye — ugy-látszik — Kassa volt.

Gombkötők.

A *gombkötők czéhe* már a XVI. században fennállott, mit a nagyszombati gombkötőknek a kassai gombkötő-czéhhez 1593. június 21-éről keltezett

levele tanusítja. Eredeti kiváltságlevelük elveszett, de annak másodlatai 1603-ból, 1699-ből, 1750-ből és 1805-ből magyar és német nyelven szerkesztve meg vannak.

A *fazekas-czéh* egyike a legrégebb kassai czéheknek, czéhszabályzata azonban, mely 1574. szept. 15-iki kelettel van ellátva, jóval a czéh fennállása után jött létre. Hogy a kassai fazekasok és kályhások távolabbi helyeken is jó hírnévnek örvendtek, azt bizonyítja Bártfa város számadási könyve, melyből kitünik, hogy a bártfaiak Miklós kassai mesternek kályhák csinálásáért 1428. február 15-én 1000 denárt fizettek.

A *mészárosok czéhe* a XV. században már virágzott s a kassai mészárosok távolabbi helyekre is szállítottak vágómarhát. Régi czéhszabályzatuk elveszett, de jegyzőkönyveiket és peesétjüket Kassa város levéltárában őrzik.

A *sütők czéhe* a XV. században már létezett, 1561-ben másodlatban vették ki czéhszabályaikat, 1703-ban pedig új szabályokat nyertek.

A *mézeskalácsosok czéhe* 1735-ben nyerte kiváltságait, melyek német nyelven szerkesztvék. A kassai mézeskalácsosok süteményei a város határain túl is nagy kelendőségnek örvendtek.

A *rézműves czéh* 1585-ben magyar nyelven vette ki szabályait, melyek azonban elvesztek.

A *könyvkötők (kompaktorok) czéhe* 1699-ben már létezett s magyar nyelven szerkesztett újabb szabályai 1705-ből valók. Érdekes ebben az 5-ik pont, mely megszabja, hogy Kassa városában négy mesternél több ne legyen, kivéve azon esetet, ha valamely mester fia óhajtana mesterré lenni.

A nevezetesebb kassai czéhekről az imént felsorolt adatok eléggé igazolják azt, hogy e város már a középkorban is egyike volt legjelentékenyebb iparos városainknak, falai között az akkor divott minden iparág kisebb-nagyobb mértékben virágzott s a kassai iparosok készítményei nemcsak a hazai, de a külföldi áru piacokon is tért hódítottak. A kassai régi ipar virágzó korszaka sokáig tartott és jóval később kezdett hanyatlani, mint a kereskedelem, melynek határait részint a felvidéken keletkezett, már nagyobb városok kereskedelme, részint a háborus idők egyre szűkebb körre szorították. A mohácsi vész után a felvidéki városok iparosai, élükön a kassai iparosokkal, az ellenségeskedő verseny kifejtése helyett *szövetségbe* lépnek, melynek czélját egyfelől az ipari érdekek megvédése, másfelől kartellszerű egyezmények létesítése képezte.

E szövetség első nyomaira 1635-ben akadunk, mely év július 6-án Schwerdtel Venczel, Fraumüller Kristóf, Stróbel Sámuel és Blaszevics Lőrincz Kassa városa, Sándor János és Gnersics Menyhért Lőcse városa, Stauff Tamás és Hülldreich Lénárt Bártfa városa, Puttenberger János, Langfelner Dániel és Klein János Eperjes városa, végül Hertel András és Grosznowicz Mátyas Szeben városa részéről azon czélszól jöttek össze, hogy e városok iparosai nevében és megbízásából a szövetség szabályait megalkossák és a kölcsönös érdekvédelem tárgyában határozatokat hozzanak. Később Késmárk iparosai is csatlakoztak e szövetséghez és a 15. pontba foglalt szabályzat határozmányai a városok közt létesítendő limitációk (árszabás) czéljából kiküldendő megbízottak utiköltségeinek fedezésére, az iparosok közt felmerülő viszályok elintézésére, a vásárok látogatása tekintetében a kölcsönösségi jog fenntartására, az egyes városok czéhei között támadt kontroverziák elintézésére, az iparosok ruházatbeli, menyegzői, keresztelői stb. szokásainak egyszerűsítésére irányultak. Ezen általános szövetségen kívül még egyes hasonló czéhek közt külön szövetezések is jöttek létre, minő volt például a kassai és eperjesi gombkötő-czéhek közt 1625-ben létrejött egyezmény, melyben a

DEIL JENŐ.

Fazekasok.

Mészárosok.

Sütők.

Mézeskalácsosok.

Rézművesek.

Könyvkötők.

Felvidéki városok szövetsége.

tanonez-tartás tekintetében állapítottak meg egyöntetű szabályokat. E szövetségek tették lehetővé, hogy a felvidéki városok iparosai közt káros verseny nem fejlődött ki és hogy különösen a városok és megyék árszabályozó jogával szemben az iparosok érdekeiket megvédelmezhették.

Ipar a török háborúk alatt.

Nem sokat vagy legalább nem tartósan ártottak a kassai iparnak azon események sem, melyek a török hódoltság idején Kassán és vidékén végbementek és e várost részint politikai pártoskodások, részint hadi műveletek középpontjává tévék. A jövő-menő idegenek, kik közt tekintélyes pártvezérek is voltak, valamint az átvonuló hadak ugyanis, bár a városnak sok kárt okoztak, annak belbékójét, fejlődését megzavarták, de egyszersmind jelentékeny mennyiségű iparcikket is fogyasztottak s ezek árát jól megfizették. A XVII. század végén azonban, a Zrínyi-Frangepán féle összeesküvés után Kassán az ipari viszonyok is jelentékenyen és hátrányosan megváltoztak. A rémuralom nem nézhette jó szemekkel az ipar- és kereskedelem virágzását, sem az iparosok önállóságát és vagyonosságát, minélfogva nemcsak minden tekintetben nemcsak lábbal tiporta a czélezést is, hanem eljlesztette get, minélfogva e vásárok jobb napok derültek ugyan gét többé nem nyerte vissza, nem nyertek, sőt a Habsburgok vesztettek és kénytelenek vol-

XVII. század.

Hanyatlás.

korlátozta az ipar továbbfejlődését, hek szabadalmait, megtiltva a gyű-a kassai vásárokat látogató közönsé-egyre néptelenebbekké lettek. Később fel, de a kassai ipar régi jelentősé-a czéhek semmi újabb kiváltságot uralma alatt a régiekből is sokat el-tak az egyöntetű czéheljárást inau-guráló kanczellári, illető-leg helytartósági sza-bályrendeletek előtt meghajolni. A XVIII. század elején Kassán már csak 38 czéh lé-tezett, holott 40—50 évvel előbb a czéhek

száma az 50-et még meghaladta. Ezen időtájra esik a kassai iparosok újra elnémetesedése is. A kormány nem jó szemmel nézte azon törekvéseket, melyeket Kassa vá-

Német iparosok betelepülése.

A FELSŐMAGYARORSZÁGI ÉPITKEZÉSI R. T. KERAMIAI ÉS TÉGLAGYÁRA.

rosa önkormányzati jogai és szabadalmi megvédése érdekében kifejtett s ezt a kassai magyarságnak tulajdonitván, nemcsak szívesen mozdította elő kereskedőknek és iparosoknak az örökös tartományokból Kassára való betelepülését, de különböző kedvezmények nyújtásával buzdította is őket a bevándorlásra. A Kassán letelepült, többnyire német ajku iparosok aztán lassankint kiszorították, vagy a versenyben elnyomták a magyar iparosokat, új czéheket alakítottak vagy a régi czéhekben magukhoz ragadták a hatalmat, minélfogva a magyar ipar mindinkább háttérbe szorult.

Ipari oktatás.

A XVIII. század végén kedvezőbb körülmények köszöntöttek be. A gazdasági viszonyok mindinkább konszolidálódtak, béke volt az országban és habár a kassai ipar régi jelentőségét extenzív kiterjedésében többé nem nyerte vissza, de a felvidék piacain jelentékeny pozíciókat vívott ki magának s azokat meg is tartotta. Hogy már ez időben az iparosok iskolai oktatására is figyelmet kezdtek fordítani, bizonyítja hogy 1788-ban *Simay Kristófot*, a kassai normális iskola rajztanítóját a városi tanács egyszersmind az ipariskolai rajztanítással is megbizta.

A XIX. században a kassai ipar a fejlődés terén folyvást előrehaladt,

a város magasabb polgári és katonai hatóságok székhelyévé lőn, ismét nagyobb forgalom fejlődött ki s a kassai vásárok jelentékenyen megnépesültek. Nagyobb iparvállalatok is keletkeztek abban az időben; nevezetesen 1804-ben egy porzellángyár felállítását engedélyezték, 1832-ben két dohánygyár és két porzellángyár állott fenn a városban, utóbbiak közül az egyik Temesvároton, Szegeden és Aradon állandó, Pesten és Debreczenben pedig vásári raktárakat tartott fenn. 1836-ban már három dohánygyár és két kőedénygyár volt, 1843-ban két burnótgyár, egy kőedénygyár, kályhagyár és bőrgyár. Ugyanez évben állított fel a kassai jótékony nőegylet a szegények házában posztókészítő gyárat, melyet 1846-ban e célból alakult társaságnak engedett át. Végül 1844—48-ban több szesz- és likörgyár keletkezett.

A forradalmi napok és az ezeket követő abszolútizmus korszaka magára Kassa városára, az ipari érdekek szempontjából nem volt káros; mai modern ipari fejlődését azonban a város csak az alkotmányos korszak felderülése s különösen a Kassát érintő vasutvonalak kiépítése után nyerte. Ekkor ezen minden tekintetben előnyös ipari központ az alkotmányos kormányzat megfelelő rendelkezései, a városi hatóság által életbe léptetett célszerű intézkedések és a kassai kereskedelmi és iparkamara buzgó törekvései folytán ismét előtérbe lépett s elfoglalta méltó helyét az ország iparos városai sorában.

A kassai kereskedelmi és iparkamara mindjárt a kamarák felállítását elrendelő törvény megalkotása után létesült és később, a miskolci kamara felállítására vonatkozó hatásköre szűkebbre szabtván, még nagyobb figyelmet szentelhetett a kamarai terület ipari és kereskedelmi érdekeinek.

1848. után.

Kereskedelmi és iparkamara.

JAKAB PÉTER TÉGLA-, KÁLYHA- ÉS TERRACOTTA-GYÁRA.

A kamara elnöke id. *Novelly Sándor* kir. tanácsos. Kassán végezvén főgimnáziumi tanulmányait, részt vett az 1848/49-iki szabadságharcban; azután egész erejét és buzgóságát a közgazdasági tevékenységre fordította. A város törvényhatósági bizottságának 1861. óta tagja. Megválasztatván 1875-ben a kereskedelmi és iparkamara elnökének, a legnagyobb buzgalommal szentelte erejét az ipar fejlesztésének. Éveken át volt igazgatósági tagja több pénzintézetnek, köztük a kassai takarékpénztárnak. A közügyek terén szerzett érdemeinek elismerésül ő felsége a Ferencz József-rend lovag-keresztjével s kir. tanácsosi czimmal tüntette ki.

A kamara titkára *Deil Jenő*, született 1846. szept. 16-án Kassán. Jogi tanulmányainak befejeztével tiszt. segédfogalmazó lett a pénzügyminiszteriumban, majd 1868-tól 1871-ig pénzügyi fogalmazó a kassai pénzügyigazgatóságnál. 1872-ben választották a kamara titkárává. Több ipari szakiskolát létesített, szakkiállítások rendezése által közreműködött a felvidéki házi-ipar fejlesztésében. A közgazdasági irodalom és hírlapirodalom terén is sokoldalú munkásságot fejtett ki. Tagja az országos ipartanácsnak, miniszteri biztosa a homonnai, késmárki és turóc-szent-mártoni felső kereskedelmi iskoláknak. Tulajdonosa a koronás arany érdemkeresztnek; Lubló városának díszpolgára.

Az 1880. év végével Kassának lakosai közül 674 volt önálló iparos; hogy mennyi volt az iparos-munkás, arra nézve megbízható adatok hiányzanak. Az 1890. évi népszámlálás azonban már minden viszonylataiban tárgyalja a kassai iparos-lakosság megoszlását. E szerint iparüzéssel, a

Iparos lakosság száma.

kereskedőket ide nem értve, 6584 egyén foglalkozik; s az iparosok eltartottjait is számítva, a lakosságnak fele ipari keresetből él. A fent kitüntetett létszámból esik a tulajdonképeni iparra 3942 férfi, 1427 nő, élvezeti és személyes szolgálati iparra 456 férfi, 654 nő, vándoriparra 2 férfi, házi és népiparra 13 férfi és 60 nő. Önálló vállalkozó volt 939, üzletvezető 42, gépész 6, családi kiségitő 28, segéd 957, tanonc 573, munkás hat éven alul 132, hat éven felül 1501, napszámos 243, szolga 188. Segéd nélkül dolgozott 444, egy segéddel 162, két segéddel 97, 3—5 segéddel 140, 6—10 segéddel 62, 11—20 segéddel 26, 20-nál több segéddel 29 iparos.

1890. decz. 31-én legtöbb munkást az *állami dohánygyár* foglalkoztatott, mely 1260 egyénnek nyújtott kenyeret. Nagyobb számban nyertek még az ipari munkások foglalkozást a következő szakmákban: agyagiparnál 146, vasgyártásnál 95, építészetnél 621, gépgyáraknál 82, nyomdászatnál 45, gőzmalmoknál 59, serfőzőknél 56, téglagyártásnál 132 egyén.

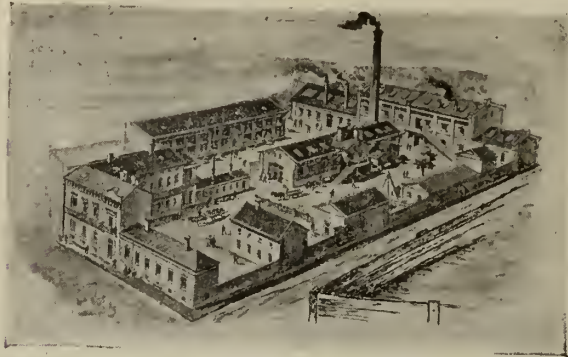
Ipartestület.

A czéhek helyét az *ipartestület* tölti be, mely 1885. november 1-én kezdte meg működését és nagy buzgalmat fejt ki a város ipari érdekei fejlesztése körül, mintegy 900 iparost tart nyilván, tagjainak száma pedig a

800-at megközelíti. A testület élén mint elnök *Krotkovszky* Ferencz áll, alelnök *Ambrózy* Károly, pénztáros *Bohérka* Ede, számvevők *Kosztka* Imre, *Hrabovszky* János, *Markovics* István. Azelőljáróság pedig 36 rendes és 6 póttagból áll.

Az ipartestület *betegsegélyző pénztára* 1892. augusztus 15-én kezdte meg működését, 1894-ben 11,504 forint bevétele volt, melyből táp-, gyógy- és kórházi költségek fejében 3211 forintot, orvosszerekért 1801 forintot, temetkezési járulékok fejében pedig 330 forintot fizetett ki s különböző módon 473 egyént segélyezett.

Kellőképen gondoskodva van az *ipari oktatásról* is, a mennyiben

Betegsegélyző
pénztár

FLEISCHER ÉS TÁRSA GÉPGYÁRA.

jól berendezett három osztályu elsőfoku ipariskola áll fenn.

Kassa városának nagyobb gyári és ipari telepei közül betürendben a következőket soroljuk fel:

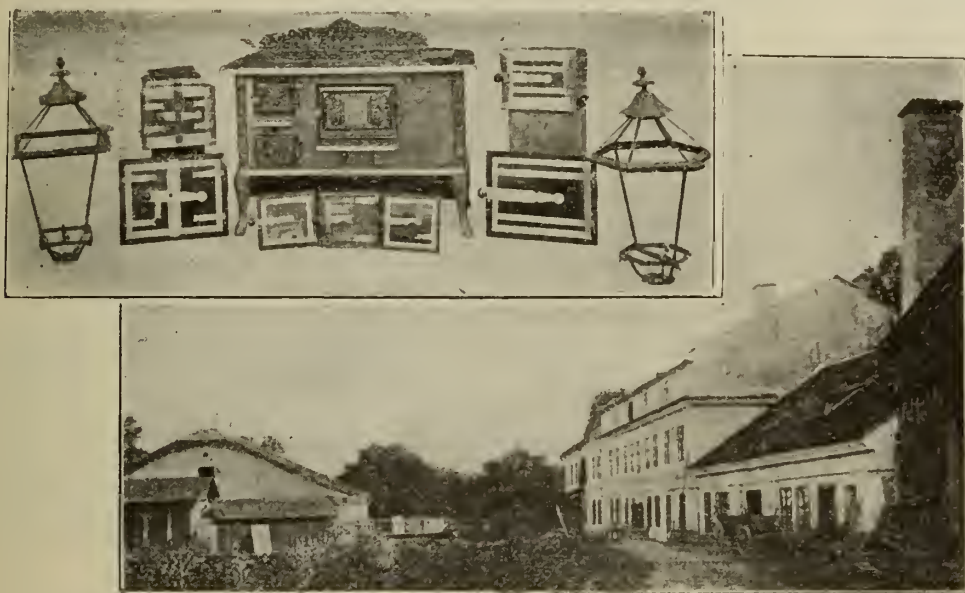
Augsburgi légszeszipartársulat gázgyára. Kassai igazgató Clas Nándor. Megnyitották Kassán 1870. jan 1-én. A gyár területe 8400 □ m., a csőhálózat hosszúsága kb. 40,000 méter. Épületek száma a három gazométerrel együtt 11. Hajtó erő egy gőzexhaustor, egy 2 lóerejű gázmotor. Termelési képesség egy millió köbméter, a munkások száma 40. Szakavatott vezetősérről tanuskodik az, hogy Kassa egyike a legjobban világított vidéki városoknak.

Adler és Gold likörgyára. (Pesti-ut 2/3.) Tulajdonos Adler Adolf. Alapították Adler Adolf és Gold Gusztáv 1871-ben. A gyár két marienbadi pároló készülékkel dolgozik és három épületrészből áll. Különlegessége az u. n. paprika egészségi likőr, melyből Német- és Franciaországba, sőt Belgiumba is szállít. A munkások száma 18, köztük 5 nő. Gyártmányai kitüntetést is nyertek Bécs, Brüsszel, Velence, Düsseldorf, Barcellona, Lipese, Drezda, Pócs, Miskolcz és Deés kiállításain. A helyiségek kb. 1500 □ métert foglalnak el. Érdekes a pároló helyiség, a földszinti raktár, melyben több mint

100 hordóban mintegy 5000 hektoliter különféle szesz fekszik és az emeleti mintaraktár, mely körülbelül 10,000 palaczkban és korsóban a kész és ad-jusztált árut tartalmazza.

Bayer és Bauernebl sör- és malátagyára a Flórián-utczában. Alapította Bayer János 1858-ban. A gyár területe 12,000 □ m. All 5 épületből és 9 pinczéből. A nagy kereslet következtében a régi gyár szűknek bizonyulván, a tulajdonosok egymásodik új gyárat építettek, mely egyike a legjobban berendezett vidéki sörgyáraknak. Hajtó erő: egy 48 és egy 6 lóerejű gőzgép. Munkások száma 50, termelési képesség 50,000 hektoliter. Piaczai Felső-Magyarország, Hajdu-, Szabolcs- és Hevesmegye.

Clas Nándor esermelyvölgyi vasbádog- és lakatosáru-gyára (azelőtt *Halvax és társa*). Egyárat 1870-ben egy konzorezium alapította; különlegessége a takaréktűzhelyek és préselt takaréktűzhely-ajtók gyártása, mely czikkek nagy keresletnek örvendenek. A gyár 4 épületrészből áll és területe 1055 □ m. Hajtóereje egy 8 lóerejű vizikerék. Munkásainak száma 35. Készít: 1500 takaréktűzhelyet és kemenczét, 10,000 sütő csövet, 30,000 ajtót és 1500 légszeszlámpát. Hazai piacok: Felsőmagyarországon kívül Erdély és az Alföld.

CLAS NANDOR CSERMELYVÖLGYI VASBÁDOG- ÉS LAKATOSÁRU-GYÁRA ÉS GYÁRTMÁNYAL.

Kivitel: Galicziába és Romániába. E gyár helyén már a század elején szeszgyár volt, melyet a jelenlegi telep alapítói átalakítottak.

Dohánygyár (Ferencz József-tér 3—4. sz.) Keletkezett 1850-ben. Területe: 1900 □ öl, melyen 9 épület áll. Hajtóerő: egy 16 lóerejű gőzgép. Munkások száma: 1700, köztük 1637 nő. Termelési képesség: 22,500 mm. nyers dohány-anyag, 75 millió szivar és 15,000 mm. dohány.

Delaval Geo E. fa-, vas- és sodronyárugyára (Klobusitzky-utca 4.). Külföldi cég, mely 1890 óta van Kassán. A gyár 6 épületrészből áll 1520 □ m. területen. Hajtóerő: 4 lóerejű gőzgép. Munkások száma 35. feldolgoz 7000 kg. drótot, 32,000 kg. vasat, 800 kg. sárgarezet, 1000 kg. cinket, 6000 kg. öntött vasat és 300 kbm. fát. Kivitele van Ausztriába, Gácsországba, Sziléziába és Olaszországba.

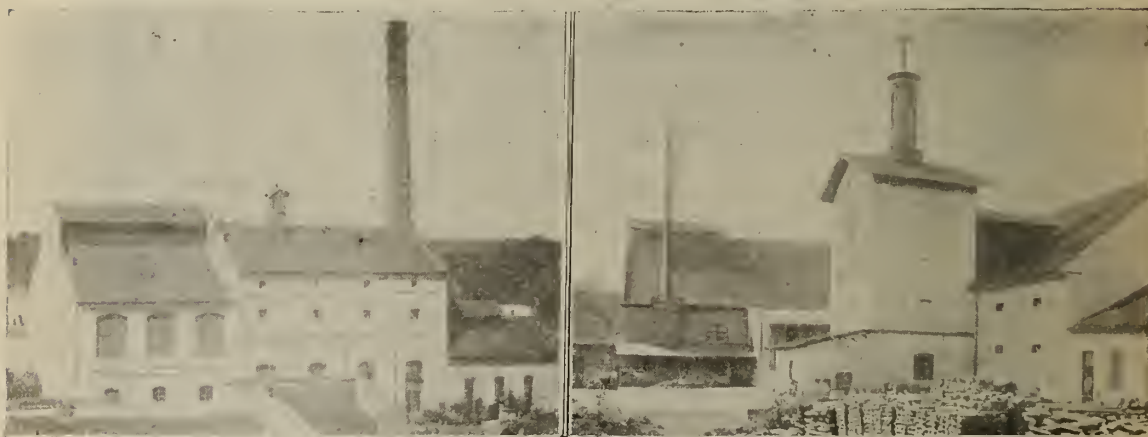
Dunkel W. K. parkettgyára (Andrássy-utca 1.). Alapított 1873-ban. A gyár 8 épületből áll 10,000 □ méternyi területen. Hajtóerő egy 18 lóerejű gőzgép; termelési képesség 100 vagon parkett. Munkások száma 100, köztük 10 nő. Kivitel: Ausztrián, Csehországon és Galiczián kívül a Keletre és Belgiumba.

Eisler Józsiás és fia hajlitott-butorgyára. Hajtóerő egy 20 lóerejű gőzgép. Segédgépek száma 60. Termelési képesség 60,000 darab butor 120,000 frt értékben. Feldolgozott évi famennyiség 1000 köbméter bükkfaléc. Mun-

kások száma 200, köztük 85 nő. Gyártmányai legnagyobb részt a külföldi piacok számára készülnek.

A *Felsőmagyarországi építkezési részvénytársulat* téglá- és keramitgyára (Szepsi ut). Alapított a téglagyár 1872-ben, a keramitgyár 1892-ben. Gyártási ág: kézimunka téglá és keramit járdatégla, — különlegesség: színes, dessin-keramit burkoló téglák. A gyár 13,500 □ m. területen 29 épületből áll. A keramitgyár hajtóereje egy 50 lóerejű gőzgép. A munkások száma: 300, köztük 100 női munkás. Gyártási képesség 9 havi munkaidő alatt 9 millió téglá és 12 havi munkaidő alatt másfél millió keramitlap. A gyár keramitgyártmányainak elárúsításával Kassán a Fleischer és Schirger cég van megbízva. A gyár, mely egyike a legujabb ilyenmü telepeknek, mintaszerűen van berendezve és szakszerű vezetése folytán föltétlenül kitűnő és versenyképes árut gyárt.

Fleischer és társa vasöntője és gépgyára (Vám utca 12.). Alapította Müller János 1869-ben. Czégtagok: Fleischer Kálmán és Schirger Gusztáv. Különleges gyártási ága a gazdasági gépek, melyek messze, a vármegye határain túl is nagy kedveltségnek örvendenek. A gyár 14 épületből áll és 11,880 □ m. területtel bír. Hajtóerő egy 16 és egy 6 lóerejű gőzgép. A munkások száma 120. Termelési képesség kb. 120.000 frt értékű gazdasági gép, malom- és olajgyár-berendezés, transmissio, gőzgép, szeszgyári gép-

BAYER ÉS BAUERNEBL RÉGI ÉS ÚJ SÖRGYÁRA.

javítás és kb. 4500 klgr. vasöntvény. Kiviteli piacai: Csehország, Galiczia, Belgium és Németország. A cég gyártmányai kitűnő minőségűknél fogva — a dunántuli részt kivéve — az egész országban el vannak terjedve.

Frank Henrik fiai pótkávégyára (Pesti ut). A kassai gyárat 1887-ben alapították. Területe 21,000 □ öl, melyen 9 épület áll. Hajtóerő egy 30 lóerejű gőzgép; a munkások száma 235, köztük 175 nő. Termelési képesség 15—20 ezer mmázsa, mely azonban az üzem teljes kihasználása esetén 50,000-ig fokozható. Kiviteli piacok: Galiczia, Bukovina, Szilézia, Morvaország, Szerbia, Bulgária, Orosz- és Törökország. A telepet gyári vágány köti össze a vasuttal. E gyár a vármegye egyik legfontosabb és leghasznosabb ipartelepe, a mennyiben egy új mezőgazdasági ágat, a czikóriatermelést honosította meg.

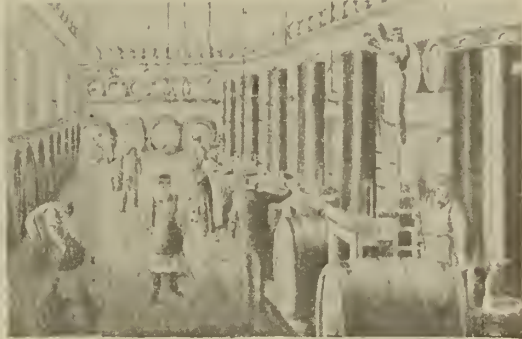
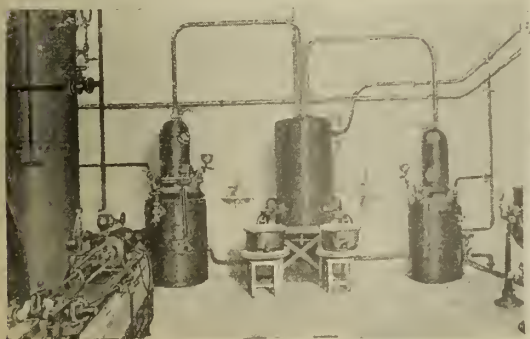
Jakab Péter téglá-, kályha- és terracotta-gyára (Szepsi ut). Alapított 1878-ban. Különleges gyártási ág a kályha- és terracotta-gyártás, mely czikkegek úgy mintázás mint anyag és kivitel dolgában elsőrendűek. A gyár területe 14,000 □ m. és 21 épületből áll. A munkások száma 160, köztük 60 nő. Termelési képesség 9 havi munkaidő alatt kb. 10 millió darab. A gyár tégláit messze vidékre hordják, terracotta-készítményeit pedig egész Felsőmagyarországon ismerik. A fejezet élén levő fejkép e készítmények mintadarabjainak csoportját ábrázolja.

Kohn testvérek és gróf Csáky Rezső konyak-, likőr- és rumgyára, (Szepsi ut 6). Mindkét cég tulajdonosa: *Aufricht Fülöp*. Alapított: a likőr-gyár

1850-ben Kohn József, a konyak-gyár 1889-ben Aufricht Fülöp által. Különlegessége a meleg uton, francia rendszer szerint készített likőrkrém. A gyár területe 1800 □ m. és két épületből áll. Hajtóereje egy 8 lóerejű gőzgép. Munkások száma 15. Kivitel: Ausztriába, Bosznia- és Herzegovinába. A konyakgyár Stolarféle desztillátorral van felszerelve, melyen naponkint kb. 3 hektoliter konyak párolható. E jóhírű gyártmány védjegye a gr. Csáky-czimer: koronás hermelin-paláston kék mezőben egy levágott török fej. A gyár, versenyképességére való tekintettel, állami kedvezményben is részesül.

„Unio“ felsőmagyarországi malomipar részvénytársulat (Pesti ut 7.) alapított 1892-ben. Tulajdonosa a kassai kereskedelmi bank és a magyar ipar és kereskedelmi bank. A telep területe 12,000 □ m. és 7 épületből áll. Hajtóerő egy 250 lóerejű gőzgép. Munkásainak száma 80, termelési képessége 120,000 m.máza. Hazai piaca Felső-Magyarország, kivitele: Csehországba, Sziléziába és Galicziába irányul.

Kuszka és Orth esztergályozott és asztalos butor-tárgyak gyára (Kakas uteza 6). Alapította Kuszka Nándor 1869-ben. Különleges gyártmányai: keretléczek, szobrászati famunkák, dohányzó- és teaasztalok, ruhafogasok, esztergályozott székek stb. A gyár területe 750 □ m. Hajtóerő egy 6 lóerejű gőzgép. Munkások száma 30. A gyár 20 vagon fát képes feldolgozni; 20 esztergáppal, gőzgyaluval,

ADLER ÉS GOLD LIKÓRGYÁRA.

számos legújabb szerkezetű gőzmunkagéppel van felszerelve és gyártmányai az egész országban el vannak terjedve.

Lang József ács-, építőasztalosmunka- és parkett-gyára. (Kalvária uteza 14.) Alapított 1882-ben. A telep területe 30,000 □ m., melyen 11 épület áll. Hajtóerő egy 60 lóerejű gőzgép. Munkások száma 75. Termelési képessége 100 vagon áru. E üzég üzlete nemcsak Kassára és Felső-Magyarországra, hanem az ország egyéb részeire is kiterjed. Ács- és építőasztalosmunkáival mint vállalkozó messze a vármegye határain túl is jó hírnévnek örvend, parkettgyára pedig sikerrel versenyez a többi hasonló gyárakkal.

Lepesch és fia serfőzője (Szepsi ut 27.). Alapított 1870-ben. A telep területe 8000 □ m., melyen 4 felső épület és 12 pincze áll. Hajtóerő egy 5 lóerejű gőzgép. Munkások száma 60, köztük 10 nő. Termelési képesség 40,000 hektoliter.

Siposs A. Gyula mechanikai kötő-szövő és harisnyaneműek gyára. (Szepsi ut 38.) Alapított 1876-ban. A mintaszerűen berendezett és vezetett gyár,

mint különlegességet, katonai alsó ruházatot készít. Területe 1522 □ m., melyen 3 épület áll. Hajtóerő: egy 4 lóerejű gázmotor. Munkások száma 70, ezek közt 60 női munkás van. Termelési képessége 120,000 frt értékű áru. Piacza az egész ország, de még Galíciába is szállít. Sípóss A. Gyula gyártmányai országos hírnévnek örvendenek. Ő volt Magyarországon ez iparágak uttörője és megalapítója. Gyára körülbelül 130 különféle munkagéppel van felszerelve, melyek közt mintegy 65 kötőgép, 10 legújabb szerkezetű kötve szövő körgép van. Gyárát legutóbb kibővítette és esinos földszintes épületrészt toldatott hozzá.

Sztudinka Gyula és fia bútorgyáros és épületasztalos (Szepsiút 12). Alapította Sztudinka Gyula 1867-ben. Egyszerű és diszbutorokon kívül kárpitos, képfaragó és esztergályos munkákat is gyárt. A gyár területe 4000 □ m., melyen 6 épületrész áll. A munkások száma 25. A gyár kb. 50 vagon fát képes évenként feldolgozni. Ifj Sztudinka Gyula 1894. óta a

KOHN TESTVÉREK LIKÖR- ÉS KONYAKGYÁRA.

egyetlen tagja, melynek külföldön, nevezetesen Münchenben és Párisban szerzett gyakorlati tapasztalataival hasznos szolgálásokat tesz. A gyár udvari részét a különböző műhelyek, munkagéptermekek, raktárak, csomagoló-, iroda- és tervező helyiségek, faszárító színek stb. foglalják el, míg a nagy kiterjedésű, díszes üzlethelyiség az utcára nyílik. E helyiség fölött vannak a berendezett interieurök.

Termény- és áru- raktár részvénytársulat (vasuti telep); czélja: raktározás és bizományi adás-vétel. Alakult 1891-ben. Tulajdonosok: a kassai kereskedelmi bank és a magyar ipar és kereskedelmi bank. A telep területe 3600 □ m., melyen a raktár-épület áll. Hajtóerő

mmáza.

Ungár Ignác és fia keményítő és siker-, árpagyöngy- és gabnatisztító-gyára (Szepsi-út). A gyár 1866-ban keletkezett. Területe kb. 5000 □ m., melyen 8 épületrész áll. Hajtóerő egy 100 lóerejű gőzgép. Munkások száma 50, köztük 8 nő. Termelési képesség 20 mm. keményítő, 5 mm. siker, 80 mm. árpagyöngy, ezenkívül tisztít 24 órai munkaidő alatt kb. 350 mmázsát. Kivitel főleg Ausztriába.

Mint nagyobb ipartelepek, melyek gyárszerű üzemmel bírnak, felemlítendőek még:

Balló Ferencz kályhagyára. (Pesti út.)

Bagoly Antal és tsa betonmunkák, csatornázás, aszfaltozás és házfedések vállalata. (Kakasuteza 8. sz.)

Czimbalek és Harnicsár szivattyu, vízvezeték, központi fűtés és erőátviteli berendezések vállalata. (Tehánysor 1. sz.)

Genzovics Ödön parkett-gyáros és épületasztalos. (Hollóuteza 3).

Grausz Jakab stearin- és paraffingyára. (Vámuteza 7).

Hajdu Imre szappangyára. (Főuteza 45).

Haltenberger Béla festőgyára. (Szerecsenuteza 3).

Klaudny Ede kályhagyára. (Mészárosuteza 11).

Kolacsek Vilmos ezementgyára. (Gátsor 1).

Legányi Samu butorgyára. (Szénatér 3).

Matyasovszky Mihály kályhagyára. (Kovácsuteza 12).

Itt van a *Csányi műmalom részvénytársaság* városi irodája (Főuteza 83.), mely telepről más helyen írunk bővebben, továbbá a

„*Kassai gőz- és kádfürdő részvénytársaság*“ (Rózsateza 12. sz.) és a *Schalkház nagyszálló részvénytársaság* (Fő-uteza), mely Kassának legelkelőbb s a magyarországi vidéki városok elsőrangú fogadói közé tartozó szálló.

Nagyobb szabású, jól berendezett *könyvnyomda* három van Kassán, még pedig: *Bernovits Gusztáv* Kossuth-uteza 16., *Ries Lajos* Főuteza 58. és *Werfer Károly* Fő-uteza 64.

Kereskedelem
a XIV. és XV.
században.

Kassán a XIV. század elejétől fogva a mai napig a kereskedelem folyvást karöltve járt az iparral. A XIV. században, azaz Róbert Károly szabadalma óta lett Kassa kereskedő várossá a szó valódi értelmében, mert addig kisszerű kereskedelme csak a helyi piacra

LANG JÓZSEF ÁCSTELEPE ÉS PARKETTYÁRA.

szorított. De az említett szabadalom óta sokkal gyorsabban is emelkedett a kereskedelem a virágzás tetőfokára, mint az ipar.

A kassai kereskedelem virágzásának legszebb korszakát *Nagy Lajos* alatt és *Zsigmond* uralkodásának első szakában élte. Nemesak Nagy-Szeben Nagyvárad és Buda vidékéről jönnek, hanem lengyel, sziléziai, eseli, orosz és más országokbeli kereskedők is előzönlük a kassai piacot. A váltópénz sokszor már nem volt elég az adásvétel közvetítésére, s a város kénytelen a forgalmat az ugynevezett „*kassai márka*“ kiveretésével megkönnyíteni, mely pénz nem csak a kassai piacon szolgált fizetési eszközül. De a kassai kereskedők nem elégedtek meg azzal, hogy saját városuk piacán közvetítsék az áruforgalmat, sűrűn látogatták a jelentékenyebb vásárokat; behatoltak Erdélybe, sőt egyes kiválóbb forgalmi pontokon állandó fiókraktárakat tartottak fenn és összeköttetésekkel behálózták Lengyelországot, sőt Oroszország közelebb fekvő piacait is. 1394-ben a kölcsönösség alapján Krakkóval kötöttek kereskedelmi szerződést. Az adásvétel főtárgyát *nyerstermények* képezték.

Már fentebb említettük, hogy az Alföld a kassai piacra szállította termény-főleslegeinek nagy részét, a város és vidéke pedig nagy mennyiségű

hort árusított el, melynek termeléséről Kassa már a XIII. század végén is híres volt, s melyre nézve szintén többféle kiváltságot élvezett.

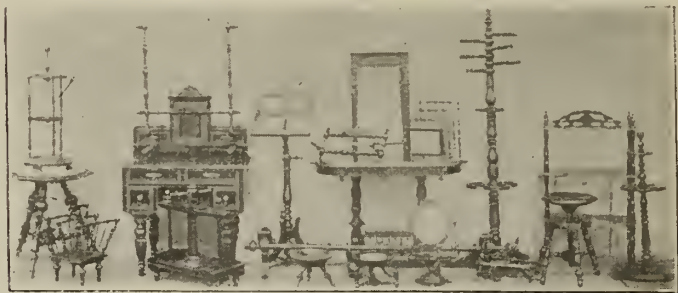
Kereskedelmi
tárgyak.

Jelentékenyebb volt a kassai kereskedők szerepe azon áruk forgalmának közvetítése terén, melyeket a külföldről akár az országban való fogyasztás, akár továbbadás céljából behoztak. E tekintetben Kassa a szó valódi értelmében *gyűjtő piacza* volt a különnemű áruk, különösen az ország határain kívül termelt nyersterményeknek, ipari készítményeknek és félgyártmányoknak. Ezek sorából főleg említenünk a bársony, selyem, lengyel patyolat, török selyem, barhet, olasz, angol, morva, iglói, boroszlói stb. posztó-áruk, mindennemű fonalak, zsinórok, paszományok, szörme-áruk és drága-prémek, bors, gyömbér, sáfrány, szegfűszeg, fahéj és egyéb gyarmatárak, ékszerek, fegyverek, lőszerszámok, kocsik, egyházi felszerelések, ruházati cikkek stb.

Tárházak.

Az árukat bolthajtásos raktárakban helyezték el, melyek szűk utcákat képeztek. Ezen utcák a közlekedés céljára szolgáló szélesebb utcáktól vasrostélyokkal voltak elválasztva, melyeket éjjelen át zárva tartottak, a raktárak körül pedig fegyveres őrök czirkáltak.

A detail-eladás céljára azonban nyílt boltok is voltak a város főbb utcáin. Akkor építettek ugyanis a házak elé, különösen az osz-

losop előtornác felhasználásával azon esarnokokat, melyek nyomai még csak nem igen régen enyésztek el.

Kereskedő társaság és szabályzata.

Kassa kereskedőinek körében a testületi közszellem hamar kifejlődött,

KUSZKA ÉS ORTH ESZTERGÁLYOZOTT BUTOR GYÁRA ÉS GYÁRTMÁNYAI.

ugy hogy érde-

keik kölcsönös megvédése végett *kereskedő társaságot* alakítottak. Hogy mikor keletkezett e társaság, azt a rendelkezésünkre álló adatok alapján megállapítani nem lehet, de kétségtelen, hogy 1475-ben már létezett s jelentékeny működést fejtett ki a kassai kereskedők érdekeinek megvédésében.

II. Ferdinánd király idejében már rendes *szabályzattal* is birt a kassai kereskedő társaság.

A szabályzat, mely először is elrendeli az ünnepi munkaszünetet, a következőket tartalmazza:

„Mivel hogy első s kiváltképen való feő vége embernek az Istennek imádása, tiszteletnek megadása s az oörök életnek keresése legien, végeztünk: hogy vasárnapokon és más ünnepnapokon is ez mi társaságunkbeli kereskedő rend között senki boltiának meghnyításával kereskedést ne üzzö és ne árulion, az oöregh uraimnak érdemes büntetése alatt; hanem kiki keresztieni hivatalia szerint az Isteni tiszteletre rendölt napokat meghszentelvén, azután Iston segítségével exerceallia hivatalát.

Azután az idegen országokból jövő kereskedők ellen intézkedik, a kik „nemesak ez mi Társaságunkbelieknek veszik el keniereket, de seőt ez városnak lakosit s ez darab föld-

nek Indigenáit is teljességgel nadálíképpen szíják. Ezeknek a harminczad lefizetése után legyen kötelességük, marhájukat azaz áruczikkeiket a kereskedelmi társaságtól kirendelt személyeknek megmutatni, s áruczikkeiket csak azon a módon adhatják el, amint az a társaságbeli kassai kereskedőkre nézve meg van állapítva, de a nem kereskedő polgároknak és idegeneknek csakis a vásárkor; különben áruczikkeiket elkobozzák s abból két rész a városi tanácsot, egy rész a kereskedelmi társaságot illeti.

Megállapítja ezután a szabályzat a kassai kereskedők érdekeiben, hogy mekkora mennyiség legyen a minimum, a mit egyes áruczikkekből eladni, vagy az idegen kereskedőtől venni szabad. Kevesebbet nem szabad mint fél vég bársonyt, ötven sing (rőf) selyemszövetet, tíz vég gyolcsot és négy rőfös lengyel patyolatot, egy font aranyfonalat, négy levél skóffium-aranyat, négy kötél flanelt, fél mázsa gyömbért, fertálmázsa nádmézet, egy mázsa borsot, két font sáfrányt, fertálmázsa kék vagy más fonalat. Az aprólékos dolgokból huszonöt forintnyinál kevesebbet nem volt szabad eladni; olasz, angol és hasonló posztóból fél, morvai, iglói, boroszlói posztóból öt végnél kevesebbet. Ha valaki a polgárok közül mégis ennél kevesebbet akarna vásárolni az idegen árusembertől, akkor tartozék megkérni a Társaság öreg urait (előjáróit), „és az Eöreggh Uraim láttassák meg, kinek s mit kell engedni az eő szüksége és követése szerint“. A mit Kassára bevitték, azt ott kell letenniök az idegen kereskedőknek s nem szabad semmiféle ürügygel másfelő vinni; hogy a ki ez ellen vét, javainak konfiskálásával lakol. Ha a városban kobozzák el áruit, két harmadrésze legyen a városé, egy a Társaságé, ha pedig a város határán kívül konfiskálják, egy harmadrészt kapjon ő Felsőge, egyet a Társaság, egyet az illető hely földesura.

Kassai kereskedő csak az lehet, a ki bizonyos inasestendőt töltött ott; ha idegen akar megtelepedni s bebizonyítja, hogy kitöltötte inaséveit, az ha szegény, fizessen a Társaság ládájába 25 forintot, ha tehető, az „öreg uraim“ által megállapított összeget. Más azonban, mint magyar és német nációju be ne fogadtassék. Inast vagy boltoslegényt csak az öreg uraim valamelyikének vagy megbizottjának jelenlétében szegődtethessen a kereskedő; az inas nyolcz de legalább hat évig szolgáljon, ruhája morvai vagy maixner posztóból, vagy ura viseltes ruhájából álljon. Ha felszabadul, fizet a Társaság ládájába 2 arany forintot, a levélváltásért egy tallért. Inasoknak és legényeknek nem szabad másutt szállást tartani vagy holmijukat máshol tartani. Ruhát sem szabad uruk akarata nélkül csuáltatniök. Az a kereskedő, a ki másnak legényét vagy inasát elcsalja, tíz forint büntetést fizessen.

Ha valamely társaságbeli kereskedőt az uton kifosztanak a tolvajok, tartoznak az „öreg uraim“, a mint a szerencsétlenségről értesülnek, tíz lovaszt a károsult mellé adni, hogy a latrokat fölkereshesse.

A tagok kötelesek egymás tiszteletben tartását ótalmazni; a ki tanuja annak, hogy egyik a másikat gyalázza, tíz forint birság terhe mellett tartozzék az öreg uraimnak följelenteni, a kik kisebb vétségekben maguk intézkednek; de ha a bevádolt kereskedő súlyos büntetést el, lopást, paráznaságot, vérontást, akkor át kell adni a bírónak és a nemes Tanácsnak.

A társaságnak évenként négyszer legyen kongregációja (közgyűlése); husvét negyed napján, Sárlósboldogasszony utáni nap, Szent Mihály napja után való napon és farsang táján. A ki távol marad, egy forint büntetést fizet. Közköltségre minden tag minden alkalommal tizenöt pénzt fizet. A Társaság ládáját az évenként szavazattöbbséggel választott hiteles személy őrzi. Kötelezi a szabályzat a fiatal kereskedőket, hogy a lövésben is gyakorolják magukat s a legjobb lövőknek évenként kitűzött jutalomdíjat adott a társaság.

Szigoruan megtiltja a szabályzat az uzsorát és csalást.

„Végre hogy az mi Társaságbelieink között felettebb való *uzsora és Isten ellen való nyereségűzés ne találtassék*: decernáltuk, hogy az öregh Uraimék affélékre hivataliök és conscientiájok szerint szorgalmasan vigiazzanak, s mindezek mind publice, mind privatim megh is intsenek, hogy *kiki marháját Isten és io lelkiismeret szerint dirigálja s felebaratiat megh ne csallia. Alioquin az kik marhaokat érdemes és illendő arranal fellibb adni comperialtatnák, affélék ellen érdemes büntetéssel ezen dolgot a magistratusnak is értésire adván, conscientiose és igen serio animavertalianak. Hogy így másoknak kárral az magok hasznanak felettebb való illetlen keresése Isten és felebaratiök szeretinel feliebb ne legien.*“

A kassai kereskedő társaság élén az *öreggek* állottak, kiknek száma tizenkettő volt s élethosszigan választattak. Az *öreggek* közül egyik az elnöki széket töltötte be és ezt *birónak* nevezték. A társaság szervezete különbözött a ezéhek szervezetétől, de a ezéheket megillető jogokat gyakorolt. Jegyzőkönyveit a társaság németül vezette, e jegyzőkönyvek 1687. január 14-től vannak meg. A társaság legrégibb pecsétje egy középen álló alakot ábrázol,

Kereskedő
társaság szer-
vezete.

mely mérleget tart kezében, körirata olvashatatlan, évszámmal nincs ellátva; a második pecsétnyomón Merkur alakja látható, kezében pecsétet tart s lábai előtt horgony fekszik, köriratából csak e szavak olvashatók; „Handlungs Gremium insigel.“ — A legújabb pecsétnyomón ábra nincs, csupán e felirattal van ellátva: „K. K. Priv. Caschauer Handlungs Gremium 1769.“ Mindhárom pecsétnyomó vasból van. A társaság *Mária Teréziától* új szabályzatot nyert, mely lényegileg a régi szabályzattól nem sokban különbözik, függő pecséttel van ellátva s a királynőn kívül *Eszterházy Ferencz gróf* és *Jablánczy József* irták alá. — A társaság harmadik szabályzata *I. Ferencz* király idejéből való.

Hanyatlás.

Kassa kereskedelmének gyors emelkedését még gyorsabb hanyatlás követte. Erre az első okot *Zsigmond* és a lengyel király közt kitört viszálykodás adta meg, melynek következtében *Zsigmond* Lengyelország anyagi erejét gyengítő intézkedésekhez nyult, 1430-ban Kassának szigorúan meghagyván, hogy azon kereskedőit és polgárait, kik Lengyelországot bejárják és ott kereskednek, hazatérésre hívja fel és senki a város polgárai közül fej- és jószágvesztés terhe alatt Lengyelországba árukat ne vigyen, Lengyelország kereskedői és üzerei előtt pedig minden, az országba vezető út és ösvény gondosan zárassék el. Habár *Zsigmond* e tilalomért többféle

SZTUDINKA GYULA ÉS FIA BUTORGYÁRA.

más előnyökkel igyekezett a kassai kereskedőket kárpótolni, a kár, mit a Lengyelországgal való élénk kereskedelmi összeköttetés megszakítása okozott, nem volt ellensúlyozható s annak következményeit a kassai kereskedelem nagy mértékben érezte. Láttuk a fent mondottakból, hogy Magyarországból Lengyelország felé és onnét ide irányuló áruforgalomnak majdnem

egyedüli közvetítői a kassai kereskedők voltak. E forgalom pedig igen jelentékeny volt, a mennyiben Magyarország kivitelre szánt nyers terményeinek jó nagy részét az akkor népes és vagyonos Lengyelország fogyasztotta el, míg viszont a lengyel kereskedők Kassán át bőrökkel, prémárukkal stb. látták el Magyarországot. A béke Magyar- és Lengyelország közt nemsokára helyreállt ugyan, de a kassai kereskedők csak kis részben bírták az összeköttetések megszakadt fonalát ismét összekötni s elvesztett piaczaikat visszanyerni. Másfelől Kassa kereskedelmi jelentőségét a szepesi városok kifejlődése csökkentette; e városok és Kassa kereskedői közt élénk verseny fejlődött ki, mely hasznára vált az ország kereskedelmének, de a kassai kereskedők üzleti terepét egyre szűkebb határok közé szorította. Hozzájárult ehhez az is, hogy *Mátyás* király a kassai kereskedők egyedárusági jogait nem igen respektálta, sőt egyes kiváltságokat eltörölt és míg székvárosának, Budának fejlődését kereskedelmi szempontból is hatalmasan előmozdította, Kassáért semmit sem tett. *Mátyás* halála után pedig az oligarchia lábrakapása okozott Kassa kereskedelmének súlyos veszteséget. A *Zápolyák* és *Perényiek* sok sérelmet ejtettek a város szabadalmain, a főpapok és főurak jobbágyai kifosztották

az utazó kereskedőket, míg sok földesúr terhes vámokat szedett a birtokain átvonuló kereskedőktől nemcsak áruik, hanem személyük után is. Ezen bajokat azonban még csak leküzdötte a város szivós életereje s kereskedelmének virágzását, habár szűkebb körben is, képes volt fentartani, de a mohácsi vész után, midőn a kettős fejedelemség pártokra szakította az országot és a török-hódoltság egyre terjedt, a hazai kereskedelem és vele együtt a kassai egyre több akadályt talált utjában. Ehhez járult, hogy a XVI—XVII. században Lengyelország szomorú politikai, erkölcsi és anyagi állapotok szinterévé vált s az ez irányban újra kifejlődött kereskedelem majdnem teljesen megszűnt.

Kereskedelem a Habsburgok alatt.

Kassa kereskedelme így szorult folytonosan szűkebb körre és már a *Habsburgok* uralma kezdetén annak nemzetközi, de sőt országos jellege is majdnem egészen elenyészett. A kereskedők igyekeztek ugyan régi kiváltságait fenntartani, megszakadt összeköttetéseiket újra biztosítani, de e törekvéseik kellő támogatásban nem részesültek és csak azon intézkedések voltak a kereskedelem érdekében fenntarthatók, melyeket a város és a kereskedők saját hatáskörükben létesíthettek. Emiatt azután számos kereskedő

elköltözött, a régi híres kereskedőházak utódai más foglalkozás után néztek, a nagy áruraktárak kiürültek s háborus időben katonai lakásul vagy börtönül használták. A kereskedelem hanyatlásának elég bizonyítéka az, hogy Kassán 1762-ben, egy azon időbeli hivatalos összeírás szerint, összesen már csak 32 kereskedő volt.

A SCHALKHÁZ NAGY SZÁLLÓ.

A XVIII. század végéről maradt fenn az alábbi *árszabás*, mely néhány fogyasztási cikk azon korbeli árait tünteti fel. Ez az árszabás 1792-ből való s azt január 17-én Abauj, Torna, Borsod, Szepes, Sáros és Zemplén megyék képviselői, a megyei közigazgatási kormányzat limitacionális jogánál fogva Kassán tartott ülésükben állapították meg.

XVIII. század-beli árszabás.

Tartalma a következő:

	Hus	Olvasztatlan faggyu	Olvasztott faggyu	Közönséges gyertya	Pamutbélii gyertya
60— 70 frtig	2 kr.	6 kr.	7 kr.	10 ¹ / ₂ kr.	11 kr.
70— 80 „	2 ¹ / ₂ „	7 „	8 „	11 ¹ / ₂ „	12 „
80— 90 „	3 „	8 „	9 „	12 ¹ / ₂ „	13 „
90—100 „	3 ¹ / ₂ „	9 „	10 „	13 ¹ / ₂ „	14 „
100—110 „	4 „	10 „	11 „	14 ¹ / ₂ „	15 „
110—120 „	4 ¹ / ₂ „	11 „	12 „	15 ¹ / ₂ „	16 „
120—130 „	5 „	12 „	13 „	16 ¹ / ₂ „	17 „
130—140 „	5 ¹ / ₂ „	13 „	14 „	17 ¹ / ₂ „	18 „
140—150 „	6 „	14 „	15 „	18 ¹ / ₂ „	19 „
Borjúhus fontja				4	kr.
Gyenge bárány				3—4	„
Juh- és kecskehus				2 ¹ / ₂	„
Friss disznóhus				6	„

Bőrös pecsenye	7	kr.
Sós száraz szalonna	18	„
Sós nyers „	15	„
Uj háj „	15	„
Ó háj „	18	„
Egy pár esirke	10	„
„ „ „ falukon	9	„
„ „ „ kappan	24	„
„ „ „ falukon	21	„
„ „ „ tyuk	18	„
„ „ „ kacsá	15	„
Nem hizott lud	34	„
„ „ „ falukon	30	„
Pulyka-kakas	54	„
Tojópulyka	24	„
Nyolez tojás tavaszkor és nyáron	3	„
Tiz „ „ „ „ falukon	3	„
Hat „ „ őszszel és télen	3	„
Nyolez „ „ „ „ falukon	3	„
Irós vaj itezéje	18	„
„ „ „ falukon	17	„
Olvasztott vaj itezéje	27	„

Bőrök ára.

Egy pár legnagyobb nyers ökörbőr	11.—	rénes forint.
„ „ középszerű „ „	9.30	„
„ „ kisebb „ „	8.—	„
„ „ legnagyobb tehénbőr	8.—	„
„ „ kisebb „ „	6.—	„
„ „ legkisebb „ „	5.—	„
„ „ harmadfű tinó „ „	3.30	„
„ „ esztendős rugott borjubőr	1.30	„
„ „ kisebb „ „	1.—	„
„ „ ürü vagy kos bundának való	1.42	„
„ „ ürü vagy kos alábbvaló	1.30	„
„ „ öreg bak	2.—	„
„ „ kecskebőr	1.12	„
„ „ báránybőr, szücsnek való	1.08	„
„ „ szópós bárány „ „	—,36	„
„ „ prémnek való nagyobb juhbőr	1.30	„
„ „ nagy lóbbőr	2.16	„
„ „ középszerű lóbbőr	1.42	„
„ „ kisebb „ „	1.08	„
„ „ harmadfű esikóbbőr	— 51	„

Ezen árszabás a kir. és mezővárosokra, valamint a transversális (katonai utvonalba eső) és kontrakezionális községekre volt irányadó, más helyeken a marhahus fontját egy krajezárral olcsóbban kellett mérni a fenti árszabásban kitüntetett áraknál.

XIX. század.

A XIX. század elejétől kezdve ismét felvirult Kassa kereskedelme, azonban régi irányától eltérő irányt vett, amennyiben nemzetközi jellegét nem nyerte vissza, országos jelentőségében más városokkal osztozott, de annival inkább központjává lett a felvidék kereskedelmének és túlszárnyalta e részben nemcsak Eperjest, hanem a régi szepesi városokat is. Az Alföld lakossága újra felkereste a kassai piacot, hogy terményeit értékesítse és beszerezze Kassa ipartermékeit.

Kivitelei
ezikkek.

Különösen jelentékeny Kassa termény-, szesz- és borkereskedése, de gyarmatáru- és vaskereskedése is nagy vidékkel tart állandó összeköttetést. A fakereskedés terén élénk kivitele, faipar és butorgyártmányai (hajlított fabutorok) a kontinens egy nagy részén jó hírnévnek örvendenek; nagy műalmainak örleményei Csehországba, Morvaországba és Sziléziába szállítatnak. Kassa vászon-

és szövet-kereskedői az egész felvidék kiskereskedelmével állanak összeköttetésben. Hasonlóképp híres Kassa parkett-ipara, kötő-szövészete, amelynek készítményei az Alföldön és Erdélyben is jó hírnévnek örvendenek.

Az 1891. évi népszámlálás adatai szerint Kassán 823 férfi, 235 nő, összesen 1058 egyén foglalkozott kereskedelemmel, még pedig tulajdonképeni kereskedő volt 1002, házaló kereskedő 25, ügynök és alkusz 31. A tulajdonképeni kereskedők közül önálló vállalkozó 470, tiszt és üzletvezető 56, kisegítő 41, segéd 197, tanoncz 105, munkás 17, napszámos 13, szolga 103. A nevezetesebb kereskedelmi ágak képviselői: divatárus 22, fakereskedő 16, fűszeres 48, gabonakereskedő 33, kézmű- és rövidárúkereskedő 35, lisztárus 10, ruhakereskedő 13, borkereskedő 10, könyvárus 8, vegyeskereskedő 90.

A nagykereskedők közül a *bornagykereskedők* tekintélyes kivitellel is bírnak. Ilyenek első sorban *Littmann Sándor* (főuteza 10), kinek a legtöbb európai államba és Amerikába is van kivitele, különösen tokaji, szomorodni és aszaborokban; továbbá *Patzauer Jakab* (főuteza 5) és *Horovitz Félix* (főuteza 32).

Forgalom tekintetében következnek a *fűszer- és gyarmatáru-nagykereskedők*: mint *Beller Károly*, *Kuhlmann Nándor*, *Schlesinger Simon*, *Záhr és Szakmáry*, ifj. *Novelly Sándor* és *Vizy Domokos*. — A *vas- és gép-nagykereskedők*: *Adriányi és Markó*, *Elischer és Fiedler*, *Fleischer és Schirger* és *Tutkó György*. — *Rőfös- és vászon-nagykereskedő* csak egy van: *Bródy Fülöp*. — *Rövid- és norinbergi áru-nagykereskedő* kettő: *Falk* testvérek és *Kirschbaum S.*

A kassai kereskedők ma létező *társulatai* között első a „*Kassai kereskedelmi ipartársulat*“, mely utóda ama régi társaságnak, a melynek szabályait ismertettük. E társaság 1788-ból származtatja magát, de kétséget alig szenved, hogy ekkor csak is régi szervezetét változtatta meg, melyet 1475. óta birt. Ekkor ugyanis „*Kereskedelmi testület*“ ezimet vett fel, mely alatt 1880-ig létezett, midőn a törvénynek megfelelő új alapszabályokat nyert. A társaság célja a tagok közös, valamint Kassa város és Abauj-Torna vármegye általános kereskedelmi és forgalmi érdekeit előmozdítani, mely ezéلبől elősegíti a kereskedelem fejlődését, felébreszti az érdekközösség érzetét, szigorú rendet honosít meg a főnökök és személyzetük közt, s ez okból békebírószágot tart fenn, előmozdítja a tanoncok szakoktatását, kereskedelmi kórodát és betegsegélyző pénztárt állít. Az egylet élén 12 tagú választmány áll, a melynek ez idő szerinti elnöke *Szakmáry Károly*, titkára *Tattárszky Gyula*. A társaságnak 80 tagja van. *Betegsegélyző pénztára* mintegy 250 taggal bír. Ezenkívül a társaság tartja fenn az alsófoku kereskedelmi iskolát, jelenleg pedig egy felső kereskedelmi iskola létesítésén fáradozik.

Második kereskedő egyesülete Kassának a „*Kassai kereskedő ifjak társulata*“ mely önképzés céljából 1870-ben alakult, társalgó- és olvasóhelyiséggel, 1200 kötetből álló könyvtárral és mintegy 6000 frtra becsülhető vagyonnal bír. Jelenleg van 108 rendes és 20 pártoló tagja. Az egylet elnöke *Adriányi Béla*, alelnöke *Binder Ernő*, pénztárosa *Pfau Ferencz*, háznagy *Pocsatko Jenő*, titkár *Hauser Gyula*, a kik mellett 6 rendes és 6 póttagból álló választmány működik.

Kereskedelemmel foglalkozók száma.

Nagykereskedők.

Kereskedelmi társulatok.

KASSA PÉNZINTÉZETEI.

MAGYARORSZÁG politikai helyzeténél és a Cs. k. szab-
 osztrák nemzeti banknak adott kiváltságok-
 nál fogva Kassán nem keletkeztek előbb
 pénzüzetek, mint az ország fővárosában.
 Létezett ugyan a nevezett banknak Kassán
 is fiókja, működése azonban még a hatvanas
 években is alig terjedt ki egyébre, mint hogy

a harminczadhivatal egyik tisztviselője Bécs-
 ben fizetendő bankutalványokat állított ki jutalék lefizetése mellett. A nem-
 zetnek általános öntudatra ébredése a negyvenes években kihatott erre a
 vidékre is és így keletkezett a

Kassai taka-
 rékpénztár.

Kassai takarékpénztár 1844-ben, tehát öt évvel később, mint legrégebbi
 pénzüzetünk, a Pesti hazai első takarékpénztár.

Alapította *Fiedler* Károly tekintélyes kassai kereskedő 15,000 pengő
 frt alaptőkével. A takarékbetétek az első év végével 189,000 frtot tet-
 tek, 1847-ben pedig már 450,000 frtot értek el. A szabadságharc kitörése
 bénítólag hatott az intézet fejlődésére; a betétállomány 1848 végén 276,000,
 1849 végén pedig 76,000 frtra apadt le. A béke helyreálltával azonban a
 takarékpénztár állapota is megjavult, hogy 1873-ban a bécsi válság következté-
 ben még nagyobb megpróbáltatásokkal küzdjön meg. Sikkasztások és hamis
 mérlegezések is elősegítették a tönköt; a részvények, amelyek 1000 frton is
 alig voltak kaphatók, hirtelen annyira elértéktelenedtek, hogy poton áron sem
 akadt vevőjük. A bukás előtt azonban találkoztak önzetlen férfiak, kik
 vagyonukat és becsületüket kockára téve, a takarékpénztár megmentésére
 vállalkoztak. Az igazgatóságba és felügyelő bizottságba oly egyének léptek
 be, a kik nem csak nevüket adták oda, hanem szakismeretük alapján az intézet
 vezetésébe is beleszólhattak. Vezérigazgatónak az intézet addigi pénz-
 tárosát, *Stadler* Sándort nevezték ki és evvel az intézet történetében új korszak
 nyílt meg. Visszanyerte a közönség bizalmát, helyrehozta a régi bűnököt, úgy
 hogy a kassai takarékpénztár Felső-Magyarországnak most nemesak leg-
 régebbi, de immár legnagyobb pénzüzete is. Az igazgatóság és felügyelő
 bizottság még ma is jobbára ama férfiakból áll, kik az intézetet a még most
 is működő vezérigazgató segítségével megmentették. A takarékpénztár nyolcz
 tisztviselővel dolgozva, évenként 35—40 millió frt pénztári forgalmat csinál.
 Az intézet fejlődését mutatja, hogy míg 1872-ben 30,000 frt alaptőke
 mellett a betétállomány 3.059,296 frtra, a váltótáreza 847,448 frtra rugott,
 addig 1880-ban 156,000 frt alaptőke mellett 3.250,004, 1890-ben 4.124,400,
 1895-ben 5.695,654 frt betétet kezelt, a váltótáreza pedig ugyanez évek-
 ben 1,627,513, 1,341,791, illetőleg 2.460,843 frtra rugott. A többi üzletág
 között a jelzálogkölesön-üzlet játszik főszerepet. Ennek állománya 1872-ben
 1.460,506 frttal érte el legmagasabb fokát, melyről 1882-ben 848,314 frtra ha-

nyatlott le, míg 1889-ben ismét meghaladta az 1 milliót, 1894-ben pedig 1.158,657 frtot tett ki. Az intézet a 70-es évek elején 40% osztalékot fizetett, majd a válságos idők alatt veszteséggel dolgozott, 1882-ben pedig már ismét 3, 1883-ban 4, 1884-ben 5, 1890-ben 10% osztalékot fizethetett, míg az utolsó évek osztaléka $12\frac{1}{2}\%$ volt.

A növekedő hitelügyek Kassán újabb és újabb bankokat és takarékpénztárakat hoztak létre. A kassai bankok mindegyikének kisebb-nagyobb válságokon kellett keresztülesnie, amelyeket főleg a nagy verseny miatt csak küzdelem árán tudtak legyőzni; jelenleg azonban már a legtöbb eljutott a fejlődés magasabb stádiumába és külön-külön hasznos szervei nemcsak Kassa és Abauj-Torna vármegye, hanem egész Felső-Magyarország hitelforgalmának. Ezek közül az alapítás sorrendjét tekintve, első a

Kassai
népbank.

Kassai népbank, amely 1871-ben alakult 125,000 frt alaptőkével. Alapítása azon időbe esik, midőn a gazdasági élet minden terén mutatkozó élénk föllendülést nemsokára az 1873-iki visszaesés követte. A népbankot, mely némely tekintetben még a kezdet nehézségeivel bajlódott, az 1873-iki

bécsi katasztrófa, bár csak közvetve is, nagyon érzékenyen károsította. Az intézet által alakított hitelegyleteket a beállott nagy fizetéseképtelenségek miatt föl kellett oszlatni. A szenvedett veszteséget kellő tartaléktőke hiányában a részvényeknek 100 frtről 60 frtra történt lebélyegzése által fedték. A hetvenes évek végén és részben jelenleg is az intézet vezetésében résztvevő férfiaké az érdem, hogy a nehéz időket átélő bank a fokozatos fejlődés útján halad. Az intézet fejlődését mutatja, hogy míg 1873-ban a betétek összege 185,000 frtot, a váltó-állomány 105,000 frtot tett, 1880-ban a betétállomány 608,000 frtra, 1895-ben 1.463,011 frtra emelkedett, a váltó-állomány pedig 1880-ban 446,000, 1885-ben 623,000, 1895-ben 862,746 frt volt. A jelzálogkölesönüzetet az intézet a 70-es években csak mellékesen kezelte és állománya ez üzletágban nem is haladta meg a 100,000 frtot, innen kezdve azonban e tekintetben is javulás mutatkozik s a jelzálog alapján adott kölesönök összege az 1879-ik évi 84,971 frtről 1885-ben már 230,221, 1890-ben 419,503, frtra emelkedett, míg az utolsó években némileg csökkent, 1895-ben már ismét csak 338,298 frtot tevéen. Az intézet osztaléka a 70-es években 3–4, a 80-as években 6–7%, az utolsó évek osztaléka $7-8\frac{1}{4}\%$ volt.

FIEDLER KÁROLY.

A *Kassai kereskedelmi bank részvénytársaság* 1881-ben alakult 150.000 frt alaptőkével és működését a lassu, de biztos haladás jellemzi. Az intézet az alapítási évben 149,507 frt betétet kezelte és 249,606 frt váltótárczával bírt, mely 1885-ben 217,829, illetőleg 168,592 frtra, 1890-ben 618,447, illetőleg 382,340 frtra, 1895-ben 478,589, illetőleg 255,050 frtra rugott, vagyis, míg a betétek és a váltóleszámitolás állománya 1890-ig folyvást szaporodott, a váltótárca úgy, mint a betétállomány, az utolsó években némi csökkenést mutat. A bank osztaléka 1881-ben 10, 1882-ben 12, 1883-ban $10\frac{1}{4}$ frt

Kereskedelmi
bank.

volt, innen kezdve 1887-ig 6% volt állandóan az osztalék, míg az utolsó években a bank 4—5%-ot fizet részvényeseinek. A bank alapította az „Unio“ malom-részvénytársaságot és részt vett a közraktárak létesítésében.

Kassai hitel-
bank.

A *Kassai hitelbank* 1868-ban alakult 120,000 frt alaptőkével, és az intézet csak sok hányódás után volt képes a nyolczvanas évek elején elérni azt a fokot, melyen túl nyugodtan s fejlődésre képesen működhetett. Az alapításkor 120,000 frtot tévő alaptőke 1870-ben 160,000 frtra, 1873-ban 222,180 frtra emelkedett s folytonos emelések és leszállítások után 1882-ben 100,000 frtra szállott le s ma is ugyanannyi. Hasonló ingadozásoknak voltak alávetve a bank összes üzletágai. Amíg 1868-ban az intézet 168,115, 1871-ben 645,026, 1872-ben 1.168,907 frt betét-állományt mutatott fel, s elérve működésének zenitjét, 1873-ban a pénzügyi válság és a megrendült bizalom miatt a betétek összege 793,671, 1875-ben 188,236 frtra apadt le, de 1881-ben ismét elérte a 378,551 frtot. Innentől fogva a konszolidációval együtt növekedett a bizalom is az intézet iránt úgy, hogy a betétállomány 1885-ben ismét 793,113 frtot ért el, 1890-ben 612,118 frtra, míg 1895-ben 588,515 frtra rugott. Hasonló ingadozásokat mutatnak fel a többi üzletágak is, amelyek közül a váltóállomány 1868-ban 262,252, 1878-ben 647,496, 1881-ben 308,010, 1890-ben 503,192, 1895-ben 578,837 frtra rugott, a jelzálogkölesön-állomány az 1870-diki szerény 24,267 frtos kezdetről 1875-ben 76,528 frtra szökött fel, de csak rövid időre, mert 1879-ben már csak 11,000, 1885-ben 27,260 frtot tett, az 1890—1894. évek átlag-állománya pedig 35,000, 1895-ben 27,999 frtot tett ki.

O. M. Bank
fiókja.

Az *Oszták-magyar bank kassai fiókja* 1879 óta működik. Hozzája tartoznak az eperjesi, lipótszentmiklósi, sátoraljaujhelyi és ungvári bankmellék-helyek. A fiók évente 38—40 millió frt forgalmat csinál, váltótárczája pedig megközelíti a 2 millió frtot.

Penny-bank.

A *Felsőmagyarországi népgazdasági kölcsönös hitel- és takarékegylet mint szövetkezet*, melyet röviden „Penny-bank“-nak neveznek, 1874-ben keletkezett 15,000 frt törzstőkével. Jogtanácsosának hűtlensége miatt ennek is ki kellett a tűzpróbát állania, a szakszerű vezetés mellett azonban csakhamar virágzásnak indult és ez idő szerint jelentékeny szerepet játszik Kassa pénzforgalmában. Üzletköre a kölcsönösség alapján kizárólag jelzálog-kölcsönök nyújtására terjed ki. A szövetkezet eleinte nagy apparátussal lépett föl s nemesak e megyében, hanem egész Felső-Magyarországon (Heves-, Borsod-, Zemplén-, Szepes-, Sáros- stb. megyékben) szervezett fiókokat, melyeket azonban csakhamar beszüntetett. Törzstőkéje 1873-ban 5000, 1875-ben 44,697, 1880-ban 227,445, 1885-ben 306,077, 1890-ben 303,365, 1895-ben 2.902,813 frtra szaporodott fel, míg a takarékbetétek összege 1875-ben 5254, 1880-ban 333,130, 1885-ben 540,386, 1890-ben 857,206, 1895-ben 1.247,095 frtra rugott. Óriási fejlődést mutat a jelzálogkölesön-állomány is, mely az 1875-iki 97,636 frtról 1880-ban 572,239, 1890-ben 1.121,212, 1895-ben 1.452,852 frtot tett. A szövetkezet eleinte 3—6, majd 8—9%-os osztalékot fizetett s kevés kivétellel hasonló nyereségeket juttat ez idő szerint is tagjainak. A legutóbb megtartott közgyűlésen a szövetkezetnek részvénytársasággá való alakulását hátaórták el.

Tisztviselői
szövetkezet.

Az *Oszták-magyar monarchia I. ált. tisztviselő egyletének kassai takaréks- és előleg-társulata* a maga szűkebb körében igyekszik megfelelni feladatának. A törzsbetétek mintegy 19,500 frtra rugnak; a szövetkezet kölesön-állománya 24—25,000 frtot tesz ki. A szövetkezet, mint ezime is mutatja, az Oszták-magyar monarchia I. általános tisztviselő egyletével áll kapcsolatban.

A kassai pénzintézetek jelenlegi helyzetét mutatja az alábbi összeállítás: Pénzintézetek helyzete.

	Alapítási év	Alaptőke	Tartalék	Betét	Váltó tárcza	Osztalék ^{0 0}
Kassai takarékpénztár .	1844	240,000	111,610	5.695,504	2.460,843	12
„ hitelbank .	1867	100,000	6,637	588,515	578,837	4
„ keresk. bank .	1881	150,000	13,106	478,589	255,050	5
„ népbank .	1869	131,000	24,953	1.429,825	622,690	6 ² / ₃
Penny-bank	1874	2.902,813	29,459	1.247,095	—	8
Tisztviselő-egyleti szöv.	—	19,500	954	27,263	—	—

*

A *takarékbetéti kamatláb* a város és a megye területén működő pénzintézeteknél 4 és 5% között váltakozik, a *váltóleszámítolási kamat* 5 és 8% között ingadozik, míg jelzálog-kölcsönöket 5 ¹/₂—8%-os kamat mellett nyújtanak. Kamatláb.

VASUTAK KASSÁN.

I. AZ ÁLLAMVASUTAK.

KASSAI vasuti állomás végpontja a magyar kir. államvasutak budapest-miskolez-kassai fővonalának; kiinduló főállomása a kassa-oderbergi vasut vonalainak Sziléczia és Galiczia felé, csatlakozó pontja a magyar kir. államvasutak legendemihályi-kassai mellékvonalának és a kassa-tornai helyi érdekű vasutnak, melynek folytatása lesz a már épülő torna-szendrői vasut, miáltal Kassa Füle felé a budapest-rutkai vonallal lép közvetlen összeköttetésbe. A Hidas-Németiről Szerenesig tervezett vasút a Hernád balpartján levő jelentékeny helységeket és Abauj-Szántót fogja egyenes vonallal összekötni Kassával.

1860. augusztus 14-én adták át a forgalomnak a miskolez-kassai vonalat, melyet a Tiszavidéki vasuttársaság épített. Akkor még nem létesült az egyenes összeköttetés az ország fővárosával; a kassaiaknak Debreczenen át kellett Pestre kerülniök.

1859. május 20-án tárgyalta a városi közgyűlés a Tiszavidéki vasuttársaság kérvényét, hogy az állomás számára telket adjanak. Egyetlen ellenszavazattal szemben, az összes szavazatokkal 18000 négyszögölet engedtek át a Nagyrétből, mire azonnal hozzáfogott a társaság a munkához, melyet alig egy év alatt befejezett. A közgyűlés határozata következtében tehát a pályaház a város közvetlen közelségében épülhetett föl; a városi szepítő egyesület azután a Hernád malomágáig parkosította a fenmaradt rétterületet, megteremtven ezzel a diszes Széchenyi-ligetet. Az első vonat 1860. július 5-én robogott be a pályaudvarba s a kassaiak nagy ünnepséggel fogadták.

1870-ben a vasut a Szepességen át északnyugatra folytatást nyert a kassa-oderbergi vasut által, melyről alább lesz szó. 1873-ban nyilt meg a legendemihályi vonal; 1890-ben pedig a tornai vasut a m. kir. államvasutak kezelésében, a mivel Kassának az összes idetorkoló völgyvonalakkal való vasuti összeköttetése befejeződött.

1880-ban az ez évi XXXVIII. törvényezikk alapján a magyar állam megváltotta a Tiszavidéki vasutat s így a kassai állomás a magyar államvasutak kezelésébe jutott. A pályaudvari kezelést ma a magyar kir. államvasutak végzik; a kassa-oderbergi vasutnak képviselote van ott.

Mindkét vasut forgalmának adatait alább külön mutatjuk ki.

II. A KASSA-ODERBERGI VASUT.

A kassa-oderbergi vasutnak itt levén kiinduló főállomása, szükségesnek tartjuk, hogy a vasut történetét mely 1895-ben ünnepelte 25 éves jubileumát, főbb vonásaiban itt ismertessük.

A kassa-oderbergi vasut első szakasza, a kassa-eperjesi vonal, 1870. szeptember 1-én nyilt meg. Vonalai a *kassa-abos-zsolnai* (szilécziai határvonal) magyar fővonal, 286 kilométer, az *abos-eperjesi* szárnyvonal, 17 km. az eperjesi-tarnowi vonal *eperjes-orlói határszéli* része 59 km.

A vasut kezelése alatt állanak: 1. a Margitfalu állomástól elágazó 7·5 km. hosszú gölniczvölgyi szabványos nyomtávu és a Gölniczbánya állomástól továbbmenő 25·8 km. hosszú keskenyvágányu vasut; 2. a Szepes-Olaszítól elágazó 9·4 km. hosszú szepesváraljai h. é. vasut; 3. a felsőmagyarországi bányatársaság tulajdonához tartozó István hutától elágazó 0·4 km. hosszú bányavasut (lóerőre); 4. a Márkusfalva mellett nyílt pályáról a kotterbachi vasbányába vezető 2·5 km. hosszú bányavasut; 5. az Igló állomástól elágazó 12·6 km. hosszú lőcsevölgyi h. é. vasut; 6. a Poprádról elágazó 13·2 km. hosszú poprádvölgyi h. é. vasut, melyből Nagy-Lomnicz mellett Tátralomniczig a 9. km. hosszú tátralomniczi vasut ágazik ki, 7. a 8·6 km. hosszú késmárk-szepesbélai; 8. a 11·2 km. hosszú szepesbélapodolini h. é. vasut; ezenkívül a Rózsahegynél és Zsolnánál elágazó iparvágányok és a m. kir. államvasutak tulajdonában levő esácza-zvardoni 19·8 km. hosszú vonal magyar része. Eperjesen az eperjes-bártfai h. é. vasut csatlakozik a kassa—oderbergi vasut vonalához.

Az eperjes-orkói vonalat, mely 1873-ban nyílt meg, az eperjes-tarnovi

KASSA. — A PÁLYAHÁZ.

(magyarországi rész) vasuttársulattal az 1879. XXXIII. törvényezikk alapján történt egyesülésből kifolyólag 1879-ben vette át a társaság. A zsolna-határszéli vasutat 1871. január 8-án adták át a forgalomnak; a zsolna-poprádi és a poprád-abosi vonal építését a francia-porosz háboru és a munkáshiány késleltette; az elsőt 1871. december 8-án, az utóbbit 1872. márczius 18-án nyitották meg. Az utóbbi vonal építésénél sok akadályt kellett legyőzni; a Hernád völgyében óriási erőfeszítéssel és robbantásokkal kellett utat törni a pályatestnek. A vasut, mely keresztülmegy a Visztula és Duna két vizválasztóján Iglónál és Csorbánál, a Hernádot 7, a Poprádot 2, a Vágot 5 izben hidalja át és az Odera vizválasztóján elhagyja a magyar határt. Összesen 504 áteresztője van; a hidak száma 262; ezek közül 16 nagy hid, melyek nyílása meghaladja a 30 métert; 45 hid 10—30 méter nyílással. Alagut négy van, összesen 1125 méter hosszúságban. Az állomások és megálló-

helyek száma 75. Mozdonya volt a vasutnak 1894-ben 97 (a magyar részre 85), személyszállító-kocsija 229 (a magyar részre 146), teherszállító-kocsija 2795 (a magyar részre 2447). A vasut vezérigazgatója, Ráth Péter törekvésének köszönhető nagyrésztben, hogy a esorbai állomástól a esorbai tóig 4·75 kilométer hosszú fogaskerekű vasut épül, mely 1896-ban nyílik meg. E vonalból 3·7 km. hosszúságú fogaskerekű, 1·05 km. pedig adheziós, 1 m. nyomtávval. A vonalból 4·51 kmnyi rész megy lejtőnek. A legnagyobb lejtő 127‰. Egyike lesz ez a legérdekesebb vasutaknak, a mely könnyen hozzáférhetővé teszi a turistáktól már ma is nagyban látogatott esorbai tavat.

Ráth Péter, Ráth Károlynak, Budapest fő- és székváros főpolgármesterének unokaöccse, a magyar vasuti szakférfiak sorában régtől fogva első helyen áll. Már a hatvanas években működött a pest-losonezi vasut nyomjelzésénél; onnan a kassa-oderbergi vasut építéséhez ment át, a hol magára vonta a kormány figyelmét, s meghívták a közlekedési miniszterium vasuti szakosztályába. Később vasuti és hajózási főfelügyelőnek nevezték ki. Baross Gábor ajánlatára a kassa-oderbergi vasuttársaság 1889-ben megválasztotta vezérigazgatójának, mely állásában azóta kiváló sikerrel működik.

RÁTH PÉTER.

III. A KASSAI ÁLLOMÁS FORGALMA.

A kassai állomás forgalmának kimutatása 1885-től 1895-ig folytonos emelkedést mutat.

A magyar államvasutak személyforgalmának változásait 1886-tól kell összehasonlítás tárgyává tennünk, mert az 1885-iki kiállítási év, mint rendkívüli, nem vehető számba. A magyar államvasut személyforgalma 1885-ben abnormális volt, 102,436 utassal. 1886-ban az utasok száma a normálisra esökkent és 37,458 volt. A zónatarifának 1889. aug. 1-én történt életbeléptetése már 1890-ben erősen érezhető volt; a felszállott utasok száma megháromszorozódott s 98,186-ra rugott. Ez a szám kisebb-nagyobb hullámmal folyton emelkedett, 1894-ben már 184,339-re; tehát 1886 óta az utasok száma ötször annyira növekedett.

A szállított áruk mennyisége *meglepően* emelkedett, a mi az ipar- és kereskedelem határozott és állandó haladásáról tesz bizonyosságot. 1894-ben több mint háromszorta nagyobb volt a teherforgalom az 1885-ikinél. 1885-ben 229,501 mmázsa, 1894-ben 743,332.

A személy- és teherforgalom mennyiségének adatait a m. kir. államvasutak kimutatása szerint következőkben csoportosítjuk:

Év	Felszállt utasok száma	Szállított áruk métermázsákban	Fő cikkek	1893-ban métermázsákban	1894-ben métermázsákban
1885.	102,436	229,501	Dohány, dohánygyártmányok	37,040	38,173
1886.	37,458	194,491	Épület és haszonfa	176,976	175,234
1887.	33,990	250,843	Kő, föld, téglá	11,024	12,494
1888.	35,713	299,025	Mész és cément	19,197	19,624
1889.	58,351	248,467	Őrlemények	16,010	16,311
1890.	98,186	360,470	Sör	20,297	21,654
1891.	110,204	456,188	Szesz és szeszes italok	8,972	11,220
1892.	159,226	598,566	Gabona	28,614	23,365
1893.	177,875	716,140	Trágyaneműek	11,400	14,900
1894.	184,339	743,332	Vas- és aczél	64,961	71,745
			Egyéb áruk	322,659	338,612
			Összesen	716,140	743,332

A kassa-oderbergi vasut forgalma szintén állandó emelkedést mutat;

de itt kisebb arányu a teherforgalom emelkedése, míg a személyforgalomnál a zónatarifa hatása szintén erősen érezhető; a szállított személyek száma 1888 óta kétszeresre, a teherforgalom másfélszer annyira emelkedett. Összehasonlításul álljanak itt a következő adatok:

	1888-ban	1890-ben	1894-ben
Személy összesen	74,285	100,102	158,781
Gyors- és teheráru mmázsákban	685,962	713,256	972,665

Az összes forgalom Kassán a következő volt:

	<i>Személy.</i>			
	1888	1890	1894	1888-al szemben
M. k. államvasutak	35,713	98,186	184,339	+ 148,626
Kassa—oderbergi vasut	74,285	100,102	158,781	+ 84,496
Összesen	109,998	198,288	343,120	+ 233,122

	<i>Teheráru</i>			
	métermázsákban			
	1888	1890	1894	1888-al szemben
M. kir államvasutak	299,025	360,470	743,332	+ 444,307
Kassa—oderbergi vasut	685,962	712,256	972,665	+ 286,703
Összesen	984,987	1,072,726	1,715,997	+ 731,010

Százalékokban kifejezve, Kassának összes személyforgalma 1888-tól emelkedett 212°/_o-al, teherforgalma 74°/_o-al. Külön a m. kir. államvasutak forgalma a személyszállításnál 416°/_o-al, a teheráru-szállításnál 149°/_o-al.

IV. KÖZUTI VASUT.

A kassai közuti vasuttársaság 1891-ben alakult meg. A rendes nyomtávval épült vasut a pályaháztól indul a Vám-utczán át a Fő-utczára, ezt egész hosszában átszelvén, a Csermely-utczán át a Csermelyvölgybe tér és a Bányka-vendéglő előtt végződik. Télen csupán a gazdasági tanintézetig megy. Személyszállításon kívül teherforgalmat is közvetít a pályaudvarral. A vasut telepe a pályaudvar közelében a Széchenyi-ligetben van. A társaság alaptőkéje 300,000 frt.

Közuti vasut

AZ IDŐJÁRÁS KASSÁN.

KASSÁN az időjárás rendszeres megfigyelése még nem régi keletű; nem terjed két évtizedre sem. Ezért csakis az egyes években észlelhető változások adatait állíthatjuk össze, a nélkül, hogy belőlük bizonyos periodikus törvényszerűségekre következtethetnénk. Legfőleg a szél járására nézve állapíthatjuk meg ezt, annyival inkább, mert az eddigi megfigyeléseket a régibb közkeletű tapasztalat is támogatja.

Kassa város fekvésénél fogva legerősebben az északi szélnek van kitéve, mely itt évről-évre uralkodó szokott lenni. Az 1881—1890-iki tíz éves átlag ugyanezt az eredményt tünteti föl. A következő évek megerősítik ezt. 1892-ben 1036 megfigyelt irányból 453 esik az É. szélre. Jóval kisebb számot mutat a többi irány följegyzése. A másodsorban következő délnyugati szél 166, az északnyugati 100, az északkeleti 84 esetben észleltetett. Északi áramlatot tehát mindössze 637 esetben észleltek, a mi az összes szélirányoknak mintegy 60 %-a. 1893-ban körülbelül ugyanezt tapasztaljuk. É. volt 508, ÉK. 74, ÉNy. 71, északi áramlat tehát összesen 653. Ekkor 1108 esetben észlelték a szelet.

A hőmérsék tiz évi átlaga + 8·6 C. 1891-ben 8·3, 1892-ben 8·8, 1893-ban 8·4, úgy hogy az átlagos évi hőmérséklet 8·5-re tehetjük. Természetes, hogy az egyes évszakok és hónapok nagy ingadozást tüntetnek föl; a maximum és minimum közt jelentékeny a különbség, 50—54 fok, a mit a Kassán már erős jelleggel föllépő téli hideg okoz. Az utolsó évek adatai szerint a hideg — 23 C. fokra is leszáll.

A hőmérsék havi átlagát következő táblázat mutatja:

	1891.	1892.	1893.	1894.
JanuáriuŸ	—5·7	—3·8	—11·0	—4·6
FebruáriuŸ	—4·2	—1·5	—3·1	—0·5
MárcziuŸ	2·0	2·3	2·5	5·5
ÁpriliŸ	7·2	10·9	7·8	12·0
Május	17·6	15·2	14·5	15·7
JúniuŸ	17·0	18·5	16·5	16·3
JúliuŸ	19·6	19·8	19·3	20·5
AugusztuŸ	19·0	21·2	17·8	17·7
Szeptember	15·4	18·1	13·5	12·6
Október	11·2	10·3	10·5	10·2
November	3·6	1·2	2·4	
Deczember	0·0	—6·7	0·2	

Az egyes napok adatai igen nagy ingadozásokat mutatnak; legváltozókéonyabb Kassán a tél, legkevésbbé a szeptember. Az 1892/93-iki téli idószak különben országszerte a legzordabbak közé tartozott; rendkívüli és állandóan alacsony hőfoka legkisebb volt az egész században.

Az egyes évszakokra nézve a tíz évi átlagos hőmérsék következőleg oszlik föl:

Tavaszi	8·8
Nyár	19·1
Ósz	9·2
Tél	2·6

A nyár a budapesti nyárhoz képest (20·6) 1·5 fokkal hűvösebb.

A csapadék tíz évi átlaga 675 milliméter; jóval több tehát az Alföld 4—500 milliméternyi csapadékánál. A Kárpátok itt már erősen éreztetik hatásukat. Az 1891—1893-iki esztendőekben a csapadék mennyisége még meg is haladta ezt az átlagot. 1891-ben 728, 1892-ben 706, 1893-ban 788, 1894-ben ellenben alatta maradt, mert összesen csak 563·6 milliméter volt. Az átlagot tehát jelentékenyen fölülmulta a csapadék mennyisége 1893-ban; 113 milliméterrel, a minnek következménye árvizekben és a gazdaságokra nagy kárral járó túlnedvességben jelentkezett. A maximum, egy napon 40 milliméter, 1893. augusztusban volt.

A csapadékos napok átlagos száma 104 egy évben. Valamint a csapadék mennyisége több volt a normálisnál az utóbbi nedves években, akképen a csapadékos napok száma is fölülmulta a normális számot. 1891-ben 121, 1892-ben 118, 1893-ban (noha ez évben volt a legnagyobb csapadék-mennyiség) 112 volt. A legtöbb csapadék rendszeren a nyári hónapokra jut. Tavaszra átlag 23 %, nyárra 42 %, őszi 24 %, télre 11 %.

A csapadék eloszlása havonként következő volt az utóbbi években :

	1891. mm.	1892. mm.	1893. mm.	1894. mm.
Januáriu s	30	37·7	27·4	2·7
Februáriu s	11	53·0	42·4	12·9
Márcziu s	49	32·4	19·9	32·5
Áprili s	106	73·0	22·3	24·3
Május	52	43·4	161·9	90·7
Júniu s	75	122·7	170·5	135·4
Júliu s	172	125·0	76·1	35·1
Augusztus	70	26·1	108·2	42·9
Szeptember	51	68·7	37·2	42·4
Október	12	95·1	48·5	115·5
November	70	6·4	67·3	14·6
Deczember	28	22·5	6·0	18·6

Hó átlag 23 napon esik novembertől áprilisig. Legtöbbször havazott 1893-ban, 27-szer, még pedig januárban 9, februárban 5, márcziusban 6, áprilisban 2, novemberben 4, deczemberben 1 napon.

Jégeső csak elvétve fordul elő.

Égiháborút átlag 16-szor észleltek egy évben. 1892-ben 20-szor fordult elő; legtöbbször májusban és júliusban.

KASSA ERDŐGAZDASÁGA.

Erdőbirtokok.

ENGETEG erdőterület övezi északról Kassa városát. Ez a gyönyörű nagy erdőség, mely túlterjeszkedik nemcsak a város, de Abauj-Torna vármegye határán is, nagyrészt mind Kassa sz. kir. város tulajdona. A város fekvő vagyona különben majdnem kizárólag erdő, amelyben az összes földbirtok 89 százalékára rug.

Fekszik a magas Tatra-hegységportozathoz tartozó u. n. Gömör-Szepesi heglánczolatnak ugyszólván végnyulványain, a Hernád folyó két partján, az északi szélesség $38^{\circ} 43'$ — $38^{\circ} 56'$ és a keleti hosszúság $48^{\circ} 42'$ — $48^{\circ} 52'$

között, az Adriai tenger színe felett 260—951 m. magasságban, részint Abaujvármegye területén, még pedig: Kassa szab. kir. város, Kassa-Ujfalú, Tihany, Miszlóka, Baska, Alsó-Tőkés, Felső-Tőkés, Kassa-Béla, Kassa-Hámmor, Forró, és Garadna község határában, részint Sárosmegye területén, még pedig: Kavecsán, Szt.-István, Kisfalú, Szokoly, Nagy-Ladna, Kis-Ladna, Ó-Ruzsin és Berki község határában, a Forró és Garadna, valamint a Berki község határában fekvő csekély rész kivételével egy összefüggő darabban.

Kassa város erdőségei legnagyobb részt diluviumon és alluviumon fekszenek, mely a magasabb hegységek felé harmadkori képződményekbe megy át.

A hegységeket alkotó kőzetek közül a kristályos palakőzetek fordulnak elő legnagyobb tömegben, melyeken néhány helyütt a trachyt és gneisz tör keresztül. A trias-, jura- és kréta-képződményekhez számítható mészkő és dolomit nagyobb tömegekben a Hernád folyó közvetlen közelében jön elő; Ó-Ruzsin, Kis-Ladna, Nagy-Ladna, Kisfalú és Kavecsán község határában.

A város összes erdőbirtokának földrajzi szempontból tehát dombvidéki és középhegységi jellege van.

Magasabb hegyesúcsai:

Holicza 951 m., Visoky vreh 853, Pokrivi 889, Sivecz 784, Spaleni vreh 738, Harbek 810, Ostri Harb 811, Biela-Skala 820, Jahodna 607. Pissevenki 807 és közvetlen a város felett levő Hradova 466 m.

A hegyoldalak lejtője igen változó a lankás 5 — 10 foktól egészen a meredek 30 — 40° lejtőjű kopár mészszikláig.

Az erdőségek talaja homokos agyag és márga, mely legtöbb helyen elég mély és televényben dúsnak mondható.

Az erdőbirtok területén csak egyetlen egy nagyobb folyó van, a Hernád, mely ugyszólván ketté metszi azt. Megemlíthető még a semmi erdőgazdasági jelentőséggel sem bíró Mislóka patak, a Béla, Réka és az Opáka patak, amely utóbbi egyuttal birtoki és megyei határt képez északnyugatról.

Az éghajlat inkább mérsékelt, mint zord.

Az északi és az északkeleti szelek igen gyakoriak, s ennek tulajdonítható a számos kései és korai fagy, mely a növénytenyészet fejlődésének hátráltatásával sokszor érezhető károkat okoz.

Az erdőbirtok területe az 1822 évben foganatosított első felmérés alkalmával 31548·98 k. hold volt, melyből azonban az ezóta végrehajtott urbéri elkülönítés illetőleg szolgálmányok megváltása folytán mintegy 1672·66 k. holdat az egyes urbéres községeknek hasítottak ki.

A jóváhagyott rendszeres gazdasági üzemtervek adatai szerint, melyek az állandó kataszter és tagosítási felmérések alapján állítottak össze, az összes városi erdőbirtok területe 29876·32 k. hold.

Abauj-Torna vármegye területén van 18054·15, Sárosvármegye területén pedig 11822·17 k. hold.

A városi erdő fő faneme a bükk, tölgy és jegenyefenyő (*abies pectinata*). A bükk az egész területnek 51%-át, a tölgy 31%-át, a jegenyefenyő pedig 18%-át foglalja el.

Szórványosan előfordul még: a juhar (*acer platanoides* és *pseudo-platanus*), a kőris, szil, berkenye (*sorbus torminalis* és *aria*) hársfa, a patakok és völgyek mentén az éger, nyírfa, mely leginkább a fiatalosokat lepi el; cseresnye, mogyorófa, som, rezgő nyár, kecskefűz, mely utóbbiak a vágásokat szokták hirtelen ellepni s a borókafenyő (*juniperus communis*).

A luezfenyő ültetésével leginkább a tisztás területek (rétek és legelők) befásításánál a legutóbbi időben is tettek kísérletet, melyek elég sikerülteknek mondhatók, valamint kísérleteket tettek még a 40–50-es években az erdei fenyővel. Ezek is igen szépen növekednek.

Az erdei fák növése a különböző termő helyi viszonyok szerint igen változó, a mennyire nem ritka a 80–100 cm. es 100 éves jegenye-fenyő, ép oly gyakran fordul elő legkivált a hernádmenti sziklás oldalakon a 30 cm. átmérőjű 100 éves bükk vagy tölgy.

Közlekedésügyi viszonyok tekintetében is igen kedvező fekvésűnek mondható a városi erdőség, a mennyiben Kassa várossal, mint főfogyasztó piacczal részint a Hernád folyó mentén elvonuló kassa-oderbergi vasut, részint a meglehetősen jó karban tartott községi utak a legtávolabb fekvő erdőrészeket is összekötik.

Kassa városán kívül, mely legkivált csak a tűzifának főfogyasztója, megemlítésre méltó fogyasztó helyek még: a kassa-hámori vasgyár, mely évenként mintegy 10,000 köbm. fát szenít fel, a meglehetősen kiterjedt mészégető vállalatok, az opákai völgyben az 1894. év folyamán épült gőzfürész, valamint a jelenleg épülőfélben levő esermelyvölgyi gőzfürész, melyek a fa értékesítésére jelentékeny befolyással vannak.

Az erdészeti ügyek intézését a város tanácsa teljesíti, végrehajó közege a városi erdőhivatal, melynek jelenlegi szervezetét a m. kir. belügyminiszterium 1891. évi 5588 sz. rendeletével hagyta jóvá.

Személyzet a következőkből áll: egy erdőmester mint főnök, egy erdőrendező és ellenőrködő főerdész, négy kezelő erdész, egy faraktár-tiszt, két főerdőőr, 24 erdőőr és 2 faraktárőr.

Az erdőmester, mint az erdőhivatal főnöke az összes erdészeti ügyek

Terület.

Fanemek.

Közlekedés
és szállítás.Fogyasztó
piacok.Erdészetszemély-
zet.

vezetője és első s legfontosabb kötelessége az erdőtermékek czélszerű értékesítése.

A főerdész az erdőmestert szükség esetén helyettesíti; különben pedig ő végzi az erdőrendezéssel összekötött munkálatokat s vezeti az összesített anyagszámadásokat.

A kezelő erdészek végzik a gondnokságokban a kezeléssel járó teendőket. Ők terjesztik be a favágatási és erdősítési javaslatokat s azokat az erdőhivatal jóváhagyása után végrehajtják, ők fogadják fel a napszámosokat, vezetik az anyagszámadást és az üzemi nyilvántartásokat stb.

A faraktáros a város faraktárát kezeli.

Mind az erdőmesteri, mind az alája rendelt főerdészi és erdészi, valamint a faraktárosi állomások választás utján töltenek be élethossziglan.

Üzemtervek. Az erdőörököt a polgármester nevezi ki az erdőmester ajánlatára. Kassa város még 1854. évben készítette Kloczkó Ignác erdőmestere által első erdőgazdasági üzemtervét, melynek betartása esetén az összes városi erdők 18 üzemosztályban 80 éves forda mellett lettek volna kezelendők, kivéve a berki erdőt, mely 40 éves sarjerdő üzemben és a garadnai erdőt, mely 100 éves fordában lett volna kezelendő.

Ezt az üzemtervet azonban a kihasználás sorrendjét illetőleg nem tartották meg, mert a különböző városi czélokra szükséges szálfatömeget onnan vették, a hol legközelebb érték, vagy a hol található volt, minek következtében az állabok sok helyütt igen megritkultak. A kitüzött területek felújítása sem történt rendszeresen, a minek az a rossz következménye lett, hogy a hajdani szép tölgyesek lassanként kipusztultak és értéktelen gyertyánossá változtak vagy helyüket beteges sarjról keletkezett tölgyesek foglalták el. Ez a helyenkénti szálalás, mely önként érthetőleg rendszertelenül üzetett, bár az erdők fenntartásának szinleg kedvezett, még azzal a rossz következménnyel is járt — kivált fenyves erdeinkben, — hogy az elvényt, s túlkorossága miatt évről-évre kisebb értékűvé váló fakészlet a kiszálalás utján folyton apasztott fiatalabb koru faállománynyal szemben túlsúlyra jutott s így a szabályos korfokozat megbolygattatott.

Az erdőtörvény életbeléptével megváltoztak e káros viszonyok. A város 1883. és 1884. évben Greiner Lajos erdőrendező vállalkozóval, 12,000 forint költség árán új rendszeres gazdasági üzemterveket készítettett, melyeket 1888. és 1889. évben a földművelési miniszterium jóváhagyván, az erdők rendszeres kezelése biztosítottnak tekinthető.

Az egész erdőbirtok 4 erdőgondnokságra van felosztva, melyekben a kezelési teendőket egy-egy kezelő erdész teljesíti. Az erdőgondnokságok kiterjedése és székhelye következő:

1. a központi gondnokság 4158·62 k. hold területtel; székhelye: Kassa város.
2. szentistváni erdőgondnokság 8672·79 k. hold területtel; székhelye Szent-István.
3. miszlókai erdőgondnokság 5581·51 k. hold területtel; székhelye Miszlóka.
4. kisladnai erdőgondnokság 10595·23 k. hold területtel; székhelye Kis-Ladna.

Üzemosztályok. Az üzemberendezés alkalmával 12 üzemosztály alakított, és pedig 5 tölgy-üzemosztály 100 éves fordával, 3 fenyves üzemosztály 100 éves fordával és egy bükk-üzemosztály 80 éves fordával, mindenik üzemosztály több vágássorozattal és ezeken kívül egy sarjerdő üzemosztály 40 éves fordával.

A szálerdő üzemosztályok vágásterületei természetes úton fokozatos vetővágás útján nyittatnak fel és csupán csak a hézagok pótlása, továbbá az erdőbe ékelt tisztás területek beerdősítése történik mesterséges úton 1 éves tölgy, vagy pedig 2—3 éves luczfenyő csemetével. Egyáltalában meglátszik, hogy az erdősítésre csak a legutóbbi években fordítanak az itteni belterjes gazdálkodásnak megfelelő nagyobb gondot.

A régebbi időkben az erdőtenyésztésnél sok mulasztás történt. Csemetekertek, faiskolák teljesen hiányoztak; de a teljesítendő pótlásokhoz és a mesterséges erdősítésekhez szükséges csemeték nevelésére jelenleg már minden gondnokságban elegendő esemetekert szolgál, melyekben luczfenyő, erdei és fekete fenyő, kőris és juhar esemeték természetnek.

Egy hold mesterséges erdősítés, beleértve a szükséges pótlásokat, átlag 10 frtba kerül.

A város erdeinek évi összes fatermése — 10 évi átlag szerint — 45,000 m³, melyből épület- és műszerfára 17%, hasáb tűzifára 73%, dorong- és rőzsefára 10% esik. Erdők termése.

Az üzemtervek szerint letarolható évenként 43,686 m³ fatömeg. A tüzi fát november, december és január hónapokban, a fenyő-épületfát később is vágják. Az erdők fatömege legnagyobb részben Kassára szállítatik az itteni városi faraktárba s mint tűzifa értékesítetik. A távolabb fekvő és csekélyebb értékű selejtes hasáb- vagy dorongfát azonban szomszédos vasgyárak szenítik fel. Az épület- és műszerfa értékesítése favállalkozók számára való eladás útján történik.

Egy méter tűzifának vágatási költsége 30 kr., Kassára való beszállítása pedig a távolsághoz mérten 0.80—1.30 frtba kerül. Az erdőn a tűzifarakások (sarangok) 1.20—1.30 méter magasságra rakatnak, a raktárban pedig 1.10 m. magasra.

A tűzifa árai a raktárban jelenleg a következők:

I. osztályu bükk hasábfa	3.50	Faarak.
II. „ „ „	3.—	
tölgy hasábfa	2.50	
bükk dorongfa	2.—	
tölgy „	1.75	
fenyő hasábfa	1.75	
bükk tuskófa	2.75	
vegyes tuskófa	2.25	
nyír hasábfa	2.25	

Kassa város szegényebb lakói abban a kedvezményben részesülnek, hogy nekik a hulladék és szárazfa szedése az erdőn minden héten kétszer meg van engedve. Az épületfa tömör köbméterével értékesítetik, még pedig a fanem, távolság és méretek szerint következő áron:

Jegenyefenyő	1.70—3.— frt.
Tölgy	3.—6.— frt.

Mellékhasználatok.

A fán kívül meglehetősen nagy jövedelmet nyújt az erdő az ugynevezett mellékhaszonvételekben minő pl. a legeltetés, a mit a szomszédos községek lakói birnak bérletben, a mi azonban, tekintettel a mindinkább belterjesebbé váló gazdálkodásra, mind kisebb és kisebb térre szorul; ilyen haszonvételek továbbá a makkoltatás, mi a gyakori késői fagyok miatt csak minden 4—5 évben egyszer ölt jelentékenyebb mértéket; ezenkívül a vágásokban a fűhasználat és az erdő arra alkalmas részeiben az építőkö-, terméskő- és mészkő-fejtés.

A terméskövet városi építkezésekhez, a mészkövet pedig kitűnő minőségű mészégetésre fejtik, jobbra Kisfalú és Kavecsán község lakói. A mész legnagyobb részét szintén a városi építkezésekhez használják fel.

Az erdei melléktermények közt megemlítendő még a kassai határban a kassai keramit-gyár által használt fehér agyag is.

Az erdők egyik mellékhasználatát képezi még a vadászat, mely jogot

Kassa város egy helybeli társulatnak évi 550 frt bér mellett 40 évre engedett át.

Az itten előforduló vadnemek a következők: őz, nyul, fogoly, császármadár, fűrj, haris, elvéve a magasabb fekvésű erdőrészekben a nyirfajd. A ragadozó és kártékony vadak közül: a medve, vaddisznó, róka, vadmacska, borz.

Az 1894. évben összesen 1020 drb hasznos vad és 429 drb káros vad került terítékre, s e lelőtt vadmennyiségnek hozzávetőleges értéke 1000 frtra tehető.

A felsorolt mellékhasználatokon s mellékterményeken kívül az erdőségek még igen sok más terményt is nyújtanak, melyek a városnak ugyan semmi hasznot sem hoznak, de számtalan szegény család megélhetését könnyítik meg, pl. eper, málna, szeder, áfonya s gomba. Az erdők javára tudandó be ezeken kívül még az erdőkből a város utcáinak és tereinek befásítására felhasznált hárs, juhar és fenyőfácskák és esemeték.

Jövödelmezőség.

Az erdők nyers jövödelme, beleértve mind a fő, t. i. a fahasználatot, mind a mellékhasználatokat az 1885. évtől 1894. évig bezárólag, tehát az utolsó 10 évre 1.372,730 frt 83 krt tett. Ezen nyers jövödelemnek az egyes évek szerinti megoszlása a következő táblázatban van kimutatva:

É v	Erdei nyers Bevétel		Kiadás		É v	Erdei nyers Bevétel		Kiadás	
1885	142838	75	82635	67	Áthozat	776632	63	428985	01
1886	113556	99	73545	63	1891	144900	20	74225	12
1887	108420	14	64 07	21	1892	144520	03	85793	35
1888	140090	04	76888	50	1893	150178	63	92452	12
1889	133308	52	64434	95	1894	156599	34	115702	17
1890	138318	19	66673	05	Összesen	1372830	83	797157	77
Átvitel	776632	63	428985	01					

A táblázatban kimutatott nyers jövödelmekből esik tehát egy évre 137,273 frt 08 kr. Levonva az évi átlag kiadást, maradt a városnak tiszta haszna évenként 57,557 frt 30 kr., a mi holdanként 1 frt és 93 kr.-nak felel meg.

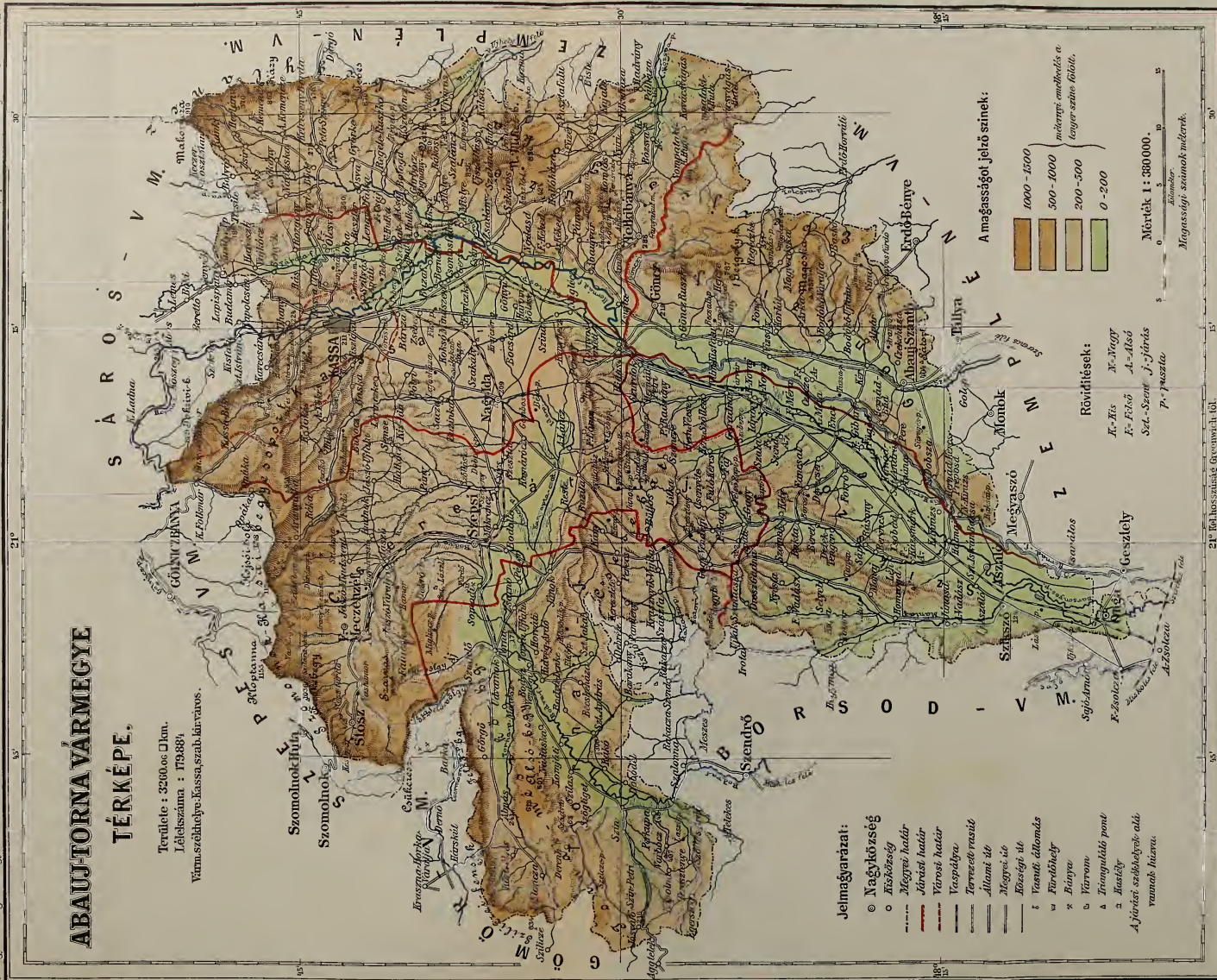

ABAUJ-TORNA VÁRMEGYE

TÉRKÉPE.

Területe : 3240. os Dkm.
 Felirata : 1938/1.
 Vármegyei székhelye Kassai kirárváros.

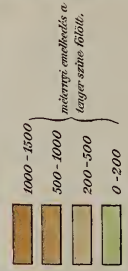
Szomolnok-hely
 Szomolnok

Jelesjelölések:

- o Nagyközség
 - o Község
 - Megyei határ
 - Városi határ
 - Vasútvány
 - Férrevezési vasút
 - Állami út
 - Megyei út
 - Főúti út
 - Vasúti állomás
 - Fűrészhely
 - Bányavíz
 - Város
 - Triangulációs pont
 - Kút
- A járási székhelyekről adatai vannak.

A magasságot jéto színek:

Mérték 1 : 380.000.
 Mértékár: 1 : 100.000.
 Magassági színek mértékár.

Rövidítések:

- K. Kis
- F. Felső
- Szt. Szent-járárs
- X. Nagy
- A. Alsó
- P. Pusztai

A „CZUKORSÜVEG“ A SZÁDELŐI VÖLGYBEN.

ABAUJ-TORNA VÁRMEGYE FÖLDRAJZI VISZONYAI.

BAUJ-TORNA vármegye Magyarország északkeleti hegyvidékéhez tartozik és az északi szélesség $48^{\circ} 6'$ és $48^{\circ} 51'$ s a keleti hosszúság $38^{\circ} 12'$ és $39^{\circ} 19'$ között terül el, Ferrótól számítva. Legszélsőbb határponjai: északfelé Kassa-Hámor, délfelé Onga, keletre Kis-Bányácska határa, nyugatra pedig a Józsafőtől északnyugatra fekvő Méznatető. A megye legnagyobb hossza északról délre 45 perczet, legnagyobb szélessége nyugatról keletre 1 fokot és 7 perczet tesz.

A vármegye területének nagyságát a legujabb s legszabatosabb kiszámítások $3260.70 \square$ kilométerre teszik. Magyarország összes területének 1.20% -át foglalja el. Nagysága az összes (63) megyék közt 44-dik, az északkeleti fel-föld megyéi között pedig 5-dik helyen áll.

Alakja nagyon szabálytalan, különösen, mióta a volt Torna megye egy részével gyarapodott.

Megye határai.

Abauj-Torna vármegyét észak felől Szepes és Sáros, kelet felől Zemplén, dél felől Borsod, nyugat felől Gömör-Kishont megyék határolják. Határát csak részben mondhatjuk természetesnek, azaz olyannak, melyet hegységek, vagy folyók és völgyek által maga a természet jelölt ki; nagyobb részben közigazgatási intézkedések szabják meg, kivált dél és nyugat felé. Természetes határ különösen észak és kelet felé van, mely utóbbi tájon egy sokszerűen görbitett vonal által van kijelölve, úgy hogy a megye e helyen szőrösen kicsipkézett.

Egyes helyek meghatározott fekvése következő:

	Hosszúság.
Boldogkő-Váralja	$38^{\circ} 53' 30''$
Enyiczke	$38 55 30$
Forró	$38 45 17$
Göncz	$38 57 0$
Jászó	$38 39 5$
Kassa	$38 56$
Metzenzéf (Alsó)	$38 34$
Metzenzéf (Felső)	$38 35$

	Hosszuság.			Szélesség.		
Milicz hegy	39	7	25	48	34	40
Pokrivi hegy	38	48	2	48	49	57
Szántó	38	51	11	48	16	25
Szepsi	38	40	10	48	36	5
Szikszo	38	35	55	48	11	55
Torna	38	33	3	48	35	28

Függőleges tagosultság.

Az egész vármegye közepes magassága 380 méterre tehető, a lejtősödés dél felé irányul. Függőleges tagosultságát tekintve tehát a felföldek sorába tartozik; felszine fensíkok, domborulatok és hegyek változatos összefüggéséből alakul.

Völgyek.

Legjelentékenyebb sikkja a Hernád folyó mentén terül el, mintegy 70 klmnyi hosszúságban a megyén végig, északról délre. E síkság középmagassága 170 m. Északi részén (Kassa mellett) szűk, de lejjebb, midőn az Ósva és Tárca völgyével egyesül, kitágul s kissé nyugatra való fordulás után követi a Hernád menetét. Abauj-Torna vármegye legtermékenyebb síkságát képezi.

Második jelentékeny sikkja a megyének az ugynevezett Kanyapta, mely mint széles öböl nyúlik el Nagy-Ida vidékéről nyugatra Tornáig. Közepes magassága 200 m.

Hegységek.

HERNÁDVÖLGYI RÉSZLET KASSÁNÁL.

Továbbá említésre méltók még: a Nyésta és Forró közti Szárazvölgy, a szkárosi, kékedi, pányoki, telkibányai, göncz-ruszkai, szerencsi, stb. mindmennyi termékeny, földművelésre alkalmas, nem annyira síkságok, mint völgylapályok, völgykatlanok.

A megye hegyseit részint az *Eperjes-tokaji hegylánc* legnagyobb része, részint a *Gömör-szepesi ércs-hegység*hez tartozó azon

hegytömegek képezik, melyeket *Szomolnok-kassai hegyesoport*, *Tornai mészkö-hegység* és *Forró-szendrői hegyesorok* név alatt ismerünk.

Eperjes-tokaji hegylánc.

Az *Eperjes-tokaji hegylánc* zöme a Hernád bal partját foglalja el, és Sáros vármegyében kezdődvén, Abauj-Torna és Zemplén megye határán délnek tartva, Szántó és Tokaj környékén szakad meg a síkság fölött. Főgerince Abauj-Torna megye természetes határát képezi északról dél felé Ujvárosig, hol nyugat felé a megyébe kanyarodik s csak Erdő-Horvátország felé fordul megint a megye határához. E szép alkotásu trachit hegylánc a Hernád völgyétől dél felé több völgyből osztja csoportokra s mivel e völgyek a Hernád irányában lépnek föl, hanem harántos irányban is, a völgyeket elvárnak és megszagatják.

A hegyláncágazatai a következők: a *Rozgonyi hegység*, a *Tárca és Ósva folyók között* terül el, dél felé a síkság alacsonyabb kúppokkal, míg végre *Alsó-*

terülnek el: a *Ronyva-hegység*, továbbá a *Nagy-szalánczi ág* fűződik.

Délen többszörös megzavarást szenved a hegység. Egy hegység Telkibánya déli részéről kanyarodik észak felé, ehhez Göncztől délre a *Borsóhegy* gerince csatlakozik, mely a *hejezei völgyig* délnyugati, azután északnyugati irányban húzódik. A Borsó hegy egy déli mellékág által a *Szárkő* hegycsoporttal van összeköttetésben, a mely csoporthoz az Alsó-Dobszánál elágazó Gergely-hegy, a Mogyoróskától keletre emelkedő regézi Várhegy, az Arkától keletre lévő Magoskahegy, az ennek nyugati karjához füződő Boldogkő-Várhegy csatlakoznak.

A Szárkő különben kelet felé is ereszt egy ágat, mely a S.-A.-Ujhely nyugati vidékén elterülő hegycsoportokkal lép összeköttetésbe.

Egy másik hegység Boldogkő-Váralja vidékéről vonul keleti irányban a regézi huta felé. Ismét egy hegység odább délre Boldogkő-Ujfalu vidékéről Erdő-Horváti felé tart, majd délkelet felé fordulva a szorosabb értelemben vett hegyaljai hegylánc felé terjed.

Abauj-Szántó és a zemplénmegyei Tállya között kitűnő alakú, hihető-

NAGY-SZALÁNCZ VIDÉKE.

leg kialudt vulkánok emelkednek, melyek közül a piramisalakú *Sátorhegy* még a megyéhez tartozik. E Sátorhegygyel kezdődik ama szegély, mely az egész trachit hegység déli szakadékait hosszú ívben övezi, mig nem annak keleti oldalára kerülve, a zemplénmegyei Ujhely mellett lévő ugyancsak Sátor nevű hegyben végződik.

Tulajdonképeni *Hegyaljának* csakis ez az öv, ez a vulkanikus rhyolith képletű hegyvidék mondható.

A mi a hegyláncolat közepes magasságát illeti, azt 500 méterre becsülhetjük; egyes kúpjai 300—400 méterrel magasabbak. Ezek közül megemlíthetjük a Lázi bérez, a Bagot, Várhegy, Vereshegy, Nagy-Milicz, Borsóhegy stb. nevezetesebb kúpokat, melyeknek magassága 800—900 méter között váltakozik.

A hegység főgerinczének hágói közül legnevezetesebb a Kassáról a petőszinyei völgyön fel s a Dargóhegyen keresztül Gálszécsbe vivő *Dargói hágó*, a Ronyva és Várhegy közötti hegységben lévő hágó, a Telkibánya és Bósva völgye közötti hágó.

A nevezetesebb magaslatok méretei:

Magaslatok.		
Berzsenyhegy	822	m.
Bogota	870	„
Borsóhegy	759	„
Dargó (hágó)	475	„
Dobrákhegy	806	„
Az Erdőbényét környező hegyek közepes magassága	465	„
Gergelyhegy	787	„
A Göncztől Telkibányára vivő hágó	403	„
Ml. Kamen	744	„
Kőszálhegy	836	„
Lázihegy	853	„
Magoska	737	„
Margitahegy	357	„
Messzelátóhegy	360	„
Kis-Milicz	771	„
Nagy-Milicz	869	„
Mogyoróshegy	349	„
Oszlászhegy	360	„
Ploskahegy	659	„
Magaslat Rank fürdő előtt	407	„
Regézi vár	618	„
Sátorhegy (Szántó mellett)	328	„
Szerednye	645	„
Strázsahegy	332	„
Szurokhegy	645	„
Telkibányai vulkán	303	„
Téreshegy	841	„
Várhegy	730	„

Gömör-szepesi
érezhegység.

A Gömör-szepesi érezhegység szomolnok-kassai hegyesoportját a hegységnek az a részét képezi, mely a Pipityke (Pipiske) határhegygyel kezdődik s keletre egész Kassáig nyúlik, hol a Bankó hegyben végződik. Főgerince a Fecske-dombtól Aranyidkáig Abauj-Torna és Szepes vármegye természetes határát jelöli.

A nevezetesebb hegységek, melyek részben, vagy egészen a vármegye területébe esnek, a következők:

A már említett Fecske-dombtól északra fekvő *Kloptanya* hegy, melyből ismét északra két ág veszi kezdetét. Ugyancsak a Kloptanyától keletre a *Baráthegy*, majd a *Koysói-Hola* emelkedik, melyből több ág észak felé indul. Opáka községtől délre a *Holicza* nevű hegy esatlakozik a Koysói-Holához, mely szintén cserst egy északi ágot Hámor falu felé. A *Veresszikla* Koysó és Opáka között vonul délkeleti irányban.

Az egész szomolnok-kassai hegyesoport Kassa északi részében egyesül azzal a hegyesoporttal, mely a sáros-szepesi Branyiszkó végnyulványainak tekintendő.

Magának a főgerincnek számos függelékei vannak, melyek Kis-Ida környékéről húzódnak Csécs, Szepesi, Jászó és Meczenzóf felé.

A főgerinc közepes magassága 1000 méterre tehető.

Magaslatok.

A jelentékenyebb magaslatok:

Csécs	205	m.
Fecske-domb	1063	„
Hlavina	1157	„
Jászói domb	1129	„
Kassa-Béla	380	„
Kloptanya	1155	„
Kobulanka hora	670	„

Kossiczka holicza	1027 m.
Koysoi hola	1248 „
Rauberstein	1147 „
Roszipana Skola	878 „
Szarvashngy	929 „
Stumpenberg	1046 „

Ugyancsak a Pipityke-, illetőleg a Csükerésznél veszi kezdetét s terjed délkelet, dél és délnyugat felé az a hegytömeg, melyet *Tornai mészkőhegységnek* szoktunk nevezni. Az öt környező hegycsoportoktól mind külső alakját, mind pedig geológiai viszonyait tekintve lényegesen elüt. Mészköves fensík ez, valóságos hasonmása a Karsztnak, mindazon tulajdonságokkal, melyek a valódi mészhegyeket jellemzik. Természeténél fogva egyes helyei majd kopár, terméketlen sivatagok, majd zord jellegű vidékek, de mindezt feledtetik velünk ama természeti szépségek, melyek egyes helyeken lépten-

Tornai mészkő-hegység.

KASSA-HÁMOR.

nyomon elénkbe tárulnak. A platót, mint tiszta mészalkotást, eléggé jellemzik a felületén előforduló különféle horpadások, teknő- s töleséralakú mélyedések, töbrök, a földalatti üregekben való bőség, vagyis a barlangok nagy száma, a rögtöni emelkedések, a függőleges részletek egyes helyeken, a sok forrás a fensík alján. A hegységnek ez igazi jellege legjobban a dél felé eső részeken, különösen az u. n. Kishegyen s Felsőhegyen mutatkozik.

Völgyek.

A hegység nyugat felé átnyúlik Gömör vármegyébe egészen a Rima völgyéig, legnagyobb része azonban Abauj-Torna vármegyében terül el és északon a Felső-Bódva és Csermosnya, keleten pedig a Bódva határolja, dél felé Kecző vidékén lankásodik el. Egy kelet-nyugati irányban elnyúló völgy, nevezetesen a tornai völgy által északi és déli szárnyra oszlik a fensík. Mind az északi, mind a déli szárnyat pedig ismét más völgyek és mélyedések több külön fensíkra szeldelik. Az északi szárnyat a természeti szépségeiről nevezetes áji, szádelői, barkai stb. völgyek hasítják szét, a déli részben a sziliczei, ménespataki, józsafői stb. völgyeket találjuk.

E völgyek közül különösen a szádelői és az áji a természetnek nagy-szerű csodái.

Szádelői völgy.

A szádelői völgy tényleges hossza 3·4 klm, légvonalban 2·9 klm. Meredek, többnyire függőleges oldalfalai körülbelül 300 méternyi magasságuak, egyes részei azonban, pl. a Czukorsüveg a 400 métert is meghaladják. A meredek oldalfalak oly közel állanak egymáshoz, annyira szűkké teszik a völgyet, hogy a mélységből föltekintve, helyenkint csak egy szalagját látjuk a kék égboltozatnak, melynek keskenysége megérteti velünk, hogy miért szerepeltet a nép majd minden regéjében, mely a szádelői völgyről szól, egy-egy hőst, vagy lovagot, ki a sziklahasadékon átugratott.

A nép a völgyet egy nagy hasadéknak tartja, melynek létrejöttéhez különféle mondákat fűz. Csakugyan, a völgy falainak meredekségéből következtetve, hajlandó az ember az első pillanatban azt hinni, hogy a szikla erőszakos megrepedésének köszöni a völgy létrejöttét. Erről azonban a geologiai leírásban szólunk bővebben.

Észak felé veszt a völgy vadságából, de nem szépségéből. Mig az elején — a Czukorsüveg körül — csak imitt-amott iparkodik a fehéres szürke, néhol vörhenyes ereszű kőzetet növényzet borítani, addig a völgy közepétől kezdve a cserjék, fák mindinkább uralkodni kezdenek. Ott, a hol a Vinkély és Szárpatok összefolyik, a szádelői völgy már egészen egy erdei völgynek a jellegét veszi föl, melyen tovább haladva, az 1118 m. magas Csükerészre jutunk.

A SZÁDELŐI VÖLGY BEJÁRATA.

Az áji sziklavölgy hossza 3·3 km. Helyenként széles katlanokká tágul ki, néhol pedig oly szűk, hogy a benne haladó patak mellett a gyalogutnak alig marad elegendő helye. Az említett katlanokba

Áji völgy.

a víz jókora magas vizesést képezve hull alá tajtékozva, majd rövid ideig a föld alatt folytatva utját, ismét a felszínre jön. A szebbnél szebb tájképek, melyeknek szépsége le sem írható, folyton követik egymást. A két völgyet a Kárpát-egyesület „Keleti Kárpátok“ osztálya gondozza s ott felügyelőt tart.

A Tornai mészkőhegység tagosulata legáltalánosabban a következőkben adható: A Grádics és Bódva között a jászói fensik terjeszkedik hosszukás négyszög alakban nyugatról kelet felé, melyhez északon a bódokai erdő és a Szarvashegy csatlakozik.

Fensikok.

A hegységnek egy másik, sokkal terjedelmesebb részét a *Sziliczei fensik* képezi, mely az előbbihez a tornai hegyhát közvetítésével fűződik. Nyugati, a Sajó felé ereszkedő részét *Kishegynek*, keleti, t. i. a tornai völgy északi oldalán emelkedő s egészen a szádelői völgyig terülő részét *Felsőhegynek* nevezik; északi párkányát pedig a *Jólészi hegy* képezi. A Kis hegyet a Felsőhegytől az Almás és Hárskut között elvonuló szoros választja el.

A tornai völgy déli oldalán a Kishegynek kelet felé az *Alsóhegy* vagy *Hosszuhegy* vagy *Tordai derék* nevű fensik képezi folytatását. A tornai völgy

tehát a Felső- és Alsó-hegyek fensíkjai között van bevágva, melyeket nyugat felé a Kishegy kapcsol egybe.

A fensíkok mindegyikének párkánya erős (25°–35°-nyi) hajlással emelkedik. A fensík közepes magassága 600 m.

A tornai fensíkon és környékén következő nevezetesebb magasságméréseket jegyezzük föl:

Csükerész	1186 m.
Ergettő	890 „
Görgői hegy	831 „
Grecsu	892 „
Nagy-Hollókő	881 „
Somhegy	805 „
Szépikő	750 „

Maga a fensík nem mindenütt sivár, sőt ellenkezőleg több helyen szántóföldekkel, jó rétekkel és legelőkkel van borítva. Az északi lejtők, daczára meredek emelkedésüknek, mind szép erdőkkel vannak borítva, melyekben csak itt-ott emelkednek messziről fehérülő függőleges

JÁSZÓI SZIKLA.

sziklacsoportok. A déli lejtők azonban legnagyobbbrészt kopárak, csak helyenkint, hol a televény lekötetik, akadunk

sűrűbb bokrozatra. Som, mogyoró, vadrózsa s törpe-megy bőven van egyes helyeken.

E bokrozatból néhol cserfa is, de különösen sok diófa emelkedik. A déli lejtők különben szőlőművelésre is alkalmasak. (Torna, Almás, Körtvélyes stb. vidékén.)

A Torna-szendrői hegycsoport a Kanyapta, Hernád, Sajó és Bódva völgyei között terjed el s a kelet-nyugat irányban vonuló *rakaczai* az észak-dél irányában húzódó *szikszói* és a *Száravölgy* tagolják föl.

Közepes magasságát 225 méterre tehetjük. Legészakibb szakadéka a Torna-Ujfalutól észak-északkeletre fekvő *Tornakő* (252 m.). Ettől délre és délkeletre a *Kecskehegy* (261 m.), a *Topolykahegy* (278 m.) *Trihatari hora* (305 m.) és *Cserveni-Hrunecz* (305 m.) vannak, melyeknek gerincei Jánok, Sz.-Jakab, Kereszttéte, Kány és Buzita községek között terjednek el. A Cserveni-Hruneczhez csatlakozik dél felől a *Kacsikhegy* (305 m.). — Részben a megye területébe esik még a Szikszótól észak-nyugatra domborodó *Frankhegy* (274 m.) is. A hegyvidéknek egy nagy része összeszögellőleg Borsod vármegyébe vonul s egyes hegyhátakra és dombsorokra oszlik fel.

Vármegye viz-
rajzi viszonyai.

Abauj-Tornamegye hidrografikus szempontból középszerűnek mondható. Bővelkedik forrásokban, kivéve azon részét, melyet a tornai mészkő-hegység lep el, hol kevés, de annál erősebb forrás fakad. A források jó és egészséges ivóvizzel kínálóznak, ezek között a Sziliczétől délkeletre — Abauj-Torna s Gömörmege határán — lévő *Lófej* időszakai forrás.

De nemcsak édes, hanem ásványos és gyógyvizekben is bővelkedik a megye. Ilyenek :

Források.

Az alsó-kékedi két forrás, melylyel egy későbbi fejezetben bővebben foglalkozunk. Ezzel mind az alkatrészekre, mind tulajdonságra és hatásra nézve megegyezik a *komlóskai* forrás. *Felső-Bárczán* hideg kénes, *Rákoson*, *Telkibányán* vasas forrásra találunk.

ALSÓ-KÉKEDI.

Nevezetes a *rankherlányi alsó és felső forrás*. Mindkettőnek vize egészen tiszta és átlátszó, savanyu, kissé csipős és összehúzó ízű. A felső forrás vize erősen kénes, az alsóé kissé kőolajszerű; hosszabb állás után a fenéken sárgás üledéket képez. Hőfoka $+ 10 R^{\circ}$. Vegyészetiileg sok szabad és kötött szén-savat tart magában. Főalkatrészei: szén-savas nátron, szén-savas magnezia, szén-savas vasó, egy kevés gipsz és konyhasó, végre kén-hidrogén.

E helyen megemlíthetjük egyszersmind az itt Zsigmondy Vilmos által sikeresen fiirt ártézi kutat is.

A savanyu-vizekhez tartoznak a Kassa melletti *bankói vasas*-, ugyan-
csak a kassai *Lajos forrás*, nemkülönben a *szántói égvényes forrás* is.

A *gönczi forrás* földes konyhasót tartalmaz, a bővizű *rudnoki forrás* földes vastartalmunak, a *somodi meszes és földes tartalmunak* látszik.

Jászón a Tapoleza nevű kies völgyben kérgező és mésztuffot lerakó forrás van.

A semleges források közül megemlíthetjük a Geese, Bäreza, Mislye, Szilvás-Apáti, Alsó-Meezenzéf, Szepsi, Litke stb. környékén előforduló forrásokat, valamint a józsaírói és jablonczai sok forrást.

Fürdők: a ranki, kékedi, komlóskai, rudnoki, somodi, szepsi, az ujabban épített s nagy népszerűségnek örvendő stószí (forrás a hegyoldalon), melyek részint gyógyhatásuak, részint mulatóhelyül szolgálnak a közönségnek.

Abauj-Tornamegye folyói a Tisza vízkörnyékéhez tartoznak. Legnagyobb folyója a *Hernád*. A Hernád Szepes-vármegyében a Királyhegy északkeleti oldalán a Csertovicza, Sztredna-Hola, Javorinka és Borova hegyekről lefolyó patakok egyesüléséből támad. Mindaddig, míg Abauj-Torna-vármegyébe nem érkezik, irányát többször változtatja s csak a megye határa körül vesz határozott délnyugat-déli irányt, melyet megtart nemcsak a megyében, hanem azon túl is, míg csak a Sajóval nem egyesül. A megyébe, miután annak rövid ideig természetes határát képezte, Kassa fölött lép be. Kassáig tekervényes szűk völgyben haladott, Kassától kezdve azonban széles (5—6 km.) völgylapályon folytatja kanyargós útját. Szurdokon alul egy hosszú ága szakad ki, melyet Kis-Hernádnak, vagy Bársonyosnak neveznek s mely az anyafolyóval nyugaton egyenközüleg délre folyik a megye határán keresztül; ágai részint a Hernáddal, részint a Sajóval közlekednek. Főága Belső-Böcsnél — Borsod vármegyében — egyesül a Hernáddal, az igen termékeny Bársonyos szigetet képezve.

STÓSZ-FÜRDŐ VIDÉKE.

A Hernád folyása a megyében elég sebes. Jégzajláskor és hóolvadás-kor gyakran rögtöni áradással rémiti meg völgyének lakóit. Mélysége 1—2 méter, szélessége középszámmal 30 méter, vannak azonban helyek, hol 150 méter széles. Esése a megyében 95·6 méter. A megyében megtett útjának valódi hossza 108·8 kméter, egyenes hossza 76·2 kméter.

A Hernádba ömlenek *a) jobb felől*: A Holiczahegy északi oldalán eredő *opákai* patak, mely miután több apróbb patakot és a Bukovieza hegy déli oldalán eredő *Csermelyt* fölvette, előbbi irányát megváltoztatva, szép völgyben délkeletre folyik. A Bankó mellett elhaladva, Kassán két ágra válik — szigetet képezve a városban — majd a Hernádba ömlik. Ugyancsak a Holicza hegyben, de ennek déli oldalán a *Miszla* (Miszlóka) patak F.- és A.-Tőkéstől Csányig, itt nevét *Szartosra* változtatva, a Hernáddal egyenközüleg halad s Migléc és Tornyos Németi elhagyása után Hidas-Németinél szakad a Hernádba. A Kis-Hernádba vagy Bársonyosba pedig a Himtől délre eredő, Petrit és Szölledet érintő *Petri* patak, a garadnai és novaji csermelyek, a Szemere vidékéről jövő fáji patak, a Deveserrel bővült fancesali patak, a forrói csermely, a szárazvölgyi patak és a monaji patak ömlenek.

Hernád.

Hernád mellékfolyói és a patakok.

Tárca.

b) *balfelől*: A Sáros vármegyéből jövő s a sok pataktól tekintélyesen megnövekedett *Ósvát* fölvevő *Tárca*. A Tárca után még csak *néhány* apróbb csermely ömlik a Hernádba. Ilyenek: a felső- és alsókékedi, a pányoki, a telkibányai, gönczi, gönczruszkai stb.

Bódva és
mellékfolyói.

Második nagyobb folyója a megyének a *Bódva*. Szomolnoktól délre, a bodókai erdőben ered. Utja a megyében egy szabálytalan félkör, a menyinyiben északkeleti irányát keletire, azután délre, végre nyugatira változtatja. E nyugati irányból majd ismét délnyugati és déli irányba csap át, míg végre Perkupa környékén hirtelen keletre kanyarodva, Borsodba lép, hol hosszú utját megtéve, Ecség felett szakad a Sajóba. Komjátí mellett és alább Szögliget és Sz.-András között szétágazva szigeteket képez.

A Bódva völgye általában igen szép és termékeny.

Mellékvizei balról: A Kloptanya és a hátsó Fecske-dombról lefutó patakok u. m. a *Pivering*, *Goldseifen*, *Borzó*, *Zábó*, melyek Jászó és Meczzenzéf

ALSÓ-MISLYE.

között folynak a Bódvába, továbbá a jászói patak, mely Jászón egyesül vele.

A rudnoki, sztáni, semsei, vidumanyeezi patakok egyesüléséből keletkezett *Korony* patak, valamint a Koysói hegy déli oldalán eredő *Ida* patak, a kanyaptai lapályban enyésznek el, illetőleg esatornázott árokban vezetnek a Bódvába.

A *Sas* patak a *Trihatari hora* nyugati lejtőjén ered és Sz.-Jakab mellett elhaladva, Hidvég-Ardónál ömlik a Bódvába. Balfelől fölveszi még a Bódva a Sz.-András mellett folyó *Juhász* patakot is.

Jobbról a Bódvába ömlenek: a falueskai határból folyó *Rosztoka* és *Zsolobka*; a meczzenzéfi határon a *Grund*, a pizstráingban bővelkedő *Dombach*. Lejebb a folyó a jobb oldalról, a mészhatalmaskodása következtében alig kap patakot. Zsarnó és Ujfalu között, a még Jászó-Debrőd határában eredő *Somodí* patak ömlik belé. Legnagyobb mellékvize a *Torna* patak. A Sólóymtetőn ered s kelet felé haladva egymásután veszi föl a hegytértség keleti oldalán csörgedező csermelyeket, majd a körtvélyesi, almási, görgői, szádelői s az egyesült *Szár* és *Áji* patakokat fogadja magába, míg végre Vendéginél a Bódvába

szakad. Odább a *Veese*m, vagy *szilasi*, majd Szin mellett a *Ménes* patakot fogadja magába. A Lófej forrásból eredő *Józsa* patak Dobódnél egyesül a Bódvával; az egerszögi patak pedig Perkupa környékén ömlik bele.

A *Ronyva* folyó a Bagotahegy déli oldalán ered s útjának kisebb részét a megyében teszi meg, hol a *Csepegő* s a Veres és Milicz hegyekben eredő *Tereblye* patakot veszi föl.

Ronyva.

A *Bósva* a hollóházai, füzéri, ^{vilányi} pétermányi, sompataki és kovácsvágási patakok felvétele után a megye határán (Hosszu-Láz) mellett szakad a Ronyvába.

A Ronyva a Bodrog jobbfelől levő mellékvizeinek legjelentősebbje. Ugyancsak a Bodrogba ömlik a regézi huták környékéről jövő, a komlós-kai patakkal növekedő tolesvai patak is.

Regéczke fölött a Szárkő és Gergely hegyek közötti völgyben fakadó patak, miután több esermelylyel és kisebb patakkal bővült, *Szerencsi* pataknak neveztetik s a Tisza mellékvizeihez tartozik.

A *tavak* Abauj-Torna vármegyében jelentéktelenek; köztük csak egy hegyi tó érdemel említést, a Nagy és Kis-Milicz mögött, az Orita hegy alatt a Szalánczi Huta és Pusztafalu között levő *Izra* tó, melyet tengerszemnek is neveznek.

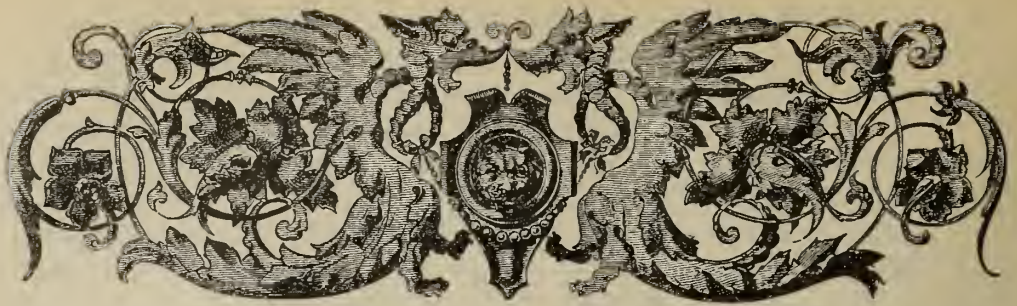
Tavak.

A többi, a megyében lévő tavakat, milyenek a nagyidai, enyiczkei, bodókváraljai, saczai, bárczai, tornai, jászai stb. a kerti, vagy dísztavak közé sorolhatjuk.

Mocsarak a megyében, mióta a Kanyaptát és a somodi posványtságot lecsapolták, nincsenek. A Hernád mentében csak nagyobb árvíz után marad itt-ott posványtság.

AZ IZRA TÓ.

ABAUJ-TORNA VÁRMEGYE KÖZSÉGEI.

BAUJ-TORNA vármegye közigazgatásilag hat járásra van felosztva, u. m.:

1. *Kassai* járás 1 nagyközséggel, 48 kisközséggel, 27,686 lakossal. Székhelye *Kassa*.

2. *Csereláti* járás, 4 nagyközséggel, 35 kisközséggel, 26,294 lakossal. Székhelye *Szepsi*.

3. *Tornai* járás (a régi Tornavármegye), 44 kisközséggel, 21,002 lakossal. Székhelye *Torna*.

4. *Szikszói* járás, 3 nagyközséggel, 47 kisközséggel, 28,357 lakossal. Székhelye *Szikszó*.

5. *Gönczi* járás, 2 nagyközséggel és 26 kisközséggel, 23,179 lakossal. Székhelye *Abauj-Szántó*.

6. *Füzéri* járás 1 nagyközséggel, 53 kisközséggel, 24,482 lakossal. Székhelye *Zsadány*.

Járások és
községek.

Kassa-Béla.

A kassai járásban még a nagyrészt Kassa város birtokát képező Kassa-Bélát érjük először, ha a városból északnyugat felé indulunk, a szepesi hegyek alján balra hagyván a kassaiak kies üdülőhelyét, a Bankót. Elragadóan szép és változatos tájrészletek, sűrű erdőségek, sziklacsoportozatok, a mészkőhegység érdekes alakzatai gyönyörködtetnek bennünket lépten-nyomon, mialatt egyre magasabbra emelkedünk. Az út két oldalán kohók, bányák és fűrészmalomok váltják fel egymást, míg az út legmagasabb pontjáról, az 562 méternyi hegygerincezről leereszkedve, *Kassa-Bélába* lépünk.

Kassa-Hámor.

Kassa-Béla községnek van körjegyzősége, 120 háza és 1076 tót ajku lakosa. Postája: Kassa-Hámor. Távíró-állomása: Margitfalu. Hajdan Szentvérképének hívták s Kassa városa birtokolta a XV. század óta. Bélától északnyugatra tovább menve, a 889 méter magas Pokrivi hegy lábánál *Kassa-Hámort* pillantjuk meg, mely a vármegye legészakibb pontján, éppen Szepes és Abauj-Torna vármegye határvonalán fekszik. 112 háza és 654 lakosa van, akik, mint magyar neveik bizonyítják, nagyobb részét eltótosodott magyarok. Itt van *Jakobs Ottokár* nagyszabású vasgyára és hámora, melyet a

jelenlegi tulajdonos nagybátyja alapított 1852-ben. A gyár 19 épületből áll, 260 munkással; 12 lóerőre berendezett vízművel dolgozik. Évenként körülbelül 22,000 mmáza nyersvasat, vasöntvényt, vasesövet, mérleg-súlyokat, géprészeket, ekevasakat, takaréktüzhelyeket készít. Gyártmányait részben Galicziába és Szerbiába szállítja. A tulajdonos a megye határáig kavicsozott utat készített, a Hernádon át hidat veretett, összekötve ekképen a falut és gyártelepét a kassa-oderbergi vasúttal. Kassa-Hámor határán három vármegye szögellik össze, t. i. Abauj-Torna, Szepes- és Sárosvármegye. Vasuti megállóhely, posta- és táviróállomás.

Kavecsány.

Visszatérve Kassára, nem kerülheti ki figyelmünket *Kavecsány*, melyhez külön községi út vezet Kassáról. Kavecsány ugyan már Sáros vármegyéhez tartozik, de Kassa város birtokát képezi és közvetlenül a határszélen fekszik. Néhány évvel ezelőtt itt egy barlangot fedeztek föl, melyben mamuth-esontokra akadtak. Határában az állami közutak építésére nagyon alkalmas kavicsbánya van.

Tihany.

Kassánál átkelven a Hernádon és a Kassai-hegy aljában északnak tartva, *Tihany* (Tehány) kisközséget találjuk, mely 215 házból áll; lakosainak száma 1431. Általában eltótosodott magyarok. Az újabb nemzedék már beszél magyarul. A kassa-oderbergi vasút első megállóhelye

Kassától. Postája helyben van; táviróállomása Aboson.

A Kassai-hegy keleti lejtőjén, félóránnyira Kassától van *Kassa-Ujfalu*, 152 házzal és 1160 tótajku lakossal, akik

KASSA-HÁMOR. — JAKOBS OTTOKÁR VASGYÁRA ÉS HÁMORA.

Kassa-Ujfalu.

nagyobbára sertésenyésztéssel foglalkoznak. Ők szállítják a kassai piacra az országszerte ismert „kassai” sonkát. Posta- és táviróállomás Kassa.

Felső- és Alsó-Olesvár.

Tovább keletre a Táraza völgyében fekszik egymásmellett *Felső- és Alsó-Olesvár*. Felső-Olesvár 65 házzal és 400 tótajku lakossal bír. Postája helyben van, táviró-állomása Kassa. Kath. temploma a XIII. századból való. 1875-ben újjáépítették, de rontottak is rajta; sokat veszített eredetiségéből. Alsó-Olesvárnak 55 háza és 315 tótajku lakosa van.

Böd.

Az Osva-patakon átelve, *Böd* kisközségbe érünk. Van 111 háza, 641 magyar és tót lakosa, postája. Táviró-állomása Kassa.

Pető-Szinye.

Pető-Szinye kisközség körjegyzőséggel, 123 házzal, 756 magyar és tót lakossal. Postája Böd, táviróállomása Kassa. Református temploma még az Árpádok korából származik és hosszú ideig a Pálosoké volt. A helység délkeleti oldalán fekvő Várhegyen valaha vár volt, melynek nyomai még ma is megtalálhatók; de már a történelem előtti korban is kellett itt embereknek lakniok, mert határában kőkorszakbeli maradványokat leltek. Szép park közepette áll özv. gr. *Forgách Sándorné* barokk modoru, esinos, földszintes kastélya, mely régente a Pethő-családé, azután a Vass grófi családé, majd gr. Wan Bernáté és végre gr. Szirmay Tamás örököséi

volt. Forgách Sándor grófnak csak néhány évvel ezelőtt birtokába jutott. A község határában fekvő bányában műtárgyak építésére alkalmas követ fejtenek.

Kelecseny-
Borda.

Dargói szoros.

Innen 3 kilométerre van *Kelecseny-Borda* kisközség 236 lakossal, 51 házzal. Ez a táj egyike a legregényesebbnek; valóságos szorost alkot a *dargói hágó*, melyen át Zemplénbe visz az út. A szorost 1849-ben szintén megszállták a magyar esapatok, hogy a Kassát megszállva tartó osztrákokat oldaltámadással nyugtalanítsák, de visszaverettek. Az 1849. jan. 4-iki

kassai esata elvesztése után nem lehetett több szerepe a hadviselésben a szorosnak.

Északra innen fekszik *Alsó-Kemenceze*, 80 házzal, 506 magyar és tótajku lakossal. Postája Bőd. Itt van özv. gróf Forgách Sándorné birtoka. Renaissance-izlésű kastélya, melyben remek téli kert is van, a vármegye legszebb parkjainak egyikében áll.

ALSÓ-KEMENCZE. — ÖZV. GRÓF FORGÁCH SÁNDORNÉ KASTÉLYA.

A.-Kemenceze.

F.-Kemenceze.

Ránk és
Herlány.

Felső-Kemenceze 71 házzal, 377 tótajku lakossal. Utolsó postája Herlány, táviró-állomása Kassa. Felső-Kemenezétől északra, alig két kilométerre van *Herlány*, vagy Herlein és *Ránk*. A határukban levő híres fürdőhely *ránk-herlányi* fürdő nevet visel. Ránknak 58 háza van 307 tótajku lakossal. Postája a szomszédos Herlány. Mint fürdőről, melynek időszakai forrása különös nevezetesség, a fürdőhelyek közt emlékezünk meg. Határában a hegyek közt egy várnak sánczai és mintegy 1000 □ öl terjedelmű halas tónak nyomai láthatók. Egy 300 méter magasságu, merőlegesen emelkedő sziklaesopotról, mely egyik oldalán megközelíthető, remek kilátás nyílik fél vármegye területére. Van tengerszeme is, mely mintegy 350 □ méter kiterjedésű.

ROZGONY. — KELCZ ANDOR URILAKA.

Herlány vagy Herlein község csak 25 házból áll, 161 magyar, német és tótajku lakossal. Innen dél-

Zsir.
Csákány.

nek fordulva, a 177 lakossal bíró kis *Zsir* falun keresztül *Csákányt* érjük. Kis község, 64 házzal, 376 tótajku lakossal. Postája Bődön van. Evangelikus temploma 1500 körül épült. E faluban született a vértanuként elhalt *Dessewffy Arisztid* 1848/49-iki honvédtábornok. A gróf Forgách családnak egy régi kastélya is van itt, mely azelőtt a Dessewffy esaládé volt.

Bátyok.

E falu fölött fekszik *Bátyok* 64 házzal, 403 tótajku lakossal. Postája Bőd, távirója Kassa. Csinos, mintaszerűen épített és berendezett ág. evangelikus iskolája van.

Csákánytól nyugatra *Abauj-Nádaska* és *Györgyi* házait látjuk fehérteni, az Osva peremét alkotó fensikon. Az előbbinek 26 háza és 168 tót lakosa van; az utóbbinak 28 háza 213 lakossal, kik szintén tótok. Postája mindkettőnek Bődön van.

Visszatérve az országutra s innen Kassa-felé, a Tárca völgyébe, a sikhely felé emelkedő lejtőn *Rozgony* ötlük szemünkbe. Utunk az 1312-iki emlékezetes csatamezőn visz keresztül. Mindjárt az út mellett jelentős dombok domborulnak, melyek az 1848. dec. 11-iki kassai csatában elesett honvédek porait takarják. *Rozgony*, mely körjegyzőség székhelye, 154 házzal, 1070 tótajku lakossal bír. Posta helyben van, táviróállomása Kassa. *Kelez Andor* földbirtokos csinos régi nemesi kúriáját, mely szép parkban áll, *Kelez Zsigmond* építtette a múlt század közepe táján. A faluban 20 lóerőre be rendezett szeszgyár is működik.

GYŐRKE. — A REFORMÁTUS TEMPLOM.

Rozgonyyal szemben, a Tárca jobb partján van *Rás* kisközség 49 házzal, 279 magyar és tót lakossal. Utolsó postája Rozgony, táviróállomása Kassa. Az innen északra, a vármegye határáig menő s Budamérnél az eperjesi országúttal csatlakozó községi út mentén sűrű egymásutánban, 2—3 kilométernyi közökben négy helységet érünk. Ezek: *Benyék*, *Vajkócz*, *Haraszi*, *Királynépe*. *Benyéken* 46 ház s 250 tót lakos van. *Vajkóczon* (a Tárca balpartján) 71 ház, 404 tót és magyar lakos. *Haraszti* 38 ház, 228 tót, a Sárosmegyével határos *Királynépén* 64 ház és 421 magyar és tót lakos. Postája mind a négynek Rozgony; táviróállomásuk Kassa.

Kassáról dél felé, a Hernád balpartján *Szilvás-Apáti* községet találjuk, a Kassai-hegy lábánál, 38 házzal, 284 tót ajku lakossal. Postája és távirója Kassa. Keletre, a Kassai-hegy túloldalán, a Tárca mellett következő kisközségek fekszenek: *Zdoba*, 39 házzal, 332 tótajku lakossal. Postája

Ab.-Nádaska.

Györgyi.

Rozgony.

Rás.

Benyék. Vajkócz. Haraszi. Királynépe.

Szilvás-Apáti.

Zdoba.

Beszter. és tavorója: Kassa. *Beszter*, 71 házzal, 444 magyar és tót lakossal. *Lengyelfalva*, 75 házzal, 518 tót lakossal. Határában bronzkori emlékeket találtak.

Lengyelfalva. *Ósva*. Besztertől keletre az Ósva folyó mellett *Ósva* falut találjuk. Van 82 háza, 539 magyar és tót lakosa. Postája: Bőd, távirója Alsó-Mislye. Alatta fekszik *Felső-Csáj* és *Alsó-Csáj*, az előbbinek 56 háza, 328 magyar és tót lakosa, az utóbbinak 31 házban 174 magyar és tót lakosa van. Postája mind a kettőnek Garbócz-Bogdány, távirója Alsó-Mislye. E két község közt bronzkori tárgyakat találtak. Az Ósvától keletre menve, az Ósva folyón túl *Györke* községet érjük. 97 háza, 663 magyar és tót lakosa van. Postája Bőd, távirója Alsó-Mislye. Református temploma az Árpádok korában épült, de csak előrésze és körfala a fedett tornáczczal maradt meg eredeti alakjában. Tornya, melyet 1875-ben az átépítéssel elrontottak, a legérdekesebb fatornyok egyike volt, faoszlopokon nyugvó nyitott erkélylyel. Harangját három régebbi harangból 1638-ban öntötték. A földbirtokos Rakovszky György, kinek itt régi nemesi kuriája van. Györke körül 1672-ben a császári seregek és a magyar felkelők közt véres ütközet volt, mely árulás következtében a felkelő sereg felkonzolásával végződött. A község határában kitünő kavicsbányát tárnak föl. Györkétől délre fekszik *Regete-Ruszka* 89 házzal, 634 magyar és tót lakossal. Itt van a m.

kir. államvasutak trachitkőbányája, melyben évenként körülbelül 25,000 köbm. követ fejtenek. Postája: Garbócz-Bogdány, távirója Nagy-Szaláncz. Regete-

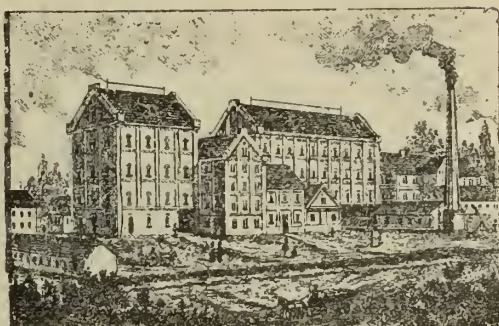
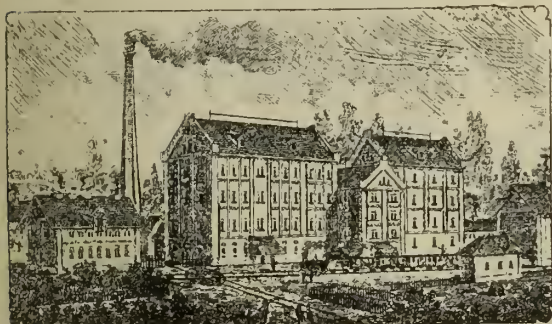
Bologl. Ruszkától délre van *Bologl* kisközség 353 magyar és tót lakossal, 59 házzal, mindjárt mellette pedig, a kassa-sátoraljai helyi vasut mentén *Garbócz-Bogdány*, mely Bologdnak is postaállomása és körjegyzői székhelye. Házainak száma 75, lakosa 436 magyar és tót. Határában Forgách István grófnak kőbányája van. Garbócz-Bogdánytól nyugatra, a vasutvonallal párvonalosan haladó ut mentén van a két Hutka és a két Széplak, keletre Rákos és Nagy Szaláncz.

Garbócz-Bogdány. *Széplak-Apáti* és *Abauj-Széplak* egymással összeépült községek. Az előbbinek 45 háza, 370 magyar és tót lakosa van, székhelye a körjegyzőségnek. Az utóbbinak 146 háza, 1019 tót lakosa van. A posta helyben, távirója Bárczán van. Itt van Widder Mórnak megyeszerte híres tisztavérü pinzgai tehenészete és nagy tejgazdasága és az esztergomi papnevelő intézet uradalmi főtisztvisége. A falu mellett a megye legnagyobb ezigánytelepe van. Széplakot Thököly Imre 1678-ban elfoglalta.

Széplak-Apáti. *Alsó-Hutka* község 58 házában 364 magyar és tót lakik, *Felső-Hutkán* 52 házban 302 tót lakos. Mind a kettőnek postaállomása Széplak, táviróállomása Alsó-Mislye. *Rákos* kisközség 48 házzal, 255 magyar és tót ajku lakossal. Postája Garbócz-Bogdány, távirója: N.-Szaláncz. Széplaktól kezdve is érdekes a Tárca és Ósva közén elvonnulót, melynek tájképi szépségét az Eperjes-tokaji hegláncz erdőfödte magas kúpjai emelik, de Rákos

felé, a sötét rengetegen át magasabbra és magasabbra emelkedve, egyre érdekesebbé, sőt vadregényessé válik. A 730 m. magas szaláncai Várhegy oldalában bukkan elénk *Nagy-Szaláncai* községe. Ugyszólván egészen erdőben áll 125 háza van, 886 magyar és tót lakossal, vasuti állomás, posta- és táviró hivatalal. Gr. Forgách István parkjában, a Várhegy alatt és a község határában kőkori és bronzkori emlékeket találtak. Nevezetessége gr. Forgách István kastélya, parkja és a vár, melynek képét más helyen közöljük. A parkban álló kastélyt gr. Forgách Zsigmond építtette a múlt század második felében. A kastély fölött emelkednek a szaláncai vár romjai; jó karban fenntartott donjonjában a család képtára van elhelyezve.

A várat a XIII. században az Aba-nemzetség építtette. 1281-ben Finta nádor volt a vár ura, kitől Kun László a makacs védelem dacára visszavívta. A XIV. században a Drugeth és a Losonczy családok birtokába jutott. 1440-ben Giskra leromboltatta, de Losonczy László ismét fölépíttette. 1601-ben került a Forgách-család birtokába. 1678-ban Thököly bevette a várat, de az utána következő évben már visszafoglalták a császáriak. A várat Rákóczy György gyujtatta fel és azóta romokban hever. — Szaláncai környékén a várostromokon kívül is folytak harezok. Nevezetesen 1644-ben, amikor Rákóczy legyőzte II. Ferdinánd seregeit és

CSÁNY. — A MŰMALOM.

1697-ben, mikor a császáriak Thököly seregeinek maradványait Szaláncai alatt megsemmisítették. A Várhegy alatt terül el a gróf tulajdonát képező 3000 holdas bekerített vadaskert.

Az uradalom összes majorjai, továbbá az alsókemenzei kastély és az u. n. Kerekhegyen a jelenlegi tulajdonos által épített kecses vadászlak telefon-hálózattal vannak a szaláncai kastélylyal összekötve. Az uradalomról a gazdasági részben szólunk bővebben. A község határában levő kőbányát a magyar államvasutak bérlik. A lakosok földmivelés mellett dongakészítéssel is foglalkoznak.

A Várhegy északi lejtőjén, a vasut mellett van *Kis-Szaláncai* 41 házzal, 255 magyar és tót lakossal. Délre innen, a vármegye határán, a Ronyva patak völgyében fekszik *Ujváros*, 85 házzal, 554 magyar és tót lakossal. Közel hozzá délre *Kalsa* falu 62 házzal, 331 tót és magyar ajku lakossal. E községtől nyugatra esik *Ujszállás* 213 tót lakossal. Az utóbbi négy községnek posta- és táviró-állomása Nagy-Szaláncai. Ujszállástól alig 2000 lépésre, a 771 méter magas Kis-Milic hegy lábánál fekszik *Szaláncai-Huta* 42 házzal és 213 tót lakossal. Postája és távirója szintén N.-Szaláncazon van. Vadregényesen emelkednek a háttérben a Kis-Milic fölé fokozatosan tornyosuló *Szárhegy* (809 m.) *Nyerges* (825 m.) s végül a *Nagy-Milic* (869 m.)

Kis-Szaláncai.

Ujváros.

Kalsa.

Ujszállás.

Szaláncai-Huta.

meredek kúpjai. A Nagy-Milietől keletre emelkedő 801 m. magas *Orita-hegy* egyik magas völgyében van a tiz hold terjedelmű *Izra-tó* sűrű erdő közepe. Igazi kis tengerszem, melyhez csak úgy hozzáfűzik a mesebeli szerelmes pár regójét, mint bármely más tengerszemhez.

Szalánczon és Rákoson át visszakerülve, és ismét az Ósva völgyébe ereszkedve, a kassa-ujhelyi vasut mentén találjuk a két Mislyét.

Alsó-Mislye.

Alsó-Mislye régi híres hely; a Hernád völgyébe tekintő dombján állott a középkorban prépostsága, melynek épülete ma a plébániát és a postahivatalt foglalja magában. Körjegyzőség székhelye, 146 házzal, 1096 tót és kevés magyar lakossal, vasuti állomással. Az egész község a domboldalra van építve; házeit meredek utczák kötik össze. A házak fölött uralkodik a régi prépostsági templom, melyhez a községből magas lépcsőzet vezet föl. Lakosai Mária Terézia uralkodása alatt német telepítvényesek voltak, de majd mind eltótosodtak. Nevezetessége az említett prépostsági épület. A Szt. Miklósról nevezett premontrei prépostságot az Aba nemzetségből származó Somos család alapította. 1289-ben már virágzott. E prépostságnak és a széplaki apátságnak birtokait Zápolya János Gecsey Mártonnak és Lónyay Györgynek adományozta. Később Cseh János egri kanonok, majd pécsi püspök birta 1630-tól 1643-ig, utána a Kátay család birtokába került, melytől Kisdy Benedek egri püspök visszavásárolta

episzelyer

HOLLÓHÁZA. — A MAJOLIKA-, KŐEDÉNY- ÉS KÁLYHAGYÁR.

és a jezsuitáknak meg az általa Kassán alapított akadémiának ajándékozta. Midőn a jezsuitarendet eltörölték, a birtok a vallás- és tanulmányi alap tulajdonába ment át. A községben egy Koscelka nevű meleg forrás van és az Ósván átvivő vasuti hiddal szemben, a helységtől keletre egy még ki nem kutatott barlang, a 836 méter magas, hatalmas gerincével messze ellátzó Kőszálhegy oldalában. Alsó-Mislyét 1458-ban a husziták tartották megszállva, de I. Mátyás király seregei elfoglalták és az őrseget lekaszabolták. 1678-ban Thököly Imre vette be ostrommal Mislyét.

Felső-Mislye.

Felső-Mislyét magyarok és tótok lakják, számszerint 765. Házáinak száma 128. Az újabb időben pusztított nagy tűzvész után megcsinosodva épült újjá. Felső-Mislye határában szintén találtak kő- és bronzkori maradványokat. Nem messze Felső-Mislyétől egyesül a Tárca a Hernáddal. Itt átkelve a folyón s Kassa felé menve, találjuk *Koksó-Baksát* 22 házzal, 136 tótajku lakossal. Postája Csány, távirója Bácsa.

Koksó-Baksa.

Koksó-Baksától nyugatra, a kassa-ujhelyi országút mellett vannak az

ii. n. „aprófalvak“, ugymint *Buzafalva* 53 házzal, 352 magyar és tót lakossal; *Bernátfalva* 37 házzal, 223 magyar és tót ajku lakossal; *Koksó-Mindszent*, 40 házzal, 251 német és tót ajku lakossal, régi kath. templommal, mely 1695-ben épült; *Csontosfalva*, 39 házzal, 284 magyar és tót ajku lakossal; *Gecse*, 62 házzal 503 magyar és tót ajku lakossal. Mind az öt kisközségnek a postája és táviró-állomása Csány. Eredetileg, a személy- és dülőnevek bizonyossága szerint, magyarok lakták ezt az öt falut is, de a kurucz háborúk lezajlása után betelepített tótok eltótosították. Lakosaik közül sokan vándoroltak ki Amerikába, otthagynak gazdátlanul apró házaikat, melyek egymásután düledeznek össze.

Buzafalva.
Bernátfalva.
Koksó-
Mindszent.
Csontosfalva.
Gecse.

Csány.

Geesétől délre fekszik *Csány* község, a körjegyzőség székhelye, 119 házzal, 985 magyar és tót ajku lakossal. Vasuti, posta- és táviró-állomás.

Itt van a „Csányi műalmi társulat“-nak 1865-ben alapított és kitűnően berendezett műmalma. Kezdetben csak 100 köből gabonanemű őrlésére volt berendezve, ma már naponként 500 métermázsát képes feldolgozni. A malom gőzre jár, de felhasználja a Hernád vizerejét is és a legújabb szerkezetű gépekkel van felszerelve. A telepet a csányi vasuti állomással két kilométer hosszú iparvágány és a kassai igazgatósági irodával 17 kilométer hosszú telefonvonal köti

össze. Gyártmányait Kassa vidékén és Felsőmagyarország egyes nagyobb városaiban értékesíti, de finomabb lisztfajtáit Sziléziába, Galicziába, Morva- és Csehországba is szállítja. Néhány kiállításon elsőrendű kitüntetést is nyert.

RADVÁNY. — GRÓF KÁROLYI LÁSZLÓ KASTÉLYA.

Csány a vasuti állomása a szép fekvésű!

Kéked fürdőnek, mely innen kocsin egy óra alatt könnyen elérhető.

Csány közvetlen szomszédságában fekszik *Zsadány*, a füzéri járás és a járásbiróság székhelye. Csinos falu 165 házzal, 671 magyar és tót lakossal. Postája helyben van, távirója Csányban. Itt Pallaghy János örökösének a jelenlegi földbirtokosoknak esinos urilakuk van.

Zsadány.

Folytatva utunkat a sátoraljaujhelyi uton, *Szkárosra* érünk, melynek 68 háza, 405 magyar és tót ajku lakosa van. Postája: Zsadány, távirója: Alsó-Mislye.

Szkáros.

Ugyanezen az uton tovább, az ugynevezett „Hegyköz“-ben fekszik *Hollóháza*, 103 házzal, 635 magyar és tót ajku lakossal. Postája van, táviró-állomása Alsó-Mislye. Nevezetessége *Istvánfy István* és társa híres majolika-, kőedény- és kályhagyára, mely Hollóháza és Komlós közt az országot és a Török-patak mellett épült.

Hollóháza.

E gyártelep, melynek alapját a gróf Károlyi család vetette meg, több mint 60 év óta áll fenn. Eleinte csak kezdetleges berendezéssel bírt, 1867-ben *Istvánfy* egy üvegmáz-malmot állíttatott fel és a termelést 20

korongra növelte. 1871-ben egy 12 lóerejű gőzgépet és 1880-ban egy új szerkezetű agyagmalmot és még 10 korongot szerzett be. 1879-ben már körülbelül 640,000 darab különböző kőedénytárgyat volt képes előállítani. Később megkezdte a majolikagyártást is, mely a felhasznált anyag kitűnő minősége és az alkalmazott színek és minták eredetisége által csakhamar nagy lendületet vett. Gyárát azután kályhagyártásra is berendezte és mivel e célra a legjobb nyersanyag áll rendelkezésére, gyártmánya első minőségű. A kezdetben 1—2 épületből álló gyár ma már nagy teleppé gyarapodott. 1894-ben 81,373 forint értékű kőedényt és majolikát és 8865 forint értékű kályhát készített. A gyártelep fölött levő dombtetőn, szép parkban fekszik Istványnak csinos lakóháza, melynek verandájáról nagyszerű kilátás nyílik a festőileg szép vidékre.

A kőedénygyártól mintegy 4 kilométernyire fekszik a nagy magaslatról lankásan ereszkedő völgyületben *Komlós*, 58 házzal 292 magyar lakossal. Posta: helyben, távirója: Alsó-Mislye. Határában van az u. n. „Pálhegyi“

RADVÁNY. — RÉSZLET GRÓF KÁROLYI LÁSZLÓ PARKJÁBÓL.

kőbánya. A falu területén már a kőkorbán laktak emberek, az ásatáskor a leletek alatt kulturréteget találtak.

Nyíri. Szomszédságában van *Nyíri*, 544 magyar lakossal. Postája Komlós. E falu birtokos urai azelőtt a Hangácsy és Ónody családok voltak, az utóbbiból származott Ónody András, híres rabló, betyárnéven „Angyal Bandi“. A jelenlegi földesur: gr. Károlyi László. A ref. egyház birtokában egy 1641-ben, vert ezüstből készült igen szép műve kehely van. A ref. templomot a XV. század végén a csehek által a közeli Kápolna-pusztán emelt és elüzetésük után elpusztult templom köveiből építették 1802-ben. A faluhoz tartozó Konecpallag nevet viselő dülön hajdan szintén csehek lakta falu állott, mely a múlt század elején a csehek kiűzetése után elpusztult.

Füzér. Komlóstól nem messze van északra *Füzér*, körjegyzőséggel, 125 házzal, 761 magyar és tót ajkú lakossal. Postája: Abauj-Komlós. Egy magas szikla-ormon látjuk régi híres várának romjait, melynek képét más helyen mutatjuk be. Falainak egy része, daeczolva az idő viszontagságával, még elég jó karban áll. Itt van gróf Károlyi László uradalmának központi erdőfelügyelősége.

Füžértől keletre esik a megye határszélén *Pusztafalu*, 499 magyar lakossal. Postája Filkeháza. Itt is találtak kőkori telep nyomára.

Pusztafalu.

Komlóstól keletre a megye határszélén: *Kajata* fekszik 62 házzal, 340 magyar lakossal. Postája Filkeháza, távirója: Legenye-Mihályi.

Kajata.

Filkeháza a Bózsva patak mellett, 30 házzal, 164 magyar és tót ajku lakossal, azután *Pálháza*, körjegyzőséggel, 85 házzal, 514 magyar lakossal. Postája helyben van, távirója, valamint Filkeházának is, Legenye-Mihályi. Pálháza fölött, közvetlen a megye határszélére esik *Radvány*, 106 házzal, 629 magyar lakossal. Postája Pálháza, távirója Legenye-Mihályi. Radvány gróf Károlyi László birtoka, óriási kiterjedésű bekerített vadászterülettel, melynek sűrűjében egy hegytetőn csinos vadászlak áll. A községben van a birtokosnak

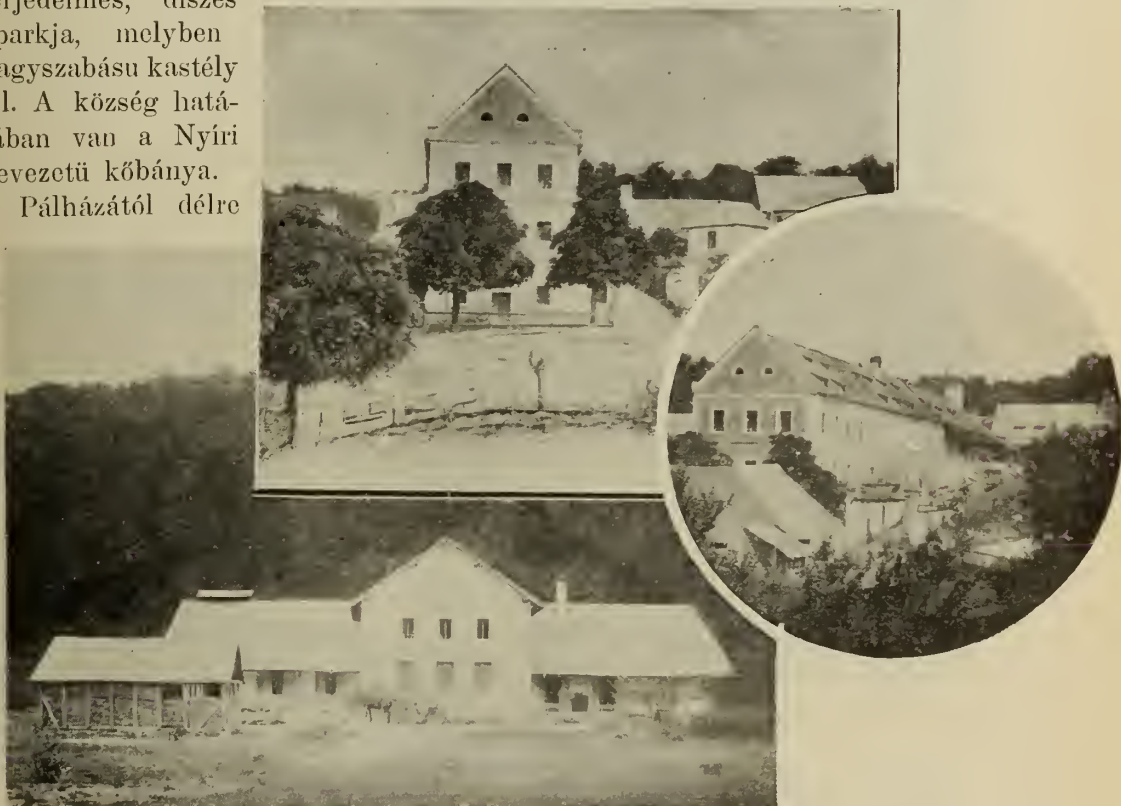
Filkeháza.

Pálháza.

Radvány.

terjedelmes, diszes parkja, melyben nagyszabásu kastély áll. A község határában van a Nyíri nevezetű kőbánya.

Pálházától délre

TELKIBÁNYA. — A KŐEDÉNYGYÁR.

esik *Sompataki-Kishuta* község 29 házzal, 161 magyar és tót ajku lakossal, *Sompataki-Nagyhuta* község 35 házzal 175 tótajku lakossal, oldalt, a megye határszélén, *Kovácsvágás-Huta* 43 házzal, 207 magyar és tót ajku lakossal és *Kovácsvágás* község 200 házzal 821 magyar ajku lakossal. Mind a négy községnek a postája Pálháza és távirója S.-A.-Ujhely. Határukról kőkori emlékek kerültek a kassai muzeumba.

Sompataki
Kis- és Nagy-
huta.

Kovácsvágás-
Huta.
Kovácsvágás.

A Pálházától nyugat felé Gönczig vonuló s innen a budapesti utba torkoló országut mentén fekszik *Nagy-Bózsva* 44 házzal 288 magyar ajku lakossal. Határában, hol kőkori emlékeket találtak, a „Bélakő” és „Emberkő” nevű regényes fekvésű sziklákhöz különféle mondák fűződnek. Mellette van az igazán kiesi *Kis-Bózsva* csupán 20 házzal, 120 magyar ajku lakossal. Postája mindkettőnek Pálháza. A Bombelles grófi családnak itt szép kastélya van, melyet állítólag Miklós ezár egyik udvarhölgye számára építtetett.

Nagy- és Kis-
Bózsva.

Nagy-Bozsvától nyugatra fordulva s a magas hegynyergeken átvágó országoton menve, Telkibányához jutunk.

Telkibánya.

Telkibánya nagyközség 269 házzal, 1419 magyar lakossal. Postája helyben, táviró-állomása Hidas-Németi. A községben van Wallis Ilona grófnő kőedénygyára, melynek bérlője Fiedler Gyula.

ALSÓ-KÉKED. — MELCZER BÁRÓNOK KASTÉLYA.

A gyártelep alapját körülbelül hetven évvel ezelőtt néhai Bretzenheim Ferdinánd herceg vetette meg, ki alig jövedelmező nagy erdőségek birtokában lévén, a fának részben való értékesítése céljából a hajdan ezüstbányászattól híres községben porcellángyárat állított fel. E gyárból akkoriban kitűnő műizléssel készített pompás porcellán edények kerültek ki, melyekből néhány még ma is látható a sárospataki várban. A gyár első bérlője a hercegnek Mayer nevű igazgatója volt, utána következett Moll József kassai, azután Friedmann bodóki-váraljai, később Martini és Gerhard kassai lakosok, míg a gyár végre hosszabb kísérletezés után Fiedler Gyula szakavatott kezeibe ment át, ki jelenleg csakis kőedény gyártásával foglalkozik. A gyártáshoz szükséges agyagot a Boglyos nevű pagonyban fekvő és bányauzembelen tartott tárnából nyeri és ez anyagot a Bózsavölgyben levő két agyagmalomban őrölteti. E malmokat vízi erő hajtja, azonban kisegítőül megfelelő gőzgépet is alkalmaznak. A gyár a mai igényeknek megfelelően van berendezve és 1895-ben körülbelül 35,000 fit értékű kőedényt készített.

A Telkibánya fölötti hegységben félkörben szétszórva nyílnak a Veresvibánya, a Máriabánya, az András-huta és a kaolinbánya, mely a telkibányai kőedénygyárat látja el anyaggal. Alatta fekszik az u. n. „Aranytörő” még abból az időből, mikor itt arany- és ezüstbányászatot üztek. Most a telkibányai kőedénygyár kaolintörő malma van itt felépítve.

Zsujta.

Telkibányától Gönczön át (melyről a városok közt szólunk) Zsujtára vezet az országút. *Zsujta* kisközség 84 házzal és 498 magyar ajku lakossal. Postája Göncz, távirója Hidas-Németi. Itt régente a Karsa család volt a földesúr, azután a Puky, majd a Szécsy és a Vendéghy családok. Határában nagy, gazdag és érdekes bronzleletre bukkantak.

Északra, mintegy 5 kilométernyire van a Hernád balpartján *Abaujvár*,

NÁDASD. — KOVÁCS GÉZA KASTÉLYA.

az Aba-nemzetség fészke, 134 házzal és 761 magyar lakossal. Postája Alsó-Kéked, távirója: Hidas-Németi. A Hernád partján állt Aba Sámuel vára, melynek azonban ma már csak nyomai láthatók. Tőle vette nevét Abaujvármegye. A várat 1556-ban I. Ferdinánd király serege bevette és lerombolta. A faluban van a néhai gróf Csáky János által épített régi kastély, mely jelenleg Kovács László tulajdona. Nemesak az Árpádok alatt települt meg ez a hely, hanem a történelem előtti időkben is, a miről bronzkori leletek tanuskodnak.

Aba-Ujvár.

Folytatva utunkat észak felé, Zsadányig még négy községet találunk.

Pányok 72 házzal és 416 magyar lakossal. Postája Alsó-Kéked, távirója Hidas-Németi. A falu határában a „Hosdát“ hegyben régebben arany- és ezüst-bánya volt, de beszakadt, s újabb kiaknázását senki sem kísérelte meg. A faluhoz tartozó „Mézes“ nevű dűlön Aba Sámuel idejében a hagyomány szerint a király méhese volt. A községnek egyik földesura annak idején Kazinczy Ferencz volt.

Pányok.

Alsó Kéked, körjegyzői székhely, 47 házzal 339 többnyire magyar lakossal. Postája van; táviró állomása Alsó-Mislye. Itt van a kellemesi Melezer

Alsó-Kéked.

Georgina és Malvina bárónők tulajdonát képező szép fekvésű kénese gyógyfürdő. A község állítólag a forrás kékes színű vizétől vette elnevezését. A fürdővel különben más helyen behatóbban foglalkozunk. A községben van a bárónők érdekes régi kastélya, mely körül szép park terül el. A kastélyt, melynek épségben maradt főhomlokzatán a jellemző, gömbölyű saroktoronyok megvannak, a Zombory-család 1613-ban restauráltatta, mely alkalommal a park felőli oldalon a saroktoronyokat lebontották. E község fölött

HEJCZE. — BUBICS PÜSPÖK NYÁRILAKA.

északra fekszik *Felső-Kéked* 29 házzal és 189 magyar és tót ajsku lakossal.

Felső-Kéked.

Nádasd kisközség 159 házzal 992 magyar és tót lakossal. Postája Zsadány, távirója: Alsó-Mislye. A katolikus templom szentélye esúcsives modorban van építve és egyik faragott kövében az 1458. évszám olvasható. E templomot 1763-ban Kapy Judit restauráltatta. Itt van a Soós család sírboltja is. A községben magas dombtetőn csinos kertben áll Kovács Gézának gyönyörű kilátást nyújtó, egyszerű de érdekes elrendezésű kastélya, melyet e század elején a Soós család építtetett, az akkoriban divatba jött klasszikuskodó izlésben.

Nádasd.

Gönczről délnek a Hernádvölgyben van *Göncz-Ruszka* község 234 házzal és 1170 magyar lakossal. Posta helyben, távirója Hidas-Németi. Református temploma még a csehek idejéből való és kőfallal van kerítve. A templomban van a gróf Korniss család régi sírboltja. A ruszakai hegyen, a régi országút mentén elterülő erdőben egy Pálos-kolostor romjai láthatók, melyek közül egy Somoskut nevű forrás eseregded elő. A községben vannak Krajnyik Ödön és Patay Etelka régi úri lakai. Az utóbbit a Jászay-család építtette 1777-ben.

Göncz-Ruszka.

Hejeze.

Innen délkeleti irányban fekszik *Hejeze* község 199 házzal és 854 magyar ajku lakossal. Postája helyben, távirója Hidas-Németi. Hejeze a Rákóczy-korban erődített hely volt és a regézi várhoz tartozott. A falu felső részét „Csehországnak“ nevezik, mert itt Giskra idejében csupa csehok laktak, akik közül számos család ott is maradt és megmagyarosodott. A lakosok közt maig is sok embernek „Cseh“ a neve, sőt vannak Venczel nevű lakosai is. Katholikus temploma nagyon régi és lőréses kőfallal van körülkerítve. Bubics Zsigmond kassai püspök itteni nyári laka nagyszabású kastélyszerű épület igen szép parkkal. A kastély Eszterházy Károly gróf egri püspöké volt, ki azt a kastélyban levő díszes kápolnával együtt 1783-ban restauráltatta. Bubics püspök 1888-ban ismét restauráltatta és 1889. szept. 16-án ünnepélyesen megáldotta. A faluban egy kath. és egy ref. népiskolán kívül még kiseddóvó is van, mely Bubics püspöknek köszöni fennállását. Határában őskori telepek nyomaira találtak.

Vilmány Kisfalu.

Hejezétől nyugatra esik *Kisfalu* (Vilmány-Kisfalu) 43 házzal, 107 magyar lakossal. Postája Vilmány, távirója: Hidas-Németi.

Vilmány.

Közvetlen mellette fekszik *Vilmány* község, 152 házzal és 831 magyar

József
MECZNER FERENCZ URILAKA.

ajku lakossal, körjegyzőséggel és postával. Itt van gróf Taaffe Ede örökösinek uradalma, melyet jelenleg a Widder örökösök bérben bírnak. E birtok eredetileg Semsey uradalom volt, azután herceg Bretzenheimé, míg 1872-ben gr. Taaffe Ede birtokába került. Az uradalomhoz tartozik egy szeszgyár, egy 7 köre járó malom és egy tégláégető.

Vilmánytól délre

Vizsoly.

Vizsolyt érjük. Vizsolynek 190 háza és 1285 magyar lakosa van. Körjegyzőség, postaállomás. Távirója: Forró-Encs. A kath. templomot 1779-től 1801-ig Semsey Endre építtette. A református templom egyike a vármegye legrégebbi építészeti emlékeinek, csúcsíves motivumokkal. A templomot a cseh husziták építették; később a hitújítás alatt a reformátusok birtokába került. Báthory István országbíró családi birtokaihoz tartozván akkor Vizsoly, annak oltalma alatt, mint bátorságosabb helyen állította föl a lengyel származású *Mantskovit* Bálint azt a nyomdát, melyben a Károli Gáspár göncei lelkész fordította első magyar bibliát nyomták. Innen nevezték *vizsolyi bibliának*. A nyomda a templom szentélyéhez épített kis csarnokban volt elhelyezve, ez szolgált egyszersmind a veszedelmesebb időben a biblia példányainak rejtkehelyéül. A kis tartaléképítmény ma is megvan. E község határában, az u. n. barátéren hajdanában kolostor állott, melynek nyomait ma már csak elvétve veti fel az ásó vagy az eke.

Korlát.

Vizsolytól keletre fekszik *Korlát* község, 141 házzal és 707 magyar ajku lakossal. Postája Vizsoly, távirója Abauj Szántó. Ev. ref. templomának hajója csúcsíves építmény, a husziták korából, tornya, mikor később a homlokzatot újra építették, fából készült. E községben Níkházy Györgynek, II. Rákóczy Fe-

rencz egyik generálisának esinos kastélya volt, melynek azonban ma már csak csekély és átalakított maradványai láthatók. Itt vannak a Fülő és a Vizkelety családok sirboltjai is. Van itt egy vas- és kéntartalmu meleg forrás, melyet a szerencsi ezukorgyár bérel, minthogy bő vizet ad és soha sem fagy be. A községben van detki és tengerfalvi Meczner József nagybirtokos esinos úrilaka, melyet a mult század elején a Domonkos-család épített és melyet Meczner Ferencz, a jelenlegi tulajdonos atyja, 1848 után restauráltatott. A Meczner-család nemessége ugyan 1490-ig vezethető vissza, de a kir. donáció, melyet egyik őse hadi érdemeiért nyert, későbbi keletű. Ugyanesak itt van borzovai Téglássy József nagybirtokos esinos nemesi kuriája is, melyet szintén a Domonkos-család épített a mult század elején és vétel utján került a Téglássy-család birtokába. 1883-ban restaurálták.

Arka.

Korlát alatt fekszik *Arka* község, 69 házzal és 332 magyar ajku lakossal. Postája Bodókö-Váralja, távirója: Forró-Enes. Korlát határában két nagyon érdekes kőkori telep maradványai vannak. Kő- és bronzkori leleteket Árkán is találtak.

Korláttól nyugatra a hegységben fekszik *Fony* 192 házzal, 907 ma-

Fony.

gyar lakossal, körjegyzőséggel. Postája Vizsoly, távirója Forró-Enes. A községnek nagy része kőkori telepen áll.

KORLÁT. — TÉGLÁSSY JÓZSEF URILAKA.

Regécze.

Még tovább keletre haladva a hegyes-völgyes, nehéz járásu, de turistának rendkívül érdekes úton, a regéczi vár és *Regécze* község tünik elének. A községnek

64 házában 337 magyar ember lakik. Postája Erdőhorváti, távirója Forró-Enes. A várromtól nyugat felé és a község határában kő- és bronzkori emlékeket találtak. Itt van a báró Waldbott-Bassenheim által alapított üvegyár, mely már több mint száz év óta áll fenn. Jelenleg a Goldstein testvérek bérlik, akik körülbelül 25,000 forint értékű közönséges esiszolatlan öblös üveget gyártanak évenként. Innen délre fekszenek a regéczi vár romjai, melyekből azonban már csak kevés omladék látható. 1537-ben I. Ferdinánd seregei ostromolták a várat, 1644-ben pedig Rákóczy György.

A Várhegy alatt nyugatra van *Mogyoróska*, 50 házzal és 269 ma-

Mogyoróska.

gyar lakossal. Postája Vizsoly, katolikus temploma 1711-ben épült. Kegyura gróf Csáky Imre volt. A regéczi vártól a hatalmas terjedelmű, 737 méternyi Magoska-tető keleti lejtőjén tovább haladva, a megye délkeleti csucsán találjuk *Baskó* községet 113 házzal és 620 magyar lakossal. Postája Bodókö-Váralja, távirója Abauj-Szántó. A községhez közel kőkori maradványokat találtak. Innen délre, szintén a vármegye határszélén fekszik *Síma* község, 28 házzal és 188 magyar lakossal. Postája és távirója: Abauj-Szántó. A község közelében kőkori telep nyomai találhatóak. Közel ide van az *Aranyos-fürdő*,

Baskó

Sima.

Aranyos-fürdő.

mely azonban Alpár községhez tartozik. Csúzos bajokban jó hatásu, azért újabban meglehetősen látogatják.

Alpár.

A fürdőtől nyugatnak véve utunkat, *Alpárra* érkezünk. Kisközség 44 házzal és 221 magyar ajku lakossal. Postája és távirója Abauj-Szántó. A községben levő ref. templom nagyon régi építmény, de 1734-ben ujja alakították. A község régi földesura a Szemere és a Darvas-család volt, mely utóbbtól még egy ódon kastély áll a községben. Alpár szomszédságában van *Bodókö-Ujfalu* 137 házzal és 693 magyar lakossal. Postája Bodókö-Váralja, távirója Forró-Enes. A községben szállótelepítő egyesület áll fenn.

Bodókö-Ujfalu.

Bodókö-Váralja.

Északra innen fekszik *Bodókö-Váralja* (eredetileg Boldogkö-Váralja) 202 házzal, 1325 magyar lakossal. Körjegyzőség székhelye, postaállomás. Távirója Abauj-Szántó.

Még néhány évvel ezelőtt nagy kiterjedésű szőlőhegyeiben birta a lakosság jómódjának főforrását. A terjedelmes boldogközi uradalomnak tulajdonosa gróf Zichy Rezsóné szül. Péchy Jaqueline grófnő. Ő építtette és tartja fenn a csinos új épületben (1892.) elhelyezett kisedővót és leány-

iskolát, melyek vezetését a Sz. Megváltóról nevezett irgalmas nővérekre bizta, kiknek itteni rendházát is ő tartja fenn. A Péchyek nagylelkűségét hirdetik a többi középületek is, a szép kath. templom s a fiúiskola. Az első Péchy Gábor építtette 1768-ban a szép családi kastélylyal, az utóbbi és a remek sirlolt Péchy Emanuel gróf (1861). Legérdeke-
sebb nevezetessége a boldogközi várrom. Hogy mi-

BODÓKÖ-VÁRALJA. — ÖZV. GRÓF ZICHY REZSÓNÉ KASTÉLYA.

kor épült a vár, biztosan megállapítani nem lehet, de az bizonyos, hogy a 15-ik század elején már fennállt.

A szepesi káptalan levéltárában őrzött oklevél szerint u. i. Mátyás király 1459-ben Parlagi Pál és László testvéreknek adta „Boldogkew“ várát. Martinuzzi Frater György is birtokosa volt, ki Tomori Egyedtől vette meg azt. Birta többek közt Zápolya János is, kitől 1537-ben Fels Lénárd foglalta vissza, miután már 1530-ban Ferdinánd seregei 6 hétig eredmény nélkül ostromolták. Későbbi birtokosai: Bebek György, ki eladta Sárközy Mihálynak (1561), Sárközy Boldizsár (1571), Makkházy Orsolya (1573), Serényi Mihály és Gábor (1579), Vizkeleti Benedek (1576), Brodaries Klára, Serényi Gábor felesége (1580), Bajonyi Zsófia (1585), Serényi Ferencz (1592). 1592-től 1599-ig per alatt volt a birtok; versengtek érte: Pernessy András és Serényi Mihály, Serényi Ferencz (1600), Serényi Pál (1601). Ezután a Serényiek birták Bajonyi Zsófia gyermekeivel; majd Palocsay Anna, Kendy István felesége (1619), Szikszay Mátyás (1627), Várkonyi János (1630). 1675-ben a felkelők sikertelenül ostromolták, 1678-ban azonban Thököly mégis bevette. Ezek után a Palocsay-család birta, míg egyik tagja elzáló-

SZENT

BIBLIA

AZ AZ:

ISTENNECÔES WY TESTAMENTVMANAC

PROPHETA' C ES APOSTOLO C

által meg iratott sient könyuci.

MAGYAR NYELWRE FORDITTA-

tott egésilen és wijonnan, Az Istennec Magyar

orságban való Anya sient Egyházá.

nac epülésére.

AB

*Heretica
Biblia*

LVC: XVI vers: 29

Vagyon Mosefec és Prophetaioc, balgassáe azokat, *et*

*Ego Jo
hannes
Pragii qui
antea Luther
nic in mosore
ver si ad catoli
cani
era*

VISOLBAN

NYOMTATTATOTT MANTSKOVIT BALINT ALTAL

M D X C. Bódog affony haugnac 10. napián.

A B G

A vizsolyi biblia czimlapja.

(A budapesti tud. egyetemi könyvtár példányáról.)

gosította Szelepesényi herezegprimásnak, ez pedig a jezsuitáknak adományozta. Ezekről vette meg az egész birtokot Péchy Gábor hétszemély-nök és királyi tanácsos, a mult század második felében. Van a községnek viruló szőlőépítő-egyesülete is, melytől a lakosság kipusztult szőlőinek regenerálását várja.

Vizsolyról délfelé folytatva utunkat a Hernád mellett, a két Czécét érjük. *Felső-Czécze* 208 lakosu kis magyar falu 40 házzal, van református temploma; *Alsó-Céce* 53 házában 334 magyar lakik. Mind a kettőnek Vizsoly a postaállomása, távirója Forró-Enes.

A *Tuzsa*-pusztán át Gibátra folytatjuk utunkat, mely közvetlenül a Hernád partján fekszik. *Gibárt* 63 házzal és 418 magyar ajku lakossal bíró község; van postahivatala. Távirója ennek is a forró-enesi állomás. A Szentimrey családnak régi úri laka van itt. A Hernád partjait igen szép és nagyszabásu vashid köti össze, melyet a vármegye építtetett. A Hernád vize itt egy jól berendezett és nagyobb igényeket is kielégítő műmalmot hajt, mely kivitelre is dolgozik.

Délre tőle fekszik és postakerületéhez tartozik *Hernád-Büd*, melynek van 76 háza, 441 magyar lakosa, református temploma, mely románkori emlék. Fensikján a kőkorban földvár volt, mig alatta a völgyben bronzkori telep nyomai találhatóak.

Gibárttól nyugatra, alig 3 kilométernyire van *Kér*, 194 házzal, 1074 magyar lakossal. Van katolikus és református temploma. Körjegyzőség székhelye. Postája és távirója Abauj-Szántó.

Innen az ut az Aranyos-pusztán át *Abauj-Szántóra* vezet, melyet a városok közt ismertetünk. Szántó mellett az Aranyos völgy nyílása előtt fekszik *Czekeháza* 31 házzal és 204 magyar lakossal. E község arról nevezetes, hogy a vármegyében itt építették az első evangélikus templomot. Itt van a Patay nemesi család fészke és szép kastélya.

Abauj-Szántón át nyugat felé a Hernád partján érjük *Felső-Dobsza* községet, körjegyzőséggel, 211 házzal és 1211 magyar ajku lakossal, postahivatallal. Távirója Abauj-Szántó. Van református temploma. Az őskorban már népes telep volt itt. A mai Várdombon kőkori földvárat fedeztek föl, a völgyben pedig gazdag bronzkori telep nyomai kerültek felszínre. A község határában van a „Süvegesi“ kőbánya.

Délre tőle fekszik *Hernádkéres-Préposd* község 119 házzal, 536 magyar lakossal. Postája Felső Dobsza, távirója Halmaj. Katolikus egyháza 1630-ból

Alsó- és Felső-Czécze.

Gibart.

BÁRCZA. — BÁRCZAY JÓZSEF KASTÉLYA.

Hernád-Büd.

Kér.

Czekeháza.

Felső-Dobsza.

Hernádkéres-Préposd.

való. Az őskori leletekben gazdag Hernádvölgyének bronzemlékeit Hernád-Kéres is gyarapította.

Szt.-István-
Baksa.

Szent-István-Baksa község a vármegyének a Hernád balpartján utolsó helysége. Van 133 háza és 583 magyar lakosa. Postája és távirója Halmaj. A község fölött emelkedő dombháton két őskori halom van, melyekben ezülopsirok voltak. Bronzkori leleteket is találtak a község határában. A Hernád itt lép ki a megyéből s rövid darabon még határvonalat képez Abauj és Zemplén között. E helység fölött fekszik *Nagy-Kinizs* 88 házzal és 424 magyar ajku lakossal. E község állítólag Kinizsítől veszi elnevezését, aki molnárlegény korában itt dolgozott volna. A malom nyomait még most is mutogatják.

Nagy-Kinizs.

Pere

Dobszától északra fekszik *Pere*, 111 házzal 524 magyar lakossal. Postája és távirója Abauj-Szántón van.

Bárcza.

Visszatérve Kassára, az egész Hernádvölgyén végigvonuló nagy állami ut, a „Pesti-ut“ mentén fekvő községeken folytatjuk a vármegye részletes ismertetését. Az első helység, melyet Kassa alatt érintünk, *Bárcza*, melynek 127

ENYICZKE. — ÖZV. GRÓF ZICHY REZSŐNÉ KASTÉLYA.

háza és 1098 magyar és tót lakosa van. Vasuti-, posta- és táviróállomás. Itt ágaznak ki a fővonalból a Torna és Legenye-Mihályi felé menő kassa-tornai és kassa-sátoraljaujhelyi vonalak. Bárcza hajdan erődített hely volt és Kassának mintegy előerődjét képezte. A Bárczay nemesi család ősi fészke. Várának a nyomai még ma is láthatók. Róm. kath. temploma Róbert Ká-

roly idejében épült, ev. ref. temploma pedig 1795-ben. A kath. templomnak érdekes fa keresztelő medencéje a XVII. századból ered. Három kastély van a községben. Az egyik *Bárczay* József nagybirtokosé, mely egyike a vármegye legszebb kastélyainak. Csinos park közepén, dombtetőn áll, a legtisztább renaissance izlésben épült és emeletes. Előtte szép nagy tó terül el. Alapépitményeinek emelése messze századokra vihethető vissza, mert egy falában talált kőbe vésett felirat szerint 1454-ben már renoválták. Jelenlegi alakját a tulajdonos atyjának idejében, 1840-ben nyerte. A második kastély *Bárczay* Ödöné, mely az előbbivel majdnem egykoru emeletes épület, de már omladozni kezd s azért tulajdonosa egy újabb csinos épületben lakik. Itt van Berzeviczy Egyednek érdekes mór izlésű nyaralója. Widder Ignác örökösének itt is nagy bérletük és jól berendezett gazdasági szeszgyáruk van.

Zsebes.

Bárczától délre fekszik *Zsebes* község 39 házzal és 309 magyar és tót ajku lakossal. Tovább délre haladva az alább felsorolt községek következnek sorrendben :

Enyiczke.

Enyiczke, 159 házzal, 970 magyar és tót lakossal, körjegyzőséggel. Vasuti-, posta- és táviróállomás. Enyiczke ősrégi község. Ezt egy 1494-ben kelt adás-

vevési szerződés is bizonyítja, mely szerint a községet Buzlay Katalin és fia Balázs 325 arany frtért megvették. A XVI. század elején már Ryma-Széchy László és Ferencz birtokában volt s Széchy Mária révén jutott Wesselényi Ferencz nádor kezébe és ő építtette 1658-ban a most is fennálló díszes kastélyt. A XVIII. század elején előbb Waldstein Károly gróf, utóbb Lobkovitz herczeg volt Enyiczke ura. 1742-ben özv. báró Meskó Jakabné szül. Hegymegi Borbála vette meg Enyiczkét, de a következő XIX. században a báró Meskó család férfiága kihalt s a kastély és a birtok az utolsó Meskó Jakab báró leányára, Zenaidéra, gróf Péchy Manó nejére szállott át. 1842-ben a kastély régi tornyát lebontották és annak helyére erkélyes tornyot emeltek, meghagyván a négy alacsonyabb szeglet-tornyot. A kastélyban igen értékes művekből álló 4500 kötetre terjedő könyvtár van; képei közt Munkácsy Mihálynak egy régebbi festményét is láttuk. A családi kegyelet megható jele az a szoba, melyben Zichy Rezső gróf meghalt; ez egyedül az ő emlékének van szentelve, s azt a helyet, hol halálos ágyán feküdt, arczképe díszíti, melyet Komlóssy Ede festett. A kastély és birtok jelenlegi tulajdonosa özv. gróf Zichy Rezsőné, Péchy Jacqueline, mint gróf Péchy Manó és báró Meskó Zenaide egyetlen leánya, ki nagy áldozattal helyreállította és kiépíttette a róm. kath. templomot, 1878-ban zárdát és leánynevelő intézetet alapított, Sz. Vince leányaira bizván annak vezetését, s ezzel kapcsolatban leányiskolát és kisdudóvót, mely már is áldásos hatással van nemcsak a köznép művelésére, de a tótajkuak magyarosítására is. A község határában 1672-ben Spankau kassai kapitány seregei és a kuruczok közt véres ütközet volt, mely a császáriak leveretésével végződött. Hat évvel később ismét harez színhelye volt a község, amikor Thököly Imre seregei vették be.

Szakály, 68 házzal és 483 tót lakossal. Postája és távirója: Enyiczke. E község hajdan számos régi nemes családnak volt lakóhelye. Említésre méltó róm. kath. templomának fenmaradt esúcsíves szentélye.

Szakály.

Boesárd 27 házzal és 159 tót ajku lakossal. Postája és távirója Enyiczke. Boesárd jelenleg egyike a legigénytelenebb kisközségnek, pedig régi okmányok szerint már az Árpádházi királyok korában fennállott, mint Pel-Boesárd és Sza-Boesárd, melyeket az „Egras“ pataka (a mostani Szakálypatak) választott el. Ma már csak a patak egyik oldalán áll község.

Boesárd.

Boesárdtól nyugatra, a vasut mellett van *Gönyü*, melynek 43 háza és 286 tót ajku lakosa van. Postája és távirója Csány. Innen nyugatra fekszik *Bölzse*, (Három-Bölzse) 46 házzal és 279 magyar és tót ajku lakossal. Postája Abauj-Szina, távirója: Csány. Három apró községből egyesült: Sziget-, Kápolna- és Sándor-Bölzséből.

Gönyü.

Bölzse.

Szina 200 házzal biró 1333 magyar és tót lakosu község, körjegyzőséggel és postaállomással. Távirója Hidas-Németi. E községnek a vármegye történetében nem egyszer volt szerepe. Közgyűlést is tartottak itt. Katholikus templomának alapja nagyon régi. Plébániájának visszaállítása után 1782-ben első pátronusa Benyovszky szül. Oeskay Erzsébet volt. A községben jól berendezett szeszgyár működik. Teleky László nagybirtosnak esinos kastélya van itt.

Szina.

Kenyhecz község 78 házzal és 477 magyar és tót lakossal. Vasuti megállóhely. Postája Abauj-Szina, távirója Csány. Róm. kath. temploma 1748-ban épült. A községben vannak a Korniss, Szalay, Olasz és Antony régi nemesi családok úri lakai, melyek azonban már birtokost eseréltek. Kitűnő kavicsbányáját, mely számos ottani szegény családnak ad keresetet, a magy. kir. államvasutak birják.

Kenyhecz.

- Miglécz. Kenyhectől délre van *Miglécz* község 68 házzal és 406 magyar és tót ajku lakossal. Postája Abauj-Szina, távirója Hidas-Németi.
- Tornyos-Németi. A vasut és az országut keresztezésénél, a Szartos patak mellett van *Tornyos-Németi* község 128 házzal és 842 magyar lakossal. Postája és távirója Hidas-Németi. Református temploma régi huszita építmény és várszerű kőfallal van körülvéve. A róm. kath. templom 1890-ben épült esúcsíves stílusban; egyike a vármegye legszebb vidéki templomainak.
- Hidas-Németi. Lejebb, a Szartos-pataknak a Hernádba torkolásánál találjuk *Hidas-Németit*, 95 házzal és 568 magyarajku lakossal. Vasuti-, posta- és táviróállomás. E községet a XVI. században Alsó-Németinek nevezték; a XVII. században Vámos-Németi lett, mert a Hernádon itt vezetett át egy vámos hid, a melyet akkoriban a lipóczyi Keczer család adományképen kapott. 1849-ben, midőn Klapka Schlicket akarta szorongatni (mint ezt a hadviselés történetéről szóló fejezetben megírjuk), e hid körül harc is folyt, mely a hidnak a magyar sereg kezébe kerülésével végződött. A község mellett hajdan Pálos-kolostor is volt, melynek azonban már nyomai is alig találhatók. Itt van még Dobozy Pál földbirtokosnak esinos urilaka.

- Szurdok. Hidas-Németitől nyugatra fekszik *Szurdok*, 71 házzal, 348 magyar lakossal, református templommal. Postája és távirója Hidas-Németi.

FÁJ. — ÖZV. GRÓF ZICHY REZSŐNÉ KASTÉLYA

Hernád-Petri.

Szurdokhoz közel, átmenve nyugati irányban egy keskeny dombháton, a Petri-völgyben találjuk *Hernád-Petrit*, 74 házzal és 398 magyar lakossal. Postája Hernád-Vécese, távirója Hidas-Németi. Katholikus templomának alapja

nagyon régi; de a múlt század vége felé újjáépítették.

- Pusztaradvány. Kiterve egy kissé nyugat felé, hepe-hupás hegyi uton, fél óra múlva a Radványi bércz alatt érjük *Pusztaradvány* kis községet 28 házzal és 168 magyar lakossal. Postája Abauj-Szemere, távirója Hidas-Németi. Délnek folytatva innen utunkat a vízmosásos hegyoldalban, lekanyarodunk ismét a petri völgybe, a hol két egymással összeépített községet találunk, Vécsét és Szölledet.
- Hernád-Vécese. *Hernád-Vécese* 112 házában 675 magyar lakik. Postaállomás; távirója Hidas-Németi. Kath. templomát Vécesey Jánosné, szül. báró Splényi Zsuzsanna építette 1811-ben.
- Hernád-Szölled. *Hernád-Szölled* 77 házzal és 387 magyar és tót ajku lakossal, a körjegyzőség székhelye.
- Garadna. Itt ismét kijutunk a pesti utra, a Hernád völgyébe. Előttünk fekszik *Garadna*, az anyafolyóból Szurdoknál kiszakadó Kis-Hernád mellett. Vasuti megállóhely, 99 házzal, 625 magyar lakossal, körjegyzőséggel. Posta- és táviróállomás. Van református temploma. A XVI. században többször tartotta itt a vármegye üléseit. Innen alig két kilométerre délnek három egymáshoz épített községet találunk, ezek: *Felső-Novaj*, *Idrány* és *Alsó-*

Novaj. Felső-Novajon van 48 ház, 300 magyar lakos. Idrányban 56 ház, 345 magyar lakos. Alsó-Novajon 39 ház 326 magyar lakos. Mind a három községnek a postája Garadna. Felső-Novajon van kath. és református templom. A róm. kath. templomot a jászóvári prépostság 1791-ben építette. A ref. templom huszita építmény. Mindkét templom körfallal van körülvéve.

Lejebb fekszik a Kis-Hernád mellett *Felső-Méra*, 135 házzal és 715 magyar ajku lakossal, református templommal. Postája helyben van, távirója: Forró-Encs. Határában őskori földvár nyomai láthatók. Közeli szomszédságában van *Alsó-Méra*, 68 házzal és 336 magyar lakossal, a kiknek Felső-Mérán van postájuk. A Felső-Mérától északnyugati irányba vezető mellékut mentén a következő helységek vannak: *Alsó-Szend*, 51 házzal és 197 magyar ajku lakossal. *Felső-Szend*, 35 házzal és 163 magyar ajku lakossal. *Szala*, 78 házzal és 352 magyar ajku lakossal. Mind a háromnak postaállomása Felső-Méra, távirója a forró-encsi állomás. *Fuló-Kéres*, 70 házzal és 388 magyar lakossal. Postája Abauj-Szemere, távirója: Forró-Encs.

Innen nyugatra, egy völgytorokban, erdőségtől körülvéve fekszik *Fáj* község 58 házzal és 392 magyar ajku lakossal. Postája Abauj-Szemere, távirója Forró-Encs. Ősi fészke a Fáy-nemzetségnek és e század elején székhelye volt a család grófi rangra emelt ágának. A nagyszabású barokk izlésű kastély homlokzatát a máltai lovagrend és a Fáy-család ezimere díszíti, kupoláján félhold ragyog. Tulajdonosainak művészi érzéke a kastély belsejét a múkinesek egész muzeumává alakította át. Itt volt a család nagy értékű gazdag képtára, melynek darabjai ma már csak szétszórta találhatók meg. A kastély hangverseny-termének falain ma is láthatók még a remek műü és fehér márványból készült, méternyi hosszúságú domborműü táblák. A gazdag birtok jelenlegi tulajdonosa özv. gróf Zichy Rezsóné, kinek nagyanyja, gróf Fáy Mária az utolsó báró Mesko Jakabnak neje volt. Csinos kath. templomát, melynek művészi fresko-festményeit az idők folyamán agyonrestaurálták, szintén a Fáy-család építtette.

Visszatérve a pesti utra, mint fővonalra, a budapest-kassai vasutvonal mellett találjuk *Encs* községet, 140 házzal, 806 magyar lakossal. Vasutállomása, mely közvetlenül mellette van, Forró-Encs nevet visel, daczára annak, hogy Forró az országuton 4 kilométernyi távolságra van tőle. Encsen van r. kath. templom, s mindjárt a vasut mellett esinos uri lak. *Forró* községnek 100 háza, 1280 magyar és tót ajku lakosa van. Körjegyzőség székhelye. Postája és távirója Forró-Encs pályaudvar. Plebániája már 1338-ban volt. Kath. templomát Kassa városa, mint kegyur, 1729-ben építtette. Kassa városának itt körülbelül 2000 kat. holdnyi birtoka van. Ezt a város a kassai születésű Szathmáry György pécsi püspöktől azzal a kötelezettséggel örökölte, hogy Kassa városa viselje úgy a Szt. Erzsébet székesegyház, mint a forrói kath. egyház patronátusi terheit. E birtok később idegen kézre került, míg végre végleg Kassa birtokába jutott. A XVII. század végével dühöngött pestis a községnek tisztán magyar ajku lakosságát csaknem felényire kipusztította úgy, hogy Kassa városa, mint birtokos, kénytelen volt felvidéki uradalmaiból, u. m. Tőkés, Kavecsány és Hámor községekből tót jobbágyokat odatelepiteni, a kiknek még élő utódait ma is Tőkészkinek, Kavecsánszkinak és Hámorszkinak nevezik. Ennek tulajdonítható, hogy Forró itt, a magyarság közepette maig is tót szigeteket képez, mely azonban már erősen kezd beolvadni a magyarságba. Míg a vasut ki nem épült, addig Forró község a Miskolcz és Kassa közötti átmeneti forgalomnak élénk keresztezési pontja volt. Emeletes nagy vendég-

Felső-Méra.

Alsó-Méra.

Alsó Szend.
Felső-Szend.
Szala.

Fáj

Encs.

Forró.

Devecser.

fogadója arról nevezetes, hogy mikor Miklós czár 1815-ben a bécsi kongresszusra utazott, egy éjszakát töltött itt. Itt van Kassa városának szeszgyára is. A község szőlői mellett levő u. n. „Kövecses“ dülő bronzkori telep volt. 1889-ben itt nagyon érdekes bronzkori fegyvereket és ékszereket találtak

Forrótól és Encstől egyaránt alig negyedórányira, szelid dombhajlat alatt fekszik *Devecser* 90 házzal és 534 magyar lakossal. Postája és távirója Forró-Encs. Itt van Csoma József nagybirtokos és külföldön is ösmert nevű jeles genealogus és heraldikus csinos kastélya, mely a legérdekesebb magánmuzeumok egyikét foglalja magában. A képeink közt ábrázolt csoport régiséggyűjteményének csak kis részét mutatja be. Az ábrázolt képek balról jobb felé menve következnek:

1. Czápás pohár a XVII. századból, Ákossy István czímerével. — 2. Csésze vert és vésett alakokkal a XVIII. századból. — 3. 6. Ezüst pohárkák, virág ornamentikával a XVIII.

DEVECSER. — CSOPORTKÉP CSOMA JÓZSEF MÁGÁNMUZEUMÁBÓL.

századból. — 4. Arany óra rococo jelenettel a 18. század első feléből. — 5. Czápás pohár 1675-ből Pókay Márton czímerével. — 7. Tőr, fekete bársonnyal és ezüsttel borított tokban, markolata elefántcsont melyen domborműben kivésve egy troubadour alakja van, pengéjén a „Medici“ czimer van aczélből kirakva „C. M.“ monogrammal. — 8. Gyömbértartó 1660-ból. — 9. Kehely b. Orczy László abaujvármegyei főispán arczképével, a mult század utolsó éveiből. — 10. Csésze állatalakokkal, keleti mű. — 11. Vadászserleg, oldalán lovakat ábrázoló domborművekkel, felső karimáján szárnyas angyalfejeket ábrázoló díszítésekkel a XVII. századból. — 12. Csésze, fenekére II. Rákóczy György nagybányái veretű, 1650. évből származó tallérja van beillesztve, oldalán szemben egymással II. Rákóczy Ferencz arczképe van tojásdad medaillonba kiverve 1703-ik évi emlékérme után. A XVIII. század elejéről. — 13. Pohár, felső karimáján s alján szárnyas angyalfejekből s virágokból összeállított ornamentikával, oldalán későbbi durva vésett gr. Erdődy István czimere. A XVI-ik századból. — 14. Kehely a ref. egyház szertartásához. (Felirata a kassai ötvösművészetről szóló fejezetben.) *Talpán a kassai ötvös czéh liliosos bélyegével.* — 15. Ananász kupa a XVI-ik századból, fedelének belső lapján két külföldi házassági czímerrel. — 16. Csésze, gyümölcs díszszel a XVIII. századból. — 17. Kókuszdió serleg, aranyozott ezüstről, áttört díszes pántokkal a XVI. századból, talpán egy későbbi felirat: „Andreas Irinyi 1610.“ — 18. Ékszerartó a XVII. századból. — 19. Fedeles kupa

virágdiszkekkel, elől tojásdad medaillonban Vénus és Mars alakjával a XVII. századból. — 20. Áldozati kehely, noclusa a XV. századból, talpa és cuppája későbbi. — 21. Tál. Erősen kidomborodó gyümölcs-ornamentikával a XVIII. század elejéről. — A csoport körül régi magyar himzések.

Gyűjteménye a középkori ereklyéken és ritkaságokon kívül különösen gazdag még praehistorikus, bronzkori és rómaiak korából eredő tárgyakban. Czimertani gyűjteménye pedig egyike a legritkábbaknak és legértékesebbeknek.

Deveceser völgye már a történelem előtti időkben is lakott volt, a mit a mindenfelé található kulturmaradványok igazolnak és e tekintetben egyike a vármegye legérdekesebb lelőhelyeinek. Az itt talált kőkori maradványok száma csupán Csoma József gyűjteményében több mint 300 drbra rug. A bronzkorból és a népvándorlás korából szintén találhatóak itt nyomok.

Felső-Füged.

Encsre visszatérve, a vasut mentén délre az első község *Felső-Füged* 41 házzal és 272 magyar lakossal, a Bársonyos patak mellett. Postája és távirója : Forró-Encs. Van református temploma. A község hajdan megerősített hely volt, a várnak azonban ma már nyomai sem találhatóak. Határában egy „Várdomb“ nevű emelkedés van, melyen számos kőkorszakbeli maradványt találnak.

DARVAS IMRE ÉS BÉLA URLAKAI ONGÁN ÉS UJFALUN.

Közvetlen mellette fekszik *Alsó-Füged*, 18 házzal és 188 magyar aju lakossal. Innen délre *Hernád-Szt-András* község a Kis-Hernád balpartján, 96 házzal és 533 magyar lakossal, kik többnyire reformátusok és templomuk is van. A két Fügednek és Szt.-Andrásnak postája Forró-Encs. Valamivel lejjebb, a Kis-Hernád jobb partján van *Ináncs*, 154 házzal, 883 magyar aju lakossal, kath. templommal. Postája Csobád, távirója Forró-Encs. A község határában több bronzkori és a rómaiak korából származó leletre bukkantak. A törökök első abauji portyázásai alkalmával, 1567-ben Hasszán pasa csapatai ostrommal vették be a községet.

Alsó-Füged.

Hernád Szt.-
András.

Ináncs.

Csobád

Innen nyugatra a pesti utban, egészen a vasutig terjed *Csobád* község, körjegyzőséggel, 109 házzal és 610 magyar lakossal, görög kath. és református templommal. Vasuti megállóhely, posta helyben, távirója Halmaj.

Kis-Kinizs.

A Büdnél kiszakadó Kis-Hernád és a Bársonyos közt van *Kis-Kinizs*, 106 házzal, 552 magyar lakossal. Postája : Csobád, távirója Halmaj. A község határában, a Hernád új árkának ásása közben kőkorszakbeli tárgyakat leltek. A Hernád büdi ága Kis-Kinizs határában egyesül a főfolyóval.

Innen pár kilométerre, a Bársonyos mellett fekszik *Halmaj*, 87 házzal, 467 magyar lakossal. Vasuti-, posta- és táviró állomás.

Halmaj.

Aszaló.

Tovább délre *Aszalót* érjük. Nagyközség 332 házzal, 1571 magyar lakossal. Postája és távirója: Szikszó. Két részből áll. Ó-Aszaló a vasutvonaltól keletre fekszik, a község törzse: ugyanitt vannak templomai is. Uj-Aszaló az előbbtől egy kilométerre a vasuttól nyugatra, a Szöllő-hegyig terül el s keresztülvágja a pesti utat. E község földesura a nagyváradi latin szertartású káptalan volt, melytől Mária Terézia királynőtől kapta adományképen. Kath. és ref. templomai, melyek egymás mellett állnak, nagyon régiek s ma is kőfallal vannak körülvéve.

Az aszalói Szöllő-hegy átnyúlik a Magyarhegybe, mely alatt *Szikszó* városát találjuk. Erről a városok közt levén szó, folytatjuk utunkat délre, a *Onga-Ujfalu*. Szikszói hegyig, Abauj-Tornavármegye határvonaláig.

A FELSŐ-VADÁSZI CASULA.

Kevéssel azelőtt, hogy a pesti ut átlépi a borsodi határt, bekanyarodunk a vasut és a Bársonyos mellé s Ongára jutunk, mely Abauj-Torna vármegye egy kis kiöblösödésében, a megye legdélibb pontján fekszik. Borsod és Zemplén közt csak egy keskeny földnyelv köti össze Abaujjal. *Onga* nagyközség 181 házzal és 1162 magyar lakossal. Vasuti megállóhely. Postája van, távirója Zsoleza. Most a szomszédos Ujfalu pusztával együtt, mely a Darvas család tulajdona, Onga-Ujfalunak nevezik. Régente Ujfalu nagy falu volt, de a török világ alatt elpusztult és vele együtt a református templom is, melynek maradványai még ma is láthatók. Itt már többször rendeztek eredményes ásatásokat. A jelenlegi ref. templomot Darvas Ferencz építtette a XVIII. század vége felé. A Darvas-családnak u. m. Darvas Imrének, a vármegye volt főispánjának, továbbá Darvas Ferencznek és Darvas Béla es. és kir. kamarásnak itt nagy kiterjedésű birtokai vannak. Itt áll a családnak két kastélya. Az egyik, melyben Darvas Béla lakik, Ujfaluban; ez esinos, oszlopesarnokos épület; a másik Ongán, melyben Darvas Imre nyaralni szokott, kecses formájú építmény, esinos parkkal övezve.

Visszatérve Szikszónak, a városon átvonuló Mánta-patak völgyében fölfelé, az egymással összeépült Alsó-Vadászhoz és Jánosdhoz jutunk.

Alsó-Vadász.

Alsó-Vadász, 260 házzal és 1206 magyar lakossal bír, körjegyzőség székhelye s posta-állomás. Távirója: Szikszó. Református temploma a husziták idejéből való és kőfallal van körülvéve. Azelőtt a Rákóczyak, Perényiek és Csákyak birták, most gróf Hunyady László. — *Jánosdon* 50 ház van 300 magyar lakossal.

Jánosd.

Homrogd.

Homrogd község, körjegyzőséggel, 99 házzal és 630 magyar lakossal. Postája helyben; távirója Halmaj. — Innen északnyugatra, egy völgy-szurdokban, egészen a borsodi határon van *Tomor*, 81 házzal és 515 magyar lakossal. Postája Homrogd, távirója Halmaj. Határában terjedelmes kőkori

Tomor.

kulturtelepre találtak; leltek bronzkori emlékeket is. A községben említésre méltó Puky Andor csinos külsejű urilaka.

Homrogról északra menve, a keskeny gadnai völgyben, *Kupa* községet találjuk két domb lejtőjén, 66 házzal és 404 magyar lakossal. Postája: Felső-Vadász, távirója Halmaj. — *Felső Vadász* községben van a körjegyzőség; a falunak 148 háza és 841 lakosa van, kik $\frac{3}{4}$ részben magyarok. Posta helyben, távirója Szikszó. A Rákóczyak ősi fészke; a „felsővadászi“ előnevet innen vették. A jelenleg gróf Vay Tihamér tulajdonát képező Rákóczykastélyban született és halt meg Rákóczy Zsigmond fejedelem. A kastély 1713-ban királyi adomány útján báró Meskó Jakab tulajdonába ment át; a XIX. század elején gróf Vay Ábrahám megvásárolta báró Meskó Vince özvegyétől, szül. gróf Draskovich Annától. A kastélyt először a Meskócsalád restauráltatta, 1872-ben gróf Vay Tihamér helyreállította, anélkül azonban, hogy eredeti régi külső alakját megváltoztatta volna, sőt a szobák is a legrégebb beosztás szerint maradtak meg, a mit a felsővadászi uradalomnak 1633-ban kelt, az orsz. levéltárban őrzött inventáriuma bizonyít. Az egész változás csak annyiból áll, hogy az eredetileg apró ablakokat megnagyobbították és a külső falakat újra vakolták. A kastély képét a vármegye történeténél közöljük. A róm. kath. templomot is a Rákóczyak építették, a XVI. század közepe táján. A templomban igen érdekes casulát (misemondó ruhát) őriznek, mely egy II. Rákóczy Ferencz által sajátkezüleg lőtt őznek bőrből készült. A casula még most is jó állapotban van; szép színes és aranyozott mintázatu domboru nyomással,

SELYEB. — PÉCHY ISTVÁN URILAKA.

belsején a következő felirással, mely azonban későbbi eredetű, mint azt a fejedelem halálára vonatkozó utolsó sor mutatja, „A Principe Francisco Rákóczy de Felső-Vadász. Principe Sacri Imperii Romani 1707. Coniuge Carolinae Amaliae natae Principissae Hassiae Valfriedis — induto ab illo — mortuus in Rodosto.“ A feledhetetlen fejedelmi emléke itt is igen élénken él; a községben és környékén számos Rákóczy-monda forog ma is közzájón. Közvetlen a falu mellett van egy őskori földvár; a szomszédos „Balmazdombon“ pedig néha a római korból származó emlékeket találnak, melyek kereskedés útján juthattak az akkor itt lakó barbár népekhez. 1567-ben Felső-Vadászt is bevette Hasszán török pasa. Keletre, egy hegyháton túl van *Nyésta* község 51 házzal és 231 magyar lakossal. Postája Selyeb, távirója Szikszó. Kath. templomát a mult század végén építették.

A gadnai völgyben tovább északra haladunk, *Orosz-Gadna* községig, melyben 70 ház 369 magyar és tót lakos van. Postája: Felső-Vadász. A völgy itt szűkebb, a hegyfalak meredekebbek lesznek; egyetlen csonka utcán néhány házból álló falut találunk, ez *Ujlak*, melyhez a következő dombhajlaton *Szanticska* puszta csatlakozik. A kettő egy községet alkot, 51 ház-

Kupa.

Felső-Vadász.

Nyésta.

Orosz-Gadna.

Ujlak-Szanticska.

zal, 281 magyar és tót lakossal. Mind a két kis helységnek van külön kápolnája. Postája : Felső-Vadász. Határában szintén találtak kőkorszakbeli tárgyakat. Szanticska pusztáról felhágva a Magas-hegy tetején átvonuló megyei utra s ezen délnek menve, a Nyésta fölött emelkedő hegyhát keleti oldalán találjuk *Szolnok* kisközséget 77 házzal, 354 magyar és rutén lakossal. Postája Selyeb.

Selyeb község körjegyzőséggel, 152 házzal és 792 magyar lakossal. Postaállomás helyben, távirója Halmaj. Itt van Péchy István nagybirtokosnak esinos nemesi laka, melynek külseje vadászkastélyhoz hasonlít ; továbbá a Tiszta (a husziták idejében Čista) család kastélya, mely 1713-ban épült. A kastélyban körülbelül 300 kötet angol, francia és latin könyvből álló régi könyvtár van. A község határában egy őskori tárgyakat rejtő halmot fedeztek föl.

Innen délre van *Monaj*, 51 házzal és 361 magyar lakossal. Postája Homrogd, távirója Halmaj. Határában őskori halmot fedeztek föl, mely alkalommal nagyon gazdag, érdekes és becses leltre bukkantak.

KÁZSMÁRK. — PÉCHY TAMÁS URILAKA.

Innen Homrogdon át keletre vesszük utunkat s kiérünk arra az országutra, mely a pesti utból Aszalón felül kiágazva, északi irányban az egész vármegyét átszeli Szepsi és Meczenzéf felé s Stószon át Szomolnokkal, illetőleg a szepesi uthálózáttal kapcsolja össze a pesti utat. Elsőnek érjük itt a két Kázmárkot. *Alsó-Kázmárkon* 47 házban, 342 magyar lakost, *Felső-Kázmárkon* 52 házban,

357 magyar lakost találunk. A reformátusoknak templomuk van itt. Postája a két községnek Léh, távirója Halmaj. Péchy Tamás orsz. képviselő, volt képviselőházi elnöknek esinos urilakában több értékes és érdekes régi családi kép van, melyek különösen az ábrázolt személyiségek diszes magyar öltözetéért érdekesek ; ugyancsak Péchy Tamás birtokában, két mult századbeli teljesen jó karban levő női ruha van igen szép selyemszövetből, remek arany és ezüst himzésekkal. A ruhák, melyek bármely iparművészeti múzeumnak díszére válnának, családi ereklyék.

Léh község körjegyzőség székhelye, 45 házzal, 240 magyar lakossal. Posta helyben, távirója : Halmaj. Róm. kath. egyháza 1769-ben alapult. A templomot 1873-ban, 1880-ban és 1890-ben restaurálták. Földesurai a Holovics, Csöke, Víz, Tolnay, Putnok, Darvas és Máriássy családok voltak.

Berencs község, 37 házzal és 193 magyar ajku lakossal.

Rásony 52 házzal és 282 magyar lakossal, református templommal. Egyike a vármegye legrégibb közsegeinek. Már a kőkorszakban volt itt lakott telep. A középkorból egy román épületmaradvány tanuskodik létezéséről. Mellette fekszik *Sáp* község, 32 házzal és 223 magyar lakossal. A három utóbbi községnek postája Léh, táviró-állomása Halmaj.

Detek-Tenger, 102 házzal és 558 magyar ajku lakossal. Postája Abauj-Bakta, távirója Forró-Encs. Kath. egyháza 1780-ból való. Templomát 1880-ban restaurálták. A község határában levő szőlőajtól a faluig a ref. templom fölött mindenütt kőkorszaki kultur-réteg nyomai találhatóak. Közeli szomszéd vele *Beret*, 74 házzal és 395 magyar lakossal.

Abauj-Bakta a körjegyzőség székhelye. Van 121 háza, 634 magyar lakosa, postája. Református temploma 1795-ban épült. A község földesurai a Szentimrey, Bánó és Szemere családok voltak. Határában a Lesevölgyben kőkorszakbeli és az „Ártányhát“ nevű dűlőben népvándorláskori bronz régiségeket találtak.

Kéty községnek 58 háza és 292 magyar ajku lakosa van. Postája Abauj-Bakta, távirója Forró-Encs. Itt szintén találtak kő- és bronz-korszakbeli tárgyakat. Keletre innen az átellenes hegyoldalon fekszik *Fancsal* 84 házzal 470 magyar lakossal, evangélikus templommal. Postája Forró. Itt szintén találtak kőkorszakbeli tárgyakat.

KÁZSMÁRK. — NŐI RUHÁK A XVIII. SZÁZADBÓL.

Kétytől északra *Alsó-Gagy* községet érjük. Van 52 háza, 375 magyar lakosa. Postája: Felső-Gagy. Innen nyugatra fekszik *Apáti* község, 26 házzal és 119 magyar lakossal. Postája szintén Felső-Gagy. Határában a Kétytől Vendégi felé huzódó ut közelében őskori halmot ástak.

Felső-Gagy község a körjegyzőség székhelye, 84 házzal 496 magyar lakossal. Postaállomás. Ósrégi község, az Aba nemzetségből származó híres Gagyi család fészke és birtoka, melyhez még *Alsó Gagy*, *Gagy-Vendégi* és *Gagy-Bátor* tartoztak. F.-Gagy község felett messze kimagasló dombon áll a mult században épült róm. kath. templom, melyet gr. Fáy Ferencz nagyváradi kanonok építtetett. Ugyanitt állott hajdan a Boldogasszonyról nevezett benezés apátság. Ennek ma csak neve áll fenn; a gagyi apát ezimét ma is adományozzák. Templomában van Gagyi László érdekes sirköve, melyet Csoma József a következőleg ír le e munka részére:

A régi időkben csak egy régi, jó állapotban levő sirkő maradt fenn, mely a templom szentélyének evangéliumi oldalába van falazva. A ezimer rajta sértetlen, legendája olvasható. Anyaga szürke trahit, magassága 2-10, szélessége 1 méter, két felső sarku levágott, legendája: mélyen bevéssett unciális és lapidáris betűkkel vegyest, részint a ke-

Alsó-Gagy.

Apáti.

Felső-Gagy.

Gagyi László sirköve.

reten, részint a sarkómező alján, a czimer alatt s felett üresen maradt helyeken, vízszintes s rövid függőleges sorokban, következő: „Hic est sepultus, magister Ladislaus, filius magistri Petri de Gadgi, interfectus per Turcos die dominico post festum sancti Jacobi Apostoli in gerra (egy szó nem olvasható) anno domini MCCCXXXII.“ A hibás évszám minuscúlákkal van — hihetőleg később — a sarkóra vésve. A sarkó képes mezejét egy hármás — egyszerű körívből alkotott baldachin alatt — csekély domborodással fargott czimer tölti be. E czimer: dőlt paizs, tizenegy ^{pólya} felett egy bal-haránt pólya. Sisakdisz: növekvő sas, csőrében borostyán koszoru, balszárnyára illesztett koronával. E sarkó kiválóan fontos és érdekes úgy is, mint hazánk egyik régibb czimeres sarkója, melyen a czimer, tekintve annak helyes arányait, a szép háromszög paizsot, a csőbőrsisakot, a kocsesen fellebbető, csokorral összekötött egyszerű takarókat, egy kiváló koracsucsíves alkotás, de főképen azért, mert a czimer az ezeréves multu Aba-nemzetség czimerének egyik érdekes változatát tünteti fel.

Vorstatie pajzs

Csenyéte.

Litka.

Szemere.

E községben van Darvas Ferencz nagybirtokos esinos urilaka, mely e század elején azon a helyen épült, melyen a Gagyi-család kastélya állott. A Darvas-család házasság révén jutott Gagyi birtokába. A ház a hegyoldalban épült. Előtte 100 hold kiterjedésű, vadregényes völgykatlant elfoglaló park terül el, mely szebbnél-szebb részletekben bővelkedik.

Keletre csik *Csenyéte* község, 77 házzal és 417 magyar lakossal. Postája Felső-Gagyon van. *Csenyéte* fölött északra fekszik *Litka* község 39 házzal és 228 magyar lakossal. Postája Abauj-Szemere, távirója Hidas-Németi.

Innen keletre menve majdnem szakadatlan erdőségben, *Abauj-Szemere* magyar községbe érünk, melynek 89 háza 457 lakosa van. Körjegyzőség és postaállomás. Itt van Pallavicini Adolf örgróf esinos kastélya, mely emelkedett helyen, szép park elején áll. A kastélyt a Szemere család építtette. Később a Darvas család bírta, míg 1850-ben Pallavicini Adolf örgróf megvásárolta. A szép park körülbelül 4 hold terjedelmű. Érdekes benne még a Szemerék ide-

FELSŐ-GAGY. — GAGYI LÁSZLÓ SARKÓVE.

jéből származó mesterséges barlang, mely előtt kis tó terül el. A kastélytól északra, az u. n. papharaszti hegyoldalon áll a tulajdonos által emelt családi sirbolt. A helység körül emelkedő hegyeken és dombokon a történelem előtti kornak és a bronzkorszaknak számos emléke található.

Litkán át nyugatra visszatérve, egy ideig zökögös hegyi uton, majd a jobb karban levő országuton Gagyi-Vendégibe megyünk. *Gagyi-Vendégi* vagy *Pusztá-Vendégi* magyar község, 51 házzal és 333 lakossal. Postája helyben van; távirója Forró-Encs. E község már kétszer pusztult el teljessen; először a Thököly-féle hadjáratban. 1600-tól 1800-ig jelenlegi határának felső végén állott a falu és Eresztevény néven volt ismeretes. E század elején porrá égett (alkalmasint ekkor adták rá a *Pusztá* nevet) és akkor építtették a falut mostani helyére, elnevezvén azt a gagyi

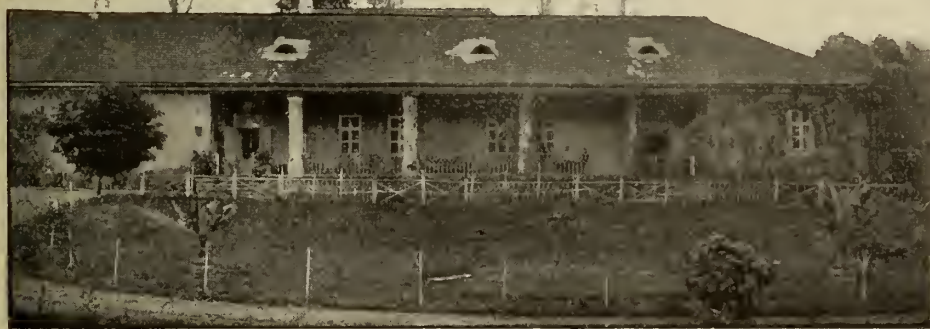
Vendéggy család után, a mennyiben a községet, továbbá Gagy-Bátort és Ujlakot Gagyi Gereven 1327-ben királyi adományképen kapta. Itt lakik az Aba fejedelemtől származó Gagyi család utolsó sarja: Vendéggy Gábor nagybirtokos, a vármegye volt alispánja. Csinos kastélyának homlokzata antiquizáló századelei építésformára vall, aminőt itt a vármegyében is nem egyet találunk, s Vendéggy Pál valóban e század elején építtette; hátsó részén kápolnaszerű kiugrás van. A családnak itt egy másik hasonló háza is volt, mely jelenleg Csoma József tulajdona.

Gagy-Bátor.

Gagy-Bátor körjegyzőséggel, 115 házzal és 621 magyar lakossal, az előbbtől alig két kilométernyire van nyugatra. Postája: Gagy-Vendégi. E község szintén a Gagyi család birtoka volt. Egyike a vármegye legrégebb községeinek. Hajdan vára volt, melyet Hasszán pasa 1576-ban ostrommal bevett és leromboltatott.

Most egyenesen északra tartva, a

Rakacza-patak völgyébe ereszkedünk le. Itt talál-

FELSŐ-GAGY. — DARVAS FERENCZ URILAKA ÉS PARKJÁNAK TÓRÉSZLETE.

juk *Szászfa* községet 91 házzal, 524 magyar lakossal, református templommal. Postaállomása Krasznik-Vajda, valamint a következő két magyar falunak, Pamlénynak és Keresztttének. *Pamlény* házainak száma 61, lakosa 429; *Kereszttté* házainak száma csak 26, lakosa 151 lélek. Innen északkeletre megyünk, míg az országutat nem érjük, ezen délre fordulva *Percse* községbe jutunk, melynek 50 házában 281 magyar lakik. Postája Jánok, távirója Szepsi. Tovább délre haladva a keresztutig, itt nyugatra fordulunk, megint a Rakacza-patak völgyébe, hol *Krasznik-Vajda* községet találjuk. Kisközség 58 házzal, 431 magyar lakossal. Postaállomás. Kath. templomát a Szentimrey család a múlt század közepe felé építtette; itt van a család sirboltja is. A községben megemlítésre méltó *Scholtz Gyula* nagybirtokos régi, érdekes alaku udvarháza is, melyet a Szentimrey család a múlt század elején építtetett. 1884-ben vétel útján került a

Szászfa.
Pamlény.
Kereszttté.
Percse.

Krasznik-
Vajda.

jelenlegi tulajdonos birtokába, a ki azt eredeti alakjában híven helyreállította.

Krasznyik-Vajdától keletre fekszik *Büttös* község 47 házzal és 317 magyar lakossal. Postája Krasznyik-Vajda, távirója Szepsi. Innen egy bronzkori lelet került a nemzeti muzeumba. Északra a kányi pusztán keresztül érjük *Kány* községet 51 házzal és 254, harmadrészben

Kány.

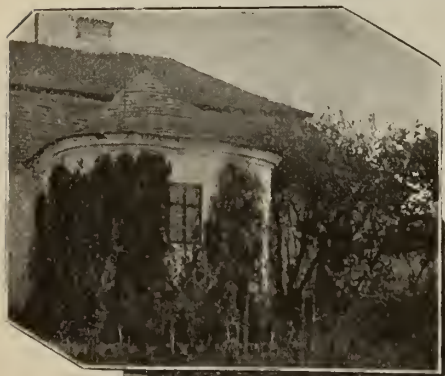
magyar, két harmadrészben tót lakossal. Postahivatala Jánok, táviró-állomása Szepsi.

Reste.

Mindeddig a Cserehátnak nevezett dombos fennföldön jártunk, mely részben vízválasztója a Hernádnak és Sajónak; most lebocsátkozunk a Kanyapta-völgybe. A völgy peremén van *Reste* 75 házzal és 477 magyar lakossal. Postája Buzita, távirója Csécs. Itt van Zábrátzky József esinos úrilaka.

Buzita.

Félórányira kelet felé fekszik *Buzita* község körjegyzőséggel, 204 házzal, 1203 magyar lakossal. Postája magának van, távirója Nagy-Ida, vagy Szepsi. Itt van Szentimrey Gellért nagybirtokos régi kastélya, mely már kétszáz évvel ezelőtt is a család birtokában volt. Ódon, nagy, érdekes épület, tágas lakosztályokkal. Sok régi festményt és nyomtatványt találunk itt megőrizve, többek közt egri, lőcsei, bártfai, kassai, nagyszombati, pozsonyi stb. nyomtatványokat a XVI., XVII. és XVIII. századból és Gvadányi Sándornak, Szendrő vára kapitányának eredeti kéziratkönyvét 1696-ból, naplószerű jegyzetekkel, latin és német fogalmazványokkal. Mint ritkaságot, főlemlítjük e gyűjteményben egy bizanói motívumokkal selyemmel himzett Mária-képet, melyen következő felirat olvasható: „Wahre Abbildung des Marianischen Gnadenbild, so Ao. 1696 den 4. Novemb. zu Beer in ober Ungarn zum ersten dann auch zu mehrmalen auf beuden augen weunte.“

GAGY-VENDÉGI. — VENDÉGHY GÁBOR URILAKA.

SZEMERE. — PALLAVICINI ADOLF ÓRGRÓF KASTÉLYA ÉS A CSALÁDI SIRBOLT.

A községnek két temploma van, róm. katolikus és református. Az elsőt Szentimrey Pál építtette 1740-ben. Benne van a család ezen ágának sirboltja és oratoriuma. Buzita határa-

ban találtak bronzkori emlékeket is. Tovább keletnek a következő négy községet találjuk a Kanyaptavölgyben: *Alsó-Láncz*, 34 házzal, 272 magyar lakossal. Postája, Buzita, távirója Nagy-Ida. Itt van Hedry József nagybirtokos esinos kastélya, melyet Lánczy Ferencz század elején építtetett, Hedry József pedig 17 évvel ezelőtt restauráltatott.

KRASZNIK-VAJDA. — SCHOLTZ GYULA URILAKA.

Alsó-Láncz.

Felső-Láncz, 56 házzal és 326 magyar ajku lakossal. *Hím*, 44 házzal és 282 magyar lakossal. Postája mindkettőnek Perény, távirója Nagy-Ida. *Perény* község körjegyzőség székhelye. Van 149 háza 1179 magyar lakosa, postája. Távirója: Hidas-Németi. Róm. kath. temploma Mátyás király korában épült, de 1746-ban újjáalakították. Földesura a báró Meskó család volt.

Felső-Láncz.

Hím.

Perény.

Innen egyenesen északra *Nagy-Idára* jutunk, melyet más helyen ismeretünk. Ettől délnyugatra, alig 3 kilométerre van *Komarócz*, 76 házzal és 434 magyar ajku lakossal. Postája és távirója Nagy-Ida.

Komarócz.

Szeszta.

Közel hozzája, a kassa-tornai vasut mellett *Szeszta*, 112 házzal és 602 magyar lakossal. Postája és távirója a közvetlenül mellette fekvő *Csécs*. Van 133 háza és 837 magyar lakosa, körjegyzősége. Vasuti, posta- és táviró-állomás. Református temploma nagyon régi.

Csécs.

Makrancz.

Nyugatra innen fekszik *Makrancz*, 135 házzal 771 magyar és tót ajku lakossal. Postája és távirója Szepesi. A község hajdan jelenlegi helyétől mintegy másfél kilométernyire északra feküdt. Miután egy tűzvész teljesen elpusztította, épült föl mostani területén. Temploma, melyet 1885-ben lebontottak, még a husziták idejéből ered és kőfallal volt körülveve. A templom falából még most is őriznek két feliratos kőtáblát, melyeknek szövegét még nem tudták megfejteni.

Szepsit, melyet a városok közt ismertetünk, oldalt hagyva, a Csekály pusztánál délre kanyarodunk a Bódva mellett a Kanyapta völgyébe, egészen a hegység aljáig, hol a szögbe hajló ut Tornára visz tovább. Tornáig a következő helységeket találjuk:

Bodolló.

Bodolló, 80 házzal és 483 magyar ajku lakossal a Bódva mellett. Postája és távirója Szepesi. *Jánok* község, 96 házzal, 665 magyar lakossal, körjegyzőséggel, postaállomással. Itt van Sziklay Ede birtokos esinos udvarháza és nagy gyümölcskertészete. Régi, katolikus temploma van, melyet Péchy

Jánok.

Farkas 1767-ben újjá építtetett. *Péder*, 72 házzal és 443 magyar lakossal. Postája Jánok, távirója Szepesi. *Zsarnó*, 86 házzal és 512 magyar lakossal. Postája és távirója Torna. A község róm. kath. templomát 1822-ben Koós Károly

Péder.

Zsarnó.

BUZITA. — SZENTIMREY GELLÉRT URILAKA.

építtette. A ref. templom 1810-ben készült. Itt van Koós József nagybirtokos, a régi Torna-vármegye volt alispánjának kastélya, mely a Bódva-völgy fölött mintegy 60 méter magas dombtetőn áll és gyönyörű kilátást nyújt a Bódva-völgyén át Szepsi, Torna, a szádéli és áji völgy felé. A kastélyt Koós Károly

RÉGI MÁRIA-KÉP. (SZENTIMREY GELLÉRT TULAJDONA.)

építtette 1822-ben. Kies fekvésű parkjában, melyet a Bódva szel át, egy 30 méter mély elzárt barlang van, továbbá egy sziklába vájt remetelak az eremitázsokban szokásos kőpaddal és tüzhelylyel. Ez üregben emberi csontmaradványokat találtak. A kerti kápolnában a tulajdonos egy 1520-ból való zászlót és oltárdíszet őriz, melyek a késmárki Thököly-vár kápolnájából származnak. A sárosi Rákóczy-várból egy aranyozásokkal díszített karoszéket és egy sisakot találunk itt, továbbá számos régi fegyvert, czimert és egyéb érdekes régiségeket, képeket, térképeket. Koós József birtokához tartozik még az itteni fekete márványbánya és a homokbánya, melynek homokját a dernői és meczenzéfi vasöntők használják.

Torna-Ujfalú.

Innen nyugat felé esik *Torna-Ujfalú*, 79 házzal, 527 magyar lakossal.

Horváti.

Postája és távirója Torna. Alatta *Horváti*, 54 házzal, 281 magyar lakossal. Postája Hidvég-Ardó, távirója Torna. Katholikus temploma volt már 1648-ban, de csak fatemplom volt. Ennek a helyére épült 1761-ben a ma is fennálló szentegyház. A községnek igen szép szürke márványbányája van. Földesurai az 50-es években, gróf Keglevich Zsigmond és gróf Zichy Ferraris Bódog voltak, jelenleg Dreher Antal.

Bódva-Vendégi.

Közel ide, a Bódva mellett van *Bódva-Vendégi* község, körjegyzőség, 50 házzal, 352 magyar lakossal.

Postája Hidvég-Ardó, távirója Torna. Koós József zsarnói nagybirtokosnak márványbányája van itt, melyen szép vörös-szürke márványt fejtenek.

ALSÓ-LÁNCZ. — HEDRY JÓZSEF URILAKA.

Hidvég-Ardó.

Alatta délre van *Hidvég-Ardó*, 109 házzal, 808 magyar lakossal. Postaállomás, távirója Torna. Kath. temploma már régi épület. Ardó a mult század elejéig főkegyház volt, 1736-ban plébánia lett. A templomot

később az Eszterházy hercegi család, e század elején a község földesura, restauráltatta. A templom mellett van a Gedeon-családnak 1870-ben zsarnói szürke márványból épített diszes sirboltja. A községben három

ZSARNÓ. — KOÓS JÓZSEF KASTÉLYA.

régi urilak áll. A legrégebb Gedeon Aladár főszolgabíróé, melyet Gedeon Kelemen 1700 körül építtetett. E kastélyban magára vonja figyelmünket, egy Jászón készült rokokó izlésű és aranyozott diszítésű cserépkályha,

egy szobának falazata, mely diófa-mozaiklapokkal van kirakva. A község határában a Sasvölgy felett emelkedő Jánoskő oldalában „Komi-lyuk” néven egy barlang rejtőzik, mely még nincsen kikutatva. Nevét onnan vette, mert itt volt Kominak, az e vidéken egykor rettegett rablóvezérnek és csapatjának búvóhelye. Itt is fogták el, mikor egyszer a barlang nyílásánál elaludt. A lakosok kosárfonással is foglalkoznak, mint házi iparral; készítményeiket a tornai piacon értékesítik.

ZSARNÓ. — A KOÓS-FÉLE PARK BARLANGJÁNAK BEJÁRATA.

Ardótól délkeletre, miután áthatoltunk egy meglehetősen meredek hegyfalak közé zárt mély úton, a Szt. Jakab pataknak félhold alakú völgyében Borsodmegye határszélén találjuk *Szt.-Jakab* falut. Van 93 háza, 607 magyar lakosa, kath. temploma.

Szt. Jakab.

Nyugatra tőle fekszik *Becskeháza*, 47 házzal és 253 magyar lakossal. A Becskeháza fölött emelkedő hegykúp tulsó (nyugati) oldalán a Bódva völgyében van *Bódva-Lenke*, 50 házzal és 352 magyar lakossal, református templommal. Postája, az utóbbi három községnek Hidvög-Ardó, távirója Torna.

Becskeháza.

Bódva-Lenke.

Bodva-Lenkétől és Becskeházától egyenlő távolságban, a Bódvavölgy egyik hajlásában van *Szt.-András* község, körjegyzőséggel, 89 házzal, 395 magyar lakossal, kath. templommal. Postája Szilas, távirója Torna. Szent-Andrástól keletre fekszik *Barakony*, 41 házzal, 261 lakossal, kiknek tizedrésze tót, a többi magyar.

Szt.-András.

Barakony.

- Szt.-Andrástól nyugatnak tartva s megkerülve a Bódva völgyére hirtelen aláereszkedő, festői Rákói-hegyet, a Bódva malomága mellett találjuk az egy sor utcza *Rákó* falut 73 házzal és 331 magyar lakossal. Utolsó postája Szilas. A rákói erdőségben egy régi esúcsives templomocskának érdekes romjai daczolnak az enyészettel. *Dobódél* kisközség 30 házzal és 145 magyar lakossal. Postája Szin, távirója Torna.
- Perkupa.* A Bódva jobb partján van *Perkupa*, 154 házzal, 781 magyar lakossal, katolikus és református templommal. Postája szintén Szin, távirója Torna.
- Varbócz.* *Varbócz* Perkupától nyugatra, 59 házzal és 293 magyarjuku lakossal. Mindjárt mellette van *Kápolna*, 33 házzal és 160 magyar lakossal.
- Kápolna.* Délnek menve, *Szöllős-Ardó* községet érjük. 77 háza, 412 magyar lakosa van. Postája, mint Kápolnáé Szin, távirója Torna. A vármegye egyik legrégibb községe. Érdekes református temploma, mely kőfallal van kerítve, a husziták idejéből származik. A filloxera pusztítása előtt kitünő bortermő vidék volt. Melléknevét is szőlőtermeléséről kapta.
- Teresztenye.* *Teresztenye*, 45 házzal 217 magyar lakossal, alig negyedóránnyira van innen; postája Jósvalfő, távirója Torna. Már a gömöri határon fekszik *Egerszög*, 83 házzal és 412 magyar lakossal, református templommal. Postája Jósvalfő, távirója Torna. Északnyugatra innen, Abauj-Torna vármegye nyugati végpontján érjük *Jósvalfő* községet, 140 házzal 666 magyar lakossal, református templommal, postaállomással. Jósvalfőnél készíttette a Magyarországi Kárpát-egyesület az aggteleki barlangnak, a *Baradlának* új bejáratát, a mi lehetővé teszi, hogy a Baradlát félannyi idő alatt bejárhatjuk.
- Szin-Petri.* Innen északkeletnek Torna felé menve az országuton, Szin-Petri és Szin községeket találjuk. *Szin-Petri* 88 házában 394 magyar lakik; a reformátusoknak van templomuk. *Szin* postaállomás, 137 házzal, 677 magyar lakossal. A reformátusoknak szintén van itt templomuk. Itt ismét a Bódva-völgybe lépünk. Mintegy 76 kilométernyire haladva az országuton, egy keresztuthoz érünk, mely északnak az Alsóhegy nevezetű nagy fensikhoz visz. Ennek déli kikanyarodása alatt fekszik *Szögliget* 164 házzal és 825 magyar lakossal, r. kath. templommal. Postája Szin, távirója Torna. E környéken a Bebek-család volt hajdan a földesur és *Szádvárnak*, a Bebek-család fészkének, melyről a történeti részben emlékezünk meg bővebben, magas sziklatetőn fekvő romjai nem messze innen ma is láthatók.
- Az Alsóhegy a Tornai mészkőhegység egyik ága, érdekes, apró mészkőkúpokkal hullámozott tetőhegy, sajátképen a gömörmezei nevezetes Sziliczei fensiknek keleti nyulványa, mely a Bódva és a Tornapatak közt meredek lejtéssel emelkedik ki a sik völgy felett 3—400 méternyi közepes magassággal. Legnagyobb abszolút magassága 601 méter. Egyik különálló sziklakupján épült volt a Szádvár.
- A Szádvár alatt kanyargó uttól nyugatra, egészen a hegyek közé beékelve huzódik meg *Derenk*, 72 házzal és 344 magyar lakossal. Postája Szilas, távirója Torna.
- Szádvár és a Dluhi vrch hegy alatt az almási völgybe leereszkedve, a Sziliczei fensik északi karéja alatt három községet látunk egy sorban: *Jablonezat*, *Körtvélyest*, *Almást*. *Jabloneza*, mely szintén Almást jelent s nevérol itélve, tót eredetű falu lehetett, ma tiszta magyar, 109 házzal és 538 lakossal. Van katolikus és református temploma. Postája Almás, távirója Torna. Innen egy mellékúton leghamarább eljuthatunk a gömörmezei sziliczei jégbarlanghoz.
- Körtvélyes.* *Körtvélyes* lakosainak száma 435, háza 102 van. Postája Almás, távirója

Torna. A róm. kath. templom a XVIII. században épült, a református¹ pedig 1784-ben. Mindkettő kőfallal van körülvéve. Az „Evetes“-réten a Bebek-családnak egy halastava volt. Földesura azelőtt a herczeg Esterházy, most pedig a gr. Andrássy család.

Almás (Torna-Almás), körjegyzőség székhelye; van 155 háza és 832 magyar lakosa, postája. Itt van Harsányi József nagybirtokos esinos úrilaka.

Almásról egyenesen keletre tartva, a fensik lábánál, a Felsőhegy alatt, *Görgő* községet érintjük. Görgőnek van 220 háza, 1061 magyar lakosa. Postája Almás, távirója Torna. Kath. temploma nagyon régi, de 1823-ban újra építették. Homlokzatán a következő felirat van: „Me Labor et zeLVs rVInIs rapVere CaDVCI.“ A református templom e század elején épült. A néphit azt tartja, hogy IV. Béla király a muhi ütközetből menekülve, hosszabb ideig tartózkodott itt és még maig is mutogatják azt a kőfalat, mely lakását körülvette, továbbá az „Oltárlyuk“ nevű sziklahasadékot, a hol IV. Béla imáját végezte és a lakosok nemesi leveleit kiállította (a görgőiek mind nemesek voltak), végre egy sziklatetőt, melyet Béla király palotájának ne-

veznek és melyen Béla király kísérete menekülésekor az ott fészkelő galambok tojásával csillapította éhségét. A néphagyománynak valószínűleg van annyi alapja, hogy az akkori lakosok IV. Bélának és kíséretének

szolgálatokat tettek menekülése közben, miért megnemesítette őket, valószínűleg akkor, midőn a tatárjárás után hosszabb ideig tartózkodott itt. Van a helység határában egy „Ördöglyuk“ nevezetű, ki nem kutatott barlang, egy darázkőtelep, melyet bányásznak, és egy meleg forrás. A Görgőtől délre elterülő rétság nagy része hajdan tó volt, mely ma is megőrizte a „Nagy tó“ nevet; összegyülemelő vizét azonban csatornákon levezetik a Tornapatakba.

A Tornapatak mellett, az Alsóhegynek Szöllőtető nevű kupja alatt fekszik *Méhész* kisközség, 24 házzal, 144 magyar ajku lakossal. Postája és távirója: Torna. Elnevezését onnan nyerte, hogy itt volt IV. Béla király udvari szolgáinak a méhesük.

Megkerülve a hegy fokát, ismét a Bódva völgyébe kanyarodunk s a hegység déli oldalán még három községet találunk, melyek következők:

Nádaska (Torna-Nádaska). Van 48 háza, 263 lakossal. Postája és távirója Torna. Itt van gróf Hadik Jánosnak szép és nagyszabású kastélya, a hegyoldalban diszes park közepén. A kastély kiváló izléssel és előkelő fényűzéssel van berendezve. E kastély a 30-as években báró Gyulayé volt, a 40-es években a Nádasdy grófok birtokába jutott, később gr. Keglevich István vette meg, a ki 1879-ben gr. Hadik Béla ellentengernagynak adta el. Ennek fiaitól vette át a jelenlegi tulajdonos. A kastélyból kényelmesen egy

Almás.

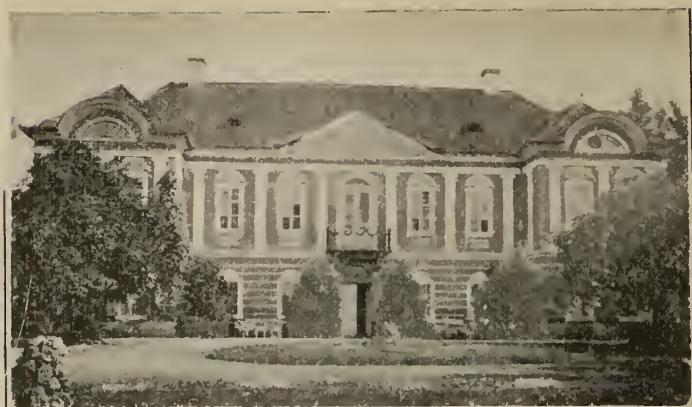
Görgő.

TORNA-NÁDASKA.
GRÓF HADIK JÁNOS KASTÉLYA.

Méhész.

Torna-Nádaska.

Komjáti.

SOMODI. — A ROZSNYÓI PÜSPÖK NYÁRILAKA.

felemlítjük néhai Komjáthy Sámuel, ki az 1845/9-években a fennállott Torna vármegyének volt első alispánja, s kinek kúriája és vagyona részben öröklés, részben szerzemény czimén az egyesített Abauj-Torna vármegye ez idő szerinti alispánjára, Fábián Jánosra szállott át.

Szilas.

Szilas, a hol a körjegyzőség is van; a községnek 89 házában 847 magyar lakos él. Megtekintésre méltó a kastély, melyet az Esterházy hercegi család múlt században építtetett. Jelenleg Koós József tulajdona. Ugyanitt márványbányája is van, melyből szép vörös-szürke márványt fejtenek.

Udvarnok.

Visszatérünk *Tornára*, melyről más helyen emlékezünk meg. A tornai várhegy folytatását képező Kiserdőhegy két oldalán levő szakadék ritka szép sziklavölgyek fenséges látványával kápráztat bennünket. A szádelői és áji völgy ez, melyeket a földrajzi és geológiai leírásban ismertetünk meg. Szádelőre Udvarnokon át kell mennünk. *Udvarnok* 84 házzal, 487 magyar lakossal. Postája és táviró állomása Torna. A község neve állítólag Béla idejéből származik, s udvari szolgálai laktak volna ott. Ugyanez időből ered a hagyomány szerint egy határában levő hegynék is a neve, melyet Órhegynék, egyik dülője, melyet Tatárdülőnek neveznek.

Szádelő.

Negyedórányira van innen *Szádelő*, a vadregényes szádelői völgy bejáratánál. A völgyet a Kárpátgyesület őrének kalauzolása mellett ajánlatos bejárni, noha szép időben semmi különös nehézséget sem okoz. A község 38 házzal, 265 magyar lakossal, református templommal bir. A község határában még maig is láthatók a tatárjárás idejéből származó sánczmaradványok. A tatárjárás idején az ottani barlangba és a szádelői völgybe menekülteket két dombtól őrizték. Az egyiknek a neve „Irálló“ vagyis Órálló, a másiké „Nagyvárads“, melyen egy rögtönzött váracs volt. Szádelő alig kétszázados telepítvény; akkor keletkezett, mikor Torna a Keglevicsek birtokába jutván, a protestánsokat onnan kitiltották.

SOMODI. — A KÖSZÉNBÁNYA.

35 méter magas siktérre juthatunk, mely voltaképen a szárnyépület teteje. Innen remek kilátás nyílik az egész völgyre. Hadik János gróf itt nagyszabású spárga-, dísznövény- és gyümölcsfatenyésztést üz.

Komjáti, 97 házzal és 490 magyar ajku lakossal. Földbirtokosai sorából

villamos világítással van ellátva és Falucska községgel sodronypálya-összeköttetést tart fenn. A fűrésztelep 60 lóerejű gőzmótorral van felszerelve és évenként kb. 50,000 köbláb faanyagot állít elő, a mi közel 800 kocsirakománynak felel meg. Az út végén Stószot találjuk. Erről úgy, mint Meczenzéről külön-külön szólunk.

Jászó-Mindszent, 187 házzal, 1302 tót lakossal. Postája és távirója: Jászó. Róm. kath. temploma, melyben szép, régi csúcsives oltár van, 1518-ban épült. A községnek vas-, antimon- és ezinóber-bányái vannak. Délkeletre innen, Jászó közelében van *Rudnok*, 123 házzal és 813 tót lakossal, körjegyzőséggel. Rudnokhoz tartozik a helységtől mintegy 5 kilométernyire, 536 m. magasságban levő csinos rudnoki fürdő és klimatikus hely. Szép róm. kath. templomát a jászói prépostság 1840-ben építtette, nemkülönb mintaszerűen berendezett népiskoláját. A községnek fehéragyagbányái vannak, melynek anyagából jó minőségű tűzálló téglát gyártanak. Tovább keletre a következő községekbe jutunk:

Jászó-Ujfalu, 71 házzal, 447 magyar és tót lakossal. Postája Semse, távirója Jászó. Régi kath. templomát kőfal övezi ma is. A község nagybirtokosai a jászói prépostság és a Semsey család.

Hatkócz.

Semse.

Pány.

SEMSE. — SEMSEY LÁSZLÓ KASTÉLYA.

Hatkócz 33 házzal és 253 tót ajku lakossal. Postája *Semse*, 55 házzal és 451 tót lakossal. Itt van Semsey László es. és kir. kamarásnak nagyszabású régi szép kastélya, mely körül a vármegye legszebb parkjainak egyike terül el.

Délnyugatra fordulva, a Rudnoki-patak völgyében érjük *Pány* községet 83 házzal és 544 magyar és tót lakossal. Postája

Szepsi, távirója Csécs. Katholikus temploma a reformációt megelőző időből való.

Buzinka.

Délre a Kanyapta-völgybe leszállva s innen Csécsen át az országúton Kassának tartva, az Ida patak mellett *Buzinka* községbe jutunk, melynek 62 házában 446 magyar és tót lakik. Postaállomás. Távirója Nagy-Ida. Itt van gróf Zichy Ernő nagybirtokos kényelmes és tetszelős kastélya, melyet Grach földbirtokos e század elején építtetett és a mostani tulajdonos átépíttetett. Belső berendezése szintén izléses. Étkezőjének falait egy 40 személyre való remek szép „Alt-Wien“ asztali készlet ékesíti. Parkja terjedelmes, szép ültetvényekben gazdag, több mesterséges barlang és nagy tó diszíti. A tulajdonosnak itt nagy és jól jövődelmező tejgazdasága van.

Sacza.

A falu közvetlen szomszédságában van *Sacza* község, 75 házzal 532 magyar és tót lakossal. Postája Buzinka. A község fölött hajdan vár emelkedett, melyet Kassa városa a XV. században leromboltatott, hogy a cseh husziták, kiknek fészke volt, hasznát ne vehessék. Kath. temploma a reformáció előtti időből való; egy ideig a protestánsok birtokában volt, s 1738-ban kapták vissza a katolikusok. Semsey András kir. kamarás 1779-ben restauráltatta. A Semsey családnak itt régi nagy kastélya van.

A kassai uton északra, nem messze az országuttól, a hegyoldalban fekszik *Pólyi*, 72 házzal és 525 tót ajku lakossal. Postája és távirója Kassa. Kath. egyháza nagyon régi. Templomát 1858-ban újra építették. Közel ide nyugatra találjuk *Kis-Ida* községet, körjegyzőséggel, 48 házzal, 356 tót lakossal. Postája Buzinka, távirója N.-Ida.

Pólyi.

Kis-Ida.

Lőrinczke.

Baska.

Innen északkeletre fekszik *Lőrinczke*, 22 házzal, 121 tót lakossal. Északra tőle a magaslaton, honnan már megláthatjuk Kassát, van a kis *Baska*, 27 házzal és 219 tót ajku lakossal.

Postája és távirója Kassa. Mellette visz az erdőkön és az Idapatak bájos völgyén keresztül az ut Aranyidkára. Egyike a legkellemesebb nyári utaknak. A magas hegyoldalak erdősége, a buja rét végtelennek látszó friss zöld szalagja, a zúgó folyócska, a zakatoló hámorok folyton foglalkoztatják szemünket, lelkünket. Baskán tul szállunk le nagy ereszkedéssel az Ida völgyébe; egészen alattunk

BUZINKA. — GRÓF ZICHY ERNŐ KASTÉLYA.

látva *Bukócz* falut, melynek 57 háza és 388 tót lakosa, kath. temploma van. Postája Aranyidka. Bukócz határában hajdan nagyterjedelmű mesterséges halastó volt. Innentől fogva az Ida mellett visz az út a vármegye legmagasabb fekvésű községébe, *Aranyidkára*, melyet *Sziklay* Alfonz bánya-főnök a következőkben ismertet:

Bukócz.

Aranyidka.

Réka.

Aranyidka a vele majdnem összeépült *Réka* telepessel 1200 lelket számláló község, mely a tőle északra fekvő Opáka teleppel 1767-ig

BUZINKA. — A ZICHY-KASTÉLY ÉTKEZŐJE.

Kassa város birtokához tartozott és ez évben Kassa városa a két helységet a 2361 hold erdőterülettel együtt, cserében a kassai katonai malomért a bánya-kinestárnak adta át, ez pedig a katonakinestárnak 20000 forintot fizetett kárpótlásul. A bánya-kinestár ekként erdő birtokába jutván, ez időtájt alapította meg az opákai és rékai rézkohókat, melyek közül az opákai 1827-ig, az aranyidkai 1807-ig állott fenn. Az aranyidkai bányák keletkezéséről csak egyes nyomokból lehet következtetést vonni. Ilyenek az Ida patak mentén

Bányászat.

látható aranymosások nyomai, melyek a bányák keletkezését a legrégebbi korból vezetnek vissza s valószínűleg a termelt aranytól és a patak Ida nevével nyerte a helység is az Aranyidka nevet. Egy Kassa város levéltárában levő okmány szerint Mátyás király ide való aranyból veretett a kassai pénzverőhivatalban pénzt, a mi azt bizonyítja, hogy a bányáknak már a XV. században jelentékeny fémtermelésök volt. 1892. évben légesere előidézése végett kinyitattván a község mellett lévő ugynevezett Czigánytáró, ott még „vésett“ munkára bukkantak, annak jeléül, hogy a bánya legkésőbbben a XVII. század második felében már művelés alatt állott. A XVIII. század második

felében az aranyos Ferencz-telér állott feltárás alatt és a jelen század elején keletkezett a Mátyás József-társulat bányája. A Bertalan-éren a jelen század elején az ugynevezett Bertalan-társulat bányászkodott és e társulat dús jövedelmei adhatták meg 1807 körül az impulzust a bécsi cs. kir. udvari kamarának arra, hogy Svaiczter Gábor későbbi kamaragrófot e vidék bányászati átkutatására Aranyidkára küldje s ezzel a máig is fennálló, kiterjedt fémbányászatnak alapját megvesse. Svaiczter Gábor feltárta az István-, Bódog-, Háromság-, József-, Ubocsi János-teléreket, melyekben a művelés még mai napig is folyik. 1856-ban a Ferencz József- és Délnek lejtő, 1876. évben az Uj- és Erzsébet-telér, 1891. évben a Thekla- és Peck-telér tártott fel. A rékai fonsormű felépítése az 1823—24-ik évekbe esik.

A bányászat a községtől számított északnyugoti kiterjedéssel a „Weisserstein“, aranyidkai „Holla-Okruhla“ és „Kosinczka holieza“ nevezetesebb hegycsúcsok által képezett főgerincztől majdnem egészen délnek, az aranyidkai fővölgy felé lefutó mellékgerinczekben (a telérek sorrendjét is délkelet felől, északnyugatnak követve) a következő 15 éren, a Thekla-, Ubocsi János-, Peck-, Mindszent-, Uj-telér-, Erzsébet-, Délnek lejtő-, Ferencz József-, Háromság-, Bódog- és Bertalan-, Ferencz-, István- és Mátyás József-teléren folyik.

ARANYIDKA. — A RÉKAI TELEP.

E hegység kőzete ősgyagypala, mely azonban csak a külszín felé mutat agyagpalás szerkezetet, a mélyebb szintekben a kőzet mind épebb gneiss-szerű földpát, dús sötét szürke kvarczpalába megy át. A pala vonulása délről észak felé irányul s $55-60^\circ$ alatt nyugat felé esik. Az egyes kőzetrétegek közt kisebb-nagyobb távolságokban, a pala vonulásával egyenközüen, néhány centiméter vastagságtól kezdődőleg, 1—2 m.-nyi vastagságig kiterjedő, agyaggal, kvarccsal és a mellékkőzet törmelékével töltött hasadékok vonulnak el, melyek alkalmat szolgáltatnak a hegység-rétegeknek nyugati irányban való többszörös lecsuszására és ezzel a hegység-rétegzéssel keresztben álló, tehát kelet-nyugati irányu teléreknek többszöri elvetésére. E keresztterek sokszor egymáshoz oly közel vannak kifejlődve, hogy helyenkint egész érrendszer képeznek, s ekkor a vetett telérrészek folytatásának fölkeresését nagyon is megnehezítik. Nevezetes jelensége továbbá e kereszttereknek az, hogy a legritkább esetben és mindig csak érces erek közelében mutatnak maguk is érczesedést, bár ez elméletnek teljesen ellenmond a Peck-keresztéren a legujabban feltárt, 70—80 m. hosszú, hatalmas érczesedés, továbbá a Mindszent-teléren a régibb térképeken látható egyes művelés és végre a Ferencz-telérnek is inkább keresztérhez hasonló vonulása. Egy pillantást vetve e térképre, még azt a következtetést is lehetne vonni, hogy a főgerincztől lefutó mellékvölgyek is csak hatalmasabb kereszttereknek, illetőleg a már említett keresztér-rendszereknek vonulási irányát jelzik. A telérek vonulása a kőzet-rétegzésre, mint már említettük, keresztben áll, tehát kelet-nyugati; dőlésük $45-75^\circ$ alatt részben

dél felé, részben észak felé irányul, tehát „valóságos“ telérek. Kivételt képez a Ferencz- és Mindszent-telér, melyek vonulása északkeleti, dőlése délkeleti, illetőleg északnyugati továbbá a Peck-telér, melynek vonulása egészen északi, dőlése keleti. A felsorolt 12 többi ér között az István-, Bertalan-, Háromság-, Délnek lejtő- és Thekla-telér dőlése déli, a Mátyás József-, Bódog-, József-, Ferencz József-, Erzsébet-, Uj- és Ubocsi János-telér dőlése északi. A telérek kitöltése alig különböztethető meg a keresztterek kitöltésétől, a mennyiben ezek is agyagot, kvarcot és kőzet-törmeléket foglalnak magukban, mely utóbbi az erek fedő vagy fekvő szegélyén sokszor egészen fekete, néha több centiméter vastag sávot képez és így megkülönböztetésükre a keresztterektől csakis kelet-nyugati irányu vonulásuk és dél-északi dőlésük irányadó. A hegységnek nyugati irányban történt többszörös elcsuszása folytán a telérek is (az északra dülők dél felé, a délnek dülők észak felé) többszörösen el vannak „vetve“.

A telér-hasadékok szélessége néhány cm.-től 1—2 m. szélességig váltakozik, rendszeren azonban az 1 métert ritkán haladja meg, és nemesebb részeikben ezüst tartalma kénesebb antimon-érezekkel — legtöbbszörre ezüsttartalmu tömött állapotban előforduló „jamesonit“-tal — vannak kitöltve. Az ezüstérc sokszor az egész telérhasadékot kitölti, néha csak foltokban, fészkekben, zsinórokban, néha pedig csak egész finom szemekben behintve fordul elő és általában mondhatni, hogy egy és ugyanazon telérhasadék egy hétig sem marad állandó kitöltésű, hanem fent leirt módok szerint, ugyszólván naponkint váltakozik. A jamesoniton kívül gyakori kisebb-nagyobb szemekben a vas, réz, arzénkovaacs, horganytünle és főként vaspát (siderit). A felsőbb szintekben állítólag berthierit is fordult volna elő. Kristályos ásványok a telérekben nem fordulnak elő, valamint általában kristályosodások a legtrikább jelenségek közé tartoznak.

Az érczek ezüsttartalma 0-010⁰/₀ — 0-500⁰/₀ között váltakozik, vagyis gr.-kinti súly szerint 10—500 gramm s ezen ezüsttartalmuk szerint, mint látni fogjuk, vagy minden előkészítés nélkül legfeljebb porrá zúzva, vagy bizonyos fokig terjedő koncentráció után lesznek a foncsorműnek további feldolgozás végett átadva.

Az aranyidkai bányák művelése az erek kibúvásán kezdődött s később a mellékvölgyekből fokozatosan 30—40 m.-el lejjebb telepített tárókkal történik mai nap is. A fent említett 15 ér legtöbbször ma már a fővölgy színén lévő

ARANYIDKA. — A BRENNER-TÁRNA BEJÁRATA.

fő szállító tárókon, a Mihály-, Brenner- és Ludovika-tárón ismeretes és művelés alatt áll, csupán az István-éren hatolt a művelés már 100 m.-el a völgy színe alá. Ujabb időben a főszállító tárók beomlás elleni biztosítására szárazon rakott kőboltozatok alkalmaztatnak. A termények szállítására a fő szállító szinteken, valamint az István-éri mély műveletekben, több mint 12 kilométer kiterjedésű aczélsínekből lerakott vasutak szolgálnak, melyeken lóerővel vont vasuti kocsi járnak. A mélység feltárására a bányamű nyugati határán az István-ér közelében, az ugynevezett „Radig-akna“ keleti határán az Erzsébet-éren a Belházy-akna mélyített merőlegesen lefelé; e két akna vízmentesítésére, továbbá a termények kiszállítására a Radig-aknában vízerőre, a Belházy-aknában villamos erő-átvitellel berendezett vízemelő- és szállító-gépek állanak rendelkezésre.

A kőzetek megmunkálása kézi erővel, aczél ütő, furó és fészítő szerszámokkal és I. oszt. meganit- és dinamittal történik. A bányákban termelt érczek fémtartalma 0-500—0-010⁰/₀ között váltakozik, a kohóhivatalnál azonban csakis oly érczek fogadtatnak el feldolgozásra, melyek fémtartalma legalább is 0-070⁰/₀, vagy ezen felüli fémtartalommal bírnak, 0-070⁰/₀ fémtartalom alüli érczeket tehát ezen fémtartalomra kell töményíteni. Ebből kifolyólag az érczek már a bányában körülbelül négy osztályba soroztatnak: gazdag érczekre, melyek előre látható fémtartalma 0-070⁰/₀-on vagy azon felül áll, közép érczekre, melyek fémtartalma 0-070⁰/₀-nál kisebb, de 0-030⁰/₀-nál nagyobb, szegény érczekre 0-020—0-030⁰/₀ fémtartalomig és zúzó érczekre 0-020⁰/₀ fémtartalomig és már így osztályozva szállítatnak ki. Az érczek 50—60 ^{mm}/_m darabokra töretnék össze és a bennök előforduló meddő kőszégek ki lesznek válogatva. Ez után tüzi uton megkémleltetnek, az egyenlő fémtartalmuak összehalmoztatnak és külön-külön lesznek feldolgozva. Mivel az érczek poralakban szolgáltatandók be, az összes ércznekem zárt, szítás szekrényekben víz hozzáadásával porrá zuzatnak és aztán következőleg kezeltenek:

A 0-030%-ig fém-tartalmazó szegény és zuzóérezek felzuzatván, a köpübe folyton folyó víz által üllepítő vályukba sodortatnak, hol fajsúly szerint osztályozva leüllednek, azokból kiemel-
tetnek és alsó, úgyn. lökőszéreken történt 3-szoros átbocsátás után 0-070—0-120% fém-tar-
talmazó színporokká töményítettnek. A 0-030—0-69% fém-tartalommal bíró érezek felzuzatván,
és az üllepítő vályukba osztályoztatván, már ez által is némileg töményítve lesznek, úgy
hogy az első vályu felső 1/3-ad részében lerakódott érezek már beváltható terményt adnak,
a többi 2/3-ad készlet pedig 3-szoros töményítés után adnak beváltható terményt. Ugyanez
érezeknek a 2-ik és 3-ik készlete finomabb szerkezetüknél fogva csupán szárítást igényel-
nek, mely után szintén beváltható terményt adnak. A 0-070—0-099% fém-tartalommal bíró
érezek felzuzatván, az első vályuban üllepedett felső 1/3-ad része azonnal beváltható készletet
ad, az alsó 2/3-ad rész ismét csak 3-szoros szérelés után, a 2-ik és 3-ik vályuban üllepedett
érezszemek szárítás után közvetlenül beválthatók. A 0-100%-os és azon felüli fém-tartalom-
mal bíró érezekből az 1-ső vályukban gyűjtött érezek szárítás nélkül, a 2-ik és 3-ik vályu-
ban üllepedettek pedig csak szárítva adják át a feldolgozásnak. Hogy a zuzásnál támadt
legfinomabb éreziszap se veszzen kárba, a zuzóérezektől elfolyó víz kivételével a többi
érezektől elfolyó vizet még három nagy iszaptócsába vezetik, a hol legfinomabb érezsze-
mek is leülledhetnek. Az érezek foncsorításra ekként előkészítettvén, fém-tartalmukra
újlag megkémleltelnek és a rékai foncsorműnek adatuak át, hol ugynevezett európai
amalgamációval dolgoztatnak fel fémekké. Ily állapotban az érezek azután lassan forgó
és belül sűrűn vasszegekkel kivert, langyos vízzel és kellő mennyiségű tiszta higánnyal
megtöltött hordókba kerülnek, hol a kénessavas nátrium a vízben feloldódik, a klórezüst

HILYÓ — ÖZV. GRÓF ZICHY REZSŐNÉ VADÁSZKASTÉLYA.

klórja a vassal vaskloridot ké-
pez, a felszabadult fémezüst
pedig in statu nascendi a higány-
nyal érintkezvén, ez által fon-
csorrá oldatik fel. Az ezüstfon-
csor ezután előbb nemez zsá-
kokon át szűrve, sajtolva és az-
tán lepárolva, a fölösleges hi-
gánytól elválasztatik. Mivel a
foncsorításnál nemcsak az ezüst-
fém, hanem az érezekben lévő
réz legnagyobb részt, sőt a
vas egy csekély része is foncsor-
ozódik, a lepárlás által nyert
nyers ezüst némi finomítás és
rudakba való öntés végett még
egyszer átömlesztetik, e mellett
a réz és vasnak egyrésze oxi-
dáltatván, mint salak az ömlesztett ezüst felületére száll s innen mint vakarék lehuz-
ható. Másik része azonban, különösen pedig a réz, az ezüstben marad s így a nyers ezüst
nem mint teljesen vegytiszta ezüst, hanem csak mint 2/3-ad részben vegytiszta ezüstmarad
vissza, vagyis nyers ezüstünk 66—67%-a tiszta fémezüst, 1/3-ad része pedig réz, s ily álla-
potban kerül a köröczi pénzverőhivatalhoz, a hol természetesen pénzzé való fölveretése
előtt még jobban megtisztítják.

Opáka.

Aranyidka fölött Szepes vármegye határán fekszik *Opáka* község, 40
házzal és 212 tót ajku lakossal. Postája Kassa-Hámor. A község lakosai
bányászok. Kocsin csak Hámoron át, Szepesmegyén keresztül közelít-
hető meg.

Hilyó.

Aranyidkáról visszatérve Kassa felé, egy kis kitérővel a Mexiko-
bányán alul, utunkba ejtjük *Hilyó* községet, melynek 94 háza, 528 tót la-
kosa van. Postája Aranyidka. Katholikus templomának alapja nagyon
rég, 1783-ban széplaki és enyiczkei báró Meskó Jakab ujjáépítette. E
község nevezetessége egy nagy ódonszerű kastély, melynek oldalhomlok-
zatán a következő felirat olvasható: „Hoc Opus Fieri Curavit Generosus
Dnus Stephanus Daróci De Finta Anno Dei 1657. Do.“ Amiből kitünik,
hogy e kastélyt 1657-ben fintai Daróczy István építette. 1736-ban már
báró Meskó Jakab tulajdona volt, ki azt vadászkastélynak használta, nagy-
terjedelmű és sziklába vajt kitűnő pinceit pedig borpinceknek. Jelenlegi

tulajdonosa özv. gróf Zichy Rezsőné szül. Péchy Jakobina, ki leányágon a báró Meskó családból származik.

Hilyótól északra fekszik *Felső-Tökés*, 56 házzal és 488 tót ajku lakossal. Postája és távirója Kassa. Mellette van *Alsó-Tökés*, 49 házzal, 501 tót lakossal. Mindkét községnek régi kath. temploma volt, a felső-tökésit Kassa városa mint kegyur, 1868-ban újjá építtette. Azelőtt a plébánia Alsó-Tökésen volt, 1749-ben áttették Felső-Tökésre.

Alsó- és Felső-
Tökés.

A Mislóka-patak kies völgyébe érünk most, körútunk utolsó helységéhez. Ez *Mislóka* község, 130 házzal és 1185 tót lakossal. Postája és távirója Kassa, a honnan félóránnyira van. Lakosságát II. Gejza király idejében telepítették ide Flandriából. Azután lassankint eltótosodtak. A betelepítettek közt volt egy Scholez nevű báró is, a kinek utódai maig is élnek. A lakosok ág. ev. vallásuak voltak, az ellenreformációkor azonban Kassa városa, mely már a XV. században földesura volt, kormányrendeletre felszólította őket az áttérésre. Egy részük engedett, de a másik rész inkább ott hagyta Mislókát és Nyiregyházára vándorolt, a hol a ma is virágzó evangélikus tót telepet alapította. A lakosok foglalkozása a földmivelésen kívül bányászat, favágás és fuvarozás; az asszonyok és leányok Kassára járnak, részint mint napszámosok, részint mint dohánygyári munkások. Kath. templomát Kassa városa 1728-ban építtette.

Mislóka.

RÉSZLET A SEMSEI PARKBÓL.

ABAUJ-SZÁNTÓ.

Fekvése és lakossága.

ABAUJ-SZÁNTÓ mezőváros az eperjes tokaji hegyláncnak *Hegyalja* nevezetű, bortermeléséről híres részének nyugati végpontján, a 404 m. magas szántói Sátorhegy alatt, a Szerenepatak mellett fekszik. Nagyközség. Házainak száma 614. Van 4156 lakosa, kik csekély töredék kivételével mind magyarok. Székhelye a gönczi járásnak.

Őskor és középkor.

Hajdan híres bortermelő hely volt. Szőlőjét már 1275-ben említik; valószínű azonban, hogy nagyobb szőlőtelepítést a Róbert Károly alatt bevándorolt olaszok végeztek. Abauj-Szántó helyén már a történelem előtti korban is laktak, mint azt a „Felső-Győr“, „Középső-Győr“ és „Középső-Gyer-

ABAUJ-SZÁNTÓ.

Bortermelés.

tyámos“ szőlőhegyeken talált őskori bronzeszközök tanúsítják. A filloxera pusztításai az utóbbi évtizedben a lakosokat nagyrészt a földművelésre szorították, mai bortermelésük a multhoz képest számba sem vehető. A szőlők ujjáalkotása mindamellett itt is megkezdődött, bár nem oly kiterjedt mértékben, mint azt e fontos gazdasági ág követelne. A csinos község fő-utcájára sok új épületével és nagy üzleteivel egy modern, fejlődő városnak benyomását kelti.

Abauj-Szántó a mainál jelentősebb helyet foglalt el városaink közt a középkorban s különösen nevezetes szerepet vitt Giskra huszitáinak bitortlott

uralma alatt. A fejlődő várost a XVI. századig külön-álló Marcinfalva hozzácsatolása is megnövelte.

Város növekedése.

A különböző nemzetiségű telepítvényesek szintén hozzájárultak a város terjeszkedéséhez. Így a „Huszház“ és a „Tizenháromház“ nevű utczákat német, a „Belgrád“ nevű utczát pedig szerb telepítvényesek alapították. Az előbbit a jelen század elején, az utóbbit 1854-ben csatolták a városhoz.

Az utczák elnevezésére különben még két szántói nemesi családnak is befolyása volt. Így a Szobonya-sort a Szobonya nemesi család, a Kazinczy-sort pedig a Kazinczy-családról nevezték el. Róm. kath. temploma egyike a vármegye legrégebb építészeti emlékeinek. Építésének ideje ugyan nem határozható meg, de építési modora és alakja a XIII. századra vallanak. Az egyház anyakönyve csak 1736-tól kezdve van meg. A hitújítás idejében a reformátusok kezébe került, de 1751-ben ismét visszakapták a katolikusok. A reformáció alatt sok zaklatásnak volt kitéve a város, mert többször változtak földesurai. A XVII. században Rákóczy-birtok volt, mint ilyen került Bretzenheim Károly tulajdonába, a ki sárospataki uradalmához csatolta. Majd eladta Trauczon hercegnek, a ki Trauczonfalut is építette Zemplénben: ő telepítette a husz házba a ma is ott lakó szászokat. Van

Templomai.

ABAUJ-SZÁNTÓ. — A HEGYALJAI BORPINCZÉK.

azonkívül még esinos gör. kath., ev., ref., ág. evang. temploma és zsinagógája. Itt van a járás főszolgabírói hivatala, járásbiróság, telekkönyv, adóhivatal, kir. közjegyzői hivatal, pénzügyőri hivatal, pénzügyőri szakasz, pénzügyőri biztosság. Egyesülete kettő van, a „Kaszinó“ és a „Társalgókör“. Fő kereskedelmi cikkei bor és gabona. Pénzügyintézete az „Abauj-szántói takarékpénztár“. Nagyobb ipartelepe csak egy van, az „Abauj-szántói gőzmalom“, mely teljesen a mai kor igényeinek megfelelően van berendezve. 1894-ben válságba került s enyészet fenyegette, de özv. gróf Zichy Rezsőné megvásárolván ismét üzembe helyeztette.

Mai város.

A városban van kisdudóvó, 5 felekezeti iskola, jól felszerelt szegények háza. Van kénes fürdője is. Határában építésre nagyon alkalmas anyagot adó kőbánya, ezenkívül a községnek saját tégláégetője van.

Nagy borpincze.

Mint különlegesség említést érdemel a Teitelbaum S. és Beiler M. bornagykereskedő cégnek híres pinczéje, mely egyike a legnagyobbaknak az országban. A legdrágább hegyaljai borok gazdag tárháza e rengeteg pincze, melynek hossza körülbelül másfél kilométer, s 2500 hordót képes befogadni. A pinczatorok előtt áll a tágas borház. Az egész pinczén végig kis vasut vezet a hordók szállítására.

A pincze részben boltozott, részben oldala van falazva, s boltozata

szilárd, kavicsos agyagrétegből áll. Tizenhét egymást keresztező ága van valóságos utvesztő, melyből az idegen nem találna ki vezető nélkül. A pinczének egyik hátsó elrekesztett részében 1783-tól kezdve egész a mai napig minden évnek a terméséből található tokaji bor. A cézégnek, melyet 1783-ban Teitelbaum Ábrahám alapított, nagy kivitele van Orosz-, Német- és Lengyelországba.

*

Kassa város
szőlői.

ABAUJ-SZÁNTÓ. — A GŐZMALOM.

Abauj-Szántó határában vannak Kassa város szőlői, melyeket a filloxera szintén elpusztított, de Kassa város közgyűlése 1889-ben elhatározta amerikai szőlővel való újra telepítésüket. A szőlők területe $32\frac{2}{3}$ hold. 1889. márcziusban kezdtek meg a munkálatot a rigolozással, a mit április 10-ig 14,580 □ méteren befejeztek, őszszel pedig 10,425 □ mé-

ter területen folytatták. A kiültetett vesszők 2—3%-on kívül szépen megeredtek. 1890-ben egyenesen Montpellierből hozatott direkttermő vesszővel folytatták az ültetést; az eredmény kedvezőbb volt a megelőző esztendőénél. A szőlő nemesítése igen sok bajjal járt, részint a munkások gyakorlatlansága, részint az időjárás viszontagságai miatt. Az összes szőlők betelepítése tíz évre van tervezve; a közgyűlés 25,000 frtot szavazott meg rá.

ALSÓ-MECZENZÉF.

SZABADALMAZOTT bányaváros, fekszik a gömör-szepesi érzhegység keleti és Abauj-Torna vármegye északnyugati részén, esereháti járásában, 313 méter magasságban a tenger színe felett, a Bódva folyócska mindkét partján, a szepsi-meczenzéfi szárnyvonal végpontján. Égalja egészséges. A tél többnyire későn köszönt be, az ősz hosszantartó és a legszebb évszak, viszont azonban későn is tavaszodik. A legnagyobb hideg 20°, a legnagyobb meleg 35°. A nyugati szelek uralkodók. A legtöbb eső tavasszal esik, míg nyáron a patakok gyakran szenvednek a szárazság miatt vízhiányban, minek következtében a hámorokban a munka szünetelni kénytelen.

Helyrajzi
viszonyai

Észak felé kellemes látványt nyújt az Érzhegység Kassa felé húzódó s ott a Hernád völgyébe hanyatló láncolata, a mely üde erdőkkel, rétekkel van borítva. E hegláncz hátáról 200—300 m. magasságra kiemelkedő csucok: a Feeske 1063 m., Fenyőhegy 944 m., Rablókő 1147 m., Kloptanya 1155 m., Nyirtető 1012 m., Jászói domb 1129 m., Koysói hola 1248 méter. Elragadó kilátás nyílik innen a Magas-Tátrára. Nyugat és délfelé a várost a hegységnek egy másik befásított láncza övezi, melynek csuesai: a Kauligerhübel 574 m., Kólat 717 m., Poláni 897 m., Szarvas 949 m. stb. s a melynek egyik ága a 476 m. magasságu Doboldérrel (Hort) kelet felé mintegy bezárja a város határát.

Ezen heglánczokról haránt völgyek nyulnak a kis Bódva folyó felé. Ilyenek balfelől a Pivring, az Aranyvölgy, a Humel, a Borzó völgye; jobbról a Grundi és Sűgó völgye (Dombach). Mindegyiknek az aljában esermelyek futnak végig, számos helyen kis tóba összegyűjtve, a mely tavaeskák mellett a híres hámorok állanak.

Alsó-Meczenzéf előtt észak-nyugat és dél-kelet felé kitágul a völgy s az ugynevezett alsó és felső ligetet képezi. Az alsó ligeten, mely egyes helyeken vagy 1½ kilométer szélességű, vezet a folyton népes megyei ut Jászó felé, valamint a vasut is, a melynek pályaháza is e ligetben fekszik körülbelül 1 kilométernyire a várostól. A felső liget jóval kisebb, körülbelül ½ km. széles. Ezen vezet tovább a megyei ut Bodokán át Stósz felé.

Alsó-Meczenzéf területe 5540 hold 20 □°, ebből: szántó 1079 h. 1032 □°, kert 60 h. 1078 □°, rét 658 h. 578 □°, legelő 264 h. 1425 □°, erdő 3249 h. 1573 □°, terméketlen terület 226 h. 734 □°.

A meczenzéfi hegységnek, nevezetesen a Kassa felé húzódó hegláncznak javarésze talkos és csillámpalából áll, melynek csapása kelet-nyugati irányu, dőlése közel merőleges. E palák rétegei között a hasadékokat

pátvaskő telepek töltik ki, melyek helyenkint gazdag réz- és fakóérczet tartalmaznak. A pátvaskő-telepek átlagosan párvonalasan fordulnak elő, különféle vastagságban. Minthogy e pátvaskő-telepek közül a vékonyabbak Alsó-Meczenzéf határában vannak, a bányamívelésre alig méltók, azért Alsó-Meczenzéken a bányászat, mint a multban, úgy jelenleg is, alárendelt szerepű, míg ellenben Felső-Meczenzéken mindig nagy jelentőséggel bírt.

Bár délnyugat felé mindenütt mészkő határolja, Meczenzéken mészkő nincs, s ebbeli szükségletét főleg a közeli szomszédságból fődözi. Kova a hegység egyes helyein kisebb tömegekben és vékony erekben mindenütt előfordul. A felszín televényföldje erősen kavicsos agyagból áll. Az alsó és felső liget termőföldje alig 30 cmetert tesz, mely alatt vastag kavics van. A régi időben a Bódva-völgy ligetei el voltak mocsarasodva, s az utak is e korban mindenütt a hegyek lejtőin és tetőin huzódtak.

A meczenzéli nép nagyrészen hármorkovácsokból áll, de gazdálkodik is. A lakosok száma az 1890-iki népszámlálás szerint volt 2683, ebből 2614 lakosság. katolikus. 1893-ban születés volt 105, halálozás 70. A város házainak száma 456.

Ipar.

A társulati élet eléggé kifejlett. Első helyen áll egyesületei közt az *Alsó-meczenzéli kovács-ipartársulat*, mely a híres régi kovácscezhből alakult át 1874-ben és ez idő szerint 285 tagja van. Célja a hámor-kovácsipar előmozdítása. Az elnök megválasztása évenként augusztus 19-én ünnepélyesen megy végbe. Ez alkalomból a tagok a volt elnöknel gyűlnek egybe s onnan kettesével mennek az új elnök lakására. Elöl egy fiatal kovácsmester viszi a nemzeti zászlót, utána egy fiatal mester az egyesületi ládát, melyben a társulat és a volt czéh iratai őriztetnek; ezeket követi 6 mester, a kik a czéhtől fönmaradt ónkancsókat vizsik és közvetlen utánok a társulat újonnan megválasztott elnöke, mellette jobb oldalán a volt elnök és balfelül a társulat jegyzője. Ezek után következnek kettesével s kor szerint a mesterek. Az új elnöknel terített asztal várja őket. A rákövetkező napon, Szent István napján reggel az új elnök házában gyűlnek egybe, hol a háziasszony melegített borral várja őket, melylyel éltetve az új elnököt és annak családját, a már ismert rendben a templomba mennek, ott körüljárva az oltárt, a Mindenhatóhoz könyörögnek áldásért.

A társulat által megőrzött régi iratokból nem deríthető ki, mely időben alakult meg a meczenzéli hármorkovácsok czéhe, mindazáltal érdekes színt vetnek a hármorkovácsok multjára, a czéh hatalmára.

A legrégebb III-ik Ferdinánd (1638—56.) idejéből való, mely az akkori vallásos időről tanuskodik. Az 1. §. a czéh zászlajáról szól; meghatározza, hogy az egyik oldalán Magyarország védőasszonya, Szűz Mária, a másikon a czéh védőszentje, a „szent három király“ legyenek festve. A 26. §. szerint csak róm. katolikus lehet a czéh tagja. Az utolsó 27. §. köteleességévé teszi a czéhnek, hogy az összes büntetésekből a negyedik fillér a templomot illeti, azonkívül viasz is.

Utána következik 1693-ból egy megújított rendszabály a hármorkovács-segédék számára. Sok olyat tartalmaz, a mi a mai ifjuságnak is csak javára válnék. Szerénységre és tisztességtudásra való nevelést. Mindjárt az elején el van mondva, hogy a fiatal ember miként tartozik a gyűlések alatt asztal mellett ülni, ha az asztalt könyökével csak megérinti, 1 font viaszra van elítelve. De a mint voltak a társadalommal szemben köteleességei, úgy voltak jogai is. Viselhetett sarkantyut, csakhogy annak mindig fényesnek kellett lennie, valamint fényesített botot. Vasárnap a veesernye után a pinezéknel 9 óráig kitánczozhatta magát.

A czéhi hatalmáról tanuságot tesz a czéh 1820. febr. 27-én kelt rendelete, mely a czéhszabály ellen vétő mesterre is 12 botütést rendel. A mesternek nem szabad naponta többet készíteni, mint 12 darab ásót vagy kapát és 3 darab szántóvasat. A kereskedőnek sem volt szabad mással, mint meczenzéli áruval kereskedni.

A czéhtől fönmaradt ón- és ólom-kancsók az 1790-et követő időkből valók. Velük

ALSÓ- ÉS FELSŐ-MECZENZÉF.

mérték az igazságot. Ha ugyanis csekély volt a vétség, a legkisebb kancsóval mely kb. 1/2 literes, kellett a bünösnek végig mennie az utcán s abban a czéh előljárósága számára a kijelölt korcsmából saját pénzén bort hozni. A legnagyobb kancsó, mely mintegy 3 literes, patkó alakú.

A kováccséhbe tartoztak a szögkovácsok is. Az 50—60-as években vagy 300-an voltak, tehát többen a hármorkovácsoknál. Miután azonban a szögek gyárilag gépek segítségével nagyban állítatnak elő, a szöggvártás itt jóformán megszűnt és a szögkovácsok legnagyobb része Amerikába vándorolt ki; vándorolnak a hármorkovácsok is, a miről a város lakosságának az utolsó tíz esztendőben való nagy esökkenése tanuskodik.

A megélhetés szükségén és a jobblét utáni vágyon kívül e kivándorlást nagyban elősegíté a hármorkovácsok munkabírásának tudata és az a szíves fogadtatás, a melyben az ujjvilágban Kundtz Teodor által részületek. Ez 1872-ben mint szegény asztaloslegény vándorolt ki Meczenzéről az észak-amerikai Egyesült-Allamokba, hol szorgalmával sikerült az Eric-tó partján Clevelandban alapított kis asztalos-műhelyét nagy gyárrá fölvirágoztatni. Nagyszámu munkásainak legnagyobb része meczenzéfí. Az Amerikába kivándorolt meczenzéfiek számát 1500-ra becsülik, a mi rendkívül nagy szám.

Kivándorlás.

A meczenzéfiek az 1848—49-iki szabadságharcban is jelentős szerepet vittek. A szabadságharc kitörésekor a magyar kormány a meczenzéfí hármorokban előbb a honvédelvesség részére nagyobb mennyiségű patkót rendelt s midőn a szállitmány teljes megelégedésre sikerült, a kormány megbízásából szuronyokat, majd fegyveresöveget készítettek s így mondható, hogy a meczenzéfí hármorkovácsok fiai olyan fegyverzetel harcoltak a haza szabadságáért a csatamezőkön, a melyet atyáik kovácsoltak hármoraikban.

1848—49.

A szent ügy vesztével munkájok jutalma is odaveszett, fizetés helyett vállalat, üldözés, bujdosás, bebörtönözés volt az ő osztályrészők is. A hármorkovácsok halállal fenyegetve, a hegyekbe menekültek s így a Nyirtető tárnáiban többen hetekig bujkáltak. Böhm János, a legelső egyike, makacs, daczos természete miatt legtöbbet szenvedett, s mert a haza ügyében akkor is bizott még, mikor már mindennek vége volt, s a mellett mint vállalkozó szellem, nagy vállalatokba bocsátkozott, anyagilag is tönkre ment. Gedeon Partl Jánost többek között a Hurbanisták éjjélkor a városházára hurezták s őt egész éjen át a hármoraiban gyártott szuronyok, fegyverek miatt vallatták. Bátor lelkü okos neje ez időt felhasználva, a háznál lévő szuronyokat a kutba hányta s a mi oda már nem fért, a trágyadomb alá rejté. Ezzel megmentette férjét (és lehet, hogy az oda hureztolt Böhm Jánost is), mert a nappal megtartott szigorú kutatás kiderité látszólagos ártatlanságát, még pedig az 50-es évek elején bujdosó számos kiválóságunk javára, kik vendégszerető házánál nem csak biztos búvóhelyet találtak, de összeköttetéseinél fogva utbaigazítást és anyagi támogatást is az országból való kimenekülésre.

Gedeon János nemesak nemes eszmékért lelkesülni tudó, áldozatra kész hazafi volt, hanem törekvő reformer, a kinek a hámoripar és városa felvirágoztatása szíven feküdt. Az általa még 1842-ben alapított „Tischler, Gedeon Partl és Társai“ czég, a városon túl országzerte, sőt a külföldön is jó hírnévnek örvendett. Midőn pedig alkotmányunk helyreállításával 1867-ben a magyar ipar az országban lendületet nyert, Meczenzéf valóságos aranykorát élte és a „Tischler, Gedeon Partl és Társai“ üzlet hatalmasan felvirágozott; ámde az 1873-iki tőzsdekatasztrófa magával rántotta e kiváló üzletet s megingatta a meczenzéfí hámoripart, mert azok az üzletek, melyek kiváltak, vagy belőle keletkeztek, távolról sem voltak képesek annak nyomdokaiban haladni.

Meczenzéfén van ez időszerint 109 hámor 198 tüzhelylyel. Egy-egy tüzhelynél reggeli 3 órától délután 4-ig 35—40 kapa készül. A mult évi össztermelés mintegy másfél millió ásókapát tett ki, fél millió forint értékben. Főpiacza Magyarország, számottevő kivitel van: Romániába, Szerbiába, Bulgáriába és észak felé Galicziába, Sziléziába, Morvaországba. A meczenzéfí hámorok 108 hámortulajdonos birtokában vannak. Ezek közül a legvagyonosabb mindössze 17 tűznek birtokában van s így állandóan

Hámorok.

raktárra nem dolgoztathat, nagy vállalatot a többi segítsége nélkül saját erejéből nem létesíthet. A hámorokból kikerült gyártmányok elárusításával foglalkozók saját hámorukban és idegenekében dolgoztatnak, de mind a 15 bejegyzett czég csak megrendelésre. Ha nincs megrendelés, a hámorokvácsok hónapokon át tartó munkaszünetelésre vannak kárhóztatva. A hámorosok ennek elhárítása végett több ízben társultak, de a létrejött részvénytársaságok tőkehiány, egyenetlenség, rossz kezelés stb. miatt nem bírtak fennállani. Erre szövetkezetbe állottak s a Gedeon György és társai czégnek lettek a megalapítói, mely, miután 64 tüzzel dolgozik, ez időszerint már is Meezenzéf legnagyobb üzlete. Termelési képessége 700,000 drb. Legnagyobb hámor a „Mexiko“ hámor, hat tüzzel. A czég üzletvezetője: Göbl János, czégjegyzők: Gedeon György, Bodenlosz Márton és Göbl János. Külön említést érdemel még a nem rég megalakult „Alsó-meezenzéfi vas- és aczélárugyárosok szövetkeze“.

A meezenzéfi hámorok a völgyekben szerteszét állanak. A hol nagy az esés, közel állanak egymáshoz, de a hol nem eléggé lejtős a völgy, ott az anyapatakból műárkot vezetnek el néha 600 méter távolságra és még annál tovább is, míg legalább 2 méternyi vizesést találnak. Itt azután tavat

ALSÓ-MEEZENZÉF. — A „MEXIKÓ“ HÁMOR.

készítenek, faanyagból álló vitzartóval, a melyből a víz a legalább két méter átmérőjű nagy lecsapó kerékre zuhan. Maga a hámor épülete külsőleg nem sokat mutat, négy kőfalból áll, magas tetővel. Belső berendezése következő: A nagy vizkerékkel gerendely által összekötött, legalább egy métermázsza súlyu kalapács, rendesen két tüzhely bőrfúvókkal, üllökkel, melyeken a kapa fülét forrasztják; ugyan-

csak a víz által hajtott két méter átmérőjű két köszörűkő.

A mesternek munkaközben segítségére áll a hámorokvács-segéd, a ki a fuvót kezével hajtva, izzítja a vasat és egy a nagy kalapács mellett lelógó rudnak rángatásával ereszti a nagy kerékre zuhanó vizet. A meezenzéfi hámorosok az újabb találmányoknak megfelelően egyre javítgatják hámorai berendezését.

A köszörülés nehéz, egészségtelen, sok tekintetben veszélyes munkáját a segédek végzik egy keskeny deszkán ülve. A meezenzéfiek a fásasztó munka miatt korán vénülnek s hamar hálnak el. Belátják ezt a hámorosok és az alakulófélben lévő szövetkezet feladatává tette, hogy egy külön köszörülő- és csiszolóműhelyt fog felállítani. Az ásókapa jóminőségű bessemer-aczélból készül. Ez aczél a diós-győri állami s a rima-murány-salgótarjáni vasműrészvénytársaság gyáraiból és Koburg kohójából hozatják. Az ásókapa-gyártáshoz szükségelt faszenet a jászói prépostsági, a felső-meezenzéfi, a stószai és a gr. Zichy-féle uradalmi erdőségek szolgáltatják.

Van a lakosoknak takarékpénztárak, a „Csereháti takarékpénztár“, tűzoltó-egyletük, kaszinójuk stb. Végre van Alsó-Meezenzéken még olyan egyesület is, a mely létezik a nélkül, hogy meg volna. Ez a *serföző czéh*. Régi időben több meezenzéfi ház azon joggal volt felruházva, hogy

malátát gyárthatott, sört főzhetett. E jogot később a város átvette és e jogért a mai napig 50 frtot fizet a csak névleg létező ezéhnek. E ezéh elnöke a város mindenkori albirája, tagjai a volt és a működésben lévő városi képviselők. Kötelességük évenként gyertyaszentelés napján testületileg a templomba menni és e nap előestéjén a városházán rendezett közvacsorán részt venni. 1848 előtt e ezéh 60 tagjából állott a város előljárósága és választásoknál csak ők, „a hatvanasok“ birtak szavazati joggal.

A városi képviselőtestület jelenleg 18 virilis és 18 választott tagból áll. Országos vásárja négy van egy évben.

A piac közepén áll szép temploma, mögötte sétatérrel. Van kórháza, melyet Pausperl Zelmos városi orvos alapított.

Tanintézetei a városnak: a r. kath. elemi népiskola, az iparos inasok iskolája, melynek tannyelve, két tárgy kivételével magyar, s a kisdédóvó intézet. Az állami felső fiu- és leányiskola, mely vasipar-tanműhelylyel volt egybekötve, fokozatosan megszűnik, egyes városi polgárok miatt, a kik az iskolaépület felállítására elé akadályt vetettek.

Tanintézetek.

FELSŐ-MECZENZÉF.

SZABADALMAZOTT bányaváros, nagyközség. Fekszik Alsó Meczenzéftől északfelé az Órhegy (Wachhübl) déli lejtőjén, medencében, 388 m. magasságban a tenger színe felett. Összes területe 5633 h. 100 □°. Ebből szántó 868 h. 1389 □°, kert 45 h. 1240 □°, rét 433 h. 342 □°, legelő 506 h. 177 □° erdő 3662 h. 1534 □°, terméketlen terület 116 h. 218 □°. Lakosságának nyelve, viselete, szokása azonos az alsó-meczenzéfivel.

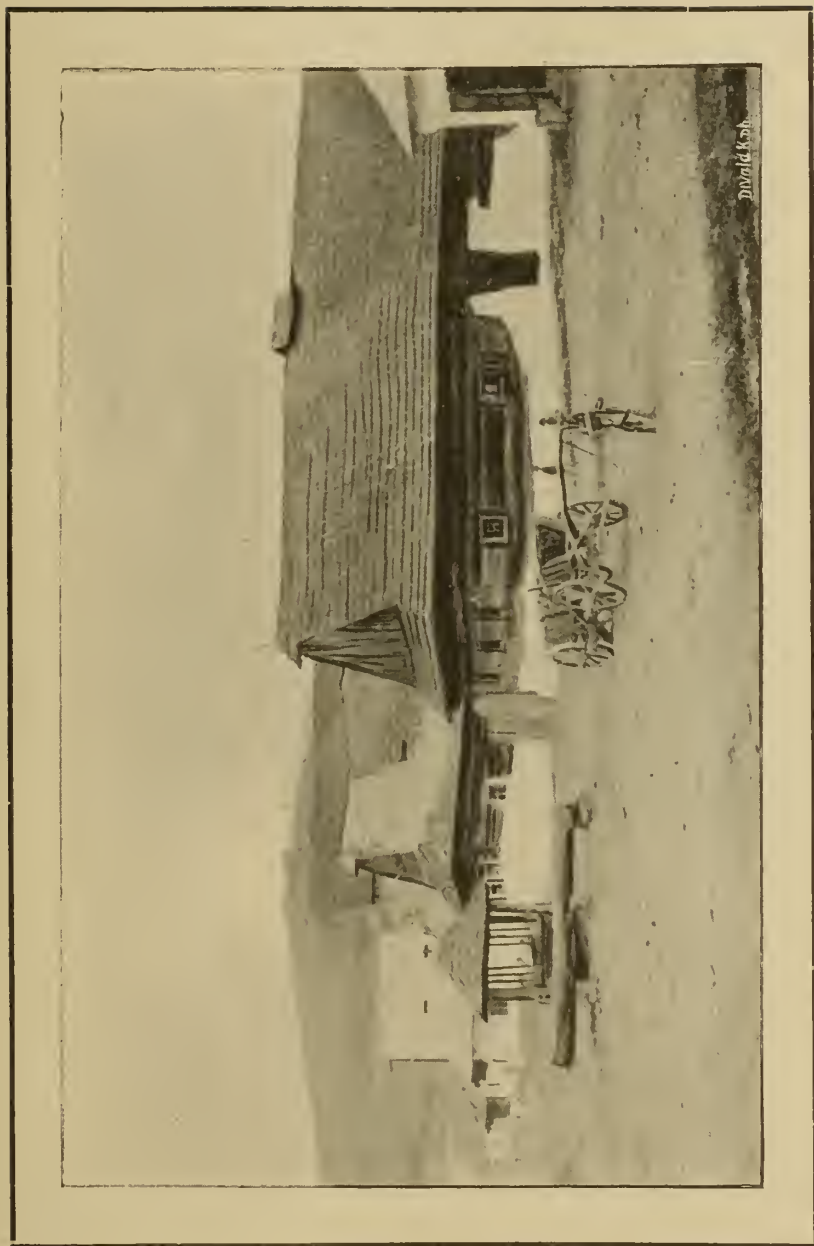
Meczenzéf
alapítása.

A meczenzéfi nép multját homály fűdi. A monda szerint a régmultban egy Metzen nevezetű nő embereivel a Dörflben telepedett le. (Meczenzéf németül Metzenseifen. Seifen = patak, völgy, a melyben bányamívelés folyik.) E szájról-szájra adott hagyomány mellett bizonyíthatnának az oda közel fekvő Fekete-Bódva torkolatában feltalálható nagy kiterjedésű rézsalakalmok és az is, hogy a Dörflnek elnevezett kis fensik területe csakugyan elpusztult telepítvény nyomára vall, valamint hogy Dörfl magyarul falveskát jelent. Nátafalussy szerint a XIII-ik század vége felé a jászóvári premontreiek alapították volna Hegyalját (következtesen így nevezetik a XIV-ik század okirataiban a mai Stósz) és a két Meczenzéfet, „melyek lakossága kitartó szorgalma által már a következő században lényeges szolgálatot tett hazánknak a bányaipar terén“.

Hogy a meczenzéfiek a XIII. században csakugyan már itt voltak, a mellett bizonyít V-ik István kiváltságlevele 1272-ből, mely a meczenzéfieknek adatott és melynek eredetije a szepességi káptalan, másolata pedig Felső-Meczenzéf irattárában őriztetik. Tekintettel pedig arra, hogy az összes itt létező bányák közül már a multban is a Luezia-telep volt az, a mely kiváló mívelésben részesült, — mert a telep kibuvása mellett gazdag fakó- és rézérczek voltak, — képzeltető, a mint a hagyomány mondja, hogy a Dörflből a meczenzéfiek az Órhegy déli lejtőjére költöztek, miután a Luezia-telep e hegy keleti oldalában nem messze Felső-Meczenzéftől fekszik. Így tehát a Luezia-telep adta meg Felső-Meczenzéfnek bányász jellegét. A bányaváros ezimet kapta II. Mátyás király kiváltságlevelével, mely 1618. július 12-éről van keltezve. (Ennek az eredetije is a szepesi káptalan levéltárában van.)

Alsó- és Felső-
Meczenzéf
elválása.

Alsó-Meczenzéfnek Felső-Meczenzéftől való elválása s a területnek szétosztása hatósági közbevetés és ítélet alapján 1631-ben következett be, bár a két község belügyeit már jóval előbb folytonos területi villongások között egymástól függetlenül intézte el. 1794. június 4-én Alsó-Meczenzéf az Aranyosvölgyben lévő rétjeit átengedte Felső-Meczenzéfnek, míg Felső-Meczenzéf ennek fejében a határába bemért Mittlere Riegl és Kirchengezimmer nevű hegydűlőt Alsó-Meczenzéfnek engedte át.

„Magyarország Vármegyéi és Városai”

FELSŐ-MECZENZÉFI FAHÁZAK.

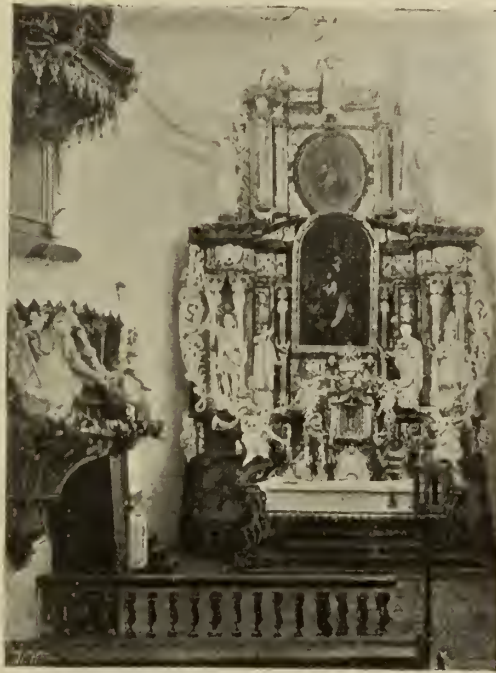
„Apollo” irodalmi és nyomdai részvénytársaság.

Nem szenved kétséget, hogy Felső-Meczenzéf a múltban jólétnek örvendett, miután számos családja bányamívelés folytán itt meggazdagodott. De a mint idővel fogytán volt a nemes érez, abban az arányban fogyott a jólét is, míg végre a bányászat lassankinti hanyatlása után végképen megszűnt, szegénységbe döntve a város lakosságát. Igaz ugyan, hogy a bányászat hanyatlásakor az élelmes és szorgalmas meczenzéfiek más munka után néztek, nevezetesen zsidófaragással és földmunkával keresték kenyerüket. A földmunkások mint „Ungagehá“-k (Magyar földre járók) bejárták az egész országot, messze be Erdélybe. Szanaszét az országban hol csatornákat, árkokat, vermeket ástak, hol folyókat szabályoztak, parkokban tavakat létesítettek, mocsarakat csapoltak, a Hegyalja magaslatait terrasszolták.

Felszegényedés.

Hogy Meczenzéfén a hámoripart is már ősidőkben úzték, bizonyítja az a bérleti szerződés „mely szerint 1366—70 közt a prépost és konventje Tagnagol Illésnek három vashámor felállítására évi díj mellett ugyanannyi helyet engedett át a meczenzéfi határban“.

Nagyobb lendületnek azonban a hámoripar csak 1848. után örvendett és leginkább alsó-meczenzéfiek által emelkedett. De jelentékeny volt Felső-Meczenzéfén a szögvácásolás, s néhány műhelyben még most is foglalkoznak vele. Ennek hanyatlásától fogva az Amerikába való kivándorlás tömegesen folyt annyira, hogy a város lakossága szemlátomás kezdett fogyni. Legujabbán Szepességből Helmanóczról sokan beköltöztek, miáltal Felső-Meczenzéf mostani lakosságának közel egy negyede tót ajkúvá lett. A felső-meczenzéfi népnek főfoglalkozása, ez időszertint a földmívelés; mint Alsó-Meczenzéfén, itt is a takarmány-termelésre fektetik a fősúlyt.

Kivándorlás.

FELSŐ-MECZENZÉF. — A KATH. TEMPLOM FŐOLTÁRA.

Szepesi tótok bevándorlása.

A város házainak száma 184. A város közepén áll egy kis sétatér előtt az 1777-ben épült templom, melynek díszes főoltára a premontreiek régi jászói templomából került oda. Anyakönyvei 1688-tól vannak. A lakosság száma az 1890-iki népszámlálás szerint 1116; túlnyomó része róm. katolikus.

A község nevezetesebb épülete az emeletes városháza; tanácsterme régi fresko festményekkel van díszítve. Földszintjén vannak az elemi iskola helyiségei.

Megemlítendő még, hogy a Luczia-telep — melynek főkincese pátvas-kövében rejlik, mely ott egész 20 m. vastagságig óriási mennyiségben fordul elő, legujabbán a hatalmas Rimamurány-Salgótarjáni vasmű részvénytársaság birtokában — megteremtőjévé vált egy harmadik községnek, a mely a bányák közvetlen közelében a Borzövölgyben épül. A Luczia-telepnek köszönheti e vidék vasutját is.

GÖNCZ.

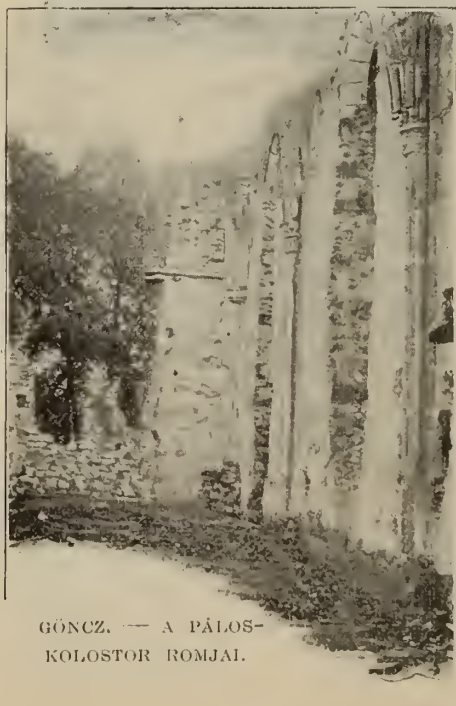

Fekvese
es lakosai.

Templomai.

HAJGAN híres mezőváros, 1647-ig Abaujvármegye székhelye, a hol még azután is, hogy Kassán székházat épített a vármegye, többször tartotta közgyűléseit. Az okiratok szerint a XV. század elején a pelsőczy Bebekeké volt, s az 1427-iki adóösszeírás szerint már tekintélyes nagyságu lehetett, mert 191 portát irtak össze benne. Kassától délre mintegy 30 kilométernyire fekszik, az eperjes-tokaji heglányz nyugati lejtőjén, a Dobogó-hegy alatt. Lakosainak száma 3130, a kik ma mindnyájan magyarok. Házainak száma 733. Postája helyben, távirója Hidas-Németi. A lakosok száma vallásfelekezetek szerint a következőleg oszlik meg: róm. kath. 1200, görög kath. 50, ág. ev. 25, ev. reform. 1580, izraelita 275. A templomok közül a róm. katolikus 1448-ban épült. A hitújítás alatt a reformátusok birtokába ment át, kiktől az ellenreformáció alatt vették vissza. 1714-ben teljesen átalakították. Az ev. ref. templom 1786-ban épült. A templom udvarában áll Károli Gáspárnak szép bronzszobra. Az izr. zsinagógát az 50-es években építették. Göncznek egyik történeti becsü és érdekes különlegessége az úgynevezett cseh (huszita) házak, melyek még Giskra alatt épültek. Minden ily ház valóságos kis várat képezett magas tűzfalával és lőrészerű, apró ablakaival. A bejárat e házakba majdnem egy ölnyi magasságban fekszik, honnan könnyen ledönthető lépcső vezet az udvarra. A magas fekvésü pincesznek két bejárata volt. Az egyik a szabadba, a másik a lakásba, hogy az egyik vagy másik oldalon megtámadott lakók könnyebben menekülhessenek. Mikor Giskra embereit Gönczről elűzték, minden ily házat külön kellett megostromolni. Kulturális intézményei közül felmentendő a kath., ref. és izr. 6—6 osztályu népiskola és az 1000 □-öl területen fekvő mintaszerű községi kisdudóvó. Társadalmi és jótékonycélu intézményei a „Jótékonycélu nőegylet“, a

Cseh házak.

GÖNCZ. — A PÁLOS-
KOLOSTOR ROMJAI.

szegények háza és a polgári társaskör. Van még a községnek jól jövedelmező téglagyára. A gönczi takarékpénztár teljesen kielégíti az ottani hiteligényeket. A lakosok általában földművelést és mindenféle ipart űznek, míg a kereskedelem nagyobbára borra, gyümölcsre és gabonára szorítkozik.

A község határában fekvő *Dobogóhegy* keleti oldalán fekszenek az 1525-ben a pálosok által csúcsívesen épített kolostor romjai és fölötte az Omodevár, melynek azonban már csak néhány faltöredéke áll fenn. A Dobogóhegy nyugati oldalából kevés ként és vasat tartalmazó meleg forrás fakad, melyet falazott medencében gyűjtenek össze benn a városban. Itt egy fürdőt lát el vízzel; de a lakosok háztartási célokra is használják. E hegy felé vonul az u. n. „*Herezeg-nteza*“, melyen annak idején állítólag az Omodek jártak a városba. A községben van özv. gróf Erdődy Pálffy Miklósné szül. Fredro Henrietta grófnő esinos ízlésű új kastélya. A grófnőnek mintegy 2500 hold birtoka bérbe van adva.

Pálos kolostor.
Omodevár.

Göncz eredetileg német telepítvény volt, még a XV. században is Künzelsdorfnak hívták. Német nevek még ma is nagy számmal fordulnak elő.

Virágzásának
kora.

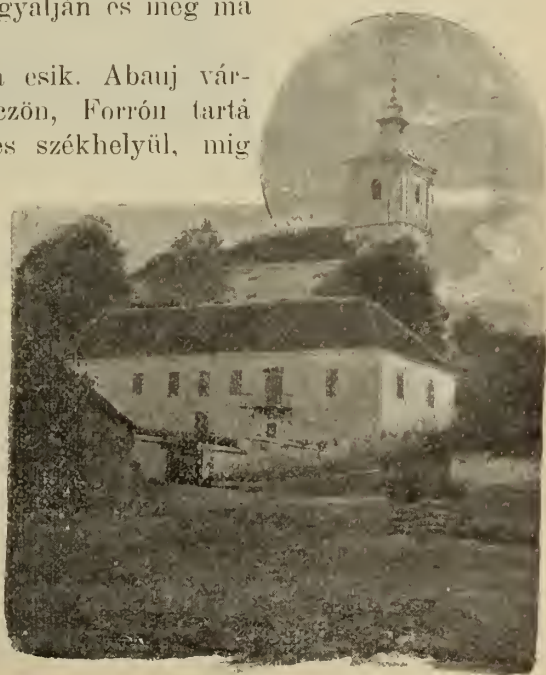
A Bebekék után a királyok birtoka lett; a most romjaiban heverő páloskolostort még a Bebekék alapították. Ugyanebben a században már híres volt a város borkereskedéséről; a gönczi hordó általános mértékegység lett a Hegyalján és még ma is ösmeretes.

Virágzásának kora a XVI. századra esik. Abauj vármegye, mely felváltva Garadnán, Gönczön, Forrón tartá üléseit, végre Gönczöt választotta rendes székhelyül, míg 1647-ben Kassára nem költözött át.

A reformáció, melynek talaját valószínűleg már a huszita csehek előkészítették, hamar meghonosodik benne, s Kálvin tanának legerősebb vára lesz. A kalvinista vallás terjedésével karöltve járt magyarosodása. Pár évtized alatt egészen megmagyarosodott.

Midőn Károli Gáspárt 1560-ban az eklézsia első papjának meghívták, mint Bencédi Székely István utódját, már akkor kész magyar egyházra, még pedig népes egyházra talált, melynek már két lelkészre volt szüksége. A kettős lelkészség 1695-ig állott fenn.

Károli Gáspár, az első magyar bib-

GÖNCZ. — A RÓM. KATH. TEMPLOM.

lia fordítója megalapította a híres gönczi ref. iskolát, mely Pelei János rektor vezetése alatt csakhamar számottevő intézetté növekedett és megnyerte a jeles Szenci Molnár Albertet is.

Károli Gáspár a nagyrészen már a református hitet valló Kassavölgye (mint akkor a Hernád mellékét nevezték) papjait 1565-ben zsinatra hívta össze Gönczre. E zsinat 21 pontba foglalt határozatot mondott ki Egri Lukács, a szentháromságtagadó ellen, a kit ezután Kassán Schwendi Lázár főkapitány, mint eretneket börtönbe vetett.

Károli nevével és Gönczezel elválaszthatatlanul egybe van forrva a protestáns egyházak és a magyar irodalom büszkesége, az első magyar biblia, melyet Károli 1586-ban kezdett ott fordítani s 1589-től 1590-ig nyomtatta ki Vizsolyban. A nagynevű pap és író 1592-ben halt meg. Sírkövére a következő feliratot vésték :

„Patria Karolinum, Hospitium Vitenberga, Cattedra Et Tumulus magno Göntzia terra Viro est.“

Ezt Szirmai 1808-ban következőleg magyarosította :

„Néki hazát Károl, Wittenberga tanitva nevet s hirt, Göncz papi székbe Vívén, Végtemetőt is aDott.“

Károli szobrát, mely Mátray Lajos műve, 1890. szeptember 14-én leplezték le nagy ünnepélyességgel.

GÖNCZ. — GRÓF ERDŐDY PÁLFFY MIKLÓSNÉ KASTÉLYA.

JÁSZÓ.

AZÁNK azon nemzetségei között, melyek eredetüket az Árpádok korába viszik vissza, nem utolsó helyet foglal el a fehér és kiváltságos premontrei kanonokrend népes családja.

Őse Magdeburg nagynevű érseke, szent Norbert volt, ki 1121-ben alapította Prémontrében, a régi Picardiának Reims és Laon közt elnyúló egyik vadregényes völgyében az első káptalant, honnan annak kanonokjai még az alapító életében, 1130-ban, II. István királyunk uralkodása alatt hazánkba is áttelepettek, még pedig előbb a nagyváradi hegyfokon épült ősrégi benezés-monostorba, mely csakhamar szűknek bizonyult. Ujabb és újabb prépostságok alapítottak, úgy hogy a XIII-ik század közepén a magyar premontrei prépostságok száma jóval túlhaladta az ötvenet.

Premontreiek.

Ezek közt a legelső egyike volt az Abauj-Torna vármegye egyik kies völgyében még ma is virágzó, Keresztelő Szent Jánosról czimzett jászóvári prépostság.

Jászó városa.

Ha Kassáról Nagy-Idán és Szepsin át vasuton Jászó felé utazunk, gyönyörű tájkép terül el előttünk. Jászónak sugár tornya már messziről figyelmezteti az utast, hogy Cserehát gyöngyéhez közeledik. Jászó városát alig lakja 1400 lélek, kik néhány zsidó családot leszámítva, mind katolikusok és a rozsnyói egyházmegye főhatósága alá tartozó premontrei plébános lelkipásztorsága alatt állanak.

Népe tiszta magyar, melynek nyelve a palóczokéhoz hajlik; kiejtésükön azonban nyoma van a szomszéd németek és tótok hatásának. Mindkettőből sok szót vett kölesön; de a mit kölesön vett, meg is magyarosította. Természete nyílt, bőbeszédű, sokszor tudákos, okosdodó. Nem oly szorgalmas és kitartó, mint a német, nem is oly kevéssel beérő, mint a tót; de azért megnyugszik szűkös helyzetében, s ha hétköznapi dolgozott, ünnepnap nem sajnálja a költségesebb szórakozást. Foglalkozása földművelés, de még inkább a kisipar. A bányászatot régen átengedték a környék németjeinek.

A városban két iskola van, két férfi- s egy nőtanító vezetése alatt. A ki szerét ejtheti, tovább képeztetni fiait Rózsnyón, vagy Kassán.

Az iparoslegények dalköre, a tüztöltő-egyesület az ifjúságban a testületi szellemet sikerrel ápolják. Az úri osztály kaszinó-társaskört tart fenn.

A város külseje elég takaros; utcájája ugyszólván csak egy van, de ez hosszú és széles, közepén egy hidakkal átszelt, jegenyékkal szegélyezett hegyi patak folydogál. E nagy utcán van a régi városháza, a plébánia s

mögötte temető közepén az érdekes, ódon csúcsíves templom; itt van a posta- és táviróhivatal, a 200 éves nagyvendéglő, a gyógyszertár, a tűzoltók szertára. Minden ház mögött hosszú gyümölcsös kert terül el, ezek végében állanak a csürök.

Tisztább, csinosabb a városnál az evvel egészen összeépült, tőle a Bódván túl nyugat felé huzódó *Jászó-Váralja*. Két sor házból álló, alig harmadfélszáz lelket számláló kis község ez, melynek sem temploma, sem iskolája, sem boltja. Lakói jobbára a prépostság alkalmazottjai.

Jászóvár.

E kis község végében, a vasuti vonalon túl, festői szép erdők zöldjéből domborodik ki *Jászóvár* hatalmas épülete, a magyarországi két önálló premontrei prépostság egyikének ősi fészke. Történetéből Nátafalussy nyomán, álljon itt a következő vázlat: *)

Jászóvári
prépostság
története.

Alapítójának neve és keletkezésének éve ismeretlen. Csak annyi bizonyos, hogy a prépostság, már a XII. században fennállott s nem csak királyainkban, hanem az Aba-nemzetség több

tagjában is lelkes pártfogókra talált. Utóbb Kálmán herceg, II. Endre fia, halmozta el jótéteményeivel az által, hogy birtokait szaporította, kiváltságait megerősítette s kibővítette, régi fa-épülete helyébe kőmonostort építtetett. Mielőtt azonban Kálmán a rend megszilárdítását érzéző művét befejezhette volna,

A JÁSZÓVÁRI PRÉPOSTSÁG ÉS TEMPLOMA.

ránk zúdult a tatárjárás esapása. A prépostság vagyona, irattára a rabló csapatok s a lángok martaléka lett. Maguk a rendtagok csak a füstölgő romokkal szemközt meredező sziklafal barlangjába vonulva menthették meg életüket. Pedig IV. Béla király, a kolostor s a vidék ótalmára mindent elkövetett. A védő sereget, mint Zsarnay, a jászói káptalan egykori hites jegyzője, a nép ajkán élt hagyományok után följegyezte, Sugó, Drinóczy, Szigethy, Hárskuthy, Borzavay, Cseörghő, Mogyorósy, Hidegkuthy és Hetey századosok alatt Tapoleczay vezette a félelmes ellenségre, melynek fegyverei alatt mindnyájan elhullottak. A hegyet, melyről a tatárok közeledését dobszóval jelezték, a monda szerint Doboldérnek nevezte el a nép, s e néven ismeri mai nap

Tatárjárás.

*) A Keresztelő szent Jánosról nevezett jászóvári egyház prépostjai. Rozsnyó 1883. — A szent István első vértanúról címzett nagyváradi-hegyfoki prépostság története, Kassa 1872. — Schematismus canonicorum regularium sacris ac candidi ordinis Praemonstratensis regiae praepositurae S. Joannis Baptistae de Castro Jászó, Cassovia, 1891.

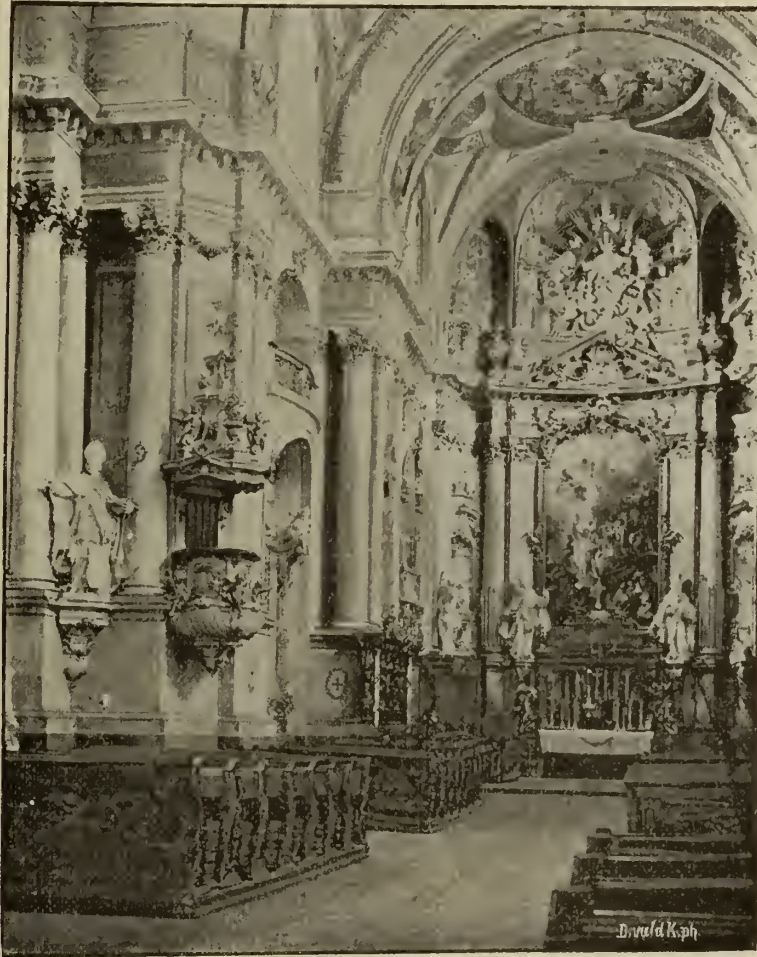
is. A századosnak, ki a Tapoleza völgyét tartotta elfoglalva, volt egy Krisztina nevű leánya, ki a hegyről, hol sátruk állott, a máig kristálytisza vízben bővelkedő forráshoz szokott lejárni vizért. A hegy Krisztináról Kriskahegy, a forrás pedig a „szép leány kutja“ nevet nyerte, mind a kettőt ma is úgy hívják.

Az ország újraalapításának nagy munkájában Jászó is kikelt hamvaiból, mit leginkább a prépostság első ismert főpapjának, I. Albertnek köszönhetett.

Albert prépost.

Albert, kit még a tatárjárás előtt választottak meg, több mint husz éven át (1235—1257.) kormányozta a prépostságot.

Mindenekelőtt arra fordította gondját, hogy legalább részben lakhatóvá tegye a monostort. Majd idegen gyarmatosokat telepít be Jászó benépesítésé-

JÁSZÓ. — A PRÉPOSTSÁGI TEMPLOM BELSEJE.

sére, melyet szabadabb községi szervezettel, tágasabb körű kiváltságokkal ajándékoz meg. A jászóiaknak ettől fogva önkormányzatuk, független törvénykezésük volt. Maguk választották bírójukat, plébánosukat. A prépostságnak, mint földesúri hatóságnak, minden beavatkozása nélkül intézhették saját ügyeiket, csak az emberölés, vérontás és erőszakosság főbenjáró ügyeiben ítelt a prépostság udvarbirája, de mindig csak a városi bíró hozzájárulásával.

Az esküt, mint a pörös eljárás egyik bizonyító eszközét, Szent Mihály templomában tették le az érdekllett felek. Az érette járó díj, ha az ügy, melyre vonatkozott, a jászóiak magánjogába vágott, az egyház plébánosát illette; ellenkező esetben a prépostságnak és a város bírójának jutott. Áruikért a prépostság vásárpénzt nem szedhetett, szabadon halásztak,

tulajdonul birt szölleik, szántóföldjeik mentek voltak az összes hűbéri tartozásoktól, csak a plébánosuknak adtak tizedet, ezt sem szállították be neki. Mint bányamivelő iparosok nyerték azt a jogot, hogy a város határain belül szabadon mívelhették a bányákat.

Földbér fejében a belső telkek után minden egész házhely s minden egyes malom három nehezék (körülbelül 3 korona) ezüsttel adózott a prépostságnak, míg a mesteremberek, ha idegen házban vettek lakást, csak 12 dénárt fizettek; azonfelül Keresztelő Szt. János ünnepén az egész város egy ürüvel, egy csöbör serrel s minden ház egy süteménnyel, Sz. Mihály és karácson napján pedig minden kézműves illő ajándékkal tartozott kedveskedni a monostornak.

Albertot áldásos működésében korán megakadályozta a hatalmas Aba nemzetségből származott Izsák, ki fegyveres népével a védtelen Jászóra tört, s több napon át dúlta, fosztogatta a prépostság jószágait és a lakosok

egy részét fogságba hurezolta, sőt magát a prépostot is foglyul ejtette. Az okozott kár háromszáz ezüst márkára, rugott, melynek pótlásául a monostor kevéssel utóbb, a ma már ismeretlen fekvésű Méhlyuk községet kapta.

Albert kiszabadulván fogságából, tovább folytatta az ujjaszervezés fárasztó munkáját. Mivelés alá fogta a prépostság érezben gazdag hegyeit, birtokjogot szerzett a Szabolcs vármegyében fekvő Kolon halastóra és a hozzátartozó földekre, melyek egy magvaszakadt Péter nevű nemes halála után ismét a koronára szálltak vissza, s melyeket most (1253.) V. István, ifjabb magyar király, Albert kérelmére a prépostságnak adományozott. 1255-ben rendtársai-val együtt a tornai várban időző IV. Béla elé járult, arra kérvén őt, hogy újítsa meg a prépostságnak a tatárdúlás alatt megsemmisült alapítólevelét és szentesítse azon kiváltságokat, melyekkel a koronás alapítók és Kálmán herezeg a monostort megajándékozták. A király örömmel teljesíté, sőt még a novaji és saulföldi birtokkal gazdagította a monostor fekvő javait. A prépostság népeinek országos adóját és a királyi gyűjtelékét, valamint Jászó, Debrőd, Rudnok és Olesvár községek tizedét, helyesebben mondva, e tized huszadát is, mely

IV. Béla adományai.

JÁSZÓ. — KRACKER-FÉLE OLTÁRKÉP
A PRÉPOSTSÁGI TEMPLOMBÓL.

rendszerint a közkinestár jövődelmének egyik forrása volt, szintén a monostorra ruházta át. Jobbágyait mindekorra felszabadítván a várgrófok és a megyék gyámsága alól, az egymást felváltó prépostok közvetlen birói hatósága alá helyezte. A konventet az ország hiteles helyei közé iktatta. A monostor kegy- és véduraságát magának s utódainak tartotta fenn, míg a jászói plébánia adományozásának jogát a prépostoknak engedte át.

Albert prépost 1257-ben befejezte áldásos életét. Károly prépost 1700-ban díszes márványoszloppal és hat sorból álló verses felirattal örökítette meg emlékét.

Albert utódainak kormányzását csupa birtokügyi pereskedés tölti be. Alig hogy egy helyen visszaküzdhatték az elidegenített vagy megtámadott birtokot, máris újabb betörési hírek zavarták meg a monostor nyugalmát, főleg nagyobb országos zavarok idején.

III. Endre kiváltságlevele.

Csak a XIII. század vége felé javultak az áldatlan állapotok. III. Endre 1290. decz. 21-én kelt kiváltságlevelében a prépostságot, némi kárpótlásul

elveszett birtokrészeiért, korlátlan bányanyitási jogositvánnyal ruházta fel mindazon érezre, az ezüstöt kivéve, mely még megmaradt hegyeiben található. Azonfelül a monostort ujonnan a korona közvetlen védelme alá helyezte, jobbágyait a várgrófok birói hatalma s a tisztviselők erőszakos megszállása ellen biztosította és a jászói királyi vámbevételket az épületek jó karban való tartására a monostornak adományozta.

Négy évvel utóbb a premontrei kanonokrend magyarországi prépostjai a rendkerület törzshelyén, a nagyváradelőhegyi monostorban egyetemes káptalant tartottak. Kétségkívül igen fontos köz- és rendi ügyek tették e gyűlést kívánatosná, melyről különben csak annyit tudunk, hogy ott a látogatói főhatóság ügyét szabályozták, s ennek értelmében a jászói prépostság a váradelőhegyinek felügyelete alól kivétetvén, ezzel együtt a morvaországi zabrdoviczi apátság fennhatósága alá került.

VIII. Bonifác pápa 1295. év december havában Lodomér esztergomi érsekhez küldött bullájában Jászót is újra azon egyházak közé sorolja, melyek a rendes püspöki hatóság alól kiváltással, közvetlenül a primási székek rendeltettek alá.

Az Árpádház férfiágának kihaltával bekövetkezett trónkövetelési harcok idejében a jászói káptalan az Anjouk pártjára állott; de e pártállásának nem igen látta hasznát. I. Károly a Csák-párt felett 1312. jun. 15-én kivívott rozgonyi diadal után a monostorral szemközt álló szirt ormán emelt ugyan egy erődtornyot, melyből a király nem csupán elleneit akarta féken tartani, hanem egyuttal a koronához különben is közvetlen viszonyban álló prépostságot is védelme alá kívánta helyezni a Csák-párt pusztításai és öldöklései ellen, másfelől azonban éppen ő volt az, ki 1332-ben a szabad bányavárossá lett Szomolnok részére két mérföldnyi területet szakított ki a prépostsági birtok-testéből s így ezt legfőbb életerében, a bányászatban támatta meg. Az elvesztett birtokért csak Nagy Lajos kárpótolta némileg a rendet, mikor III. Endre szabadalmát 1358-ban a prépostság összes jószágaira s a fémek minden nemére, tehát az aranyra és ezüstre is kiterjesztette.

A birtokügyi zavarok azonban tovább folytak. A bányavárosok és Szepesi polgárai napról napra egyre több és több foglalást tesznek a prépostság területén annyira, hogy már a monostor tőszomszédságában állítják fel a határjeleket. E külső bonyodalmakhoz még belső viszályok is járulnak. A rend tagjai ugyanis, féltékenyen ragaszkodva a számukra egyházilag engedélyezett szabad választási joghoz, semmikép sem tudtak belenyugodni Nagy Lajos abbeli eljárásába, melylyel 1350-ben egy idegen papot, az osztrák eredetű II. Miklóst tette meg prépostjukká. A káptalan, nem törődve Lajos király tekintélyével, három helyen is óvast emelt e törvénytelen eljárás ellen: az egri káptalan, László császmái prépost és királyi alkanczellár, végre Abauj- és Sáros varmegyék együttes közgyűlésén, hédervári Kont Miklós nádor előtt. Midőn pedig e tiltakozások sem vezettek eredményre, a rend összes előljárói 1364-ben Jászón összegyűlvén, a karhatalommal rájuk erőszakolt prépostot méltóságától megfosztottnak nyilvánították és helyébe a konvent perjelét tették meg préposttá, ki azonban a király hathatós közbe-

Az
Anjouk alatt.

JÁSZÓ. — KRACKER-FÉLE OLTÁRKÉPEK
A PRÉPOSTSÁGI TEMPLOMBÓL.

lépésére kénytelen volt helyét az elűzött s ismét visszatért Miklósnak átengedni.

A népszerűtlen prépost egyébként számos érdemet szerzett a monostor javainak rendezése és védelme körül. Első teendője volt a királytól oltalmat kérni a szomszéd birtokosok, különösen a szepsiek ellen; majd a novaji és nyéstei puszták benépesítésére fordította gondját.

Nagy Lajos 1352-ben nemcsak megengedte, hogy a mondott pusztákra földművelőket telepíthessen, hanem egyuttal el is rendelte, hogy az ország földesurai azon jobbágyaikat, kik odaköltözni kíváncsoznak, szabadon bocsássák.

Birtokháborítási perek.

Miklós utódai közül különösen III. János prépost érdemel említést, ki mindjárt kormányza kezdetén fölélesztette az elődei által abbanhagyott birtokháborítási pereket. Főleg a szepsiek ellen viselt pöre nevezetes, melybe maga a pápa, IX. Bonifác is beleszólt, midőn 1389. május 15-én kelt apostoli iratával a szepesi káptalan prépostját bíról rendelte ki, felhatalmazván őt, hogy ha békés uton nem érhetné el a kívánt eredményt, a rendelkezésére álló egyházi büntetések alkalmazásával szorítsa elégtételadásra az ellen-szegülőket.

Vásártartási jog.

JÁSZÓ. — KRACKER-FÉLE OLTÁRKÉP
A PRÉPOSTSÁGI TEMPLOMBÓL.

Mária királynő 1394-ben a prépost kérelmére országos vásártartási jogot engedett Jászó városának a Keresztelő Sz. János ünnepét megelőző s követő napokra, ugyanazon kedvezmények mellett, melyeket e tekintetben a szabad királyi városok élveztek. De mindamellett Zsigmond ellenében 1403. augusztus 5-én a Zárában magyar királylyá koronázott Nápolyi László trónkövetelő pártjára állott, kinek bukása után, a kihirdetett közbocsánat ellenére, méltóságától megfosztatott.

Mily csapások érhatték e zürzavaros években a jászói prépostságot, eléggé sejteti az az oklevél, melyben Endre jászói konventi tag, társai, nevezetesen a ház perjele és őre nevében is, a leleszi konvent előtt, a királyi feliséget a prépostság javainak elkobzásától s eladományozásától, s más mindenkit, első sorban Nürnbergi Márkot, továbbá a pányi, rozgonyi, tornai, somodi és krasznahorkai nemeseket, nemkülönben a szepesi, szomolnoki és gölniezi jövevényeket azoknak elfoglalásától, hasz-

nálatától ünnepélyesen eltiltja. (1407.) Hasonló tiltakozással lépett föl a megelőző évben a konvent nevében Jászai Könyves János levéltári jegyző is a szepesi káptalan előtt.

Birtokperek befejezése.

1411. elején Zsigmond király saját udvari káplánjának, Miklósnak adományozta a préposti méltóságot. A hosszas küzdelmekbe belefáradt rendtagok ellenmondás nélkül fogadták a szabályellenesen kinevezett prépostot. III. Miklós kormányza (1411—1419.) alatt a birtokháborítási perek csakhamar szerencsés véget értek; a környék új birtokosai is megszűntek zaklatni a monostor jószágait. Csak a szepsiek nem engedtek, kiknek tartozása, közbeeslés szerint, negyvenezer új értékű forintra szaporodott fel.

Zendülés Péter prépost ellen.

Az 1419-ben meghalt Miklós utódának, Péternek kormányza (1421—1428.) heves mozgalmak között vette kezdetét. Először a jászóiak lázadtak föl ellene, kikkel földesúri hatalmát éreztetni akarta, majd ezek megfékezése után a szepsiekkal gyűlt meg a baja, kik a Tornavárából hazatérő prépostot, perjelét és még egy rendi tagot, mikor ezek egy kis pihenőre a szepesi plébánoshoz betértek, megtámadták. A perjel nyakán már sebet

ejtettek s éppen a prépostra készültek rohanni, midőn két egri kanonok véletlenül odaérkezett s kérésükkel lecsillapították a fékevesztett tömeget.

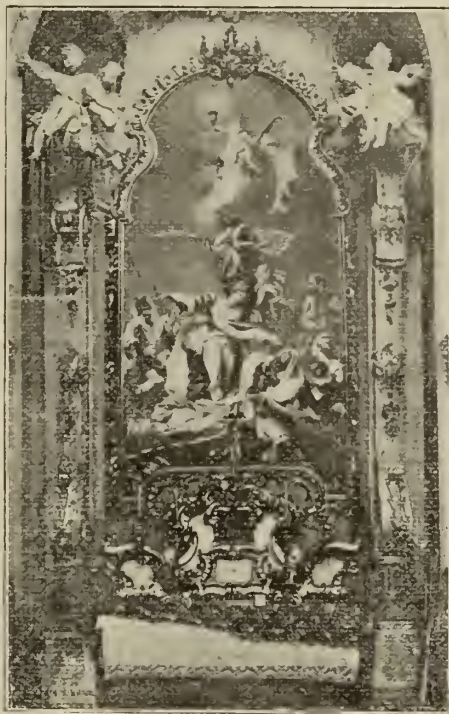
Szerencsésebb volt Péter némely gazdasági intézkedéseiben. Jászón és Novajban vizimalmokat, a monostoron felül elnyúló gyönyörű völgyben halastavat épített. Az egy idő óta elhanyagolt bányákban nagyobb szorgalommal dolgoztatott, a Doboldér-hegyet pedig jó és nemes faju szőlőtőkékkel ültetetté be. Ujabb gyarmatosításokkal is népesíté a monostor birtokait. Zsigmond király támogatta ebben, s mindazoknak, kik a prépostság alsónovaji, nyéstai, monaji, kendi, kéresi és alsó-pocsaji jószágain letelepedtek, három évi adómentességet adott. Szép jele Péter prépost lelki emelkedettségének, hogy lázongó jászói alattvalóiról sem feledkezett meg és számukra új országos vásártartási jogot eszközölt ki.

Pétert IV. János követé, őt pedig Szaniszló. Ennek nevéhez fűződik a monostor várrá alakítása. Az építkezés 1436-ban vette kezdetét. A városbelieket boszantotta az erős bástyák építése, s hogy legalább késleltessék azt, ismételten megtagadták a rájuk rótt munka teljesítését. De Zsigmond király kérlelhetetlen szigora megtörte őket s a védmű elkészült. *Ez idő óta a monostort Jászóvárnak (Castrum de Jászó) nevezik az okiratok; ez a hivatalos neve a rend visszaállításá óta is prépostját a kinevezés mindig Jászóvár főpapjának mondja.*

Szaniszló prépost Albert király halála után I. Ulászlóhoz csatlakozott. De ezzel újabb bajokat hozott a rendre. Kassa Habsburg-párti polgárai nagy sereggel Jászó ellen indultak, s magukhoz vonván a jászói jobbágyok egy részét s a meczenzéfi lakosokat, ostrom alá vették a monostort. A vívás több napig sikertelenül tartott; az ostromlók e miatt boszujokban a prépostság birtokaira vetették magukat s azokat kifosztották. A prépost haladéktalanul útra kelt Buda felé, hogy a bűnösök példás megfenyítését kérje a királytól. Ulászló erre sereget küldött a kassaiak ellen, a jászóiak, meczenzéfiak pedig szabadságukkal, javaikkal siratták meg vakmerőségüket.

Szaniszló prépostot Biró Lukács váltotta fel a kormányon. Harminczegy évi kormányza alatt alig volt nyugodt napja. A még egyre tartó trónküzdelmek s a várnai esata után mutatkozó anarchikus törekvések újra felszabadították az ellenséges elemeket. A prépostság javait egymás után foglalták el a szomszédos főurak, jobbágyait fogóságba huzolták. Giskra rablóhadai ki is úzték a káptalant a monostorból prépostjával együtt. Később Magyar Balázs visszafoglalta s újra felépítette a rombadólt várat és monostort, de ennek fejében a prépostság javait több éven át lefoglalta. A rendi tagok csak 1464-ben, Giskra meghódolása után térhettek vissza fészükbe. Mátyás királytól 1465-ben, hogy feldúlta javaikat rendezhessék, a hontmegyei koronajövedelmeket kapták egy évre.

Biró Lukács utóda, Bertalan prépost (1472—1479.) panaszára IV. Sixtus pápa a makacs szépsieket egyházi átokkal sújtotta. Ez sem használt. A prépostság sérelmei csak V. János prépost alatt nyertek orvoslást, ki félretevén minden kiméletet, a pörlekedésnek azzal vetett véget, hogy 1482-ben visszavette azokat a szőlőhegyeket és szántóföldeket, melyektől a szépsiek a kikötött évi járadékot megfizetni vonakodtak, s azok birtokába a rendet törvényesen bevezette. A száz év óta elmaradt haszonbér megtérítése azonban örökre elmaradt.

JÁSZÓ. — KRACKER-FÉLE OLTÁRKÉP
A PRÉPOSTSÁGI TEMPLOMBÓL.

Vár építése.

Harczok.

Giskra elűzi a rendtagokat.

János rövid kormányzása után a rendtagok választása Márton prépostra esett, kit Jászóvár legjelesebb főpapjainak sorában említ a történelem. Első és legfőbb teendője volt új életre keltetni az előde alatt hanyatlásnak indult házi fegyelmet s visszaszerezni az időközben hűtlenül elidegenített birtokrészeket. Azután a jövődelem emelésére fordította gondjait, II. Ulászlótól pedig 1494. május 24. a prépostság összes birtokait és kiváltságait megerősítő új adománylevelet eszközölt ki.

II. Ulászló
adománylevele.

Nyomába két főuri család ivadéka, somlyai Báthory Domokos, majd esáholymonostori Csáholy Gáspár lépett. Az előbbi a debrődi tölgyerdő sűrűjében kápolnát emelt azon forrás felett, melyet, mint a hagyomány tartja, eltikkadt katonái számára Szt. László király fakasztott.

Kegyúri jog
át ruházása
Kassára.

II. Ulászló a kegyúri jogot Szathmáry György pécsi püspöknek, ennek halála után Kassa városának engedte át azon kötelezettség mellett, hogy az általok kinevezendő prépostok a rendi ruha föl vételével a testületi élet kötelékébe lépjenek, az istentiszteleti s hiteles helyi teendők végzésére rendi tagokat kellő számmal tartsanak és a prépostság javainak hűségese gondját viseljék.

A monostor lakói fájdalommal ugyan, de ellenmondás nélkül fogadták a sérelmes intézkedést, mely mindazáltal csak hét év múlva nyerhetett fogantatást. Bakócz Tamás esztergomi bíboros érsek ugyanis, 1508. június hó 17-ik napján, a rend egyik kiváló tagját, Pál jászai plébánost és a szép-művészetek mesterét ültette önhatalmulag az üresedésbe jött préposti székbe. Pál halála után 1515-ben Bakócz bíboros már nem ellenezte többé, hogy Szathmáry György és Kassa tényleg is gyakorlatba vegyék a rájuk ruházott királyi kegyúri jogot, melyet II. Gyula pápa is jóváhagyott 1511. február 6. kelt bullájával. A püspök és a város azonban jogukat oly mérséklettel gyakorolták, hogy három üresedés alkalmával azt erősítették meg prépostul, kit a konvent tagjai törvényesen megválasztottak.

Ilyen volt I. György prépost (1515—1521.) kinek takarékosága szerzte meg a rend számára a jászóujfalusi birtokot, melyet Tornallyay János, az erdélyi vajda fő hadi tisztje, háromszáz arany lefizetése mellett engedett át.

Kegyúri jog
visszavétele.

A mohácsi gyásznap után a szomszéd nagybirtokosok még inkább fosztogatták a monostor javait. A kassai tanács a helyett, hogy kötelese ségéhez képest védte volna, maga is zsákmánynak tekintette a prépostságot, miért is I. Ferdinánd Kassától 1539-ben visszavette a kegyúri jogot.

Jászóvár világi
papaké lesz.

E szomorú idők prépostjai közül Ollyas György válik ki. (1550—1552.) Alig vette át a társulat kormányát, a premontréi általános káptalan máris a nagyváradi hegyfoki, leleszi, nyirpályi, adonyi és darnai monostorok atyapátjává nevezte ki a még fiatal főpapot, abban a reményben, hogy úgy képesebb lesz a rend ügyeit hanyatlásukban feltartóztatni. Ollyas azonban az akkori viszonyok közt nem volt képes kitűzött feladatának megfelelni. A rendtagok is egymásután dőltek ki mellőle. 1550-ben már csak egy tagja volt az egykor oly népes jászóvári konventnek, s a törvényhozás kénytelen volt intézkedni, hogy szerzetesek hiányában az egeri káptalan teljesítse a hiteles helyi teendőket. Később már maga Ollyas is kényszerült odahagyni a prépostságot, hogy a túlsúlyra vergődött protestáns párt támadásai ellen biztosíthassa életét. Egy évre rá visszatért ugyan monostorába, az 1552. év őszén még sereget küld az egeri vár oltalmára, de 1553-ban már a Ferdinánd által kinevezett Draskovics György nagyváradi kanonokot találjuk a prépostság birtokában.

Draskovics György után, egészen a rendnek 1697-ben történt első visszaállításáig, Jászóvárrott már csak a világi papságból kinevezett prépost kormányzott.

Egeri káptalan
Jászón.

Az egeri káptalan, melyet püspökével együtt a török kiszorított szék helyéből, 1613-ban Jászón telepedett meg. De itt sem élhetett sokáig békében, mert hat év múlva, mikor Kassa Bethlen Gábor kezére jutott, Szécsy György megrohanta Jászót, a kanonokokat részint megölte, részint börtönbe hurcolta. Ez alkalommal jutott, több más levéltárral együtt, a jászói is világiak kezére; Thurzó Imre pedig hatalmat kapott Bethlentől, hogy a prépostság javait tetszése szerint ossza szét. Az akkori prépost,

Petheő Ferencz nagy szegénységbe jutott, de utódja Lippay György egri püspök, a későbbi primás némileg ismét rendezte a prépostság anyagi ügyeit.

1648-tól kezdve Kisdy Benedek a jászóvári prépost, kinek fenkölt szellemét hirdeti a kassai akadémia, melynek alapító levelét 1657. február 26-án Jászóvárrott írta alá. 1685-ben rövid időre Thököly kezébe került Jászó. Nagyban javult helyzete Fenessy György egri püspök kormánya alatt (1687–1699). Ő volt a világi papság rendjéből az utolsó jászóvári prépost. A kuruczoktól feldúlt Jászóvárat s templomát fölépítette. Emlékét az utána beköltözött pernecezi premontreiek a főoltár elé föllájitott emléktáblával tisztelték meg.

I. Lipót ismét visszaállította a magyarországi premontrei kanonokrendet, halából azért, hogy a török háboru költségeihez Schöllingen Ferencz osztrák-pernecezi apát több mint 230,000 forinttal járult.

A rend évkönyveiben örökre emlékezetes királyi oklevél az 1697. év június hó 19-én kelt. A király hivatkozással a jogtalannal elidegenített egyházi javakról intézkedő 1560-iki legfelső rendeletre, úgy az 1567-iki és 1647-iki országgyűlések ide vonatkozó végzéseire, a jászóvári és leleszi prépostságokat Schöllingen Ferencznek, illetőleg társulatának adományozza. Nemsokára Csorna, Horpács és Túrje kelnek ki hamvaikból. I. József, folytatva azt, a mit atyja kezdett, 1705-ben Nagyváradhegyfokot is új életre hívta s Pernecezhöz csatolta. E szerint a találkozó két század határán, ha a Mayners Kázmér strahowi premontrei kanonoknak adományozott Jánoshidát kiveszszük, valamennyi hazánkban maig létező premontrei rendű prépostság a perneceziek kezében egyesült.

De az egyesülés napjai rövidek valának. E szerzemények Perneceznek sokba kerültek; kimeríték, sőt tetemes adósságokkal terhelék pénztárát. A dolgok ily aggasztó állásában az időközben elhunyt apát öcsese és utóda, Schöllingen Ambrus az osztrák-cseh rendkerület elé terjesztette az ügyet és késznek nyilatkozott magyarországi javadalmait, méltányos váltságdíj mellett, bármely rendi prépostságra átruházni. Több rendbeli tárgyalások s kísérletek után Vaneke Bernát gradiesi apát Csornát, Túrjét és Horpácsot, Kratochvill Károly morvaországi apát pedig 1710-ben 175,000 frtért magához váltotta

Leleszt, Nagyvárad-Hegyfokot és Jászót. E szerződés melyet József király 1710. okt. 26-án jóváhagyott, a következő július 27-én lépett életbe.

A leleszi, váradelőhegyi prépostságok Luka főpapjától való függésükben megmaradtak egészen II. József alatt bekövetkezett eltörlötésükig; ellenben Jászó Mária Terézia alatt kivívta függetlenségét. Az érdem e tekintetben Sauberer György znajmi születésű lukai kanonok, az 1745. május 15-én a lukai káptalan által megválasztott jászóvári prépost nevéhez fűződik.

1770. nov. 19-én nyílt meg az új konvent és Sauberer tovább folytatta működését. Egymásután emelte a templomokat, a gazdasági épületek egész sorát; majd egyházastól lebontatván magát a várszerűleg épült monostort, helyébe a maig fennálló díszes templomot, melléje az arányosan tagozott impozáns négyszögű lakóépületet s könyvtárt emelte.

Mind ezen költsékezések mellett a prépostság Sauberer vezetése alatt anyagilag is annyira fölvirágzott, hogy a jezsuiták eltörlése következtében árván maradt rozsnyói királyi nagygyimnáziumnak a rend költségére való ellátását is elvállalhatta. Erdemeit elismerte maga Mária Terézia is, ki őt 1774-ben udvari tanácsosává tette, két év mulva pedig, mikor Sauberer áldozópapságának félszázados jubileumát ünnepelte, sajátkezű levelével és egy sajátkezűleg himzett egyházi ruhával tüntette ki.

Premontreiek
visszaállítása.

I. Lipót
adománylevele.

Perneceziek.

BENEDEK FERENCZ.

Magyar
premontreiek
függetlenítése.

Sauberer.

Sauberer Leleszt is függetleníteni akarta a lukaiak gyámsága alól s bizonyára elérte volna célját, ha munkájában 1779. nov. 30-án meg nem akasztja a halál.

Rend
feloszlata.

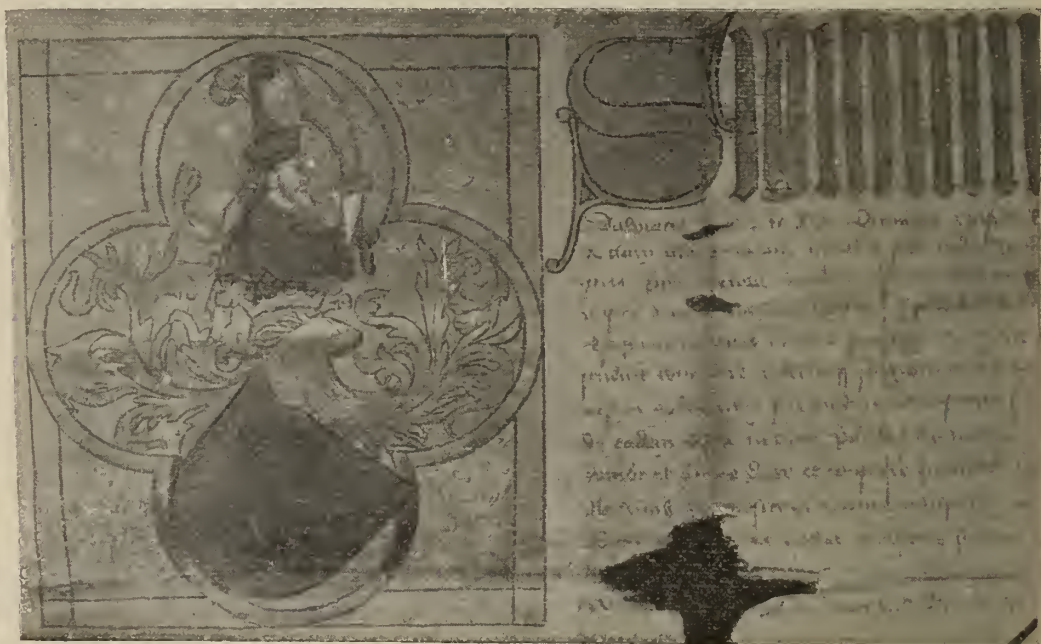
Utódja Chák Gellért volt, aki alatt egyre sürűbben tűntek föl azok a jelek, melyek előre hirdették a rendnek 1787. márczius 16-án bekövetkezett eltörlését.

A rendi tagok szétmentek, a levéltár Budára vándorolt, a könyvtár, az egyházi kincsek gyűjteménye örökre elkallódott; idegenek ütötték fel tanyájukat a díszes épületben, kik a hosszú folyosókon eleséget száritottak, a termekben baromfiakat tartottak. Minden pusztulásnak indult, midőn 1792. augusztus 19-én az egész épület a falu és város egy részével együtt leégett.

I. Ferencz
visszaállítja a
rendet.

Hamvaiból csak akkor kel ki, midőn I. Ferencz 1802. márczius 12-én kelt elhatározásával a jászóvári prépostságot, hozzákapcsolván a leleszi s nagyváradelőhegyi prépostságokat, régi jogaiba és kiváltságaiba visszaállította.

Ez időtől kezdve a rend működési köre is kitágult, mert a bekebe-

JÁSZÓ. — ZSIGMOND KORABELI NEMESI LEVÉL CZIMERRAJZA.

lezett 12 plébániának lekipásztorokkal való ellátásán s a hiteles helyi teendőkön kívül magára vállalta négy, u. m. a löcsei, nagyváradi, rozsnyói és ungvári gimnáziumok vezetését és fenntartását. Az ungvári helyett később a kassai gimnáziumot vállalta magára, ugyanitt és Nagyváradon a nemesi konviktust, egyuttal a kir. akadémiák bölcséleti karát látta el előjárókkal, illetőleg tanárokkal. Általában véve az 1802—1848. évek közé eső idő a jászóváriak működésének legszebb időszaka.

Jászó 1848-ig.

Jászó 1848 után.

Az 1848-iki események következményei súlyosan nehezettek a rendre is. A szabadságharcz idején tanusított hazafias magaviseletéért az abszolút kormány bizalmatlanságát vonták magukra. Ehhez járult még, hogy az adó, a Tisza-szabályozás, birtok-elkülönítés, felszerelés költségei egyszerre terheltek a rendet. De e nehéz napok gondjait is megbirták a jászóiak oly prépost vezetésé alatt, milyen Répászky József volt.

Kaczvinszky
Viktor.

Jobb jövő reményei közt kezdte meg 1867. okt. 20-án, éppen születése 50-ik évfordulóján, több mint negyedszázados kormányát *Kaczvinszky Viktor*, ki a rendi tagok egyetemi képeztetését Bécsben, Innsbruckban, Budapesten, végre Kolozsvárott is szervezte. Bőkezűségének emlékei a kassai és nagyváradi gimnáziumok gazdag könyvtárai, muzeumai. A kegyurasága alá

tartozó községek tanítóit, iskoláit segítette; Jászátony pedig a már meglévő iskolához még egy másikat állított fel új tanerővel. Mint gazda sokat tett a rend birtokainak rendezésére s bár kormánya alatt, főleg a 70-es években sűrűn jártak az inséges esztendőök, ő azért mégis tudott annyit előteremteni, hogy a kassai királyi konviktot, melyet a német kormány bezűntetett, öt rendi tag alkalmazásával újra átvehette, a Nagyvárad melletti Félix-fürdőnek kiépítését több mint 100,000 forintnyi költséggel megindíthatta, a leleszi vártemplomot pedig 15,000 forinton megújíthatta. Az 1883-ik évi rendi zsinat Bécsben, bár betegsége miatt ott sem volt, őt választotta meg az összes hazai és külföldi premontreiek második főpapjának, ő felsége pedig már 1882-ben a Ferencz József-rend középkeresztjével tüntette ki.

Ily férfiú nyomába lépett 1893. aug. 8-án Jászóvár jelenlegi főpapja, *Benedek Ferencz*, a Ferencz József-rend lovagja, Kassa város díszpolgára, kit a rendi tagok, rövid, üdvös kormánya után is, már a „legalkotmányosabb prépost“ díszes czímével ruháztak föl s kitől a rend szellemi s anyagi fölvirágzását a legjogosabb reménnyel várják.

Benedek
Ferencz.

A jelenlegi monostort és templomot, mint említettük, Sauberer prépost építtette. Husz évig tartott a munka, melyben Salzjeber Antal, mint építőmester, Grass Antal, mint szobrász, Hennefogt János, mint márványozó, Kracker János Lukács, mint festő működtek közre.

Templom és
monostor.

A hatalmas épület délre néző, arányosan tagozott derékszögű négyszög, melyet a közepén álló templom két egyenlő négyzetre oszt: a praelatura és konvent épületére. E két, elül elválasztottnak látszó épületet a templom mögött a földszinten a hatalmas konventi ebédlő, e felett a magasan kiemelkedő régi könyvtár, mindkét helyen hosszú, széles és magas folyosó köti egybe.

Az épületnek konventi részét a rendi tagok és a növendékek lakóosztályai, a tűzvész után ideszorult könyvtár helyiségei, egyes hivatalok s a fürdő foglalják el, míg a praelaturai oldalt a prépost díszes termei, az udvarát képező rendi tagok lakásai, az országos és házi levéltár, a kis kaptár, a csinos házi kápolna, a vendégszobák sora, a nyári ebédlő, a sekrestye s a konyhahelyiségek töltik be.

A templom, különösen a párját ritkító szépségű két sugár tornya, magasan emelkedik ki az épület tömegéből. Mind a tornyok, mind a templom eredetileg réz-, közben-közben arannyal befuttatott lemezekkel voltak fedve; a hajó ormán óriási magyar korona, az épület négyszögletén ki-magasló úgynevezett bástyákon ugyanannyi aranyozott golyó ragyogott. Az épület mai, az 1792-iki tűzvész után hevenyészett földélezetével, melynek megújítása különben a közel jövő teendője, meg sem közelíti a Sauberer idejéből épület külső szépségét. A templom belsejét azonban sem a lezajlott száz esztendő, sem maga a tűzvész pusztítása nem érintette: úgy áll ma is, mint Sauberer idejében. Magasra szökellő pilléreivel, karsu oszlopai-
val, hófehér szobraival, összehajló íveivel, öblösödő kupolájával, oltárainak fényével, fenséges hangu orgonájával, egész berendezésével egyike az ország legszebb templomainak. Legbecsesebb mégis festészeti díszítése, Kracker János Lukács, a múlt század jeles művészenek munkája. Öt freskókép, hét nagyobb s két kisebb oltárkép hirdeti itt Kracker művészetét. Ezek közül legnagyobb (6 méter) s legmesteribb alkotás a főoltárkép: Jézus megkereszteltetése. Nem kevésbé hatásosak a melléoltárok képei: Mária mennybemenetele, Szt. Anna, Szt. Norbert, Szt. András megjelenése Nepomuki Szt. Jánosnak, Szt. Borbála fővétele, különösen Szt. Agoston.

Festmények.

E remek oltárképeknél is szebbek freskói. A főoltár feletti boltíven Keresztelő Szt. János születését látjuk. Tovább a hajó felé, de még a szentély tetőzetén páros képben a szent család futása s a bethlehemi gyermekek öldöklése látható.

Legnagyobb, valósággal óriási kép a középhajóra boruló kupolafreskó. A pusztában rengeteg nép jelenlétében prédikáló János üdvözlí a távolból közeledő Megváltót. A következő freskó Szent János fővételét ábrázolja, míg a kórus fölötti kép Szent Czecciliát tünteti föl. E csoportokat ábrázoló freskókön kívül vannak még olyanok is, melyek csak egy-egy alakból álla-

nak: ilyen a szentély fölött az ó- és ujszövetséget, majd a kupolának a pillérekbe áthajló nagy szögletében az evangelistákat, a kórus felett pedig a Szent Jánost megjövendőelő prófétákat allegorizáló alakok.

Kracker ecsetje alól került ki még a praelatura s a konvent kapuja fölött, az épület keleti és nyugati oromfalán egy-egy, ma már szinte a föl ismerhetetlenségig elfakult freskó-kép; továbbá a régi könyvtár hatalmas freskója, melyet a száz év előtti tűzvész rongált meg. Mindezeket a jelenlegi prépost hozzáértő művészszel restauráltatja.

A prépostság régi műkinesei a rend feloszlásakor elkallódtak. A mostani kis képgyűjtemény, a mintegy 40,000 kötetet számláló könyvtár, az egyházi szerek és ruhák mind újabb szerzemények.

Zsigmond
korabeli
címerlevelek.

A jászóvári konvent gazdag levéltárában a legérdekesebb heraldikai emlékek közé tartozik három Zsigmond-kori címerről, melyekről Csoma József következő ismertetést írja a „Magyarország Vármegyéi és Városai” számára:

„Hazánkban, miként azt heraldikai publikációink nyomán tapasztaljuk, nem ritkák a Zsigmond királytól adományozott címerről; de bármennyit fedezünk is fel e korból, ezek úgy műtörténeti, mint diplomatikai, úgy heraldikai, mint genealogiai tekintetben kiváló fontosságú és érdekű emlékek maradnak.

E három címerről ki van ugyan már adva a Siebmacher-féle nagy címerről Magyarországra vonatkozó részében,

de hasonlóban csak ezuttal lesznek először közzétéve.

Mindhármon meglátszik már az idők nyoma. Szakadozottak, kopottak, némelyikén alig látszanak az egykor szép miniatűr festmény egyes részletei s csak erős vizsgálat után rekonstruálhatjuk az elmosódott sisakokat és paizsalakokat.

Legrégibb közöttük az, melyet Zsigmond király 1418-ban Konstanzban, Ambrus napján adományozott harsági Farkas Mártonnak, delnei Kakas Jánosnak, Mocholay Jánosnak, Uzfalvy Pálnak és Komlóssy Mártonnak.

A címerről: dőlt kék paizsban, zöld alapon, kerekfonott szürke sövényből növekvő medve, nyakán aranykoronával, száján keresztül előlről nyíllal átlóva, karmaiban száraz, leveles, veres

JÁSZÓ. — ZSIGMOND KORABELI NEMESI LEVÉL
CÍMERRAJZA.

rózsát tart. Sisakdísz a paizsalak. Takarók zöld-sárga.

E címerről, noha legrégebb és így legközelebb áll a heraldika fénykorához, heraldikai tekintetben leghibásabb. Hibás az egyes címerrészletek aránytalansága, a csőrsisak idomtalansága a paizsalakkal és sisakdíszszel szemben, hibás a takarók színeinek megválasztása a címerről színeivel szemben, de viszont e szép hajlású takarók, a címerről háttérének díszítésével mintegy egygyé olvadva, keeses virágornamentikává alakulnak.

A másik címerről szintén 1418-ban kelt. Zsigmond király Konstanzból hazatérő útjában Passauban Szt. Erzsébet napján adományozta azt Olsvay Jánosnak, Geraldfalvy Pálnak és Engi Máténak. A címerről balra dőlt, veres paizsban arany sakkfigura, kettős lófejjel (Roch). Sisakdísz: balra fordult, növekvő, hosszú bajuszu és szakállu ősz férfialak, fején turbán, hat (veres-fehér) strucztojjal, lelógó hosszú fehér fátyollal, bő veres kaftánban, jobbában aranymarkolatu, szélespengéjű, görbe kardot tart. Takarók: veres-arany.

Ezen címerről már csak azért is érdekes, mert egyetlen a magyar heraldikában, melynek paizsalakja, mint az az elmosódott festésben még némileg kivehető, sakkfigura. A Siebmacher-féle címerrőlkönyvben a paizsalak nem volt feltüntetve, de azóta újólág nagyítóüveggel megvizsgálván az eredeti festményt, az elmosódott körvonalakban még kivehető a három lépesős alapzat, a kettős sörényes lófej s két oldalt egy-egy kinyújtott láb.

Ezen kettős lófejű sakkfigura — a műnyelven Roch — a középkorban a XVI. században divatba jött s a ma is használt bástyát vagy tornyot helyettesítette. Ős alakja a Jánus-

fej levén, kettős lófejjel, néha kettős számárfejjel (Eseloher címér), a heraldikai liliomnak talpazatra helyezett két felső levelével vagy kettős kosszarvval is ábrázolták. A ritkább címéralakok közé tartozik külföldön is.

Czímerünk sisakdísze épen maradt reánk, keleti férfit ábrázol, egészen úgy mint részleteiben mesteri kivitelű, valódi miniatűr műremek s úgy kosztümtani, mint fegyvertani szempontból érdekes. Mesterének vonásaira ismerünk a lászlókarcsai Török, Chapy s Nagymihályi címerekben.

A harmadik címérlevél Pármában kelt 1432-ben. Egy abaujvármegyei régi kihalt család sarja, Mérai Miklós nyerte azt adományban a maga, testvére s rokonai részére. A címér balradólt, kék paizsban balra fordult, veressel fegyverezett gólya, csőrében nyaka körül tekeredett barna kigyót tart. Sisakdíz: balrafordult, repülésre kész, veressel fegyverezett gólya. A takarók színe kék. Rajzát a családokról szóló fejezet kezdőképe gyanánt adjuk.

E címért is megrongálta az idő, a sisak, a takarók nagyrészen elmosódtak, de ily állapotában is feltűnik heraldikailag kifogástalan kompozíciója s kiváló technikája, mely olasz mesterének magas művészetét mutatja.

Jászóvár
környéke.

A monostort terjedelmes gyönyörű kert övezi. Ezen túl északra van a major a cselédlakokkal, istállókkal és egyéb gazdasági épületekkel, kissé távolabb egy malom, még tovább, mintegy negyedóránnyira, a legjövendelmzőbb ipartelepe, a poeskaji vasolvasztó, a gőzfűrés, tovább, de már a felső-meczenzefi határban, a vasércben gazdag Lucia-bánya.

A monostortól nyugat felé, a kert tőszomszédságában van az istálló, odább az ugynevezett kis-tó, míg kissé délnek tartva, eljutunk a jászaiak legszebb üdülőhelyére, a kies Tapoleza-völgybe, szép nagy tavával, melynek mindkét partján jól gondozott sétautak vezetnek lombos erdők árnyékában. Órahosszat sétálhat itt az ember a kanyargós ösvényeken, melyek majd erdőben, majd a rét virágai közt, majd a pisztrángos patak mentén kigyóznak. A völgy végén hatalmas lombsátor alatt, szikla torkolatából ömlik a nagy-forrás tiszta vize, mely mindjárt ott a kútfőnél tóvá szélesedik, míg tovább a hegy meredek oldalából időszakos források nyílnak meg, melyek vizesésként zúgnak alá. A völgy déli oldalában kigyózó út mentén van a kispapok esimes tekepályája, tovább a prépostság borospinceje, még tovább, erdők sűrűjében, fiatal fenyő árnyékában, a fallal, vasrácesal bekerített prépostsági temető.

A sírkertből tovább vezet az út a prépostsággal szemben emelkedő 354 méter magas Sziklahegyre, a tornai mészfensik északkeleti nyúlványára, hol a Róbert Károly által emelt várnak még néhány jelentéktelen falmaradványa látható. Innen erlagadó látvány nyílik a távolba. Délre a kis Debród tornya csillog, innen balfelé a prépostság pusztája Hetény, távolabb Szepsi s a Cserhát siksága; keletnek Rudnok a fürdőjével, északra erdős hegyek tövében Jászó-Mindszent, nyugatra felhőbe nyuló bérczek, míg lábunknál a város és a prépostság remek panorámája.

Ennek a sziklahegynak oldalában, jó magasan tátong a *jászói barlang*, Jászói barlang. melyet 1846-ban Richter prépost tett járhatóvá; ugyanő eszközölte a barlang mérnöki fölvetését is ifj. Prybila által.

Azelőtt valószínűleg csak igen gyéren látogathatták a barlangot; mindamellett nem lehet kétséges, hogy a háborus idők viszontagságainak közepette, a tatárjárás alatt, valamint a török háborúk és a Boeskey- meg Rákóczy-féle harcok idejében a lakosságnak menedékhelyül szolgált a barlang, melynek szájánál még erődítési nyomok is láthatók. Belsejében 1878-ban br. Nyáry Jenő és Thallóczy Lajos próba-ásatást rendeztek s ez alkalommal több neolith-korbeli sima vagy egyszerű díszítésű, de azért izléses, szép bronzkori s öblös, izléstelen vaskorbeli edénytöredékeket leltek. De találtak még ívezeti díszszel kiczifrázott jól kiégetett agyagból készült olyforma edénytöredékeket is, a minők Aggteleken fordulnak elő s melyeket ősmagyar időbeli gyártmányoknak tartanak.

A barlang több, messze elágazó, de javarészen még ki nem kintatott ágból áll.

Az elég tágas bejáraton egy kezdetben emelkedő talaju csarnokba jutunk, melynek boltozata kiürt formában van áttörve; mintegy ötven méterrel odább szűkül a barlang és csak egy keskeny hasadékon át jut az ember a falépcsőhöz, mely a barlang mélyebb belsejébe vezet. Körülbelül 16 méternyi leszállás után keskeny síkatorba jutunk, mely annyira

alacsony, hogy néhol csak meghajolva juthatni át rajta. E helyen állati csontok, nevezetesen a barlangi medve csontjai találhatóak. Ezen a kanyargó sikátoron lefelé s több kikutatlan barlangág szádja előtt elhaladva, meglehetősen tágas csarnokba érünk, melyet leomlott hatalmas sziklák két részre osztanak. Az első, nagyobb üreg mintegy 12 méter magas kupolaszerű boltozattal bír, melyről több sajátságos alakú, szalonnaoldalakra emlékeztető s így is nevezett szikladarab csüng alá. A csarnok fenekén két mélység tátong; ezek egyike járhatatlan, a másikba azonban 20 méternyire le lehet szállni s itt egy körülbelül 50 méter hosszú ágba juthatni. A leszállás egyébiránt igen fáradságos és nem veszélytelen. A csarnok fenekén levő két kutnak a tetőzetten egy-egy fölfelé irányult kürtő felel meg. A hátsó üreg jóval kisebb, fenekéről csipkés és csucos szikladarabok meredeznek fölfelé. Az eddig bejárt üregekben még sehol sincs cseppkő, falaiak számos név és egyéb felírás borítja; az üregek fenekét denevérguanó lepi el.

Egy 40 méter hosszú, keskeny folyosón a 12 méterrel mélyebben fekvő Kis-templomba jutunk, melyet már cseppkő-alakzatok díszítenek. Oldalfalai mentén számos stalaktit-oszlop emelkedik a hófehérségű hullámos tetőzetig, egy helyen dús redőzetet utánzó cseppkő-alakzat nyulik ki a falból, az u. n. Trónmennyezet; egy kerek, ablakszerű nyíláson át a barlang egy másik üregébe tekinthetünk, melyben az Orgona van, egy orgonasipokra emlékeztető cseppkő-oszlopból álló képlet.

A barlangnak egy meredeken emelkedő, mintegy 3 méter magas üregéhez a bejáratot két hatalmas cseppkő-oszlop mutatja, melyek közül a bal felül álló a Krisztus sírja, a másik 4 méternyi átméretű pedig a Mária szobra. Ezeket elhagyva és az u. n. Sekrestye előtt is elhaladva a Nagy-templomba jutunk; ennek talaja majdnem vízszintes, de a cseppkőalakzatok szépsége tekintetében korántsem ér föl a Kis-templommal. A Nagy-templomból egy sikátor vezet a barlang legszebb részébe, az u. n. Szívkamrába, mely nevét onnan vette, hogy egy tudós látogató az e barlangrésznek tetejétől a fenekéig érő oszlopesoportozatokat a szívkamrák trabekuláris izmaihoz hasonlította.

Visszatérve a Nagy-templomba, ebből egy 50 méter hosszú, keskeny folyosóba juthatunk, melyben jobbadán csak kúszva haladhatunk a kutig, hol az eddigelé ismert barlang végét érjük el. De éppen ezen a tájon tátong még elénk számos nyílás, megannyi bejárat egy-egy még ki nem kutatott ágba. Ezek a nyílások a visszavezető út föltalálását nagyon megnehezítik.

Abból a folyosóból, mely az előbb említett csarnokból a Kis-templomba vezet, balra egy másik sikátor ágazik ki; ebből egy 6 méter magas lábtón leászva, a barlangnak egy igen kietlen részébe jutunk. A tetőről lecsüngő sziklatömbök, mintha minden pillanatban nyakunkba szakadnának, a talajt pedig a már leomlott sziklák törmelékéből álló hegyek borítják.

A sziklatömegek közt még mélyebben fekvő barlangrészekbe juthatni, míg végre nagy fáradság árán elérjük az u. n. Szőlőhegyet, melynek stalaktitjai fürtalaku cseppkövekből állanak.

E leirt nagy barlanggal majdnem egy magasságban van még egy kisebb, tojásdad átmetszetű és kettős bejáratu, tovább délre még egy egészen kis barlang.

Végezetül ide igtatunk a prépostság gazdaságáról s személyzeti viszonyairól néhány általános adatot.

Az egyesített hármass prépostságnak négy vármegyében, u. m. Abauj-Tornában, Biharban, Gömörben és Zemplénben levő összes birtoka 39,847 katasztrális holdra terjed. Ebből Abauj-Tornamegyére 16,119 k. hold esik, melyből 298 hold bérletben van, 35 hold belsőség, 11,701 hold erdő s csak 4085 hold a mezőgazdaság területe.

A gazdasági kerületek egy-egy képzett tiszt vezetése alatt, forgó rendszerben műveltetnek s a követelményeknek megfelelő felszereléssel rendelkeznek.

A prépostság jövedelmi forrásai közt jelentékeny szerepet játszanak az egyes iparágak is. A téglagyár Jászón jó minőségű téglákat, cserépszindelyt és alagesöveket éget.

A vasipar áll egy kohóból, mely nyers vasat termel, havi 900 métermázsa mennyiségben; továbbá több, a Bódva mentén álló hámorból, melyek-

Prépostság
személyzete
és gazdasága.

ben a meczenzéli bérlők messze földön híres kapákat gyártanak. Legtöbb jövedelmet hajt a Felső-Meczenzél határában fekvő dúsgazdag vasbánya, melynek kiaknázását a salgó-tarjáni vasmű-részvénytársaság vette kezébe. A termelt vasérczet a társaság a Gömörmegyében levő likéri kohó telepein dolgozza fel.

A kitűnően kezelt erdőgazdaság jövedelmének fokozása céljából fenntart a rend egy gőzfürészt is, hol a tölgyrönkfát padlódeszkákká és parketté dolgozzák fel.

A rend összes személyzetének jelenlegi létszáma 108; ezek közül 1 prépost-praelatus, 80 áldozópap, 27 növendék. A rend vezetése alatt áll egy hittani intézet, egy tanárképző, három főgimnázium, egy konviktus, tizenkét plébánia, huszonhárom templom és kápolna, két országos levéltár, tizenhat kegyúrasági hitközség.

A JÁSZÓI PRÉPOSTSÁG POCSKAJI VASHÁMORA.

NAGY-IDA.

AKANYAPTAVÖLGY keleti szélén, Kassától délnyugatra, 20 kilométerre az Ida-patak mellett fekszik *Nagy-Ida* mezőváros, nagyközség. Kassával egyenes országuti összeköttetésben áll, azonkívül állomása a kassa—tornai vasutnak, mely Bárczán és Enyiczkén át kanyarodik Nagy-Ida felé. 319 házból áll; lakosainak száma 1835, kik esekély töredéken kívül mind magyarok, két harmadrészben katolikusok, egyébként különböző felekezetekre oszlanak. A katolikusokon kívül a reformátusoknak is van templomuk, a nagy számmal levő, az összes lakosságnak 10°/_o-át képező izraelitáknak imaházuk. Van posta- és táviró állomása. Vásárai rendszeren népesek szoktak lenni.

Multja.

Nagy-Ida régi abaujvármegyei község. 1397-ben I dai Chyrke Péternek birtokai voltak Mislólán és Széplakon, melyekből földet ajándékoz a kassai zárdának. Az 1424-iki adóösszeírás szerint Nagy-Idán, mely már akkor Perényi-birtok volt, 90 portát irtak össze. A most kisebb lakosságú Szepsi, jóval nagyobb volt nálánál, mert ott akkor 180 portától fizettek adót. Várát a Perényiek építették. Valószínűleg egyszerű földsánczczal és vizárokkaal volt körülvéve, melyet az Ida látott el vízzel. Itt időzött éppen Serédy Gáspár, I. Ferdinánd kassai paranesnoka 1536. decemberben, midőn Zápolya János hadai, megnyervén Serédy alparanesnokait, Kassát megszállották. Kassa után Nagy-Ida is Zápolya hatalmába jutott. 1556-ban Puchaim Kassa ellen akarván nyomulni, először Perényi várát, Nagy-Idát támadta meg. Perényinek nem lévén rendes katonasága, ezigányaiaval vitézül védelmezte a várát. Husz napi ostrom után, a védőknek elfogyván puskaporuk, Puchaim augusztus 17-én bevette a várát, melyet földig lerombolt.

Vár.

A várépületnek mamár nincs maradványa; sánczvonala és árkolása azonban elég tisztán kivehető még ma is. Fekszik a községtől északra, az Idapatak egy hajlatában, Tóth Sámuel gépész birtokán. Területe nem lehetett nagy. A tulajdonos által gazdasági célból tett ásatások alkalmával előkerült sáncz-átmetsetek megégett rőzse maradványait hozták napvilágra; a rőzserétegek közt az égés világos jelét mutató agyagrétegek feküsznek. A vár mögött levő dűlő ma is Vártáblák nevét viseli; szemben egy kis dombot pedig Táborhelynek hívnak.

Czigányok.

A vár nem épült fel többé. Hagyományos ragaszkodással beszélnek róla az itt lakó cigányok, sőt jogos örökségüknek, a nagy-idai lakosokat bitorlóknak tartják. A város szélén, a temető és a vasutállomás szomszédságaiban van e cigányoknak néhány vityillóból álló telepe. Ezeket a

kalyibákat maguk rakják. A szalmát, ha kalyibáikat fődik, csak úgy hányják föl a tetőzetre. Fejedelmi ivadéknak mondják magukat, a mi természetesen nem egyéb, mint fennhéjázás; nem különben a hiszékeny ivadéknak tetszetős mese, hogy a vár területén nagy kincs van elásva, melyet fejedelmük rejtett oda számukra. Ez a mesebeli kincs tudvalevőleg mindenütt kísért a nép fantáziájában, a hol régi vár állott valaha.

Nagy-Ida a Zápolya-uralom kezdetén szintén áttért a protestáns hitre, s ezzel megszűnt régi plébániája. Az ellenreformáció alatt lakosainak nagy részét megint áttérítették, s 1742-ben plébániáját is visszaállították, miután a helység a gróf Csáky-család birtokába jutott. A Csákyak építették a múlt században, a ma is létező, jelenleg br. Schell Rezső tulajdonában levő kastélyt, mely a város közepe táján, az Ida-patakra dülő terjedelmes park elején áll. A kastélyban van egy külön kápolna, a Csákyak sirboltjával és érdekes, régi képekkel.

NAGY-IDA. — BÁRÓ SCHELL REZSŐ KASTÉLYA.

SZEPSI.

BÓDVA- és a Kanyaptavölgy találkozási pontján, Kassától 30 kilométernyire délnyugatra fekszik Szepsi városa, mely hosszan nyúlik el a Bódva mellett. Székhelye a csereháti járásnak, mint ilyen a szolgabírósnak; van járásbírósnak, telekkönyvi hivatala, adóhivatala, pénzügyőri- és esendőr-örsparancsnoksága. Kiinduló pontja a felső-bódvavölgyi (szepsi-meczenzéfi) szárnyvasutnak. Posta- és táviróállomás. Tulajdonképpen csak két utcából áll, 330 házzal. Lakosainak száma 1765, köztük

SZEPSI.

1640 magyar, 44 német, 57 tót. Vallásra nézve 1120 r. katolikus, 526 ev. református, 94 izraelita, a többi egyéb felekezetű.

Templomok.

A városnak két temploma van, a régi róm. kath. és az újabb református. A XIV. században esúcsívesen épült r. kath. templom a többszörös megújítás alatt sokat veszített eredeti jellegéből, s a 3 hajós esúcsíves építményből csak a szentély maradt meg régi alakjában. E templom, mely hajdan erősség volt, ma is fallal van övezve. Képét a vármegye történetét tárgyaló részben közöljük. A város házainak egy része ugyanazt az építészeti típust mutatja, mely a közeli Meczenzéf házait jellemzi, a mi fenntartja a Szepességről ide költözött egykori német telepesek emlékét. Erre vall a város neve is. Németül Moldaunak, valamint a Bódva vagy Boldva folyót is

Moldaunak, moldaui viznek nevezték. Ebből lett valószínűleg a nép ajkán a rokonhangzású Boldva. Jellemző az is, hogy a házak pinczeajtái nem az udvarra, hanem az utcára nyílnak. Ez az építési mód még abból az időből származik, midőn Szepsinek virágzó borkereskedése volt. Nemesak saját termésével kereskedett, hanem nagy tranzitó-forgalmat közvetített hegyaljai borokkal is. Minthogy háboru idején a szepsi gazdák szekerekkel tettek szolgálatot, a múlt század második feléig Szekeresfalvának nevezték a várost.

Szepsi multja.

Szepsi, Zsigmond korában már virágzó helység volt. A XV. században kezdődő zivataros időkben akkor szerepel először, midőn a cseh Giskra megszállja, erődöt épített, melyből őrsége ki-kicsap a Bódva völgyének lakosaira, hogy megsarcolja őket. 1449-ben Hunyadi János Giskra ellen indulván, elfoglalta s földig lerombolta erődjét.

A török háborúk, szabadságharcok és a vallási villongások alatt Szepsi sorsa lapda volt az egyes pártok és hadak kezében. A Torna birtokáért vívott harcok tüzeit mindannyiszor meg kellett szenvednie Szepsinek is, a mi megakasztotta természetes fejlődésében; pedig topografiai helyzeténél fogva, mint a Bódva-völgy kulcsa, bár Abauj-Torna vármegyé-

SZEPSI. — A FŐUTCZA A REFORMÁTUS TEMPLOMMAL.

nek kisebb mezővárosai közé tartozik, ma is meg vannak kellékei arra, hogy környékének élénk forgalmi góczpontja legyen. Lakosságának túlnyomó része a hitújítás kezdetén szintén protestánsná lett; de az I. Lipót kormánya alatt Kassáról kiindult ellenreformáció legtöbbjét ismét visszatérítette. A népmonda szerint úgy mint Tornán, itt is a Herkó Páter néven ismert szendrői barát lett volna a főtérítő.

Mint a népszámlálás adatai mutatják, ma ugyszólván teljesen magyar. az alig 5% idegen ajku is már eltűnik a magyarságban. Társas életét a polgári kaszinó s a kath. olvasóköri, meg a tűzoltóegyesület eleveníti; a nagyrészt kisiparosokból és kisgazdákból álló polgárság hitelgényeit a takarékpénztár és egy hitelintézet elégíti ki. A szegényekről és betegekről a szegények-háza gondoskodik. Iskolája hat osztályu.

A várostól nyugatra, a tornai uton van kis fürdője; a Szöllőtető-hegy oldalában (szintén nyugatra a várostól) említésre érdemes egy barlang, mely még nincs kikutatva. A kik behatoltak az üregbe, meglehetősen nagy kiterjedésűnek mondják. E barlang „Barátlyuk“ elnevezés alatt ismeretes és a népmonda azt tartja felőle, hogy a 9 kilométerre fekvő tornai várral alagut kötötte össze.

SZIKSZÓ.

RÉGI város fekszik Abauj-Torna vármegye déli részén, Borsod vármegyével határosan, a K. hosszúság 38° 36' (Ferrotól), az É. szélesség 48° 12' alatt, Kassától 67 kilométernyire. Nagyságra nézve Abauj-Torna vármegyének második helysége. Nagyközség. Lakosainak száma 3893, kik 36 kivételével mind magyarok. Vallásra nézve van róm. kath. 1143, gör. kath. 247, ev. ref. 1707, ág. ev. 49, izr. 739. A város határában foly a Bársonyos, melybe a városon keresztül futó Mánta-patak torkollik. Vasuti, posta- és táviróállomás; székhelye a szolgabiróságnak és kir. járásbiróságnak. Van két temploma és egy zsinagógája. A katolikus templom újabb, 1780-ban épült; a református templom azonban még a XV. századból származó esúcsíves építmény, melyet valószínűleg a csehek emeltek. Kőfala mely még ma is fennáll, erődé alkotta, mely nem egyszer sikeres védelmet nyújtott a lakosoknak. A községben van r. kath. és ev. ref., valamint izraelita felekezeti népiskola és községi óvóintézet; továbbá kórház, takarékpénztár és egy más hitelintézet, olvasókör és tüzoltó-egyesület. A vasuti állomástól a városba vezető uton, a budapesti országut keresztezésében áll egy kastély, mely a múlt század elején épült. Előbb a Perényi bárók, majd az Eszterházyak birtokában volt, s a vármegye 1848–49-ben, miután Schliek megszállotta Kassát, itt tartotta üléseit. 1860-ban a gróf Csáky család tulajdonába került a kastély s jelenleg Hunyady-Csáky Sarolta grófnéé. Ebben a kastélyban fogadta 1783-ban II. József császár Abaujvármegye küldöttségét, mely őt kassai útjában a vármegyébe léptekor üdvözölte. A kastély ábráját más helyen közöljük.

Kastély.

Őskori telep.

Szikszo multja.

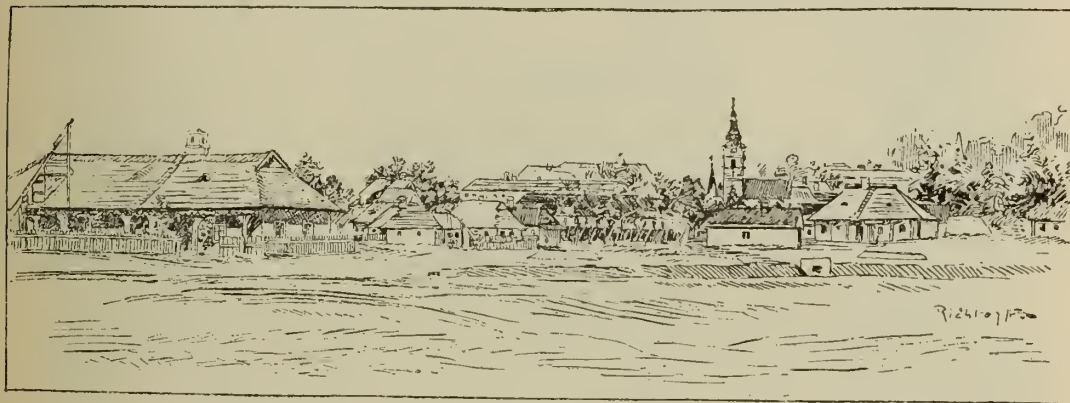
Szikszo fölött a Magyarhegyen őskori telepet találtak; de a mai helység is már régóta szerepel a történetben. Nevét állítólag sziksós talajától kapta; szíkes legelői ma is szép gulyákat nevelnek. Szikszo ismeretes volt már a XIII. század elején; a huszita csehek, mint említettük, a XV. században már templomot építettek itt. A város rövid idő alatt annyira növekedett, hogy északon egy második városrész is épült, melyet Kis-Kassának hívtak. Zsigmond idejében női kolostor is állott már a mai Szt. Anna utczában. A gyakori portyázóktól sokat szenvedett a kolostor, melyet egy ízben felgyújtottak s az apácákat megfutamították. Ezek a templomierődbe menekültek.

A gyakori támadások miatt a szikszoiak körülsáncolták magukat. A sánczok 1844-ben még megvoltak, de az árokban összegyülemlt esővíz egészségrontónak bizonyult, miért is a sánczokat betemették s a hidakat lerombolták. Két hid romja ma is látható. A reformáció kezdetén a

lakosság nagy része áttért az új hitre. Az akkori földesurak, a Perényiek megkönnyítették hathatós befolyásukkal az új hit terjedését. Az utolsó Perényi, a ki a kath. templomot építette, ismét katolikussá lett. Halála után két részre szakadt a birtok; az egyik rész az Eszterházyaké, a másik a Csákyaké lett; az Eszterházy-birtokot azonban 1860-ban Csáky Sarolta grófnő vette meg 120,000 forintért.

A Perényiek áttérítvén a tekintélyes nagyságu várost az evangélikus hitre, mindjárt kezdetben több nevezetes hithirdető támadt ott; így Szikszai Pál, Zrínyi Miklós predikátora, Szikszai Fabriczius vagy Kovács Balázs, a ki a kassai zsinaton együtt vitázott Károlyival Egri Lukács ellen, Siderius Szikszai János, a sideriana catechesis szerzője, Siderius Szikszai István, sárospataki professzor stb. Benezédi Székely István, kath. plébános 1548-ban, egyes források szerint a Perényiek kényszerítésére szintén protestánsná lett. De Szikszó ekkor még Luther tanát követte, csak az 1562-ben tartott tarezali zsinat után, mint azt Kiss Áron megírja a „Zsinatok a XVI. században“ művében, mikor az egervölgyi és tiszavidéki protestánsok elfogadták Kalvin tanát, lettek a buzgó lutheránusok Perényi Gábor akarata ellenére reformátusokká, úgy mint a Kalvin tanához csatlakozó többi hernádvölgyi magyar község.

A törökök elfoglalván Füleket várát, Szikszóra nehéz napok következtek. Velizán füleki bég 1558-ban 3000 emberrel portyázó hadjáratra indult és Szikszót is utjába ejtve, kifosztotta. 1567-ben Hasszán pasa,

SZIKSZÓ.

ismét Fülekről jövet, a mártonnapi vásár alkalmával csapott Szikszóra és 2000 embert vitt fogságba. Rákóczy Zsigmond szendrői kapitány azonban Prépostvári Bálint kassai hadnagygyal Vadásznál utolérte a martalócz csapatot s 600 törököt levágván, kiszabadította a foglyokat. 1576-ban a háborus inséghez éhség pusztítása járult; a lakosokra oly nagy szükség nehezedett, hogy fűvel és elhullott állatok húásával voltak kénytelenek táplálkozni. 1588-ban Szikszó vidéke a törökök hatalmába kerülve, Szinán budai pasa adót vetett ki rá, melyet az inséges évek miatt nem bírtak megfizetni a lakosok. Szinán Kara Ali béget küldte a felvidéki városok és Szikszó megsarczolására. A törökök a várost felgyújtották, de a Rákóczy Zsigmond vezérlete alatt egybegyűlt, Serényi Mihály, Rothaler János, Raibicz Albert és Drugeth István vezette csapatok szétverték őket. Kara Ali maga is elesett, vele mintegy 1700 török. Számos török futása közben a Sajóba veszett; a felháborodott lakosok is sokat öltek meg, a kiket a Vadász felé vezető úton temettek el, közel a patakhoz, mely helyet máig „Törökhalom“-nak nevezik. A város határában egyes dülők nevei szintén a csatának emlékei. Így a Nyulmáj és Heling dülők a csatában résztvett német vezérek elferdített nevei.

A következő században a hadak utjába eső Szikszó igen sokat szenvedett úgy a törökkel folytatott, mint a császári hadak s a magyar fölkelő seregek közt meg-meginduló harcok miatt. Hol egyik, hol másik sereg sarczolta meg. Az örökös félelemben élő lakosság megmentett vagyunkáját a

Csapások.

templom körül felállított bódékba rejtette el. 1688-ban egy ilyen bódé meggyült, a tűz elharapózott s a lakosok vagyonával együtt a templomot is elhamvasztá 1697-ben Vademont császári vezér katonái zsákmányolták ki a várost, 1698-ban pedig ismét megsarczolta a német sereg. 1703-ban Szikszó Rákóczy Ferenczhez csatlakozván, Rabutin császári tábornagy 1706-ban Erdélyből Kassára jövet, fölégette. Ekkor megint elpusztult a templom. A lakosok Szendrő felé az erdőbe menekültek.

Alig multak el a háboru iszonyatosságai, pestis tört ki, melynek 800-nál több lakos esett áldozatul.

III. Károly alatt nyugodtabb élete kezdődik Szikszónak, noha régi gazdagságát és jelentőségét nem nyeri többé vissza. Az ellenreformáció dacára sem háborgatták a reformátusokat templomuk birtokában, ámbar II. József türelmi rendeletéig, sőt azután is hivatalos részről többszöri zaklatásnak voltak kitéve. A katholikussá lett Perényi Gábor a város földesura, a ki Ugo csában lakott, 1743-ban Szikszóra menekülvén a pestis elől, itt 1747-ben kath. plébániát alapított. Az első plébános Jászai István lett. Ettől fogva a kath.

A SZIKSZÓI REFORMÁTUS EGYHÁZ SZENT EDÉNYEI.

vallás, melynek terjesztésében külön misszionáriusok is buzgólkodtak, ismét tért kezdett foglalni.

1848.

1848. december 28-án harci lárma verte föl a város nyugalmát. Mészáros hadügyminiszter vonult Schlick ellen Kassa felé. Szikszónál előnyt nyert ugyan a honvédsereg, de Kassánál ismét szerencsétlenül járt, mint három héttel azelőtt, s a megvert sereg Szikszón keresztül húzódott vissza a Sajó mögé.

1848. után.

1852-ben óriási csapás érte a várost. Május 18-án az alvégen kigyult egy ház és a rettenetes szélben rövid idő multán 474 épület pusztult el a ref. templommal együtt. Magának a ref. egyháznak 70—80,000 forint kára esett.

Ez a csapás nem volt egyetlen, mely ebben a században a várost érte. 1813-ban a Hernád és Bársonyos áradása döntött romba sok házat, 1831-ben a kolera több mint 300 lakost ragadott el; 1845-ben pedig a patak hirtelen áradása söpört el 125 házat és 36 istállót.

A sok csapás okozta anyagi veszteség és azon körülmény, — hogy az 1850. évig virágzott algimnáziumot az abszolút kormány eltörölte, érthetővé

teszi, hogy a város nem bírta meg a rendezett tanácsu városi szervezettel bíró kiadásokat, hanem átalakult nagyközséggé. Az 1873-iki kolera is erős veszteséget mért rá; 272 személy halt meg abban az évben, míg a szülöttek száma csak 82 volt.

Ez az év számbelileg is erősen megfogyasztotta a lakosságot, mely 1870-től 1890-ig mindössze csak 81 lélekkel szaporodott. 1856-ban 3461 lakosa volt, 1870-ben 3796, 1890-ben 3877. Legnagyobb arányban szaporodtak a görög katolikusok; 130-ról 247-re; azután az izraeliták, 589-ről 739-re. A r. katolikusok száma csak 14-gyel több, 1129-ről 1143-ra emelkedett. Fogyott ellenben a reformátusoké 178-czal, 1885-ről 1707-re csökkenvén, az ág. evangélikusoké, a kik 1870-ben 52-en voltak, 1871-ben csak 41-en.

A község közelében levő Magyarhegy és a Szöllőhegy a hegyaljaihoz hasonló jó bort termelt azelőtt. A kipusztult szőlőket új ültetésekkel kezdik pótolni.

Megemlítésre méltók, mint régi emlékek, az ev. ref. egyház tulajdonában levő tárgyak közül a következők; egy kacsas-orrú ezüst keresztelő kanna a következő felirással; „Egregii Laurentii Nagi de Vámos, relicta Barbara Tót et Egregii Johannis Nagi de Geszti, relicta Anna Király earumq. heredes usibus sacris in Ecclia Szikszoviensi me consecrarunt Past. Ecclae Gasparo Gellei an 1631. Auro ornavit Johannes Muszka et Cons. Marie Kappan 1639.“; egy aranyozott ezüst tányér következő felirattal: „Hoc opus fieri curarunt G. D. Sigismundus Szemere et consors Catharina Teöreök.“ Egy kis ezüst tányér e körirattal: „Baltha M. Past. Szikszóviens, uxor ejusdem Susanna Szántai, evang. filia Sophia Debreczeni Templo usibusq. sacris me consecrarunt. Ao 1622.“ stb.

Hunyady grófné kastélyában érdekes régi arcképek gyűjteményét őrzik; ezek közt Balassa Bálintnak, a törökök elleni harcban 1594-ben elesett egri várkapitánynak és magyar költőnek, Balassa Imre erdélyi vajdának, Balassa Zsigmond, a szintén 1594-ben elesett Balassa Ferencz tokaji várkapitánynak, a gúnyirattal üldözött, híres, hatalmas „áruló“ Balassa Menyhértnek arcképét.

Népmozgalom.

Ref. egyház
kincsei.

Régi képek.

STÓSZ.

SZABADALMAZOTT bányaváros, nagyközség. Abauj-Torna vármegye észak-nyugati sarkában, a szepesi határon, Alsó-Meczenzéftől 10 kilométernyire, a Bódvavölgy fejeénél. 1881 évben csatoltatott át Szepesmegyéből. Területe 5448 kat. hold. Van 202 háza, 1061 lakosa, kik 51 magyar és 15 tót kivételével németek. Vasutja még nincs, azonban a szépsi-meczenzéfi vonalnak Stószig való kiépítése tervbe van véve. Postája van, távirója Alsó-Meczenzéf.

Köröskörül a Gömör-szepesi érzehegység 1000 métert meghaladó magaslatai környezik, északról az 1063 m. magas Fecskehegy, nyugatról a Szomolnoki hegygerincez, délről az 1046 m. magas Stumpenberg; délkeletre a 949 m. magas Szarvashegy.

Stosz multja.

Stósz régebben Hegyaljának nevezték, de II. Rákóczy Ferencz szabadságharcza után a rendszeres németesítés korszaka következtén, ennek a helységnek nevét is elnémetesítették. Lakosainak kétharmadrésze róm. katolikus, harmadrésze ág. evangélikus. Földműveléssel, bányászattal, de túlnyomólag kőgyártással foglalkoznak. Hajdan híres bányaváros volt, sőt még a múlt században az u. n. Feketevölgyben réz- és ezüstbányái voltak, melyek azonban egytől-egyig beomlottak. Rézműves czéhe az egyetlen volt az országban, ide tartoztak az ország összes rézművesei. Az egész környéket óriási mennyiségű réz-salak földi, melyet az idők folyamán gyepréteg vont be. A 60-as években még számos család élt abból, hogy e salakot újra átkutatta és kiolvasztotta.

Stosz multja még régibb mint Meczenzéfé. Dülői közül a „Portsche“, „Högen“, „Windischdörfel“ és „Beksboden“ olyan helyeket jelölnek, melyek már a község megalakulása előtt lakottak voltak. Szabad bányavárossá II. Rákóczy Ferencz emelte, annak elismerésül, hogy a stósziaiak mindig a Rákóczyakat támogatták. E szabadalmat később eltörölték, de azért ismét visszanyerte a város.

Templomok.

Róm. kath. temploma egyike a vármegye legrégebbi építészeti emlékeinek. A XIII. században épült, a XV. században restaurálták, tornyát pedig 1611-ben újjáépítették. Az ág. ev. templom 1789-ben készült.

Kőgyár.

A város nevezetessége Wlaszlovits József kőgyára, melyet 1827-ben alapítottak. Jelenleg 12,800 négyszög méter területen tizenkét épület áll, melyekben 85 munkás egy 50 lóerejű gőzgép és egy 25 lóerejű turbina által hajtott gépek segítségével naponként 400 tuczat kőst tud előállítani. E kőst gyártmányait Amerikába, Kis-Ázsiába, Romániába,

Szerbiába, Bulgáriába, Törökországba és Németországba is szállítja. 1895-ben építették a gyárhoz a kovács- és köszörű-mintaműhelyet, mely a kormány támogatásával létesült és az említett gyáros vezetése mellett hivatva van a stószai késműipart az eddiginél nagyobb mértékben emelni. Főszerelése a következő: 8 nagy köszörűkő, 24 esiszológép, 3 pörölymű (Fallhammer), 1 légnyomású kalapács, 1 excenterprés, 1 késhenger, 12 tüzhely, 6 nagy ventilátor és különféle kisebb munkagépek. A műhely egy anyagraktárral és egy szerszámkészítő műhelylyel van összekötve.

E telep a legnagyobb késgyár lévén az országban, érdekesnek tartjuk a késgyártás lefolyását és a gyár berendezését is ismertetni. A kovácsműhelyben, mely 3 kalapácsművel, egy excenterpréssel, 6 kézi préssel, egy fűrőgéppel, egy esztergapaddal és egy körfűrészszel van felszerelve, végzik a pengék kovácsolását és edzését. A zsebkésekhez való pengék nagy aczélemeztáblákból készülnek, melyeket a pengék hossza szerint vagdálnak szét. Az excenterprés a kellő pengealakot adja a levágott lemezdaraboknak. E pengéket azután egy könnyű rúgó-kalapácsal kikovácsolják s egy másik géppel véglegesen kiformálják, végükön kilyukasztják, azután edzik és kiegyenisítik. Ugyanitt készülnek a zseb-

STÓSZ. — A WLASZLOWITS-FÉLE KÉSGYÁR.

kések rugói és belső oldalrészei, hasonló eljárással. Ide nyílik a köszörülő műhely, hol 5 óriási kőkorong köszörüli a pengéket. E helyiség fölött fekszik a pengecsiszoló-terem 12 csiszoló-géppel. E fölött van a kikészítő műhely, a hol a kések nyelét csiszolják és fényesítik. Itt 2 körfűrész, 3 csiszoló, 2 élesítő és egy fűrőgép működik.

Ez épületben van még a szerszám-műhely is, a hol a gyártáshoz szükséges eszközök készülnek. A nyélkészítő műhelyben 4 gép préseli a nyeleket szaruból. Ebből nyílik a félgyártmányok két raktárhelyisége, mely után a felszerelő műhely következik, ahol az egyes részeket egy rúgókala-pács, két prés és két lyukasztó segítségével egybeállítják. Van itt még egy kézi kovácsműhely, 5 raktárhelyiség nyersanyagoknak, hulladéknak és szénnek, továbbá turbinaház, gépház és csomagoló helyiség.

Stószon van Komporday Róbert késgyára is, mely kisebbszerű ugyan, de szintén jó és versenyképes árut gyárt.

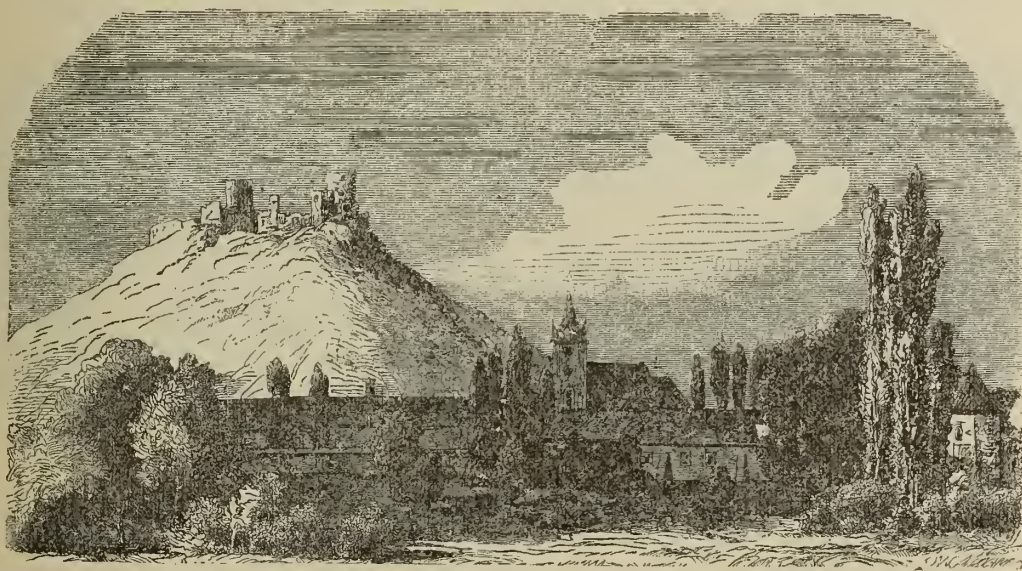
A Stószhoz tartozó fűrdőt más helyen ismertetjük.

TORNA.

TORNA városa, a legujabb időkig létező Tornavármegyének egykori székhelye a Bódva és a Torna völgye találkozásánál fekszik. Lakosainak száma 1468, a kik közt az 1891-iki népszámlálás 56 németet és 14 tót talált; a többi mind magyar és túlnyomó részben katolikus. Jelenleg a tornai járás, szolgabíróság és járásbíróság székhelye. Végállomása a kassa-tornai vasútnak, melyet azonban tovább építenek. A Bódva völgyében Gömör vármegye felé, s a Sajó völgyén közve-

TORNA.

tetlenül fog esatlakozni a miskolcz-füleki, ekképen a budapesti fővonalhoz. Van posta- és táviróállomása.

Torna ma is élénk vásárhely, de élénkségéből sokat veszített azóta, hogy 1881-ben a megyei hatóságot az Abaujvármegyébe való bekebelezés következtében feloszlatták. Házainak száma 216. Ezek közt megemlítésre méltó a régi vármegyeháza és a régi Keglevich-féle kastély, mely ma Dreher Antalé. A kastélyt esinos park veszi körül; benne egy öt hold terjedelmű tó van, mely soha sem fagy be. A társas élet ébren tartására szolgál a társaskör, vadásztársulat, nőegyesület, könyvtáregyesület. Van itt kath. népiskola, egy holdnyi faiskolával. Pénzintézete a Tornai takarékszövetkezet.

A város északi részén, a várhegy nyúlványát képező dombon áll a régi,

Templom.

de teljesen átalakított r. kath. templom, mely a XVI. században a protestánsok birtokába jutott és a katolikusok innen nem messze építették föl ma is fennálló kis templomukat. Midőn a város a Keglevickeké lett, I. Lipót alatt a földesúr kitiltotta a protestánsokat a városból, a kik Szádelőn és Ájon telepedtek meg; a lakosságnak visszakatholizált nagyobb része pedig megint birtokába vette a templomot. A hagyomány szerint a népmondában maig is élő Herkó Páter nevű szendrői barát, hol rábeszéléssel, hol erőszakkal legnagyobb hévvel működött a visszatérítésen. A templom értékes falfestményeit az idők folyamán nagyon megrongálták. Legujabban a templomot restaurálták s a festményeket kijavították; de eredeti szépségüket nem adhatta vissza a javító festő.

Vár.

A várostól északkeletre emelkedik a vár kuphegye, megkoronázva a még részben ép várrommal. A széles völgyalapályba kiugró kúp festői hatása.

Mikor épült a vár, nem tudni. Tekus sárosi comes, Both és Baach testvéreivel a tatárjárás után birják, Tekus unokája I. János már „de Thurna“ írja magát. Ennek családja azonban az 5-ik generációban szintén Tornay Jánossal 1406-ban kihalván, Berencsi István kapta meg, a ki szintén Tornay nevet vett föl. Ez a család is kihalt. 1440-ben pelsőezi Bebek Imre let urává, a kinek a Rigómezőn 1448. okt. 19-én történt eleste után a husziták foglalták el. Midőn Hunyady János Giskra hadainak megfékezése végett a felvidékre vonult, ezt a várat is megostromolta.

Az ellenkirályok alatt a vár tulajdonosai Bebek Ferencz és Imre, Ferdinánd pártjára állottak; később azonban Imre elszakadt bátyjától és Izabella híve lőn. 1556-ban Bebek Ferencz és György, a gömöri főispán, hatalmaskodásuk miatt száműzetvén, Ferdinánd vezére, Ditrich és Puchaim elfoglalták Torna várát, melynek kapitányává Magócsy Gáspárt tették. Ámde a császári sereg vereséget szenvedvén, Magócsy is kénytelen volt kivonulni Tornáról, melyet Bebek György visszafoglalt. Bár áttért Ferdinand pártjára, sokáig nem maradhatott a vár békés birtokában. Hasszán füleki pasa elfogta és Konstantinápolyba vitette. Itt Zápolya Zsigmond hívéül szegődött s ezért szabadon bocsátották. Schwendi alvezére, Magócsy Gáspár azonban újra elfoglalta Tornát, Schwendi maga pedig Bebekné hősies védelme daczára, mielőtt Bebek György segítséget hozhatott volna, Szádvárt, Bebek György sziklaféskét. Ezzel életerét vágta el az oligarchának, a kivel-még 1567-ben kihalt a Bebek-család. A király birtokába visszazármazott várat 1652-ben a törökök foglalták el, majd 1675-ben rövid időre, úgyszintén 1679-ben a kuruczok lettek urai, a kiktől 1680-ban Lesslie, I. Lipót vezére foglalta vissza. 1683-ban Thököli ostromolta meg, de már 1585-ben meghódolt Schultz császári tábornoknak, a ki leromboltatta védműveit. Erős falai megrongált állapotukban is keményen daczolnak az időjárás porlasztó hatalmával.

ABAUJ-TORNA VÁRMEGYE GYÓGYHELYEI.

ALSÓ-KÉKED.

GYÓGYFÜRDŐ, Kassától délkeletre mintegy 23 kilométernyire, az Eperjes-tokaji hegyláncz nyugati lejtőjén, a 645 méter magas Szurok-hegy alatt, mely teljes védelmet nyújt az északi szél ellen. A völgy-horpadás, melyen a Lapispatak foly át, föl a magaslatokig terjedő erdőségével, kellemesen enyhe levegőjével kiválóan alkalmas a csöndes üdülésre. Postája a fürdőtelepen van, táviró- és vasuti állomása a közel eső Csány. E kies fekvésű fürdőhelyet érdekes kirándulóhelyek veszik körül, mint Nagy-Szaláncz, Füzér, Radvány, Abaujvár, az Izrató, Telkibánya és Hollóháza. Gyalog kirándulásra a környező erdőség és az egész Hernádvölgyre kilátást nyújtó Szurokhegy kiválóan alkalmas.

ALSÓ-KÉKED — RÉSZLET A FÜRDŐBŐL.

LAKÓHÁZ.

FORRÁS.

Gyógyforrását már Mátyás király idejében ismerték, sőt az e vidéken nagy számban elterjedt Mátyás-mondák szerint maga Mátyás király is gyakran fürdött volna vadászatai közben a forrás langyos vizében, melynek kékes színe adta a helységnek nevét. Kénes langyos vize esúzos bajokban, köszvénynél, izületi és csontbajokban kitünő hatása, sőt féloldali fejfájásnál és mint erősítőt hosszas betegségek után is javalják. Hőfoka 24 c. fok, a fürdőszobákba melegítve vezetik be. 1879-ben analizálták; 1 liter vízben van 0.297 szilárd alkatrész, 86 ket. félig kötött és szabad szénsav, 0.336 ke. szénzulfid. Bénulások, hüdések és idegfájdalmak ellen villamos gyógymódot alkalmaznak. A fürdőidő május 15-től okt. 1-ig tart. Arai rendkívül olcsók. Az I., II. és III. osztályu fürdő ára egyszeri használatra 20, 30 és 40 kr., a szobák ára naponta 50 krtól 1 frtíg. Két vendéglője van, keresztények és izraeliták számára. Gyógydíj egy személyért 1 forint, egy családjáért 2 forint. A fürdő kitünő orvos vezetése alatt áll; ez dr. Nagy Béla tb. megyei főorvos, járási orvos Zsadányban. A fürdőtulajdonosok, Melezer bárónők mindent elkövetnek, hogy a vendégek, akik itt nem zajos szórakozást, hanem pihenést és üdülést keresnek, mennél jobban érezzék magukat.

RÁNK-HERLÁNY.

RÁNK-HERLÁNYI fürdő Kassától 20 kmr.-re keletre, Abauj-Torna, Sáros és Zemplén vármegyék összeszögellésénél fekszik a Bardova-hegy és a Galambdomb alkotta kies völgykatlanban, 392 m. tengerszin fölötti magasságban, Herlein (Herlány) község mellett. Kassáról kocsin két óra alatt érünk oda, a Tárca és az Osva völgyét keresztül vágó uton. Régebben egyedül a távolabb eső Ránkról nevezték, csak újabb időben kapta hivatalosan a ránk-herleini, magyarosabb kiejtéssel a herlányi nevet. Régóta ismeretes fürdő, a XVII. században már használták a kassaiak és a zempléniek. II. Rákóczy Ferencz is többször megfordult ott. A hatvanas években azonban hanyatlásnak indult. Főforrása is apadni kezdett, mire a birtokos államkinestár, a helyet kedvelő Andrassy Gyula gróf miniszterelnök felhívására Zsigmondy Vilmostal mélyebb kutat furatott. Furás közben véletlenül nemcsak bő vizugarat, de időszakai szökőforrást találtak s ez egyszerre Európa-szerte híressé tette a helyet. A furást 1875-ben fejezték be.

Múltja.

Időszaki forrás.

Az időszakai szökőforrás pompás tüneménye, mely ma páratlanul áll Európában, mióta egy Vesztfáliában létezett időszakai szökőforrás állandóan ömlővé változott, valóban méltó arra, hogy esupán érette látogassanak el ide a külföldi turisták, a kik aránylag többen járnak oda, mint a magyarok. 406 méter mélységből tör elő 11—13 órai időközben a forrás a kis fürdő-sétatér közepén, a mulatócsarnok előtt levő nyolcszögletű tágas kőmedenczébe foglalt $1\frac{1}{4}$ méter magas, 25 cm. átmérőjű vas csőből. Rendes állapotában a víz mintegy két méternyi mélységben van a csőben, látszólag nyugodt, csak néha-néha vetődik föl színén egy-egy szénsavbuborék. Ilyenkor szoktak meríteni belőle. Egyszerre azonban sajátságos, vízforráshoz hasonló morgás, dübörgés hallatszik a csőből. Ez a kitörés előjele, a mit azonnal tudatni szoktak a fürdőhelyen levő vendégekkel. A morgás eltart 15—20 perczig, mire alig pár arasznyira emelkedve, fehéres vizhab loccsan föl, mely rögtön ismét visszabukik a csőbe. A kiloocsanó viz átható petroleum-zagot áraszt. Néhányszor még ismétlődik a felfortyanó viz játéka; de hirtelen hatalmas víztömeg, 10—15, sőt néha 20 méternyi magas oszlop robban a magasba, mint egy szálakra szakadt alabástrom kúp; fenn a magasban apró nabszemekké szaggatva hull vissza a medenczébe, a hol sisteregve tördeli, csapkodja, zilálja a kerengő vízgyöngyöket a nagy erővel kiszabadult szénsav, mely oly nagy mennyiségben tör ki a földből, hogy a kut körül állóknak megnehezül a lélekzetük. Kivált holdvilágnál érezzük ennek a csodás látványnak bűvös hatását. Mintegy negyedórai szökés után hirtelen összeesik a vízkúp, s morogva visszaszáll a mélységbe. Egy szökéssel körülbelül másfélezer hektoliter viz jön fel, melyet a medenczéből bevezetnek a fürdőházba, a hol fölmelegítve vagy hidegen használják a betegek. Hőfoka a kitöréskor, a vízrések nagy surlódása következtében 14° -ról 21° -ra emelkedik; a surlódás okozta dörzsölési villamosság következtében pedig magnetikus lesz a forrás vasesőve.

Minthogy időszakonként nagy szénsavmennyiség kíséretében történik a kitörés, elnevezték a forrást Gejzernek; de tévesen, mert a gejzerek vulkanikus eredetű hőforrások, a ránk-herlányi pedig hidrodinamikailag köny-

nyen megmagyarázható időszaki forrás, mely ma egyetlen a kontinensen. Tartani lehet azonban attól, hogy hosszabb idő múltán rendes folyásúvá lesz; mert a kezdetben 20 órányi kitörési időszak már jelentékenyen csökkent.

A szökőkut vizét melegítve csúzos bajok ellen, ivógyógymódra gyomor- és bélbajoknál, emésztési zavaroknál, sápkóránál, vérszegénységénél használják.

A közeli erdei sétányon még három vastartalmu, de gyöngébb hatásu forrás van, az Erdei forrás, Valeria-forrás, Rudolf-forrás. Édes víz nincs a fürdőhelyen, azt $\frac{3}{4}$ órányiról, az erdőben levő Andrassy-forrásból vezetik be.

A fürdőhelyet első sorban páratlanul álló szökőforrásáért a kirándulók látogatják. Mint fürdőhely sok átalakitást követelne. s noha legujabban a kinstár segített elhanyagolt állapotán, épületei a Kárpátokban, különösen a közeli Magas-Tátrában létesült előkelő, modern fürdőtelepekkel nem állják ki a versenyt. Van egy régi, a vendéglővel kapcsolatos, verandás mulatóháza (Kurszalónja), 56 fürdőkáddal felszerelt két fürdőháza. A vendégek elhelyezésére szolgál egy 60 lakó szobából álló kinstári épület és 17 nyaraló. Egyesek herlányi, ránki, zsiri paraszt-házakban fogadnak szállást. A kis parkon kívül, melyben gyermekjátzóhely is van, sétahelyül szolgál egy ötven holdas tölgy- és fenyőerdő. Nem messze nagy kinstári erdőség terül el, s a sziklákról igen szép kilátás nyílik a három vármegye határába, a sárosi Kárpátokra és az Eperjes-tokaji hegyláncz kiemelkedő kúphegyeire.

A fürdő forrásait utoljára 1880-ban Lengyel elemezte. 1 liter vízben van szilárd alkatrész: a szökőkutban 2·70, az erdei forrásban 2·96, a Valeria-forrásban 1·76, a Rudolf-forrásban 1·60 gramm. A szökőkut szilárd részeinek főbbjei: szén-savas nátrium 1·0339, klórnátrium 0·8934, klórkálium 0·0366, szénsavasmész 0·4588, kénsavas mész 0·0781, szénsavas magnézium 0·0676, szénsavas vas 0·0474, kovasav 0·0657. Szabad és pedig félig kötött szénsav 1628 kc. Szénsavban is a szökőkut a legerősebb, az erdei forrásban csak 1451 kc., a Valeria-forrásban 1108 kc. van egy liter vízben.

A fürdőhelyen van róm. kath. kápolna, nyáron postahivatal, szinkör, fedett kuglizó, s különböző boltok. Mint gyógyhelynek rendes orvosa van. A zenekar naponkint játszik. A szobák ára a fürdőévad derekán július 16-tól augusztus 15-ig 70 krtól 1 frt 60 krig váltakozik; a márványkádás fürdő 50 kr. I. oszt. bádokkádás fürdő 40 kr. Fürdődíj a vendég társadalmi állásához képest 3–5 frt. Állandó vendégei többnyire Kassáról, Abauj-Torna- és Zemplén vármegye felső részéből jönnek. A fürdővendégek száma 600–700-ra rúg; de sokkal többen vannak azok a napi vendégek, a kik leginkább Kassán át, a forrás megtekintése végett rándulnak ki, s még az nap visszatérnek.

Épületek.

RÁNK. — A SZÖKŐ FORRÁS.

STÓSZ FÜRDŐ.

VÁRMEGYÉNEK szepesi határán a Stósz bányavárostól mintegy húsz pereznyre fekvő, forrásokban gazdag, fenyves és lombos erdőkkel fedett hegyektől környezett és csakis délnek nyitott völgye, a honnan gyönyörű kilátás nyílik, alkalmas helynek látszott vizgyógyintézet és klimatikus gyógyhely alapítására.

1881-ben alakult egy részvénytársulat a fürdő létrehozására, s a vizgyógyintézet az 1883. év nyarán már meg is nyílt, a városnak egy laikus, de a vizgyógyomód alkalmazásában jártas, tekintélyes polgárának vezetése alatt. De midőn a fürdőt egy magánosokból (nyolez tagból) álló társulat vette bérbe, ez 1887-ben a gyógyintézet élére okleveles orvost állított és 1889-ben már a „gyógyfürdő“ czimet és jelleget is megszerezte. A gyógyfürdő ez idő óta rohamosan fejlődik és ma már Magyarország egyik legismertebb gyógyfürdői közé tartozik. 1893-ban a bérlő társulat Stósz bányavárosnak — mint társnak — hozzájárulásával megvette a fürdőt.

Stósz hidegvizgyógyfürdő és klimatikus gyógyhely 632 méter magasságban fekszik a tenger színe felett. Csak délnek lévén nyitva, ártalmas szelektől ment. Vizét, mely $+6-7^{\circ}$ R. édes víz, tizenkét bő forrásból kapja, melyek mind a fürdőtelepen fakadnak. Levegője tökéletesen pormentes, üde, a léghőmérséklet nagy napi ingadozásokat nem mutat; átlaga májusban 15° C., júniusban 16° C., júliusban 17.5° C., augusztusban 20° C., szeptemberben 14° C. Nagyobb mennyiségű esapadék csakis május végétől június hó közepéig észlelhető. A harmatképződés egész nyár folyamán, reggel és este kisebb-nagyobb fokban megvan.

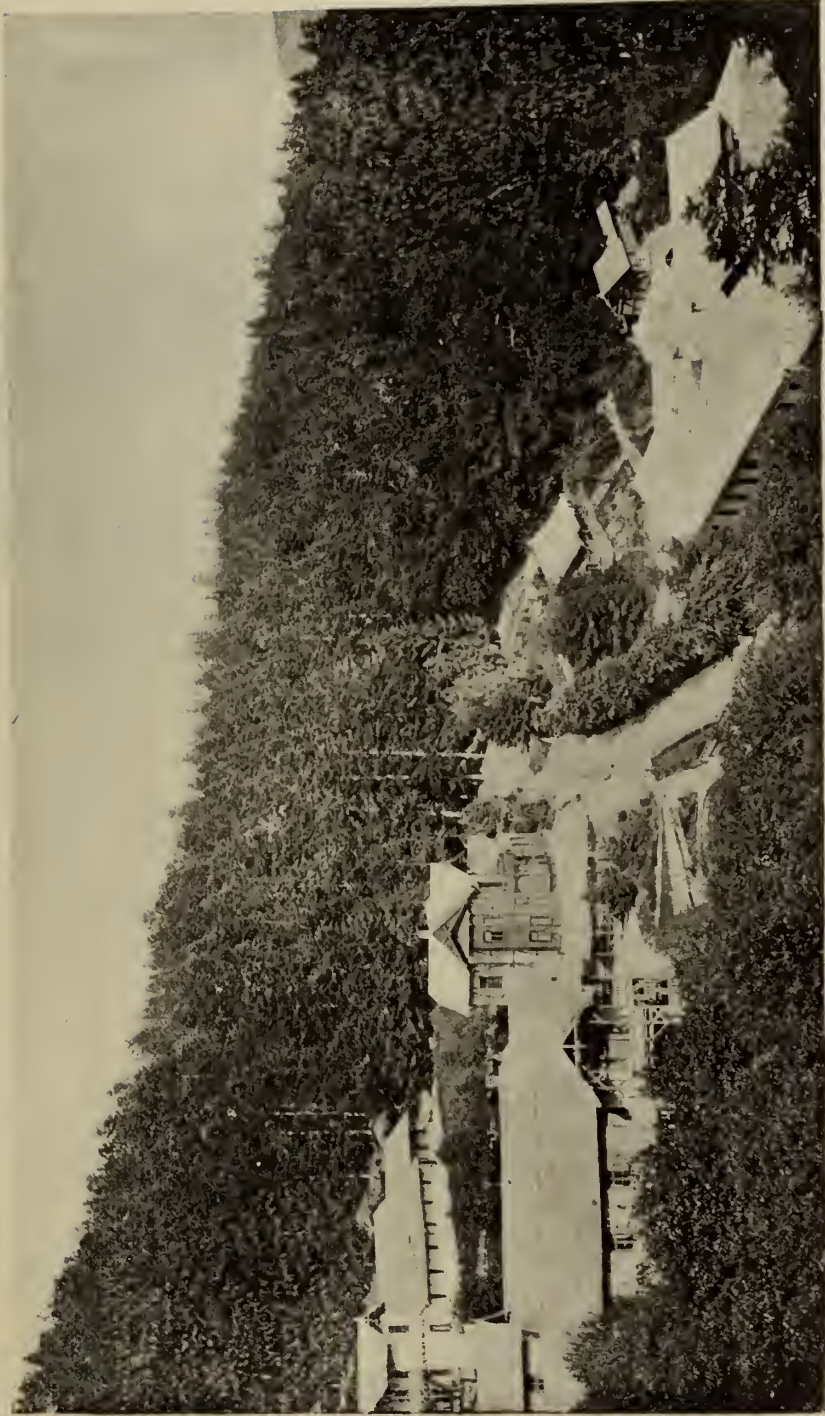
Stósz fürdőben 1895-ben négy nagyobb szabású épület volt, ezeken kívül három nagy magán-nyaraló. Az épületek száma folyton szaporodik.

A fürdőt környező erdőségben számos jókarban tartott sétány van, kellő számú nyugvóhelylyel ellátva. Bővelkedik kirándulóhelyekben is, minők: a Stósz hegyen álló, bucsuiról nevezetes kápolna; a Fecskehegy, a Rablóka, a Wlaszlovits-féle kőgyár, a jászói prépostság, Szomolnok városa, az uhornai tó, a regényes szádelői és áji völgy stb.

A fürdő gyógyhatását levegőjén kívül a vizgyógyomód, a fenyő-fürdők, tej-gyógyomód, nemkülönb a massage és villanyozás segítik elő. Fürdőorvos dr. Czirfusz Dezső.

Stósz fürdő egyike Magyarországnak legolcsóbb gyógyhelyeinek. A szobák napi ára 50 krtól 1 frt 50 krig. Egész napra szóló ellátás a közös asztalnál 1 frt 30-tól 1 frt 50 krig. Gyógydíj egész fürdőidőre személyenkint 3 frt. A fürdőhely ajánlható az idegrendszer, a légző és emésztő szervek bántalmainál, a rossz vérkészítés eseteiben stb. A betegek legnagyobb része ideggyengeségben, tüdő- és légesőhurutban, tüdővészben és vértorlódásokban szenvedőkből áll. Az egész fürdőidő alatt 350—400 állandó fürdővendég tartózkodik itt, kiknek egy része, lakásszükség esetén, a fürdőtől 20 pereznyre fekvő Stósz városban lakik, a hol betegek befogadására szintén elég alkalmas lakás és jó hírű vendéglő van.

A közlekedés és a fürdőhöz jutás elég kényelmés, a mennyiben a kassa-meczenzéli vonal Meczenzéf állomása, valamint a gölniczvölgyi vasutvonal Szomolnok-huta állomása Stósz fürdőhöz alig másfél órányira fekszik s mind a két helyről kitűnő műuton kényelmes kocsikon juthatni a fürdőbe. Posta és távirda-állomás a fürdőben van.

STOSZ FÜRDŐ.

ABAUJ-TORNA VÁRMEGYE LAKOSSÁGA.

EGUTÓBBI népszámlásunk szerint Abauj-Torna vármegye lakossága 1890. december 31-én Kassa nélkül a 3167 □ km. területen 151,000 lélek, Kassával együtt 3260 □ km. területen 179,884 lélek volt. Ha az 1890-iki adatokat összehasonlítjuk

1890-iki népszámlálás.

az 1880-iki népszámlálás eredményével, azt látjuk, hogy a lakosság nagyon kevéssel, mindössze csupán 1312 lélekkel szaporodott, a mi nincs 1% sem; tehát elenyésző csekély a szaporodásnak 10%-ot meghaladó országos átlagával szemben. Kassát nem számítva, az eredmény jóval kedvezőtlenebb, mert a *megyei lakosság megfogyását* mutatja. A vármegye lakossága 1880 óta 1475 lélekkel fogyott. Igaz, hogy a megelőző évtizedben sokkal kedvezőtlenebb, mondhatni megdöbbentő volt az arány, mert a vármegye lakossága 1869-től 1880-ig Kassa nélkül 13,209 lélekkel, Kassát is számításba véve, 8954 lélekkel fogyott s így maga Kassa jelentékenyen ellensúlyozta a népesség csökkenését; de azért az 1880—1890-iki évtized népszámlálási eredménye nem kevésbé szomorú, mert sok helységben a stagnálás, a legtöbben pedig a folytonos csökkenés vigasztalan képét mutatja.

Az abauj-tornavármegyei lakosság csökkenésének oka nem annyira a természeti viszonyokban, nem a születések kevesebb voltában, a nagyobb foku halálozásban, nem is annyira a filloxeravész előidézte kiköltözésben rejlik, mint inkább az amerikai kivándorlásban. Egyedül Meezenzéken vehetjük föl a nagyobb kivándorlás okául a kisipar hanyatlását; másfelé azonban, mint azt egyes gyárteleppel bíró helységeknél tapasztaljuk, a réginél nagyobb iparos kontingenst teremtett az utóbbi évtizedben fejlődött gyár-
ipar. Az amerikai kivándorlók legnagyobb része földművesekből került ki. Az 1870—1880-iki időszakban az Amerikában kínálkozó bő keresetforrások tömegesen szólitották a tengerentúlra a felvidéki népet; a kivándorlottak családjaihoz nagy mennyiségben érkező pénzküldemény állandó esábító eszköz volt. A kivándorlásokban az utóbbi években lassu apadás állott be ugyan; de ez csak részben tulajdonítható a kivándorlók elleni szigorú rend-

Lakosság csökkenése.

Kivándorlás Amerikába.

szabályoknak; inkább az az oka, hogy az amerikai bánya- és iparválság következtében megnehezült életmód, nemkülönben az Egyesült Államoknak a bevándorlók ellen alkalmazott szigorú törvényei elvették a szerencsekeresők kedvét a könnyelmű vándorúttól.

A kivándorlás leginkább a 21—40 év közt levő koresoportokat, tehát a munkabíró emberek számát apasztotta; a férfiakét nagyobb mértékben, mint a nőkéét. A kivándorlók egy része arra számított, hogy megszedvén magát Amerikában, visszatér boldogultan családjá körébe. Ezekből eredtek a múlt évtizedben érkezett nagyobb mennyiségű pénzküldemények. Ámde a legtöbb, vagy azért, mert jó helyzetbe jutott, vagy mert nem birt már visszatérni, künn maradt, itt hagyván végképen övéit. Csak a kisebb rész hívta ki Amerikába családját is. Ezért találta az 1890-iki népszámlálás oly aránytalanul többnek a nők számát. A míg Magyarországon általában 1028 nő jut 1000 férfira, Abauj-Torna vármegyében 1148-ra szökken az arány.

Népmozgalmi
adatok.

A szaporodás átlagát, azaz a 10%-ot, Kassán kívül a megye 264 helysége közül csupán 34 érte el vagy haladta meg. Ezzel szemben azonban 31 helység *tíz százalék vagy több apadást* mutat. Sőt a 31 helységben észlelt lakosságapadás mennyisége nagyobb, mint az említett 34 helység szaporodása.

A tíz százalékos szaporodást mutató 34 helységben 1880-ban összesen 14,826 lakos volt, 1890-ben 17,501; a szaporodás tehát e 34 helységben 2675. A tíz százalékos vagy több apadást mutató 31 helység összes lakossága volt 1880-ban 20,487, 1890-ben 17,441, fogyott tehát 3046-al.

Azok a helységek, melyek *szaporodása* megfelel az országos átlagnak, a következők:

Alsó-Tőkés, Báraza, Bocsárd, Bologd, Bukócz, Buzafalva, Buzita, Felső-Csáj, Felső-Kemencze, Felső-Tőkés, Geese, Gibárt, Herlány, Hidas-Németi, Hollóháza, Jánok, Kis-Szaláncz, Komarócz, Krasznik-Vajda, Makrancz, Nádaska (füzéri j.), Nádaska (tornai j.), Nagy-Kinizs, Onga, Pusztafalu, Reste, Regéczeke, Rozgony, Sompataki-Kis-Huta, Szilvás-Apáti, Szöllős-Ardó, Szt.-András, Telkibánya, Zdoba.

Több mint 10% *apadás* volt a következő helységekben:

Áj, Alsó-Csáj, Alsó-Meczenzéf, Alsó-Méra, Alsó-Szend, Berencs, Beret, Bódva-Vendégi, Bodókö-Ujfalu, Derenk, Encs, Felső-Meczenzéf, Fony, Garbócz-Bogdány, Hejeze, Hilyó, Kelecsény-Borda, Koksó-Baksa, Koksó-Mindszent, Léh, Litka, Mislóka, Nagy-Szaláncz, Nyésta, Nyíri, Pere, Réka, Selyeb, Szaláncz-Huta, Zsadány.

5%—10%-ig menő apadást összesen 50 községben állapított meg a népszámlálás; ezekkel szemben csak 23 olyan helységet találunk, melyek 5—10%-nyi növekedést mutathatnak föl.

Városok nép-
mozgalma.

A mint Kassa népességének mozgalmából látjuk, maga ez a jelentékeny város sem ért el 10%-nál nagyobb szaporodást a legutóbbi évtizedben; éppen hogy megfelel a szaporodás országos átlagának. A többi abauj-tornavármegyei város pedig határozott visszaesés képét mutatja. Egyedül Jászón találunk 10%-ot megközelítő szaporulatot, Szikszón és Nagy-Idán pedig valamivel többet 8 illetőleg 7%-nál. A többinek mindnek fogyott a lakossága. Az abauj-tornavármegyei kis városok tehát nem hogy magukhoz szívnák környékük falusi lakosságának egy részét, mint azt a városok újabb fejlődése mutatja, hanem maguk is bocsátanak ki elköltöző rajukat, a kiknek a földművelés vagy a hanyatló kisipar már nem nyújt elég megélhetési módot.

Az abauj-tornavármegyei városok népmozgalmának adatait következőben csoportosítjuk :

	A lakosság száma			
	1880-ban	1890-ben	Növekedés	Apadás
Abauj-Szántó	4279	4156	—	123
Alsó-Meczenzéf	3213	2690	—	523
Felső-Meczenzéf	1359	1066	—	293
Göncz	3386	3130	—	256
Jászó	1496	1637	141	—
Nagy-Ida	1706	1835	129	—
Stósz	1076	1061	—	15
Szepsi	1856	1765	—	91
Szükszó	3586	3893	307	—
Torna	1470	1468	—	2
	23427	22701	— 726	

A városok lakossága tehát Abauj-Torna vármegyében 3·2%-kal fogyott. Még feltűnőbb Abauj-Torna vármegye népességének megfogyatkozása

ha szembe állítjuk a népmozgalmi adatok, tehát a természetes szaporodás alapján kiszámított valószínű népszaporulatot a tényleges eredménnyel. E szerint Abauj-Torna vármegyének 1890-ben 197,361 lakossal kellett volna birnia. Tényleg volt 179,884; valósággal tehát 17,477-tel fogyott a megye lakossága, vagyis ennyinek kellett kivándorolnia. A megyebeliek kiözönlése még nagyobb-nak mutatkozik, ha számba vesszük ugyanakkor a bár csekélyebb arányu de mégis elég jelentékeny számu beköltözést. 1880-tól 1890-ig ugyanis az idegen illetőségűek száma 2897-tel szaporodott Abauj-Torna vármegyében. A fővárosnak aránylag kis része volt a vármegye lakosságának apasztásában; Budapesten mindössze 1300-zal több abauj-tornavármegyei vagy kassai illetőségű személy volt 1890-ben, mint 1880-ban.

CSEREHÁTI LEGÉNY.

Mint említettük, a kivándorlás a férfiak számát csökkentette legerősebben, a mi Abauj-Torna vármegye népességére nézve a jelen évtizedben is súlyos következményü lehet.

Hogy mennyire kevesbedett éppen a munkabíró és családfenntartó férfiak száma, mutatja az egyes korcsoportok abnormis eltérése. Volt ugyanis :

	1880-ban				1890-ben				Férfiak kevesbedése.
	éves	férfi	nő		férfi	nő			
20—25		6786	8312		5748	8225			
26—30	éves	6483	7099	férfi	5779	12774	nő		
31—40	éves	11668	13012	férfi	9889	18268	nő		

A 31—40 éves korcsoportok nemei között tehát óriási arányban növekedett a különbség. A mig 1880-ban 1344-gyel több nő volt ebben a korcsoportban, 1890-ben már 8379-czel; vagyis majdnem kétszer annyi a nő, mint a férfi. Ebben a korcsoportban minden 1000 férfira nem kevesebb, mint 1847 nő jut; holott 1880-ban 1000 férfira e korcsoportban még csak 1103 jutott.

Abauj-Torna vármegyénél csupán két vármegye van rosszabb helyzetben a népesség szaporodása dolgában; a szomszéd Sáros és Szepes. Az utóbbi abszolút apadással a legutolsó helyre került; népessége 9590 lélekkel fogyott. Sáros vármegye mindössze nyolcz lélekkel szaporodott. Utána mindjárt Abauj-Torna vármegye következik.

Népesség a területéhez viszonyítva.

A túlnépesedés egyáltalában nem okozhatta a kivándorlást, mert a területéhez viszonyított lakosság számát véve, Abauj-Torna vármegye a 25-ik helyen áll a 63 vármegye között, s a földművelésre nem alkalmasabb és iparukban fejletlenebb vármegyék előzik meg a népesség sűrűségére nézve, mint Kis-Küküllő, Trencsén, Zala. Abauj-Torna vármegyében (Kassával együtt) 55·1 lakos esik minden négyszögkilométerre. Közvetlenül előtte áll Trencsén, 56-tal, utána pedig Komárom 54·2 lakossal. Népességének sűrűségét tekintve, ma sines különben kedvezőtlen helyzetben. A termékenyebb és több nagyobb várossal, bíró Arad (53·3), Bihar (47), Fejér (53·5), Komárom (54·2), Moson (41·6), Nógrád (49·2). Somogy (50), Szatmár (49·9), Veszprém (51·6), Zemplén (47·5) mögötte állanak.

Magyarság szaporodása.

A kivándorlás főleg a német iparos és a tót földműves lakosokat tizedelte meg; a magyarság velük szemben, ha nem is nagy, de az átlagos fogyatkozással szemben mégis örvendetes szaporodást mutat. A megyében honos három fő népfaj következőleg oszlott meg.

	1880-ban	1890-ben	Több	Kevesebb
Magyar	102585	105105	2520	—
Német	7946	6119	—	1827
Tót	42355	38527	—	3828

Vallás.

Abauj-Torna vármegyének (Kassán kívül), mint tudjuk, 151,000 lakosa volt az 1890-iki népszámlálás szerint. Vallásra nézve róm. kath. 82,738, görög kath. 15,613, gör. kel. 58, ágost. evangélikus 4531, ev. református 38,812, zsidó 9244. Unitárius csak 3 volt, ezenkívül 1 más vallásu. Abszolút többségben tehát a róm. katolikusok voltak, még a magyarok közt is. A görög katolikusoknak szintén mintegy két harmadrésze magyar, a reformátusok alig 2% kivételével mind magyarok, ellenben az ág. evangélikusok nagyobb része tót.

A hitfelekezeteket anyanyelv szerint véve, következőleg oszlik meg a vármegye lakossága :

	Róm. kath.	Gör. kath.	Ág. ev.	Ev. ref.	Zsidó
Magyar	47456	9845	1909	37960	7889
Német	4520	12	428	21	1138
Tót	29803	5522	2191	788	208
Rutén	4	211	—	—	1

Lakosság foglalkozása.

A lakosság legnagyobb része földművelésből él; de az ipar és bányászat is jelentékeny munkaerőt foglalkoztat, kivált ha tudjuk, hogy a napszámosok legnagyobb része az ipar szolgálatában áll. A megyében (szintén Kassán kívül) értelmiségi keresetből élt 1003 (Kassán 772), ezek eltartottjainak száma 2421, szolyák az értelmiségnél 221, eltartottjuk 497, östermelő 32,196, eltartottjaik száma 54,862, bányászattal, iparral, kereskedelemmel foglalkozók 8562, eltartottjuk 14,814, járadékos 866 (Kassán 889), eltartottjuk 529, napszámos 17,312, eltartottjuk 15,618.

Műveltség.

A mi a lakosság műveltségi fokát illeti, az irni és olvasni tudók száma még mindig mögötte áll az országos átlagnak. Olvasni és irni tudó férfi volt 100 közt 64·35, nő csak 49·32. Csupán olvasni tudott 4·37 férfi, 13·68 nő. Sem irni sem olvasni nem tudott 31·28 férfi és 37 nő, tehát a lakosság jó harmadrésze.

Magyarosodás.

A magyarosodás ugyan lassan, de fokozatosan terjedt az 1880—1890-iki évtizedben. 1880-ban a vármegyében 100 idegen ajku közül 20·80%

beszél magyará, 1890-ben 23·47%. A jelen évtized előreláthatólag még kedvezőbb eredménynyel fog záródni. Minthogy a magyar nyelv tanítása az idegen tannyelvű népiskolákban, valamint az új kisedővási törvény alapján keletkező óvókban csak az utóbbi években vett erősebb lendületet, mint a tapasztalás mutatja, az idegen ajku ifjuság közt mindinkább fogy a magyarul nem tudók száma, sőt nem egy túlnyomólag idegen ajku községben a fiatalság már kizárólag magyarul beszél, imádkozik és énekel.

A ma is túlnyomóan magyar vármegye még magyarabb volt a XVII. században. A két évszázadon át folyó háboruszkodás azonban nagyon megiritkította a népet. Ezenkívül sok református is elvándorolt, midőn I. Lipót kormánya alatt üldözni kezdték őket. Az üres telkekre Sárosból és más vidékekről tótokat telepítettek a földbirtokosok, különösen a Kassa körül fekvő falvakba, melyek lassankint úgyszólván teljesen eltótosodtak, és csak a legutóbbi pár év óta kezdenek ismét magyarosodni. Ez eltótosodott községek nevei élénken tanuskodnak magyar eredetük mellett; a számos magyar családnév pedig a múlt században a központi kormány által jó szemmel nézett,

Eltótosodott községek.

az 1849-et követő abszolút kormányzat által pedig nyíltan támogatott eltótosodás bizonyosága. Bárcza, Benyék, Bernátfalva, Buzafalva, Csontosfalva, a két Tőkés, Gecse, Haraszi, Három-Bölgze, Kassa-Béla (a régi Szentvéreképe), Kassa-Ujfalu, Királynépe, Kis-Ida, Lengyelfalva, Lőrinczke, Széplak stb. régi magyar községek lakói ma nagyrészt tótok. Köztük nagy számmal találjuk a következő magyar eredetű családneveket: Makó, Varga, Halász, Peres, Lengyel, Lőrinczi (Benyéken), Köteles, Beli, Buezkó (Bocsárdon), Takács, Pásztor, Kormos, Rác, Tóth, Varga (Bölgzés), Bakaj, Bernát, Gaál, Kovács, Szabó (Bukócson), Buzoga, Horváth, Lángos, Lovász (Buzafalván), Csigás, Estók, Fábrián, Juhász, Kondás, Majoros, Lovász, Nagy, Takács. Varga (Gecsén), Jobbágy, Juhász, Kékes, Kovács, Kurta, Majoros, Tóth, Zöldi (Gönyűn), Szarka, Barna, Kovács, Óriás, Nevelős, Miklós, Balogh Buza, Liptai (Hilyón), Ferencz, Tormási, Lőrincz, Farkas, Lukács, Béres (Kassa-Bélán), Pápai, Lengyel, Gazdag, Radácsi, Orosz, Nagy, Rimai, Bálint, Balázs, Hadnagy, Csontos, Pásztor, Béres (Kassa-Ujfalun), Tóth, Bodnár (Királynépén), Kajáthi, Majoros, Varga, Szepesi (Koksó-Baksán), Boldizsár, Dankó, Bácskai, Lábás (Mizlókán), Tóth, Takács, Bodnár, Orkuti, Csuti, Lovassi, Szenderi, Radácsi, Hegedüs, Orosz, Lukács (Alsó-Olesváron), Takács, Fazekas, Kövér, Bodnár, Dargai, Gergely, Közép (Ráson), Bálint, Nehaj, Beli, Keresztesi, Majoros, Tóth, Ordas, Forgács, Rozgonyi, András, Ádám, Lengyel, Ferencz, Régi (Rozgonyban), Forrai, Eperjesi, Lengyel, Nagy, Bodnár, Katona, Fogmeg, Béres, Buza, Szabó, Varga, Halász (Tihanyban). Az alig néhány százalék kivételével tiszta tót Ujfalu, Rozgony, Olesvár, Rás, Tihany községek uralkodó magyar nevei szomorú emlékei az erőszakkal vagy közömbösséggel előmozdított elmagyartalanításnak. E régi magyar községek megmagyarosítása tehát nem lesz egyéb, mint a történeti állapot visszaállítása, és a kassavidéki eltótosodott lakosok, a kik mindinkább tudatára jutnak magyar voltuknak, nem is állanak ellen a magyarosító törekvésnek. E községek megmagyarosítása tehát, ha a magyar nyelv terjesztése az egyházak részéről is kellő támogatásra talál, csak rövid idő kérdése.

Magyarok.

A *magyarság* zöme Abauj-Torna vármegyében csak néhány kiesi és egyre fogyó népszígettől megszakitott egybefüggő tömegben lakik. Legmagyarabb része a gönczi járás, vagyis a Hegyalja, a Gönczi-patak és a Szerencs-patak völgye a Hernád balpartjáig; azután a régi Torna vármegye, a mai tornai járás, tehát a Torna és a Közép-Bódva völgye. A gönczi járásban csak elvétve találunk idegen elemet, 1—2%-ot. Egyetlen községben, Regéczkén van 9% tót; Abauj-Szántón német és tót együtt 2%, Vizsolyban és Göncz-Ruszkán 2% tót, Kéren 1% tót, Szent István-Baksán 4% német. Más községekben 1%-ot sem tesz az idegen ajkuak száma. Ez mind elenyésző töredék. Tornában négy községben találunk elszigetelve nagyobb számú tótot; Horvátiban 11%-ot, Barakonyban 12%-ot, Perecsén 36%-ot, Kányban meg éppen túlsúlyban találjuk a tótságot, a mennyiben 254 lakos közül 170, tehát $\frac{2}{3}$ rész a tót. Minthogy azonban minden felől magyarok veszik őket körül, a beolvadásnak nem sokáig állhatnak ellen. Elvétve apróbb idegen kolóniákra még akadunk, így Tornán 4% németre és 1% tótra, Jánokon 6%, Szinben 1% tótra; ez azonban már számba is alig vehető kisebbség. Ellenben a legtöbb tiszta magyar község Tornában van. Tizenöt községben egyetlen más anyanyelvű lakos sem találkozott a magyaron kívül. Ezek: Áj, Almás, Beeskeháza, Bódva-Lenke, Dobódél, Kápolna, Péder, Perkupa, Szádelő, Szászfá, Szöllős-Ardó, Teresztenye, Torna-Ujfalu, Udvarnok, Zsarnó.

A csereháti járásban északon Jászóig terjed a magyarság. Jászó-Ujfalun már csak 13% a magyar. Szepsi mellett Makranczon (67%) és Csécsen (81%), a járás déli részén Büttösön (85%) tót kisebbséggel vegyesen laknak a magyarok. Maga a Cserehát egészen magyar.

A szikszói járás, kivéve északnyugati sarkának négy községét, Felső-Vadászt, Orosz-Gadnát, Ujlak-Szanticskát és Szolnokot, magyar; csak két tót sziget emelkedik ki a magyarságból: Forrón és Hernád-Szölleden, ez utóbbi helységben a magyarság kisebbségével. Felső-Vadászon, és Ujlak-Szanticskán $\frac{2}{3}$ részt tesz a magyar elem. Orosz-Gadnán ellenben alig 14%-ot. Szolnokon a rutének mellett van többsége (57%).

A kassai járásban, úgy mint a megye egész északi részében már tetemes kisebbségbe jut a magyarság. Ebben a járásban túlnyomóan magyar csupán Nagy-Ida; többségben vannak a magyarajkuak Szinán, Kenyheczen, Migléczen, Csányon; a többi községben mindenütt kisebbségben maradnak. Kis-Idától kezdve a járás és a megye északi határvonaláig meg éppen csak kis töredékekben fordulnak elő.

A füzéri járásnak csak déli részén lakik egy tömegben magyarság, nevezetesen Abaujvár, Pányok, Zsujta, Telkibánya, Komlós, Nyíri, Kis- és Nagy-Bózsva, Pálháza, Radvány, Kajata és Pusztafalu helységeiben; egyebütt mindenütt vegyesen találjuk, hol többséget, hol kisebbséget alkotva.

A *németség* három városban tömörül a vármegye északnyugati sarkán, nevezetesen Stószon, Alsó- és Felső-Meczenzéken. A német ajkuak számának nagy esökkenését azonban nem csak e három város lakosságának apadása, hanem a megyében szerteszét szórt apró német szigetek elporlódása és beolvadása okozta. Az említett három város lakossága, mely két harmadrészét teszi az összes abauj-tornamegyei németiségnek, mindössze csak 831-gyel fogyott, míg az összes németiség 1827-tel. A három városon kívül lakó németiség 149 községben él szétszóródva, többnyire mint iparos és kereskedő. A németek számának apadását az izraeliták magyarosodása is előmozdította. 87 községben a németek száma nem emelkedik 10-re sem; ezekben egy-egy odavetődött család vagy szolgálatban levő magános személy német csupán. A három városon kívül 100-nál többet csak Rékán találunk, nevezetesen 133-at, a lakosság 25%-át. Említésre méltó számban laknak még: Aranyidkán 39-en, Csécsen 46-an, Jászón 45-en (3%), Györkén 42-en (7%), Kassa-Hámoron 52-en (8%), Koksó-Mindszenten 43-an (17%), Széplakon 52-en (5%), Szinán 94-en (7%), Forrón 87-en (7%), Tornán 56-an (4%).

BUZITAI MENYECSKE.

A *tótok* tömege a vármegye északi és északkeleti részén települt meg. Magyarok közé ékelve még tiz szigetet képeznek a megye területén, ezek 1) Makrancz és Csécs, 2) Falucska, 3) Horváti, 4) Barakony, 5) Kány, Percse és Büttös, 6) Ujlak-Szanticska, Orosz Gadna és Felső-Vadász, 7) Forró, 8) Hernád-Szölléd, 9) Filkeháza, 10) Sompataki Kis- és Nagy-Huta és Kovácsvágás-Huta.

GÖNCZI LEGÉNY.

Németek.

Tótok.

Az összes abauj-tornavármegyei tótságnak több mint fele a kassai járásban tömörül; számuk itt 20,383. Ez után a füzéri járás következik 11,124 tót lakossal. 90%-ot meghaladó többségben, tehát úgyszólván kizárólagosan 39 községben laknak, melyek Kassával körülbelül egy szélességi övben fekszenek. Legtöbb Benyéken 100%, Ráson 100%, Kassa-Bélán 98%, Kassa-Ujfalun 98%, Opákán 98%, Koksó Baksán 97%, Harasztin 97%, Szilvás-Apátin 97%, Jászó-Mindszenten 97%, Miszlókán 96%, Bátyokon, Sompataki-Nagyhután, Zdobán 95%. A magyarsággal szemben 50%-ot meghaladó többségben vannak a tótok negyvenhat községben. A kisebbségben levő tót lakosságot éppen olyan elszórtságban találjuk, mint a németeket. Jellemző, hogy sokkal kevesebb azoknak a községeknek a számuk, a melyekben igen csekély kisebbségben laknak a magyarok, mint a melyekben kis német vagy tót töredéket találunk. Olyan község, melyben tíznél kevesebb magyar lakik, az egész vármegyében csak 12 találkozott, ellenben tíznél kevesebb tót 49 helységben; a tót, úgy mint a német hamarabb rászánja magát, hogy más helyre vándoroljon munkáért vagy szolgáltatért; de könnyebben telepszik is meg, mint a magyar.

Ruténok.

Ruténok, mint a vallásfelekezetek felsorolásánál láttuk, szintén laknak Abauj-Torna vármegyében, de kevesen. Egyetlen faluban laknak nagyobb számmal, nevezetesen Szolnokon 150-en, s itt 43%-át teszik a lakosságnak. Ezenkívül szórványosan még néhány helységben találjuk őket. A legújabb időben bolgár kertészek is telepedtek le Kassa környékén.

Czigányok.

Sokkal fontosabb az Abauj-Torna vármegyében lakó, legnagyobbbrészt letelepült *czigányság*. Nyelv tekintetében széteszlanak a környező magyarok és tótok közt. Mint faj Abauj-Torna vármegyében, hol nagy számmal laknak, egyike a legérdekesebb jelenségnek. Az abaujmegyei czigányságnak külön, történeti hagyományon alapuló büszkesége is van. Az egykori czigányvárat, Nagy-Idát, melynek legendás katasztrófáját Arany János megénekelte, ma is jogszerű birtoknak s a város lakóit jött-ment bitorlóknak tartják.

Az 1893-iki általános czigányösszeírás szerint, melynek eredményét 1895-ben boesátotta közre az orsz. statisztikai hivatal, Abauj-Torna vármegyében összesen 3676 czigányt találtak. (Ezenkívül Kassán 474-et). Köztük férfi 1809, nő 1867. Az összes lakosságnak tehát $2\frac{1}{2}\%$ -a czigány. Abauj-Torna vármegye az erősebben czigánylakta vármegyékhez számítható. A czigányok közt volt állandóan letelepedett 3295, huzamosabban egy helyben tartózkodó 338; vándorezigány csupán 43. Járások szerint lakott: a cseréháti járásban 607 (egy hatoda Szepsiben), a füzériben 551, a göncziben 542, a kassaiban 637 (egyedül Széplakon 136), a szikszóiban 826, a tornaiban 513. Legtöbb lakott Széplakon, az egész kassai járásbeli czigányok ötödrésze. Összesen 188 községben, tehát az összes községek háromnegyed részében van czigány lakos. Legtöbbben róm. kath. vallásuak, az összeség $\frac{4}{5}$ része s körülbelül $\frac{1}{5}$ -e ev. református. Ágostai evangélikus mindössze csak kettő találkozott, görög kath. 52. A nyelvet illetőleg inkább simulnak a lakóhelyet nyújtó községek törzslakosságának többségéhez, mint vallás dolgában. Legtöbb czigány magyarnak vallotta magát, s a magyarok közül jó háromnegyedrészre nem is tud czigányul, a magukat tótnak valló czigányok közt jóval kevesebben vannak, a kik czigányul nem tudnak. Német czigány alig van félszáz.

Földmiveléssel ugyan kevesen, de mégis foglalkoznak a czigányok; eselédnek is elszegődnek a földművesekhez. Legtöbb köztük a napszámos

(672), a zenész (347), kovács (237), madzagkészítő, többnyire nő (169), tapasztó és cserepes (130), vályogvető (88). Érdekes, hogy a foglalkozás nélküliek közül 92-en koldulásból élnek, jövendőmondásból négy, lopásból, hivatalos bevallás szerint, tehát foglalkozásszerűen *kettő*. Mellékesen, mint mindenütt, a zenészek javát leszámítva, tolvajok valamennyien, s e miatt örökös a panasz a községekben.

Látjuk tehát, hogy különböző nemzetiségek lakják Abauj-Torna vármegyét, részint összefüggő tömegben, részint vegyesen, majd elszigetelten más nemzetiségek közé ékelve, majd szórványosan, de a túlnyomó számu magyarság mellett is csak kevés egynyelvű és nemzetiségű helységet találunk. Ez a körülmény nem maradhatott átalakító hatás nélkül a népre és életére. De a népéletre való befolyást külső hatás is erősítette. Abauj-Torna vármegye földrajzi helyzeténél fogva különösen ki volt téve a szomszédság behatásának. Valamint útvárá és találkozó góczává lett a kereskedő karavánoknak, akképen nyomult be völgyerein a különböző népfajok áramlata is. Nyomait a legváltozatosabb alakban és sokaságban észlelhetjük. A lakosság tipusaiban, ruházatában, szokásaiban annyi eltérés van, mint kevés más vármegyében. Kategóriákat felállítani szinte meddő fáradozás. Mintha a még néhol fennálló vagy maradványaikban látható körülfalazott templomok szimbolumai lennének a népélet elszigetelten végbemenő, úgyszólván individuális fejlődésének az egyes helységekben vagy helység-csoportokban.

BUZITAI LEÁNY.

Abaujvármegye területén kétségtelenül már a honfoglalás korában kellett magyaroknak megtelepedniök. A történeti nyomok, a néphagyomány, de leginkább a nyelvsajátságok bizonyítanak mellette. A nyelvsajátságokból ítélve valószínűnek látszik, hogy az itt letelepedett törzs rokon volt azzal, mely a Dunántúlnak délnyugati részét szállta meg. Később a szomszédságban a palóctság telepszik meg, de apró gyökérszálakat ide is bocsát a nyugat felé szolgáló völgynyílásokon át. A nyiltabb Hernád-völgyön a tiszavidéki magyarság tolul be; északról meg a szlávtság, nevezetesen a tótság és kis mértékben a ruténság. A szlávok nagy része bizonyára nem volt őslakó, sőt újabb időben költözött a megye területére. Régi a németség is a megyében. Német telepítések már a XII. században történnek, de a német falvak nagyrészt nem állhatnak ellen a magyar sokaságnak, mely lassankint fölemésztí őket; ámde örökli is sok tulajdonságukat és szokásukat. A bányászatnak, iparnak és kereskedelemnek ők voltak gyakorlóí és mesterei. Majd a XV. században Giskrával csehek költöznek be; ellepik Gönczöt, Szepsit, Nyírit, Hejezét és más helységeket. A csehek hatalmának megtörése nem jelentette kipusztulásukat, hanem ők is lassankint beleolvadtak a magyarságba. A török háboruk és az ismétlődő szabadságharcok alatt, midőn egyes városok, első sorban Kassa birtoka állandó vetélkedés volt a

Atalakító befolyások.

BUZITAI LEGÉNY.

Telepedések.

SZIKSZÓI LEGÉNY.

küzdő felek közt, az idegen helyőrségek révén számos külföldi, többnyire német honosodott be, s a német és tót telepítés a XVIII. századbeli reakció alatt, részint politikai okokból, részint a megfogyott munkáskéz pótlása végett ismét nagyobb arányt öltött. A meghonosodottak idő múltán összeházasodtak a törzslakókkal, s e viszonyból az a keverék-típus származott, melyet egyformán észlelhetünk akár a magyar, akár a tót helységek legnagyobb részében. Külön, jellemző típust alig lehetséges megállapítani. Legjobban megőrizte a magyarnak nevezett, alföldi kun-magyar hasonlóságot a Hernád-völgy déli része és a Hegyalja. A megye északi részében általában mindeütt szláv tulajdonsággal keveredett. A fajkeveredést az arczforma különbözősége is lépten-nyomon elárulja. Viszont a régebben magyarok lakta községek szlávjai, helyesebben az eltótosodott magyarok meg a magyar származás sok vonását őrizték meg.

Fajkeveredés.

Testalkat. A magyarok és tótok egyaránt, kevés kivétellel középtermetűek, ritkán köpezősek, inkább ösztövérek. Magas termetű általában kevés található, inkább a magyar-tót helységekben, mint Kenyhecezen, Alsó-Kemenczén, Ránkon; de egyes magyar helységben is, mint Nyírin, Udvarnokon, Szádelőn. Általában a tornai részben találjuk a legtöbb magas, szűk, szűk termetet. Ebben a legújabb időkig politikai önállósággal birt járásnak lakosságában még legtöbb közös vonást fedezhetünk föl, melyek egyuttal közösek a Sajóig lakó keletgömöri és észak-borsodi magyarokéval. A haj és szem színe után szintén nem igazodhatunk el. A míg egyes magyar községekben, még Tornában is általános a barna haj, máshol éppen az ellenkezőt látjuk. Így például a szádelőiek, hidvég-ardóiak úgyszólván mind barnák, ellenben a közeli görögök nagyobb részt szőkék. A tótok közt szintén sok barnát találunk a szőke mellett ugyanabban a községben. Általában mégis a magyarok legnagyobb része barna hajú; barna, ritkábban kék szemű; a tót a barna mellett többnyire szőke, de általában kék szemű; termetére nézve pedig legnagyobb részt szintén közép nagyságu, sőt nem ritkán alacsony. Ez talán nem is annyira faji jelleg már, mint inkább a hiányos élelem s a rendkívüli mértékben elterjedt pálinkaivás következménye. A kozmás pálinka főitála immár nem csak a tótságnak, de sokfelé a magyaroknak is. A bortermelés nagy katasztrófája, a tiszta, egészséges bor hiánya, a meglevőnek aránytalan drágasága utat nyitott az egészségtelen pálinkának oda is, a hol azzal csak kivételképen, legföllebb reggeli italként éltek. Annyira megy már a pálinkaivás, hogy a még sok helyen uralkodó torokon, a tótoknál a lakodalmakon is csak pálinkát adnak az asztalra, pálinkát itatnak a csecsemővel, a ki már születésekor magával hozván a pálinkaittasságban való fogamzás átkát, még gyorsabban súlyyod a testi és lelki satnyulás veszedelmébe.

Nyelvjárások.

Nyelv dolgában még nagyobb eltérésekre bukkanunk az abauj-tornavármegyei magyarság között. Nem ismeretlen tény az, hogy a természeti akadályok, leginkább a hegygerincek, melyek megnehezítik az embereknek egymással való közlekedését, rendszerint megkönnyítik a nyelvi eltérés kifejlődését. Abauj-Torna vármegyét egy nagyobb hosszanti (a Hernádé) s egy harántvölgy (a Kanyapta-Bódva völgye) szeli keresztbe. Ezekben húzódik a központ, vagyis Kassa felé a megyében leginkább uralkodó két nyelvjárás, a míg a tót falba nem ütközik. A hernád-völgyiek beszéde, melynek rokonságát megtaláljuk a Hegyaljáu, Zemplénben a Tiszáig, változata a tiszai nyelvjárásnak s itt bátran nevezhetnők hegyaljaiak. A tornaiak beszéde palóczosnak (de nem palócznak) mondható. Ezeket azonban nem határolják el élesen az alacsony dombok és völgyületek, egyes sajátság-

gaikban összeolvadnak, bizonyos helyeken azonban meg egyszerre mind a kettőtől elűtő kivételekkel találkozunk. E két nyelvjárás és a szláv tömeg között, a megye középrészén meg szerteszét szórva Somogy és Zala délnyugati részén honos nyelvvalakokkal és tájszókkal találkozunk, főképp a füzéri járás déli részében. Ha számba vesszük azt, hogy itt állott Abaujvár, a ma is azonos nevű helység mellett, mely az itt alapított várispánságnak, később a megyének nevet adott, annak centruma volt, ha tudjuk azt, a mi kétségtelen, hogy a Dunántúl délnyugati részén mindjárt kezdetben telepedtek meg magyarok, kikkel Szt. Istvánnak kemény harcokat kellett vívnia a keresztény hit ellen való fellázadásuk miatt, valószínűnek kell tartanunk, hogy itt találjuk meg legtöbb maradványát az első abaujvármegyei magyar lakók nyelvének. Itt ő-ző nyelv él, akár mint déli Somogyban, Zalában vagy Keeskemét és Szeged táján, de alakjait tekintve, inkább a dunántúlival atyafi nyelv. Abaujvár környékének lakosa, így a szomszéd pányoki és nyíri

MECZENZÉFI FÉRFI.

embőr is a böcsületét keresi; azt mondja: mögyök péntőkön, möntem vóna keddön is, ha nem esött vóna. Lejebb Göncznel már elenyészik az ő-zés és helyet enged a közép ē-nél laposabb tiszai e-nek, holott a Hernád-völgyön nemesak uralkodik a közép ē, de egyes helyeken, mint Aszalón elég élesen is hangzik. Ugyancsak Abaujvár környékén a tárgyaltan ige mult idejének második személyében röviden ejtik a személyragot. Nem mondják: irtál, hanem irtal. Épp így: vereködtel, ettel, möntel. Ennek a nyelvjárásnak egy sajátja, mely a Dunántúl fentemlített részében szintén uralkodó, tudniillik a ja-nak í-re a ják-nak ík-re változása a mélyhangu tárgyias igeragozás jelentő és föltételes módjának harmadik személyében, vagyis a mélyhangu tárgyias igéknek a mondott személyalakban a magashanguakkal való egyeztetése. Ezt az igealakot Abaujban és Tornában már általában használják, sőt a Hegyalján, így Sátoralja-Ujhelyen is. A mig azonban például a Hernád mellett Idrányban, Novajban, Garadnán stb. adi, kapi járja, a lel szónak kivételes állás jut; nem mondják: leli, hanem *lelylye* a hideg. Néhol már a város és az iskola hatását érezzük; ha kabátos emberrel beszélnek s kiejtik az adi, kapi-féle alakot, rögtön kijavítják, mintha rosszat mondtak volna. Ez az igealak az iskolai grammatikai oktatásból erősen befolyásolt kassavárosi nép közt is fenmaradt.

MECZENZÉFI MENYECSCHE.

A Tornában leginkább uralkodó palóczos kiejtés átvándorol a Cserehátra is, leér egészen a Hernádig. Pérenyben még hallani a kissé diftongizáló hosszú, öblös â-t: várom e h. vaarom (várom), kâra e h. kâra. Azt is mondják: vónák (volnék h.) „Szerencsés vónák, ha nem vónák vele sógor.“ Sajátságos, hogy itt inkább a nők beszélnek a mondott kiejtéssel, míg az ujitást hamarabb elfogadó férfiak kevésbé, a minek oka talán szintén az iskola lehet, melynek hatását nem egy helyen érezhetjük. Egyes lelkészek vagy tanítók, ha arra vetik fölösleges igyekvésüket, hogy kiirtsák a nép nyelvének sajátosságait, valóban nem irigylendő sikerrel működhetnek. Hogy számtalan és szépnek vélt idegen formát is csempésznek az ingadozóvá lett nyelvérzékű emberek beszédébe,

arra nem gondolnak. A nők konzervatívabbak lévén, meg nem is állván annyi ideig az iskolázás hatása alatt, természetesen nehezebben hagyják el az anyjuktól tanult nyelvet.

A tornaiak egyáltalában mind a palóczos kiejtéssel élnek, úgy mint a szomszéd Gömörben; de takarékosabban élnek a közép *ë*-vel, az *a*-t nem ejtik oly éles *ä*-nak, ellenben az *á* erősen nyujtott, kissé diftongizáló *à* náluk.

— Vëgyenek mädärt, mokus mädärt.

— 'Szën nëm mädär äz, nëm száll.

— Dë mász ä färä.

A diftongizálás néha oly erős, hogy az *á* határozott hosszú *ó*-vá lesz, mint Szádelőn, a hol Ódám, hórom, hóz járja Ádám, három, ház helyett stb. Görgön az *â* helyett *a*-s előhangzása *ó*-t hallunk, mint szomszédj^aót, teh^aót mag^aónak. A ragozásban a tornaiak ragaszkodnak a nyelv ősi alakjához, nem asszimilálnak. Nem mondják: közzé, hanem közzé, nem marékkal, hanem marékval, falval, földvel. A mélyhangu *t* végü igék föltételes módjában ellenben megteszik. Számitsuk helyett számíjjuk, fordítsuk h. fordíjjuk, ellenben ezt is hallani: megszipicsem, viszont szorítsd h. szorídd. A nyujtás, ragvégek sőt szóvégek kihagyása szintén megvan; föld, böcső, dologho', nékül, mer', legényhe', kentektű'. Az *sz*-t és *z*-t többször *e*-vel cserélik föl, pénc, díe. A mássalhangzót gyakran nem kettőzik; agyatok, (aggyatok. h.). De ezt nem teszik oly következetesen, mint a hol a szláv hatás alatt áll a nép beszéde. Eltérések gyakran fordulnak elő. Minden faluban más és más. Így vagyunk a tájszókkal is. Egy helyen osztány, más helyen osztáng, a harmadikon osztángon. A betűátvetések is gyakoriak. Néhol vőfény, máshol fővény, tenyér h. tereny. A betű- és szótagcsere különben itt kevésbbé feltűnő, mint Göncz tájékán, a hol feteke (feteke), hedegü (hegedü), szület (szüret) stb. járja.

A szádelői völgy előtt mezei virágot kínálgató asszony köszöntő verse tanúsága annak, hogy a grammatikus ember csinálta verset miként módosítja a nép kiejtése. A versben már nem használja az áldi, adi alakot, hanem mondja saját kiejtése szerint úgy, a hogy megíródott: álgya, agya.

Szádelőnek kis határa,
Völgyének van szép virága,
Ez az asszony azon körmösködik,
Hogy a látogató urakat
Szépén földicíti.
Ó de szép is ez a dícvirág,
Hogy egy kis ajándékot adnának rá,
Mert a példabeszéd mai napig is azt mongya,
Mégálgya az Isten, ki az ajándékot agya.
Második szavambul úra aszt kívánom,
Álgya még az Isten az egész családot.

A torna-ujfalusi kérő násznagy így szól:

Nëm hosztunk mink semmit,
Csak nekünk agyatok,
Szép jányt keresünk most,
Jót még takarosat,
Ehhöz a legényhe' legalkalmasabbat.

Mire a kiadó násznagy így felel:

Ha ez tiszta szándékotok,
Mindénkit ön beboesájtok,
De jányt addig nëm kaptok,
Még egyet nem választok.

A bucsuztatónál azt kérdi az apa: „Szegény jányom, ki fonyá be ezéntul a tē árva hajad? Ki viseli ugy gondod, mint az éldēs anyád? Mi vár most rád idegēny földön, idegēny embērēk kōszt?” Mikor pedig viszik az új asszonyt, így kurjongatnak a leányok: „Ijuju, szébb a bárány, mint a ju; szédd a lábod, üsd a bokád, szoridd a szivedre rózsád.”

A Tornával határos Somodiban már e nyelvi sajátóságok mellett a tót és német formák elburjánzása észlelhető. Benn Jászón meg éppen sok nemcsak a németből egyszerűen kölcsönvett szó, de a németes kifejezés is. Ilyenek például a *dufart*, kapualja, *fluder* (Gömörben is) malomgát, *grulya* (krumpli), ez különben több helyen Tornában is, *pilimajs*, denevér (Fledermausból), *rajcsurozni*, szaladgálni, *rajnol*, nagyobb fazék stb. Élnek oly értelmű szavakkal, melyek Kassa vidékének magyarságával közösek, mint például a tébolyodott ember Jászón, úgy mint Kassa vidékén *megesábul*. Kassán is mondják: „Ijettébe' maj' megesábul.”

Kassa vidékén még erősebb a tót befolyás a német mellett. A szótárok kurtítása itt általános, úgy a városban, mint a vidéken. *Regel*, *foró*, *könyü*. A sok német és tót eredetű szó akárhányszor szinte érthetlenné teszi beszédüket. Az idegen szólásforma és szókötés kivetkőzteti nyelvüket magyaros voltából. „Hogy ezt kell betölteni? Mit én tudom?” Kérdik. „Mit elvesztettél? Őcséd nagyobb volt tőlem? Kimegy a tűz. Felöltözöm a bubit.” Csupa idegenszerűség. El van terjedve a főnevek kicsinyítése is, a mi határozottan tót szokás. Husoeskát esznek, boroeskát, söröeskét isznak, esapoeskán eresztik, cigaroeskával (szivargyári munkásnővel) kacérkodnak, ha nem viszonozza érzelmi nyilatkozataikat, akkor *hidegjük van nekik* s nem pedig fáznak. De van a kassavidéki nyelvben sok jó eredeti kifejezés, melyek egyikét-másikat ismét föllevjük a törzsökös magyaroknál, például: Ez kérem, *tulajdon* az a szövet. *Temérdek* jó íze van most a formintnak. *Labodált* (kóválygott) a szöllők alatt. Mondják azt is: idevalósi (idevaló). Az ősi magyar nyelv diftongusa is hallszik a *talú* (toll) szóban.

A németek nyelvét illetőleg csak a meczenzéfiekről szólhatunk, mert ősi nyelvük külön tájszólássá fejlődött elszigeteltségükben. A v-t a rendes nyelvtörténeti szabály ellenére b-vel cserélik föl s nem megfordítva. Wein=bein, Wiese=bíz, was=bóz. A g-t is akárhányszor b-vel helyettesítik. Hügel=hübl. Az r-t elnyelik a szók végén: fóta, e h. vater, motta, e. h. mutter. Tájszavuk igen sok van. Jellemző, hogy a szaladásra van legtöbb. A megyében szerzetesét lakó németiség zagyvalék nyelven beszél. A tótok leginkább a sárosi dialektussal élnek; sokfelé, a magyarsággal való érintkezés következtében, magyar kifejezésekkel tarkítva.

Építkezés.

Legnagyobb hasonlóság még az építkezés módjában nyilvánul Abauj-Tornavármegye lakói közt, jóllehet a részletekben, különösen a külső formában sok eltérést vehetünk észre. A házak belső elrendezése rendszerint egyforma az egész vármegyében. Kevés kivétellel egy tető alatt épül egy szoba, konyha, kamara, istálló. A városokban természetesen a nagyobb városoktól ellesett stilizáló formák kezdenek terjedni; a régi alakok közül csak egy jellemzeteset találunk Kassán kívül; ez a *meczenzéfi ház*, mely szépségi származású. Az eredeti meczenzéfi ház, mely fából épült, csak kevés példányban van már meg, ámde az újabb építkezéseknél is megtartották alakját, melyet Meczenzéken alul, még Szepsiben is láthatunk. Magas, hegyes szögű zsindeleteteje van meredek oldallal, hogy a hó és eső hamarabb letakarodhassék. Jellemző a csúcsfal közepe táján kiugró zsindelefödél, mely a homlokfalat védi az eső károssága ellen s ernyőül szolgálhat a ház előtt álldogáló vagy üldögélő lakosoknak. Ez a kiugró tető mely körülbelül ugyan

Meczenzéfi ház.

MISZLÓKAI FÉRFI.

arra a ezélra szolgál mint a matyó házak üstöke, sőt elhelyezése hasonló is hozzá, igen érdekes különlegességük e házaknak. A házak, mint később a gönczi eseli házaknál fogjuk látni, oly módon épültek, hogy egyik a másikánál valamivel kijebb állott az utczasoron, mely ekképpen lépesözetes alakot nyert.

A szalmatetejü falusi házak jellemző födésmódja a garádos (lépesözetes) fedés, mely felső Magyarországnak ezen a keleti részén szokásos és csak a Tiszánál meg nyugatra Gömör vármegyében szünik meg. Legczifrább a tótoknál, a kik úgy, mint a ruházzkodásban, a házaknál is leginkább szeretik a czifrázkodást. A tótok a tető oldalait és a csücsfalat pótló oromzatot általában garádosan fedik. A fedésre használt vékonykötésü zsuppot kieskának nevezik, mely elnevezés a magyarok közt is elterjedt. Mentől messzebb jutunk dél felé, a magyarlakta vidékre, annál egyszerűbb lesz a tető, néhol csak az orom, sok helyen már csak a tető éle van garádozva.

A házfalak építőanyagául ma már kevés helyen használják a fát. Régebben még a hegyvidéki falvakban is, a hol könnyü szerrel juthattak volna jó épületekőhöz, általánosan fából építették a házakat, sőt a templomokat is, mert nagyon olesó volt a fa, sőt ingyen is kaptak, csak hogy irtsák a sűrűségeket. A fa megmunkálása is könnyebb volt; a durván ácsolt gerendákat közönséges kötéssel egymásba rótták, mint a kalitkát, s zsuppetöt vertek rá, hogy meleget tartson; míg a kőből való építésre tanult kőművest kellett volna alkalmazniok. Ámde ma, mikor a fát már jól értékesíthetik, az olesóbb kő, az agyagos területtel biró községekben a vályog, a jobb móduaknál a téglalép helyébe. A sík völgyön lakóknál, a kikre nézve költséges lenne a kő szállítása, a téglát meg drágálják, gyakori a tömés-, vagy boronafal. Kémény majd minden házon van. A füstös konyha már ritkaság. A kéményt rendszeren fából építik és szalmával burkolják körül. Hogy ez valami nagy mentességet adna a tűz ellen, azt senki sem állithatja. A gyakori tűzesetek után kénytelenek a lakosok eserepes házakat építeni. A hol ma nagyobb számú cserépfödület látunk, ott bizonyosan nem rég tűzvész dúlt. A cserépfödés természetesen merőben megváltoztatja a házak formáját, részint az erősebb alépit-

MISZLÓKAI LEÁNY.

MISZLÓKAI LEÁNY.

mény miatt, részint a városi kőművesmester sablonos mesterkedése folytán. A különböző magyar vidékek jellemző építésmódjának ismerete és a megfelelő vidékek új építkezéseinél való alkalmazása nagyon kívánatos lenne. Pusztító tűzvészek következtében épült újjá egy része Makrancz, Miszlóka és Felső-Mislye falvaknak.

Az előbb említett általánosságoktól számtalan eltérésre találunk a házak elrendezésében és építési módjában, nemesak egyes falvak közt, de még ugyanabban a faluban is. A helységek aprók levén, különösen a hegyes földön többnyire egy sorban épülvék házaik. Itt is ismétlődik az országszerte jellemző elhelyezés, melyből a legtöbb esetben a lakosság faji jellegére

vagy legalább is eredetére lehet következtetni. A szlávok többnyire egy utczás, vagy párvonalas utczáju, de hosszú alakban futó falvakat építenek. Ha az ilyen módon épült teljesen magyar községek eredetét vagy nevük jelentését kutatjuk, rendszerint szláv telepítésre bukkanunk. A magyarok ellenben jobban szeretik, még a kisebb községekben is a csoportos, lehetőleg egy középpont, rendszeren a templom körüli elhelyezést. Nagyjában Abauj-Torna vármegyében is ezt tapasztaljuk. A hernádvölgyi, hegyaljai és a volt tornamegyei helységek jó részt csoportos építésűek, de még az eltótosodott magyar helységek többsége is, sőt a kicsinyekben is legalább jelét látjuk a gyűrűs építkezési formára való törekvésnek. A szláv eredetű helységek legnagyobb része ellenben nem keres középpontot; házai egyetlen hosszú sorban következnek egymásra, ha csak a terep görbületei és akadályai nem kényszerítik a lakosokat a szétszórt építkezésre.

Utczarendszer.

A házak előtt sokan szeretik az apró virágos kerteket. A jó érzék haladásáról tanuskodik nem egy helyen az utczák és udvarok befásítása is. Kevés helység van már, a hol a ház elejét viola-, mályva-, szegfűágyak, néhány rózsatő ne szépítené. Ha virágoskert nincs, ákáczfát ültetnek. A mindenütt bőven található víz megkönnyíti a kertek fenntartását. A hol esorgó források fakadnak, ott azokat kerítik be; a Tornai mészkőhegység völgyeiben és a keleti hegyvidéken kávéskutak vannak többségben. Gémes kutakat is találunk; ezek a völgysíkokon, mint az alföldön, már uralkodóvá lesznek. A jobb módúak közt terjedni kezd a szivattyus kút is.

Előkertek.

Említettük, hogy a házak általában csak egy szobából, pitvarból, kamrából állanak, összeépítve az istállóval egy fődél alá. A csűr és a sertésöl esekély kivétellel mindenütt külön áll. A pitvarban van a nyári konyha, melyet hideg konyháknak neveznek. Voltaképen tehát a pitvarnak nevezett rész pitvar és konyha együtt. Télen a szobában főznek, most már az általánossá lett takaréktűzhelyen. Hogy mennyire káros ez a bennlakók egészségére abban a helyiségben, melyet nem szellőztetnek, sőt az ablakok, gyakran csak egy ablak közét még mohával is eltömik, úgy hogy némi levegő csak a falon keresztül és a ki-kinyíló ajtón juthat be, abban a helyiségben, a hol a család örege-apraja tolong, azt kiváltképen a gyermekek halandóságának igen nagy aránya és a városi gyermekekkel szemben határozottan gyarlóbb fejlődés állapota mutatja. A módosabbja, különösen a termékenyebb síkvölgyben, így a Hernád mentén, két szobás házat épít; de télre ő is bevonul mindenestül az első szobába, melyet hol szobának, hol háznak neveznek; az utca felől van az *első ház*, azután jön a pitvar a hideg konyhával, ebből nyílik a *hátsó ház*, majd az istálló, fallal elrekesztve, de ugyanazon fődél alatt. Az egy szobás házakban a pitvarból nyíló kamara pótolja részben a szobát; itt tartják a tulipántos ládákat.

Házak berendezése.

A fából, kalitkamódra épített házak többnyire a tótok lakta helységeken, tehát az erdőben bővelkedő vidékeken találhatók. Az összerótt gerendák közeit s magát a kész gerendafalat is betapasztják és bemeszelik; néha csak az alját meszelik körül. Leginkább régi házak ezek, minőket Jászó-Mindszenten, Rudnokon, Kemencén, Bátyokon, Csákányban, Pető-Szinyén, Ránkon, Herlányban, a magyar Nyíríben, Horvátiban stb., sőt a fában már szegényebb Hernádvölgyben, mint például Hidas-Németiben eleget találunk. Lejebb Szikszóig és Göncztől Szántóig már mindenütt szilárdabb a fal anyaga: a síkvölgyön a vert vagy tömésfal, a hegyes vidéken a kő. Téglát már sűrűn használnak, majd minden helységben, de leginkább a módosabbak.

A téglaházakon már rendes a csúcsfal, mely különben ritka a megyében a szalmásfödélű házaknál. A csúcsfalat meredeken lejtő oromzat helyettesíti, mely vagy egészen sima vagy garádós. E lejtős oromzattal meg a hasonló farazattal a tető koporsóalakot nyer. Néha nem ér az oromzat a tető csúcsáig, hanem csak körülbelül két harmad magasságáig. Ily esetben a padlásnyílást csonka csúcsfalszerű deszkázattal zárják el, melyre kis lyukat vágnak, főleg a világoosság kedvéért, de díszítésül is. A hol jobban el van terjedve a csúcsfal építése, többnyire a szikszói járásban, a Hernád völgyén és a tornai járásban, ott felváltva építenek deszka és kő- vagy téglacsúcsfalat. A szokásos padlásnyíláson kívül rendszeren egészen sima; díszítés ritkán fordul elő; néha csak az évszám. Ellenben sok helyen a felekezeti különbséget látható jellel fejezik ki rajta. A róm. katolikus gazdák keresztet, a reformátusok csillagot vágatnak ki a deszkafalon, mint a többi közt Idrányban, Novajban, Hidvég-Ardón, vagy tulipánt, mint azt Kenyhecezen, Nyíriben, Görgön láthatjuk.

Udvarnokon a katolikusok szent képet festetnek a csúcsfalra, a reformátusok virággal, szőlőfürttel vagy színes nemzeti címerrel ékesítik azt; Hidas-Németiben magyar koronát vagy szivalaku ékitményt alkalmaznak.

Eresz.

A tetőnek a bejárat felőli oldala majdnem mindenütt ereszt képez, mely egyszersmind a nyitott tornácz födele. Vannak azonban falvak, melyekben egyáltalán nem építenek ereszt; az udvarról egyenesen a pitvarba nyílik az ajtó, például Alpáron, Perényben, Abaujváron, Hidvég-Ardón.

Máshol vegyesen fordulnak elő ereszes és ereszt nélküli házak. Maga az ereszt szélessége is különböző. Ugyanaz a járásbeli, szomszédos, egy nyelvű, egy fajtájú nép más-más módot követ az egészen azonos fekvésű helységeekben. Göncz-Ruszkán alig egy lépés az ereszt; a közeli Vizsolyban már szélesre veszik; Boldogkő-Váralján ismét igen keskenyre szabják. Legszélesebb a tótok házáinál fordul elő. A tornácz rendszeren nyílt; vagy egészen szabad, vagy faoszlopok tartják. Zárt tornácz vagy az uteza felől fallal rekesztett, nagyon ritkán fordul elő még a városokban is. A homlokfalon a megye déli részében nem szokott díszítés előfordulni; de az északi részen úgy a magyarok, mint a tótok közt már gyakoribb az egészen egyszerű vagy néha czifra dísz is. A tornai Horvátiban, a Szepsi melletti Makranczon oszloputánzatot fest a kőművesmester a homlokfalra; máshol csak az ablakokat meszelik körül színesen, mint Jászó-Mindszenten, Rudnokon, Bárczán, mely utóbbi helyen a festett keretet kék és vörös virággal is czifrázzák. Perényben faragványos ablakkeretek adnak különös díszet a házaknak.

Kapuk.

Az utezától kapu választja el az udvart. Kapu nélküli házak igen ritkák, leginkább még egyes tót helységeiben találhatók. Így Felső-Tótkészen egyetlen telkes gazda házáin kívül egynek sincs kapuja; Jászó-Mindszenten szintén soknak hiányzik; de az ilyen helység nagyon kevés. Még a legszegényebb tót falukban is gondoskodnak kapukról. Ezek anyaga és alakja igen sokféle. Legjobban szeretik a rácsosat, úgy a magyarok, mint a tótok; a Csereháton, a Hegyalján csak úgy, mint Tornában. A rácsossal együtt a deszkakapuk is használatosak s a szegényebbek megelégednek a vesszőből fonottakkal. Néhol, mint Szádelőn, a régenté általánoson vesszőből font kapuval egyszerre felhagytak s egymásután deszka- vagy rácsos-kapuvál cserélték föl.

Néhol faragványos kaput is lelünk; nem egy helyen pedig érdekes alakú bálványfákat. Így a magyar részében református Bődön a tiszántúli fejfákhoz mindenben hasonló bálványfákat találunk, bár nem nagy szám-

mal, nemkülönben Makranczon; faragványos kapukat látunk Hidas-Németiben, Udvarnokon, Somodiban és még néhány helyen.

Mint hagyaték, érdekesek a Gönczön látható eseh házak, melyek magasan és akképen voltak építve, hogy az utczáról, eltávolítható lépcsőn kellett fölmenni; az utczára pinezeajtó nyílt, hasonlóképen a pítvarból is, hogy szorongatás esetén, míg az ostromlók behatolnak a házba, a pinezén át menekülhessenek a bennlakók. Ezen kívül egyik ház homlokvonala kijebb áll a másikonál úgy, hogy ezek a házak lépcsőzetes sort alkottak, a minek ismét az lehetett a célja, hogy a szomszédok a házak lőréséből szintén rálódzhessenek a támadókra. A gyűlölt zsebrákoknak folyton lehetett okuk tartani attól, hogy a helységek gyakran megszarolt lakossága megrohanja és felkoncezolja őket.

Cseh házak.

Népviselet.

Ha már az építésmódban annyi változatosságot figyelhetünk meg, még többet fogunk találni a nép ruházatán. Bizonyos kölesönhatás mindenütt észrevehető; de éppen a kölesönhatás sokfélesége sokszorozta meg a különbséget a ruházat egyes darabjaiban, szabásukban, a ruhaviselő nép színérzékében, sőt a ruhák neveiben is. Általánosan jellemző, hogy a magyarság mindenütt jobban kedveli az egyszerűt, mint a tót, a ki szereti a feltűnőt, czifrát. Az ornamentika történelme körülbelül megállapította, hogy a túlon-túl sujtásos, czikornyás dísz a szláv befolyás eredménye. Ezt az abauj-tornavármegyei nép viselete maga képes bizonyítani. A magyarok inkább az élénk ellentétes, de nem kiáltó színekben keresik a hatást, díszítésük inkább értékes, mint czikornyás; ha fényüzésre hajlandók, nem czifra, de nehéz, áros szövetet választanak. A tótok és az eltótosodott magyarok a rikító színeket, túlhalmozott, sujtásos, rikító hímzést, czafrangot, módjukhoz mérten többé-kevésbé fölösleges ékszert kedvelik. A magyar nép viseletének egyszerűsége különben sok helyen tán nem is annyira eredeti, hanem az egykor az egész Hernádvölgyén és a szomszéd területén uralkodott református vallás puritanizmusának befolyása alatt fejlődhetett; mert a mint a Tiszavidékről jövő lelkészek és tanítók a nép nyelvében is eltörölhetetlen nyomokat hagytak tanításukkal, nyilván hatással lehettek öltözetének módosítására is. A gönczi viseletben például igen sok közös vonás van a tiszántúlival. Legkevésbé változik, mint egyebütt is, a férfiak ruházata; de annál inkább a nőké. A városi befolyás, a gyárilag készült, majdnem kivétel nélkül Ausztriából importált szövetek, melyek a házi szőttest egészen kiszorították, nem kis mértékben módosították a ruházatkodást. A mi a szövetek mintázatát illeti, igaz, hogy a külföldi gyárosok a jó üzlet kedvéért alkalmazkodnak a nép izléséhez, a mint arról az országos vásárokon meggyőződhetünk; de a maguk felfogását is belevegyítik s így folytonosan közreműködnek a népviselet eredetiségének kiforgatásában. A városi eselédek meg a legújabb nemzetközi divat formáit csempészik ki a falukra; sőt legutóbb már az Amerikából visszatért kivándorlók is hozzájárulnak az eredeti viselet formáinak átváltoztatásához és elhagyásához. Még a férfiak sem állhattak ellen ez áramlatnak. Udvarnokon az Amerikát megjárt emberek meghonosították a pantallót és a hosszú kabátot, azt a szabásut, melyet esászárkabátnak hívunk. Az anyagi jólét vagy a kereset megfogyása természetesen szintén érezteti hatását, első sorban a külső dísz szegényebbé válásában vagy teljes megszűnésében, mint például a Hernádvölgy alsó részén Novajban, Idrányban, Garadnán, a hol a valaha szokásban levő hímzést ma már elhagyták és sima ruhát viselnek. Máshol meg éppen nagyon elharapódzott a fényüzés a nők között úgy, hogy ünnepi viseletre általánosan selymet vagy félselymet meg bársonyt választanak.

Ha Szikszónál belépünk a Hernádvölgybe és innen indulunk fölfelé, keresztül-kasul járva a megyét, lépten-nyomon megfigyelhetjük a ruházatban majdnem faluról-falura forduló változatosságot. Szikszón és környékén, kivált ünnepnapon még borjuszáju ingben járnak a legények, széles sötét-kék vagy fekete szegélylyel és zsinórzattal diszített szűrüket panyókára vetve; keskeny kajla karimájú kalapot, pitykés mellényt, ránczos száru csizmát, bő gatyát viselnek. Téli felsőnek, főleg a kevésbé módosak a közönséges fekete gubát is használják, vagy bekecset hordanak. A nők rendszeren barna vagy barna-tarka szoknyát, vállon átkötött kendőt, ingvállt viselnek; az öltözet kimaradhatatlan kiegészítője a kötény. Föllebb, Léhen és a vele szomszéd helységeekben *derékra valónak* nevezik a mellényt, e fölé ujjas *lajbit* vesznek, téli felsőül a ködmönt, gubát, fehér vagy fekete szürt viselik a férfiak. A nők piros, kék, barna vagy fekete-vörös ujjas *lajbija* *pítarka*, *szállóka*, *dugdki*; a melegebb zubbonyforma ruha a *prémeske*. Télen még kis bundát, nagy kendőt, *fejrevaló* kendőt, fekete csizmát viselnek. A melegebb ruhát pargetből készítik, melyet *ördögbornek* hívnak. Felső-Vadászon már *kabátnak* hívják a felső szoknyát, a mit az itt lakó tótoktól tanultak el. Mindenütt, a hol tótokkal érintkezik a nép, meghonosult a felső és alsó szoknya olyatén megkülönböztetése, hogy szoknyának csak az alsót (a pendelyt) hívják, a felsőnek a neve kabát. Az egészen magyar Idrányban is így van ez; de itt a felső szoknya általában barnaszínű, smár más nevű ruhákkal is találkozunk. A derékra vett bő ujjas zubbonykát itt, valamint, a hogy látni fogjuk, másfelé is *nem telik*-nek, a derékhoz feszülőt, melyet alul fodorral diszítene, *testhez állónak*, az ezek alá vett ujjatlan ruhadarabot, melynek körülbelül ugyanolyan szerepe van, mint a városi nők trikó-korzetjének, *derekasnak* nevezik. Itt már nem igen járnak gatyában a férfiak; még nyáron is posztó nadrágot és *ujjast*, télen *bekecset* viselnek kék posztóból, azután apró fürtű fekete gubát. A jobbmódu nők czipőt hordanak. A két utóbb említett helységet összekötő légvonal közepére eső Baktán megint más külsejű öltönyökre találunk. A baktai férfiak bekecse rózsával van kivarrva s bojtos általvetővel felezifrázva, de e mellett hordják a gubát is, alatta pedig a *kis lajbit* meg a lajbit; a nők pedig a szoknya fölött a *libitkét* vagy *rán-czoskát*, melyeket nevük maga magyaráz meg. A köténynek a nevét a németektől esenték: sureznak hívják. Nem tapasztaljuk sehol ezen a vidéken, hogy a nők fényűzők lennének. Még kalárist sem igen látunk, legföllebb igen egyszerű fülbevalót.

Idránytól és Novajtól, köznyelven szólva, alig egy jó kőhajításra van a Hernádon túl Vizsoly; de már mennyire más részleteken akad meg a figyelő szeme! A férfiak a mellény fölé *huszárkát*, zsinórozott dolmányt öltenek, de ismerik ők is a surecot, melylyel a munkában fehérenműjüket védik; télen subát és szürt hordanak, mely már czifrább, mint a Szikszó vidékieké; ki van varrva kék, vörös és fekete rózsákkal. A nők szoknyája általában sötét, komor színű, nagyrészt fekete; a német *reklit* viselik testükön, de ismerik a *nemteliket*, melyet sávós pargetből varrnak. Lábbelijük ezúgos czipő. A szomszéd helységeekben már a vidámabb színeket kedvelik a nők, kivált a Hegyalján, Bodókő-Váralján, Alpáron. Váralján az idősebb nők sötét kékben, az országszerte használatos kék-festő ruhában járnak, de a fiatalok, nem csak a lányok, hanem a menyecskék is fehérben meg pirosban. Itt is kabátnak hívják a szoknyát, de a felső *repítő*; télen bundát hordanak. A férfiak nem kékben, de barnában járnak; egyes öltönydarabjaik nevét ők is a németből kölcsönözték, ujjasukat *kitlinek* hívják s a

lajbira sem tudtak magyar nevet faragni. A Vizsolyban még mellőzött ékszerek, ha szerényebben is, de Alpáron már felbukkannak; a leányok, akik szeretik a fehér és rózsaszín ruhát, fülönfüggővel és gyűrűvel ékesítik magukat. A férfiak itt nem használnak kölesönként német nevet, hanem *derekas* és *dolmányt* vesznek. Festőibb a férfiak viselete Gönczön és vidékén. Buza- virágszínű vagy kávébarna posztóból varratják pitykével gazdagon kirakott, zsinórtalan ujjasukat és mellényüket, csak azonos színű nadrágjukon van vitézkötéses zsinórozás. Pörge fekete kalapjukat árvalányhaj vagy toll díszíti. Szürt nem viselnek, hanem bekecset vagy gubát; azután fekete rámás vagy ránczos csizmát. A nők nem járnak csizmában, hanem papucsban. A városi divat után ők is hordják már a testhez álló *bluzt*; valamint a nemteliket is, s bár közelükben nincsenek tótok, náluk is *kabát* a felsőszoknya, mely rendszeren barna az idősebben, de túlnyomóan fehér és rózsaszín a leányokon.

Göncztől a kassai uton fölfelé az első helység Abaujvár s mindjárt mellette van, alig három kilométernyire tőle, Pányok. Az érintkezés gyakori

köztük s mégis lényeges különbséget találunk ruházat dolgában a kettő között. Abaujváron a férfiak kék posztó derekas lajbit és ujjast, Pányokon fekete huszárkát viselnek, azonkívül nyáron a pányokiak hamuszín szatinklot ruhát is; Pányokon a leányok színes kalárral ékesítik nyakukat, Abaujváron általában nem hordanak ékszeret. Az egyenesen átellenben, de a hegyen túl, keletre fekvő Nyíriben már többet adnak a nők a maguk csinosítgatására. Csip-

HÁZ GARÁDOS OROMZATTAL.

kével díszítik ruhájukat, azonkívül nyakukon különálló dísz, úgynevezett *nyakaeskát* viselnek, ékszerűl pakfong gyűrűt és színes apró gyöngyöt, fejükre színes, virágos selyemkendőt kötnek. Az idősebb nők ugyan barna és fekete színben járnak, de a fiatalok a világos színeket szeretik, a fehér, kék, sárga kartonszoknyát. A felső szoknya nekik is kabát, az alsó pendely, melyet házi szőttés vászonból csinálnak, a kötény surez; a ruha felső része az ingvállon felül derekas és *vizitke*. A férfiak fekete és fehér (aba) posztóból csináltatják dolmányukat, kitlijüket, derekasukat, télen a nadrágot. Szürt nem hordanak, de gubát, a jobb móduak bekecset.

Nádasdon, a hol különben is sok a tót, már erősen uralkodik a tót befolyás.

A férfiak fehér szürdolmányban járnak, télen nadrágban, mely szintén fehér; a dolmány és nadrág színes vagy fekete zsinórozással és vitézkötéssel van czifrázva. Itt még sötét színű szoknyát viselnek a nők, de északra, már Misyétől fogva egész Tihanyig, illetőleg Kassáig uralkodóvá lesz a ríktó piros szín. Egészen piros vagy pirosan tarka szoknyában és kendőben jár fiatalja, öregje; a vén asszonyok ugyan sötétebb szövetből

is varrják ruhájukat, de ez sem lehet egészen sötét, hanem piros virággal koczkákkal, vagy babbal tarkított.

A megye északkeleti sarka a fényüzés hazája, úgy a magyar, mint a tót nők, de különösen az utóbbiak közt. Kezdődik a nagy ezifraság, pompakeresés már Szalánczon s Ránkig, onnan Kassáig általánosan uralkodik. Kemenezén a nők ezüst fonállal ezifrázzák s gazdagon zsinórozzák derekasukat; asztal- és ágyneműjökben is kerülnek az egyszerűt, de tagadhatatlan, hogy nem kedvezőtlen benyomást keltenek azzal, hogy sokat adnak a külső esinra. Ágyi ruhájukat és asztalneműjüket piros pamuttal egybeszőtt virágos vászonból készítik. A szorgalmas asszonynépség a férfiak ruhájának daróczszövetét is maga fonja és szövö gyapjuból. Ebből a daróczból varrt, többnyire fekete, kék vagy sárga zsinórzatu dolmányban és nadrágban járnak a férfiak egész évben; még nyáron sem válnak meg a nadrágtól. Szűrüket ezifrán kivarratják mindenféle színnel. Megjelen már a boeskor is, melyben nyáron járnak.

Pető-Szinyén a férfiak virágos daróczban, nyáron meg szűk, himzett vászonnadrágban és himzett ingben járnak. A nők fényüzése még nagyobb, mint az említett helyeken. Először is jellemző a sok esikos, virágos kendő, melyet magukra vesznek; azután a tari-tarka ruha, úgy a felső, mint a kabát, azaz hogy szoknya. A felsőt *jobkának* hívják s készítik félselyemből, selyemből, sőt bársonyból is. Az ingvállat himzett szalaggal szegik be, de nem maguk esinálják, hanem vásárolják az ugynevezett tamburált szegélyt. Hasonlóan viselkednek Ránkon, de ott a selyem mellett otthon szőtt posztójukat, a *drelicet* is használják, azonkívül perkált, vatmolt, pargetet. A férfiak szüire tarka pamuttal virágosra van kivarrva. Nyáron boeskort, télen esizmát viselnek. A férfiruha nevei *hunya* (darócz ujjas), *cholosnya* (téli nadrág), *nohavki* (nyári nadrág), *lajbik*, *gacse* (gatya); a nőké: *szukeny*, *kabát* (szoknya), *chusztka* (kendő), *podolek* (ingváll), *szervianka* (ujjas). Bátyokon a nők mellénye *lajbik*, zubbonyuk *jobka* vagy *vizitka*, azután jön a *kabát*, alatta a *szoknya*; az ing két részből áll, az alsó *oplecsko*, a váll *podolek*.

A Kassától nyugatra lakó tót helységekben megint festői változatosságait látjuk a ruházatnak. Legcezifrább és legékesebb a Kassa melletti Mislóka lakosainak ruházata. A férfiak ujjasukat, esuhájukat (szűrüket), színes zig-zegvonalakkal, arabeszkekhez hasonló díszszel, tulipán, rózsza és szegfűképpel varratják ki; a nők pártaszerű főkötőt hordanak, melyről hosszan ömlik le a tarka szalagok egész erdeje, mellényük a *viszt* is díszesen van kiczifrázva.

A szomszéd Tökésen szintén díszes, de komolyabb alapszínü a viselet. A tarka színü szoknya helyett a nők festett kék vásznat vagy pettyes fekete kelmét vesznek a szoknyához, melyet *farbankának* hívnak; e fölé kivarrott ujjatlan ködmönt és fehér gyapjuruhát. Vászonfőkötőjüket és ingüket piros és fekete pamuttal hímezik ki. A nők nemesak fekete, hanem piros esizmát is viselnek. A közeli bányásztelepek német vagy német eredetü lakosainak befolyása a férfiak viseletében már annyiban érezhető, hogy hosszabb szabásu kabátot is viselnek. Tökésen a *hunkát*, Jászó-Mindszenten, szintugy Rudnokon a *rokat*. Jászó-Mindszenten az a furesa szokás is uralkodik, hogy innepen és vasárnap a nők fehér vagy piros abroszt (ruñnik) kötnek magukra nagykendő gyanánt. Alsó szoknyájuk többnyire piros; erre sötéteb színü felsőt vesznek, rendesen kékest vagy feketét, de a fiatalok fehéret is. Piros esizmát itt is viselnek a nők a fekete mellett; a férfiak általában

boeskort. Rudnokon már csak fekete eszímát hordanak; de itt megint gyakrabban láthatjuk a nőkön a selymet. A férfiak ruhája egészen elütő színű, barna és szürke darócz, melyet az asszonyok otthonn szőnek.

A mint a magas hegyek közül leereszkedünk a lapályosabb földre, a magyarok közé, kezd elmaradozni a sok virág és tarkaság. Makranczon még uralkodik a himzett ruha, de a férfiak szürén már fekete kivarrást látunk, egyszerű a derekas lajbijuk, ujjas huszárkájuk. Viselik a szürön kívül a gubát is télen. A nők kötésig érő inget, ingvállat, fölötte testhezállót és szállókát, surezot viselnek; a szoknya (kabat) kasmirból, perkálból, kanavászból készül. Piros eszímát itt már nem hordanak a nők.

A Kanyapta-völgytől a Hernádig szintén majd minden községben más-más jellemző vonását találjuk a ruházatnak. A nép szokásait csak nagyjában ismerő városi ember meglepetten esodálkozik akárhányszor, hogy egy nagy vidék népe miről ismeri meg, ki melyik faluból való. Leghamarabb az öltözetnek laikus szemre nézve meg nem különböztethető, de a vidékét ismerő embernek azonnal szembeötlő valamelyes sajátosságáról. A Kanyapta-völgy sarkán s a Hernád szurdokában négy egymás mellett álló helység ugyanannyi különbség a viseletben. Ezek a helységek: Perény, Kenyhecz, Hidas-Németi, Tornynos-Németi. Perényben szürkét viselnek a férfiak, Hidas-Németiben fekete vagy sötétkék rokkot, Kenyhecezen fekete lajbit és derekast; Perényben és Kenyhecezen télen a bekecs vagy ködmön felett csak a fekete gubát használják, szürt nem; ellenben Tornynos-Németin fehér szürben járnak, mely feketével vagy szürkével van kivarrva. A guba Perényben apró fürtű, abból a szövetből készül, melyet ők maguk készítenek nagy tökéletességgel. Kenyhecezen dúsabb, göndör fürtű a módosabbakon, egészen egyszerű a szegényebbeken. A női ruházatban, mint mindenütt, itt is élesebbek a különbségek. A kenyheciek fényűzők, a tehetősebbek ünnepnap selyemben járnak, az alsószoknya alját kihímezik vagy esipkével szegik, a piros vagy fekete vagy sötétkék felsőszoknya alját négy ujnyi széles diszítéssel igyekeznek tetszetősebbé tenni; czipőben járnak. Tornynos-Németiben már semmi dísz sem látunk; a női ruha szövege egyszerű babos vagy virágos sötétkék; de itt is czipőben járnak. Perényben az egészen világos színt kedvelik a nők, kivált a rózsás szöveteket. Itt a felső ujjas jobka, *kitle*, a szoknya szintén kabát, ezalatt van a pendely; Hidas-Németiben a ruha felső része blúz, nemtelik vagy *szorító* (testhezálló); himzést ők is alkalmaznak ruhájukon; Kenyhecezen nemtelik, *bujbel*. Kalárist mindenütt látunk a most említett helységekben a nők nyakán, de míg Perényben fehér gyöngyöt hordanak, Tornynos-Németiben piros, fehér és zöld színűt.

A tornai részben általános a kis lajbi (mellény), lajbi vagy rokk (ujjas), mely helyett többfelé már mai városi szabásu rokkot (kabátot) vesznek; a nőknél az ingváll, *szoknying*, szállóka, lajbi (mellényke), testhezálló, nyakaeska (gallér), mente, kendő, néhol a vizitke nevű zubbony. Szürt nem mindenütt viselnek a férfiak, hanem szürke vagy fekete gubát. Tornán a fekete guba a legények felöltője, a szürke a meglett koraakat illeti. Hidvég-Ardón, Szöllős-Ardón, Körtvélyesen, Udvarnokon, Varbóczon a fekete és szürke guba mellett járatos a szür is, sőt Szöllős-Ardón még csak most kezdik viselni a gubát a szür helyett, alkalmasint takarékoságból, mert a kivarrott szür sokba kerül. De festői hatásu is az a szöllős-ardói, virággal bőven megrakott tulipántos szür. Körtvélyesen a tulipán helyett rózsát varrnak rá; Hidvég-Ardón meg már szint eszerél, nem fehér, hanem szürke

vagy fekete. A női viselet színe is ilyen sokszoros alakban változik ezek közt az egymás hátán levő helységekben. Néha nem a divat, hanem más körülmény, mint például vallási szokás is befoly a választásra. Hidvég-Ardón, a hol a fiatalok csak az élénk színeket keresik, adventben vagy böjtben ki-ki barna vagy fekete ruhát hord. Tornán karácsony éjjelén és a szilveszteri hálaadó isteni tiszteleten este 6 órakor minden nő, leány vagy menyecske fehér kendőt köt magára, így megy a templomba. Husvétkor a tornai leányok fehér, piros pünkösöd napján, a ki csak teheti, piros ruhát ölt fel ünneplőnek. Szádelőn a pirosba játszó színek a kedveltek. Körtvélyesen a fehér meg a kék, Görgön, Udvarnokon már a zöld, azután a szürke, kék; Szöllős-Ardón a téglavörös, a esikos vagy virágos, fehér, kék, fekete vagy szürke. Az ing mellét általában kihímezik, néhol a pendelyt is. A fényüzés ezen a részen is elharapózott a szegénység mellett; elhagyják a eszimat s helyette füzös czipőt és magassarku topánkát viselnek vagy papucsot is több helyen. A szövetekben még jobban utánozzák a városiakat; Görgön az atlasz, selyem, terno és bársony kiszorítja a szerény

HÁZ GARÁDOS TETŐVEL.

kartont; Horvátiban szintén hódít a bársony, de itt legalább a nők maguk kötik a díszítésül rávarrott esipkét, maguk készítik a bőven használt fehér himzést.

Egészen különálló, díszes és érdekes a meezenzéfiek ünnepi viselete. Hétköznap, munkában egyszerű, sötét színű, rövid kabátot, bő gatyát, magas száru eszimat, kötényt viselnek, mint a kovácsok szokták, minthogy a meezenzéfiak többnyire hámozókovácsok. Nyakravalót a

meezenzéfi a világerő sem kötne fel, még ha küldöttségben a miniszter elé járul is.

Elvéve még régen divatozott ruhát is látni, zöld hajtókás rövid dolmányt, lapos, fényes, bőrrel bélelt gombokkal kivarrt kabátot, térdig érő, ezifrán kivarrt bundákat, de már csak néhány öreg.

Díszesebb a meezenzéfi „mánták“ ünnepi öltözete, melyet hagyományos pompájában őriztek meg. A férfiak medveprémes, jó magas kuesmát viselnek, vörös, kihajló posztóval, melyről aranybojt esügg; sötétkék vagy violaszin dolmányt 13 világoskék selyemzsinórral s ugyan ilyen színű selyembojttal. Erre jön a vörös öv, mely gácsi-szörböl kötött 20 zsinórból áll, három részre osztva s hat ezüstgombbal egybeillesztve. Vállukra, panyókára, a dolmánynyal egyenlő színű, rókaprémes mentét vetnek. A nadrág szintén sötétkék, vagy violaszin, ezifra világoskék vitézkötéssel. A esizma fekete kordován, szára felül világoskék zsinórral szegélyezve, ugyanolyan színű kis bojttal. Ezt a ruhát viselik, ha valamely kiváló vendég érkezik a városba s lóháton kísérik; ebben kísérik ki halottjaikat is a temetőbe.

A nők ünnepi ruhája: esipkével díszített ingváll, nehéz selyemmellényke,

melyet elől két ezüst csattal kapcsolnak össze, e fölé selyemrojtos kis színeskendőt kötnek. A bő szoknya két színbe játszó selyemből való. A menyasszony köténye élénk piros, arany- vagy ezüstesipkével szegélyezett. A lábbeli ezitromsárga kordován esizma, piros sarokkal. A nyakat ötsoros gránátfüzér díszíti, melyet hátul széles színes szalageszokor foglal egybe. Ugyanilyen színű szalag omlik le a varkocsról. A menyecskek kontyba kötik hajukat s fekete selyemfőkötőt viselnek, mely elől 10—12 cm. széles aranyesipkével van díszítve s a melyről hátul két kb. 12 cm. széles fekete szalag esüng le. Télen aransujtásos, fehérprémes mentét hordanak. Temetésekben a közeli rokonsághoz tartozó asszonyok fekete selyem sálba burkolják fejüket, úgy hogy a sál közepét homlokukon éles csúcsba kötik, míg két vége elől hosszan lelóg. A mecenzenéfi nők erősen ragaszkodnak viseletükhöz s azokat, a kik francia divatu ruhát viselnek, gúnyból *slapezáréknak* nevezik.

A hogy ruházatához ragaszkodik a mecenzenéfi nép, annyira hagyogolja ősi szokásait, még pedig kénytelenségből, mert a megváltozott viszonyok miatt hajdani jóléte nagyon lehanyatlott. A mecenzenéfi nép igen szorgalmas, úgy a férfi, mint a nő; de ma sokkal súlyosabbak a megélhetés körülményei, a minnek első sorban a mulatságok fényének és gazdagságának csökkenésében, a kénytelen egyszerűség meghonosodásában kell nyilvánulnia. A mecenzenéfi hámosor már kora hajnalban megy munkára, a sokszor messze, néha másfél órányira eső hámosorba, s onnan csak este tér vissza házába. Magával viszi reggelijét, a kávé, meg ebédjét, mely szalonnából és burgonyából áll, a mit a hámosor tűzén süt meg. Otthonn aztán estebéddel várja felesége, a ki nagy gondot fordít háza tájának és gyermekeinek tisztántartására és rendességére.

Házastársának megkérése még a régi mód szerint, az ősi czeremóniával történik; de a lakodalmat éppen nem tartja, mert nem tarthatja meg a régi módon, dobzódással. Robonyi Géza polgári-iskolai igazgató, a két Mecenzenéf belső életének avatott ismerője, ezeket mondja a ma uralkodó s a már letűnt lakodalmi szokásról:

Ha megtetszik egy legénynek egy leány s már meg is állapotott, hogy ő lesz a jövendőbelije, fölkeri a *prautfadrát*, egy titoktartó bácsit, a ki hajlandó szíve ügyét dülőre juttatni s egy este beállit vele a leányos házhoz. Előzetesen azonban a prautfadra értesíti a legény legközelebbi atyafiat, hogy készüljenek a nagy eseményre. A prautfadra elreccitálja mondókáját, melyre természetesen az a válasz, hogy ha már úgy van, hogy egymásnak vannak szánva, legyenek hát egymáséi. E pár szóval lesz a legény vőlegény, *junka praitecheng*, a leány menyasszony, *jungfa prauta*. Az örvendetes hírre nyomban beállitanak a vőlegény szülei, testvérei, legközelebbi rokonai felbattyuzva sülttel, süteménnyel, melylyel hozzájárulnak a leányos háznál készített vacsorához. A vacsoránál megbeszélnek, hogy miként, hogyan és melyik vasárnap tartsák meg a lakodalmat. A közelmúltban hét napig tartó dinomdánommal folyt le a mecenzenéfi menyegzője. Csütörtökön vitték a vőlegény házába négy lovas, felgalyazott szekéren a menyasszony ládáját, magasan megrakott párnákkal, pénteken süttötték a kalácsot, szombaton ölték a sertést, malacot és baromfit. Vasárnap, hétfőn, kedden tartott a vigalom egyfolytában, szerdán meg azon ezímen, hogy a főzőknek is mulatniok kell, tovább mulattak, csütörtökön pedig volt a berekesztő multság világos kivirradtig. A vőfélyek csengős kocsin, víg kurjongatások közt mentek a menyasszonyért és úgy vitték esküvőre. A nászmenet a templomból kijövet háromszor körüljárta a piacon álló Mária-szobrot. A nyoszolyólányok ezután a menyasszonyt atyja házához vitték vissza, a vőlegény pedig párjavesztetten mehetett haza, a hol külön kamrába zárták, s ott kellett egyedül étkeznie; a közös lakodalmi ebéden sem volt szabad részt vennie. Az új menyecskét anyósa egész kenyérral fogadta, melyet ezzel

a szóval adott át neki: „Ném fon dóm a Stökl Prót, dósiz isz gutt fa Hungasznot“ (végy e kenyérből egy darabkát, jó ez az éhség ellen).

Ma már nem tart egy hétig a lakodalom, a Szűz Mária szobrát sem járják körül és a vőlegény az asztalfőn ül felesége oldalán. De azért még mindig nagy ünnepléssel folyik a mecenzenéfi menyegző. Mindig vasárnap megy végbe, a vőlegény házánál. Az összes rokonság hozzájárul a lakodalmi ebédhez; a levesnek való húst és bort a családbeliek adják mindkét részről. A vőlegény rokonai a vőlegény házához ajándékot küldenek: vaját, tojást, csirkét, libát, sőt pénzt is. Ugyanígy küldenek ajándékot a menyasszony rokonai a menyasszony házához. Az ajándékok átadása szombaton délben történik a következő módon: Tiszta fehér asztalkendővel letakart ruhakosarakban viszi két-két aranyfőkötős, csinosan felöltözött menyecske. Elöl megy a vezérmenyecske, bal kezében egy tojással telerakott kosárával, jobb kezében egy összekötött lábu felpántlikázott eleven malaczcshal. Nagyobb lakodalmaknál tizenöt menyecskéből is áll ez a menet. Az ajándékok átadása dikezióval kezdődik és ebédrel végződik, melyre a menyecskéket a háziak meghívják, azután utavaló kaláceszal (püszadeszn) bocsátják el őket. A menyasszony ládáját és párnáit szombaton este viszik a vőlegény házához, de ma már nem négyes fogaton, hanem néha nagyon is esendesen, egylovas szekéren, minden feltűnés nélkül, egy menyecske kíséretében, a kité megvendégetnek s a kité szintén püszadesznt kap. A lakodalmat megelőző estén úgy a vőlegény, mint a menyasszony házánál a legközelebbi rokonok vacsorálnak és a vőlegény a prautfadra kíséretében fölkeresi a menyasszonyt, megajándékozván azt a főkötőhöz és gyöngysorhoz való szalagokkal. Itt aztán ennek öröme mulatnak, tánczolnak. Az esküvő 11¹/₂ órakor van. A vőlegény rokonai és az általa meghívottak a vőlegény házánál gyűlnek egybe, a honnan párosával elmennek a menyasszony házához. Itt a szülők megáldják gyermekeiket és taraczkdurrogtatás mellett elindul a menet a templomba. Templomból kijövet pénzt szórnak a templom előtt egybegyűlt cigány népnek és mire a ház elé érnek, ott már fogadja őket a cigányzene, meg a terített asztal. A lakodalmi ebéd kezdetén a *hochezaczfóta*, a násznagy kis mondóka kíséretében pénzt gyűjt, melyet a menyasszony piros selyemkötényébe szór. Ebéd alatt felköszöntök járják. Ebéd után haza mennek, a nők átöltözködnek és estefelé megkezdődik a táncz, mely rendesen reggelig tart. Az esketés utáni napon, tehát hétfőn reggeli 7¹/₂ órakor megy az új asszony négy-öt fiatal menyecske kíséretében a templomba beszertelésre.

A lakodalmak alkalmával még néha ősi régi tánczaik is előkerülnek. Ilyen a *prautrán*. Olyan körtáncz, melyet a menyasszony kezd meg. Ezt lassan tánczolják oly formán, hogy a tánczolók minden harmadik lépésnél térdet hajtanak; zenéje magyar ütemű, sok tekintetben hasonlít a magyar lassuhoz. A *tüchlrán* (kendőtáncz) onnan veszi elnevezését, hogy a férfi, a kité két nővel tánczol, nem kezöknél, de két keszkenőnél fogva tartja tánczosnőit. A *gyertyatáncz* is lassu körtáncz-féle, melyet a padló közepére tett égő gyertya körül tánczolnak. A gyertya tányérban áll s abba pénzt dob a tánczos. A pénzt a cigány kapja. Táncz után a tánczos a gyertya előtt leteríti keszkenőjét s arra tánczosnőjével letérdel s megcsókolja őt. A *sidritom* lengyelke-féle körtáncz. A régi mecenzenéfi tánczokhoz külön zene van s a legtöbbet ének mellett lejtik. Ma legkedveltebb tánczuk a csárdás, melyet a régiek *czifráának* híttak. Járják azonkívül a franczia négyest is.

A kereszteléseken a felnőtt keresztszülőkön kívül kiskorúakat is szerepeltetnek, gyakran csak 3—4 éves gyermekeket, a kiket jól megvendégetnek és megajándékoznak.

A temetéseken, mint már említettük, a mecenzenéfi ünnepi viseletbe öltözött halottvivők kísérik a tetemet. A trombitás zenekar csak ritkán hiányzik. A halottat előbb mindig a templomba viszik, a hol gyász-isteni tiszteletet tartanak, mely után a holttesttel körüljárják az oltárt s erre áldozatajándékot tesznek le.

A szomszéd Stószon is elhagyták már a régi, nagy ünnepséggel tartott és egy hétre szóló lakodalmakat. Máshol a vármegyében általánosan

divott a két-három napig tartó lakodalom, de ma mindenütt szűkebbre szabták ezt a fényűzést. Mind a mellett még uralkodnak a háromnapos lakodalmak is, vasárnaptól keddig, mint a többi közt Ránkon, Vizsolyban, Mislyén, Makranczon, Bátyokon, Csákányban, Nyíriben. Rendesen két napig tartják mai napság a lakodalmat; az első nap, mely néhol vasárnap, máshol hétfő, van a konyhatáncz, a magyaroknál úgy, mint a tótoknál, másnap a kontyozó; Tornában *hérész*. Ezt a vőlegény házában tartják, a mi a legtöbb magyar vidéktől, a hol a hérész a leányos háznál van, merőben eltérő szokás.

Eltérés a lakodalmi szokásokban elég sok van vidékek szerint is.

Torna-Ujfaluban a menyegző napján a vőlegény a kérő násznaggyal és vendégeivel elmegy a menyasszony házához, a hol már összegyűltek a vendégek. A násznép megáll a ház előtt, mire megkérdik a bennlévők, hogy mi járatban vannak. A kérő násznagy felel, hogy szép és jó leányt keresnek. Erre a kiadó násznagy azt válaszolja, hogy addig nem kapnak, míg nem választanak. A nyoszolyó leányok és a menyasszony arcát letakarják s eléjük vezetik a vőlegényt. Ha megismeri menyasszonyát s rámutat egyenesen, ezzel a szóval: „ez kell nékem!” akkor jó; ha nem ismeri meg, az rossz jel, mit szerencsétlenségre magyaráznak. (Persze, hogy ha szeretik egymást, meg kell ismernie, mert tudja a vőlegény, hogy van öltözve, s mi lesz a megkülönböztető jele, ha egyformán öltöznek vele a nyoszolyók.) Ekkor valami harapni valót kapnak a vendégek, azután elmennek esküvőre. Az esküvő után levészik a leányok a menyasszony fejéről a rózsás koszorut s rozsmaringot tesznek rája. Következik a bucsuztató apjától, anyjától, s ha vannak, testvéreitől. Ennek megtörténte után szekérre ülnek.

GÖNCZI CSEH HÁZ.

Az első szekéren ül a menyasszony a vőlegénnyel, a másodikon viszik a ládát és nyoszolyát. A míg végig mennek a falun, az ismerősök kiszaladnak a házukból, s hamus fazekakat csapkodnak a szekér kerekéhez. Megérkezvén nagy kurjongatással a vőlegény házához, ott megkezdődik a táncz meg a lakmározás, mely egész éjen át tart. Reggel mindenekelőtt avatásra a templomba viszik a menyecskét, innen pedig a kuthoz. Felhuznak egy vödör vizet, s mindenki pénzdarabot dob bele, s a ki csak közel ér a menyasszonyhoz, megloccsantja, úgy hogy végül csuromviz lesz az ünneplő ruhája. Csak ezután adják át férjének. A kuthnál való megloccsolás más községekben is előfordul, főképen a vármegye nyugati részén.

Szóllós-Ardón szintén első nap van az esküvő, este vacsorával és tánczezel. Másnap van a kontyozó, a menyasszony-tánczezel, mely után eloszlának a vendégek és csak este gyűlnek megint össze vacsorára. A vőfélyköszöntők, valamint a czigányzene nem maradhatnak el sehol sem. Eredeti vőfélyverseket azonban nem találtunk a megyében, s a kikhez kérdést intéztünk a vőfélyversek szövege dolgában, mind azt felelték, hogy a vőfélyek egy kaptafára szabott s rossz versekben, szegény humorral ismétlik a

bibliai történeteket és az ételek díszítését. Ennek oka pedig az, hogy egyre-másra a ponyván levő verselményeket vagy a népnaptárakban terjesztett, sava-borsa híjával levő rigmusokat mondják el.

Kenyheezzen legalább melodramatikus színnel frissítik föl ezeket a bemagolt mondókákat. Itt a násznagyok is érdekes jelenségek, mert vállukon keresztbe kötött törülköző-kendővel járnak a násznép közt s mikor a vőfély a menyasszonyt bucsuztatja, minden versszak után mélabús kadenzát játszanak a cigányok. Bekendőzéskor a vőfély veszi le a koszorút a menyasszony fejéről, s e közben szintén verset mond.

A három napig tartó lakodalmaknál vasárnap van a konyhatáncz és vacsora, hétfőn az esküvő s kedden az avatás és kontyozás, a mit néhol *kontyolónak* is hívnak. A lakzin a magyarok általában bort isznak, de már a pálinka is nagyon terjed; a tótok meg alig isznak bort, hanem pálinkától mámorosodik meg az egész násznép. Van helység, a hol egy nagyobb menyegző alkalmával 100—150 liter pálinkát isznak meg a vendégek.

A leányok többnyire 18—20 éves korukban mennek férjhez, tehát elég fiatalon. Egyes községekben, mint Somodiban, Görgön már tizenöt éves korukban. Hajdan a legények is mindenütt korábban házasodtak, s az erkölesség ellen nem tehettek annyi kifogást, mint ma, a mikor, noha a nép erkölesi érzéke általában elég jó a vármegyében, sok helyen találkozzunk már meglazult erkölesi felfogással. Vannak községek, a melyekből nem is vesznek leányt az odavaló legények, annyira félnek kikapós, fényűző természetüktől. Ezek a pártában maradtak természetesen a városba vonulnak, hol kényelmesebb életet találnak s az erkölesi elzüllés útjára tévednek. Az általános védkötelezettség behozatala óta a legény nem házasodhatik előbb, míg eleget nem tett katonai kötelezettségének, 24 éves koránál előbb alig, de már nem ritka az idősebb vőlegény sem. Általában azonban a katonasor leszolgálása vagy a felmentés után mindjárt hozzálátanak az önálló háztartás megalapításához.

Keresztelés.

A *keresztelés* egyes helyeken minden zaj nélkül, egyszerűen megy végbe, máshol azonban a régi hagyományhoz képest ezt is nagyobb vendégeskedéssel kötik össze. Göncz vidékén komaságnak hívják a keresztelőt. Abaujváron, Pányokon, Hidas-Németin rendszeren zeneszó mellett ülik meg. Pányokon furesa mókával mulattatják egymást a meghívottak. A vendég-nőket *felfussolják*. Ez abból áll, hogy négy asszony felkapja s kényesebb felüknél fogva a gerendához ütögeti őket. Lehet, hogy babonás szokás maradványa ez a drasztikus játék. A felfussolt asszony férje köteles egy vagy több liter pálinkát fizetni, a mit közösen fogyasztanak el. Jászó vidékén vannak egyes tót községek, a hol nem a gyermek születése idejében, hanem csak egy, sőt másfél év múlva tartják meg a keresztelőt, így Jászó-Mindszenten, Tökésen.

Mulatságok.

Nagyjában a keresztelési szokások is kikopnak a nép életéből; elvesztik régi szertartásos jellegüket. Épp így vagyunk a népromantika többi jelenségével is. A téli mulatságok legkedveltebbje volt a fonóka, mely a hasznos foglalkozást egyesítette a szórakozással és alkalmat nyújtott szívbéli viszonyok kötésére. A legények azonban újabb időben már annyira féktelenek lettek, annyi visszaélést és rendzavarást követtek el, hogy e magánjellegű összejövetelekre a hatóságnak kellett beavatkoznia s a legtöbb községben a helyi hatóság szigorúan megtiltotta a fonókákat, melyek a tilalom következtében a legtöbb helyen meg is szűntek. A fiatalság kedves téli ünnepi játéka, a misztériumokból fenmaradt Bethlehem-járás még me-

gyeszerre divik úgy katolikus, mint protestáns helységeken; csak néhány községben hagytak föl vele, mint p. o. Göncz-Ruszkán, Pető-Szinyén, Szöllős-Ardón, Stószon, Rudnokon, hol azonban még nagy néha elindul egy kis csapat betlehemezni. Pányokon a legények karácsonykor házról-házra járnak diót szedni, mindenki ad egy-két marokkal; néha 3–4 vékával is összeszednek. Egyes helyeken az aprószentek napján való vesszűzés is fenmaradt még.

Sokkal inkább uralkodik a *husvétii öntözködés* szokása, melynek kevésbbé árthatott az idő múlása. Egyes helyeken mégis megszűnt; talán, a mire volt eset, valamely túlságosan józan gondolkozásu lelkész ösztönzésére. Nincs például husvétii öntözködés Stószon, de ez német város, szünőfélben van Perényben, nincs Alpáron, Szöllős-Ardón, Varbóczon s még néhány helyen. Annál feltűnőbb a hiánya, mert olyan helyeken, a hol más ünnepi szokást egyáltalában nem ismernek, a husvétii öntözködést megtartják rendesen, néhol a legszélesebb kedvvel. Bárczán minden leány 10—10 krajczárt fizet a locsoló legényeknek, a kik előre beszedik e taksát, azután közösen elmulatják. Udvarnokon a leányok hímes tojással viszozzák a legények öntözködő figyelmét s másnap, azaz husvét keddjén ők locsolják meg a legényeket, a mikor ezek visszaadják a kapott hímes tojást.

Husvétii
öntözködés.

Szádélón már éjfélkor kezdik meg a legények az öntözködést; nagy sikongatások közt vonszolják elő a még nagyon is pongyolán lévő leányokat, s a sikongatás, öntözködés tart reggelig. Horvátiban hajnalban 3 órakor a kúthoz viszik a leányt s ott öntik nyakon. Makranczon a leányok nem adnak hímes tojást a legénynek, mint az máshol rendesen szokott történni. Jászó-Mindszenten husvét másnapján a legények ördögmaskarát öltenek s úgy mennek locsolni, s mint Bárczán, itt is 10—10 krajczárt szednek be a leányoktól. Este a leányok koszoruba fonódva, háromszor végig sétálnak a falun s tánczra kerekedvén, megnyitják a tavaszi külső mulatságot.

A *pünkösödöt* még sok felé megülik, rendesen tánczozal.

Az *aratóünnep* szintén általános. Az aratás befejeztével koszorut kötnék a marokszedő leányok, zeneszó és nótázás mellett beviszik a gazdának, a kinek birtokán arattak, s a ki megvendégeli őket. A mulatságot táncz fejezi be, rendszerint valamelyik munkás házánál, de egyes községekben a gazdánál. Felső-Vadászon és környékén *kepebálnak* nevezik ezt a tánczmulatságot.

Aratóünnep.

A minek megszűnését legszívesebben látnák a népnevelők, mert kegyelet ébresztése helyett kegyeletsértő, a *tor* még sokfelé uralkodik; fennállása annál rosszabb, mert ujabban a pálinkaivás elterjedését is előmozdítja, minthogy a drágább bort pálinkával s nem sörrel helyettesítik. Egyes helyeken egészen egyszerűen foly le, máshol azonban költséges szertartásossággal. Bodókő-Váralján meg kell lennie a tornak, ha kölesön, zálogra kérik is a rávaló pénzt; a megjelent atyafiak töméntelen bundapálinkát isznak meg a halott emlékezetére, de hogy tessék-lássék, közben vallásos énekeket zengedeznek. Kenyheczen a toron egybegyültek előbb imádkoznak és gyászdalt énekelnek, azután lakoma következik, melyet a szegényeknél csupán kenyér és pálinka pótol.

Tor.

Babonás szokások már csak kevés helyen maradtak fenn; ezek is inkább a tótok között. Aranyidkán ma is kiviszik minden tavasszal a telet, egy szalmából font bábut, melyet nagy húhóval a patakba dobnak. Ugyanitt, valamint Ránkon, Kemenczén és a szomszédos tót falukban nagypénteken hajtják ki először a tehenet, de előbb lánczot húznak a kapu elé s azon léptetik át. A legtöbb babona általában a tehenre vonatkozik. Tejet nem

Babonák.

adnak ki naplemente után a házból, hogy a tehén meg ne rontassék. Karácsony este nem söprik ki az ólat, éppen ezért; valamint a szobát sem a boszorkányok elhárítása okából. A boszorkányokban, a rontásban való hit, ott a hol a babona még tanyázik, változatlanul él, szintúgy az András-napi, Lucza-napi és karácsonyesti és egyéb közismeretű babonák. Jánokon babonás harangkultuszt találunk, félelmes csodatevő erőt tulajdonítanak harangjuknak; Görgőben erősen állítják, hogy hegyeikben sárkányok laknak. A legtöbb községben azonban már nem hisznek a babonában. A babona egyáltalában nincs felekezethez kötve, mint azt némelyek elfogultan hiszik; mert tapasztaljuk, hogy a míg a református Szöllős-Ardón nem ismerik a babonát, a szintén református Szádelő tele van vele, s az ottani tanító bemondása szerint semmiféle felvilágosítással sem lehet őket róla leszoktatni. Körtvélyesen megint nincs; de a katolikus Hidvég-Ardón uralkodik. A nagyrészt katolikusoktól lakott Csákányban és Bátyokon nem babonásak az emberek; de babonásak megint Nyíriben, a hol a lakosság nagy része református. Nem találjuk már Perényben, Alsó-Vadászon, Alpáron, Kenyheczen, Abaujváron, Horvátiban stb. sem.

Népmondák.

Népmondát keveset találunk. Ezek nagyrészt személyhez vagy helyhez kötött történeti mondák, melyek megemlítése az illető községek helyrajzi ismertetéséhez tartozik. Három történeti személy él legélénkebben a népmondáiban: a menekülő IV. Béla, az ujjvári területen sokat vadászó Mátyás király és II. Rákóczy Ferencz. A regényes mondák nem népies, nem is magyar eredetűek. Megismerhetjük rajtuk, hogy valami poéta ember csinálta s úgy kerültek a nép közé, de általánossá nem váltak. A szádelői völgy Czukorsüvegéről következőket beszélnek: Egy várkisasszony, a kiért sok ifju esengett, annak igérte kezét, a ki fölmegy érte a Süveg meredek, sima falán. Mind lebuktak és holtra zuzódtak. Végre egy ismeretlen ifju jött, a ki meg is tetszett a kisasszonynak. Már-már fölért a versenyző ifju, midőn hirtelen megesuszott és lezuhant a mélységbe. A kisasszony egyik variáció szerint kétségbeesett és utána ugrott, a másik variáció szerint azonban ott maradt s éjjel-nappal könyeivel áztatta a követ. Ezekből a könyekből fakadt a Czukorsüveg alatt bugyogó forrás. Ez kétségtelen romantikus lovagregény, erre mutat az is, hogy a nép a lezuhant ifjut juhászlegénynyé teszi. A kisasszonyért uri ifjak versengenek, de ő a juhászba szerelmes, és a kisasszonyon kívül egyedül a juhász tudja a feljárás titkát. Föl is megy a csúcsra, de ott megtántorodik s az imádott kisasszonyával együtt lebukik a mélységbe. Ennek a magyar észjárással átformált változatnak van egy szép vonása: nem brunhildai kegyetlenséggel ruhazza föl a kisasszonyt, a ki merő szeszélyből kényszeríti a versenyző ifjakat a nyaktörő vállalatra, hanem hő szerelemmel, mely visszautasítja az urfiakat, a kik nem kellene neki, s utat nyit a szabad verseny látszatának megőrzésével a szegény juhászlegénynek, a kinek győzelme bizonyos, és csak a szerencsétlen véletlen hiúsítja meg azt; de megtöri a leány életét is.

Az Izra-tó regéje merő német romantika; sorstragédia. Egy üldözött levente és szerelmese, a kegyetlen várur leánya, kevély apja elől a rengetegbe menekül. Egyszerre vihar támad, a megrendült hegy elzárja utjokat, a lezuhogó záporból tó képződik s elnyeli a szerelmeseket. Sötét, érzelgős költészet, a magyar regékben, balladákban kicsillanó igazságszolgáltatás derüje nélkül.

Egyedül a betyár-romantika mutathat föl eredeti terméket a megyéből. Ez az Angyal Bandi verses tragédiája. Angyal Bandi, a népszinműben is megörökített betyár az Ónody-család sarja volt; Ónody Andrásnak hív-

„Magyarország Vármegyéi és Városai”

„Apollo” Irodalmi és Nyomdai Kiszolgáló Rt.

NÉPVISELETEK ABAUJ-TORNAVÁRMEGYÉBEN

Göncz

Also-Meczenzef

ták. Nyíriben született; atyja a gróf Károlyiaknak volt gazdatisztje, úgy amint Milfai atyja a veszprémi püspökségé. Szülőháza már nem áll, helyébe a Károlyi grófok vadászlakot építettek. Volt Angyal Bandinak egy parasztleány kedvese, kitől fia született. A szülésnél a már akkor bujdosó Angyal Bandi segédkezett s a Mátyás királyról elnevezett Királykút mellett folyó patakban fürdette meg az ujszülöttet. Ennek a fia, vagyis Angyal Bandi unokája ma is él, lehet körülbelül hatvan éves.

Betyár-roman-
tika.

Angyal Bandi régi nótájából, melynek egyes szakaszait országszerte ismerik, hat versszakot énekelnek Nyíriben:

Lám megmondtam Angyal Bandi, ne menj az alföldre,
Csikósoknak, gulyásoknak közibe, közibe;
Mert megtanulsz lovat lopni ézibe, ézibe,
Majd úgy kerülsz a vármegye kezibe, kezibe.

Rajta volt az aranyrojtú gatyája, gatyája,
Tréziából volt a matériája, riája.
Fátyolkendő a nyakába ékesen, ékesen;
Czifra süveg a fejében kényesen, kényesen.

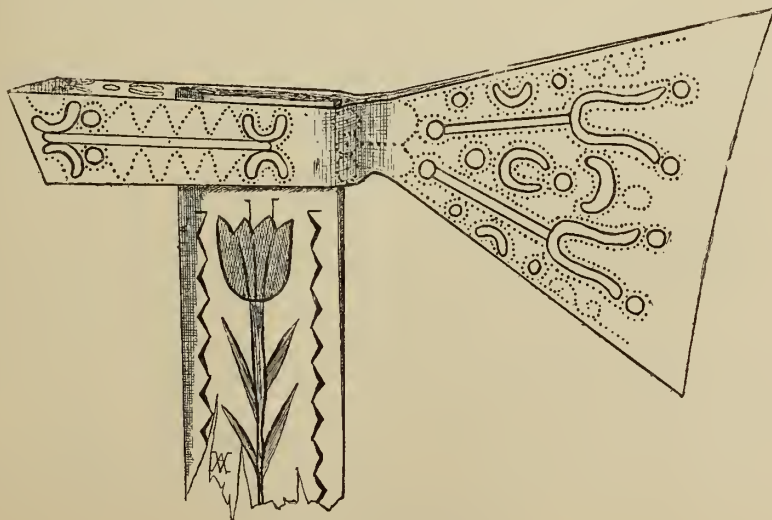
Mikor kezdi Angyal Bandi a lovát nyergelni,
Czifra csengős szerszámjával fékelni, fékelni,
A négy lábát hosszú sallang boríjja, boríjja,
A két vállát a bundája nyomíjja, nyomíjja.

A dorogi csaplárnének két lánya, két lánya,
Hijja Bandit éczakára az ágyra, az ágyra;
Alabastrom a homloka, nem márvány, nem márvány,
Fekete két szemöldöke szivárvány, szivárvány.

Mikor szokott Angyal Bandi sétálni, sétálni.
A vásárban a lovakat vizsgálni, vizsgálni.
Rajta ütött Göncz városa megfogni, megfogni,
Ekkor kezdett Angyal Bandi bámolni, bámolni.

Megkötözték Angyal Bandit kötéllel, kötéllel,
Ugy kísérték fel Kassára fegyverrel, fegyverrel.
Egy icze víz, egy font kenyér Bandinak számára;
Harminczhárom fontos vasat kezére, lábára.

Ezen a népballadán már helyi vonatkozásainál fogva rajta van az eredetiség bélyege. Egyéb eredeti népdalok nincsenek Abauj-Torna vármegyében. Kölesönzött dalok rendre, melyek az Alföldről vagy a palóczságból származtak be; újabb időben a szinpadról hallott dalok terjedtek el a városból visszatérő eselődök és katonaviselt legények útján. A tótok meg a magyar dalokat idomitják át saját ajkukhoz.

CSEREHÁTI KONDÁSBALTA.

A NÉPOKTATÁS ABAUJ-TORNA VÁRMEGYÉBEN.

Plebánusi
iskolák.

XIII—XVI.
század.

ÉPISKOLÁINK az Árpádházból származott királyok alatt, sőt még azután is, a *plebánusi (fárai) iskolák* voltak, a melyekben azonban inkább az erkölcsi élet fejlesztésére fektették a fősúlyt. Nem tanítottak ott olvasást vagy írást, hanem bibliai történetek magyarázásával, az egyházi énekek gyakorlásával igyekeztek hatni a kedélyre. S nem is a gyermekek jártak azokba az iskolákba, hanem a serdültebb ifjuság. Abaujvármegyében kevés község volt, hol ez időtájt templom és lelkész, tehát iskola lett volna.

A XIII., XIV. és XV. századokban, bár időről időre lassan szaporodott az egyházak száma, szintén hasonló viszonyok uralkodnak. Följegyzéseink szerint a XIV. századból három egyházat említhetünk, melyek mellett plebánusi iskolák léteztek; ezek a tornamegyei *húdvég-ardói* és *almási* róm. kath.,

továbbá a *horváti* gör. kath. egyházak. Valószínű azonban, ha irott kútfők nem is szólnak róluk, hogy Abaujvármegyében több is létezett a kolostorokon kívül. A XVI. században megemlítenek tizenegy iskolát: 2 róm. katolikust Szepsin és Jászó-Mindszenten, 1 g. katolikust Falueskán, 5 reformátust, még pedig: A.-Vadász, Bód, Göncz, Rásony és Szikszó községekben. Ebben a században kezdődött a tulajdonképeni tanitóság. Bár a papok még sok helyt maguk vezették az előbbi mód szerint az oktatást s ott is, hol már világi egyének nyertek alkalmazást, a hittant, evangeliumot, hitvallást és imádságokat továbbra is ők tanították, mindamellert gyakoribb lett az 1560-ban Nagy-Szombatban tartott zsinat határozata szerint az *iskolamesterek* (ludi magistri) alkalmazása. Az iskolamesterek nagyobbára a r. k. egyházközségekben tanítottak, a gör. kath. és protestáns egyházakban az oktatást még azután is a lelkészek látták el.

Iskolameste-
rek alkalmazá-
sása.

XVII. század.

A XVII. században keletkezett 5 r. kath. egyház, ezek között a *somodi* és *stószai*, 13 református, köztük az *abaujvári*, *bereti*, a *kázsmárki*, *f.-novaji* és *pamlényi* és egy ág. ev., névszerint a *ránki*. Még a XVIII. század folyamán létrejött egyházakban is — 48 rk., 38 ref., 4 ág., 1 gk. — igen sok helyt, főleg pedig a protestánsoknál, a papok végezték az oktatást. Minden népe-

Protestáns
iskolák.

sebb protestáns egyház még később is oly egyéneket alkalmazott tanítókul, kik kivételt képeznek e tekintetben. Szepsi, hol két, és Göncz, hol szintén két tanító működött, továbbá Szikszó, hová 1674-ben hozták az első debreczeni theologust, mint tanítót. A szikszói iskola tulajdonképen középiskolai jellegű volt 1854-ig, összekötve elemi iskolával, melynek növendékeit a középiskola ifjusága tanította. A középiskola 1870-ben szűnt meg, noha 1854-től nem birt nyilvánossági joggal. Csak a XVIII. század közepe táján lett általánossá a világi tanítók alkalmazása; de a fizetés nyomorúságos volta miatt hivatott egyének nem vállalkoztak rá s a hivatatlanok működésén nem volt áldás.

Mária Terézia idejében legalább nagyjából rendezték a népoktatás ügyét, a mennyiben a 4 osztálylyal és 4 tanítóval bíró normális iskolákat följogosították a tanítóképzésre olyaténképen, hogy a tanítói pályára készülő ifjak a normális iskola egyes osztályaiba járhattak hallgatni és nézni: miként kell vezetni az oktatást. Kassa is egyike volt azon városoknak, hol ilyen normális iskola szerveztetett, csak-hogy sem ez, sem a többi normális iskola nem segíthetett gyökeresen a bajon, egyrészt azért, mivel az ifjak elméleti képzettségének hézagos voltánál fogva nem adhatott a vidéknek valódi tanítókat, másrészt mert elenyésző esekély számban keresték föl ez iskolákat a leendő tanítók. De különben is az iskolafenntartók nem sokat törődtek azzal, látogattak-e tanítójuk a normális iskolákat vagy sem; örültek, hogy volt valaki, a ki jól-rosszul ellátja az oktatást.

Hiába adták ki 1777-ben a Ratio educationist, meg egy kivonatos utasítást, mely leírja: mit kell tennie a tanítónak a délelőtti három s a délutáni két óra alatt. Maradt minden a régiben. Mindenütt, tehát a megye legtöbb községében is, az olvasáson és íráson kívül még alig számbavehető számolási eredmény volt az oktatás legmagasabb foka. A városokban, mint Szikszón, Szepsiben, Gönczön, nem is említve Kassát, már oly ismeretekre is szert tehetek a gyermekek, melyek a gyakorlati étellel voltak összefüggésben. Tanultak földrajzot, levelezést s más ilyen dolgokat.

Nem sokat lendített az ügyön a helytartótanács 1845. jul. 16-án kiadott rendelete sem, mely részletesen kiterjeszkedik az iskola külső és belső ügyeire egyaránt, meghatározza a tantárgyakat, melyek tanítandók s megszabja a szorgalomidőt. Irott malaszt maradt.

Bár 1845-ben a tanítóképzés újabb átalakuláson ment keresztül, a mennyiben a régi hospitáló rendszer helyett elméleti képzésben is részesültek az ifjak, a gyakorlatra még mindig nem fordítottak annyi időt és fáradságot, hogy a tanító-jelölt mint kész tanító került volna ki az intézetből. Ennek pedig sok egyeben kívül az volt az oka, hogy az egész képzés egy képző-tanár nyakába szakadt, csupán az elméleti tárgyak bizattak óradókra, rendszerint az ugynevezett mintaiskola tanítóira. A legtöbb hitköz-

A RUDNOKI TEMPLOM ÉS ISKOLA.

Ratio educatio-
nis.

Tanítóképzés.

ség egyáltalában nem törődött tanítójának képezésével; inkább kántor kellett neki, mint tanító.

Ily állapotokon kellett segítenie az 1868-iki népoktatási törvénynek.

Iskolaépületek.

Abauj-Torna vármegyében az iskolaépületek is, egészen a közelmúlt időkig, a legszármalmasabb állapotban voltak. Az iskolaépítés terhe a következő arányban oszlik meg: Épült a r. k. hitközség költségén 78, gk. hitközségén 23, ref. hitközségén 82, ág. ev. hitközségén 8, izr. hitközségén 5, városi költségén 4 iskola. Az egyes jótévedők vagy kegyurak újabb időben több czélszerű iskolaházat építtettek. Így p. o. a *csányi* rk. iskolát br. Meskó Jakab, a *széplaki* rk. iskolát br. Meskó József építtette, mint kegyúr. A *hidvég-ardói* rk. iskolát a szadvári uradalom, az *aszalóti* a nagyváradai káptalan, az *encsit* a gróf Keglevich-család, a *jászóti*, *jászó-mindszentit*, *jászó-ujfalusit*, *novajit* a jászóvári prépostság. A jászóvári prépostság ezenkívül építtetett egy iskolát *Jászón*, melynek tanítóját évenként a rend pénztárából 600 frttal fizeti. A szepesi püspök és káptalan is építtetett Abauj-Torna vármegyében iskolát, még pedig *Zsebesen*, Eszterházy egrí püspök *Hejczén*, br. Orezy tábornok a hívek támogatása mellett *Vilmányban*. A Semsey család *Semsén*. A vallásalap 100 frtnyi és Fábry Ignác 100 frtnyi támogatásával épült iskola *Alsó-Czeczén*. A tanulmányi alap terhére épült iskola *Alsó- és Felső-Mislyén*, a kinstáréra *Aranyidkán* és *Opákán*, az erdő-kinestáréra *Stószon*. A szántói rk. iskola építkezését lehetővé tette a kir. kamara azáltal, hogy 555 rhénus frttal járult a kiadások fedezéséhez.

A kegyúri jögon túl, nemes lelke sugalmazásától ösztönözve, nagyobb mértékben fordította figyelmét a népnevelés felé a szelid lelkületű, mély vallásos érzelmű, jótékonyágáról általánosan ismert gr. Zichy Rezsóné született Péchy Jakobina grófné, ki *Enyiczkén* a „Szent Keresztről“ nevezett irgalmas nővérek vezetése alatt egy leányiskolát és kiseddóvót létesített, melynek fennállását 12,000 frtos alapítvánnyal biztosította. Sokáig tervezte a grófné ez iskolát s tervét közölte is boldogult férjével, Zichy Rezsó gróffal, ki aztán egy alkalommal, karácsonyi meglepetésül, már mint bevégzett dologgal lepte meg nejét. Ezen intézet, bár első sorban a község gyermekeinek vallásérkölesös nevelésére fordít gondot s arra törekszik, hogy a különben tót nyelvű község leánygyermekait a törvényben előirt tárgyak tanítása mellett a magyar nyelv elsajátításához segítse, mindamellert úgy van berendezve, hogy vidéki gyermekek is nyerhessenek ott nevelést és oktatást bennlakás mellett. Ez időszerint is Felső-Magyarország több megyéjéből mintegy 35 leányka van a kolostorban, kik a fentebb említett apácák ügybuzgó vezetése mellett képeztetnek.

Alapítványok.

Ugyancsak Zichy Rezsóné grófné alapított 1891-ben Bodókö-Váralján boldogemlékü atyja, Péchy Manó óhajására egy leányiskolát és óvót „Emánuel“ néven. Ez intézet vezetését a „Megváltóról“ nevezett nővérekre bízta, kik úgy a kiseddóvás, mint a leánygyermek oktatása körül kiváló ügybuzgalmat fejtenek ki. A grófnő ez intézeteket nem csak megfelelő helyiséggel látta el, hanem gondoskodott arról is, hogy az épület körül a gyermekek szórakozására kellő és alkalmas tér álljon rendelkezésre, valamint arról is, hogy az együttes iskola fennállása anyagi tekintetben örök időkre biztosítva legyen.

Bodókö-Váralján 1862-ben Péchy Manó, volt erdélyi gubernátor, mint kegyúr építtetett elhalt neje emlékére „Zenaide“ névvel egy iskolaépületet, melyben kezdetben a fiu- és leánygyermek együttesen nyertek oktatást; ma azonban, miután a leányokat az alapító leánya Zichy Rezsóné által létesített kolostorban tanítják a közhasznu ismeretekre, csupán fiugyermekek oktatására szolgál.

Még egy tekintélyes alapítványról akarunk e helyen megemlékezni. Ez a nemeslelkű *Hangácsi Judit* alapítványa. Ez úrnő *Felső-Vadász* és *Kupa* községek határaiban fekvő tetemes ingatlan birtokát, 260 hold földet, Kupán egy házat és belsőséget oly kikötéssel hagyományozott 1873-ban kelt végrendeletében egy Kupán felállítandó r. k. iskolára, hogy e birtokok soha el ne adassanak, hanem hogy házában rendeztessék be iskola, a föld jövődelméből 800 frt fordíttassék a tanító javadalmazására, 200 frt pedig részint 12 szegény gyermek tanítására, részint az esetleg vele rokonságban levő,

de a segélyre rászorult családok gyermekeinek oktatására és ruházására. Ez a tanítói állás volt csaknem az egyetlen a 70-es évek derekán Magyarország kisközségeiben, hol a tanító kényelmes lakáson kívül 800 frt készpénz fizetésben részesült.

A népoktatás ügyét ezenkívül több alapítvány mozditja elő Abauj-Torna vármegyében.

Van a megye kezelése alatt egy tekintélyesebb alap, melynek kamataiból évenként 400 frt nem magyar ajku községekben létesített óvók segélyezésére, 200 frt pedig oly tanítók jutalmazására fordítatik, kik nem magyar nyelvű községben működvén, iskolájokban a magyar nyelvet sikerrel tanítják.

Bubics Zsigmond, a kiváló jótékonyágáról ismert kassai püspök, Hejezén az óvónak helyiséget ajándékozott s annak fenntartásáról is gondoskodik.

Özv. gróf *Zichy Rezsóné*, kinek nagy alapítványairól már fentebb megemlékeztünk, Perényben a rk. iskolának egy nagy telket adományozott s nagylelkűen magára vállalta, hogy a 10,000 frtot meghaladó építkezési költségek felét viseli. Bukócezon pedig az állami iskola szükségletére adott telket, házat és az átalakításhoz szükséges anyagot.

Kóós József, zsarnói földbirtokos, a megszűnt Tornamegyének volt jeles alispánja, 1882-ben egy 800 frtos alapítványt létesített, azon határozott kijelentés mellett, hogy annak

ÖZV. GRÓF ZICHY REZSÓNÉ.
GRÓF PÉCHY MANÓ. GRÓF ZICHY REZSŐ.

kamatai a Tornamegyéből Abaujmegyébe kebelezett községek azon tanítójának, esetleg két tanítójának adassanak ki, kik úgy a gyümölestermesztés, mint a konyhakertészet terén kitűntek s kiknek ez irányu működését egy három tagból álló bizottság elismerte.

Néhai *Hajós Mór*, forrói lakos 500 frtos alapítványt tett, hogy annak kamatai jársonként a megyebeli idegen ajku iskolák azon tanulói között osztassanak ki jutalom gyanánt, kik a magyar nyelvben szép előmenetelt tettek. 200 frtot pedig szintén alapítvány czímen s hasonló kivánalmak mellett tisztán a forrói iskola tanulói részére létesített.

Gróf *Hadik-Barkóczy* Endre Királynépen adott házat, *Semsey* Andor pedig Buzinkán egy telket és házat az állami iskola részére.

Szinán *Krajnyik* Gyula alapítványának kamataiból épült az állami iskola.

Néhai *Jászay* Sámuel birtokos, telket és házat hagyományozott Szántón az óvónak, melynek átépítéséhez a költségeket a *szántói takarékpénztár* adta.

Az oktatásügynek kezdettől fogva az volt a legnagyobb hátránya, hogy a tanítónak nem nyújtottak kellő megélhetési módot.

Igaz ugyan, hogy a „*Ratio educationis*“ megjelenése után a városokban rendezték a tanítók fizetését s azok előnyösebbek voltak sok más, tekintélyesebb hivatallal járó javadalmazásnál, kisebb községekben azonban maradt minden úgy, mint volt az előtt, nyomoruságos állapotban, sőt nagyobb

Tanítói fizetések.

városokban is, míg más hivatalnál a fizetés az egyén javára tetemesen módosult, a tanítók fizetése vagy a régi maradt, vagy visszafelé fejlődött.

A városok, különösen a megyei székhelyek, a XVIII. század vége felé a viszonyokhoz képest eléggé jól fizették tanítóikat.

De annál szegényesebb díjazás volt a községekben. Például az *almási* rk. tanító 30 frt készpénzt, továbbá földet, rétet, és egyéb szolgálmányokat élvezett 70 frt értékben. A *györgyi* tanító fizetése 12 köből élet, 5 öl fa és 9 frt volt. A *hernádkércsi* rk. tanító minden gyermek után egy váltó forintot, összesen tehát (40 gyermek után) 40 frtot kapott, azonkívül egy-egy gyermek után még fél véka zabot, a mi 5 köbölnek felel meg. A *rákói* rk. tanító fizetése 25—30 frt értékű gabona volt. Valamivel jobban volt díjazva a *hernád-szent-andrási* rk. tanító, kinek az 1814. canonica visitatio jövődelmét 95 r. frt 48 kr-ra becsüli. A *tornai* rk. tanító kapott fizetésképen 12 frt 22 krt, 1 köből búzát, 6 köből árpát, 7 köből gabonát, 30 font húst, 7 font vaját, 1/4 véka lencsét, 1/4 véka borsót, s az uradalomtól 3 hold szántót és fát. *Alsó-Meczenzéfnek* már 1771 előtt 3 tanítója volt, kik mindannyian mint kántorok is működtek. Fizetésök volt 54 r. frt, hetenként, minden gyermek után egy tojás, télben három hasáb fa; hetenként a tanulók énekléssel kenyeret koldultak össze. Sátoros ünnepek alkalmával a kántusért minden háznál kaptak 3 polturát, temetésért 12 krt, koporsóba tételért 9 krt, nagy misétől és esketéstől 3—3 krt. Dézsmában egy-egy véka tavaszit minden gazdától. Körülbelül ugyanilyen javadalmazása volt a gönczi rk. tanítónak is.

A ref. iskoláknál alkalmazottak sem dicsekedhettek jobb helyzettel. Ott is nem a munka jelentőségéhez volt mérve a díjazás, hanem azt tartották szem előtt, milyen anyagi ellátásban részesülnek a tanítók más felekezeteknél.

A *bődi* ref. tanító fizetését, ki e czimen 6 hold földet, 40 szapu búzát, ugyanannyi kenyeret, 3 szekér fát, harangozásért 2 frtot, tandíj czimén minden gyermek után 20 polturát, sabbatnálét, egy szapu zabot, halottnak harangozásért 2, esketéskor 4 polturát kapott, azonkívül volt 3 contatiója. A *simai* ref. tanító 30 r. frtot, 10 köből életet, 5 öl fát és egy szekér fát kapott fizetésképen. Az 1780. febr. 8-án kelt charta szerint a *széni* ref. tanító fizetése a következő: minden gazda fizet 2 véka búzát, 5 itcze mustot, zsellér fél véka búzát és 5 itcze mustot. A *felső-novaji* ref. tanító már nem kapott fizetést természetényekben; annak javadalmazását készpénzben adták, még pedig: A-B-C-és gyermekek után volt 12 polturája, ha rudimentát olvasott 16 poltura; declinációsok után, ha könyv nélkül tanultak, 2 márvás, comparatiót és conjugatiót tanulók után 3 márvás. Leányok után első évben kapott 16 polturát, később pedig 3—3 márvást.

A szikszói ref. tanítónak az 1596-ban kiállított charta szerint a következőkből állott a fizetése: van egy szöllő a Magyarhegyen, ezt a város műveli; minden szöllős gazda ad egy köből bort, a kinek nincs szölleje, 12 dénárt. Két-két pénzt minden házas ember. A tanító a predicátornál kap asztalt. Gyermekektől: A-B-C-és után 13 dénár, ha már olvasni irni tud 25 dénár, declinisták után 50 dénár, felsőbb osztályuak után 1 frt.

Miután az 1893-ik évi XXVI. törvényezikk kilátásba helyezte, hogy minden községben, hol a tanító fizetése nem éri el a minimumot, az állam egészíti azt ki 300 vagy 400 frtig, ha az iskolai előljáróság eziránt a közoktatásügyi kormánynál kérvényez, már eddig is lényeges javulás állott be e téren.

Az ez ideig beadott kérvényeket a megyei közigazgatási bizottság mind kedvező véleménynyel terjesztette föl a kormányhoz, hol nagy részük már elintéztést is nyert olyformán, hogy az iskolák egy része 300, másik része pedig 400 frt erejéig nyert segélyt.

A tanügyi viszonyok általános javulását már az 1868. XXXVIII. t.-cz. értelmében kelt intézkedések idézték elő.

Az említett törvény alapján kiuevezett első abaujvármegyei, egyuttal akkor borsodmegyei tanfelügyelő *Imre Lőrincz* volt, ki egész tudásával fogott a nagy munkához. S ha nem koronázta munkásságát olyan siker, mint a melyet várt és fáradozása megérdemelt volna, annak tulajdonítandó, hogy idejét és munkásságát két nagy megye között kellett megosztania.

1869-ben, midőn a tanfelügyeletet átvette, volt 26,367 tanköteles, e számból azonban csak 13,378 járt iskolába és így iskola nélkül maradt 12,989 gyermek. Az iskolába nem járó tanulók száma ezután évről-évre apadt, úgyannaira, hogy 1873-ban már csak 3,619 oly gyermek volt, kik nem látogatták az iskolát.

Érdekes képet nyújt ezen időből az a kimutatás is, mely az Abauj-

Tanfelügyelők.

vármegyében működő tanítók képesítéséről tesz említést. 1869-ben 245 tanító volt a megyében, kik közül törvényes képesítéssel bírt 188, nem volt képesítése 57-nek. A nem képesített tanítók száma évek folytán nemhogy csökkent volna, hanem még emelkedett. Már 1873-ban 276 tanító között 125, tehát csaknem a fele nem bírt képesítéssel.

A tanítók átlagos fizetése 1873-ban 226 frtot tett ki, természetesen beleszámítva a kántori javadalmat is.

Imre Lőrincz távoztával, kit a közoktatásügyi kormány 1877. év derekán Szepesvármegyébe helyezett át, dr. Verédy Károly volt modori tanító-képző intézeti igazgató lett Abaujvármegye tanfelügyelője. Ifju erővel és egész lelkesedéssel fogott feladatához. Kiváló gondot fordított arra, hogy a tanköteles gyermekek összeírása a valóságnak megfelelően. Az ő tanfelügyelősége alatt Borsod önálló tanfelügyelőséget kapván, Abaujtól külön választatott; de e helyett az abaujvármegyei tanfelügyelőséghez osztották Tornavármegyét.

Első évi működéséről — 1876-ban — kiadott jelentéséből kitűnik, hogy a megyének 18,675 tanköteles gyermeke volt, az ismétlő oktatásra kötelezettekkel együtt. E számból tényleg járt iskolába 16,701, míg oktatásban nem részesült 1866 tanköteles. A kilépett tanulók közül olvasni és írni tudott 3161, csak olvasni 243. Ez időben egy tanító átlagos fizetése 220 frtot tett, tehát 6 frt átlaggal kevesebb, mint 1873-ban. Különösen kiemeli, hogy egyes népiskolák még mindig ninesenek fölszerelve kellőképen, így p. o. faiskola nem volt 94, kert 88, testgyakorlótér 181, természetrajzi eszközök 74 iskolánál, azonkívül 45 faiskola és ugyanannyi iskola-kert a lehető legprimitívebb állapotban volt.

Annál inkább elismerőleg nyilatkozik a magyar nyelv terjedéséről, mely lassan-lassan tért hódít úgy, hogy csak két olyan iskola van, hol nem tanítják a magyar nyelvet.

Verédy Károly 1889. év tavaszán Budapest székes fővárosba helyeztetvén át tanfelügyelőnek, helyét *Zagróczky Gyula*,

előbb Máramarosvármegye kir. tanfelügyelője foglalta el. Az új tanfelügyelő kiváló ügybuzgalmat, lelkesedést, s a tanügy terén gazdag tapasztalatot és ismereteket hozott magával s erélyes kézzel fogott feladatához.

Az 1893—94. iskolai évre összeíratott a megyében 21,308 mindennapi tanköteles, tehát annyi, hogy az 1890-ben történt népszámlálás adataihoz viszonyítva e számot, csak 1.6 százalék hiány mutatkozik, mi pedig, tekintve a nagy mérvű gyermekhalandóságot, alig vehető számba. Ismétlőiskolás volt 8382, tehát a tankötelesek száma 29,690. Ezek közül rendszeren látogatta az iskolát 85 százalék. Az iskolamulasztókat szigorúan birságolják. Így a legutóbbi 3 év alatt közel 4000 frt folyt be birságpénz czimén, melynek fele a megyei általános tanítóegyesület által a tanítók országos árvaházában egy megyei tanító árvája részére létesítendő árvaalap gyámolítására fordítatik mindaddig, míg a szükségeselt összeg, a 4000 frt együtt nem lesz.

Az ő szorgalmának a gyümölese, hogy évről-évre fogy azon községek száma, melyekben nem volt iskola. Eddigi buzgólkodásának eredménye, hogy hat év alatt harminczszal szaporodott a tanítói állomások száma s hogy 6 új iskola épült, még pedig 3 állami, 3 felekezeti, és még szerve-

ZAGRÓCZKY GYULA.

Tanulók 1893—
94-ben.

Új iskolák.

zés alatt áll 7. Az iskolaépületek külső kiállítása és a belső beosztás teljesen megfelelnek a modern követelményeknek. Még egy oly kis község is, mint a tót lakosokkal bíró *Rudnok*, gyönyörű két osztályos iskolai épületet emelt.

Magyar nyelv. Kiváló gondot fordítanak a magyar nyelv tanítására. Nincs a megyében egyetlen község sem, hol a magyar nyelvet nem tanítanak, még ott is, hol az anyanyelv nem magyar, mint Stószon, a hazafias érzelmű kis bánya- városban, a hol a tanítás nyelve szintén magyar.

Iskolák száma. 1894-ben a megyének 264 községe közül 206-ban volt iskola, még pedig 274. Ez a 274 iskola következőképen oszlik meg: 4 állami, 109 rk., 24 gk., 107 ev. ref., 10 ág. ev. és 10 izraelita. A tanítók száma 309, ezek között van 289 férfi és 20 nő. A 308 tanító közül törvényes képesítéssel bír 250, 59-nek nincs képesítése. E szám azonban 15-tel csökken, miután a közoktatásügyi kormány 15 oly tanítónak, kiknek egyházmegyei — tehát nem törvényes — képesítésök volt, a képesítő vizsgálatot elengedte és így tulajdonképpen csak 44 nem bír képesítéssel.

Kisdedóvás. Szép haladás észlelhető a kisdedóvás terén is. A nagyobb községekben csaknem mindenhol van már óvó. *Jászó*, a tót lakosokkal bíró *Jászó-Mindszent*, *Stósz*, nagy költséggel egészséges, czélszerű épületeket emeltek s örömmel hozták meg az áldozatot kisdedeik érdekében. A hol óvó létesítését a lakosok nem bírják meg, ott *állandó menedékházak*, hol anyagi erejük még erre sincs, *nyári menedékházak* vannak keletkezöben. Ma már 31 oly község van, hol óvók és menedékházak működnek a magyar eszme érdekében, vagy hol a legközelebbi időben megkezdik működésüket.

Tanítóegyesület. A tanítók erkölcsi érdekeinek előmozdítására alakult az abauj-tornamegyei tanító-egyesület, 1870. febr. 25-én, Kassa város különböző tanintézetének tanáraival és tanítóival együtt. Kezdetben abaujmegyei tanító-egyesület volt s mint ilyen működött 1876-ig, mikor is a szomszéd Tornamegye — akkor még önálló törvényhatóság — tanítói is csatlakoztak. De az egyesület alig öt évi együttes működés után számban nagyon megfogyatkozott, minthogy az egyházi hatóság határozott rendelkezéséhez képest a felekezeti tanítók csaknem kivétel nélkül kiléptek, hogy külön felekezeti egyesületet alakítsanak. Így a megyei általános tanítóegyesület helyett ma három tanítóegyesülete van a megyének: az anyaegyesület (Abauj-Tornamegyei tanítóegyesület) a r. k. tanítók, és a ref. tanítók egyesülete. Az ág. ev. tanítókat a hegyaljavidéki felekezeti egyesülethez utasították.

Daczára annak, hogy az abauj-tornamegyei tanítóegyesület számban csaknem harmadára olvadt le, a megmaradt tagok buzgósága nem lohadt, hanem minden tag tőle telhetőleg igyekszik, hogy annak a várakozásnak, melyet a társadalom a tanítókkal szemben támaszt, megfelelően.

ABAUJ-TORNA VÁRMEGYE MEZŐGAZDASÁGA.

ASSA fölött fekszik Abauj-Torna vármegyének az a része, mely erdőségeivel, hegységeivel és szűk völgyeivel a gazdára nézve kevesebb értékkel bír, míg ellenben Kassa alatt fekvő kevésbé dombos területe nagyon sok helyt a legintenzívebb kulturának is szabad teret enged. A mezőgazda részére Kassa képezi a határkövet; Kassán a szőlő is, meg a buza is megterem még, fölötte azonban a burgonya, zab s az árpa képezi a gazdasági termelés tárgyát.

Abauj-Tornamegyének mezőgazdasági viszonyai úgy a múltban, mint a jelenben elég kedvezők s ez az oka, hogy a megye gazdasági kulturája nem sokat enged a dunántúli megyéknek. Mívelés alatt álló területeinek legnagyobb része erdőirtás, s bár a visszapótlás elvét egészen a legujabb időkig nem nagyon alkalmazták a gyakorlatban, mégis túlságosan kiélt talajokkal ma sem igen találkozunk.

Mezőgazdaság
hajdan.

Az országszerte egyöntetű patriárkális rendszernek korszakában 1848 előtt a megyének gazdasági viszonyai aránylag a szerencsésebbek közé tartoztak, már csak azért is, mert a kevésbé termékeny Felvidéknek Abauj-Torna volt az éléstára. Szepes-, Liptó-, Sárosmegye és Galiczia leginkább innét földözték szükségleteiket, de e fölötte fontos körülmény mellett talaji, égalji s közigazdasági viszonyai is igen kedvezőek voltak. Népeiségének arányához viszonyítva volt elegendő termőképesség és mívelhető talaja; nagyszámu folyóinak és patakjainak elég gyakori áradása trágyázta a használt talajokat s egymaga is képes volt a talaj termőerejét fenntartani; roppant mennyiségű erdőséggel rendelkezett, a melyek a megye klimatikus viszonyaira igen kedvező befolyással voltak. Nagymennyiségű szántóföldje mellett igen sok legelője és kaszálója is volt.

A negyvennyolczadik évet követő korszak e rendszeren sokat változtatott. A hatvanas és hetvenes évek magas gabonaárjai eredményezték a nagymennyiségű legelő, sőt a rétek egy részének feltörését is. Egyes helyeken buza buza után következett, a visszapótlásról pedig már csak azért sem gondoskodtak, mert elegendő állatállomány nem volt. A birtokosság nagy-

Legujabb kor.

része az előzőleg általánosan divatozó ugarhagyás mellőzésével minden vetés-forgási rendszer nélkül zsarolta talaját.

Csakhamar a vasutak is megnyitottak, s ezzel Abauj-Torna vármegye elvesztette pozícióját, melyet a felvidékkel szemben viselt. Csak a független magyar kormánnyal megalakulása után kezdett a mezőgazdaság okszerűbb elvekből kiindulólal fejlődni. A földbirtokosság érezvén az egyesülés szükségességét, egy gazdasági egyesületet alapított, a mely két évi fennállás után megszűnt, de nemsokára új életre kelt.

Talaj.

Abauj-Torna vármegye talaja általában véve igen jónak mondható; sem futóhomokkal, sem túlkötött agyagtalajjal jelentékenyebb területen nem küzd; területét általában agyag és homokkő képletek alkotják, melyek legnagyobb részét közép kötöttségű talajokat szolgáltatnak s eléggé humuszdúsak is. Leginkább uralkodik az agyagtalaj, mely nemcsak a völgyekben található fel, de fölemelkedik a magaslatokra, s nem ritkán a legmagasabb hegyháton is mutatkozik. A völgyekben azonban nagymennyiségű televény-nyel és homokkal van keverve, úgyannyira, hogy a Hernád völgy szántatlan földjén 45—50 cm. mélyre is könnyen le lehet dugni a kézben levő botot. A Hernád völgyben van a legkitünőbb talaj, s itt 50—100%-al többet ér a föld. A *Hernád* és *Tárcza* közötti dombvidék palaagyagos mészhomok keverékéből áll; *Baksától Alsó-Kéked* felé a talaj inkább homokos, gazdag rozs- és árpaföld, a hegyaljai láncolat felé azonban elagyagosodik s homokos jellegét teljesen elveszti. *Göncz* környékén, az immár elszélesedett Hernád völgy baloldalán mutatkozó igen termékeny fensík homok, agyag és kavics keverékéből áll. *Fónyon* át *Bodókövőraljáig*, *Vizsolyig* leginkább kavics és agyagkeveréket találunk, *Szikszo* körül pedig itt-ott kitünő legelőt szolgáltatató szikes talaj mutatkozik.

A *Kassánál*, *Miszlókánál* és *Jászó-Ujfalunál* kezdődő s nyugat felé huzódó lapályok többnyire nehezebben művelhető agyagtalajok, a melyek azonban kitünő buzatermők. A *Kanyapta-völgy* többnyire rossz szénát termő nehéz agyagtalaj, a melyből északra a szepsi határig márgás-agyagos talaj, majd pedig mészagyag található. A tornai völgyben kitünő iszapolt, agyag- és homok-keverékéből álló televényes talaj van, helyenkint azonban túlsok ágyaggal. Megjegyzendő végül, hogy a *Kanyapta-patak* völgyében *Makrancz* környékén vékony rétegben fekvő tőzeg is található.

Éghajlat.

Abauj-Tornavármegye éghajlata elég kedvező arra, nem tekiintve a Kassa fölött eső részeket, hogy a gazda mindazon kulturnövényeket termelhesse, a melyeket az országban általában véve termelni szoktak.

A tél a megye területén nagyon hideg, ellenben a nyár elegendő meleg. A téli nagy hidegek kifolyása a lassan felmelegedő tavasz, a mi ismét azt eredményezi, hogy a természet később indul, s hogy a megye legdélibb részét nem tekintve, a természet 10—14 nappal, a legészakibb helyeken 3—4 héttel is hátrább van, mint a Miskolcz és Budapest között eső részekben.

Időjárás.

A légköri nedvesség 10 évi átlaga 83%. A csapadék 10 évi átlaga 675 mm., de némely évben, mint pl. 1892—1893-ban is 100, sőt több milliméterrel volt nagyobb a csapadék a rendesnél. A levegő párateltsége egyrészt, másrészt az igen magas csapadékmennyiség eredményezi azt, hogy ritkán van szárazság, s ennek következtében a termésátlagok sem diferálnak oly nagy mértékben mint az Alföldön.

Csapadékban rendszeren január, február, május, június, augusztus és november igen dús, ellenben a többi hónapok nagyon szegények, ezek kö-

zött pedig leginkább az április. Túl késői fagyok ritkábban jelentkeznek, jégárok nem túlgyakorik.

Terület felosztása.

Abauj-Torna vármegyének területe 3260·06 □ klm., vagyis 576,798 kat. hold, a melyből 22,588 kat. hold művelésre nem alkalmas. A művelhető területből 236,370 kat. hold szántóföld, 9542 hold kert, 42,590 hold rét, 53,093 hold legelő, 7160 hold szőlő, 205,453 kat. hold erdő.

Az összes területből a 100 holdon felüli birtokosok 430,656 kat. holdat bírnak s csak 146,142 kat. hold esik a kisbirtokosokra. Latifundium az egész vármegyében nincs; legnagyobb birtokos Kassa sz. kir. város 9062 holddal Abauj-Tornavármegye területén.

A megyének főterménye a buza, mely után az árpa és rozs következik. A termelt növényekről a következő adatokat igtatjuk ide 1894-ről:

Termelés.

A kulturnövények megnevezése	Learatott terület nagysága kat. hold	Átlag ár frt kr.	1 kat. hold bruttó bevétele	A learatott terület utáni összes bevétel
Buza	54092	7·52	56·22	3041073
Rosz	40008	5·75	36·78	1471565
Árpa	40988	6·19	42·83	1755725
Zab	24893	5·13	29·82	742326
Repcze	727	9·88	39·53	28741
Köles	273	5·26	29·96	8179
Szemes tengeri	8280	4·76	29·12	241089
Bab, borsó, lencse	1648	5·77	41·29	68049
Magbúkköny	2297	6·04	38·45	90322
Dohány	25	19·40	135·80	3395
Czukorrépa	590	0·82	89·95	53068
Burgonya	12012	1·37	42·77	513805
Takarmányrépa	3 28	0·54	57·05	189881
Lenmag és lenfonál	189	—	138·10	—
Kender és kenderfonál	1665	—	156·89	—
Luczerna, lóhere	8267	1·98	39·42	325878
Bükköny	4361	1·72	29·53	128804
Természetes kaszáló	38703	1·73	26·31	1018294
Czikória (1895-ben a czikóriatermelés már kiterjedtebb volt).	1	2·00	252·00	252

A megyének miként említettük, 236,370 kat. hold szántóföldje van, a melyből 1892-ben 203,637 holdon arattak, maradna tehát 33,000 hold fekete ugarnak. Vannak azonban kisebb területeken termesztett olyan növények is, melyek a fenti kimutatásban nem foglaltatnak, a melyek legalább 3 ezer holdra tehetők, vagyis a megye kerekszámában körülbelül 30,000 hold fekete ugart tart, a mely terület az összes gabonatermő földnek alig ötödénél tesz többet, a mi egy egész megyét véve tekintetbe, soknak éppen nem mondható.

A fenti adatokból az is kitünik, hogy gabonafélék 130,871 kat. holdon, kapásnövények 25,884 kat. holdon, takarmánynövények pedig 51,331 kat. holdon termeltetnek, beleszámítva az utóbbiba a réteket is. Hogy kapás aránylag kevés termeltetik, annak oka abban keresendő, hogy a Kassán fölül eső részekben a tengeri nem érik meg. A Kassa alatt levő részeken pedig azért nem termelik szívesen a tengerit, mert Kassán nem igen van piacza s így a nép általában nem volt s ma sincs hozzá szokva a tengerinek nagyban való termeléséhez. A burgonya ellenben a megye nem minden részén ad kielégítő hozamot s ezért csak vidékenkint foglalkoznak tömeges termelésével.

Tengeri.

Buza.

A legjobb buzatalajok a Hernád völgyében vannak, a hol a 8—10 métermázsa, mint vidékenkinti átlag, nem tartozik a ritkaságok közé. Itt azután a termésátlagok növekedőben is vannak, különösen mióta a czukorrépa-termelés felkaroltatván, a talaj jobb művelésben és trágyázásban része-

sül. De nemcsak a Hernád völgye, hanem a megyének még dombosabb helyei is igen jó buzatermő talajok, a mit bizonyít egyrészt a kedvező megyei átlag (7·47 mm.) másrészt pedig a búzának magas átlagos súlya. 1892-ben pl. az abauj-tornai búzának átlagos súlya 79·6 klgr. volt. Ilyen magas átlagos súlyt a magyarországi megyék közül egyetlenegy sem mutatott fel abban az évben, s ennek következtében az országos átlag is abban az évben 77·33 klgrm. volt. A megyében általánosan meglehetősen bányai magot használnak; a buza színe igen szép; legnagyobbbrészt mint tiszavidéki ismeretes a forgalomban.

A talajok buzatermőképessége utóbbi időben határozottan fokozódott. Míg ugyanis 1868-ban az első osztályu földek csak 6 magot adtak, addig 1892-ben megyei átlagként 7·47-et s az első osztályu talajok ma mindenestre 9—10 magot adnak.

Rozs.

Rozs az egész megye területén mindenütt természetik, mégis kevésbé a völgyekben, mint inkább a dombosabb helyeken, kevésbé a nagybirtokos, mint inkább a parasztgazda által. Minősége kitűnő és súlya megyei átlag-

A KASSAI GAZDASÁGI TANINTÉZET.

ként 74·4 klgr. súlyosabb tehát mint a magyarországi megyék bármelyikének átlaga. A rendelkezésre álló adatokból ítélve, a talajok rozstermőképessége az utóbbi 25 év alatt egyáltalán nem fokozódott s csupán a minőség javult.

Árpa.

Az árpatermelésre a megye legnagyobb részének talaja különösen alkalmas s az abauji árpa legnagyobb részben mint sörárpa elsőrangú helyet foglal el a piacon, és nagy mennyiségben szállítatik külföldre is. Legjobb minőségű sörárpák nem a tevényben dús völgyekben, hanem a szegényebb hegyoldalakban és fensíkokon teremnek, nevezetesen Kassa vidékén, Vizsoly, Vilmány és Tornyos-Németi vidékén, de a megyének csaknem egész területén is. Az árpafajok közül legáltalánosabb az u. n. tót árpa és chevalier árpa és a Peerless is. A termésátlagok bár igen lassu, de határozott emelkedést mutatnak, a minőség azonban feltétlenül javult. Árpafeldolgozásra egy gyár is létezik Kassán, az Ungár-féle, mely részint árpakását készít, részint pedig az árpát tisztítván, a külfölddel köt üzleteket.

Zab.

Az eddig említett kalászos növények után a zab természetik legnagyobb területen, 24893 kat. holdon. Nincs ugyan a megyében hely, a

mely tisztán a zabtermelésre volna utalva, mégis nagyobb mennyiségben Kassa és Béla között találjuk, habár termesztésével az egész megye foglalkozik.

A hüvelyeseket a megye felső vidéke termi kitűnően; a bab agyagos, kötött talaju földein mindenütt jól terem, a lenese pedig különösen Nádas vidékén ad szép hozamot. Hires a kékedi és pányoki lenese, s egyéb leneséknél magasabb áron is fizetik. Hüvelyesek.

Az olajnövények termelése egyáltalán nagyon kevésbé van felkarolva, bár ott, a hol termelik, a repeze igen szép hozamot ad és rovarkárokat sem igen szenved éppen azért, mert termelése kevésbé van felkarolva. Itt-ott termeltetik mák, gomborka, kender, len, éppen csak a házi szükséglet fedezése céljából. Olajnövények.

A burgonyának igazi hazáját Abauj-Tornavármegye még nem képezi; többnyire kötött talajai nem jó burgonyatermők, a hozam általában nem kielégítő. Ez is az oka, hogy a megye aránylag csak keveset, 12 ezer hold burgonyát termel, saját szükségleteinek, s a megyebeli szeszgyárak szükségleteinek fedezésére. Vannak vidékek a hol jobb termésátlagok vannak, de megyei átlagként holdankénti termésül csak 31 mm. vehető fel; tekintettel pedig a sok kézi munkásra, mit a burgonya igényel, még a zabtermelés is jövedelmezőbbnek mondható. Burgonya.

A cukorrépatermelés régebben már divott egy ízben a megyében, akkor a mikor a kassai cukorgyár még fennállott, s 1866-ban például a megye területén körülbelül 200,000 bécsi mázsa cukorrépát termeltek. A cukorgyár megszűntével a répatermeléssel is felhagytak, miglen a szerenesi cukorgyár felépültével a cukorrépa-termesztés újabb lendületet vett. Cukorrépa.

Végre említést kell tenni a czikóriáról, melynek termelése most csak nem rég vált aktuálissá, a midőn Franek fiai lénezi czikória-gyárosok Kassán nagyszabásu pótkávé-gyárat állítottak fel, a mely 2000 kat. hold czikória feldolgozására van berendezve. A czikória 252 frt bruttó jövedelmet szolgáltatott be, a melylyel szemben körülbelül 70 frt kiadás áll, s így a czikória egyike a legjövedelmezőbb mezőgazdasági termékeknek. Czikória.

A takarmánytermesztés terén Abauj-Tornavármegyében még ma is a rétek játszanak főszerepet, amennyiben a megyében nem kevesebb, mint 38 ezer kat. hold rét van, a melyeknek hozama azonban nem mindenütt kielégítő. Ennek oka egyedül a nem megfelelő kezelésnek tudható be. Takarmány.

Ujabb időben azonban e tekintetben is nagyon sok történt, mi leginkább a kassai kerületi kulturmérnöki hivatalnak tulajdonítható; különösen lecsapolás és alagesövezés által javítottak meg nagyon sok rétet, öntözött rétet azonban még igen keveset találunk. Kétséget sem szenved, hogy az utóbbi két évtized alatt a rétek sokat javultak, s termés hozamuk is nem kevesebb mint 20—25°/_o-al fokozódott, s megyei átlagként a 15 mm. széna- és sarjuteremés nem is utolsó helyen áll.

A mesterséges takarmánynövények közül legnagyobb mennyiségben termesztetik a lóhere, bükköny, lucerna és csalamádé, továbbá a takarmányrépa. Ezek mindenike a nagymennyiségű csapadék kifolyásaképpen igen nagy hozamokat ad. A május-juniusi esőzések miatt a széna betakarítása sokszor nehézségekbe ütközik, miért is ujabban a zombolyai és tornai kazalozási mód mind szélesebb körben nyer alkalmazást.

Az állattenyésztés terén Abauj-Torna vármegye ezideig jelentékenyebb pozíciót nem vívott ki magának, s csupán ló- és szarvasmarhatenyésztése az, a mely ujabb időben lendületnek indult. Allattenyésztés.

Ló. Már e század elején történtek intézkedések a lótenyésztés emelésére. A vármegye gazdaközönsége ugyanis nem rendelkezett elegendő számú ménnel, s a rendelkezésére állók is nagyrészt selejtesek voltak, minek következtében a megye nemesi osztálya 1834-ben a megye öt járása részére összesen 15 hágó-mén bevásárlását határozta el, a melyek közül 9 drb Mezőhegyesen, 6 drb pedig Erdélyben meg is vásároltatott, összesen 7221 p. forintért. A méneket Kassán tartották 1843-ig, de kevés eredménnyel és ezért a méntelepet be is szüntették. Magánosok kezében a hatvanas évek elején 255 drb mén volt, ezek közül azonban alig 20 drb birt olyan testalkattal, a mely javításra alkalmas lett volna. Az állami ménedből is csak 16 drbot küldtek a megye területére, s így nem esoda, hogy a lótenyésztés a legutóbbi időkig fejlődésnek nem indult. Az állami mének kedvező eredménye határozottan meglátszik, különösen a minőségben. Ma 40—50 drb állami mén nyer elhelyezést a megye területén, Abauj-Szántó, Bód, Felső-Dobsza, Forró, Göncz, Nagy-Ida, Széplak, Szepsi, Szikszó, Torna és Vizsoly fedezettési állomásokkal. Kassán, a megye székhelyén ezidő szerint fedezettési állomás nincs.

A vármegyében 8000 drb kanca van és csak egyharmad annyi 3 éven aluli csikó. Legjobb lovak találhatók a megyében Bód, Szikszó, Torna környékén, mindannyi katonai czélokra alkalmas. Kassa felett s nevezetesen a hegységekben mindenütt apróbb, kevésbbé nemes lovak találhatók, ellenben igásló-tipusa a megyének nincs.

Jelentékenyebb lóvásárokat a vármegye területén Kassán, Szikszón és Tornán tartanak.

Nagyobb szabású ménesek a megye területén nincsenek. Gróf Forgách Sándor birt Alsó-Kemenczén egy igen jó hirnévnek örvendő angol telivér-ménest, ezt azonban örökösei 1894-ben felozlatták.

Az 1894. évtől kezdve minden év június első napjaiban a lótenyésztés emelése czéljából a kassai falkavadász-társulat Kassán lóversenyeket rendez.

Szarvasmarha.

A szarvasmarhatenyésztés újabb időben örvendetes lendületnek örvend, s különösen a piros-tarka fajták azok, melyeknek tenyésztésével a gazdaközönség nagy előszeretettel foglalkozik. A tehenészetek szaporodásának oka a kedvező tejértékesítési viszonyokban is kereshető. Egyfelől Kassa, másfelől Miskolcz, a megye legnagyobb részéhez oly közel esik, hogy a távolság a tej szállítására nézve akadályt nem képez. Kassán különben egy elég szépen virágzó tejszövetkezet is van.

A megye területén a legutóbbi helyi összeírás szerint 49,418 szarvasmarha van. Ha azonban tudjuk azt, hogy 1857-ben csupán Abaujvármegye területén 54,628 drb szarvasmarha volt, s ezzel szemben a tornai járás nélkül ma csak 40,972 drb, vagyis 14 ezer darabbal kevesebb van, úgy a szarvasmarha-tenyésztés ezen retrogard irányzata mindenkire elsomoritólag fog hatni. E visszafejlődésnek leglényegesebb oka abban keresendő, hogy 1864-ben nem kevesebb, mint 4716 drb szarvasmarha pusztult el keleti marhavészben s hogy az 1858. és 1863-iki szerfelett száraz évek ugyancsak megtizedelték a szarvasmarha-állományt. A szarvasmarha-létszám emelkedésének állandó akadályául szolgál különben az a körülmény is, hogy a kassai piacon a borjúk ára állandóan túl magas, a mi különösen a paraszt kisbirtokost a borjak eladására kecsegteti. Némi vigaszt még nyújt az a körülmény, hogy a minőség javulása szembeötlő, s a számbeli esökkenés daczára értékesökkenés nem, vagy csak alig észlelhető. Újabb időben azonban nem csupán a gazdaközönségben van meg az érzék a szarvasmarha-

tenyésztés emelésének szükségessége iránt, de ez irányban az állam, különösen pedig az „Abauj-Tornamegyei gazdasági egyesület“ is igen sokat tesz.

A megye keleti és északnyugati vidékein többnyire egy kistermetű és kevés igényű szarvasmarha található, mely részint elcsenevészedett magyar, részint hegyi lengyel marha, a melynek egyetlen, de kitűnő tulajdonsága az edzettség és a kevéssel való beérés. A Hernádvölgy kitágulásának helyén, Kassán és környékén található a legnagyobb és legjobb tehenészetek, többnyire piros-tarka siementhali, kuhlandi, s a legujabban importált pinczgaui marhával. A megye délibb részein, Szikszó vidékén, úgy nemkülönben Torna vidékén, már inkább a magyar erdélyi szarvasmarha tenyésztésével foglalkoznak, habár a piros-tarka marha a megye minden falujában kisebb-nagyobb számban, legtöbbször keresztezések alakjában feltalálható.

Nevezetesebb vásárokat szarvasmarhára is Kassán, Szikszón és Tornán szoktak tartani.

Abauj-Torna vármegyének, egészen a legutóbbi időkig, juhtenyésztése ké-

pezte egyik legfőbb jövedelmi ágát; ámde a gyapju-árak hanyatlásával a juhtenyésztés is megszűnt elsőrendű fontossággal birni, amia juhállománynak számbeli esökkenését vonta maga után. A megye területén 1858-ban 108,053 juh tartatott, a melyek közül nem kevesebb, mint 94,553 drb merino volt. 1888-ban a megye juhállománya 93,631 drb volt, s az apadás azóta még rohamosabb, minek a már jelzett körülményen

A KASSAI GAZDASÁGI TANINTÉZET MAGGYŰJTEMÉNYE.

kivül az is az oka, hogy a legelőterület folytonosan apasztatván, a juhtartás is hova-tovább költségesebbé válik, s mindinkább a szarvasmarhatenyésztésnek kénytelen tért engedni.

A megye északibb részeiben többnyire raczka-juhok tartatnak, nem csupán gyapju, de tejnyerés céljából is; a gomolyák vagy a kassai, de leginkább a szepesi piacokon értékesítettnek, métermázsánként 36—40 forint, s az ország határain túl is igen jó hírnévnek örvendő liptai túró készítésére használtatnak. Ezek a vidékeken, a hol jó legelő kellő mennyiségben áll rendelkezésre, a fejő-juhászatok elég jól jövedelmeznek. A kassai m. kir. gazdasági tanintézet az u. n. fríz juhok tenyésztésével foglalkozik, a mely ugyanolyan tartás mellett legalább még egyszer annyi tejet ad, mint a raczka juh.

A megye délibb részein általában véve a merinó és a merinó-raczka keresztezés tenyésztetik, részint csupán a gyapju-, részint tejnyerés szempontjából is. Ezekben a juhászatokban csekély részben az electoral irány divik, a mely annak idején herzeg Breczenheim telkibányai és gr. Károlyi István vilyi és kápolnai uradalmaiból indult ki. Túlnyomóak azonban a negretti irányú törzsnyájak, melyet a vallásalapítvány sajlóádi és a

gróf Erdődy család ónodi törzsjuhászatai segítettek meghonosítani. Ujabb időben itt-ott a rambouillette-juhok tenyésztését is felkarolták, illetőleg a kosokat keresztezési célokra használták fel.

A gyapju-értékesítés megkönnyítése céljából 1895-ben gyapju-aukeziót létesítettek Kassán. A kísérlet elég jól sikerült és valószínű, hogy ilyen aukeziókat a jövőben is fognak rendezni.

Sertés.

A megye sertésenyésztése virágzónak nem mondható, bár a kassai sódarok hirneve Magyarország határait jóval túlszárnyalja és a kivitel is meghaladja az évi 4000 métermázsát. Mig azonban csupán Abaujvármegyének sertésállománya 1858-ban 36,756 drb volt, addig 1880-ban Abauj-Torna vármegyének sertésállománya együttvéve is csak 20,074 darabból állott. Az apadás tehát legszembeötlőbb valamennyi állattenyésztési ág között, a minék egyik oka az is, hogy a kassai húsfüstölők csakis fiatal, egy éves sertéseket vágnak, s így ennek magas ára lévén, minden fölösleges fiatal sertést értékesítenek.

A megye területén a sertéseknek nagyban való tenyésztése nem igen szokásos; nagyobb szabású kondászatok csak elvétve találhatók. A sertés minőségét illetőleg a magyar mangalicza van legáltalánosabban elterjedve, különösen a sík vidékeken. Hegyesebb vidékeken az u. n. hegyi sertés található, a mely a lengyelekével azonos, vagy pedig annak mangalicza sertéssel való keresztezése által keletkezett. A kassai húsfüstölők az ilyen hegyi sertéseket kedvelik leginkább, mert ezek szolgáltatják a legizletesebb, nem túlzsiros, de puha rostu sonkákat. Kassán és annak közvetlen vidékén a kassai gazdasági tanintézet kondászatából kiindulólag az angol berkshirei sertés kezd rohamosan terjedni.

Tekintettel arra a körülményre, hogy az utóbbi öt év leforgása alatt a kassai piacon a sertéshús ára métermázsánként körülbelül 10—12 forinttal emelkedett, az itteni viszonyoknak megfelelő sertés tenyésztése nagyon jövedelmezőnek mondható, s így a sertés-létszám hanyatlása egyáltalán nem indokolt. Az itteni viszonyoknak pedig megfelel minden gyorsan fejlődő és húsrá hizó sertés, leginkább tehát az angol hússertések. Magyar mangaliczát, különösen a megye északibb részeiben, senki sem keres.

A kassai húsfüstölők szükségletét Abauj-Tornavármegye nem lévén képes fedezni, a megye területén meglehetősen élénk sertéskereskedést űznek s többnyire hegyvidéki sertéseket hoznak be. E tekintetben különösen a kassaujfalusiak tűnnek ki, a kik jóformán kizárólag sertéskereskedésből élnek. Ezek maguk vágják le az általuk feljavított sertéseket, a sonkát a húsfüstölőknek adják el, a húst pedig a kassai és eperjesi piacokon értékesítik.

Baromfi.

Az említett állattenyésztési ágakon kívül újabb időben a baromfi-tenyésztés is szép lendületnek indult s a majorságok közül különösen a Plimouth-Rocks az, a melynek tenyésztése mindjobban felkaroltatik. A tyukoknak száma a megye területén 100,000-re tehető. A tojáskivitel elég élénk, a csirke pedig jó piacot talál Kassán, Miskolczon és a szepességi fürdőkben.

Méhészet.

A méhtenyésztésre is igen kedvezőek a viszonyok. Az egymást felváltó erdők és rétek viránya bő legelőt nyújt a méheknek s ennek köszönhető hogy a megye területén közel 5000 mm. mézet termelnek.

Szőlő.

Abauj-Tornavármegye szőlőtermelése — daczára annak, hogy Kassán felül a szőlő már meg nem érik, — egykor igen jelentékeny volt. A filloxera azonban annyira tönkre tette, hogy ma alig van használható szőlő területe. Ezelőtt 20 évvel közel 7000 kat. hold szőlő volt a megyében

a mely legnagyobb mennyiségben a Hernád mentén, főleg Szikszó, Hejeze vidékén volt feltalálható s ezen a vidéken termeltetett a legjobb bor is; regenerálásához még csak itt-ott fogtak. Legjobban tartják magukat még a kassa-vidéki szőlők, daczára annak, hogy az országba Kassára, a Mathiasz szőléjébe hozatott be legelőször a filloxera. Abauj-Tornavármegye szőlői általában véve könnyű, savanykás ízű, de igen jó asztali borokat szolgáltatnak.

Kertészet.

A megye talaji és égalji viszonyai a kertészetre nem a legkedvezőbbek; nevezetesen pedig a főzelékfélék termesztésével nem versenyezhet a délebben fekvő megyékkal, mert minden igyekezete daczára Hevesmegye pl. 2—3 héttel is hamarább jelenik korai zöldségeivel a kassai piacon, mint az itteni kertészek. Ezt azonban nem tekintve, Abauj-Tornavármegyének úgy piaczi, mint talaji és éghajlati viszonyai a kertészkedésre igen kedvezőek, a mennyiben nemesak hogy mindenféle kerti növény megterem, de azokat Kassán s a megye egyéb jelentékeny városaiban, de a szepességi fürdőkben is igen jól lehet értékesíteni. Ennek daczára kereskedelmi kertészete a megyének alig van, úgyannyira, hogy zöldséggel Kassát legnagyobbbrészt egrí kertészek látják el. Legujabban bolgárok telepedtek le Kassán, kik mindjárt letelepedésükkor hat holdat rendeztek be öntözésre s ezen a területen óriási mennyiségű zöldséget természetnek.

Nagyban termeltetik azonban a megye területén a káposzta. A termelt káposztafejek mennyiségét legalább 50,000 darabra lehet becsülni. Legnagyobb mennyiségben a Hernád mentén, Kassa alatt termesztik.

Gyümölestermeléssel sem foglalkoznak a megye területén nagyban és rendszeresen. Van ugyan gyümölcsös minden kertben, többnyire azonban csak a házi szükséglet fedezése czéljából. Piaczra is kerül egy kevés mennyiség, de ez nem a legjobb minőségű. Jelenleg több helyen tesznek nagyobb szabású kísérleteket a rendszeres gyümölestermelés érdekében.

Munkás-
viszonyok.

A munkás-viszonyok Abauj-Tornavármegye területén még ma is elég kedvezőek, daczára annak, hogy az Amerikába való kivándorlás a megye területéről igen jelentékeny volt, sőt ma is az, bár esökkenőben van. Cselédet az országban szokásos fizetési viszonyok mellett tetszés szerinti mennyiségben lehet kapni. Napszamos is az év minden szakában, kivéve talán egyes kisebb területeket, rendelkezésre áll s legfeljebb aratás idején mutatkozik itt-ott napszamoshiány. A napszamosok sem túlmagasak s az aratási időtől eltekintve, férfi napszamosost is 40—70 krért ellátás nélkül a megye bármely pontján lehet kapni. Aratáskor a férfi napszamos ára 1 frt 50 kr-ra is felszökik helyenkint, leginkább azért, mert részre szívesebben vállalkoznak. Ebből kifolyólag a földbirtokosok is legszívesebben részre arattatnak, 10—14-ed részt adván az aratásért.

Birtokárak.

Az utóbbi néhány év óta a földbirtok árai rohanosan emelkednek és valóban bámulatos, hogy helyenként mily magas árakat fizetnek, különösen olyan városok és községek határaiban, a hol a parasztság jómódnak örvend s ennek következtében minden talpalattnyi eladó földet megvásárol. Nem tartozik a ritkaságok közé, hogy magyar holdjáért kisebb területben 600—1000, sőt 1200 forintot is fizetnek. Legdrágábbak a Hernád-menti földek, a hol instrukezió nélkül holdja 200 forinton alul nem kapható, de 250, sőt 300 forintot is kérnek holdjáért. Kassa közvetlen környékén, a völgyben egyáltalán nem lehet földet venni, oly magas árakat követelnek; itt még a magaslatokon fekvő földekért is fizetnek 300—400 forintot holdanként. A megye egyéb részeiben is a völgyekben a föld ára 150—200 forint között ingadozik s csak rosszabb minőségűt lehet olcsóbban is venni.

A talajáraknak megfelelőek a bérleti viszonyok is. Holdanként 8 forinton alul nem igen lehet birtokot bérelni s a Hernádvölgyben 10—15 forint bért fizetnek, Kassa közvetlen környékén pedig még többet is.

Gazdasági
tanintézet.

Abauj-Torna vármegye gazdasági fellendülésére a kassai m. kir. gazdasági tanintézet is kedvező befolyással van, egyrészt azért, hogy a mezőgazdasági tudományokat terjeszti és mintagazdaságot tart fenn, másrészt pedig hogy tenyészanyagot, vetőmagvakat jutányos áron bocsát a gazdaközönség rendelkezésére.

Ez az intézet 1875-ben létesült és e célra Kassa városa nem csupán 272 kat. hold szántót-, és 200 hold erdőt bocsátott az intézet rendelkezésére, de még az építkezésekhez szükséges faanyagot is ingyen engedte át.

Az intézet kezdetben nehézségekkel küzdött, a mennyiben oly gyéren jelentkeztek a hallgatók, hogy már be akarták szüntetni. Azonban gr. Széchenyi Pál volt földművelésügyi miniszter személyesen meglátogatta az intézetet s annak kies fekvése, czélszerű berendezése annyira megnyerte tetszését, hogy a beszüntetés gondolatától elállott s az intézet felvirágozta-

A KASSAI GAZDASÁGI TANINTÉZET ÁLLATGYŰJTEMÉNYE.

tásához szükséges eszközöket rendelkezésre bocsátotta. Evvel kedvező fordulat állott be az intézetre nézve; rohamosan fejlődésnek indult és csakhamar utólérte a többi hasonló intézeteket. Egy évtized alatt hallgatóinak száma megháromszorosodott s ma is folytonosan emelkedőben van, felülhaladván ma már állandóan a százat.

Az intézetbe a tanulók 6 gimnáziumi, ugyanannyi reálosztály végeztével vagy ennek megfelelő képzettséggel vétetnek fel. A tanfolyam három év; ebből az első évfolyam túlnyomólag gyakorlati, a munka közben magyaráztatván meg a növendéknek az általa végzett munka célja. Azonban kevés előadási óra is tartatik részére, a középiskolák hetedik és nyolczadik osztályának megfelelő azon tantárgyakból, melyekre mint gazdának szüksége lesz

A második és harmadik évfolyamban adatnak elő a tulajdonképeni szaktantárgyak, szintén gyakorlatokkal egybekapcsolva. A harmadik év befejeztével az arra érdemesített hallgatók oklevelekkel egyenértékű végbizonyítványt nyernek, a mely önkéntességre is jogosít és a melynek alapján adójuk kétszeresen számíttatik.

Az intézet gazdasága termeli mindazon kulturnövényeket — kivéve a dohányt — melyeket az országban nagyban termelni szokás. Vetőmagvai nagy kelendőségnek örvendenek s különösen sörárpája híres. Legnagyobb súlyt helyez azonban az állattenyésztésre, különösen pedig a szarvasmarha-, juh- és sertésenyésztésre. A pirostarka kuhlandi szarvasmarha tenyésztésével foglalkozik, mely a felvidéki viszonyoknak igen megfelelő. Juhászatában rambouilletteket és frizeket tenyészt, mely utóbbiak óriási tejhozamuk által tűnnek ki. Kondászatában kizárólag fekete szőrű, angol berkshirei sertés

található, a melyet húsosabb voltáért az itteni hentések nemesak hogy nagyon keresnek, de jobban is fizetnek.

Fontos tényezője a vármegye gazdasági életének az „Abauj-Tornavármegyei Gazdasági Egyesület“ is, mely nagy tevékenységet fejt ki a vármegye mezőgazdasági érdekeinek előmozdítása körül. 1896. évi márczius 26-án megtartott rendes közgyűlésének jelentése szerint, az egyesület bevétele 7991 forint volt, melyből 5840 forint fordítatik mezőgazdasági czélokra és az állattenyésztés előmozdítására. Ugyanekkor megválasztották elnökül gróf *Hadik Jánost*, alelnökül *Fiedler Károlyt*, és báró *Schell Gyulát*; titkár lett *Bukaresti János*, ügyész *Hedry Lőrinez*, számvizsgálók *Comáromy László*, *Dobozy Pál* és *Vécsey József*.

Hogy a vármegye gazdasági viszonyairól egyes példákkal is hű képet nyujtsunk, a különböző vidékeken, tehát különböző viszonyok közt levő uradalmakról a következő adatokat közöljük.

Alsó-Kemenceze. Özv. gr. *Forgách Sándorné* uradalma. Ide tartozik *Alsó-Kemenceze*, *Pethő-Szinye*, *Csákány*, *Nádaska*, *Zsír*, *Kelecsény*, *Borda*, *Györke* és *Bőd*. Összterület 16,000 m. hold (azonkívül *Zemplénben* 4000 hold), melyből 6225 hold szántóföld, kaszáló és legelő, a többi erdő. Erdészeti üzem: tűzifa, vasuti talpfa, donga, szénégetés és cserzés. Erdei vadak: vad-disznó, szarvas, őz és farkas. Különleges termelési ág a czikória. A lóállomány vegyes; szarvasmarha siementhalai, allgauti és magyar, juh nemesített magyar faj. Tejgazdaság kb. 100,000 liter évi termelés. Munkaerőt *Gallicziából* is szerznek; napszámárok: férfiaknál 30 krtól 1 frtig, nőknél 20 krtól 50 krig. Átlagos földhaszonbér a vidéken m. holdanként 6—7 frt.

Alsó-Láncz. *Hedry József* uradalma. Ide tartozik: *Alsó- és Felső-Láncz*, *Buzita*, *P-Radvány*, *Büttös* és *Hidas-Németi*. Összterület 2500 m. hold, melyből kb. 1700 hold szántóföld, kaszáló és legelő, a többi erdő. Juhtenyésztés: középfinom faj, sertésenyésztés: fehér mangalicza. Tejgazdaság: juhsajt a miskolci piac számára. Munkaerőt *Sárosból* is szerznek; napszámárok férfiaknál: 40 krtól 60 krig, nőknél 20 krtól 40 krig. Aratás részre vállaltatik. Átlagos földhaszonbér m. holdanként 5—6 frt e vidéken.

Alsó-Kéked. *Melczér Georgina* és *Malvina bárónők* uradalma. Összterület 1570 k. hold, melynek nagyrésze erdő; üzeme rendszeres évi vágás, talpfa és tűzifa. Vadak: őz, vaddisznó és róka. A szarvasmarha magyar faj; juh raezka; sertés mangalicza. — Tejgazdaság: juhsajt a kassai piacra. Gyümölestermelés szintén van a kassai piac számára. Napszámárok férfiak 40 krtól 1 frtig, nők 30 krtól 60 krig.

Alsó-Mislyén *Fekete Albert* mint különleges termelési ágat czikóriát termel. *Lovai* félvérek, szarvasmarhája nyugati, sertései kisjenői faj; tejtermelése évi 35,000 liter. Munkaerőt *Borsodból* is hozat, a munkabér férfiaknál 60 krtól 1 forintig, nőknél 30 krtól 50 krig. Az átlagos földhaszonbér 10 frt e vidéken.

Bárcza. *Bárczay József* uradalma. Ide tartozik: *Bárcza*, *Felső-Hutka*, *Felső-Dobsza* és *Pólyi*. Összterület 2500 m. hold (*Bereg megyében* külön 3000 hold), melyből kb. 105 waggon gabonaneműt termel. A szarvasmarha nyugati faj, a juhok merinók. Évi tejtermelés 50,000 liter. Napszámárok: férfiaknál 40 krtól 1 frt 20 krig, nőknél 25 krtól 45 krig. Az átlagos haszonbér a vidéken 10 frt m. holdanként. Itt van *Berzeviczy Egyedné* uradalma is, melyhez tartozik: *Bárcza*, *Szt.-I.-Baksa*, *Nagy- és Kis-Kinizs*. Összterület 1200 m. hold, (*Szepesben* és *Zemplénben* külön 380 hold). Szintén termel czikóriát. Szarvasmarha: nyugati faj, évi tejtermelés 80,000 liter. Munkaerőt *Sárosból* és *Gácsországból* is hozat. — *Bárczay Ödön* birtokát *Widder Ignác* örökösei bérlik. A czikóriatermelést szintén úzik. Ló- és esikótenyésztése arabs telivér, a szarvasmarha nyugati faj, a juh közönséges. A tejgazdaság 50—60 fejűs tehénnel berbe van adva.

Buzinka. *Gróf Zichy Ernő* uradalma. Összterület 1000 hold, melyből az erdő csak 200 hold. Különleges termelési ág a czikória. Nagy szarvasmarhatenyésztés inthali és honi fajokkal. Évi tejtermelés, közel 200,000 liter. Napszámárok férfiaknál 30 krtól 60 krig, nőknél 20 krtól 40 krig. Átlagos földhaszonbér 8 forint.

Buzita, Szentimrey Gellért uradalma. Összterület 1200 m. hold, melyből kb. 200 hold az erdő. Szintén termel cikóriát is. Nagy területen rendszeresen űzött diótermelése van. A szarvasmarha magyar, kuhlandi és siementhalai keresztezés; a juh vegyes, a sertés mezőhegyesi és mangalicza. Méhészet 81 kassal. Konyhakertészet, melynek termékei már több kiállításon kitüntést nyertek. Napszámárok: férfiaknál 35 krtól 60 krig, nőknél 20 krtól 40 krig.

Buzafalván, Bernátfalván, szóval az u. n. apró falvakban szintén termelik kísérletképen a cikóriát. Lovak, szarvasmarhák vegyesek, tejjgazdaságot űznek, a munkaerőt a felső megyékből is szerzik, a napszámárok a többiekhez hasonlóak, az átlagos földhasznóbér 8—14 frt közt változik.

Devecser. Csoma József uradalma. Ide tartozik: Devecser, Vendégi, Bátorgagy, Szászfá, Felső-Füged és Szkáros. Összterület 2600 k. hold. Alóállomány: angol faj, a szarvasmarha nyugati, a sertés fehér mangalicza. Erdészeti üzem: tüzi- és épületfa. Napszámárok férfiaknál 40 krtól 70 krig, nőknél 20 krtól 40 krig. Átlagos hasznóbér a vidéken m. holdankint 10 frt.

Enyiczke. Özv. gróf Zichy Rezsőné uradalma. Ide tartozik: Enyiczke, Bölzse, Csány, Buzafalva, Szakály, Perény, Hilyó, Bukócz, Széplak, Fáj, Lítettka, Bodókö-Váralja, Ujfalú, Arka, Alsó- és Felső-Méra, Göncz-Ruszka. Összterület Abauj-Torna vármegyében kb. 12,000 k. hold, melyből szántóföld, rét és legelő kb. 6000 k. hold, a többi erdő. Termel mintegy 8000 mmáza gabona-, 2000 mmáza gumó- és 12,000 m. máza gyökérfélét. Különleges termelési ágai a cukorrépa és cikória. A lóállomány angol félvér, a szarvasmarha bonyhádi és siementhalai keresztezés, a juh merinó, a sertés fehérszörű mangalicza. Tejtermelés 292.000 liter. Gyapju 5778 kiló, zsírban nyírva. Méhészet 40 Zírzon-féle kaptár. Erdészeti üzem Hilyón, Bukóczon, B.-Váralján, Fájon, Lítettán és Perénden: tűzifa és épületfa. — Borászat: Bodókö-Váralján 70 hold nemesített szőlő. — Dísz-, konyha- és gyümölcs-kertészet Enyiczkén, Széplakon és B.-Váralján van. — Gazdasági ipar: téglalegető és gőzmalom. Gazdatisztek száma 9. A munkaerőt Nyitra-megyéből is szerzik, a napszámárok normálisak, az átlagos hasznóbér a vidéken m. holdankint 7—8 forint.

Felső-Vadász. Gr. Vay Tihamér uradalma. Ide tartozik: Felső-Vadász és Orosz-Garadna. Összterület 1500 m. hold. (Borsodban és Zemplénben külön 6800 k. hold. A birtok hasznóbérbe van adva. Erdészeti 60 éves forda, vadak: őz és róka. Munkabér férfiaknál 40—80 kr., nőknél 30—50 kr. Átlagos földhasznóbér a vidéken 5—7 frt.

Felső-Gagy. Darvas Ferencz uradalma. Ide tartozik: F.-Gagy, Buzita és Rakodeza. Összterület 2000 k. hold. Gabnaneműben kb. 2500 méter-mázsát termel; különleges termelési ág a cikória. — Ló angol és arabs keverék; szarvasmarha magyar és svájci; juh merinó; sertés mangalicza. Munkaerő torna-járás, napszámárok: férfi 30 krtól 1 frt 20 krig, nő 20—60 kr. Átlagos hasznóbér a vidéken 5—6 frt m. holdankint.

Füzér, gr. Károlyi László uradalma. Ide tartozik: Füzér, Radvány, Komlós, Nyíri, Pálháza, Sompaták. Összterület Abaujban kb. 19,000 kat. hold, melyből szántóföld, rét és legelő kb. 4000 k. hold, a többi erdő. Erdészeti üzem: tüzi-, talp-, épület- és dongafa. Vadak: vaddisznó, őz, szarvas és farkas. Rendszeres lótenyésztés és tehenészet. Munkabér és földhasznóbér normális.

Göncz. özv. gr. Erdődy Pálffy Miklósné uradalma. Összterület a megyében 2400 m. hold, melyen kb. 24 vagon gabnaneműt, 120 vagon répát és 100 vagon burgonyát termel. Ló vegyes faj; szarvasmarha nyugati; juh: vegyes és merino. Tejtermelés 25,000 liter a színi sajtműhely számára. Erdészeti üzem: 16 éves forda, tűzifa és cserezés. Gazdasági ipar: vizimalom 2 köre. Munkaerő: Sárosból és Arvából is, napszámárok normálisak. Átlagos hasznóbér a vidéken 10 frt.

Gagy-Vendégi. Vendéghy Gábor uradalma. Ide tartozik: Vendégi és Bátor-Gagy. Összterület 1400 m. hold. Gyümölcskertészet kb. 20 hold területen, rendszeresen és nagyobb arányban. Napszámárok normálisak, átlagos földhasznóbér a vidéken m. holdanként 5—6 frt.

Göncz-Ruszka. Patay Etel. Összterület 700 m. hold. Szarvasmarha nyugati faj; juh merino; sertés mangalicza. Rendszeres gyümölcstermelés.

Napszámárok : férfi 25—60 kr., nő 20—40 kr. Átlagos haszonbér a vidéken m. holdankint 10 frt.

Jánok. Sziklay Ede. Összterület 600 k. hold (azonkívül Gömörben külön), melyből kb. 1400 mmázsa gabnanemüt és 1200 mmázsa gyökérnövényt termel. Gyümölcstermelés : 10 m. hold területű kísérleti telepen, hol 170 fajta gyümölcs annak megállapíthatása céljából termeltetik, hogy kereskedelmi czikk gyanánt való termelésre melyek a legalkalmasabbak. Szarvasmarha magyar és siementhali keresztezés; sertés kisjenői kondor mangalicza. Évi tejtermelés 50,000 liter a bodollói sajtműhely számára. Erdészeti üzem : 40 éves forda, tüzi- és épületfa és makkoltatás. Munkaerőt a Szepességből is hoznak. Napszámárok : férfi 40—80 kr., nő 20—50 kr. Földhaszonbér a vidéken m. holdankint 7 frt.

Kázsmárk. Péchy Tamás uradalma. Ide tartozik : Alsó-Kázsmárk és Kiskinizs. Összterület Abaujban 909 k. hold, melyből kb. 700 szántóföld, rét és legelő, a többi erdő.

Korlát. Téglássy József uradalma. Ide tartozik : Korlát, Fancsal, Alsó- és Felső-Czécze, Méra, Hernád-Büd, Vizsoly és Kéty. Összterület 2000 m. hold, melyen kb. 30-40 waggon gabnanemüt termel. Különleges termelési ága : serárpa. Ló magyar faj; szarvasmarha magyar és nyugati; juh merinó; sertés fehér mangalicza. Napszámárok : férfi 30—60 kr., nő 20—40 kr. Földhaszonbér a vidéken m. holdankint 10 frt. — Meczner József birtokához tartozik : Korláth, Alsó-Czécze, Alpár, Kér, B.-Ujfalu, Fony. Összterület 1244 m. hold, melyen kb. 22 waggon gabnanemüt és 1500 mmázsa gumós növényt termel. Különleges termelési ág a serárpa. Ló félvér arabs és angol keresztezés; szarvasmarha magyar, nyugati; juh merinó; sertés kisjenői. Baromfitenyésztés a piaez számára. Erdészeti üzem : eserezés.

Krasznik-Vajda. Scholtz Gyula. Összterület 854 m. hold, melyen kb. 2500 métermázsa gabnanemüt és 1300 mmázsa gumós növényt termel. Ló vegyes faj, szarvasmarha nyugati és magyar; juh angol keresztezés; sertés kisjenői.

Tejgazdaság most rendeztetett be. Erdészet : akác-erdő, ültetés alatt 18—20 éves fordával. Munkabér : férfi 40 krtól 1 frtig, nő 30—55 kr. Haszonbérátlag a vidéken : 6—8 frt egy m. hold.

Nagy-Szaláncz. Gróf Forgách István uradalma. Ide tartozik : Nagy- és Kis-Szaláncz, Ujváros, Pusztafalu, Szalánczhuta, Ujszállás, Rákos, Regete-Ruszka, Bologd, Ósva és Felső-Csáj. Összterület 28,000 k. hold (Zemplénben külön 10,000 hold), melyből 14,560 h. szántóföld, kaszáló és legelő, a többi tölgy- és bükkfaerdő. Termel kb. 15,000 mmázsa gabnanemüt és 4000 mmázsa gumós növényt. Gyümölcstermelés : alma, körte, szilva, cseresznye a Szepesség és Lengyelország számára. Lótenyésztés : angol telivér és pinezgau; szarvasmarha : saját tenyésztésű magyar és tisztavérű pinezgau; juh egynyiretű merinó. Erdészeti üzem : 100 éves forda, talpfa, dongafa, tölgydeszka-, épület- és tűzifa. 3000 hold körülkerített vadaskert, vadak : szarvas, őz, vaddisznó, hiuz, róka, farkas, borz, sas, sólyom, héja. Gazdasági ipar : gőzmalom Regete-Ruszkán, továbbá faltégla, fedélcserép és alagcső-készítés. Munkaerőt Lengyelországból is szereznek; napszámárok : férfi 60—70 kr., nő 30—40 kr. Haszonbérátlag a vidéken 6 frt.

Nádasd. Kováts Géza uradalma. Összterület 774 k. hold, melyből szántóföld, kaszáló és legelő 574 k. hold. Termel kb. 2300 m.-mázsa gabnát, 1400

A KASSAI GAZDASÁGI TANINTÉZET SZESZGYÁRA ÉS MAJORSÁGA.

mmázsa gumós- és 2000 mmázsa gyökérnövényt. Különleges termelési ágak cikória és lencse. Gyümölcstermelés cseresznye és kajszinbarack. Szarvasmarha svájci; juh merinó. Tejtermelés évi 35,000 liter a csányi sajtműhely számára és juhsajt a kassai piac számára. Erdészeti üzem tüzi- és szerszámfa; vadak: őz, vaddisznó és vizivad. Napszámárak normálisak, átlagos haszonbér k. holdankint 14 frt.

Nagy-Ida. A báró Schell család uradalma. Ide tartozik: Nagy-Ida, Komarócz és Szeszta. Összterület 3516 kat. hold. Termel 50 vaggon gabna-neműt és 3000 mm. gumiós növényt. Különleges termelési ág a cikória. Ló vegyes faj, szarvasmarha siementhali keresztezés, juh rambouillet-keresztezés, sertés kondorszörü mangalicza. Tejtermelés 80,000 liter. Erdészeti üzem: 30 éves forda, tüzelő- és talpfa, cserhántás. Gazdasági ipar egy henger- és vizimalom. Munkaerőt a szomszédos vármegyékből is szereznek, a napszámárak normálisak, az átlagos földhaszonbér m. holdankint 6—8 frt.

Onga-Ujfalva. Darvas család uradalma. Ide tartozik: Onga-Ujfalva, F.-Gagy, Buzita, F.-Dobsza, Jánok, Alsó-Gagy, Csenyete, Bátor-Gagy, Rank. Összterület 4600 m. hold. (Borsodban és Zemplénben külön.) Ló magyar faj; szarvasmarha nyugati; juh kétnyiretű fésűs; sertés fehérszörü mangalicza. Gazdasági ipar: 8 kövü vizimalom. Napszámárak: férfi 60 krtól 1 frtig, nő 50—60 kr. Haszonbérátlag a vidéken m. holdankint 12 frt.

Rozgony. Kelcz Andor. Ide tartozik Rozgony, Benyék és Haraszti. Összterület 600 hold. Különleges termelési ág a cikória. Erdészeti üzem cserezés és tűzifa. Vadak: őz és vaddisznó. Tejtermelés évi 50,000 liter. Gyümölcstenyésztés: alma, körte, barack, dió. Munkaárak: férfi 49—60 kr. Haszonbér m. holdankint 8—12 frt közt változik.

Semse. Semsey László uradalma. Összterület 2500 k. hold (Borsod- és Hajdumegyében külön 20,000 k. hold), melyből itt összesen 420 k. hold szántóföld és kaszáló, a többi erdő. Ló lipiczai faj; szarvasmarha bonyhádi; sertés pankotai faj. Erdészeti üzem: tűzifa.

Szemere. Pallavicini Adolf örgróf uradalma. Ide tartozik Szemere és Büttös. Összterület 3000 m. hold (Borsodban külön 1400 hold). Különleges termelési ág: sörárpa. Gyümölcstermelés: sóvári alma, körte, szilva. Ló vegyes; szarvasmarha kuhlandi és magyar; juh merinó; sertés mangalicza. Erdészeti üzem: 80 éves fordá, tűzifa. Vadak: őz, róka, vadmacska, nyest, borz, vidra, néha vaddisznó. Gazdasági ipar: gőzmalom két köre. Munkaerő: 40 krtól 1 frtig, nő 24—40 kr. Haszonbérátlag a vidéken m. holdankint 4—5 frt.

Széplak (Abauj-Széplak). Az esztergomi papnövelde uradalma. Ide tartozik Széplak-Apáti, Alsó-Hutka, Garbócz, Zdoba, Beszter, F.-Olesvár, Rás, Szilvás-Apáti. Összterület Abaujban: 3109 k. hold, melyből 1929 hold szántó, kaszáló és legelő, a többi erdő. Különleges termelési ág a káposzta. Ló félvér, szarvasmarha keleti és nyugati faj, juh merino. Erdészeti üzem: 100 éves forda, tűzifa, maktermelés. Vadászat bérbe adva. Gazdászati ipar: két vizimalom Széplakon és Garbóczon; Napszámárak férfi 40—1 frt 10 krig, nő 20—25 krig. Haszonbérátlag a vidéken holdankint 12 frt. — Widder Mór nagybérelő. Összterület 1100 hold (Beregben külön 1700 hold). Termelés: 1800 mmázsa gabna, 200 mmázsa gumós növény. Különleges termelési ágak: cukorrépa és cikória. Ló félvér, — szarvasmarha pinzgauai tiszta vér, — sertés yorkshirei. Tejtermelés évi 180,000 liter. Erdészeti üzem: 70 éves forda, tűzifa. Munkaerőt a Szepességéből és Nyitramegyéből is szerez.

Selyeb. Péchy István uradalma. Ide tartozik: Selyeb, Monaj, Kupa, Tomor. Összterület 1620 m. hold. Termelés: kb. 2500 hektoliter gabna, 600 mmázsa gumós növény. Ló magyar faj, — szarvasmarha magyar, — juh közép-finom. Napszámárak normálisak; haszonbérátlag m. holdankint a vidéken 6 frt.

Torna. Dreher Antal uradalma. Ide tartozik: Torna, Ujfalva, Szt.-Jakab, Horváti, Szt.-András, Udvarnok, Áj, Falucska. Összterület a megyében 6366½ hektár. Ebből szántóföld, kaszáló és legelő kb. 2815 hektár a többi nagyrészt erdő. Termel 1500 mm. búzát, 500 gabnát, 1000 árpát, 1800 zabot, 200 tengerit, 400 bükkönyt és 800 mm. tak. répát. Lovak magyar faj; szarvasmarha

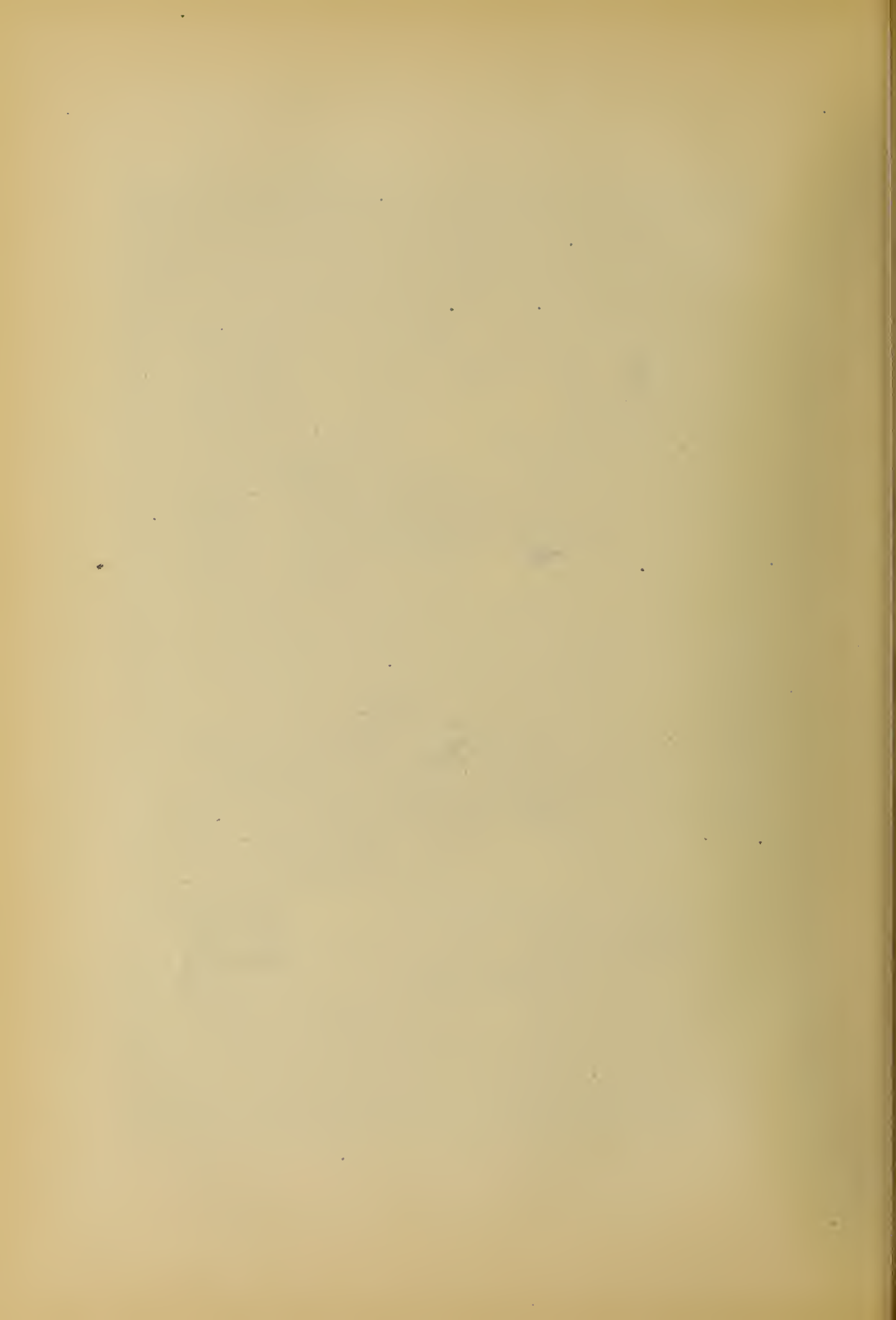
Városai és Városai

„Arany” Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság.

NÉPVISELETEK ABAUJ-TORNAVÁRMEGYÉBEN

Rás

Kassa-Hámor

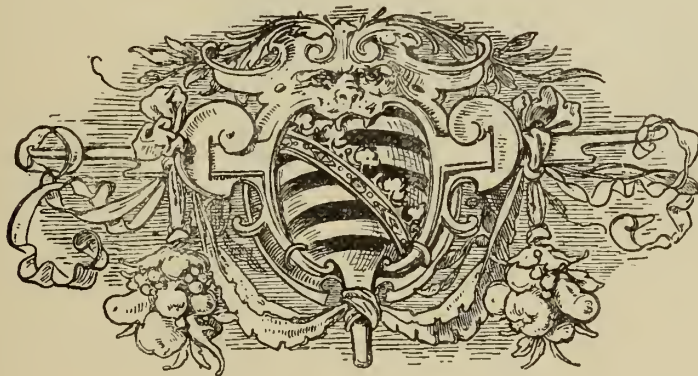

662 magyar, kuhlandi és oberinntali; juh 3000 drb, sertés 560 mangalicza. Tejtermelés évi 188,391 liter és 120 mm. sajt. Erdészeti üzem: tűzifa és esergyártás.

Torna-Nádaska. Gróf Hadik János uradalma. Összterület 800 hold (Bihar- és Temesmegyében külön 4600 k. hold). Nádaskai termés 10 vagon gabna. Gyümölcsfaiskola, melyből évenként 5—6000 drb. kerül eladásra. Nemesített alma és körte. Ló félvér és vegyes, szarvasmarha kuhlandi és siementthali keresztezés. Tejtermelés évi 72,000 liter; kertészet: konyhatermények, nagy-szabású spárgatenyésztés egy külföldi conservgyár számára, dísnövények, kereskedelmi célokra. Napszámárok normálisak; földhasznóbérátlag a vidéken k. holdankint 12 frt.

Vilmány. Gróf Taaffe Ede örökösei (bérő: Widder I. örökösei). Összterület 1000 m. hold. melyből szántóföld és legelő 850 hold. Termel 30 vagon gabnát, 100 mmázsa gumós növényt és 15—20 holdon gyökérnövényt. Különleges termelési ág a ezikória. Ló vegyes, szarvasmarha nyugati és tiszta magyar, juh merino. Gazdasági ipar: gazd. szeszgyár, 7 kövü malom, kendertörő és tégláégető. Napszámárok, férfi 40—90 kr, nő 25—50 kr. Hasznóbérátlag a vidéken magyar holdankint 15 frt.

Zsarnó. Koós József uradalma. Ide tartozik: Zsarnó, Szilas, Bodva-Vendégi és Péder. Összterület 3500 k. hold (Szatmármegyében külön). Termel: 4800 mmázsa gabnát Gumót és gyökeret csak marhatenyésztésre, de lóherét, répa- és lóheremagot nagyobb mennyiségben. Ló arabs telivér, szarvasmarha magyar, juh merinó, sertés fehér mangalicza. Erdészeti üzem tűzifa, vadak őz, vaddisznó. Az uradalomhoz tartozik 3 márványbánya és egy homokbánya Napszámárok: férfi 30—70 kr, nő 30—50 kr. Átlagos hasznóbér a vidéken 12 frt kat. holdankint.

A BÓDVA VÖLGYE JÁSZÓNÁL.

ABAUJ-TORNA VÁRMEGYE GEOLOGIAI VISZONYAI.

VÁRMEGYE területének északi részén a *szomolnok-kassai* hegycsoport őskori és ókori (archai és paleozoi) kőzetekből van felépítve, a *tornai mészkő* hegység középkori (mezozoi) és végül a megye déli részén a Cserehát alacsony dombvidéke, valamint a Hernád balpartján vonuló *eperjes-tokaji* hegység harmadkori (kainozoi) kőzetekből áll.

Abauj-Torna vármegye területe észak-déli irányban lejtősödik és ezzel egybehangzólag északról dél felé haladva mindig fiatalabb és fiatalabb koru képződményekkel találkozunk.

Szomolnok-kassai hegycsoport.

Csillámpala.

A *szomolnok-kassai* hegycsoport, mely Stósztól Kassáig húzódik, egész tömegében csillámpalából áll. E hegység a környező alacsonyabb halomvidékből hirtelen meredekséggel, kiélezett gerinczével és távolról nézve feltűnően elkülönözött esuesokkal emelkedik a térszin fölé. A csillámpala különböző minőségű. Sok helyen kvarezdus, másutt meg a csillám szaporodik föl benne. A csillám leggyakrabban ezüstfehér; de barna, zöld, sőt fekete csillámok is előfordulnak itt. Stósz és Meezenzéf közt sötétebb színű fillit található, innen Kassáig már világosabb színű e kőzet, mely sok helyen talkos csillámpalába megy át. A csillámpalába települve fordulnak elő azon nagykiterjedésű vasérczelérek, melyeket Maderspach Livius: „Magyarország vasércz-fekhelyei“ című munkájában részletesen leír. E teleptelérekek a kőzet általános kelet-nyugati esapása és déli dülési irányával megegyezőleg vonulnak Stósztól Kassa felé, egészen a Csermelyvölgyig. Három vonalban

lépnek föl. A legészakibb a Fecske-domb hegyesoporttól a Kalte Rinnig, a második Stóosztól a rudnoki fürdőig, a harmadik pedig Alsó-Meczenzéftől délre az András és Clotilde feltárások közt van eddigelé kinyomozva. Mindhárom vonulatban összesen 28 beválás van, melyek közül legnevezetesebb a Lúcia-bánya. A teleptelérek anyagát siderit képezi. A Lúcia-bányában alul fehér steatites, felül pedig fekete agyagpalából álló választó lap van a siderittelér és a csillámpala közé ékelve. A telér vastagsága 4–12 m. közt változik és benne kvarezerék, fakőrezlencsék, pirit, chalkopirit behintések, ritkábban malachit és azurit fordulnak elő. A többi bányákban a vasérc előfordulása kevés különbséggel megegyezik a Lúcia-bánya viszonyaival. Az említett helyeken kívül sok elhagyott régi tárna van e csillámpala hegységben. Ilyenek: a jászó-mindszenti, tőkési és bélai vasérc-fekhelyek. Aranyidkán ezüsttartalmu antimonit teléreket tartalmaz a csillámpala. Ennél azonban sokkal fontosabbak a vasérc-fekhelyek, melyek bányászata és feldolgozása sok egyént foglalkoztat. Jelenleg a jászói kohókban és a Meczenzéf környékén lévő mintegy 200 hámorban dolgozzák fel e bányák érceit.

A csillámpalán kívül e hegyvonulat nyugati részén a Fichtenhübelen gnejsz tűnik ki. E sötétszínű kőzet elegyrészeit sok biotit és kvarc képezi; azonkívül van benne gyéren kevés földpát és muskovit. Végre Kassától délre az Akasztóhegyen egy föltárásban gránit bukkan ki a diluvialis terrasz alján. Mindezen kőzetek együttvéve képezik területünkön az őskori kristályos alaphegységet.

Gnejsz.

A paleozoi csoport karbonos képződményei már e kristályos palákon nyugosznak. Meczenzéftől délre a Szarvastető alját karbonkoru csillámos homokkő és pala képezi, míg tetején

Paleozói kőzetek.

A ZSARNÓI MÁRVÁNYBÁNYA.

fehér vagy sárgás kristályos karbonmész foglal helyet. Ugyanezen képződmények Kassától északra a Vöröshegyen, valamint a Bódva völgyében Rákó és Szt.-András mellett, az Osztramos-hegyen szintén előtűnnek. A Szarvaskőn e képződmények déli, az Osztramos-hegyen pedig északi általános dülési irányt mutatnak és így e két pont között egy kelet-nyugati irányu teknős mélyedést tüntetnek föl, a melyben fiatalabb koru képződmények települtek. A Szarvaskő és az Osztramos-hegy közötti vidék geológiai átmetszetét a 421. oldalon levő ábra mutatja. A Kanyapta és annak nyugati irányban folytatását képező almási völgy első nyomai már a geológiai középkorban, azon tektonikus mélyedésben tűnnek elő, melynek északi határán a Szarvaskő, déli határán pedig az Osztramos-hegy emelkedik.

A kristályos palák és karbonos képződmények tárgyalásánál meg kell még említenünk, hogy a kassa-szomolnoki hegyesoportban Kassa-Hámor és Kassa-Béla környékén siderit, chalkopirit, tirolit, tetraedrit, malachit és azurit fordulnak elő, a Kassa felett emelkedő Vöröshegyen pedig limonitot találtak.

A középkori (mezozoi) csoport kőzetei a vármegye nyugati részén az Alsó-hegy, sziliczei fensík és Felső-hegy által elfoglalt területen vannak leginkább kifejlődve.

Mezozoi kőzetek.

Triasz. *A triaszszisztéma* e területen a werfeni palák és vörös homokkövek, valamint az ezeket befedő mészkövek által van képviselve. A vörös homokkövek és werfeni palák, különösen a Tornapatak környékén, valamint Körtvélyes és Szilas tájékán láthatók nagy tömegekben. A legtöbb helyen csillámdús és finoman rétegzett e pala. A Felső-hegy alján *Myophoria costata* lenyomatait találtuk benne. Almás, Görgő és Szádelő községek környékén, a meredeken aláhanyatló mészkőfalak alján alacsony halomsorok vonulnak, melyek tetejét vastagon borítja a mészkőtörmelék. E halmok szintén werfeni palából állanak, mert a patakok által vajt árkokban több ponton ez a kőzet tűnik elő. Ugyanezen kőzet területünk déli részén Szádvár, Szögliget, Szilas, Rákó és Szt.-András környékén bukkan még nagyobb foltokban felszínre. Végül a Torna-patak völgyében a Dézsmahegy, Nagy-Váradhegy és Zárdahegy azok a pontok, hol e palák kisebb foltokban jelentkezve mutatják, hogy e képződmények szakadatlan összefüggésben az egész völgyfenéken átvonulva különböző mélységben megtalálhatók. E finoman rétegzett homokkövek erősen össze vannak gyűrve és általában déli irányu dülést mutatnak.

Bitumenes
mész.

Hatalmas mésztáblák borítják az alsó-triasz werfeni paláit: sötétszínű bitumenes tömött mész, fehércaelit ereszettel. Tömöttsége oly nagy, hogy finomabb munkák anyagául is szolgálhat. A mészkövek sorozatában a legalsó szintet foglalja el és petrográfiai sajátosságait véve, a guttensteini mészszel volna azonosítható. E mészkő réteges szerkezetű és területünkön csak kis foltokban bukkan felszínre. Sötétszínű mészkövet találtunk Jászótól nyugatra a Tapolca-völgyben és közvetlenül Jászó felett a Szépleányhegy kőbányáiban. Előfordul továbbá a rudnoki patak mellékén, a szépsi fürdő mellett, valamint a szádelői és áji völgyek közti hasadéokban. A Bódva balpartján, a Zsarnó melletti kőbánya finomabb munkákhoz való alkalmas anyagot szolgáltat. Nagy mennyiségben szállították innen régebben Budapestre, hol asztallapokat és siremlékeket faragtak belőle. A guttensteini mész alatt néhány ponton dolomit fordul elő: Somodi, Szt.-András; palás lemezes mészkő: Torna és Almás között. Vöröses-szürke, néhol lemezes vagy palás tömött mészkő, többé-kevésbé sűrűn behálózva vasoxid-erekkel települ legtöbb helyen közvetlenül a werfeni palára.

A Felső-hegy alján esekély megszakítással mindenütt nyomozható. Előfordul továbbá a sziliczei fensíkon, valamint az almási völgyből kiemelkedő magaslatokon (Zárdahegy, Nagy-Váradhegy) is. Az egymásra következő háromféle mész közbülső tagját képezi és a bécsi geológusok által a kagylómészszel (*Muschelkalk*) van azonosítva. Nem réteges szerkezetű, a benne előforduló vasoxiderek szabálytalanul huzódnak és ezen irányokban történik elmállása, valamint széthullása a kalapács alatt. Benne Ca, Al, Fe és több példányban Mg is mutathatók ki, a mi dolomitos szerkezetre vall. Tiszta dolomitot azonban nem találtunk benne.

Üregeiben szépen kifejtett calcit-kristályok, rozsdavörös agyaggal kitöltött hasadékaiban pedig limonit-gömböcskék fordulnak elő.

Felső triasz
mész.

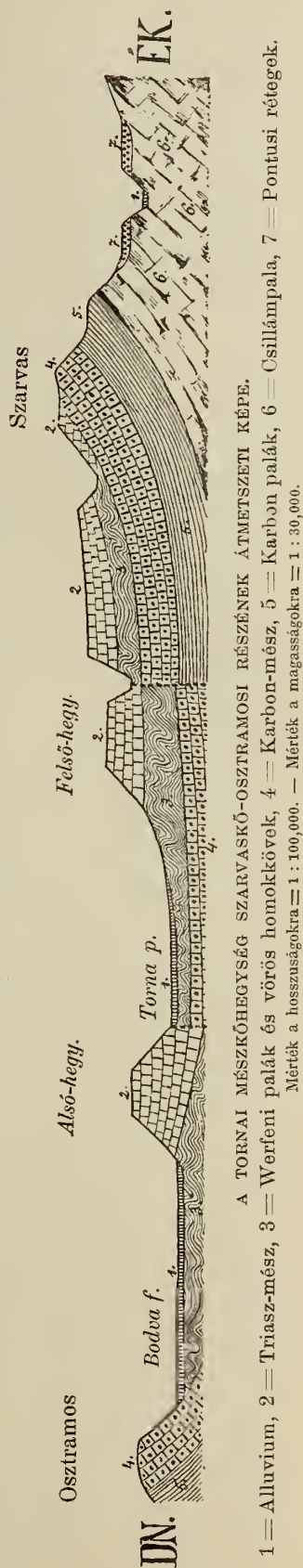
A mészkövek sorozatát területünkön a legnagyobb felületi elterjedést mutató szürke, tömött mész tetőzi be. Lassan, fokozatosan megy át a kagylómész a felső triaszmészbe. Ez borítja a sziliczei fensíkot és innen két irányban a Felső-hegyet és Alsó-hegyet betetőzve terjed kelet felé. E mészkő a völgyek felé meredeken aláhanyatló lejtők által van határolva, míg teteje a vízszintes síkot nagyon megközelítő lapot mutat, melyet alacsony halmok, horpadások és dolinák tesznek változatossá.

A mészkővonulatnak a szádélői völgytől keletre terjedő részén nagyobb-szerű vetődések észlelhetők. Legszembetűnőbb a szádélői völgyet keresztben átszelő és egészen az áji völgyig huzódó hasadék. Ez az egész Vinkélyvölgyet magába foglalja. A hasadék azon részében, mely a szádélői és áji völgyek közé esik, előtűnik a guttensteini mész és werfeni pala. Látható itt, hogy a plateau mészköve függélyes irányban megszakított és déli része lesülyedt. A hasadék déli oldalán ugyanis a mésztábla színvonala alacsonyabb, mint az északi oldalon. A hasadék feneké tele van a mészkő morzsalékával s ez az áji völgybe nyíló oldalon egy hatalmas köfolyásban omlik alá.

Az észak-nyugoti és dél-keleti irányu völgyek közt legszebb a szádélői völgy. Alsó része a Vinkély-völgyig valóban remek szurdoka a Szárpatak-nak. Meredek sziklafalak emelkednek két oldalt a patak fölé s hatalmas köfolyások torlasztják föl vizét, mely sellőket, zúgókat alkotva rohan tova. Mindkét oldalon számtalan egyirányu hasadást és törést észlelünk a völgy szürke mészkövében, mely itt nem mutat réteges szerkezetet, de hasadási síkjai a mésztábla vonulási irányával megegyező, vagyis kelet-nyugoti csapást mutatnak s északi irányban 65° alatt dülnek. E hasadási síkok csapásiránya tehát a Vinkély-völgygyel parallel vonul. A völgy torkolatánál a Felső-hegy mészköve 600 m. fölé emelkedik, míg az átellenes völgyoldalon a Kiserdő 600 m. alatt marad, csupán csak egy kis halom, a szádélői Kő haladja meg a 600 métert. E szerint a szádélői völgy alsó részét egy oly hasadékvölgynek tekinthetjük, melyet a Szár-patak vize lassu, de folytonos kimosó hatásával átalakított.

Az áji völgy helyzete hasonló a szádélői völgyhöz. Az Ördöghid környékén meredek völgyfalak állanak oly közel egymáshoz, hogy a patak vizét összeszorítják s feltorlasztják. Gyalogútnak a völgy mélyén helye nincs, csak a sziklákba vájt lépcsőkön lehet itt Falveska felé áthatolni. Szédítő és borzalmas látvány a magasból letekinteni e völgybe, mely mint egy keskeny és mély csatorna, zúgó vizével, sötét kanyarolataival tátong alattunk. E ponttól délre a völgy fokozatosan kiszélesedik és itt a völgyfenékre települt mésztufa alakzatok, melyek magas lépcsőket és mély üstöket képeznek, vonják magukra figyelmünket.

A völgyelések alakjában feltűnő vetődéseken kívül e területen számos oly vetődés van, mely nem tűnik könnyen szembe. Így már előbb említettük, hogy a szádélői völgyben sok vetődési síkot láthatunk s nyilván ezek szolgálnak első sorban a csapadékvizek elvezetésére, melyek aztán szénsavtartalmuknál fogva megfelelő mennyiségű calcium-carbonátot oldanak fel és így nyomukban üregek, barlangok támadnak. Területük azon részén tehát, a hol legtöbb a vetődés, egyszersmind a legtöbb barlang és földalatti patakfolyás található. Így pl. barlangok vannak: Jászó mellett, a szádélői völgyben, valamint a Miglincz-völgyben, a somodi fürdő mellett.

A TORNAI MÉSzkŐHEGYSÉG SZARVASKŐ-OSZTRAMOSI RÉSZÉNEK ÁTMETSZETI KÉPE.
 1 = Alluvium, 2 = Triasz-mész, 3 = Werfeni palák és vöröshomokkővek, 4 = Karbon-mész, 5 = Karbon palák, 6 = Csillámpala, 7 = Pontusi rétegek.
 Mérték a hosszúságokra = 1 : 100,000. — Mérték a magasságokra = 1 : 30,000.

A Bódva jobbpartján Jászótól Szepsi és Somodiig, valamint a Bódva balpartján Zsarnótól délre, az eddigieknél jóval alacsonyabb szintájjal bíró mészkőterrassz vonul, melyen a mészkövek réteges szerkezetűek s több ponton a guttensteini mész kibukkanása, valamint nagyszerű rétegzavarások által vannak jellemezve. Jászó mellett a Szépleányhegy mészkőrögökből van felépítve s ettől délre a jászódebrői terrassz két ponton van megszakítva, olyformán, hogy a réseket szintes rétegezéssel pontusi homok, agyag és kavics töltik ki. Zsarnótól délre hasonlóképen a guttensteini mész, kagylómész és felső triasmész rögeit találjuk elszórva azon halomvidék szélén, mely a Bódva balpartján vonul. E jelenségeket figyelembe véve, a triasmészkövek elszakadt rögeiből alakult terrasszok keletkezését a harmadkori tengerek lenyaló hatásának (abrásiójának) tulajdonítjuk. A tornai Várhegy alján lévő magaslat, továbbá az almási völgyben a Dézmahegy, Nagy-Váradhegy és Zárda-hegy letarolt tetői ugyanezen hatásról tanuskodnak. Egy határozott szintáj mindenütt elénk tárja az abrasionális jelenségeket, bár különböző fokban. Hisz könnyen érthető, hogy az almási völgyben, mely azon időben öblöt képezett, a hullámok letaroló hatása nem lehetett oly nagy, mint a mészkővonulat keleti és délkeleti határán, mely szabadon ki volt téve a hullámok ostromának.

Abrasio.

Meg kell még említenünk, hogy a triasszisztéma kőzetein kívül Abauj-Tornavármegye határán, ott, a hol a Bódva folyó Borsod területére lép, jurakori képződmények lépnek fel. Ezek azonban e vármegyébe nem nyomulnak és így e helyen nem is tárgyalhatók.

Paleogen és neogen képződmények.

A Kanyapta völgytől éjszakra egészen a Szomolnok-kassai hegyesport csillámpala vonulatáig harmadkori képződmények foglalnak helyet, — a Kanyapta, Bódva és Hernád által körülhatárolt Cserehát halomvidékét, valamint a Hernád balpartján emelkedő eperjes-tokaji hegységet is ugyanezen képződmények alkotják. — Megkülönböztetünk itt ó-harmadkori (paleogen) és fiatalabb harmadkori (neogen) üledékeket.

Oligocen.

Az ó-harmadkorbeli *oligocen* szisztéma képződményeinek előfordulását Lóczy Lajos konstataalta először. A somodi kőszénbánya részvénytársulat meghívása folytán geologiai szempontból megvizsgálta Somodi környékét és kimutatta, hogy a jászó-debrői terrasszon előforduló mészkonglomerátot, valamint Somoditól éjszaknyugatra a Kőszörüdomb édesvizi mészkövet és e két kőzet között előforduló agyag-, márga- és széntelepeket ó-harmadkori képződményeknek kell tekintetünk.

Már Wolf is megemlékszik az itt előforduló széntelepekről, de szerinte ezek a mészkonglomerát felett fekszenek és a szén régibb miocen kora lehet. Kiderült azonban, hogy a széntelepek az édesvizi mészkővel együtt a mészkonglomerát alatt fekszenek és a bennök talált kővületek alapján az ó-harmadkori oligocen szisztéma képződményeihez sorozandók.

Mészkonglomerát.

A mészkonglomerát anyagát kisebb-nagyobb triasz mészkődarabok alkotják, melyek vasoxid, alumíniumoxid és calciumcarbonát keverékéből álló kötőszerezrel vannak összefoglalva. Az összefoglalt mészkődarabok néha mint a görgetett kövek, meggömbölyített, koptatott szemek, máshol meg éles töréslapokat mutatnak és valóságos breccciát alkotnak. Előbbi esetben nem szenved kétséget, hogy folyóvizek vitték arra a helyre, hol egységes tömeggé összefoglalódtak, mert bármely törmelék-kőzet csak akkor mutat gömbszerű alakot, ha kiálló élei és töréslapjai folytonos hengerítés által lekopnak. — A mészkőbreccia helyi eredetű és keletkezésének oka azon hullámesapásokban rejlik, melyek a jászódebrői magaslatokat letarolták és a kimagasló mészkőszirteket folytonosan ostromolták. A mészkonglomerát bizonyítja, hogy az ó-harmadkorban e vidéken már folyók is voltak. Ha azonban figyelembe vesszük, hogy e kőzetben kvarezkaviesok elő nem fordulnak, csakis olyan folyóvizekre gondolhatunk, melyek a triasz-mészkő plateau-ról vezették le az esővizeket.

Feltűnő, hogy a Felső-erdő összes völgyelvései a Miglinezvölgygel együtt délkeleti irányban oda torkolnak, hol a jászó-debrődi magaslatokon a mészkonglomerátleg hatalmasabban kifejlődve található. A szádélói völgy torkolatában szintén előfordul e kőzet azon átmeneti lejtőn, mely a szádélói Kő meredek falához támaszkodik. E kőzet fellépéséből következtetjük, hogy az abauj-tornai mészplateau már az ó-harmadkorban szárazföldet képezett, melyben völgyek vágódtak be.

A mészkonglomerát és édesvizi mészkő alatt agyag-, márga-, szén- és homokkőrétegek sorozata nyugszik. Ezek a somodi kőszénbányában tetemes vastagságban fől vannak tárva. A művelés alatt álló széntelepek meredek k. és ny. dőlésűek. Számos é.-ny.-d.-k.-i irányu leveles vetődések zavarják meg őket, melyek mentén számos eltolódás zavarja meg a telepedést. A széntelepek között Lóczy szerint

Melanopsis Hantkeni, (Hofm.)
Paludina (Viripara) soriciniensis. (Noulet)
Leptopoma aff. incornatum (Sandberger)

szisztémát jellemző kővületek vannak.

A fiatalabb harmadkori képződmények a legnagyobb felületi elterjedést mutatják Abauj-Tornavármegyében. Ezen korban a Hernád balpartján vulkáni kitörések hozták létre az eperjes-tokaji hegységet. A trachytok különbözőfőlesége fordul elő e vidéken, melyet legelőször *Beudant* ismeretett.

Richtofen báró 1860-ban a Telkibánya környékén előforduló trachytokat tanulmányozta, *Wolf Henrik* pedig e vidékről fölvett geologiai térképéhez fűz rövid magyarázatot s az általa összegyűjtött anyagot *Doelter* ismertette petrográfiai szempontból. — Dr. Szádeczky Gyula a trachitvonulat legjobban kiemelkedő részét, a Pusztafalu körül levő centiális részt ismertette. (Földt. közl. XIX. sz.)

Eperjes-tokaji
hegység.

Az eperjes-tokaji hegység e megye területén változatos alaku és néhol 800 métert meghaladó magaslatokat alkot. Legkimagaslóbb részét a Kőszál, N.-Milicz, K.-Milicz és Orita tetők jelölik. Innen mintegy központból, sugárszerűleg, de hajlongva minden irányban, kúpokkal diszitett gerincek húzódnak s meredeken hajlanak alá egy alacsonyabb halomvidékre, mely kiválóan üledékes kőzetekből van felépítve s koszoruként veszi körül az eruptív kőzetekből álló hegytömegeket.

E vidéken a piroxen-trachytok fordulnak elő leggyakrabban, néhol rhyolithos módosulattal.

Trachyt.

Pusztafalu környékén *Szádeczky Gyula* háromféle trachytot különböztet meg, u. m:

a) *Biotit orthoklas-plagioklas quarcztrachyt és rhyolith.*

A trachytos féleségek alapanyaga rendkívül tömör és szürke, míg a rhyolitiknál amorph. üveg alapanyag van. Ebben a következő ásványos elegyrészek vannak kiválva: quarcz, biotit, piroxen, magnetit és kétféle földpát (orthoklas és plagioklas). A kőzet réteges. Vannak helyek, hol a rétegek meggörbülnek s körívet irnak le. Némely helyen a rétegek egészen fel vannak állitva, másutt meg szintesen fekszenek, — a település tehát nagyon zavart.

b) *Biotit oligoklas, andesin quarcz-rhyolith.*

Ebben kevesebb a quarcz és biotit, de sok a piroxen, tehát bázisosabb kőzet. Alapanyaga többnyire fehéres színű és üveges.

c) *Biotit oligoklas andesin quarcztrachyt (normál).*

E kőzet alkotja e vidék legmagasabb hegyeit, a N.-Milicz, Kopasz, Orita, Szár hegytetőket, melyek a 800 métert meghaladják. Benne gneisz zárványok is fordulnak elő. — A trachytok lávái nagy távol-ágra lefolytak és a tufákkal valamint vulkáni br. cciákkal együtt azon alacsony halomvidéken, mely a trachytvonulatot környezi, nagy kiterjedésű területet borítanak. A Jäger bokor alatt a trachytos kőzetek közé ékelve s armát epochabeli kővületeket tartalmazó sedimentek vannak. Az itt gyűjtött anyagban *Halaváts* Gyula m. k. osztálygeologus a következő fajokat határozta meg:

Cardium aff. obsolctum (Eichw.)
Ervilia podolica, (Eichw.)
Mastra podolica, (Eichw.)
Pleurotoma Doderleini (Hörn.)

Pusztafalutól délnyugatra a szeméremgaz-árok tetején pedig a következő fajok fordulnak elő:

Cardium cf. Suessi, (Barb.)
Cardium obsoletum, (Eichw.)
Rissoa angulata, (Eichw.)
Rissoa inflata, (Andrz.)
Bulla Lajonkaireana,
Melania Suturata, (Fuchs.)
Murex sublavatus, (Bast.)
Mastra sp.

Ezen kövületek úgy a trachytok kitörésének korát, mint azon sedimenteket, a melyekben találtattak, eldöntik.

Tufák.

A tufák, lávák és breccsiakkal váltakozó agyag- és homokrétegek szarmata epochabeliek. Telkibánya környékén kitünő minőségű rhyolith tufa van, melyet több kőbányában fejtenek. E tufa a kassai dóm építésénél alkalmaztatott. Hogy mily kitünő építőkő e tufa, azt e dóm évszázados falai bizonyították. Dr. Schaffarzik meghatározása szerint perlit zárványokat tartalmazó tajtköves rhyolit tufa ez. Nemesak csekély fajsúlyánál és bányanedves állapotban könnyen faragható voltánál fogva, hanem azért is, mert a nagyobbfoku hőmérsékleti ingadozásoknak és nagy nyomásnak ellenáll, építési célokra kiválóan ajánlható. — Mint a vulkáni működés utóhatását tekinthetjük e vidéken a több helyen feltünő kovasavas és gázexhalációk termékeit.

A trachyt több helyen, mint pl. Telkibányán, a gázexhalációk következtében alunitos lett. Ugyanitt antimonitot és aranyat is tartalmaz a trachyt, de ennek bányászata jelenleg már szünetel. Zepharovich a Mineralogisches Lexi-

conában megemlíti még azon szép hegyi kristályokat, melyek Telkibányán sideritben fennőve találhatók. A trachytnak és általában a kristályos földpáttartalmu kőzeteknek mállási terméke a kaolin vagy porcellánföld. Telkibányán a szürkésfehér kaolin a trachytporfirban telepet képez. Ezen anyagot részint bányászatának helyén, részint Hollóházán dolgozzák fel.

A szarmát epocha rétegeit, melyek horzsaköves és perlites sedimentek, sok helyen elkovásodva és tökéletes menilitet képezve találjuk.

Nevezetes a trachytvonulat éjszaki részén a ránk szénasavas forrás és artézi kút. — Ránknál a trachyttömegek egy félkör alakú medenczét képeznek, melynek éjszaknyugati részén Ránk, délkeleti részén pedig Kis-Kemencze fekszik. E medenczét szar-

KŐFOLYÁS A SZÁDELŐI VÖLGYBEN.

mata-korbeli üledékek, trachytbrecciók és tufák töltik ki, melyekre agyagos rétegek települnek. — Az agyag vizálló réteget képez és a mélységbe leszivárgott talajvizet fölszállani nem engedi. Ránki forrás.

Az előleges vizsgálatokból kiderülvén, hogy artézi kút állithatását biztosító kellekek megvannak (t. i. beszivárgás magasabb helyen egy víztartó rétegbe, gyűjtőmedenceze és az ezt befedő vizálló agyagréteg), Zsigmondy Vilmos bányamérnök egy efféle kút fúrását javasolta. A munkálatokat 1870. június 15. kezdték meg és 404 m. mélységig fúrtak le. E mélységből szénsavas vasas víz szállott fel; s nem várt meglepetésül a forrás időszakos szökőkút lett, mely ma páratlan nevezetessége Magyarországnak.

A *neogen képződmények* legfiatalabb tagját képező pontusi rétegcsoport tetőzi be e megyében a harmadkori képződményeket. Ezen emelet rétegei Meczenzéf, Kassa, Nagy-Ida és Szepesi közt egy szabálytalan négyyszög alakú területet borítanak, délen pedig a Cserehát magaslatait képezik. Sárga, fehér és kékesszürke agyagrétegek fordulnak itt elő váltakozva hasonló színű homokrétegekkel. Néhol tetemes vastagságú kavicstelepek vannak az agyagok közé ékelve. E képződményeket különösen az északi részekben mindenütt durva homokos görgeteg tetőzi be. A Cserehát magaslatain már apró kavics van és itt az alsóbb szírtékben is a kavicsrétegeket homok helyettesíti. Általában a pontusi rétegek által borított területen azt tapasztaltuk, hogy a kvarezkavicsok fedőjét vagy fekéjét képező agyagrétegek többé-kevésbé sárga vagy vörhenyes színűek. Ennek oka az, hogy a kvarc bőven impregnálva van pirittal és markasittal s ezek oxidációi terméke kölesönöz a környező agyagnak vörös színt. Oly helyeken hol a vasoxid rendkívül bőven válik ki, az apró kavicsot bekérgezve és összefoglalva konglomeráttá alakítja. A finom homokszemek is összefoglalódnak ily módon és csokoládébarna homokkővet alkotnak. E képződmények azonban csak helyenkint találhatók és nem alkotnak sem vastag, sem nagyobb kiterjedésű homokkő-rétegeket, hanem mint egyes lepénydarabok vannak elszórva a kavicsos homokrétegekben. Pontusi emelet.

A *pontusi rétegek* általában szintesen települtek. Ezt a patakok által kimosott árokszerű völgyekben mindenütt jól meg lehet figyelni. Nagyobb mélységben is föl vannak tárva a rétegek: br. Schell Gyula birtokán a Zsebrák erdő alján fúrt artézi kutban, továbbá a kassai téglagyár igazgatósága által Lőrinczke és Kis-Ida környékén lemélyített agyagkutató fúrólyukakban.

Mint már előbb említettük, a pontusi emelet változatos anyagokat és eltérő települési viszonyokat mutat területünk minden részén. Feltűnő, hogy az északi részen a kavicsok nemesak a fedőrétegeket alkotják; hanem mint az Lőrinczke és Opaczka környékén látható, mélyebben is hatalmas telepeket alkotva fordulnak elő. Ezzel szemben a terület déli részén kavicsok csak a halmok tetején fordulnak elő és mélyebben fekvő rétegeket egyáltalában nem képeznek, hanem helyöket tetemes vastagságú homokréteg foglalja el.

A kavicsok, homok és agyagok kétségtelenül folyami eredetűek, miután területünkön hatalmas görgeteg telepek vannak, s ezek folyami eredetét elvitatni lehetetlen. Ha azonban a település módját vesszük figyelembe, be kell vallanunk, hogy a vastag agyaghomok és kavicstelepek jelenléte és váltakozása nem mutat folyami üledékre, hanem tengerben történt lerakódásra. A folyami lerakódások bár változatos anyagokból állanak, nagy vastagságú egynemű rétegeket nem képeznek, hanem a rétegek hirtelen kiékelnek.

A kavics nagy mennyisége a tengerbe ömlő folyóvíz sebességének hirtelen csökkenésére enged következtetni. Nagyobb homoktelep a torkolattól távolabb fekvő helyen képződhetett oly területen, a hol a beömlő folyóvíz a nyugvó tenger vizében még áramlatot idézhetett elő. Agyag mindenütt leülepedhetett, mert annak finom szemcséit a legcsekélyebb víz-

mozgás is tovaszállíthatja. Hogy e terület északi részén található pontusi rétegek települése a folyók működésével áll összefüggésben, az már onnan is kitűnik, hogy kiválóan a Bódva, Ida és Hernád folyók völgyei mentén vannak kifejlődve; de kitűnik abból is, hogy e képződmények a folyók mentén habár elkeskenyedve, fölfelé nyúlnak. E képződmények tehát nem egyebek mint a nevezett folyók harmadkori deltái. Ez különösen a terület északi részén tűnik szembe, mert itt még a delták alakja is szépen tanulmányozható.

A pontusi rétegekben Tomacsek Antal gör. kath. plébános 1851-ben Abauj-Szolnokon őslények csontmaradványait találta, melyek között a *Acerotherium*, a *Mastodon* és az *Elephas* vannak képviselve. Még érdekesebbek azok a leletek, melyek a kassai Felsőmagyarországi muzeum egyik becses kincsét képezik; ezek a Dobszán kiásott gyönyörű

A SZÁDELŐI VÖLGY ALAPRAJZA.

I. Nyilás. II. Kis zuhatag. III. Czukorsüveg. IV. Bástyakő. V. Furókó v. Ravatal. VI. Paradicsom kapuja.
VII. Odvaskő és tánczterem. VIII. Malom. IX. Szárpaták forrása.

Mastodonfogak és csontok, melyek szintén a Hernád balján elnyúló terrassznak legfelsőbb harmadkori rétegeiből származnak.

Diluvium.

A negyedkori (diluviális) képződményekhez számítjuk a források, tavak és folyók hajdankori üledékeit, melyek nagyjából a mai árterületek szélein emelkedő terrasszokon, korunkat közvetlenül megelőző időben települtek.

Források.

A tornai mészkőzetével, hasadékaival, vetődési síkjaival vizáterestző terület. Az alászivárgó vizek a feküti képző werfeni paláig lehatolnak és ezen tovább folyva, források alakjában kibukkannak. A vörös homokkövek és palák kibukkanásait csaknem mindenütt források kísérik. Nagy vízbőség és mészlerakodások jellemzik a forrásokat. Az almási völgyben Görgő község mellett, a mészkővonulat alján oly bő vizű forrás buzog fel, hogy vize kibukkanásától pár száz lépésnyire már malmot hajt. E forrás környékén jókora kiterjedésű mésztufa terrassz van, mely a katolikus és a református templomok közti vonalon meredek lejtővel néz az almási

völgybe. Maga a forrás a mésztufa barlangjaiból jön napfényre. A görgőiek darázskőnek hívják e szivacsos mészkövet. Könnyen faragható és idomítható anyagát építkezési czélokra sűrűn felhasználják.

Az áji völgyben egészen az Ördöghidig szintén mésztufa lépcsők vannak. A zuhogókat képező patak e lépcsőkön mély üstöket váj ki. Jászótól nyugatra a Tapoleza-patak völgyében romba dőlt vashámor felett hasonlóan mésztufatelepet találtunk. Miként Görgön, úgy itt is a mészkővonulathoz támaszkodó terrasszszerű magaslattal képez, melyből egy bő vizű forrás buggyan ki.

A folyók hajdankori ártereit nyomozva, önkénytelenül a völgyekre irányul figyelmünk és kérdezzük, hogy vajjon a völgyek helyzete és alakja ugyanaz volt-e a diluviumban mint ma? E terület kutatói közül némelyek azon nézetet vallják, hogy e megye fő völgyeinek helyzete a diluvium óta nem változott, de a folyók lecsapolási iránya a diluviumban keleti volt és ez az állítás különösen a Kanyapta-völgyre vonatkozik.

Miután a nyugatról érkező folyók mészkőkavicsokat hordanak, könnyen be lehetne bizonyítani ezen állítást, ha a pontusi vagy a diluviális kavicsok közt mészkőtörmeléket találnánk a Kanyapta völgyében. Ilyen kavicsok azonban *itt nincsenek* és így e föltevést el kell ejtenünk. De feltételezhetjük azt is, hogy talán a Hernád folyó hömpölygette egykor vizét a széles Kanyapta völgyön keresztül. Itt azonban a Hernád jellemző hordaléka hiányzik.

Hogyan keletkezett tehát a Kanyapta völgye, ha sem a nyugatról sem keletről érkező nagyobb folyók nem vették ki?

Ha visszatekintünk a geológiai ó-korba, láthatjuk, hogy a karbonos képződmények már egy medence-alakot tüntetnek föl, mely alighanem mélyreható K-Nyi irányu vetődések következtében jött létre. Ilyen árkos vetődéseknek eredménye az almási völgy is, a Kanyapta-medence pedig annak folytatását képezi kelet felé.

E szerint a Kanyapta-völgy azon megzavartatások eredménye, melyek a paleozoos és mezozoos hegységet érték. Árkos vetődések mentén vonul e völgyek, melynek felszine talán a legújabb geológiai időkhöz sülyedésben volt. Keleti részén egy szép fensík terül el, melyet diluviális üledékek borítanak s melynek geológiai felépítése igen érdekes.

Az enyiczkei fensík nyugati része a Kanyapta-medence felé, keleti része pedig a Hernád felé lejtősödik. Nyugati felén van az Ida patak bifurkációja. E patak a völgybe messze felnyúló törmelék kupján Kis-Idánál két ágra szakad. Innen kezdve egyik ága déli irányban folyva az Ida patak nevet viseli és a Kanyaptába, ezzel együtt a Bódvába, majd később a Sajó folyóba jut. Másik ága az ellenkező völgyoldalon, azon alacsony halmok alján halad, mely közte és az Ida közt, ennek hordalékából van felépítve. Sacától kezdve Szakály patak nevet kap és délkeleti irányt vesz föl. Szakály községnél azon terjedelmes fensíkon vési be völgyét, melynek természetes lejtői vizét a Hernád felé terelik.

Az enyiczkei fensík kulmináló hátsága a Kassa melletti Akasztóhegytől dél felé a Zsebesbe vezető útig húzódik. Innen irányát tovább is megtartva egy alacsony partszélen halad Enyiczkéig, hol egy déli irányban folyó patak áttöri. Szakály község felé haladva, a Szakály patak jobb partján fut le Szina felé.

A nyugati részt Kassától a Szakály patakig vastag agyagréteg fedi, mely alatt a csillámpalából származó kvarc- és fillit kavicsokat találtunk. A fensík nyugati felének azon része, mely a Szakály és az Ida patakok közt van, egy óriási törmelék-kup, melynek keleti határán a Szakály patak ma már egy mély medret ásott, nyugati részét pedig az Ida patak még folyton építi s róla délnyugati irányban esuszik le. E törmelék-kupon

Völgyek.

Enyiczkei
fensík.

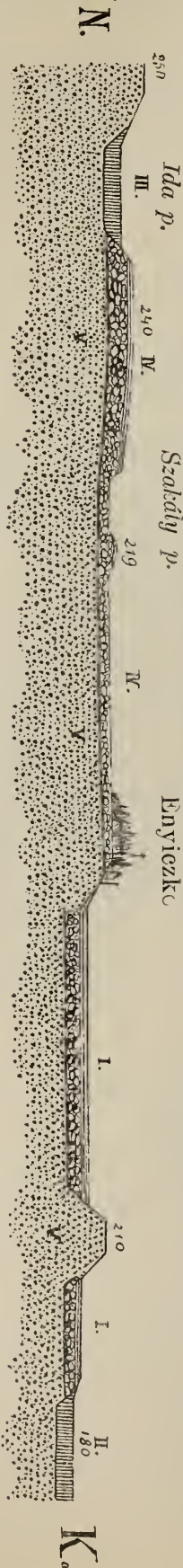
az említett folyóvizek medreik kívül még három eléggé szembetűnő mélyedés van. E mélyedések a Szakály és Ida patakok diluviális medreit jelölik. Észak felé összefutnak, dél felé szétágaznak és azon mélyedéshez vezetnek, mely a kúp déli részén a Fekete erdő és Szina közt, átlag 204 m. tengerszín feletti magasságban húzódik. E völgyelés összeköti a Hernád- és Kanyapta-völgyeket.

Kevés feltárás van az Ida törmelék-kupján. A vasuti árkokban, valamint a nagyidai állomás anyag-árkában a csillámpalából származó törmelékét találjuk a homokkal keverve és homokos agyaggal befödve. A Szakály patak mély medrével szépen feltárja azon anyagokat, melyekből a kúp felépült. Kvarczkavics tűnik ki Bocsárdnál a templom alatti feltárásban. E kavicsok laterites vörös homokkal vannak keverve; alattuk, a mennyire kivehettük, vastag homokréteg van. E kavicsréteg igazolja, hogy e diluviális kúp az Ida és Szakály patakok feltöltésének eredménye. A plateau geológiai szelvényéről a települési viszonyok leolvashatók.

Az Enyiczkei fensíknak keleti része meredekebb, de lépcsőzetes síkokból áll, melyek a Hernád felé vezetnek. Mindjárt Bárczánál a Malomhegy meredek lejtővel ereszkedik alá az első lépcsőre. Innen csaknem pontosan észak-déli irányban húzódik e meredek lejtő az Isten-dombig, melynek alján Bárczától kezdve egy mindinkább kiszélesedő síkság terül el. Az Ortvándomb és Enyiczke közt e terraszt két magaslat közé szorulva, mindinkább szűkülő völgyet képez, melyben a Bölzse patak fut a Hernád felé. Ez az első lépcső. A másodikat ennek alján találjuk, a bárczai utelágazástól egészen Gönyüig húzódva. Ez az előbbinél sokkal keskenyebb és alacsonyabb.

Az Enyiczkei község alatt fekvő lépcső fedő lejtőjét sárga agyag és televény borítja, melyen Zsebesnél és a Fűzi pusztán tőzegtelepeket találunk. Az agyaglepel alatt vastag kavicsréteg nyugszik, mely legjobban azon ponton tűnik ki, ahol a Bölzse patak a terraszt elhagyja. Itt van a vasuti kavicsbánya. E feltárást figyelmesen megnézve, fölül 50 cm. vastag homokot találunk. Ez alatt mintegy 2 m. vastag kavicsréteg van, vöröses színű homokkal keverve s ebben a homok tisztán is előfordul, vékony, hirtelen kiékelő rétegeket képezve. Ezután mintegy 4 m. vastag kavicsréteg következik, a melyben fej nagyságu, sőt ennél is nagyobb szürke és sárga agyaggumók vannak apró kavicsokkal összegyúrva. Alatta ismét vagy 4 m. vastag kavicsréteg van, szürke homokkal keverve. Az egyes rétegek egymásba fokozatosan átmennek s így azokat élesen el nem választhatjuk. A kavicsok kivétel nélkül koptatott görgetegek. Előfordulnak benne mállott trachyt és gránitdarabok, valamint csillámpala, és fillit-töredékek, sőt különböző színű mészkő- és dolomit-kavicsok is.

A kavicsstelepre beágyazott agyaggumók, továbbá a hirtelen kiékelő vékony homokrétegek mutatják, hogy fluviatil képződményekkel van dolgunk. Ha pedig az itt összehordott kőzetanyagokat tekintjük, megállapítható hogy e kavicsstelep a Hernád hozományából épült fel. E szerint a felső terraszt fedő lejtője, mely Bárczától Kenyheczig és Migléczig terjed, nem egyéb mint a Hernád diluviális ártere. Az Ortvándomb és Enyiczkei közti völgyelést a Hernád mosta ki, kavi-

AZ ENYICZKEI FENSÍK ÁTMETSZETI KÉPE.
 I. A Hernád diluviális ártere. II. A Hernád jelenkori ártere. III. Az Ida patak jelenkori ártere. IV. Diluviális agyag, kavics és homok. V. Pontusi képződmények.
 Mérték a hosszúságra = 1 : 50,000. — Mérték a magasságra = 1 : 5,000.

csaival részben betöltötte és azután új medret találván, oda hagyta. Mindezekből pedig az is következik, hogy Enyiczkénél a terrasszra ereszkedő meredek lejtők, valamint az Ortván-domb és gönyüi magaslatok pereme, — melyek egyszermind a Hernád hajdankori árterét határolják — nem egyebek, mint a folyó által alámosott lejtők, s mint ilyenek, az enyiczkei fensík mélyebben fekvő rétegeit feltárják. Az enyiczkei fensík legmélyebben feltárt rétege a pontusi homok, melybe a diluviumban a Hernád medrét a már ismertetett területen először lemélyesztette.

Bárczától délre, ott a hol az országut elágazik, kezdődik a Hernád második és legalacsonyabb terrassza. Keskeny szalag gyanánt vonul e lépcső Csányig, a felső terrasszhoz támaszkodva. Fedő lejtőjét televénynyel kevert agyag borítja, mely alatt a Hernád kavicsai nyugosznak.

Mindezen jelenségeket megfigyelve láthatjuk, hogy az enyiczkei fensík a Kanyapta völgy környékének legérdekesebb részlete. E szép fensík nyugati részét a Miszlóka és Ida építette föl, keleti részén pedig a Hernád medrét lemélyítette s erről kétszer letérve, mai alluviális árterületére lépett. — Mint látható, a Hernád régen magasabban folyt. Bizonyítja ezt mind két terrassz. Mai ártere a diluviális árter alatt körülbelül 12 méterrel mélyebben fekszik. E jelenségből pedig azt a meggyőződést merit hetjük, hogy a Hernád a diluvium óta völgyét lemélyítette.

A pontusi periodusban a Hernád balpartján húzódó Kassai-hegy nyulványai valószínűleg az enyiczkei fensíkiig nyúltak és a Hernád mai völgyét betöltötték. Ezen állítást bizonyítja azon tény, hogy Opaczkától Széplak-Apátiig a Kassai-hegy déli nyulványa a Hernád alámosása következtében le van metszve. — Az enyiczkei fensík alsóbb rétegeit pontusi homok és kavics képezi és ez összefüggött úgy kelet felé a Kassai-hegygyel, mint nyugat felé a Kanyaptának különösen déli oldalán található homokrétéggel. Csupán szintájbeli különbség lehetett és volt is közöttük, mert mint látható, a Hernád első ízben medrét e fensík legalacsonyabb pontjain mélyítette le.

RÉSZLET A SZÁDELŐI VÖLGYBŐL.

A Cserehát déli részét tekintélyes területen egy subaerikus képződmény, a lösz és valószínűleg a nyirok is borítja; az eperjes-tokaji hegység keleti és nyugati oldalán a trachyt mállási terméke, a nyirok borítja a lankás hegylejtőket. Gazdasági tekintetből mindkettő igen fontos, mert úgy a lösz, mint a nyirok a legjobb termőföldek közé tartoznak. A sárga nyirok különben nemcsak az eperjesi tokaji hegység oldalán, hanem az enyiczkei fensíkon is előfordul. A kassai téglavetők ezt az anyagot tárták fel. Ugyanez az anyag Szepsinél a téglavetőben is előfordul.

Lősz és nyirok.

Alluvium.

Az *alluvium* szintén érdekes megfigyelésekre vezet bennünket. Szepsinél a Bódva a széles Kanyapta-medencébe érkezik. Durva hozományából itt még a diluviumban egy óriási törmelékkupot épített, mely a Kanyapta völgyet egész szélességében elrekeszti. E kúp Torna irányában a somodi patakig van legjobban kifejlődve, Péder irányában már kevésbé, legkevésbé pedig Kis- és Nagy-Bodolló környékén azon irányban, a melyben a folyó jelenleg a Kanyapta felé siet. Miután e törmelékkúp tisztán a folyó feltöltő hatásának produktuma, fel kell tételeznünk, hogy abban az irányban folyt leghosszabb ideig, a melyben kúpját legtávolabbra kiépítette, vagyis Torna

irányában. Innen csuszott lassan Péder felé, még később Nagy-Bodolló alá, hol napjainkban folytatja zátonyainak építését. Kelet felé alluviális kúpját nem építette ki és így ezen irányban sohasem folyt.

A Bódva törmelékkúpja mellett van az áji patak hosszant elnyúló törmelékkúpja, mely tisztán mészkőkavicsokból van felépítve.

Az Ida folyó alluviális kúpja szorosán összefügg a diluviális kúppal s annak nyugat felé mintegy folytatását képezi. Nagy-Idánál a patak két ágra szakad. Az egyik ág a Gombos puszta mellett folyik le a Kanyaptába, a másik ág pedig Mélyárok név alatt Komarócz és Béla puszta közt iszapolja a területet. Az Ida és Bódva közti területéről számos patak folyik még dél felé. Ezek csekély vízbőségűek, de iszapoló hatásuk azért igen nagy.

E patakok a vármegye legnagyobb medencéjébe sietnek. A Kanyapta medenceze fenekét nehéz agyagos, néhol márgás talaj borítja. A térszín különösen a csatorna környékén zombékos, mocsaras. E süppedékes, vad-vizes területek észak felé Makranczig, Szesztáig és Nagy-Idáig a törmelék-kúpok közeibe felnyúlnak. Nemesak a Kanyapta kiöntései, de az észak felől érkező vizek is folyton táplálják és nedvessé teszik e mocsaras vidéket, melyen a tőzegképződésnek kedvező feltételei több helyen ma is megvannak. Dr. Mágócsi-Dietz Sándor e területre vonatkozólag a következőket írja. (Dr. Staub Mórnak jelentése a Magyar Természettudományi Társulat kutató bizottságának működéséről 1892-ben.)

Tőzeg.

„Mielőtt a Kanyapta lefolyását megnyitották volna, megvoltak a tőzegképződésnek kedvező feltételei. S hogy e helyen csakugyan kellett tőzegnek előfordulni, az Pokorny adataiból is kitűnik, hiszen az ő közlése szerint Frankel Gyula kerületi orvos az ottani tőzegen használhatóságát ki is próbálta.

Nevezett kutató e területen tőzeget csak csekély mennyiségben talált Bodolló, Jánok és Reste közt az Égeres közelében, valamint Makranczon és a gombosi pusztán. Kutatásának eredménytelenségét a következőkkel indokolja: „Már Pokorny is megemlékezik arról, hogy e tőzegen „a pásztortüzek által meggyulladnak“. S valószínű is, hogy ha volt itt tőzeg, akkor a pásztorok azt tüzelték is, a midőn a tőzegtelep is meggyulladhatott. A nevezett községekben tovább is kutatva a dolgot, rájöttem, hogy a lakosok azon évek után, midőn a Kanyapta kiöntései miatt nem kaszálhatták le a völgynek különben hozzáférhető helyén sem a fűvet, sem a sást, mi miatt az lábán száradt meg, a következő évre úgy vélték reményeiket biztosíthatni, hogy az elszáradt fűvet álló helyében felgyújtották. Nagyon valószínű, hogy ez égések alkalmával a különben is könnyen éghető zombékok tüzet fogtak s ezektől azután a tőzeg is meggyulladt s lassankint elégett.

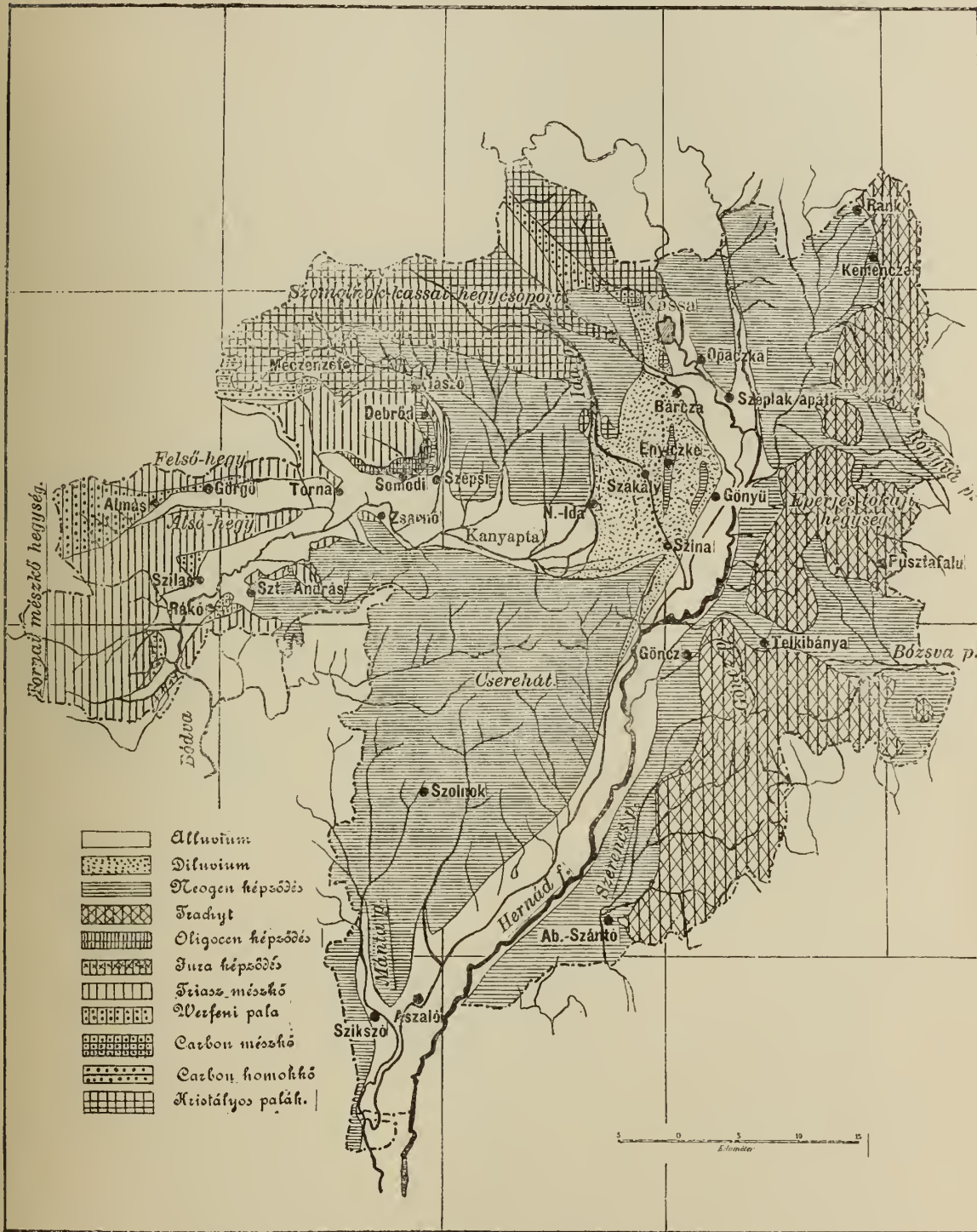
Szavahihető birtokosok és parasztagdák is állítják, hogy a Kanyapta völgye több helyen is égett 1866 után, körülbelül a hetvenes évek elején. S hogy az égés nagy terjedelmű lehetett, abból következtethetem, hogy két télen át tartott s a terület különböző részén süppedtek a munkások a hamuba.“

A Kanyapta-völgynek nyugat felé mintegy folytatását képezi az alinási völgy, melynek közepe táján a Nagytó és Kistó nevű mocsarakban a tőzegtelepek előfordulását szintén megállapították. Újabb időben a Torna-patak rendes lefolyást nyert és a Nagytó vize is immár le van csapolva. Ott, a hol régen csak káka és nád termett, most jó kaszálók vannak.

A diluviális képződmények leírásánál kimutattuk, hogy a Hernád-völgyének területünkre eső szakasza szintén vésett völgy. A folyó a diluviumban az enyiczkei fensíkon folyt és e magaslatról fokozatosan szállott alá mai árterületére. Ezen igazságot a kassai mély furások adatai is bizonyítják. Az 1895. évben egyszerre három artézi kutat fúrtak Kassán. Az első kut Lepesch és fiai czég sörgyárának udvarán van, Kassa nyugati részén, a diluviális terrasz alján, körülbelül 220 m. tengerszín feletti magasságban. Nevezetessé lett e kut azon kitörés által, melyet 1895. év tavaszán a kitóduló gázok okoztak. Iszapot, agyagdarabokat és ökölnyi kavicsokat dobott fel a kitóduló gáz 68 méter mélységből. A sörgyár épülete megrázódott s ablakait a törmelék beverte. A rázkódást a szomszédos épületekben is oly módon érezték, mintha valóságos földrengés lett volna. A kutfúrás Zenovits kassai mérnök vezette. E kuttól kissé éjszakra fekszik Beyer és Bauernebl sörgyára előtt a második artézi kut, melynek fúrásai munkálatait Zsigmondy Béla budapesti mérnök vezette. Ugyancsak ő fúratta a Hernád-ártéren a katonai kórház kutját is. Zsigmondy Béla a fúrópróbákat a kir.

földtani intézetnek megküldötte és így lehetővé tette a fúró által áttűzött rétegek pontos megvizsgálását.

Mindkét fúrólukban feltárt rétegek kavics, homok, agyag, lignit és tufából állanak.

ABAUJ-TORNA VÁRMEGYE GEOLOGIAI TÉRKÉPE.

1. A kavicsok 27 m. mélységig a Beyer-féle kutban néha ökölnyi nagyságuk, közöttük azonban apróbbak is vannak. A fúrólukak alsóbb szintjeiben ellenben kizárólag apró kavics fordul elő.

2. A homok mindenütt csillámos és különböző nagyságu szemekből áll.

3. Az agyagok a felsőbb régiókban színökre nézve sárgák, az alsóbb szintekben pedig, hol tufarétegekkel váltakoznak, szürke színűek, a hol pedig nagyobb mennyiségű barnaszén-töredékekkel vannak keverve, csokoládé-barna szint vesznek fel.

4. A Beyer-féle kutban összesen 17 különböző vastagságu és minőségű lignitréteg van feltárva. A magasabb régiókban szenült fadarabok vannak s egy ilyen példány még 124 m. mélységben is előfordult. Másutt apró barnaszén darabkákat találtam az agyagokban. A szénnel és organikus maradványoknak nyomai a mélyebb szintekben, különösen az agyagokban, de a homokos rétegekben is sűrűn fordulnak elő.

5. A trachyttufa mindkét fúrólukban jelentékeny vastagságu rétegeket képez. Minőségre nézve horzsaköves perlites trachyttufa, melyben quarczszemek és csillámlemezek fordulnak elő. A fúrólukak többi szintjeiben előforduló tufák minőségükre nézve ezzel teljesen megegyeznek, csupán az alkatrészek mutatnak minőségükre nézve némi különbséget.

Miután a fúrólukakból kőületek nem kerültek felszínre, a rétegek korviszonyát kitüntető beosztást csak petrográfiai alapon eszközölhetjük. Mindazon rétegeket, melyek a trachyttufákkal egy időben települtek, neogen koruaknak tartjuk s így e rétegek a Beyer-féle fúrólukban 15·17 méternél, a katonai kórház kutjában pedig 26·50 méternél kezdődnek. Felettök mindkét fúrólukban laterites sárga agyagok kavicsos és homokkal keverve és váltakozva foglalnak helyet. Ezen kavicsos, sárga agyagrétegek a Kassa felett emelkedő diluviális fensíkon is előfordulnak, tehát ezzel egykoruaknak tekinthetők.

Végül a katonai kórház kutjában a sárga agyag és szürke, iszapos quarczhomok fölé 7 m. mélységig olyan kavicsos és görgetegrétegek települtek, melyek a Beyer-féle fúróluk rétegeivel nem párhuzamosíthatók és össze nem hasonlíthatók. Ezek nyilván alluviális ártéri képződmények. A Hernád alluviumának vastagsága tehát 7 méter.

A Hernád-völgy fenekén kimutatott neogen-képződmények bizonyítják, hogy ez a völgyrészlet már a harmadkorban egy nagy mélyedésnek öble volt, a melyben e sedimentek leülepedhettek. A folyórendszer kialakulása után a Hernád mint folyó futván végig rajta, 30 méternyire véste be völgyét a leirt képződményekbe és ezzel a Hernád-völgyét mai alakjában alkotta meg.

A vármegye többi folyóinak, nevezetesen az Ida, Mánta, Bózsva, Ronyva és Ozsva mellékén is széles szalag gyanánt húzódnak a völgyfeneket borító ártéri képződmények, melyek a nevezett folyók feltöltő hatásáról tesznek tanúságot, a kisebb patakok pedig, miként a Kanyapta mellékén, hosszan előrenyúló törmelékkúpjaikkal teszik hullámzatossá a völgsíkok széleit.

Magyar Népművelés, 1914, V. 4. sz.

Magyar Népművelés, 1914, V. 4. sz.

NÉPVISELETEK ABAUJ-TORNAVARMEGYE BÉN

Mészáros

ABAUJ-TORNA VÁRMEGYE ÁLLATVILÁGA.

LENYÉSZŐ csekély az, a mit ma Abauj-Tornavármegye állatvilágáról tudhatunk. Rendszeresen és részletesen még nincs kikutatva a vármegye egész állatvilága; a mi adat birtokunkban van, azt Jeitteles Lajos Henrik és Horváth Géza a gerinczesekre vonatkozó tanulmányaiból merítettük. Így tehát csupán az ott előforduló gerincezes állatok felsorolására szorítkozhatunk.

Jeitteles Lajos Henrik említett munkája, mely Felső-Magyarország gerinczeseinek faunáját foglalja össze, s melyből az Abauj-Tornavármegye területén élő gerinczeseokről is tudomást nyerhetünk, a „Prodromus Faunae Vertebratorum Hungariae Superioris“ ezimű értekezése az osztrák természet-tudományi társaság „Verhandlungen der zoologisch-botanischen Gesellschaft in Wien“ folyóiratában (1862, 245–314. lap).

Ennek alapján a következő állatfajokat sorolhatjuk fel Abauj-Tornavármegye területéről:

Halak.

Halak.

Petromyzon fluviatilis. Angvilla fluvitilis. Cottus gobio L. Carassius vulgaris Nils. ritka. Tinca vulgaris Cuv. Barbus fluviatilis Ag. Barbus Petényi Heck. Gobio fluviatilis Cuv. Abramis melanops Heck. Abramis Balle rus L. Leuciscus rutilus L. Leuciscus virgo Heck. Squalius dobula L. Phoxinus laevis Ag. Chondrostoma nasus L. Cobitis fossilis L. C. barbata, L. Esox Lucius L. ritka, csak a Hernád alsóbb részeiben és Kassától az észak-nyugatra fekvő vizekben. Silurus Glanis L. Ez Kassa vidékéről kizusztult. Thymallus vexillifer Ag. Trutta Fario L.

Megjegyezzük, hogy Magyarország más halászó-vizeiben, részint a szabályozás, a fiasító-helyek készítésének elmulasztása, részint a rablóhalászat következtében, a Hernádban is megfogyott a hal. De a halászok nemcsak a halmennyiség megfogyatkozásáról panaszkodnak, hanem arról is, hogy egyes halfajok — némely keszegfaj és a harsa — Kassa határáról az utolsó huszonöt év alatt egészen eltűntek, minek csak az egyik oka a rablóhalászat. A másik ok az, hogy a Hernád u. n. Malomárkába befolyik Kassa város piszka és ujabban a gyárak vízrontó váladékai, s azok (különösen a karbontartalmu váladékok) tömegesen pusztították ki Kassa területéről a halakat. Pisztráng már nincs a folyó vizekben; csak mesterségesen tenyésztik, így a Csermelyvölgyben is, de jelentősége egyik tenyésztőnek sincs.

Kétéltűek.

Kétéltűek.

Az Amphibiák (kétéltűek) közül előfordulnak a Salamandra maculata Laur., Triton cristatus Merr. Triton alpestris Laur. A békák közül: Hyla viridis Laur., Rana esculenta Wagl., Rana temporaria L., Bombinator igneus Dum., Bufo vulgaris Laur., B. viridis Laur.

Csuszók.

Csuszók.

A csuszók (Reptilia) aránylag kevés számban fordulnak elő. Szép kurta kigyókat — Pelias berus L., — lehet Kassa környékén kapni. Jeitteles említi a Zacholus austriacus Wagl. kigyót, mely bár ritkán, Kassa vidékén is található.

A Tropidonotus natrix L. gyakori. Gyakori még az Angvis fragilis L. Van sok Lacerta agilis L., Lacerta viridis Daud., Zootoca crocea Wiegmann, ellenben ritka Podarcis muralis Wagl.

Madarak.

Madarak.

Kassa környéke és Abauj-Torna vármegye ragadozó madarakban gazdag. Nevezetesebbek:

A Falco subbuteo L. Buteo vulgaris Bechst., Buteo lagopus Brünnich., Haliaeetus Albicilla Briss., ez hozzánk csak kemény telek alkalmával vetődik. Milvus regalis Briss., Astur palumbarius L., Astur nisus L., Circus aeruginosus L., Strix flammea L. Strix aluco L., Strix Otus L., Strix bubo L.

A kuszó madarak közül előfordulnak: Cypselus Apus L., Caprimulgus europaeus L., Cuculus canorus L., Jynx torquilla L., Picus viridis L., P. major L., P. medius L., Alcedo Ispida L., Merops Apiaster L., Upupa epops L.

A énekes madarakat a következők képviselik: Alauda cristata L., A. arvensis L., Emberiza Cya L., E. citrinella L., Passer montanus L. P. domesticus L., Pyrrhula Rubicilla Pall., Fringilla spinus L., Fr. carduelis L., Fr. Linaria L., Fr. cannabina L., Fr. chloris L., Fr. coelebs L., Fr. montifringilla L. Coecothraustes vulgaris L., Loxia curvirostra L. Parus caudatus L. P. coeruleus L., P. major L., P. ater L., P. cristatus L., P. palustris L. Sitta europaea L., Bombycilla garrula L., Garrulus glandarius L. Nucifraga caryocatactes L. (a Tárca mellett), Pica caudata L., Corvus corone L., C. cornix L., C. corax L., Sturnus vulgaris L., Troglodytes parvulus Koch., Certhia familiaris L., Cinctus aquaticus Brisson., Anthus Spinoletta L., A. arboreus Bechst., Motacilla alba L., M. boarula Penn. Oriolus Gabulta L., Turdus iliacus L., T. musicus L., T. pilaris L., T. viscivorus L., merla L., Regulus cristatus Koch., Sylvia curruca Lath., Sylvia cinerea Brisson., Lusciola Philomela Bechst Lusciola Luscinia L., L. rubecula L., L. phoenicurus L., L. tithys Scopoli., Saxicola rubetra L., Lanius excubitor L. L. minor Gm., L. collurio L., L. rufus Brisson., Muscicapa atricapilla L., Hirundo urbica L. H. rustica L., H. riparia L.

A tyúkfélék közül: Columba Palumbus L., C. turtur L., Tetrastes bonasia L., Tetrao unogallus L., T. tetrix L., Pavo cristatus L., Meleagris gallopavo L., Perdix cinerea Briss Ortygion coturnix L.

Gázló madaraink: nagyritkán az Otistarda L., Crex pratensis Bechst. Ortygmetra Portana L., O. minuta Pall., Rallus aquaticus L. Gallinula chloropus L. Fulica atra L., Grus cinerea Bechst., Vanellus cristatus Meyer et Wolf., Aegialites ciconicus Besecke (Charadrius minor Meyer et Wolf), Scolopax rusticola L., Ardea purpurea L., Ardea cinerea L., A. Alba L., A. garzetta L., A. minuta L., A. stellaris L., Ciconia alba Brisson. Az uszómadarak közül: Anas boschas L. A. crecca L. A. querquedula L., Mergus castor L., Podiceps minor Lath., Colymbus articus L., Larus ridibundus L., L. tridactylus L. L. argentatus Brünn (a Tárca mellékén) Sterua Nigra Brisson (ugyanott).

Emlősök.

Emlősök. Denevérek.

Denevérekben. faunánk igen gazdag. Az ismeretesek: Rhinolophus Hipposideros Blas., Plecotus auritus Blas., Vesperugo noctula K. et Blas., Vesperugo Nathusii K. et Blas., Vesperugo pipistrellus K. et Blas., var. macropterus., Vesperugo Nilssonii K. et Blas., Vesperugo serotinus K. et Blas., Vespertilio murinus Schreber., Vespertilio Böhsteini Leisler., Vespertilio Nattereri Kuhl., Vespertilio mystacinus Leisler.

Rovarevők.

A rovarévő emlősök közt a szokásos alakokkal találkozunk. Talpa europaea L. van. Van még Crocidura leucodon Wagler, Cr. araneus Blasius s a megye déli részeiben Sorex vulgaris L., nagy ritkán Crossopus fodiens Blas. Az Erinaceus europaeus L. elég gyakori.

Rágcsálók.

A rágcsáló emlősök közül a Mus decumanus egész csapása Kassának; a görénnyel vetekedik a ketreczbe zárt szárnyasok legyilkolásában. Az erdőkben lakik a Sciurus vulgaris L., A Spermophilus Citillus Blas., Myoxus Glis Blas., M. avellanarius Blas., a Crice-tus frumentarius Pall., Mus decumanus Pall., M. sylvaticus L., M. musculus L. var. hortulanus Nordmann, Arvicola amphibius Blas., A. arvalis Blas., Lepus timidus L. — Aránylag gyakori a Spalax typlus, melyet a vasuti munkások jól ismernek.

Ragadozók.

A husevő ragadozó emlősök közül van sok Felis catus L., nagy ritkán Felis Lynx L., Canis Lupus L. C., familiaris L. C., Vulpes L., Ursus arctos L., Meles Taxus Blasius, Mustela Martes Briss., Mustela Foina Briss., Foetorius Putorius K. et Blas., F. Sarmaticus K. et Blas., F. Erminea K. et Blas., F. vulgaris K. et Blas., Lutra vulgaris Erxl.

Párosesültküek.

A nem kérődző párosesültküek közül a vaddisznó (Sus scrofa), a kérődzők közül szarvas (Cervus elaphus), őz (C. capreolus) fordulnak elő.

Abauj-Torna vármegye állatvilágának, általános képére nézve megjegyezzük, hogy Abauj-Torna vármegye Kassától északra fekvő részének a havasi régióba tartozó sok állat — medve, hiuz, fajdok, fenyves madár, keresztcsőr, pisztráng — nemcsak gyakori látogatója, hanem állandó lakója is. Kassától délre, a Hernád elszélesedett völgyében s ennek szomszédos területein a dombos vidékek állatai uralkodnak s ezek közé vendóggépen gyakran megjelennek az Alföld lakói: a tuzok, daru, vizi madarak.

A házi állatok tenyésztéséről e mezőgazdasági részben emlékezünk meg, szintén a méhészetéről: az erdei vadakat a vadászatról szóló fejezet tárgyalja.

A VADÁSZAT ABAUJ-TORNA VÁRMEGYÉBEN.

ANAPSÁG, sajnós, már csak a történeté Abauj-Torna vármegye egykori vadbősége. A vadászterületek ma általában igen szegények vadban; a vármegye 3—4 nagyobb birtokosának zárt vadászkerületét leszámítva, a vadászat sehol sem jár kellő eredménnyel.

Abauj-Torna vármegyét két vadászati területre kell osztanunk: a Kassától északra és délre eső területre. A Kassától északra eső terület, a Tárca melléke, vadban jóval gazdagabb. A Szepesség vadjai seregesebben látogatnak el e területre, s itt a vadászat sokkal bővebb és változatosabb zsákmányt nyújt, mint a megye déli területén. A nagyvadakra itt kell és lehet csak vadászni. Kassától délre, a Hernád melléke, vadban sokkal szegényebb; e területre azonban gyakran barangolnak fel az Alföldről is vadállatok.

Kassától északra a keleti rész, a Tárca és Osva köze és keletre a csereháti járás — a Szakály és Bodva köze — mindenütt elég anyagot szolgáltat úgy a szabad mint a vadaskerti vadászat számára.

Szárnyasokban azonban az erdők az egész megyében gazdagok. Sok a vadgalamb s a Tárca mellékén a székácsgalamb februárban megjelen. Feltűnő a sok gébics, különösen az örgébics; sehol sem láthatunk ilyen sokat. Künn a mezőn, erdőn bőven találkozunk erdeink énekesével, sok tengelicz, kendericz, esiz, vörösbegy, háromféle fülemile, pinty, ökörszem, sármány, különféle czinkék, pacsirták, barázda-billegető, búbos banka, énekes és fekete rigó, kakuk, szajkó, egyes seregély-csoportok. Házi, parti és füstös fecske a hármorokban tanyázik. A lombos erdőkben tarka, zöld és fekete harkályok; a fenyőerdőkben a fenyves és húros rigó, meg a keresztesőr nagy száma fészkel.

Hogy annál jobban megvilágíthassuk e kedvezőtlen képet, közöljük az 1891., 1892., 1893. és 1894. évi vadászati kimutatások eredményét Abauj-Torna vármegye egyik legjelentősebb vadászterületéről, mely Kassa város birtokában van.

Kassa városnak mint vadászattulajdonosnak vadászterülete 29,000 kat. hold erdőből és 10,000 kat. hold mezőből áll.

E területen a kassai vadásztársaság az említett négy évben következő zsákmányra tett szert: (az állatokat a vadászati jegyzék sorrendjében számoljuk föl):

Szarvast e vadászterületen e négy év folyamán egyet sem ejtettek el. E nemes vadak

csak a Zichyek, Forgáchok és Károlyiak vadaskertjeiben kerülnek lövésre. Szabadon nagyon ritkán fordulnak elő a megye területén.

Dánvadászat 1892-ben lőttek egyet.

Őzet 1891-ben 56-ot, 1892-ben 52-öt, 1893-ban 16-ot, 1894-ben 18-at lőttek. A megye északi részeiben azonban bővebben fordul elő az őz.

Zergét egyet sem lőttek.

Muflont a Forgách-birtokon kísérlettek meg tenyészteni, de a szabadon bocsátottakat a kutyák széttépték. Pedig a muflon nálunk nagyon jól megél. Nyitravármegyében Gimes vára közelében vadon is szépen elszaporodott.

Vaddisznó e területen szintén kevés fordul elő, holott az ellenkezőt hihetnők. Csordában soha sem jár; csak egyesek kerülnek lövésre. 1891-ben 4, 1892-ben 5, 1893-ban 6, 1894-ben 10 került terítékre.

Mezei nyul. Abauj-Tornamegye egész területe kedvezőtlen a nyultenyésztésre nézve. A mit az első fiadzásból a róka és a többi ellenség megkímél, azt elpusztítják a megyében rendes márcziusi fagyok. Pedig a nyul csak ott szaporodhatik el, hol első fiadzása felnővekedhetik. Kassán rendszeren Budapestről hozatott nyulat esznek. 1891-ben elejtettek 308, 1892-ben 748, 1893-ban 370, 1894-ben 320 nyulat.

Tengri nyul a megye területén e négy évben lövésre nem került.

E területen még az említett négy év alatt e társaság a „különféle emlős“ rovat szerint lőtt 46 darabot, s minthogy e „különféle emlősök“ a hasznos vadak közé vannak számítva, nem tudhatni, miféle állatok lehettek azok?

Siket fajtát a tőkési hegyekben hallottak, de nem lőttek.

*Nyírfa*jtát a tőkési hegyekben néha előfordul.

Hófajtát sohasem láttak sem a vadászok, sem az erdészek.

Császármadár kerül lövésre, de elég ritkán; a négy év alatt összesen 33.

Fácán csak a vadaskertek díszé.

Fogoly. 1891., 1892., 1893-ban évenként 120-at lőttek, 1894-ben 160-at. Ez is csekély mennyiség.

Fürj elég bőven esik zsákmányul. 1891-ben 300, 1892-ben 350, 1893-ban 350, 1894-ben 380 darabot lőttek.

Haris ritkább; 123 esett el a négy év alatt.

Vadlud. Vonulása sok élvezetet nyújt s nagy seregekben fordul meg a megye területén, s mégis e négy év alatt a kassai társaság egyet sem birt elejteni.

Vadruca. Mindenféle fajtájú bőven van. Téli halászatok alkalmával sokat fognak, horogra tüzött kis halakkal.

Szárca a megye déli részeiben elég bőven van.

Tuzok a Hernád alsó mentében nagy ritkán látogatást tesz.

Daru is sokszor kerül lövésre minden óvatossága daczára.

Gém különböző fajtái népesítik a Hernád mellékét.

Erdei szalonka. Noha sokat járnak rája, de keveset tudnak löni; 4 év alatt a társaság 113 darabot ejtett el.

Vizi szalonka 22 esett el.

Vadgalamb 82 hullott el.

Fenyves és húros rigó. A társaság egy darabot sem lőtt négy év alatt; ezeket inkább csellel fogják és a városokban árulják; elég bőven vannak a Tárca vidékén.

A vadászati jegyzék szerint a fentemlített vadak „hasznos vadak“ czimén vannak felsorolva. Abauj-Tornavármegye területén következő, vadászati szempontból *kártékony vadak* hullottak el:

Medve. Csak 1 darab jutott terítékre; 1894-ben. Nagyobb számban csak a megye északi erdeiben fordul elő.

Borz már többször esett el; a társaság 4 év alatt 17-et lőtt.

Vidra 8 darab lett a társaság zsákmányává, pedig a vidra a Hernád mentén szerfölött bőven fordul elő; az éjszakára vízbe tett horgokról sokszor leeszik a csalogató halakat.

Húz szintén fordul elő, de lövésre nem került.

Vadmacska bőven van. A társaság 5 darabot lőtt.

Róka sok van. Erősen pusztítják méreggel, kaptánnyal. A társaság 163 rókát ejtett el 4 év alatt.

Nyestet 39-et lőttek a négy év alatt.

Görény. Magyarországon talán sehol sem látható oly mennyiségben mint Kassán. Nyári mulatóhelyeken a szabad ég alatt ülve, a Hernád melletti házak és épületek tetején úgy futkos, mint a macska. Örökös harcot folytatnak a kassaiak a görények ellen, de meglehetősen eredménytelenséggel. A szárnyas állatok nagyrészt a ketreczekben a görények ölik meg.

Menyétet is pusztítanak el eleget.

Sas és keselyű gyakran kerül golyó elé; négy év alatt 71-et lőttek.

Sólyom, kánya, ölyv, vércse. A társaság 4 év alatt 332 darabot lőtt le.

Füles, erdei, láng- és kúvikbagoly bőven van. 55 lett a társaság zsákmánya.

Holló, varju, csóka, szarka, holló különösen a Tárca mellékén fordul elő bőven. A társaság 687 varjut és szarkát lőtt. Jelentéktelen szárnyasokat 67-et lőttek még a fentnevezetteken kívül.

ABAUJ-TORNA VÁRMEGYE FLÓRÁJA.

ÁMBÁR a Felvidék és szomszéd vármegyék flóráját általánosan vagy részletesen már többen: *Hazslinszky*, *Reuss*, *Szontagh*, *Genersich*, *Wahlenberg* stb. ismertették és már Abauj-Tornában is többen botanizáltak; mégis e vármegye flórájának és növényzeti viszonyainak ismerete még meglehetősen hézagos, még egyike a haza kevésbé átkutatott vidékének.

A megye flóráját legelőször Kitaibel Pál, hazánk legkiválóbb botanikusa, beregi (1803, *Diplachne serotina* L., Sátorhegyen Szántó m., *Atriplex acuminata* W. et Kit. Migne, *Kochia scdoidea* Pall. Szántó és Vilmány közt, *Phyteuma canescens* W. et Kit. Szántó, *Thlaspi montanum* L. és *Spiraea media* Schm. Ránk, *Thymus subcitratus* Schreb, Herlány*) és bártfai útjában**) (*Achillea Neilreichii* Kern., Forró) 1813-ban érintette. Munkáiban elszórtan e megyéből említ növényt (*Iris Hungarica*), de a józseffalvai *Cytisus leucanthus* (Addit. 307. l.) vagyis *C. albus* Hacq. hihetőleg tévedésből vagy sajtóhibából ered, mert ez a község Zemplén vármegyében van, a *Cytisus leucanthus* pedig Tornában Jósafő vagy Jósafő körül terem. (Richter A. gyűjt.)

Flóraismertetői.

A magyar orvosok és természetvizsgálók VII. gyűlésén, Kassán 1846. aug. 10-én, *Marczényi Mátyás* bemutatja a Kassa város környékén gyűjtött növényeit és névjegyzékét; a szakosztály érdemesnek is határozta a Munkálatokban való kinyomatását, de a Munkálatokban -- nem tudni miért -- ez a növényjegyzék még sem jelent meg. Ugy látszik *Kováts Gyula* e flórajegyzékhez mérve említ ugyanott, az aug. 12-iki ülésen Kassa város flórájának négy új növényét: az *Asplenium ruta muraria*-t L., *Amarantus viridis*-t L. (A. *Blitum* Kov.), *Lemna trisulcá*-t L. és *Xanthium spinosum*-ot L. (Munkál. 198., 199. l.)

A megye flórájáról kissé áttekintőbb, de azért töredékes ismertetést nyújtott *Pawlowski Sándor* kassai jogtanár 1856-ban, *Beiträge zur Flora Oberungerns* (sic) czimen, a pozsonyi *Verhandlungen des Vereins für Naturkunde* I. évfolyamának 25—29. lapján. Ő Kassa környéke növényzetének egyszerűbbségét nyíltan megvallja. Ennek oka a klimai meg a geológiai alakulás, különösen a mészhegyek hiánya, mert a Hrádován kívül más mészhegy nincsen a környéken.

Az erdőt bükkfa, gyertyánfa, tölgy *Quercus Robur* L., *Qu. sessiliflora* Salisb., sőt *Qu. lanuginosa* Thuill.) és nyírfa alkotja. Közé vegyül a szilfa (*Ulmus campestris* L., *U. pedunculata* Foug.), a fodorjuhar, hárs (*Tilia platyphyllos* Scop., *T. cordata* Mill.), kőrisfa; de az *Ostrya carpinifolia* L., melyet *Pawlowski* a szádéli völgyből

Erdő.

*) Borbás V., Középeurópa, különösen Magyarorsz. kakukfüvei, 69. l.

**) *Reliquiae Kitaibelianae* Bécs, 1862., 10—18, 1863 111. l.

említ, semmi esetre sem az, hanem hihetőleg gyertyánfa. Kassától mintegy órányira észak felé a fenyves kezdődik, innen szakadatlanul terjed a Kárpátokig.

Az erdő cserjéje a *Lonicera Xylosteum* L., *L. nigra* L., a fürtös bodza, a kányafa (*Viburnum Lantana* L., *V. Opulus* L.), a fagyalfa, az egres bőven, a hólyagmogyoró vagy szerencsedió, a keeskrágó (*Evonymus Europaeus* L., *E. verrucosus* L.), a varjútővisk, berkenye (*Sorbus torminalis* L., *S. Aria* L.), galagonya, málna, szeder (*Rubus tomentosus* Borkh.), mogyorófa, boróka. A tölgyfán gyöngyös madárlép (*Loranthus Europaeus* Jacq.) élőködik.

Az erdő nedves helyén vagy a patak partján nő az égerfa (*Alnus glutinosa* L., *A. incana* DC.), a nyárfa (*Populus alba* L., *P. nigra* L., *P. canescens* Sm., *P. tremula* L.) és sokféle fűzfa. Az erdő és fenyves legkiválóbb fü-díszje a bérczvirág, a *Dentaria glandulosa* W. et Kit. keresztes-szirmu szép piros virágával töméntelenül. Említésre méltó továbbá a *Lycopodium annotinum* L. (korpafü), *Bellis perennis* L., *Gagea lutea* Schult., *Polygonatum verticillatum* Mönch., *Galanthus nivalis* L., *Arum maculatum* L. (a Kalvária-hegyen), a *Valeriana sambucifolia* Mik., *Centaurea axillaris* Willd., *Mulgedium alpinum* Less., *Campanula Cervicaria* L. *C. urticifolia* Schmidt., *Galium verum* Scop., *Gentiana aselepiadea* L., *Nepeta Pannonica* Jacq., *Betonica stricta* Ait., *Ajuga reptans* L., fehér virággal is, *Pulmonaria mollissima* Kern., *Scrophularia Scopoli* Hoppe, *Primula elatior* L., *Vaccinium vitis idaea* L., *Pirola minor* L., *Peucedanum Cervaria* Lap., *Laserpitium latifolium* L., *Thalictrum aquilegifolium* L., *Isopyrum thalictroides* L., *Aquilegia vulgaris* L., *Aconitum Vulparia* Rehb., *Cardamine impatiens* L., *Hesperis matronalis* L., *Rubus saxatilis* L., *Mercurialis perennis* L.

Hegyek
növényzete.

A hegyek füves helyein és verőfényes lejtőin terem az *Anthyllis polyphylla* Kit., *Anthericum Liliago* L., *ramosum* L., *Allium fallax* Don., *Orchis militaris* L., *globosa* L., *sambucina* L., *Gymnadenia odoratissima* Rich., *Coeloglossum viride* Hartm., *Herminium Monorchis* RBr., *Ophrys muscifera* Huds. (ritka a Rádován), *Thesium intermedium* Schrad., *Jurinea mollis* Koch. (Rádova), *Centaurea stricta* WK., *Scorzonera purpurea* L. (Rádova), *Hypochaeris maculata* L., *Crepis praemorsa* Tausch., *Campanula Sibirica* L., *Gentiana ciliata* L., *G. cruciata* L., *Teucrium montanum* L., *Linaria genistifolia* Mill., *Arctostaphylos officinalis* WGr., *Astrantia major* L., *Seseli glaucum* L., *Anemone Pulsatilla* L., *A. sylvestris* L., *Erysimum virgatum* Roth., *C. Cheiranthus* Pers., *Dianthus collinus* WK., *Geranium phaeum* L., *Linum austriacum* L., *L. flavum* L., *L. tenuifolium* L., *L. perenne* L., továbbá a *Prunus Chamaecerasus* Jacq., *Cytisus biflorus* WK., *Dorycnium herbaceum* Vill. apró bokor.

Rétnövény-
zete.

A rét növényzete az *Iris Sibirica* L., *Orchis ustulata* L., *Cirsium Erisithales* Scop. (az északi részen), *Campanula patula* L., *Scutellaria galericulata* L., *hastifolia* L., *Rhinanthus minor* Ehrh., *major* Ehr., *Anthriscus sylvestris* Hoffm., *Chrysosplenium alternifolium* L., *Thalictrum collinum* Wallr. (Th. minus Paw., non L.) *Euphorbia palustris* L., *Lythrum virgatum* L., *Geum rivale* L., *Spiraea Ulmaria* L., *Colchicum autumnale* L. (ritka).

Mező, utak.

Mezőn, szőlőben, út mentén terem a *Parietaria erecta* MK., *Salsola Kali* L., *Kochia arenaria* Roth., *Chenopodium ficifolium* Sm., *Achillea Neilreichii* Kern., *Echinops sphaerocephalus* L., *Xeranthemum annuum* L., *Xanthium spinosum* L., *Marrubium peregrinum* L., *Nonnea pulla* L., *Anagallis coerulea* Schreb., *Androsace elongata* L., *Eryngium planum* L., *Falcaria Rivini* Host., *Bryonia dioica* L., *B. alba* L., *Myosurus minimus* L., *Nigella arvensis* L., *Arabis arenosa* Scop., *A. brassicaeformis* Wallr., *Draba verna* β . *serrata* Reuss., *D. nemoralis* Ehr., *Lepidium Draba* L., *Myagrum perfoliatum* L., *Neslia paniculata* L., *Oxalis stricta* L. (ritka), *Spergula arvensis* L., *Lavatera Thuringiaca* L., *Hibiscus ternatus* Cav. (a megye északi és déli részén gyakori). A várostól északnak fekvő szőlő kerítésében a törpe mandola (*Amygdalus nana* L.) tetemes száma van ültetve.

Hernád partja.

A Hernád partján *Chenopodium botrys* L., *Polygonum tomentosum* Schrank, *Herniaria glabra* L., *Stellaria viscida* M. Bieb., *Oenothera biennis* L., *Potentilla supina* L., *Melilotus albus* Desr., *Myricaria Germanica* L. (csermelyciprus) a nevezetesebb,

sőt a hol a rétet víz is nedvesíti vagy elárasztja, *Acorus Calamus* L., *Iris Sibirica* L., *I. pseudo-acorus* L. (sárga liliom), *Typha latifolia* L., *Sparganium ramosum* Huds., *Triglochin palustre* L., *Pedicularis palustris* L. stb. is található.

Változatosabb, tagozódottabb a vegetáció Kassa városától távolabb, nevezetesen a megye déli részén, a hol kiválóbb magyar növények teremnek, a tornai mészhegyek völgyeiben, valamint a szomszéd Sáros vármegyében is. *)

Tornától nyugatra, a keskeny, szádellői völgyben különösen a szirt növényzete kiváló. Két oldalt mészsíklafalak meredeznek, a völgy ölében pedig pisztrángot nevelő erdei patak csörtet végig, itt-ott alig enged gyalogutat annak, a ki ide a természet szépségeit csodálni jön. Itt terem a *Cimicifuga foetida* L., *Hesperis matronalis* L. meg a *Corydalis capnoides* L. Meglepő mindjárt a völgy elején a kétféle vidék növényzetének találkozása: a délkeleti *Echium rubrum* Jacq., *Silene nemoralis* W. et Kit., *Alyssum saxatile* (Ránkon is, Kit.) meg a török meggy, míg a síklát havasaljai növény díszíti, mint a *Saxifraga aizoon* Jaqu. (*S. recta* Pawl.), *Atragene alpina* L. (bérczfolyondár), *Aconitum Moldavicum* Haec., *Arabis alpina* L., *Erysimum Cheiranthus* Pers., *Draba lasiocarpa* Roch., *Biscutella laevigata* L., *Campanula Scheuchzeri* Vill., *Sempervivum montanum* L., *Valeriana montana* L., *V. tripteris* L., *V. heterophylla* Baumg. A szádellői völgy ősi vegetációjának emléke a tiszafa.**)

A megye délkeleti részét érintő trachyt hegyvidéken, Abauj-Szántó és Tállya között *Pawlowski* a következőket jegyezte fel: *Artemisia Pontica* L., *A. campestris* L. var. *sericea* Fr., *Carduus candicans* W. et Kit., *C. collinus* W. et Kit., *Onosma arenarium* W. et Kit., bizonyosan az *O. tuberculatum* Kit. fajtájával együtt, *Bupleurum affine* Sadl., *B. Gerardi* Jacq., *Althaea pallida* W. et Kit., *Melica altissima* L., *Phyteuma canescens* W. et Kit., *Senecio tenuifolius* Jacq. (*S. abrotanifolius* Pawl.) *Dianthus collinus* W. et Kit., *Acer Tataricum* L. (feketeagyűrű), *Aster punctatus* W., et Kit., *Vicia Pannonica* Jacq., *Melandrium noctiflorum* L., *Cephalaria Transsilvanica* L., *Alsine frutescens* Kit., ez Tállya fölött. Ezek már java részben uralkodó és jellemző magyarsági növények.

Az abauji Hegyalja flórája a szomszéd zempléni vármegyével egyezvén, róla körülményesebben *Hazslinszky Frigyesnek* „A Tokaj-Hegyalja flórája“ című munkája tájékoztat, még az ősi vegetáció maradványairól is.***) A többi, a mit Abauj-Torna flórájából ismerünk, systematiceailag és növénygeographiaileg elég becses, de nagyon el van szórva a literatúrában. Rendszeres képért ugyancsak *Hazslinszky Éjszaki Magyarhon flórája* című, Kassán 1864-ben megjelent munkájához kell fordulnunk, a mely a közönségesebb növényeknél ugyan Abauj-Tornát nem említi, de ezek nagyobb része mindenesetre itt is terem. Az abauj-tornai ritkaságokból azonban *Hazslinszky* eleget említ, mint a *Cerastium braehypetalum* Desp. Kassa mellett, méssen, *Hesperis runcinata* W. et Kit. Torna körül, a kétes *Alyssum „alpestre* L.“ a szoroskői mészsíklákon Hárskut mellett (*A murale*?). Az *A. alpestre* L. egész nyugat-európai és havasi növény, mely a magyar hazában schol nem terem. V. ö. „Magyarhon edényes növényeinek fűvészetű kézikönyve“ 144. l. Nevezetes továbbá a *Sedum glaucum* W. et Kit., Korlát m. (148. l.); *Bupleurum Gerardi* Jacq. a szántói Sátoron, az árkaí völgyben; *Cuscuta lupuliformis* Krock. Kassa és Göncz fűzfáin, *Onosma setosum* Led. (*O. echioides* Hazsl., non L.) Szoroskő környékén; *O. tuberculatum* Kit. (*O. stellatum* Hazsl., non W. et Kit.) Torna környékén; *Sideritis montana* L. Korlát körül; *Calamintha intermedia* Baumg. (*C. officinalis* Hazsl., non Moench) Forró és Szikszó körül (197. l.), valamint Jósafő mellett is bőven (Magyarh. edényes növ.); *Phyteuma canescens* W. et Kit. Abauj-Szántó m.; *Cirsium eriophorum* L., vagy inkább a *C. decussatum* Janka Bodókő-Váralján, *Polycnemum arvense* L. Korlát mellett; *Parietaria officinalis* L. a szádellői völgyben; *Cephalanthera Xyphophyllum* Ehrh. Kassa m.; *Orchis coriophora* L. Kassa

*) Maloveszka (Sáros vm.) vidékéről említett növényeket itt elhagyjuk.

**) V. ö. Borbás V. A vénhedő tiszafa. Term. tud. Közl. 1895. 73. l.

***) Math. és Természettud. Közlem. kiad. a M. Tud. Akad., IV. köt. 105--43. l.

rétjein; *Iris Hungarica* W. et Kit. Szántó m. a Sátoron; *Allium ursinum* L. Kassa bükkösein; *A. flavum* L. Boldogkő-Váralja és Szoroskő környékén; *A. ochroleucum* W. et Kit. Kassán a Hernádvölgyben; *Phleum alpinum* L. a tornai hegyeken; *Botrychium rutaefolium* ABr. a Kassától északnyugatra eső hegyeken.

Ezek Abauj-Tornának a legnevezetesebb florisztikai ritkaságai.

Rózsafélék.

Richter Aladár a Természetráji füzetek XII. kötetében (1889.) Gömörmegye és Abauj-Torna rózsaféléinek ismeretéhez ezim alatt a következőket jegyzi fel a megyéből: *Spiraea Aruncus* L. a szádelői völgyben, *A.-Meczenzéf* m., a tapolezai völgyben Jászó körül (tündérfürt); *Rubus Fábryi* ARicht. Stósz fürdője felett kanyargó ut szélén, fenyvesben; *Potentilla argentea* L. és *Potentilla reptans* L. a szádelői völgyben; *Agrimonia Eupatorium* L. Jászó körül; *Rosa leptotricha* Borb. *A.-Meczenzéf* (Rothbaumgrundthal); *Sorbus Aria* L. Falueska, Áj völgyében.

Richtergyűjtése.

Kassa vidékén botanizált továbbá *Polinszky Béla* orvos (*Sagina procumbens* L., *Stellaria Dilleniana* Schult.), *Richter Lajos*, budapesti florista, a ki 1892. július havában Kassa környékén sok érdekes növényt gyűjtött s egy-egy példáját revizióra e sorok írójának átengedte. Torna környékének botanikusa *Reuter Kamill* orvosnövendék most készül s a gyűjteményében néhány érdekesebb növény van p. az *Onosma tuberculatum* Kit (*O. pustulatum* Schur) Tornavárhegyéről *Dianthus saxigenus* Schur, *Galeopsis pubescens* Bess., *G. Tetrakit* L. *Centaurea coriacea* W. et Kit. *Vicia sepium* L., *Scrofularia nodosa* L., *Lilium Martagon* L., *Anthericum ramosum*, *Gladiolus imbricatus* L., *Rosa Austriaca* Cr., *R. submitis* Gren., *R. fissidens* Borb. Somodi vidékéről, *Campanula Carpatia* Jacq., *C. glomerata* L., *Aster Amellus* L., *Circaea lutetiana* L., *Impatiens noli tangere* a szádelői völgyben, *Linum flavum* az Áj völgyében

Mintogy Abauj-Torna növényzetét eddig időrendi közlés szerint adtuk elő és az egész növényzet systematicai összeállítására nincs idő, a Richter Lajos ur gyűjtötte növényeket is csak a termőhely szerint soroljuk elő, a mint azokat a vidéken gyűjtötte. *Báránka* környékén terem: az *Inula ensifolia* L., *I. salicina* L., *I. Britannica* L., *Lotus corniculatus* L., *Rumex crispus* L., *R. Acetosa* L., *Libanotis montana* All., *Anthericum ramosum* L., *Scrofularia nodosa* L., *Centaurea axillaris* Willd., *Astragalus glycyphyllos* L., *Geum urbanum* L., *Prunella vulgaris* L., *Hieracium vulgatum* Fr., *Trifolium arvense* L., *Tr. montanum* L., *Convallaria multiflora* L., *Potentilla recta* L., *P. argentea* L., *P. Kernerii* Borb., *P. macrotoma* Borb., *Cardamine impatiens* L., *Tilia cordata* Mill. és var. *maior* Spach, *Melilotus albus* Desr., *Achillea Neilreichii* Kern., *A. collina* Beck., *Althaea officinalis* L., *Rubus Pilisiensis* Borb., *Rubus Menyházensis* Simk., *R. pruinosis* Arrh., *R. corylifolius* Sm., *R. medioximus* Sabr., *R. caesius* L., *R. discolor* Whe et N., *R. grandifrons* Borb., *Plantago lanceolata*, *Polypodium vulgare* L., *Verbascum Austriacum* Schott, *Filago arvensis* L., *Picris hieracioides* L., *Carduus nutans* L., *Centaurea Scabiosa* L., *C. Rhenana* Boreau, *Veronica orchidea* Cr., *V. Anagallis* L., *Scabiosa ochroleuca* L., *Asperula cynanchica* L., *Vicia sepium* L., *Melampyrum arvense* L., *Thymus subcitratus* Schreb., *Lathyrus silvestris* L., *Potentilla Hungarica* Willd., *Calamintha villosa* Pers., *Teucrium chamaedrys* L., *T. montanum* L., *Epilobium montanum* L., *E. parviflorum* Schreb. var. *canescens* Hausskn., *Clematis erecta* L., *Genista tinctoria* L., *Echinops sphaerocephalus* L., *Acer Austriacum* Tratt., *Dianthus saxigenus* Schur, *Crataegus monogyna* Jacq., *Cerinth minor* L., *Salvia verticillata* L., *Cytisus leucanthus* W. et Kit., *Linum flavum* L., *Triticum repens* L., *Sedum acre* L.

Opáczka-fürdő környékén terem a *Cytisus nigricans* L., *Trifolium aureum* Poll., *T. agrarium* L. (*Tr. campestre* Schreb.), *Sonchus arvensis* L., *Centaurea Scabiosa* L., *C. axillaris* Willd., *Thymus subcitratus* Schreb., *Raphanus Raphanistrum* L., *Achillea Neilreichii* Kern., *A. collina* Beck., *Stachys annua* L., *Euphorbia platyphyllos* L., *Scleranthus annuus*, *Cuscuta Epithymum* L., *Knautia arvensis* L., *Potentilla argentea* L., *Anagallis arvensis* L., *Rubus caesius* L., *R. Pilisiensis* Borb., *Campanula Trachelium* L., *Dianthus collinus* W. et Kit., *Betonica officinalis* L., *Galium verum* L., *G. erectum* Huds., *G. ochroleucum* Wolff, *Clinopodium vul-*

gare L., *Inula cordata* Boiss., *I. Vrabelyiana* Kern., *I. ensifolia* L., *Quercus Robur* L., var. *hiemalis* Stev., *Polygala maior* Jacq., *Pieris hieracioides* L., var. *horrida* Borb. Budapestnek . . . növ. 1879. p. 92, *robusta*, foliis ac in typo duplo latioribus, cum caule more *Onosmatis setosi* Led. rigide setosis, — *Veronica orchidea* Cr., *V. Teucrium* L., *Lathyrus tuberosus* L., *Anthericum ramosum* L., *Centaurea Rhenana* Boreau, *Linum flavum* L., *Knautia arvensis* L., *Verbascum Austriacum* Schott, *Melampyrum arvense* L., *Erythraea Centaurium* L., *Thesium linophyllum* L.

Kassa és *Ránkürdő* közt az ut mentén terem a *Rubus discolor* Whe. et N., *R. medioximus* Sabr., *Thymus subcitratus* Schreb., *Crataegus Oxyacantha* L., *Quercus Robur* L., *Qu. sublobata* Kit., *Achillea Neilreichii* Kern., *Ononis hircina* Jacq., *Genista tinctoria* L., *Lepidium ruderales* L., *Aethusa*, *Cynapium* L. *Ránkürdő*nél *Quercus sublobata* Kit. (*Qu. aurea* Wierzb.), *Cucubalus bacciferus* L.

Kassa körül *Roripa Austriaca* Cr., *R. silvestris* L., *Linaria oligotricha* Borb. *Polygonum tomentosum* Schr., *P. lapathifolium* L., *Rubus caesius* L., *Malachium aquaticum* L., *Symphytum officinale* L., *Anchusa officinalis* L., *Campanula Trachelium* L., *Silene inflata* Sm., *Knautia arvensis* L., *Achillea collina* Beck., *Torilis Anthriscus* L., *P. macrotoma* Borb., affinis *P. argenteae* L., sed foliolis subtus haud argenteis, imo tenui tomento canescentibus apice grosse serratis, serraturis utrinque 1—2-nis, in foliis, infimis ternis, dente terminali lateralibus paulo longiore, pedunculis elongatis, *) *Acer Austriacum* Tratt., *Veronica polita* Fr., *Vicia sepium* L. *Bankó* nyaraló körül terem a *Hieracium racemosum* W. et Kit., *Melampyrum silvaticum* L., *Mentha cuspidata* Op., *Senecio Jacobaea* L., *Campanula rapunculoides* L., *Galium Schultesii* Vest, *Sambucus racemosa* L., *Clinopodium vulgare* L., *Astrantia maior* L. b. *montana* Stur, *Cirsium arvense* L. var. *argenteum* Vest, *Gnaphalium silvaticum* L., *Geum urbanum* L., *Circaea lutetiana* L., *Hieracium vulgatum* Fr. var. *macrotomum* Borb. foliis grosse serratis, dentibus linearilanceolatis, elongatis, *Rumex obtusifolius* L., *Potentilla Tormentilla* Sibth., *P. recta* L., *P. macrotoma* Borb., *P. Hungarica* Willd., *Thymus subcitratus* Schreb., *Campanula patula* L., *Agrimonia Eupatorium* L., *Genista elatior* Koch, *Trifolium medium*, *Tr. Sárosiense* Hazsl., *Prunella vulgaris* L., *Quercus sessiliflora*, *Veronica orchidea*, *Crataegus monogyna* Jacq., *Stachys palustris* L.

Kassa mellett terem a *Linaria vulgaris* Mill., *Gnaphalium uliginosum* L., *Melampyrum silvaticum* L., *Epilobium angustifolium* L., *Thymus subcitratus*, *Hypericum hirsutum* L., *Senecio barbareaefolius* Krock., *S. silvaticus* L., *Trifolium arvense* L., *Tr. medium* L., *Tr. Sárosiense* Tr. aureum Poll., *Tr. ochroleucum* L., *Tr. agrarium* L., *Myosotis palustris* L., *Sonchus arvensis* L., *Rubus Radula* Whe, *Dorycnium herbaceum* Vill., *Tilia cordata* Mill. (*T. parvifolia* Ehrh.) var. *maior* Spach, *Eryngium planum* L., *Dianthus saxigenus* Schur, (*D. subcarpaticus* Borb. in *Baenitzii Herbario Europaeo*, nr. 6541, 1891), sed squamis calycinis more *D. saxigeni* haud pruinosis; a *D. Carthusianorum* occidentali floribus minoribus diversus, *Potentilla argentea* L., *Quercus Robur* L., var. *brevipes* Heuff. és *hiemalis* Stev., *Betula verrucosa* Ehrh., *Quercus sessiliflora* Salisb. var. *Welandii* Heuff., *Acer campestre* L., *Acer Austriacum* Tratt., *Centaurea Rhenana* Boreau, *Rubus discolor* Whe et N., *Campanula Trachelium* L.

Mindezeket összevéve Abauj-Torna a kárpátaljai flóraidéknek**) nevezetesebb darabja. Éjszaki részén, a gömör-szepesi érczhegység ágain, a flóra egészen havas-aljai, éjszaknyugati részének flóráját a tornai mézszirtek elevenítik. A Hernád sik völgyében s a vele kapcsolatos Kanyapta völgyén, minthogy a Hernád-völgy széles alsó nyílása egyenes összeköttetésben van a nagy rónasággal, már a Magyar-Alföld növényzetének polgárai is beköszöntenek a megyébe. A megye

Flóra vidékek
találkozója.

*) Re vera ad *Collinas* pertinet, sed ab omnibus huius sectionis speciebus variatibusque diversa, *P. pseudo-leucopolitanae* Zimm. proxima, sed folia supra haud sericeo adpresseque pubescentia, inflorescentia laxa.

**) Lásd *Borbás V.*-től Magyarország növényföldrajza, *Nagy Lexikon* 12. köt., 80. l.

délkeleti részén, Hegyalja erdőten lejtőin, Abauj-Szántó vidékén, szintén pusztai vegetáció díszlik, érdekes magyarföldi növényfajokkal. A vármegye földje tehát a különböző növényzeti tag érdekes találkozó helye.

A gazdasági növényeket, az erdők fa- és bokorneműit, mező- vagy erdőgazdasági szempontból a gazdasági ágakat ismertető fejezet tárgyalja. Itt csoportosítva még a kiválóbb növényeket soroljuk elő.

A havasaljai vegetáció erdőképződménye a fenyves, magas-vidéki fája a piros berkenye, ilyen cserjéje a *Lonicera nigra*, a piros bodza (*Sambucus racemosa*), a csermelyecziprus (*Myricaria Germanica* L.), *Arctostaphylos uva ursi* L. (medveszőlő, *Arct. officinalis* Wimm. et Grab.), a *Vaccinium vitis Idaea* L. Magas-vidéki füvei a *Thlaspi montanum*, *Dentaria glandulosa*, *Mulgedium alpinum*, *Valeriana sambucifolia*, *Gentiana asclepiadea*, *Primula elatior*, *Astrantia maior*, *Cirsium decussatum*, *C. Erisithales*, *Arabis alpina*, *Allium ursinum*, *A. ochroleucum*, *Phleum alpinum*, *Erysimum Cheiranthus*.

A mészvidék jellemzői a 441. és 442. lapon.

Keleti fa a török meggy meg a fekete-gyűrű, az *Acer Austriacum*, a *Quercus hiemalis*; ilyen cserje a *Cytisus leucanthus*, *C. biflorus*, *Rubus Pilisiensis*, a törpe mandola, több szederfaj; keleti pusztai növény a *Nepeta Pannonica*, *Potentilla Hungarica*, *Dianthus collinus*, *Echium rubrum*, *Pulmonoria mollissima*, *Achillea Neilreichii*, *Bupleurum affine*, *Linaria oligosea*, *Linum Austriacum*, *Inula Vrabélyiana*, *Jurinea mollis*, *Lavatera*, *Diplachne* és a 441 l. említett szántói fajok.

Különleges
növények.

A megye specialitása az *Iris Hungarica*, a *Trifolium Sárosiense*, a *Rubus Fabryi*, ezen kívül a következő kettőt itt vezetjük be a tudományba. Ez a *Galium Abaujense* és *Rubus Cassoviensis*; mind a kettőt *Richter Lajos* gyűjtötte 1892. jul. közepén Kassa környékén.

Galium Abaujense Borb. n. sp. (abauji ragadványfű).

Galium
Abaujense.

Radice perenni; cau les elati, ad nodos inflati, crassiusculi, basi breviter decumbentes, dein erecti, circiter a medio ramosi cum ramis conspicue quadranguli, glaberrimi atque lucidi; folia octona, infra ramos inflorescentiae primarios sena, elongata, lineari-lanceolata, inferiora usque 5 cmtra elongata, superne parum ampliata, 3—4 mm. lata, inferne longe angustata, supra lucida, subtus opaca pallidiora, glabra, ad margines scabra, uninervia, siccata marginibus plus minus convolutis, apici acuto vel obtusiusculo mucrone rigido imposito, superiora similia, sed gradatim breviora atque pauciora. Habitus corymbosus ramificatione *Asperulam campanulata* Vill., fide Boiss. Fl. orient. III. p. 44 (*Asp. galioiden* Aut.) refert, ramis inferioribus elongatis, internodium proximum longitudine longe superantibus, angulo acuto patentibus, pyramidato-racemosis, crassiusculis, haud capillaribus. Panicula multiflora corymbiformis, cymulis contractis; pedunculi flore subduplo longiores glabri, corollae albae laciniis apiculatis, fructus glabri.

In fruticosis circa Cassoviam, florentem medio jul. cl. L. Richter invenit.

A *G. Abaujense* szép virágu, meztelen ragadványfaj. Ágai sátorozón hosszan megnyúlnak, számtalan virág lepi el. Levele keskeny, de az ismert fajok közt aránylag a leghosszabbra nyúlik. Kétségtelenül a *Galiumok Leiogalia* DC. Prodr. IV. 593. csoportjába, s pedig legközelebből a *G. Mollugo* L. rokonságába tartozik, de tőle valamint fajtái és rokon fajától is a szár, illetőleg a virágzatnak sátorozó állására, valamint hosszú leveleire nézve is különbözik. Első pillanatra *Asperula campanulata* Vill. növényt gondolnók magunk előtt, de a *G. Abaujense*, szirmának négy mély metszése következtében, kétségtelen *Galium*, nem pedig *Asperula*.

G. Abaujense a *G. angustifolio* Leers, H. Braun, Oesterr. Botan. Zeitschr. 1892 p. 161 foliis superne latiusculis, elongatis, inflorescentia corymbosa, pedicellis longioribus, ab *Asperula campanulata* Vill. corolla profunde quadrifida etc., a *G. erecto* foliis haud abbreviatis, — a *G. Mollugini* habitu *Asperulam campanulata* Vill. referente, inflorescentia universa magis corymbosa, haud racemosa, ramis inferioribus elongatis, longitudine internodia caulis plura superantibus, foliis angustioribus, multo longioribus, floribus magis confertis, a *G. Schultesii* Vest. et *G.*

Heuffelii Borb. foliis subtus haud glaucescentibus, cymulis contractis etc. differt; praeterea species posteriores ramulis pedunculisque capillaribus prosus alienae sunt. In *G. atrichophyllo* Borb., *G. Abaujensi* simili, flores flavescentes, praeterea inflorescentiae axis et rami ramulique more *G. veri* dense hirti.

Rubus Cassoviensis Borb. n. sp. (kassai szeder).

Rubus
Cassoviensis.

Turiones procumbentes, teretes, virescentes, epruinosi, latere superiore purpurascens, abunde pilosi, dense acerosi atque setis purpurascens, glanduliferis crebris obsiti, aculei maiusculi basi compressi, circa 4 cm. longi, recti, inclinati vel falcati, quod magnitudinem attinet, non valde inaequales, tenues, pauciores omnino setiformes. Folia turionum ternata, persistentia, petiolo plano pubescenti, glanduloso atque aceroso purpurascens insidentia, stipulis lineari-lanceolatis alte adnatis. *Foliola* inaequaliter biserrata, supra pilosa intense viridia, *subtus canescenti-pubescentia*, foliolum terminale late ellipticum vel fere rhombiforme, basi distincte cordatum, sensim breviter acuminatum, satis grande, circiter 9 cm. longum, 7.5 cm. latum, foliola lateralia distincte petiolulata, obliqua, basi cordata. Rami floriferi more turionum pubescentes atque armati, *foliis* ternatis, *distincte discoloribus*, *subtus incano-tomentosis* vestiti. Foliola minora, acuta vel breviter acuminata, magis aequaliter dentibus minoribus serrata.

Inflorescentiae rami inferiores axillares 4—3 flori, superiores racemosi vel corymbiformes, dense pubescentes, glandulosi atque acerosi, setis glanduliferis pubem conspicue superantibus; pedunculi 3—1 flori, erecto-patentes, bracteis linearibus, integris vel trifidis. Setae aciculique pallidi lutescentes, hinc et inde pallide purpurascens. Sepala pedunculis paulo breviora, post anthesim erecta, apice longe caudato, dorso canescenti-pubescentia, lutescenti-setosa. Petala alba angusta, oblonga, stamina stylos fusciscentes aut pallide purpurascens parum superantia, ovaria fructificantia pilosa.

Crescit Cassoviae ad villam Bankó dictam, ubi Medio julio el. *Ludovicus Richter*, de flora Hungarica optime meritis detexit.

Csinos, alacsony, futó, mirigyisertés szederfaj, tele apró, tűféle tüskével, sárgálló vagy pirosodó glandulával. A levele színe sötétzöld, a visszája fehérlő molyhos, virága apró fehér, gyümölcse pelyhes, a felemelkedő kehely takarja. Hajtásán a hármas levél kitelel.

A *Rubus Cassoviensis* termőhelyén, a Bankó-nyaraló körül, nevezetes szeder-vegetáció van. Richter Lajos úr a szedrek *Adenobatos* csoportjából a nevezett helyről még a következők száritott példáját közölte e sorok írójával:

Rubus subaculeatus Borb.

R. glandulosos Bell.,

R. hirtus W. et Kit., (aberratio solum *Rubi glandulosi* Bell. *trichocarpa*),

R. longistylus Borb. (*R. erythrostachys* Sabr.),

R. rivularis Müll. et Wirtg.,

R. Bayeri Focke és az *Adenobatos* egyik tagját, melyet néha *R. serpens*-nek (non *Weihei*) neveznek, de az éjszaki *R. serpens* Whe más növény (foliolum terminale petiolulo quadruplo fere longius).

A mienk (*R. ochrosetus* Borb. in lit. ad amicos 1892.) kopaszgyümölcsű, sárga mirigyos és tűs, hajtása ritkásan pelyhes, rajta a levél hármas.

Rubus ochrosetus Adenobatorum turione sparse piloso, foliis eius ternatis, perhiemantibus, foliolo intermedio late ovato vel ovato-rhombeo, basi rotundato aut vix cordato. Tota planta setis aculeolisque lutescentibus vestita, leiocarpa.

Kassa környékén továbbá a *Rubus discolor* Whe et Nees (*R. macrostemon* Focke) is terem. Lehetséges, hogy a *R. Cassoviensis* a *R. discolor* meg a *R. rivularis* kereszteződéséből származott.

Focke Synopsis Ruborum Germaniae című munkájában nincs a *R. Cassoviensis*-szel összevágó szeder ismertetve. Halácsy „Oesterreichische Brombeeren“ (Bécs, 1891.) című munkája segítségével keresve szedrünk nevét, a 19. l. a *R. lamprophyllus*ig jutunk, de itt egyszersmind meg is akadunk, a nélkül, hogy a

R. Cassoviensist a zürichi R. lamprophyllussal megegyezőnek tarthatnók. Az utóbbit Karinthia több helyéről ismerem, ennek a levélviszája nem molyhos, hanem kemény és sűrűszőrű, csillogó s a tapintása durva bársonynemű, valamint más apróbb bélyegeire nézve is eltérő a két növény, a R. lamprophyllus tetőző levélkéje fordított tojásdad, az alja alig szivmetszésű, a hajtása deres.

A. R. Cassoviensis szürke molyhu leveleire nézve az Adenobatos (Glandulosi Focke) valamennyi fajától eltér, mert ezek tervszerűen zöldlevelűek. Ha a R. Cassoviensist két faj kereszteződéséből származtatjuk, a mi systematicai bélyegeinél fogva könnyen lehetséges, akkor a R. Cassoviensist, mint különben is könnyebb értelmezhetőség kedvéért, a R. rivularis meg a R. discolor közé kell helyeznünk. Amattól főképen a szürke molyhu levél választja el, a mely a molyhos levelű R. discolortól eredhet, emezzel azonban legfeljebb szürkés fehér színére nézve egyezik meg, máskülönben tőle merőben különböző.

R. Cassoviensis quod characterem attinet, progenies hybrida ex R. discolori et R. rivulari esse videtur, posteriori affinium, a R. discolori non nisi tomentum Rubi Cassoviensis interpretari potes. A R. rivulari et ab omnibus speciebus varietatibusque Adenobati differt foliis subtus albicanti-tomentosis. Inter Adenobatum R. lamprophyllum Grœmli Oesterr. Botan. Zeitschr. 1871. p. 94, etiam in Carinthia crescenti proximus, at R. Cassoviensis foliolorum forma non obovata, subcordata, sed latiore cordato-ovata, subtus canescenti-tomentosa, haud pilis rigidis densisque micanti, turionibus haud pruinosis etc. a R. lamprophyllum longe diversus.

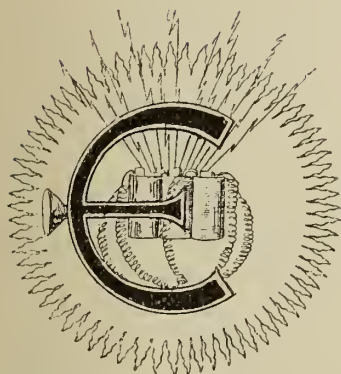
Nem akartuk elmulasztani, hogy Abauj-Tornának ez a két érdekessége a tudományba meg a növények systemájába bele ne kerüljön.

Végre nevezetes néhány jellemző délkelet-európai növénynek beékelődése, a kiváló magyar flórának mintegy szigetje vagy utolsó szétfosladozása Abauj-Torna belsejében. Ennek legkiválóbb példája a Cytisus albus, a régi Bánság és Erdély uralkodó cserjéje.

Felvidéki termőhelye abnormisnak látszik, de csak úgy látszik, mert a C. albus Abauj-Tornában meglehetősen gyakori, másrészt ez a növény még fentebb, Galicziában és Sziléziában is terem. Hogy Abauj-Tornában a C. pallidus Schrad. teremne, a valóságnak meg nem felel. Igaz, hogy e név alatt a Mátrától s általában Közép-Magyarországtól kezdve e két zanótfaj földrajzi elterjedését jobban kikerekíthetnők; hagynánk a C. albus délkeletinek, a C. pallidust pedig a haza közép és északibb vidékén termőnek. De ennek ellene mond a systematicai bélyeg, mert az abauj-tornai zanót a délkelet-európaival teljesen megegyező, simaszőrű. A borzas C. pallidus Budán pusztán a C. Austriacus L. elfehéredése, de kivüle más hasonló fajvegyülék valóban van a természetben, flóránkban is.

POSTA ÉS TÁVIRÓ ABAUJ-TORNA VÁRMEGYÉBEN.

lső, rendszeres postajárata Magyarországnak a Pozsonyból kiinduló volt 1558-ban, a posta-intézménynek Magyarországon történt szervezése alkalmával, mely első postajarat Kassát is érintette. Ez ugyanis Pozsonyból kiindulva a Vág völgyén, továbbá Liptó, Szepes és Sáros vármegyékben áthaladt s utközi posta állomásokként szerepelt a löcsei és eperjesi postahivatal, a végállomás Kassa volt.*)

Első posta
Magyarorszá-
gon.

A rendelkezésünkre álló adatok szerint Maria Antal volt az első postamester Kassán, a ki 1558-tól 1565-ig kezelte a kassai postát. A postamester illetménye 230 frt fizetés és a közönségtől befolyt jövedelem, minek fejében 3 lovat volt köteles tartani.

Első posta-
mester Kassán.

A XVI. században majdnem szakadatlanul tartó hadjáratokban Kassa és Szatmár között ideiglenesen hét tábori postaállomás szerveztetett, a midőn csak maga Maria Antal 18 lóval szolgált a hadi postáknál.

Maria Antalt a kassai postamesterségben 1566-ban Paar Bertalan, majd Paar Nondinus követte.

1580. körül Wollzogen András birta a kassai postát, kinek 3 ló tartására 285 magyar forint fizetése volt.

A XVII. század első évtizedében a szepesi királyi kamara kiterjesztette a postavonalat Kassától Szatnárig. XVII. század.

Ugyanez időtájban az északi pozsony-kassai vonal Eperjestől kezdve Bártfa és Lengyelország felé hosszabbított meg. A kassa-szatmári vonalnak Abaujvármegye területén két állomása volt; Szinán és Vilmányban. E két állomáson a postamesterek 2—2 lovat tartottak.

A posták fejlődésére nagyon békítőlag hatottak Bethlen és Bocskay szabadságharcjai.

1605. körül Hueber András kassai postamester minden vagyonát elvesztette; a fejedelem (Bocskay) elvette a házát „több németek házaival együtt“ s őt magát bujdosásba kergette.

Bethlen Gábor halála után a kassa-szatmári postavonal ismét a szepesi kamara kormányzósága alá került.

*) Történeti források: Dr. Szádeczky Lajosnak „A postaügy fejlődésének története“ és Hüberth Károlynak „A postaintézet Magyarországon“ című munkája, azonkívül a kassai posta- és táviró-igazgatóság levéltárában lévő „régí akták“.

1633. körül Kassa már mint főpostaállomás szerepel, melyhez 4 vidéki állomás tartozott, összesen 13 ló tartásával.

Ugy a szepesi, mint a pozsonyi kamara postái már akkor az „országos főpostamester“ igazgatása alatt állottak.

Az első magyar származású kassai postamester *Soós Gábor* volt, a ki 1662. táján kezelte a kassai postát. Majd 1686-ban *Gránáth János* szerepel mint helyettes postamester. Ez időben a postajáratok már hetenkint kétszer közlekedtek.

Thököly fölismervén a posta fontosságát, szigoru rendelettel gondoskodott az időközben megzavart postaforgalom biztosításáról.

1682. szeptember 10-én Kassán kelt rendeletében kimondja:

„A mennyiben a magunk s hazánk java és maradandósága szempontjából postaszolgáltatataink fentartandók, hogy ezeknek Magyarország eme részeiben leendő szükséges és czélszerű berendezése és beosztása állandóan és szilárdan fentartható legyen s fenn is tartassék, akarjuk és szigoruan parancsoljuk az ország minden állásu és rangu egyéneinek, különösen pedig azoknak, kik nyeregben tartott lovakon vagy a postával akarnak utnak indulni avagy utjukat folytatni és a posta nyújtotta többi kedvezménynyel s előnnyel élnek, hogy a Magyarország sokszor említett részeiben létező postáknál a következő rendszabályokat és módokat pontosan és sértetlenül betartsák.“

Következik a hét fejezetre osztott részletes szabályzat, melynek végén a posta-tisztviselőknek járó évi fizetést is megszabja és pedig többi között „Dobay Gábor eperjesi postamesterünk részére 336 magyar forint, a liesérdi s a bertóti veredáriusok (fiókpostások) részére évenként 72 magyar forint“ stb.

II. Rákóczy Ferencz hadjáratokor a posta mindjárt a kuruczok kezébe jutott. II. Rákóczy Ferencz 1703-ban újra szervezte úgy a felsőmagyarországi, mint az erdélyi postákat. Az egyik fővonal Beszterezebányáról kiindulva többi között Lőcsén, Bertóton s Eperjesen át haladt Kassára s innen Buzita, Szina és Vilmány postaállomásokat érintve Szikszóra, a hol elágazott egyrészt Tállya és Tokaj felé, másrészt pedig Edelény és

BENE RÓBERT.

XVIII. század.

Putnok felé. A posták igazgatásával Rákóczy, Szepesi Jánost (1704.), majd Kossovics Mártont bízta meg.

Természetes, hogy a postahivatalok elsősorban mint tábori posták működtek s így a változó hadi szerenese s a háborus idők szülte nehéz viszonyok nemesak a postaügy fejlődését hátráltatták, hanem az alkalmazottakat anyagi károkkal is sújtották.

Igy Német Jakab vilmányi postamester arról panaszkodik, hogy Rabin császári generális által „leégettett“ s ugyanakkor 15 lóva eldögölt. A buzitai postamester pedig felpanaszolja, hogy a főpostamester (Szepesi János) által „in ordinaria modo“ traktáltatott. A szikszói postamester felhossa, hogy „Sz. J. uram ő nagysága postán hat lovain ment, de egy postáját meg nem fizette“. A panaszok megvizsgálásával az új főpostamester Kossovics Márton bízott meg, a ki az abauji postavonalakat 1707-ben vizsgálta meg.

A szatmári béke után a felsőmagyarországi posták a Paar-féle posta-intézménybe olvadtak be s a postahálózatnak csomópontja Buda lett. A felsőmagyarországi, Kassán és Abaujvármegyén átvonuló postahálózat azonban lényegesen most sem változott.

1720-ban Flachenfeld Viktorin viselte a kassai postamesteri tisztelet, a ki a város annáleseinek feljegyzése szerint arról is nevezetes, hogy a fő-utczán diszlő Szűz Mária szobrot emeltette, részben saját költségén, részben általa összegyűjtött kegyes adományokból. Utódja lett Flachenfeld Ferdinánd 1742-től, valószínűleg 1764-ig.

A kassai postamester már ekkor a „Post-Verwalter“ ezimet viseli s felügyeleti joga van több postaállomás fölött. 1758-ban a kassai postahivatal már mint „Ober-Postamt“ van megjelölve. 1763-tól kezdve Haager Ernő Frigyes az Ober-Postamts-Verwalter.

II. József a magyarországi posták igazgatását 1783-ban a magyar hely-^{II. József alatt.} tartó tanácsra bizta, de belső szervezetélen továbbra is a bécsi főpostaigazgatóság intézkedett (előbb Hof-Post-Comission). A helytartó tanácsnak nyolcz postaigazgatási kerület (postae praefectoratus officii districtus) volt közvetlen alárendelve; ezek egyikének székhelye Kassa volt.

A kassai praefectura felügyelete alá tartoztak az Abauj, Torna, Sáros, Szepes, Liptó, Turóc, Gömör, Borsod, Zemplén, Ung, Bereg, Ugoesa, Marmaros, Szaboles, Szatmár és Bihar vármegyék területén fekvő posta-hivatalok. Ezeknek száma a mult század utolsó évtizedében s a jelen század elején már 73 volt, köztük 14 ugynevezett megállapodási és osztályozó állomás (Absatz- und Theilungs-Station).

Postaállomások és postamesterek.

Abauj-vármegye területén, a kassai főpostahivatalon kívül, Hidas-Németiben, Forrón, Szikszón, Vizsolyban, Szinyén (Pető-Szinye), Jászó-Ujfaluban és Alsó-Meezenzéken volt postahivatal. Ellenben a szinai, a buzitai és a vilmányi postahivatalok már nem működnek. A postajáratok négy főirányban közlekednek; még pedig: Jászó-Ujfalun, Alsó-Meezenzéken és Szomolnokon át Rozsnyóra és tovább Rimaszombat, Galgócz felé, délnek Hidas-Németin, Forrón, Szikszón át Miskolczra és tovább, Eger, Gyöngyös, Hatvan, Pest felé; keletnek: Szinyén át Vecsére és tovább Nagy-Mihály, Ungvár, Munkács, Máramaros-Sziget felé; északnak Lemesen át Eperjesre és innen egyrészt Bártfán át Galiczia felé, másrészt pedig Sirokán át Lőcse, Lucsivna stb. felé Pozsony irányában. Azonkívül Hidas-Németitől mint osztó-postaállomástól elágazik Vizsolyon át a Tállya, Tokaj, Debreczen stb. érintésével Erdélybe futó postajárat.

Kizárólag Abauj-Torna vármegye területén tehát 206 kilométernyi uton közlekedett a posta. Maga a kassa városi postahivatal 44 postaállomással 17 megállapodási (Absatz) állomással és 4 főpostahivatallal állott közvetlen rovatolási összeköttetésben. Nem találjuk már nyomát a Rákóczy idejében berendezett Putnok, Edelény, Szikszó, Tállya, Tokaj irányában haladó postajáratnak.

A járatok az említett irányokban hetenként kétszer közlekedtek (Pestre hétfőn és pénteken) s ugyancsak minden irányból hetenként kétszer volt postaérkezés.

Forgalmi és jövedéki adataink ez időszakból ninesenek, csupán azt tudjuk, hogy a Magyar Hirmondó című első magyar hírlapból 2 példány járt Kassára, ugyanannyi Miskolczra, Rozsnyóra és S.-A.-Ujhelybe, míg Eperjesre, M.-Szigetre 3 példány járt.

A kassai postahivatal forgalmára a tisztviselők rendszeresített létszámából következtethetünk. Így 1792. után a „postae praefectuson“ kívül 1 ellenőr (Miller Ignác), 1 tiszt (Steinhagen István) és két irtok (Aulinger László és Engl Mihály) volt alkalmazásban Mindenestre máris jelentékenyebb lehetett a forgalom, a mennyiben ez időben a postának finanziaális érdekei is előtérbe nyomultak. A postapraefectusnak pedig már 600 frtnyi, az ellenőrnek 400 frt s a tisztnek 300 frt fizetése volt. 1807-ben a postai praefectusok a postaszállítás kötelezettsége alól felmentettek s ennek folytán beálló anyagi veszteségeikért pénzbeli kárpótlást kaptak.

A postahivatalok közül a jelen század elején zálogjoggal (sub titulo oneroso) birta a hidasnémeti postát a *Drisnyei*-család s később a vizsolyi

postát az *Unghváry* család. A század második tizedének kedvezőtlen pénzügyi viszonyait a postamesterek is megérezték, mert 300, 250, 200 forintos fizetések a finánczpátenssel 100—150 frtra szállítottak le. Később ennek kárpótlása fejében százalék szerinti pótlékokban részesítették.

XIX. század.

Kedvezőbbé vált a postai összeköttetés a harminczas évek elején, midőn a levélposta (ordinaria) Kassa és Pest között már hetenkint négyszer közvetített. A gyorskocsik, az ugynevezett delizsáncz (diligence) postakocsik életbeléptetése pedig nagyban hozzájárult a személyforgalom emeléséhez.

Kassán már 1829-ben magán társaskocsi-vállalat is közvetítette a személyforgalmat, a mely azonkívül postaanyagot is szállított. Bujanovics Ede hatsáni postamester Eperjes és Kassa közt minden másodnap közlekedő társaskocsi-járatot rendezett be, mely 1830-ban már naponta közlekedett. Később a vállalatot Kassán Spielmann József vette át s 1839-ben már Eperjes—Kassa és Budapest között naponta közlekednek e kocsik. A vállalat mindinkább terjeszkedve egészen az ötvenes évek közepéig állott fenn.

A diligence postakocsin a harminczas években Kassáról Pestig 6 napig tartott az út s a szállítási díj személyenként 9 frt 34 kr. volt. 1838-ban a levélposta hetenkint ötször küldetett Pestre, 1843-ban pedig már naponként jár a posta Pestre.

A POSTAÉPÜLET KASSÁN.

A megyebeli postahivatalok száma lényegesen nem változik s csak a negyvenes évek vége felé nyílik meg a kassa-rozsnyói vonalon, melyet Losonczon át Budával kötnek össze, a tornai és csécsi postahivatal és ugyanakkor a szomolnoki, meczenzéfi és jászó-ujfalusi postaállomások

levélgyűjtő állomásokká lesznek.

Posta
magyarosodása.

A negyvenes években találjuk az első magyar szövegű rendeleteket a helytartótanácstól, mert az eddigiek latin, de túlnyomó részben német nyelven adattak ki. A bécsi „Oberste Post-Direction“ azonban kizárólag a német nyelvet használja. Az előbb említett magyar szövegű rendeletek már a „kassai postaigazgatósághoz“, majd a „kassai főtisztviséghez“ intézvék.

1848.

Midőn a magyar kereskedelemügyi miniszterium 1848-ban a posták igazgatását átvette, Németh József volt megbízva a kassai postahivatal és postakerület vezetésével. Németh hűtlen lett hazájához és 1849. elején, midőn a magyar hadsereg Kassa felé közeledett, Duklára, Galicziába menekült s ott fogadta az osztrák főpostaigazgatóság rendeleteit.

A magyar kormány Toborffy Lajos debreczeni ellenőrző tisztet bízta meg a postaigazgatási teendőkkel, a szabadságharcz lezajlása után azonban az osztrákok Németh Józsefet visszahelyezték hivatalába.

1849. után.

Az 1850-iki általános szervezés alkalmával rendszeresítették tulajdonképpen a kassai postaigazgatóságot.

Tiszti személyzetét képezte: 1 igazgató (1500 frt fizetéssel s 200 frt lakpénzzel), 1 igazgatósági segéd (Bastl János), 1 postatiszt, 1 gyakornok és 1 dijnok.

Abauj-Torna vármegye területén a következő postahivatalok működtek : Csécs, Forró, Hidas-Németi, Meezenzéf, Szikszó, Szinye, Torna, Vizsoly, Kassa ; Metzenzéf azonban csak mint levélgyűjtő-postaállomás működött. A postajáratok iránya nem változott; megemlíthető azonban, hogy Pest és Kassa között a postai „malle“-járatokon kívül egy külön társasköcsi-járatot rendeztek be.

1851-ben állították föl a zsadányi postahivatalt, 1858-ban a filkeházait, a mely S.-A.-Ujhelylyel hozatván összeköttetésbe, új postavonal nyílt meg Kassa és S.-A.-Ujhely között. Abauj-Szántón 1857-ben nyílt meg a postahivatal.

Az ötvenes évek elején lépett életbe a postai utalványozás; a kassai kerületben egyelőre azonban csak Kassán.

Az ötvenes évekből származó költségelőirányzat szerint, a kassai postakerület személyzeti kiadásai már 23,000 frtra rúgnak, a jövedéki bevétel a 62,000 forintot meghaladja, a postaszállítás költségei pedig 165,000 forintnál többre emelkednek.

Postamesterek a vármegye területén ez időben : *Koós Imre, Farkas István, Drisnyey László, Gedeon András, Ungváry Pál, Michnay Amália*; nagyrészt megyebeli földbirtokosok, míg a tornai posta a gróf Keglevich, a szinyei posta pedig a gróf Vandernáth család kezeiben volt. 1860-ban nyílt meg a szepsi postahivatal.

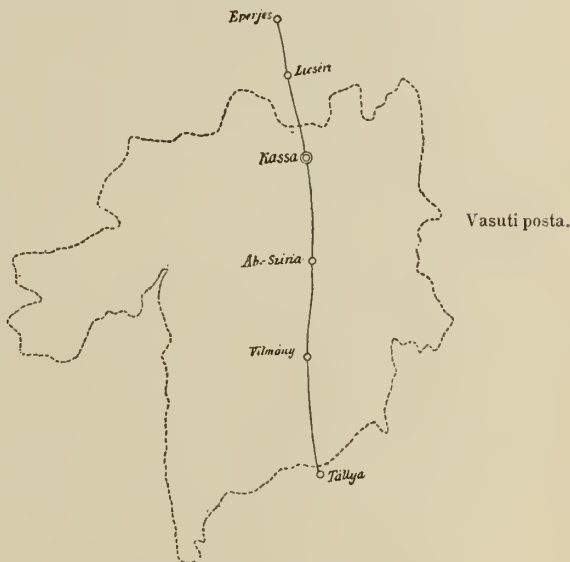
A pest-czepléd-kassai vasuti vonal kiépítése után a postai járatok beosztása lényegesen megváltozott. A Hidas-Németi, Vizsoly-Tálya között haladó járat megszüntetvén, Forró-Encstől Abauj-Szántón át Tályára új postavonalat rendeztek be, a melyhez a Vizsoly-Abauj-Szántó közti járat csatlakozott.

A postaigazgatóság létszámát 1863-ban ismét szaporították; egyidejűleg emelték a Kassa városi postahivatal tiszti és szolgai létszámát.

1867-ben a postaigazgatásnak a magyar kormány által történt átvétele alkalmával 1 kincstári és 14 nem kincstári (postamesteri) hivatal működött Abauj és Torna vármegyék területén és a postautak hossza 292 kilométerre rúgott. Még ugyanezen évben megnyílt a buzinkai és stószai postahivatal, a szinyei postát pedig Bódre helyezték át.

A postahivatalok és új járatok számát lényegesen szaporították, különösen az újonnan megnyílt vasut-vonalak mentén. — Így 1868-ban Nagyszalánczon, Szinben, Jászón, Gönczön és Buzitán, a következő évben pedig Hámoron, Torna-Almásán és Herlányban nyílt meg postahivatal. — A postakiadáságokat (Alsó-Meezenzéf, Szepsi) valamennyit postamesteri hivatalokká alakították át. — 1871-ben berendezték a pest-miskolcz-kassai mozgópostát, felállították a garadnai, csobádi, homorogdi és felsővadászi postahivatalt.

1871. elején a kassai postakerületben összesen 171 postahivatal működött, s a postajáratok által megtett út 2910 kilométerre rúg, melyből Abauj és Torna vármegye területére 211 kilométer jut s azonkívül 5 hivatal pályaudvari postajáratok útján a mozgópostákkal áll összeköttetésben. Kassa város területén a postai kézbesítést naponta kétszer hét levél-

ABAUJ-TORNAVÁRMEGYE POSTAVONALA
1700-BAN.

1867.

Postai forgalom
1870-ben.

hordó végzi. A kezelő-személyzet létszáma 1 gondnok, 1 ellenőr, 10 postatiszt és 8 járulnok. A postajáratokat kísérő személyzet 26 főből áll.

A kerületi igazgatóságnál pedig 1 igazgató, 1 titkár, 1 felügyelő és 1 fogalmazó volt rendszeresítve, míg a számosztálynál 2 számtiszt s mindkét helyütt a postahivatal létszámából időnként berendelt 4 tiszt.

Az 1868-ban 267 ezerre rugó összebevétel 1871-ben 358 ezerre emelkedik; míg a kiadások 1868-ból 319 ezerről 402 ezerre emelkednek, úgy hogy az üzleti eredmény 1868-ban 52 ezer, 1871-ben 34 ezer forintnyi hiányt mutat. Javul azonban a helyzet már 1872-ben is, a midőn a kassai kerület már 5400 frtnyi fölösleget mutat fel, a mi 1873-ban 10,400 forintra emelkedik. Innen kezdve az emelkedés állandó.

1873-tól 1880-ig a vármegye területén megnyílt a szilasi, alsó-kékedi forró-encs-pályaudvari, jósaírói, rozgoyi és abauj-baktai postahivatal, úgy hogy 1880-ban a kassai postahivatalon kívül már 32 posta van a megye területén.

A kassa-oderbergi és a kassa-s.-a.-újhelyi vasutvonalak megnyitása után nyomban felhasználtatnak ezek a vasutak is a postaszállítás céljaira, s bár e miatt több közuti járat megszűnt, ezek hossza a vármegye területén mégis 302 kilométerre rúg.

Postai forgalom
1880-ban.

A postajövedék és forgalom további rohamos emelkedését illusztrálják az 1880. évi adatok.

A kassai városi postahivatal jövedéki bevétele 58,065 forintra rúgott, míg az Abauj-Tornavármegye területén fekvő postahivatalok jövedéke 29,870 forintot tett ki. A kassa-városi postahivatal forgalmi bevétele 1.480,484 frtot, forgalmi kiadása pedig 1.152,140 frtot tett; míg Abauj-Tornavármegye többi postái ugyanezen évben 389,237 frtnyi forgalmi bevételt és 248.762 forgalmi kiadást mutatnak ki. A kassai postahivatalnál feladott levélpostai küldemények száma a 88 ezeret, a kézbesítetteké a 71 ezeret meghaladta. A vármegyei postahivataloknál 36 ezernyi illetőleg 54 ezernyi levélpostai küldeményt kezeltek.

A kocsipostai forgalm a következő: Feladott Kassán 16,955 drb, kézhez adatott 101,581 drb csomag és pénzeslevél; a vármegyei postahivataloknál pedig feladásra került 2264 darab, kézbesítve lett 83,891 darab kocsipostai küldemény. A Kassán feladott és kifizetett postautalványok értéke a 2 millió forintot túlhaladta; a vármegyei postahivatalok utalvány-forgalma pedig megközelítette a fél millió forintot. Az igazgatóság vezetése alatt álló kerületnek évi pénzfőöslege 55,345 frtra emelkedett.

1882-ben megnyílt a kassa-pályaudvari postahivatal, a mely postafelvételi teendőknél kívül megbízott a Kassáról Ruttkáig, Orlóig, illetőleg S.-A.-Új helyig közlekedő mozgóposták vezetésével.

A forgalom emelkedése következtében Kassán a fő-uteza északi végén „Kassa—Ferenczváros“ név alatt 1884-ben új postahivatalt állítottak föl. A vármegye területén, 1881-ben Abauj-Szemerén, Abauj-Szimán és Enyicz-kén, 1882-ben Nagy-Idán és Bodókövávalján, 1883-ban Halmajon, Léhen és Aranyidkán, 1884-ben Garbócz-Bogdányban, Göncz-Ruszkán, Hollóházán, Telkibányán, Alsó-Mislyén, Alsó-Vadászon és Bárczán, 1885-ben Gibárton, Hidvég-Ardón, Pálházán, Perényben, Abauj-Komlóson, Abauj-Széplakon, Csányban, Csécsen, Felső-Dobszán, Felső-Gagyon és Felső-Mérán s végül 1886-ban Hernád-Vécsén, Jánokon, Semsén, Abauj-Tihanyban és Felső-Olesváron új postahivatalok állítottak fel, úgy hogy 1886-ban már 62 hivatal működött a megyében s 3 postahivatal Kassán.

Postakarék-
pénztár.

A postakarékpénztár szervezése alkalmával (1886-ban) 15 abauj-tornavármegyei postahivatalt bizott meg a kormány közvetítési teendővel; a következő években a megbízatást fokozatosan kiterjesztették, úgy hogy ez idő szerint valamennyi posta egyszersmind közvetítő hivatala a postakarékpénztárnak.

1886-ban megszerezte a postakínestár a sörház-uteza 10. sz. a. fekvő épületet, november havában pedig, a még akkor külön álló kassai táviró-főállomás is a postaházban nyerte elhelyezését.

Ugyanezen évben emelték a kassa-pályaudvari postaházat is; s megnyitották a Schalkház-féle épületben elhelyezett s kínestárilag kezelt postahivatalt.

Posta- és táv-
írdai igazgatóság.

A posta- és táviróintézetnek 1887-ben történt egyesítése alkalmával a kassai postaigazgatóság posta- és táviróigazgatósággá alakult át, területét is megnagyobbították, a mennyiben az eddig a budapesti igazgatósághoz

tartozó s Borsodvármegye területén fekvő postahivatalokat a kassai kerületbe osztották be. Az új posta- és táviróigazgatóságnak hatásköre kiterjed tehát az Abauj-Torna, Sáros, Szepes, Gömör, Zemplén, Ung, Ugocea, Bereg, Máramaros és Borsod vármegyék összes posta- és táviróhivatalaira. A táviróhivatalok száma 67 volt.

Táviró.

Az első táviróvezeték 1856-ban épült, Debreczenből kiindulva, Tokajon és Szántón át Kassára, 60 kilométer hosszúságban. — A kassai táviróállomás 1856. november 28-án kezdte meg működését.

A tokaj-miskolczi vasutvonalnak 1859-ben és a miskolczi-kassai résznek 1860-ban történt kiépítése után a debreczen-kassai táviróvonalnak tokaj-kassai részét a vasuti pályatesthez helyezték át.

1859-ben épült a kassa-eperjes-jaslai vezeték. — E vonal a vármegye területét 15 kilométer hosszúságban szelte.

A vármegye területét érintő harmadik táviróvonal 1866-ban épült, még pedig Kassától Alsó-Meczenzéken át Rozsnyóig. Az összes vonalak hosszúsága 147 klm. volt.

1867-ben kiépült a kassa-gálszécs-nagymihályi vonal, 1869-ben pedig a szepesi-tornai vonalrész s ugyanazon évben nyílt meg a tornai táviróhivatal.

A kassa-legenyemihályi vasutvonal kiépítése után 1873-ban felállított üzleti táviróvonal vezetékébe bekapcsolták az alsó-mislyei és nagy-szaláncezi vasutüzleti távirókat.

A megyebeli táviró vonal hossza 1878-ban már 210 kilométerre rug; a vezetékek száma pedig 17 s azok összes hossza 674 kilométer.

Az 1878. év második felében megnyílt a szepesi, 1880-ban pedig a jászói táviróállomás.

A kassa-gálszécsi vonalrész 1879-ben lebontották s a vezetéket a vasutmenti (kassa-legenyemihályi) vonalra helyezték át; ellenben 1881-ben Szerencstől Abauj-Szántóig új közuti vonal épült, melynek visszatérő vezetékébe bekapcsolt „Abauj-Szántó“ táviróállomás, 1881. november havában nyílt meg.

Az egyesítés évében, 1887-ben a vármegye területén a táviró-vonalak hossza 188 kilométert tett, a vezetékek száma 18 s azok összes hossza 653 kilométerre rúgott.

Az egyesítés évében, 1887-ben a vármegye területén a táviró-vonalak hossza 188 kilométert tett, a vezetékek száma 18 s azok összes hossza 653 kilométerre rúgott.

A kassai távirói főállomásra már 1872-ben 26,152 drb távirat érkezett; 1881-ben 19,874 díjköteles és 1791 díjmentes távirat adatott fel, érkezett pedig összesen 21,886 darab; végül közvetített az állomás 91,506 táviratot. Ugyanezen évben Alsó-Meczenzéf 1477 és Jászó 1013, Szepesi 1536 és Torna 276 darab táviratot dolgozott fel.

A jövedéki bevétel Kassán 11,977 forintra rúgott, 1882-ben pedig 12,679 forintra emelkedett.

A többi vármegyei táviróállomások 1881. évi jövedéki bevétele 2962 forintot, az 1882. évi bevétel pedig 2973 frtot tesz ki.

1886-ban a Kassán feladott táviratok száma 22,623 darab, az érkezetteké 22,883 drb s a jövedéki bevétel 11,444 forint. A főállomásba bekapcsolt vezetékek száma 17, móg pedig 14 állami és 3 vasuti.

A táviró személyzetére vonatkozó adatok a következők: A kassai-táviróállomásnak 1856-ban történt megnyitásakor az állomás kezelését 1 gondnok és 2 segédmunkaerő látta el.

ABAUJ-TORNAVÁRMEGYE POSTAVONALAI 1850-BEN.

Posta- és táviró egyesítése.

Később az éjjeli-nappali szolgálat berendezésekor (1862—64) 6 munkaező van rendszeresítve, 1870-ben már mint „főállomás“ működik Kassa. Az intézmény első rendezésekor a kassai állomás a pesti cs. kir. távirófelügyelőségnek volt alárendelve; 1867-ben azonban a Debreczenben felállított igazgatóság kerületébe osztott be. A debreczeni táviróigazgatóság 1870-ben Kassára helyeztetett át. Személyzete ekkor 1 igazgatóból, 3 titkárból és 6 beosztott tisztből állott. A többi megyebeli állomást vagy szerződött vállalkozó vagy a postamester látta el.

A főállomási személyzet számát 1880-ban — a teljes éjjeli-nappali szolgálatnak fél éjjelire történt redukálása alkalmával, — megfelelően leszállították. 1881-ben a kassai táviróigazgatóság Debreczenbe helyeztetett vissza, s a kassai főállomást, valamint a megyebeli többi állomásokat a debreczeni igazgatóság kerületébe osztották be.

A posta- és táviróintézet egyesítésekor a „kassai posta- és táviróigazgatóság“ személyzeti létszáma következőleg állapított meg: 1 igazgató, 1 tanácsos, 1 titkár, 3 felügyelő, 2 fogalmazó, 2 segédfogalmazó, 1 pénztárnok, 1 ellenőr, 1 számvizsgáló, 2 számtiszt, 4 főtitzt, 87 tiszt, 45 segédtitzt, 9 gyakornok, 36 kezelő, 78 elsőosztályu szolgál, 141 másodosztályu szolgál, 2 kiegészítő szolgál és 6 díjnok, összesen tehát 423 fő.

Ebből a kassavárosi postahivatalba 32 főnyi, a kassai táviróállomásra 26 főnyi, a kassai pályaudvari postahivatalba 34 főnyi, a kassai főutcai postahivatalba pedig 3 főnyi tiszt és szolgálai személyzet jutott, Abauj-Szántón pedig — mely hivatal szintén kinestárilag kezeltetett — 4 főből állott a kezelő személyzet.

A kassai posta- és távirókerület összes hivatalainak száma 1887-ben 554 volt, közte 38 kinestári p. és t. hivatal. — Ezek közül Kassán 5 — Abauj-Torna vármegyében pedig 67 hivatal működött. Még ugyanezen évben nyílt meg a krasznik-vajdai és vilmányi postahivatal.

A kassai postahivatalok jövedéki bevétele a következőképen alakult: a városi postahivatalnál 69,253 frt, a pályaudvarinál 3464 forint, a főutcai postahivatalnál 9795 frt és a ferencvárosi hivatalnál 1494 forint. E hivatalok összes évi utalvány-forgalma 5 millió 732 ezer forintot tett.

A vármegye területén fekvő postahivatalok jövedéki bevétele 44,971 forintra rúgott.

Az igazgatósági kerület összes évi pénzforgalma túlhaladta a 66 millió forintot; a zárszámadási felesleg pedig 106,127 frtra emelkedett.

A kassai táviróhivatal 1888-ban 11,960 frtnyi jövedéki bevételt mutat fel.

Az igazgatóság vezetésével 1886-ban Raschka János, majd pedig 1887-től Sztankovics Géza posta- és táviróigazgató volt megbizva; a városi postahivatalok élén pedig Arendarezyk Szaniszló, Morell József, Magas Lajos majd később Riedl János (p. u.) és Droppa József (főutca) főtitstiek állottak.

A kassai sátor-táborban 1888-ban új postahivatal szerveztetett, melynek működési ideje minden évben a katonaság ott tartózkodásának idejére terjed ki. 1889-ben létesült a kassa-máramaros-szigeti és kassa-eperjes-tarnovi új táviróvezeték.

A tornai vasútnak 1890-ben történt megnyitásával Kassától Tornáig és vissza naponként kétszer közlekedő kalauzpostámenetet rendeztek be.

A postahivatalok közül, részint a cseleszerűbb elhelyezés szempontjából, részint a csekélyebb forgalom miatt a főny-hernád-kéresi, koksó-mindszenti, majd később az aszalói és nagybozsvai postahivatalokat megszüntették, ellenben Hejezén 1890-ben, Somodiban 1891-ben, Stósz fürdőben pedig 1893-ban új posták állítottak fel.

1891-ben Budapest és Kassa között új gyorsvonat rendeztetvén be, az nyomban felhasználtatott a postaszállítás céljaira, a mi azzal az előnyvel járt, hogy a budapesti hírlapok Kassán csaknem két órával hamarabb lettek kézbesíthetők, mint addig.

1891-ben létesült a kassai telefonhálózat, mely 40 előfizető állomással adatott át a közforgalomnak. 1893-ban az előfizetők száma már 90-re szaporodott. A telefonhálózat, mely 1891-ben a város területén 11 klm. vonal-hosszal bírt, csakhamar 30 kilométerre növekedett; a huzalhossz pedig 73 kilométerről — négy év alatt — 158 kilométerre emelkedett. A vármegye Alsó-Metzenzéftől Stósz fürdőig állami, továbbá Aranyidkán, Csányban, Pető-Szinyén, A.-Metzenzéken és Nagy-Szalánazon magánhasználatu telefont rendeztek be. Azonkívül Kassán több közérdekű és magánhasználatu veze-

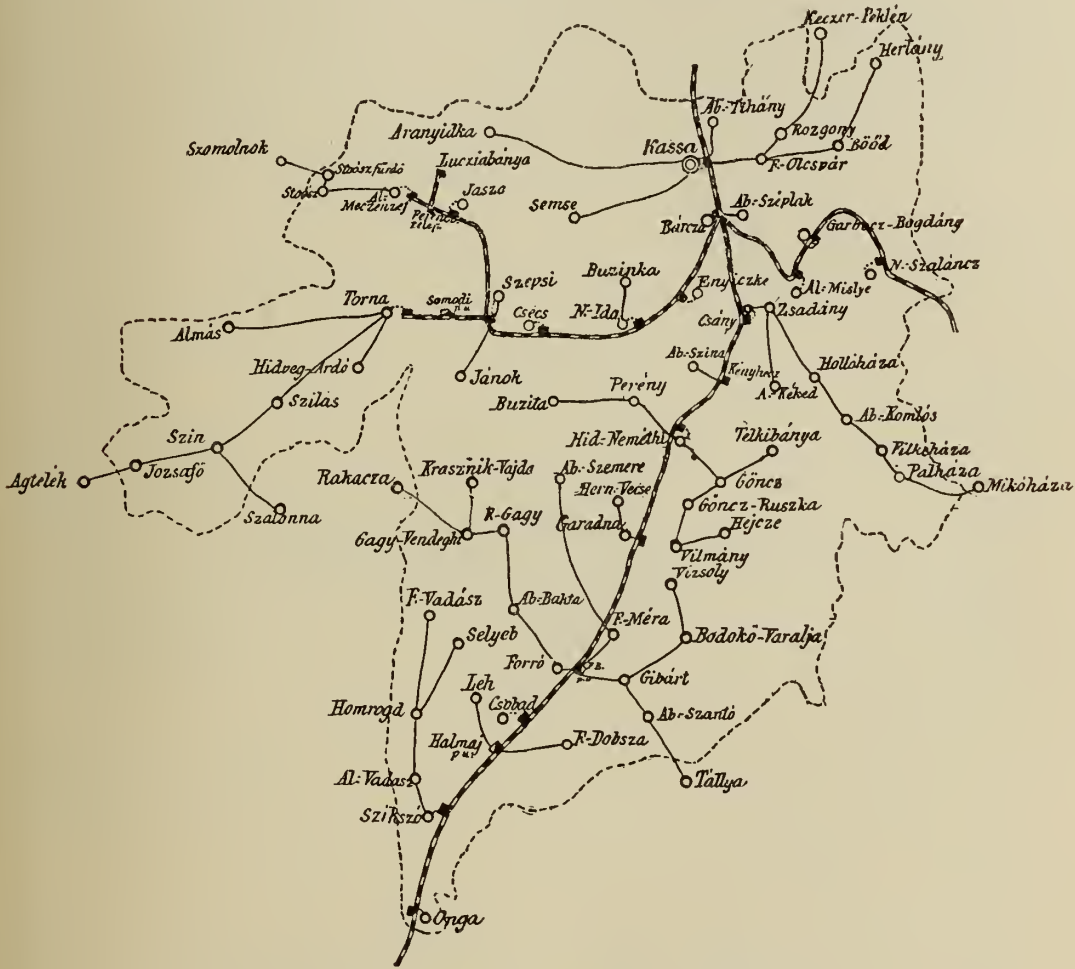
Személyzet.

Telefon.

tóket építettek, melyek összes vonalhossza 56, huzalhossza pedig 68 kilométer.

A postai összeköttetés élénkítésére, egyes postajáratok mentén fekvő községekbe a levélpostai anyagnak zárt táskákban való közvetítését léptették életbe. — Így Hernád-Kéres, Fuló-Kéres, Szala, Bodóka, Bukócz, Mexikó, Hilyó és Aszaló helységek az ott átvonuló postajáratoktól közvetlen kapják a levélpostát s levelezéseiket ugyancsak a postajárat közvetítésével továbbítják a legközelebbi postahivatalhoz.

Forró-Encsen 1890-ben, Szilason 1893-ban s legutóbb Szikszón 1895-ben új állami táviró-hivatalt állítottak föl a posta mellett. Kassán pedig a pályaudvari postahivatalt 1893-ban szintén táviróval kötötték össze.

ABAUJ-TORNAVÁRMEGYE POSTAVONALAI 1895-BEN.

Kassán az igazgatóságnál 1892-ben posta és táviró-kiadói tanfolyamot rendeztek be, a melyen 13 posta- és táviró-kiadó nyert képesítést.

Postaforgalom
1894-ben.

Abauj-Torna vármegye területén az összesen 170 kilométert tevő vasuti vonalakon 8 mozgóposta és 8 kalauzpostaközlekedik, míg 22, szintén a vármegye területét érintő vonat, részint postaközeg, részint vasuti közeg közvetítésével használtatik fel postaszállításra. A közutakon összesen 34 részint kocsis, részint gyalogpostajárat közlekedik, melyek naponta összesen 419 kilométernyi utat tesznek meg. Ezenkívül 71 pályaudvari postajárat naponta 2—4-szer közlekedik. — Kassán részint kézbesítésre, részint levélgyűjtésre naponta 7 járat közlekedik.

Az 1893. évi általános személyzeti szervezés óta a kassai posta- és táviróigazgatóság létszáma: 1 igazgató, 1 tanácsos, 2 titkár, 3 segédtitkár, 3 fogalmazó, 1 mérnök, 1 főtiszt, 7 tiszt, 1 segéd tiszt, 4 szolga és 6 napidijas. Az igazgatósági számosztálynál 1 számvizsgáló, 2 számellenőr, 1 számtiszt, 4 posta és táv. tiszt, 1 segéd tiszt és 1 szolga van

rendszeresítve, míg a kerületi pénztár személyzete 1 pénztárnokból, 1 ellenőrből és 1 beosztott tisztból áll. — Segédhivatalként működik az igazgatósági iktató és kiadóhivatal, melynek személyzete 1 tisztból, 1 segéd-tisztből, 5 napidijásból és 3 szolgából áll. A távirdai anyagok raktárát 1 főtiszt kezeli. Van azonkívül az igazgató-ágnak szakkönyvtára is, mely ez időszert 639 kötetből áll. Az igazgatóság hatásköre kiterjed a Kassa város, valamint az Abauj-Torna, Borsod, Gömör, Szepes, Sáros, Zemplén, Ung, Bereg, Ugoesa és Máramaros vármegyék területén fekvő átvonuló összes posta és táviróhivatalokra s azonkívül a Kassa-Budapest és Máramaros-Sziget-Budapest között közlekedő kalauzposták kivételével a felsorolt vármegyék területén átvonuló összes mozgó és kalauzposta hivatalokra is. A helyi ellenőrzés gyakorlása céljából 4 igazgatósági tisztviselő van megbízva posta- és táviró-biztosi teendőkkel s mindenik részére 2—3 vármegye területén fekvő posta-táviróhivatalok vannak kijelölve. A táviróvezetékek fenntartására és további kiépítésére 3 igazgatósági tisztviselő — mint táviróépítész — van kijelölve. Az igazgatóság kerületében lévő postahivatalok száma 541, ezek közül 23 kinstárilag, 518 pedig postamesterek által kezelt hivatal; valamennyi közül 112 van táviróval, illetőleg telefontal egyesítve. A mozgó kalauzposta hivatalok száma 46. A kerületbeli közuti járatok útjának hossza 3500 kilométer. Az összes táviróvonalak hossza 2817 kilométer; az összes vezetékek száma 86, s ezek összes hossza 11415 kilométer, beleértve a vasuti vezetékeket is.

A pénzforgalom az egész igazgatósági kerületben 1894-ben 208 millió 879 ezer forintra rugott és a tiszta felesleg 359,878 forintot tett ki. Az igazgatósági személyek által elintézett ügyek száma 1894-ben 13782 volt.

Postaigazgató.

Az igazgatóság élén 1890. január hava óta *Bene Róbert* királyi tanácsos, posta- és távirdaigazgató áll.

Posta- és táviró-
állomások
Abauj-Torna
vármegyében.

Abauj-Torna vármegye területén összesen 70 hivatal működött; ezek közül 7 hivatalnál táviró van berendezve, azonkívül 19 vasuti táviró van működésben. A 70 posta, illetőleg posta- és táviróhivatal kézbesítési kerületébe összesen 188 község, 61 puszta, 10 major, 22 tanya és 20 telep tartozik. Átlag 2082 főre jut egy postahivatal. Telefon-berendezés 6 van. A postatakarékpénztári teendők végzésével valamennyi megyebeli postahivatal van meg bízva. A kezelést 70 postamester, 40 postakiadó és 5 hivatali kisegítő látja el; míg a postaszállításra és kézbesítésre 75 postaküldönöz alkalmaztatik. A postamesterek közül 52 van megbízva szállítási teendőkkel; a szállítás teljesítésére 28 kocsijárat és 28 gyalogjárat van berendezve; a gyalogjáratok naponta összesen 46-szor, a kocsi- és karrioljáratok naponta összesen 55-ször közlekednek. — A szállításra 39 ló használtatott. Az állami táviróhivatalokba 7 állami és 1 vasuti vezetők van bekapcsolva; a bekapcsolt irógépek száma 7.

Az 1894. évben a vármegye területén fekvő postahivatalokhoz 541,200 bérmentes és bérmentetlen levél, 262,960 levelező-lap, 169,480 nyomtatvány és áruminta, 193,720 portomentes egyszerű és ajánlott levél, 57,240 dijköteles ajánlott levél, 1020 utánvételes levél, továbbá: 57,660 csomag, 16,580 pénzeslevél (a csomagok és pénzeslevelek között 5680 portomentes) érkezett. A kifizetett utalványok darabszáma 44,904, a kifizetett összeg 1.494,976 frt. — Postai megbízás 942 darab érkezett, távirat pedig 11,082 drb.

Feladatott: 69,380 dijköteles ajánlott levél, 240 utánvételes levél, 33,800 csomag 15,230 pénzeslevél (a csomagok és pénzeslevelek között 4920 portomentes), 8841 távirat 86,589 darab utalvány 2.092.855 forinittal. — A postatakarékpénztárba befizettetett 53,085 forint, visszafizettetett 42,410 forint; míg a cheque befizetések 967,570 forintot, a visszafizetések pedig 279,484 forintot tettek ki.

Abauj-Tornavármegye posta- és táviróhivatalainak 1894. évi összes jövedéki bevétele 69,356 forintra rugott, a jövedék tehát 14 év alatt megkétszereződött. — Viszonyítva a forgalmi adatokat a népesség számához, egy lakosra évenként átlag 4 levél és 13 lakosra átlag 1 távirat jut.

Posta és táviró
Kassán.

Kassa sz. kir. város területén 1894-ben 3 posta- és táviróhivatal és 2 postahivatal működött; ezek közül 4 kinstárilag, 1 pedig postamester által kezeltetik. A kassai posta- és táviróhivatalok kézbesítési kerületébe tartozik 11 község, 1 major és 1 tanya. A város területén 28 levélgyűjtőszekrény van elhelyezve és 28 magánüzlet van megbízva posta értékczikkek árusításával. Mind az öt hivatal postatakarékpénztári teendőkkel is foglalkozik; három azonkívül vasuti menetjegyeket is árusít. A városi posta- és táviróhivatal még tőzsdei árfolyamjelzéssel, meteorologiai értesítések közlésével és csapadékméréssel van megbízva. A kezelést 52 tiszt-

viselő látta el s ezenkívül alkalmazva volt 63 altiszt és szolgálta; utóbbiak közül 15 látja el a város területén a kézbesítési szolgálatot.

A táviróhivatalokba 26 állami és 3 vasuti vezeték van bekapcsolva; használatban van 3 Hughes gép, 2 Morse, 5 Siemens és 22 átalakított kékiró gép. A többi bekapcsolt készülékek száma 99. — Közlekedési akadály (villamesapás, egyéb zavar) 84 esetben fordult elő.

Forgalom.

A kézbesítő postahivatalokhoz érkezett 890,720 bérmentes és bérmentetlen levél, 349,280 levelező-lap, 187,760 nyomtatvány és áruminta, 262,620 portomentes egyszerű és ajánlott levél, 101,040 díjköteles ajánlott levél, 780 utánvételes levél, 107,100 csomag, 41,160 pénzeslevél (a csomagok és pénzeslevelek között 39,720 drb portomentes) 128,371 darab postautalvány három millió 564,533 forinttal és 2614 darab postai megbízás. Feladatott valamennyi posta- és táviróhivatalnál együttvéve: 110,840 díjköteles ajánlott levél, 300 utánvételes levél, 97,540 csomag, 25,520 pénzeslevél s végül 96,408 postautalvány három millió 661,101 forinttal. A postatakarékpénztárnál befizettetett 55,675 forint, visszafizettetett 41,879 forint; míg a cheque befizetések 1 810,943 forintra, a visszafizetések 996,590 forintra rugtak.

Távirat feladatott: 41 468 darab, érkezett 49,311 és közvetített 275,720 darab; a telefonon érkezett 172, továbbított 144 darab távirat. A kassai posta- és táviróhivatalok 1894. évi összes jövedéki bevétele 128,235 forintot tett ki.

A kassai posta- és táviróhivatalok forgalmi adatait viszonyítva a lakosság számához, az érkezett küldeményekből egy lakosra 23 levél, 9 levelezőlap, 5 nyomtatvány és áruminta, 3 ajánlott levél, 3 csomag és pénzeslevél, 3 utalvány és 1·3 távirat esik. A postajövedéki bevételekhez minden lakos átlag 3 frt 34 krral járult, míg Abauj-Torna vármegye területén egy lakosra 49 krajczár esik.

VASÚTI HID A HERNÁDON KASSA MELLETT.

ABAUJ-TORNA VÁRMEGYE VASÚTJAI.

Allamvasutak.
Budapest-kassai
vonal.

ABAUJ-TORNA vármegyét négy forgalomban levő vasutvonal szeli át; ezenkívül két vonal, a bódvavölgyi és a szerencs-hidasnémeti épülőfélben van. A magyar kir. államvasutak budapest-miskolcz-kassai fővonal, mely mint a volt tiszavidéki vasut 1860. aug. 14-én nyílt meg, Ongánál lép a vármegye területére, s onnan Kassáig folyvást a Hernád-völgyben, a folyó jobb oldalán, a csereháti hegység alatt halad, a folyó partjától 2—4 kilométernyi távolságban. Csak Garadnán felül közelíti meg a Hernádot; Szurdoknál egészen melléje kerül, de nem vágja át; Hidas-Németin túl ismét eltávolodik tőle 2—3 kilométernyire, míg közvetlenül Kassa alatt megint melléje kerül. A kassai pályaudvar előtt áthidalja a Hernád malomágát. A pálya tehát mindvégig egyszerű völgypálya; műtárgyainak száma 44; de köztük nincs megemlítésre méltó. Hossza a vármegye területén 80·456 kilométer. Állomásai: *Onga* megállóhely, *Szikszó*, *Halmaj*, *Csobád* (m. h.), *Forró-Encs*, *Garadna*, *Hidas-Németi*, *Abaujvár-Kenyhecz* (m. h.), *Csány*, *Bárcza*; végül Kassa, melyről már részletesen irtunk.

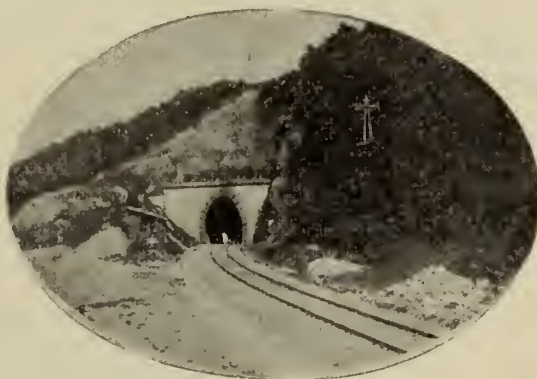
Legenyemi-
hályi-Kassa.

A m. kir. államvasutak másik vonala a legenyemihályi-kassai, mely az eperjes-tokaji heglánczot keresztülszelve, aránylag nagy emelkedésével, nemkülönbén a pályát környező változatos tájrészletek által az érdekesebb útvonalak közé sorolható. Bárczánál tér el a fővonaltól, melylyel Kassától fogva eddig egy pályatesten haladt, azután délkeletnek, egy három nyilásu, összesen 105 méter hosszú hidon átkel a Hernádon s a Tárca völgyébe ér. A Tárzát ismét egy három nyilásu, 105 méter hosszú hidon átmetszve, délre fordul a mislyei állomásig, hol közvetlenül az állomáson túl egy 35 méter nyilásu hidon a Ósva patakon átmenve, nagy kanyarodással a Kőszálhegy lejtőjén egyszerre ellenkező, észak-keleti irányt vesz. Elhaladva Garbócz-

Bogdány és Regete-Ruszka mellett, mialatt legnagyobb emelkedését eléri, megkerülvén a nagyszaláncai Várhegyet, feltárva a legszebb erdei tájak sűrűn váltakozó képeit, a szaláncai állomáson túl a Ronyva-völgybe ereszkedik és Kalsánál elhagyja a vármegyét. Legenye-Mihályinál a mező-laborez-sátoraljaujhelyi vonalhoz csatlakozik. Állomásai: *Széplak-Apáti, Alsó-Mislye, Nagy-Szalánca*. Hosszusága a vármegye területén 35·314 kilométer. Megnyílt 1873-ban.

A magyar kir. államvasutak kezelése alatt álló kassa-tornai helyi-érdekű vasut, melyet 1890-ben adtak át a forgalomnak, Bárczától indul ki, s délkeleti irányban Enyiczke mellett elhaladva, Nagy-Ida alá kanyarodik. Innen egyenes nyugati irányban szeli keresztül a Kanyapta-völgyet Tornáig. Állomásai Bárczán túl: *Enyiczke, Nagy-Ida, Csécs, Szepsi, Somodi, Torna*. Szepsinél egy 1894-ben elkészült szárnyvonal ágazik ki belőle, mely a felső Bódvavölgyön át Jászó és Jászóvár között Alsó-Meczenzéfig ér. Állomásai Szepsin túl: *Jászó, Pocsokaj, Alsó-Meczenzéf*. Hosszusága 15·431 kilométer. Ferencztelepnél egy 2·994 km. hosszú vonal ágazik ki belőle. Lucziabányáig; ez azonban csak teherszállításra szolgál. Az egész vasut hosszúsága tehát 53·739 kilométer. A kassa-tornai helyi-érdekű vasut említett vonalainak mentén van a somodi kőszénbánya, a pocsokaji hámor, a uciatelepi vasércbánya, végül a meczenzéfi hámorok.

A most leírt vasutvonalak forgalmát a m. kir. államvasutak közlése szerint az 1894. évről a következőkben mutatjuk ki; megjegyezzük, hogy a személyforgalom kimutatása csupán a felszálló utasokra vonatkozik:

A TIHANYI ALAGUT.

Kassa-tornai vasut.

Forgalom.

Miskolcz-kassai vonal.

Állomások	Utasok	Szállított áruk mmászsákban
Csány	27,191	171,308
Forró-Enes	37,571	133,668
Garadna	11,690	37,344
Halma	12,288	143,734
Hidas-Németi	63,070	156,659
Onga	6,688	—,—
Szikszó	45,069	147,284

Legenyemihályi-kassai vonal.

Alsó-Mislye	32,861	40,580
Nagy-Szalánca	20,819	100,479

Kassa-tornai helyi-érdekű vasut.

Bárcza m. h.	1,350	—,—
Csécs	8,440	9,765
Enyiczke	7,467	3,328

Allomások	Utások	Szállított áruk mmázsákban
Jászó	5,328	2,123
Kassa	35,734	45,019
Lucziabánya	—,—	2,898
Meczenzéf	5,797	94,241
Nagy-Ida	15,256	14,368
Pocskaj	—,—	31,778
Somodi	3,176	7,920
Szepsi	16,952	132,171
Torna	12,600	48,403

A kassa-oderbergi vasutnak csak rövid vonalrésze van a vármegyében. Athidalván Kassánál a Hernádot, ennek balpartján halad tovább; Tihany-nál alagutba fut be s ezentúl még Sáros vármegyét éri. Erről a vasutról a Kassa városának vasuti forgalmát tárgyaló fejezetben szoltunk bővebben.

A még ki nem épült vasutak közül a szerencs-kassai, Abauj-Szántónál lép a megyébe és a Hernád balpartján Kér, Vizsoly, Göncz-Ruszká, Göncz helységek mellett elhaladva, Hidas-Németinél találkozik a magyar államvasutak vonalával. A bódvavölgyi vasut a nevezett folyó völgyében Tornától kiindulva, a borsodmegyei Sajó-Esegnél találkozik a miskolcz-füleki vonallal.

ABAUJ-TORNA VÁRMEGYE PÉNZINTÉZETEI.

ABAUJ-TORNA vármegye fejlett ipari és kereskedelmi élete, a megye minden részében létesített pénzüintézeteket, a melyek karöltve az egész megyére, sőt azon túl is kiterjeszkedő kassai pénzüintézetekkel, a hazai viszonyokhoz képest teljesen kielégítő mértékben felelnek meg a feladatuknak. A megye területén levő részvénytársulati pénzüintézetek mind újabb alapítások és a legrégibbet, a Tornai takarékpénztárt is csak 1869-ben alapították kassai inieziatívára, a város és környék birtokosai és kereskedői, míg a többiek nagyrészt a hetvenes években, 1870—1872-ben, keletkeztek.

Pénzüintézetek
alapítása.

A megyében levő pénzüintézetek alaptőkái, mint az alábbi táblázatból kitűnik, 60—100,000 frt között váltakoznak s csak egy, a Csereháti takarékpénztár bir kisebb (30,000 frt) alaptőkével.

A szövetkezeti eszme a megyében csak lassan hódított tért, s a kassaiakat nem számítva, ma is csak három hitelszövetkezet van a megye területén.

Pénzüintézetek
állapota.

Az Abauj-Torna vármegyei pénzüintézetek jelenlegi helyzetét mutatja az alábbi összeállítás :

	Alaptőke	Tartalék	Váltótárca	Egyéb kölesön	Betét	Osztalék
Tornai takarékpénztár	60,000	21,278	482,308	21,500	322,365	12%
Abauj-szántói „	80,000	102,524	612,694	107,779	553,679	0%
Csereháti „	30,000	29,745	273,681	286,939	484,424	14o o
Abauj szepsi „	75,000	23,807	549,269	70,758	440,926	16%
Szikszói hitelintézet	100,000	8,296	390,604	7,779	125,916	12o o
Abauj-szikszói takarékp.	60,000	24,796	432,765	6,871	114,101	20o/0
Gönczi „	80,000	4,648	318,649	78,865	192,850	20o o

A megyében — Kassán kívül — levő pénzüintézetek közül az alapítási sorrend szerint első a

Tornai takarékpénztár a mely 1869-ben alakult és jelenleg 60,000 frt alaptőke mellett mintegy 22,000 frt tartalékalappal, majdnem fél millió frtnyi váltótárczával, 20,000 frt előlegkölesönállományyal és 300,000 frton felüli betéttel bir. Az intézet, mely egyrke a megye legnagyobb hitelforrásainak 10—12% osztalékot fizet.

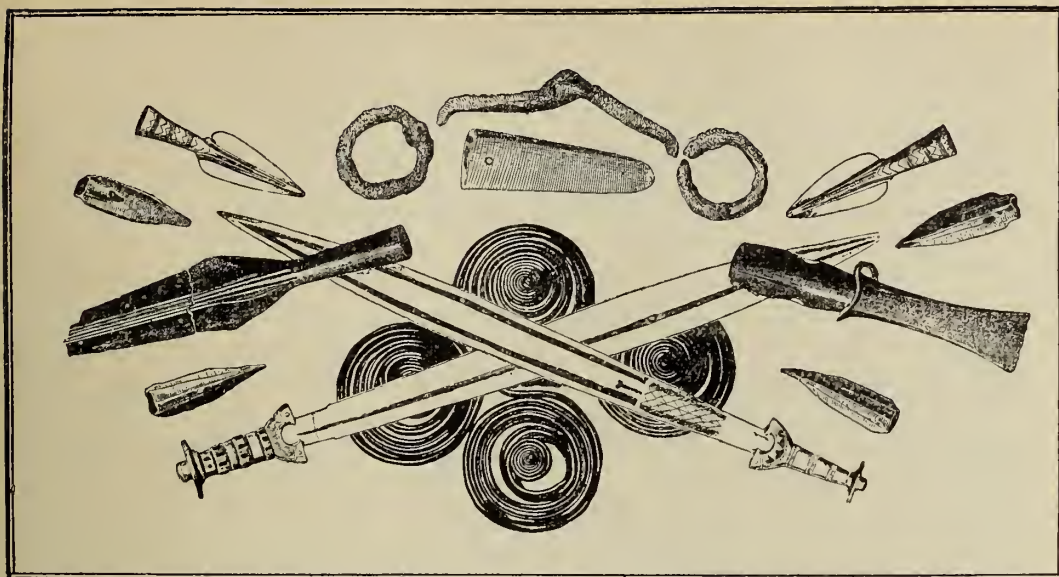
Tornai takarékpénztár.

Az *Abauj-szántói takarékpénztár* mint *részvénytársaság* 1870-ben alakult 80,000 frt alaptőkével; tartalékalapjai meghaladják a 100,000 frtot, betétállománya 550,000, váltótárczája 600,000, kölesön-állománya 110,000 frtot tesz ki; az intézet továbbá 160,000 frt értékpapir-vagyon felett rendelkezik. Az intézet 14—16% osztalékot fizetett az utolsó években; 1895-ben azonban az abauj-szántói gőzmalomrészvénytársaság csődjénél szenvedett veszte-

Abauj-szántói
takarékpénztár.

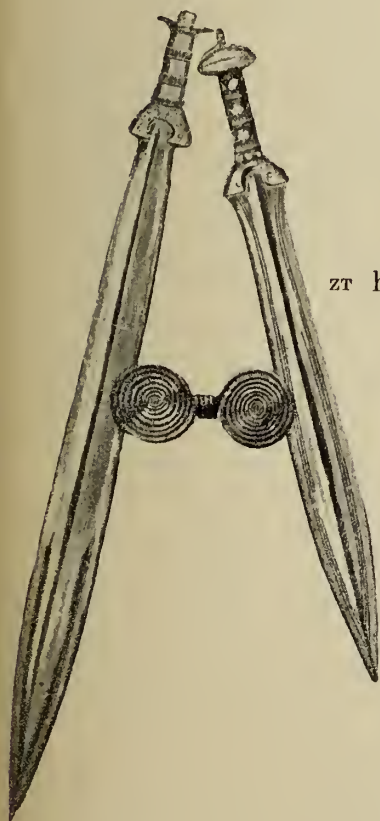
- ségei az ez évi nyereséget jórészt felemésztették. — Gazdagság tekintetében ez intézeteknek aránylag semmiben sem áll mögötte a
- Csereháti takarékpénztár. *Csereháti takarékpénztár (Alsó-Meczenzéf)*, mely 30,000 frt alaptőkével 1870-ben alakult. Tartalékai 30,000, betét-állománya 480,000, váltó-tárczája 275,000, jelzálogkölesön-állománya 270,000 frtot tesz ki s átlagos osztaléka 14—16%-ra rug. — Ugyan e sorrendbe állítható az
- Abauj-szepsi takarékpénztár. *Abauj-szepsi takarékpénztár és zálogintézet* (alakult 1872.), melynek alaptőkéje 75,000, tartalékalapja 25,000, betét-állománya 440,000, váltó- és kötvénytárczája több mint 600,000 frtot tesz s osztaléka 14—16%-ra rug.
- Abauj-sziksói takarékpénztár. Abauj-Sziksó két pénzügyintézete közül az *Abauj-sziksói takarékpénztár mint részvénytársaság*, mely 1872-ben alakult, 80,000 frt alaptőke és mintegy 25,000 frt tartalékok mellett 200,000 frton felüli betétállományt és 430,000 frtos váltótárczát mutat fel s e forgalom mellett átlag 20% osztalékot fizet
- Sziksói hitelintézet. részvényeseinek, míg az 1892-ben alakult *sziksói hitelintézet mint részvénytársaság* 100,000 frt alaptőkével és 9,000 frt tartalékalappal bir; betétei 125,000 frtra rúgnak, váltótárczája pedig mintegy 400,000 frtra. Ez utóbbi pénzügyintézet osztaléka átlag 12%.
- Gönczi takarékpénztár. A *gönczi takarékpénztár* (alakult 1872-ben) 80,000 forint alaptőkével és 5000 frt tartalékalappal bir; váltótárczája 300,000, jelzálogkölesön-állománya 60,000 frt felé emelkedik, míg betétjei 200,000 frtra rúgnak; az osztalék 16—20%.
- Hitelszövetkezetek. A megyében levő három hitelszövetkezet, névszerint a *Hollóháza községi hitelszövetkezet* (alakult 1892-ben), a *Gagy-bátori községi hitelszövetkezet* (alakult 1894-ben) és *Pálháza községi hitelszövetkezet* (alakult 1894-ben) korlátolt forgalommal bírnak és a helyi jelentőségen nem emelkednek felül.
- Kamat. A *kamatlábviszonyok* a megye területén, mint Kassán, aránylag elég kedvezők; a betét-kamatláb 4—5%, a váltókölesönök kamatlába 5½—8%.

ABAUJ-TORNAVÁRMEGYEI LELETEK.

ABAUJ-TORNA VÁRMEGYE ŐSTÖRTÉNETE.

zt hitték sok ideig, hogy a mai Abauj-Tornavármegye még a honfoglalás idejében is lakatlan rengeteg volt. E véleményt az időközben fölfedezett emlékek megzáfolták, lakóiról azonban, a kiket a tudomány praehistorikus népeknek nevez, még csak szóhagyomány sem maradt fenn, nem azért, mintha történetük nem lett volna, de mert irott emlékek nem szólnak róluk. Hogy ezek mégis itt éltek és Abauj-Tornavármegye hegyes-völgyes talaján hosszú időig tanyáztak, azt azon kő-agyag- és csonteszközök bizonyítják, melyeket hébe-korba vet föl a földből a szántó-vető ekéje, vagy a tudós kutató kapája.

Az ősrégészeti tudomány ugynevezett *paleolith* lakója, ki a maitól nagyban különböző éghajlati és földrajzi viszonyok közt együtt élt a rég kiveszett mamuttal, barlangi hiénával, barlangi medvével s az északi sarkvidékre vonult rén szarvassal és más, ma már ismeretlen állatokkal, Magyarország területére nem hatolt be. Abauj-Tornavármegyében sincs semmi nyoma s ha nincs is kizárva a lehetősége, alig remélhető, hogy a még kifürkészetlen barlangjaink valamelyikében ilyenre találjon a kutató.

Neolithkor. Annál nagyobb azon emlékek száma, melyeket a régészeti tudomány *neolithkorinak* — újabb kőkor, a csiszolt kőeszközök korszaka — nevez s a melyek már a jelenlegi geológiai korszakból, a mostani állat- és növényvilág kifejlődésének idejéből valók. E korszaki emlékek ezernyi számban kerülnek napfényre Abauj-Tornavármegye talajából, az őskori telepekből és a földvárakból s ez emlékek jelentékeny száma egyszersmind a nagyszámu lakosság kritériumául szolgál.

Népvándorlás
kora.

A legrégebbi korokban is — akár csak a népvándorlás korában — a folyók iránya szabott az embernek terjeszkedési határt s irányt. A folyók szolgáltak tehát itt is a vándornépek útjának irányadóul. Ezen elvet szem előtt tartva, tudjuk, hol keressük s hol találhatjuk meg az emberi kultúra legelső nyomait. Kétségtelen, hogy a postglacial-korszak vizeinek lefolyása után a Hernád folyó partjai nem állottak oly alacsonyan, miként azok mai nap szemlélhetők s hogy a folyammeder kiterjedése egészen ama domblánczok párkányzatáig ért föl, melyek keretként övezik e folyót egész futásában, miért is könnyen megérthető, hogy a neolithkori ember itt-élésének legrégebbi emlékeit a dombok magaslatain s a dombhátak lejtőin találjuk föl.

Mielőtt e telepek részletezésébe fognánk, alkossunk egy általános képet Abauj-Torna vármegye neolithkori emberének lakási, társadalmi és életviszonyai felől. A föld megőrizte számunkra ez ősemberek kőszerszámait, agyagedényeit, fegyvereit s háztartási eszközeit, melyekből elég kimerítő képet alkothatunk a történelemelőtti ember szokásai s életmódja felől.

Földvárak.

Lakóhelyeik színhelyéül mindig folyó- vagy patakmenti területeket használtak föl. Nagy tapintatra s ügyességre vallanak az ugynevezett *földvárak* megválasztásában, miket leginkább hegyhátak kiálló, két oldalt szabadon s meredeken végződő s a hegylánczozal csak egy oldalról összefüggő hegyfokokon helyeztek el. A földvárak természetalkotta előnyeit a maga céljára ügyesen ki tudta szemelni a kőkori ember s hogy aztán teljesen s minden oldalról hozzáférhetetlenné tegye azokat, a kevésbbé lejtős oldalakon mély árkokat vont, az árkok fölé magas, sokszor rengeteg munkát követelő földsánczot emelt, csupán csak egy nyílást — kaput — hagyván azon. A hegyfokok meredek oldalait, mert ezek ugy sem voltak megközelíthetők, vagy éppen nem, vagy csak alacsony földsánczozal kerítette s pontosan szeméi előtt tartotta azt a középkorban is divó stratégiai elvet, hogy a feljárt földváraiba jobb kéz felől essék.

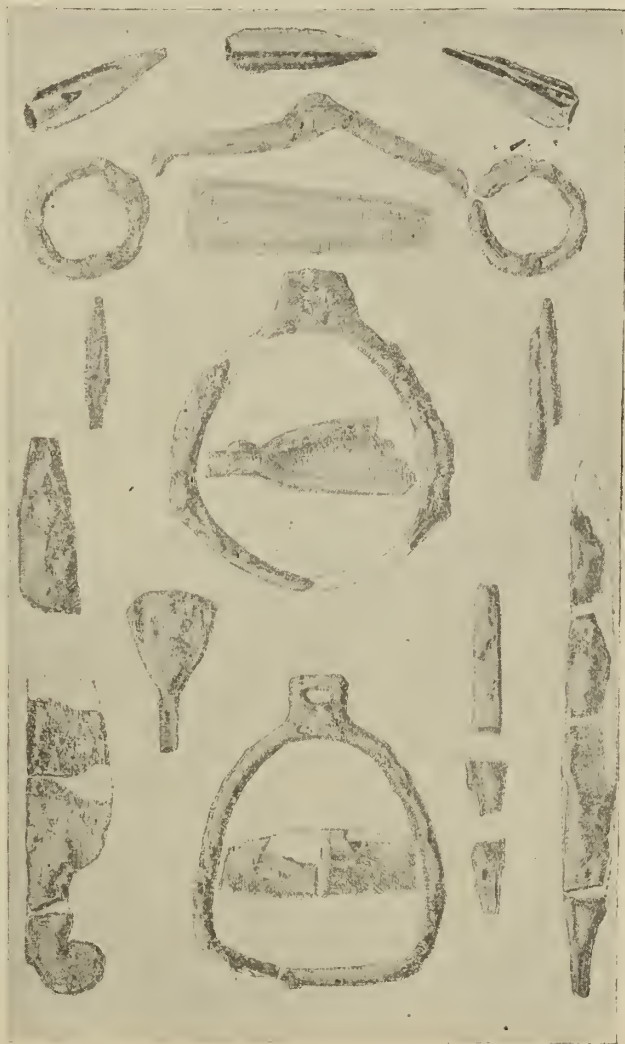
E földvárak, t. i. a melyeknek sánczolásai pusztán földmunkákból állanak, tekinthetők a neolithkori ember legrégebbi mentsvárainul. Már valamivel fiatalabbak azok, a melyeknél a sánczokat kiklopszszerűen egymásra halmozott kövekből szerkesztették; miután e korszakban az ember a mész és homok keverékének használatát még nem ismerte. Az említett falak minden ragasztóanyag nélkül vannak készítve, legföljebb rózsével és szalmával átgurtt agyag képezi összekötő anyagukat, mit, hogy összeállóbb legyen, huzamos tüzelés segélyével keményre kiégettek.

Ez az erődítési rendszer csaknem valamennyi abauj-tornamegyei földvárnál ugyanaz. Mindenik földvárat egy dombhát alkotja, melynek alakja többnyire tojásdad; ez három oldalról meredeken esik le a völgybe, melynek tövében ott található a nélkülözhetetlen és sohasem hiányzó folyó vagy patak, s csak a negyedik oldal felől van a dombhátal összefüggésben. Nagyságuk különböző; a legnagyobb hossza mintegy 100 m., szélessége 60 m., a legkisebbé 25 m. és 14 m. A tojásdad sík volt a földvár tulajdonképeni alapterülete, melynek vagy körsáncza volt a meredek partok felé

avagy scarpírozott függőleges terrasszával óriási lépesőhöz hasonló karimászerű bevágást viselt. A terrasszon belül foglalt helyet a szárazon rakott kőfal, ezen belül pedig állottak a neolithkori ember méhkasalaku kalyibái, melyeket a következőképen készítettek: a földvár talajába köralakban gyermekkar vastagságu, frissen vágott, tehát hajlítható faágakat szúrtak le s ezeknek felső vékonyabb végeit esomóba kötötték s az így keletkezett kúp alakú vessző-vázat agyaggal vastagon betapasztották s azután erős tűzzel kiégették. Őstelepeink legtöbbször nagy mennyiségben szedhetni oly kiégett agyagtapaszt-töredékeket, melyekbe a kunyhónak vessző- s ágfonásu fala homoruan van lenyomva; sőt előfordul oly töredék is, melyen a tapasztó kéz nyoma kivehető. E nyomok arról tanuskodnak, hogy e kalyibákat készítő emberek aránylag kiskezű s vékonyujjú fajhoz tartoztak.

Neolithkori ember lakása.

A földvárak talajában tűz- és hamurétegek között rendszerint nagyon vastag és túlnagy edényekhez tartozó töredékeket találunk. Az ilyen, gyakran egy hektoliter űrtartalmu edények viz- és magtartókul szolgáltak s különösen oly esetekben volt fontos szerepük, a midőn egy-egy törzs vagy társaság, ellenséges törzsek által megtámadtatva, földsánczai közé menekült és ott hosszabb ideig volt kénytelen tanyázni. Mert béke és nyugalom idején a neolithkori ember sátrát a patakok s folyók mellett terülő rónákon ütötte föl; silány kő- és faeszközeivel megművelte a földet, gabnane-műeket, lent természetett vadászott, a folyókban pedig esont-horgai segélyével ha-

A MONAJI LELET.

lat fogott és e barátságos rónát, árnyas ligeteket főképen akkor hagyá oda, ha ellenséges nép ütött rája, hogy szerzett javaitól megrabolja. Ilyenkor a földvár aljában elszórt telepeken lakó családok a mentsvár sánczai között kerestek s találtak menedéket, melyet ostrom esetén egyesült erővel meg is védelmeztek, a sánczokból nyilakat lövöldözvén s kötömböket gurítván az ostromló ellenség sorai közé.

Köeszközök.

A csiszolt köeszközök korszakában tehát Abauj-Torna vármegye földje megtelepedett, a nomádélettel felhagyott s attól elszokott népek lakóhelyéül

szolgált. S hogy e népek nemesak társasan, hanem huzamosan is tartózkodtak telepeiken, azt az azokban található vastag tüzelőpadok és vastag hamurétegek bizonyítják.

Hogy a gabonát s annak fajtáit művelték, a telepeken található elszenesedett magvak igazolják; hogy lent természetek s ennek háncsából szövetet készítettek, bizonyítják az agyag-orsónehezékek s az, hogy sokszor találunk oly edénytöredékeket, melyeknek falára durva szövet van lenyomva.

Kultura
nyomai.

Állati bőrökből álló ruházatjához tehát már a lenből durván s kezdetleges módon megszőtt vászon is hozzájárult; ebből lehettek készítve nyári sátraik is, míg a telet dombok meredekebb oldalába vájt földalatti kunyhóikban, vagy a főntebb említett méhkas alakú kalyibáikban töltötték.

Neolithkorikak
tápláléka.

A neolithkori ember táplálékát elejtett vadak husa képezte; e mellett szerette a halat, a madarakat s megette házi állatját, húséges kísérőjét is: a kutyát. Ezeknek csontjaival sűrűn találkozunk a tüzelő padok hamujában s hogy a csontvelő is kedvencz eledelét képezte, tanúsítja az, hogy a velőt tartalmazó csontok vagy hosszában felhasítva, vagy apró darabokra törve találhatóak. Gabbaneműekkel is táplálkozott, melyeket lapos trachit-kövekből álló őrlőkövein egy kisebb s rendszeren henger alakú kővel durván őrlött meg s az így nyert daraszerű lisztből kenyeret sütött. Megette a folyami kagylót (*Unio pictorum*) is, melynek teknőit (békateknő) sokszor halomszámra lehet egyik-másik telepen megtalálni.

Fegyverek.

Védő s támadó fegyvereinek anyaga tisztán kő volt. Legjobban szerette e ezélra az obszidiánt és tűzkövet, de felhasználta a kvarczok minden válfaját, a mely útjába akadt s itt akadt bőven, mert a tokaj-hegyaljai eruptív hegység ide érő nyulványai sok obszidiánt, kvarczitot, trachitot és egyéb használható kőzetet szolgáltatottak. E kövekből pattantás által nyílhegyeket, késpengéket s lándzsákat formált, melyeket esiszolatlanul hagyott; kőkalapácsait, fejszéit és vésőit azonban már gondosan kiesísztolta s a mi fő és jellemző, a két elsőt nyéllyukkal látta el s azok kifűrásában nagy ügyességet tanúsított. E kőeszközökön kívül használt még csontból készített árt, horgot, tűt, kanalat s különösen a bordacsontokból alakított simító-kést agyagedényeinek kiesísztolására; de a szarvasagancs-eszközök, melyek különösen a nagy magyar alföld praehistorikus telepeit jellemzik, csak gyéribben fordulnak elő nálunk.

Edények.

Edényeit agyagból készítette, melybe vastag homokot hintett; a fazekas-korongot még nem ismervén, csak szabadkézzel alakítá azokat, gyakran egy hektoliternyi űrtartalmára szabván s aztán tűzben erősen kiégeté. Ha ezífrázottak is ezek az edények, falaik csupán vízszintes, függőleges és ferde vonalak bekarczolásával készült ékítményt mutatnak; a körvonal és a spirál még ismeretlenek e korban s csak a következő bronzkorszakban lépnek föl.

Családjához ragaszkodott és gyermekeit szerethette a neolithkori ember, mert a telepek tüzelőhelyein sokszor lehet találni apró agyagedényeket s agyagból durván alakított apró állatalakokat, melyek játékszernél egyébre alig szolgálhattak. Szerette a piperét is, mert őstelepeinken nagy mennyiségben találunk agyagból koczkaidomra, gömbölyűre vagy hengeralakúra kikészített átfűrt gyöngyöket, melyeket felfűzve a nyakon viseltek. Specialitása Abauj-Torna vármegyének a deveeseri, gyenge C alakban hengeralakúan meghajlított s egyik végén átlukasztott agyag-disz, de az átlukasztott állatfogak már gyakrabban fordulnak elő s így elég közönségesek.

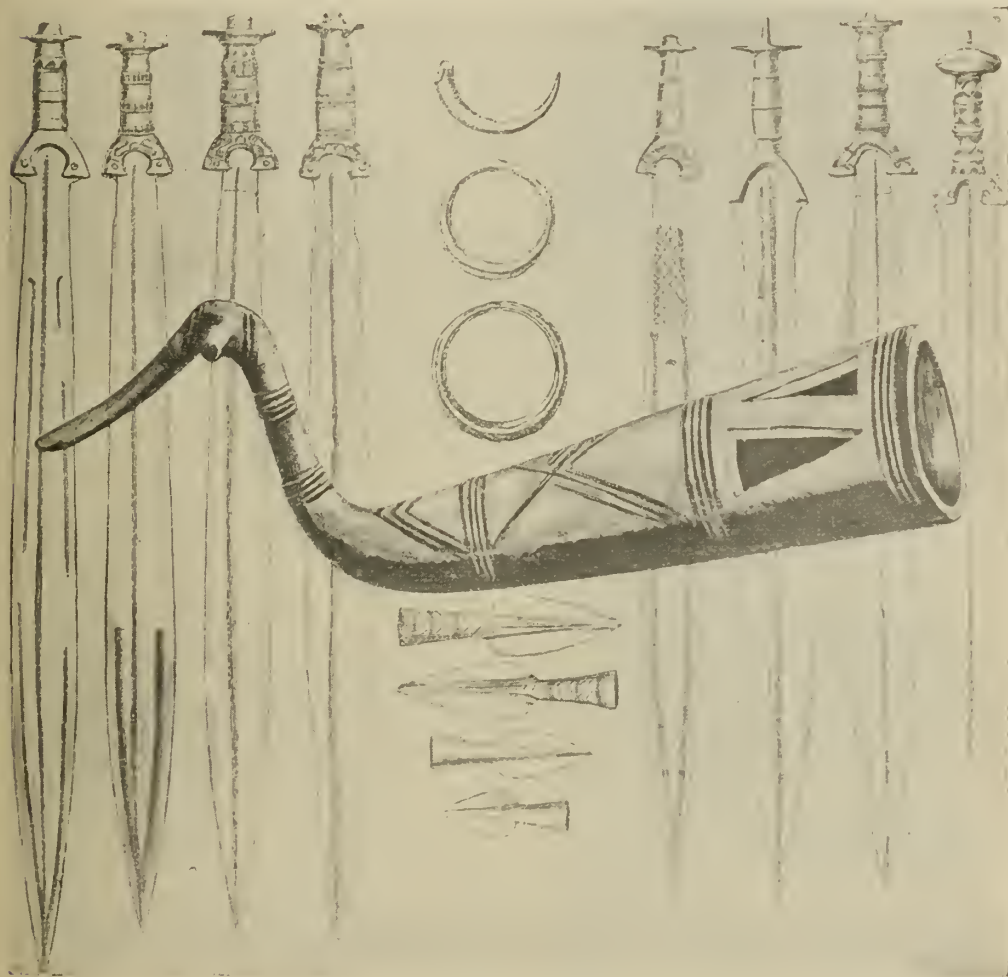
Abauj-Tornavármegye eddig fölfedezett neolithkori telepeinek száma

meghaladja a kétszázat. E telepek közül első sorban a földvárak kötik le figyelmünket. Eddig mindössze négy földvár ismeretes, u. m. a *felső-dobszai*, a *büdi*, *fügedi* s a *felső-vadászi* pogányvárak, melyek mind e korban keletkeztek.

Az első három a Hernádvölgyet két oldalt határoló dombhátak ki-magasló pontjain fekszik, az utolsó pedig a Cserehát egyik szűk völgyében.

A *dobszait* a nép ma is „Várdomb“-nak hívta s közvetlenül a falu fölött emelkedik. Kulturrétegeiben nevezetes a megszenesedett buzaréteg 2-6 méter mélységben a föld színe alatt; föltte négyszer simitották be a földvár lakói a felhalmozódott hulladékokat agyaggal. A talált megszenesedett

Dobszai föld-
vár.

A ZSUJTAI LELET.

magvak között megkülönböztethető volt: a közönséges és az ős-buza, az alakor, a csupasz árpa s néhány szem lenese. Eszközei közül említést érdemelnek az őrlőkövek, orsófejek, szűrőedény-töredékek, aganes, csákányok, aganeskalapácsok s apróbb esont- és kőeszközök.

A *hernád büdi* földvár a falu és Gibárt helység között nyugatról keletre vonuló „Gata“ nevű völgy legmagasabb pontját képezi. Fensikjáról kőeszközök, aganesrészletek, obszidiánok, aganeskalapácsok, kova-eszközök, orsókarikák, agyagkanál, esonttű stb. kerültek ki. A földvár környékén terül el az ugynevezett s fentebb is érintett Gata, melynek vizmosásos partoldaliban oly nagyszámu lelet található, hogy méltán nevezhető e telep

Hernád-büdi
földvár.

Abauj-Torna vármegye egyik legkiterjedtebb és leggazdagabb praehistorikus lelőhelyének, melynek leletei az obszidián és csonteszközöktől a vaskardokig terjedő kort felölelik.

Fügedi
pogányvár.

A *felső-fügedi* pogányvár a falu északi határában egy rétlapályból kiemelkedő dombon, melyet a köznép *Várdomb*-nak nevez, terül el. Mintegy 200 m. kiterjedésű fensíkja egész terjedelmében kulturréteggel van borítva. Nevezetes itt az unio-teknő; egyéb leletei: őrlő és zúzókövek, kunyhó-

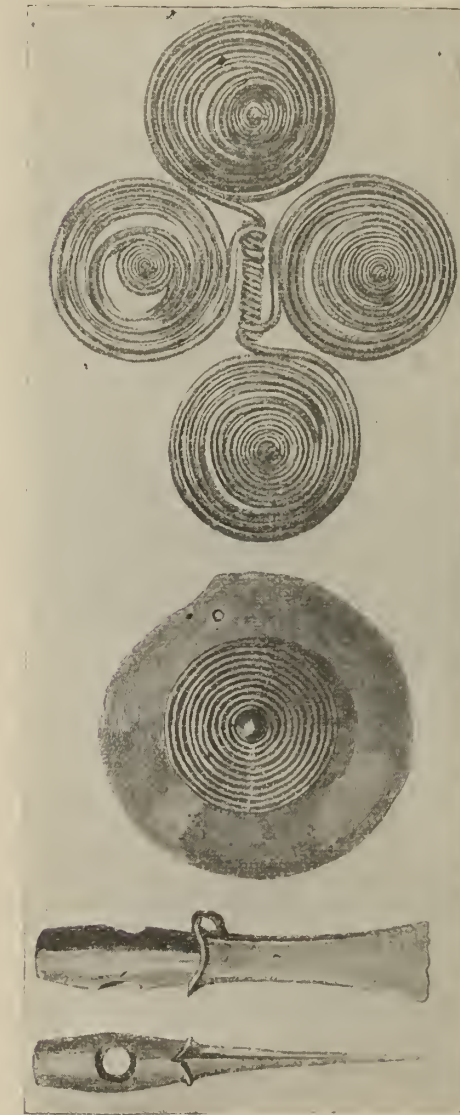
tapaszok, karimájuknál átfurt agyagedénytöredékek s apró kőeszközök.

A *felső-vadászi* földvár, a falutól délre eső hegyhát lejtőin terül el. Agyagedényeinek töredékei szerfölött durvák s csupán napon vannak szárítva; kőeszközei közül említést érdemel egy szerpentinből készített esiszolt kőbalta és egy szerpentin kőgyalunak töredéke.

Az erődítés nélküli neolith-kori telepek között az *apáti* és *aranyosi* azért érdemel említést, mert e kettő képezi a megyének legrégebb őstelepét. A *devecseri* a megye legérdekesebb praehistorikus lelőhelyeihez tartozik. A kőkori eszközök egész muzeuma telhék ki e telep kulturrétegeiből, mely eszközök anyagát az innét 15 kilométernyi távolságra eső Hegyalja vidékéről szerezték be a lakosok.

A *korláti* őstelep, mely a hegy-ségben fekvő *Ravasz-lyuk*-tól északra eső hegygerinczen terül el, valóságos kőeszköz-gyárt képez, minthogy itt bőven terem a kova s mindazon kőnem, melyekből a neolithkori ember fegyvereit és eszközeit készíté.

Ugyanczt mondhatjuk a *szántói völgyről* is, mely ezen időben nagy területen s huzamos ideig lakott volt. A lakosok bőven találtak itt obszidiánt, trachitot s a város határában eddig felfedezett 17 telep közül 15 tartalmaz ezekből előállított eszközöket, névszerint: őrlőköveket, esiszolt baltákat, obszidián-, achát- s karneol-szilánkokat,

A FELSŐ-DOBSZAI LELET.

nucleusokat, kova-kalapácsokat, nyílhegyeket, késeket, kovagömböket, agyagból pedig edénytöredékeket, orsónehezékeket, agyagkupákat s gulákat s végre átfurt agneskalapácsokat s egyéb fajta csonteszközöket. Úgy látszik, e telep szolgáltatta a vármegye egyéb és oly telepei számára az anyagot, a hol az feltalálható nem volt, tehát mintegy raktárul szolgált, honnét messze járó földekre valószínűleg eserekereskedés által jutott el a kőanyag.

Sirok.

A neolithkori ember halottait összezsugorított ülő, később összezsugorított fekvő helyzetben a földbe temeté el. Kedvencz s életében

nélkülözhetetlen fegyvereit és szerszámaikat melléje helyezé, hogy a túlvilágon hasznát vehesse e szerszámoknak. A tetem fölé dombot emeltek, mely annál nagyobb volt, mennél nagyobb tiszteletnek örvendett az illető életében.

Ilyen neolithkori temetkezési halmok, melyek az őskori ember mauzoleumaiként tekinthetők, bőséges számmal fordulnak elő Abauj-Torna vármegye területén és leginkább magas hegyhátakra vannak építve. Mindössze csak nyolezat tártak föl, vagy bolygattak meg közülök s ezeknek fele bizonyult kőkorszakinak.

Az *apáti* halomban a csontváz fejjel délnek, arczczal nyugatnak fordítva, összezsugorított helyzetben feküdt, a csipőcsontok tájékán durván pattantott obszidián-szilánkot tartalmazott mellékletül.

A *selybi* halom magassága másfél métert tett; a váz dél-északi irányban ülő s összezsugorított helyzetben feküdt benne, arczczal nyugatnak fordulva. Régisége mellett tanuskodik egyrészt összezsugorított vázának ülő helyzete, másrészt a mellékletek teljes hiánya; nagy halom rakásával tüntették itt ki a halottat, de kegyeleti emléket nem helyeztek melléje. Ezekenkivül felbontatlan — korra nézve tehát meghatározhatatlan — halmok vannak Szt.-Istvánban, Baksán, Gibárton, Buzitán, a kétyi tetőn, Litkán, Ujfaluban, Enyiezken, Aba-Pusztán, Bölzsén, Tomoron, Bereten stb., a melyek még a szakértő archeológusát várják.

A csiszolt kőeszközök korszakára meggyénkben is a *bronz* használata következik, melynek epocháját fényes emlékek örökítik meg.

E korszak a bronz használatától vette nevét, vagyis azon ötvénytől, mely keveréke a vörösréznek és ónnak, miáltal az keményebb, szívósabb, mint akár a réz, s a mi fő: edzhető lesz.

A bronzkori ember inkább a völgyek aljába huzódott telepeivel. Okát ennek a fém ismeretében, tehát a védelem intenzivebb mivoltában s az ebből eredő személyes bátorság s közbiztonság fokozottabb mértékében kell keresnünk. Lakását rőzséből font s agyaggal betapasztott állandó házak képezték; marhatenyésztésből, de főleg földművelésből élt s voltak háziállatai is, u. m.: kutyája, szarvasmarhája, disznaja és juha. Ruháját gyapjuból szőtte, de használta e ezélra a vásznat is. Edényeit, a neolithkori ember példájára, agyagból, vékony falura készítette, de a fazekas-korong ismeretével még ő sem birt. A bronzkori edények gyakran vannak ellátva körkörös, dudoros és esigavonalalaku díszítéssel, a mi jellemző e korra.

A bronzkori leletek közül Abauj-Torna vármegyében is ugyanazok a típusok fordulnak elő, a melyek Magyarországot e tekintetben jellemzik; találtak kardokat, u. n. karvédeket, fibulákat, csákányokat, szekerezéket, tokos vésőket, pitykéket, sodrony-tekereseket, hajtűket, esüngő díszeket stb. A bronz mellett az arany is előfordul, melyet valószínűleg Erdélyből nyer-

Bronzkor.

A BUZITAI LELET.

Leletek.

tek, mert ez az a halvány, ezüsttel kevert elektrum, a minő ott szokott előfordulni. Ezt ékszerek készítésére használták.

A kardok szokott típusától elüt egy Zsujtán talált bronzkard, mert a szokott korongos markolat-végtag helyett mandula-idomot mutat; sajátos egy kacsanyak idomu bronztárgy is ugyaninnét, mely talán kocsirúdnak befejező részét képezte; végre említést érdemel egy bronzkalapács, mely szokatlan alakjában a vésőt és kalapácsot egyesíti. E három tárgy képezi a megye bronzkori specialitását.

A bronzkorszak elején a neolith-korszakban szokásban levő temetkezési mód volt alkalmazásban; később, úgy tetszik, a kor közepén, vagy második felében, a holttesteket elégették, a máglya körül halotti tort ültek s miután a hulla hamvait összeszedték, ezt hamvvederbe — urnába — tevén, csekély mélységre a földbe temették s föléje halmot emeltek, melynek anyagába a tornál használt edények összetörött darabjait is beépítették. A halott hamvaihoz kegyeleti mellékleteket helyeztek: egy bronztűt, kést vagy fibulát, vagy csak egy kovaszilánkot, orsógot, vagy obszidián nyílhegyet, néha még ezt sem.

Letét kincsek.

Az Abauj-Torna vármegye területén előforduló bronzleletek két csoportba oszthatók, u. m. letétkincsleletek és szórványos leletek; ugynevezett kereskedelmi lelet nem fordult még elő ezen a területen, de öntő-műhely maradványaira már találtak *Felső-Dobszán*. A letét-kincsleletek előfordulását vallásos kultusszal hozzák kapcsolatba s valószínű, hogy ezek elását azért eszközlék, hogy azokat az isteneknek ajánlják fel. A szórványos leletek minden rendszer nélkül, egyedül a véletlen közreműködésével történnek; az öntőműhely maradványa azonban amellettt tanuskodik, hogy a bronzkori ember eltörött eszközét nem vetette el, hanem a töredéket félretette, míg a feléje kerülő s az ilyesmi holmit összevásárló vagy kicserélő vándor bronzműves azt helyben össze nem olvasztotta. A legfontosabb leletek sorába a *zsujtai* tartozik, mely a falutól egy kilométer távolságban cső *Ortvány* nevű dűlőnek egyik meredek oldalából származik. A lelet tárgyai: 8 kard, 8 karperecz, 6 lándzsa és egy madárfejet ábrázoló rudvég.

Szórványos leletek.

A *hernád-büdi* bronztelep a földvár aljában, lejjebb a völgyben terül el; leletei közül egy 29 cm. hosszú bronztű érdemel említést.

Felső-dobszai telep.

Sokkal fontosabb ennél a *felső-dobszai* telep, mely a falu egész területére kiterjed; ez gazdag kincsesbányája lett a bronzkori leleteknek, mit országos nyilvános és magángyűjteményeink eléggé igazolnak. A fentebb említett öntő-műhely maradványa a következő tárgyakból áll: 3 drb dárda-csúcs, 9 drb hosszukás tekeres, 7 drb vastagabb tölesér, 21 drb kisebb tölesér, 35 drb boglár, 1 drb széles rézlemez, 2 drb hajtű, 9 drb apró rézszög, 2 drb hármasszög, 1 drb fémszög és 25 drb töredék, vagyis összesen: 115 drbból. Említésre méltó dobszai leletet képez még egy négyes korongos tekeres is, melyet a nemzeti muzeumban őriznek.

Lelőhelyek.

Előkelőbb bronzkori telepek az említetteken kívül még: Forró, Tornyos-Németi, Ináncs, Jászó, a szádélői völgy, Torna, Kérés, Tihany, Kéty, Korlát, Lengyelfalva, Felső-Mislye, Papi-pusztá, Pere, Préposd és Hernád-Kérés, Regécz, Nagy-Szaláncz, Szántó, Szemere, Deveser, Csobád, Csáj, Büttös, Buzita, Bologd, Bodókő, Beret, Szt.-István-Baksa, Abaujvár, Árka, Bakta, Szikszó, Tenger, Tomor, Ujfalu, Vily stb., melyeknek leletei a nemzeti muzeumban, Csoma József gyűjteményében Deveserben és Kassán, a Felsőmagyarországi muzeumban őriztetnek.

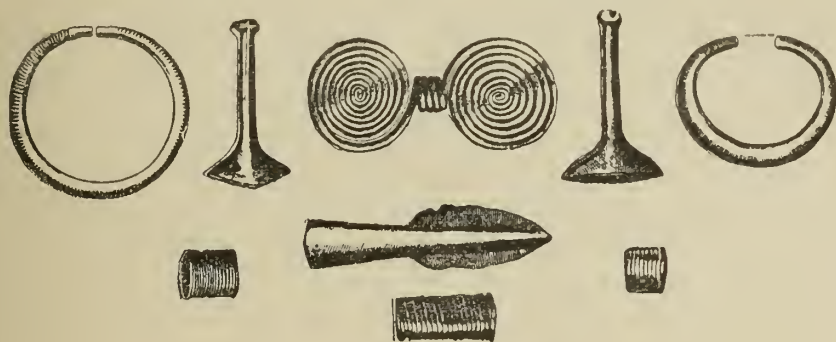
Vaskor.

A bronzkort követte a *vaskorszak*. Mint a kö-, úgy a bronzkorszaknak

sem szakadt egyszerre vége, de lassu, s mindenesetre hosszabb ideig tartó átmenetet képezett egyikből a másikba, sokszor a két fémet együtt használva úgy, hogy például a kardnak pengéje vasból, a markolata azonban még bronzból volt készítve. Ezt az átmeneti kort a régészeti tudomány „Hallstatti kor“ névvel jelöli, de határozottan megállapított leletünk e korszakból még nem fordult elő Abauj-Torna vármegye területén, bár több helyütt találtak bronztárgyakat vaseszközök társaságában és nagyon valószínű, hogy bronzleleteink egy része tulajdonkép ezen átmeneti korszakra tartozik.

A hallstatti korszakra következő ugynevezett La Tène-korszak már a történelmi idő kezdetére esik és egykoru a kelta faj hazánk területén való terjeszkedésével és megtelepedésével. Ez a korszak a Krisztus születését megelőző három-négy s a Krisztus születése utáni egy-két századot magában foglaló félezredévre terjed ki. Ezen időben a Kárpátok azon részében, mely a mai Abauj-Torna vármegyét is magában foglalja, Tacitus szerint (Germ. 43.) egy gall törzs, a bányaműveléssel, különösen vastermeléssel foglalkozó kotinok telepedtek meg, kik aztán a Krisztus születése körül egy időtájban nyugat és kelet felől terjeszkedő germán eredetű kvádok és

Hallstatti és
La Tène
korszak.

A HORVÁTI LELET.

ural altáji jazigok adófizetői lettek. Az ő emlékeik közé számíthatni azt az egyetlen hiteles *kelta* leletet, a Gata árokban nagy agyagedényben összehajtogatva talált vaskardot, mely valamelyest kiegyengetve a kassai muzeumban látható; e lelethez tartoznak még a jellemző vaskések, a kardhüvely pántjai, egy pajzsfogantyú, több esat s egy ezüsttel kivert lándzsa. E korszakból valók továbbá a *szent-istván-baksai* halmok, melyek a rómaiak Pannoniában való uralmával egykoruak s időszámításunk első szakába tehetők. Szakszerűen eszközölt felásatások e halmokban ezölöpökből alkotott sírkamrákat derítettek föl, a minők hazánk több helyén is előfordultak már s ez utóbbiak szerencsésebb leletei tájékoztattak bennünket azok kora felől. Bár Abauj-Torna vármegye területén szórányosan akadni római származású érmekre és tárgyakra, a rómaiak uralmáról itt e vidéken még sem lehet beszélni, mert bizonyos az, hogy e terület római provincia sohasem volt.

A rómaiak politikai és kulturális határa azonban Trajanus hódításai után, a Kr. u. II. században, midőn a magyarországi barbárok két leghatalmasabb népe, a kvádok és jazigok a birodalom „szövetségesei“ lettek, ezen vidékre is kiterjedt, sőt valószínű, hogy egyes gyarmatosok is letelepedtek a barbárok között. Tudjuk p., hogy a sárosszegyei dubniki opálbányákat ismerték és művelték a rómaiak.

A Kr. u. II. század utolsó harmadában megváltoztak e viszonyok. A cseh erdőktől a Dnyeperig a Kárpátok egész vonalán feltámadt a barbárság

a rómaiak ellen és a majdnem két évtizedig tartó háboruban a római hatalom visszaszorított a dunai vonal mögé. De egyszersmind eltűnnek a kotinok is, kikről az egykorú Dio Cassius írja, hogy e háborúk alatt teljesen kipusztultak.

Az egész Kárpát-menti vidéket most az Odera és Visztula forrásvidékén tanyázó ligiakból alakult germán törzsek szállják meg, a kik ezentúl vandal néven ismeretesek s egész az erdélyi Kárpátokig terjeszkednek.

Népvándorlás
kora.

Ezzel kezdetét vette hazánkban a népvándorlás zavaros kora, mely Abauj-Torna vármegye területén csekély és csak szórványos leletekben mutatkozik. Hosszabb lakottságról *Devecser* és *Encs* községek tanuskodnak, hol bütykös vassarkantyukat, kengyelvasakat találtak. Ide tartozik a legújabbán felfedezett *kassai telep* is, mely a leletek körülményei által fontos tényezőül szolgálhat a vármegye népvándorláskori történetének tisztázásánál, ha t. i. annak felásatása kellőképen eszközöltetni fog. A köztemetőben, mely a Kassa és Bárcza között húzódó domb északkeleti lejtőjén fekszik, sírásás közben körülbelül három, négy ember csontvázára bukkantak. A csontok mellett különböző tárgyak feküdtek, nevezetesen: egy fekete, agyagból készített, részben fényesre simított és zeg-zug vonalakkal ékesített füles edény, továbbá egy vaskésnek négy darabra esett rozsdáette töredéke, egy kerek, mellső lapján domborúan kiemelkedő, szaruból készített esatt, melynek peczke bronzból van, s végül egy ezüst fibula vagy ruhakapocs, mely teljesen egyező a bakodi, szabolesi és perjámosi leletek fibuláival. Ez a lelet korát is közelebről megállapítja. Mindezek a népvándorláskori germán fibulák kifejlődésének legkorábbi idomai közé tartoznak s így a kassai köztemető e telepéből származó leletek korát a III. század végétől a IV. század derekáig terjedő időbe tehetjük s az ezen időtájban itt tanyázó vandal-féle germánoknak tulajdoníthatjuk.

Kassai köz-
temető.

Népvándor-
láskori sírok.

A sírok ezidőben majdnem mind sorosak, azaz bizonyos rendszer szerint helyezték el. Az elégetés nyoma már csak ritkán fordul elő bennük. A vázakat kelet-nyugati irányban találjuk eltemetve, arczukkal a kelet felé fordítva. A nőhalottak mellé arany s ezüst fülbevalókat tettek, melyeket a dalmatinnak rekeszes befoglalása jellemez. A férfiak ebben a korban a csattot kezdik használni a fibula helyett s miután a kassai leletből egy fibula s egy csatt is került elő, valószínű, hogy férfi s női sírral van dolgunk s miután a sírásók itt még egyes kimeredező csontokat, lábszárakat stb. láttak a sárga agyagban, valószínű, hogy itt nem csupán egy-két váz, de egy egész népvándorláskori temető rejlik a föld mélyében. Ennek kiásatása rendkívül fontos dolog volna, de még a jövő teendője.

Monaji halom.

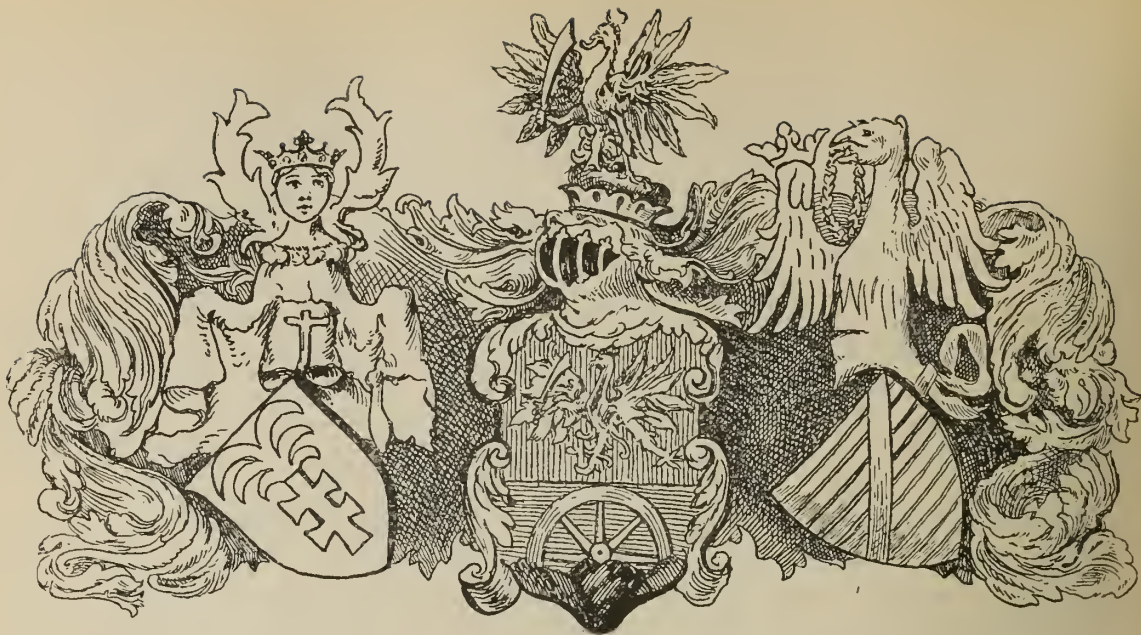
A kelta, római és népvándorláskori lelőhelyek a fentebb említetteken kívül csak néhány községre terjednek ki; ilyenek *Bakta*, a hol vaspántokkal összefoglalt durva mivű cserépedényt találtak; *Rásony*, melynek halmából vastárgyak, u. m. zabola, kengyel, stb. találtak; továbbá *Felső-Dobsza*, *Hernád-Büd*, *Préposd*, *Szemere*, *Jászó*, a *szádelői völgy*, *Ináncs* és a *monaji halom*, melylyel külön kell foglalkoznunk. A halom a berenesi szőlők délnyugati sarkánál a monaji gazdák legelőjén, a vendégi tetőtől Aszalóig húzódó domblánczolat egyik magaslatán terül el. Az ásás a halomból több csontvázat, kő, bronz és vas tárgyat hozott napfényre és világosan megjelölte a sorrendet, mely szerint a temetkezés végbe ment. Először a sír fenekét agyaggal simára kitapasztották, ott tüzet élesztettek és ebbe lövöldözték bele nyílaikat a sírt körülálló vitézek. Erről tanuskodik a sok félig s teljesen megolvadt bronznyílhegy, mely itt találtak. A tűz elalvása után

lerakott fagerendák által u. n. pallósirt alkottak s erre helyezték a halottakat, legtöbb esetben lovastól, teljes fegyverzetében. A nyílaknak tűzbe való belövődözése a hunszittya temetkezési szokásokhoz tartozott, a lóval való eltemetés pedig az ősmagyar temetkezési szokásra utal, melynek emlékeit hazánkban már számos helyen felfedezték. A szóban forgó halomban a csontvázakból csupán a koponya s egy alsó és felső karesont volt megtalálható; hiányzott a test többi része és a harezi paripa, a miből azt következtetjük, hogy e halom oly vitéz temetője, ki távol esatában esett el s kinek — a kor szokásai szerint — csupán fejét és mellső végtagjait hozták haza a csatából, hogy azt itt kellő tisztességgel eltemessék. E halom és leletei tehát azért fontosak reánk, mert *ősmagyar* temetkezési módot árul el. Régészeink egy része a monaji halomról úgy vélekedik, hogy ott két egymástól távol eső korszaknak emlékei maradtak fenn s csupán az elkorhadt faréteg fölött 5 cm-rel magasabban fekvő koponya csontmaradványai, kenyel, zabla, vaskés stb. tartoznak a honfoglalás korába. A mi ez alatt volt, az jóval régebben került a földbe. A sirfenék kikapasztását s a sirban való tűzrakást egyetlen egy ősmagyar temetkezésnél sem lehetett másutt konstatálni. Ép úgy különböznek a sir fenekén levő 6—12 cm. vastag szénrétegben talált háromszögű tokos nyílesuesok a honfoglaláskori leletek ismert nyíltipusától, mely levélidomu, hegyes szegben végződik s mindig vasból van. Olyan nyílesuesokat, minők a monajiak, az ókori szitttyák és Krisztus születése körül a szarmaták használtak, de már a kora népvándorláskori leletekben sem fordul elő. Ugy a temetkezés módja, a sirfenék kikapasztása és a sirban rakott tűz (a tor maradványa), mint a nyílesuesok idoma egyformán arra vall, hogy a halom alján, vagyis a honfoglalás koránál mintegy 20—25 centiméterrel mélyebben levő sir nem lehet későbbi a Kr. u. II—III. századnál s valószínűleg a jazigoktól származik.

Ősmagyar
temetkezés.

A KORLÁTI BRONZCSÁKÁNY.

BEBEK-CZIMER.

RÁKÓCZY-CZIMER.

GAGYI CZIMER.

ABAUJ-TORNA VÁRMEGYE TÖRTÉNETE.

MAI Abauj-Torna vármegye területének őstörténete, mint legtöbb őskori történet, a mesék, mondák és regék világában vész el.

A történetileg meg nem állapítható hagyomány szerint a mai Abauj vármegye területét a honfoglaláskor nemzetiségek szerint történt felosztás utján Ede és Edömér, a magyarokkal bejött kabar, mások szerint kún törzsfők kapták. E területen Anonymus

szerint Bors vezér már várat épített volna.

Hogy mely évben keletkezett a várispánság és alakult ki a megye (minthogy a vármegyék, mint közigazgatási területek az Árpádházi királyok első századában alig léteznek), azt határozottan nem tudhatjuk, az sem bizonyos, hogy az ujjvári várispánság mindjárt kezdetben létesült volna, midőn Szt. István a várrendszert megteremtette; szervezetéről sem tudhatunk tehát semmi határozottat. Hogy Ujjvár területe mennyire terjedt, arról még később is csak hézagos adataink vannak.

Abauj vármegyének multjáról a XVI. századig egyáltalában keveset tudunk; a tatárjárás előtti időből jóformán semmit. A vármegyei gyűlési jegyzőkönyvek csak az 1564-ik évtől fogva vannak meg s ami egyéb történelmi beesü iratok fennmaradtak, azok is hézagosak, miután a levéltár a századokon át tartó szétköltöztetés közben nagyrészt elkallódott. Ha mégis ily körülmények között Abaujvármegye történetéről az Árpádok korában

Várispánság.

Árpádok kora.

szólhatunk, ezt annak a jelentékeny szerepnek köszönhetjük, mely ennek a vármegyének a nemzet történetében kezdettől fogva jutott.

A már régebben létező Ujvár, mely az újabb történetkutatás megbízható föltevése szerint a kabar származású Aba Samunak, Szent István sógorának volt birtokában, a ki azt újra építé, akkor kezd szerepelni a történetben, midőn Aba Sámuel halála után az ismét trónra jutott Péterrel elégedetlen urak, a csanádi gyűlés határozata következtében, behivatták Endre és Levente hercegeket, Szár László fiait, kik orosz csapatok kíséretében jöttek az országba. A meghívók 1046-ban Abaujvárbán fogadták őket Vatha vezérlete alatt, a ki itt Endrét már a nemzet királyaként üdvözölte; feltételül tűzte ki azonban az ősi pogány vallás visszaállíthatását, a püspökök és papok leölethetését s az egyházak lerombolhatását. Minthogy a Péter által hűbérurnak elismert II. Henrik német császár ellen, az ország önállóságának megvédelmezése végett az egész nemzeti erőre szükség volt, Endre egyelőre közömbös állást foglalt el a vallási kérdésben, melynek következménye a keresztények, főleg a papok üldözése lőn, s e politikai természetű vallás-üldözésnek esett áldozatul, mint tudjuk, Szt. Gellért püspök is.

Az 1071-ik évben Fancisea nevű ispánjával találkozunk a vármegyének ki mint „Speculator seu comes de novo castro“ van említve.

Szent Lászlóról egy legenda él még ma is a vármegye népének ajkán. Midőn Salamon ellen, ki a Kuteszk vezérlete alatt álló kunokkal „Ung és Borsova“ megyékbe tört, hadait Abaujvármegyén keresztül vezette, seregét víz hiányában szomjuság gyötörvén, a Jászó és Debrőd községek között levő sziklás hegyekben kardjával a sziklából bő, üde vízű forrást fakasztott. Azon a helyen később templomot emeltek, mely hosszú időközön át híres bucsujáró hely volt. A templom e század elején pusztult el, romjainak még most is vannak maradványai s ott hevert a nagy szikladarab, a melyen Szt. László lovának lábnyomait látta a nép, mely a hegyet máiglan is Szt. László hegyének nevezi.

A XII. század elején fontossággal bírnak a vármegyére nézve azok az intézkedések, a melyek a provinciális gyűlésekről szólnak. (Provincia alatt nem érthetünk határozott területet, mert hol az egyházmegye, hol a vármegye területét jelzik e szóval a történelmi kútfők.) Kálmán király rendeleteinek I. könyve 2-ik fejezete szerint „évenként kétszer, u. m. Filep és Jakab apostolok napján és Mihálynap nyolezadnapján minden püspökségben gyűlés tartassék, melybe a megyei ispány, úgy a comesek és tisztviselő méltóságok és előkelők püspökeikhez menjenek; erre ha nem jönne mindenki pecséttel való hívás nélkül is a bíróság iránt vétkes leend.“ (Abauj vármegye, úgy mint az egész felső keleti Magyarország, akkoron az egri püspökség területéhez tartozott.)

Ezek a gyűlések Szt. László idejében csak a nem nemeseken bíraskodtak a meghatározott bűnvádi ügyekben, a nemesek fölött való bíraskodás a királyt s annak udvari főhivatalnokait, a nádort s annak helyettesét illette. Azonban Kálmán király, mint idézett rendelete is mutatja, már megtette az első lépést a főispáni hatóságnak a kivételes osztályok fölé való kiterjesztésére, mert ha a püspöki gyűlésen ezek közül valamelyik meg nem jelent, a megyei ispán bíraskodását ezekre nézve is illetékesnek rendeli, de a nemesség, hivatkozva ősi jogaira, a főispánok, várispánok és udvarbírák bíraskodása ellen tiltakozott, annak ellenállt s ellenében később az aranybulla több intézkedése által biztosítékot is szerzett. A megyei és várispánsági intézmény fejlődésére nagy fontossággal volt az a gyakorlat, mely

Aba Samu.

Szt. László.

XII. század.

Kálmán király törvényeiből kiviláglik hogy a király, a nádor és egyéb udvari főtisztek kíséretében meglátogatta a vármegyét, s az ezek területén tartott gyűléseken a felmerülő panaszokat a nádor által elintéztette.

Kálmán.

Álmos herezeg pártot ütvén bátyja, Kálmán király ellen, miután a megbocsátó királynak adott szavát megszegte, Boleszláv lengyel királyhoz szökött s tőle segítséget kért bátyja ellen.

Ezzel a csapattal, melyet a magyar elgületlenek szaporítottak, 1107-ben Abaujvárat bevette s ezzel Felső-Magyarország nagy részét hatalmába ejtve, bátyját trónvesztettnek nyilvánította. De csak addig maradt a helyzet ura, a míg Kálmán a vár alatt megjelent s megtette a készüléteket annak ostromára. Álmos újra bocsánatot kért és Kálmán ismét megadta azt neki.

1138-ban *Máté* nevű ispánnal, később 1173-ban pedig *Antal* nevezetűvel találkozunk, „Comes novae civitatis.“ (A „civitas“ itt már Abauj vármegyét jelenthette a várispánsággal együtt.)

II. Géza.

II. Géza uralkodása alatt történt, hogy *Belus* nádor a Szepességben és Ujvármegye részében németeket telepített le, tetemes kiváltságokkal ruházván fel őket, főleg azért, hogy az ekkor még nagyrészt sűrű rengeteggel borított néptelen vidéken az ipari kulturát megteremtsék.

II. Endre.

A JÁSZÓI VÁR RÉGI KÉPE.

Ily jövevények népesítették meg Kassátis és emeltek nemsokára virágzóvá.

Különböző forrásokban az 1198 és 1199-ik években *Dénes* nevű ispánnal, 1201-ben *Ech*, 1203-ban *Miklós*, 1205-ben pedig *Miklós* nádorral találkozunk a vármegye ispáni székében.

A szomorú emlékű II. Endre alatt, midőn a nemzetnek jogai védelmére a király esküvelét, az ügy-

nevezett „arany bullát“ kellett kiesikarnia, a nemzeti zendülésnek áldozatul esett Gertrudis királyné tragédiája csak annyiban érdeklő különösen Abaujvármegyét, hogy a trágédia egyik hőse, *Bánk*, 1205-től 1209-ig Abauj vármegye ispánja volt. Utána mint ispánok 1209. *Benedek* és még ez évben *Márton*, 1212-ben *Miklós bán* következtek, 1214-ben *Sándor*, utána 1216—1219-ig *Dénes tárnok*, később nádor volt Abauj vármegye ispánja, ugyanaz, akit Róbert esztergomi érsek kiátkozott, amire ez a pozsonyi prépost arczulütésével, a szepesi préposton és plébánoson végbevitt hatalmaskodásaival és egyéb üzelmével szolgált rá. 1220-ban *Benedek* Sámuel fia, 1222. *Márton*, Mihály fia és *Bánk*, 1223-ban már *Lőrincz*, 1230-ban *Péter* országbíró, 1232-ben ismét egy *Péter*, 1233-ban pedig *Theodorus* vannak említve írott emlékeinkben, mint ispánok.

Ujvár.
ispánjai.

Mint már említettük, Géza király kiskorusága alatt történt a németek betelepítése. 1219-ben tíz német települtekből álló faluval találkozunk a királyné abaujvármegyei birtokain, melynek lakói magukat a királyné németjeinek nevezték és később e század közepe táján Vizsoly névvel külön kerületet (Teutonica Reginalis) alkottak. E tíz falu: Felső-, Közép- és Al-Németi (a mai Hidasnémeti), Perény (Perneu), Göncz (Gunczy),

Királyné bir-
tokai.

Göncz-Ruszka (Uruzca), Vizsoly, Egyházas-Vizsoly (Igyházas-Visl), Czécze és Dobsza (Dubueya) voltak. De már 1217-ben is felmerülnek Petri, Gyanda, Tomor, Fel-Németi és Ruszka, — Gyanda kivételével még mai napig is létező községek.

Abaujvár is már 1217-ben a királyné birtokába jut. Abauj vármegyének legnagyobb része ez időben az uralkodóházé volt. 1232-ben nyeri II. Endrétől királyi adományképen Kún fia *Endre*, Bölzse helységet a hozzátartozó földekkel, amelyeket később, Belsey István fiai Illyés és János gróf Heymmel cserélnek el, az 1289-ben kelt és Mihály mester mislyei prépost és káptalanja által kiadott tanuságlevelével szerint. 1234-ben szintén így nyeri az Aba nemzetségéből származó *Demeter* mester a Pataujvárhoz tartozó, de Abauj vármegye területén fekvő szurdok-bényei várföldeket.

Az 1235-ik évben már Kér, Bärca és Nádasd községek említve vannak okleveleinkben. különösen Nádasd, melyet már Imre király az abaujvári várföldekből kiszakítván, magánbirtokul adományozott *Chépán* hívének, ki után fia Kompolth birta, ennek fiai pedig Hertwig és Herrik V. Istvántól 1265-ben új adomány-levelet nyernek. E falut „Zaka földje“ néven is hívták. 1283-ban Hertwig mint füleki várnagy és testvére Herrik új adomány-levéért folyamodnak IV. Lászlóhoz a végett, hogy a Nádasd név is, mint közhasználatu elnevezés benn foglaltassék az adomány-levében, nehogy ennek hiánya miatt jogaikban sérelmet szenvedjenek.

Abauj várának első tisztjei közül 1235. körül *Jordán* várnagyot, *Farkas* seregvezért, *Poson* és *Jakab* főhirdetőket ismerjük. Várbirtokok voltak 1249-ig Kaetio (Kéked-e, vagy mely község legyen ez, nem tudjuk) és Bocárd; 1255-ig Csány, 1258-ig Golop; 1262-ig Forró, Deveser, Fancsal, Göncz, Zsujta és Kéres; 1265-ig Nádasd; 1267-ig Enyiczke; 1270-ig Gönyü melyek a megjelölt években királyi adományozással mind magánbirtokba jutottak.

Abaujvár első tisztjei.

1241-ben Abauj vármegye földje is szenvedte a tatárjárás dülását. A szerencsétlen muhi esata után az üldözött, de megmenekült IV. Béla király *Forgács* András és János, *Kécsi* Detre, *Ernyei* szolga-győri várispán, *Don* és *Barnabás*, *Rugácsnak* — a vármegyében máig is kiterjedt Fáy-család ősapjának — fiai kísérik s a vitézség nemes önfeláldozásával vezetik át az abauji rengetegeken.

Tatárjárás.

IV. Béla.

Nagy-Bózsva községében a nép mondájában mai napig él IV. Béla király emléke, a ki egy kinyuló, majdnem magában álló és igen különös alakú, ma „Béla-kő“ nevet viselő sziklán megebédelt. Történeti hitelességű följegyzés természetesen nincs erről.

A király menekülésének útját pontosan nem lehet kimutatni, de a körülményekből következtetve, Borsodon és Tornán át futva, előbb Szádelő völgyének barlangja ad neki ideiglenes tanyát, a hol egyideig megpihent. A tatárok a jászói kolostort szintén felgyújtják s a tűz a falakkal együtt a szerzet adomány-leveleit is elpusztítja. IV. Béla a tatárok nyomában lévén, a Szepességen át Turóczba, majd Pozsonyba, végre Ausztrián át, Fridriktől kemény föltételekkel megsarczoltatva, Veglia szigetére menekült.

A tatárok kitakarodása után a visszatért király nem feledkezett meg azokról, a kik őt viszontagságában hűséggel szolgálták: Barnabásnak, Rugács fiának, aki futás közben a királynak átadta saját lovát, ő maga pedig a holttestek közé fekve menekült meg az üldöző tatároktól, továbbá Don vagy Domonkos testvérének 1245-ben a nagy kiterjedésű Fáy földjét aján-

dékozta; a jászói kolostor felépítését elősegíté, a konventet, melyet Kálmán herezeg IV. Béla öcsese alapított, kiváltságokkal látja el, 1255-ben Albert prépost kérelmére megújítja annak kiváltság-levelét, sőt a kolostor népeit kiveszi a megyei ispánság hatalma alól, konventbeli birót rendel, a községnek vásártartási jogot ad, de még új adományokkal is ellátja. 1261-ben a Hernád melletti Gecsével határos zsup-apáti földeket is a káptalannak adományozza, 1263-ban az egri káptalan által annak birtokába vezeteti. Ez a föld mai napig is a jászóvári premontrei rend tulajdonában van.

Az 1249-ik évben IV. Béla király a szinai telepéseknek ugyanazon kiváltságokat adja, amiben Kassát már részeltette, de azonfelül adományképen birtokukba juttatja a Kaettio és Boesárd nevű földeket, majd később 1255-ben a csányi várispánsági földeket is ezeknek adományozza.

Szina épp úgy mint Buzita német telepítvények. Szina 1232-ben részben még magánbirtok volt, betelepítése Buzitával együtt a tatárjárás után történt. Később a buzitaiak is a szinaiakkal azonos szabadalmakat kaptak, nemkülönb 1262-ben V. Istvántól, az ifjabb királytól a jászóvári konvent Precha (Perece) nevű földbirtokát, a melyért a konvent a várispánsági földet képező Kéres helységgel kárpótoltatott, de 1263-ban IV. Béla, János prépost panaszára, Perecét visszaadta.

Ugyanesak IV. Béla a muhi pusztai csatában való vitézségért Szirmay Raák fiainak Szántót adományozta, amit aztán V. István, minthogy Görgőhöz, Árpádházi királyaink kedvenc mulatóhelyéhez közel volt, a Tornán 1273-ban kelt adománylevelével Hetken földjével cserélt föl, mely Ugoesa megyében volt.

Ugyanesak V. István még mint ifjabb király adományozta Enyiezket János nevű háziiorvosának, kinek halála után Tekus fia, István kapja. Ettől hűtlensége miatt elvette a király és az abaujvári Izrad jobbágy atyafiaival, akié Enyiezke azelőtt volt, a birtokra nézve megegyezett, 1267-ben Pous mesternek és testvéreinek Domokosnak ajándékozta érdemeik jutalmául. 1289-ben már Pous mester Miklós nevű fiának kezére jut Enyiezke.

1262-ben Forró, Devecser, Fancesal, Göncz és Zsujta helységeket Aladár, a királyné tárnokmestere kapja adományul.

Egyházi élet.

Kassa város titkos levéltárából került adatok nyomán megemlítjük, hogy az abaujvári esperességnek 1240—1263-ig *Niger Eustachius* volt esperese. Az egyházi élet, mely szorosán összefüggött a közigazgatással, ebben az esperességben ez időtájt már nagy fejlettségről tanuskodik. Kassán már két, sőt valószínűleg három templom emelkedett; Jászó monostorát már említettük. Szakály községben 1263-ban szintén kolostor volt, Kótynek 1271-ben Szent Jánosról, Alnémetinek pedig Szt. Jakabról nevezett egyháza. Egyházas-Vizsoly és Egyházas-Ida elnevezések szintén a mellett bizonyítanak hogy e helységekben ez időtájt kiválóbb templomoknak kellett lenniök.

IV. Béla király uralkodása alatt *1246-ban Kínizsy Mihályról* és *Marchraudról* (Marchard?) *1263-ban Dávidról* és még ezen évben *Lörinczről*, 1266-ban *Benedekről* tesznek említést a történelmi források, mint Abaujvármegye, azaz „novum castrum“ ispánjairól.

Vármegye kialakulása.

A vármegye és várispánság fogalmának és területének megkülönböztetése most már határozottabb alakot ölt és IV. Béla uralkodásának vége felé a megkülönböztetést tudatosan használják. A várispánság ugyanis nem volt közkormányzati hatóság, hanem mint azt Botka Tivadar kifejtette, a király kezében központosított honvédelmi intézet, katonai szervezet. Mindazon földterületek, melyeken nemesek laktak, a megyéhez tartoztak, a várparancsnokságokhoz a vár népe: várkatonák, várőrök, várjobbágyok tartoztak. A

nemesség kényur volt nemesi fundusán, bírói joghatósággal ítelt udvari bírósága által jobbágyain, harezolni csak az ország határain belül, a király vezetése alatt tartozott; a várkatonaság a király hadserege és szolgája volt, a várispán, várnagy és más tisztviselők joghatósága alatt állott, földjét nem birta tulajdonjoggal, csak használhatta. Ezt a szerkezetet IV. Béla megzavarta azzal az intézkedésével, hogy a várkatonák egyes osztályait nemességre emelte, mert így a várispánságokban is keletkeztek nemesi birtokot képező földterületek s a birtokkal politikai jogok is járván, a várnépek a megyei rendek s az ekkortájt létesített és fontossá vált békebirák közé is bejutottak s élvezték a nemesség minden kiváltságát.

Ezzel az volt ezélya IV. Bélának, hogy a nemesség és a várkatonaság között levő ellentét megszűnjék, a két intézményt egygyé olvaszsa és megfelelő átalakítással a kormányzatra és honvédelemre alkalmasabbá tegye. És csakugyan IV. Béla király uralkodása utolsó szakában a két osztályt már együtt találjuk gyűlésezni s az önkormányzatnak határozott cselekvéseivel találkozunk a vármegyékben, amit a két osztály a gyakorlatban egymással megosztott. Ez időtáiban már a bűnösök fölötti fenytő bíraskodást nem az ambuláns udvarbirák, hanem a vármegye gyűlése kezdi gyakorolni, amely gyűléseken a jelen voltak egyenlő szavazattal birtak.

Ugyanesak Béla király domborítja ki a főispáni méltóság joghatóságát, aki az ő idejében lett a vármegyének fejevé, a királyi kormány képviselője, a királyi kormány és a vármegye nemes közönségének közvetítője.

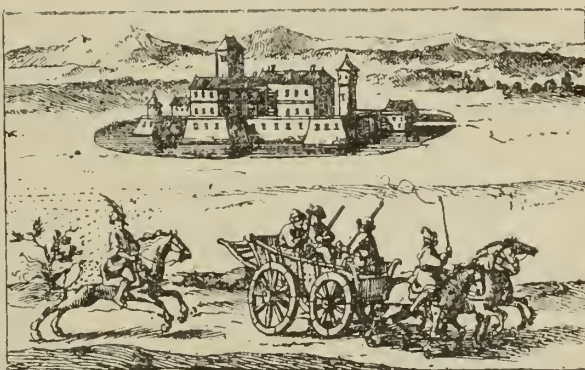
A vármegyéknek ezen újjászervezése maga után vonta a vármegyék területi rendezését is. Mint már említettük, az első századokban

az egyházi hatóság területe nagyrészt összeesett a közigazgatási területtel; a provincia novi castris kiterjedt Heves és Sáros vármegyékre is. A területrendezés következtében a „novum castrum“-ból Sáros, Aba és Heves vármegyék alakítottak és az ujonau szervezett Abauj vármegyének közigazgatási székhelyét — locus cathedralis — már Forró helységben találjuk, aminek oka különben az is lehet, hogy Abaujvárt a tatár a vármegye nagy részével együtt elpusztította.

A két koronás fő, IV. Béla és V. István, az apa és fiu közötti viszályok során az országnak egy része, melyben Abaujvármegye is benfoglaltatott, István uralma alá jutott. Egy abaujvármegyei birtok adott okot az 1262-ben újra kitört háborúra; V. István ugyanis lefoglalta több várral együtt Füzérvárát, ezt a regényes fekvésű sziklaerődöt, melyet a nővérenek Ratiszlav herezeg maesói bántól származó fia *Mihály* és *Béla* birtak.

A vizályt okozó vár azonban nemsokára urat eszerélt. 1270-ben *Demeter* és *Mihály* — Endre úr fia — nyerik adományul Füzér, Komlós, Nyíri, Kápolna, Teleki, Wereny, Ratka, Kanászfölde, Koyeha, Ders-Teleki és Biste falvakkal együtt, mely terület határául az Isra tó, Kalsa, Szaláncz, Szkáros, Abaujvár, Göncz és Vily faluk említettnek.

V. István adta ajándékul rövid uralkodása alatt Rozgonyt és Raást

A ROZGONYI VÁR RÉGI KÉPE.

Főispánság.

Renold főpohárnokmesternek, 1271-ben pedig *Forró*t *Miklós* országbírónak.

IV. László.

IV. László gyöngye kormányja alatt az egyes főurak hatalma veszedelmesen megnövekedett. Finta nádor, Szaláncz várának ura már V. István halála után meg akarta fosztani a kiskoru Lászlót trónjától s Magyarországot királyává a cseh Ottokárt választani, a kit egy évtized mulva IV. László magyar hadainak segítségével a habsburgi Rudolf vert tönkre. A mint a kiesapongó életbe merült IV. László, Fülöp pápai követet elfogatta, Finta nádor a királyt vetette fogságba, midőn egy kun nőnél mulatozott. Vasra verette s Lóránt erdélyi vajda őrizetére bizta. László király megszabadulván, 1281-ben Finta helyébe Németujvári Ivánt emelte a nádori méltóságba s Finta ellen hadat vezetett. Elfoglalta Gede várát, aztán megostromolta Szalánczot, majd Gönezt vívatta meg, mely szintén az Aba-nemzetség tulajdonához tartozott. Ezzel meg volt törve Finta hatalma. László király utolsó éveiben az ország zászlósai közt már nem fordulnak elő a Finták.

Az Aba nemzetség tulajdonába ment át 1276-ban Csákány, Bööd és Szina is, a mennyiben Eturuehnek birtokába került, a ki az Aba nemzetségekbeli Györgynek volt fia. Az Aba nemzetség az egyháznak is adott tekintélyes férfiakat; a belőle származó *Mihály* mestert mislyei prépostnak mondják az okiratok 1289-től 1292-ig. A mislyei prépostság már régebben alapított, valószínűleg kevésbé a tatárok kitakarodása után. 1286-ban a széplaki apátság is állott már; 1288-ban birtokai közt említik Olesvát és Olát.

A három utolsó Árpád-király alatt Abaujvármegye következő főispánjainak neve maradt fenn: 1272-ben *Ech*, 1288-tól 1291-ig *Péter*, 1298-ban *Péter*, Somosi György fia, az Aba nemzetségből, 1300-ban *Omode*, az Izták fia, 1301-ben *Salamon* jászói prépost.

Árpádház
kihálta után.

Az Árpádház kihaltát követő, huzamosabb ideig tartó trónversengés, pártoskodás és az ennek következtében beállott zavaros belállapotok alatt, a kényuri hajlamokkal bíró egyes főuraknak tág terük nyílt vagyonukat jogtalan foglalásokkal gyarapítani, és birtokaikon önkényuralmat gyakorolni.

Omode nádor, kinek ősi fészket a Gönezezel átellenben fekvő Amade vár képezte, abauji terjedelmes birtokait a szomszéd vármegyékben tett erőszakos foglalásokkal gyarapítván, Róbert Károlytól Kassa városát is adományul kapta a királylyá választásakor tett fontos szolgálatáért.

Kassa város történetéből tudjuk, hogy a lakosság fölzendült e miatt, midőn a birtokba vétel ezéljából megjelent; megölte, fiait pedig fogságba ejtette. Kassa és az Omode-fiuk közt Tamás esztergomi érsek és István veszprémi püspök egyességet hoztak létre, mely Kassát felszabadította az Omodék birtoklása alól. Az Omodék azonban megszegvén hűségesküjüket, Csák Máté pártjára állottak, a kinek hatalmát Róbert Károly a rozgonyi csatában törte meg 1312-ben, mely ütközetben Omode Miklós és Dávid is elesett. (Az ütközetet a hadtörténet fejezetében ismertetjük részletesen.)

Róbert
Károly.

A nyert esata után Róbert Károly a Gönez melletti hatalmas Amade várat földig leromboltatta. E várat az Aba-nemzetség ivadékához tartozó Omode comes építette a XIII. század utolsó évtizedeiben, a Gönez és Fouy község határában tornyosuló meredek sziklára. Ma csupán a romok némi maradványai láthatók a várból.

Csák Máté rozgonyi legyőzése után is fenntartotta hatalmát és

összeköttetéseit a felsőmagyarországi pártos urakkal és már 1314-ben ismét támadólag lépett föl; de Károly által több apró esatában megveretvén, az Omodékat, Cserepicket, Csobánkákat és Feketéket Abauj, Zemplén és Sáros vármegyékből kiűzte és javaikat elkobozta.

Róbert Károly.

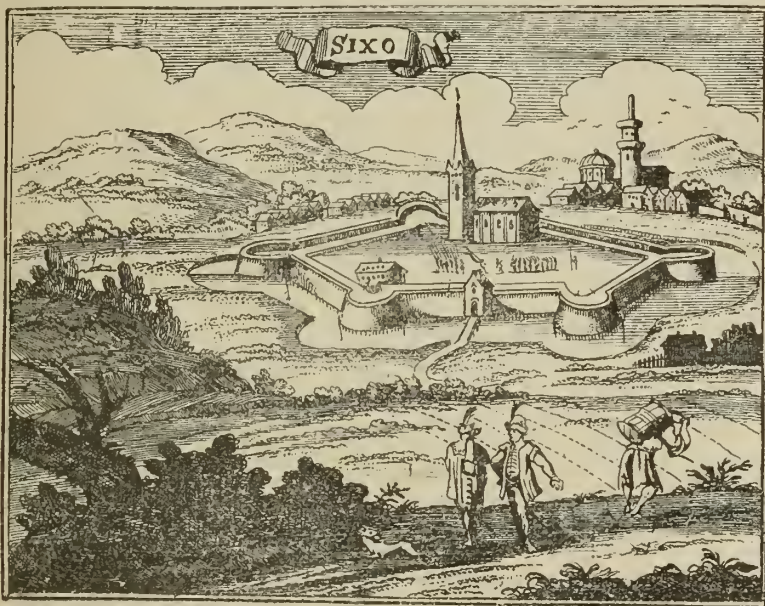
Róbert Károly, a ki Kassának először adott kiváltságokat, több oly nevezetes intézkedést tett, mely Abauj vármegyének javára vált. Ő szervezte a pénzverő kamarát s hozta be az állandó adózást, melyet akkor a kamara hasznának (*lucrum camerae*) neveztek.

A vármegyei közigazgatás és igazságszolgáltatás lényegesen módosult kormányja alatt.

Abszolutisztikus irányu intézkedéseit a vármegyék nem fogadták szívesen.

A mi a királynak a vármegyék rendszabályozására irányult rendeletéből töredékképen vagy más okiratokban való hivatkozások alakjában fenmaradt, azokból következőket tudhatjuk meg:

A megyék teljesen levetkőzik hadi jellegüket és teljesen polgárilag

SZIKSZÓ VÁRA.

szervezett megyei hatósági szerkezet áll elő, melynek feje a főispán, helyettese az általa kinevezett alispán, kinek az 1291. évi IV. t. cz. értelmében nemesnek kellett ugyan lenni, de ehhez nem ragaszkodtak, mert Róbert Károly idejében is Szepes és Pozsony vármegyék alispánjai nem tartoztak a nemesek közé. Más tekintetben a közélet terén demokratikus szellem és szabadelvűség nyilvánult.

Abaujvármegyének főispánjai közt találjuk a következőket: 1312-ben *Mich*, a *Mihály fia*, 1313—1327-ig *Drugeth Fülöp* nádor s egyszersmind Szepes vármegyének főispánja, 1327—1338-ig *Drugeth Villerm* nádor egyszersmind Borsodvármegyének főispánja. — Róbert Károly alatt találkozunk Abauj vármegye első alispánjával, a kit Péter néven említenek; a Máriaassy-levéltár nyomán tudhatjuk, hogy 1313-ban *István* nevű alispánja volt a vármegyének, 1414-ben ismét *István* (Anj. I. 339), ki valószínűleg azonos az előbbivel, 1315-ben *Mihály* 1316-ban *István*, 1318-ban *Beke* vagy *Benedek* (Anj. I. 470). 1323-ban *Péter* (Anj. I. 586), 1324-ben *Lukács* (Anj. II. 159), 1325-ben szintén *Lukács*, valamint 1327-ben s 1329-ben is; 1330-ban *János*.

Nagy Lajos tette szabad királyi várossá Kassát 1347-ben, melynek története ezentúl önállóan alakul. 1346-ban Abauj és Sáros vármegyék nemesége Kassán tartotta több napon át közgyűlését; *Poháros Péter* abaujvári

Nagy Lajos.

főispán távolléte alatt pedig a vármegyei igazságszolgáltatást is Kassára bizta Lajos király.

Zsigmond.

Zsigmond alatt, a közte és Ulászló lengyel király között 1412-ben kötött békeszerződésnek a határrablási kérdésekre vonatkozó pontja Abauj vármegyét is érdekli annyiban, hogy Magyarország részéről az Abaujvár, Szepes, Zemplén és Sáros vármegye főispánjai vannak megnevezve határ-birákul. — Az ugyanezen évben Zsigmond által elzálogosított 13 szepesi városról szóló záloglevélnek Perényi Péter is mint Abauj vármegye főispánja alá volt írva. Felső-Lindvai *Széchy* Péter özvegye Sára 1393-ban Zsigmond királynak esérébe adja *Ujvárt* és *Középnémetit* a vasvármegyebeli Körmendért. Az említett községek birtokát Perényi János szerzé meg később 1449-ben s azokat a nagyidai vár birtokához csatolta.

Adóösszeírás
1427-ből.

Zsigmond uralkodása idejéből 1427-ből maradt fenn egy adóösszeírás melyet Thallóczy Lajos közölt „A kamara hasznáról (Lucrum camerae)“ írt munkájában. Címe: „Registrum lucrí camerae Cassoviensis, Comitatus Abaujvariensis“ Abauj vármegye akkor Sáros, Heves, Borsod, Szepes és Zemplén vármegyékkel a kassa-szomolnoki kamaramegyéhez tartozott. A vármegye akkor négy járásra volt beosztva. Az 1. járás főhelyei voltak Nagy-Ida 91, Közép-Németi 71 portával. A 2. járás főhelyei: *Szepesi* 180, Jászó 70, Debrőd 51, A.-Meczenzéf 58, F.-Meczenzéf 28, Mindszent 20, Novaj 29 Rudnok 21, Petri 26 portával. A 3. járásban *Göncz* 190, *Szántó* 109, Vilmány 55, Arka 7, Ujfalva 40, Forró 51, Ruszka 52 portával. A 4.-ben: Szína 70 Mikóháza 33, Mizslye 41, N.-Szaláncz 25, Györke 51, Rozgony 25, Zsadány 36 portával. Egész Abaujvármegyében 5184 portát irtak össze, a mi az egész országnak $\frac{1}{38}$ -ad része volt, a kivetett adó 3100 forint 90 denár.

Zsigmond uralkodása alatt mutatkoztak először Abaujmegyében a cigányok.

Zsigmond
adományai.

A király 1387-ben kelt adománylevelével Somodi királyi faluját akkor országbíró Kapolyai Jánosnak és Dezső testvérének adja. — Ugyancsak Zsigmond király ad új adománylevelet 1413-ban Felső-Bárczai Illésnek Alsó- és Felső-Bárcza, Kisfalu, Tuzsa és Pere helységekben levő részbirtokaira. Bárczának északi részén a Miszla patak melletti dombon egykor vár állott, a minek azonban ma már nincs nyoma.

Zsigmond király 1430-ban Füzér várát és az ehhez tartozó uradalmaikat Perényi Péter fiainak, Jánosnak és Miklósnak adományozza. Azelőtt a vár a Drugethek kezén volt. A várbirtok egész századon át maradt a Perényiek birtokában.

Főispánok voltak Nagy Lajos, Mária és Zsigmond idejében: 1345-ben *Aladár* (Niphus) *Tamás*, 1345—1348-ig *Koch Péter*, 1352—1357-ig *Kapy Pohárnok Péter*, 1363. *Perényi Péter*, 1370-ben *Olnody Zular István*, 1390-ben *Bebek László* az *István* fia s ugyanezen évben *László* és *Ferencz*, *Pelsőczy Bebek István* a királyné főpohárnokmesterének fiai, 1401-ben *Gerzsey Pethő Janos*, 1412-ben *Palóczy Mátyus* nádor, 1412—1414-ig *Perényi Péter*, később országbíró. Alispánok: 1347-ben Péter, 1357-ben is Péter 1376-ban *Kisvárady Domokos*, *István* fia, 1390-ben *Belzsey Zunnyugh* Miklós, 1401-ben *Szinnyei Péter*, 1402-ben *Szóllady János*, 1411-ben *Lasztóczy Domokos*, 1412—21-ben *Hutkay Jakovnak* nevezett *János* és *Lasztóczy Domokos Antal* fia, 1424-ben *Lasztóczy János* és *Domokos*, 1430-ban *Chobády* és *Homonnay* (néhol *Homrogdy*) *András*, 1437-ben *Ladislaus de Zeche*, másképen *Gechey László*.

Midőn Albert halála után Ulászlót választották királyllyá, Kassával együtt Abauj vármegye is a Posthumus László pártjára állt. Ennek anyja Erzsébet, fia jogának védelmére a csehakat hozta Magyarországra, kiknek vezérére, *Giskra* Jánosra bizta Abauj vármegye kormányzását, s minthogy az Ulászló erejét a törökök részéről fenyegető veszély foglalkoztatta, Abauj és vele a felvidék több része *Giskra* kezén maradt, mivel 1443-ban fegyverszünetet kötött, meghagyván őt a megszállott megyék és városok birtokában, a melyeknek jövödelmeit is szedte.

Giskra.

Ulászló király uralkodása alatt Abauj vármegyének nem volt főispánja, hanem Giskra kormányozta; mint alispán pedig 1439-ben Gechey László van megnevezve.

Ulászló halála után az országnak hét egymástól független főkapitányságra történt felosztása alkalmával Abaujvármegye Kassa városával együtt Giskra János kormányzása alatt maradt, a ki az 1446-ik év országgyűlési határozat ellenére is, mely szerint ezen tisztségek szintén letendőek voltak, magát továbbra is László király főkapitányának nevezte s a felvidéki népet kegyetlenül serezholtta. A huszita vallást is ő hozta be Magyarországra és terjesztette el Abauj vármegyében. Giskra nagy számmal telepített le csehek a felvidékre; ezek az idők folyamán magukba olvasztották a honfoglalás kora óta itt lakott szláv lakosokat s lettek a mai tótoknak őseivé.

Abauj vármegye első ismert országos követei.

Abauj vármegye első követeit Figedi László, Thobach Tamás, Mérai Miklós és Dobsay János személyében ismerjük, a kik az 1447. év szeptember 14-én Budán tartott országgyűlésen részt vettek, a mikor Gara Lászlót az ország nádorává választották.

1449-ben országgyűlésileg határozták el Giskra megfélékezését, mi végből ellene Székely Tamás vezérlete alatt néhány banderium küldetett; de Giskra Somodi alatt megvervén őt, maga Székely Tamás is elesett. E győzelem után Giskra felépítette Szepesi vagy Moldova várát, mire ugyanezen évben az 1446-iki országgyűlés határozatához képest elrendeltetett Szepsinek és Semsei Frank László saeczi várának szétrombolása (ez azonban csak később történt meg), hogy ez is esetleg Giskra kezére jutván, ne vethesse meg még erősebben a lábát.

Szepesi.

Szepesi a legrégebb időben a király szekeresinek tanyája volt, villa curiferorum Regaliumnak neveztetett, honnan magyarul Zekeres falu volt a neve, lakói nagyobb részben a Géza király idejében betelepült szászokból álltak.

A tatárjárás alatt a falu népe a szomszéd helyekbeli szászokkal a Szepesség hegyes vidékére menekült és Szepes-Olasziban telepedett meg. A tatárok elvonultával visszatértek falujokba, melyet az ő nyelvükön Moldaunak neveztek. A szomszéd magyarok azonban, minthogy a Szepességről jöttek, szepesieknek nevezték őket, s így maradt a községben a Szepesi, majd rövidebben a Szepesi név. 1387-ben Zsigmond király a kapolyaiaknak adja adományképen s itt Szepesi mint királyi falu van említve.

Sacziát Zsigmond király 1426-ban ajándékozta Semsei Franknak, Szent-Lőrincz, Míslóka, valamint Pólyi, Enyiczke és Ruszka községekbeli részbirtokokkal, melyek a pólyi Chirke Péter jószágai voltak, de elődei közül Frank szepesi várnagy már 1285-ben Kun Lászlótól kapta adományképen Semsét. Zsigmond király 1397-ben pallosjoggal ajándékozta meg a Semseyeket minden jószágaikra.

1449-ben ismét véres harcok terül szolgál Abauj vármegye, midőn Giskra ellen maga Hunyady János vezet hadat és Szepesi várát megvíván, azt lerontatja. De Giskrának megtörése nem volt könnyű dolog, különösen a miatt, hogy az ország haderejét a törökök ellenében a déli részen kellett foglalkoztatni. Ez ösztönözte Hunyadyt is arra, hogy vele szerződésre lépjen, mely szerint Giskra a király nagykorúságáig a kezén lévő várakat és városokat megtartja.

Hunyady János.

A nagyidai várnak 1451-ben Modrár Pál volt a kapitánya, a Hunyadyháznak ez a kitűnő barátja, aki később Budán Hunyady fiaival együtt elfogatott és Bécsbe, majd Prágába vitetett.

A folytonos hadviselés az országos jövödelmeket felemésztvén, a már saját személyében uralkodó V. László király 1453-ban a főnemességtől és több vármegyétől, köztük Abaujtól is a vármegyei jobbágyok után egy-egy arany forint adót követelt, Abauj vármegye azonban megtagadta az adószolgáltatását.

V. László.

László király a jászói erődöt Thalafusz János visszamaradt cseh vezértől elvevén, Kassa városának adta át, egyuttal Abauj és Torna vármegyéket ez erőd fenntartásához való hozzájárulásra kötelezte.

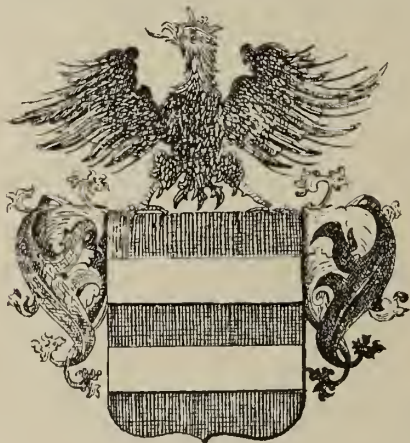
I. Mátyás.

A csehek hatalmát csak Mátyás király bírta megtörni. A csehek által megerősített Mislyét egyik vezére, Magyar Balázs 1458-ban megostromolta, majd az időközben ismét a csehek birtokába jutott Jászó várát szállta meg, miután ennek őrsége a vész elől megszökött.

A vármegye életében oly kiváló és őrszágos jelentőségű szerepet játszott Abaujvárat Mátyás király hanyatta szét 1461-ben, miután ennek határerősségi jelentősége megszűnt; a hely, a hol a vár állott, még ma is felismerhető azon magaslatban, melynek szabályos alakulata az emberi kezek munkáját első tekintetre felismerhetővé teszi.

Mátyás királynak 1462-ben sikerült Giskrát meghódoltni, amikor is ez a hatalma alatt állott felsőmagyarországi várakat átadta.

A saczai vár 1468-ban Abaujvárral egy sorsra jut, amennyiben azt tulajdonosa Semsei Frank László az 1446-iki országgyűlés rendelete daczára sem romboltatta szét, a végrehajtást Mátyás király Kassa városára bízta.

ABAUJ VÁRMEGYE RÉGI CZIMERE.

TORNA VÁRMEGYE RÉGI CZIMERE.

Szapolyai Imre szepesi örökös grófnak a törökök elleni hadi czélokra Mátyás király 1476-ban Abaujvármegye adójából 1000 arany forintot rendelt adatni. Mátyás királynak kisebb belvillongásokkal nyugtalanított erős kormányát Abauj vármegye története is jellemzi; Mátyás meg birt törni minden túlkapást és visszaélést. 1482-ben erős fenyegetések mellett hagyta meg a vármegye lakosságának, hogy egy forintba 100 fillérnél többet követelni vagy adni senki se merjen. Ez időtájt történt az is, hogy *Monelli* Bernát diósgyőri királyi várnagyot utasította, foglalja el Semse helységét és tartsa megszállva további rendelkezéséig. Semse urai ugyanis, Semsey László, János és Vilmos, — Kassa város, a király és jászói konvent embereit és családeit letartóztatták, bántalmazták és vagyonuktól megfosztották. A Perényi Miklós és István emberei által űzött rablások és erőszakoskodások miatt Kassa város panaszára az ügy megvizsgálásával a jászói konventet bízta meg a király, a ki 1483-ban Perényi Istvánt maga elé rendelte.

Főispánok voltak Mátyás alatt, 1446-ban *Rozgonyi* Rajnold, egyszermind Zemplén vármegye főispánja; 1484-ben *Ottopán* János. Alispánok pedig 1452-ben *Buzlay* Miklós, 1460-ban *Homrogdy* András és *Chobady* Gergely Antal, ugyancsak 1460-ban *Bárczay* András, 1462-ben *Pohárnok* István, 1464--1465-ben *Pohárnok* István, *Roskoványi* Tamás, *Bárczay*

András, 1469-ben *Bárczay* András, 1470—1471-ben *Sóóvári Sóós* István, 1471-ben *Buzlai* Miklós, 1476—1480-ban *Buzlay* Miklós és *Bárczay* János, 1481-ben *Kápolnay* Zsigmond és *Haday* Gergely 1482-ben *Bakthay* István, 1483-ban *Buzlay* Miklós és *Bárczay* János, 1485-ben *Buzlay* Miklós, *Czéczey* Bereczk, 1487—1489-ben *Kápolnay* Zsigmond és *Bakthay* István.

A vármegye levéltárának egyik legrégibb okmánya a Himy és Orosz család 1475-ben kelt osztálylevele.

Mátyás király alatt azonban a vármegyék s így Abauj vármegye is elveszti a IV. Béla és Róbert Károly alatt kifejtett demokratikus jellegét. A hatalmasabb főnemesség egészen kívül áll a vármegye hatósági körén, a nem nemes osztály pedig teljesen ki van zárva az önkormányzatból. Eképpen a megye a köznemesség várává lett. Az osztályérdek védelmének és terjesztési vágyának erőszakosságig menő tusája csak olyan nagy tehetőségű király alatt óvhatta meg az országot a nagyobb belháborútól és romlástól, mint a minő Mátyás király volt. Az utána következő gyöngye kormány meghozta a véres parasztlázadást és a török uralmat.

Mátyás halála után Ulászló választatván királylyá (e néven II-ik), öcsese *Albert* lengyel király, ki szintén követelte a trónt, Kassa alatt termett táborával, s miután már előzőleg Szent-András környékén 1490. június havában pár hétig tanyázott, a megyének Kassa körül fekvő vidékét sanyargatta. 1491-ben Ulászló és Zápolya István egyesült hadai láttára bátyjának békét ajánlott és azt a Kassa alatti táborban meg is kötötte. Ulászló a Kassára vezetett sereget Szikszón gyűjtötte össze.

De már 1492-ben *Albert* ismét megszállta Kassát, Szapolyai (Zápolya) István a Tárca folyó mellett megverte s az előbbi évben kötött béke megtartására kényszerítette őt; mindamellett *Albert* 1497-ben harmadszor is megszállta Kassát.

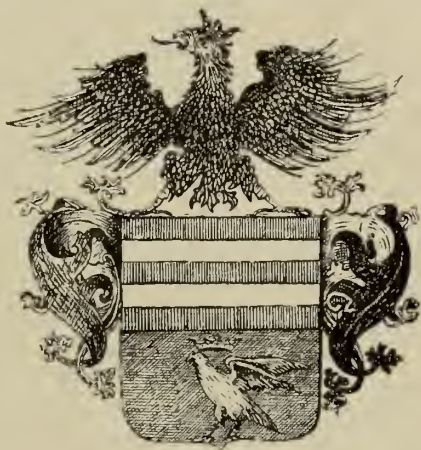
Ulászló Kassán 1494-ben az urakkal gyűlést tartott, a melyen minden jobbágytelekre egy arany forint adót vetett ki; a főurak és főpapok, akik ez adó kivetéséhez hozzájárultak, a maguk jobbágyait kivették az adó alól. Valószínűleg azért kisebb, még pedig jelentékenyen az összeirt porták száma, mint 1427-ben, mert az 1494-iki összeírás szerint Abaujvármegyében 3460 portát találtak. Ez a körülmény és az adónak, törvényesen egybehítt országgyűlésen kívül, tehát alkotmányellenes módon történt kivetése a vármegyékben nyugtalanságot, Erdélyben pedig lázadást támasztott.

1495-ben a hegyaljai szütretről hazatérő löceseiek, hogy kikerüljék az árumegállító joggal bíró Kassa városát, s ekképpen a vámfizetéstől megszabaduljanak, Jászónak vették utjokat. A kassaiak erről értesülvén, *Prechtel* Péter vezérlete alatt fegyveres polgárokat küldtek a löceseiek elé, akik N.-Bodollón a lovaikat etető löceseieket meglepték, s őket szekerestül lovasul Kassára hurezolták. A kassaiakat é tettükért 1497-ben a király Buzitai *Kardos* Cherubin, *Kányi* András és *Ruszkai* Pál által maga elé idézteték.

Az itt említett Buzitai *Kardos* Cherubint 1497-ben mint Buzita urát találjuk, kinek buzitai elődje Mátyás király egyik legjelesebb, vitéz hadvezére Buzitai Magyar Balázs volt, ki 1490-ben az *Albert* lengyel király és Ulászló közötti harcokban esett el, mint *Albert* híve.

Enyiczke községét szintén Ulászló adja királyi adományul 1500-ban

Albert Abauj vármegyében.

II. Ulászló.

ABAUJ-TORNA VÁRMEGYE ÚJ CZIMERE.

Rimaszécsi *Széchy* Lászlónak. Göncz-Ruszka község birtokába Ruszkai Kornis Benedeket 1496-ban ujonnan iktatják be; Ruszkai Kornis Miklós pedig göncz-ruszkai birtokrészéről Semsey László javára örökvallást tesz. Semseyt királyi adomány útján 1497-ben iktatják be. Ezen időtájról esik a pálosok monostorának alapítása Ruszkán, Kornis Boldizsár által. A pálosok a Borsó-hegy tövében emelik gyönyörű fekvésű épületüket.

A vármegyei igazságszolgáltatást még Nagy Lajos Kassa városára bizta. 1498-ban a nemesség a városi tanács biráskodása alól kivonatott és a vármegye s illetőleg a királyi személyenők bírósága alá helyeztetett. Az 1514-ik évben lezajlott Dózsa-féle pörlázadás egyik fővezére *Kecskés* Tamás abaujvármegyei aszalói származású ember volt.

Abauj vármegye
Ulászló ellen.

Az Ulászló erélytelensége által támadt szomorú viszonyok között a köznemesség vált az állam fenntartó elemévé. Ennek egyik bizonyítéka, hogy azt a szégyenletes békeszerződést, melyet a német császár Ulászlóval kötött, és a melyet az országnak ekkoron már kivált főnemessége, alig néhány kivételével, elfogadott, úgy az 1492-iki, mint az 1498-iki országgyűléseken a nemzet zömét képező köznemesség megbotránkozással utasította vissza. De fölemelte szavát a vármegyei gyűléseken is a törvénytelenések ellen; így mint tudjuk, Abaujvármegye tiltakozott Ulászlónak ama rendelete ellen, melyet 1494-ben a Kassára hirtelenében összehívott és esupán a főrendiekkel megtartott törvénytelen országgyűléssel adatott ki, hogy minden jobbágy-telek egy-egy arany forint adót fizessen. A hatalmában elbizakodott főnemesség túlkapásainak korlátozása végett történetek ugyan fontos törvényes intézkedések, mint az országtanács felállítása és ennek az országgyűléssel szemben való felelőssége; de a gyakorlatban egyiket sem fogantatosították, sőt az akkori zilált viszonyok közt fogantatosíthatók sem voltak.

Ulászló király egész uralkodása alatt, de azon túl is 1519-ig *Perényi Imre* nádor volt a vármegye főispánja, a kit *Perényi Péter* követett; alispánok 1482—1493-ig *Kápolnay Zsigmond* és *Baksay István*, 1495-ben *Rátkay István*, 1497-ben *Kápolnay Zsigmond*, 1498-ban *Tomory István*, 1499-ben *Kápolnay Zsigmond* és *Tomory István*, 1503-ban *Fanchaly László* 1505-ben *Buttkay Mihály*, 1506., 1507., 1508., 1509., 1510-ben *Fanchaly László*, 1511-ben *Berthóty Szaniszló*, 1512., 1513-ban *Gagyi Demeter*, 1515-ben *Berthóty Szaniszló*, 1517-ben *Gagyi Demeter*, 1518-ban *Berthóty Szaniszló*, 1519—1522-ig *Zemerei Mihály*. Országgyűlési, megyei követekül bethlenfalvi *Thurzó Péter* és *Fanchaly László* említetnek.

A megyei levéltár második régi okmánya, a *Wendégly, Báthory, Bárczay* és *Gagyi* családokat érdeklő 1513-ból, amely okmányt „*Paulus Prepositus et conventus Monasterii Beati Johannis Baptistae de Jászov*” állított ki.

Habsburgok.

A mohácsi vész után beállott dinasztiaaváltozás, a közállapotoknak a belvillongások és a török hódító hadjáratok következtében történt nagy átalakulása nem maradhatott hatás nélkül Abaujvármegyére sem, mely a XVI. és XVII. században, főleg fővárosa, Kassa által az egész felső Magyarországra kiható szerepet vitt.

A reformáció is itt vert először gyökeret, innen indult ki az új hit irodalma.

Reformáció.

A löcsei *Henkel János* Mária királyné volt udvari káplánja terjeszti Kassán Luther tanait, s 1526-ban már maga *Perényi Péter*, Abaujvármegye főispánja is sok előkelő megyei családdal együtt az új vallás híve lett.

A mohácsi csata után, Miskolczon 1526. szeptember 16-án *Váradi Pál* egri püspök egybehívására néhány felsőmagyarországi vármegye együttes gyűlést tartott, melyen Abaujvármegye is részt vett. *Perényi Péter* abaujvármegyei főispán Zápolyához csatlakozott.

Zápolya János.

Zápolya János 1526. november 11-én Székesfehérvárott megkoronáztatván, szent István koronáját, melynek ő egyik öre volt, *Perényi Péterre* bizta, mint a másik koronaörre. *Perényi Füzér* várában rejtette el, de nemsokára *János* királyt cserben hagyván s *Ferdinánd*hoz pártolván,

ennek adta át a koronát, a ki magát vele 1527. november 3-án megkoronáztatá.

György, Sinonnak fia (ki a soóvári Soós nemzetségnek ős elődje) a másodszor 1285-ben beütött tatárokkal Regécz vára alatt harczol kicsi csapatjával. 1312-ben Róbert Károly, miután a vár ura őt királynak elismerni nem akarta, Drugeth Fülöp vezérével a várat ostromolta s azt megvevén, több más jószággal együtt Drugeth Fülöpnek és öcsésének, Jánosnak adta közös adományul, a kik körülbelül annak a századnak végéig birták, mielőtt e vár a már szintén hatalmas Debrő nemzetség kezére jutott, melynek egy István nevű ivadéka hűtlenségi bűnbe esvén, jószágaitól megfosztatott. Regécz várát Zsigmond király 1422-ben Brankovics György szerb fejedelemlennek adta át a többi magyarországi cserebirtok közt. A XV. század vége felé már a Zápolyák birtokába jut, 1511-ben Zápolya János és György voltak Regéczvár urai.

Regécz.

I. Ferdinánd.

Miután Kassa, mint a város történetéből tudjuk, szintén Ferdinánd pártjára állt és Jánost megesúfolta, ez a gyalázkodás megtorlása végett hadat indított Kassa ellen. Szina alatt Ferdinándnak Katziáner vezérlete alatt álló seregével találkozott. János vereséget szenvedvén, Lengyelországba, Tarnov várába menekült. Innen küldte Laszky Jeromost Szulejmánhoz szövetség kötése végett, ami sikerülvén, hadait 1528-ban újra az országba hozta.

Ferdinánd a széplaki apátságot, valamint Göncz-Ruszka község egy részét 1528-ban Kassa városának adta jutalmul azért, hogy Zápolya Jánostól elpártolt. *Serédy* Gáspár felső-magyarországi főkapitányának ugyanekkor *Regéczet* adta; később 1540-ben még Aszalót, Forrót és Garadnát.

Serédy Gáspár és Bebek Ferencz 1530-ban Boldogkő várát hat hétig ostromolták, de eredménytelenül vonultak el a vár alól, melynek akkori kapitánya Nádasdy Tamás volt.

Kassát 1536-ban Serédy távollétében Lónyay Gergely és Geesey Márton János király kezére játszván, e szolgálatukért a széplaki és mislyei apátságot kapták. Még ez évben János király Nagy-Ida várát is megnyerte. De Regécz várát hasztalan ostromolták Ferdinánd hadai s bárha a várat az ostrom alatt beütött villám okozta tűzvész is megrongálta, Horváth Ferencz várnagy mégis vitézül védte s az ostrom meghiúsult. János 1536-ban a váradi békét megelőzőleg rövid időre Ferdinánddal Rozgonyban fegyverszünetet kötött. Ferdinándtól Perényi Péter is visszapártolt Bebekkel együtt.

János király 1537-ben úgyszólván egész Abaujt hatalmában tartotta s Ferdinánd serege alig mert támadólag fellépni úgy, hogy Ferdinánd kénytelen volt Fels Lénárdot segítségül küldeni. Az erősítést nyert sereg erre megostromolta Boldogkő és Regécz várakat. Az ostrom alatt Fels Lénárd előőrsei 32 szekeret fogtak el, amelyeken leányokat, fiatal asszonyokat gyermekeket és ifjakat szállítottak volna a szultánnak, kiket Perényi Péter Kassa vidékén fogdosztatott össze Ferencz fia váltságára. Ugyanekkor pusztította el Serédy Gáspár egyik századosa, Tamásdy János a regéczi hegyek között még a Nagy Lajos király által 1349-ben Szt. Fülöp és Szt. Jakab tiszteletére épített pálos monostort.

Serédy később kénytelen lévén a barátokat kárpótolni, 1549-ben a pálosok visszatértek és monostorukat helyreállították, mely 1612-ig állott még fenn, amikor végképen elpusztították.

Regécz vára 1551-ben ismét a Serédyek birtokába került és Serédy György Nagy Jánosra bízta védelmét, aki Ferdinándnak bizonyos összeget fizetvén érlette, magának tartotta meg. A Serédyeknek magva szakadván, Alaghy Bekény János, mint Serédy Gáspár engedményese, Regécz várát minden hozzátartozókkal adományban kapta Ferdinándtól, nevezetesen Szántó, Vilmány, Regéczke, Fony, F.-Novaj, Szikszóujfalu, Marczinfalva, Alsó-Vadász, Baskó és Horváti helységek birtokait.

Regécz várnagyai közül Delney Péter 1323-ban, Káthay Fülöp 1456-ban, Buttkay Mihály

1505-ben, Szmezsányi Kristóf 1511-ben, Horváth Ferencz 1536-ban, Nagy János 1551-ben, Alaghy János 1557-ben, Bónis Ferencz 1670-ben vannak említve.

Izabella

János király 1540. július 22-én meghalván, özvegye, Izabella királyné, miután Budát 1541-ben augusztus 29-én a törökök elfoglalták, elköltözött Budáról s a török szultán által neki átbocsátott országrészt, mely Kassától Temesvárig terjedt, e szerint Erdélyt és a Tiszamentét foglalta magában, hű embereire bízta. Kassa és a felvidék kormányzását Czecei Lénárt kassai főkapitányra bízta az özveg királyné. Abaujvármegye is részt vett annak a 33 vármegyének a gyűlésén, melyek Beszterezebányán 1542. február 12-én az ország megvédelméről és megmentéséről tanácskoztak. Fráter György 1547-ben úgy Jászón, mint Szepsi községében harminczadot állított fel, amelyet azonban az 1548. évi 58. t.-cz. eltörölt. Izabella a Ferdinánddal kötött egyezség értelmében 1552-ben Kassát Serédy Györgynek, Ferdinánd hadparancsnokának átadván, június 14-én Blandrata és Csáky Mihály kíséretében fiával Sziléziába ment.

FÜZÉR VÁRA.

Szikszói gyűlés.

A felső vármegyék közül néhányan 1552-ben Szikszói gyűlést tartottak, amelyre *Dobó* István Eger vár kapitánya Metskey István hadnagyát küldé követül azzal a kéréssel, hogy az Eger várát fenyegető török ellen segédelmet adjanak, amit a gyűlés, bár kikelt a vármegyék zsarolása miatt, mégis megszavazott és 575 katonát állított ki.

Nagy-Ida.

Perényi Ferencz Füzer és Nagy-Ida várainak ura 1556-ban Ferdinándtól Izabella királynéhoz pártolt és Bebek György, Bebek Ferencz, Perényi Gábor és Tárcazy György szintén Izabella-párti urakkal együtt a felvidéket nyugtalanította. Mazedoniai Péter kassai és Forgách Simon szepeni kapitányok ereje elégtelen lévén, Ferdinánd *Marcel* Detrik és *Puchaim* Farkas vezéreit küldötte le nagyobb haderővel. Mig Bebek György a szepesi városokat fenyegette, Ferdinánd hadai Tárcazy Györgyöt megverték, Ujvár és Tarkó várát bevették és Forgách Simon hadával egyesülve, Kassán át Nagy-Ida alá vonultak, melyet az őrség hosszabb ostrom után kénytelen volt feladni. A várat lerombolták, Perényit foglyul ejtették és Sáros várába hurcolták.

Nagy-Idát a 15-ik század elején még Debrő István bírta. Ettől hűtlensége miatt elkoboztatván, Zsigmond király 1411-ben Perényi Péternek adományozta a hozzátartozó 23 helységgel, melyek között Komaróc, Csécs, Szeszta, Makrancz, Pusztá-Makrancz és Bodolló községek is említetnek. Ezeket a birtokokat, valamint Szikszó, Alsó-Vadász, Ujvár és Pányok helységeket, melyeket mint királyi adományokat a Perényiek megszereztek, szintén a nagy-
idai várhoz kapcsolták, s mindezeket Ferdinánd király 1556-ban Macedonai Péter kamarásának ajándékozta, azonban Macedonai Péter a Perényiektől 3000 aranyat felvévén, a birtokokat visszaadta Perényi Ferencnek.

A Ferdinánd által 1556-ban Felsőmagyarország főkapitányává kinevezett *Thelekessy* Imre a szerenesi hegyen levő erőd védelmezése közben 1558-ban arról értesült, hogy Velizán bég füleki parancsnok 1558-ban 5000 főnyi lovas csapattal Szikszó községére rohant, azt feldúlta, kirabolta, felégette és a lakosokat rablánczra fűzte. Azonnal meghagyá *Szalay* Ferencz, *Székely* Antal, *Szenyesy* Mátyás, *Bebek* György és *Rákóczy* György alvezéreknek, hogy csapatjaikkal hozzá siessenek. A csapatok Enyiczkén egyesültek. A haza siető törököknek *Kaza* mellett utjokat állván, azokat tönkreverték. Alig szabadult meg közülök négyszáz. Mintegy 2000 magyar foglyot szabadítottak meg és nagy zsákmánnyal tértek Kassára, amelynek kótyavetyéje közben a vezérek majd kardra mentek, mert a telhetetlen Bebek az általa szerzett zsákmányt nem akarta közfelosztásra bocsátani.

Törökök megjelenése.

Szikszó városát Alsó-Vadászszal együtt, még Zsigmond királytól 1411-ben szerezte meg Perényi Péter, Perényi Simonnak fia. Perényi Péter ivadéka, Perényi Mihály, Munkács alatt 1557-ben elesett. Bebek György az elesett árvának gyámságát használván ürügyül, Szikszót a maga részére elfoglalta, ami miatt Perényi özvegye Székely Kata, Ferdinánd király előtt panaszt emelt. Ferdinánd az ügy megvizsgálását és elintézését azzal az utasítással hagyta meg a biztosoknak, hogy Bebekkel, aki nemrég állott pártjára, kiméletesen bánjanak. Így köttetett aztán a peres felek között az özvegy részéről az a kénytelen szerződés, mely szerint Szikszón közösen megosztottak. Bebek halála után Szikszó másik fele is a Perényiek kezére ment át.

Szikszó.

Ferdinánd király mindjárt 1527-ben, hogy János királyt száműzöttnek nyilvánította, a Zápolyák tulajdonát képező Telkibánya és Göncz községet Thurzó Eleknek ajándékozta, azonban János király a nagyváradi béke értelmében ismét hatalmába vette azokat. Halála után e birtokok megint a Thurzókra jutottak. Utóbb Gönczöt Pétervárady Balázs váci püspök és szepesi prépost 1550-ben Ferdinánd király engedelmével Zápolya István nádornak 1499-ben kelt végrendelete értelmében erővel elfoglalta, de még abban az évben kénytelen volt visszaadni a Thurzóknak. Később a szepesi káptalan eredménytelen pert folytatott Gönczért; 1561-ben pedig a szamosújvári fogságból megszabadult Ruszka István Ferdinánd királytól hűsége és szenvedése jutalmául adományképen kérte mindkét helységet. Később Telkibánya Regécz várához kapcsoltatott. Az itteni bánya igen régen állhatott már művelés alatt, mert jövödelme 1450-ben a Giskrával kötött egyezség értelmében ennek hagyatott; sőt már 1374-ben Nagy Lajos alatt Charik Miklós az itteni királyi kamara grófjaként van említve.

Encs község, mint a tornai vár tartozéka, 1559-ben kerül *Magócsy* Gáspár és Tamás tulajdonába, akik azt Vingarti *Horrváth* Gáspár özvegyétől Likorka Johannától 14000 magyar forintért veszik meg.

Boldogkő vára 1556-ban Bebek Ferencz birtokába jutott, aki a királyi róvót elfogatóván, ide záratta. E tettéért az országgyűlés elé is idéztetett. 1560-ban Bebek a várat *Sárközy* Ferencznek adja esérébe két előkelő törökért, akiket fogadása ellenére, midőn Konstantinápolyba igyekeztek, elfogatótt.

(A törökök pusztításainak megállítására, a felső vármegyék rendelkezésből egy sereg állított fel, amely *Babos* Gábor vezérlete alatt az 1563-ik év szeptember 18-án Boldogkő várán gyűlt össze.)

Bekegyes.
N. ö. 508 lap 4. sz.
Mihálycs.

Ferdinánd király a Prágában 1562. július hó 15-én kelt adománylevelével a széplaki apátságot a jezsuitáknak adja azon kikötéssel, hogy Nagy-Szombatban kollegiumot építsenek. Ekkoron Alaghy János volt széplaki apát, ki vallását elhagyván, világi emberré lett, az apátságot a királyi rendeletre készséggel átadta a jezsuitáknak, de bizonyos részjóságot, melyet az előbbi apátok pénzért szereztek, nem akart kiadni, s

Jesuiták.

ezért Miksa király 1565-ben külön megparancsolta Abauj vármegyének, hogy Alaghytól ezt a jószágot vétesse el és adassa a jezsuitáknak.

Bernátfalva községét Ferdinánd 1563-ban Briccius János, István és Lukács testvéreknek adja, új czímert is adván nekik. Ez volt utolsó intézkedése Abauj vármegyére nézve.

Orsz. törvények I. Ferdinánd alatt.

A Ferdinánd uralkodása alatt tartott országgyűlések határozatai közül Abauj vármegyét érdekli az 1546. évi 57. t. cz., mely szerint a Fráter György által Varamnón, Szepsiben, Jászón és Tornán felállított harminczadok eltöröltessenek; az 1554. évi 16-ik t. czikk Kassán huszonnyolez vármegye részére törvényszék felállítását rendeli, mely alá Abaujvármegye is tartozott; az 1556. évi 24. t. cz. Bebek Ferenczet és szolgálit számúzi; az 1557. évi 21. t. cz. míg a leleszi konvent felszabadul, annak járásában az egri, szepesi és jászói prépostságokat felhatalmazza végrehajtások teljesítésére; az 1559. évi 21. t. cz. pedig Szendrő várának megerősítését Abauj és Torna vármegyéknek teszi köteleességévé, mint amelyeknek védelme ettől függ.

Ferdinánd, az ország ügyei intézése körül oly lényeges szerepet játszott kir. tanácsot mellőzve, a főkancellári méltóságból, Bécsben székelő udvari kancelláriát szervezett, mint főkormányiszéket, illetőleg főkormányhatóságot Magyarország ügyeinek vezetésére.

Ferdinánd uralkodása alatt kezdődött a két pártra szakadt országban az alkotmányért való küzdelem, mert a szintén törvényesen választott és koronázott Ferdinánd ellenségeinek a magyar pártfelek által történt üldözése alkalmat nyújtott a bécsi kormánynak arra, hogy hatáskörét illetéktelenül, egyszer törvényes formák közt, másszor egyenesen törvényellenesen kiterjessze a magyar alkotmányon rést ütögesen. A centralista irányu királyi kormány visszaéléseinek ellensúlyozását a vármegyékben találjuk.

A mohácsi vész után csakis a nemesek közönségévé, arisztokratikussá alakult vármegyék váltak az alkotmány őreivé.

Ferdinánd király egyik intézkedése, vagyis az 1528. évi 4-ik törvényczikk, szégyenletes köteleességet ró a vármegyék fő- és alispánjaira, valamint az összes tisztviselőkre, t. i. hogy ezek a János király híveinek gyanus tetteit feljelenteni tartoznak.

Kiterjeszti a törvény a fő- és alispánok birói hatáskörét a 100 frtot meghaladó károk és rablások fölött való ítélkezésre; (1528. 6. t. cz.) az ispánoknak a székhelyükön kívül tett eljárásuk semmisnek jelentetik ki s ezzel együtt a birói illetőség is szorosan meghatározott (1536. 37.); a városok birtokai azon megye testéhez tartozóknak jelentetnek ki, amelyben fekszenek és ezzel együtt a hatalmasok által kivont területeknek az illető vármegyékhez való visszakapcsolása hivatalvesztés terhe alatt a főispánok köteleességévé tétetik (1542. 35. 36.); a főispánok nemesak a király vagy annak helytartója előtt, hanem a megyében is esküt tenni kötelesek (1542. 38.). A hatósági tekintély szükségének és fontos voltának belátására mutat az 1547. 32. t. cz., mely az alispánnak és szolgabiráknak eljárásaikban való akadályoztatásuk vagy nyílt fegyverrel és ellenségképen való támadásuk esetében maga a főispán, vagy más úr és nemes is a vétség fokához képest a visszaűzés, nagyobb hatalmaskodás és esetleg a hűtlenség bűnébe esnék és ezek büntetésével lakol; a végrehajtásban hanyag alispán hivatalát veszti és a megyei főispán részére 100 frtban marasztaltatik. (1548. 43.). Az 1504-ig kinevezett alispán választására az 1548. évi 70. t. cz. az egész megyének megegyezését követeli.

A törvények közt a vármegyéket illetőleg kétségkívül legfontosabb volt az alkotmány megvédhetése szempontjából az 1545. XXXIII. t. cz.,

A SZEPSII R. KATH. TEMPLOM.

mely a vármegyék felirati jogát biztosította s ezzel századokon át megadta a ma is érvényes jogot, hogy a vármegyék a sérelmes törvények vagy rendeletek egészben való visszavonására, vagy sérelmes pontjainak megváltoztatására bírják a kormányt s ha ez többszörös kísérletre nem sikerült, következett a „vis inertiae“, vagyis a kormányrendeletnek végrehajtás nélkül való félretétele, ami gyakran a királybiztosok kirendelését vonta maga után, a ki aztán kényszerrel hajtotta végre a rendeletet, s ez megint az országgyűléshez intézett panaszoknak nyitott utat. Amint tudjuk, a vármegyék panaszait magáévá tett országgyűlés határozatainak sem volt mindig foganatjuk ezekben a zavaros időkben.

Abauj vármegyének I. Ferdinánd kormánya alatt főispánjai voltak: 1528-ban *Bebek Ferencz*, 1540-től *Perényi Péter* mint örökös főispán, Magyarország főkapitánya s ezután *Perényi Gábor*. Alispánok pedig 1539-ben *Mindszenti Bereczk*, 1543., 1545. és 1547-ben *Zenuly Pál*, 1549—1550. *Olechwary György*, 1553-ban *Givinchy Benedek*, 1560-ban *Rákóczy Mihály* és *Czecey Péter*, 1563-ban *Mindszenti Imre*.

Miksa, I. Ferdinánd utódja nem hogy orvosolta volna a magyarok panaszait, de Magyarországot egészen meg akarta fosztani önállóságától. Ennek következménye több magyarországi vármegye különválása lett. János Zsigmond, Zápolya Jánosnak időközben nagykorúságát elért fia mindjárt Miksa uralkodása kezdetén megindította az erdélyi és felsőmagyarországi csapatokkal a hadjáratot Miksa ellen. Szatmár, Nagy-Bánya és Nyírbátor megvétele után Nagyvárad várnagya és fővezére *Báthory István*, Kassa bevételére indult, de ebben az időjárás és az áradás megakadályozták, sőt nehezebb harezkészleteit is kénytelen volt hátrahagyni.

I. Miksa.

Felsőmagyarország főkapitányává 1565-ben *Schwendi Lázárt* nevezte ki Miksa király, aki először Tokajvára megvételét tűzte ki ezéüljaul. Február 1-én Gönczön *Perényi Gábor* csapatjával egyesülve, megindult Tokaj ellen s azt erős ellenállás után megvívta.

Schwendi.

A tatárok az 1566-iki betörésük alkalmával Abauj vármegyét ismét feldúlták és egész Kassáig nyomultak, amit Schwendi tétlenül nézett a városból, míg János Zsigmond Debreczen és Ujváros között a tatárok hátvédét utólérte, szétszórta és a rabul ejtett sok ezernyi népet fogságukból kiszabadította. A törökök, hogy boszut álljanak Schwendin, aki János Zsigmond birtokait háborgatta, 1567-ben Hasszán bég vezérlete alatt Borsod és Gömör vármegyékben pusztítottak, azután Abauj vármegyébe törtek s *Gagy-Bátor* várának elfoglalása után Vadászvárat kezdték ostromolni.

Felső-Vadász tulajdonát 1517-ben II. Lajos király uralkodása alatt *Rákóczy Zsigmond* szerezte meg, aki magát erről a helységről kezdte nevezni. 1567-ben Felső-Vadász ura *Rákóczy György* volt, akinek várórsége a várat vitézül védelmezte, mignem az felgyujtatván, tartható nem volt többé. Az őrség kirohant és vitéz harez után, kettő kivételével, elesett.

Vadászvára.

Inánes helység lakossága, mely körülfalazott temetőjében védte magát, szintén elhullott a törökök kardja alatt. Inánes helysége különben mint a tornai vár tartozéka fordul elő.

Ugyancsak 1567-ben Kassa, Torna, Eger, Regéc és Szendrő vidékéről mintegy 19.000 embert vittek a törökök rabságra, amit Schwendi szintén tétlenül nézett. A szintén rablási szándékkal 1588-ban a szikszói vásárra tört Ali füleki béget *Rákóczy Zsigmond* verte meg, kiszabadítván 2000 keresztény foglyot.

Miksa uralkodásának idejétől, az 1564-ik évtől kezdve már megtaláljuk a vármegye levéltárában a vármegyei gyűlések jegyzőkönyveit. A gyűléseket különböző helyeken felváltva tartották, u. m. Vámos-Németiben,

Megyei gyűlések jegyzőkönyve.

Gönczön, Garadnán, Nagy-Németiben. Az első jegyzőkönyv a Vámos-Németiben 1564. év Invocavit vasárnap utáni hétfőn tartott közgyűlésről szól.

E gyűlés tárgyai voltak: Özv. Perényi Ferenczné szül. Bebek Katalin és Perényi János megidéztetése az országbíró által, hogy állítanak elő Nagy-Idán Pap Györgyöt és Lőrincz deákot. Vendéghy Benedek Karácsondy Péter által idéztetette meg Gagybátori Andrást, hogy ez állítaná elő Báthorban tartózkodó Baba, másképp Benke Pált. Monaky Mihály készpénzzel megintette Golopy Gáspárt a felső-golopi birtokrész iránt. Szemerei Gergely és János 100 frtnyi különbözet iránti ügyekben a bírósági ítéletnek az alispán által való végrehajtását kérik. Kendy István elfoglalt birtokai visszaadatása iránt folyamodik. Czikó János az özv. Czikóházy Miklósnénál lévő irományainak visszaadatása iránt folyamodik. Szerdahelyi Mátyás mislyei prépost ügyvédvallása. Putnoky György ügyvédvallása.

Ezek voltak a vármegye azon első gyűlési napjának tárgyai, melyekről a felvett jegyzőkönyvet levéltárában őrzik.

A vármegye gyűlését ugyancsak Vámos-Németiben a Judica vasárnap utáni hétfőn, a Conductus Paschae vasárnap utáni hétfőn és szentháromság vasárnapja utáni hétfőn folytatták.

Ugyancsak az 1564-ik évi Sárlos Boldogasszony utáni napon *Garadna* községben tartotta a vármegye tisztújító közgyűlését.

A vármegye alispánjává ekkor ruszkai *Kornis* Mihály választott; szolgabirákká: Fáy Jánost, Czeczey Ferenczet, Belsey Orbánt és Borsvay Bálintot választották meg; megihitt táblabirákká pedig I. A Fáy János járásában: Baksay János, Jánoky István, Eszthre

HUNYADY CSÁKY SAROLTA GRÓFNŐ KASTÉLYA SZIKSZÓN.

Benedek, Fáji Fülö Balázs, Szendy Lőrincz, Vendéghy György, Putnoky Péter és Pédery Lázár. II. A Czeczey Ferencz járásában: Ernyey Jakab, Alpáry István, Cseby György, Csobády János, Fülö Mihály és Kinisy Benedek. III. A Belsey Orbán járásában: Berencsy István, Csányi Miklós, Bozinkay Tamás, Maróthy György és Láncoy Mihály. IV. A Borsvay Bálint járásában: Olcsváry Ferencz, Olcsváry György, Madách Menyhért, Kékedy János és Sujthay Péter. A Keresztelő Szt. János ünnepe után való napon 1565-ben *Garadnán* tartott vármegyei gyűlésen *Kornis* Mihályt harmadszor választották alispánná.

Tisztviselők.

A vármegyei tisztújításokról ezentul rendszeresen értesülünk a gyűlési jegyzőkönyvekből.

Az 1570-ik évi Pálfordulása utáni napon *Vámos-Németiben* tartott megyei gyűlés jegyzőkönyve szerint néhai Perényi Ferencz fia, *Perényi György*, Miksa király által Abauj vármegye főispánjának kineveztetvén: esküjét a Vámos-Németiben legutóbb tartott ülésében letette. Ugyanezen jegyzőkönyv szerint tisztújítást tartott a vármegye nemes közönsége, mely alkalommal *Mindszenyhy* Imre alispánnak, *Vendéghy* György, *Thomory* Márton, *Bozinkay* Tamás és *Balajthy* Péter szolgabiráknak választattak.

Mindszenyhyt ismételen 1575. és 1576-ban is megválasztották alispánnak, miután közben *Cseby* György volt alispán, kit 1571-ben választottak Gönczön.

A vármegyei kormányzati hatóság egyre észrevehetőbben az alispánokra száll át ez időben s ők lesznek a vármegyék tulajdonképeni fejevé. A főispánoknak működési körük, a mint azt Abauj vármegyének említett jegyzőkönyvei bizonyítják, hova-tovább a tisztújítás körül összpontosult. A legtöbb közgyűlés a főispán részvétele nélkül ment végbe, pedig

ekkor már fontos önkormányzati cselekvésekkel állanak szemben, minők a szabályrendeletek megállapítása, a vármegye háztartásának fedezésére szükséges adó meghatározása és kivetése stb. Az 1574. évi Nagy Boldogasszony napján Gönczön tartott közgyűlés kimondta, hogy a főispán kéressék föl, hogy új alispán választása végett 15-öd napra gyűlést hirdessen, még pedig azzal a kijelentéssel, hogy a megtartandó gyűlésen akár megjelenik, akár nem a főispán, a közgyűlés meg fogja választani az alispánt, hivatalában megerősíti s 15 nap múlva már birói széket tartozik ülni.

Ez a határozat nyíltan lép föl a vármegye főispánjával szemben s az önkormányzati jog szilárd alapját jelenti.

A közgyűlések szabályrendeletileg állapítják meg a közigazgatás teendőit, a törvénykezési eljárást, a tisztviselők hatáskörét és tiszteletdíját.

Az 1565-iki, Orbán pápa ünnepe utáni napon *Garadnán* tartott gyűlésben az alispán — hihetőleg meginterpelláltatván — készségét jelentette ki, hogy hivataloskodása éveiről mindenben kész leszámolni a számvevőknek és ha kötelezettség terhelné, foglaltassanak le birtokai.

Az 1569-ik évi Szent-Katalin ünnepét követő napon *Vámos-Németiben* tartott megyegyűlésben az alispán a vármegyei tiszttikkal együtt hivatalaikat letették, hanem a megye megbízta őket, hogy a jövő ülésig teljes hivatali tekintélyvel működjenek.

1571-ben a megyei közgyűlés kimondta: Abauj vármegye polgári törvényszéke elhatározza, hogy községek ügyeiben fel nem esküdt ügyvédek is közbenjárhatnak.

A vármegye közönsége közakarattal az alispán fizetése fejében a vármegye pénzeiből 100 frtot, a jegyző fizetése fejében 32 frtot rendelt kifizetni.

Szabályrendeletképen kimondja a vármegye közönsége, hogy egyik járásnak szolgabirája a másik járásban csakis sürgős és fontos okok következtében eszközölhet végrehajtást. Hasonlóképen szabályrendeletül szolgál a közgyűlésnek az az intézkedése, hogy a máshová elköltöző jobbágy, szöllejéért és szántóföldjéért becs szerint elégíttessék ki.

A szomorú közállapotokat, villongásokat és erőszakoskodásokat jellemzi az az örökös panasz és perpatvar, mely a megyei közgyűlések mind egyikét foglalkoztatja. A megyei hatóság rendszerint szigorúan jár el, aránylag csekély vétségért megfosztja az ügyvédet gyakorlatának folytatásától stb., de minden szigorúsága mellett sem képes ura lenni az elharapózott viszályoknak, melyeknek a háborus idők következtében meglazult közbátorság különösen tápot ad.

A *Garadnán* 1564-ben Kisasszony napja után való napon tartott vármegyei gyűlésen tárgyalták a kassai polgárság óvását, György János fígedi várnagy ellen, a forrói jobbágyok üldözése, megverése, rabságra vitele és Fígeden munkára kényszerítésük miatt.

Ugyanczen ülésből küldte ki az alispán a járási szolgabíró Jánoky Istvánné ellen, ki az alispáni peeséttől a kellő tiszteletet megtagadta.

Az 1566-ik év augusztus 23-án *Németiben* tartott gyűlésben, Vendégly Benedek a királyi felség és Bornemissza György esanádi püspök képviselőjében óvást emel, hogy az elmúlt Nagy Boldogasszony napján *Semsey* János alispán hivatásának követelménye ellen, kinek inkább a védelem és gyámolítás, mintsem a közönséges gyilkosság lenne a feladata, szabad és közuton a jászói konventhez tartozó Rudnok helységbeli lakosokat, kik a kassai vásárról hazafelé tartottak, *Semse* község mellett orozva megtámadta embereivel, kik között ő maga nejevel együtt jelen volt és a megrohant embereket megverve, sebekkel annyira megrakták, hogy közülök egy, Kochorka Pál az eset utáni harmadnapra meghalt.

Az 1567-ik évi Szent-András apostol ünnepé utáni napon *Vámos-Németiben* tartott közgyűlésben Lippó András panaszt emelt, hogy foglyul ejtett törökjét már három hónap óta őrzi és tőle senki átvenni nem akarja; tehát vagy adják el, vagy bocsássák szabadon.

Az 1567-iki Szt.-Egyed napján *Vámos-Németiben* tartott közgyűlésben

Karácsondy Benedek óvást tesz *Bozinkay Máté* ügyvédi működése ellen, miután ellene Kassán kimondatott, hogy ügyvéd nem lehet.

„Benedictus Karácsondy protestatur, quod Matheus Bozinkay agere nomine procuratoris in ulla causa quorumcunque posset, quia Cassoviae sententia contra eum lata esset, quod procurator esse non possit.

Matheus Bozinkay per modum interrogationis respondet: quisnam fuisset iudex in pronuntiatione istius cause, Vekey Ferencz nem iudex ordinariusom, hanem házi bíró a mint volt, et causa, mely causának okáért én reám a törvényt pronuntialta, az ő székét nem illette, hogyha szinte az országával egyetembe Ő felsége az ő törvényét, mind azelőtt valót is semmivé tette, azért ha iudex ordinariusai által pronuntialtatott volna e törvény, azt mondom, ha szinte infamis, vel in nota violentis, de nem vagyok, azért másért procurálhatok.“

Deliberatum: agere non posset. Bozinkay Máté azonban ezt a delibetatumot megappellálta.

Adó.

Az 1564-ben összeírt adózó porták száma nagy esökkenést mutat. Abauj vármegyében 1568 szabad és 118½ hódolt portát állapítottak meg a dikális összeírások. A vármegye úgy a várak megerősítésére, mint a török elleni hadviseléshez való hozzájárulásra, nemkülönben a tisztviselők díjazására többször vetett ki megyei adót, még pedig a nemesekre is. Több ízben találunk a királyi adó behajtása végett tett intézkedésekre.

1572-ben a vármegye minden adórovás után fél köből zabot rendelt szedetni s ezen kívül az alispán és a jegyző fizetésére kapunként 25 dénárt.

1573-ban a vármegye a szendrői várban teljesítendő közmunkával *Mandolay Pétert* bizta meg és felhatalmazta 80 dénárnak kapuszámszerinti beszédésére; az ő fizetését havonként 6 frtban állapította meg. Az 1567. évi 17. t.-cz. 11. §-a és az 1569. évi 19. t.-cz. 7. §. már előbb elrendelte, hogy a vármegyebeli jobbágyok 12 napi ingyen munkát tartoznak szolgálni a vár erődítési műveleteinél.

Az 1574-ik évi *Sarlós Boldogasszony* napján *Gönczön* tartott vármegyei közgyűlés a vármegye szükségleteire minden birtokos nemes személytől 50 dénárt, a középrendüektől 25, a kisbirtokuaktól 12½ dénárnyi „taksát“ rendelt beszedetni.

Ugyanesak *Gönczön* 1576. Reminiscere vasárnap utáni hétfőn tartott gyűlésben a szikszói bírák készségüket jelentik ki, hogy Szt.-Márton napjára a király adóját lefizetik s az adószedőt a gyűlés színe előtt készpénzzel megintik az adó elfogadására; számadásaik felett eskütételre is készek.

I. Rudolf.

Rudolf uralkodása (1576—1608) alatt, melynek története török háborúkról, vallásüldözésekről, alkotmányserelmek előidézte belharézkokról, idegen hadak zsarolásairól beszél, az egész országot sanyargató viszontagságból Abauj vármegye bőven kivette részét. Miksa főherczeg, akire később Rudolf Tótország kormányzását bizta, mint a lengyelországi trón követelője, sereget gyűjtött s e sereget nagy részben Prépostváry Bálint, Melith Pál és Andrassy Péter közbenjárásával nagyrészt Abauj vármegye területén toborzotta. A sereg legnagyobb része a Pitschennél 1588. január 23-án történt ütközetben elveszett. Prépostváry csak kis számu csapatral tért vissza Lengyelországból.

Szikszói csata
1588-ban.

A török részéről sok adóval sarezolt nép megunva a sanyargatást, sok helyütt a mindmtalan emelt adó fizetésének ellenszegült. Ezek közé tartozott *Szikszó* lakossága. Ferhát budai basa emiatt boszut akarván állani, 1588-ban Kara Ali székesfejérvári bég vezérlete alatt 16,000 főre menő, ágyukkal felszerelt hadat küldött a város ellen, hogy azt az adó elmaradása miatt feldúlja és kifoszsza. A török tábor Füleknél gyűlt össze és először Putnok vára ellen nyomult, melynek megvívását a várórség ellenállása meghiusítá. Kara Ali ezután Sajó-Szent-Péteren át Szikszóra tört, a várost kirabolta

és felgyújtotta. A törökök azonban, amint azt a hadtörténeti fejezetnek a szikszói csatát tárgyaló részében kimerítően megírjuk, a város kirablása után nagy vereséget szenvedtek.

Ecsedi Báthory István szatmári és szabolcsi főispán, később ország-bíró, 1588-ban Gönez községben tett hódoló esküt Rudolf király iránt Mellith János kassai kamarai elnök kezébe. Ugyanő és felesége Homonnay (Drugeth) Euphrosina hozták Magyarországra Manskovith Bálint könyv-nyomtatót és alapították a tulajdonukat képező Vizsoly községben 1588-ban Magyarországon egyik legrégebbi könyvnyomdáját, főleg azon ezéلبől, hogy abban a Károli Gáspár göncei predikátortól fordított bibliát nyomtassák. Ez időtájt Szezezi Molnár Albert a protestantizmus egyik legbuzgóbb híve és egyházi írója mint göncei tanuló gyakran hordozta Károlyi Gáspártól a nyomdába és viszont a kéziratokat és korrekurákat.

Vizsolyi nyomda.

Felső-magyarországi főkapitány, egész 1584-ig *Rueber* János volt, ki ellen gyakorta emeltek panaszt az országgyűlésen és követelték a rendek, hogy magyar kapitány neveztessek ki. Czelt nem értek, mert Rueber után ismét idegen, *Nogarola* Ferdinánd, addig szatmári várnagy neveztetett ki, sőt 1593-ban, midőn a rendek azt sürgették, hogy ha már nem magyart nevez ki a király, legalább testvérei közül küldje valamelyiket kapitányul, akkor is *Teuffenbach* Kristófot nevezte ki, akinek a mezőkeresztesi ütközetben történt eleste után 1596-ban a dobosból tábornokká lett olasz *Básta* Györgyöt nevezte ki kassai kapitánynya, kit *Gonzaga* Ferdinánd gróf, majd *Belgioso* követtek, egész az 1608-iki bécsi békéig.

Idegen főkapitányok.

1593-ban Teuffenbach kassai főkapitány Szimán nagyvezér készülődéséről vett értesülés folytán a felvidéki vármegyéket Tarczalon tanácskozásra hívta meg. A szeptember 23-án tartott gyűlésen Abauj vármegye is résztvett, s megszavazta a sereg élelmezését; de résztvett katonáival *Rimaszombat* és *Fülek* várainak ostromában is, melyeket az 1594-ik év november havában a Teuffenbach főkapitány alatt egyesült Báthory István, Dobó Ferencz, Drugeth István, Forgách Simon, Rákóczy Zsigmond, Andrassy Mátyás és Csetneki Bebek István vezérelte hadesapatok megvettek, a minek következménye Kékkő, Hajnáeskő, Dévény, Somoskő, Buják és Hollókő várainak könnyű szerrel való elfoglalása lett.

Básta György 1595-ben már mint a Miksa főherczeg mellé rendelt fővezér a szolnoki sikertelen táborozás után a hadsereget Kassára vezette vissza, s azt Kassán és Abauj vármegyében helyezte el téli szállásra. A lakosságot a nagy részt idegenekből álló sereg állandóan zsarolta. Hasonló történt a vesztett mezőkeresztesi ütközet után, midőn maga Miksa főherczeg is Kassára menekült, hová Teuffenbach is megérkezett vert hadával 1596-ban.

Rudolf királynak az a szerenésetlen államesínye, hogy az 1604. évi február hava 3-ik napján Pozsonyban egybegyűlt főrendek, zászlósok, országnagyok s a nemesi karok és rendek országgyűlése által alkotott és hozzá fölterjesztett törvényezikkelyek után az oly veszedelmessé vált 22-ik cikket iktatta be, mely megtiltja a vallás dolgának az országgyűlésen való szóba-hozatalát, Boeskey táborába vitte Abauj vármegyét is.

Boeskey.

Az északkeleti vármegyéknek Homonnay Bálint által Gálszásereg egybehívott gyűlése az 1604. évi 2-ik t.-cikkekben megajánlott segély kivetése helyett a becsenpészett 22. törvényezikk alkotmányellenes és törvénytelen voltával foglalkozott s tudtára adta gróf Belgioso Barbiano kassai főkapitánynak, hogy az egész törvényt semmisnek tekintik s addig a meg-

ajánlott pénzsegélyt és haderőt ki nem állítják, a míg a sérelmes törvényezikket a király ki nem törli és a protestánsoknak a szabad vallásgyakorlatot meg nem engedi. A prágai udvar eleinte szokott egykedvűséggel fogadta a fölterjesztést s állandó eszközéhez, az erőszakhoz nyult, de az ellenzék megtörését nem érte el, sőt inkább tömörítette, ami felett megszeppenve, követeket küldött, akik nem várt izenetet vittek haza Boeskaytól. Az ellenzék ugyanis Boeskayt az 1605. ápril 20-án Szerencsen tartott országos gyűlésen Magyar- és Erdélyország fejedelmévé választotta.

Kassa városa a diószegi csatából visszatérő Belgiosót különféle ígéretei daczára sem engedte falai közé, ellenben követeket küldött Boeskayhoz Debreczenbe, hogy jöjjön a város elfoglalására. Kassa ugyyszólván székes fővárosa lett Boeskaynak. Az 1605-iki pozsonyi országgyűlésből kiküldött követséget Kassán fogadta s innen bocsátotta el büszke válaszával, „hogy az állandó békét előbb ki kell vívni a királynak, amit alkalmasabb időben majdan csak a királyi követeknek ad meg.“

Kassán 1605. július 25-én fogadja Boeskay Thurzó Szaniszló és Kristóf hódolatát.

1606. április 16-ától május 12-ig Boeskay meghívására országgyűlés volt Kassán, melyen az Illésházy által hozott kétértelmű békepon-

tokat tárgyalták, és ekkor értesültek a rendek Mátyás főhercegnek a király elleni titkos szövetsége felől. A bécsi békeföltételekre irt ellenbékepontokat Kassán, Illésházy István, Homonnay Drugeth Bálint, Nyáry Pál, Tökölyi Sebestyén és rimaszécsi Szécsy György irták alá, s azokat Mátyás főhercegnek Apponyi Pál, Vízkelety Tamás és Chyletincezy Osztrössics András adták át.

Eme békekötés bizonytalansága és elégtelensége miatt Boeskay 1606. december 13-ára ismét ország-

A SZIKSZÓI REFORMÁTUS TEMPLOM.

gyűlést hívott össze Kassára. Az itt elfogadott felirat egyik pontjában követelik, hogy a kassaiaktól a székesegyház többé el ne vetessék és hogy az egrí káptalan többé oda be ne helyeztessék, hanem inkább töröltessék el, minthogy Eger a török kezére jutott.

Ez országgyűlés határozatainak aláírása képezte Boeskay István fejedelem működésének zárkövét, mert tudvalevőleg 1606. december 22-én Kassán meghalt.

Boeskay halála után Forgách Sigmund, Dóczy András és Thurzó György királybiztosok a felsőmagyarországi megyéket az 1607-ik évi márczius 23-ára Kassára tanácskozás végett összehívták. A gyűlésen Boeskay Miklós engedetlenségét, Homonnay Drugeth Bálintnak a törökkel való titkos

Boeskay halála
után.

szövetségének gyanuját és az elégedetlen hajduknak Magyar- és Erdélyország elleni terveit tárgyalták. E gyűlés felségsértés bűne alatt tiltá el a nyilvános és titkos csoportosulásokat; a hajdukra, kiket jövőben rabláson vagy utonálláson érnek, a kivégzés büntetése mondatott ki, s megbizattak a várnagyok, hogy törvényellenes csoportosulások, vagy a törökökhöz való hirhordásuk esetében ellenük a legszigorubban járjanak el. Ugyane gyűlésből szőlították föl Bocskay Miklóst a szatmári vár átadására, Homonnai Drugeth Bálintot terveinek abbanhagyására, amire Bocskay kijelentette, hogy kész a vár átadására, Homonnay pedig engedelmességet fogadott. Ezenkívül Kassán 1607. október 10-én, 1607. december havában, 1608. február 25-én és 1608. július 24-én tartottak országgyűléseket. A legutolsó

Országgyűlések.

Illésházy István elnöklete alatt tartott gyűlésen megjelentek Báthory Gábor Erdély választott fejedelmének békekövetei, a kikkel megállapodtak, hogy Báthory Erdélyt és a hozzátartozó megyéket el nem idegeníti és Magyarországot minden ellenségei ellen, a szultán kivételével, teljes haderejével segíteni fogja.

Bocskay rendeletei a vármegye levéltárában.

Bocskay István fejedelemnek hat eredeti rendeletét őrzi a megye levéltára. Az első szabad Kassa városában 1606. november 12-én kelt, magyar nyelvű szerkesztve, Pédery Lázárhoz Abaujvármegye alispánjához van intézve, a katonaság elhelyezése és ellátása tárgyában. A második 1606. június 1-éről szintén az alispánhoz s Győri Gergelyhez Abauj vármegye jegyzőjéhez intézett latin szövegű rendelet özv. Keresztszegi Csáky Istvánné szül. Wesselényi Anna asszony panasza következtében a Tornavármegyében fekvő Almás és Körtvélyes községek közti határjárásra vonatkozó iratoknak a jászói levéltárból leendő kiadatásuk végett intézkedik.

A 3-ik rendelet 1606. május 17-ről szintén Kassa székvárosából kelt s az alispán és a vármegye hites jegyzőjéhez van intézve, hogy a jászói konventtől hiteles másolatban adassanak ki Tenyéri Telegdy Márton és neje Zegedy Katalin részére jogaiknak bővebb megvédelmezhetése végett a Tornamegyében fekvő Nadasd, Komjáti és Zsarnó községekben fekvő részjóságok tárgyában kelt okmányok.

A 4-ik rendelete Kassa székvárosában 1606. május 24. kelt és az „összes és személyenkénti hiveinknek vitézlő, nemes, nemkülönben nemtelen, de becsületes hiru mindkét nembeli embereknek, birodalmunkban bárhol is tartózkodóknak, üdvözlötünket!“ bevezetéssel meghagyja a vármegye alispánjának, szolgabirái- és meghitelt táblabiráinak, hogy özv. Nádasdy Ferenczné szül. gróf Báthory Erzsébet asszony ügyeit, melyekkel a vármegyéhez folyamodik, készséges hatósági segélyben és ellátásban részesítsék, amint azt a közigazgatás szolgálatát hozza magával.

Az 5-ik rendelet szintén Kassa szabad városában 1606. október 10-én kelt s azon utasítást tartalmazza, hogy a vármegye Rákóczy Ferencz és János valamint ifj. György részére az Alsó vagy másként Hidas-Németi határában lévő hidra vonatkozóan a vármegye előtt lefolytatott perből a szükséges okmányokat leírassa és törvényes formában kiadja.

Bocskay 6-ik rendelete is „Kassa szabadvárosunkban“, 1606. márczius 10-én kelt és „István“ fejedelmen kívül Péchi Simon titkár is alá van írva. Ez raskai Soós János és neje Zentmariay Zsófiától származott Soós Gábor és Erzsébet kiskoru apátlan árvák minden jóságaiuknak kormányzására, kezelésére, nemkülönben az árvák tartására és nevelésére Zentmariay Zsófia második férjét, az árvák mostoha apját, Zegedy Márton, Regécz vár igazgatóját nevezi ki.

A vármegye 1607-ben Gönczön tartott gyűlésében, az abban felolvasott országgyűlést egybehívó királyi levél értelmében követekül *Mladosevich* Pétert, *Melith* Vitust és *Putnoky* Imrét választotta meg és részükre 400 frtot szavazott meg költségül.

Az 1608-ban Nagy-Idán tartott megyei gyűlésen egyhangu határozattá lön, hogy azon nemesek ellen — akik a hajdukkal szövetkezve a közbékét

háborítják, — Ulászló törvényének 6-ik szabálya lesz alkalmazandó, a megválasztott négy megyei kapitányra nézve elrendelték, hogy ezek az alispán felhívására esetleg a főkapitány kiváságára halálbüntetés alatt tartoznak katonai szolgálatot tenni és a személyes fölkelésnek is megfelelni. Ugyanezen évben a vármegye Illésházy István felhívására a kassai országgyűlésre követekül *Melith* Vitus alispánt, *Mladosevich* Pétert, *Kékedy* Istvánt és *Fáy* Istvánt választotta meg és 40 frtot szavazott meg költségükre s még ez évben a pozsonyi országgyűlésre *Melith* Vitus alispánt és *Mladosevich* Pétert választotta követekül.

Rudolf uralkodása alatt még inkább szaporodtak a panaszok, melyekkel a vármegyei gyűlések már előde alatt annyit voltak kénytelenek foglalkozni.

Megyei gyűlések
Gönczön.

Az 1570-ik év óta a vármegye gyűléseit rendszeren Gönczön tartotta s ettől 1608-ban tért el, midőn Perényi György főispán megbízásából az alispánt választó közgyűlés azon év április havának 20-ára Nagy-Idára hivatott össze.

Soóváry Márton, mint Rákóczy Zsigmond és nejének Alaghy Juditnak tisztartója óvást emelt *Bácsmegyei* Gáspár füzéri tisztartó ellen, ki törvénszegéseket, rablást és fosztogatásokat vitetett végbe Rákóczy birtokain és jobbágyain.

1589-ben Fáy János, Pédery Lázár és Sujthay János szolgabírák a Szt.-Lukács napja után való napon tartott közgyűlésben tudtára adták a vármegye közönségének a következő erőszakosságot: Midőn a legutóbb Gönczön tartott törvénszéken Golopy Gáspár alispán és Czéczey György szolgabíró Istvánffy Miklós nádori helyettétől nyert megkeresés, valamint a megyétől vett megbízatás folytán Göncz mezővárosát Hetesi Pethe Márton váradi püspök és szepesi valamint jászóvári prépost birtokából törvénszéki ítélet alapján Bethlenfalvi *Thurzó* Eleknek és örökösének kezébe akarták átadni, mikor a hites jegyző az olvasott ítélet átadási pontjához érkezett, Gyulay János, a váradi püspök megbízottja kardjához nyúlt s azt hüvelyéből félig kivonva, az ellenállást kimondotta, mire az alispán és a vele volt szolgabíró kijelentette, hogy Göncz mezőváros bíróilag a püspök kezéből kivétték és *Thurzó* Eleknek visszaadatik. Ekkor a püspök megbízottja nagy lármával az alispánt megragadta, felső ruháit, ingét összeszakította és a végrehajtás helyéből kiűzte. Az alispán Literáty Miklós házába menekült, melynek ablakából *Thurzó* Elek jogainak fenntartása érdekében a szomszédok és jelen voltak előtt óvását fennhangon kijelentette. Ezek után Bertholti Lajos mint *Thurzó* Elek képviselője, Perényi János, homonnai Drugeth György, Károlyi Mihály, Széchy Tamás, Andrassy Péter, Mandokay Pál, ghimesi Forgách Gergely, valamint Bornemisza Imre a tokaji magyar katonaság kapitánya ellen, kik maguk szolgálkival együtt a törvényes végrehajtás meggátlására segédkezet nyújtottak és ezenkívül a megnevezett lázadók ellen is egyetemlegesen ellenmondott. Az ellenmondás törvényes alakban a Gönczön Szt.-Lúca szűz ünnepe után tartott törvénszéki ülésből 1589-ben ki is adatott.

1590-ben Báthory István országbíró Bácsmegyei Gáspár füzéri jószágigazgatója által óvást emel amiatt, hogy a Rákóczy Zsigmond emberei a Báthory István szepesii jobbágyaitól 61 hordó bort, melyet Tállyán, Szántón és Mádón vásárolt, erőhatalommal elvettek. Ezen óvásról megyei bizonyítványt kér és ezt magának Rákóczy Zsigmondnak is kiadatni kéri.

Idegen várkapitányok.

A vármegyének többször volt baja a várak idegen kapitányai miatt; nem szünt meg sohasem sürgetni, hogy az országos törvények értelmében a várakba magyarokat helyezzenek kapitányul, a mit a kormány, mint alább látjuk, többnyire kész volt teljesíteni.

Az 1580-iki gyűlésen a vármegye óvást tett a szendrővári es. kir. kapitányok vádaskodása ellen, minthogy a reá rótt kötelezettségét hiven teljesítette és ha fogyatkozás mutatkoznék, ez a kapitányok hibája.

Az 1581-ik évben Szt. Gergely pápa ünnepe utáni napon Gönczön

tartott vármegyei gyűlésben a közönség már szívesen veszi tudomásul, hogy Rákóczy Zsigmond a magyar katonaság szendrői kapitánya lett.

Megnyugvással fogadta az 1583. évi május 27-én tartott közgyűlés Széchy Tamás értesítéséből a király ama parancsát, hogy a vármegye állandó katonasága Szendrő helyett a jövőben Balogh várába helyeztessék.

Közigazgatási és köztörvénykezési szabályrendeletekkel ebben az időszakban sűrűbben találkozunk.

Szabály-
rendeletek.

1578-ban a vérbírság dolgában a vármegye azt végezte, hogy valakire a vért mutatják, az ispán uram kimenjen és ott comperta rei veritate a vérbírságot megvehesse azon, a kire a vérbírság háramlik. A lélekkel való szítkokra meg azonkép kimehessen és megvehesse.

1580-ban a vármegye egész és egyetemes közönsége egyhanguan és közakarattal ruházza föl a vármegye alispánját azzal a hatalommal, hogy mindenkit, úgy a nemeseket, mint nem nemeseket, ha rablást vagy tolvajlást követnek el, a nemest még saját udvarában is elfogathassa és azokat érdemök szerint megbüntethesse és ha a gonosztevő akár nemes, akár nem nemes, a büntetés elől megszöknék, akkor az alispán ingó és ingatlan javait elkobozhassa.

Az 1583-ik évi márczius 1-jére Pozsonyba hirdetett országgyűlésre követekül a vármegye Cseby Györgyöt és Szendrőy Zorárdot választotta meg; előbbinek 150, utóbbinak 125 frtot szavazott meg.

A vármegye régi szokására hivatkozva, mely szerint az országgyűlést összehívó királyi rendelet kihirdetése után törvényszék soha sem tartatott, a törvényszéknek már kitűzött ülési határidejét az országgyűlési követek közeli elutazása miatt elhalasztja.

Az 1590-ben tartott gyűlésen tudomásul vette a vármegye, hogy Baresy Albert és György Gergely jászóvári konventi jegyzők lettek, Kún Márton kassai magyar lovas kapitány; Széchy Tamás szendrői főkapitány, Betlenfalvi Thurzó Elek Szepesvármegye főispánja, Soóváry Litérátus Márton regéczvári igazgató, Goghán István pedig regéczi várnagy.

Az 1583-ik évben husvét harmadnapján Gönczön tartott gyűlésében a vármegye a naptárra nézve is határozott s makaesul ragaszkodott a régihez, kimondván, hogy *tisztességvesztés terhe* alatt mindenki az *ó naptárhoz* tartsa magát.

Az 1600-ik évben a vármegye közönsége egyik közgyűlésében a Gömör vármegye és a szabad hajdu közönség jogainak Kassán leendő megvizsgálására bírákul: Gyulay Jánost, Fuló Mátyást, Pédery Lázár alispánt, Fáy Istvánt, Horváth Lászlót, Mladossevich Pétert, Kerczy Istvánt, Herczegh Istvánt, Zuhay Gáspár jegyzőt és Bozinkay Györgyöt választotta meg.

Ugyanazon évben állapították meg szabályrendeletileg, hogy bármelyik nemes ember katonáskodása alatt, akár főnemes vagy más nemesek jószágában kárt tenne, a kihágó a sértett fél által a közgyűlés vagy a törvényszék elé idéztessék és bünösnek találtatván, az alispán által minden perorvoslás mellőzésével azonnal büntetessék meg.

Várák költségei.
Adók.

A vármegye a várák erősítésére, jó karban tartására, tisztviselők fizetésére, váltságokra és rendkívüli közköltségekre úgyszólván minden gyűlésén kénytelen volt adókat megszavazni.

Az 1578. márc. 9-iki közgyűlés a szendrői vár szükségére minden jobbágyos nemes ember 2 köből liszt és az egyházhelyi nemes egy köből liszt beszállítására köteleztetett, a mulasztókra 2 frt bírság de facto megállapítottatott.

A megyei követek díjjazására a közgyűlés minden jószágos nemes emberre 22, az egyzselléresre 10, s a kinek semmije sincs 5 denár adót vetett ki.

Az 1579. évi közgyűlés a katonaság részére kapuszám szerint egy köből zabot, 2 kenyeret, egy tyúkot, egy csirkét, egy ludat és minden 4 kapu után egy szekér szénát vetett ki.

A németek lovai tartására a vármegye ezen gyűlésében minden kapura egy köből zabot és minden négy kapu után egy szekér szénát vetett ki, ezenfelül Fáy Istvánnak, ki a beszédre felügyelt, minden kaputól egy pénzt szavazott meg díjképen, de ezen felül még minden kapu után egy tyúk is volt szedendő; akinek pedig zabja nem lenne, attól árpa, vagy pedig egy köből árpa árában 40, egy köből zab árában 25, egy tyúk árában 3 denár.

Az 1581. június 12-én kivételesen *Vámos-Némctiben*, Perényi György főispán elnöklete alatt tartott vármegyei gyűlés elrendeli, hogy Homonnai (Drugeth) István szolgája Jósa deák váltságára és Szuhay Istvánnak, aki Füleken az Pribék fejét vette, minden főnemes 50, az alább való rend 20, a szegény 10 pénzt adjon és mihamarább szolgáltatassák a birák kezeibe.

Szabályrendeletképen megállapítja a vármegye közgyűlése, hogy a mely falukon kaput nem róvna, ott a szolgabíró azon emberektől, kiknek egész ekéje vagyon per 25, akiknek fél, azoktól per 12¹/₂ és akiknek nincsen per 5 dénár adót szedjen be.

Az 1582-ik évi vármegyei közgyűlés Monoky Péter váltságára vetett ki adót a megye nemességének megadóztatása mellett. Az előkelő nemesség személyenként 2 frtnak, akik saját nemesi épületeikben laknak, jobbágyokkal bírnak és saját ekéjükkel szántanak 50 dénárnak, az alsóbb osztálynak 3 nemesi lakhely után 25, a vagyontalanabbak 12¹/₂ dénárnak fizetésére köteleztettek.

Az 1583-ik évi vizkereszt utáni napon tartott közgyűlésében a vármegye elhatározta, hogy Szendrő várának restaurálására közmunka helyett pénzbeli segédelmet ad, de kiköti, hogy alapépitménye kőből legyen és hogy a Generalis és Russel Claudius ígéretet tegyenek, miként a vármegye lakóit semmi más munkára szorítani nem fogják.

BOLDOGKŐVÁRA.

Az 1586-ik év pünkösd előtti napon tartott gyűlésén a vármegye a szendrői vár építkezési segélyére 6 ökröt, egy szekeret és három bérest küldött kő- és mészszállítás végett, s ugyanezen gyűlésből a vármegye összes nemessége adakozásából 324 frt 34 krt küld ugyan erre a célra.

Az 1587-ik év június 19-én tartott közgyűlés a vármegye alispánját és Széchy Tamást küldi a kassai tábornokhoz, a hadi tanácsba. Ugyan ez a gyűlés elrendelte, hogy az alispán fizetésére, minden birtokos nemes személy 1—1 frtot, az alsóbb rendűek 50 dénárt adjanak. Az esetleg fenmaradó összeget a vármegye egyéb szükségleteire fordítsák.

Az 1588. évi Invocavit vasárnap után tartott vármegyei gyűlés Gyulay deák Jánost a vármegye számvevőjének és melléje segédül Monay Gáspárt választotta évi 12 frt fizetéssel. A jegyző fizetésére minden kapu után 4 dénárt vetettek ki, kivétel nélkül minden javak után, s ezen kívül más dénárok behajtását elrendelték a nemes esküdtek jutalmazására. A fenmaradt összeg a vármegye egyéb szükségleteinek fedezésére volt fordítandó. Ugyanez a közgyűlés kötelezőleg kimondta, hogy a felsőmagyarországi főkapitány tiszteletdíjára a főbb nemesek egyenként 1 frtot, a középnemesek 50 dénárt, az alsóbb rendűek 25 dénárt fizessenek.

Az 1589-ik évi vármegyei közgyűlés nagy elismeréssel emlékezik meg a szikszói diadalról és az ebben részt vett magyar és német hadak vitézségéről, amely tettek méltányolására minden kaputól félvéka, ezenkívül személyen-

ként minden nemestől egy köből, a középnemesektől félköből, a vagyontalanabb nemesektől pedig egy véka zabot ajánlott fel.

Ugyancsak e gyűlés kimondotta, hogy mindenki siessen Szendrő várának kijavítására, még pedig személyesen a jobbágyokkal és zsellérekkel és igás erejével együtt kötélbüntetés terhe alatt. Az engedetlenek és a szökevények az azon időre választott alispán által minden perorvoslat mellőzésével személyválogatás nélkül büntetendők. Mindenki köteles a legközelebbi vasárnap Szendrőre menni és ott 6 napot egy folytában dolgozni. A személyes megjelenésre nemcsak a vármegye közönsége, de a váradi püspök és a főnemesség is felhivatott, hogy tanácsaikkal ők is közreműködjenek.

Az 1603-ik évi egyik közgyűlés a vármegye szükségleteire az előkelő nemességtől 25, a középrendüektől 12 dénárt, az alsóbbrendüektől egyegy batkát rendelt szedetni.

Jószágadományozásokról és birtokcserékről szintén 1566 óta találunk följegyzéseket a vármegyei jegyzőkönyvekben.

Érdekes a vármegyének 1608-ban, a nemes urak és prókátorok által a megyei gyűléseken és törvényszékeken szokásba vett kiabálásaik ellen hozott szabályrendelete, amelynek alkalmazásával és a birság kirovásának jogával a vármegye alispánját ruházta fel, amiben megtaláljuk a mai napság érvényben lévő széksértési kereset fogalmát.

Bocskay Istvánnal kezdődtek meg a csekély megszakítással egy évszázadig tartó szabadságharcok és vallásháborúk, melyeknek tűzpontjuk Felső-Magyarországon Kassa levén, Abaujvármegye első sorban szenvedte meg dúlásukat. Napról-napra erősebben kezdett kidomborodni a bécsi udvar alkotmányellenes, egységesítő politikai törekvése, melyet, a török ellen segítségül hívott idegen csapattestekre támaszkodva, az országgyűlések sokszoros tiltakozásai daczára nyiltabban és nyiltabban igyekezett megvalósítani a török hódítás által területében megessonkitott, anyagi erejében megbénított országgal szemben. Minthogy Magyarország egész déli fele, a Dunántúl és az Alföld török hódoltság alatt nyögött, a nyugati részt, Bécsnek mintegy előterét pedig erősebben megszállotta a központi kormány idegen katonáival: lassankint az ország északkeleti részének tizenhárom vármegyéjére hárult át az alkotmányvédelem súlya, s ez a tizenhárom vármegye időszakonként tartott külön országgyűléseivel mintegy külön kis országgá szövetkezett.

Abaujvármegyének csakhamar szóvivő szerep jutott e mozgalmakban, úgyszólván a vezérvármegye lett, amit elősegített az a körülmény, hogy e parciális országgyűléseket a vármegye földrajzi területén, Kassa szab. kir. városban tartották, melyet a magyar szabadságharcot vívó erdélyi fejedelmek is székhelyökül választottak.

Bocskay halála után 1607-ben, mint említettük, a bécsi békepontok értelmében Forgách Zsigmond, aki már 1601-ben I. Rudolftól megkapta az általa zálogban birt Losonezy-birtokokat, köztük Szalánéz várát, továbbá Dóczy András és Thurzó György, mint királyi biztosok, minden ellenállás nélkül átvették Rudolf részére az abaujvármegyei várakat, s a vármegye, úgy mint Kassa, meghódolt a koronás királynak. Báthory Gábor erdélyi fejedelem, ki a felsőmagyarországi rendeknek 1608. jul. 24-én Kassán tartott gyűlésére elküldte követeit, s aki Erdély birtokában megerősített, szintén elismerte Rudolf utódját, II. Mátyást.

Bocskay halála után.

II. Mátyás.

Ennek uralkodását nagyrészt a terjeszkedő török háboru elleni védekezések töltik be. Abauj vármegye felé *Ónod* volt a végvár, mely a török hódításnak gátat vetett. Ennek megerősítésére rendelte Abauj vármegye munkáját már az 1602:14., azután az 1603:8. és az 1613:8. törvényezikk.

De Tokaj várának építéséhez is kirendelték Abauj vármegyét az ország rendei 1609-ben.

Bethlen Gábor. Alig egy évtized múlva már ismét az erdélyi fejedelem, nevezetesen Bethlen Gábor pártjára állt a vármegye. A vallási torzszalkodások szakadatlanul égő lángját nem hogy csillapította volna a központi kormány a békepontok megtartásával; de még jobban elmérgesítette a protestánsok sérelmeinek meg nem orvoslásával, ami jó okot szolgáltatott az alkotmányos szabadság megsértései miatt elégedetlen magyar nemességnek, hogy nyiltan Bethlen Gáborhoz pártoljon, aki 1619-ben, miután nevében vezére, Rákóczy György szept. 6-án birtokába vette Kassát, s II. Ferdinánd főkapitányát, Dóczy Andrászt elfogatta, egész Felsőmagyarországot könnyű szerrel meghódította.

Jászóvár fel-
dulása. A háborus időben, melynek természetszerű kegyetlenségeit a szenvedélyes vallási viszály még növelte, ez a hódítás nem maradhatott vérengzés és dúlás következménye nélkül. A reakció ellen felbőszült, sőt fel is izgatott protestáns nép, mint Kassa történetében megírjuk, a kath. papokon töltötte ki boszuját, Szécsy György pedig, hogy Bethlen uralmát Abaujvármegyében biztosítsa, de nyilván azért is, hogy a katolikus térítők legerősebb várát megsemmisítse, Jászóvárat rohanta meg. Jászón tartózkodott ugyanis ez idő szerint az egeri püspök és a káptalan, kik a török kézre került Egerben nem érezvén magukat biztonságban, 1603-ban Kassára, azután 1613-ban Jászóra költöztek. Szécsy György megostromolván Jászóvárt, azt leromboltatta, a kanonokokat pedig részint megölette, részint börtönbe hurcoltatta; Thurzó Imre meg Bethlen Gábor felhatalmazásával szétosztotta a prépostság javait.

Szabályrende-
tek II. Mátyás
korából. 1609-ben a vármegye statutumot alkotott arra nézve, hogy ezután úgy a nemesek, mint a nem nemesek 12 frt birság terhe alatt tartoznak engedelmessé (obtemperálni) az viceispán uram peccsétének, melylyel egy szolgabíró avagy csak esküdt nemes ember is citálja az bizonyásra avagy egyéb dologra ispán uram eleiben.

1610-ben azt végezték, hogy a ki idézésére meg nem jelenik, azt makacsságban marasztalják. A nádor parancsára minden négy jobbágy portájára egy lovasat vetnek ki s ezeket portás lovasoknak nevezték. Ha valamelyik nemes ember az adóval hátralékban van, de azt erősíti, hogy már megadta a taksát, esküdjék meg s az adóróvó és bíró uramék elégedjenek meg esküjével. A paraszt harmadmagával tartozik megesküdni.

1611-ben a nádor asztalára tiszteletképen minden kaputól egy-egy tulkot, három kapu után egy ludat és egy-egy kőből zabot adni elhatározta a vármegye. A rovó mellett levő jurátus fizetése és más megyei szükségletek fedezésére minden kaputól 50—50 pénzt szedett be. „Mivel az sok gonoszság felette megbővült“, ispán uram tiszte szerint bírúit melléje vévén, minden várost, falut fölkeressen és a latrokat nyomozza ki és büntesse meg.

1612-ben szabályozza a vármegye a bormérés ügyét s a korcsmáros paraszt emberekre, kik a nemesek kárára árultatnak bort és sört, büntetést állapít meg. A jó fejér lengyel garast el kell fogadni; a ki el nem fogadja 12 frt büntetéspénzt fizet).

A Gönczön 1612. május 14-én tartott törvényszéken kimondta a vármegye, hogy ha valamelyik falu a bíróválasztásban nem tud megegyezni, a szolgabíró egy esküdttel menjen ki s meghallgatva a civakodó pártokat, válasszon bírót; ha a megválasztott a tisztelet nem akarván fölvenni, rögtön 12 frtban elmarasztalendő s felebbezésnek helye nincs; a birság az alispán és a négy szolgabíró közt oszlik meg.

1614-ben a vármegyének és városoknak engedelmessé nem akaró szepesi vargákat eltiltja, hogy a falusiaktól bört vásárolhassanak s minden falunak keményen meghagyatik, hogy a szepesi vargáknak ne merjenek bört eladni. A szepesi vásárra a vármegye kiküldi Tury István vármegye nagyját, hogy a falusiakra szigoruan vigyázzon.

Ugyanakkor a megölt jobbágy ügyében követendő eljárást szabályozza.

1619-iki kassai
országgyűlés. Alig hódították meg Kassát és Abauj-Torna vármegyét Bethlen vezérei, maga Bethlen Gábor is bevonult és már 1619. szeptember 21-ére országgyűlést hívott egybe Kassára, a hol a felsőmagyarországi vármegyék hódolati esküjét fogadta. A gyűlés a békepontok megsértése miatt kimondta

a háborut a király ellen. A harc Bethlennek kedvezett, s II. Ferdinánd 1822-ben kénytelen volt vele békét kötni, melynek értelmében Abauj vármegye birtoklása Bethlen Gábornak élete fogytáig biztosított; Torna vármegye ellenben Ferdinándé maradt.

Bethlen Gábor elrendelte a vallásfelekezetek egyenjoguságát; de nem akadályozta meg a protestánsok által gyűlölt jezsuiták elűzését, s lefoglalta a papi jószágokat, a széplaki apátság jószágát is, melylyel, mint alábbi leveléből látjuk, Alvinczi Pétert, az irodalmi téren is kitűnt kassai református prédikátort, egyik legbizalmasabb hívét ajándékozta meg. Mint maga is buzgó református, az evangélikusok által is üldözött reformátusoknak fogta pártját. De a magyarországi urakban, kik kezdetben nagy tüzzel fogtak fegyvert mellette, keserűen csalódott. A közerkölcösiség nem sokkal volt rosszabb, mint a mohácsi vész után, az ellenkirályok harcainak korában. Igen sokat a sértett hiúság vagy a nagyravágyás, személyes boszú vagy az anyagi haszon reménye vitt Bethlen zászlaja alá. Ezeknek csak czégér volt a nemzeti ügy. A széleskörű műveltséggel bíró, idealista, de ábrándokat hajszolni nem tudó, nagy politikai tehetséggel megáldott fejedelem elkeseredve tapasztalta a kényelemszeretet s az anyagi érdek előtérbe tolakodását; de ha már egyszer kardot rántott, dicstelenül nem akarta hüvelyébe rejteni, s attól a határtól, melyet magyarországi foglalásában Abauj vármegye jelölt, visszavonulni. Igen jól jellemzi a helyzetet az Alvinczihez 1627. április 3-án intézett levelében (Szilágyi Sándor közlése a Századok II. kötetében), melyben a többi közt következőket írja:

Felekezetek
egyenjogúsága.

Az nagy fervor nagy hirtelen megváltozék az emberekben, az hadakozást megúnák az urí és nemes rend mindjárt, látván és vévén eszekben, hogy nem egy-két hét alatt mehet végben hazájoknak egy római császár keze alól való szabadítása, nem az német idejében szokott forma szerint kell hadakozniok, zsoldosok állatások által, hogy magok honn nyughassanak: hanem személyekben való praesentiájokat kívánják az hadakban, és nem akkor mehetnek haza, a mikor akarnak; fáradságot, nyughatatlanságot, sőt vérek ontását is kellek hazájokért netalám szenvedni, — megsokallták, bokrosan kezdenek tanácsot tartani, de annál inkább eltrémülének, meghallván az prágai infelix pugnát, exinanimis facti sunt quam plurimi, és némelyek quaesitis coloribus házokhoz kezdenek búcsuzni, némelyek kétségben esvén, Káin módjára az Istennek hatalmas ereje és gondviselő irgalmassága felől, *palatinussal conjungálák magokat és veszedelemre conjúrálának*, nem emlékeztvén meg az én ő érettök felvett hadakozásomról, életemnek periditásáról. Mindnyájan eloszlanak magamat hagyának kevés fizetett népemmel. — — — — —

Bethlen levele
Alvinczihez

Mint állattam strázsát, és éjjel-nappal mint harczoltak az megnevezett kevés vitézim császárnak Bakoival levő egész ármádája ellen, hatodfél hónapig tartóztatván őket Magyarországbán valló irruptióktól, kegyelmetek jól emlékeztetik reá, mert jut eszemben, hogy az karácsony ünnepén kegyelmed is Szombatban nálam volt; és mikoron elől, oldalul és látul gyujtott nagy tüzek miatt ott bátorságosnak lenni nem láttam volna, *kényszeríttem alájönni Kassára*; circa 13. avagy 14. Maji érkezvén, 18. Junii onnét mely néhány magammal kényszeríttem kiindulni, hallván az ellenségnek *Putnokhoz érkezését, Kassa alá* menő szándékát, hogy annak obviálhassak és reám nézve az státusokat is serénbe vehessem mellém való jövetelre: kegyelmed jól emlékeztetik arra is; de ez *kevés napok alatt is volt-é nyugodalman Kassán?* Isten és kegyelmetek ítélje meg. Bornemissza János hívünket, mely nagy főtöréssel indithattam Ujvár segítségére; rajta esett infortunium miatt újabb segítséget mely nehezen s mennyi gondnal, búval conscribálhattam melléje, kikkel felmeheessen. Ujvárnak megtartásában mennyi éjjeli-nappali fáradságom volt; sok aranyimat és munitióimat néhány izben expediáltam Ujvárban. De ennél keservesebb és nehezebb vala, hogy amaz gyalázatos gratiát (melynek kezdete is ez vala, ha jól emlékezem reá, *essi absqueulla praebita occura stb.*) minden státusok örömmel élvezik vala, nem gondolnak vala semmi gyalázatos hírben-névben való eséssel, hazájok szabadságának labefactatiójával, az isteni igaz tiszteletnek, vallásnak megromlásával; eszekben sem jut vala azelőtt 9 és 10 hónappal concludált unióról (melyet az pápisták igazán neveztek volt *unni jónak*) Ferdinánd császár királyságának in aeternum renunciálásáról; megsem emlékeznek vala akkor, hogy én választott királyjok vagyok: mert körmökre égett vala, és nem hihetik vala abból az labirinthusból való emer-

gálásokat különben, hanem ha császár hűsége alá redeálnak ismét és liberae dispositioni ejus submittálják magokat, mint az morvaiak. Mely akkori bolondoskodásnak ha én Isten vezérlése által egyedül nem állok vala ellene és reá bocsátám vala őket, s megengedtem volna elvételét annak az gyalázatos és minden szabadságoknak az által való örökké elnyomandó gratia-levélnék: bizony nem különben jártak volna eddig az morvaiaknál, bécsiéknél és ausztriaiaknál. Gondolkodjék az aránt kegyelmed, hogy ha magamat megengedtem volna koronáztatni, mennyivel vallottam volna nagyobb szégyent; semmivel sem volna mostan az én állapotom is jobban az Fridericusénál.

Kassáról való megindulásom után az Uristen az ő nagy hatalmát akarván megmutatni én általam, erőtelen és tudatlan férge által; azt az nagy ármádát és abban bizakodó, felfuvalkodott nagy embereket megszegyeníté, megrémíté, elfuttatá, dissipálá, — az 35 ezer emberből (kik Ujvár alá jöttek vala) 9400 mehetett el az én elérékezésemig, az többi elveszett ki így, ki másképen, Pozson alatt annak is jó részét az Isten az mi fegyverünk által végzé el; mi voltunk Isten által az győzedelmes felek; mégis 18. gyülést tartának az *wak és vármegyék, erőltetvén, hogy én kérjek császártól békességet*. Mely kívánságnak nem látván fundamentumát, *sőt igen nagy gyalázat nélkül, hogy az nem is lehetne, nem annuáltam ő kegyelmeknek*, sőt totus contrarius voltam, várván az jó occasiótól, melyet látván, hogy emelkedni nem akarok, legelőször is *Rákóczy György wam jöve haza feleségének feje fájására is avagy partussára*. Látván, hogy sem az magok javára, tisztességére, sem az én becsületemre nem néznek, hanem utemque csak lehessen békességek, semmivel sem gondolnak: *kényszerítetém az gyalázatos conditiók szerint császárral megbékélni nikelsburgi tractatus idején*, nem ugy mint én kívántam volna régben, ha az tatár had szintén kellete korán nem érkezik vala; mert minden *egyenlenségeket, intentumokat és hadakozáshoz való kedvetlenségeket az magyar nemzetnek császár és tanúcsi jól értették*, tudták azt is, hogy Ujvár és Pozsony alá erővel viték őket, sőt az gratia levelet mily örömmel acceptálták volna; melyre nézve tudta császár maga

SZALÁNCZ VÁRA.

hatalmát őrzeni, ha mi Istentől nekünk engedtetett aurea occasioval élni sem akartunk, sem tudtunk. *Mely nehezen reténeálhatánk Kassa várossát kezünknel*, jól tudja kegyelmed, mennyit ígérnek vala érette: bizony nem az proventussáért, sem hozzájuk való szeretetekért, hanem boszujoknak rajta való ultióknak kívánságáért.

Nállam nélkül is a török qualemcunque pacem látván, hogy akar concludálni; considerálván állapotomat, mellém jött német segítségnek két része meghalván, a generálisok is közülök kihalván, fizetlenek, ruhátlanok a télhez, fegyvertelenek levén, és nagysokan császárhoz igyekezvén közülök deficiálni, magunk hadainak állapotjuk abban levén, amint feljebb előszámláltuk: nekünk ugy tetszett, s most is ugy tetszik, jobb volt megtartanom nemzetünket szabadságánál, religióinál az előbbeni végezések szerint (azokból keveset remittalnóm), hogysen mindenestől fegyverek alá, praedára, utolsó veszedelmével bocsátanom. Mert mikoron a magyarok velem egyenlő akarattal oly szívvél, amint én, fogták volna a magok szabadságok és hazájok oltalmát; bizony — szómmal mondom és irom. — hogy nem volna mostan ennyi szakadás köztünk.

Megnyugtatta ezután Alvinezit, hogy a béke föltételeit (conditióit) ő mint keresztény emberhez illik, szigoruan megtartja, ha a császár is megtartja, de ha a császár megsértené a föltételeket, maga parancsolná a rendeknek, hogy fegyvert fogjanak, noha soha sem kívánta felülésüket igaz ok nélkül. Ezután megnyugtatta a széplaki apátsági jószág felől, így folytatván levelét:

A jószágok állapotját a mi illeti, az is ebben (a conditiókban) vagyon, hogy valakinek valakinél eddig inscribált jószága felől valami végezése vagyon, akárminémű az olyan jószág, abba marad, és kezéből senki nem tartozik remittálni, mint verbi gratia Bornemissza Jánosnál való jószág felől Petének végezése vagyon velem: ergo kezénél maradt; a papok jószága felől végezesem vagyon, kit *széplaki jószágnak* hívnak, ergo *kegyelmednél is megmarad*, s így egyebeknél is.

Bethlen 1629-ben meghalván, még ez év decemberében Alaghy Menyhért országbíró, mint királyi biztos átvette Abaujvármegyéét II. Ferdinánd részére. A királyi uralom azonban ezzel éppen nem volt biztosítva. Sőt már az első években kockára tette Eszterházy Miklós nádor türelmetlen gyűlölete Rákóczy György ellenében, a kit az erdélyi rendek Bethlen Gábor utódjául választottak, de a kit ő mindenképen ki akart szorítani a fejedelmi székből, nem szünt meg sürgetőleg kérni a király engedélyét és pénz- meg katonasegítségét, hogy háborút indíthasson Rákóczy ellen, sőt a felsőmagyarországi rendeknek 1631 januárban tartott gyűlését is a háboru megindítására akarta rábírní. A vármegyék azonban, melyek magatartását az udvar békés szándéka megkönnyítette, a háboru ellen foglaltak állást s felhívták a nádort, a Rákóczy Györggyel való békés megegyezésre, a mi Eszterházy makacszkodása miatt csak több havi alkudozás után, akkor is a már előrehatoló Rákóczy győzelme és a bécsi udvari körök pressziója folytán jött létre Kassán. A vármegye megelegetten fogadta a békekötés hírért. A vallási harezok, a különböző uralmak alatt egymást felváltó hadak elviselhetetlen teherrel nyomták már a föld népét, melynek a háboruk dicsőségéből semmi, pusztításaiból és adóterheiből annál több jutott. A parasztok közt lappangva érő elégedetlenség 1632-ben a szomszéd Zemplén vármegyében már nyíltan kitört és csakhamar Abaujvármegyéét is lángba borította volna, ha Eszterházy nádor és Forgách Miklós főkapitány hirtelen a zendülőkre nem ütnek. A parasztzendülést ekképen csirájában elfojtották, számosakat elfogtak, vezérüket, Császár Pétert Kassán kivégezték.

De a termelőket, valamint a vásáros iparosokat, kereskedőket a törvénytelen módon, sűrűn felállított vámsorompókkal is kizsákmányolták. Az országgyűlés nem türte ezt szó nélkül. Az 1635-ben Sopronban tartott országgyűlés a 30. tvczikkben elrendeli, hogy az ország haszna nélkül Abaujban nevezetesen Szepsiben, Jászón, Rozgonyban felállított fiókharminczadok megszűnjenek, s a memyiben azokat a kiküldött biztosok szükségesnek találják s helyben hagynák, kezelésük belföldiekre bizassék.

1633-ban az ügyvédek (prokuratorok) költségeit szabályozza a vármegye. „Az olyan ügyvéd, ki az egyik féltől valamely pörben előleget vesz föl s azután a másik peres félnek ajánlja fel szolgálátát, foglalkozásától örökre megfosztatik. Procurator uraim pedig az peres személyeket illendőképen jus szerint s Istennek tartozó lelkekismereti szerint taksálják.”

1634-ben az assessorok kötelelességeit szabályozza s lelkőkre köti a vármegye titkait és titkos dolgait.

Mivel sok panaszok vannak, hogy némely nemesek, nem gondolván semmit a jó rendtartással, a határukban levő közporkolatokat, szőlőgyepüket be nem fogják, valamint a parochia, iskola, pástor háza, híd és út csinálásokban és egyéb közönséges dolgokban nem egyeznek és visszat vonnak, a vármegye ezek itéletére a paraszt bírókat felhatalmazza, úgy hogy azok toties quoties egy forintig büntethessenek.

A mig a parasztságot anyagi létének folytonos romlása tette elkeseredetté, az úri osztály és a klérus nem fogyott ki a vallási torzszalkodásból. II. Ferdinánd uralma Abaujvármegyében biztosítva lévén, kormánya, miint Magyarország egyéb részeiben is, erősen támogatta a katolikus ellentőrekvést, még pedig első sorban azoknak a templomoknak visszavételével, melyek eredetileg katolikusok voltak, de vagy elvették a protestánsok, vagy a protestánsná lett földesúr, mint jogos tulajdonát, lefoglalta. II. Ferdinánd 1637-ben meghalván, utóda, a már megkoronázott III. Ferdinánd országgyűlést hívott egybe Pozsonyba, mely alatt egyszersmind a királyné koronázásának is végbe kellett mennie. Ez országgyűlésre Abaujvármegye is nagy panaszokkal küldte követeit. Cseh János mislyei prépost elvette a protestánsoktól a mislyei templomot, annak concionatorát elmozdította s jövödelmétől megfosztotta. Székely Balázs meg a somogyi (a mai Somodj) község templomát foglalta el; de nem elégedvén meg ezzel, meg akarja

akadályozni a lakosokat a bécsi békekötésben biztosított szabad vallás-gyakorlatukban, a mennyiben szigorú büntetés terhe mellett azt is megtiltja nekik, hogy a szomszéd reformált templomok valamelyikét látogathassák. A vallás szabad gyakorlatának ez a korlátozása annál inkább bántja a rendeket, mert másrésztől a királyi kormány nem volt elég erős, vagy nem fordított kellő gondot arra, hogy utját állja a törökök terjeszkedésének, a kik a zsitvatoroki béke megállapodásainak megsértésével nem csak többszörösen pusztították Abauj vármegye egyes részeit, de foglalásokat is tettek a vármegye területén.

Az országgyűlés már két hónapig vitatkozott a vallási sérelmek fölött s a protestáns rendek egyáltalában nem akartak addig belemenni a királyi előterjesztések tárgyalásába, míg a sérelmek orvosolva nem lesznek. Követelték a királytól annak biztosítását, hogy a városok és a községek a következő országgyűlésig az ország törvényei szerint megmaradhassanak vallásuk szabad gyakorlatában s gondoskodják ő felsége a viszályok elhárítása végett, hogy a jövőben ne történjenek templomfoglalások, a jobbágyokat bírságok vagy más erőszak alkalmazásával ne kényszeríthessék a katolikus hitre való áttérésre s ne szedjék el a parochiális jövedelmeket. Minderre, a mint említettük, Abauj vármegye követei is megtörtént eseteket hoznak föl. Abauj vármegye egyik követe a naplóíró Szemere Pál volt, a kit kartársai „nagy-eszű“ melléknevével ruháztak föl.

A kath. klérus élesen válaszolt a királyhoz intézett fölterjesztésében a protestánsok panaszaira, mi nagy felháborodást keltett az utóbbiak közt. A nádor maga vetette közbe magát, hogy a mindkét oldalon szakadásig fokozódott elkeseredést enyhítve, békés megegyezést hozhasson létre. 1638. január 30-án (mint Demkó Kálmán írja az 1637/38-iki országgyűlés történetében) magához hivatva négy vármegyének, még pedig *Abauj, Honl, Sáros* és *Szalmár vármegyék* követeit, s ezek által akart hatni a protestáns rendekre; de lehetetlen volt őket oly engedékenységre bírnia, a minőt a királyi udvar és a katolikus urak kívántak. Abauj vármegyére nézve fontos eredménye volt ez országgyűlésnek a rendek sürgetésére adott ama királyi leirat, mely biztosítja a rendeket, hogy a felvidék hathatósabb védelmének okából megszorítja az Abauj vármegye határán levő Szendrő vára őrségét, megengedi Onod megerősítését, a várak védőműveinek újabb megerősítése czéljából pedig egy hadi építész rendeltetik ki, a ki állandóan Kassán fog lakni.

A sérelmek orvoslása azonban csak ígéret maradt Mihelyt az országgyűlés szétszlott, nem gondolt rá többé komolyan III. Ferdinánd kormánya. A nemesség e miatt való elégtelensége már öt év múlva nyílt fölkelésben tört ki. Abauj vármegye adta ki rá a jelszót. A vármegye nemesei összegyűlekeztek Kassán s követeket küldtek Rákóczy Györgyhez, hogy hódolatukat kifejezzék.

1. Rákóczy
György.

1640-ben Abauj vármegye székház építését határozza el. Az ez évi statutum erre nézve ezeket tartalmazza: „Az nemes vármegye törvényszékes házának megépítésére minden úri praelatus és jószágos nemes uram ki-ki, magok jóakarattok szerint, igértének bizonyos számú pénzt, melyeket registromban irtunk és comprehendáltunk és az nemes vármegye protocolumában in specie örök emlékezetre beinsertaltjuk. Ezen házunk felépítésére az taksás nemések (vagyis egyházhelyi nemések) fél taksájokat adják meg.“

1644. január 18-án már két szomszéd vármegye, Borsod és Zemplén is csatlakozott az abaujiakhoz. A három vármegye Kassán tartott közös gyűlésen elhatározta, hogy tömegesen lóra ülteti a nemességet és hadat szed Ferdinánd ellen. Forgách Adám főkapitányt márczius 11-én elvonulásra kényszerítették s Rákóczy György másnap elfoglalta a várost. Erre a fölkelés villámgyorsan terjedt el az egész felvidéken. Ferdinánd Eszterházy Miklós nádort és Puchaim, Kristófot küldte Rákóczy György ellen. Eleinte kedvezni látszott a szerenese a királyi hadnak, de csakhamar érzékeny vereséget kellett szenvedniök Kemény Jánostól, Rákóczy György vezérétől, a ki Puchaimot *Szaláncznál*, azután *Somosnál* megverte. Rákóczy György *Regécz* várát is elfoglalván, III. Ferdinánd jónak látta békét kötni vele. Az 1645. okt. 22-iki békeszerződés értelmében Rákóczy György megtarthatta Abauj vármegyét haláláig Regécz várával együtt, ezenkívül a szent római birodalmi herezei czímet kapta.

A míg Rákóczy György Kassa birtokában volt, a vármegye Kassára tette át székhelyét; házat épített a város engedelmével 1647-ben. A vármegye háza, mely máig fennáll, a mostani székháznál egyszerűbb és szűkebb kétemeletes épület volt a főutezán.

A vármegyei székhely Kassára való áthelyezését országos törvény rendelte el. A közönség biztonsága és könnyebbsége szempontjából ugyanis az 1647: 109. tvezikk elrendelte, hogy legalább akkor, a mikor a szükség kívánja, a megyei gyűléseket és törvényszékeket *Abauj vármegye Kassán*, Sáros Eperjesen, Szepes Lőcsén tartsa. Meghagyja az említett törvény Kassa városának, hogy a megyei székház fölépítésére az engedélyt megadja. Kassa városának tanácsa azonban azontúl is akadályokat vetett a megyei gyűlések megtarthatása ellen, mert a törvényhozás kénytelen volt 1649-ben újra foglalkozni Abauj vármegye székhelyének ügyével s az 1649: 21. tvezikkben megparancsolja, hogy a város köteles megengedni a megyei gyűlések és törvényszékek ott tartását, még pedig mindannyiszor, a hányszor az engedélyt megtagadná, 600 forint bírság vettessék ki rá, melyből 500 forint a megyét, 100 a végrehajtót illesse.

Az erős és könnyen hozzáférhető Kassa biztosabb gyülekezési hely is lehetett, mint Göncz, a hol még a rablótámadások elől sem voltak megóva az odamenők. 1659-ben a Hernád szertelen áradása annyira megrongálta a gönczi utat, hogy Abauj vármegye elégtelen levén annak helyreállítására, az országgyűlés Szepes és Sáros vármegyék közreműködését is megparancsolta, melyek szintén használják az utat; de a berekben, mely a Hernádtól a városig terjedt, Göncz városa volt köteles földhányásokat készíttetni; tartozott ezenkívül a berket az ut két oldalán kiirtani, mert a berekben szerfölött elszaporodtak az utonállók.

A vármegye mindazáltal még ezután is tartott gyűlést Gönczön, a mikor a német parancsnokok is korlátozták gyülekezési szabadságát, így 1667-ben, melyen a többi közt a Privigyey vagy Pap család, 1669-ben, midőn a Bósvay, Alexi és Inre családok nemesi leveleit hirdették ki.

Rákóczy György mindössze csak három évig birhatta Abauj vármegyét. 1648-ban meghalván, a békeszerződés értelmében III. Ferdinánd azonnal intézkedett Kassa és a vármegye átvételéről. Kiküldötte biztosul Wesselényi Ferenczet, Bornemiszsza Jánost és Mosdóssy Inrét, a kik a vármegyét Regécz várával és Kassa városával együtt 1648. október 11-én a király birtokába vették. Wesselényi Ferencz nádorral nemsokára már mint abaujvári birtokossal találkozunk. A murányi vár hősnőjét, Széchy Máriát a maga részére hódítván, vele megkapta Enyiczkét, mely a XVI. században Rymaszéchy László és Ferencz tulajdona volt. Itt építtette a részben eredeti alakjában fennmaradt kastélyt 1658-ban.

1661-ben elhatározza a vármegye, hogy ezentúl minden évben január hó 4-ik és 5-ik napján tartassék meg a tisztujtás. Akkor a főispán *Perényi* György volt, kinek működéséhez, minthogy ennek betartását a maga és utódai nevében ünnepélyesen megigérte, a vármegyei jegyzőkönyv sok sikert kíván s őt meleg szavakkal élteti.

Ugyanekkor megállapította a vármegye, hogy a megye török alatti részéből a szolgabírók hogyan idézzék meg a feleket.

1662-ben a gyujtogatások ellen hoznak óvintézkedéseket.

A legjobb alkalom lett volna most, midőn a békeszerződés gyümölese ilyen könnyen ölébe hullott III. Ferdinándnak, uralmát biztosítani, a felvidéket, illetőleg a török birtokába még nem került magyarországi megyéket megnyugtani, anyagi erejüket és hajlandóságukat növelni, hogy egy hosszú, áldásos béke alatt megerősödvé, megérhessék az ország felszabadítását. De csak a centrális uralom számára akarták felszabadítani, a török rabszolgaságból német rabszolgaságra hajtani. Számítottak mindenesetre a magyar urak ingatag természetére, magánérdekük hajhászására, a mit már Bethlen panaszkodva említ, mint az világosan kitünik Molin Alajos velencei követnek 1661-ben a signoriához intézett jelentéséből. (A bécsi csász. akadémia kiadványa). E szerint az udvar legkevésbé sem gondol a bajok orvoslá-

sára, mert ha az ország erősebb volna, nehezebb lenne kormányozni. Az udvar nagyon örült, hogy minden főur egy kis király, alattvalói t. i. a jobbágyak rabszolgák s látván azt, hogy az urak sem tartják meg az általuk hozott törvényeket, a király környezete is rajta volt, hogy ne tartsa meg azokat. Így történt azután, hogy a szentesített törvények s a királyi ígéretek daczára is, főleg 1659-től fogva egymásután üzték ki Abauj vármegyében a protestánsokat templomaikból.

Mint ugyanaz a velencei követ írja, általában azt állították, hogy a császár nem igyekszik visszaszerezni Magyarországnak a törökök által elfoglalt részeit, nehogy a magyarok hatalomra vergődván, büszkék legyenek és levessék az alattvalói jármot, melynek csak nevéből is irtóznak. De a bécsi udvarnak a törökkel szemben tanusított lanyha és gyanus magatartása tápot adott egy újabb, a Habsburgok trónjára nézve az előbbieknél még veszedelmesebbé várható mozgalomnak, melynek első szálai Abauj vármegyében futnak össze, a mennyiben a királypárti Wesselényi nádor, most már abauji birtokos állott a bécsi kormányzat ellen és Magyarország szabadságának megóvására irányuló összeesküvés élére. Az elégedetlenség ugyszólván Abauj vármegyében nyilatkozott legelőször és leghangosabban. Ok volt rá elég. Már nem is a vallási kérdés dominált, hanem az ország alkotmányának érzéletes megkerülése és minduntalan való megtámadása. Növelte a nyugtalanságot a már előbb is többször nyilvánult és a velencei követ jelentéséből láthatólag jogosan gyanusnak tartott télenység a békeszegő törökökkel szemben. 1657-ben már Tihanyig portyáztak a törökök, pusztítva, fosztogatva, rabságba ejtve sokakat; de mert a német zsoldosok nem kevésbé sarczolták a lakosságot, ellenben a törökök nem törődtek vele, hogy a keresztények mely hitfelekezethez tartozónak vallják magukat: a protestánsok, nemkülönbén lelkészeik inkább elszenvedték az ő sarczolásukat, mint azokat a törvénytelen adókat, melyekkel a német kormány zaklatta az országot, s nem esodálhatni, ha a református papok inkább a török győzelméért imádkoztak, mint a németekéért, a kik az országos törvények ellenére nyomták és üldözték őket.

1663-ban Bárczay Ferencz alispánsága (1657—1669) alatt a katonák erőszakoskodásai, fosztogatásai, házasságtörései ellen fakad ki a vármegye. A káromkodókat is szigorú büntetéssel sújtja; aki *ördög adta lelkü, ördög adta, ördög teventette* káromkodásokkal nyilvánosan él, az ilyeneket el kell fogni, az alispán és a szolgabírák első ízben a hóhérral vesszőzessék meg, másodízben botoztassák meg, végre harmadízben halállal bűnhődjenek.

1663-iki országgyűlés.

Az 1663-iki országgyűlés elhatározta a török elleni hadjáratot és kellő haderő kiállítását. Szeptember 18-án a felső-magyarországi vármegyék fölkelő hadának Abauj vármegye területén, Boldogkőváránál kellett összegyűlnie. Bakos Gábor volt vezérökül kiszemelve. De a magyar nemesség fölkelése hiába való áldozat volt. A török hadsereget Montecuccoli 1664-ben keményen megverte ugyan Szt.-Gotthárdnál, de a győzelmet nem hogy kihasználta volna a kormány Magyarország hódolt részeinek felszabadítására, hanem a Magyarország hozzájárulása nélkül kötött, lealázó vasvári békében továbbra is módot nyújtott a töröknek hóditmányra megtartására. A német katonák kellett a magyarok fékentartására. Wesselényi nádor és Boeskey István zempléni főispán hiába emelnek panaszt I. Lipót királynál a várak német katonasága miatt. A kormánya még kiméletlenebbül folytatja az erőszakosság politikáját. 1665-ben Csáky Ferenczet felső-magyarországi főkapitányyná nevezvén ki, Stahremberg Rüdiger Ernő grófot küldi királyi biztostképen, hogy ő igtassa az új főkapitányt hivatalába. Csákyt be sem eresztették Kassára; a tizenhárom vármegye és a szab. kir. városok nevé-

I. Lipót.
Panaszok.

ben pedig Boeckay István zempléni főispán fölterjesztést tett a koronához a törvénytelenység miatt, kijelentvén, hogy a vármegyék és a kir. városok csak úgy ismerik el Csákyt, ha magyar biztos helyezi méltóságába. Hosszu vonakodás után a vármegyék követelése teljesedett; Csáky Ferencz beigtatására Bársonyi György szepesi főprépostot küldék királyi biztosul. A várak német katonasága megmaradt azután is; Kassára is már 1665-ben, midőn Csáky beigtatása ellen a vármegyék tiltakoztak, Rothal grófot nevezette ki Lobkowitz parancsnoknak, a ki a főkapitánynyal együtt buzgón igyekezett a magyar nemesek gyülekezeteit korlátozni, a törvénytelenségek ellen való felszólalásaikat elnyomni.

Az elégtelenség napról-napra fokozódott. Miután a tizenhárom vármegyének 1666. április 19-én Zemplén városában tartott gyűlése sem ért el semmit panaszaival, a nemesek Kassára gyűlést hívtak egybe; ennek megtartását azonban úgy gróf Csáky Ferencz, mint Rothal megtiltotta. Az elégtelének a tilalom daczára összegyűltek s elhatározták, hogy szervezik a fölkelést.

A kormánynak azonban tudomására jutott a Magyarországon készülők fölkelés; miután a mozgalom élén álló Wesselényit, Nádasdy Ferenczet, Zrinyi Pétert, Frangepán Kristófot, Rákóczy Ferenczet az összeesküvésbe belevont Tattenbach stájerországi kormányzó komornyikja elárulta. Rákóczy elhamarkodott tette, hogy Sáros-Patakon letartóztatta Stahremberg-Rüdiger Ernőt s Kolonics nevű zászlótartóját és Regécz várába küldte őket, hol a magyar elégtelének embere Bónis Ferencz voltakkor a kapitány,

csak súlyosította helyzetüket. Ez elhamarkodott lépést Zrinyi Péter sietett jóvátenni; felszólítván Rákóczy Ferenczet, hogy bocsássa szabadon az elfogottakat, a kiknek letartóztatását úgy igyekezett magyarítani Bécsben, hogy személyük biztonságáért helyezték őket őrizet alá. De minden mentegőzés, nemkülönben Zrinyinek hűségigérete, melylyel Bécsbe küldött gyóntatója által kegyelmet akart nyerni, süket fülekre talált.

Mint tudjuk, az időközben meghalt Wesselényin és az anyja közbenjárására kegyelmet nyert Rákóczyn kívül az összeesküvés fejeit idegen bíróság ítélete alapján kivégezték. Nikházy Istvánt, Abauj vármegye alispánját, ki szintén részt vett az összeesküvésben, fej- és jószágvesztése ítélték, az említett Bónis Ferenczet 1671. április 30-án Pozsonyban lefejezték. Felső-Magyarországra most még nagyobb haderőt küldtek a mozgalom elfojtására, s az összeesküvés alkalmas ürügy volt az alkotmány újabb megszorítására is.

1670-ben Gönczön tartott közgyűlésén Abauj vármegye *Komjáthi* Zsigmondot, *Török* Istvánt, *Kovács* Istvánt és *Csobai* Istvánt kapitányokká választván, eskü alatt kötelességükké tette, hogy az „utálló s duló, fosztó, prédáló, koborló, szegénységgetrontó s pusztító, fogyató, minden névvel nevezhetendő gonosztevők, malefactorok, latrok“ elfogatásában és üldözésében a hozott statutumok szerint fognak eljárni.

A VIZOLYI TEMPLOM.

Wesselényi-fele
összeesküvés.

1672-ben a vármegyei esküdtek napidiját szabályozta a vármegye. E szerint ha járásukból „derekas dolgokban“ kiküldik őket minden napon, míg oda járuak, ő kegyelmeknek rendeltetnek ötven-ötven pénzek. Az alispánnak kell jelentést tenniök s ez utalványozza ki nekik a napidijakat.

A nádorispánság nem töltetvén be, Ampringen Jánost nevezte ki I. Lipót teljes hatalmu kormányzóvá, s az ő keze alatt megkezdődött Felső-Magyarországon a legvéresebb rémuralom korszaka. Már 1670. jul. 29-én átadja a parancsnokságot a rövid ideig kapitányoskodó Sporek, Spankau Párisnak, a ki tüzzel-vassal fog nem az elégületlenség, hanem az elégedetlenek kiirtásához. Megtilt minden tanácskozást, kegyetlen büntetéssel fenyegeti azokat, a kik a pártütöket eltitkolják, egyenesen utasítja őket akémkedésre, a református papokat pedig eltiltja attól, hogy a török segítségért imádkoztassák a népet.

Rendelete 1672. május 12-én kelt. Szövege Lehoczky közlése szerint (Századok I.) következő:

Paris Liber Baro a Spankau haereditarius dominus in Pernadicz et Altensattell, Sacr. Caes. Reg. Mttis actualis aulico-bellicus consiliarius, generalis vigiliarum praefectus, constitutus colonellus, nec non Cassoviac praesidiorumque Superioris-Hungariae generalis commendans.

Ezen levelünk rendiben mindeneknek a Felső-Magyarországban levőknek legyen tudokra és szorgalmatos gondjokra, kívánom; minthogy már sok példából kitetszett, hogy némely nyughatatlan emberek, hol titkon s hol nyilván összecsoportozott gyülekezetesekékből igen veszedelmes és az országnak káros szakadások a keresztényi szeretetet bontogató gyűlölséggel együtt származnak: tudva legyen azért, hogy az olyan rendkívül való gyűlésszes csoportozások és gyülekezetesekék senkinek sem engedtetnek, sem pedig a több faluk s városokból együvé járandóknak a mi hírünk nélkül, *sem otthonn, sem kívül, semminemű kimenést okozó ezim alatt.* És valakik találkoznak, akik, vagy hogy ők magok az ilyen veszedelmes csoportozást gyakorolnák, vagy ezen illetlenségben másokat tudván lenni, azokat bejelenteni mentül hamarabb nem akarnák, vagy hogy szánt szándékkal és ravaszon az ilyenek kitanulásával nem gondolnának, ha közel hozzájuk történnek is. vagy ők magukat úgy tettetnék, mintha ezekben semmit sem tudnának; mindnyájan az ilyenek (valamely bizonyos jelenséggel megbizonyosodva rájuk) *pártütő rebelliseknek, avagy felséges urunk gonoszakaróinak tartatni fognak,* és méltóképen bünhödni. Azt is ehhez adva, mivel úgy hallatszik, hogy némely *predikátorok, nem keresztény buzgóságtól viseltetvén, a kereszténység természet szerint való ellenségének szerencsés voltáért az együgyü községet imádkoztatnák,* és azzal a pogánysághoz szítván, a keresztények közt való gyűlölséget is terjesztik: *az ilyenek felől nagy szorgalmatossággal tudakozzanak és vallattassanak is* mindjárt a vármegyei minden rendbeli tiszték, kicsinytől fogva nagyig, a kik mások is ezen illetlenségben levőket mindjárt jelentsek meg, hogy a feljebb megirt notába ne essenek.

Második az, minthogy a számtalan sok tolvajlás, fosztás és ártatlanok megkárosítása, sebesítése s ölese sokszor esett már az országban, és félő, netalán több is essék, az erdők zöldülvén; azonban az Isten előtt való számadással a tisztviselők tartozván, csak az egy ártatlan elvesztéseért is: azért ezennel akartam meginteni minden vármegyebeli tisztviselőket, *főispánokat, viceispánokat, szolgabirákat,* s egyéb országbeli tiszteteket is, hogy az ilyen tolvajkodókat, avagy mostaniakat, avagy azelőtt valókat kerestessék, tudakozódással és vallatással mindjárt, minden halasztás nélkül, minthogy sok faluban az alábbvaló nemes emberek is ilyen tolvajkodóknak bizonyosan mondatnak lenni, a parasztok is de kiváltképen az oroszok. Az ilyenek azért igen nagy serénységgel és serio menten megtudakoztassanak minden falukon s helyeken, elegendő bizonyosság után törvényes uton kiirtassanak, mint olyan veszedelmes mirigymérgek; sem a hazafiségra, sem barátságára, sem a maga hasznára nem tekintvén senki is, mert ha valami olyan tekintetért a vármegyék némely tisztői kicsinytől fogva nagyig az olyan vizsgálatban tunyálkodva késedelmeznének, avagy mikor a tolvajlás történik, ha akkor mind a magok embereivel, mind az körülvalókkal az olyan tolvajokat meg nem kergethetik: tudják meg bizonyosan, hogy az olyan tunyálkodó vármegyei és városi tisztviselőknek jószágaiból fordul meg az eltolvajlott jószág s a megfosztatott embereknek kára.

És mivelbogy a minapi 13 vármegyebeli kassai gyűlésben végeztetett, hogy a kik titkon praktikálnának az elszökött pártütő rebellisekkel, avagy felséges királyunk akár mely ellenségével titkos szövetségeket forralva, háboru támadásokat izgatnának és elvesztő

viszálkodásokat gerjesztenének, hogy az olyanokat mindjárt *minden késedelem nélkül igen serio kikeressék a vármegyei fő és alábbvaló tisztek* szorgalmatos tudakozódással és hit után való vallatással *minden vármegyékben, falukon s városokon*, megkérdvén, ha nem tudna-e olyanokat ő maga valahol? Vagy nem vett-e észében valami olyan jelt és állapotot valamire valót? Vagy valamit nem hallott-e valaki felől, aki az olyan pártütő praktikákban, hamis hírköltésben részes volna? És ha valaki felül csak fülhegygyel olyan valamit megértene: azontul mindjárt több és nagyobb tudakozódásokat indítsanak és bizonyosan végére menvén, minket is mindjárt tudósítsanak, hogy az szegény községet háborgató, rossz hamis hívek megfojtassanak és az egész országbeliek félelem és rettegés nélkül lévén, dolgaihoz ki-ki békességessen lásson.

A feleletet erre a Petróczy-féle fölkelés adta meg. Petróczy István, Kende Gábor, Szuhay Mátyás, Szepessy Pál 15,000 emberrel Kállórol jövet berontottak Abauj vármegyébe s Kassának tartottak. Spankau Enyiczknél állotta utjokat, de keimény vereséget szenvedett. De a mig a fölkelők szétosztották csapatjaikat, Szuhay Kassát, Kende meg Regéczet ostromolta, Kobb, Diepenthal és Eszterházy Pál megérkeztek a császári csapatokkal. A fölkelők Györkére vonultak vissza s erejüket számba véve, legyőzhették volna a császári sereget, ha Kobbnak nem sikerül a hajdukat ígéretekkel árulásra esábitani. A esata elveszett s a fölkelők két részre szakadva, futtonfutva hagyták el Abauj vármegyét. Az elfogottakat a kegyetlen Kobb karóba huzatta. Spankau még erősebben látott üldözésükhöz. A bujkáló s menekülő „lázádoikat“ földönfutóknak jelentette ki, ráparancsolt az alispánokra, hogy hajszoltassák fel őket, kihirdetteté, hogy a közönséges lázadókért fejenkint 2 tallért, a főbbekért, hamegölik, 1000—1000 tallért, ha elevenen behozzák, 2000—2000 tallért ad.

A mig egyfelől a főkapitány, Spankau alkalmazta az elrettentés legkegyetlenebb eszközeit, más részről Kobb Farkas gróf hadparancsnok fenyegette a lakosságot, hogy mindenkit karóba huzat, a ki ezimboráskodik az összeesküvőkkel. Spankau 1674-ben a reformátusok ellen, a kik bántalmazták a katolikusokat, kiparancsolja a megyéket, hogy fogdossák őket össze s büntessék bármiféle büntetéssel. A reformátusokat, a kiknek lelkészeit tömegesen vitték volt már el Pozsonyba s onnan gályarabságra, Nápolyba, sikerült is megritkítani a Hernád völgyében; egyre-másra vándoroltak a Tiszántúlra. Spankau még az évben meghalván, Strassoldo lett ideiglenes főkapitány, a kit 1677-ben Kobb váltott föl, ki október 7-én vonult be Kassára. A dühöngő ember véres kardot, nyársat és kereket hordoztatott körül a helységekben, ezekkel a jelvényekkel figyelmeztetvén a „kurucz pártütők és rablók ezimboráit“: kard lesz a büntetése a főurnak, nyárs a nemesnek, kerék a parasztnak. S nem érte be a puszta fenyegetéssel, hanem megkezdte véres munkáját a gyanusítottakon.

A budai pasa erre viszont megparancsolta, hogy hasonlóképen bánjanak el a németekkel. Ez felnyitotta a bécsi kormány szemét, s tartván attól, hogy megint kitör a folyton lappangó lázadás, Kobbot deczember 10-én elmozdította s helyébe Würben Istvánt nevezte ki.

Hanem ez már nem tarthatta vissza Thököly Imrét, a ki élükre állt a kuruczoknak s 1678-ban rövid idő alatt egymásután elfoglalta Abauj vármegye várait: Boldogkővárát, Gönczöt, Mislyét, Széplakot, Enyiczket, Szalánczot. Ez utóbbit Leslie tábornok a következő évben visszafoglalta ugyan, de Szikszónál érzékenyen megverte őt Thököly.

A háboru dúlásai mellett ez évben (1679-ben) egy más csapás is látogatta Abauj vármegyét: a pestis, mely ismételten megjelent már az utóbbi években. 1675-ben Törökországból jövet köszöntött be, 1678-ban

Petróczy-fölkelés.

Kobb.

Thököly.

már Kassán és környékén jelentkezett. A vármegyének sok lakosa lett a járványnak áldozatává.

Thököly Imre 1682-ben újra hadat vezetett Felső-Magyarországra a király ellen s ez alkalommal, igaz, hogy csak a török segítségével, ura lett Kassának. 1682. november 19-én Bécsben fegyverszünet jött létre közte és a király közt. 1683-ban Kassán országgyűlést tartott a felső-inagyarországi rendekkel. Az országgyűlésen Abauj vármegyének követei voltak: *Kálmáneczay* István alispán, *Bakay* István, *Várady* Mihály és *Rósa* Mihály. Thököly előadta óhajtását, hogy ingyenes erővel jó karba akarja helyeztetni az általa birt várat, Szendrő helyett pedig, „ha Isten kezébe adja“ Szádvarát. Boldogkővára az esztergomi érseké volt, s noha a bécsi fegyverszünet 8. pontja, mely kikötötte az érsek javainak háborítatlanságát, Boldogkőről nem szólt, a rendek nem akarták érinteni, nem kétkedvén, hogy ez sem szenved kivételt. Hanem a rendek hangulata Thökölyre nézve veszedelmesen lelohadt. Ismétlődött az a jelenség, melyről Bethlen Gábor oly elkeseredetten panaszkodott. Elég volt a hadakozás; némelyek zugolódtak is, hogy Thököly önző ezélt követ, követelni kezdték a nemesi rend hazaszállítását. E nélkül pedig Thököly a maga erejével nem boldogulhatott volna. A rendek követelése rendkívül fölingerelte Thökölyt. Meghívta lakomára a rendeket és a vármegyék követeit. Ezek közül öt vármegyének, *Abaujnak*, *Zemplénnek*, *Sárosnak*, *Ungnak* és *Szepesnek* küldöttei okoztak neki legtöbb bosszúságot. A haragos Thököly, mellőzve minden diplomaciai tapintatot, a vendégség után az egykoru krónika szavai szerint „mosdatta, pirongatta“ őket, a mért cserben akarják hagyni. Végre elhatározta a gyűlés a nemesek összeírását; 8802 gyalogost és 8000 lovast számláltak össze. A szétoztás módja fölött is hosszú vitatkozás támadt. Sok huza-vona és üzengetés után végre úgy döntött a fejedelem, hogy a szétoztásban meg nem nyugvó három vármegye, Abauj, Zemplén és Sáros ossza föl egymás közt a kivetett hadat.

Thökölynek ekkor már rosszul állott a dolga. A törökök Bécs mellett szenvedett nagy veresége megfosztotta legerősebb támaszától. A török had legyőzője *Sobieski János* lengyel király Bécs alól való visszatértében Abauj vármegyén vonult keresztül, s november 26-án *Szepsin* pihenőt tartott. A hegyaljai városok közül Tokaj, Tállya, Tarezal, Bénye 1000 hordó tokaji bort ígértek neki, ha megkiméli őket a lengyel hadsereg átvonulásától; a király azonban ajándék nélkül is megtette ezt s Abauj vármegyén át minden kártétel nélkül, rendben vezette át fegyelmezett seregét.

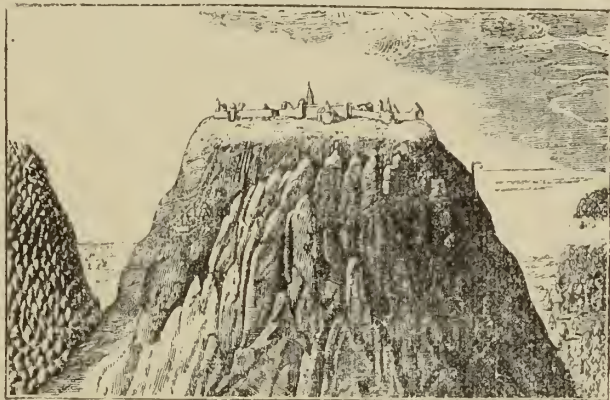
Thökölynek a nagyváradi pasa által történt elfogatása, de Petneházy és kuruczainak Caprara császári tábornok előtt való meghódolása sem szüntette meg a kuruczhadak támadásait, a kik minduntalan le-lecsaptak Abauj vármegyébe. Csak 1697-ben sikerült a Thököly-sereg maradványait megtörni. Nigrelli Oktavián kassai főparancsnok megvervén őket Harangodnál, a Tokay Ferencz parancsnoksága alatt álló, nagyrészt már gyülevész nép szétszóródott és apróbb csapatokban fosztogatta Abauj vármegye helységeit és a királynak meghódolt nemesek házait. Nigrelli kénytelen volt nemesi fölkelést hirdetni Abauj vármegyében és Zemplénben. De mindjárt kezdetben a nemesség huzta a rövidebbet. A vakmerően támadó gyülevész had a szalánczi hegyek alatt megverte a nemesi sereget; Semsey László ezredes és Kormos István is elestek. De Vaudemont császári tábornok Nigrelli és Károlyi Sándor közreműködésével kiverte őket fészükéből s nagyrészt megsemmisítette seregöket, melynek maradványai szétporlódtak.

A béke tehát külsőleg helyre volt állítva s I. Lipót kormánya, mely a fölkelőkben a nemzeti törekvések harczeit és a protestánsokat egyaránt üldözte, folytatta a törvénytelen elnyomást. Nem tagadható, hogy szolgálót tett a közművelődésnek azzal is, hogy miután a püspök és a káptalan a török iga alól felszabadult Egerbe visszatérhetett, 1697-ben Jászóvárra visszahelyezte a premonstreieket. De minő ezézzal tette ezt is? Németesíteni akarta az ősmagyar monostort, mert osztrákoknak ajándékozta. Terve mindazáltal csak ideig-óráig sikerült; az önkéntelenül magyar érzelművé vált monostor, támogatva külső körülmények által, nem is száz év lefolyása alatt függetlenítette magát

A protestánsok szabad vallásgyakorlatát, nem csak hittérítői szándékból, hanem részben megtorlásul a fölkelésekben való részvétel miatt, a törvények biztosítéka ellenére betiltották, a birtokukban levő templomokat elszedték, újak építését nem engedték meg. Ezuttal még mindig nem sikerült megtörni Magyarországot, bármennyire ki volt merülve, elnéptelenedve és elszegényedve. Néhány évi könnyörtelen önkényuralom után még egyszer hatalmas lobbót vetett a szabadságharc tüze II. Rákóczy Ferenczel.

H. Rákóczy
Ferencz.

A törökökön nyert nagy győzelmek, Magyarországnak a Duna-Marosközén kívül való felszabadítása, Erdélynek könnyűszerrel a Habsburgház uralma alá hajtása, elbizakodottá tette I. Lipót kormányát. Az önkényűleg, Széchenyi Pálnak veszjósló tiltakozása ellenére készített új szabályzat, melyet az országgyűlés elé nem mertek terjeszteni s melyet egy szűkebb

SZÁDVÁR.

körü bécsi értekezleten részt vett magyarok visszautasítottak, Magyarországot az örökös tartományokkal egyenlő meghódított tartománynyá akarta súlyosztatni. Az országgyűlés által féltékenyen őrzött adómegajánlási jogon is rést ütött Lipót rendelete; a török háborúk okozta költségek pótlása ezimén rendeletileg a birtokos nemesség jövödelmének $\frac{1}{16}$ -od részét követezte. 1700-ban a köznemességet is megadóztatva, s az 1687-iki pozsonyi gyűlés óta országgyűlést egyáltalában nem hitt össze. Az egész században, minden országgyűlésen megtett szentesített ígért daczára a protestánsok sérelmeinek orvoslása írott szó maradt; sőt térítés örve alatt üldözésük sem szünetelt. Ez egymásra torló okok születték a szabadságharcok századának utolsó nagy háboruját, melyet II. Rákóczy Ferencz a szabadságharcra nézve kedvezőnek látszó külviszonyok közt kezdett meg, de melyet a kimerült ország részben nem tudott, részben pedig a békés szándéku I. József kormányra került után, a ki biztosította az alkotmány helyreállítását, már nem akart végig küzdeni.

1701. január 3-án tartott közgyűlésén Abauj vármegye a szökevény jobbágyok ügyében hozott intézkedéseket. Megújította az 1612-ben Gönczön hozott statutumát a bor és sör árultatása dolgában. Elhatározta, hogy a kik a pusztult telkekre és helyekre letelepedni akarnak, azok két éven át minden tehertől mentesek legyenek. A vármegyében mindenki kassai vékával és köböllel tartozzék élni, 12 frt büntetés terhe alatt. Az olyan nemesek,

kik a szolgabíró idézésére a vármegyei törvényszék előtt meg nem jelennek, 24 frt, parasztok 12 frt bírságban marasztaltassanak el. Az olyan foglyok, kiket nem terhel főbenjáró vád, kezességre szabadlábon hagyhatók. Az adó fölhajtására nézve az e czélból kiküldött tiszteknek, az istenkáromlás büntetésére nézve a falusi bírának külön utasítások adattak.

Maga a szabadságharcz kevésbé érintette a vármegye területét; nagy esatái az ország nyugati részében és Erdélyben zajlottak le. Kassa már a szabadságharcz kezdetén meghódolt Rákóczynak, a ki Rabutin ostroma daczára ura maradt kibujdosásáig. Kassával együtt Abauj vármegye is híven kitartott a szabadság ügye mellett. A megyei lakosság inkább felprédáltatta vagyonát, hogy sem szabadsága védelmezőjének árulójávé lett volna. E ragaszkodásnak egyik rugója, bár főrésze a szabadság eszméjének volt benne, talán az is lehetett, hogy a felsővadászi Rákóczyknak Abauj vármegye volt második törzsfészkiük, s a mint I. Rákóczy Ferencz, úgy nagy fia is idejének javát Abaujban töltötte. II. Rákóczy Ferencznek is Kassa volt a fővárosa. A ragaszkodó nép nem riadt vissza saját javainak elvesztésétől, midőn Rákóczy Ferencznek segíteni kellett. 1706-ban, mikor Rabutin Kassa ostromára indult, a lakosok mindent elpusztítottak előtte, a falukat és malmokat leégették, maguk az erdőkbe menekültek. A királyi tisztviselők is a néppel tartottak; a kapott parancs daczára semmiről sem gondoskodtak, a mire Rabutin seregének szüksége lett volna

A háború Abauj vármegye földnépét erősen sujtotta. Erre mutat az 1708. évben hozott következő statutum: „Méltán panaszkodván némely szegénység, hogy a táborig szekerek ki nem állítása miatt szekerök, marhájak egész a Tiszáig az hadi rend által vitettnék el, statuáltatott, hogy az olyan méltatlan járókat az megkárosított felek azon vetessék meg, a kin mult az táborig szekereknek kiállításá.”

Az emlékezetes ónodi országgyűlésen Abauj vármegye, nemkülönben Torna vármegye követei is részt vettek a függetlenségi határozat kimondásában.

Rákóczy után.

A béke megkötése és Rákóczy Ferencz elbujdosása után a vármegyének is új életet kellett kezdenie. A hosszú háborús korszak alatt megváltozott a vármegye külső képe; de megváltoztak a szereplők is. A kegyelmet el nem fogadott, számkivetésbe ment Rákóczy jószágai más kézre kerültek; a felső-vadászi uradalmat és kastélyt, mely nagyjában ma is régi alakjában áll fenn, 1713-ban királyi adományképen br. Meskó Jakab kapta, a kinek női ágon fenmaradt családja máig a hazafiság és emberszeretet számos erényével tündöklök. A vármegye sok helysége elnéptelenedett, a miben az 1710-iki nagy pestisnek is része volt; mind Kassa, mind a földesurak kénytelenek voltak ismét idegen telepeseket behozni. Az idegen invázió azonban, a melynek magyarosításáról természetesen nem gondoskodott az idegenek elszaporítását szándékosan előmozdító kormány, kiforgatta a vármegyét előbbi magyar voltából.

De neimesak hogy elnéptelenedtek a fennálló községek, hanem a hosszú háboruszkodás alatt számos helység egészen elpusztult. A Hunyadiak korában Csánki Dezső még 318 községet talál Abauj vármegyében; ezek közül negyvenhetet már nem találunk föl. Az elpusztult községek egyike-másika mint pusztá őrzi az egykori helység nevét; másoknak csupán nevük maradt fenn az okiratokban, de határuk más helységek határába olvadt. Az elpusztult helységek következők: *Borsfalva* (előfordul 1523-ban Dobszával és Ináncsesal együtt), *Bakóháza*, *Belenicze*, *Csapóháza*, *Csatóháza* (Pere és Vadász közt feküdt), *Cseb* (ma csebi pusztá Buzitánál), *Amade* vagy *Cserhaj-Ida*, *Dediczháza* vagy *Diczháza*, (Monaj és a mai Poesaj pusztá, egykor szintén önálló község vidékén), *Dezsőháza* (Novaj mellett), *Gárd* (ma gárdi pusztá Pólyinál), *Gergelyfalva* vagy *Gergely-Idája* (Kis-Ida mellett), *Gyanda* (pusztá

Elpusztult községek.

Tomor mellett), *Guta* (Deveceserrel és Fancsallal együtt emlegetik), *Haradisa* (Báreza és Kisfalud közt), *Hertvára* (Berettel, Detekkel és Tengerfalvával együtt) *Horvát* vagy Horváti (ma Horvát pusztá Kupa mellett), *Kácsik* (Buzita és Reste vidékén kellett lennie), *Kápolna* (ma pusztá a füzéri járásban Nyírinél), *Karácsond* (ma pusztá Felső-Gagy és Szászfá közt), *Kemej* (pusztá Onga mellett), *Kelecsény* (nem a mai Kelecsény, hanem pusztá Szepsitől délre), ugyancsak egy másik *Kelecsény* (Szántónál), *Kendeled* (Olcsvár és Felső-Regmecz közt), *Kullin* (Perényi-birtok volt Radvány határában), *Lebenye* (ma pusztá Kassától délkeletnek), *Litéri* (Nagy-Idával fordul elő), *Lucska* (a Kassától délkeletre és keletre eső helységek közt szerepelt), *Lyuba* (ma pusztá Büttös és Buzita táján), *Marczelfalva* (Forró mellett kellett lennie), *Noé* (Szend és Méra környékén), *Olaj* (a mai Nagy-Kinizs határában), *Ózd* (előfordul Deveceser és Fancsal helységekkel), *Papi* (ma pusztá Garadna mellett), *Pocsaj* (ma pusztá Monaj mellett), *Pocsin*, *Rakottyás* (Csákány mellett), *Regete* (ma pusztá Kis-Szaláncz mellett), *Reglöd* (Rozgony és Garbócz közt), *Roszput* (többször említik Hatkóceczal és Csebbel együtt), *Sárvár* (ma pusztá Garadna mellett), *Szebenye* (ma pusztá Garadna és Szala között), *Szedlecz* (a vármegye északnyugati részén lehetett), *Sziget* (ma Szikszó mellett levő pusztá), *Tobolka* (Dediczházával együtt fordul elő), *Toka* (a Zudar-birtokok közt szerepel Forróval együtt), *Tövis-Pere* (ma Tövis pusztá, Pere és Szántó mellett), *Tuzsa* (ma pusztá Gibárt mellett, a XVII. században még létezett, 1647-ben még a törvény is megemlékezett róla), *Ujfalu* (Ongával egyesült pusztá, miért is a község neve ma Onga-Ujfalu).

Kápolna, Lebenye, Regete, Sárvár, Tuza még községként említettnek az 1715-iki összeírásban, de már részint mint teljesen elpusztult, részint pusztulófélben levő helyek.

Az örökös háborúk által okozott pusztulást a vármegye minden módon orvosolni törekedett. 1714-ben kimondotta, hogy a letelepülni szándékozó jövevényeket, ha házat építenek, három évre minden adó alól fölmenti. De a népesedés természetesen lassú folyamatu dolog volt s nem ment egyszerre.

1715-iki összeírás.

Az 1715-iki Conscriptio elszomorító állapot képét festi rideg számával. A ma létező községek közül is sok teljesen el van hagyva; az el nem hagyottak nagy része elnéptelenedett. Kipusztultak a jobbágyok, a zsellérek. Néhol csupán egy kúria áll fenn, máshol semmi, csak rombadőlt házak, vagy üres telkek, melyekről kihaltak lakosaik, vagy melyekről az éhség és szükség űzte el őket.

Az összeírás 584 jobbágy-, 59 taksás és 279 zsellérportát, mindössze 922 portát talált. Minő hanyatlás ez csak az 1564-iki összeírás eredményéhez képest is, amikor 1686^{1/2} portát találtak Abauj vármegyében. S a telkek közt is hány áll műveletlen! A rétek nagy részét elpusztította a Hernád, Tárca, Kanyapta áradása; nem volt elég emberi kéz, hogy megvéddesse a határt az árvíz ellen. A legtöbb helységben nem maradt több, mint 1—3 porta. Az összeírásról szóló jegyzőkönyv (az orsz. levéltárban) tudatja velünk, hogy *Varbócz* teljesen elpusztult; *Alsó-Mislye* rétjeit a Hernád elárasztotta, csak a dombosabb részeken kaszálhatnak. *Széplak-Rövidszeren* a víz tökéletesen elpusztította a rétet. *Zdobán* a házak elhagyva állanak. *Kassa-Ujfalun* csak 4 jobbágy és 1 zsellérportát találtak, a szöllők a zavaros időkben megsemmisültek. *Rozgony* egy része szintén el van hagyva; 3 jobbágy-, 1 zsellér- és 1 szabados portája maradt. *Beszter*, *Rás* rétjei víz alatt állanak. *Bátyok* teljesen néptelen; egyetlen család lakik még benne. *Regete-Ruszkán*, *Kis-Szalánczon*, *Regetén* egyetlen lakost sem találtak. (Regete meg is szűnt.) *Kalsa* teljesen pusztá. Ez a „totaliter deserta“ minduntalan szemünkbe ötlük. *Ujvároson*, *F.-Regmeczen* semmit sem vetnek; élnek koldulásból vagy más

nyomorúságos módon. *Mátyásházán* lakik egy *Vég András* nevű ember (más nem), aki semmit sem vet, csak egy kis szőlleje van. (Vég Andrással, úgy látszik, kihalt Mátyásháza, mely már nem létezik mint község.) *Vilyben* is csak egy lakost találtak. *Bisztjéről* két nemesen kívül minden lakos elmenekült. *Vágás* (Kovácsvágás) a nemeseken kívül szintén lakatlan. *Pálháza* üres. *Kis-Bózsát* másfél esztendővel azelőtt odahagyták a lakosok. *Fülkeháza* „egy nyomorultat kivéve, teljesen néptelen; szintugy *Kápolna* (ez sem létezik már) és *Kisfalu* (Vilmány-Kisfalu). *Felső-Czécze* a nemesi lakokon kívül elpusztult; *Alsó-Czécze*, *Felső-Méra* teljesen. *Sárvár* szintén „totaliter deserta“; valamint *Hernád-Petri* is. *Felső-Gagy* a kurián kívül elpusztult, *Alsó-Gagy* teljesen. Hasonló sors érte *Péder*, *Fülő-Kéres*, *Litka*, *Büttös* helységeket. *Szudok* Hidas-Németiben vet a földesur engedelmével, mert az ő határa a Hernád áradása következtében az idő szerint pusztta. Elpusztult nagyrészt *Perény*, részben *Komaróc*, *Makranc* is, melyről megjegyzi az összeírás, hogy valaha népes volt, de most elhagyatott. *Bodolló* teljesen elpusztult, három zsellér az urasági házból lakik. *Buzinkán* nem találtak portát, még a kúria is üresen áll. *Pányok* nagyrészt elpusztult. *Szepsiben* körülbelül 150 ház áll elhagyottan. A.-Meczenzéken 10-nek, F.-Meczenzéken 19-nek nincs semmije; nyomorultak lettek, az uraságnál laknak.

De a megmaradt helyek portáiban is nagy fogyatkozás állt be. Az 1427-iki adó-összeírás szerint Nagy-Idán volt 91 porta, 1715-ben hét. Szepsiben 180, most 44. A.-Meczenzéken 58, most 18, F.-Meczenzéken 28, most 22 (ez szenvedett legkevesebbet), Gönczön 190, most 43, Szántón 109, most 13. Mizslyén 41, most csak négy. Mindenütt és mindenütt a pusztulás és nyomorúság képe.

A kihalt családok után jogigénnyel föllépő atyafiak vagy örökségre jogot formáló egyének igen sok bonyodalmat okoztak, miért is 1715-ben szükséges volt a peres birtokokra nézve külön királyi törvényszéket felállítani Kassán, Pozsonyban és Zágrában. A kassai törvényszék elnöke gr. Csáky Zsigmond volt; táblabírák: Petheő Mihály, Szentivány László, Tahy Károly, Ferencz leleszi prépost, Balogh István, Szentivány János, Megyery Gábor, a két abaujvármegyei alispán és a korona ügyvédje. A törvényszék azonban nem működhetett az összes érdekelték megalgedésére, miért is huszonhat év múlva a rendek sürgetésére eltörülték.

Az önkényesen, még I. Lipót alatt létesített harminczadvonalak miatt többször emelt szót az országgyűlés. Ezeket a fölösleges, sok zaklatással járó harminczadokat az 1715-iki országgyűlés rendezte, mely az 1715:91. törvényezikben megállapította minden megyére nézve a harminczadállomásokat. Abauj vármegyében egy *főállomást* hagytak meg, *Jászót*, ennek fiókjaiul *Szepsit* és *Sziksót* rendelte a törvény.

A pusztává lett területek benépesítéséről az 1723-iki országgyűlés három törvényezikben is intézkedett, melyek hat évi községi mentességet biztosítottak a bevándorlóknak s főleg a kézművesek és kereskedők beédesgetését célozták. Ennek folytán Abauj vármegyében ismét sok német bevándorló telepedett le. Ugyanabban az évben szervezték a kerületi táblákat; Abauj vármegyét a eperjesi (tiszáninneni) tábla hatáskörébe rendelte a törvény.

Az állandó hadsereg szervezése most már kevésbé tette szükségessé a nemesi hadak fölkelését, noha ezt az állandó hadsereg mellett is fenntartotta a törvényhozás és így a vármegye lakossága az ismételt török háborúk daczára is békésen dolgozhatott a régi sebek gyógyításán, a közbiztonság megszilárdításán. Ámde 1741-ben újra fegyverbe kellett állania a vármegye urainak. A pozsonyi országgyűlés Mária Terézia királyné trónjának megmentésére nemesak a kért ujonezokat ajánlotta meg, de elrendelte a nemesi fölkelést is.

Abauj vármegye a nemesi fölkelő sereghez *Szirmay* Tamás ezredes parancsnoksága alatt 2 lovas- és 2 gyalogszázadot szervezett. A lovasság Splényi altábornagy hadosztályához ment Csehországba, a gyalogság pedig a Felső-Ausztriába beütött bajor sereg ellen küzdő hadsereghez. A lovasság összes létszáma volt 4 tiszt és 177 ember; ezekhez pótlólag 1742-ben még 1 tisztet és 63 lovaszt állított a vármegyei nemesség; mindössze tehát 245 lovaszt állított ki. A gyalogság összes létszáma 308 ember volt. Mint megyei banderium saját zászlója alatt, külön egyenruhában ment a harcztérre e esapatosztály. A huszárság egyenruhája volt: kék mente, hasonló színű dolmány és nadrág, kék csákó, kék zsinóröv. Az ezredest a törvény értelmében a királyné nevezte ki, ellenben a csapattiszteket maguk a banderisták választották. A szervezést a tiszáninnei kerület részére kinevezett vezér, Csáky György gróf szepesi örökös főispán és kir. vezérőrnagy intézte.

A nemesi had, főleg a lovasság, melynek Csehországban a poroszok ellen nagyobb szerep jutott, derekasan viselte magát s vérével pecsételé meg vitézségét. Az abaujiak közül 28 ember vesztette életét a csatatéren.

Az 1744—45-iki hadállítás alkalmával megint meg kelle hoznia a véráldozatot a vármegyének; de feladatának emberül megfelelt. A jelentések szerint Abauj vármegye a legtöbb hadat állító vármegyék közé tartozott.

Ez év a vármegyére nézve azonban nemcsak harzi babért termelt; a nemzeti kultúra terén is jelentős eseménynek volt határköve. Ebben az esztendőben függetlenítette magát a jászói prépostság az osztrák premonstreiektől s ezzel törzse lett a premontrei kanonokrend újonnan életre kelt egyik magyar ágának.

TORNÁ VÁRA.

Az 1745-iki hadállítás után a Mária Terézia által több ízben viselt háborúk már nem érintették közvetlenül a vármegyét. A királyné intézkedései következtében a közoktatásra és a gazdaság emelésére fordítottak nagyobb gondot; míg a vármegyei politikai élet, melynek nem volt találkozó pontja a hallgatásra kényszerített országos politikai élet porondján, ugyszólván teljesen szünetelt. A politikai életben dermedtség állott be. Az 1764-iki országgyűlésen fellobbant panasznak sem volt kézzelfogható következménye. A mult század óriási erővel vívott küzdelmére hosszú, mámoros álmot következett be itt is, csak úgy, mint az egész országban; békét óhajtott kevés kivétellel mindenki. Száz évvel előbb még óriási mozgalmat támaszthatott volna az olyan esemény, mint a jezsuita rendnek 1773-ban való eltörlése s tagjainak szétbocsátása; hiszen láttuk, hogy Kassán ismételten véres tüntetések voltak miattuk. Most közömbösen vették barátaik, ellenségeik egyaránt. Pedig a protestánsoknak is még mindig volt okuk a panaszra; az alkotmány megszegése miatt pedig mindenkinek. A nagy nemesi osztályt közelről érdeklő s országgyűlésen kívül, rendeletileg életbe léptetett úrbéri szabályzat, mely igaz, hogy a nép sorsát jelentékenyen javította, szintén nem keltett a vármegyei nemesség részéről tiltakozást. Míg azonban a föld népéről emberszeretően gondoskodott Mária Terézia, kereskedelmi politikája következtében az iparosok és kereskedők sorsa rosszabbra fordult.

Nemesi fölkelés
1741-ben.

1744—45.

Mária Terézia
rendeletei.

A háboruk miatt felszaporodott adósság az adók emelését tette szükségessé, s már ez is sok kárt okozott az iparos osztálynak, de nagyobb esapás volt reánézve az, hogy az Ausztriának kedvező vámszabályzat nemesak meggátolta a mult századokban virágzásnak indult magyar ipart fejlődésében, hanem létalapját megtámadva, nyomorult zsellérsorsra juttatta.

A jobbágyok sorsának enyhítésén kívül egyéb intézkedéssel, mint új termelési ágakkal is igyekezett a földművesek sorsán segíteni. Az ő kormányzatának utolsó éveiben tettek próbát az ország több részei közt Abauj vármegyében is a selyemtermelés meghonosításával. Abauj vármegyében határozott kudarczezal járt a kísérlet. A vármegye a helytartósághoz intézett levelében megírja, hogy ennek oka nemesak a nép közömbösségében rejlik, hanem abban is, hogy idegenkedik olyan termelési ágtól, melynek biztos jövedelmezőségéről nincs meggyőződve.

De mit ért minden gondossága Mária Teréziának, midőn az ország gazdasági jólétének egyenesen életerét vágta el az 1769-ben életbeléptetett, előbb említett vámrendszerével? Abauj vármegye is nagyon megérezte káros hatását. Már a szabadsághareczok korszakát követő elszegényedés is nagy visszahatással volt az ipar helyzetére; Mária Terézia vámrendszere megsemmisítéssel fenyegette. A hatalmas iparu Kassa mellett a vármegye kisebb helyein is élénk ipari és kereskedelmi élet fejlődött, de Kassa által a vármegye lakosságának is tekintélyes része jutott jóléthez; most mindezt gyökerében támadta meg a királynő intézkedése. Nem a fizetségtől való vonakodásnak tulajdonítható tehát, — mert a vármegye 1741-ben és 1744-ben is fényesen kitüntette áldozatkészségét, — hogy 1780-ban Abauj vármegye azok közé tartozott, melyek legnagyobb adóhátralékban voltak, éppen az iparíző határszéli megyékkel, Pozsonnyal, Nyitrával, Trenesénnel egy sorban. A vármegye föl is irt e miatt a helytartótanácsához, rámutatva a fenyegető válságra. De Mária Terézia 1780-ban, mielőtt jobbra fordíthatták volna elhatározását, meghalt; II. József pedig nemesak gazdaságilag, de politikailag is beolvasztásra szemelte ki Magyarországot, tőle tehát hiába vártak volna orvoslást.

Még Mária Terézia uralkodásának utolsó évében, 1779-ben épült föl az új megyeház, a vármegye mai székháza, Kassán a főntezán. Néhány eszteudő mulva a vármegye ugyanott érte meg önkormányzatának első ízben történet megtörését.

II. József.

II. József uralkodása megsemmisítette a vármegyék és szab. kir. városok autonómiáját, sőt önálló közigazgatási területi jellegüktől is megfosztotta őket. 1783-ban a császár bejárta Magyarország nagy részét, hogy személyesen ismerje meg az ország állapotát és közigazgatási viszonyait. A magyar urakkal való érintkezésétől bátran merték remélni, hogy makacs terveivel felhagyva, rálép az alkotmányosság útjára s megkoronáztatja magát. De e helyett a teljes abszolutizmus és elődeinek koronázási esküjével biztosított törvények felfüggesztésének korszakát nyitotta meg közvetlenül azután, hogy az országot beutazta, mely alkalommal Abauj vármegyét és Kassát is meglátogatta, midőn a vármegyei küldöttség Szikszón fogadta s mutatta be hódolatát a mai Hunyady-Csáky kastélyban. II. József már 1784-ben a német nyelvet tette hivatalos nyelvvé az országban; 1785-beu pedig felforgatta az egész megyei rendszert. Ezt megelőzőleg 1784-ben, augusztus 16-án általános népszámlálást és a házak megszámozását rendelte el.

Abszolutizmus.

Német nyelv

Népszámlálás.

Ez összeirási rendelete ellen, mely alól a nemesek sem vették ki,

az előjogaiban megtámadott vármegye erélyes feliratot intézett hozzá. A fölterjesztés, mely 1784. október 1-én kelt Kassán, Abauj vármegye gyűléséből, a 24204. számot viseli, s az Orsz. levéltárban (a régi helytartóság okiratai közt) őriztetik.

A felirat hivatkozva az összeírásokra vonatkozó 1715:3., 1723:8. törvénycikkekre, valamint az 1598:4 t.-cikkre, felvilágosítja a király ő felségét, hogy a nemesek lakásainak megszámozása soha sem volt szokásban és nem is történhetett. Hadi czélokra, imminens veszély esetén való összeírása mindenkor a törvény által történt, de a jog, szabadság és kiváltság ellenére soha. Kéri tehát a vármegye ő szent felségét, biztosítván őt további hűségéről, hogy a nemzet fájalmát és megütközését megszüntetve, rendeletének teljesítésétől mentse föl a vármegyét. Figyelmezteti devócióval a felséget, hogy közvetlen elődei, VI. (III.) Károly, édes anyja, Mária Terézia, sőt ő maga is trónraléptekor biztosította Magyarországot, hogy törvény szerint fogja igazgatni, soha sem pedig az örökös tartományok mintájára; a jogokat, szabadsalmakat és kiváltságokat pedig, mint a törvényben kimondatott, tiszteletben tartja és tartatja.

„Cum proinde praememorata Conscriptio nunquam antehac in Regno audita, nec in Legibus memorata, fundamentalibus Scopum publicum Regni definientibus Legibus et consequenter Juribus et Libertatibus Regnicolarum Solenni Diplomate Regio stabilitatis adversetur, icsdem nos Legibus et Sanctionibus eo firmius inhaeremus, quod Quemadmodum gloriosae memoriae Avus Mattis Vestrae Carolus VI. per Artum 3-ium Anni 723 *Omnia tam Diplomatica, quam alia quaecvis Jura, Libertates, Privilegia, Immunitates, praerogativas Legesque conditas per Successores etiam inviolabiliter conservandas* constituit, ac idipsum Augustissi ma oendam Genitrix Mattis Vrae confirmando, per Artum 8-um Aⁱ 741 de eo etiam, quod ad normam aliarum Provinciarum nullo unquam tempore gubernandi simus, securos reddidit ita Mattas Vra Serma etiam in ipso Regiminis sui aditu easdem Leges ac omnes Libertates nostras benigne confirmaverit.“

II. József, minthogy a vármegye nem akarta az összeírást teljesíteni, királyi kiküldöttekkel végeztette azt. Az 1784-iki népszámlálás azonban hibás lehetett, mert 1787-ben új népszámlálást foganatosítottak. Mutatja hibásságát az is, hogy Abauj és Torna vármegyékben (melyek 1785-ben egyesítették) a lakosságnál majdnem 30,000 főnyi különbséget találtak. Részint az első összeírók járatlansága, részint talán az eltitkolások, bujkálások okozták ezt.

1784-ben *Abauj vármegyében* következő eredménnyel zárták le az összeírást:

Kath. felnőtt férfi	14,700
„ fiugyermek	11,449
„ felnőtt nő	15,291
„ leánygyermek	11,224
Nem kath. férfi	7588
„ „ fiugyermek	5599
„ „ nő	7718
„ „ leánygyermek	5488
Zsidó férfi	578
„ fiugyermek	547
„ nő	541
„ leánygyermek	481

Idegen férfi volt 433, fiugyermek 305, idegen nő 371, leánygyermek 271.

A szolgákat külön írták össze. Felnőtt férfi szolga volt 2330, fiu 1258, nő 1766, leánygyermek 954.

A születések száma volt 1948 fiu, 2034 leány, összesen 3982; a halálozások száma 3499; a születési többlet körülbelül normális szaporodási arányt mutat.

Az összes lakosság az összeírás szerint 89,283.

Torna vármegyében összesen 14,262 lakost találtak. A két vármegye lakossága tehát lett volna együtt 103,545.

Abauj vármegye II. József ellen.

Az 1787-iki pontosabb összeírás szerint az egyesített Abauj-Torna vármegyében volt 11 mezőváros, 263 falu, 6 pusztá. A házak száma 19,173. Keresztény család 24,204, zsidó 558 találtatott.

Az összes lakosság száma 132,823. Ebből idegen 1261.

Foglalkozásra nézve volt: 186 pap, 5315 nemes, 45 tisztviselő, 1206 polgár, 6535 paraszt; iparos vagy kereskedő 6911, segéd, napszámos, szolgálta stb. 15,895.

A milyen szigoruan hajtotta végre népszámlálási rendeletét, oly következetes szigorúsággal valósította meg a megyék kormányzatára vonatkozó terveit is József.

Még 1784-ben október 13-án tisztújítást tartott a vármegye br. Orezy Lőrincz főispán vezetése alatt. Alispánok lettek: Kelez Antal, Zombory Zsigmond, főjegyző Komáromy György. Főszolgabírák: Láncezy Jakab, Fáy Ábrahám, Zombory Gábor, Puky László. A vármegye akkor 4 járásra volt felosztva.

Abauj és Torna egyesítése.

II. Józsefnek 1785-ben, márczius 18-án kelt rendelete értelmében a megyei és szab. kir. városi hatóságokat feloszlatták. A megyei főispánok megszűntek. Az ország több kerületre osztatott; egy-egy kerület élére kerületi főispán vagy kir. biztos, a megye élére főnök állott. Abauj vármegye a kassai kerületbe jutott, melyet kivüle még Zemplén-, Sáros- és Szepes vármegyék alkottak. Torna vármegyét megszüntette a császári rendelet s beolvastotta Abauj vármegyébe, melynek ezután 5-ik járását képezte.

Torna vármegyének önállósága, ezuttal először, megszűnvén, itt tartjuk helyén valónak, hogy a legujabb időkig Magyarország legkisebb vármegyéjének multját emlékezetünkbe idézzük.

Torna története.

Torna vára a XIII. században, nevezetesen IV. Béla, illetőleg a tatárjárás után kezd feltűnni az okiratokban. A vármegye valószínűleg szintén IV. Béla alatt alakult ki, a ki különben a tornai várhoz tartozó részekben lakókat különböző kedvezményben részesítette, minthogy meneküléskor szolgálatokat tettek neki. Később is fölkereste IV. Béla e vidéket és hosszabb időtöltött itt.

„Tekus, comes de Sarus“ 1270-ben kapta IV. Bélától Torna várát; unokája I. János „de Thurna“ írja magát, a kinek családja 5-ik ízében 1406-ban kihalt.

1289-ben IV. László Tomor falut Feche Mihály és Bucchus tornai várjobbágyoknak „jobbagiones de Torna“ adományozta.

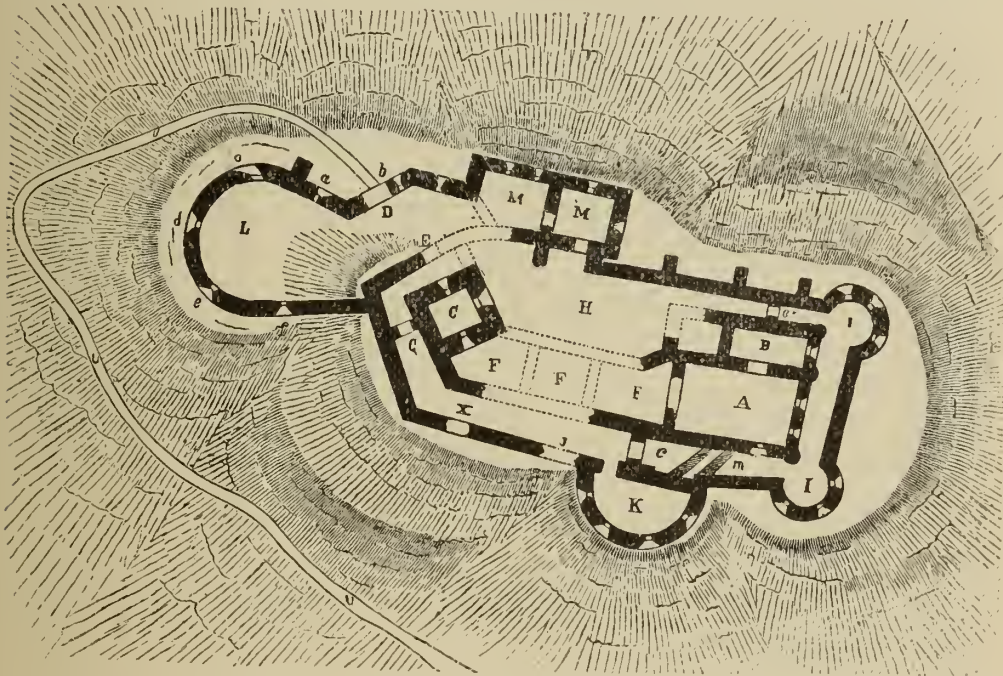
Torna vármegye területe kezdetben nagyobb volt, mint mai napság, mikor Abauj vármegyébe kebelezték. A mai községeken kívül hozzátartozott Gömörből Hárskut, Dernő, Kovácsvágás; Csánki szerint néha odaszámitották Borsodból a Szalonnától és Rakacztól a megye mostani határáig érő esücsköt, Szepestől pedig Stósz, melyet legujabban végleg Abauj-Torna vármegyébe kebelezték. Lakosai közül nyilván régebbek a szlávok, a mit régibb községeinek, magának Tornának neve is bizonyítani látszik. A megye benépesítésének időrendjéről azonban semmi határozottat sem mondhatunk.

A XV. század elejéig egy nemzetségé, a Tekusoké, illetőleg már Tornaiaké volt az egész vármegye. 1406-ban Tornay János, az 5-ik, magtalanul elhalván, 1410-ben a nyitravármegyei származású Berencsi István kapta, a ki „Tornay“ nevet vett föl.

1430. körül 800 adó alá eső portát irtak össze a vármegyében; a XV. század végén már 1000—1100-at.

1476-ban örökvetel utján Bebek Orsolya férj. Szapolyai Inuréné kezére került a vár és tartozéka, s majd egy századon át a Bebek maradtak urai. A Bebek gömörmegyei család voltak; IV. Béla Bebek Ferencznek és György fiának 1243-ban adományozta Berzétét, Pelsőczöt, Csetneket. Eredetük a munda homályában vész el; a néphagyomány pásztornak mondja ősiüket, a kit szerencsés véletlenség juttatott volna nagy kincs birtokába, melyen lassankint uradalmakat vett és tekintélyessé emelte családját.

Az ellenkirályok harcának kezdetén Bebek Ferencz Ferdinándhoz csatlakozott és 1530-ban Boldogkő várának ostromát vezette. De János halála után György fiával együtt elpártolt Ferdinándtól s Izabellához állott, abban a reményben, hogy ez Erdély kormányzójává fogja kinevezni. Reményében csalódván, egyenesen Konstantinápolyba ment és Szolimántól kérte Erdély kormányzóságát János Zsigmond felnövekedéséig. A szultán kegyesen fogadta és kormányzóságának jelvényével, a zászlóval ajándékozta meg. Izabella hirt vevén erről, maga küldött követséget Bebek Ferenczhez, hogy vállalja el a kormányzói állást. De Bebek észrevette, hogy eselvetés készül ellene, tehát tagadó választ adott s egyuttal, hogy életét megmentse, meghódolást szinlelt. Azonban megöletését nem kerülte ki. Bebek Ferencz halála után fia, György kibékült I. Ferdinánddal, hűséget esküdött neki s uradalmait is visszakapta. Hasszán, füleki bég, egy előbb Bebek szolgálatában állott szökevény közvetítésével Szádvárból kieslván Bebek Györgyöt, 1562-ben Balog vára mellett egy erdőben kíséreiivel együtt elfogta. Kiséretében voltak : Magócsy Gáspár, Rákóczy György, Boksy István, Hangony György. Ezeket mind Fülek várába vitték, a honnan csak nagymennyiségű

TORNA VÁRA ALAPRAJZA.

váltságdíjjal szabadithatták ki magukat, kivéve Bebeket, a kit Hasszán bég Konstantinápolyba küldött, hol két esztendeig volt súlyos rabságban. Bebek, János Zsigmondhoz fordult, hogy járjon közbe érte; örök hűségről biztosította. János Zsigmond csakugyan közbevetette magát érdekében, mire a szultán szabadon bocsátotta. Bebek György Erdélybe jött, ott János Zsigmond a seregek fővezérévé tette s két várral ajándékozta meg.

Bebek György azonban csakhamar cserben hagyta János Zsigmondot is, és meghódolt a királynak, hogy visszakaphassa tornai és gönyöri birtokait. Schwendi Lázár, az akkori felső-magyarországi főkapitány, gyanakodva fogadta a meghódolást és óvintézkedéseket tőn, miért is Szendrőről eltávolította Bebek katonáit és Bebek György feleségét, a Szádvárban levő Patócsy Zsófiát, felszólította a vár átadására.

Schwendi, hogy elvágja Szádvár utját, Jabloncza és Szögliget felől gyorsan egy-egy váracst építtetett s azokat katonáival rakta meg. Patócsy Zsófia ettől sem ijedt meg, hanem követeket küldött férjéhez, hogy segédelmet hozzon; a míg az megjön, el van tökéelve, hogy megvédelmezi a várat utolsó emberéig. Bebek György jobbnak látta az alkudozást, követet küldött

Szádvár.

Schwendihöz Kassára, kérve őt, járjon közben a császárnál, hogy az fogadja vissza kegyébe, adja vissza továbbá Szendrőt s fizesse ki azt a 40,000 aranyat, melyet váltságdíjképen Erdély fizetett érte a töröknek, végül adja neki a Magyarország határán levő Szakolezát, hogy ott feleségét biztonságba helyezhesse. Bebek azonban csak időt akart nyerni az alkudozással, mert azalatt tovább is érintkezett János Zsigmonddal, mit a kezdettől fogva bizalmatlan Schwendi megtudván, rendszeres ostrom alá fogta Szádvárt. Alig kezdődött meg a vár vívása, megtudta, hogy Bebek Füleken van s onnan háromszáz válogatott magyar és török harezossal készül Szádvárt fölmenteni. Schwendi a Forgách Simon által elfogott három Bebek csapatjából lovastól Bebek György egész tervét kitudván, minden utját idejekorán elállíttatá, mire Bebek reményt veszve, visszafordult. Patócsy Zsófia hősiiesen védte a várat, több ostromot visszavert, a császáriak támadó műveit apró ágyuival ismételtlen összerontotta, de végre tarthatatlanná vált helyzete s kénytelen volt alkuba boesátkozni Schwendivel. A Forgách Simon közbenjárására, Patócsy Zsófia küldöttjével, Wesselényi Farkassal, Bebek egyik régi lovassági vezérével megállapított föltételek szerint Patócsy Zsófia minden kincsével és podgyászával kivonulhatott a várból s annak elszállítására Schwendi előfogatókat rendelt; az ágyukat és hadi szerelvényeket azonban át kellett adnia a császáriaknak. Patócsy Zsófia szabadon mehetett Tornára s innen bárhová.

A mikor a vár átadása megtörtént, s Bebekné Tornára vonult, Bebek György már Rima-Szombatnál állott egy török csapattal, melylyel meg akarta támadni az ostromló sereget, hogy legalább a háromszáz fogadott katonát a várba vethesse. Bebek Szádvár elestéről értesülvén, visszafordult s hőszellemű nejével, kit fogsága óta nem látott, Erdélybe, János Zsigmondhoz utazott.

Szádvárnak 1566-ban történt elfoglalása után Bebek többi vára is Schwendi kezébe jutott. Bebek György nemsokára meghalt s benne családjának magva szakadt. A tornai vár tulajdonosa és Torna vármegye főispánja a csanádvármegyei származású Magócsy Gáspár lett, a ki a koronára szállott Torna várát úgy vette meg, s a ki egyuttal Bereg vármegyének is főispánja és mind Miksának, mind Rudolfnak kedvelt embere volt.

Torna vármegye Bocskay és Bethlen hódításai alatt is mindig királyi birtok maradt; a bécsi és a nikolsburgi béke szerint ez volt az erdélyi fejedelmek magyarországi birtokának határa; Bethlen Gábor Abauj vármegyéjét haláláig bírta, de Torna II. Ferdinándé maradt.

A véghelyek megerősítéséhez szolgáltatandó közmunkáról szóló 1602., 1613., 1622-iki s még többször megújított törvények szerint hol Szendrőhöz, hol Diósgyőrhez kellett Torna vármegyének munkásokat küldeni; Abauj-vármegyéjét Onodhoz rendelték. 1618-ban Torna vármegye Putnokhoz tartozott ingyen munkát adni.

Szádvár Bebek halála után Csáky István, majd Rákóczy György birtokába jutván, Thurzó György nádor Rákóczy Györgytől elvette és hetesi Pethe Lászlónak adta. Ebből hosszadalmas pör keletkezett, melylyel az országgyűlés is kénytelen volt foglalkozni. Rákóczy László jogot tartott Szádvár birtokára, nemkülönben a hetesi Pethe-örökösök is. Az 1646:110. törvényezikk meghagyta a nádornak, hogy ítéletet tegyen. Hogy minő eredménnyel járt el nádor, mutatja az, hogy nyolcz év mulva újra kénytelen volt ezt az országgyűlés elrendelni.

Torna várát a magtalanul elhalt Magócsy Gáspár után unokatestvérei, Gáspár és Ferencz örökölték, oly feltétellel, hogy ha ők is magtalanul halnának el, nővérük, Margit örökölje, a kinek Kátay Ferencz volt a férje, s ha történetesen ő is örökös nélkül marad, akkor Magócsy Dorottyának, az örökagyó I. Gáspár nővérének Móriéz Lőrincztől született unokája legyen a vár birtokosa. II. Gáspár és Ferencz csakugyan örökös nélkül haltak meg. A várat a végrendelet értelmében Móriéz Borbála és Anna örökölték. Borbálát Keglevich Miklós, előbb báró, majd gróf, nőül vevén, Torna vára 1677-ben Keglevich Miklós tulajdonába ment át. Ez időtől fogva főispánok is a Keglevichek lettek Tornában.

A Thököly-féle fölkelés alatt 1678-ban magyar és német őrség volt a várban. A magyar őrség leolvén a német katonákat, Thökölyhöz pártolt. De már a következő évben, 1679-ben, Leslie tábornok megostromolta. I.

Lipót elrendelte a vár védő műveinek szétrobbantását s azóta romokban hever, noha donjonja és egyes osztályai még elég jó állapotban vannak.

A Myskovszky Viktor által fölvetett alaprajzban következő részek tűnnek ki: A várba egyetlen út vezet az egyetlen főkapuhoz (D), melyen át először is az előudvarba jutunk. Innen az E kapu 1 1/2 méter széles folyosóba vagy sikátorba lépünk (G), mely a várépületet minden oldalon övezi. Ezt kisebb kapuzatok (g, g, g) védték. Rajta keresztül a belső udvarba jutni (H), melyet úgy, mint a bejárást, egy tömör, vastag falazaton, négyszögletű, felső emeletén lőrésckkel ellátott őrtorony (donjon) védett (C). A vár főépülete három emeletből állott; a földszint dongaboltozatra volt véve. A lovagterem valószínűleg az A-val jelölt volt, melyből a B lakóhelyiség nyílt. A vár többi helyisége F-fel van jelölve. Az M, M jelzésű épületrész talán a cselédség lakása volt. A várba vezető utat L körbástya védte, az utvonal alsó részét a K bástya lőrészei. A hegy meredeksége eléggé megvédte a homlokzatot, miért is csupán két kisebb szögletbástyát építettek erősítésére (II).

Az egybeolvasztott vármegye új tiszttikkal kezdte meg működését. Boesky birtoklásától 1785-ig, vagyis a kerületi főnökök kinevezéséig, Abauj vármegye főispánjai voltak:

Főispánok
1608—1783.

Perényi Gábor, egyszersmind ugoesai főispán 1608—1636-ig, 1640-ben *Perényi* Ferencz, 1652-ben *Perényi* Imre, 1670-ben br. *Perényi* Gábor, 1688-ban br. *Perényi* Péter, 1695-ben br. *Perényi* Pál, egyszersmind ugoesai főispán. 1707-től 1738-ig gr. *Csáky* Zsigmond kir. főtárnokmester, 1739—1764-ig gr. *Csáky* Antal, 1765-től 1783-ig br. *Orczy* Lőrincz.

A régi tiszttikarnak egy része elfogadta a kormány megbízását, de nem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy a közigazgatás rendes menetének veszélyeztetése, tehát a közérdek sérelme nélkül nem igen léphetett volna vissza az egész tiszttikar, mely az abszolút kormányzat alatt szolgálatot akart tenni a vármegyének. Sőt elég bátor volt többször kérni felirataiban a császárt, hogy állítsa helyre az alkotmányos állapotokat. Alispán maradt Kelez Antal, főjegyző Komáromy György; de a főszolgabírák közül csak Zombory Gábor maradt meg az 1784-iki tiszttikarból; a többi új: Szirmay Péter, Kornis István, Szentimrey Gábor. A tornai járás főszolgabírája Görgey János. Ugyanekkor kerül Kazinczy Ferencz neve az abaujvármegyei tisztviselők sorába, mint tiszteletbeli aljegyző.

1786. december 21-én József a városi hatóságokat is eltörülvé, Kassa városát is a megyei hatóság alá rendelte. A főbirót nem választhatták többé a polgárok, hanem a királyi biztos nevezte ki. Ugyanakkor a törvénykezést elválasztván a közigazgatástól, a kassai állami törvényszék elnökévé kinevezte Komáromy Györgyöt, törvényszéki assessoroknak: Fáy Pált, Szentimrey Pált, Major Zsimondot, Domonkos Sámueit. Komáromy György nem sokáig viselte az elnöki tisztet, mert már 1787-ben Zombory Zsigmond lépett helyébe. A német nyelvet, ha törve is, de a császári paranshoz híven használták hivatalos érintkezéseikben a magyar tisztviselők. 1788-ból az orsz. levéltárban egy az örökös tartományokban illetékes, Abauj-Torna vármegyében tartózkodó hadkötelesek összeírása van, melyet az említett Zombory Zsigmond következő kíséző levéllel küld fel Budára:

Kassa, megyei
hatóság alatt.

Hoch Löbliche Königliche Ungarische Statthalterey!

Zu Folge einer ddo. 4-t. July 1. J. No. 38845. antero erlassenen hohen Verordnung, wodurch in Bezug auf das unter 30-ten Oct. d. J. herabgelangte Intimat die bey der Werbbezirks Revision vorgefundenen in andere Erbländeren herstammende Leute in einen Tabellarisch einzusendenden Verzeichnisse anzuzeigen aufgetragen worden: hat man die Ehre von Seite dieser Abaujvár mit Torner vereinigten Gespanschaft die Verzeichnisse der im Mittel dieser Gespanschaft vorgefundenen, theils aus anderen nicht Österreichischen Erbländern, theils aus anderen nicht zu dem diesseitigen Regiment gehörigen Werbbezirken gebührrigen Männlichen Individuen in der Anschluss unterthänigst einzubegleiten. Kaschau d. 30-te August 788. Unterthänigste In Abwesenheit des Hr. 1-ten Vice Gespanes Sigismund v. Zombory.

Lenn: Johann v. Darvas. (Jegyző.)

Jászóvár.

1787-ben II. József eltörölvén a szerzetes rendeket, a jászóvári konventnek is föl kellett oszlania. Levéltárát Budára vitték, vagyonát a vallási és oktatási célok előmozdítására alakított vallás- és tanulmányi alaphoz esatolták.

A koronázatlan király önkényes intézkedései. alkotmánysértése miatt még azok is, melyekkel jót érhetett el, mint például a törvénykezésnek a vármegyei közigazgatástól való elválasztása, a jobbágyok viszonyainak rendezése, mindenféle nagy elkeseredést szültek az országban; de egyuttal önérzetre ébresztették a magyar nemességet. Kassáról indult ki Kazinczy triásza által a magyar nyelv ápolását, művelését, jogának védelmét és érvényesítését előkészítő irodalmi mozgalom, melynek visszhangja és folytatása támadt a közéletben. Az eddig mostohán ápolt magyar nyelvnek az uralkodó által történt elnyomása és az alkotmánynak is ugyanazon uralkodó által való megsemmisítése együttes tényezője lett a nemzeti reakeciónak, melynek nagysága egyszerre megdöbentette II. Józsefet s 1790-ben minden rendeletét visszavonván, kijelenté, hogy alkotmányos utra lép. Rá nézve későn, mert néhány nappal ezután meghalt.

II. Lipót.

Megyei autonómia helyreállítása.

Utódja II. Lipót hajtotta végre a jobb meggyőződésre jutott II. József utolsó intézkedését. A vármegyék és a szab. kir. városok régi törvényhatóságai visszaállítatván, Abauj vármegye ismét külön vált Tornától. Abauj vármegye 1790. április 19-én tartott tisztújító közgyűlésén megválasztotta I. alispánnak *Fáy Ágostont*, II-od alispánnak *Puky Lászlót*, főjegyzőnek *Tiszta Ferenczet*, a ki az állami törvényszéknek ülnöke volt. Főszolgabírák lettek: *Kornis István*, *Zombori Gábor*, *Szentimrey Gábor*, *Darvas János*, *Krajnik József*. A vármegye azonban most Torna nélkül is öt járásra osztott, a mennyiben déli részét ketté osztották s az új gönczi járást alkották. Ez a beosztás azután mind a mai napig megmaradt. A központi közigazgatási szervezet következő volt: két alispán, főjegyző, két aljegyző, főpénztárnok, főügyész, alügyész, számvető, levéltárnok, orvos, mérnök, adószedő. várnagy s a szükséges írnokok. A járásokban: főszolgabíró, alszolgabíró, két esküdt, biztos, adószedő.

Az 1790-iki nemzeti ébredés behatása alatt a törvényhozás a megyékre is kimondotta, hogy a tanácskozás nyelve magyar legyen. Abaujvármegye ez évtől fogva magyarul vezette jegyzőkönyveit.

I. Ferencz.

Martinovics-összeesküvés.

Az az öröm, mely II. Lipót alkotmánybiztosító kijelentései, megkoronáztatása, az évtizedek óta zsibbadt nemzeti élet példátlan föllángolása után eltöltötte a hazafiak szívét, az 1792-ben trónra lépett I. Ferencz kormánya alatt csakhamar újabb aggodalomnak adott helyet. Bécsben nem tanulták meg a közelmúlt napok eseményeiből sem, hogy Magyarország hűségének és áldozatkészségének egy igazi forrása van: a szabadság. A francia forradalom, mely az egész társadalmat átalakító viharával megijesztette a monarchiákat, köztársasági eszméivel nálunk is hívekre talált; de Magyarországon a szabadságért rajongók nem okoztak volna felforgatást. Ámde a szabadság szellőjétől annyira féltő udvari reakezió megtestesülése: Thugut miniszter a voltaképen ártatlan mozgalmat is vérbe fojtotta Martinovics és társainak kivégeztetésével, kiknek bakójául egy gyászos emlékü magyar ember, *Németh kir. főügyész* állott be. Abauj vármegye köreit is kinosan lepte meg nem csak a kivégzett áldozatok sorsa, hanem azoknak elítélése is, a kik nemrég még közel állottak hozzá, a mennyiben a vármegyében laktukban ébresztették szózatukkal a magyar szellemet: *Kazinczy Ferencz* és *Bacsányi*. Az utóbbi a francia forradalom kitérésének hatása alatt 1789-ben

Kassán írta azt a verset, mely miatt hivatalát veszítette s melyet a *Magyar Muzeumból* a hatóság kivágatott. Már ezóta rossz szemmel nézték működését, s hogy ürügyet találtak rá, vétkesség nélkül is elítélték.

A győzelmes francia hadak ellen 1797-ben szükséges volt a nemesi fölkelés fegyverre szolítása. Abauj vármegye négy század lovasságot és három század gyalogságot állított ki. A csapatok ezredese br. *Perényi János* volt, alvezérek br. *Vécsy János* és br. *Orbán Pál* őrnagy, később alezredes. Valamennyi csapat nevében csak maga a fővezér, *Perényi János* esküdött. A csapatok ruhája világoskék dohmány és nadrág volt, de fekete-sárga zsinórral. Az ezredes kapott 130 rénes forintot, a kapitányok 60-at, a főhadnagyk 30-at, az alhadnagyk 25-öt, az orvos 24-et.

Nemesi fölkelések.

1800-ban, miután 1799-ben öt hatalom szövetséget kötött Franciaország ellen, s az Egyiptomból visszatért Napoleon több véres harcban leverte az osztrák hadsereget, ismét fegyverre szolították a nemesi fölkelést. Ezuttal csak 1 század lovast és 2 század gyalogost kellett volna Abauj-vármegyének kiállítania, de csak egy gyalogszázadot szerelt föl, melynek parancsnoka *Ferdinándy Mihály* volt. A lovas század parancsnoka *Kandó László*.

Néhány évi béke követte a háborus mozgalmakat, mialatt Jászó ismét visszakapta régi lakóit. I. Ferencz 1802. márczius 12-én visszaállítván a premontrai rendet, a jászóvári monostor újra megnépesült. 1805-ben pedig Abauj vármegye kath. közönsége új főpásztort kapott; a vármegyét kiszakították az egri püspöki egyházmegye területéből s az újonnan szervezett kassai püspökség alá rendelték.

A néhány esztendei béke rövid korszakát, mialatt a művelődés munkájára is gondolhattak, csakhamar újabb háboru zavarta meg. A Napoleon ellen alakult harmadik szövetség ismét vereségre vereséget szenvedvén, a győztes Napoleon Bécs ellen indult, mire ismét összehívták a nemesi fölkelést. Abauj vármegye 1 lovas századot, 130 emberrel, a borsodi zászlóaljba 2 gyalogszázadot, 340 emberrel, a gömöri zászlóaljba 50 gyalogost állított ki, ugyanebbe a zászlóaljba Kassa is 50 embert küldött.

1805. december 2-án az osztrák hadsereget ismét katasztrófa érte. Éppen a szerenesétlen auszterliczi esata napján gyűltek össze Kassán Abauj, Zemplén, Bereg és Torna nemesi tisztjei, hogy törzstiszteket válasszanak. Megválasztották ezredesnek gr. Almássy Illést, alezredesnek br. Luzsénszky Józsefet; őrnagyoknak Rakovszky Lajost és Fáy Józsefet. Minthogy azonban december 26-án már megkötötték a békét Pozsonyban, a nemesi had szolgálatára nem volt szükség; de újra és nagyobb számban szolították talpra 1809-ben, mikor a támadó Ausztria hadseregét, mely Károly főherczeg parancsnoksága alatt állott, Napoleon szétrobbantotta s május 13-án Bécsét is elfoglalta,

A PETHŐSZINYEI TEMPLOM.

mire I. Ferencz gyermekei Kassára menekültek. Abauj vármegye a nemesi fölkelő hadba két század gyalogost küldött 600 emberrel Kéler Pál ezredes kapitány és egy század lovast 207 emberrel ismét Kandó László kapitány vezérlete alatt. Ezenkívül kiállított egy század önkéntest Vitéz János vezérlete alatt, mely 168 emberből állott. A vármegye biztonságára 4¹/₂ század tartalék maradt 816 emberrel. Az egész nemesi fölkelés 1792 emberből állott.

A fölkelő nemesi csapatokat Győr alá rendelték, hol az Olaszországból visszatért János főherczeg seregével kellett egyesülniök. Ámde ennek a seregeknek is hátrálnia kellett Napoleon előtt. Az abauji nemesi fölkelő had, mely 1745 óta először volt megint tűzben, derekasan viselte magát, tisztjei közül Comáromy Lajos hős halált halt.

Közállapotok.

A folytonos háborúk kimerítették a monarchia erejét. Az a gazdasági politika, melyet már Mária Terézia alatt kezdtek, s az őt követő ezcentalista kormányok alatt még erőszakosabban folytattak, nem adott módot arra, hogy az ország megerősödjék s rázkódás nélkül elbirja a beálló válságot. A tetemes függő államadósság miatt 1811. február 20-án a legfelsőbb parancs egy ötödere szállította le a bankjegyek értékét. De ez sem volt elég. A kormány az országgyűlés határozatán túl emelte az adót és a só árát. Abauj vármegye 1811. április 3-án tartott ülésében sérelmesnek jelentette ki ezt a rendeletet s követelte az országgyűlés egybehívását, melynek egyedül van joga adót kivetni. A többi vármegye ugyanígy nyilatkozott; de hiába. A drágaság nőttön-nőtt; a pénznek meg nem volt értéke. 1812. november 24-én nyolcz felső-magyarországi vármegye küldöttei Kassán egybegyűlvén, úgy akartak javítani a helyzeten, hogy élő személyek szolgálatát és az árucikkék árát egyaránt általános limitáció alá vonták.

Drágaság.

Limitáció.

A nyolcz vármegye: Abauj, Torna, Borsod, Heves, Sáros, Szepes, Zemplén és Ung, melyekhez Kassa városa is esatlakozott, az általános limitáció keretében a eselédbéreket és a napszámot (Korponay János közlése szerint) a főbb tételekben következőképen állapította meg:

Kitanult szakácsnak, munkáját is beleértvén, évi bére	frt 100.—
Elsőrendű szakácsnak	„ 80.—
Egy rendszerint való szakácsnak mindenestül	„ 40.—
Egy jól kitanult szakácsnőnek (ruházatával)	„ 50.—
Egy rendszerint való szakácsnőnek	„ 20.—
Egy kitanult inasnak	„ 20.—
Középszerű inasnak (ruhán kívül)	„ 15.—
Liberiás kocsisnak	„ 16.—
Igás kocsisnak	„ 12.—
Béres gazdának (beleértvén ruháját, zsirját, sóját)	„ 30.—
Béresnek tartásán és ruháján kívül	„ 8.—
Kisbéresnek	„ 5.—
Számadó kondásnak	„ 10.—
Bojtárnak	„ 6.—
Juhásznak	„ 12.—
Juhászbojtárnak	„ 6.—
Kerülőnek (ruhával)	„ 20.—
Pompás kertésznek	„ 60.—
Középszerű kertésznek	„ 40.—
Közönséges kertésznek	„ 30.—
Szobaleánynak ruhával együtt	„ 30.—
Egy eselédnek, ki sütni, főzni, mosni tud	„ 20.—
Alábbvalónak	„ 15.—
Gyermek mellett dajkának	„ 10.—
Kaszásnak, ha maga kenyerén van, egy napra	„ —.24
Ha tartják	„ —.18

Kévekötő	frt	—18
Ha tartják	„	—12
Arató	„	—15
Ha tartják	„	—09
Férfi napszámos ácsoknál	„	—15
Kőműveseknél	„	—09
Asszony napszámos ácsoknál	„	—12
Kőműveseknél	„	—06
Hegyaljai szőlőben kapásnak nyáron	„	—24
Hegyaljai szőlőben kapásnak tavasszal	„	—20
Tavaszi szántás négy marhával	„	1.30
Ha tartják	„	1.12
Ács- vagy kőműves-pallér	„	—42
Legény	„	—30

Ebből látjuk, hogy egy napi élelemre akkor 6 krajczárt számított a küldöttség. A pénz akkori értékéhez viszonyítva, már ez is sok volt és csupán a drágaságra nézvést szabták meg ily magasan.

De ez a helyi intézkedés inkább csak megakaszthatta a forgalmat, mintsem hogy javulást eredményezhetett volna. Az ország helyzete egyre súlyosabbá vált, s a kormánynak még kevésbé volt hajlandósága alkotmányos uton segíteni a gazdasági és pénzügyi bajokon. Katonaságot sem az országgyűléstől kért, hanem 1821-ben rendeletet adott ki a vármegyéknek az ujonczozásra.

A királyi rendelet, mely Laibachban 1821. április 4-én kelt, 30,000 ujonezot kívánt. Abauj vármegye mindjárt a rendelet megjelentekor egyhangulag foglalt ellene állást. A kormány utasítására eljáró br. *Eötvös Ignác* főispán izgatottan nyitotta meg az ülést. Magyarul beszélt. Beszédéből kiérzett a kormány parancsának való engedelmesség s a vármegye érzelme iránt el nem nyomható figyelem küzködése. „Fel vagyunk biztatva ő felsége királyi szavával — mondá — hogy ebből jövendőre semmi következtetéstől, szabadságunknak semmi sérelmétől nem tarthatunk.“

A vármegye
I. Ferenc
rendelete ellen.

Hivatkozott azután a magyar büszkeségre, meg arra a lojalitásra, melyhez mindannyiszor appellált a bécsi kormány, valahányszor szép szerével áldozatot akart kiesikarni a nemzettől. „Mutassuk meg Európának, hogy nemzetünk most is királyunk legfényesebb gyémántja, seregének legerősebb bajnoka.“ A szép beszéd hasztalanul hangzott el. A régi kurucz vér nem vált vízzé. A vármegye erélyes feliratban tiltakozott az ország alkotmányának megsértése ellen, hogy az ujonczállítást az országgyűlés beleegyezése nélkül akarják a megyékre kivetni. Megtagadta egyenesen a királyi rendelet teljesítését és kérte ő felségét, hívja össze az országgyűlést, melynek törvényeit készséggel fogja végrehajtani.

Mint hogy a legtöbb vármegye hasonlóképen cselekedett, a vonakodó megyékbe teljes felhatalmazással bíró királyi biztosokat neveztek ki, hogy ők hajtsák végre az ujonczozást. 1822. október 25-én br. *Eötvös Ignác* koronaórt, v. b. t. tanácsost és főispánt a Veronában kelt királyi leirat Abauj vármegyére nézve szintén kir. biztosnak nevezte ki. De ebben a minőségben sem bírta a vármegyét a törvénytelen rendelet iránti engedelmességre szorítani. A megye megtagadta nemesak az ujonczállítást, hanem annak az időközben kiadott rendeletnek teljesítését is, hogy az adót ezüstben fizessék, a mi kétszerténél nagyobb terhet rótt volna a lakosságra. I. Ferenc 1823. szeptember 17-én Schönbrunnban kelt rendeletében rosszalását fejezte ki e miatt.

Királyi biztos.

A vármegye 1823. november 26-án gyűlést tartott Szentimrey Gábor

A vármegye
panaszfelírata. elnöklete alatt, mely megfelelt e rosszaló királyi leiratra. A feliratot *Comúromy* István főjegyző fogalmazta. Biztosítja a királyt a vármegye hűségéről és hajlandóságáról, hogy törvényes utnak mindent kész feláldozni. De csak is a törvényes utnak. Panaszkodik ezután a királyi biztosok ellen, kik a közgyűlést feloszlatták, fenyegetéssel elrémítették, tanácskozási jogától megfosztották, a tisztviselőket a törvényellenes hivataloskodásra kényszerítették, a katonaságot törvény ellenére a nemesi helyekbe szállásolták s e tetteikkel az ország nyugalalmát a legnagyobb veszélynek tették ki. Reméli, hogy ő felsége a törvények felforgatására irányult gonosz tanácsokra nem fog hallgatni. Emlékezetébe idézi az 1791. 19. tvezikket, mely az ujonezállításról szól, hogy az ország nélkül erről intézkedni nem szabad. Kéri az országgyűlés egybehívását s a királyi biztosok visszarendelését. Keményen odamondja: „Nem a fegyverekben, hanem a törvényekben bizakodó fejedelem szerzi meg magának alattvalói szeretetét.“

Eötvös Ignác br. azonban megmaradt főispánnak 1839-ig.

1825.

Végre a kormány kénytelen volt egybehívni az országgyűlést 1825-ben. Ez az országgyűlés egyike a legnevezetesebbeknek alkotmányunk történetében, mert akkor kezdődött meg a magyar nemzeti állam kiépítése, melynek alapköveit már 1790-ben lerakták ugyan, de a közbejött események következtében a nagy reformmunka abba maradt. Most már szinte pihenés nélkül haladt tovább és tovább. 1830-ban a VIII. tvezikk a törvény szövegében egyenrangúvá tette a magyar nyelvet a latinnal, a törvényhatóságokban s a törvényhatóságokkal szemben a helytartótanácsnál is hivatalos nyelvvé emelte. Abauj vármegyében 1831. január 26-án hirdették ki a szentesített törvényt s azt nyomban életbe is léptették.

Magyar nyelv.

A vármegye különben már 1790-től fogva példásan viselte magát a magyar nyelv ápolásában. Ő karolta föl 1793-ban a színészetet, melynek támogatására járásokint gyűjtetett, állandósítása végett pedig a királyhoz feliratot intézett. 1825-ben a Kassára is eljáró miskolci szintársulat biztosítására a vármegye 4769 frt 40 krt gyűjtött; 1830-ban pedig három évre maga biztosította a kassai magyar szintársulatot; a budapesti nemzeti színházra még 1515—17-ben gyűjtött 2290 frtot, mely a nemzeti színház létesítésekor 4077 frtra emelkedett kamataival. A magyar nyelv terjesztése érdekében amyszor áldozatot hozott vármegye tehát természetszerűleg örömmel kezdte meg a magyar nyelv hivatalos használatát.

Kolera.

1831-ben nagy esapás sujtotta Abauj vármegyét: az egész felvidéket megtizedelő kolera. A járvány pusztításához még a nép zendülése járult. Lelketlen bujtogatók elhitették a gyámoltalan néppel, hogy a kolerát az urak terjesztik, megmérgezvén a kutakat a szegény nép kiölése végett. Ez a képtelen pletyka tápot nyert Kassán, midőn Lehoczky Ferencz városi orvos az akkor ismeretessé vált bismuthum-port rendelte egy gyermeknek, a ki azonban meghalt. A hiszékeny nép szentül hitte, hogy a por méreg volt. A vásárosok szertesztét vitték a mérgezés meséjét, s a nép nem nézve arra, hogy a kolera az urak közt is szedi áldozatait, mindjobban hajtott a bujtogatók szavára, s július 25-én Zemplén vármegyében, Szécs-Kereszturon nyílt lázadás tört ki. Augusztusban már az abaujvármegyei községek is forrongtak: Hernád-Vécse, Migléc, Kelecsény stb. Ujvároson Soltész Dániel biztost a nép bántalmazta és megtámadta a zsidókat is. Szalánczon egy Breznai János nevű ember lázította föl a népet az uradalom ellen. A Kassáról küldött katonaság megrakván Szalánczot, Ujszállást, Hutát, Kalsát, Rákost, meggátolta a zendülés olyan véres kitörését, mint a minőt Zemp-

lénben követelt sok áldozatot. Breznai Jánost és két társát a rögtönitőlő bíróság kivégeztette; néhány száz embert börtönre vetettek s ekképen sikerült Abaujvármegyétől elhárítani a nagyobb veszedelmet.

Politikailag nagyobb veszedelemmel fenyegették a vármegyét Metternich kormánya önkényes rendeleteivel. Az általa egyszer már sikertelenül megpróbált adminisztrátori rendszert, miután a párisi júliusi forradalom nem ingatta meg a franczia monarchiát és nem okozott olyan felforgatást, mint a nagy forradalom, a lengyel fölkelést pedig vérbe fojtották s Európa monarchiáinak nyugalma biztosítottnak látszott, újra feltámasztotta. A Ferenc királynak 1835-ben bekövetkezett halála után beállott trónváltás semmit sem változtatott reakzionárius törekvésén, sőt még erősebbé tette ugyanakkor, midőn a magyar reformpárt törekvései, a magyar nemzeti politika eszméifeltartóztathatatlanul hatoltak előre. A vármegyék ellenállásán megtört Metternich minden kísérlete, az őt támogató konzervatívok ellenére a szabadelvű ellenzék kivívta Magyarország függetlenségének és modern államiságának föltételeit: a jogegyenlőséget, az önálló felelős kormányt, a népviseleti rendszert.

Az 1847—48-iki országgyűlés nagy reformalkotásait megelőző országgyűlések határozatai mind előkészítői voltak Magyarország megújításának. Az úrbéri ügyek rendezése is nagyot haladt a kormány minden akadékoskodása daczára. Az 1832—36-iki 5. t.-cz. szabályozta a jobbágytelkek nagyságát, a mi a későbbi földváltságnál irányadó lett. Abaujban az I. oszt. telek 22, II. oszt. 24, III-ad oszt. 26 holdban, a rét, ha sarjut is ad 6, ha nem, 8 holdban állapított meg; Tornában négy osztályt állapít meg a törvény, 26, 28, 30 és 32 holddal; a rét 8, 10 és 12 hold.

Az 1848—49-iki időszak nagy küzdelmeinek ismertetése részint az általános történetbe tartozik, részint pedig, a mennyiben Abaujvármegyét illeti, részletesen elmondtuk a hadtörténet fejezetében. Abaujvármegye kiváló részt vett e korszaknak mind terheiben, mint dicsőségében és gyászos letüntében. Három nagyobb csata és két kisebb esetepaté öntözte vérrel földjeit; az 1848. decz. 11-iki kassai, az 1848. decz. 29-iki szikszói, az 1849. jan. 4-iki kassai csata, továbbá ugyanakkor a dargói, februárban a hidas-németi harc. Legeredményesebb következményében is a győzelmes szikszói csata, mely megállította Schlicket előnyomulásában, s eredményét a második kassai csata elvesztése sem bírta megsemmisíteni.

1849. június 24-én bevonult az orosz hadsereg, s a magyar alkotmányt felfüggesztették. A vármegyének csupán külső képe, tisztviselői szervezete maradt meg. Péchy Imre cs. kir. főbiztos ideiglenes megyei tisztikart állított egybe; megyefőnök lett Marusi Olasz János, főnöki titkár Márffy Károly, alispán nyitra-ivánkai Vitéz György, főjegyző Kunsch Gábor. Ez csak előszele volt az 1850-ben, az alkotmány visszavonása után bekövetkezett új közigazgatási rendszernek. Magyarországot öt közigazgatási kerületre osztották, melyek a Budán székelő cs. k. helytartótanácsnak voltak alárendelve. Tornavármegyét bekebelezték Abaujba, ezuttal másodsor. Ez egyesített megyén kívül a kassai kerületbe osztották Gömör, Szepes, Sáros, Zemplén, Ung, az egyesített Bereg-Ugoesa, Máramaros megyéket. Kassa városa is elvesztette törvényszékét s az ideiglenesen szervezett megyei törvényszék hatásköre alá rendeltetett. Főispánnak, egyuttal Sáros és Zemplén főispánjául gr. Szirmay Sándort nevezték ki.

1853-ban a kerületi hadi parancsnokságot és főispánságot cs. k. helytartósági osztálylyá alakították, melynek fejevé br. Kocz Keresztélyt tették. Megyefőnök Máriaassy Ádám lett. A törvénykezést elválasztották a közigaz-

Metternich.

Adminisztrá-
torok.1832—1836.
Urbéri ügyek.

1848—49.

1850.

Önkényuralom.

Kassa megyei
hatáskör alatt.Törvénykezés
és közigazgatás.

Németesítés.

gatástól. Egyelőre azonban megmaradt a megyei törvényszék, de 1854-ben ezt is feloszlatták s helyébe cs. k. törvényszéket állítottak. A németesítés minden vonalon hivatalban és hivatalon kívül a legnagyobb erőfeszítéssel folyt, német lett az oktatás nyelve a kassai akadémián, gimnáziumban, a később keletkezett reáliskolában. A szépen megindult magyarosodási mozgalmat egyszerre elnyomták. A centralizáló beolvasztási politika épp oly merev alakban jelent meg, mint II. József alatt; de épp úgy nem élte túl az évtizedet.

I. Ferencz
József körútja.

Magyarország reménye ébredni kezdett, midőn I. Ferencz József második körútját tette az országban 1857-ben. Ez alkalommal meglátogatta Abauj-Torna vármegyét is; szeptember 2-án Jászóra érkezett, ott 4-ikéig maradt, s ezen a napon Kassára vonult be. De csupán enyhébb bánásmód lett utjának következménye; az alkotmánynak csak részleges visszaállítására sem gondoltak előbb, mint mikor az olasz háboru nagy veszteségével, számos visszaélésével felnyitotta az intéző körök szemét s belátták, hogy Magyarország erejére csak úgy számíthatnak, ha visszaadják alkotmányát.

1860-iki
diploma.

Az 1860. október 20-iki diploma módot nyújtott az állapotok javulására ;

Péchy Manó.

A FELSŐVADÁSZI RÁKÓCZY-KASTÉLY.
(Gróf Vay Tihamér tulajdona.)

visszahelyezte az állapot, melyen a modern alkotmány kiépítését folytatni lehetett, ott, ahol erőszakosan megszakították. Főispánná 1860. október 30-án a köztekintélynek örvendő gr. *Péchy* Manót nevezték ki. Torna vármegye visszahelyeztetett 1848 előtti állapotába, és ismét külön vált; főispánja *Rogályi* Károly lett.

1860. december 20-án tartották 1849 óta az első megyei gyűlést, melyen a tisztikart alkotmányos renddel megválasztották, még pedig: alispánokul *Lánoczy* Józsefet és *Kelez* Istvánt, főjegyzővé *Teleky* Pétert.

1861.

1861-ben nyílt meg a vármegye első vasútja is, a tiszavidéki vasut miskolcz-kassai vonala. A fővárossal való egyenes összeköttetés azonban csak később létesülhetett.

1861-ben országgyűlést hívott össze az uralkodó Budára, s Abauj vármegye abban a helyzetben volt, hogy a népképviselői rendszer életbe léptetése óta most másodszer küldhette követeit a fővárosba. Megválasztották képviselőül a következőket: az alsómislyei kerületben *Bárczay* Albertet (kinek helyét később *Bárczay* Ödön foglalta el), a göncziben *Gábriel* Istvánt, a bárczaiban gr. *Károlyi* Edét, a szépsiben *Szentimrey* Györgyöt, a szikszói-ban *Darvas* Antalt. Szeptember 12-én a kir. táblához kinevezett *Lánoczy* József helyébe *Vendégly* Józsefet választották alispánnak. Megalakult még ez évben a megyei törvényszék is; elnöke *Szentimrey* András lett.

Provizórium.

Az alkotmányos korszak földelülése azonban megint nem tartott sokáig. Az országgyűlés eredménytelenül oszlott szét, mire provizórium következett, melyet csak *Schmerling* bukása után 1865-ben váltott föl az újabb végleges megoldáshoz vezetett alkotmányos korszak.

Az egyre növekedő adóteher nyomását, melylyel szemben gazdasági erő gyűjtésére alig nyújtott módot az ausztriai lakosok érdekeinek kedvező kormány, 1863-ban még a nagy szárazság következtében beállott inség is növelte. Abaujvármegye ugyan nem szenvedett annyit, mint az Alföld, de itt is sokan megéreztek az országos csapás súlyát. 2076 inséggel küzdő egyént irtak össze, a kik a maguk erejéből egyáltalában nem bírtak volna magukon segíteni. A vármegye segélyző bizottságot alakított, mely részint társadalmi uton, részint az inséges kölesön igénybevételeivel igyekezett a szerencsétlenek sorsát enyhíteni. Összesen 143,232 frttal gyámolították az inségeseket. Ebből 28,000 forintot készpénzben osztottak ki, szétosztottak ezenkívül 8888 mérő rozsot, 3000 mérő tengerit, 8099 mérő árpát, 12,443 mérő zabot.

Inség.

1864-ben gr *Péchy* Manó lemondván a főispánságról, helyébe ez év október 23-án *Lánczy* Józsefet nevezték ki. De ő csak 1865. júliusig maradt főispán, a mikor ismét *Péchy* Manó grófra ruházták e tisztelet.

1865-ben újra kedvező fordulatot vett Magyarország politikai élete. A provizóriumot megszüntette az uralkodó. Kassán az 1849-ből maradt hadi törvényszéket is, mint fölöslegest, feloszlatták. A szeptember 17-én kelt királyi leirat az országgyűlést december 10-ére Pestre egybehívta. Abaujvármegye a következőket választá képviselőül: a bárczai kerületben *Semsey* Albertet, a szepsiben *Csörghe* Lászlót, a szikszóiban *Darvas* Antalt, a göncziben *Gábriel* Istvánt, a füzériben gr. *Károlyi* Edét.

1865-iki országgyűlés.

Az 1865–68-iki országgyűlés, mely az 1866-iki háboru miatt kevés ideig tartó megszakítást szenvedett, a legemlékezetesebbek egyike. Ez kötötte meg a kiegyezést, ez, mint a nemzet képviselője, tette I. Ferencz József fejére a koronát. Az első koronázás, mely a népképviselői alapon álló országgyűlés színe előtt ment végbe.

Az 1867-ben újjáalakult Magyarország egységes reformmunkálatai az 1848-iki törvények szellemében alakították át a vármegyéket is. Az 1870. XLII. t.-cikk alapján 1872-ben szétválasztották a közigazgatást a törvénykezéstől. Az 1871. év végén a mai Abauj-Torna vármegye területén két törvényszéket szerveztek: a kassait, melyhez a kassai, zsadányi, szántói, szikszói járásbiróságok s a tornait, melyhez a tornai és a szepsi járásbiróságok tartoztak. Ez utóbbit elégtelen területköre miatt nemsokára 1875-ben, az ez évi XXXVI. t.-cz. értelmében, több más törvényszékkal együtt megszüntették s beolvastották a kassai törvényszékbe. A vármegye alispánja ekkor *Darvas* Imre volt, a kit 1877-ben Abauj-Torna vármegye és Kassa főispánjává neveztek ki.

1878-ban a Hernád áradása rengeteg kárt okozott a vármegyében. Nemesak völgyének földjeit borította el, de Fülö-Kéres, Szend, Szala, Szőlled, Vécse, Garadna községek számos házáat is elsöpörte.

Az 1881–84-iki országgyűlés Abauj-Torna vármegyére nézve annyiban emlékezetes, hogy ez alatt történt Abauj és Torna vármegyéknek törvényszerinti végleges egyesítése az 1881: LXIV. t.-cz. alapján. Tornavármegyének hét községét azonban ugyan e törvény alapján Gömörvármegyéhez csatolták. E hét község: Dernő, Hárskut, Kovácsvágás, Lueska, Barka, Borzova és Szilicze. Az egyesítést a törvény megokolása főleg pénzügyi szempontból mondta szükségesnek, mert a kis területű vármegye közigazgatása aránylag sokba került. Tornavármegye a képviselőházhoz intézett feliratában önálló törvényhatóságának meghagyását kérte; de a törvényhozás az elfogadott és törvényerőre emelkedett javaslattal eldöntötte sorsát. Képviselő

lők voltak ez országgyűlésen Abaujvármegyéből: Rakovszky György (garbócbogdányi k.), Szathmáry Miklós (gönczi k.), Bárczay Ödön (nagyidai k.), Tischler Vinceze (szepesi k.), Péchy Tamás (szikszói k.); Tornavármegyéből: Lükő Géza (gönczi k.), Farkas József (szini k.), ugyanakkor Kassán Péchy Manó gróf.

Tornavármegye utolsó alispánja Koós József volt, a kinek keze alatt kitünően volt adminisztrálva ez a kis vármegye, melyből, a Gömörhöz csatolt községeket leszámítva, a tornai járás lett; de két orsz. képviselői keletét megtartotta.

Tornavármegye egyesítettvén Abaujvármegyével, 1884-ben az egyesített vármegye tisztikarát következőleg alakította meg: Alispán *Comáromy* László, főjegyző *Karsa* Tamás, tiszti ügyész *Fábián* János, árv. elnök *Naményi* Gyula, főszolgabírák: *Kálnay* Sándor, *Farkas* István, *Lakatos* Miklós, *Bodnár* Ernő, *Vécsey* Endre, *Géczy* Gyula.

Az 1887–92-iki országgyűlésre a vármegye következő képviselőket küldötte: *Bárczay* Ödön, *Darvas* Ferencz, *Harsányi* József, gr. *Károlyi* László, *Vécsey* Endre, *Pappszász* Károly, *Péchy* Tamás; Kassa sz. kir. város ugyanakkor *Jókai* Mórt.

1890-ben a vármegye alispánjául *Fábián* Jánost választották

1892-ben a vármegye és Kassa szab. kir. város főispánjává *Darvas* Imre lemondása után péchujfalusi *Péchy* Zsigmondot nevezte ki a király.

Az 1892–97-iki országgyűlésre képviselőkül megválasztattak: gr. *Károlyi* László (Garbócz-Bogdány), *Vécsey* Endre (Göncz), *Péchy* Tamás (Szikszó), *Hedry* Lőrincz (Nagy-Ida), *Horánszky* Nándor (Szepesi), *Lakatos* Miklós (Szin), *Hadik-Barkóczy* Endre gr. (Görgő), Kassán: *Beöthy* Ákos.

A vármegye tisztikarát, az 1895. deczember 16-án végbement tisztújításon következőképen alakította meg:

Alispán: *Fábián* János.

Főjegyző: *Hammersberg* László.

Első aljegyző: *Rakovszky* Endre tb. főjegyző. Másod aljegyző: *Karsa* István. Harmad aljegyző: *Szent-Ivány* László.

Közigazgatási gyakornok: *Rössler* István tb. aljegyző.

Árvaszéki elnök: *Naményi* Gyula.

Árvaszéki ülnökök: *Stuller* József h. elnök, *Bernáth* József, *Vécsey* József.

Árvaszéki jegyző: *Gyurkó* Barnabás. Árvaszéki aljegyző: *Truskovszky* Jenő.

Árvaszéki közgyám és számvevő: *Moys* Béla tb. árvaszéki ülnök.

Tiszti főügyész: *Eckerdt* János.

Főpénztárnok: ifj. *Puky* István. Alpénztárnok: *Skvór* Emil.

Főszámvevő: *Joób* Gusztáv. I. alszámvevő: *Lükő* Gyula. II. alszámvevő: *Jászay* László.

Tiszti főorvos: dr. *Szentimrey* Ákos.

Levéltárnok: *Koós* Kálmán.

Várnagy: *Gelley* Antal.

Iktatók: *Vécsey* István és *Szentiványi* László. Kiadók: *Joób* Zoltán és *Bercsényi* Dezső.

Irattárnokok: *Szentmiklóssy* József és *Korponay* Mihály.

Főszolgabírák: *Bodnár* Ernő (füzéri járás), *Dobozy* István (gönczi járás), *Gedeon* Aladár (tornai járás), *Géczy* Gyula (cserehádi járás), *Jászay* István (kassai járás), id. *Puky* István (szikszói járás).

Szolgabírák: *Berczviczy* Gyula, *Fáy* Barnabás tb. főszolgabíró, *Ferdinándy* Gyula, *Gedcon* Gellért, *Hedry* Bertalan, *Koós* Béla, *Péchy* Gáspár, *Schmidt* Dezső, *Váczy* József tb. főszolgabíró.

Abauj-Torna
vármegye tisztikara
1896-ban.

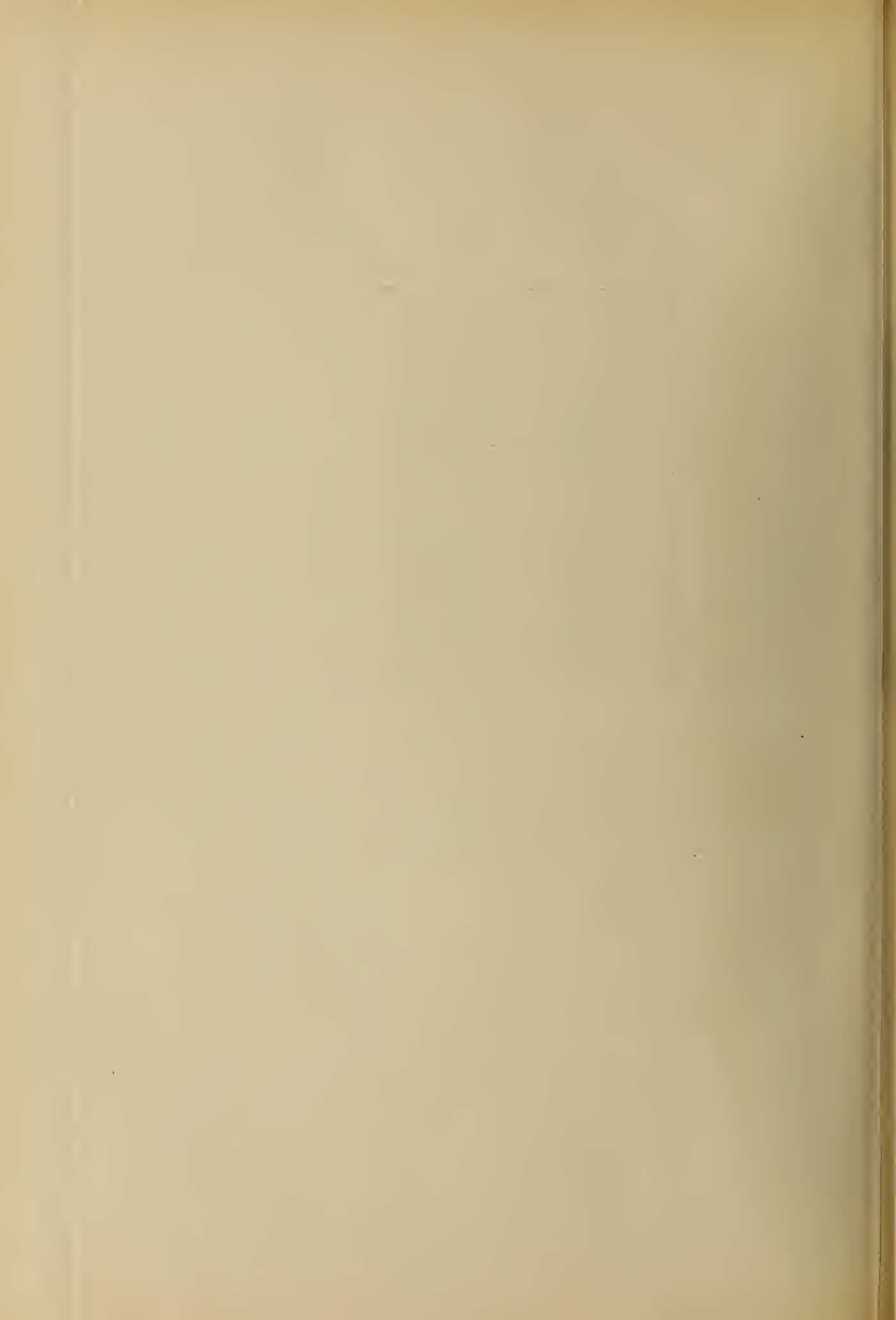

„Magyarország Vármegyei és Városai.“

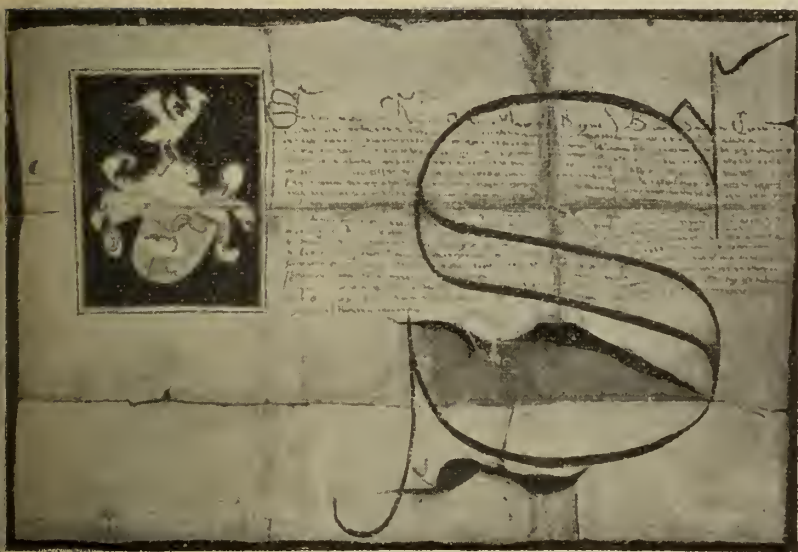
Abauj-Torna vármegye tisztikara 1896. január 1-én.

„Apollo“ irodalmi és nyomdai részvénytársaság.

1. Fábán János, alispán. — 2. Hammersberg László, főjegyző. — 3. Naményi Gyula, árvaszéki elnök. — 4. Dr. Szentimrey Akos, tisztí főorvos. — 5. Eckerdt János, tisztí főjegyző. — 6. Ifj. Puky István, főpénztárnok. — 7. Joób Gusztáv, főszámvé. — 8. Jászay István, főszolgabíró (kassai járás). — 9. Bodnár Ernő, főszolgabíró (füzéri járás). — 10. Doboz István, főszolgabíró (gönczi járás). — 11. Id. Puky István, főszolgabíró (szikszói járás). — 12. Géczy Gyula, főszolgabíró (cserehádi járás). — 13. Gedeon Aladár, főszolgabíró (tornai járás). — 14. Stuller József, árvaszéki elnök, h. elnök. — 15. Bernáth József, árvaszéki elnök. — 16. Vécsey József, árvaszéki elnök. — 17. Rakovszky Endre, I. aljegyző, th. főjegyző. — 18. Karsa István, II. aljegyző. — 19. Szent-Ivány László, III. aljegyző. — 20. Enyiczky Béla, főispáni titkár, th. aljegyző. — 21. Skvór Emil, alpenztárnok. — 22. Lükő Gyula, I. alszámvé. — 23. Jászay László, II. alszámvé. — 24. Moys Béla, árvaszéki számvé. és közzám, th. árvaszéki elnök. — 25. Gyurkó Barnabás, árvaszéki jegyző. — 26. Truskovszky Jenő, árvaszéki aljegyző. — 27. Fáy Barnabás, szolgabíró, th. főszolgabíró. — 28. Váczy József, szolgabíró, th. főszolgabíró. — 29. Berzevics Gyula, szolgabíró. — 30. Ferdinándy Gyula, szolgabíró. — 31. Gedeon Cellért, szolgabíró. — 32. Hedry Bertalan, szolgabíró. — 33. Koós Béla, szolgabíró. — 34. Péchy Gáspár, szolgabíró. — 35. Schmidt Dezső, szolgabíró. — 36. Gelley Antal, várnagy. — 37. Rössler István, közig. gyakornok, th. aljegyző.

ABAUJ-TORNA VÁRMEGYE NEMES CSALÁDAI.

ZSIGMOND KORABELI NEMESI LEVÉL A JÁSZÓI LEVÉLTÁRBÓL.

okcsaládnak története Abauj-Torna vármegyében visszavezet abba a korbá, midőn okleveleink még hallgatnak, csak krónikásaink beszélnek.

A XII. és XIII-ik században, tehát azon korban, melyből már bőven vannak okleveles bizonyítékaink, úgy találjuk, hogy mindazon óriás ki-

terjedésű birtokok, melyeket Anonymus szerint a honfoglaló Árpád Edőnek és Edömérnek adományozott, a nagynevű Aba-nemzetség uralma alatt állottak, mely nemzetség kétségtelenül e két vezér ivadékanak tekintendő. E birtokok: Hevesmegye nagyrésze, a Taktaköz s Abaujvármegye nagyrésze, fel Eperjes szomszédságáig. E nemzetség egyik előkelő tagja: Sámuel a nádor, a XI-ik század elején földvárat építtetett a Hernád partján, ettől vette a megye is nevét és családját a legnagyobb fényre emelte akkor, midőn őt a nemzet bizalma a királyi székbe ültette. Családjá még századokon át a hatalom polezán maradt. Ez adta Finta nádort, ki ellen IV-ik László, s Omode nádort, kinek fiai ellen Róbert Károly viselt hadat. A rozgonyi síkon lezajlott véres ütközet után az Omodefiak csillaga is letűnt ugyan, de Károly király még sem találta helyén, hogy e még mindig hatalmas családnak kezében oly várakat tudjon, minő Göncz és Szaláncz volt. Az előbbi 1318-ban leromboltatta, az utóbbit Drugeth Vilmos nádor cserélte el több sárosmegyei faluért, hol az elébb hatalmas dinaszták utódai szerény köznemesi családokat alapítottak s apái lettek a Hedryeknek, Berthótyaknak, Sirokayaknak és Frichyeknek.

Aba-nemzetség.

A nemzetség ez ága a csere folytán megszűnt a vármegye tagja lenni s részben ki is halt. A Berthótyak s a Hedryek élnek még Sárosvármegyében. Az utóbbi család két tagja fél ezredév múlva ismét visszaköltözött Abaujvármegyébe s egyikét képezi azon kevés számú még élő családainknak, melyek a megyének ősbirtokosai voltak.

Az Aba-nemzetség ez ágazatán kívül éltek még a megyében, ezekkel ugyanegy törzsből származó, de szerényebb multu és vagyonu ágazatok is. Így a nádasdi Laczkfiak, kiknek családjá a XV-ik század végén halt ki; a pólyi és idai Chyrke-család, mely Fel-Idát, Pólyt, Gárdot, Hilyót birta s a XVI-ik század közepéig élt, a most is élő lipóczy Kezerek a nekesei ágból s végül Gereven Comes utódai.

Gereven comes valószínűleg szintén a nekesei ágból származott, birtokai: Gagy-Bátor, Vendégi, A, és F.-Gagy, Ujlak, Keresztéte, Velehenye, Apáti, Szemere falvak és praediumok voltak. Három családnak lőn törzs-atyja: a Gagy-családnak, mely Felső-Gagy várkastélyában székel s a XVI-ik század első felében halt ki; a XVII-ik század végén kihalt Báthoryaknak, kiknek kastélya Gagy-Bátorban állott s végül a Vendéghy-eknek, mely család most közeleg kihalásához.

Nemzetségek a
középkorban
Abaujmben.

Azon kor, melyről már okleveleink is bőven vannak, egész sorát nyitja meg törzsökös családainknak. A XIII. század végén s a XIV. elején midőn egyes törzsek s nemzetségek megosztoznak eddig közösen birt ősí javaikon, egész sora támad a családoknak, melyek már — többé-kevésbé — állandó nevet vesznek fel, osztályrészben jutott ősí birtokaik után. Így támadnak az Akos-nemzetségből származó pelsőezi Bebekék, a Huntpázmán-nemzetségből származott Jánokyak és Vajdayak, a Buchk-nemzetségből származó Péderyek, a Beék-nemzetségből származó varjufalvi Varjuk s Buzlayak, Mohol ivadécai: a Gibártiak s Radványiak, Doma ivadécai: a Geeheyek s Baxayak, Rugach ivadécai: a Fáyak, Feche és Bucchus ivadécai: a Tomoryak, a Vidtől származó Kőszeghyek, Nenkeyek, Komjáthyak, továbbá a Csanyiak, Bárezayak, Golopiak, Ruzskayak, Tornayak, Gönyüyek, Semseyek, Bozinkyak, Szendyek, Papyak, Bölzseyek, bernáthfalvi Bernáthok halmaji Borok, Csobádyak, Czéczeyek, Kékedyek, buzitai Kardosok, Kinizsyek, Barakonyiak, Horváthyak, Teresztenyeyek s mások, és kiket mindjárt a Bebek-dinasztia mellett kellett volna emlitenünk: a történelemben is fényes szerepet játszó Rozgonyiak és Perényiek.

ALPÁRY.

legfőbb méltóságait viselték, szörényi bánok, nádorok voltak tagjai között s a XV. században Abaujvármegye legnagyobb uradalmait birták: 2 várat, 4 mezővárost, 52 falut és 2 pusztát. Az eredetileg Esztergommegyéből származott, magukat elébb Bozthieknek nevezett Rozgonyiak az 1470-ben reájuk szállott olnodi Zudar-vagyonnal együtt Abaujvármegye területén, egészben vagy részben 5 mezővárost s mintegy 22 falut birtak.

Tornai
nemzetségek.

Tornavármegyét e korban csaknem egészben két nemzetség bírja. Egyik azon törzs melyből a Thekesek, Teresztenyeyek, Szalonnaiak s Tornaiak ágaztak ki, a másik a hatalmas pelsőezi Bebek-család.

Egy 1427. évből származó adólajstrom Abaujvármegye területén a fent említett két hatalmas nemzetségen kívül a tehetősebb birtokosok közül következő családokat említi: Gagyí 180, Báthori 42, Geehey 51, Semsey 91, Pányi 53, Bárezay 36, Csanyi 30, Uza 29, Chyrke 24, Jánoky 24, Ruzskai 103 portával.

Uj családok.

A későbbi századok megváltoztatták Abauj-Torna vármegye képét. A régi fő- és köznemesek helyét, kik vagy kihaltak, vagy elköltöztek, ujak váltják fel. A Perényieket, Rozgonyiakat, Losonezyakat, Bebekeket a Csáky, Homonnay, Forgách, Keglevich, Károlyi, Eszterházy grófok. A Rákóczyak ősí fészke Felső-Vadász, gr. Vay Tihamér birtokában van és a nagy sárospataki uradalomnak Abauj-Torna vármegye területére eső része örökösödés útján a gr. Wallis, gr. Taaffe, br. Waldbott és br. Beust családokra szállott. Nap-

jainkban az ősi Abauj-Torna vármegyét csak a Bárczay, Fáy, Semsey, Lánczy s Vendéggy-család képviseli.

Az alábbiakban következik Abauj-Torna vármegye nemes családainak betürendes sorozata oly terjedelemben s teljességben, minőt a munka ke-rete megenged, fölelve a kihaltakat is, melyek a vármegye multjában szerepeltek. (A családtörténeti adatoknál Cs Csánki Magyarország történeti földrajzát, VI Nagy Ivánt jelzi.)

Alexius. A nemesi és czimerlevelet 1669-ben kapta I. Lipóttól Alexius Dávid és neje Ekker Rebeka, valamint fivére, Alexius Mihály és ennek hasonnevü fia.

Czimer: Kék mezőben, zöld alapon nyugvó vasgolyón álló struczmadár, esőrében patkót, fölemelt jobb karmában aranymarkolatu görbe kardot tartva. Sisakdísz a strucz. Takarók: kék-arany, vörös-ezüst.

Almásy. (I.) A nemesi és ezimerlevelet I. Rudolftól 1603-ban Almásy Péter, Pál és Benedek testvérek, valamint Péter neje, született Lengyel Ilona és gyer-mekeik: János és István kapták. Kihirdették 1604-ben Zemplén vármegyében.

Czimere: Kék mezőben, zöld hármás halomból emelkedő, gyümölcsessel meg-rakott zöld almafa. Sisakdísz a fa. Takarók: vörös-ezüst, kék-arany.

Almásy. (II.) A nemesi és czimerlevelet III. Ferdinánd adta 1648-ban Almásy Jánosnak és Fereneznek.

Czimere: Fekete mezőben, zöld alapon, fehér lovon nyargaló férfi, kék dol-mányban, vörös nadrágban, magasszáru arany csizmában, tollas kalppal, fölemelt jobb-jában aranymarkolatu görbe kardot, baljával a kantárt tartva. Sisakdísz három babérral övezett nyílvessző keresztben. Takarók: fekete-arany, vörös-ezüst.

Alpáry. Kihalt család, mely Alpár helység-től vette nevét. 1370-ben már föllép, mint megyei birtokos, a mikor Alpáry János és Miklós, Márk fiai élnek; a XVI. században Zemplénben. Alpáry Simon 1559-ben és 1569-ben országgyűlési követ volt; 1551-ben és 1565-ben a nemesi fölkelést vezette. 1570-től 1574-ig zempléni vármegyei alispán volt.

Czimere: Kék mezőben, sziklából növekvő, balra fordult koronás arany oroszlán, mely két karmával egy lefelé fordított pallos arany-mar-kolatát fogja. Sisakdísz nincs. Takarók: kék-arany-zöld.

Alth. Nemesi és czimerlevelét II. Ferdinándtól kapta Alth István, Zsigmond és Antal fiaival és fivérével, Zsigmonddal 1623-ban. 1770-ben még föllép a vármegyé-ben; valószínűleg kihalt.

Czimere: Kék mezőben, zöld alapon pánczélos férfi vassisakkal, vörös strucz-tollal, jobb-jában buzogány, balkezét csipején tartja. Sisakdísz pánczélos, hajlott kar, buzogányt tartva. Takarók: kék-arany, vörös-ezüst.

Ambrusházy. II. Ferdinándtól 1630-ban kapta nemesi és ezimerlevelét.

Czimere: Kék mezőben, zöld alapon, vörös ruhájú, hajlott kar, három zöld-száru, zöldleveles fehér lilomot tartva markában. Sisakdísz a pajzsalak. Takarók: kék-arany, vörös-ezüst.

Amesmayer. Nemesi és czimerlevelét 1712-ben kapta.

Czimere: Vörös pajzsfő alatt, fekete mezőben két lefelé fordított ék (a jobb-ról levő fekete, aranszegélylyel, a balról levő kék, benne három (1, 2) piros rózsa), két vörösszegélyű aranyliliom és ugyanannyi aranybimbó, zöld szárral és zöld levelekkel, a szár kétfelé lecsüngő vörös szalaggal átkötte. Sisakdísz: nyitott szárny, a jobbról levő fekete, kék és arany, a balról levő vörös, kék és feketén osztott, mind a kettőnek közepén három, a jobboldalin fehér, a baloldalin vörös rózsa; a két szárny között egy növekvő szereesen teste, rajta aranyra és feketére osztott köntös, homlokán két szalagban lecsüngő fehér kötő.

Bakthay. Előfordul az 1427-iki adólajstromban. Legrégibb nyoma 1272-ről szól, midőn V. István király határt járat a Tornához tartozó Cheuz-Baktán Liese fia István, és Benedek fia Chonka kértére, kik őt Feketehalom-vár védelmében segítették. A család kihalt.

BÁRCZAY.

Alexius.

Almásy.

Alpáry.

Alth.

Ambrusházy.

Amesmayer.

Bakthay.

Bárczay.

Bárczay. A esaládi levéltár szerint a XIII. század elején *Barcha* nevezet alatt a jelenlegi *Bárca* helységben éltek. 1277-ben Kun László király *Barcha* Mikow magvaszakadtával annak birtokait legközelebbi rokonainak Mike Henrik és Helia de Barchának adományozta. Az egri püspök 1297-ben templomépítési engedélyt adott Helia comes fiának, Inoknak kérelmére; a esaládi leszármazási táblák szerint ettől származnak le a Bárczayak. Comes *Inok* de *Barcha* 1225—1276 közt élt.

Czimerlevelet Bárczay László 1421-ben kapott Zsigmond királytól. Ugyanez a László tesvérével Illéssel 1430-ban új adományt nyert Bárcza, Haradicska, Kisfalud és Tiszta abaujvármegyei birtokaira.

A család nevezetesebb sarjai voltak: András, 1461-ben Abaujvármegye alispánja, beregi várnagy és ónodi várkapitány, Péter székesfejérvári, János egri kanonok, ítélő mester s Mátyás király jegyzője. Mátyás király 1484-ben Bárczay Istvánnak és örökösének pallosjogot adott, melyet István fia gyakorolt először, midőn 1521-ben két pereit jobbágyát, akik gazdatisztjét agyonütötték, halálra ítélte. Ez Istvánnak egyik unokája, *János*, 1593-ban az Eger alatti táborban török fogságba esett s Belgrádban a Nyebosza toronyba zárattott; innen azonban szerencsésesen haza szökött. 1605-ben Bocskay követül küldte Budára, 1570-ben Bárczay György a református vallásra tért; vele egyidőben testvére Szaniszló is, a ki vagyonát örökölte; ezenkívül megszerezte Csány és Keme pusztákat, melyeket azonban a kamara 1730-ban lefoglaltatott; megszerezte ezenkívül Szin- (vagy Gálos) Petrit Tornavármegyében.

BERNÁTH.

*Bárczay Ferencz*nek 1591-ben született *István* fiától két fiu származott; *Sámuel* ki özvegy anyját megvervén, halálra ítéltetett, de a végrehajtás előtt, valószínűleg megmérgezvén magát, meghalt; *György*, a ki pártütés és felségsértés miatt nótáztatván, Lengyelországba menekült, de 1673-ban kegyelmet kapott s visszakapta minden birtokát, kivéve Szin-Petrit.

Nevezetesebbek még a családból: Bárczay Ferencz, a ki 1648-ban országgyűlési követ, 1657-től 1669-ig Abaujvármegye alispánja; László, ki 1726-ban Abaujvármegye követje volt.

Czimere: Dült paizs, kék mezőben, arany leveles koronából növekvő vörös ruhás, fekete főveges férfi, jobb karja helyett feje fölé hajló ezüst aganes, melyet fölemelt baljával fog. Sisakdísz a pajzsalak. Takaró: kék-vörös.

Básthly.

Básthly (Ó- és Egyházasbásti). Régi esalád, melynek Abauj-, Borsod-, Nógrád- és Szabolcsmegyében vannak birtokai.

Czimere: kék mezőben zöld alapból emelkedő három aranykalász. Sisakdísz: fehér galamb, csőrében zöld galyat tartva. Takaró: kék-arany, vörös-ezüst.

Báthory.

Báthory (Gagyi). Az Aba-nemzetségből származik. Első ismert őse Gereven Comes, ki a XIII. század utófelében élt. Egy törzsből származik a kihalt Gagyiakkal s a még élő Vendéghyekkel. Ősi fészke Gagy-Bátor volt, hol erődtített kastélyban lakott. A család utolsó sarja Gábor volt, ki mint szerzetes 1689-ben halt meg.

Czimere: balszárnán koronás sas.

Basó.

Basó. Ma is virágzó esalád Abauj- és Borsodvármegyében.

Czimere: kék mezőben, természetes sziklákon álló vörös födelű, boltozott kapuzatu templom felé fordult vörös ruhájú férfi, prêmes kuesmával, magasszáru arany esizmában, karddal, jobb lábát egy farkasra téve, jobb kezével kulesot, bal kezével buzogányt tartva. Sisakdísz a pajzsalak a templom nélkül. Takarók: kék-arany, vörös-ezüst.

Beckeházy.

Beckeházy. 1430-ban lép föl oklevél szerint Tornában. Kihalt.

Czimere: Hármás halmon ülő madár, mely háromszorosan esavarodó kigyót fog esőrével. Sisakdísz: hajlott, pánezélos kar, aranymarkolatu pallost tartva.

Bécz.

Bécz (Bozítai). Erdélyi esalád, mely a XVI. században szakadt Magyarországra. Előnevét a megye Buzita nevű falujától irta. Birtokos volt Buzitán Tomoron, Péderben, Korlátan. Utolsó tagja, Miklós 1679-ben halt meg.

Belzei. Kihalt család. Földesurak voltak Buzafalván, Koksó-Mindszenten, Bölzsén, Kelecsényben (Cs).

Belzei.

Berencsi. A Tornay-család magvaszakadtával 1406-ban nyeri ez eredetileg nyitramegyei család a tornai várat s a hozzátartozó 11 faluból álló uradalmat Berencsi István ezdegei Besenyő Imrével együtt, elébb kir. zálog, majd adomány czimén. Nevét is Tornayra változtatja; de már harmadik ivadékában kihalt.

Berencsi.

Bernáth (Bernátfalvi). Régi család, melynek előbbi neve Bernald, majd Bernaldfalusi volt. Nevet adott a megye Bernátfalu helységének, melyről viszont később a család vette előnevét. Okleveles nyomai a XIV. század végétől előfordulnak.

Bernáth.

BOR.

Czimere: Törzsétől elszakasztott, vörös mezben levő férfiláb, aranyfélezcipőben; a térden felül aranymarkolatu véres görbe kard van beleütve. Sisakdísz: fölfelé álló, vörös mezű, egy pallost ferdén tartó kar. Takarók: vörös-ezüst, arany-kék.

Bebek. Gömöri család, mely Tornavármegyében birtokos volt és Magyarország történetében nagy szerepet játszott. A Bebekék viselt dolgairól a vármegye helységeinél és történetében emlékezzünk meg.

Bebek.

Besenyő (Ezdegei). A Tornay-család kihalásával kerül Tornavármegyébe. (L. a Berencsi családot.) Besenyő Imrével, ki Torna várat s az uradalmat impetrálja; családja kihal s része a Berencsiek birtokába megy át.

Besenyő.

Besenyő. 1427—1430-ban birtokos Szt. András, Himben, Devecserben. Kihalt.

Bolcsárdi. Bolcsárdon és Halmajon voltak. (Cs.)

Bolcsárdi.

Bónis (Tolesvai). Bónis György II. Mátyástól kapta nemesi és czimerlevelét 1606-ban.

Bónis.

A czimerszerző Bónis György unokája Ferencz nagy vagyonával, előkelő családi összeköttetésekkel kiváló állást vívott ki magának. Részt vett a Wesselényi-féle összekövésben és annak vértanujává lett. 1671. április 30-án Pozsonyban lefejeztetett.

Czimere: Kék mezőben zöld alapról felugró két aranyoroszlán, fölemelt jobbában v. jobbjában közösen egy arany levélkoszorút tartva. Sisakdísz: növekvő aranyoroszlán, fölemelt jobbában arany keresztmarkolatu görbe kardot tartva. Takarók: kék-arany, vörös-ezüst.

Bor.

Bor (Gibárti és Halmai). Igen régi család Abaujvármegyében. Nemesi és czimerlevelét Halmai Bor Mihály kapta 1415-ben Zsigmond királytól a maga, fia, és testvérei számára. A családnak birtokai voltak Halmajon, Gibarton, Fügeden, Fancsalon, Fuló-Kéresen, Legyes-Bényén stb. A XVII. században Szikszóra költözött, a hol elszegényedett.

Czimere: Kék mezőben fekete és arany osztatu, arannyal fegyverzett griff, előrenyujtott karmában pávatollakból összeállított arany legyezőt tartva. Sisakdísz: a pajzsalak. Takarók: kék-arany.

Bozinkay.

Bozinkay. 1469-ben igtatják őket a Dobaiakkal együtt Kocsik vagyis Polyánkfalva részeibe Buzinkán. (Cs.)

Botka. I. Lipót Bécsben 1659. márczius 8-án nemesíti meg Botka Ferenczet, testvéreit, Pétert, Mihályt, Istvánt s ennek fiát, Andrást. A család most is él. Botka Ferencz 1870-ben a gönczi járás főszolgabírája volt. Lajos ugyanekkor útbiztos.

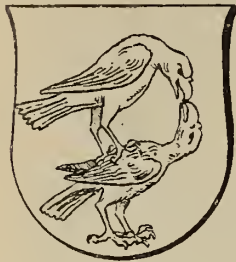
Botka.

BÜDI.

Buzlay.

Buzlay (Buzlai, gergellaki). Tulajdonképen a Kovácsy és Sárvári családokból származik. — Ugyanis a XIV. század vége felé, Kovácsi Tamás majd Saárvári Elek elvették a Beék-nemzetségből származó Buzlay Dénes fiúsított leányát Ilonát, vele örökölték a kihalt esalád javait és nevét is. — Birt e esalád a megyében Enyiczkén, Ináncson; zálogjogon Encs, Szaka, Csány, Sacza, Kérés és Szend falvakban. — Közülök 1476—85-ig Miklós Abaujmegye alispánja volt. — B. László 1459—76. főpohárnok és főlovászmester, Mózes. 1506—1518. főajtonálló. — Kihalt. (NI.)

Büdi.

CZÉCZEY.

Czimere: Kék mezőben arany leveles koronából balra fordult, növekvő, aranynyal fegyverzett vörös-fehér koezkás griff. Sisakdísz: a pajzsalak. Takaró kék-fehér.

Büdi. Régi írásmód szerint Byd, Beud, Bewd volt a család neve. Törzsapja Büdi Bachond IV. Béla király idejében élt. II. Mihálynak, a ki Beregvármegye főispánja,

majd az eperjesi nyolczados törvénytörvényesék bírāja volt, fiai magtalanul haltak el s így a család elenyészett.

Czimere: leveles koronából növekvő egyszarvu.

Comáromy.

Comáromy (Kóji). A biharmegyei Kójról nevezett család el volt terjedve Abauj, Bihar, Borsod, Heves, Máramaros, Bereg, Zemplén, Ugocsa és Nógrád vármegyékben. Komáromynak is irta magát.

Czimere: Kék mezőben arany leveles koronából (vagy koronás halomból) kiemelkedő, könyökére támaszkodó pánczélos kar, kezében három szakállas nyilat tartva. Sisakdísz: fehér egyszarvu, szarván arany karika (vagy arany levles korona). Takaró: kék-arany, vörös-ezüst.

Csanyi.

Csanyi. (Csanyi.) Régi esalád, mely a Csány első ismert birtokosa volt. Okleveles nyomai a XIV. század első éveire felnyulnak. Kihalt a XVI. században.

Cseby.

Cseby (Marczinfalvai). Eredete nincs tisztázva. Valószínű, hogy egy a Borsodmegyében virágzott és kihalt Csebi-családdal, melynek első ismert őse Corard a XIII. század elején élt. Abaujvármegyében a XVI. században tűnik fel és Csebi György 1572-ben a megye alispánja volt. Utolsó sarja, István a XVIII. század végén halt meg. Birtokosok voltak Devecser, Kér, Czekeháza, Tuzsa helységekben.

Csobádi.

Csobádi. Gergely 1459-ben Abaujvármegye alispánja volt. Földesurak Felső-Kinizsen és Felső-Dobszán. 1482-ben a hűtlen Simon csobádi, dobszai és kinizsi részeit székelyfalvi Szepesi Mihály kapta. (Cs.)

Csoma.

Csoma (Ragyolczi). 1544-ben Erdélyből származik. A XVI. században költözött át Zemplén vármegyébe. A legrégebb okirat Csoma Imrét és Mihályt „de Tholcsva“ előnévvel említi. Oklevelei Tokai Ferencz 1699. évi támadása alkalmával Tokajban megsemmisültek. 1757-ben Csoma Zsigmond nádori adományt kap a nógrád-vármegyei Ragyolcra; ezóta a család a ragyolczi előnevet használja. A XVII. század végén két ágra oszlott a család; az ifjabb már kihalt; a régiebbnek ivadéakai Abauj-Tornában és Szabolcsban ma is birtokosok.

Czimere: Veres mezőben arany griff, jobbjában lefelé tartott, aranymarkolatu tört pallost (vagy tört) tartva. Sisakdísz: a griff növekvőleg, itt egy fölfeléálló egész pallost (vagy tört) tartva. Takaró vörös-arany.

Chyrke.

Chyrke (Pólyi és alattyáni). Az Aba-nemzetség ama három ágából, melyek a XIV. század elején Abaujvármegyében laktak, a másodiknak, mely magát Chyrkének nevezte (ellentétben Omodevel és Gerevennel), csak szerény birtoka volt. A Chyrke-család 1367-ben tűnik föl mint hilyói, 1399-ben mint alattyáni, 1427-ben mint pólyi, miszlókai, tőkési birtokos. A esalád már kihalt.

Czimerénck sisakdísz: balra fordult növekvő sas.

Czéczey.

Czéczey. Régi kihalt előkelő család. Czéczey Lénárd, mint Zápolya lieve, 1536-ban megszállotta Kassát s tizenöt évig kapitánya volt. 1550-ben halt meg.

Czimere: két egymáson álló, csőrükkel viaskodó ragadozó madár.

Czeke.

Czeke (Czekeházi). Régi család, mely oklevélileg a XV. század első éveiben

CHYRKE.

tünik föl s a XVII. század utolsó éveiben hal ki. Birtokos Czekeházán, Czéczén, Alpáron, Kérben, Gibárton és Tuzsán.

Czimere: Hármashalmon álló griff, fölemelt jobbában markolatos kardot tartva, mely fölött hatágu csillag van. Sisakdísz: sasszárny, karmában kard.

Darvas. (Nagyréti) Régi család, mely a XVII. század első tizedében Nógrád vármegyében tünik föl. Ott élt a mult század végéig, a mikor I. Antal Abaujvármegyébe költözött s megalapította a család abauji ágát. (NI.) A megye előkelőbb birtokosai közé tartozik. Birtokos Ujfaluban, Ongán, J.-Gagyon és Rakaczán. Tagjai közül Darvas Antal 1865-től kezdve több országgyűlésen a szikszói kerületet képviselte; testvére Imre Abauj-Torna vármegye és Kassa sz. kir. város főispánja volt.

Czimere: Kék pajzsban zöld alapon daru, csőrében patkót, emelt jobb karmában köveceset tart. Sisakdísz a pajzsalak; takarók: fekete-arany, fekete ezüst.

Derencsényi. Ósrégi család, mely a Balog nemzetségből származik. Derencsényi Imre zálogba veszi a Forgáchoktól Szin, Görgő, Feketefüz és Varbó községekben levő részeit 1483-ban.

Czimere a családnak, a mi a Balog nemzetségé, az Attfyakkal, Balogiakkal, Rimaszécsi Széchyekkel közösen: kétfejű sas.

Dióssy Dióssy Mihály 1634-ban kapta II. Ferdinándtól a nemesi és czimerlevelet a maga, atyja, Dióssy Imre és rokonai, Dióssy Máté és Mihály számára.

Czimere: osztott pajzs, felül ezüst mezőben az osztó vonalon emelkedő vörösruhás magyar alak, arany övvel, három fekete tollas fekete kalappal, jobbában írotollat, baljában arany keresztmarkolatos kardot tartva; alul kék mezőben zöld hármashalmon zöld lombos fa. Sisakdísz a fa. Takaró: kék-arany, vörös-ezüst.

Doby. Kéken, Garadnán, Szt.-Andráson, Navajon, Devescseren és Baktán voltak birtokosok. (Cs.)

Dobszai. Dobszán és F.-Kázmádon volt birtokos. (Cs.)

Domonkos. Eredetileg Chieoger. Nemesi és czimerleveleiket Chieoger Mihály, Domonkos János és Tymar Márton II. Ferdinándtól kapták 1632-ben (kijelölték Garadnán 1633-ban). 1840-ben halt meg utolsó sarja, Domonkos Sámuel főszolgabíró.

Czimere: vörös mezőben, zöld alapon, két farku arany oroszlán, fölemelt jobbában arany markolatu görbe kardot, leeresztett baljában szőlőfürtöt tartva. Sisakdísz az oroszlán, növekvőn. Takaró kék-arany.

Ernyey. L. Szendi.

Farkas (Gibárti). A család 1611-ban tünik föl Abaujvármegyében, a hol Farkas Mihály ugyanez évben nyer czimerlevelet s a megyei gyűlésen kihirdetteti. A család birtokos volt Gibárton, melyre a nevezett Mihály 1609-ben nádori adományt nyer — Panka Péter magvaszakadtán — Thurzó Györgytől. Utolsó sarja, szintén Mihály, még a XVII. században halt el.

Czimere: Leveles koronából növekvő két farku oroszlán, emelt jobbában görbe kardot tartva. Sisakdísz a pajzsalak.

Fáy (Fáji). Egyike az oklevélileg igazolható legrégebb magyar nemes családoknak. Törzse Rugacs vitéz, kinek fiai, Don és Barnabás (N. J. IV. 125.) a sajói szerencsétlen ütközet után menekülő IV. Béla királynak, miután lova kidőlt, saját lovukat adták. Jutalmul a király Rugacs két fiának Donnak és Barnabásnak Fáj földjét adományozta. Donnak fia Orbán s utána az egész család Fáy-nak neveztetett.

Czimere: kék mezőben, zöld alapon vörös ruhás, prémes vörös kucsmás férfi, magas száru eszímában, görbe karddal, fölemelt jobbában egy ugró fehér lovat tart fekete kantáránál; bal keze csipőjén nyugszik. — Sisakdísz a ló, növekvőn. Takarók: kék-arany, vörös-ezüst.

Fancsali. L. Joób.

Fekete (Nagyiványi). Baranya megyéből származó régi család, mely azelőtt Nagy nevet viselt. Iványi Fekete László 1650-ben Fülek várának kapitánya volt.

Czimere: leveles koronából növekvő kétfarku oroszlán, emelt jobbában hatágu csillagot tartva. Sisakdísz az oroszlán.

DERENCSENYI.

Darvas.

Derencsényi.

Dióssy.

Doby.

Dobszai.

Domonkos.

Ernyey.

Farkas.

Fáy.

Fancsali.

Fekete.

Ferdinándy.

Ferdinándy. Nemesi és czimerlevelét I. Ferencztől kapta 1794-ben Ferdinándy Mihály és György.

Czimere: négy részre osztott ezüst és kék mező, az 1. és 4-ben fekete sas a 2. és 3-ban zöld halmon egy ágyu mögött vörös ruhás férfi, emelt jobbában markolatos görbe kardot tartva, balját csipőjére támasztva. Sisakdísz jobbról ezüst és fekete, balról vörös és arany színben osztott szárny közt a férfi növekvő alakja. Takarók: fekete-ezüst, vörös-arany.

Fígedy.

Fígedy. 1487-ben Kinizsi előnévvel szerepelnek. 1427-ben már földesurak Beleniczén. (Cs.)

Finkey.

Finkey. Ősrégi család, melynek első őse Heem 1250 körül élt, két fia: Petheő és Donch közül az előbbi terjeszti tovább a családot, mely a megyében Bodolón (1427.) és Devecserben (1494.) volt birtokos. A XVI. század közepéig találunk nyomaira; azontúl kihal.

FÁY.

Fővényessy.

Fővényessy. A nemesi és czimerlevelet I. Rudolf adta Pozsonyban 1578-ban Galamboky Mátyás esornai prépost, Dak Imre, Máté és Ferencz, Beer Bálint, Chapy Péter és *Fővényessy* Gáspár számára. Az utóbbtól származik a Fővényessy nemesi család, mely ma is birtokos Nagy-Kinizsen.

Czimere: vörös mezőben, zöld halmon, fekete, barátruhás férfi, fölemelt baljában feszületet, lebocsátott jobbában olvasót tartva; fönn jobbról repülni látszó fehér galamb. Sisakdísz: fehér ruhás angyal, növekvőn. Takarók: vörös-ezüst, fekete-arany.

Fülő.

Fülő (Felsőszendi). Régi család, melynek neve a XIV. században „Hegyaljai” volt, a vármegye már elenyészett Hegyalja nevű falujából származva. A Fülő név a XV. század elején ragadt reá. Birtokos volt a szétágazott család a megye számos falujában, tagjai közpályán szerepeltek: 1639-ben Fülő János, 1627-ben Fülő Miklós a megye alispáni székében ültek. Ma már Biharban és Beregben fordul elő.

Czimere: kék mezőben, hajlott pánczélos karon, mely markában kantárt tart, jobbról, alul nyolezágú csillagtól, balról félholdtól kísért fekete sas. — Sisakdísz a sas. Takarók: kék-arany, vörös-ezüst.

Gábriel.

Gábriel (Csáthi). Kassai régi patricius család. Neve Gabrielis, Gabrihelisnek is iratott. Valószínűleg már a XV. században megnevesítve. Gábriel György 1488-ban királyi parancsesal iktattatik lipóczy Imrétől vétel útján szerzett javaiba, Peklénen, Opinán, Patacskón, Veresvágáson, Szurdokon, Radványon, Ujlakcsán, Maisán, Teknőváron, Kutason és Marzelházán. Gábriel György 1507-ben kassai főbíró volt. 1662-ben Gábriel Mátyás czimerlevelet nyer. Birtokos volt a megye területén Gibárton, Kérben, Szántón, Büdön, Devecserben stb. Napjainkban halt ki.

Czimere: kék mezőben kétfarkú arany oroszlán, emelt jobbában arany markolatú görbe kardot tartva. Sisakdísz: vörös ruhás férfi, vörös kalpaggal, vörös kalpagzsákkal, jobbában buzogányt tartva, balkezét csipőre téve. Takarók: kék-arany, vörös-ezüst.

Gagyi.

Gagyi. Ősrégi család az Aba-nemzetségből.

Czimerének leírása Gagyi László sírkövén a mű 302. lapján; azonban ott tévedésből tizenegy pólyás áll tizenegy osztatu helyett.

Gechey.

Gechey. (Felső-gechei). A család legrégebbi nyoma István ifjabb királynak (V.) 1261-ben kelt okmányában található. Ez oklevélben Sepus Jáczint fia, Gallus Marczell fia, már mint Gecheyek — de Geche — említettnek. Nevezetes férfiú volt a családban László fia Márton, ki 1536-ban a János király és Ferdinánd közti villongásokban Ferdinánd egyik alvezére volt, s decz. 4-én megnyitotta Kassa kapuit János király hada előtt, miért Zápolya János gazdagon megjutalmazta, a mennyiben 1540-ben a Ferdinánd-párti és nótázott Tharezay Ferencz és János összes birtokait Gecheynek és vezértársának Lónyay Gergelynek adományozta. A család Gechey Györgyben 1689-ben halt ki. Czimere leveles koronából növekvő grif.

Gedeon.

Gedeon. Nemesi bizonylatát Torna vármegye 1752. április 21-én állította ki Gedeon János számára, Mária Teréziának Bécsben, 1749. máj. 14-én Gedeon Kelemennek adományozott czimerlevele alapján.

FÜLÓ.

Czimere: A két szélének közepe tájától, felső széléig érő kihajtott peremü ezüst ékkel hasított pajzs, az ékben zöld alapon vörös ruhás, fekete kötényes bányász áll, jobbjában kalapácsot tartva, balkezét csipőjére téve; elől vörös mezőben balrafordult pánczélos kar, kezében arany markolatu kardot tartva; hátul kék mező közepén arany buzakalászk keresztbe téve. Sisakdísz: nyitott, váltakozva kékkel és arannyal osztott szárny között a pajzs alján levő bányász. Takarók: vörös-ezüst, kék-arany.

Góbis. Rakattyaí és kércsi előneve volt. Birtokos e helységekben. (Cs.)

Gönczy. Nemesi és czimerlevelét I. Lipóttól kapta 1666-ban Gönczy István a maga és neje, Kovács Anna, valamint gyermekei János és Mihály részére.

Czimere: kék mezőben, zöld alapon leopárd, emelt jobbjában arany markolatu görbe kardot tart. Sisakdísz: a leopárd növekvőn. Takarók kék-ezüst, vörös-ezüst.

Gönyüi. Földesurak voltak Gönyű, Csány, Perény, Lánecz, Papi, Fíged, Csenyété helységekben. (Cs.)

Györy. A nemesi és czimerlevelet Györy Mihály kapta III. Károlytól 1714-ben.

Czimere: Kék mezőben, zöld alapon fehér köntösben levő arany általvetős szűz, emelt jobbjában koszorút tart, baljával könyvet szoritva oldalához. Sisakdísz: a pajzs-alak, a fehér köntös nélkül, fölemelt jobbjával fátyolt tartva, mely derekától fején felül ér. Takarók: vörös-ezüst, kék-arany.

Hanyi. Ármálist nyert a család 1551-ben.

Czimere Hanyi Péter végrendeletének pecsétjén: oroszlán, jobb karmában rövid, egyenes pallos. Sisakdísz: két bivalyszarv. Hanyi György 1642-ben abauj-vármegyei alispán volt. A család a XVIII. század közepén halt ki.

Hedry. Sárosvármegye egyik legrégebbi családja, mely az Aba-nemzetségből származott a gagyai Báthory, Bertóthy, Frichi, Sirokay stb. családdal együtt. Törzse az 1330-ban Szalánecz várát birt II. Péter fia, III. Péter, ki osztálykor Hedrychfalvát kapta s ettől vette sarjadéka a Hedry nevet.

Hegymegi. Régi adományos család, melynek egyik ága Borsodmegyéből származott Abaujba a XV. század folyamán. Birt Szent-István-Baksán, Kinizsen. Hegymegi Boldizsár 1603-ban adományt kap a szemerei és homrogdi részirtokokra. A család a XVIII. század folyamán teljesen elszegényedett s valószínű, hogy paraszt sorsban ma is él.

Hidegh. Birtokosok Felső-Fügeden és Fülő-Kéresen.

Himfy. 1484-ben kapta Himfy Imre a hűtlen kőszegi Bede János jószágait. Kihalt család a Szalók-nemzetségből.

Czimere: Lépő szarvas, balról felül szarvával fölfelé álló holdsarlótól és e fölött hatágu csillagtól kísérve.

Himi. Him, Buzinka, Papi, Kucsik, Felső-Lánecz községekben birtokos. (Cs.)

Homrogdi. András, 1459-ben Abaujvármegye alispánja volt. (Cs.)

Horváth (Ostorharics). A család Bihar és Szabolcs vármegyékben is előfordul.

Czimere: Kék mezőben természetes hullámokon fehér hattyu. Sisakdísz a hattyu. Takarók: vörös ezüst, kék-arany.

Horváti. Talán azonos volt a horváti Mályi családdal, melynek Szaniszlóban 1468-ban magva szakadván, horváti jószágait a Teresztenyeiek kapták.

Hunyor. Ez a család első ízben 1625-ben kapott nemességet Bethlen Gábortól Hunyor Tamásban és fiaiban. Két évvel később II. Ferdinánd ad czimerlevelet ugyancsak Hunyor Tamásnak és fiainak. Harmadizben Hunyor András kap I. Lipóttól czimert és nemességet. A család Korlátan és Vizsolyban volt birtokos.

Czimere: kék mezőben zöld alapon egészen veresbe öltözött férfi, hosszuszáru arany csizmában, prêmes vörös kucszmában, arany övvel, emelt jobbjában szőlőfürtöt tartva, balját csipőjére téve. Sisakdísz: három buzakalász. Takarók: kék-arany, vörös-ezüst.

GECHEY.

Góbis.

Gönczy.

Gönyüi.

Györy.

Hanyi.

Hedry.

Hegymegi.

Hidegh.

Himfy.

Himi.

Homrogdi.

Horváth.

Horváti.

Hunyor.

HIMFY.

Imre. Nemesi és czimerlevelét I. Lipóttól 1663-ban kapta.

Czimere: kék mezőben, zöld alapon, fehér lovon ülő, vörös ruhás, vörös kucsmás, magasszáru arany eszmás férfi, fölemelt jobbában aranymarkolatu, vértől csepegő kardot, baljával kantártartva. Sisakdísz: a férfi növekvőn, de itt kardjára bajuszos török fej van szúrva, balkezét csipőjére teszi. Takarók: kék-arany, vörös-ezüst.

Jakabfalvy.

Jakabfalvy (Jakabfalvai). Nemesi és czimerlevelét 1630-ban kapta II. Ferdinándtól Literátus Jakabfalvy György a maga és gyermekei, Miklós és Erzsébet részére. Jelenleg birtokos Gagy-Bátorban és F.-Kékeden.

Czimere: kék mezőben zöld alapon fehér egyszarvu, mögötte három magas, csúcsos fehér hegy. Sisakdísz: az egyszarvu növekvőn. Takarók: kék-arany, vörös-ezüst.

Jánoky.

Jánoky. Régi kihalt család a Huntpázmán-nemzetségből. Zsigmond 1431. nov. 1-én adta Vajday Györgynek s László testvérének, Jánoky Lászlónak, Mihálynak, Dersnek, a nevezett László fiának, valamint Tamásnak és Pálnak, Vajday György unokatestvéreinek és osztályos atyafiainak a czimerlevelet.

Czimere: kék pajzsban aranyleveles koronából két — könyökeikkel kifelé fordult — hajlott, fehér (ezüst) mezbe öltözött kar nyulik ki, markaikban háromhárom veres rózsát tartva, melyeknek leveles szárai a koronán áthúzva, e fölött egymást keresztezik. Sisakdísz a pajzsalak; takarók: kék-ezüst.

Jászay.

Jászay (Jászói). A nemesi és czimerlevelet I. Lipót adta 1668. jul. 20-án (kihirdetett Gönczön 1669. december 4-én). Jászay Mátyásnak és Mihálynak.

JÁNOKI.

Czimere: kék mezőben, zöld alapon, fehér lovon nyargaló, vörös dolmányos, fehér nadrágos, prémes kucsmás férfi, magasszáru arany eszmában; jobbában merőlegesen egyenes kardot tartva, melyre egy bajuszos török fej van tűzve; a lovas előtt a nyeregkápában pisztoly. Sisakdísz: ugyanaz a férfi növekvőn, fölemelt jobbában görbe kardot, szintén fölemelt baljában egy levágott török fejet tartva.

Joób.

Joób (Fancsali). Őse Elekws des Pyscarkos, kinek fia György, unokája Pouch zakalai várnagy volt 1333-ban. Ez elvette Apród István leányát, Kanichát, ennek mostoha testvére, Forrói János adományozta nekik Fonchol falut, honnan a család Fancsalnak írta magát. A család egyik ága a XVI. században a liptómegeyi Prószékre költözik s egyik őse után Jóbfancsalinak írja magát. E névtől származott a család mai Joób neve; az ősi nevet ma csak előnévül használják. Fancsali László 1503-tól 1510-ig több ízben volt alispánja a vármegyének.

Czimere: kék mezőben arany leveleskoronára könyöklő, pánczélos kar, melyet a pajzs jobb felső sarkában nyolezágu arany csillag, bal felső sarkában félhold kísér; kezében görbe kardot tart, mely körül kigyó csavarodik. Sisakdísz: a pajzson levő alak, csillag és hold nélkül. Takarók: kék-arany, vörös-ezüst.

Kányi.

Kányi. 1486-ban zálog czimén iktatják őket Alsó-Szedlec és Felső vagyis Felső-Szedlec puszta birtokába. (Cs.)

Kápolnai.

Kápolnai. E családból Zsigmond 1488-ban Abaujvármegye alispánja volt.

Kardos.

Kardos (Buzitai). Ősrégi kihalt család, melynek okleveles nyomai a XIII. századig felnyúlnak, a midőn, mint a XIV. században, a legelőkelőbb családokkal áll atyafiságban. (Cs.)

Kardos. Nemesi és czimerlevelet Kardos Pál kapott I. Rudolftól 1598-ban a maga, valamint neje Cheger Kata és testvérei, Máté, György és Anna részére. Litzán, Vajdán és Csenyétén laktak.

Czimere: kék mezőben, zöld alapon fekvő férfitörzs fellett álló vörös ruhás, mellvértes, fehér nadrágos, magasszáru arany eszmás, vassisakos férfi, a kinek oldaláról kardhüvely lóg, fölemelt jobbában, arany markolatu kardot tartva, mely egy turbános török fejbe van szúrva; bal kezében arany csillagot tart. Sisakdísz: a férfialak növekvőn. Takarók: vörös-ezüst, kék-arany.

Karsa.

Karsa (Szentkirályszabadjai). A XVIII. században több más családdal

adományt kap a szentkirályszabadjai részirtokukra. 1751-ben K. Mihály mint ref. pap költözik Abauj-Szántóra s a megyében családot alapít, mely ma is él s tagjai megyei hivatalokat viseltek.

Czimere: oroszlán, fölemelt jobbában karddal. Sisakdísz: az oroszlán növekvőn.

Katona. Régebbi birtokos nemes család, mely a XVI-ik század végén tűnik föl, midőn birtokai Felső- és Közép-Láncon, Himben és Rásonyban voltak. A család Abaujban a XVIII. században kihalt.

Kékedy. Kihalt család, mely a XVI. században szerepelt.

Czimere: Hármashalmon álló daru, csőrében szőlőt, fölemelt jobbában golyót tartva. Sisakdísz ugyanaz.

Kelcz. (Fületincezi és lóezi). Ez a tekintélyes család Abauj, Szabolcs, Vas, Ung stb. vármegyékben lép föl; jelenleg Borsodban birtokos. A család számos tagja kitűnt a közigazgatási, egyházi és más pályán. A család német eredetű, Kheltznek vagy Kelznek írta magát.

Czimere: vörösben és kékben négyelt pajzs, az 1-ben három fehér struccz-tollal ékesített rostélyos sisak, a 2-ban hajlott pánczélos kar, kezében görbe kardot tartva, mely egy fehér turbános, bajuszos fején van keresztül szúrva, a 3-ikban befelé fordult evet, előlábaival diót tart, a 4-ikben arany oroszlán, fölemelt jobbában aranymarkolatu kardot tartva. Sisakdísz: nyílt, jobbról kék és arany, balról fehér és vörös színben osztott szárny. Takarók: kék-arany, vörös-ezüst.

Kérészy. Ármalista család. Czimere Rudolf király adományozta Kérészy Mihály, Pál, János és Péternek 1591. decz. 23-án. A család lakása Szepsi és Bodolló volt. Ujabb időben több tagja papi s tanári pályán működik.

A czimere: kék pajzsban, virágokkal behintett zöld alapon, kiterjesztett szárnyu fehér ruhás angyal áll, balját keblére téve, jobbában 3 arany liliummal ékített zöld ágat tart. Sisakdísz: a pajzsalak növekvőn; takarók: kék-arany, veres-ezüst.

Kinizsy. Puky Andor szerint (Turul IX. 88.) a Kinizsy család igen régi. A nemzetség XIII. században élő tagjai alapították az Abaujvármegyében máig fennlevő két Kinizs községet. A másik család, mely Biharban ered, kétágra oszlott; az egyik *de Garba*, a másik *de Kynys* nevezte magát. Ebből származott a híres, nagyerejű Kinizsy Pál, a ki nem volt közönséges, hanem nemesi származásu. A családnak malma is volt ott, a hol gyakran tartózkodhatott, s innen meríthette Bonfinius azt a mesét, hogy egyszerű molnárlegény volt.

Komjáthy. Régi család. Első őse Vid, ki IV. László alatt élt. Zsigmond király Konstanztban 1415. márczius 27-én ad czimert Kőszegi Lászlónak — Jakab fiának — s általa János és Bereczk testvéreinek, Adalbert és Bedő unokatestvéreinek, továbbá Komjáthy Istvánnak és Jánosnak, Nenkei Mátyásnak, Miklósnak, Lőrincznek, másik Miklósnak és Györgynek, végül Thokai Jánosnak, Bereczknek és Jakabnak, Kőszegi László rokonainak.

A Komjáthy család otthona Torna volt. Idővel elhagyta ősei otthonát és Kassa felé költözött, hol egyik ágát ott hagyva, Abauj-Szántóra vonult. Az Abauj-Szántóra beköltözött ivadékok egy része innen ismét tovább ment Szabolcs vármegyébe, hol magának új hazát talált. A szántói ág ma csupán nőtagjaiban él s kihalása felé közeleg; de a másik kettőnek ivadékaik biztosítják a régi család fennállását.

Czimere: Balra dőlt fekete pajzsláb felett, melyre alul, közepén, mankós nyujtványnyal ellátott veres pólya van illesztve, kékben lebegő arany (sárga) leveles koronából, két czölöpösen egymás mellé állított, könyökükkel balfelé irányult, veres mezű kar emelkedik ki, egyike, markában balharánt helyzetű pallost tart, másika haránt helyzetben buzakalász-köteget. Sisakdísz a pajzsalak, takarók: kék-arany (sárga).

Koos. Nemesi és czimerlevelét 1657-ben kapta III. Ferdinándtól. Tagjai a

KÉKEDY.

Katona.

Kékedy.

Kelcz.

Kérészy.

Kinizsy.

Komjáthy.

Koos.

megyében közhivatalokat viseltek. Koós József Abauj és Torna vármegyék egyesítéséig Torna vármegye alispánja volt.

Czimere: ketté osztott pajzs; felül ezüst, egy lépkedő arany oroszlánt feltüntető haránt helyezett kék pólyával keresztül szelve, két felől egy-egy arany szegélyű ötszirmu piros rózsa; alul fehér hármassziklán álló sólyom, két oldalán hatágu arany csillagtól kísérve. Sisakdísz: növekvő farkas, jobbjában merőlegesen szakállas nyilat tartva. Takarók: kék-arany, vörös-ezüst.

Korláth.

Korláth (Korláthfalvi). Földesurak voltak Korlátfalva és Lánicz helységekben. Az utóbbiban már a XIV. század végén. 1490-ben Miglészi előnévvel tűnik föl egy ily nevű család. (Cs.)

Kóta.

Kóta. Nemesi és czimerlevelét III. Ferdinándtól kapta 1655-ben. Czimere: Vörös mezőben zöld kettőshalmon vadgalamb, csőrében olajágot tartva. Sisakdísz: növekvő oroszlán, fölemelt jobbjában aranymarkolatu görbe kardot tartva: Takarók: kék-arany, vörös-ezüst.

Kőszegi.

Kőszegi. A Komjáthyakkal együtt kapja czimerét Zsigmondtól 1415-ben. Kőszegi László Lombardiában és Németországban tett érdemet rá.

Kövér.

Czimere: mint a Komjáthyaké.

Kövér (Velezdi). A Huntpázmán nemből származott.

Koncz.

Koncz. A nemesi és czimerlevelet Koncz Illés kapta III. Ferdinándtól 1469-ben. Utó dai jelenleg a Naményi nevet viselik.

Czimere: Kék mezőben zöld alapon repülésre kész, vörösén fegyverzett fehér galamb, csőrében olajfagalyat tartva. Sisakdísz: Jobbról vörös és ezüst, balról kék és arany színben osztott nyitott szárny közt merőlegesen álló kard aranymarkolattal, arany leveles koronán átszúrt hegygyel.

Kupay.

Kupay. Régi kihalt család, mely már a XIV. század elején bírja Egyházaskupát. Okleveles nyomai a XIV. század végéig terjednek.

Lánicz.

LÁNICZY.

Lánicz (Lánicz). Ősrégi és tekintélyes család Abaujvármegyében; ma is tulajdonosa J. Lánicznak. Lánicz Péter, István és Tivadar már 1290-ben föllépnek az okiratokban. A család egyik tagja, a jelen században elhunyt Lánicz József főispán s a Szt.-István rend lovagja volt.

Czimere: Kék mezőben zöld alapon sisakos, pánczélos férfi, a ki mind a két kezével kopját döf egy balról fölemelkedő fekete medve szügyébe. Sisakdísz a medve növekvőn, Takarók: kék-arany, vörös-ezüst.

Léhi.

Léhi. 1427-ben már feltűnik az adólajstromban.

Losonczy.

Losonczy. Ősrégi kihalt főnemesi család a Tomaj nemzetségből. A megye nemes családai sorába, mint Szalániczvár és uradalom birtokosa tartozik.

Meczner.

Meczner (Deteki és tengerfalvai). Czimerlevelét I. Lipóttól kapta 1702-ben. Kisszebani régi patricius család, mely Abaujvármegyében 1808-ban kapott donációt Detekre és Tengerfalvára.

Czimere: Vörös paizslábon, melyen három ötszirmu fehér rózsa van, kék mezőben kétfarku arany oroszlán, mind a két fölemelt markában veres köves arany gyűrűt tart, mely lelógó lánczra van erősítve. Sisakdísz a pajzsalak. Takarók: kék-arany, vörös-ezüst.

Egy másik czimeren kék pajzsaljon három aranycsillag van; az oroszlán jobbjában aranymarkolatu kardot tart.

Méhészi.

Méhészi. Péterházán volt jószáguk. 1430. körül tűnik föl.

Méray.

Méray. Ősrégi kihalt család, mely Zsigmond királytól 1432-ben kapta nemesi és czimerlevelét, még pedig Méray (Literatus) Miklós, László fia, Pethew unokája s fivére László.

Czimere: kék mezőben, balra fordult, vörösén fegyverzett gólya, mely csőrében egy nyaka körül tekerődő, fejét hátrafordító zöld kigyót tart nyakánál fogva. Sisakdísz a gólya repülésre készen, de kigyó nélkül. Takarók kék-ezüst.

Meskó.

Meskó (Enyiczkei és széplaki). Nemrég kihalt család, mely 1721-ben báróságot kapott, nevezetesen Meskó Ádám és Meskó Jakab.

Az 1721-ben kapott bárói czimer: osztott pajzs, elől kék mezőben az előbbi czimerkép, de balra forduló pólyával; hátul ezüst és arany osztás. Két sisak. Az egyikén kétfarku oroszlán, jobbában aranymarkolatu egyenes kardot tartva; takarója kék-arany. A másikon pálmafa; takarója vörös-ezüst.

Monay (Alsó-, felső- és közép-monaji). Régi nemes család. Monay Gergely, fia Jánosnak, Pál fiának, nagyváradi olvasókanonok Mátyás király kedvelt titkára 1482-ben a maga és atya testvérének Andrásnak fia, a Sissarynak nevezett Monay Domokos nevére is, mindkét Kinizs és Szolnok helységekben a magvaszakadt Monai János által birt részekre adományt nyert. (NI. VII. 549.) Leányágon a Monay-családból származott a mostani abauji Komjáthy-család.

Mondolay (Gagy). A megyébe a XVI. század folyamán származik, a midőn Mondolay Péter és Pál 1569-ben új adományban nyerik Felső-Gagy, Alsó-Gagy és Ujlak részbirtokokat, Apáti, Veleknye és Lyuba prediumokat Miksa királytól. A család már 3 iz után kihalt.

Nádasdi Laczkffy. Az Aba nemzetségből való.

Naményi (I. Koncz).

Nenkey. Cimerét Nenkei Mátyás, Miklós és Lőrincz, másik Miklós és György kapták, egyidejűleg a Komjátiakkal és Kőszegiekkel.

Nikházy (reste). Arnalista család. Nicasy, másként Benios János gyermekei: István, Pál és Kata és testvérei: György és Balázs 1634-ben II. Ferdinándtól czimerlevelet nyernek. A család gyorsan emelkedett és a nemességszerző fia már 1652-ben Abaujvármegye alispánja. Ugyanő részt vesz a Wesselényi-féle összeesküvésben, mely miatt fej- és jószágvesztésre ítélték. Ki nem végezték ugyan, de valószínűleg a glatzi vár börtönében halt meg. Mai nap a családnak egy sarja él, Nikházy Istvánnak Indra Ilonától született fia.

Czimer: kar, markában szőlőfürtöt (három rózsát) tart. Sisakdísz ugyanaz.

Novaji. Feltűnik az 1427-iki adórajstomban.

Olchváry (Olesvári). Olesvárról származó régi nemzetség, mely már 1270-ben föllép olesvári Pethó Dénessel, de az okiratokban kétségtelenül már a XV. században; sőt állítólag V. Lászlótól 1457-ben a pallosjogot is megkapta volna.

Czimere: elől a hasításból előtűnő sas, hátul szintén a hasításból előtűnő liliom. Sisakdísz: félig nyitott szárny, benne csillag.

Pamlényi. Czimerlevele 1618-ban Pozsonyban kelt s ugyanez évben Garadnán kibirdettetett, midőn a család az armalisták sorába felvétetett. Ezt megelőzőleg már 1550-ben adományban kapja András I. Ferdinándtól pamlényi birtokát. Adománylevelét az 1726-iki nemesi összeírásakor Pamlényi István produkálja.

Pányi. Birtokos volt Pányon, Szöllösön. Feltűnik az 1427-iki adórajstomban.

Pap. (Másképen Privigyey). Nemesi és czimerlevelét I. Lipóttól kapta Pap, másképp Privigyey Miklós, 1667-ben. Kihirdettetett Gönczön 1667. július 4-én.

Czimere: Kék mezőben zöld alapon, fehér lovon ülő férfi, vörös dolmányban, fehér nadrágban, magasszáru arany csizmában, fekete tollas vörös kucsmával; emelt jobbában egyenes kardot, baljában kantárt tartva. Sisakdísz a férfi növekvőn. Takarók: kék-arany, vörös-ezüst.

Papy. Ősrégi kihalt család, mely már oklevelileg a XIII. század végén előfordul, mint Papi praedium birtokosa. 1482-ben Papy Benedeknek magvaszakadván, birtokait Mátyás király Rátkay Balázsnak adományozza.

Parlagi. (Parlagi.) Régi kihalt család. 1461-ben kapja Boldogkő várát Mátyás királytól. Ettől fogva az idetelepült ág Abaujvármegye közelékéhez tartozott.

Patay. (Báji.) A szabolcsvármegyei Bájbi il származó régi, tekintélyes család.

Czimere: Kék mezőben, koronás zöld halmon hajlott panczélos kar, kezében

MÉRAY.

Monay.

Mondolay.

Nádasdi.

Naményi.

Nenkey.

Nikházy.

Novaji.

Olchváry.

Pamlényi.

Pányi.

Pap.

Papy.

Parlagi.

Patay.

egy vörös szív közepébe szúrt három zöldlevelű, zöld száras piros rózsát tartva. Sisakdísz a kar. Takarók: kék-arany, vörös-ezüst.

Péchy. *Péchy* (Péchujfalusi). Sárosmegyei régi tekintélyes család, mely Abaujvármegyében is elterjedt. Péchy Gáspár Péchujfalut 1555-ben kapta adományul I. Ferdinándtól. Péchy József, kir. táblai ülnök 1810-ben I. Ferencz által grófi rangra emeltetvén, a grófi ág törzsapja lett.

A nemesi czimer: vörös pólyától átszelt kék pajzson természetes hármassziklán ülő, repülésre kész fekete holló. Sisakdísz: a holló. Takaró barna. Jelszava: Post Deum Rex Colendu. A czimerből gyakran hiányzik a pólya, nemkülönbben előfordul a holló hármass zöld halmon ülve is.

Péczeli. *Péczeli*. Jelenleg Szántón honos.

Pédery. *Pédery* (Péderi). Ősrégi kihalt család a Buchk nemzetségből, közülök Lázár 1492-ben a megye alispánja volt. Birtokai voltak: Péder, Makrancz, Reste, Ujlak, Gadna, Vajda, Csées, Beeskeháza falvakban.

Perényi. *Perényi* (Perényi). Abaujvármegyéből származó, régi hies nemesi család. Őse Dobosi Orbán, a ki 1292 körül élt, kapta adományul Perényt. Miksa császár 1517-ben szent római birodalmi herczegségre emelte a családot Perényi Imrében, (* 1502 † 1548.), a ki 1504 óta Magyarország nádora volt. A nádori család a XVI. században halt ki. Báróságot György, zemplén- és abaujvármegyei főispán kapott 1590-ben. A bárói család jelenleg is él.

A régi cimere: kék mezőben, arany leveles koronában, két fölfelé álló, fekete tollas, vörös saskarom közt természetes emberfej, fekete hajjal, ferde, hosszú, hegyes szakállal és varkoesba font fekete hajjal. Sisakdísz az alak.

A bárói czimer négy részre osztott pajzs; az 1. és 4-en az eredeti czimer, balra is fordítva, vagy arany leveles koronán koronázott, szárnyas hableány; a 2. és 3-on vörös mezőben koronázott vagy koronázatlan arany oroslán.

PERÉNYI.

Puky.

Puky. (Bizáki). Abaujvármegyéből eredő, Borsodban, Hevesben, Nógrádban, Pest, Torna, és Zemplén vármegyékben is elterjedt család. Ősét, Pétert 1590-ben említik, hol mint Pukyt, hol mint Pokyt.

Czimere: Kék mezőben, hajlott, pánczélos kar, fölötté hatágu arany csillag, a kézben aranymarkolatu görbe kard. Sisakdísz az alak. Takaró: kék-ezüst, vörös-arany.

Putnoky. *Putnoky* (Putnoki). Ősrégi kihalt család a Rathold-nemzetségből. Első ismert őse kazai Porcs István volt, a kinek Kokos fiától a kazai Kakasok, másik fiától putnoki Miklós Wechétől a Putnokyak eredtek, a kik ma is Abauj-Torna és Borsodvármegyében laknak Putnokot 1283-ban kapták IV. Lászlótól. 1388-ban Zsigmond királytól János (László fia), Miklós (Mihály fia) László, Miklós és Péter (János fiai) pallosjogot nyertek. Birtokai: Felső-Gagy, Kázmárk, Devecser, Büd falvakban.

Czimere: Kék mezőben ferdén álló lebegő fatörzs, két háromleveles hársfagalylyal. Sisakdísz a pajzsalak. Takarók: kék-arany, vörös-ezüst.

Radványi. *Radványi*. Ősrégi kihalt család. — Első ősmert őse Mohol, kinek fia Detre IV. Bélát a Sajó melletti ütközetben védelmezte, a miért neki a király Tarkóeleje, Baesamező és Veresalma falvakat adományozta 1248-ban s azokba személyesen iktatta be. — A család később vagyona egy részét az abaujnegyei Gibárttal eszélte el, más részét a rozgonyi ütközetben Csák Máté mellett való részvétele miatt veszítette el. — Birtokos volt Radványban és Szakalban is. Kihalt a XV. század folyamán.

Rákóczy. *Rákóczy* (Rákóczi és felső-vadászi). Fényes multu család, mely a XVI. századtól a XVIII. század elejéig a magyar történet lapjain a legjelesebb nevekkel tündöklök. Erdély négy fejedelmet kapott a Rákóczy-vérből, Zsigmondot (1544—1608). I. Györgyöt (1630—1648). II. Györgyöt (1621—1660), és I. Ferenczet (1645—1696),

a kit 1645-ben választottak meg erdélyi fejedelemmé, de tényleg nem uralkodott. A család a Bogáth-Radván nemzetségből ered; 1334-ben már találkozunk Rákóczy Balázsszal, 1440-ben Rákóczy Jánossal. A XIII. században már Körtvélyest, Arácsot, Morvát birták Zemplénben. A „feisővadászi“ előnevet 1517-ben Rákóczy Zsigmond vette föl. A magyar grófságot Rákóczy Ferencz erdélyi fejedelem 1664-ben kapta I. Lipóttól, a sárosi örökös főispánságot ugyanaz 1666-ban. A szent római birodalmi hercegi címet I. Rákóczy György 1645-ben III. Ferdinándtól. A család utolsó férfi sarja, György, II. Rákóczy Ferencz fia, 1756-ban halt meg Franciaországban. Legutolsó tagja a családnak Rákóczy Jozefa Sarolta volt, ki 1780-ban elhunyan, a család végképen kihalt.

Ujabb czimere: kék- és veresben osztott pajzsban, zöld hármashalomból kiemelkedő szekérkeréken álló koronás (vagy koronátlan) termézetes (vagy stilizált) fekete sas, emelt jobbában arany markolatu egyenes vagy görbe kardot tartva. Sisakdísz ugyanaz a sas. Takaró vörös-ezüst.

Rásonyi. Régi kihalt család, mely ősi birtokától, Rásony falutól vette nevét, utolsó sarja, Gergely 1570 körül halt el, halála után birtokaira hét leány nyer királyi adományt Miksa királytól 1574-ben.

Reeghy. A XVI. században beszármazott család, melynek egyik tagja *Kelemen, Rákóczy* Mihálylyal történt hosszas perpatvarkodások után a nótázott Tomory András javait is kezére keríti. Birtokos volt a megyében Tomor, Nagy-Péder, Kéres, Ambrusháza, Gyanda, Csobád, Borsfalva, Devecser, Papi, Korlát, Radvány helységekben. Vele 1566-ban kihalt családja. Testvére, Krisztina fiúsítottván, férje, Szentmihályúri Gergely fölveszi a Reeghy nevet és a családot még két izen át folytatja. Unokája, az utolsó Kelemen, a Keresztes melletti ütközetben esett el.

Rozgonyi. Ósrégi, kihalt hires család, mely Rozgonytól vette nevét. Törzse az V. István alatt élt Raynald, királyi főlovászmester, Szaboles vármegye főispánja és a király fiának, Lászlónak főasztalnok mestere, ki a karinthiai és csehországi háborúkban, valamint a görögországi hadjáratban szerzett érdemeiért Abauj, Szaboles és Zemplén vármegyékben birtokokat kapott, köztük Rozgonyt is. A családból számosan viseltek magas közhivatalokat és méltóságokat. Nevezetesebb tagjai I. Simon országbíró, II. Simon veszprémi, később egri püspök, a ki Várnánál esett el, I. György országbíró, II. István, essegvári várnagy, bakonyi, később temesi főispán, a ki Galambosnál harcolt, 1431-ben Diósgyórt, Földest és Dédest kapta Borbála királynétól. Ennek a neje volt Szentgyörgyi Cziczelle, a galambóczi hősnő. A család utolsó tagja VII. István volt, a ki 1523-ban halt meg.

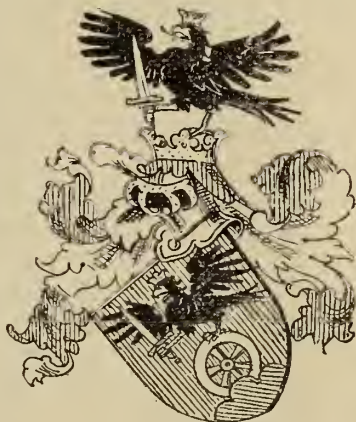
Semsey (Semsei). Régi tekintélyes család. 1426-ban az alattányi Csirke Péter birtokait kapják: Gárd, Pályi, Mislóka, Saeza, Enyiczke, Ruszka helységekben és Szent-Lőrincz (Fel-Gárd) pusztán. 1446-ban Roszput, 1466-ban a két Csáj és Borsva részeibe igtatják be őket.

Soltész. A nemesi és czimerlevelet Soltész János kapta 1714-ben III. Károly királytól. Unokája III. János, Tornavármegye alispánja, udvarnoki Rholly Zsuzsánával kelt egybe. Két fia született, az első, Gábor, fenntartotta a családot, a második fia, IV. János, szintén Tornavármegye alispánja, gyermektelenül halt el.

Czimere: Vörös pajzsban, zöld alapon, fekete lovon nyargaló, vörös ruhás férfi, tollas, vörös kalpaggal, jobbában görbe karddal, baljával a kantárt fogva. Sisakdísz arany-vörös és fehér-kék, ferdén álló zászló közt, pánczélos, hajlott kar, kezében görbe kard, melyen félhold van.

Soós (Sóvári). Birtokos volt Nadasdon. Sárosi család a Boksa-nemzetségből.

Szalay. Nemességet és czimert a család II. Ferdinándtól kapott 1622. július 1-én. A család birtokos Beret, Tenger, Berencs falvakban.

RÁKÓCZY.

Rásonyi.

Reeghy.

Rozgonyi.

Semsey.

Soltész.

Soós.

Szalay.

Czimere: Kék pajzsban az alaptól a pajzsfőig nyuló vörös ék, melyben zöld alapon arany griff áll, a pajzs két felső sarkában egy-egy ezüst lilium.

Szemere.

Szemere (Szemerei). A megye régibb nemesi családai közé tartozik. Származási helye Szemere falu, melynek felét első ismert őse, János kapta felesége, az Aba nemzetségből származó gagyi Bakos Erzsé leánynegyedi osztályrészébe. I. Lőrinczet rokonai, gagyi Bakos Pál és Antal megölték fiával, Györggyel együtt. Több gyermeke közül János 1460-ban esztergomi várnagy volt. Nevezetesebb tagja volt a családnak Kelemen, ki Mátyás király alatt visegrádi várnagy, a korona alóré, majd jacezai kapitány volt. I. Gergely egyik fiának, Albertnek, a ki Kinizsy Pál unokáját, Kinizsi Zsuzsánnát bírta nőül, kiváló fia volt Szemere Pál, 1635-től 1647-ig Borsod, Abaujvármegyék, a jászói konvent jegyzője, majd Abaujvármegyének alispánja, Rákóczy Györgynek udvarnok, utóbb szepesi kamarai tanácsos, majd kir. táblai ülnök. Többször volt Borsod, Sáros és Abaujvármegye országgyűlési követe, így 1637—1638-ban. Neje, Putnoky Klára, egy híres szép asszony, állítólag Wesselényi nádor kedvese, 400 forintért a turóczi tótokkal megölette. Az asszonyt Wesselényi ártatlannak nyilvánította. Szemere Ádám a borsodi ágnek lett törzse.

Szendy.

Szendy. (Máskép Erney.) Régi kihalt család, melynek egyik őse Gothard még a XIII. században élt. Tagjai a megyében közhivatalokat viseltek, Pál 1564-ben Abaujvármegye alispánja. Birtokos volt Szend, Korlát, Kelecsény. F.-Méra, Homrogd falvakban.

Szini.

Szini. Ósrégi, kihalt tornavármegyei család, mely a vele egy vérségből származott Tekesekkel, Szalomiaikkal, Tornaiakkal csaknem a megye felét bírta. 1386-ban a rokon családokkal osztozik e megye területén fekvő Solyomkő váron.

Szentimrey.

Szentimrey. Krasznikvajdai. A család a hagyomány szerint Erdélyből származik. Eredetileg *Szabónak* hívták s Borsod, Sáros, Abauj, Torna és Zemplénvármegyékben élt. A „Szent-Imrcy“ nevet származási helyéről vette. A nemesi és a czimerlevelet II. Mátyás adta 1610-ben Szent-Imrei Zabó Andrásnak és nejének Eötvös Zsuzsánnának, valamint gyermekeinek. Szent-Imrei Szabó András 1666-ban kapta meg Krasznikot és Vajdát; utódjai fölvtették a Krasznikvajdai előnevet s lassankint elhagyták a Szabó nevet.

Czimere: Kék mezőben, zöld hármashalmon arany griff, fölemelt jobbában arany markolatu görbe karddal, melynek hegye egy levágott török fején van átszúrva. Sisakdísz: ugyanaz a növekvő griff. Takaró: kék-arany és vörös-ezüst.

Szentkirályi.

Szentkirályi. Méhészen tünt föl 1470-ben. (Cs.)

Szent-Mártoni.

Szent-Mártoni. I. Ferdinánd 1549-ben adta a nemesi és ezimerlevelet Sancto Martino Jánosnak és Körmendi (Literátus) Mártonnak. Az előbbi Bakics Péter szolgálatban Szentmárton várnagya volt és vitézül harczolt. Szentmártoni Mihály 1692-ben szolgabíró volt Abaujban. Birtokos Zsadány. F. Csáj és Gönyü falvakban.

Czimere: Fehér mezőben, koronás, lombozott vörös hegy előtt egy férfinak fekvő törzse mögött álló férfi, kék ruhában, prémes, sastollas kuesmával; jobbában görbe kardot tartva, mely egy bajuszos törökfejbe van szúrva; bal kezét csipőjén tartva. Sisakdísz a koronás hegy, de lomb nélkül. Takaró vörös-arany.

Sziklay.

Sziklay. Régi patricius család, mely Schmidt nevet viselt és a XVI. században költözött Merényből Rozsnyóra. Nemesi és czimerlevelét III. Károlytól kapta 1712-ben Schmidt János. A család a jelen század elején magyarosította meg nevét.

Czimere: Kék mezőben emelkedő szikla felé zöld alaptól ugró természetes szarvas, nyakán hátul két végben libegő vörös szalag. Sisakdísz: a szarvas növekvőn, egyik csülkében szőlőfürtöt tartva. Takaró: kék-arany, vörös-ezüst.

Szilágyi.

Szilágyi. Jelenleg birtokos e család F.-Dobszán.

Szobonya.

Szobonya (Buzafalvi). Ez ósrégi, — a Ludány nemzetségből származó család, a XV. században volt birtokos a megyében, előnevét is e megyében fekvő Buzafalváról írta. — Kihalt.

Szobonya. A család 1628. okt. 5-én II. Ferdinánd által adományozott armalisan nemesített meg, mely 1629. évben hirdettetett ki Eperjesen.

Czimere: kék (?) pajzsban zöld alapon két egymással szemben álló madár, a közöttük álló kétágu virágot csipkedti. — Sisakdísz: Nyitott szárny. — A család XVIII. században költözik át Beretre, hol a mult század végén József, Puky Borbálát

nőül vevén, a közsorsból kiemekedik, fia Antal ügyvéd s Abaujvármegyének első alügyésze volt.

Téglásy. (Borzovai) Abauj-Torna vármegyében ma is virágzó család, mely 1592-ben adományul kapta Borzovát, Szatmármegyében.

Czimere: Kék mezőben két előre néző férfi, vörös ruhában, arany övvel, fekete kalppal, arany eszmában, a közepén ketten, nyársszerűen, egyenes kardot tartanak, melyre egy levágott török fej van húzva. Sisakdísz: vörös ruhájú hajlott kar, mely arany markolatu görbe kardot tart. Takaró: kék-arany és vörös-ezüst.

Teleki. Birtokos Kenyhecezen. Teleki Péter ny. törvényszéki elnök.

Tiszta (selyebi és lipstini). A családi hagyomány szerint a család őse a werschowetzi Tiszta rablólovag volt. 1652-ben III. Ferdinánd czimerlevelet adott a már nemesnek született Tiszta Frigyesnek. 1750-ben Mária Terézia Tiszta Pálnak Selyeb, Monaj és Szolnok abaujvármegyei községeket adta donációképen. Ezóta használja a család a selyebi előnevet is.

Az 1652-iki czimer: A vörösben és fehérben négy részre osztott pajzs 1. és 4. mezejében femálló horgony, a 2. és 3. mezőben aranszegélyű piros rózsa. Sisakdísz fekete sas. Takaró: kék-ezüst, vörös-ezüst.

Tokay. (L. Komjáthy.)

Tolnay. Jelenleg birtokos Berencsen.

Tomory (tomori). Kihalt család, melynek első ismert ősei Feche Mihály és Buccchus (az utóbbi Tamásnak fia) Tornavár jobbágyaiként említetnek; IV. László 1289-ben nemesítette őket és Tomort adományozta nekik. 1479-ben és 1480-ban Tomory Máttyás Borsodvármegye alispánja. 1507-ben Tomory Pál érsek adományul kapta Ambrusházát Abaujvármegyében és Börkestet Borsodban. 1523-ban Tomory Lőrincz és Lajos több borsodmegyei helységen kívül kapta Abaujvármegyében: Gyandát, Borsfalvát, Csobádot, Alsó- és Felső-Homrogdót. Legkiválóbb tagja a családnak Tomory Pál érsek, a magyar hadsereg fővezére, a ki 1526. aug. 29-én Mohácsnál elesett.

Czimere: Leveles koronából emelkedő szarvas.

Tornay (tornai). Őse Berenesi István, a ki 1410-ben kapta Tornát, miután a tornai Tekus unokájától, a magát „de Torna“ nevező I. Jánostól származó Tornai-család 5-ik ivadékának, szintén Jánosnak kihaltával gazdtalan maradt. Berenesi letelepedvén Tornán, fölvette a Tornay nevet. Az 1406-ban elhalt Tornay Jánosnak sarkó-czimere megvan a tornai templomban.

Ujj. E családot II. Ferdinánd nemesítette meg 1622. július 8-án Sopronban kelt czimerlevelével. Tagjai a papi pályán működnek.

Uza (szászfai). Feltűnik az 1427-iki adólapstromban.

Vajday. Vajday György és testvére László 1431-ben kapta a czimert a Jánokyakkal együtt.

Váratkay. A XVIII. században a megye tehetősebb birtokosai közé tartoztak, hová 1637-ben költözött Váratkay Miklós, nevezetesen Zsujtafaluba. Fia Miklós 1650-ben szolgabíró volt, kinek unokájában, Istvánban, 1766-ban a család kihalt.

Várady. Várady Pál 1646-ban kuriát, jobbágy- és zsellértelket vesz Nádasdy Ferencztől. Várady Mihály I. Rákóczy Ferencztől Széplakon kastélyt, Tállyán szőlőt kap. 1675-ben ez adomány ellen Hanyi Klára, férj. Bárczay Györgyné tiltakozott. Megkapták Radványt is; de Károlyi László tiltakozására 1692-ben elvesztették.

Varjú (varjufalvi). Ősrégi család, mely a Beék nemzetségből származott. Első ismert őse Macrabäus, ki a

TOMORY.

Téglásy.

Teleki.

Tiszta.

Tokay.

Tolnay.

Tomory.

Tornay.

Ujj.

Uza.

Vajday.

Váratkay.

Várady.

Varjú.

TORNAY.

tornamegyei Szádelőből írta magát a XIII. században. Ennek legidősebb fiától, Jánostól származott a Varjú család, míg másik fia, Márton, a Buzlayak törzsátya lett. A család még a XV-ik század végén is birtokos Szádelőben, de innen a család egyes tagjai már a XIV. század folyamán elszármaztak Sáros- és Heves-megyékbe. A család valószínűleg kihalt.

Vécsey. *Vécsey*. Nagy, másként Vécsei István, testvérei Mihály és János Bécsben 1618-ban czimerlevelet nyertek, mely 1619-ben Gönczön kihirdettetett. E család jelenben is a megye birtokosainak sorában áll.

Czimer: kék paizsban, zöld alapon arany griff, jobbjában görbe karddal Sisakdísz veres kereszt. Takarók: kék-ezüst, veres-arany.

Vendégly. *Vendégly* (Vendégi). A Vendégi család együtt származik az Aba nemzetségből a következő családokkal: † Atlinai, † gagyi Báthory, Berthóthy, † Budaméry, † Chirke, † Fricchi, † Gagyi, Hedri, Keczer, † Kompolthy, † somosi Kőszeghi, † nádasdi Laczkffy, † Lápispataky, Rhédei, † Solymossy, † Somosi, † Sirokai, † Segnyey. 1479-ben bátori birtoka egyes részeit elzalogosítja a szakácsi Tokosoknak; 1485-ben birtoka van Abauj-Torna vármegye Vendégi, Alsó- és Felső-Gagy, Ujlak és Bátor helységeiben, miután már Sárosban voltak birtokai. Birtokos jelenleg F.-Mérán, Devecserben, Szikszón, Sz.-Andráson, Kassán.

Czimer: balra fordult, hátratekintő, repülésre kész sas, mely leveles koronán áll, csőrében karikát tart. A sas jobb szárnya fölött korona; Sisakdísz a pajzsalak.

Vitéz. *Vitéz* (Nyitraivánkai). Régi család Abaujban. Nyitraivánkai Vitéz Miklós már 1531-ben szerepel a vármegyében.

Czimere: kék mezőben, zöld alapon álló pánczélos vitéz, a ki egy három ormos sátor előtt áll, mely fölött hatágu arany csillag lebeg. Jobbjában aranymarkolatu kard, mely egy levágott, bajuszos török fön van keresztül szurva; leeresztett baljában földre támasztott ovális paizs. Sisakdísz: pánczélos kar, aranymarkolatu görbe kardot tartva, mely egy török fejen van átszúrva.

Zábráczy. *Zábráczy* (Szadai). Nemesi és czimerlevelét II. Lipóttól kapta 1790-ben Zábráczy József egri kanonok és két testvére István és János. Később I. Ferencz alatt az említett József rokonai Zábráczy Antal és Ignác.

Czimer: fehérben és zöldben osztott pajzsban hárnas fehér sziklán oroszlán áll, váltakozó színekben, jobbjában aranymarkolatu görbe kardot, leeresztett baljában író tollat tartva.

Zombory. *Zombory*. Birtokos volt Alsó-Kékeden, hol szép, régi kastélya most a br. Melczer nővérek tulajdona. — Kihalt.

Zsarnay. *Zsarnay* (Zsarnói). A család nemességét Torna vármegyében 1836-ban hirdették ki.

Czimere: kék mezőben, zöld hármashalmon repülésre kész galamb. Sisakdísz a galamb.

Zsujtay. *Zsujtay* (másként *Gelley*). Régi család, mely e megye Zsujta helységétől vette nevét, hol birtokos volt. A család a XVII. század folytán leszállt. Istvámnak a XVII. század közepe táján „Szücs“ mellékneve volt, mely mesterségétől ragadt reá s harmadizig utódaira. A család a XVIII. század elején halt ki.

A GAGYI CSALÁD CZIMERE.

A „MAGYARORSZÁG VÁRMEGYÉI ÉS VÁROSAI“
ELSŐ KÖTETÉNEK (ABAUJ-TORNA VÁRMEGYE ÉS
KASSA) IRÓI.

A bevezetést *Jókai Mór* írta.

Kassa ismertetését és a *Kassa népességéről* szóló fejezetet írta *Sziklay János*; felülvizsgálta *Lóczy Lajos*.

Kassa történetét írta ifj. *Kemény Lajos*; átnézte *Borovszky Samu*.

A *Szt. Erzsébet székesegyház* történetét és ismertetését írta *Fröhde Fr. Vilmos*; *Steindl Imre* adataival kiegészítette *Tandor Ottó*.

Kassa régi sírköveit ismertette *Mihalik József*.

A *Híres házak és híres lakóik* fejezetet *Hohenauer Ignác* írta.

Kassa közigazgatását ifj. *Kemény Lajos* történeti adatainak felhasználásával megírta *Sárosi Árpád*; kiegészítette *Kozora Vincze*; átnézte *Némethy Károly*.

Kassának a magyar hadtörténelemben való szereplését megírta *Hoffmann Arnold*; revideálta *Rónai Horváth Jenő*.

Az egyházak közül: a *kassai róm. kath. püspökséget* írta *Hoffmann Arnold*, a *gör. kath. egyházat* *Csoma Lajos*; átnézte *Kiss János*; a *két protestáns egyházat* *Révész Kálmán*, átnézte *Fejes István*; az *izraelita hitközségeket* *Handler Simon*, átnézte *Bánóczy József*.

A *képzőművészet* *Kassán* fejezetet írta ifj. *Kemény Lajos*; a *kassai ötvösművészet* történetét *Mihalik József*; mindkettőt átnézte *Pasteiner Gyula*.

Kassa közoktatásügyének történetét írta *Klekner Alajos*.

Az *irodalom és könyvtárak* ismertetését írta ifj. *Kemény Lajos*, átnézte *Erdélyi Pál*; egyes írók életrajzával kiegészítette *Szinnyey József*.

A *felsőmagyarországi muzeumot* ismerteti *Klimkovics Elemér*, átnézte *Nyári Sándor*.

A *kassai népszokásokat és babonákat* tárgyaló részt írta *Sárosi Árpád*; átnézte *Katona Lajos*. A „Sub regula“ tánczot zongorára átírta *Káldy Gyula*.

Kassa társadalmát *Lekly Gyula* ismerteti.

A *törvénykezés* fejezetét írta *Fényes Samu*; átnézte *Visontai Soma*.

Kassa egészségügyének történetéhez és jelenkori állapotához ifj. *Kemény Lajos*, továbbá *Szentimrey Ákos* és *Moskovits Jakab* főorvosok járultak adatokkal. A fejezetet átnézték *Csapodi István* és *Tuszkay Ödön*.

Az *ipar és kereskedelem* történetét és jelenlegi állapotának ismertetését írták: *Deil Jenő* és *L. Szabó Endre*, átnézték: *Mudrony Soma* és *Kormos Alfréd*.

Kassa pénzügyeit *Klimkovics Elemér* ismertette; átnézte *Kormos Alfréd*.

A *vasutak* adatait a m. kir. államvasutak statisztikai osztálya (a kassaa-oderbergi vasutara vonatkozó részt *Szekula Gyula*) szolgáltatatta; átnézte *Kovács Gyula*.

Az *időjárás* ismertetése a kassai m. kir. gazdasági tanintézet és az orsz. m. kir. meteorológiai intézet adatain alapul; átnézte *Konkoly Thege Miklós*.

Kassa erdőgazdaságát írta *Szönyey István*; revideálta *Bedő Albert*.

Abauj-Tornavármegye földrajzi viszonyait írta *Répászky Barna*; felülvizsgálta *Lóczy Lajos*.

Abauj-Tornavármegye községeinek ismertetését írta *Vende Aladár*; átnézte *Fübián János*, Abauj-Torna vármegye alispánja. Az egyes részleteket: *Gagy* László sírköve és a *devecseri muzeum tárgyait* ismertetését *Csoma József*, *Aranyidkát* és *bányászatát* *Sziklay Alfonz*, *Alsó- és Felső-Meczenzéfét* *Robonyi Géza*, *Jászót* *Horváth Balázs*, *Nagy-Idát* *Sziklay János*, *Szikszó* történetét *Horváth József*, *Torna* történeti adatait *Holzmann Zsigmond*.

A *kékedi és ránkherlányi fürdőket* *Sziklay János*, *Stósz-fürdőt* *Czirfusz Dezső* írta; átnézte *Bolemann István*.

Abauj-Tornavármegye lakossága ismertetését írta és a *nemzetiségi térképet* rajzolta *Sziklay János*; átnézték: *Katona Lajos* és *Benedek Elek*.

Az *abauj-tornavármegyei népoktatás* történetét és *jelenkori állapotát* megírta *Sudy K. János*; átnézte *György Aladár*.

Abauj-Tornavármegye mezőgazdaságát ismertette *Kovácsy Béla*, az *uradalmakra* vonatkozó adatokkal kiegészítette *Vende Aladár*; átnézte *Németh József*.

Abauj-Tornavármegye geológiai viszonyait ismertetését írta és a *vármegye geológiai térképét* rajzolta *Sóbányi Gyula*; felülvizsgálta *Lóczy Lajos*.

Az *Abauj-Tornavármegye állatvilágának* és *vadászatának* adatait egybeállította *Dezső Béla*.

Abauj-Tornavármegye flóráját írta *Borbás Vince*

A *posta és táviró történetét* és *jelenkori állapotának* ismertetését írta *Semsey Mihály*; átnézte *Bene Róbert*.

Abauj-Tornavármegye pénzügyeinek adatait egybeállította *Kormos Pál*.

Abauj-Tornavármegye östörténetét írta *Mihalik József*; revideálta *Nagy Géza*.

Abauj-Tornavármegye történetét *Boeskay István* haláláig megírta *Enyiczkey Béla*, 1607-től az *idevágó források* és *Holzmann Zsigmond* *Tornavármegyére* vonatkozó adatainak felhasználásával kiegészítette *Sziklay János*; revideálta *Borovszky Samu*.

Abauj-Tornavármegye nemesi családainak történetét írta *Csoma József*.
A *térképeket* felülvizsgálta *Lóczy Lajos*.

TARTALOMJEGYZÉK.

	Oldal		Oldal
A „Magyarország Vármegyéi és Városai“ állandó munkatársainak központi bizottsága	3	Abauj-Tornavármegye állatvilága	433
Abauj-Torna vármegye és Kassa köteté- nek munkatársai	4	A vadászat Abauj-Torna vármegyében	436
Bevezetés	5	Abauj-Tornavármegye flórája	439
Kassa	16	Posta- és táviró Abauj-Tornavárme- gyében	447
Kassa népessége	31	Abauj-Tornavármegye vasútjai	458
Kassa története	35	Abauj-Tornavármegye pénzüzeteti	461
A Szt.-Erzsébet székesegyház	64	Abauj-Tornavármegye őstörténete	463
Kassa régi sirkövei	73	Abauj-Tornavármegye története	474
Híres házak és híres lakóik	78	Abauj-Tornavármegye nemes családai	533
Kassa közigazgatása	85	Abauj-Tornavármegye írói	551
Kassa a magyar hadtörténelemben	102	Név- és tárgymutató	559
A kassai róm. kath. püspökség	136	KÉPEK ÉS MELLÉKLETEK.	
A görög kath. egyház	146	ÖNÁLLÓ KÉPEK, MELLÉKLETEK ÉS TÉR- KÉPEK.	
A két protestáns egyház	149	Kassa. (Rajzolta Richter Aurél). Czimkép.	
Az izraelita hitközségek	153	Nagy Lajos szabadalomlevele 1347-ből. (A kassai városi levéltárban őrzött eredeti után.)	
A képzőművészet Kassán	155	Szt.-Erzsébet székesegyház Kassán a restaurá- lás után. (Steindl Imre terve és Schikedanz Albert aquarelje után).	
A kassai ötvösművészet története	165	Kassa sz. kir. város térképe. (Rajzolta Kogu- tovicz Manó).	
Kassa közoktatásügye	172	Kassa sz. kir. város tisztikara 1896. jan. 1-én.	
Irodalom és könyvtárak Kassán	181	Szent Erzsébet jelenése. Részlet a dóm főol- tárképéről. (Henszlmann Imre rajza után).	
A felsőmagyarországi muzeum	193	A legrégebbi czéhlevél. (A kassai városi levél- tárban őrzött eredeti után).	
A színészet Kassán	196	Abauj-Tornavármegye térképe. (Rajzolta Ko- gutovicz Manó).	
Kassai népszokások és babonák	201	A vizsolyi biblia czimlapja. (A m. tud. egye- temi könyvtár példányáról).	
Kassa társadalma	209	Alsó- és Felső-Meczenzéf. (Saját felvételiünk).	
Törvénykezés	213	Stósz fürdő. (Saját felvételiünk).	
Kassa egészségügye	219	Felső-Meczenzéfi faházak. (Saját felvételiünk).	
Ipar és kereskedelem Kassán	226	Népviséletek Abauj-Tornavármegyében. Bu- zita, Szikszó. (Molnár Árpád aquarelje).	
Kassa pénzüzeteti	248	Népviséletek Abauj-Tornavármegyében. Göncz, Alsó-Meczenzéf. (Molnár Árpád aquarelje).	
Vasutak Kassán	252	Népviséletek Abauj-Tornavármegyében. Rás, Kassa-Hámor. (Molnár Árpád aquarelje).	
Az időjárás Kassán	256	Népviséletek Abauj-Tornavármegyében. Misz- lóka. (Molnár Árpád aquarelje).	
Kassa erdőgazdasága	258	Abauj-Tornavármegye tisztikara 1896. január 1-én.	
Abauj-Tornavármegye földrajzi viszonyai	263	A SZÖVEGBE NYOMOTT KÉPEK.	
Abauj-Tornavármegye községei	274	Oldal	
Abauj-Szántó	318	Kassa város régi czimerei (Richter Aurél rajza) fejkép	5
Alsó-Meczenzéf	321	Kassa. — A dóm a restaurálás előtt (Letzter S. felvétele)	7
Felső-Meczenzéf	328		
Göncz	330		
Jászó	333		
Nagy-Ida	348		
Szepsi	350		
Szikszó	352		
Stósz	356		
Torna	359		
<i>Abauj-Tornavármegye gyógyhelyei:</i>			
Alsó-Kéked	361		
Ránk-Herlány	362		
Stósz-fürdő	364		
Abauj-Tornavármegye lakossága	367		
A népoktatás Abauj-Tornavármegyében	396		
Abauj-Tornavármegye mezőgazdasága	403		
Abauj-Tornavármegye geológiai viszo- nyai	418		

	Oldal	Oldal	
Kassa a XVII. században (Kassai városi levéltár)	9	Réztábla a Mária-szoborról. Háboru. (Saját felvételünk)	61
Thököly Imre egykoru arczképe. (Orsz. képtár)	14	Czimerek egy XVI. századbeli kassai sirkőről. (Podleszny A. felvétele.) Zárókép.	63
Kassa város régi pecsétje. (Kassai városi levéltár.) Zárókép	15	Párkányrészlet a dóm déli oldaláról. (Saját felvételünk.) Fejlécz	64
Kassa délről. (Richter A. rajza.) Fejkép	16	Kassa. — A dóm alaprajzai. (Steindl Imre tanár rajza)	65
Kassa. — A fő-utcza délről. (Saját felvételünk)	17	Szószerk a domban. (Steindl Imre tanár rajza)	66
Kassa. — A fő-utcza északról. (Letzter S. felvétele)	19	A dóm déli kapuja. (Letzter S. felvétele)	67
Kassa. — A papnevelő intézet temploma és a konviktus. (Saját felvételünk)	20	A dóm északi kapuja. (Letzter S. felvétele)	68
Kassa. — Az Orbán-torony. (Podleszny A. felvétele)	21	A dóm nyugati kapuja. (Letzter S. felvétele)	69
Kassa. — A városháza. (Letzter S. felvétele)	22	Szt. József oltára a domban. (Steindl Imre tanár rajza)	70
Kassa. — Régi ház a Mészáros-utczában. (Saját felvételünk)	23	A dóm uj orgonája. (Steindl Imre tanár rajza)	71
Kassa. — A püspöki székház. (Saját felvételünk)	24	Diszitmény a dóm déli oldaláról. (Saját felvételünk.) Zárókép	72
Kassa. — A megyeház. (Saját felvételünk)	25	Kassa régi sirkövei 1. és 2. sz. (Podleszny A. felvételei)	74
Kassa. — A rózsa-utcza. (Letzter S. felvétele)	26	Kassa régi sirkövei 3. és 4. sz. (Podleszny A. felvételei)	75
Bankó. (Saját felvételünk)	27	Kassa régi sirkövei 5. és 6. sz. (Podleszny A. felvételei)	76
Török Sándor emléke a Csermelyvölgyben. (Saját felvételünk)	29	Kassa régi sirkövei 7. és 8. sz. (Podleszny A. felvételei)	77
Kassa. — A Klobusitzky-utcza és a Hernád hidja. (Letzter S. felvétele)	32	V. Ferdinánd. (Orsz. képtár)	79
Kassa. — Városi bérház a régi fegyverház helyén. (Podleszny A. felvétele)	33	Kassa. — Az Andrássy-ház. (Saját felvételünk)	80
Függő pecsét Nagy Lajos szabadalmi leveléről. (Zárókép)	34	Kassa. — A régi megyeház és a Dessewffy-palota. (Podleszny A. felvétele)	80
Cassovia. (Kassa régi képe. A kassai városi levéltárból.) Fejkép	35	Kaiser-Ernst Jozefa. (Orsz. képtár)	81
Kassa. — A Szt. Mihály kápolna (Letzter S. felvétele)	36	Gerster Etelka	82
Kassa. — A dóm északról a restaurálás előtt. (Letzter S. felvétele)	37	Kassa. — A Hadik-Barkóczy-féle ház. (Podleszny A. felvétele)	83
Omode czimeres pecsétje. (Orsz. levéltár)	38	Tinódy Sebestyén czimere. (Tinódy krónikájából.) Zárókép	84
Nagy Lajos. (Thuróczy krónikája)	39	Kassa. — A pénzügyi palota. (Saját felvételünk)	87
Kassa. — A domonkosok temploma. (Letzter S. felvétele)	40	Bocatus régi kassai bíró czimere. (Eredetije a löcsei városi levéltárban)	89
Kassa czimere 1502-ből. (Kassa városi levéltár)	43	Kassa. — A régi városi tömlöcz. (Saját felvételünk)	91
I. Mátyás király	44	Kassa. — A közvágóhid. (Saját felvételünk)	92
Mátyás korabeli szentségház. (Letzter S. felvétele)	45	Schwarzenbach szenátor. (A kassai városi levéltárban levő egykoru olajfestmény után)	94
Kassa a XVII. században. (Orsz. képtár)	46	Kassa. — A Ferencz-József kaszárnya és a dohánygyár. (Saját felvételünk)	95
Zápolya János. (Orsz. képtár)	47	Kassa. — Gyalogsági kaszárnya. (Saját felvételünk)	96
Bocskay István. (Orsz. képtár)	48	Kassa. — Tüzérszárnya. (Saját felvételünk)	97
Básta György. (Orsz. képtár)	49	Kassa. — A nagy kaszárnya a fő-utcán. (Saját felvételünk)	98
Bethlen Gábor. (Orsz. képtár)	50	Kassa. — Kioszk a Széchenyi ligetben. (Letzter S. felvétele)	99
Bethlen Gábor és Brandenburgi Katalin aláírása. (Orsz. levéltár)	51	Réztábla a Mária-szoborról. Dögvész. (Saját felvételünk)	61
Eszterházy Miklós nádor. (Orsz. képtár)	52	Réztábla a Mária szoborról. Élhalál. (Saját felvételünk)	61
I. Rákóczy György fejedelem. (Orsz. képtár)	53		
Kisdý Benedek. (Orsz. képtár.)	56		
Kassa. — Az Orsolya-apácák temploma. (Letzter S. felvétele)	57		
II. Rákóczy Ferencz. (Orsz. képtár)	59		
Réztábla a Mária-szoborról. Dögvész. (Saját felvételünk)	61		
Réztábla a Mária szoborról. Élhalál. (Saját felvételünk)	61		
		Péchujsfalusi Péchy Zsigmond, Kassa és Abauj-Tornavármegye főispánja	100
		A rozgonyi esata. (A bécsi krónika után.)	103

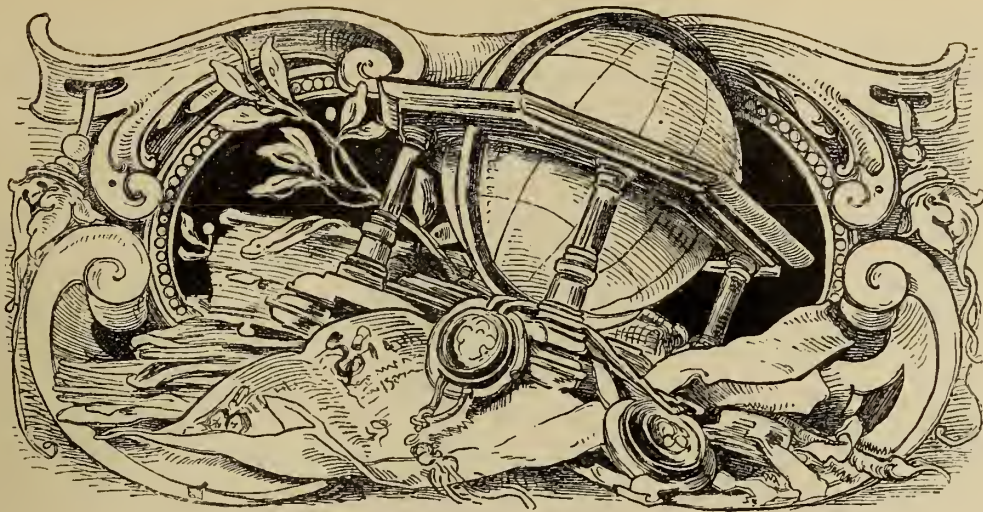
Oldal	Oldal		
A rozgonyi esata 1312-ben. (Orsz. képtár.)	105	Miseruha a XIV. századból. (A kassai székesegyházban őrzött eredeti után rajzolta Richter Aurél)	160
Kassa legrégebb képe. (Orsz. képtár.)	106	Miseruha a XV. századból. (A kassai székesegyházban őrzött eredeti után rajzolta Richter Aurél)	161
A hóhérbástya Kassán. (Saját felvételünk.)	108	Renaissanee kandalló 1592-ből. (Myskovszki Viktor tanár rajza)	162
Schwendi Lázár. (Orsz. képtár.)	109	Klimkovics Ferencz	163
Kassa. — A főkapitányok háza. (Saját felvételünk.)	110	Klimkovics Béla. (Benezur Gyula eredeti festménye után)	163
Bethlen Gábor fejedelem. (Orsz. képtár.)	112	Myskovszki Viktor	164
Forgách Ádám. (Orsz. képtár.)	114	A Szent Mihály kápolna oromdisze. (Saját felvételünk). Zárókép	164
Rákóczy Zsigmond. (Orsz. képtár.)	116	A kassai székesegyház szent edényei. (Letzter S. felvétele)	166
Sporek János. (Orsz. képtár.)	119	Mátyás korabeli kehely (Letzter S. felvétele)	167
Spankau. (Orsz. képtár.)	121	XVII. századbeli serleg. (Letzter S. felvétele)	168
Caprara. (Orsz. képtár.)	122	Ezüst kanna a XVII. századból. (Letzter S. felvétele)	170
Kassa térképe a XVIII. századból. (A felsőmagyarországi muzeumban levő eredeti után)	125	Kassa. — Ipariskola. (Saját felvételünk)	173
A kassai ütközet 1848. decz. 11-én. (Orsz. képtár)	127	Kassa. — Az orsolyarendi apácák kolostora. (Podleszny A. felvétele)	174
A szikszói ütközet 1848. decz 29-én (Orsz. képtár)	129	Kassa. — A jogakadémia. (Podleszny A. felvétele)	175
Madi Kovács György	131	Kassa. — A tanítónőképző. (Letzter S. felvétele)	176
Sz. Clair Gyula	133	Kassa. — A főrealiskola. (Saját felvételünk)	177
I. Rákóczy Ferencz építáfiuma a prémonstreiiek templomában. (Myskovszki Viktor rajza). Zárókép	135	Kassa. — Népiskola. (Saját felvételünk).	177
Bubics Zsigmond (Aranyossy eredetije után)	137	Kassa. — Népiskola. (Saját felvételünk).	178
A dóm belseje a restaurálás előtt (Letzter S. felvétele)	138	Kassa. — A katonai alrealiskola. (Letzter S. felvétele)	178
Kassa. — A domonkosrendiek templomának belseje. (Letzter S. felvétele)	139	Szieber Ede	179
Kassa. — A premonsterei temploma és társháza. (Letzter S. felvétele)	140	Dr. Klekner Alajos	180
Kassa. — A premonsterei templomának belseje. (Letzter S. felvétele)	141	Nagy Lajos korabeli Missale táblája. (Myskovszki Viktor rajza)	182
Kassa. — A ferencziek temploma (Letzter S. felvétele)	142	Grawer Albert. (Kassavárosi levéltár)	183
Kassa. — A ferencziek templomának belseje. (Letzter S. felvétele)	143	Kassai röpirat a XVII. század elejéről. (Kassai városi levéltár)	184
Oszloprészlet a dómon. (Saját felvételünk). Zárókép	145	Báró Orezy Lőrincz. (Orsz. képtár)	185
Kassa. — A görög kath. templom. (Saját felvételünk)	147	Bacsányi János. (Eredetije a m. tud. Akadémiában)	186
Családjegyes pajzs egy régi kassai sírkőről. (Podleszny A. felvétele). Zárókép	148	Gróf Dessewffy József. (Orsz. képtár)	187
Kassa. — Az ág. evangélikus templom és iskola (Podleszny A. felvétele)	149	Baróti Szabó Dávid. (Kovács Sándor magángyűjteményéből)	188
Kassa. — Az ev. ref. templom. (Saját felvételünk)	150	Kazinczy Ferencz. (Orsz. képtár)	189
Kassa. — Az ev. ref. egyház szent edényei. (Saját felvételünk)	151	Henzlmann Imre	191
Az ev. ref. egyház úraszalteritójének közléprése. (Saját felvételünk). Zárókép	152	XV. századbeli graduale. (Saját felvételünk)	194
Kassa. — Az új izraelita templom. (Saját felvételünk)	153	Kopogtató a dóm régi kapujáról. (Myskovszki Viktor rajza). Zárókép	195
Peeséttöredék Nagy Lajos szabadalomleléről. (Kassa városi levéltár)	154	Kántorné. (Orsz. képtár)	197
XV. századbeli faragvány a dómból. (Saját felvételünk). Fejkép	155	Déryné. (Orsz. képtár)	198
A Szt.-Mihály kápolna portáléja. (Saját felvételünk)	156	Szerdahelyi József. (Orsz. képtár)	199
Boldogasszony oltára a dómban. (Letzter S. felvétele)	157	Sub regulatáne. (Zongorára átirta: Káldy Gyula)	204
Szentségház. (Steindl Imre tanár rajza)	158	Kassa. — Az Erzsébet-árvaház. (Letzter S. felvétele)	212
Szathmáry György ezimere. (Myskovszki Viktor tanár rajza)	159	Kassa. A törvényszék épülete. (Saját felvételünk)	214
		Berezelly Jenő	216
		Péchy Aurél	217
		Paksy József	217
		Aranyossy László	218

	Oldal		Oldal
Kassa. — A közkórház. (Saját felvételi- lünk)	220	Kassa-Hámor. — Jakobs Ottokár vas- gyára és hámora. (Saját felvételi- lünk.)	275
Kassa. — A helyőrségi kórház. (Saját felvételi- lünk)	221	Alsó-Kemenze. — Özv. gróf Forgách Sándorné kastélya. (Saját felvételi- lünk.)	276
Kassa. — A gőzfürdő. (Letzter S. felvé- tele)	222	Rozgony. — Kelez Andor urilaka. (Saját felvételi- lünk.)	276
Viczay József. (Felsőmagyarországi Mi- nerva 1827.)	223	Györke. — A református templom. (Saját felvételi- lünk.)	277
Gyöngyösy Pál. (Kovács Sándor magán- gyűjteményéből)	224	Nagy-Szaláncz. — Gróf Forgách István kastélya. (Saját felvételi- lünk.)	278
Kassai agyagipari gyártmányok. (Saját felvételi- lünk) Fejkép	226	Csány. — A múmalom. (Eredeti rajz.)	279
Menyasszonyi láda a XVI. századból. (Myskovszki Viktor rajza)	227	Hollóháza. — A majolika-, kőedény- és kályhagyár. (Saját felvételi- lünk.)	280
Díszítményes kályhafiók a XVI. szá- zadból (Myskovszki Viktor rajza)	228	Radvány. — Gróf Károlyi László kastélya. (Saját felvételi- lünk.)	281
Siposs A. Gyula kötő-szövő gyára és gépterme. (Saját felvételi- lünk.)	229	Radvány. — Részlet gróf Károlyi László parkjából. (Saját felvételi- lünk.)	282
Frank Henrik fiai pótkávégyára. (Saját felvételi- lünk.)	230	Telkibánya. — A kőedénygyár. (Saját felvételi- lünk.)	283
A kassai gázgyár. (Saját felvételi- lünk.)	231	Alsó-Kéked. — Melezer bárónők kastélya. (Saját felvételi- lünk.)	284
Novelly Sándor	232	Nádasd. — Kovács Géza kastélya. (Saját felvételi- lünk.)	284
Deil Jenő	233	Hejeze. — Bubits püspök nyárilaka. (Saját felvételi- lünk.)	285
A felsőmagyarországi építkezési r. t. keramiai és téglagyára. (Saját felvéte- lünk.)	234	Korlát. — Meczner József urilaka. (Saját felvételi- lünk.)	286
Jakab Péter téglá, kályha és terracotta- gyára. (Saját felvételi- lünk.)	235	Korlát. — Téglássy József urilaka. (Saját felvételi- lünk.)	287
Fleischer és társa gépgyára. (Saját fel- vételi- lünk.)	236	Bodókő-Váralja. — Özvegy gróf Zichy Rezsóné kastélya. (Saját felvételi- lünk.)	288
Clas Nándor csermelyvölgyi vasbádóg- és lakatosáru gyára és gyártmányai (Saját felvételi- lünk.)	237	Bárcza. — Bárczay József kastélya. (Saját felvételi- lünk.)	291
Bayer és Bauernabl régi és új sörgyára (Saját felvételi- lünk.)	238	Enyiczke. — Özv. gróf Zichy Rezsóné kastélya. (Saját felvételi- lünk.)	292
Adler és Gold likörgyára. (Saját felvéte- lünk.)	239	Fáj. — Özv. gróf Zichy Rezsóné kastélya. (Saját felvételi- lünk.)	294
Kohn testvérek likór- és konyakgyára. (Saját felvételi- lünk.)	240	Devecser. — Csoportkép Csoma József magánmuzeumából. (Saját felvételi- lünk.)	296
Lang József ácstelepe és parkettgyára. (Saját felvételi- lünk.)	241	Darvas Imre és Béla urilakai Ongán és Ujfalun. (Saját felvételi- lünk.)	297
Kuszká és Orth esztergályozott bútorgyára és gyártmányai. (Saját felvéte- lünk.)	242	A felső-vadászi Casula. (Saját felvételi- lünk.)	298
Sztudinka Gyula és fia bútorgyára. (Sa- ját felvételi- lünk.)	244	Selyeb. — Péchy István urilaka. (Saját felvételi- lünk.)	299
A Schalkház nagy szálló. (Letzter S. fel- vétele.)	245	Kázsmárk. — Péchy Tamás urilaka. (Saját felvételi- lünk.)	300
Fiedler Károly. (Benzur Gyula eredeti festménye után.)	249	Kázsmárk. — Női ruhák a XVIII. szá- zadból. (Saját felvételi- lünk.)	301
Kassa. A pályaház. (Letzter S. felvétele.)	253	Felső-Gagy. — Gagy László sirköve. (Saját felvételi- lünk.)	302
Ráth Péter	254	Felső-Gagy. — Darvas Ferencz urilaka és parkjának tórészlete. (Saját felvéte- lünk.)	303
A „Czukorsüveg“ a szádéli völgyben. (Saját felvételi- lünk.) Kezdkép	263	Szemerc. — Pallavicini Adolf örgróf kas- télya és a családi sirtolt. (Saját felvéte- lünk.)	304
Hernádvölgyi részlet Kassánál. (Saját fel- vételi- lünk.)	264	Gagy-Vendégi. — Vendéghy Gábor uri- laka. (Saját felvételi- lünk.)	304
Nagy-Szaláncz vidéke. (Letzter S. felvéte- tele.)	265	Krasznik-Vajda. — Scholtz Gyula urilaka. (Saját felvételi- lünk.)	305
Kassa-Hámor. (Saját felvételi- lünk.)	267	Buzita. — Szentimrey Gellért urilaka. (Saját felvételi- lünk.)	305
A szádéli völgy bejárata. (Saját felvéte- lünk.)	268	Régi Mária kép. (Saját felvételi- lünk.)	306
Jászói szikla. (Saját felvételi- lünk.)	269	Alsó-Láncz. — Hedry József urilaka. (Saját felvételi- lünk.)	306
Alsó-Kéked. (Letzter S. felvétele.)	270	Zsarnó. — Koós József kastélya. (Saját felvételi- lünk.)	307
Stósz-fürdő vidéke. (Saját felvételi- lünk.)	271		
Alsó-Mislye. (Saját felvételi- lünk.)	272		
Az Izra-tó. (Saját felvételi- lünk.) Zárókép	273		

Oldal		Oldal
307	Zsarnó. — A Koós-féle park barlangjának bejárata. (Saját felvételünk.) . . .	354
309	Torna-Nádaska. — Gróf Hadik János kastélya. (Saját felvételünk.) . . .	357
310	Somodi. — A rozsnányói püspök nyárilaka. (Saját felvételünk.) . . .	359
310	Somodi. — A kőszénbánya. (Saját felvételünk.) . . .	361
311	Bodoka. — Neuschloss Károly és fia fűrésztelepe. (Saját felvételünk.) . . .	363
312	Semse. — Semsey László kastélya. (Saját felvételünk.) . . .	369
313	Buzinka. — Gróf Zichy Ernő kastélya. (Saját felvételünk.) . . .	371
313	Buzinka. — A Zichy-kastély étkezője. (Saját felvételünk.) . . .	373
314	Aranypadka. — A rékai telep. (Saját felvételünk.) . . .	373
315	Aranypadka. — A Brenner-tárna bejárata. (Saját felvételünk.) . . .	375
316	Hilyó. — Özv. gróf Zichy Rezsóné vadász-kastélya. (Saját felvételünk.) . . .	375
317	Részlet a semsei parkból. (Saját felvételünk.) Zárókép . . .	375
318	Abauj-Szántó. (Keleti Gusztáv rajza után.)	377
319	Abauj-Szántó. — A hegyaljai borpinceszék. (Saját felvételünk.) . . .	377
320	Abauj-Szántó. — A gőzmalom. (Saját felvételünk.) . . .	380
326	Alsó-Meczenzéf. — A „Mexikó“-hámor. (Saját felvételünk.) . . .	380
329	Felső-Meczenzéf. — A kath. templom főoltára. (Saját felvételünk.) . . .	380
330	Göncz. — A Pálos-kolostor romjai. (Saját felvételünk.) . . .	380
331	Göncz. — Károli Gáspár szobra. (Saját felvételünk.) . . .	385
331	Göncz. — A rom. kath. templom. (Saját felvételünk.) . . .	388
332	Göncz. — Gróf Erdődy Pálffy Miklósné kastélya. (Saját felvételünk.) Zárókép. A jászóvári prépostság és temploma. (Saját felvételünk.) . . .	391
333	Jászó. — A prépostsági templom belseje. (Saját felvételünk.) . . .	395
336	Jászó. — Kracker-féle oltárkép a prépostsági templomból. (Saját felvételünk.) . . .	397
337	Jászó. — Kracker-féle oltárkép a prépostsági templomból. (Saját felvételünk.) . . .	399
338	Jászó. — Kracker-féle oltárkép a prépostsági templomból. (Saját felvételünk.) . . .	399
339	Jászó. — Kracker-féle oltárkép a prépostsági templomból. (Saját felvételünk.) . . .	401
341	Benedek Ferencz	406
342	Jászó. — Zsigmond korabeli nemesi levél címerrajza. (Jászói levéltár.) . . .	409
344	Jászó. — Zsigmond korabeli nemesi levél címerrajza. (Jászói levéltár.) . . .	412
347	A jászói prépostság poeskaji vashámora. (Saját felvételünk.) Zárókép . . .	415
349	Nagy-Ida. — Báró Schell Rezső kastélya. (Saját felvételünk.) Zárókép . . .	418
350	Szepsi.	419
351	Szepsi. — A főuteza a református templommal. (Saját felvételünk.) . . .	421
353	Szikszó. (Richter Aurél rajza)	424
357	A szikszói református egyház szent edényei. (Saját felvételünk.)	426
359	Stósz. — A Wlaszlovits féle késgyár. (Saját felvételünk.)	428
361	Torna. (Keleti Gusztáv rajza után.) . . .	429
363	Alsó-Kéked. — Részlet a fürdőből. (Saját felvételünk.)	431
369	Ránk. — A szökő forrás. (Saját felvételünk.)	431
371	Cseréháti legény. (Klimkovics Béla rajza.)	431
373	Abauj-Tornavármegye nemzetiségeinek térképe	431
373	Gönczi legény. (Saját felvételünk.) . . .	431
375	Buzitai menyecske. (Saját felvételünk.) . . .	431
375	Buzitai legény. (Saját felvételünk.) . . .	431
375	Buzitai leány. (Saját felvételünk.) . . .	431
375	Szikszói legény. (Saját felvételünk.) . . .	431
377	Meczenzéli férfi. (Saját felvételünk.) . . .	431
377	Meczenzéli menyecske. (Saját felvételünk.) . . .	431
380	Miszlókai férfi. (Saját felvételünk.) . . .	431
380	Miszlókai leány. (Saját felvételünk.) . . .	431
380	Miszlókai legény. (Saját felvételünk.) . . .	431
385	Ház garáros oromzattal. (Saját felvételünk.)	431
388	Ház garáros tetővel. (Saját felvételünk.)	431
391	Gönczi cseh ház. (Saját felvételünk.) . . .	431
395	Cseréháti kondásbalta. (Eredeti rajz.) Zárókép	431
397	A rudnoki templom és iskola. (Saját felvételünk.)	431
399	Özv. gróf Zichy Rezsóné	431
399	Gróf Péchy Manó	431
399	Gróf Zichy Rezső	431
401	Zagróczky Gyula	431
406	A kassai gazdasági tanintézet. (Saját felvételünk.)	431
409	A kassai gazdasági tanintézet maggyűjtőménye. (Letzter S. felvétele.)	431
412	A kassai gazdasági tanintézet állatgyűjtőménye. (Letzter S. felvétele.)	431
415	A kassai gazdasági tanintézet szeszgyára és majorsága. (Letzter S. felvétele.)	431
418	A Bódva völgye Jászónál. (Saját felvételünk.) Fejkép	431
419	A zsarnói márványbánya. (Saját felvételünk.)	431
421	A tornai mészkőhegység szarvaskő-osztramosi részének átmetszeti képe	431
424	Kőfolyás a szádelői völgyben. (Saját felvételünk.)	431
426	A szádelői völgy alaprajza. (Keleti Gusztáv rajza után.)	431
428	Az enyiczkei fensík átmetszeti képe	431
429	Részlet a szádelői völgyből. (Saját felvételünk.)	431
431	Abauj-Tornavármegye geológiai térképe	431
448	Bene Róbert	431
450	A postaépület Kassán. (Saját felvételünk.)	431
451	Abauj-Tornavármegye postavonala 1700-ban	431
453	Abauj-Tornavármegye postavonala 1850-ben	431
455	Abauj-Tornavármegye postavonala 1895-ben	431
458	Vasúti hid a Hernádon Kassa mellett. (Letzter S. felvétele.) Fejkép	431
459	A tilhanyi alagut. (Saját felvételünk.) . . .	431
463	Abauj-tornavármegyei leletek. (Fejkép.)	431

	Oldal		Oldal
A monaji lelet	465	Tornavára alaprajza. (Rajzolta Mys-	
A zsujtai lelet	467	kovszki Viktor.)	521
A felső-dobszai lelet	468	A pethőszinyei templom. (Saját felvéte-	
A buzitai lelet	469	lünk.)	525
A horváti lelet	471	A felsővadászi Rákóczy-kastély. (Saját	
A korláti bronzcsákány. (Zárókép.)	473	felvételünk.)	530
Bebek, Rákóczy és Gagyi czimerek. (Raj-		Zsigmond korabeli nemesi levél a jászó-	
zolta Richter Aurél.) Fejkép.	474	vári levéltárból. (Kezdőkép.)	533
Jászóvár régi képe. (Eredetije a jászó-		Alpáry	
vári monostor könyvtárában.)	476	czimer	534
A rozgonyi vár régi képe. (A tulajdo-		Bárczay	
nunkban levő egykoru eredeti után.)	479	"	535
Szikszó vára. (Orsz. képtár.)	481	Bernáth	
Abaujvármegye régi czimere. (Vármegyei		"	536
levéltár.)	484	Bor	
Tornavármegye régi czimere. (Vármegyei		"	537
levéltár.)	484	Buzlay	
Abauj-Tornavármegye uj czimere. (Vár-		"	537
megyei levéltár.)	485	Büdi	
Füzér-vára. (Saját felvételünk.)	488	"	538
A szepsi róm. kath. templom. (Saját fel-		Czéczey	
vételünk.)	490	"	538
Hunyady Csáky Sarolta grófnő kastélya		Chyrke	
Szikszón. (Saját felvételünk.)	492	"	538
A szikszói református templom. (Saját		Derenesényi	
felvételünk.)	496	"	539
Boldogkővára. (Saját felvételünk.)	500	Fáy	
Szalánczvára. (Saját felvételünk.)	504	"	540
A vizsolyi templom. (Saját felvételünk.)		Füló	
509		"	541
Szádvár. (Orsz. képtár.)	513	Gechey	
Tornavára. (Saját felvételünk.)	517	"	541
		Himfy	
		"	542
		Jánoki	
		"	543
		Kékedy	
		"	544
		Lánczy	
		"	545
		Méray	
		"	546
		Perényi	
		"	547
		Rákóczy	
		"	549
		Tomory	
		"	549
		Tornay	
		"	550
		A Gagyi-család czimere. (Zárókép.)	

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ.

- Aba-nemzetség 103, 144, 279, 280, 302, 480.
Aba Samu 136, 285, 475.
 Aba vezér 8, 102, 103.
 Abauj-Bakta 81, 301, 384, 470, 472.
 Abauj-Szántó 41, 128, 148, 213, 217, 252, 264, 265, 270, 271, 318—320, 369, 441, 444, 451, 453, 454, 468.
 Abauj-szántói takarékpénztár 461.
 Abauj-szikszói takarékpénztár 461, 462.
 Abauj-szepsi takarékpénztár 461, 462.
 Abauj-Tornavármegye 5, 6, 16, 102, 122, 134, 136, 138, 142, 146, 148, 149, 150, 151, 172, 176, 182, 213, 258, 259, 263—552.
 Abauj-Torna vm. állatvilága 433—438.
 Abauj- és Abauj-Torna vm. alispánjai 481, 482, 486, 491, 492, 512, 529, 530, 531, 532.
 Abauj- és Torna vm. ezimerci 484, 485.
 Abauj-Torna vm. fekvése 263.
 Abauj- és Abauj-Torna vm. főispánjai 480, 481, 482, 484, 491, 522, 529, 530, 531, 532.
 Abauj-Torna vm. hegyei (l. Hegységek).
 Abauj-Torna vármegyei és kassai közművelődési egyesület 210.
 Abauj-Torna vm. közigazgatási beosztása 274.
 Abauj-Torna vm. lakossága 367—395.
 Abauj-Torna vm. lakossága foglalkozás szerint 370.
 Abauj-Torna vm. lakosságának műveltségi foka 370.
 Abauj-Torna vm. lakossága a területhez viszonyítva 370.
 Abauj-Torna vm. orsz. követői és képviselői 497, 498, 506, 512, 531, 532.
 Abaujvármegye szabályrendeletei 493, 498, 499, 500, 502, 505, 506, 507, 508, 509.
 Abauj és Abauj-Torna vm. tisztviselői 492, 529, 530, 531, 532.
 Abauj-Torna vm. vizei 271—273.
 Abaujvár 102, 103, 111, 284, 285, 382, 385, 392, 458, 470, 474, 475, 476, 484.
 Abaujvármegye 5, 6, 16, 38, 40, 41, 45, 56, 85, 102, 104, 108, 111, 112, 115, 120, 123, 133, 137, 187, 196, 197, 245, 474—520, 524—531.
 Abonyi Gyula 200.
 Abszolutizmus 62, 528, 529, 530.
 Adó 39, 40, 44, 45, 46, 47, 52, 59, 95, 98, 99, 227, 499, 500.
 Adószedő Kassán 47, 88, 93.
 Agyagipar (l. Téglagyárak).
 Ajnácskő 495.
 Akasztás 89.
 Akasztóhegy Kassánál 17, 121, 131, 132, 419.
 Alaghy János 489.
 Alaghy Menyhért 55, 505
 Albert, kassai bíró 40, 95.
 Albert lengyel herceg (l. János Albert).
 Albert m. király 44, 339, 482.
 Albrecht István 194.
 Alexius-család 507, 535.
 Alföld 16, 166, 241, 246, 257, 443, 501.
 Alluvium 429, 432.
 Almás (Torna-Almás) 138, 268, 269, 309, 396, 420.
 Almási völgy 422, 426.
 Almási-család 535.
 Almássy Illés 524.
 Al-Németi 36.
 Alpár 288, 382, 384, 385, 393.
 Alpáry-család 535.
 Alsó-Czéce 291.
 Alsó-Csáj 278, 368.
 Alsó-Dobsza 36, 265.
 Alsó-Füged 297.
 Alsó-Gagy 131, 301, 516.
 Alsóhegy 268, 269, 308, 309, 419, 420.
 Alsó-Hutka 264, 278.
 Alsó-Kázsmárk 131, 300, 396, 415.
 Alsó-Kemenceze 276, 413.
 Alsó-Kéked 264, 270, 271, 281, 285, 361, 413.
 Alsókékedi fürdő 361.
 Alsó-Láncz 305, 306, 413.
 Alsó-Meczenzéf 263, 266, 271, 272, 321—327, 368, 369, 388—390, 418, 419, 449, 451, 453, 459, 516.
 Alsó-Méra 295, 368.
 Alsó-Mislye 44, 108, 118, 136, 144, 175, 271, 272, 280, 413, 452, 459, 480, 505, 511, 514.
 Alsó-Novaj 294, 383, 384.
 Alsó-Olesvár 275.

- Alsó-Szend 295, 368.
 Alsó-Tökés 42, 45, 258, 271, 317, 368, 419.
 Alsó-Vadász 113, 128, 129, 298, 396, 489.
 Alvinczi Péter 54, 150, 185, 186, 503, 504.
 Amade-Ida (l. Userhaj-Ida)
 Ambrusházy-család 535.
 Amesmayer-család 535.
 Amerika 81, 281, 325, 329, 367, 383.
 Ampringen János 510.
 Anabaptisták (l. Baptisták).
 Ancona 135.
 Andrassy Aladár gróf 210.
 Andrassy-család 20, 79, 81.
 Andrassy György gr. 101.
 Andrassy Gyula gr. 79, 362.
 Andrassy-ház Kassán 19, 20, 61, 79, 80.
 Andrassy Károly 81.
 Andrassy Mátyás 495.
 Andrassy Péter 494.
 Angyal Bandi 282, 394—395.
 Anjouk 38—42, 192.
 Anonymus 475.
 Anschütz 162.
 Antal Emil 101.
 Antal Károly 192.
 Apáti 301.
 Apponyi Pál 496.
 Apród Miklós 104.
 Arad 31.
 Arad vármegye 136, 570.
 Aranyidka 45, 266, 313—316, 393, 419, 454.
 Aranyosfürdő 287.
 Aranyossy László 210, 218.
 Aranyossy polgármester 97.
 Arka 265, 287, 470.
 Arnold pap 38.
 Aszaló 128, 139, 298, 455, 487.
 Asztalosok 93, 229, 232.
 Athinay Simon 110.
 Ausztria 383, 518, 525.
 Ausztriai illetőségű lakosok Kassán 31.
 Axamith 108.
 Ácsok 229, 232.
 Ág. evangélikusok 10, 21, 32, 51—53, 56, 88, 149, 150, 151, 152, 172, 173, 174, 353, 370.
 Ág. evangélikus templom Kassán 21, 59, 60, 61, 149, 150.
 Áj 267, 268, 311, 368.
 Áji patak 272.
 Áji völgy 267, 268, 311, 421.
 Állami hatóságok és hivatalok Abauj-Tornavármegyében 213, 217.
 Állami hatóságok és hivatalok Kassán 19, 28, 213, 217.
 Állami törvényszék beosztala 94, 95, 530.
 Államvasutak 25, 26, 252, 254—255, 458—459.
 Állattenyésztés 407—410.
 Állatvédő-egyesület Kassán 209.
 Álmos, Kálmán öccse 102, 476.
 Árpakásagyár 249, 251
 Árpatermelés 406.
 Árpádházi királyok 136, 474—480.
 Árszabás (l. Limitációk.)
 Árumegállító jog 42, 46, 227, 228.
 Árvaiúgy 86.
 Árviz 62, 69, 515, 531.
 Babonák 206, 207, 208, 393—394.
 Bacsoni Albert 4, 192.
 Bacsányi János 61, 186, 187, 188, 524
 Baderok (l. Régi borbélyok.)
 Bagotahegy 265, 266.
 Bainhacker anabaptista 53.
 Baja 33.
 Bajezid pasa 113.
 Bajza József 189.
 Bakacs Tamás 108, 340.
 Bakay István 512.
 Bakics Pál 109.
 Bakó 90.
 Ballóháza 514.
 Bakos Gábor 115, 508.
 Bakthay-család 535.
 Balassa Bálint 183, 355.
 Balassa Zsuzsanna 20, 57, 176.
 Balassa-Gyarmat 134.
 Balázsovich József 217.
 Balogh István 516.
 Balogh Pál 3.
 Baloghy György 217.
 Balog - Semjén - nemzetiség 104.
 Bankó 17, 28, 30, 223, 266, 270, 271, 445.
 Bankok Kassán 23, 249, 250, 251.
 Baptisták 53.
 Baradla 308.
 Barakony 148, 307.
 Barakktábor Kassán 28.
 Baráthegy 266.
 Barbély Urbán 53, 150.
 Barcs Kálmán 101.
 Barka 267.
 Barkóczy Ferencz érsek 140.
 Barkóczy István 117.
 Barkóczy János 80.
 Barokkművészet Kassán 18, 81, 156, 162.
 Baromfitenyésztés 410.
 Baross Gábor 254.
 Baróti Szabó Dávid 61, 186, 187, 188, 192.
 Bartha János 198.
 Bartelmus főhadnagy 126.
 Barts Pál 101, 210.
 Baska 45, 258, 313.
 Baskó 287.
 Basó-család 536.
 Batiz 182.
 Batizi András 182.
 Battlay Imre 190, 218.
 Batu kán 103.
 Bayer Károly 101.
 Bádogosok 229.
 Bánk 476.
 Bánó József 164.
 Bánóczy Ferencz 189.
 Bánóczy József 3.
 Bányay István 97.
 Bányafy őrnagy 124, 126.
 Bányavárosok 115, 133.
 Bányácska 187.
 Bányák Abauj-Torna vármegyében 278, 306, 311, 312, 313—316, 329, 419, 420, 423.
 Bárány Ágoston 188, 442.
 Báránka Kassánál 28, 30, 313—316, 329, 419, 420, 423.
 Bárca 62, 117, 121, 127, 131, 132, 270, 271, 291, 292, 368, 393, 413, 453, 477, 482.
 Bárczay Albert 530.
 Bárczay József 211, 291, 292.
 Bárczay-család 536.
 Bárczay Ödön 292, 530.
 Bárkány Mária 80.
 Bársonyi György 509.
 Bársonyi István 3.
 Bársonyos 113, 128, 271, 297, 352, 354.
 Bártfa 43, 44, 51, 52, 90, 124, 141, 150, 163, 166, 197, 226, 228, 229, 232, 253, 449.
 Básta György 49, 53, 114, 495.
 Básthy-család 536.
 Bástyak Kassán 19, 24, 48, 118, 122.
 Báthoriak 104, 286.
 Báthory Gábor 497, 501.
 Báthory (gagyi) család 536.
 Báthory Erzsébet 497.
 Báthory István 108, 286, 491.
 Báthory István országbíró 495, 498.
 Báthory Zsófia 20, 161.
 Bátyok 276, 391, 515.
 Bázal 182.
 Beatrix királyné 83, 108.
 Bebek-család 308, 309, 331, 360, 520, 537.
 Bebek Ferencz 110, 360, 487, 488, 489, 520, 521.
 Bebek György 14, 288, 360, 488, 489, 521, 522.
 Bebek Imre 360.
 Bebek István 495.
 Bebek Orsolya 520.
 Beeskerédi Ferencz 118.

- Becskeháza 307.
 Becskeházi-család, 536.
 Becsületsértők büntetése hajdan 89, 90.
 Bedő Albert 3.
 Beel Máttyás 186.
 Belenicze 514.
 Belgioso 113, 114, 495.
 Bellágh Samu-féle ház Kassán 80.
 Belleni Zsigmond 185, 186.
 Bellon Sándor 217.
 Bellus Endre 101.
 Belső-Bücs 271.
 Belus nádor 476.
 Belzsei-család, 537.
 Benzézések 144.
 Benzur Géza 101, 210.
 Benzur Gyula 79, 162—163.
 Bene Róbert 448.
 Benedek Elek 3.
 Benedek Ferencz 101, 341, 343.
 Benedek Sándor 101.
 Bene-völgy 136.
 Beniczky Lajos 133.
 Benkő h. százados 128.
 Benyék 277.
 Beödy Gábor 200.
 Beóthy Ákos 532.
 Berczelly Jenő 216, 217, 218.
 Berczik Imre 97.
 Bercsényi Béla 200.
 Bercsényi Dezső 532.
 Bercsényi Miklós 120, 222.
 Berecz Antal 3.
 Beregszász 213.
 Beregvármegye 39, 134, 137, 449, 456, 525, 529.
 Berencs 300, 368.
 Berencsy-család, 537.
 Berencsy István 360.
 Beret 301, 368, 396, 470.
 Berettő 124.
 Berg főhadnagy 127.
 Berki 45, 248, 260.
 Berlin 80.
 Bernáth-család 537.
 Bernáth Elemér 210, 217.
 Bernáth József 532.
 Bernátfalva 281, 414.
 Bernovicz Gusztávné 211.
 Bertóthy Ferencz 59, 121.
 Berzevicze 108.
 Berzeviczy Albert 3, 82, 180.
 Berzeviczy Egyed 211.
 Berzeviczy Gyula 532.
 Berzeviczy Vincze 197.
 Berzété 520.
 Berzsényhegy 266.
 Besenyő-család, 537.
 Bessenyei Béla 217.
 Beszter 278, 515.
 Besztercebánya 137, 177.
 Besztercebányai püspökség 137.
 Bethlehemesek 206.
 Bethlenfalvy Antal 217.
 Bethlen Gábor 50, 54, 55, 56, 83, 112, 114, 116, 340, 502, 503—505.
 Bethlen Gábor esküvője 55.
 Bethlen István, ifjabb 115.
 Beudant 423.
 Bevándorlás Kassára 31, 35, 36.
 Bezerédj Viktor 3.
 Béc-család 536.
 Bécs 12, 57, 61, 80, 81, 134, 140, 149, 163, 164, 181, 182, 190, 192, 197, 199, 224, 225, 342, 343, 483, 501, 512, 524.
 Bécsi béke 496.
 Bécsujhely 12, 134.
 I. Béla király 102.
 II. Béla 103.
 IV. Béla 35, 103, 136, 139, 144, 309, 334, 477, 478, 479.
 Béla-patak 259.
 Belpok osok 86.
 Bihar vármegye 187, 218, 346, 370.
 Biloveszky András 143.
 Biró választás Kassán 10—11, 47, 85, 88.
 Birtokárak 411.
 Birtokpercek 213, 215.
 Bisztye 516.
 Bitumenes mész 420.
 Blathan moesár 35.
 Blaudek Ferencz 133.
 Bobory őrnagy 128, 129, 132.
 Bocatius 89, 185, 186.
 Bocárd 293, 368, 477.
 Bocskay István 48, 53, 54, 69, 83, 113, 114, 151, 185, 495, 496, 497, 501.
 Bocskay bevonulása Kassára 53, 114.
 Bocskay István zempléni főispán 509.
 Bocskay Miklós 497.
 Bodnár Ernő 532.
 Bodnár Ferencz 721.
 Bodnárok 48, 93, 229, 232.
 Bodoka 311, 455.
 Bodókö-Ujfalu 265, 288, 368.
 Bodókö-Váralja (Boldogkő) 133, 148, 182, 263, 265, 382, 393, 452, 470.
 Bodolló 305, 485.
 Bodrog 115, 116, 273.
 Bódva 16, 108, 267, 268, 272, 305, 308, 309, 334, 350, 419, 420, 422, 426, 430.
 Bodva-Lenke 307.
 Bodva-Vendégi 272, 306, 368.
 Bolcsárdi család 537.
 Boldogkővára 108, 110, 118, 265, 487, 489, 508, 511.
 Bolemann István 3.
 Boleszló lengyel herceg 103.
 Boleszláv lengyel király 476.
 Bolla Kálmán 135.
 Bolyár 140.
 Bologd 278, 368, 470.
 Bologna 80.
 Bonfinius 186.
 VIII. Bonifác pápa 337.
 Bónis-család.
 Bónis Ferencz 509.
 Borbála királyné 166.
 Borbás Vincze 3.
 Borbély Lajos 3.
 Borbélyok 48, 93, 219, 220, 222, 223, 224.
 Bór-család, 537.
 Bordézma 38.
 Borics 103.
 Bornemissza János 507.
 Bornemissza Pál 115.
 Boroszló 42.
 Borova 271.
 Borsfalva 514.
 Bors vezér 474.
 Borsod vármegye 108, 111, 134, 137, 198, 232, 245, 263, 271, 272, 449, 453, 456, 480, 491, 506, 526.
 Borsóhegy 265, 266.
 Bortermelés és Borkereskedés 38, 41, 42, 46, 319, 320, 331.
 Bortiszt Kassán 47, 88.
 Borzó patak 272.
 Bósva 265, 273, 284.
 Bósvay-család 507.
 Botka-család, 537.
 Botka Tivadar 478.
 Bozinkay-család 537.
 Bód 275, 382, 399 480.
 Böhm János 325.
 Bök János 217.
 Böllmann János 211.
 Bölzse (l. Három-Bölzse).
 Brassó 31, 227
 Brandenburgi Katalin 51, 55, 83.
 Branyiszkó 133, 266.
 Bródy Fülöpné 211.
 Bronzkor 469—470.
 Bubits Zsigmond 23, 137, 140, 141, 190, 193, 210, 211, 285, 286.
 Buda 85, 140, 141, 182, 196, 198, 199, 230, 241, 244, 339, 450, 483, 488, 524.
 Budamér 124, 125, 126, 277.
 Budapest 31, 33, 80, 81, 133, 135, 140, 162, 163, 164, 190, 192, 200, 218, 225, 254, 342, 369.
 Budapesti kir. ítélőtábla 218.
 Budapesti nemzeti színház 198, 199, 200.
 Budapesti népszínház 200.
 Bujanovics ezredes 134.
 Buják 495.
 Bukócz 313, 368, 455.
 Bukovieza 271.
 Bukuresty B. János 211.
 Bulyi Dezső 189.
 Burgonyatermelés 407.

- Butorgyarak (l. Faiparte-telepek).
- Buzafalva 281, 368, 414.
- Buzatermelés 405.
- Buzatiszt Kassán 93.
- Buzinka 117, 131, 312, 313, 413.
- Buzita 269, 304, 305, 368, 414, 451, 470, 478.
- Buzlay-család 538.
- Büdi-család 538.
- Büntető biráskodás hajdan 88—91.
- Büntetőperek 213, 215, 216.
- Büjtös 304, 470.
- Calras főhadnagy 126.
- Caprara 58, 119, 120, 122, 512.
- Caraffa 58.
- Czepléd 31.
- Czeplédy István 186.
- Czeke-család 538.
- Czekeháza 291.
- Czéczey-család 538.
- Czéczey Lénárd 50, 110, 488.
- Czéhek 43, 45, 47, 48, 60, 93, 165, 167, 170, 229—234, 322.
- Czéhmaster 48, 166, 322.
- Czéhszabályok 168—169, 230, 233.
- Chevra-Kadisha Kassán 211.
- Chwala Boha hegy 124, 127.
- Chyrke-család 348, 538.
- Czibak kapitány 109.
- Czigányok 111, 278, 348, 374.
- Czigler Győző 3.
- Czikória-termelés 407.
- Czimerlevelek a jászói levéltárban 342, 344, 345.
- Czink János 189.
- Czirfusz Dezső 4, 364, 552.
- Czitadella Kassán 60, 118, 119, 122.
- Czító Dániel 95.
- Clair Gyula (Szentmihályi) 133, 135.
- Clair Ignác 135.
- Cobb (l. Kobb).
- Codexek 181.
- Comáromy-család 538.
- Comáromy István (1823) 528.
- Comáromy István 209.
- Comáromy Lajos 526.
- Comáromy László 209, 210, 532.
- Concorreggio Horác 62, 126, 127.
- Confessio pentapolitana 51, 149.
- Corvin János 108.
- Crom István 66, 70.
- Cromer Ágoston 76.
- Cromer Leonhard 92.
- Crompholtz Miklós 65, 68.
- Czukorrépatermelés 407.
- Családjegvek a kassai régi sirköveken 74.
- Csanádi egyházmegye 142.
- Csanádi Imre 51, 150.
- Csanyi-család 538.
- Csapadékviszonyok Kassán 257.
- Csapodi István 3.
- Csapóháza 514.
- Csapok 93.
- Csapóköz 139.
- Csatóháza 514.
- Csacza 253.
- Csák Máté 8, 39, 104, 337, 480.
- Csákány 276, 391, 480.
- Csáky-család 352—353.
- Csáky Albin 82, 180.
- Csáky György 517.
- Csáky Ferencz 508, 509.
- Csáky István 522.
- Csáky Zsigmond 523.
- Csáky Tivadar gróf 189, 197.
- Csánki Dezső 514.
- Csány 271, 279, 281, 454, 458, 477.
- Császár Imre 3.
- Csász. és kir. katonai tudományos és kaszinó-egylet 210.
- Császári pátens, 1859-iki, 95.
- Császár Péter parasztvezér 505.
- Cseb 514.
- Cseby-család 538.
- Csehék Abaujban 44, 45, 106, 108, 330, 375, 482, 484, 484.
- Cseh házak Gönczön 330, 383.
- Cseh István püspök 139, 140.
- Cseh János 505.
- Csehország 226, 241, 246.
- Cselényi Béla 101.
- Csendőrség 23, 29.
- Csnyéte 302.
- Csepegő-patak 273.
- Cserehátí takarékpénztár 326, 461, 462.
- Cserhaj-Ida 514.
- Csermely és völgye 17, 27, 28, 29, 41, 62, 121, 255, 259, 271.
- Csermelyi őrnagy 128.
- Csermosnya 267.
- Cserneczky 189.
- Csertész 140.
- Csertovicza 271.
- Cszerzők 111.
- Csctnek 520.
- Cséc 266, 305, 451, 452, 459.
- Csillámpala 418.
- Csiszárík János 192.
- Csiszárok 48, 93, 232.
- Cszimadiák 93, 229, 231.
- Csobád 297, 458, 470.
- Csobádi-család, 538.
- Csoma-család. 538.
- Csoma József 3, 169, 190, 192, 296, 301, 303, 470, 552.
- Csoma József gyűjteménye 296, 297.
- Csontosfalva 142, 281.
- Csorba 253, 254.
- Csordák J. 163.
- Csödök 215.
- Csütésives művészet 18, 23, 38, 40, 43, 45, 64—72, 155, 156, 160, 166, 190.
- Csupor Miklós 108.
- Csúszók 434.
- Csükerész 267, 268, 269, 311.
- Dalnoki Béni 200.
- Danzig 42.
- Danilovics Mihály 143, 145, 192.
- Dargói hágó 131, 148, 265, 266, 276.
- Darvas-család 288, 298, 302, 539.
- Darvas Antal 530, 531.
- Darvas Béla 297, 298.
- Darvas Ferencz 302, 303, 532.
- Darvas Imre 101, 209, 210, 297, 298, 531.
- Darvas János 524.
- Dárday Sándor 3.
- Dárius-hegy 127.
- Deák Ferencz 101.
- Debreczen 31, 109, 132, 134, 164, 182, 183, 198, 218, 252, 449, 453, 491, 496.
- Debreczeni Dózsa, 104.
- Debrőd (Jászó) 139, 311.
- Dediczháza 514.
- Dedek Crescens Lajos 3.
- Defregger 162.
- Deil Jenő 4, 189, 190, 192, 233, 235, 551.
- Dembinsky 134.
- Demeter (Csák Máté párthive) 104, 105.
- Derenesényi-család 539.
- Derenk 308, 368.
- Dernő 520.
- Desewffy Arisztid 130, 131, 132, 133.
- Desewffy Aurél gr. 188.
- Desewffy Ferencz gr. 82, 97.
- Desewffy-ház Kassán 21, 61, 80, 81.
- Desewffy József gr. 61, 84, 188.
- Desewffy Sándor püspök 142, 193.
- Desewffy Sándor 210.
- Detek-Tenger 301, 470.
- Devalváció (l. Pénzváltás).
- Deveser 169, 190, 271, 296, 414, 468, 470, 472, 477, 478.
- Deym vezérőrnagy 123, 124, 126, 128, 132, 133.
- Dezső Béla 4, 192, 552.
- Dezsőháza 514.
- Dédes 111.
- Déryné 196, 198, 199.
- Déva 134.
- Dévai Biró Mátyás 51, 149, 182.

- Dévény 495.
 Dézsmás tisztek Kassán 93.
 Diepenthal 117, 539.
 Diluvium 426, 430, 431, 432.
 Diós-Győr 218.
 Dióssy-család 37.
 Ditróiné 200.
 Dnyeper 471.
 Dobódél 273, 308.
 Dobogóhegy 331.
 Dobó Istvan 488.
 Dobó Krisztina 183.
 Dobokay Lajos 3.
 Dobozy Istvan, 532.
 Dobozy Pál 294.
 Dobrákhegy 266.
 Dobrovay Lajos 210.
 Doby-család 539.
 Dobszay-család 539.
 Dóczy András 54, 115, 496, 501, 502.
 Dohánygyár 27, 236, 237.
 Dombach 272.
 Dóm Kassán (l. Szt.-Erzsébet székesegyház).
 Domonkos-család 539.
 Domonkosrendiek és templomuk Kassán 23, 40, 52, 60, 136, 139, 143, 144, 155, 165, 192.
 Domonkostér Kassán 23, 81.
 Domonkos János 101.
 Dóm restaurációja (l. Ujjáépítése).
 Dózsá-féle pórlázadás 486.
 Dragoner Béla 192.
 Drágaság 1811 ntán. 526, 527.
 Dreher Antal 306.
 Driska őrnagy 130.
 Drisnyei-család 449.
 Drugethek 8, 104, 105, 279.
 Drugeth Bálint 496.
 Drugeth Fülöp 104, 105.
 Drugeth Gáspár 89.
 Drugeth István 113, 353.
 Duaszky Gyula 217.
 Dubnik 471.
 Dukla 450.
 Dulházy Mihály 61, 188.
 Duna 253.
 Duna-Földvár 164.
 Dunántúl 377, 501.
 Dutkó János 217.
 Dünenwald 118.
 Dürer 66.
 Dürr Károly 3.
 Ebersdorfer 110.
 Ebergényi László 121.
 Eckerdt János 532.
 Eeseg 272.
 Ede 474, 533.
 Edelény 131, 449.
 Edénygyár 280.
 Edényi Lipót 125, 128, 132.
 Edömer 474, 533.
 Eger 38, 51, 52, 57, 106, 121, 132, 134, 140, 164, 183, 197, 449, 488, 491, 496, 513.
 Egerszeg 308.
 Egeres 139.
 Egressy Gábor 198.
 Egri egyházmegye 136, 138.
 Egri érsek 142.
 Egri káptalan 38, 57, 115, 137, 142, 144, 341.
 Egri Lukács 53, 150, 353.
 Egri püspök 38, 51, 52, 57, 58, 61, 106, 115, 139, 137, 141, 149, 175, 182, 286, 341.
 Egészségügyi intézkedések Kassán 225.
 Egyetem Kassán (l. Főiskola).
 Egyházak 28, 136—154.
 Egyiptom 525.
 Eleázár orvos 54.
 Elemi iskolák Kassán 24, 29.
 Eleonóra királyné 144.
 Elisabethinum (l. Erzsébet-árvaház).
 Eliseher Károly 79.
 Ellenreformáció 54, 59, 137, 151.
 Első magyar isteni tisztelet Kassán 182.
 Első magyar naptár 182.
 Első magyar színházi lap 189.
 Első népszámlálás Kassán 53.
 Első népszámlálás Abauj-Tornavármegyében 519.
 Első országos vásár Kassán 41.
 Elváltak száma 32.
 Emfősök 44, 435, 437, 438.
 Enes 295, 368, 458, 472.
 Entz Géza 3.
 I. Endre 475.
 II. Endre 102, 103, 336, 476.
 III. Endre 336.
 Enyedi Lukács 3.
 Enyiczke 117, 118, 131, 132, 133, 263, 292, 293, 414, 452, 459, 469, 477, 478, 483, 511.
 Enyiczkei fensík 427—429.
 Enyiczkey Béla 4, 192, 532, 552.
 Eödönffy László 110.
 Eötvös Ignác br. 527.
 Eötvös József br. 162.
 Eperjes 26, 44, 51, 52, 53, 58, 90, 114, 116, 117, 119, 121, 123, 124, 130, 132, 133, 134, 139, 140, 150, 197, 213, 217, 221, 222, 226, 232, 246, 253, 449, 450.
 Eperjes-bartfai vasut 253.
 Eperjesi görög kath. egyházmegye 146.
 Eperjes tokaji hegyláncz 6, 16, 103, 264, 278, 418, 423.
 Eperjesi vértörvényszék 58.
 Erdély 53, 54, 55, 166, 182, 199, 227, 247, 488, 513, 514, 522.
 Erdélyi Pál 3.
 Erdőbénye 266, 512.
 Erdőd 182.
 Erdődi Janos 143.
 Erdődy-Pálffy Miklósné 331, 332.
 Erdő-Horváti 264, 265.
 Ergettő 269.
 Ernst Henrik 80.
 Ernyey-család 539.
 Erzsény-készítők Kassán 93, 229, 231.
 Erzsébet, Albert özvegye 44.
 Erzsébet, Nagy Lajos anyja 64, 136.
 Erzsébet árvaház és kórház Kassán 26, 137, 212.
 Eszterházy Antal 59, 60, 84.
 Eszterházy Dániel 121.
 Eszterházy Ferencz 244.
 Eszterházy Károly gr. püspök 286.
 Eszterházy Miklós nádor 52, 55, 115, 116, 505.
 Eszterházy Pál nádor 14, 117, 511.
 Eszterházy Pál herceg 141.
 Eszterházy Pál hg. magyar miniszter 190.
 Eszterházy Sándor 190, 192.
 Esztergályosok 230.
 Esztergom 114, 120.
 Esztergomi egyházmegye 136, 140.
 Esztergomi papnevelő intézet 144.
 Esztény György 49, 110.
 Európa fogadó Kassán 22.
 Evangélikusok (l. Ágostai evangélikusok).
 Ev. reformátusok 10, 24, 32, 54, 56, 58, 59, 60, 88, 149, 150, 168, 172, 173, 174, 332, 353, 354—355, 370.
 Ev. ref. egyház Kassán 149—152.
 Ev. ref. egyház szentenedényei Kassán 151.
 Ev. református templom Kassán 24, 57, 58, 60, 61, 150.
 Ezüstbányászat 313—316.
 Éder Gyula 101.
 Ékey Antal 211.
 Építészeti Kassán (l. Kassa építészete).
 Építkezés Abauj-Torna vármegyében 379—383, 385, 388, 391.
 Építőtiszt Kassán 93.
 Ér-Semlyén 187.
 Értelmiségi keresettel foglalkozók 33, 370.
 Értékképviselők (l. virilisták).
 Faárak Kassán 261.
 Fabinyi Gyula 212.
 Faipartelek és gyárak, butorgyárak 26, 237, 239, 240, 241, 242, 244, 311.

- Fajgel Péter 119.
 Falk Miksa 3.
 Falucska 148, 311, 421.
 Fancsal 271, 301.
 Fancsaly-család 539.
 Farkas-család 539.
 Farkas Róbert 190.
 Farkas Sándor 97.
 Farsang 92.
 Fazekasok 48, 93, 229, 233.
 Fábán János 210, 310.
 Fábán József 145.
 Fábry Ignác 69, 140, 164.
 Fáj 271, 291, 295.
 Fáy-család 539.
 Fáy Ágoston 524.
 Fáy Barnabás 539.
 Fáy József 525.
 Fáy István 498.
 Fái Mihály 169.
 Fáy Pál 523.
 Fácsey Lajos 198, 199.
 Fecskehegy 266, 272, 321, 356, 419.
 Fedák János 97.
 Fegyverházi tiszt (Czajgvart) Kassán 93.
 Fegyverkovácsok 93.
 Feja Dávid 58.
 Fejzés 89.
 Fejér vármegye 370.
 Fejérpataky László 3.
 Fekete-család 539.
 Fekete Ödön 217.
 „Fekete sas“ épület Kassán 22, 83.
 Fel-Kassa 37.
 Fel-Németi (l. Németi).
 Fels Lénárt 110, 487.
 Felső-Ausztria 517.
 Felsőbb leányiskolák Kassán 175.
 Felső-Czéze 291, 516.
 Felső-Dobsza 291, 467, 470, 452, 467, 472, 476.
 Felső-Füged 297, 468.
 Felső-Gagy 144, 301, 303, 414, 452, 516.
 Felsőhegy 267, 268, 269, 309, 419, 420.
 Felső-Hutka 278.
 Felső-Kázmárk 300.
 Felső-Kemencze 276, 368, 386.
 Felső-Kéked 285.
 Felső-Láncz 295, 305.
 Felső-Magyarország 16, 40, 46, 49, 51, 57, 106, 108, 150, 163, 226, 241, 476, 491, 501, 502.
 Felsőmagyarországi építkezési részvénytársaság 234, 238.
 Felsőmagyarországi főkapitányság 49, 51, 57, 115.
 Felsőmagyarországi kertészeti egyesület 211.
 Felsőmagyarországi Minerva 61, 188, 189.
 Felsőmagyarországi muzeum 21, 83, 161, 164, 192, 193—195, 211, 229.
 Felsőmagyarország kereskedelme (l. Kereskedelem).
 Felső-Meczenzél 138, 263, 272, 328—329, 347, 368, 369, 388—390, 516.
 Felső-Méra 295, 452, 516.
 Felső-Mislye 280, 381, 470.
 Felső-Novaj 294, 384, 487.
 Felső-Olcsvár 275, 452.
 Felső-Redmecz 515.
 Felső-Szend 295.
 Felső-Tökés 45, 258, 271, 317, 368, 382, 386, 392.
 Felső-Vadász 148, 299, 384, 393, 414, 468.
 Felső-Zsolca 131.
 Felvidéki városok iparosainak szövetsége 233.
 Fenessy György 58, 137, 144, 341.
 I. Ferdinánd 49, 51, 52, 108, 109, 110, 285, 287, 340, 348, 486, 487, 488, 489, 490, 521.
 II. Ferdinánd 54, 55, 115, 175, 242, 279, 502, 505, 522.
 III. Ferdinánd 55, 56, 78, 144, 505, 506, 507.
 V. Ferdinánd 61, 78.
 Ferdinándy-család 540.
 Ferdinandy Gyula 532.
 Ferdinandy Mihály 525.
 I. Ferencz 78, 137, 142, 175, 244, 342, 526.
 Ferenczesek 20, 43, 137.
 Ferenczesek temploma Kassán 20, 52, 57, 137, 142, 143, 161.
 I. Ferencz József 62, 82.
 Ferencz József kaszánya Kassán (l. Kaszárnnyak).
 Ferencz Károly főherceg, 78.
 Ferhát budai pasa 494.
 Fertályos tiszt Kassán 88, 93, 166.
 Fessler 54.
 Festich Andor gróf 200.
 Festő iparosok 165.
 Fémjelzés régente Kassán 167.
 Fényes Samu 4, 190.
 Férfiak és nők arányszáma 32, 369.
 Férjes nők száma 32.
 Fiedler-család 79.
 Fiedler Károly első kassai takarékpénztár igazgató 248, 249.
 Fiedler Károly 210, 211.
 Fiedler vezérőrnagy 123, 124, 125, 127, 129, 132, 133.
 Figedy-család 540.
 Filkeháza 148, 283, 516.
 Finke 111.
 Finkey-család 540.
 Finta nádor 103, 279, 480.
 Fischer Antal 211.
 Fiume 95.
 Fizető tiszt Kassán 47, 93.
 Flachenfeld Viktorin 449.
 Fluck 84.
 Fodor József 3.
 Fony 287, 368, 480, 487.
 Forgách Adám 114, 115, 506.
 Forgách István 276, 278, 279.
 Forgách László 209.
 Forgách Miklós 505.
 Forgách-palota Kassán 23, 61.
 Forgách Sándorné 275, 276.
 Forgách Simon I. Ferdinánd vezére 59, 111, 488, 495.
 Forgách Simon, II. Rákóczy Ferencz vezére 120.
 Forgách-utca Kassán 18, 19, 21, 22, 23, 48, 59, 79, 81, 84, 89, 122, 222, 223.
 Forgách Zsigmond 116, 496, 501.
 Forró 41, 128, 131, 258, 263, 264, 271, 295, 449, 451, 477, 478, 479, 487.
 Forró-szcendrői hegyek 264.
 Főbiró Kassán (l. Kassavárosi biró.)
 Főgimnázium Kassán 20, 60, 175, 176.
 Főiskola Kassán (l. Kassai egyetem.)
 Főispán 40, 94, 96, 100, 479, 484, 491, 522, 523.
 Főkapitány (l. Felsőmagyarországi főkapitányság).
 Főkapitányok háza Kassán 21, 51, 57, 78, 82, 84, 110.
 Földrengés Kassán 62.
 Földművelés (l. Mezőgazdaság.)
 Földvárak 464—468.
 Főoltár a kassai dómban 66.
 Főreáliskola Kassán 23, 177.
 Főtér Kassán 18, 19.
 Főutca Kassán 17—24, 25, 48, 60, 81, 82, 83, 507, 518.
 Fővényessy-család 540.
 Fancziaország 80, 524, 525.
 Frangepánok 12, 182, 509.
 Frankhegy 128, 129, 269.
 Frater György 110, 291, 488, 490.
 Fresko a kassai dómban 71.
 Frigyes osztr. herceg 477.
 Fritz Péter 3.
 Fröbelkert-egylet 211.
 Fróde F. Vilmos 70, 551.
 Fröhlich Tamás 52.
 Fülö-család 540.
 Fülö-Kéres, 295, 455, 516.
 Funk József 210.
 Furesa-erdő Kassánál 124.
 Füllek 111, 112, 252, 353, 494, 521, 522.

- Fülöp János 97.
 Fülöp pápai kövct 480.
 Fürdők Kassán 22, 25, 29, 48, 63, 222, 223.
 Fürdők Abauj-Tornavármegyében 270, 271, 276, 281, 285, 287, 311, 312, 361—365.
 Fürmender 10, 11, 47, 58, 87, 93, 166.
 Füzér 282, 414, 479, 486, 488.
- Gabányi Árpád 200.
 Gablenz őrnagy 128, 132.
 Gabonatermelés 405—406.
 Gabonatiszt Kassán 47.
 Gagyi-Bátor 111, 301, 303, 491.
 Gagyi-család, 540.
 Gagyi László 301, 302.
 Galgócz 449.
 Galiczia 16, 31, 36, 103, 128, 211, 252, 403, 419, 450.
 Galium Abaujense Borb. 444.
 Gallen János 183.
 Gallik Géza 192, 211.
 Garadna 45, 131, 258, 271, 294, 377, 383, 458, 487, 492, 493.
 Gara nádor 483.
 Garam 115, 119.
 Garbinszky Sándor 217.
 Garbócz-Bogdány 278, 368, 452.
 Gardini 80.
 Gaskó Gyula 212.
 Gataárok 467, 471.
 Gazdasági egyesület 211, 413.
 Gazdasági tanintézet 27, 63, 192, 212, 406, 409, 412.
 Gábrriel-család 540.
 Gábrriel István, 530, 531.
 Gács 120.
 Gálfalva 111.
 Gálffy Ferencz 210.
 Gálszécs 108, 131, 265, 495.
 Gál-Szécsi Péter 104.
 Gárd 514.
 Gázgyár Kassán 26, 231, 236.
 Gecse 271, 281, 368, 478.
 Gechey-család, 540.
 Gechey Márton 49, 110, 280, 487.
 Gecsei Nagy Pál 85.
 Gedeon-család 540.
 Gedeon Aladár 532.
 Gedeon András 451.
 Gedeon Gellért 532.
 Gedeon Jenő 210.
 Gedeon őrnagy 124, 126, 133.
 Gedeon Partl János 325.
 I. Gejza király 102.
 II. Gejza 103, 136, 144, 317, 476.
 Gelley Antal 532.
 Gelsey-család 144.
 Genua 135.
 Gerevich Emil 192
 Gergely-hegy 265, 266, 273.
 Gergely-Idája 514.
- Gerlóczy Géza 190.
 Gerster Etelka 79, 80, 82.
 Géczy Gyula 532.
 Gibárt 291, 368, 452, 469.
 Gimnázium (l. Főgimnázium).
 Giskra 44, 45, 106, 108, 279, 286, 330, 339, 351, 482, 483.
 Glacis (l. Régi vársík).
 Glück Lipót 190, 211.
 Gnejsz 419.
 Góbis-család 541.
 Gogreff Mento 183.
 Goldseifen patak 272.
 Gombkötők 93, 229, 232.
 Gonda Béla 3.
 Gonzaga Ferdinánd 495.
 Gót stíl (l. Csucsives művészet).
 Gölniezbánya 44, 253.
 Gömör (Gömör és Kishont) vármegye 37, 103, 111, 133, 134, 180, 232, 263, 267, 346, 347, 380, 449, 456, 520.
 Gömör-szepesi érzékenység (Gömöri hegyek) 6, 16, 264, 258, 321.
 Göncz 36, 56, 69, 103, 118, 121, 131, 133, 149, 150, 151, 181, 182, 183, 263, 265, 266, 270, 271, 330—332, 369, 378, 383, 385, 396, 397, 414, 451, 460, 476, 477, 478, 480, 491, 492—494, 497, 498, 507, 516.
 Gönczi prot. zsinat 149, 332.
 Gönczi takarékpénztár 331, 461, 462.
 Göncz-Ruszka 118, 133, 264, 285, 382, 393, 414, 452, 460, 477, 487.
 Gönczy István 185.
 Gönczy-család 541.
 Gönczi Szabó-család 19, 161, 194.
 Gönczy Lipót 101.
 Gönyü 477.
 Gönyüi-család 541.
 Görgeiek 8, 105.
 Görgei Arnold 105.
 Görgei Artur 133.
 Görgei (Gragori) István 105.
 Görgei Jordán 105.
 Görgő 138, 309, 378, 388, 392, 478.
 Görgői hegy 269.
 Görög Demeter 79.
 Görög Gyula 192.
 Görög katolikusok 24, 32, 146—148, 370.
 Gör. kath. hitközség Kassán önálló lelkészetté lesz 147.
 Görög kath. templom Kassán 24, 147.
 Görög keletiek 32, 370.
 Götz (XVII. század) 115.
 Götz osztrák tábornok 133.
 Götz Károly 192.
 Gőzfürdő Kassán (l. Fürdők).
- Gőzmalomok (l. Malmok).
 Graduale a XV. századból 194.
 Grauer Albert 183.
 Grecsu 269.
 Gregorovits Henrik 217.
 Greguss Imre 163.
 Grodeczy Menyhért 54.
 Grosz Emil 101.
 Grund patak 272.
 Gubások 229.
 Guerilla hadak 134.
 Guta 515.
 Guthkeled-nemzettség 104, 105.
 Ghúz Osvát 108.
 Gvadányi Sándor 304.
 Gyanda 514.
 Gyárák Abauj-Tornavármegyében 273, 274, 280, 312, 347, 357, 358.
 Gyárák Kassán 26, 28, 229, 230, 234, 235, 236—242, 244.
 Gyilkosok büntetése hajdan 89, 90.
 Gyöngyös 449.
 Gyöngyössi István 186.
 Gyöngyössy Pál 224, 225.
 György Aladár 3, 552.
 Győr 141, 526.
 Győry-család 541.
 Győry Ferencz 59.
 Györke 118, 277, 278.
 Gyujtogatás büntetése hajdan 89.
 Gyula-Fehérvár 192.
 II. Gyula pápa 340.
 Gyurkó Barnabás 532.
 Gyürki György 104, 105.
 Gyürki Mihály 104, 105.
- Habsburgok 486—531.
 Hadik János gróf 309, 310.
 Hadik-Barkóczy Endre gr. 532.
 Hadik Barkóczy-palota Kassán 78, 83, 162.
 Hajadon nők száma 32.
 Hajdukerület 138.
 Halak 433.
 Halavács Gyula 423.
 Halálozás Kasán 225.
 Halálbüntetés 88, 89, 90, 94.
 Halászat 433.
 Halász Mihály 101.
 Halics (l. Galiczia).
 Haller őrnagy 124, 126.
 Hallstadti korszak 471.
 Halmaj 297, 452, 458.
 Halmi Ferencz 200.
 Hammersberg László 532.
 Hangony György 521.
 Hanusovszky István 211.
 Hanyi-család 541.
 Haradisa 415.
 Harangod 119.
 Harangöntők 230.
 Haraszti 277.
 Harbek 258.

- Harminczad 88, 228, 490, 504, 516.
 Harnos Gábor 210, 217.
 Harnisch János 181.
 Harrach Anna 183.
 Harsany 139.
 Haszán füleki bég 360, 491, 521.
 Hasszán temesvári pasa 111.
 Hatkóc 312.
 Hashinszhy Frigyes 441.
 Hámgvártók 93.
 Hámorok 312, 313, 325—326, 329, 349, 419.
 Hanrich József 217.
 Három Bölzse 148, 293, 469, 477.
 Hárskut 268, 520, 531.
 Házasságtörő asszony büntetése hajdan 88.
 Hebenstreit János kassai jegyző 86.
 Hedry Bertalan 190, 532.
 Hedry-család 540.
 Hedry József 211, 305, 306.
 Hedry Lőrincz 532.
 Hegedüs-ház Kassán 21.
 Hegedüs István 163.
 Hegedüs Lajosné 211.
 Hegyi József 192.
 Hegyalja 16, 265, 318, 377, 512.
 Hegységek 16, 17, 27, 29, 41, 103, 105, 124, 258, 264, 266, 267, 269, 273, 276, 278, 279, 308, 310, 311, 321, 356, 418—429.
 Hegymegi-család, 540.
 Heissig Béla 101.
 Hejeze 136, 139, 265, 285, 286, 368, 452.
 Hellmesberger József 79.
 Helyőrségi kórház Kassán (l. Katonakórház.)
 Helytartótanács 172, 176, 177, 179, 518, 519, 523, 529.
 Helvét hitvallásuak (l. Ev.reformátusok).
 Henszmann Imre 79, 190, 191, 192, 194.
 Henkel János 51, 149, 181, 182, 486.
 II. Henrik német császár 475.
 Herbertstein 119.
 Heringes (Kassa) 41.
 Herkó Páter 351, 360.
 Herlány 148, 270, 271, 276, 368, 451.
 Hernád 6, 16, 21, 24—26, 28—29, 35, 37, 62, 69, 83, 88, 102, 103, 105, 116, 121, 124, 125, 127, 131, 132, 136, 137, 206, 252, 253, 258, 259, 264, 269, 271, 273, 275, 280, 285, 291, 292, 294, 297, 354, 382, 383, 387, 422, 426, 427, 428, 429, 432, 458, 460, 464, 507, 511, 516, 531.
 Hernád-Büd 291, 467, 470, 472.
 Hernádkéres-Prépost 291, 455, 470, 472, 477, 478.
 Hernád-Petri 271, 294, 516.
 Hernád-Szölled 271, 294.
 Hernád Szt.-András 297.
 Hernád-Vécse 294, 452, 528.
 Hertván 515.
 Hev-smegye 479, 482, 526.
 Hédervary László egri püspök 108.
 Hédervári Péter bán 103.
 Hidas-Németi 131, 133, 252, 271, 294, 368, 383, 387, 392, 449, 451, 458.
 Hidegh-család, 540.
 Hidvég-Ardó 138, 272, 306, 382, 387, 388, 396, 452.
 Hilyó 121, 316, 368, 455.
 Hiltensperger 162.
 Him 148, 271, 305.
 Himi-család 540.
 Himfy-család 541.
 Hirsch ó-budai rabbi 154.
 Hitfelekezetek 32, 370.
 Hitfelekezetek egyenjogúsítása Kassán 57, 59, 61.
 Hitujítás 51, 52, 137, 150, 182, 351, 353, 360, 486.
 Hitvita protestáns papok és Egri Lukács közt Kassán 53, 353.
 Hlavinah 266.
 Hock János 3.
 Hódmező-Vásárhely 31.
 Hódy Sándor 217.
 Hodytz Károly 192.
 Hoffmann Arnold 4, 551.
 Hoffmann Pál 54.
 Hohenauer Ignác 4, 190, 192.
 Hóhér (l. Bakó).
 Hóhérbástya Kassán 24, 108.
 Holicza h. 258, 266, 267, 271.
 Hollai Adolf 101.
 Hollender Jenő 210.
 Hollóháza 280, 281, 368, 424, 452.
 Hollókő 495.
 Homonna 113.
 Homonnai Drugeth Bálint 496, 497.
 Homonay János 115, 116.
 Homrogd 148, 298.
 Homrogd-család 541.
 Honvédség 62, 63, 123—135.
 Horalek Ferencz 101.
 Horánszky Adolf 217.
 Horánszky Nándor 532.
 Hornyai Ödön 217.
 Horovitz Lipót 79, 163.
 Horpács 341.
 Horvát p. 515.
 Horváth Balázs 192.
 Horváth Bódog 217.
 Horváth-család 541.
 Horváth Ferencz (vámagy) 110.
 Horváth Károly 192.
 Horváth Sándor (bíró) 217.
 Horváti 148, 306, 382, 388, 487.
 Horváti család 541.
 Hosszuhegy 268.
 Hradove (l. Kassai várhegy).
 Hreblay Emil 190.
 Humanitas-egyesület Kassán 211.
 Hunkavec-patak 123.
 Hunyady-Csáky Sarolta grófné 352.
 Hunyadi János 45, 108, 351, 360, 483.
 Hunyadi László 108.
 Hunyady László gróf 298.
 Hunyor-család 541.
 Huszár Gál 52, 183.
 Huszár Henrik 101.
 Huszíták 44, 286.
 Huszka Antal 192.
 Husszain bég 53.
 Hutyra Ferencz 3.
 Hüvelyesek termelése 407.
 Ibrahim budai pasa 119.
 Ida patak 272, 311, 313, 348, 426, 428, 429, 430.
 Idrány 294, 377, 383, 384.
 Igló 253.
 Illenfeld András 77.
 Illenfeld Ferencz 161.
 Illésházy István 496.
 Illyefalvi István 186.
 Imre-család 542.
 Imre király 477.
 Ináncs 111, 297, 472, 491.
 Ingatlanok forgalma 213.
 Insbruck 342.
 Ipar és iparosok 26—28, 33, 39, 42, 43, 47, 60, 62, 226—227, 229—241, 322, 329.
 Ipariskola Kassán 27.
 Ipari oktatás 234, 235, 236, 327.
 Ipartestület Kassán 236.
 Ipartestület betegsegélyző pénztára 236.
 Ipolyi Arnold 190.
 Ivánka (Báthoriak őse) 104, 105.
 Irgalmas apácák 143, 144.
 Irodalom és írók 24, 79, 82, 83, 84, 180, 181—192, 524, 525.
 Irodalmi társaság Kassán 211.
 Ischl 179.
 Iskolaszék (községi) Kassán 174.
 Iskolák Abuj-Torna vármegyében 398, 402.
 Iskolák Kassán 20, 21, 22, 23, 24, 27, 28, 57, 60, 172, 173, 175, 177, 178, 180.
 II. István 103, 333.
 V. István 37, 478, 479.
 István főherceg nádor 62, 82.
 Istvánfy István 281.
 István veszprémi püspök 39, 480.

- Izabella 51, 83, 111, 488.
 Izrató 273, 280.
 Izraelita templom Kassán 23, 153, 154.
 Izraeliták 23, 32, 153, 154, 172, 173, 174.
 Izraeliták türeلمي adója 153.
- Jablánczy József 244.
 Jabloncza 271, 308.
 Jablonowsky 133.
 Jahodna 258.
 Jakabfalvy család, 542.
 Jakab István 188.
 Jakab Péter 174, 235.
 Jakobs Ottokár 274.
 Jancsó tüzmeister 126.
 Jankó János 3.
 Jara 253.
 Javorinka 271.
 Jazigok 471.
 Jánok 269, 305, 368, 415, 452.
 János Albert 46, 68, 108.
 János (Báthoriak őse) 104.
 Jánosd 298.
 János főherceg, 526.
 János küiküllői főesperes 104.
 VIII. János pápa 146.
 János Zsigmond 111, 491.
 János Zsigmond brandenburgi választó fejedelem 55.
 Járadékosok 33.
 Járásbiróságok 28, 213, 217, 281, 318.
 Jármly Ferencz 116.
 Járványok Kassán 225.
 Jászay-család 542.
 Jászay István 532.
 Jászay László 532.
 Jászberény 111.
 Jászkerület 138.
 Jászó és Jászóvár 57, 107, 115, 116, 136, 137, 138, 266, 271, 272, 333—347, 368, 369, 379, 402, 419, 459, 460, 475, 478, 485, 490, 502, 505, 516.
 Jászói barlang 345—346.
 Jászói fensík 268.
 Jászó-Mindszent 139, 312, 382, 386, 392, 402, 419.
 Jászó-Ujfalu 314.
 Jászó-Váralja 311, 334.
 Jászóvári orsz. levéltár 340, 342.
 Jászói prépostok 175, 335—343.
 Jászóvári prépostság birtokai 346.
 Jászóvári prépostság birtokperei 336—340.
 Jászóvári prépostság pusztulása 334, 340, 342.
 Jászóvári prépostság visszaállítása 341, 342.
 Jászóvári templom 334, 343.
 Jászóvári templom oltárképei 336, 337, 338, 339, 343, 344.
- Jelzálogi terhek 214.
 Jeruzsalem Szt. János lovagrend 104.
 Jezsuiták 57, 58, 59, 78, 137, 144, 161, 175, 178, 180, 186, 223, 280, 291, 489, 490, 503, 517.
 Joannes Antonius Cassovien-sis 182, 225.
 Jogakadémia Kassán 24, 82, 177, 192, 210, 211.
 Johanniták 38.
 Jókai Mór 3, 15, 101, 532, 551.
 Jólétszi-hegy 268.
 Joób-család 542.
 Joób Gusztav 532.
 Joób Mátvás 144.
 Joob Zoltán 532.
 Jótékony nőgyelet Kassán 211.
 Józsa-patak 273.
 Józsa-fő (Jósvafő) 263, 267, 271, 308.
 Józsa István 13, 118.
 II. József 20, 60, 84, 93, 94, 137, 151, 342, 352, 354, 449, 518, 519, 520, 523, 524.
 Juhász Andor 217.
 Juhász Norbert 177.
 Juhász-patak 272.
 Juhtenyésztés 409.
- Kaczvinszky Géza 217.
 Kaczvinszky Viktor 342.
 Kacsikhegy 269.
 Kada Elek 3.
 Kail Antal 217.
 Kaiser-Ernstné Jozefa 80, 81.
 Kaiser Sándor 101.
 Kajata 283.
 Kakas mester 105.
 Kalaposok 229.
 Kaiocsa 140, 190.
 Kalsa 45, 279, 528.
 Kamarai ispán 38.
 Kamarai nyereség 39.
 Kamatláb 251.
 Kandó László 525, 526.
 Kanyapta és völgye 37, 264, 269, 273, 305, 387, 419, 422, 427, 428, 429, 430, 515.
 Kaproneczay György 115, 116.
 Kara-Ali bég 112, 113, 353, 494.
 Karácsond 515.
 Kardesinálók 229.
 Kardos család 542.
 Karolina főgnő 78.
 Karsa család 542.
 Karsa I tván 532.
 Karszt 267.
 Kassa 5—262, 263, 265, 266, 271, 274, 275, 295, 317, 342, 352, 354, 367, 368, 379, 405, 418, 450, 452, 454, 455, 456, 457, 458, 472, 478, 480, 481, 483, 484, 485, 486, 488, 490, 491, 496, 497, 501, 503, 504, 505, 506, 507, 509, 510, 511, 512, 514, 516, 517, 518, 525, 526, 528, 530, 531.
 Kassa autonómiájának elnyomása 60, 93, 94, 523, 530.
 Kassa árvaszéke 96.
 Kassa Bethlen Gábornak hódol 54, 115.
 Kassa-Béla 45, 258, 266, 274, 419.
 Kassavárosi bíró 8, 10, 11, 47, 85, 88, 94, 95, 181.
 Kassa birtokai 42, 45, 85, 98, 258—262, 320.
 Kassa czimerei 5, 42, 43, 65.
 Kassai dal- és színjátszó-társaság 197.
 Kassai dalkör 211.
 Kassa diszpolgárai 101.
 Kassai egyetem 57, 137, 175.
 Kassa első temploma 38.
 Kassa első statutuma 85—88.
 Kassa első telepesei 35.
 Kassa erdei 98, 99, 258—262.
 Kassavárosi erdészszemélyzet 98, 99, 101, 259, 260.
 Kassavárosi erdők üzemterve 260.
 Kassa erődítése (l. Kassa védőművei).
 Kassa éghajlata 256.
 Kassa építészete 18—19, 38, 40, 43, 45, 48, 60, 62, 63, 78, 79, 155.
 Kassai falkavadász társulat 209.
 Kassa fekvése 17—18.
 Kassa I. Ferdinándnak hódol 49, 51.
 Kassa III. Ferdinándnak hódol 55, 56.
 Kassai földművesek (l. földművelés).
 Kassa-Hámor 258, 259, 263, 266, 267, 274, 419, 451.
 Kassai Hegedős Sebestyén 183.
 Kassai hegy 17, 105, 124, 275, 277.
 Kassai hírlapírók „Otthona” 211.
 Kassai hírlapirodalom 180, 188—191.
 Kassai hitelbank 250, 251.
 Kassai izr. anyahitközség komaegylete 209.
 Kassai izr. jótékony nőgyelet 211.
 Kassai kaszinó 209.
 Kassai kath. egyházmegye beosztása 142.
 Kassai kath. legényegyesület 144.
 Kassai káptalan 141.
 Kassai kereskedelmi bank részvénytársaság 249, 251.
 Kassai kereskedelmi társulat betegsegélyző pénztára 211, 247.

- Kassai kereskedő társaság és szabályzatai 242—244, 247.
 Kassai kerékpáregylet 212.
 Kassai kerületi betegsegélyző pénztár 211.
 Kassa kerületi székhely 93, 94, 520, 530.
 Kassa képviselő testülete (törvényhatósági bizottsága) 47, 87, 94, 95, 96, 98, 172, 173, 180.
 Kassa kiváltságai 36, 40—42, 43, 46, 49, 227, 229.
 Kassa közigazgatása 47—48, 60, 62, 85—101.
 Kassa külvárosai 19, 26—28, 47, 121.
 Kassa lakossága koresoportok szerint 33.
 Kassa lakosai műveltségre nézve 33.
 Kassa levéltára 20, 85, 92, 111, 229.
 Kassai márka 40.
 Kassa neve 35.
 Kassa-oderbergi vasut 36, 252—254, 275, 460.
 Kassai népbank 23, 82, 249, 251.
 Kassa népessége 31—33.
 Kassai nyomdászok 185, 186.
 Kassa ostromai 15, 46, 49, 58, 59, 60, 108, 114, 116, 119, 120, 121, 122.
 Kassa óskora 34.
 Kassa pecsétje 15, 42.
 Kassai püspökség jövődelme 139.
 Kassai plébánia 142, 181.
 Kassai prot. zsinat 149.
 Kassai régi dalegylet 210.
 Kassai régi fellegvár 38.
 Kassai régi község 47, 87, 94.
 Kassa régi sírkövei (l. Sírkövek).
 Kassai róm. kath. püspökség 61, 136—145, 176, 182, 192.
 Kassa Rudolfnak hódol 54.
 Kassa-somodi kőszénbánya részvénytársulat 311.
 Kassa szabadalomlevelei 40—42, 85.
 Kassa szabad királyi várossá lesz 40, 85.
 Kassai székesegyház (l. Szt. Erzsébet székesegyház).
 Kassa-tornai vasút 459.
 Kassa-Ujfalú 121, 258, 275.
 Kassa utcáinak és épületeinek száma 28.
 Kassa utcái 18—28, 48—49.
 Kassai ütközet 1848-ban 62, 124—127.
 Kassai ütközet 1849-ben 62, 131—132.
 Kassai takarékpénztár 22, 218, 248, 249, 251.
 Kassai Társalgási egylet 210.
 Kassai társaskör 210.
 Kassai tornász- és vívó-egyesület 210.
 Kassa története 35—63.
 Kassavárosi grófok 47, 88, 93.
 Kassavárosi erdők jövődelme 262.
 Kassavárosi jegyzők 87, 92, 93, 96.
 Kassa város jövődelmei 98.
 Kassavárosi mérnöki hivatal 99.
 Kassai városi rendőrség önszegélyző egylete 211.
 Kassa város számadásai 92, 98, 99.
 Kassavárosi tanács 47, 85, 88, 90, 92, 93, 94, 95, 150, 166, 170, 183, 224.
 Kassa város tartozásai 98, 99.
 Kassa város területe 28.
 Kassavárosi tisztviselők 47, 88, 92, 93, 94, 95, 101, 166, 259, 260.
 Kassavárosi ügyész 93, 96.
 Kassai vadásztársulat 210.
 Kassa város vagyona, 42, 45, 85, 98, 99.
 Kassai várhegy 16, 17, 29, 38, 258.
 Kassa vármegyei székhely 56, 507.
 Kassa védőművei 38, 43, 45, 48, 52, 60, 111, 115, 118, 119, 120, 121, 122.
 Kassa Zápolya János hatalmába kerül 49, 110.
 Kastélyok Abauj-Torna vármegyében 275, 276, 277, 278, 279, 281, 284, 285, 286, 287, 291, 292, 293, 294, 295, 297, 298, 299, 300, 302, 303, 304, 305, 306, 309, 312, 316, 332, 349, 352, 355.
 Kaszárnyák Kassán 20, 21, 24, 27, 28, 60, 95—98.
 Kath. egyházmegyei egyesületek Kassán 143, 210, 211.
 Katholikusok 32, 38, 40, 52, 54, 58, 60, 61, 88, 91, 137—145, 172, 173, 175, 353, 354, 370, 502.
 Kath. legényegyesület Kassán 211.
 Katholikus olvasóköri Kassán 210.
 Katona-család 543.
 Katona Lajos 3, 551, 552.
 Katona Mór 190.
 Katonai alreáliskola 27, 62, 178.
 Katonai hatóságok Kassán 28, 63, 134.
 Katonai kórház Kassán (l. kórházak).
 Katonai lelkészségek Kassán 143.
 Katinszky Géza 192.
 Katzianer 40, 109, 487.
 Kazinczy Ferencz 61, 84, 186, 187, 188, 189, 523, 524.
 Kazocsa 145.
 Kavecsány 42, 45, 258, 261, 275.
 Káldy Gyula 3, 204, 551.
 Kállayak 104.
 Kállay János 110.
 Kálmán király 102, 475, 476.
 Kálmánczey István 512.
 Kálvária hegy Kassán 17, 27, 132, 137, 208.
 Kálvin 51, 54, 149, 353.
 Kálvinisták (l. ev. reformátusok).
 Kántorné 197, 198.
 Kány 269, 304.
 Kányi-család 543.
 Kápolna 308, 515.
 Kápolnai-család 543.
 Károli Gáspár 150, 183, 330, 331, 332, 495.
 III. Károly 60, 122, 354.
 Károly főherceg 525.
 Károly Gy. Hugo 192.
 Károlyi András 183.
 Károlyi Ede gr. 531.
 Károlyi László 281, 282, 532.
 Károlyi Sándor 60, 120, 512.
 Káromkodás 89, 92.
 Kárpátegyesület 268, 308.
 Kárpátok 6, 136, 257, 471.
 Kárpitosok 230.
 Kátay Ferencz 522.
 Kátay Mihály 54.
 Kázmér herceg 108.
 Kázmér lengyel király 228.
 Kávéházak Kassán 19, 22, 25.
 Keczer László 217.
 Kecző 267.
 Kecskehegy 269.
 Kecskenét 31.
 Kecskevári ötvös Péter 169.
 Keglevich István gróf 309.
 Kelcz Andor 276, 277.
 Kelcz Antal 520, 521.
 Kelcz-család 543.
 Kelcz István 501.
 Kelecsény 515, 528.
 Kelecsény-Borda 148, 276, 368.
 Kelemen László 199.
 Kelták 4 71.
 Kemej 515.
 Kemény János 115, 116.
 Kemény Lajos ifjabb 4, 101, 111, 190, 192, 211, 551.
 Keményítő-gyár 240.
 Kende Gábor 13, 117, 118, 511.
 Kenedi Géza 3.
 Kenessey Kálmán 3.
 Kenyhecz 293, 382, 387, 392.
 Keőszeghy Miklós 115.
 Kerezi Lénárd 113.
 Keresztes-Püspöki 139.
 Kereskedelmi és iparkamara Kassán 235.

- Kereskedelem 36, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 46, 47, 51, 60, 62, 226—229, 240—247, 518, 518.
 Kereskedő ifjak egyesülete Kassán 210, 247.
 Kereskedelmi perek 213, 214, 215.
 Kereszttéte 269, 303.
 Kérékgyártók 93, 111, 229.
 Kerner József 192.
 Kertészet 411.
 Keszy Balázs 45.
 Kékedy-család 543.
 Kékedy István 498.
 Kékfestők 25, 230.
 Kékkő 495.
 Kéler Pál, 526.
 Kémek 89.
 Kér 291, 477.
 Kérészy-család 543.
 Kécsinálók 93, 230.
 Késgyár Stószon 357, 358.
 Kézsmárk 187, 233, 253.
 Kéty 301, 470, 478.
 Kihágási ügyek Kassán 100.
 Kindl Gyula 101.
 Kinizsy-család 543.
 Kinizsy Pál 108.
 Kinvallatás 88.
 Királyhegy 271.
 Királyi ház Kassán (l. Főkapitányok háza).
 Királyi ítélőtábla Kassán 21, 24, 28, 63, 213, 215, 217.
 Királylépeső a kassai székesegyházban 68.
 Királyi oratorium a kassai székesegyházban 68.
 Kir. ügyészségek Kassán 23, 217.
 Királyné németjei 36, 476.
 Királynépe 105, 117, 277.
 Kiss Áron 353.
 Kis-Bányveska 263.
 Kis-Bózsya 283.
 Kisdédovács 402.
 Kisdý Benedek 22, 56, 57, 81, 137, 175, 178, 180, 280, 341.
 Kiserdőhegy 310.
 Kiesewetter őrnagy 130.
 Kisfalu 45, 124, 125, 258, 261, 482.
 Kisfaludy Károly 137.
 Kishegy 267, 268, 269.
 Kis-Ida 266, 313.
 Kiss Imre 186.
 Kis János 188.
 Kiss János 217.
 Kiss János (dr.) 3, 551.
 Kiss Károly 189.
 Kis-Kinizs 297.
 Kiskun-Félegyháza 31.
 Kis-Ladna 258, 260.
 Kis-Milicz h. 266, 273, 279, 423.
 Kis-Palugya 140.
 Kis-Lőrincz (l. Laurentius Aurifaber).
 Kis-Szalánecz 279, 368, 515.
 Kis-Szeben 51, 52, 90, 141, 150, 232, 233.
 Kis-Szina 45.
 Kivándorlás 214, 281, 325, 329, 367, 368.
 Kisvárday 109.
 Klapka György 132, 133, 294.
 Klein Fülöp 211.
 Klekner Alajos 4, 180, 190, 209.
 Klestinszky László 189.
 Klimkovics Béla 79, 81, 162, 163, 164, 193.
 Klimkovics Flóris 164, 193.
 Klimkovics Ferencz 81, 162, 163, 164, 193.
 Klimkovics Gábor 193.
 Kloczkó Ignác 260.
 Kloczkó János 94, 97.
 Klosterbruck 134.
 Klupathy Antal 190.
 Kobb 13, 57, 78, 83, 117, 118, 511.
 Kobulanka hora 266.
 Kocsigyártók 48, 229.
 Kohn Márton 153.
 Koksó-Baksa 280, 368.
 Koksó-Mindszent 281, 368.
 Kolera 61, 355, 528, 529.
 Kolláresik István 142.
 Kolozsvár 31, 134, 182, 196, 197, 198, 199, 200, 209, 218.
 Komarnik 123.
 Komárom 8, 33, 134, 188.
 Komárom vármegye 370.
 Komáromy György 523.
 Komarócz 305, 368, 516.
 Komjáti 272, 183, 310.
 Komjáthy család 543.
 Komjáthy Sámuel 310.
 Komlós 270, 271, 282.
 Komlóssy Ferencz 198.
 Kompolthi László 8, 104.
 Konecz Bálint 77.
 Konecz-család 544.
 Konkoly Thege Miklós 3, 551.
 Konrády Lajos 144, 211.
 Konstantin nagyherceg 82.
 Kont Miklós 337.
 Konviktus Kassán 20, 176.
 Koós-család 543, 544.
 Koos Béla 532.
 Koos Imre 451.
 Koos József 306, 307, 532, 532.
 Koos Kálmán 532.
 Kopasz nádor 104.
 Koresolyázó-egylet 210.
 Kordoványgyártók 230.
 Kórházak Kassán 21, 22, 23, 219, 220, 221.
 Kórházi tiszt Kassán 47, 93.
 Korlát 286, 287, 468, 470.
 Korláth-család 544.
 Kormos Alfréd 3, 551.
 Kormos István 512.
 Kormos Pál 552.
 Kornis-család 544.
 Kornis István 524.
 Kornis Zsigmond 115.
 Korony patak 272.
 Korponay Bertalan 211.
 Korponay János 4, 190, 526.
 Korponay Misály 232.
 Kosch Artur 101.
 Kossuth Lajos 101.
 Kossuth Lajos-utca Kassán 21, 60, 61, 122, 174.
 Kossuth Lajos (városi tisztv.) 101.
 Kosztika Viktor 192.
 Kóta-család 544.
 Kovács Albert 3.
 Kovács Géza 285.
 Kovács Gyula 3, 551.
 Kovács S. Aladár 3.
 Kovácsóczy Mihály 188, 189.
 Kovácsok 93, 111.
 Kovács-utca Kassán 20, 24, 81, 83, 84, 180.
 Kovácsvágás 283, 516.
 Kovácsvágás-Huta 283.
 Kovácsy Béla 4, 190, 552.
 Kovács Zsigmond 101, 192.
 Koyói-Hola 266, 267, 272.
 Kozora Endre 192.
 Kozora Vinceze 101.
 Kőfaragók 229.
 Kőművesek 229.
 Könyvtárak 180, 181, 182, 192, 194, 293, 344.
 Könyvkötők 185, 229, 230, 233.
 Könyvnyomtatás 181, 185, 186, 212, 241, 286.
 Körmend 482.
 Kőrösi József 3.
 Kőrösi Márk 54.
 Körtvélyes 269, 308, 387.
 Kőszálhegy 266, 280, 423.
 Kőszeg 134.
 Kőszegi-család 544.
 Kötélgyártók 229.
 Kötő-szövő-gyár 26, 229, 239.
 Kövér-család 540.
 Kövezés Kassán 60, 63.
 Kövy János 101.
 Közép-Németi (l. Németi)
 Közegészségügy Kassán 91, 225.
 Közoktatásügy 172—180, 396—402.
 Községi bíróság Kassán 95.
 Köztisztaságügy Kassán 91.
 Közúti vasut Kassán 19, 26, 255.
 Közvágóhid Kassán 26, 63, 92.
 Kracker János Lukács 156, 336, 337, 338, 339, 343, 344.
 Krajnik József 524.
 Krajnik Mihály 192.
 Krakkó 16, 42, 43, 44, 181, 182, 183, 192, 225, 241.

- Krasznay-Vajda 303, 305, 368, 415.
 Krausz Ferencz 97.
 Krausz János 145.
 Kréta 258.
 Kristályos pala 258.
 Kufstein 187.
 Kulin Ödön 217.
 Kun Gyula 3.
 Kun László király (I. IV. László)
 Kunszt József püspök 140.
 Kupa 299.
 Kupay-család 544.
 Kuria, m. kir. 215.
 Kuruczok 13, 58, 59, 118, 119, 341, 511, 512.
 Kuruzslás 207, 208.
 Kuszka Géza 192.
 Kuteszk 475.
 Kutlin 515.
 Külső-Szolnok vármegye 137.
 Külvárosi bírák Kassán 48, 93, 95.
 Künzelsdorf (I. Göncz.)
 Kürti István 186.
 Kvádok 471.
- Labanczok 13, 118.
 Lach Gyula 101.
 Ladomérszky Gyula 190, 209, 211.
 Laibach 527.
 Lajos-forrás 29, 270, 271.
 II. Lajos magyar király 163.
 II. Lajos magyar király 47, 181.
 Lakatosok 93, 232.
 Lakosság szaporodása Kassán 31.
 Lakodalmi szokások 201, 202, 389—392.
 Lamb 119.
 Lambert herceg 102.
 Landerer János 84, 186, 188.
 Landesmann testvérek 81.
 Landgraf János 3.
 Lang Imre 211.
 Langer János 162.
 Lapinski hadnagy 126, 133.
 Lardus Távó sirköve 161.
 Lassota 114.
 Lasz gallner Ödön 211.
 Laszky Jeromos 487.
 La-Tène korszak 35, 471.
 Laudon Gyula 217.
 Laurentius Aurifaber 167.
 Lányi Samu 58.
 Lábóssy Mihály 144.
 Lánycy-család 544.
 Lánycy Ilka 200.
 Lánycy Jakab 520.
 Lánycy József 101, 148.
 Láng Ádám 198, 199.
 Lászlófalva 198.
 László József 198, 199.
 I. László (Szent) 102, 475.
 IV. László 279, 480.
- V. László király 44, 45, 65, 66, 106, 108, 227, 483, 484.
 Lázi bérez 265, 266.
 Lebenye 515.
 Lehoczky Ferencz 61, 528.
 Lehoczky Sándor 217.
 Lejtényi Károly 192.
 Lekly Gyula 210, 212.
 Lelesz 341.
 Lemes 125, 449.
 Lendvay Márton (idősb) 199.
 Lengyelek 62, 106, 126, 127, 133, 166.
 Lengyelfalva 45, 278.
 Lengyel legio 62.
 Lengyelország 36, 40, 42, 43, 44, 46, 51, 75, 108, 109, 110, 136, 220, 221, 225, 227, 241, 244, 245, 487.
 Leopoldina főhercegnő 78.
 Leslie tábornok 118, 360, 511.
 Leszteméri Péter 103.
 Levéltár Kassán 93, 96.
 Levéltár, abauj-tornavármegyei 491, 497.
 Léh 144, 300, 368, 384.
 Léhi-család 544.
 Lévy István 211, 212.
 Libera Gizella 80.
 Lietzenmayer Sándor 162.
 Ligiak 472.
 Likava 182.
 Limitációk 245, 526, 527.
 Linz 187.
 I. Lipót 11, 13, 57, 58, 59, 60, 93, 159, 175, 221, 351, 510, 513, 516.
 II. Lipót 524.
 Lipesey Ádám 3.
 Lippa 110.
 Lippay Balázs 83, 114.
 Lippay György primás 341.
 Liptó vármegye 117, 118, 134, 403, 449.
 Literi 515.
 Litka 271, 302, 368, 469, 516.
 Lobkowitz 12, 509.
 Lóczy Lajos 3, 422, 551, 552.
 Lófej-forrás 270, 271, 273.
 Lonovics püspök 140.
 Lónyay-család 144.
 Lónyay Gergely 49, 110, 487.
 Loósz József 101, 211.
 Lorber Péter 210.
 Losonez 134, 450.
 Losonczy-család 544.
 Lossow 162.
 Lótenyésztés 408.
 Lőcse 20, 44, 46, 51, 52, 53, 83, 90, 110, 117, 119, 120, 133, 150, 163, 177, 213, 217, 232, 253, 342, 485, 507.
 Lőcsei ház Kassán 20, 83, 161.
 Löffelholz 121.
 Lőrinczke 313.
 Lősz és nyirok 459.
 Lucziabánya 329, 419.
- Lueska 515.
 Luther 54, 149, 353, 486.
 Luzsénszky József br. 525.
 Luzsénszky Pál br. 97, 101.
 Lükó Gyula 532.
 Lyuba 515.
- Macedoniai Péter 488.
 Madács 119.
 Madarak 434.
 Madarassy Dezső 217.
 Madarász Béla 101.
 Madarász Gyula 3.
 Madarász János 217.
 Madi Kovács György 131.
 Maderszpach Livius 418.
 Magas Tatra 16, 258, 321.
 Magdeburg 333.
 Mágócsy-Dietz Sándor 430.
 Mágócsy-család 522.
 Mágócsy Gáspár 360, 521, 522.
 Magoskahegy 110, 265, 266.
 Magyar Balázs 108, 339, 484.
 Magyar Hirmondó 449.
 Magyar liturgia a gör. katólikusoknál 146.
 Magyar Muzeum 61, 187, 188, 525.
 Magyarok és magyarosodás Kassán 31, 32, 52, 60, 61, 88, 94, 166, 177, 182.
 Magyar és német polgárok egyenjogúsítása Kassán 51.
 Magyarok Abauj-Torna vármegyében 149, 150, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 286, 287, 288, 291, 292, 295, 297, 298, 301, 302, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 318, 333, 350, 370—373, 376.
 Magyarországi Kárpátgyesület 210.
 Magyar-Óvár 183.
 Magyar sz. korona 45, 55.
 Magyar színészet 196—200, 528.
 Magyarul beszélő idegenajkuak 32, 371.
 Majolika-gyár (I. Edénygyár.)
 Major Nándor ezredes 210.
 Major Zsigmond 523.
 Majusculás feliratok a kassai régi sirköveken 75.
 Makart 162.
 Makó 31.
 Makrancz 305, 368, 380, 383, 391.
 Malaszt Ferencz 210.
 Maléter-ház Kassán 21, 84.
 Maléter Vilmos 84.
 Malmok 19, 26, 28, 240, 279, 281, 320.
 Malomtiszt Kassán 47.
 Malom-uteza (Kossuth Lajos uteza.)
 Mankovith Bálint 286.
 Marstoni József 164.

- Marchesi 79.
 Marezel Detrik 488.
 Marczelfalva 515.
 Margitahegy 266.
 Margitfalva 253, 274.
 Mariska Vilmos 190.
 Marton Andor 90.
 Martinovics-féle összeskűvés 187.
 Martyrius egri püspök 144.
 Matkó István 186.
 Maurer Rezső 211.
 Mauritz Rezső 192.
 Max Gabriel 162, 163.
 Mayer Károly 145.
 Mánta-patak 113, 128, 352, 432.
 Máramaros vármegye 134, 137, 449, 453, 456.
 Máramaros-Sziget 134, 449.
 Mária Klementina főhercegnő 78.
 Mária királynő 338.
 Mária, II. Lajos neje 486.
 Mária Lujza főhercegnő 78.
 Mária-szobor Kassán 18, 20, 60, 61, 162, 222, 449.
 Mária Terézia 93, 94, 137, 138, 244, 280, 298, 341, 397, 516, 517, 518, 519, 526.
 Máriassy Adám 529.
 Mátray Lajos 332.
 Mátra 16.
 Mátyás (Hollós) 45, 46, 65, 66, 68, 82, 108, 181, 228, 244, 339, 484.
 II. Mátyás 496.
 Mátyásháza 516.
 Meczenzéfi ház 379.
 Meczner-esalád 544.
 Meczner Ferencz 287.
 Meczner József 287.
 Megay Gusztáv 212.
 Megváltóról nevezett apácák 143, 144.
 Megyeri Károly 197, 199.
 Melanchton 182.
 Melzer András 50.
 Melzer Georgina 209, 211, 212, 285.
 Megyery Gábor 516.
 Melzer Malvina 285.
 Melith Pál 494.
 Melith Vitus 497, 498.
 Messzelatóhegy 266.
 Meskó-esalád 544.
 Meskó Jakab br. 316, 514.
 Metternich 529.
 Metskey István 488.
 Mexikó-hámor 326, 455.
 Mezozoi kőzetek 419, 420.
 Mezőgazdaság 37, 403—417.
 Méhész 309.
 Méhész-esalád 544.
 Méhésztet 410.
 Ménespatak 267.
 Méray-esalád 544.
 Mészárosok Kassán 45, 48, 93, 111, 229, 233.
 Mészáros-utca Kassán 19, 23, 24, 48, 57.
 Mészáros Lázár 62, 127, 128, 129, 130, 131, 132.
 Mészkonglomerát 422.
 Mézeskalácsosok 93, 229, 233.
 Mésztermelés 261.
 Méznatető 263.
 Michael de Jazo 166.
 Michnay Amália 451.
 Miglée 271, 294.
 Miglenezpatak és völgye 311, 422, 423.
 Mihály mester 104.
 Mihalik Béla 101, 210.
 Mihalik József 4, 190, 192, 551.
 Mikita Emil 217.
 Mikóháza 482.
 I. Miklós pápa 146.
 I. Miksa 53, 491, 522.
 Miksa bajor választó 55.
 Miksa főherceg 494, 495.
 Minuseulás feiratok a kassai régi sírköveken 76.
 Miseruhák, régiek, a kassai domban 160, 161.
 Miskolez 31, 127, 130, 132, 133, 134, 169, 182, 196, 197, 198, 217, 449, 489.
 Miszlóka 42, 45, 85, 116, 132, 258, 260, 317, 368, 380, 386.
 Miszlóka (Miszla) patak 131, 132, 259, 271.
 Mladi kamen 266.
 Mladosevich Péter 497, 498.
 Moesarak 37.
 Modrar Pál 483.
 Magyarórshegy 266.
 Magyarórska 265, 287.
 Mohács 49, 108, 137.
 Mohácsi esata 49, 108, 486.
 Molin Alajos 507.
 Molnár Albert (szenczi) 495.
 Molnár György 200.
 Molnárok 230, 232.
 Monaj 271, 300, 472, 473.
 Monay-esalád 545.
 Mondolay-esalád 545.
 Mondolay Péter 494.
 Monostor-Pályi 218.
 Montecuccoli ezredes 120.
 Mosdóssy Imre 81, 507.
 Moskovics Jakab dr. 101, 189, 211, 551.
 Moskovics Jakabné 211.
 Morvaország 227, 246.
 Mosolyi Géza dr. 101.
 Mosony vármegye 370.
 Moys Béla 532.
 Mudrony Soma 3, 551.
 Munkács 58, 120, 121, 134, 187, 349.
 Munkácsi gör. kath. egyház-megve 146.
 Munkás betegsegélyző és rokkant pénzár 212.
 Munkásviszonyok Abauj-Torna vármegyében 411.
 Murányi Zsigmond 196.
 Musztafa bég 113.
 München 162, 163.
 Münster Tivadar 70, 97, 98, 101, 209, 210.
 Münster Tivadar ifj. 217.
 Münster Tivadarné 211.
 Myskovszki Viktor 163, 164, 181, 190, 192, 193, 523.
 Nagy-Aba 106.
 Nagypáthi Kiss Sámuel 189.
 Nagy-Bánya 117, 491.
 Nagy-Bózsza 283, 477.
 Nagy Géza 3, 552.
 Nagy-Hollókö 269.
 Nagy-Ida 36, 110, 111, 131, 264, 348—349, 368, 369, 469, 460, 482, 483, 487, 488, 497.
 Nagy-Kálló 117.
 Nagy kaszárnya Kassán (l. kaszárnyák.)
 Nagykereskedők Kassán 247.
 Nagy-Kér 133.
 Nagy-Kinizs 131, 292, 368.
 Nagy-Kunkerület 139.
 Nagy-Ladna 258.
 Nagy Lajos magyar király 39, 40, 41, 42, 64, 85, 165, 226, 227, 241, 338, 339, 481, 487.
 Nagy Lajos szabadalomlevelei 40—42, 85, 227.
 Nagy-Lomnicz 253.
 Nagy-Mihály 449.
 Nagy-Mihályi Gergely 104, 105.
 Nagy Milicz h. 264, 265, 266, 273, 279, 280, 423.
 Nagy Péter 217.
 Nagy-Szaláncz 103, 116, 118, 120, 148, 264, 265, 273, 278, 279, 280, 368, 386, 415, 451, 454, 459, 470, 482, 506, 528.
 Nagy-Szeben 241.
 Nagyret Kassán (l. Széchenyiliget.)
 Nagy-Szombat 140, 175, 489.
 Nagyszombati egyetem 175.
 Nagy-Várad 31, 55, 113, 134, 141, 199, 227, 241, 333, 341, 342, 343.
 Nagy-Váradhegy 420.
 Naményi-esalád 545.
 Naményi Béla 217.
 Naményi Gyula 210, 532.
 Naményi Vilmos 210.
 I. Napoleon 61, 78, 187, 525, 526.
 III. Napoleon 190.
 Napszámok 33.
 Narod 35.
 Nádasd 116, 285, 385, 415, 477.
 Nádasdy Ferencz 11, 12, 509.
 Nádasdy Tamás 182, 487.

- Nádasdi Laczkffy-család 545.
 Nádaska 368.
 Nádaska (Torna) 309, 310, 416.
 Nádor 39, 46, 52, 57, 103, 104, 115, 221, 337, 476, 480, 508, 510.
 Nápoly 511.
 Nápolyi László 338.
 Nátafalussy Kornél 334.
 Nekesei Sándor 104.
 Nemesi fölkelés 517, 525.
 Nemes-Nyék 140.
 Neolithkor 464—469.
 Neolithkori kőeszközök 466.
 Neolog hitközség Kassán 154.
 Nemzeti színház Budapesten 80.
 Nemzeti muzeum Budapesten 181.
 Nemzetőrség 62, 123, 124, 128, 130, 131, 132.
 Nenkey-család 545.
 Netuschill József altnagy 210.
 Neuschloss-féle fűrésztelep 311.
 Newill Mór (Grossmann) 81.
 Német bevándorlók Kassán 16, 35, 36.
 Németek Kassán 32, 88, 166, 181.
 Németek Abauj-Torna vármegyében 149, 322, 328, 333, 356, 370, 373.
 Németi 36.
 Németh kir. fiskus 524.
 Németh István kanonok 142.
 Németh József dr. 3, 552.
 Németh József 200.
 Németh József postaigazgató 450.
 Némethy Károly 3, 551.
 Németesítés 60, 93, 177, 523, 530.
 Német-Lipese 140.
 Németország 74.
 Német színészet 196, 200.
 Németujvári Iván 104, 480.
 Népeség (l. Abauj-Torna vármegye lakossága.)
 Népiskolai alapítványok 398.
 Népmondák Abauj-Torna vármegyében 394—395.
 Népoktatás Abauj-Torna vármegyében 396—402.
 Népszokások Abauj-Torna vármegyében 389—393.
 Népvándorlás kora 464, 472, 473.
 Népviselő Abauj-Torna vármegyében 383—388.
 Nigrelli Oktávián 120, 512.
 Niházy-család 545.
 Niházy István 509.
 Nimsch János 113.
 Noé község 515.
 Nogarolla Ferdinánd 183.
 Nógrád vármegye 16, 134, 370.
 Nonnert ötvös Pál 169.
 Novaj (l. A. és F. Novaj)
 Novaji-család 545.
 Novelly Sándor id. 210, 232, 235.
 Nős férfiak száma 32.
 Nőtlen férfiak száma 32.
 Nyaralók, kertii lakok 29.
 Nyár Kassán 257.
 Nyáry Jenő br. 345.
 Nyáry Pál, Boeskey főudvarmestere 54, 496.
 Nyári Sándor 3, 551.
 Nyelvjárások Abauj-Torna vármegyében 376—379.
 Nyeregyártó 229.
 Nyergeshegy 279.
 Nyésta 264, 299, 368.
 Nyirbátor 491.
 Nyiregyháza 3, 140, 162, 317.
 Nyíri 282, 368, 385, 391.
 Nyirtető 321, 325.
 Nyitra 186.
 Nyulász János 190, 211.
 Obl 37, 38.
 Ocskay Antal püspök 140.
 Odera 253, 472.
 Odrovác Péter 106, 108.
 Olaj község 515.
 Olajütők 229.
 Olajönvények termelése 407.
 Olehváry-család 545.
 Olehváry Elek 317.
 Olasz-Liszka 121.
 Olaszország 80, 197.
 Oláh Miklós 221.
 Oligocén 422.
 Oltárok a kassai székesegyházban 65, 66, 157—159.
 Omode Dávid 39, 104, 106, 480.
 Omode Domokos 104.
 Omode János 39, 104.
 Omode László 104.
 Omode Miklós 104, 106, 480.
 Omode nádor 8, 38, 39, 85, 104, 480.
 Omodevár 331, 480.
 Onga-Ujfalu 263, 297, 298, 368, 416, 470.
 Ónod 118, 501.
 Opáka 266, 271, 316.
 Opáka-patak 259.
 Órások 229, 232.
 Orbán Pál br. 525.
 Orbán-harang 69, 97.
 Orbán-torony Kassán 18, 19, 21, 69, 161.
 Orezy Lőrincz br. 185, 186, 187, 523.
 Ordódy 120.
 Orta-hegy 273, 280, 423.
 Orló 253.
 Orosz Ádám (csicseri) 142.
 Orosz-Gadna 299.
 Orosz hadsereg 134.
 Oroszok Kassán 62.
 Oroszország 103, 225, 227, 241.
 Oroszy Géza 217.
 Orpheus 61.
 Országgyűlések Kassán 53, 54, 497, 512.
 Országgyűlések 46, 47, 53, 54, 56, 59, 485, 486, 495, 505, 508.
 Orsz. izraelita kongresszus 154.
 Orsolya apácák Kassán 21, 23, 57, 58, 137, 143, 161, 174, 175.
 Ortelius 54.
 Orthodox hitközség Kassán 154.
 Ortway Tivadar 3.
 Orvos-gyógyszerész-egylet 211.
 Osgyán 114.
 Ostri Harb 258.
 Ósva 278, 432.
 Ósva f. 264, 278, 280, 458.
 Oszlászhegy 266.
 Osztramos-hegy 419.
 Osztrák bevándorlók 60.
 Osztrák hadsereg 123—133, 516.
 Osztrákok Jászóvárban 341.
 Osztrák-magyar bank kassai fiókja 250, 251.
 Osztrák-magyar hadsereg 134.
 Osztrassics András 496.
 Ottokár 480.
 Ozora 141.
 Önkéntes tüzoltó-egylet 210.
 Órhegy Meczenzénél 321, 328.
 Örvendi Deák Pál 54.
 Óskori sírok 35, 468, 469.
 Óstermelők. 370.
 Ósz Kassán 257.
 Ötvös-limitációk Kassán 170, 171.
 Ötvösművek 166, 167, 168, 169, 170.
 Ötvös-művészet és ezéh Kassán 165—171.
 Ötvárosi szövetség (l. Confessio pentapolitana).
 Ötvösök 48, 93, 165, 167, 169.
 Ózd 515.
 Özvegyek Kassán 32.
 Padua 190.
 Pajzsgyártók 48.
 Paks 134.
 Paleozoi kőzetek 419.
 Pallavicini Adolf 302.
 Palugyay Imre püspök 139, 140.

- Pamlény 303, 396.
 Pamlényi-család 545.
 Pannonia 471.
 Papi puszta 470, 515.
 Pap-család 545.
 Papy-család 545.
 Papp József 97.
 Pappszász Károly 532.
 Papnevelő-intézet Kassán 20, 22, 81, 142, 177, 192.
 Parancsnoki épület (I. Főkapitányok háza.)
 Parasztlázadások 61, 505, 528.
 Parlagi-család 545.
 Paskievics 82.
 Pasteiner Gyula 3, 160.
 Patay-család 545.
 Patócsy Zsófia 521, 522.
 Panlikovics Lajos 192.
 Payzoss Endre 190.
 Pazmaneum 140, 141, 180.
 Pálffy János 60, 121.
 Pálffy Nándor 317.
 Pálffy Pál nádor 57.
 Pálháza 283, 452, 515.
 Pálmai Ilka 81, 200.
 Palosok 275, 330, 487.
 Pály Elek 189, 199.
 Pány 312.
 Pányi-család 545.
 Pányok 264, 385, 516.
 Pápa 87, 337, 340.
 Pápai sereg 135.
 Pápa város 199.
 Páris 80, 164, 187, 190.
 Pároscsülküek 435.
 Páter Béla 4, 190.
 Patikatiszt Kassán 93.
 Pázmány Péter 55, 136, 185.
 Pecher Gusztáv 101.
 Peclén 45.
 Pekry Lajos 109.
 Pelsőcz 520.
 Penny-bank Kassán 250, 251.
 Perczel Miklós 130, 131, 132.
 Perece 303, 478.
 Pere 292, 368, 470, 482.
 Percény 36, 131, 305, 387, 393, 452, 476, 516.
 Perényi-család 546.
 Perényi Gábor 111, 353, 354, 488.
 Perényi György 498.
 Perényi István 484.
 Perényi János br. 525.
 Perényi Miklós (XV. sz.) 106, 484.
 Perényi Miklós (XIV. sz.) 137.
 Perényi Péter 182, 486, 487.
 Pergen vezérőrnagy 123, 124, 125, 126, 128, 129, 132.
 Perger János 69, 140, 172.
 Perkupa 131, 272, 308.
 Pest 140, 187, 189, 196, 198, 199, 200, 235, 252, 449.
 Pesti-ut Kassán 19, 26, 82.
 Pesti-ut 130, 131.
 Pestis 18, 27, 60, 220, 221, 222, 541.
 Pestmegye 196.
 Pethő György 113.
 Pethő Mihály 516.
 Pethő-Szinye 131, 275, 386, 393, 449, 451, 454.
 Petneházy Dávid 58, 119.
 Petri 477, 482.
 Petri-patak 271.
 Petrúczy István 12, 13, 117, 118, 511.
 Péczeli-család 546.
 Péchy Aurél 217.
 Péchy Gábor 291.
 Péchy Gáspár 532.
 Péchy Imre 529.
 Péchy Manó gróf 101, 288, 398, 399, 530, 531, 532.
 Péchy Tamás 300, 301, 532.
 Péchnjfalu 217.
 Péchy Zsigmond 100, 101, 210, 211, 532.
 Péchy-család 546.
 Pécs 31.
 Pécsy Simon, Boeskey tükára 54.
 Péder 305.
 Pédery-család 546.
 Pékek 229, 233.
 Pénzügyi palota Kassán 21, 87, 161.
 Pénzváltás 1811-ben 526.
 Pénzverők Kassán 165.
 Péter király 475.
 Piaczi árak Kassán Bethlen Gábor menycgzőjekor 55.
 Pilászy Endre 101.
 Pilez Gáspár 183.
 Piloty 162.
 Pipitykehegy 266, 267.
 Piros sipkások 62, 123.
 Pissevenki 258.
 Pitroff Rezső 217.
 VII. Pius pápa 139.
 Pívering-patak 272.
 Plébániák 138, 139, 142, 181.
 Plébániatiszt Kassán 93.
 Ploskahegy 266.
 Pocsaj 515.
 Pocsin 515.
 Pocskaji hámor 347, 459, 460.
 Podhorányi Gyula 217.
 Pogyebrád cseh király 82.
 Pogyebrád Katalin 45.
 Poháros Péter 40, 481.
 Pokrivi 258, 264, 274.
 Polgári és katonai lakosok száma Kassán 31.
 Polgári iskola Kassán 22, 63, 165.
 Polgári társaskör Kassán 210.
 Polgármester Kassán 94, 95, 96, 97, 98, 101.
 Polinszky János 97, 122.
 Pólyi 313, 483.
 Ponevác Mihály 101.
 Pongrácz István 54.
 Pongrácz János 60.
 Ponori Thewrewk József 188.
 Pontusi emelet 425.
 Poprád 253.
 Poprádvölgyi vasut 253.
 Porzsolt Kálmán 3.
 Postaállomások 448, 449, 450, 451, 452.
 Posta- és táviró-igazgatóság Kassán 454, 455, 456.
 Postaépület Kassán 22, 450.
 Postaiforgalom 452, 453, 454, 455, 456, 457.
 Postaigazgatók 450, 454, 456.
 Posta megmagyarosodása 450.
 Postamesterek 449, 450, 451.
 Postatakarékpénztár 452.
 Posta története Abauj-Torna vármegyében 447—452.
 Pótkávégyár Kassán 26, 230, 238.
 Pozsony 13, 31, 33, 106, 123, 135, 140, 149, 182, 190, 196, 209, 477, 481, 495, 505, 509, 511, 516.
 Pozsonyi országgyűlések 13, 54, 495, 505.
 Prachich Kristóf 113.
 Prága 54, 483, 489, 496.
 Premontreick 20, 140, 143, 144, 175, 192, 333—347.
 Premontreiek temploma Kassán 20, 140, 141, 161.
 Prépostvári Bálint 353, 494.
 Privigye 140.
 Protestáns egyházak Abauj-Torna vármegyében 151.
 Protestáns egyházak Kassán 149—152.
 Protestáns főiskola Kassán 150.
 Protestánsok kitiltása a tanácsból Kassán 59.
 Protestáns lelkészek gályarabságra ítélése 12, 511.
 Protestánsok 10, 12, 21, 24, 51, 54, 56, 59, 60, 88, 91, 137, 149—152, 168, 169, 175, 181, 182, 183, 330—332, 351, 353, 355, 370, 486, 496, 503, 506, 513, 517.
 Protestáns zsinatok 149, 353.
 Przemysl 102.
 Puchaim Farkas 111, 348, 488.
 Puchaim Kristóf 115, 116, 506.
 Puky-család 546.
 Puky Andor 190.
 Puky István id. 532.
 Puky István ifj. 532.
 Puky László, 524.
 Pulz tábornok 134.
 Pulszky Ferencz 190.
 Pulszky Sándor 62, 82, 123, 124, 126, 128, 129, 130, 131, 132.
 Puskaművesek 93, 229, 232.
 Pusztafalu 273, 283, 368.

- Pusztá-Radvány 294.
 Putnok 111, 112, 449, 494, 522.
 Putnok-család 546.
 Putnok Imre 497.
 Püspöki palota Kassán 23, 24, 82.
 Püspökség Kassán (l. kassai r. kath. püspökség).
 Quadok (l. Kvádok).
 Rabatinszky Mária 80.
 Rabutin 59, 120, 354.
 Radács 45.
 Radics András 59, 60, 120, 121.
 Radisics Jenő 160.
 Raschka János 454.
 Radvány 183, 281, 282, 283.
 Radványi-család 546.
 Radványi Antal 217.
 Ragadozók 435.
 Ragályi Károly 530.
 Raibicz Albert 113, 253.
 Raibicz Frigyes 113.
 Raisz Andor 217.
 Rajner Károly 142, 144.
 Rakacza p. 269, 303.
 Rakacza 520.
 Rakamaz 115.
 Rakottyás 515.
 Rakovszky Lajos 525.
 Rakovszky Endre 532.
 Rakovszky György 532.
 Ramberg altábornagy 133.
 Rapaich őrnagy 130, 131.
 Ratio educationis 172, 178, 397, 399.
 Rauberstein 267.
 Rác Ernő 217.
 Rágósalók 435.
 Rákó 308.
 Rákóczy-család 546.
 I. Rákóczy Ferencz 12, 13, 135, 161, 509.
 II. Rákóczy Ferencz 14, 15, 59, 60, 78, 83, 84, 120, 121, 146, 222, 299, 354, 356, 513, 514.
 II. Rákóczy Ferencz njságja 186.
 I. Rákóczy György 53, 54, 55, 56, 111, 114, 115, 150, 279, 287, 489, 491, 505—507.
 II. Rákóczy György 20.
 Rákóczy Julia 14.
 Rákóczy-körút Kassán 23, 24, 81, 122, 153.
 Rákóczy Zsigmond 113, 299, 353, 489.
 Rákos 270, 271, 278.
 Rákos mezeje 108.
 Rákosi Jenő 3.
 Ránk 266, 276, 386, 391, 393, 424.
 Ránkherlányi forrás és fürdő 148, 270, 271, 197, 276, 362—363, 425, 443.
 Rás 124, 277, 479, 515.
 Rásony 300, 396, 472.
 Rásonyi-család 547.
 Ráth Béla 217.
 Ráth Károly főpolgármester 254.
 Ráth Péter 254.
 Rátót 141.
 Rátoltiak nemzetsége 105.
 Redmezi János 186.
 Redova 180.
 Reeghy-család 547.
 Reformáció (l. protestánsok).
 Reformátusok (l. ev. reformátusok).
 Regéczi András 150.
 Regécz vára 108, 110, 116, 117, 287, 487, 491, 506, 511.
 Regéczi várhegy 265, 266.
 Regéczke 108, 287, 368, 470.
 Regete 515.
 Regete-Ruszka 264, 278, 459, 515.
 Reglőd 515.
 Regmecz 187.
 Reichel Károly 101.
 Reismann Simon 210.
 Rembovsky őrnagy 128, 129, 130, 131, 132.
 Renaissance Kassán 18, 21, 83, 161.
 Renaissance-kandalló 83, 162.
 Renaud József emléke Kassán 156.
 Rendőrigazgatóság Kassán az abszolutizmus alatt 82, 95.
 Rendőrség Kassán 95, 96, 99, 100.
 Reste 304, 368.
 Reszelővágók 230.
 Reviczky Gyula 190.
 Récesy Viktor 190.
 Rédey József 101.
 Régi fegyverház Kassán 24, 33, 80.
 Régi gyógyszerárak és patikárosok Kassán 223, 224.
 Régi kassai házak 18, 19, 21, 23, 51.
 Régi kassai utcák 48—49.
 Régi orvosok Kassán 219, 222, 223, 224.
 Régi prépostságok Abaujvármegyében 136.
 Régi sebészek (l. Borbélyok)
 Régi temetők Kassán 18, 27.
 Régi tömlőcépület Kassán 24, 91.
 Régi vármegyeháza Kassán 21, 80.
 Régi vársík Kassán 24, 26.
 Régi verbunkos ház (l. Fekete sas).
 Réka 313—314, 368.
 Réka patak 259.
 Rémuralom Kassán 57.
 Rélay Róbert 210.
 Répászky Barna 4, 190.
 Répászky József 144, 192, 211.
 Révay János gr. szepesi püspök 140.
 Révész Kálmán 4, 190, 192.
 Rév-Komárom (l. Komárom)
 Rézművesek 48, 93, 229, 233.
 Rhédey Ferencz 115.
 Rimanóczy Ferencz 97, 142.
 Richnó 108.
 Richthofen 423.
 Ries Hermin 192.
 Ries Lajos 190.
 Rima f. 267.
 Rimamurány—Salgótarjáni vasmű részvény-társaság 326.
 Rima-Szombat 114, 213, 217, 449.
 Rhyolith 265.
 Róbert Károly 8, 39, 40, 85, 104, 105, 136, 227, 241, 337, 480, 481.
 Robonyi Géza 212, 389, 552.
 Rodiczky Jenő 3, 190.
 Rómaiak 471.
 Romer Flóris 190, 193.
 Róm. kath. püspökség Kassán (l. kassai r. kath. püspökség.)
 Rónai Horváth Jenő 3, 551.
 Ronyva 103, 116, 273, 279, 432.
 Ronyva-hegység 264.
 Rósa Mihály 512.
 Rostaccinálók 230.
 Roszipana Skola 267.
 Roszput 515.
 Roszioka patak 272.
 Rothal gróf 509.
 Rott Orbán 115.
 Rotter Irma 80.
 Rotthaler János 113, 353.
 Rottenberg Dávid 190.
 Rovarevők 435.
 Rozália-hegy Kassán 17, 27, 137.
 Rozgony 8, 104, 105, 221, 276, 277, 368, 416, 479, 482, 487, 505, 515.
 Rozgonyi csata 8, 39, 103, 104, 105.
 Rozgonyi-család 547.
 Rozgonyi hegység 17, 264.
 Rozgonyi Sebestyén 108.
 Rozgonyi Simon egri püspök 106, 108.
 Rózsahegy 213, 253.
 Rózsa Kálmán 217.
 Rózsaági Antal 192.
 Rózsaüzértársulat Kassán 210.
 Rozsnyó 137, 142, 163, 180, 231, 342, 449, 453.
 Rozsnyói püspökség 137, 142, 310, 311, 333.
 Rozsternelés 406.

- Röck Gyula 217.
 Rösler István 101, 190, 192, 532.
 Rudnok 139, 270, 271, 312, 386, 393, 397, 402, 419, 482.
 I. Rudolf 53, 113, 185, 494, 501, 522.
 Rueber János 495.
 Rubus Cassoviensis Borb. 445.
 Rugács fiai 477.
 Ruszka 36, 477, 482, 483.
 Ruténok 146, 370, 374.
 Rutka 26.
 Ruzsin (Ó-Ruzsin) 45, 258.
- Saad Lajos 99.
 Sacza 108, 312, 483, 484.
 Sajó 16, 39, 102, 103, 111, 113, 118, 128, 129, 131, 269, 271, 272.
 Sajó-Kaza 111, 489.
 Sajó-Szt.-Péter 112, 494.
 Sajtóbiróság Kassán 213.
 Sajó-Vámos 129.
 Samphleben 38.
 Sarolta, Szent István nővére 103.
 Sas patak 272.
 Sauberer György 341, 342, 343.
 I. Sándor czár Kassán 81.
 Sári apátság 136.
 Sámbar Mátyás 186.
 Sándor József 3.
 Sáp 300.
 Sáros vára 8, 104, 488.
 Sárosi Árpád 4, 101, 192, 211, 212, 551.
 Sáros-Patak 110, 121, 187, 509.
 Sáros vármegye 40, 45, 52, 108, 111, 114, 118, 123, 133, 134, 137, 138, 139, 213, 245, 258, 259, 263, 264, 272, 370, 403, 449, 453, 456, 490, 479, 481, 482, 506, 512, 526, 529.
 Sárvár 515.
 Sátoralja-Ujhely 109, 140, 149, 150, 163, 182, 213, 217, 265, 377, 449, 451.
 Sátoralja-ujhelyi leánynevelő intézet 140.
 Sátorhegy Szántónál 265, 266, 317.
 Sárvár 182.
 Scudier őrnagy 126, 127.
 Schaffarzik 424.
 Schalkház-fogadó Kassán 22, 241, 245, 452.
 Schalkház Lipót 212.
 Schell Rezső 349.
 Schiffbeck fogadó Kassán 20.
 Schlatter Alfréd 192.
 Schlick, 62, 82, 123, 124, 126, 127, 128, 129, 131, 132, 133, 294, 352, 354, 529.
 Schmidegg 79.
 Schmidt tábornok 78, 83.
- Schmidt Frigyes 69, 70.
 Scholtz Gyula 303, 305.
 Schöllingen Ferencz 341.
 Schreiber Albert 210, 212.
 Schönbrunn 527.
 Schroet Erazmus 162.
 Schulz Bódog 128, 131.
 Schultz császári tábornok 119.
 Schuster Konstantin 140.
 Schwabenspiegel 85.
 Schwarzenbach Antal 92.
 Schwendi Lázár 109, 111, 360, 489, 521, 522.
 Schvigut Ferencz 101.
 Schwoiser 162.
 Sebész ezéh Kassán 219, 220.
 Seip András 75.
 Selyeb 300, 368, 416, 469.
 Semmering 81.
 Semse 312, 416, 452, 484.
 Semsey-család 547.
 Semsey Albert 531.
 Semsei Frank László 483,
 Semsey László 312.
 Semsey László ezredes 512.
 Senatorok (Kassa) 47.
 Senka József 209.
 Senyey 114.
 Sennyei István kanczellár 55.
 Senyék 125.
 Serédy Benedek 117.
 Serédy Gáspár 49, 51, 110, 348, 487.
 Serédy György 487, 488.
 Serényi Mihály 113, 353.
 Sertéstenyészítés 410.
 Sichernmann Bernát 211.
 Siegmeth Károly 210.
 Sihulszky Frigyes 225.
 Sihulszky Jakab 97.
 Sima 287.
 Simay Kristóf 188, 234.
 Simon Géza 217.
 Simplicius 90.
 Singer őrnagy 126.
 Sipos Bertalan 101.
 Sipos A. Gyula 192, 229, 239.
 Sirkő-unikumok 74, 75.
 Sivecz 258.
 Skvór Emil 532.
 Smolka Ferencz 101.
 Sóbányi Gyula 552.
 Sobiesky János 512.
 Soltész-család 547.
 Solyomtető 272.
 Somhegy 269.
 Sommás perek 215.
 Somodi 271, 271, 311, 379, 383, 392, 420, 422, 454, 459, 482, 483, 505.
 Somogy vármegye 370, 377.
 Somos 107, 116, 124, 506.
 Somoskő 495.
 Soos-család 547.
 Soos őrnagy 124, 126.
 Sompataki Kis-Huta 283.
- Sompataki Nagy-Huta 283, 368.
 Sopron 33, 47, 505.
 Soukup Adolf 101.
 Sörgyarak 26, 237, 239.
 Sörtiszt Kassán 47, 93.
 Spaleni vrch 258.
 Spankau Páris 57, 78, 83, 117, 121, 224, 510, 511.
 Spanyolország 80.
 Spornahovits Ferencz 97.
 Spielberg (Brünnél) 187.
 Sporek János 117, 119, 510, 511.
 Sponner Gyula 217.
 Sprinczinger Dániel 167.
 Stahremberg-Rüdiger Ernő 120, 508, 509.
 Steffanco Ferencz 79.
 Stegmüllerné Gerster Emma 103.
 Stehovics István 97.
 Steindl Imre 69, 70, 71, 551.
 Stekker Károly 210.
 Stephaneum Eperjesen 141.
 Sternegg százados 131.
 Stich Kálmán 211.
 Stoll Károly 192.
 Stósz 139, 271, 328, 356—358, 369, 390, 393, 402, 418, 419, 454, 520.
 Stósz-fürdő 271, 364, 454.
 Stoyen Jakab kassai bíró 85.
 Stöhr Szilárd 192, 193, 211.
 Strassoldo 57, 83, 119, 511.
 Strázsahegy 266.
 Stuller József 532.
 Stunpenberg 267, 356.
 Sub regula táncz 202—206.
 Sudy K. János 4, 190, 192, 212.
 Sulyok István 115.
- Szabad Ferencz 192.
 Szabadka 31, 217.
 Szabadságharcz 1848—49 ben 62, 82, 122—134, 146, 164, 276, 277, 325, 354, 449, 429.
 Szabályrendeletei Kassának 85—88, 91, 92, 93, 95, 100.
 Szabályrendeletei Abaujvármegyének 493, 499, 501, 502, 505, 506, 507, 508, 509, 510, 513, 514.
 Szabó Antal 3.
 Szabó József 217.
 Szabók 93, 111, 229, 230, 231.
 Szabolcs vármegye 134, 137, 199, 227, 449.
 Szabó András püspök 78, 138.
 Szagányi József 101.
 Szakály 131, 293, 478.
 Szakmáry Károly 211, 247.
 Szakoleza 140.
 Szala 295, 455, 531.
 Szalay-család 547.
 Szalay Ferencz 489.
 Szalaházy Tamás 149, 182.

- Szaláncz-Huta 279, 368.
 Szalánczvára 279, 480, 501, 511.
 Szalánczi Várhegy 265, 266, 279.
 Szaniszló Alber 190.
 Szappanosok 230.
 Szapolyai (l. Zápolya)
 Szartos 271, 294.
 Szarvashegy 267, 268, 311, 321, 419.
 Szarvasmarha tenyésztés 408.
 Szatmári béke 122.
 Szatmár-Németi 134, 491.
 Szathmáry Árpád 200.
 Szathmáry-czimer 20, 83, 161.
 Szathmáry György püspök 20, 83, 136, 161, 295, 340.
 Szathmáry György 3.
 Szathmáry Károly 200.
 Szatlmáry Miklós 532.
 Szatmár vármegye 134, 135, 138, 182, 227, 370, 459, 506.
 Szádeczky Gyula 423.
 Szádelő 310, 378, 382, 388, 420.
 Szádelői völgy 6, 263, 267, 268, 310, 421, 426, 441, 472, 477.
 Szádvár 308, 360, 420, 521, 522.
 Szállásosztók Kassán 93.
 Szállók Kassán (l. Vendégfogadók)
 Száműzés 89, 90.
 Szár László 475.
 Szárazvölgy Forrónál 264, 269, 271.
 Szárpaták 268, 272, 421.
 Szászfa 303.
 Szász Károly 177, 180.
 Szárkó 265, 273, 279.
 Sebenye 45, 515.
 Szedlec 515.
 Szeged 31.
 Szegedy Lénárd 57.
 Szegedi Ötvös Máté 166.
 Szegény tanulókat segélyező egyesület(kassa-egyházmegei)Kassán 145, 175.
 Szegényügy 86.
 Szegfi Mór 192.
 Szekeres Ödön 192.
 Szekula Gyula 4, 551.
 Szeldmayer György 142.
 Szemák István 192.
 Szemere (Abauj) 271, 302, 304, 416, 470, 472.
 Szemere-család 548.
 Szenátor (l. Kassa városi tanács)
 Szendrő 113, 114, 116, 301, 490, 491, 494, 521.
 Szendy-család 548.
 Szenyesy Mátyás 489.
 Szent-András 139, 272, 307, 368, 420.
 Szentés 31.
 Szentirás, legrégebbi teljes magyar (l. Vizsolyi biblia)
 Szentimrey Ákos 211.
 Szentimrey András 530.
 Szentimrey-család 548.
 Szentimrey Gábor (1784) 523.
 Szentimrey Gábor (1823.) 527.
 Szentimrey György 530.
 Szentimrey Gellért 305.
 Szentimrey Pál 523.
 Szent-István-Baksa 292, 469, 470, 471.
 I. Szent-István 103, 474, 475.
 Szent-István koronája Kassán 55.
 Szent-István (Sáros m.) 45, 258, 260.
 Szent-István hegy 110.
 Szentkirályi-család 548.
 Szentiványi János 516.
 Szentivány László 516.
 Szentiványi László 532.
 Szentiványi László gróf 59.
 Szent-Jakab 269, 272, 307.
 Szent-Kereszt 118.
 Szent-Keresztrőlnevezettapácák 143, 144.
 Szentlélek Gyula dr. 101.
 Szentlélek László 217.
 Szent-Mária (Zemplén) 138.
 Szent-Mártoni-család 548.
 Szentmiklóssy József 532.
 Szentpétery Zsigmond 197, 199.
 Szentségház a kassai dombon 45, 66, 158.
 Szentvérdépe (l. Kassa-Béla.)
 Szepesbéla—podolini vasut 253.
 Szepesi kamara 53, 93, 220, 222.
 Szepes-Olaszi 253, 483.
 Szepesvár 113, 114, 120.
 Szepesváraljai vasut 253.
 Szepessy Pál 13, 117, 118, 511.
 Szepesi püspökség 137.
 Szepesi városok 42, 44, 46, 51, 52, 488.
 Szepesség (Szepesvármegye) 36, 42, 52, 104, 105, 108, 110, 114, 118, 130, 133, 134, 135, 245, 252, 263, 246, 217, 350, 403, 449, 453, 456, 477, 481, 482, 512, 526, 529.
 Szepsi 44, 45, 108, 213, 217, 264, 266, 271, 337, 338, 350—351, 369, 379, 396, 397, 459, 482, 483, 490, 505, 512, 516.
 Szepsi-ut Kassán 19, 26, 79, 80.
 Szerednye 266.
 Szerényi Ede 189.
 Szerelmesek lépesője (l. Királylépeső.)
 Szerencs 113, 116, 252, 284, 453, 496.
 Szerenesi patak 273.
 Szerzetes rendek Kassán 20, 23, 28, 40, 43, 52, 57, 58, 136, 137, 143, 144.
 Szeszgyárak Kassán 236, 238, 240.
 Szeszta 148, 305.
 Széeesény 59, 112.
 Széchenyi-liget Kassán 25, 62, 252.
 Széchenyi István 25, 84.
 Széchenyi Pál érsek 513.
 Széchenyi Tamás országbíró 104, 105.
 Széchy Mária 12, 507.
 Széchy Péter 113.
 Szécsy György 114, 115, 340, 496, 502.
 Székelyhid 134.
 Székely Antal 489.
 Székely Balázs 505.
 Székely István (Benczédi) 182, 331, 353.
 Székely Tamás 108, 483.
 Székesfejérvár 31, 111, 134, 190, 196, 197, 198.
 Szépleányhegy 420.
 Szép-Aba 104.
 Szépkő 269.
 Széplak (Abauj-Széplak) 121, 127, 136, 144, 278, 416, 504, 511, 515.
 Széplak-Apáti 278, 459.
 Szieber Ede 177, 179.
 Sziebert Gyula 217.
 Sziget 515.
 Sziggyártók 48, 93, 230, 232.
 Szikay Béla 190, 192.
 Sziklay-család 548.
 Sziklay Ede 395.
 Sziklay János 1, 3, 551, 552.
 Szikszai Fabricius Balázs 353.
 Szikszai István Siderius 353.
 Szikszai Pál 353.
 Szikszó 13, 41, 102, 111, 112, 113, 118, 128, 129, 131, 132, 149, 151, 182, 213, 217, 264, 269, 352—355, 368, 369, 396, 397, 449, 451, 455, 470, 485, 488, 489, 491, 494, 511, 516, 518.
 Szikszói hitelintézet 461, 462.
 Szikszói prot. zsinat 149.
 Szikszói ref. egyház szent-edényei 354, 355.
 Szikszói ütközet 1588-ban 112, 113, 353.
 Szikszói ütközet 1849-ben 128—129, 354.
 Szilas 139, 310, 420, 455.
 Szilágyi-család 548.
 Szilágyi Pál 199.
 Szilágyi Sándor 55, 503.
 Szilázia 36, 226, 227, 241, 246, 488.
 Szilicze 267, 270, 271, 531.

- Sziliczei fensík 268, 308, 429, 420.
 Szilvás-Apáti 271, 277, 368.
 Szin 308, 451, 478, 482.
 Szina 36, 49, 109, 132, 283, 478, 482.
 Szinán budai pasa 112, 354.
 Színház Kassán 18, 61, 196—200.
 Szinigazgatók Kassán 200.
 Szin 273, 308.
 Szini-család 548.
 Szin-Petri 308.
 Szinnyey József id. 3, 551.
 Szinnyey József ifj. 3.
 Szirák 138.
 Szirmay Antal 84, 101.
 Szirmay Endre 15, 119.
 Szirmay Péter 523.
 Szirmay Sándor gr. 529.
 Szirmay Tamás 517.
 Szitakötők 230.
 Szkáros 264, 281.
 Szobonya-család 548.
 Szoboszló 218.
 Szokoly 45, 258.
 Szokolyi János 108.
 Szolgálati viszonyban állók 33, 34.
 Szolnok 131.
 Szolnok (Abauj) 300.
 Szomolnok 44, 164, 272, 337, 449.
 Szomolnok-kassai hegyesoport 264, 266, 321, 418.
 Szopkó Róbert 217.
 Szószék a kassai dómban 66, 158.
 Szögliget 139, 272, 308, 420, 521.
 Szőlős-Ardó 308, 368, 387, 391, 393.
 Szőlőművelés 38, 40, 41, 308, 319, 320, 355, 410, 411.
 Szőnyey István 4, 101, 210, 551.
 Szóts János 117, 118.
 Szövőipar 26, 42, 43.
 Sztankovics Géza 454.
 Szt.-Erzsébet 37, 64.
 Szt.-Erzsébet székesegyház Kassán 7, 11, 18, 37, 43, 45, 46, 52, 53, 57, 58, 62, 64—72, 77, 83, 84, 136, 137, 138, 150, 151, 156—161, 165, 166, 167, 223, 295, 496.
 Szt.-Erzsébet székesegyház domborművei 157.
 Szt.-Erzsébet székesegyház kapui 66, 67, 69.
 Szt.-Erzsébet székesegyház kápolnái 65, 66, 67, 69, 71.
 Szt.-Erzsébet székesegyház kincstára 158.
 Szt.-Erzsébet székesegyház tornyai 65, 70, 72.
 Szterényi Hugó 3.
 Szt.-Gellért 475.
 Szt.-István-hid Kassán 25.
 Szt.-Mihály kápolna Kassán 18, 36, 38, 52, 59, 136, 155, 156, 157, 164.
 Sztredna-Hola 271.
 Sztubnya 223.
 Szuhay Mátyás 13, 117, 118, 511.
 I. Szulejmán 487.
 Szurdok 131, 271, 294.
 Szurokhegy 266, 361.
 Születések Kassán 225.
 Szűcsök 39, 48, 65, 93, 111, 231.
 Tacitus 471.
 Tahy Károly 516.
 Takarékpénztárak Kassán 22, 23, 248, 249, 251.
 Takarmánytermelés 407.
 Takácsok 48, 93, 229, 231.
 Talafuz 106, 108, 484.
 Talajviszonyok Abauj-Torna vármegyében 404.
 Thallóczy Lajos 3, 345.
 Tamás esztergomi érsek 39, 104, 480.
 Tamásdy János 487.
 Tamássy András 97.
 Tanács-asztal (l. Kassa közigazgatása.)
 Tandor Ottó 4, 551.
 Tanfelügyelők 399—400.
 Tanintézetek Kassán (l. Iskolák.)
 Tanítók és tanárok 174, 175, 176, 177, 180, 400, 401.
 Tanító-egyesületek 212, 402.
 Tanítók fizetése 400.
 Tanítóképző intézet Kassán 175, 192.
 Tanítónőkészítő intézet Kassán 175.
 Tanulók Kassán 174, 176.
 Tanulók Abauj-Tornavármegyében 401, 402.
 Tapolca (Zalam.) 187.
 Tapolca-völgy Jászónál 271.
 Tapolcsán 45, 125.
 Tarnóczy Lukács 113.
 Tasnád 109.
 Tatárjárás 103, 309, 334, 477.
 Taug Emil 217.
 Tavasz Kassán 257.
 Tábori Örzse 58.
 Tállya 41, 133, 265, 449, 451.
 Tárca f. 8, 46, 102, 104, 105, 116, 124, 126, 264, 272, 275, 277, 278, 280, 458, 515.
 Tárca György 488.
 Tárnokmester 40, 47, 85, 478.
 Tattárszky Gyula 211, 247.
 Tatra-Lomnicz 253.
 Táviró 453, 454, 456, 457.
 Táviró forgalma 453, 454, 456, 457.
 Táviró forgalma Abauj-Torna vármegyében 453, 454.
 Táviró története Abauj-Torna vármegyében 452—453.
 Tehány (l. Tihany.)
 Tereblye-patak 273.
 Telefon 454.
 Telegdi Roth Lajos 3.
 Telekessy Imre 111, 489.
 Telekkönyvi ügyek 213, 214, 215.
 Teleky-család 549.
 Teleky László (bíró) 217.
 Teleky Péter 530.
 Telepy György 199.
 Telepítés 295, 371, 546.
 Telkibánya 264, 265, 266, 270, 271, 284, 368, 424, 489.
 Telkibányai vulkán 266.
 Temesvár 31.
 Temetők 27, 38.
 Templomok Abauj-Torna vármegyében 277, 278, 282, 285, 286, 288, 291, 292, 293, 294, 295, 298, 301, 304, 305, 306, 308, 309, 311, 312, 316, 317, 327, 329, 330, 331, 334—339, 341, 350, 351, 352, 356, 397.
 Templomok Kassán 7, 18, 20, 21, 23, 24, 26, 27, 38, 40, 43, 45, 46, 52, 53, 57, 58, 60, 61, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 149, 150, 151, 153, 154, 155, 156—161.
 Tengeri termelés 405.
 Teresztenye 308.
 Terhes Sámuel 188.
 Termény- és áruraktár-részvénytársaság 240.
 Testamentum-hallgató Kassán 47.
 Teuffenbach Kristóf 495.
 Tégla- és agyagipar-gyárak 26, 27, 234, 238, 312, 346.
 Téglyásy-család 549.
 Téglatízt Kassán 93.
 Téll Kassán 257.
 Téreshegy 266.
 Tfirst Vendel 101, 210.
 Tihany (Abauj-Tihany) 42, 45, 85, 124, 127, 258, 275, 385, 452, 460, 470, 508.
 Tihanyi Miklós 200.
 Timárok 48, 65, 93, 111, 229, 232.
 Timkó József 101, 189, 192.
 Tinódi Sebestyén 24, 180, 182.
 Tischler Vincze 532.
 Tisza-Abád 200.
 Tisza-Kürt 139.
 Tisza-Örs 141.
 Tisza-Örvény 141.
 Tisza 16, 39, 102, 108, 109, 111, 116, 117, 118, 271, 273, 380.
 Tiszai vasut 62, 252.
 Tiszta-család 549.
 Tiszta Ferenc 524.

- Tiszti eskü 47.
Tisztviselők fizetése Kassán 92, 96.
Tisztviselői hitelszövetkezet 250, 251.
Tisztviselők nyugdíja Kassán 100.
Toborffy Lajos 450.
Tobolka 515.
Toka 515.
Tokaj 5, 41, 108, 109, 114, 120, 132, 133, 182, 264, 449, 453, 489.
Tokay-család 549.
Tokay Ferencz 120, 512.
Tolnay-család 549.
Tolnainé 200.
Tolna vármegye 134, 141.
Tolvajok és rablók büntetése hajdan 89.
Tomicskó Alajos 192.
Tomor 190, 298, 469, 470, 477.
Tomory-család 549.
Tomori István 182.
Toplánszky Béla 192.
Topolykahegy 269.
Thorn 42.
Torna 26, 104, 108, 118, 120, 131, 133, 213, 217, 264, 267, 269, 359—360, 369, 379, 382, 388, 391, 416, 420, 451, 459, 460, 470, 477, 490, 491.
Tornay-család 549.
Tornay János 360.
Tornai mészkőhegység 6, 264, 267, 268, 269, 308, 418.
Tornai takarékpénztár 359, 461.
Tornalja 133.
Tornai kath. főesperesség 137.
Tornakő 269.
Tornapatak 272, 308, 309.
Torna-Ujfalu 139, 269, 272, 306, 391.
Tornavármegye 130, 132, 134, 137, 141, 200, 520—523, 529, 531.
Tornyos-Németi 271, 294, 387.
Tortura (l. kivallatás.)
Torzniczky 126, 127, 139, 131.
Tótok Abauj-Torna vármegyében 275, 276, 277, 278, 279, 280, 292, 293, 294, 295, 304, 305, 311, 312, 316, 317, 333, 373—374, 376, 380, 383.
Tótok Kassán 31, 88, 146, 170.
Tóth Lőrincz 192.
Tóke-Terebes 109.
Tőkés (l. külön Alsó- és Felső-Tőkés) 42, 45, 85.
Thököly Imre 13—15, 58, 78, 84, 118, 119, 120, 151, 278, 279, 280, 341, 360, 448, 511 512, 522.
Thököly megszállja Kassát 58.
Thököly Sebestyén 496.
Tököli Zsuzsánna 169.
Tölesérsinálók 93.
Töltszék 145.
Török Bálint 109.
Török Lajos gróf 187.
Törökország 134, 221.
Törökök 52, 55, 57, 111, 112, 113 297, 353, 360, 491, 494, 511.
Török őrnagy 124, 126.
Török Sándor 30, 97.
Törvényszék Kassán 23, 13, 214, 215, 217.
Tövis-Pere 515.
Tőzeg 430.
Trajanus 471.
Trefort Ágoston 69, 177.
Trachit 264, 423, 424.
Triasz 258, 420.
Trihatori hora 269, 272.
Truskovszky Jenő 532.
Thugut 524.
Thurzó György 496, 501, 522.
Thurzó Imre 502.
Thurzó Szaniszló 496.
Turóczvármegye 449, 477.
Tuszkay Ödön 3, 551.
Tuzsa p. 482.
Tücsinálók 93, 230.
Türje 341.
Tüzoltás 92.
Tüzzészek Kassán 43, 52, 64, 66, 68, 77, 89, 111, 158, 165.
Udersky 108.
Udvardi Cherna János 188.
Udvarhelyi Miklós 198, 200.
Udvarnok 310, 383, 387, 388.
Ugocea vármegye 134, 135, 137, 449, 453, 456.
Ujházy Ede 200.
Ujjáépítése a kassai székesegyháznak 66, 69, 70—72.
Ujfalu 515.
Uj javadalmasokat segélyező egyesület a kassai egyházmegyében 145.
Ujj-család 549.
Ujlak-Szenticska 299.
Ujszállás 279, 528.
Ujvár (l. Abaujvár.)
Ujváros 148, 264, 279, 515.
Ujvidék 31.
I. Ulászló m. király 44, 228, 339, 485.
II. Ulászló m. király 46, 106, 108, 228, 340.
Ultzmann Róbert 81, 225.
Uradalmak Abauj-Torna vármegyében 413—417.
Ungar Adolf 190.
Ungvár 134, 177, 189, 342, 449.
Ungvármegye 130, 134, 135, 137, 140, 227, 449, 453, 456, 512, 526, 529.
Unghváry Pál 451.
Unitáriusok 31, 53, 149, 370.
Unio felsőmagyarországi malomipar-társulat 250, 251.
Uza-család 549.
Üvegések 230.
Vadak (hasznosak) 262, 436, 437.
Vadak (kártékonyak) 262, 437, 438.
Vadászat 261, 262, 436—438.
Vadászvár (l. F.-Vadász).
Vajday-család 579.
Vajkócz 124, 277.
Vallásalap 144, 280.
Vallás- és közoktatásügyi miniszter 69, 162, 176, 177, 179.
Valentin Ferencz 101.
Valló Vilmos 192.
Vandrácsék Jenő dr. 101.
Varannó 490.
Varbócz 308, 387, 515.
Varga Kálmán 101, 211.
Varga László 101.
Vargák 48, 93, 111.
Varju-család 549.
Vashegyi Géza 101.
Vaskor 471, 473.
Vasművek és vasgyárak Kassán 26, 28, 236, 237, 238.
Vasművek és vasgyárak Abauj-Torna vármegyében 275, 322, 325—326, 329, 347.
Vasutak Abauj-Torna vármegyében 458—460.
Vasutak Kassán 25, 26, 62, 252—255.
Vasuti forgalom 254, 255, 459, 460.
Vasuti postajáratok 451, 455.
Vass Mihály 115.
Vasvári béke 14, 116.
Vatha 475.
Vaudemont 512.
Vay Miklós báró 101.
Vay Tihamér gróf 299.
Vác 112, 140.
Váczy József 532.
Vág 102, 115, 120, 134, 253.
Váltóperek 215.
Vályi István 217.
Vám 39, 42, 45, 46.
Vámos-Németi (l. Hidas-Németi)
Várady Antal 3.
Várady-család 549.
Várady Mihály 512.
Várady Pál egri püspök 486.
Várady Péter 56.
Várak Abauj-Tornavármegyében 116, 117, 282, 287, 339, 348, 352, 481, 488, 499, 500, 504, 513, 517, 521, 523.
Váratkay család 549.
Várgede 103.

- Várispán 85, 475, 476, 477, 478.
 Vármegyei igazságszolgáltatás ideiglenesen Kassára bizatik 40, 481.
 Városháza Kassán 19, 20, 60, 161, 162.
 Városi közgyám Kassán 96.
 Városi orvosok Kassán 93, 96.
 Városi számvéviség Kassán 96.
 Városi törvényszék Kassán 94, 95.
 Vármegeháza Kassán 22, 25, 60, 162, 507, 518.
 Vásárbirók Kassán 93.
 Vászongfőhérités szabadalma 43.
 Vécsem-patak 273.
 Veglia szigete 477.
 Vegyészeti cikkek gyára 26.
 Velizán bég 111, 353, 489.
 Venczel, a cseh 39.
 Vende Aladár, 3, 552.
 Vendégfogadók Kassán 20, 22.
 Vendégi (Gagy-Vendégi) 301, 302, 304, 414.
 Vendéghy-család 550.
 Vendéghy Gábor 303, 304.
 Vendéghy József 530.
 Vendéghy Pál 303.
 Vendéglősök egylete Kassán 212.
 Veszprémi egyházmegye 142.
 Veszprémvármegye 370.
 Vesztfáliai béke 57.
 Veranchich Antal 52, 183.
 Verekedők büntetése hajdan 89.
 Veresszika h. 266.
 Verédy Károly 192.
 Verona 527.
 Versecz 33, 123.
 Vesszőzés 89, 90.
 Veteráni ezredes 120.
 Vécse (l. Hernád-Vécse).
 Vécsey-család 530.
 Vécsey Endre 532.
 Vécsey István 532.
 Vécsey József 210, 532.
 Vécsey Tamás 3.
 Vérdíj 38.
 Viard 121.
 Viczay József 223, 224.
 Vida József 82.
 Vigh Károly 210.
 Vinica-hegy 124.
 Villard d'Honnecourt 64.
 Vily 470.
 Vilmány 286, 417, 482.
 Vilmány-Kisfalu 286.
 Vinkély-patak 268, 421.
 Vinkler-kert Kassán 29.
 Virág Gyula 101.
 Virilisták Kassán 96.
 Virkolák v. varkolák 207.
 Virmond 121.
 Visegrád 190.
 Visocky 134.
 Visoky vrch 258.
 Visontai Soma 3, 551.
 Viszlóczky Gyula 147.
 Visztula 253, 472.
 Vitális őrnagy 123.
 Vitéz-család 550.
 Vitéz György 529.
 Vitéz János 526.
 Vitlinszky Sándor 142.
 Vizi manó 206.
 Vizkelety Tamás 496.
 Vizsoly 36, 131, 286, 331, 382, 384, 385, 391, 499, 451, 460, 479, 477.
 Vizsolyi biblia 150, 286, 291.
 Volny Vilmos 192.
 Vörös homokkő 420.
 Vöröshegy Kassán 17, 41, 419.
 Vöröskereszt főkegylete Kassán 212.
 Vörösvágás 45.
 Waidhofen 134.
 Waldmüller 164.
 Wagner Sándor 162.
 Weber József 70.
 Weinberger Jakab 211.
 Weinberger Jakabné 211.
 Weiss Károly 217.
 Wekerle Sándor 101.
 Werfeni pala 420.
 Werfer Károly 189.
 Wesselényi Ferencz 11, 12, 221, 293, 507, 508, 509.
 Willnrotter Henrik 101.
 Windischgraetz tábornagy 123, 132, 133.
 Wilt Mária 80.
 Winkler Károly 97.
 Wirkner Lajos tordai 101.
 Wittenberg 182.
 Wogmaister Miklós 77.
 Wohlgemuth festő és tanítványai 66.
 Wodianer Márton 209.
 Wolf Henrik 423.
 Wrba 118.
 Würben gróf 118, 511
 Zábó patak 272.
 Zábóráczky-család 550.
 Zabtermelés 406.
 Zalavármegye 370, 377.
 Zalka Zsigmond 190.
 Zay Ferencz 52, 183.
 Zábóráczky József 304.
 Zágráb 33, 516.
 Zámory János 211.
 Zágróczky Gyula 401.
 Zárdák Abauj-Torna vármegyében 288, 293, 398.
 Zárdahegy 420.
 Zápolya Imre 108, 484.
 Zápolya Imréné 520.
 Zápolya István 46, 108, 485.
 Zápolya János 49—51, 83, 108, 109, 110, 182, 244, 280, 288, 348, 486, 487, 488.
 Zápolya János eltörli Kassa szabadalmait 50.
 Zápolya Zsigmond 360.
 Zboró 123, 124.
 Zdoba 127, 147, 148, 277, 368, 515.
 Zelizi apátság 142.
 Zemplén 104.
 Zemplénvármegye 39, 45, 62, 113, 116, 131, 134, 135, 137, 138, 139, 148, 149, 227, 232, 245, 263, 264, 265, 276, 346, 449, 453, 456, 481, 482, 506, 512, 526, 528, 529.
 Zendülések Kassán 52, 53, 61.
 Zeneművészet Kassán 191, 192, 210, 211.
 Zepharovich 424.
 Zichy Ernő, gróf 312, 313.
 Zichy Henrik gróf 82.
 Zichy Rézsó 398, 299.
 Zichy Rezsőné grófné 144, 288, 293, 294, 295, 398, 399.
 Zólyomy Dávid 115.
 Zólyom vármegye 134.
 Znaum 134.
 Zombor 31.
 Zombory-család 550.
 Zombory Gábor 523.
 Zombory Zsigmond 523.
 Zrinyi-Frangepán-féle összeküvés 11, 12, 57, 509.
 Zrinyi Ilona 11, 58.
 Zrinyi Péter 11, 12, 509.
 Zsadány 131, 133, 213, 217, 281, 368, 482.
 Zsarnay-család 550.
 Zsarnó 272, 305, 307, 417, 419, 420.
 Zsebes 292.
 Zsidók (l. izraeliták).
 Zsigmond király 42, 43, 44, 65, 66, 166, 227, 228, 230, 241, 244, 338, 351.
 Zsindely- és deszkatiszt Kassán 93.
 Zsigmond Vilmos 270, 271, 362.
 Zsir 276.
 Zsolna 253.
 Zsolobka-patak 272.
 Zsujta 133, 284, 470, 477, 478.
 Zsujtay-család 550.

HIBAIGAZÍTÁSOK.

A 182. lapon alulról 17. sorban egri *érsek* h. olv. *püspök*.

A 183. lapon felülről 9. sorban *érsek* h. olv. *püspök*.

A 273. lapon felülről 7. sorban villányi patak h. olv. *vilmányi p.*

A 280. lapon felülről 19. sorban Lónyai Györgynek h. olv. *Gergelynek*.

A 286. lapon levő kép alatt Meczner Ferencz urilaka h. olv. *Meczner József* urilaka.

A 302. lapon felülről a 7. sorban a Gagyi-czimer leírásában a „tizenegy pólya“ helyett olv. *tizenegy osztatu pajzs*.

A 311. lapon felülről 1. sorban: *egy része Szádelöt, a másik része Ájt alapította*, tévesen áll, helyette olv. *Szádelön és Ájban telepedett meg*.

A 489. lapon a 7-ik kikezdés (alulról 7—9. sor) tördelési és sajtóhiba, egészen kihagyandó; helyes az 508. lap 4-ik kikezdése (alulról 13—15. sor), mert Bakos Gábor nem 1563-ban, de 1663-ban volt Boldogkővárához kirendelve.

Magyarország Közönségéhez!

HAZÁNK megismerése első hazafiui kötelességünk. Ismernünk kell a multat, mely a magyar nemzet fennállásának és jövő hivatásának forrása; ismernünk kell azt az erőt, mely Magyarország földjében, népének szívósságában, munkásságában, életrevalóságában rejlik, hogy számolni tudjunk a jövő feladatok megvalósíthatásával.

A „Magyarország Vármegyéi és Városai“

ezímmű munka Magyarország multjának és jelenének teljes képét óhajtja adni. Nemesak a művelt emberre nézve szükséges ismeretek kútfeje lesz tehát e mű, hanem kiválóan nemzeti feladatot teljesít, midőn az olvasó előtt feltárja Magyarország összes kulturális munkásságának minden jelenségét.

A „Magyarország Vármegyéi és Városai“

ezímmű nagy műben az olvasó meg fogja lelni a vármegyék, városok, községek történelmi, földrajzi, földtani, természetrajzi, képzőművészeti, néprajzi, statisztikai, hadügyi, közgazdasági stb. adatait; a kulturális: nevezetesen a közigazgatási, vallás-, közoktatás-, igazság- és egészségügyi intézményeknek és viszonyoknak minden érdekes részletét, a régi családok genealógiáját, a közlekedési viszonyok, a városok és vidékek leírását. A gazdaközönségnek pontos képét adjuk a mezőgazdaságnak, a tulajdonjogi, kezelési és bérleti viszonyoknak; az iparos, a kereskedő és vállalkozó megismerheti belőle a városok ipari, kereskedelmi és pénzügyi viszonyait, az érdekképviseletet szervezetét és végre e mű kiterjed a társadalmi, nevezetesen az egyesületi és testületi élet ismertetésére. Mindezt nem száraz, lexikonszerű modorban, hanem világos és mindenkinek kellemes olvasmányt nyújtó módon, kísérvé számos ismeretterjesztő, szép kivitelű, állandó becsű képpel, rajzokkal, térképekkel stb.

A „Magyarország Vármegyéi és Városai“ egyes részeit mind oly szakemberekkel iratjuk meg, a kik különösen az illető vidéknek vagy szakmáknak kitünő ismerői és akik előre is biztosítékot nyújtanak a munka alaposságára nézve.

A „Magyarország Vármegyéi és Városai“

a közvetlen tudás és megismerés alapján szerkesztett mű, melynek alaposságát az említett szakférfiak és helyi írók megbízhatósága mellett, a fővárosi szakírókból alakult állandó munkatársak központi bizottsága biztosítja.

A „Magyarország Vármegyéi és Városai“

egyszerű vagy kettős, negyedréti alaku füzetekben jelen meg. **Egy füzet ára** — a számos illusztráció és műmelléklet daczára — csupán **40 kr.** A szilárdan készített, díszes arany- és színnyomású háttal ellátott **bekötési tábla** ára **1 frt 50 kr.**

==== Egy kötet ára díszkötésben 6 frt. ====

Megrendeléseket elfogad a

„Magyarország Vármegyéi és Városai“ kiadóhivatala

Budapest, VII., Rottenbiller-utca 46. szám,

az „Apollo“ irodalmi és nyomdai részvénytársaság

Budapest, VII., Rottenbiller-utca 46. szám (saját ház),

valamint minden könyvtárban.

15/185

7055 / 67

(155)

FEB 17 1988

FEB 17

**PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET**

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

UTL AT DOWNSVIEW

D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 03 09 04 03 013 9